

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SPORT VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

“JISMONIY TARBIYA TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA ISTIQBOLDAGI YECHIMLARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari

2025-yil 17-18- oktabr

CHIRCHIQ

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI SPORT VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

“Jismoniy tarbiya tizimini rivojlantirishning dolzarb muammolari va istiqboldagi yechimlari”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari

2025-yil 17-18- oktabr

CHIRCHIQ-2025

“Jismoniy tarbiya tizimini rivojlantirishning dolzarb muammolari va istiqboldagi yechimlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti sharoitida ta’lim sifatiga erishish muhim strategik vazifalardan hisoblanadi. Bunda ta’lim tizimining takomillashtirilishi va unda jismoniy tarbiya va sport sohaning sifat ko‘rsatkichlariga erishish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ilmiy, amaliy va metodik ishlar muhim o‘rin tutmoqda. Shu jihatdan mamlakatimiz ta’lim tizimi va uning boshlang‘ich ta’lim bosqichida tarkib topayotgan nazariy, didaktik va metodik yangilanishlarni tadqiq etish hamda bu borada muayyan yo‘nalishlarni ishlab chiqish dolzarb bo‘lib turibdi. Bularning barchasi mazkur xalqaro ilmiy-amaliy anjumanning yo‘nalishlarini tashkil qiladi.

Mazkur xalqaro ilmiy-amaliy anjumanning maqsadi mamlakatimiz ta’lim tizimi va uning boshlang‘ich ta’lim bosqichida tarkib topgan nazariy, didaktik va metodologik innovatsion yondashuvlarni tadqiq etish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Anjumanning asosiy vazifasi ta’lim tizimi va boshlang‘ich ta’lim bosqichida tarkib topgan innovatsion yondashuvlarning milliy tajribalarini ishlab chiqish va uning xalqaro tajribalarini tizimlashtirishdan iborat.

Ushbu to‘plamga kiritilgan maqolalarda keltirilgan xulosa va tavsiyalar anjuman maqsadi va vazifalaridan kelib chiqib, ta’lim tizimi va uning jismoniy tarbiya bosqichini innovatsion yondashuvlar bo‘yicha milliy va xalqaro tajribalari uyg‘unligi asosida rivojlantirishga, bunda innovatsion yondashuvlarning samaradorligi natijasida ta’lim sifatiga erishishning iqtisodiy imkoniyatlarini belgilashga, ulardan foydalanish mexanizmlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

To‘plamda berilgan maqolalar haqqoniyligining javobgarligi mualliflar zimmasida.

Tahrir hay’ati:

1. Muxamedov Gafurdjan Israilovich – k.f.d., professor.
2. Eshchanov Baxodir Xudayberganovich – DSc, professor.
3. Tadjibayev Ikram Uralbayevich – DSc, professor.
4. XurvaliyevaTarmiza Latipova – DSc, professor.
5. Abdullayev Abduqayum Abduhavich – PhD, dotsent.
6. Narimbaeva Lola Kuzibaevna – PhD, dotsent.
7. Mutalova Dilnoza Abdurashidovna – PhD, dotsent.
8. Maxmudov Baxrom Abdusalomovich – PhD, dotsent.
9. Mamadaliyev Kamolidin Rahmatullayevich – PhD, dotsent.

Taqrizchilar:

Muxtor Abenovich Ermekbaev. – p.g‘.n., dotsent M.Auezov nomidagi Janubiy Qozog‘iston universitetining “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim nazariyasi va metodikasi” kafedra mudiri.

Mardonov Shukurullo Qo‘ldashevich – Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” fakulteti, p.f.d., professor.

Anjuman O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining **2024-yil 27-dekabr**dagi 490-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan “2025-yilda xalqaro miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasi”ning **78-bandiga** asosan o‘tkazilgan.

JISMONIY TARBIYA TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA ISTIQBOLDAGI YECHIMLARI (So‘z boshi o‘rnida)

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini, xususan, **jismoniy tarbiya va sport sohasini modernizatsiya qilish**, uni xalqaro standartlarga mos ravishda rivojlantirish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. “Yangi O‘zbekiston – sog‘lom avlod poydevori” tamoyiliga tayanilgan holda, mamlakatimizda yoshlarda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, ularning jismoniy, ma’naviy va aqliy salohiyatini har tomonlama rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilgan.

Shu nuqtai nazardan, **Chirchiq davlat pedagogika universiteti** tomonidan 2025-yil 17–18 - oktabr kunlari tashkil etilgan **“Jismoniy tarbiya tizimini rivojlantirishning dolzarb muammolari va istiqboldagi yechimlari”** mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya zamonaviy ta’lim, ilm-fan va sport sohasidagi ilg‘or tajribalarni uyg‘unlashtirish, innovatsion pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish hamda sohaga oid ilmiy-tadqiqotlar samaradorligini oshirishga qaratilgan muhim ilmiy voqea bo‘ldi.

Anjumanda O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda Sport vazirligi tomonidan ilgari surilgan **strategik maqsad va ustuvor yo‘nalishlar** asosida, jismoniy tarbiya tizimini takomillashtirishning konseptual asoslari, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish, o‘quvchi va talabalarni sog‘lom turmush tarziga yo‘naltirish masalalari keng muhokama qilindi.

Xalqaro konferensiyada mamlakatimiz oliy ta’lim muassasalari bilan bir qatorda Rossiya, Polsha, Turkiya, Qozog‘iston, Ozarbayjon kabi davlatlarning nufuzli universitetlari va ilmiy markazlaridan olimlar, amaliyotchi mutaxassislar hamda yosh tadqiqotchilar faol ishtirok etishdi. Ular o‘z ma’ruzalari orqali jismoniy tarbiya tizimini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalarni qo‘llash, sport ta’limining didaktik mexanizmlarini takomillashtirish hamda xalqaro hamkorlikning yangi istiqbollarini yoritib berishdi.

Konferensiya doirasida quyidagi yo‘nalishlarda sho‘balar faoliyat olib bordi:

- maktabgacha ta’lim tizimida jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini takomillashtirish;
- umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya darslari sifatini oshirish;
- bo‘lajak jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlashning innovatsion mexanizmlari;
- pedagogik jarayonda ta’lim-tarbiya tizimining dolzarb muammolari.

Mazkur konferensiya ta’lim va sport sohalarida ilg‘or tajribalarni almashish, innovatsion ilmiy g‘oyalarni amaliyotga tatbiq etish, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash, shuningdek, yosh olimlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash borasida muhim ahamiyat kasb etdi. Taqdim etilgan ilmiy ma’ruzalar jismoniy tarbiya tizimini yangi bosqichga olib chiqish, sohada kompetensiyaviy yondashuv va raqamli ta’limni keng joriy etish bo‘yicha amaliy tavsiyalarni ilgari surdi.

Anjuman materiallarida jamlangan maqolalar va ma'ruzalar to'plami nafaqat jismoniy tarbiya tizimini rivojlantirishda, balki butun ta'lim tizimi uchun metodik manba sifatida ham xizmat qiladi. Ushbu nashrda e'lon qilinayotgan ilmiy ishlanmalar sport sohasida raqamli texnologiyalarni keng qo'llash, pedagogik innovatsiyalarni rivojlantirish hamda zamonaviy ta'lim jarayonini tashkil etishning dolzarb yo'nalishlarini o'zida mujassam etgan.

Konferensiya materiallari mualliflar tomonidan taqdim etilgan matnlar asosida tayyorlangan bo'lib, unda asosiy e'tibor jismoniy tarbiya tizimining dolzarb masalalari, ilmiy-amaliy yechimlari va istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlariga qaratilgan.

Muxamedov Gafurdjan Israilovich

k.f.d., professor

O'zbekiston Respublikasi Fan arbobi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

YALPI MAJLIS
BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA JISMONIY TARBIYA VA SPORTNING
O‘RNI VA AHAMIYATI

MAXMUDOV SHAXRILLO SHARIPOVICH

O'zbekiston Respublikasi Sport vaziri o'rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada barkamol avlodni tarbiyalashda jismoniy tarbiya va sportning o‘rni, ularning inson salomatligi, aqliy va ma’naviy rivojiga ta’siri ilmiy asosda yoritilgan. Jismoniy tarbiya nafaqat sog‘lom turmush tarzini shakllantiradi, balki yosh avlodning irodasini, intizomini va ma’naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantiradi. Maqolada sportning tarbiyaviy, ijtimoiy va milliy qadriyatlarni mustahkamlovchi jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: barkamol avlod, jismoniy tarbiya, sport, sog‘lom turmush tarzi, tarbiya, yoshlar, ijtimoiy faollik, ma’naviyat.

Bugungi globallashuv davrida har tomonlama barkamol avlodni tarbiyalash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu jarayonda jismoniy tarbiya va sport yoshlarning sog‘lom, kuchli irodali, intellektual salohiyatga ega bo‘lishlarida muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan qabul qilingan “Sog‘lom turmush tarzini keng targ‘ib qilish va ommaviy sportni rivojlantirish” davlat dasturi, “Yoshlar siyosati to‘g‘risida”gi qonun hamda “Barkamol avlod” konsepsiyasi bu sohada amalga oshirilayotgan islohotlarning huquqiy asosini tashkil etadi.

Barkamol avlod tarbiyasida jismoniy tarbiya va sportning o‘rni va ahamiyati haqida batafsil ma’lumot berish uchun ushbu mavzuni bir nechta asosiy yo‘nalishlarda ko‘rib chiqamiz. Jismoniy tarbiya va sport nafaqat bolalar va yoshlarning jismoniy salomatligini mustahkamlash, balki ularning ruhiy, axloqiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishida ham muhim vosita hisoblanadi. Quyida ushbu sohaning barkamol avlod tarbiyasidagi ko‘p qirrali ta’sirini kengroq yoritamiz.

Jismoniy salomatlik va sog‘lom turmush tarzini shakllantirish

Jismoniy tarbiya va sportning asosiy maqsadlaridan biri yosh avlodning sog‘lom bo‘lib ulg‘ayishini ta’minlashdir. Bu jarayonda quyidagi jihatlari muhim:

- Mushak-suyak tizimining rivojlanishi: Muntazam jismoniy mashqlar bolalar va o‘smirlarning suyaklari mustahkamlanishiga, mushaklarning to‘g‘ri shakllanishiga yordam beradi. Bu, ayniqsa, o‘sish davrida juda muhim, chunki to‘g‘ri jismoniy faollik skelet tuzilishining sog‘lom rivojlanishini ta’minlaydi.

- Yurak-qon tomir tizimi va immunitet: Sport bilan shug‘ullanish qon aylanishini yaxshilaydi, yurak mushaklarini mustahkamlaydi va organizmning kasalliklarga qarshi kurashish qobiliyatini oshiradi. Bu esa yoshlarda surunkali kasalliklar, masalan, semizlik, diabet yoki gipertoniya kabi muammolar xavfini kamaytiradi.

- Sogʻlom turmush tarzi odatlarini shakllantirish: Yoshligidan sport bilan shugʻullangan bolalar harakatchan turmush tarziga oʻrganadi. Bu odat ularga kattalar hayotida ham salbiy odatlardan (masalan, chekish, spirtli ichimliklar) uzoqlashishga yordam beradi.

Oʻzbekistonda maktablar va taʼlim muassasalarida jismoniy tarbiya darslari majburiy dastur sifatida kiritilgan boʻlib, bu bolalarni yoshligidan sportga jalb qilishga xizmat qiladi. Masalan, maktablarda oʻtkaziladigan “Umid nihollari” musobaqalari yoki mahalliy sport tadbirlari yoshlarda sogʻlom turmush tarzi odatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Ruhiy va psixologik rivojlanishga taʼsiri

Jismoniy tarbiya va sport nafaqat tana, balki ruhiy salomatlikka ham ijobiy taʼsir koʻrsatadi:

- Intizom va masʼuliyat: Sport bilan shugʻullanish muntazam mashgʻulotlarni talab qiladi, bu esa bolalarda intizom va vaqtni boshqarish koʻnikmalarini shakllantiradi. Masalan, sportchi har kuni mashgʻulotga borishi, oʻz rejimiga rioya qilishi kerak, bu esa masʼuliyat hissini oshiradi.

- Oʻziga ishonch va motivatsiya: Muvaffaqiyatga erishish (masalan, musobaqada yutish yoki shaxsiy rekordni yangilash) bolalarda oʻziga boʻlgan ishonchni oshiradi. Shu bilan birga, magʻlubiyatlarni boshdan kechirish ularga muvaffaqiyatsizlikka toʻgʻri munosabatda boʻlishni oʻrgatadi.

- Stressni boshqarish: Jismoniy faollik stress gormonlari (kortizol) darajasini pasaytiradi va endorfin (baxt gormoni) ishlab chiqarilishini ragʻbatlantiradi. Bu yoshlarda ruhiy barqarorlikni taʼminlaydi, ayniqsa, zamonaviy hayotning tez surʼatlari va taʼlimdagi bosimlar sharoitida.

Oʻzbekistonda yoshlar oʻrtasida boks, kurash, futbol kabi sport turlari keng ommalashgan boʻlib, bu turlar yoshlarda nafaqat jismoniy, balki ruhiy chidamlilikni ham oshiradi. Masalan, milliy kurash boʻyicha musobaqalar yoshlarni sabr-toqat va oʻziga ishonchga oʻrgatadi.

Axloqiy va maʼnaviy tarbiyaga hissa

Sport bolalarda axloqiy qadriyatlar va maʼnaviy tarbiyani shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi:

- Halollik va adolat: Sport musobaqalari qoidalar asosida oʻtkaziladi, bu esa yoshlarda halollik va adolatli raqobat tamoyillarini singdiradi. Masalan, hakam qarorlariga hurmat bilan qarash yoki raqibni hurmat qilish kabi xususiyatlar shakllanadi.

- Sabr va oʻzini tuta bilish: Sportda magʻlubiyatga uchraganda oʻzini tuta bilish, gʻalaba qozonganda esa magʻrurlanmaslik kabi fazilatlar tarbiyalanadi. Bu hayotning boshqa jabhalarida ham muhim hisoblanadi.

- Vatanparvarlik hissi: Xalqaro musobaqalarda oʻz mamlakatini himoya qilish yoshlarda milliy gʻurur va vatanparvarlik tuygʻusini kuchaytiradi. Oʻzbekistonlik sportchilarning Olimpiada yoki jahon chempionatlarida qozongan yutuqlari (masalan, bokschi Hasanboy Doʻsmatovning oltin medali) yoshlarga ilhom manbai boʻlib xizmat qiladi.

O'zbekistonda sport orqali milliy qadriyatlar va an'analarni targ'ib qilishga alohida e'tibor beriladi. Masalan, milliy kurash va boshqa an'anaviy sport turlari yoshlarda o'zbek xalqining o'ziga xos ruhini his qilishga yordam beradi.

Ijtimoiy ko'nikmalar va jamoatchilik ruhini rivojlantirish

Sport ijtimoiy integratsiya va jamoaviy ruhni mustahkamlashda katta rol o'ynaydi:

- Jamoaviy ish va hamkorlik: Futbol, voleybol, basketbol kabi jamoaviy sport turlari bolalarda hamkorlik, jamoada ishlash va o'zaro yordam ko'rsatish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu ularga hayotda boshqalar bilan muloqot qilishda yordam beradi.

- Ijtimoiy tenglik: Sport maydonida ijtimoiy, iqtisodiy yoki madaniy farqlar unchalik muhim emas. Bu yoshlarda tenglik va bir-birini hurmat qilish tuyg'usini shakllantiradi.

- Mahalliy va xalqaro do'stlik: Sport musobaqalari orqali turli hududlar va mamlakatlardan bo'lgan yoshlar o'zaro do'stlashadi, bu esa global hamjihatlikni mustahkamlaydi.

O'zbekistonda mahalla darajasida tashkil etiladigan sport tadbirlari, masalan, "Mahalla kubogi" yoki "Yoshlar festivali" kabi musobaqalar yoshlarni birlashtirishga va mahalliy hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ta'lim tizimidagi o'rni

O'zbekiston ta'lim tizimida jismoniy tarbiya majburiy fan sifatida qabul qilingan. Maktablar, kollejlarda va oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya darslari o'tkaziladi, bu esa yoshlarni sportga jalb qilishda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari:

- Sport infratuzilmasi: So'nggi yillarda O'zbekistonda zamonaviy sport majmualari, stadionlar va yopiq sport zallari qurilmoqda. Bu yoshlarga sport bilan shug'ullanish uchun qulay sharoitlar yaratadi.

- Davlat dasturlari: "Barkamol avlod" dasturi doirasida sport va jismoniy tarbiyaga alohida e'tibor beriladi. Masalan, yoshlar o'rtasida sport musobaqalari, festivallar va sog'lom turmush tarzi targ'iboti bo'yicha tadbirlar muntazam ravishda o'tkaziladi.

O'zbekistondagi misollar va yutuqlar

O'zbekiston sport sohasida katta yutuqlarga erishgan mamlakat sifatida taniladi. Bu yutuqlar yoshlarga ilhom beradi va sportning barkamol avlod tarbiyasidagi ahamiyatini yanada oshiradi:

- Boks: O'zbekiston boks maktabi xalqaro maydonda yuqori natijalar ko'rsatmoqda. Hasanboy Do'smatov, Bakhodir Jalolov kabi sportchilar yoshlarga o'rnak bo'lib xizmat qiladi.

- Kurash: Milliy sport turi sifatida kurash yoshlarda o'zbekona ruh va an'analarni tarbiyalaydi.

- Futbol va boshqa sport turlari: O'zbekiston yoshlar o'rtasida futbol, gimnastika, suzish kabi sport turlari keng ommalashmoqda, bu esa turli xil qiziqishlarga ega bolalarni jalb qilish imkonini beradi.

Jismoniy tarbiya va sport barkamol avlod tarbiyasida ko'p qirrali ahamiyatga ega. Ular yoshlarni nafaqat jismonan sog'lom, balki intizomli, axloqli, ijtimoiy faol va vatanparvar shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi. O'zbekistonda bu soha davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda, zamonaviy infratuzilma va dasturlar orqali yoshlar sportga keng

jalb qilinmoqda. Sport orqali tarbiyalangan yoshlar nafaqat o'z hayotlarida muvaffaqiyatli bo'ladi, balki jamiyat rivojiga ham katta hissa qo'shadi.

Barkamol avlod tarbiyasida jismoniy tarbiya va sport muhim pedagogik, psixologik va ijtimoiy vosita sifatida e'tirof etilishi kerak. Har bir ta'lim muassasasida sport infratuzilmasini rivojlantirish, sport zallarini zamonaviy jihozlar bilan ta'minlash lozim. Jismoniy tarbiya o'qituvchilarining malakasini oshirish va motivatsion tizimni kuchaytirish zarur. Mahalliy sport turlari (kurash, uloq-ko'pkari, gimnastika, yengil atletika) asosida milliy qadriyatlarni singdiruvchi dasturlar ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Ommaviy axborot vositalarida sog'lom turmush tarzini targ'ib qiluvchi maxsus teleko'rsatuvlar va raqamli platformalar tashkil etish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar.

1. Salomova, R. S. *Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubi*. Toshkent, 2014. [Zenodo](#)
2. Tashpulatov, F. A. *Jismoniy tarbiya va sport* (o'quv qo'llanma). Toshkent: O'zbekiston Faylasuflari Milliy Jamiyati, 2019. [E-library SamMU](#)
3. Kurbanov, Djurabek Ismatovich. *Jismoniy tarbiya va sport tarixi* (o'quv qo'llanma). Buxoro: Kamolot nashriyoti, 2022. [Uniwork](#)
4. "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonun. Toshkent, 2015. [lib.sportedu.uz+1](#)
5. Turdimuratov, Y. A. *Mustaqillik yillarida O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport* (uslubiy qo'llanma). Chirchiq: O'ZDJTSU, 2023. [api.scienceweb.uz](#)
6. Hamrayeva, Z. B. "Development of Sports in the Republic of Uzbekistan." *The Journal of Management (TJM)*, 2022. [zienjournals.com](#)
7. Whiting, S. et al. "Physical inactivity in nine European and Central Asian countries." PubMed, 2021. [PubMed](#)
8. Strain, T. et al. "National, regional, and global trends in insufficient physical activity (2000–2022)." *The Lancet Global Health*, 2024. [The Lancet](#)
9. Nuriddinov, A. "Physical Activity, Health and Environment." *AJSSHR* (Uzbekistan), 2023. [ИнЛибри](#)

OLIMPIYA VA PARALIMPIYA SPORT TURLARIDA SPORTCHILARNI SARALASH VA YO'NALTIRISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Axmadaliyeva Gulnoz Ikramovna

Olimpiya va paralimpiya shon-shuhrati muzeyi direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada Olimpiya va Paralimpiya sport turlarida sportchilarni saralash va yo'naltirish jarayonining ilmiy-metodik asoslari tahlil qilingan. Sportchilarni tanlab olishda biologik, psixologik va pedagogik yondashuvlarning uyg'unligi, shuningdek, ilmiy mezonlar asosida saralash tizimini takomillashtirish yo'nalishlari ko'rsatib o'tilgan. Paralimpiya sport turlarida nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish,

ularning jismoniy va ma'naviy salohiyatini rivojlantirishda differensial yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Olimpiya sport turlari, Paralimpiya sporti, saralash tizimi, yo'naltirish, sport seleksiyasi, ilmiy-metodik yondashuv, psixofiziologik omillar, sport tayyorgarligi.

Olimpiya va Paralimpiya sport harakati nafaqat sport yutug'iga erishish, balki inson salohiyatini har tomonlama rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Sportchilarni saralash va yo'naltirish jarayoni murakkab, ko'p bosqichli tizim bo'lib, unda ilmiy asoslangan metodlar qo'llanilishi zarur. Ayniqsa, yosh sportchilarni erta bosqichda to'g'ri yo'naltirish kelajakdagi natijalarning poydevorini tashkil etadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston sport tizimida Olimpiya va Paralimpiya harakatiga alohida e'tibor qaratilib, seleksiya jarayonlarini ilmiy asosda tashkil etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu boisdan, sportchilarni saralash va yo'naltirishning ilmiy-metodik asoslarini chuqur o'rganish, milliy tajriba bilan xalqaro yondashuvlarni uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Olimpiya va Paralimpiya sport turlarida sportchilarni saralash va yo'naltirishning ilmiy-metodik asoslari sportchilarning potentsialini aniqlash, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish va yuqori natijalarga erishishni ta'minlash uchun tizimli yondashuvni talab qiladi. Ushbu jarayon quyidagi asosiy yo'nalishlar va ilmiy-metodik prinsiplarga asoslanadi:

Sportchilarni dastlabki saralash

- Maqsad: Yuqori sport natijalariga erishish potentsialiga ega bo'lgan shaxslarni aniqlash.

- Ilmiy asoslar:

- Antropometrik o'lchovlar: Sport turiga mos keladigan jismoniy xususiyatlar (bo'y, vazn, tana tuzilishi).

- Fiziologik ko'rsatkichlar: Yurak-qon tomir tizimi, mushak kuchi, chidamlilik va tezlikni baholash.

- Genetik omillar: Genetik testlar orqali sportchining tabiiy qobiliyatlarini aniqlash (masalan, tez yoki chidamli mushak tolalari ustunligi).

- Psixologik testlar: Motivatsiya, stressga chidamlilik va raqobatbardoshlikni baholash.

- Metodikalar:

- Standartlashtirilgan testlar (masalan, Cooper testi, Wingate testi).

- Sport turiga xos ko'nikmalarni baholash (texnika, koordinatsiya).

- Yosh guruhlariga moslashtirilgan dastlabki tanlov jarayonlari.

Sportchilarni yo'naltirish

- Maqsad: Sportchining qobiliyatlariga mos keladigan sport turini aniqlash va uni shu yo'nalishda rivojlantirish.

- Ilmiy asoslar:

- Biomekanik tahlil: Harakatlarning mexanikasini o'rganish orqali sportchining texnik jihatdan qaysi sport turiga mos kelishini aniqlash.

- Funktsional diagnostika: Sportchining aerob va anaerob qobiliyatlarini o'lchash.

- Individual xususiyatlar: Har bir sportchining jismoniy va psixologik xususiyatlarini hisobga olish.

- Metodikalar:

- Sport turiga xos sinovlar (masalan, suzish uchun suzish tezligi, yengil atletika uchun sprint yoki uzoqqa sakrash).

- Murabbiylar va mutaxassislar tomonidan ko'p bosqichli baholash.

- Bolalar va o'smirlar uchun uzoq muddatli rivojlanish dasturlari (LTAD – Long-Term Athlete Development).

Paralimpiya sportchilarni saralash va yo'naltirish

- Maxsus xususiyatlar:

- Nogironlik turi va darajasini baholash: Paralimpiya sport turlari nogironlikning turiga (jismoniy, aqliy, ko'rish va eshitish) qarab tasniflanadi. Sportchilar funksional tasniflash (classification) jarayonidan o'tadi.

- Individual moslashuv: Protezlar, nogironlar aravachasi yoki boshqa yordamchi vositalarni hisobga olish.

- Ilmiy-metodik yondashuv:

- Nogironlikka moslashtirilgan fiziologik va psixologik testlar.

- Maxsus sport turlariga yo'naltirish (masalan, ko'zi ojiz sportchilar uchun goalbol, aravachadagi sportchilar uchun basketbol).

- Reabilitatsiya va sport integratsiyasi: Tibbiy va sport mutaxassislarining hamkorligi.

Uzoq muddatli rivojlanish strategiyasi

- Bosqichma-bosqich rivojlanish:

- Boshlang'ich bosqich: Umumiy jismoniy tayyorgarlik va ko'p tarmoqli sport bilan shug'ullanish.

- Ixtisoslashuv bosqichi: Muayyan sport turiga yo'naltirish va maxsus mashg'ulotlar.

- Yuqori natijalar bosqichi: Olimpiya va Paralimpiya musobaqalariga tayyorgarlik.

- Ilmiy-metodik vositalar:

- Mashg'ulotlarning individual rejalashtirilishi.

- Davriylashtirish (periodization): Yil davomida mashg'ulotlar intensivligini optimallashtirish.

- Tiklanish va jarohatlardan himoyalash strategiyalari.

Texnologik va ilmiy yordam

- Zamonaviy texnologiyalar:

- Harakatlarni tahlil qilish uchun videotasvir va sensorlar.

- Ma'lumotlarni tahlil qilish (data analytics) orqali sportchilarning rivojlanishini monitoring qilish.

- Virtual haqiqat (VR) va simulyatorlar orqali texnikani takomillashtirish.

- Tibbiy-ilmiy yordam:

- Sportchilarning sog'ligini doimiy monitoring qilish.

- Oziqlanish va qadoqlovchi moddalar (supplements) bo'yicha maslahatlar.

- Psixologik tayyorgarlik va motivatsiya dasturlari.

O'zbekiston kontekstida

O'zbekistonda Olimpiya va Paralimpiya sport turlarida sportchilarni saralash va yo'naltirishda quyidagi omillar hisobga olinadi:

- Milliy sport maktablari va markazlar (masalan, Respublika oliy sport mahorati maktabi).

- Bolalar va o'smirlar sport maktablari (DYUSSH) tarmog'i orqali dastlabki tanlov.

- Xalqaro tajribadan foydalanish: Xorijiy mutaxassislar jalb qilinishi va xalqaro musobaqalarda tajriba almashish.

- Paralimpiya sport turlari uchun maxsus infratuzilma va dasturlarni rivojlantirish.

Sportchilarni saralash va yo'naltirish jarayoni ilmiy asoslangan, ko'p bosqichli va individual yondashuvni talab qiladi. Olimpiya va Paralimpiya sport turlari uchun bu jarayon sportchining jismoniy, psixologik va texnik qobiliyatlarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, zamonaviy texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda bu sohada muvaffaqiyatli natijalarga erishish uchun infratuzilma, mutaxassislar tayyorgarligi va xalqaro hamkorlikni yanada rivojlantirish zarur.

Olimpiya va Paralimpiya sport turlarida sportchilarni saralash tizimini yagona ilmiy-metodik platforma asosida shakllantirish zarur.

Tanlov jarayoniga fiziologik, psixologik va genetik diagnostika elementlarini kiritish natijadorlikni oshiradi.

Paralimpiya sportchilariga mo'ljallangan adaptiv test tizimlarini milliy sharoitga moslashtirish lozim.

Murabbiylar uchun "ilmiy seleksiya asoslari" moduli bo'yicha malaka oshirish kurslari joriy etilishi maqsadga muvofiq.

Sport seleksiyasi bo'yicha yagona elektron ma'lumotlar bazasini yaratish — yosh sportchilarni erta aniqlash va to'g'ri yo'naltirish imkonini beradi.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Bompa, Tudor O. (2015). *Periodization: Theory and Methodology of Training*. 6th Edition. Human Kinetics, USA. – 480 p.

2. Matveev, L.P. (2010). *Teoriya i metodika sportivnoy trenirovki*. Moskva: Fizkultura i sport. – 352 s.

3. Wilmore, J.H., & Costill, D.L. (2008). *Physiology of Sport and Exercise*. 4th Edition. Human Kinetics, Champaign, IL. – 726 p.

4. Bailey, R. (2016). *Disability Sport and Social Inclusion: Transforming Paradigms*. Routledge, London. – 214 p.

5. Sherrill, C. (1999). *Adapted Physical Activity, Recreation and Sport: Crossdisciplinary and Lifespan*. 5th Edition. McGraw-Hill, Boston. – 720 p.

6. Balsevich, V.K. (2000). *Ontokineziologicheskie osnovy individual'nogo razvitiya cheloveka*. Moskva: Fizkultura i sport. – 304 s.

7. Ergashev, M., & Norkulov, S. (2020). *Sportchilarni tanlab olishning ilmiy asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Jismoniy Tarbiya va Sport Universiteti. – 128 b.

8. G'aniyeva, Z. (2021). *Paralimpiya sportida psixologik tayyorgarlik metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasi nashriyoti. – 140 b.

9. Baxtiyorov, A. (2022). *Sport seleksiyasining nazariy asoslari va ilmiy tadqiqot metodlari*. Toshkent: TDPU nashriyoti. – 112 b.

10. Mavlonov, I. (2024). *Yosh sportchilarni saralashda innovatsion texnologiyalar*. Namangan: Namangan DPI ilmiy jurnali. – №3, 45–52-betlar.

SPORTCHI MASHHURLIGINI OSHIRISHDA KONTENT TAQVIMINING O‘RNI VA AHAMIYATI

To‘xtamirzayev Mirzahakim Yo‘lbarsmirzayevich

pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

“Sport”, “Sport+” va “O‘zbekiston futboli” gazetalari bosh muharriri

e-mail: mirzahakimt@gmail.com

O‘zbekiston sportchilarining nufuzli xalqaro musobaqalarda muntazam ravishda zafar quchishi aholi orasida mamlakatimiz dovrug‘ini dunyoga yoygan yigit-qizlarga qiziqish ortishiga sabab bo‘lmoqda. 2025 yilning ortda qolgan qismida jamoatchilik e‘tiborini tortgan bir qator yorqin g‘alabalarni sanab o‘tamiz: futbol bo‘yicha milliy terma jamoamiz tarixda ilk marotaba jahon chempionati final bosqichida ishtirok etish huquqini qo‘lga kiritdi, Markaziy Osiyo futbol assotsiatsiyasi kubogi sohibiga aylandi; 17 yoshlilar o‘rtasidagi Osiyo chempionati finalida o‘zbek yigitlari ikki kishi maydondan chetlatilgan mushkul vaziyatda mezbon Saudiya Arabistoni termasini ishonchli tarzda mag‘lub etib, qit‘a chempioniga aylanishdi; boks bo‘yicha jahon chempionatida erkaklar turnirida hamyurtlarimiz 10 ta vazn toifasidan 6 tasida chempion bo‘lib, barcha raqiblarini ortda qoldirishdi; o‘smirlar va yoshlar o‘rtasidagi qit‘a chempionatida ham charm qo‘lqop ustalarimiz yaqqol ustunlik bilan umumjamoa hisobida tengsiz ekanliklarini isbotlashdi; shaybali xokkey bo‘yicha o‘smirlar va kattalar terma jamoalarimiz ilk marotaba qatnashishlariga qaramay jahon chempionatining o‘z divizionlarida birinchi o‘rinni egallashdi va kelgusi yili yuqori tabaqada ishtirok etish huquqiga ega bo‘lishdi; boshqa sport turlarida ham vakillarimiz yetakchilar safida borishmoqda. Bu esa boshqa vaqt sportga qiziqmaydiganlarni ham to‘lqinlantirib yuboradi. Ana shu yutuqlarni xalqimizga yetkazishda ommaviy axborot vositalari hamda ijtimoiy tarmoqlar katta rol o‘ynamoqda. [3]

Erishilayotgan g‘alabalardan sport turlari va sog‘lom turmush tarzini, milliy g‘urur va g‘alabaga iroda kabilar targ‘iboti yo‘lidagina emas, shohsupaga ko‘tarilgan chempion va sovrindorlarimizdan qahramon yasash, ularning mashhurligini oshirish uchun ham samarali foydalanish maqsadga muvofiq. [6]

Ushbu jarayonda avvalgi an‘anaviy radio va televideniyeining auditoriyasini o‘zida qamrab olgan internet saytlar, shuningdek, Instagram, Telegram, YouTube, TikTok, Facebook kabi ijtimoiy tarmoqlar yetakchilik qilayotgani barchaga ma‘lum. Onlayn jurnalistika va media vakillari yangi trendlarga e‘tibor qaratishi zamon talabiga aylandi. Kontent ishlab chiqaruvchilar ushbu tendensiyani inobatga olib, muxlislarga turli mavzu va formatlarda materiallarni taklif qilmoqdalar. Jumladan, podkastlar, infografika, stories va

boshqa videolavhalar butun audio va video kontent sanoatida eng tez rivojlanayotgan segment ekani diqqatga sazovor. [1; 5]

Kontentlar bilan bog'liq muammolarni Bernard Berelson, Katerina Guba, Jan Kayzer, Ilya Kiriya, Polina Kolozaridi, Georgiy Nikolayenko, Nozima Muratova, Izabella Pashinyan va boshqa mutaxassislar media, sotsiologiya, matematika, sun'iy intellekt, psixologiya, marketing boshqa fanlar nuqtayi nazaridan o'rganishgani diqqatga sazovor. [2; 4]

Nazariy ma'lumotlardan kelib chiqib, kontentni shunday ta'riflash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz: kontent – bu fikrni yetkazish, his-tuyg'ularni uyg'otish, ta'lim berish, ko'ngil ochish yoki auditoriyaga ta'sir qilish uchun shaxs yoki tashkilot yaratadigan va nashr etadigan har qanday ma'lumot. Bu matn, tasvir, video, audio yoki ularning kombinatsiyasi bo'lishi mumkin. Bularning barchasini bir paytda qamrab olish mushkul, lekin sportchining mashhurligini oshirish uchun ulardan navbati bilan samarali foydalanish zarur.

Kontent taqvimini nimaligiga aniqlik kiritib o'tamiz.

Kontent taqvimini – bu bizga yordam beradigan strategik nashr va efirga uzatish rejasi. Kontent taqvimini tuzish media strategiyasining arxitekturasini yaratishga o'xshaydi: u kontentlar maromini, janrlar, maqsadlar va vizual uslublarga poydevor bo'ladi. Ommaviy axborot vositalari, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarda beriladigan sport va sportchilarga oid materiallarning mas'ul muharriri sifatida biz uchun taqvim shunchaki jadval emas, balki qahramonlar va kontentlarni uzviy bog'lash, milliy o'ziga xoslikni tarannum qilish vositasi bo'lishi ayniqsa muhimdir.

Kontent taqvimini yaratish bosqichlarini ko'rib chiqamiz.

1. Maqsadlarni belgilash

- Sportchining tanilishi va tan olinishi/mashhurligi auditoriyasini kengaytirish;
- Sport, sport turi, sog'lom turmush tarzi targ'iboti;
- Milliy o'zlikni tarannum qilish va boshqalar.

Har bir maqsad kontentning formati va mohiyatini belgilashga ta'sir ko'rsatadi.

2. Auditoriyani segmentlarga ajratish

- Yoshlar (TikTok, Instagram Reels)
- Professionallar (Telegram)
- Muxlislar (YouTube, Facebook)

Auditoriyani segmentlarga ajratish kontentni har bir platformaga moslashtirishga yordam beradi.

3. Janr va formatlarni tanlash

Taxminiy variantni quyidagi jadvalda ko'riishingiz mumkin.

Janr	Format	Misol

Intervyu	Videolar, iqtiboslar	“Chempion bilan bir daqiqa”

Tahlil	Infografika	Musobaqaning daqiqalar bo'yicha tahlili

Qahramon hayotidan	Foto + matn	G'alaba sari yo'l

Ta'lim	PDF, tasvirlar	“Sport turi sirlari”

Interaktiv	So'rov, sinov	Eng yaxshi sportchini tanlang

4. Taqvim yaratish

Ilova va dasturlar yordamida jadval yaratish (Excel, Google Sheets, Notion):

Sana	Tarmoq	Format	Mavzu	Maqsad	Mas'ul	Status
01.11	Instagram	Surat	Hafta qahramoni	Tanitish	SMM	menejeri
Tayyor						

5. Kontentlarni joylashtirish maromini o'rnatish

- Haftada 3 ta post: dushanba (tahlil), chorshanba (qahramon), juma (interaktiv)
- Har kuni – hikoyalar (stories)
- Haftada bir marta – video

6. Tahlil qilish

Kontent taqvimini samaradorligini, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni aniqlash maqsadida kontentlarni tayyorlovchilar, ijtimoiy tarmoqlarga joylovchilar, obunachilar, oddiy kuzatuvchilarning harakatlarini kuzatib borish hamda tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumotlar asosida mavzular va formatlarga, ularni mediaga joylash vaqti va maromiga zarur o'zgarishlarni kiritish maqsadga muvofiq.

Xulosa. O'rganishlarimiz asosida kontent shunchaki oddiy ma'lumot emas, balki sportchi mashhurligini oshirish maqsadida ta'sir ko'rsatuvchi, ilhom bag'ishlovchi va tizimli rivojlanish vositasidir.

Kontent taqvimini – bu sportchi mashhurligini oshirishda yordam beradigan strategik nashriyot va efirga uzatish rejasi bo'lib, mavzular, formatlar va nashr sanalarini tartibga solish; xabardorlik, faollik, milliy iftixor kabi maqsadlarni aniqlash; jamoa ishida intizom va mas'uliyatni ta'minlash uchun kim nimani va qachon nashr etishini belgilash; samaradorlikni kuzatib borish va strategiyaga tegishli o'zgartirishlar kiritish kabilarni qamrab oladi.

Sportga oid kontent taqvimini tuzishda turnirlar, transferlar, yubileylar, milliy bayramlar, qahramonning hikoyasini keng auditoriyaga yetkazish choralari ko'rish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vazovski K. (2021) Podkast za dve nedeli. Ot idei do monetizatsii. – Moskva: Alpina Publisher.
2. Kozlova O.A. (2022) Osobennosti razvitiya podkastinga v Rossii // Vestnik Volgogradskogo universiteta. Seriya 8. Literaturovedeniye. №1 (22). S. 28-32.
3. Murotova N. va boshq. (2019) Onlayn jurnalistika va mediada yangi trendlar [Matn] J.7. – T.: "O'zbekiston" NMIU.
4. Raspopova S.S., Sablina T.A. (2018) Podkasting: uchebnik dlya vuzov. M.: Aspekt Press.
5. To'xtamirzayev M.Y. (2024) Ijtimoiy tarmoqlar uchun media reliz sport haqida axborotni keng yoyish vositasi sifatida // "Jismoniy tarbiya va sport sohasida mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini rivojlantirish muammolari va istiqbollari" mavzusida respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjumani to'plami. 2024 yil 11-12 oktyabr. I qism. T., B. 56-61.
6. Mirzakhakim TUKHTAMIRZAEV. (2024) Razvitiye sporta v Respublike Uzbekistan s tochki zreniya sportivnogo kommentatora // Imgelem | Sayi: O'zbekistan O'zel

DIDAKTIK TIZIMLAR VA O‘QITISH MODELLARI

Mardonov Shukurullo Qo‘ldashevich

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi Milliy instituti
professori, pedagogika fanlari doktori*

Didaktik tizim (yunoncha systema - qismlardan tashkil topgan butunlik, bog‘lanish) deganda ma‘lum mezonlar bo‘yicha aniqlangan yaxlit ta‘lim tushuniladi. Didaktik tizimlar o‘qitishning maqsadlari, tashkiliy tamoyillari, mazmuni, shakllari va usullarining birligi bilan shakllangan tuzilmalarning ichki yaxlitligi bilan tavsiflanadi. Tuzilmalarning o‘ziga xosligi hozirgi tadqiqotchilarga uchta tubdan farq qiladigan didaktik tizimlarni aniqlash imkonini beradi:

1) I.F. Gerbartning didaktik tizimi;

2) J. Dyuning didaktik tizimi;

3) mukammal tizim.

Nemis faylasufi va olimi I.F. Gerbart, Ya.A. Komenskiyning an‘anaviy sinf-dars tizimini tanqidiy qayta ko‘rib chiqdi va axloq va psixologiyaning nazariy yutuqlari asosida “pedagogikaning ilmiy tizimi”ni yaratdi. I.F. Gerbartning fikricha, ta‘limning oliy maqsadi – axloqiy shaxsni, axloqiy kuchli xarakterni shakllantirishdir. Ta‘lim quyidagi axloqiy g‘oyalarga asoslanishi kerak:

-inson intilishlari yo‘nalishi, sohasi va kuchini belgilovchi mukammallik;

-xayrixohlik, o‘z xohish-irodasini boshqalarning irodasiga muvofiqlashtirish va bo‘ysunishni ta‘minlash;

-odamlar o‘rtasidagi ziddiyatlarning kuchayishiga yo‘l qo‘ymaslik huquqi;

-boshqa odamlarga yetkazilgan musibat va haqoratlarning o‘rnini qoplash majburiyatlarini yuklaydigan adolat;

-inson irodasini uning xohish-istaklari va e‘tiqodlari bilan muvofiqlashtirish imkonini beruvchi ichki erkinlik.

Zamonaviy psixologiyadan I.F. Gerbart ikkita asosiy tamoyilni oladi:

- hech qanday irsiy va ruhiy moyillik mavjud emas;

-barcha ruhiy hayot g‘oyalar (tasavvurlar) asosida shakllanadi

I.F. Gerbartning psixologiyasi va etikasi metafizik xususiyatga ega bo‘lib, u taklif qilgan didaktika nemis idealistik falsafasidan kelib chiqqan. I.F. Gerbart ta‘lim tizimining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat edi.

Maktabning asosiy vazifasi - o‘quvchilarning intellektual (aqliy) rivojlanishiga g‘amxo‘rlik qilishdir va tarbiya esa - oilaviy masaladir. Axloqiy jihatdan kuchli xarakterlarni rivojlantirishga to‘g‘ri pedagogik yo‘l-yo‘riq, intizom va tegishli tayyorgarlik orqali erishiladi.

Rahbariyatning vazifalari o'quvchilarning doimiy bandligini ta'minlash, ularning ta'limini tashkil etish, ularning jismoniy va intellektual rivojlanishini nazorat qilish, tartibga o'rgatishdir. Tartib va intizomni saqlash uchun I.F. Gerbart ta'qiqlar, cheklashlar va jismoniy jazolardan foydalanishni taklif qiladi, ular "ehtiyotkorlik bilan va o'rtacha darajada" qo'llanilishi kerak. Tarbiyaviy o'qitishning mohiyati o'rganishni intizom bilan chambarchas bog'lashda, bilimlarni o'quvchilarning his-tuyg'ularini va irodasini rivojlantirish bilan uyg'unlikda yotadi. Bu konsepsiyani kiritishda I.F. Gerbart ta'limni tarbiyadan ajratib bo'lmashligini, iroda va xarakterning aql bilan bir vaqtda rivojlanishini ta'kidlamogchi edi.

I.F. Gerbartning didaktikaga qo'shgan asosiy hissasi o'rganish bosqichlarini (davrlarini) aniqlashdir. Uning sxemasi quyidagicha: **aniqlik - assotsiatsiya - tizim – metod (usul)**. O'quv jarayoni g'oyalardan tushunchalarga va tushunchalardan nazariy ko'nikmalarga o'tadi. Ko'rib turganimizdek, bu sxemada amaliyot yo'q. Bu formal darajalar o'qitish mazmuniga bog'liq emas va barcha darslarda va barcha fanlarda o'quv jarayonining borishini belgilaydi.

I.F. Gerbartning izdoshlari va shogirdlari (V. Reyn, T. Siller, F. Derpfeld) uning nazariyasini biryoqlamalik va rasmiyatchilikdan xalos etishga urinib, ishlab chiqdilar va yangiladilar. V. Reyn I.F. Gerbartning bosqichlariga boshqa nom berdi, mazmunini aniqroq belgilab berdi va ularning sonini beshtaga yetkazdi. Uning sxemasiga yangi **material tayyorlash, uni taqdim etish, ilgari o'rganilgan bilimlar bilan muvofiqlashtirish, umumlashtirish va qo'llash kiradi**. Endi o'qituvchilardan rasmiy qadamlarni pedantik tarzda bajarish talab qilinmaydi, bu uslubiy tartib va konservatizmni yengish uchun yo'l ochdi va o'quvchilarning fikrlashidagi o'z-o'zini izchillik va tanqidiylilikni oshirdi.

Bu nazariya XIX asr o'rtalarida keng tarqaldi va Germaniya imperiyasi bilan birga tanazzulga yuz tutdi.

Zamonaviy baholarga ko'ra, u maktab rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadi: aynan uning ta'siri ostida qarashlar tarqala boshladi, unga ko'ra ta'limning maqsadi - yodlash mumkin bo'lgan tayyor bilimlarni uzatish. Avvalo, o'qituvchi o'quv jarayonida faol bo'lishi kerak, o'quvchilarga passiv rol berilganda, ular "jim o'tirishga, diqqatli bo'lishga, o'qituvchilarning buyrug'iga rioya qilishga" majburlidirlar. Hamma uchun bir xil "rasmiy qadamlar"ga asoslangan dars rejasi eng mukammal, deb topildi; unda o'qituvchi uslubiy ko'rsatmalarga rioya qilishi kerak edi, o'quvchilarga hech qanday yon berishga, dasturni ularning talablari va qiziqishlariga moslashtirishga jur'at etmaydi. Ammo I.F. Gerbartning didaktikasisiz, u bergan turtkisiz, I.F. Gerbart ta'limi tajribasini tanqidiy tushunmasdan turib, zamonaviy nazariya va amaliyot bo'lmagan bo'lardi.

Amerika faylasufi, pedagogii, psixologik Jon Dyuning didaktikasi jamiyat va maktabning progressiv rivojlanishi bilan ziddiyatli bo'lgan gerbartchilarning avtoritar pedagogikasini qarama-qarshi qo'yish maqsadida ishlab chiqilgan. "An'anaviy" maktabga nisbatan quyidagi ayblovlar qo'yildi:

- choralarga asoslangan yuzaki ta'lim;
- hayot bilan bog'liq bo'lmagan ta'limning "kitobiyliqi";

-“tayyor” bilimlarni o‘quvchilarga o‘tkazish, esda saqlashga qaratilgan “passiv” usullardan foydalanish;

-o‘quvchilarning qiziqishlari, talablari va ehtiyojlarining yetarlicha hisobga olinmaganligi;

-ta’lim mazmunini ijtimoiy ehtiyojlardan ajralib qolganligi;

-o‘quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishga yetarlicha e’tibor bermaslik.

1895 yilda Chikago maktablaridan birida o‘z tajribalarini boshlagan J. Dyui - o‘quvchilarning shaxsiy faoliyatini rivojlantirishga e’tibor qaratdi va tez orada maktab o‘quvchilarining manfaatlarini hisobga olgan holda qurilgan va ularning hayotiy ehtiyojlari bilan bog‘liq bo‘lgan ta’lim bilimlarni yodlash asosida “og‘zaki” (verbal) (og‘zaki, kitob) o‘rganishdan ko‘ra ancha yaxshi natijalar berishiga amin bo‘ladi. J. Dyuning o‘rganish nazariyasiga qo‘shgan asosiy hissasi uning “to‘liq tafakkur (fikrlash) harakati” konsepsiyasidir. Muallifning falsafiy va psixologik qarashlariga ko‘ra, inson qiyinchiliklarga duch kelganida o‘ylashni boshlaydi, uni yengish u uchun muhimdir.

Har bir “to‘liq tafakkur harakati” da quyidagi bosqichlar (pag‘analar) ajratiladi:

-qiyinchilik hissi;

-uni topish va aniqlash;

-uni hal qilish rejasini ilgari surish (farazni shakllantirish);

-taklif etilayotgan yechimdan kelib chiqadigan xulosalarni shakllantirish (farazni mantiqiy tekshirish);

-farazni qabul qilish yoki rad etish uchun keyingi kuzatishlar va tajribalar.

“Qiyinchiliklarni” yengib o‘tgandan so‘ng “muammo”ning nomi mustahkamlanadi.

Yechim topish haqida o‘ylashda yengish kerak bo‘lgan “qiyinchiliklar”ga “muammo” nomi beriladi. J. Dyuning so‘zlariga ko‘ra, to‘g‘ri tuzilgan o‘rganish muammoli bo‘lishi kerak. Shu bilan birga, o‘quvchilar oldiga qo‘yiladigan muammolarning o‘zi Gerbartchilar tomonidan taklif qilingan o‘quv vazifalaridan tubdan farq qiladi - ta’lim va tarbiyaviy ahamiyati past bo‘lgan “xayoliy muammolar” va ko‘pincha o‘quvchilarni qiziqishlaridan uzoqda bo‘lgan talablar qo‘yiladi.

O‘qituvchi o‘quvchilarning qiziqishlari rivojlanishini diqqat bilan kuzatib borishi va muammoni tushunishi va hal qilish uchun ularga muammolarni “tashlab” turishi kerak. O‘quvchilar, o‘z navbatida, bu muammolarni hal qilish orqali ular yangi va foydali bilimlarni kashf qilishlariga ishonch hosil qilishlari kerak. Darslar “to‘liq fikrlash harakati” asosida quriladi, shunda o‘quvchilar:

-muayyan qiyinchilikni his qilish;

-uni aniqlash (muammoni aniqlash);

-uni yengish uchun farazni shakllantirish;

-muammo yoki uning qismlari yechimini olish;

-farazni kuzatishlar yoki tajribalar yordamida sinab ko‘rish.

“An’anaviy” Gerbart tizimi bilan taqqoslaganda, J. Dyui dadil innovasilar va kutilmagan yechimlarni taklif qildi. “Kitobni o‘rganish” o‘rnini faol o‘rganish prinsipi egallaydi, uning asosi o‘quvchining o‘z bilim faoliyati hisoblanadi. Faol o‘qituvchining o‘rnini o‘qituvchi yordamchisi egallaydi, u o‘quvchilarga ish mazmunini ham, usullarini

ham yuklamaydi, faqat qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi, o'quvchilarning o'zlari unga yordam so'rab murojaat qilgandagina. Hamma uchun umumiy bo'lgan barqaror o'quv rejasi o'rniga indikativ dasturlar joriy etildi, ularning mazmuni o'qituvchi tomonidan faqat eng umumiy shartlarda aniqlandi. Og'zaki va yozma so'zning o'rnini nazariy va amaliy mashg'ulotlar egallab, unda o'quvchilarning mustaqil tadqiqot ishlari olib borildi.

Biroq, J. Dyui didaktikasining ko'p jihatdan inqilobiy tabiatiga qaramay, kamchiliklar aniqlandi va oshkor qilinmoqda. J. Dyui, I.F. Gerbart singari, o'rganish bosqichlarini barcha o'quv fanlari va ta'lim ishlarining barcha darajalari bilan bog'lashini, buning natijasida bu darajalar rasmiy xususiyatga ega bo'lib, universal, deb da'vo qilishini payqash qiyin emas.

Amaliyot universal modellarni rad etadi va shuni ko'rsatadiki, o'rganish J. Dyuiga ko'ra "butunlay muammoli" ham, I.F. Gerbartga ko'ra "butunlay og'zaki" ham, boshqa biron bir jarayon ham bo'lishi mumkin emas. J. Dyui didaktikasining cheklovlari ham shundan iboratki, o'quvchilar bilimlarni mustahkamlash va ma'lum ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida ishtirok etmaydilar. Va barcha o'quvchilar uchun umumiy bo'lgan barqaror dasturlar o'rnini bosgan parcha-parcha kurslar, parcha-parcha "loyihalar" o'rganishda davomiylikni ham, tizimlilikni ham ta'minlay olmaydi.

J. Dyuning "progressiv" didaktikasi I.F. Gerbartning "an'anaviy" didaktikasi kuchsizligini isbotlagan masalalarni hal qilishga harakat qiladi. Natijada, bir xil muammolarning "qutbli", qarama-qarshi yechimlari yaxshi ishlab chiqilgan bo'lib, - mashg'ulotlarning ma'lum daqiqalarida ajoyib natijalarni berdi. Ammo haddan tashqari holatlar haqiqat bo'lishi mumkin emas, bu tez orada ikkala tizimning yutuqlarini tahlil qilishda aniqlandi, ular tez sur'atdagi hayot talablariga teng darajada javob bermaydi.

Keyinchalik olib borilgan izlanishlar qadimiy, an'anaviy va progressiv tizimlarning eng yaxshi jihatlarini saqlab qolish, ayni paytda dolzarb masalalarga yangi yechimlarni topishga qaratilgan edi. Ushbu qidiruvni o'z ichiga olgan didaktika **yangi**, deb nomlandi.

Ushbu yo'nalishlar ichida mashhur amerikalik psixolog va pedagog Jerom Brunner tomonidan ishlab chiqilgan "kashfiyot orqali" o'rganish konsepsiyasi alohida e'tiborga loyiqdir. Unga ko'ra, o'quvchilar dunyoni o'rganishlari, o'zlarining kashfiyotlari orqali bilim olishlari kerak, bu esa barcha kognitiv kuchlarning keskinligini talab qiladi hamda samarali fikrlashni rivojlantirishga juda samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, o'quvchilar ilgari noma'lum bo'lgan umumlashmalarni mustaqil ravishda shakllantirishlari, shuningdek ularni amaliy qo'llash ko'nikmalariga ega bo'lishlari kerak. Bunday ijodiy ta'lim "tayyor bilimlarni" o'zlashtirishdan ham, qiyinchiliklarni yengib o'tish orqali o'rganishdan farq qiladi, garchi ikkalasi ham uning sharti va zarur sharti bo'lib xizmat qilsada. Jerom Brunnerning fikricha, ijodiy o'rganishning o'ziga xos xususiyati nafaqat ma'lum bir mavzu bo'yicha ma'lumotlarni to'plash va baholash, shu asosda tegishli umumlashmalarni shakllantirish, balki o'rganilayotgan material doirasidan tashqariga chiqadigan qonuniyatlarni aniqlashdir.

Adabiyotlar:

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М., 1989.
2. Блага К., Шебек М. Я - твой ученик, ты - мой учитель. - М., 1991.

3. Брайан С. Общество и образование. - М., 1989.
4. Владиславлев П.А. Система образования в европейских странах СЭВ. - М., 1989.
5. Георгиева Т.С. Высшая школа США на современном этапе. -М., 1989.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARI JISMONIY TAYYORGARLIGINI NAZORAT QILISHNING SAMARADORLIK KO'RSATKICHLARI

Zokirov Ulug'bek Murodjon o'g'li

*Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha
mutaxassislarini qayta tayyorlash va
malakasini oshirish instituti tayanch doktoranti
Elektron manzil: goldman.ulugbek@gmail.com*

Maktabgacha ta'lim tizimini yanada rivojlantirish bo'yicha malakatimiz tomonidan juda ko'plab islohotlar o'tkazilib, soha bo'yicha kelib chiqqan muammolarga tizimli yondashuvlar asosida yechimlar izchillik bilan amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2019-yil 8-maydagi PQ-4312 son qarori "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini shuningdek bolaning rivojlanishi va uning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligini kompleks baholashning mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish, bolalarni sog'lom turmush tarzini yuritishga o'rgatish, gimnastika va faol o'yinlar bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish orqali tarbiyalanuvchilarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlari va sportga qiziqish uyg'otishni shakllantirish, jismonan sog'lom o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash ishlari ilgari surilmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining jismoniy rivojlanishini nazorat qilish va ularning jismoniy tarbiya va sog'lom turmush tarzini shakllanishi kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi amaliyotda keng qo'llanib kelinmoqda.

Hozirgi davrda bolalarning sog'lik-salomatligi, intellektual salohiyati va jismoniy tomondan rivojlanganligi dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarida dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarning jismoniy tayyorgarligi ularning jismoniy sifatlari (kuch, tezlik, chaqqonlik, egiluvchanlik, chidamlilik) va harakatlarni egallay olishi, harakat ko'nikmasi va malakasini rivojlanishi bir qator chet mamlakatlari va o'zimizning mahalliy olimlar tomonidan o'rganilmoqda.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining jismoniy tayyorgarligiga oid test mezonlarini ishlab chiqish va jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlarini aniqlashdan iborat.

N.L. Petrenkinadan olingan ma'lumotlarga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tayyorgarligini baholashda turgan joydan uzunlikka sakrash, 5x6 metrga

moksimon yugurish, tennis to'pini nishonga uloqtirish, arqondan sakrash testlari orqali bolalarning jismoniy tayyorgarligi aniqlangan va yil davomida sentabr, may oylarida bu testlar orqali nazorat ishlari amalga oshirilgan.

Janubiy va Shimoliy Amerika qit'asidan Amerika Qo'shma Shtatlari, Kolumbiya, Chili, Yevropa mamlakatlaridan Ispaniya, Germaniya, Serbiya, Shvetsiya, Estoniya, Norvegiya, Italiya, Osiyo qit'asidan Xitoyda maktabgacha yoshdagi bolalarning harakat faolligi va jismoniy tayyorgarligini aniqlash testlari ishlab chiqilgan. Bu testlar bolalarning rivojlanishida jismoniy mashqlar va boshqa harakat faoliyatlarini qanday darajada ya'ni samarali yoki samarasiz ta'sir etishini monitoring qilish imkonini beradi. Amerika Qo'shma Shtatlarida kuch va tezkorlik kuchini baholashda turgan joydan uzunlikka sakrash, tennis to'pini uloqtirish, futbol to'pini tepish, beysbol raketkasida beysbol to'piga zarba berish, tezkorlik jismoniy sifatini baholashda 15 metrga tez yugurish bo'lsa, koordinatsion qobiliyatlarni rivojlantirishda chiziq bo'ylab sakrash, oyoqni kerib sakrash, bir oyoqda sakrash, ikki oyoqda sakrash (TGMD) 3-10 yoshli bolalar harakat faoliyatini rivojlanish testlari belgilangan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining jismoniy tayyorgarligini nazorat qilishda jismoniy sifatlarning rivojlanishini hisobga olishdan tashqari harakatni egallay olishi, harakat ko'nikmasini va malakasini ham rivojlanganligi muhimdir. Harakat ko'nikmasi va malakaning rivojlanishi jismoniy tarbiya yo'riqchisining kasbiy mahoratiga bog'liqdir.

1-jadvalda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining jismoniy tayyorgarligini aniqlash, tarbiyalanuvchilarning jismoniy tarbiyaga qiziqishlarini hisobga olgan holda test mezonlari ko'rsatilgan. Test mezonlar har bir yosh guruhi (kichik, o'rta, katta, tayyorlov)ga alohida berilgan.

1-jadval

Jismoniy tayyorgarlikni baholash testlarining tavsifi

№	Test mezonlarining nomi	Jismoniy sifatlarni	Kichik guruh 3-4 yosh	O'rta guruh 4-5 yosh	Katta guruh 5-6 yosh	Tayyorlov guruh 6-7 yosh
1	10 metrga yugurish	Tezkorlik	+	+	+	+
2	2x5 metrga yugurish	Chaqqonlik	+			
3	10 metrga zig-zag yugurish	Chaqqonlik		+	+	
4	3x10 metrga moksimon yugurish	Chaqqonlik				+
5	Turgan joydan uzunlikka sakrash	Tezkorlik-kuch	+	+	+	+

6	Futbol to'pini ikki qo'lda bosh orqasidan uloqtirish	Kuch	+	+		
7	Basketbol to'pini ikki qo'lda bosh orqasidan uloqtirish	Kuch			+	+
8	O'tirgan holda gavdani cho'zish	Egiluvchanlik	+	+	+	+
9	Bir oyoqda muvozanat saqlab turish	Muvozanat	+	+	+	+

Maktabgacha ta'lim tashkilotini monitoring qilish 3-bosqichda boshlang'ich, oraliq, yakuniyda amalga oshirilib tarbiyalanuvchilarning jismoniy tayyorgarlik darajalari belgilangan ballar asosida yuqori, o'rta va past darajalarga bo'linadi. Har bir tarbiyalanuvchining olgan darajasiga binoan uning jismoniy tayyorgarligi o'quv yili mobaynida rivojlanadi.

Muhokama va natijalar. Toshkent shahri 62, 103, 487, 530 – sonli maktabgacha ta'lim tashkilotlari va “Rahimov school” xususiy maktabi maktabgacha tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining jismoniy tayyorgarligini aniqlash bo'yicha tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tajriba mobaynida 330 nafar tarbiyalanuvchilar faol ishtirok etdi. “Gepartlar” deb nomlangan 10 metr masofaga yugurish test mezonida 62-sonli maktabgacha ta'lim tashkiloti maktabgacha tayyorlov guruhi 6-7 yoshli tarbiyalanuvchilari yuqori ko'rsatkichi 2,82 sonya bo'lsa, past ko'rsatkich 5,35 sonyani tashkil etdi. 103-sonli maktabgacha ta'lim tashkilotida yuqori ko'rsatkich 3,01 sonya, past ko'rsatkich 4,61 sonya. 487-sonli maktabgacha ta'lim tashkilotida yuqori ko'rsatkich 2,97 sonya, past ko'rsatkich 4,47 sonya. 530-sonli maktabgacha ta'lim tashkilotida yuqori ko'rsatkich 3,17 sonya, past ko'rsatkich 4,62 sonya. “Rahimov school” xususiy maktabi maktabgacha tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining yuqori ko'rsatkichi 2,73 sonya, past ko'rsatkichi 3,97 sonyani tashkil etdi. “Kengurular” nomli turgan joydan uzunlikka sakrash test mezonida 62-sonli maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilari yuqori natijasi 120 santimetr, past natijasi 58 santimetr. 103-sonli maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilari yuqori natijasi 120 santimetr, past natija 68 santimetr. 487-sonli maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilari yuqori natijasi 112 santimetr, past natijasi 50 santimetr. 530-sonli maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilari yuqori natijasi 130 santimetr, past natija 62 santimetr. “Rahimov school” xususiy maktabi maktabgacha tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining yuqori natijasi 134 santimetr, past natijasi 79 santimetрни tashkil etdi.

Test mezonlaridan ko'rinib turibdiki “Rahimov school” xususiy maktabi tarbiyalanuvchilari ko'rsatkichlari yuqori bo'lib, ularning jismoniy tayyorgarligi o'quv yili mobaynida 3 marotaba nazorat qilinib, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari 45 daqiqadan tashkil

etilishi aniqlandi. 62, 103, 487, 530 – sonli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg’ulotlari 25-30 daqiqa, bir haftada 2 marotaba bo’lishi amaliyotda kuzatildi.

Xulosa. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining jismoniy tayyorgarligini nazorat qilishda bolalarning yosh guruhlarini hisobga olgan holda jismoniy tayyorgarlik testlari qo’llash maqsadga muvofiqdir. Kichik guruhdagi tarbiyalanuvchilariga katta guruhdagi bolalarning test mezonlarini qo’llash ularning sog’lik-salomatligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Testlarni qiziqarli o’yin shaklida yoshga moslab berish, bolalarni ijobiy tomondan qiziqishini ta’minlaydi. 3-7 yoshda bolalar o’yin faoliyati orqali mashg’ulotlarni tez o’zlashtiradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarining jismoniy tayyorgarligi nazoratini tashkil etishda test mezonlarini qo’llanilmasligi tarbiyalanuvchilarning jismoniy sifatlarining qanday darajada o’sayotganligini aniqlash imkonini bermaydi. Test mezonlarini amaliyotda qo’llashdan oldin tarbiyalanuvchilarning sog’ligi va jismoniy imkoniyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim tizimini 2030 - yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida" 2019 yil 8 maydagi PQ-4312-son qarori.

2. “Ilk qadam” Maktabgacha ta’lim muassasasining Davlat o‘quv dasturi. Toshkent-2018 yil.

3. 2. Zokirov U.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tayyorgarligini nazorat qilishda jismoniy tayyorgarlik mezonlarining tavsifi. // Ta’lim, fan va innovatsiya. 2025. № 3, 102-107-b.

4. Zokirov U.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tayyorgarligini nazorat qilishning asosiy jihatlari. // “Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim va tarbiyaning dolzarb muommolari” mavzusidagi xalqaro miqyosidagi ilmiy amaliy anjuman to‘plami. – Termiz, 2025. 205-208-b.

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ермекбаев Мұхтар Әбенұлы – п.ғ.к., доцент
Бауыржан Шаттық Жасұзаққызы - магистр, оқытушы

Адам әлеуметтік болмыс бола отырып, өмірдің алғашқы айларынан бастап эмоционалды байланыс қажеттілігінен терең жеке қарым-қатынас пен ынтымақтастыққа дейін үнемі дамып келе жатқан басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қажеттілігін сезінеді. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында мектепке дейінгі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі ретінде балалардың жеке тұлғалық қабілеттерін дамыту, тілдік қорын байыту және қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру атап көрсетілген.

Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын дамыту – олардың сөздік қорын молайту, диалогтық және монологтық сөйлеуді қалыптастыру, ойын және шынайы өмір жағдайларында қарым-қатынас жасауға үйрету арқылы жүзеге асады. Бұл міндеттерді шешуде дидактикалық ойындардың рөлі ерекше.

Дидактикалық ойындар балалардың жас ерекшеліктеріне сай таңдалып, олардың қызығушылығын арттырып, белсенділігін оятады, ойын арқылы балалар еркін сөйлеп, өз ойын жеткізе білуге машықтанады.

Мектепке дейінгі жас баланың жеке басының дамуы үшін ерекше кезең болып табылады. Осы кезеңде баланың қоршаған әлем туралы идеялары қалыптасады, оның қарқынды психикалық және физикалық дамуы жүреді. Оның даму аспектілерінің бірі- қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру. А.В. Запорожец коммуникативтік дағдыларды білім мен ұғынған қарапайым дағдылар жүйесіне, балалардың өз мінез-кұлқын басқара алу қабілетіне, коммуникативті мәселелерді шешуде іс-әрекеттің ең ақылға қонымды әдістері мен тәсілдерін қолдануға негізделген балалардың өзіндік мағыналы коммуникативті әрекеттері ретінде қарастырды [1]. Д.Б. Элькониннің айтуынша, мектепке дейінгі жаста баланың өзі туралы ойлары басқа балалардың бейнелерімен байланысты. Жеке іс-әрекет тәжірибесі мен қарым-қатынас тәжірибесі тығыз байланысты. Бала басқа балаларды қызығушылықпен бақылайды, олардың жетістіктерін өз жетістіктерімен қызғанышпен салыстырады, үлкендермен өз істерін және жолдастарының істерін қызығушылықпен талқылайды. З.М. Богусловская осы жаста балалар қоғамдық пікір қалыптастыра бастайды деп жазды. Бірақ сонымен бірге балалардың моральдық көріністері біркелкі емес және тұрақсыз болады. Мектепке дейінгі білім беру педагогтарының алдында үлкен міндет тұр - мектеп жасына дейінгі балаларда қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудың шарттары мен құралдарын дұрыс таңдау.

Мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі іс-әрекеті - бұл баланың рухани және физикалық күштері дамытатын ойын. Сонымен қатар, ойын - бұл мектепке дейінгі жастағы әлеуметтік тәжірибені игерудің өзіндік тән тәсілі. Ойын баланың жеке басының барлық аспектілерін қалыптастырады, оның психикасында айтарлықтай өзгерістер орын алады, дамудың жаңа, жоғары сатысына көшуді дайындайды. Бұл психологтар мен тәрбиешілер мектеп жасына дейінгі баланың жетекші қызметі деп санайтын ойынның үлкен тәрбиелік мүмкіндіктерін түсіндіреді. Балалардың өздері құрастырған ойындары ерекше орын алады, оларды шығармашылық немесе сюжеттік-рөлдік ойындар деп атайды.

Мектеп жасына дейінгі балаларда қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудың негізгі шарттарының бірі - коммуникативті-сөйлеу ойындарын жүйелі қолдану, өйткені ойын мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі қызметі болып табылады. Д.Б. Элькониннің пікірінше, коммуникативті-сөйлеу ойындары: сюжеттік-рөлдік ойындар, дидактикалық ойындар, драматизация ойындары.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру саласында қоғам талабына сай, балалардың жан-жақты дамуына бағытталған оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыру маңызды болып отыр. Атап айтқанда, мектеп жасына дейінгі балалардың

коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру мәселесі өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Себебі қазіргі заман балаларының еркін сөйлеп, өз ойын жеткізе білуі, үлкендермен және құрдастарымен дұрыс қарым-қатынас орната білуі — олардың әрі қарайғы білім алуында да, өмірлік тәжірибесінде де маңызды рөл атқарады.

Дегенмен мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруда қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдер мен дидактикалық ойындардың жеткіліксіздігі байқалады. Сондай-ақ педагогтардың балалардың тілдік дамуын, қарым-қатынас жасау қабілеттерін дамытудағы инновациялық әдістерді қолданудағы тәжірибесінің аздығы да белгілі бір қиындықтар туындатып отыр.

Коммуникативті дағдылар, бір жағынан, адамның өз мінез-құлқын дұрыс құрумен, адам психологиясын түсінумен байланысты дағдыларды білдіреді: қажетті интонацияны таңдау мүмкіндігі, ым-ишара, басқа адамдарды түсіну қабілеті, басқаларға жанашырлық таныту, өзін орнына қою, әңгімелесушінің реакциясын болжау, әңгімелесушілердің әрқайсысына қатысты қауым-қатынастың ең дұрыс әдісін таңдау.

Екінші жағынан, қарым-қатынас дағдылары көбінесе кейбір филологиялық пәндер саласындағы білім мен дағдыларға ие болу деңгейі арқылы сипатталады, мысалы, лингвистика, риторика (білім мен сөйлеу барысында әртүрлі риторикалық әдістерді қолдану, орфоэпия нормаларын сақтау және т.б.). Бұл дағдылар, әдетте, сөйлеуді орындау дағдыларына жатады.

Мектепке дейінгі жастағы өзара әрекеттесу дағдыларын қалыптастыру белгілі бір кезеңдердің реттілігі арқылы жүзеге асырылатындығын атап өткен жөн. Олардың біріншісінде (2- 4 жас) мектеп жасына дейінгі бала үшін маңызды адам-құрдастары, ол сонымен бірге баланың көшірмесін жасауға және эмоционалды ұқсас болуға бағытталған эмоционалды-практикалық өзара әрекеттесу бойынша серіктес ретінде әрекет етеді. Екінші кезеңде (4-6 жас) құрдастарымен ситуациялық-іскерлік ынтымақтастық қажет. Осы кезеңдегі қарым-қатынас мазмұны жалпы (негізінен ойын) іс-әрекет болып табылады. Үшінші кезеңде, 6-7 жаста, құрдастарымен қарым-қатынас қосымша ситуация сызықтарына ие болады, яғни қарым-қатынас мазмұны көрнекі жағдайдан абстракцияланады, балалар арасында тұрақты сайлау қалауы қалыптаса бастайды.

Мектепке дейінгі жаста өзара әрекеттесу сипаты айтарлықтай өзгереді. Бала серіктестің дағдылары мен іскерліктері туралы түсініктері артады, оның жеке басына бұрын байқалмаған қызығушылығы пайда болады. Мұның бәрі жеке тұлғаның тұрақты сипаттамаларын бөлуге, өзі туралы тұтас бейнені дамытуға көмектеседі.

Ойын әрекеттерін қалыптастыруға негізделген ересек мектеп жасына дейінгі балалардың мотивтерінің мазмұны көбінесе олардың құндылық бағдарларының мазмұнын көрсетеді. Т.А. Репинаның зерттеулерінде осы жастағы балалар қызығушылықтарының ортақтығын атайды, серіктестің іскерлік қасиеттері мен жетістіктеріне, кейбір жеке қасиеттеріне үлкен баға береді [2]. Алайда ойын барысында бірлесудің маңызды дәлелі - жалғыз қалудан қорқу немесе басымдылық жасау, бұйрық беру, басты болуы мүмкін екендігі анықталды.

Ойын – мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі іс-әрекеті. Аса көрнекті жазушы Мұхтар Әуезов: «Біздің халқымыздың өмір кешкен ұзақ жылдарында өздері қызықтаған алуан өнері бар ғой. Ойын деген менің түсінуімше, көңіл көтеру, жұрттың көзін қуантып, шаттандыру ғана емес, ойынның өзінше бір ерекше мағыналары болған» - деп тегіннен тегін айтпаса керек. Балабақшаларда ұлттық ойындар ұтымды пайдаланылса, онда тәрбиеленушілердің тілін дамытуға, білімге деген құштарлығын арттыруға және қазақ халқының мол мұрасын бойына сіңіріп, ұлттық сананы қалыптастыруға болады. Ұлттық ойындарды дидактикалық ойындар ретінде қолдануға мүмкіндік бар.

Дидактикалық ойында балалар ойын мазмұнын түсінікті етіп жеткізуге тырысады, оған қажетті құрал-жабдықтарды табуға талпынады, оларды дайындау үшін еңбектенеді, ал еңбек ұжымдық іс-әрекетке біріктіреді және шығармашылық іс-әрекетке бағдарлайды, балалардың өзара қарым-қатынасын реттеп, олардың бойында адамгершілік сапаларды қалыптастырады. Бала алған рөлдеріне сай кейіпкердің киімін киіп, қимылын, дауыс ырғағын мәнерлі жеткізуге тырысады, көркемдік сабақтардан (ән-саз, бейнелеу өнері сабақтары) алған білімдерін пайдаланады, қуыршақты ұйықтату үшін бесік жырын айтып әлдилейді, бейнелеу өнері сабақтарында жасаған ыдыс, үй жиһаздарын, қағаздан құрастырған заттарды ойын құралы ретінде пайдаланады. Сюжетті-рөлдік ойынның ерекшелігі: оны балалардың өздері жасауында, ал ойын қызметі айқын өнерпаздық және шығармашылық сипатта болады. Бұл ойындар қысқа да, ұзақ та болуы мүмкін.

Балалар қабылдайтын және олар ойын әрекеттері арқылы жүзеге асыратын рөлдердің негізгі мазмұны қандай? Рөлдік ойынды сипаттаған авторлардың барлығы дерлік баланың айналасындағы шындық оған өте маңызды екенін бірауыздан айтады. Балалар айналасында не сезінетінін және олар үшін ерекше тартымды нәрсені ойнайды. Қоршаған ортада мектеп жасына дейінгі баланың ойынын не ынталандырады? Баланың барлық жарқын әсерлері рөлдік ойынға материал бере ме? Деген сұрақтар туындауы мүмкін. Мектепке дейінгі мекемелердің орта тобында балалардың ойындары әр түрлі болады. Сөйлеуді дамыту, тәрбиеленушілердің қоршаған әлем туралы білім қоры педагогтарға әртүрлі ойын түрлерінде күрделі дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді: сюжеттік-рөлдік, дидактикалық, қозғалмалы ойындар. Балалар ойынның әр түрінің сипаттамаларын ажырата бастайды және өз іс-әрекетіне тиісті ойын әдістері мен құралдарын қолдана бастайды [3]. Балалардың ойынын тәрбиеші жүйелі және мақсатты түрде қалыптастырып, ойынның барлық негізгі компоненттерін өңдеген кезде ғана толыққанды баланы дамытуға жетеді. Мысалы, рөлдік ойынды ұйымдастырған кезде ол балаларға тұтас сюжет пен мазмұнның аясында рөлдік өзара әрекеттесу тәсілдерін бөліп көрсетеді, әрекеттер тізбегін анықтауға көмектеседі, ойын символикасы мен ойын атрибуттарының функцияларын ашады, құрдастарының жетістіктерін бағалауға көмектеседі. Сонымен қатар, тәрбиеші балалардың ойындарын басқарады, оларды ойын кеңістігін және ойынның арнайы, дайындық кезеңін ұйымдастыру арқылы мұқият бағыттайды. Оқу жылының бірінші жартыжылдығында тәрбиеші балалардың ойын дағдыларын және

негізінен рөлдік мінез-құлықты қарқынды түрде қалыптастырады. Ол балаларды бірлескен ойынға қатыстырады немесе сюжетті қысқа әңгіме түрінде ұсынады [4].

Дидактикалық ойындар мектеп жасына дейінгі балалардың адамгершілік тәрбиесімен (ұжымдық қарым - қатынас, баланың жеке қасиеттері-достық, адамгершілік, еңбекқорлық, мақсаттылық, белсенділік, ұйымдастырушылық дағдылар, еңбекке, оқуға деген көзқарасты қалыптастыру) байланысты негізгі мәселелерді шешуге ықпал етеді. Ойында қалыптасқан моральдық қасиеттер баланың өмірдегі мінез-құлқына әсер етеді, сонымен бірге балалардың бір-бірімен және ересектермен күнделікті қарым-қатынас процесінде қалыптасқан дағдылар ойын барысында одан әрі дамиды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Меңжанова А.Н. Мектепке дейінгі педагогика. Алматы. Рауан.1992.
- 2 Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. - М.: Издательский центр. Академия, 2002-416с
- 3 Бондаренко А.К. Дидактические игры в детском саду.- М.,1990.
- 4 Гигиенические основы воспитания детей от 3 до 7 лет. Сост.В.И.Телснчи.-М.: Просвещение, 1987.

BO‘LAJAK TARIX O‘QITUVCHISINING MA’NAVIY-AXLOQIY QIYOFASI

Axmadjanov Doniyor Baxtiyor o‘g‘li
dotsent, pedagogika fanlari doktori (DSc).
Chirchiq davlta pedagogika universiteti
O‘quv ishlar bo‘yich prorektor

Ma’naviy-axloqiy qiyofa insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotida axloqiy va ma’naviy qadriyatlarni aks ettiruvchi hususiyatlar majmuasidir. Pedagogik nuqtai nazardan, bu tushuncha o‘qituvchining shaxsiy namunalari, xulq-atvori, dunyoqarashi va o‘z kasbiy faoliyatida axloqiy tamoyillarga amal qilishi bilan belgilanadi.

Ma’naviy-axloqiy qiyofa ta’lim va tarbiya jarayonida o‘qituvchining o‘quvchilarga bo‘lgan ta’sirchanligini ta’minlaydi. Pedagogik talqinga ko‘ra, o‘qituvchining ma’naviy qiyofasi uning ichki madaniyati, ma’rifatga intilishi, axloqiy sifatleri va jamiyat oldidagi mas’uliyati bilan bog‘liqdir. Ma’naviy-axloqiy qiyofa nafaqat shaxsiy tarbiya natijasi, balki ta’lim jarayonida ustoz va jamiyat ta’siri bilan ham shakllanadi. Ayniqsa, tarix fanini o‘qitishda o‘qituvchining ma’naviy-axloqiy qiyofasi yosh avlodga milliy qadriyatlarni singdirish, ularda vatanparvarlik va adolatparvarlik tuyg‘ularini tarbiyalashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Bo‘lajak o‘qituvchi qiyofasining ta’lim va tarbiyadagi o‘rniga aniqlik kiritish tadqiqotimiz mantig‘idan kelib chiqadi. Bo‘lajak o‘qituvchi ta’lim va tarbiya jarayonining asosiy ishtirokchisi sifatida jamiyatning ma’naviy va intellektual rivojlanishida hal qiluvchi

rol o'ynaydi. Uning shaxsiy qiyofasi nafaqat o'quvchilarning ta'lim sifatini, balki ularning axloqiy-ruhiy kamolotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, tarix fanini o'qitishda o'qituvchining ma'naviy-axloqiy qiyofasi yosh avlodga Vatan tarixi, milliy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyatni singdirishda muhim ahamiyatga ega. Uning qiyofasi o'quvchilarda tarixiy voqealarni to'g'ri talqin qilish, madaniy merosga hurmat va vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalash uchun namuna bo'lib xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchi ta'lim va tarbiya jarayonining markaziy figuralari sifatida jamiyatning ma'naviy va intellektual rivojlanishiga bevosita ta'sir o'tkazadi. O'qituvchi nafaqat ma'lumot yetkazuvchi, balki tarbiyachi, yetakchi va yosh avlodni jamiyatga moslashtiruvchi shaxs sifatida ham e'tiborga loyiqdir. Uning shaxsiy qiyofasi, axloqiy-ruhiy fazilatlar va pedagogik mahoratlari o'quvchilarda nafaqat bilim, balki yosh avlodning hayotga bo'lgan munosabati, qadriyatlar va kelajakka yo'naltiruvchi dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining qiyofasi to'g'ri shakllangan bo'lsa, u yosh avlodga nafaqat ta'lim sifatida, balki shaxsiy namuna va kasbiy etika orqali ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

shaxsiy namunaning ahamiyati shundaki, o'qituvchi o'zining axloqiy-ruhiy sifatlarini, didi va xulq-atvori orqali o'quvchilar uchun jonli namuna bo'lib xizmat qiladi. Uning faoliyati o'quvchilarda odob-axloq qoidalari va ijtimoiy qadriyatlarga hurmatni shakllantiradi;

kasbiy etikaning ta'siri o'qituvchi o'z ma'naviy qiyofasi orqali kasbiy etika talablariga rioya qilishi va bu talablar unga o'quvchilar bilan muloqotda adolatli, xolis va insonparvar bo'lishini taqozo etadi.

O'qituvchi o'zining ma'naviy-axloqiy qiyofasi orqali ta'lim jarayonida bir vaqtning o'zida fasilitator, mentor va tyutor sifatida faoliyat olib boradi. Ushbu rollar o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini, pedagogik mahoratlari va axloqiy yetakchilik qobiliyati bilan mustahkamlanadi. Quyida o'qituvchining fasilitator, mentor va tyutor sifatidagi rollariga to'xtalib o'tamiz.

1. O'qituvchi – fasilitator. Fasilitator sifatida o'qituvchi ta'lim jarayonining boshlovchisi va yo'naltiruvchisi hisoblanadi. U ta'lim jarayonini shunchaki bilim yetkazishdan faol o'rganish jarayoniga aylantiradi.

Fasilitatorning roli: tarix o'qituvchisi o'quvchilarni milliy va xalqaro tarixiy voqealarni o'rganish jarayonida ishtirok etishga undaydi. Masalan, turli tarixiy voqealarni tahlil qilish uchun guruhli muhokamalar yoki interaktiv o'yinlar uyushtirishi mumkin.

Ma'naviy-axloqiy qiyofaning ta'siri: o'qituvchining xolisligi va adolatli munosabati o'quvchilarda tarixiy voqealarga ob'yektiv yondashuvni shakllantirishga yordam beradi. Axloqiy yuksakligi uning ta'lim jarayonidagi ta'sirchanligini oshiradi.

2. O'qituvchi – mentor. Mentor sifatida o'qituvchi shogirdlarga yo'naltiruvchi va maslahatchi bo'ladi. Bu rol, ayniqsa, o'quvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Mentorning roli: mymentor sifatida o'qituvchi tarixiy manbalar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi, o'quvchilarni tadqiqotlarga jalb qiladi va ularning fikr yuritish quvvatini rivojlantiradi. Masalan, mahalliy tarixiy merosni o'rganish bo'yicha loyihalar tashkil etishi mumkin.

Ma'naviy-axloqiy qiyofaning ta'siri: mymentor o'qituvchining shaxsiy yuksakligi va insoniyligi o'quvchilarga o'z qobiliyatlariga ishonch uyg'otadi. Uning xolis maslahatlari yosh avlodning kasbiy yo'nalishini aniqlashga yordam beradi.

3. O'qituvchi – tyutor. Tyutor sifatida o'qituvchi o'quv jarayonida o'quvchilarni individual tarzda qo'llab-quvvatlovchi va ularning shaxsiy rivojlanishini nazorat qiluvchi shaxsdir.

Tyutorning roli: tyutor o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi individual ehtiyojlarini qondirish va ularga yordam berish uchun mas'uldir. U o'quvchilarga manbalarni tahlil qilish, tadqiqot ishlarini tashkil qilish va ta'lim jarayonida to'g'ri yo'nalish berishda ko'maklashadi.

Ma'naviy-axloqiy qiyofaning ta'siri: tyutor sifatida o'qituvchining mehribonligi va bag'rikengligi o'quvchilarning o'quv jarayoniga ishonchini mustahkamlaydi. Uning xolis yondashuvi har bir o'quvchining qobiliyatini yuzaga chiqarishga yordam beradi.

O'qituvchi o'z darslari orqali yosh avlodda adolat, vatanparvarlik va jamoaviy mas'uliyat hissini tarbiyalaydi. Bizningcha, bo'lajak tarix o'qituvchisida ma'naviy-axloqiy qiyofaning ta'sirchan bo'lishi uchun quyidagi xususiyatlar muhim ahamiyatga ega:

1. Intellektual quvvat: o'qituvchi chuqur bilimga ega bo'lishi va fanni zamonaviy yondashuvlar bilan tushuntira olishi lozim.

2. Axloqiy va ma'naviy yuksaklik: o'zining shaxsiy fazilatlari bilan jamoatchilik me'yorlariga sodiq shaxs sifatida namoyon bo'lishi kerak.

3. Pedagogik mahorat: o'qituvchi o'quvchilarga fanni tushunarli va qiziqarli tarzda yetkaza olishi, ular bilan ishonchli aloqani ta'minlay olishi lozim.

4. Ijtimoiy mas'uliyat: jamiyatning barqarorligi va rivoji uchun yoshlarni faol jamoatchilikka tayyorlay oladigan yetakchi sifatida namoyon bo'lishi.

Bo'lajak o'qituvchining qiyofasi ta'lim va tarbiya jarayonining markaziy omillaridan biri bo'lib, u yosh avlodning shaxsiy, ma'naviy va axloqiy rivojlanishini belgilaydi. Uning shaxsiy fazilatlari, pedagogik mahoratlari va axloqiy yuksakligi jamiyatda ta'lim sifati va madaniyat darajasini oshirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bo'lajak o'qituvchilarning qiyofasini shakllantirishda barcha bosqichda kompleks yondashuv zarur.

Tarix o'qituvchisining shaxsiy qiyofasi uning ma'naviy-axloqiy fazilatlari bilan belgilanadi. Ushbu fazilatlar nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Quyida tarix o'qituvchisi uchun muhim bo'lgan asosiy ma'naviy-axloqiy fazilatlarni keltiramiz.

1. Vatanparvarlik. O'qituvchi o'zining vatanga bo'lgan mehri va hurmatini o'quvchilarga ko'rsata olishi lozim. Vatan tarixi, madaniy meros va milliy qahramonlar to'g'risidagi ma'lumotlarni faxr bilan yetkaza bilish orqali o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantiradi.

2. Tadqiqotchilik. Tarixiy hujjatlar, manbalar va voqealarni tahlil qilishda adolatli va xolis yondashuvni namoyon qilish o'qituvchining muhim xususiyatidir. Bu ko'nikma o'quvchilarga tanqidiy fikrlashni o'rgatishga yordam beradi.

3. **Axloqiy yetakchilik.** O'qituvchi yoshlarga to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi, ularni adolat, insoniylik, halollik kabi qadriyatlarga yo'naltiruvchi yetakchi bo'lishi lozim. Uning shaxsiy xulqi o'quvchilar uchun namuna bo'lib xizmat qiladi.

4. **Insonparvarlik.** O'qituvchi o'z o'quvchilariga nisbatan mehribon, tushunuvchan va sabrli bo'lishi kerak. U insonparvarlik tuyg'usini shakllantirish orqali o'quvchilarning ijtimoiy munosabatlarida ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

5. **Ijtimoiy mas'uliyat.** O'qituvchi jamiyat oldidagi mas'uliyatini anglaydigan shaxs bo'lishi lozim. U o'quvchilarni jamiyat manfaatlarini himoya qilish, birdamlik va ijtimoiy mas'uliyatga yo'naltirishi kerak.

6. **Adolatparvarlik.** Tarix o'qituvchisi barcha holatlarda adolatli, xolis va haqqoniy bo'lishi zarur. Uning har qanday masaladagi odilona munosabati o'quvchilarda ushbu sifatni shakllantirishga yordam beradi.

7. **Tinchlikparvarlik.** Tarix o'qituvchisi o'quvchilarga tinchlikni saqlashning ahamiyatini o'rgatishi, turli millat va madaniyatlar o'rtasida hurmat va hamjihatlik tuyg'ularini tarbiyalashi lozim.

8. **Ilmiylik.** O'qituvchi ta'lim jarayonida aniqlik, ishonchlilik va ilmiy yondashuvga amal qilishi kerak. Ilmiylik o'quvchilarda bilimlarni mantiqiy tushunish va tahlil qilish qobiliyatini oshiradi.

9. **O'z-o'zini takomillashtirish.** qituvchi o'z bilimlari va ko'nikmalarini doimiy ravishda rivojlantirishi zarur. Uning shaxsiy kamolotga intilishi o'quvchilarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

10. **Hurmat va bag'rikenglik.** O'qituvchi barcha o'quvchilarga hurmat bilan yondashishi va ularning shaxsiy qiziqishlari, xususiyatlari va iste'dodlarini tan olishi lozim. Bag'rikenglik tuyg'usi o'quvchilarda turli fikr va qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish ko'nikmasini shakllantiradi.

11. **Kommunikativlik.** O'qituvchi o'quvchilar bilan samarali muloqot qila olishi, ularni o'quv jarayoniga jalb qilish uchun psixologik yondashuvlarni ishlata bilishi kerak.

12. **Madaniy va tarixiy hurmat.** O'qituvchi madaniy va tarixiy qadriyatlarni chuqur tushunishi va ularni o'quvchilarga yetkaza bilishi kerak. Bu qadriyatlar yoshlarda o'z tarixiga va madaniyatiga hurmat tuyg'usini shakllantiradi.

13. **Rahbarlik qobiliyati.** O'qituvchi o'quvchilarni jamoaviy faoliyatga jalb etib, ularni tashkilotchilik qobiliyati bilan ruhlantirishi kerak. Uning rahbarlik sifati o'quvchilarni jamiyatda yetakchi bo'lib shakllanishiga yordam beradi.

Bu fazilatlar o'qituvchining shaxsiy qiyofasini shakllantirishda va ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ushbu fazilatlarni rivojlantirish orqali o'qituvchi yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalay oladi.

Axloqiy qiyofa o'qituvchining kasbiy etikasi bilan chambarchas bog'liqdir. Kasbiy etika ta'lim jarayonida o'qituvchining odob-axloqi, o'quvchilarga munosabati va ishga yondashuv tamoyillarini o'z ichiga oladi. Axloqiy qiyofa kasbiy etikaning asosiy omillaridan biri bo'lib, o'quvchilarning o'qituvchiga ishonchini ta'minlaydi va ularning shaxsiy rivojlanishiga ko'mak beradi.

Axloqiy qiyofaning kasbiy etika bilan bog'liq asosiy jihatlari:

1. **Hurmat va bag'rikenglik:** O'qituvchi o'quvchilarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishi, ularning shaxsiy xususiyatlarini tushunish va inobatga olishi zarur.

2. **Shaffoflik va adolat:** Ta'lim jarayonida har bir o'quvchiga teng munosabat ko'rsatish, xolis va adolatli qarorlar qabul qilish muhimdir.

3. **Ishonchlilik:** O'qituvchi o'z so'zi va harakatlari bilan o'quvchilarning ishonchini qozonishi kerak. Uning qiyofasi o'quvchilar uchun namuna bo'lib xizmat qiladi.

4. **Professionallik:** Axloqiy qiyofa professional yondashuv bilan mustahkamlanadi. O'qituvchi o'z bilimlarini doimiy ravishda oshirib borishi, yangi metodlardan foydalanishi zarur.

5. **Ma'naviy yetakchilik:** O'qituvchi axloqiy qiyofasi orqali jamoatchilikda ham o'rnatilgan qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Uning kasbiy va shaxsiy jihatlari jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikka xizmat qilishi lozim.

Ma'naviy-axloqiy qiyofa ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchining shaxsiy namunalari, axloqiy fazilatlari va kasbiy etikasi bilan belgilanadi. Ayniqsa, tarix o'qituvchisi uchun bu qiyofa o'quvchilarning ma'naviy va intellektual rivojlanishini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Axloqiy qiyofa kasbiy etikaning bir qismi sifatida jamiyatda barqarorlik va insoniylik tamoyillarini mustahkamlashga qaratilgan.

Tarix fanini o'qitish nafaqat faktlarni yetkazish, balki o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllantirish jarayonidir. Bunda bo'lajak tarix o'qituvchisining shaxsiy fazilatlari muhim o'rin tutadi. Uning vatanparvarlik, adolatparvarlik va ijtimoiy mas'uliyatga ega bo'lishi o'quvchilarda jamiyat uchun foydali va ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan. Quyida tarix o'qituvchisining ma'naviy-axloqiy fazilatlari mazmunini umumiy tarzda ko'rib chiqamiz.

1. **Vatanparvarlik va tarixiy merosga hurmat.** Tarix o'qituvchisining asosiy vazifalaridan biri yosh avlodga vatanga bo'lgan mehrni, milliy tarix va madaniy merosga hurmatni shakllantirishdir. Bunda o'qituvchining shaxsiy vatanparvarligi asosiy ahamiyat kasb etadi. Vatanparvarlik faqatgina Vatanni sevishdan iborat emas, balki uning qadriyatlari, tarixi va madaniyatiga chuqur hurmat bilan yondashishdir. Tarix o'qituvchisi milliy tarixning eng muhim voqealarini o'quvchilarga ilmiy asosda tushuntirishi, ularda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirishi kerak.

2. **Adolatparvarlik va insoniylik qadriyatlari.** Tarix o'qituvchisi axloqiy yuksaklikka ega bo'lgan adolatli shaxs sifatida namoyon bo'lishi lozim. U adolatni faqat ta'lim jarayonida emas, balki tarixiy voqealarni talqin qilishda ham namoyon qilishi kerak.

3. **Ijtimoiy mas'uliyat va jamoatchilikka sodiqlik.** Tarix o'qituvchisi o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiruvchi shaxs sifatida ish olib boradi. Uning vazifasi jamiyat oldidagi burchni tushuntirish va faol jamoatchilikka yo'naltirishdir. Ijtimoiy mas'uliyat shaxsning jamiyat manfaatlarini shaxsiy manfaatlaridan ustun qo'yish qobiliyatidir. Jamoatchilikka sodiqlik esa umumiy maqsadlarga xizmat qilish va birdamlikni ifoda etadi. O'qituvchi o'quvchilarda jamiyatga hurmat tuyg'usini tarbiyalashi, ularni ijtimoiy faoliyatlarga jalb etishi lozim.

Ma'naviy-axloqiy qiyofa insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotidagi barqaror rivojlanishning asosiy tarkibiy qismidir. Unga ta'sir etuvchi omillar turli ijtimoiy va ta'lim tizimiga bog'liq bo'lib, ular insonning ma'naviy va axloqiy jihatdan kamolotga yetishini belgilaydi. Quyida ushbu omillarni ko'rib chiqamiz.

Oilaning ta'siri. Oila insonning ilk tarbiya manbai sifatida uning ma'naviy-axloqiy qiyofasining shakllanishiga asos soladi. Bolaning shaxsiy xususiyatlari, qadriyatlari va dunyoqarashi avvalo oila muhitida shakllanadi. Jan-Pol Sartr ta'kidlaganidek, *insonning birinchi tarbiyachisi – uning oilasidir, va oila uning hayotdagi birinchi jamoati.*¹

Ta'lim muassasasining ahamiyati. Ta'lim muassasalari bu jarayonni davom ettiruvchi va mustahkamlovchi institut hisoblanadi. Maktablar bolalardagi shaxsiy xususiyatlarni yanada boyitib, ma'naviy va axloqiy tarbiyani chuqurlashtiradi. Hovard Gardner ta'kidlaydi, *Ta'lim muassasalari insonning ma'naviy kamolotini rag'batlantiruvchi asosiy jamiyat institutlaridan biridir.*²

Jamoatchilik ta'siri. Jamiyat insonning axloqiy qiyofasini shakllantiruvchi asosiy manba hisoblanadi. Urush, tinchlik, ijtimoiy birdamlik kabi jarayonlar insonning dunyoqarashini boyitadi. Antonio Gramshi yozganidek, *jamiyatdagi har bir ijtimoiy hodisa insonning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga ta'sir qiladi.*³

Madaniyatning roli. Jamiyat madaniyati, milliy an'analar va urf-odatlar insonning axloqiy qadriyatlarini shakllantiradi. Masalan, Sharq madaniyatida jamoaviylik va oila qadriyatlari muhim o'rin tutadi.

Ommaviy axborot vositalarining ta'siri. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari insonning ma'naviy qiyofasiga salbiy va ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ommaviy madaniyatning salbiy jihatlariga qarshi ma'naviy tarbiya orqali kurashish juda muhim.

Yoshlarda tinchlikparvarlik, adolat va bag'rikenglik kabi umuminsoniy fazilatlarni shakllantirish ta'lim jarayonining muhim qismi hisoblanadi. L.Tolstoy ta'kidlaganidek, *"Axloqiy tarbiya milliy madaniyatni boyitib, insonni umuminsoniy qadriyatlarga yaqinlashtiradi".*⁴

Xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, ma'naviy-axloqiy qiyofa ta'lim jarayonining asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, u nafaqat o'qituvchining shaxsiy fazilatlari, balki jamiyatning ma'naviy barqarorligi uchun ham muhimdir. Tarix o'qituvchisining axloqiy fazilatlari yosh avlodning ijtimoiy mas'uliyatli, axloqiy yuksak va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir qiladi. Shuning uchun ta'lim jarayonida zamonaviy usullar, shaxsiy namuna va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unlashuvi asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish ustuvor ahamiyatga ega.

¹ Sartre J.-P. *Being and Nothingness*. – New York: Washington Square Press, 1956. – P. 32.

² Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. – New York: Basic Books, 1983. – P. 256.

³ Gramsci A. *Prison Notebooks*. – New York: Columbia University Press, 1992. – P. 210.

⁴ Толстой Л. *О воспитании*. – Москва: Издательство литературы, 1910. – С. 45.

Adabiyotlar ro'yxati

1. UNESCO. "Global Citizenship Education: Preparing Learners for the Challenges of the 21st Century." – Paris: UNESCO, 2015.
2. Gardner, Howard. *The Disciplined Mind: What All Students Should Understand*. – New York: Simon & Schuster, 2000.
3. Comenius, J.A. *Didactica Magna*. – London: University Press, 1967.
4. Dewey, John. *Democracy and Education*. – New York: Macmillan, 1916.
5. Forobiy A. "Fozil odamlar shahri". – Toshkent: Fan, 2008.
6. Ibn Sino. "Ta'lim va tarbiya to'g'risida". – Buxoro, 1999.
7. Beruniy A. "Qonuniy Mas'udiy". – Qohira: 1998.

ILG'OR VA INNOVATSION TAJRIBALARNING TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI: PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA TAHLIL.

Gayupova Saodat Xamidovna

dotsent, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Chichiq davlat pedagogika universiteti,

Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limida bo'lim rahbari

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilg'or va innovatsion tajribalarning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni psixologik-pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida yangicha yondashuvlarning qo'llanishi, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishdagi roli, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirishga ta'siri yoritiladi. Maqolada ilg'or tajribalarni o'zlashtirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, motivatsion omillar va refleksiv yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, ilg'or tajriba, ta'lim tizimi, psixologik-pedagogik yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, o'quv motivatsiyasi, interfaol metodlar.

XXI asr ta'lim tizimi doimiy yangilanish, modernizatsiya va raqamli transformatsiya jarayonida rivojlanmoqda. Bu jarayonlarda ilg'or va innovatsion tajribalar muhim o'rin tutadi. Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, o'qituvchi faoliyatining psixologik-pedagogik asoslarini takomillashtirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish kabi vazifalar ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

O'zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirishning 2030-yilgacha bo'lgan strategiyasida ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish, ularni mahalliy sharoitga moslashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish asosiy yo'nalish sifatida belgilangan. Shunday ekan, pedagogik jarayonda ilg'or tajribalarni o'rganish va ularni psixologik-pedagogik jihatdan tahlil qilish dolzarb masalalardan biridir.

Ilg'or va innovatsion tajribalarning ta'lim jarayonidagi o'rni bugungi kunda ta'lim tizimini rivojlantirishning muhim jihatlaridan biri sanaladi. Psixologik-pedagogik yondashuv asosida bu mavzuni tahlil qilish, o'quv jarayonida innovatsiyalarni qo'llashning nazariy asoslari, turlari va samaradorligini ko'rib chiqishni talab etadi. Ushbu tahlil ta'lim

texnologiyalarining psixologik va pedagogik tamoyillariga asoslanib, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlash, ijodiy fikrlashni shakllantirish va jamiyat talablariga mos mutaxassislar tayyorlashga qaratilgan. Quyida ushbu mavzuni batafsil ko'rib chiqamiz, asosiy ta'riflar, turlar va xulosalarga e'tibor qaratib.

Ilg'or va innovatsion tajribalarning ta'riflari va mohiyati

Ilg'or pedagogik tajriba deganda, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan samarali usullar va yondashuvlar majmui tushuniladi, ular o'quvchilarning bilimi, ko'nikmalari va shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydi. Innovatsion tajribalar esa, an'anaviy usullardan farqli o'laroq, yangi texnologiyalar, interfaol metodlar va ijodiy yechimlarni o'z ichiga oladi. Psixologik-pedagogik nuqtai nazardan, bu tajribalar o'quvchining individual qobiliyatlariga moslashtirilgan bo'lib, motivatsiya, fikrlash va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Masalan, pedagogik texnologiya (PT) ta'lim maqsadlariga erishish uchun loyihalashtirilgan jarayon sifatida ta'riflanadi: u inson, jarayon, bilim, texnik vositalar va tashkiliy tuzilmalarni o'z ichiga olgan integrativ tizimdir. UNESCO glossariysiga ko'ra, PT ikki ma'noda qo'llaniladi: birinchisi, audiovizual vositalar va kompyuterlar orqali pedagogik foydalanish; ikkinchisi, ta'limni rejalashtirish, amalga oshirish va baholashning sistematik usuli. Psixologik asosda, bu tajribalar neyrolingvistik dasturlash (NLP) tamoyillariga asoslanadi, ya'ni ma'lumotlar neyron harakatlari sifatida qabul qilinadi va vizual, auditory va kinestetik kanallar orqali uzatiladi.

Innovatsion tajribalarning ta'limdagi o'rni quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

- Shaxsiy rivojlanishni ta'minlash: O'quvchi individual qobiliyatlariga mos yondashuv orqali mustaqillik va ijodiy fikrlash shakllanadi.
- Motivatsiyani oshirish: Muammo asosidagi ta'lim orqali o'quvchilarning qiziqishi va faolligi ortadi.
- Jamiyat talablariga moslashish: Globallashtirish sharoitida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda yordam beradi.

Psixologik-pedagogik yondashuv asosida turlari va tahlili

Psixologik-pedagogik yondashuv ta'lim texnologiyalarini o'quvchining psixologik xususiyatlari (fikrlash, xotira, motivatsiya) va pedagogik tamoyillari (tizimlilik, faollik, boshqaruvchanlik) asosida tahlil qiladi. Ilg'or tajribalarning turlari quyidagilar:

Tur	Tavsif	Psixologik-pedagogik jihat	Misollar
Shaxsiy yo'naltirilgan texnologiyalar	O'quvchini individual shaxs sifatida ko'rib, uning qobiliyatlariga moslashtirilgan.	Fikrlash va harakat strategiyalarini hisobga olib, mustaqillik va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.	Muammo qidirish, kichik tadqiqotlar, munozaralar, rol o'yinlari.
Didaktik o'yin texnologiyalari	O'quv jarayonini o'yin orqali faollashtirish.	Qabul qilish, intuitsiya, xotira va fikrlashni rivojlantiradi; emotsional	Rol o'yinlari, biznes o'yinlari, dramatik o'yinlar.

Tur	Tavsif	Psixologik-pedagogik jihat	Misollar
		faollikni oshiradi.	
Muammo asosidagi ta'lim texnologiyalari	O'quvchilarga muammo taqdim etib, yechim topishga undash.	Ilmiy-tadqiqotiy fikrlashni shakllantiradi; J. Dewey va L. Rubinstein tamoyillariga asoslanadi.	Muammo taqdimoti, vazifa hal qilish, kichik ilmiy tadqiqotlar.
Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari	Ta'lim, tarbiya va shaxsiy rivojlanishni integratsiya qilish.	O'quvchi faolligini ustuvor qilib, motivatsiya va o'z nazoratini shakllantiradi.	Loyiha usuli, kompyuter asosidagi ta'lim, masofaviy o'qitish.

Ushbu turlar psixologik tamoyillarga asoslanadi, masalan, faollik nazariyasi (A.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev) va assotsiativ-refleksiv kontsepsiya orqali. Pedagogik jihatdan, ular tizimlilik, loyihalash va samaradorlik tamoyillariga tayanadi. An'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, innovatsion tajribalar o'quvchini passiv ob'ektdan faol sub'ektga aylantiradi, xatolardan o'rganish va ijodiy tadqiqotga urg'u beradi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, ilg'or tajribalar ta'lim samaradorligini oshiradi: masalan, o'yin texnologiyalari orqali o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari kuchayadi, muammo asosidagi usullar esa tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Psixologik nuqtai nazardan, bu tajribalar miya yarimsharlarining muvozanatini ta'minlaydi (chap – mantiqiy, o'ng – emotsional).

Amaliy tadbiq va xulosalar

Ilg'or va innovatsion tajribalarni ta'lim jarayonida qo'llash O'zbekistonning "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va "Kadrlarni tayyorlash milliy dasturi"ga mos keladi. Ular yuqori ta'lim muassasalarida, ayniqsa qishloq xo'jaligi yo'nalishlarida, innovatsion g'oyalar va tadqiqot natijalarini amaliyotga tatbiq etishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, 2017–2021 yillardagi Oliy ta'limni rivojlantirish dasturida laboratoriyalarni zamonaviy jihozlash va ilmiy laboratoriyalar tashkil etish kabi choralar ko'rigan.

Psixologik-pedagogik yondashuv asosida ilg'or va innovatsion tajribalar ta'limni samarali va shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan qiladi. Ular o'quvchilarning motivatsiyasi, ijodiy qobiliyatlari va jamiyatga moslashuvini oshiradi, ammo muvaffaqiyat uchun o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va resurslar zarur. Kelajakda bu tajribalarni raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish ta'lim sifatini yanada yaxshilaydi.

Olingan natijalar ilg'or tajribalar ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida samarali qo'llanishi mumkinligini tasdiqlaydi. Biroq bu jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun o'qituvchilarda psixologik tayyorgarlik, kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyalar mavjud bo'lishi zarur.

Pedagogik yondashuv shuni ko'rsatadiki, har qanday innovatsion metod yoki texnologiya inson omilidan — ya'ni o'qituvchi shaxsining ijodiy va empatik qobiliyatidan

ajralgan holda natija bermaydi. Shu sababli ilg'or tajribalarni tatbiq etishda o'qituvchilarning emotsional intellekti va motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash mexanizmlari ishlab chiqilishi lozim.

Ilg'or va innovatsion tajribalarni tatbiq etish jarayoni psixologik-pedagogik asosda tashkil etilishi ta'lim samaradorligini oshiradi. O'qituvchilarning innovatsion kompetensiyasini rivojlantirish uchun malaka oshirish dasturlariga refleksiv va empatik yondashuv asosida modullar kiritilishi lozim. O'qituvchilarda motivatsiyani oshirish maqsadida darslarda interfaol, ijodiy va loyiha asosidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Ta'lim muassasalarida ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni mahalliy psixologik-pedagogik sharoitga moslashtirish tizimi yaratish zarur. Innovatsion yondashuvlarni baholashda nafaqat bilim darajasi, balki shaxsiy o'sish, refleksiya va kommunikativ qobiliyatlar ham mezon sifatida olinishi kerak.

Adabiyotlar.

1. Ellis, V. (2019). *Innovation in teacher education: towards a critical re-examination*. Journal of Education for Teaching. [Taylor & Francis Online](#)
2. Güçlü Yılmaz, F. (2021). *Evaluation of Innovative Approaches in Educational Technologies*. ERIC / ta'lim va innovatsiyalar bo'yicha maqola. [ERIC](#)
3. Çelik, F. (2024). *Technology and innovation in shaping the future of education*. SLE Journal. [SpringerOpen](#)
4. Lomba, E. A. (2022). *Systematic Literature Review of Innovative Schools: A Map of the Field*. MDPI. [MDPI](#)
5. Mašát, M. (2023). *Innovative Methods of Teaching in the Literary Education*. Palacký University. [infonomics-society.org](#)
6. *Innovative Teaching Methods – A Systematic Literature Review*. (2023). HRMARS journal. [hrmars.com](#)
7. Shukurova, H. B. (2023). *Pedagogik faoliyatning psixologik asoslari*. Maqola. [КиберЛенинка](#)
8. *Pedagogika va psixologiya o'quv qo'llanma*. (2024). NamDU. [www.namdu.uz](#)
9. Neumann, M. & Baumann, L. (2021). *Agile Methods in Higher Education: Adapting and Using eduScrum with Real World Projects*. arXiv. [arXiv](#)
10. Ning, Yulin & Solomon Danquah Danso (2025). *Assessing Pedagogical Readiness for Digital Innovation*. arXiv. [arXiv](#)

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA PSIXOEMOTSIONAL ZO'RIQISHNI PROFILAKTIKA QILISH YO'LLARI

T.L.Xurvaliyeva

p.f.d. (DSc), professor

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama sog'lom rivojlanishi nafaqat, bilim va ko'nikmalarni oshirish, balki ularning psixoemotsional jihatdan ham yuqori darajada sog'lom bo'lishini talab etadi. Emotsiyalar bolalarni turli faoliyatni amalga oshirishlarida muhim o'rin egallaydi. Hissiyotlar bolalarni harakatga undaydi, tajribalarni faollashuvi va shakllanishiga olib keladi. Shuningdek, har qanday ijodiy faoliyatni amalga oshirishda turtki bo'lib xizmat qiladi. Emotsiya orqali shaxsiy xolati o'zgaradi. Ma'lumki hissiyotlar ikki guruhga bo'linadi, ijobiy va salbiy. Ko'pincha, o'tkir salbiy hissiyotlar bola atrofidagi odamlarning negativ munosabati ayniqsa tengdoshlari va pedagog-tarbiyachilarning ta'siri orqali yuz beradi. Salbiy hissiyotlar turlicha ko'rinishda namoyon bo'ladi, xafa bo'lish, qo'rquv, jaxl, xavotirlanish va xafsalasizlik kabilar. Bolaning hissiyotlari bu uni o'rab turgan kattalarga yo'llangan "xabar"dir. 3-5 yosh bolalar o'zining ichki emotsional xolatini anglaydi, tengdoshlarini hissiy holatini tushungan xolda o'zining munosabatini ifodalaydi. Bolalar do'stlarining kayfiyati yaxshi emasligini, nimadandir hafa yoki jahli chiqayotganini tushunadi. Ushbu hissiyotlar orqali ijtimoiy o'zaro munosabatlar shakllanadi. Mazkur hissiyotlarni namoyon bo'lishi, tarbiyalanuvchi kayfiyatini qanday ekanligini ko'rsatuvchi "indikator" hisoblanadi. Ijobiy barqaror kayfiyat bolalarning maktabgacha ta'lim tashkilotiga muvaffaqiyatli moslashishiga va ijobiy psixoemotsional holati yaxshi ekanligidan dalolat beradi.

Bolalar kayfiyatini te-tez o'zgarishi yoki salbiy hisslarni paydo bo'lishi, ularda diskomfort yuz berayotganini ko'rsatadi. Bolalardagi stress holatining belgilari yaxshi uxlamaslik, qiyinchilik bilan uxlashi va notinchligi bilan namoyon bo'ladi. Bolalardagi charchoq, avval unga berilgan yengil topshiriqlari ta'sirida ham ro'y beradi. Kichkintoylar sababsiz hafa yuradi yoki o'ta sho'x bo'ladi. Tarbiyalanuvchilar shunday holatda bo'lganda u ko'proq kattalardan ma'qullash va qo'llab-quvvatlashni istaydi, ularga yaqinlashadi. Bundan tashqari qaysarlik va injiqlikni namoyon bo'lishi natijasida bolalar tengdoshlari bilan o'ynashni rad qiladi, qoidalarga rioya etishda qiyinchiliklar kuzatiladi. Ba'zida bola avval kuzatilmagan hatti-harakatni qiladi ya'ni nimanidir chaynashi yoki so'rishi (barmoqlari, tirnoq) mumkin. Ayrim hollarda bolaning ishtaxasi yo'qoladi, qo'llarining qaltirashi, boshi va yelkasini qimirlatib turishi mumkin. Kechasi xattoki kunduzi ham siydik tutolmaslik holatlari kuzatiladi. Xotiraning pasayishi, xayol qilish va diqqatini jamlay olmaslik, faollikka undovchi qiziqish susayadi. Yuqorida sanab o'tilgan belgilar, bolaning stressda ekanligidan darak beradi. Biroq, avval ular kuzatilmagan bo'lsagina. Olimlarning ta'kidlashicha, mazkur belgilarning hammasi ham yaqqol ko'zga tashlanmasligi mumkin. Ulardan qaysi biridir namoyon bo'lsa ham bolada stress paydo bo'layotganligini ko'rsatadi.

Yuqorida sanab o'tilgan belgilarning mavjudligi psixosomatik buzilishlar paydo bo'lganligidan darak beradi, bu holat bolaning o'ziga bo'lgan hissiyotlari va xulq-atvoriga, mazkur holat nafaqat bolalarning sog'ligiga shu bilan birga shaxsiy fazilatlarini shakllanishiga xam ta'sir qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda psixoemotsional zo'riqishni profilaktika qilish ya'ni oldini olish, muhim muammolardan biri sanaladi. Bolalarda salbiy hissiyotlarni paydo bo'lish sabablari quyidagilardan iborat:

- kun tartibini yo'lga qo'yilmaganligi;
- erkinlikni asossiz cheklab qo'yish;
- toza xavoda yetarlicha bo'lmaslik;
- sog'lom ovqatlanishni me'yorda emasligi va noto'g'ri tashkil etilganligi;
- bolalar bilan muloqotda avtoritor munosabat, ularga qayg'urmaslik;
- intellektual va jismoniy yuklamalar;
- oiladagi nosog'lom muhit va tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlarda muammolarning mavjudligi.

Emotsional zo'riqishlar xulq-atvorda qator buzilishlarni keltirib chiqaradi. Ularning ayrimlariga to'xtalib o'tamiz.

1. Odob-axloq me'yorlariga rioya etmaslik, salbiy hissiyotlar jiddiy va ahamiyatsiz bo'lgan harakatlarni yuzaga keltiradi.

2. Muloqotda salbiy munosabatlar (hafagarchilik, qoniqmaslik, xotiraning paysayishi).

3. Qo'rquvning mavjudligi, emotsional zo'riqish fobiyani kuchaytiradi.

4. Bolalar ko'pincha ruhiy-hissiy zo'riqish holatida bo'ladilar, chunki ular hali hordiq chiqarishni, vaziyatni oldindan ko'ra bilish va nazorat qilishni bilmaydilar. Shuning uchun ular atrof-muhit va kattalarga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi.

5. Pedagog-tarbiyachilar va ota-onalar xar bir tarbiyalanuvchining emotsional holatiga diqqat bilan qarashi, ularning xulq-atvorini kuzatishi, ruhiyatidagi diskomfort sababini aniqlashi kerak. Aniq vaziyatlarda samarali ta'sir ko'rsatish shakllarini tanlay olishlari talab etiladi.

Demak, bolalardagi emotsional zo'riqishlarni korreksiya va profilaktika qilish uchun stress xolatini barataraf etish maqsadga muvofiq. Noqulay vaziyatlarda hazil-mutoyiba qilish, ertak va hikoyalardagi quvnoq, yaxshi fazilatli qahramonlarga taqlid qilish. Turli yosh xususiyatlariga ko'ra bolalar bilan muloqot o'rnatish lozim aks xolda ularda xayotiy tajribalar kamligi evaziga, o'zaro munosabatlarda qiyinchiliklar yuz berishi mumkin. Bolalardagi ruhiy toliqish va zo'riqishning eng samarali vositasi jismoniy harakat xisoblanadi. Taniqli rus fiziologi I.P.Pavlov fikricha "har qanday jismoniy faoliyat barqaror kayfiyatni shakllantiradi, mushaklar zavqini baxsh etadi" [4]. Kam harakat qilish zararli ekanligi psixolog va shifokorlar tomonidan asoslangan. Bolalarda sog'lom turmush tarzini muhim komponentlaridan biri yaxshi uyqu va chiniqishdir. I.P.Pavlov g'oyalarida ko'rsatilishicha, uyqu davrida tananing fiziologik muvozanati tiklanadi. Boshqa hech qanday vositalar uyquchalik ta'sir ko'rsatmaydi, shuningdek suv muolajalari ham bolalarning psixik holatiga samarali ta'sir ko'rsatadi, ulardagi zo'riqish va stresslarni bartaraf etadi [4]. Biroq, natijaga erishish uchun qulay sharoit yaratish, kichkintoylar ushbu

faoliyatning subyekti bo'lishi zarur. Emotsional zo'riqishni profilaktika qilishda ta'lim-tarbiya jarayoni bolalarni o'z-o'zini boshqarishga o'rgatishi katta ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, bolalar kattalarga nisbatan autogen treninglarni tez o'zlashtiradi. Bolalar jonli muloqot orqali tez va oson kerakli obrazga kirisha oladilar. Hissiy zo'riqishni bartaraf etuvchi sanab o'tilgan asosiy vositalar bolalarning kundalik hayotidagi komponentlar tarkibiga kiradi hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi jismoniy tarbiya tizimi hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning jismoniy sog'ligi va psixologik salomatliklarini saqlash, profilaktika va psixoemotsional zo'riqishni bartaraf etishda ularning ruhiy holati inobatga olinadi. Jismoniy-sog'lomlashtiruvchi ishlar pedagogik jamoaning ierarxik tarzda amalga oshiriladi. Bunda bolalar sog'ligini tiklovchi zanjir avvalo, uyqu, sog'lom ovqatlanish, harakat faolligini optimallashtirish va jismoniy terapiyani tashkil etish maqsadga muvofiq.

Noto'g'ri hayot ritmi psixoemotsional zo'riqishni keltirib chiqaradi, jismoniy terapiya esa ularni korreksiyalashda muhim instrument hisoblanadi. Jismoniy terapiya mashqlari 2-3 oy davom etadi, bu bolalarning individual-psixologik holatiga ko'ra olib boriladi. Ushbu terapiya mazmuniga to'rtta asosiy komponent singdirilishi lozim.

1. Ertalabki sog'lomlashtiruvchi gimnastika.
2. Sog'lomlashtiruvchi yugurish.
3. Sayrga chiqish.
4. Sog'lomlashtiruvchi o'yinlar.

Ertalabki sog'lomlashtiruvchi gimnastika maqsadi-bolalarning kayfiyatini ko'tarish va muskullar tonusini oshirishni ko'zda tutadi. Bunda bolalarda ijobiy kayfiyatini shakllantirish uchun ularga tanish bo'lgan jismoniy harakatlar tanlanishi zarur. Ta'lim-tarbiya jarayonida kichkintoylarni zo'riqtirmaydigan, muvaffaqiyatli bajara oladigan topshiriqlar berilishi maqsadga muvofiq. Bolalar jismoniy harakatlarni turli xil mashq va o'yinlar tarzida bajarishlari lozim, masalan: bugun harakatli o'yinlar tashkil etilsa, keyingi kuni lentalar bilan o'ynash, marsh shaklida yurish kabilar nazarda tutiladi. Gimnastika o'tkazish davomida bolalarning ehtiyojlari va takliflari inobatga olinadi. Bolalar o'yin yoki sport maydonchasida erkin harakatlanishlarini pedagoglar ta'minlashi zarur.

Sog'lomlashtiruvchi yugurish-uzoq vaqt asta-sekin yugurish mashqi bajariladi. yugurish vaqti shifokor bilan maslahatlashgan holda hamda bolalarning individual holatiga ko'ra tashkil etiladi. Yugurish vaqti va masofasi ham xar ikki xaftada 15 soniyaga uzaytirib boriladi. Maktabga tayyorlov guruh bolalari 7-12 daqiqa har kuni yugurishi kerak.

Sayrga chiqish- bolalar uchun juda foydalidir. Toza xavoda nafas olish ularning tanasiga terapevtik ta'sir ko'rsatadi. Sayr doimo eng samarali psixik mashq bo'lgan. Kichkintoylar tengdoshlari bilan urishib qolsa, kechgacha kayfiyati tushkin bo'ladi, ya'ni stress yuzaga keladi. Sog'lomlashtiruvchi tadbirlarning ta'siri kamayadi. Sayr esa, bolalarning psixik holati va ruhiyatini yaxshilaydi, ularning shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi. Tarbiyalanuvchilardagi psixoemotsional zo'riqishni profilaktikasi uchun, yugurishdan ko'ra ancha foydali hisoblanadi. Pedagog-tarbiyachi bolalarga sayr vaqtida erkin va qulay harakat qilishlarini aytadi.

Сог'ломлаштираувчи о'yinлар- ҳаракат ко'никмаси ва малакалари такомиллашadi, иjтимоий муносабатлар муcтаҳкамланади. О'yin вақтида болаларнинг емоционал ҳолати яхшиланади, о'yin натижаларидан қониқиш ҳосил қилади, сог'лом рақобат yузaга келadi. Yuқori емоционал фон, болаларни сог'ломлашатиш jарайонини тезлаштиради. Натияда кичкинтоylар о'z ҳиссийотларини бoшқаришни о'рганadi. Uшбу о'yinлар қо'шимча та'лимиy вазиятларни yаратади. Сaхналаштирилган о'yinлардан фойдаланиш болаларда иjодий муcтақилликни ривожлантиради, емоционал хавфсиз муҳит вуjудга келadi. Амалийотда болалардаги емоционал зo'риқишни баратараф етишда пcихогимнастикани қо'llаш ҳам мақсадга муvофиқ. Uшбу yондашув болаларда мулоқотдаги то'сиqlарни yенгишга yордам беради, о'зи ва о'zгаларни тушуниш, о'z-о'зини намоyон етиш, ҳавотирланишни баратараф етишга ко'мак беради. Болаларни тинчлантиради, ҳайол ва таcаввурини ривожлантиради. Релаксация машqlари муcиқа садолари оcтида о'tказилади. Болалардаги емоционал зo'риқишни ҳал етишда ота-онaлар билан фарзандлар о'ртасидаги о'zаро муносабатлар ҳам муҳим саналади. Oilalar билан ҳамкорликда ишлашни такомиллаштириш зарур. Болалар шахсидаги о'zгаришларни аниqlаш мақсадида ота-онaлар билан анкета-со'ровномaлар о'tказиш керак. Со'нгра натижалар асосида oilаларга фарзанд тарбияси бо'yича маслаҳат бериб бoрилади.

Адабиётлар

1. Davletshin. M.G., Sh.Do'stmuhamedova va boshq. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya.O'quv metodik qo'llanma.-T.: 2004-129 b.
2. Jalilova S.M. Aripova "Maktabgasha yoshdagi bolalar psixologiyasi." T.: "Faylasuflar nashriyoti", 2013.
3. Nishonova Z.T., Alimova G.K . Bolalar psixologiyasi va psixodiyagnostikasi T.: TDPU 2017.
4. Павлов И.П. Уме вообще, о русском уме в частности. Записки физиолога М.: 2014-320 с

ВИРТУАЛДЫ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУ ТЖОЛДАРЫ

Бауыржан Шаттық Жасұзаққызы - магистр, оқытушы
Жияшева Жанар Шораевна – PhD доктор, аға оқытушы

Бүгінгі күннің басты талабы - баланың ақыл-ойын, шығармашылығын дамыту, ойлау қабілетін жетілдіру, өзіндік іскерлік қасиеттерін қалыптастыру, заман талабына сай ой санасын жүйрік етіп тәрбиелеу. Ғылым мен техниканың жылдан жылға кең өріс алып, жедел қарқынмен дамуы, білімнің негізі мектепке дейінгі ұйымдарға да өз әсерін тигізуде. Осы мақсатты жүзеге асыруда ақпараттық технологияны пайдалану, виртуалды білім беруді қолдану педагог тәрбиеші үшін де зор рөл атқарады.

Қазіргі таңда «виртуалдық» ұғымы білім беру саласында кеңінен қолданылып жүр. Виртуалды білім беру терминінің мағынасы ақпараттық технологиялардың көмегімен қашықтықтан оқыту деп қана түсінетін көзқарасты өзгерте отырып, оны кең мағынада виртуалды білім беру кеңістігінде білім беру субъектілері мен объектілердің өзара әрекеттесуі нәтижесінде өтетін үдеріс деп қарастыруымыз қажет. Білім беру кеңістігінде виртуалды орта құрып, виртуалды оқытуға жағдай жасау білім беруді виртуализациялау болып табылады. Виртуалды білім беру негізгі мақсаты бұл әр адам баласы үшін өзінің жеке және кәсіби тиімділігін арттыру құралы, ол тұлғаның жан-жақты дамуына бағытталады.

Қазіргі заманғы білім беру кеңістігінде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың жаңа тәсілдерін ұсынуда. **Виртуалды білім беру** – баланың жас ерекшелігіне сай, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) көмегімен жүзеге асатын оқу-тәрбиелік үдеріс. Бұл бағытта интерактивті платформалар мен қосымшаларды пайдалану арқылы балалардың шығармашылық қабілеттерін тиімді дамытуға болады.

Виртуалды білім беру кеңістігі – интернет желісіне негізделген интерактивті орта. Бұл кеңістік баланың жас ерекшелігі мен қызығушылығына сәйкес мазмұн ұсынып, шығармашылық дамуына жағдай жасайды. Мұндай кеңістіктің ерекшеліктеріне мыналар жатады:

- Уақыт пен орынға тәуелсіздік;
- Цифрлық және мультимедиялық ресурстардың қолжетімділігі;
- Баланың жеке қабілетіне қарай оқытуды даралау;
- Ата-ана мен педагог арасында онлайн өзара әрекеттестік.

Баладағы шығармашылық тұлғаны қалыптастыру – қазіргі кезеңдегі педагогикалық теория мен практиканың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Оның дамуы мектеп жасына дейінгі кезден басталады.

В.А. Сухомлинский айтқандай: «Балалардың мүмкіндігі мен дарындылығының бастамалары саусақтарының ұшында. Бейнелеп айтқанда, саусақтарынан, шығармашылық ойын қоректендіретін өте жіңішке жылғалар сынды жіптер тарайды. Баланың қолында неғұрлым шеберлік көп болса, соғұрлым ол ақылды болады» [1].

Көптеген педагогтардың айтуынша, барлық балалар дарынды. Сондықтан бұл таланттарды уақытында байқап, сезініп, мүмкіндігінше ертерек балаларға оларды іс жүзінде, нақты өмірде көрсетуге мүмкіндік беру керек. Баланың шығармашылық іс-әрекетіне жағдай туғызу дегеніміз – баланы ойлай білуге үйрету екені сөзсіз. Мектеп жасына дейінгі баладан шығармашылық қабілетті талап етпестен бұрын, оны соған үйреткен жөн. Баланың зейінін, есін, қиялын, интелектісін дамыта отырып, ойлау қабілетін, шығармашылық іс-әрекетін жоғары деңгейде көтеруге болады.

Шетелдік ғалымдар (В.А.Сухомлинский, Л.С.Дышлевый, Л.В.Яценко, т.б) және отандық (А.Д.Сыздықов пен Ю.Б.Иманова) бала қабілетінің екі түрлі деңгейі болады деп айтқан. Соның бірі шығармашылық әдіс – жаңа нәрсені ойлап табу бағытындағы қабілет деңгейі. Сондықтан балаға дұрыс бағдар бере отырып, баланың өз бетімен жұмыс істеуіне қолдау көрсету керек. Оқу іс-әрекетінде тәрбиеші мен бала тығыз

байланыста болып педагогикалық шеберлігін бала бойындағы мүмкіндіктерді ашуға шығармашылық жағдай жасауы қажет. Сонымен бірге, оқу іс-әрекетінде шығармашылық тапсырмалар беріп отыруы керек. Шығармашылық тапсырманы баланың жас ерекшелігіне, қабілетінің даралығына қарап беруге болады [2].

Шығармашылық әрекетінің бес белгілерін Л.С.Дышлевый мен Л.В.Яценко атап көрсетті: әрекетті өзгертуге нұсқаулар, саналы мақсатты жорамалдау, адамның күш жігері байқалатын мәдениет, адам жасайтын жасанды ортадағы құралдары, басқару мен өзін-өзі басқарудағы дидактикалық бірлестіктегі талдау еркіндігі [3].

Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығын дамытуда виртуалды білім беруді қолданудағы негізгі мақсат – балалардың қызығушылық ынтасын дамыту, өз бетімен жұмыстарын жүргізу арқылы білімдерін жетілдіру, ақпараттық бағдарлау біліктілігін қалыптастыра отыра сын тұрғыдан ойлау қабілетін арттыру арқылы баланы болашақта әр түрлі жағдаяттарда, әр түрлі қоғамдық ортада өзін көрсете білуге бейімдеу.

Виртуалды білім беру кеңістігін қолдану – тәрбиеші белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі мен шәкірттерін бағалау ерекшелігі арқылы жүзеге асады. Шығармашылық қабілет әр баланың табиғатында болуы мүмкін. Тәрбиешінің міндеті – баланың бойындағы жасырын мүмкіндіктерін ашып көрсету. Бала тәрбиешінің бақылауымен орындаған шығармашылық жұмыс барысында өзінің мүмкіндіктерін дамытады. Егер баланың бойындағы қабілетті тәрбиеші байқамаса, ол бала одан ары дамымай қалады. Сондықтан қабілеттің дамуына тәрбиеші түрткі бола білуі керек. Оқу әрекетін ұйымдастыру барысы қызықты өту үшін, тәрбиешінің даярлығы жоғары деңгейде болуы керек.

Виртуалды кеңістікте мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығын дамыту жолдары:

✓ ***Интерактивті ойындар мен қосымшалар***

Мектепке дейінгі балаларға арналған цифрлық платформалар шығармашылық қабілетті дамытуда тиімді құрал бола алады. Мысалы:

- Toontastic 3D – балаларға мультфильм құрастыруға мүмкіндік береді;
- ABCmouse – ән, сурет, ойын арқылы үйретеді;
- Draw and Tell – сурет салу мен әңгімелеу дағдыларын дамытады.

✓ ***Анимация және бейне редакторлар***

Балалар өздері құрастырған оқиғаларды анимация арқылы көрсетіп, шығармашылық ойлау мен креативтілігін дамытады. Бұл процесте Stop Motion Studio, PuppetMaster сияқты қосымшалар қолдануға болады.

✓ ***Онлайн шығармашылық үйірмелер***

Қазіргі таңда Zoom, Google Meet арқылы ұйымдастырылатын сурет, би, қолөнер сабақтары балалардың әлеуетін ашуға септігін тигізеді. Онлайн форматта балалар бір-бірімен қарым-қатынас орнатып, топтық жұмысқа бейімделеді.

✓ ***Цифрлық ертегілер мен театр қойылымдары***

Интерактивті ертегілер мен онлайн театр қойылымдары балаға эстетикалық талғам мен тыңдау мәдениетін қалыптастырады. Мұндай контенттерде визуалды элементтердің болуы есте сақтау қабілетін де дамытады.

Жалпы алғанда виртуалды ортада бала өздігінен әрекет ете алмайды. Осы орайда ата-ана мен педагог:

- Балаға бағыт-бағдар беріп отыруы тиіс;
- Шығармашылық әрекет кезінде ынталандырып, қолдау көрсетуі қажет;
- Цифрлық қауіпсіздікті сақтап, экран уақытына бақылау жасауы тиіс [4].

Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілетін дамытуда дәстүрлі емес оқыту формаларын қолдану өзекті болып отыр. Солардың бірі – **виртуалды экскурсия**, яғни баланы шынайы өмірдің көріністерімен цифрлық форматта таныстыру тәсілі. Виртуалды экскурсия барысында бала ересектердің нақты жұмыс орындарында бейнеленген әлемге енеді. Бұл – зауыт, наубайхана, өрт сөндіру станциясы, кітапхана, ферма, музей сияқты нысандар болуы мүмкін. Мұндай тәжірибе баланың қоршаған орта туралы түсінігін кеңейтіп, танымдық қызығушылығын арттырады [5].

Виртуалды экскурсияны қолданып, баланың бойында шығармашылық қабілетін арттыруға болады. Мысалы: мектеп жасына дейінгі балалармен қаламыздың көрікті жерлеріне экскурсия жасау әрдайым мүмкін емес, бірақ біз қаламыздың көрікті жерлерін, табиғатын виртуалды түрде көрсете аламыз. Виртуалды экскурсия арқылы балалар көргендерін, сезінгендерін, ой түйгендерін сурет салу арқылы жалғастыруларына болады. Ал мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілетін дамытуда сурет салу өте пайдалы. Балалар сурет салу арқылы түстерді ажыратуға, қарандашты дұрыс ұстауға, пішіндердің атауын дұрыс атауға үйренеді. Виртуалды экскурсия арқылы көрсетілген тақырыпта сурет салуға тапсырма берсек баланың қиялы дамып, сонымен қатар сурет салуға қызығушылығы артады. Баланың салған суретіне қарап, жан дүниесіне үңілуге болады.

Сурет салудан басқа виртуалды ортадағы шығармашылық әрекеттердің түрлеріне жатқыза аламыз:

❖ **Сандық сурет салу** – бала планшет немесе компьютерде сурет салып, түстермен, пішіндермен тәжірибе жасай алады.

❖ **Әуен құрастыру** – арнайы қосымшалар арқылы музыка жасап көреді (мысалы, Looper, Music Sparkles).

❖ **Дыбыстық ертегі жасау** – бала өз даусын жазып, кейіпкерлерге "жан бітіреді", бұл сөйлеу және тыңдау дағдысын жетілдіреді.

❖ **Виртуалды театр** – бала өзі кейіпкер ролінде болып, экран алдында қойылым қоя алады [6].

Жоғарыда атап өткеніміздей, виртуалды экскурсияны мектепке дейінгі ұйымдарда тәжірибеге енгізу жолдары:

Ұйымдастырылған іс-әрекет тақырыбы:	Виртуалды саяхат/экскурсия	Шығармашылық тапсырма
"Ғарыш әлемі"	Айға саяхат	«Менің ғарыш кемем» суретін салу, ертегі ойлап табу.
"Табиғат кереметтері"	Орманға саяхат	Жануарлар бейнесін жапсыру, «Орманда не көрдім?» әңгімесі.
"Мәдени мұра"	Ұлттық мұражайға экскурсия	Қазақ ою-өрнегін бояу, киіз үй макетін жасау.

Виртуалды экскурсияның бала шығармашылығын дамытудағы әсері:

1. *Қиял мен елестетуге жол ашады.* Балалар виртуалды саяхат барысында бұрын-соңды көрмеген нысандарды көреді, сол туралы әңгіме құрастырып, сурет салып, өз әсерімен бөліседі. Мысалы: Африкадағы жануарлар әлемін көргеннен кейін балалар "Менің қиялдағы сафари саяхатым" атты сурет немесе ертегі жасай алады.

2. *Сөйлеу мен әңгімелеу дағдысын жетілдіреді.* Көрген жері немесе заттары туралы өз ойларын жеткізу – баланың тіл байлығын арттырады. Бұл шығармашылық әңгімелеу, көркем сөйлеу дағдыларына әсер етеді. Мысалы: «Айға саяхатта не көрдің?» деген сұраққа жауап беру арқылы бала ойдан сюжет құрастырады.

3. *Көркемдік-эстетикалық талғамын дамытады.* Мәдениет ескерткіштері, өнер туындылары, сәулет нысандарымен танысу арқылы баланың эстетикалық көзқарасы қалыптасады.

4. *Әртүрлі рөлге ену арқылы ойын элементін күшейтеді.* Мұндай саяхаттар баланы түрлі рөлдерге (саяхатшы, ғарышкер, археолог т.б.) ендіруге мүмкіндік береді, бұл шығармашылық рөлдік ойындар арқылы дамиды.

Виртуалды саяхаттар мен экскурсиялар – баланың шығармашылық әлеуетін дамытудың инновациялық әрі қолжетімді жолы. Мұндай формат баланың қиялын, ойлау қабілетін, сөйлеу мәдениетін және көркемдік талғамын дамытуда ерекше рөл атқарады. Ең бастысы — педагог пен ата-ана тарапынан дұрыс бағыттау мен қолдау қажет.

Виртуалды білім берудің мектеп жасына дейінгі баланың шығармашылығын дамытуда тигізер әсеріне тоқталатын болсақ:

☑ ОҢ ӘСЕРЛЕРІ	✗ КЕРІ ӘСЕРЛЕРІ (шамадан тыс немесе дұрыс қолданбаса)
1. Қиял мен елестетуді дамыту Виртуалды құралдар мен анимациялық бағдарламалар баланың ойдан оқиға құрастыру, кейіпкерлерді елестету, жаңа дүниелер ойлап табу қабілетін арттырады. Мысалы, мультфильм жасау қосымшалары баланың фантазиясын	1. Шынайы өмірден оқшаулану Экран алдындағы ұзақ уақыт баланы шынайы әрекеттен алыстатып, оның нақты өмірмен байланысын әлсіретуі мүмкін. Бұл шығармашылық әрекеттердің тек виртуалды шеңберде шектелуіне әкеледі.

жандандырады.	
2. Сан қырлы шығармашылық әрекетке жол ашады Сурет салу, музыка жасау, ертегі ойлап табу, рөлдік ойындар – бұлардың барлығы виртуалды ортада түрлі форматта (ойын, интерактивті сабақ, бейне) беріледі. Бұл балалардың әртүрлі қабілеттерін ашуға мүмкіндік береді.	2. Ынтамен әрекет етудің төмендеуі Тікелей қарым-қатынас (тәрбиешімен, құрдастарымен) болмаған жағдайда бала белсенді әрекетке емес, пассивті бақылауға бейімделіп кетуі мүмкін. Бұл шығармашылық ойлауға кедергі болады.
3. Жеке даралық қабілетті дамыту Виртуалды платформада әр бала өз қарқынымен дамып, қызығушылығына сай тапсырмалар орындай алады. Бұл шығармашылық еркіндікті арттырады және ішкі мотивацияны күшейтеді.	3. Қозғалыс белсенділігінің төмендеуі Кейбір шығармашылық әрекеттер (би, театр, қолөнер) қозғалысты талап етеді. Экран арқылы бұл шектеулі түрде ғана жүзеге асады, ал қозғалыс – баланың дамуына өте маңызды фактор.

Қорыта келгенде, мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда виртуалды білім беру – тиімді және заманауи құрал. Дегенмен, ол дәстүрлі шығармашылық әрекеттердің орнын алмастырмай, тек оны толықтырып, жаңа мазмұнмен байытуы керек. Сандық ресурстарды мақсатты әрі шектеулі түрде қолдану арқылы балаға өз ойын еркін білдіруге, қиялын ұштауға, тұлғалық дамуын арттыруға мүмкіндік жасау қажет.

Виртуалды білім беру кеңістігі мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады. Интерактивті ресурстар, цифрлық қосымшалар, мультимедиялық құралдар – баланың қиялы мен белсенділігін арттыруда тиімді. Дегенмен, бұл үдеріс ата-ана мен тәрбиешінің белсенді қатысуынсыз толық жүзеге аспайды. Олардың бірлескен іс-әрекеті ғана баланың шығармашылық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Елімізде білім саласына енгізілген реформаның басты мақсаты ой-өрісі жетілген, шығармашылығы жоғары деңгейде қызмет атқаратын, дүниетанымдық көзқарасы жоғары, жан-жақты жетілген, білімді тұлға қалыптастыру. Мектепке дейінгі кезең баланың шығармашылық дамуы қарқынды жүретін уақыт. Сол себепті баланың оқу іс-әрекетін алдын ала виртуалды білім беруді дұрыс пайдаланып ұйымдастыра білген жөн.

Әдебиеттер:

- 1 Сухомлинский В.А. «Сто советов учителю». Изд. OZON, 1981.
- 2 Пахомава Н.Ю. Проектное обучение – что это? // Методист. – 2004. - № 1.
- 3 Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық құзіреттілігін дамыту [Электрондық ресурс]: URL: <https://infourok.ru/mektep-zhasina-deyingi-balalardi-shiarmashili-zirettiligini-damitu-2904212.html> (өтінім берілген күні: 10.12.2020).
- 4 Назарбаева С.А. Өзін-өзі тану бағдарламасы – тұлғалық дамудың негізі. – Алматы: Өрлеу, 2011.

5 Б.Бөрібаев, Е.Балапанов «Жаңа ақпараттық технологиялар» Балабақшадағы интерактивті педагогика. Әдістемелік құрал» / Ред. Микляева Н.В. М.: ТС Сфера, 2012. - 128с

6 Пугачева Л.Н. Развитие речи у детей дошкольного возраста через цифровые технологии. – Москва: Детство-Пресс, 2019.

PEDAGOGIK JARAYONDA RAHBAR SHAXSINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Yarmatov Raximboy Baxramovich

*Jizzax davlat pedagogika universiteti
pedagogika fanlari doktori, professor*

Zamonaviy ta'lim tashkilotlar bugungi kunda pedagog rahbarlardan faqatgina an'anaviy boshqaruv ko'nikmalari, ya'ni rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va resurslarni taqsimlash kabi funksiyalarni emas, balki chuqur pedagogik-psixologik kompetensiyani ham egallagan bo'lishlarini talab qilmoqda. Bu tendensiya global miqyosda kuzatilmoqda va inson kapitaliga asoslangan boshqaruv konsepsiyasi doirasida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogik-psixologik kompetensiya deganda pedagog rahbarning o'z jamoasi bilan samarali muloqot qilish, empatiya, faol tinglash, stressni boshqarish, konfliktsiyalarni hal qilish, hissiy barqarorlikni saqlab qolish va yuqori darajadagi motivatsiyani shakllantirish kabi ko'nikmalari tushuniladi. Mashhur amerikalik psixolog Daniel Goleman (1998) o'zining "Emotional Intelligence" asarida rahbarlikdagi muvaffaqiyatning 80 foizi aynan emotsional va ijtimoiy qobiliyatlar bilan bog'liqligini asoslab bergan. Goleman ta'kidlaganidek, yuqori IQ (intellektual koeffitsiyent) muvaffaqiyatga erishishda muhim omil bo'lsa-da, yetakchilikdagi haqiqiy farqni EI (emotsional intellekt) darajasi belgilaydi [1]. Ushbu pedagogik qarashlar zamonaviy HR boshqaruv tizimlarida keng qo'llanilib, jamoani boshqarish, xodimlar o'rtasidagi aloqalarni muvofiqlashtirish va ta'lim tashkiloti madaniyatini rivojlantirishda asosiy mezonlardan biri sifatida qaralmoqda.

O'zbekiston sharoitida ham bu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar mavjud. Xususan, Toirova (2022) tomonidan respublikadagi turli sohalarida faoliyat yurituvchi rahbarlar ishtirokida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari shuni ko'rsatadiki, yuqori ijtimoiy-psixologik tayyorgarlikka ega bo'lgan rahbarlar o'z jamoalarida ijobiy psixologik muhitni shakllantirishda, xodimlar motivatsiyasini oshirishda va ishdagi stress omillarini kamaytirishda sezilarli darajada samarali natijalarga erishmoqda [2,b-55-60]. Bu esa pedagogik kompetensiyaning pedagogik rahbarlik faoliyatidagi real ahamiyatini amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Bunday pedagogik kompetensiyalarni shakllantirishda zamonaviy psixologik va pedagogik metodlardan foydalanilmoqda. Jumladan, interaktiv treninglar pedagog rahbarlarga nazariy bilimlarni amaliy holatlarda qo'llash imkonini beradi. Bu mashg'ulotlar orqali pedagog rahbarlar turli pedagogik vaziyatlarni modellashtirib,

konfliktlarni hal qilish, emotsional reaksiyalarni boshqarish, samarali jamoa muloqotini olib borish bo'yicha real ko'nikmalarni egallaydilar. Treninglar guruhiiy muhokama, rolli o'yinlar, "case-study" va "feedback" sessiyalarini o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, coaching metodikasi orqali pedagog rahbarning shaxsiy refleksiya, o'zini tahlil qilish qobiliyati va maqsadga yo'naltirilgan rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi. Coaching – bu pedagogic-psixologik qo'llab-quvvatlashga asoslangan, rahbarning ichki resurslarini safarbar etishga qaratilgan o'ziga xos metoddir. Bu jarayonda rahbar o'z muammolarini chuqurroq anglaydi, imkoniyatlarini tahlil qiladi va mustaqil qarorlar qabul qilishga o'rganadi. Shuningdek, 360-darajali baholash usuli orqali rahbar o'z faoliyatiga atrofdagilarning (rahbarlari, hamkasblari, bo'ysunuvchilari) bahosini olish orqali o'zini anglash darajasini chuqurlashtiradi. Bu yondashuv nafaqat ob'ektiv tahlil, balki o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, shuningdek, ijtimoiy o'zgarishlarga moslashish bo'yicha strategiyalar ishlab chiqishda muhim vosita hisoblanadi [3]. 360-darajali baholash jahon amaliyotida keng qo'llaniladi va ko'plab ilg'or kompaniyalar ushbu tizimdan foydalanib, rahbarlik sifatini baholashda yuqori natijalarga erishmoqda.

Xorijiy tajribada pedagogik-rahbarlik kompetensiyalarini shakllantirishda mentorlik tizimi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu tizim nafaqat yangi pedagog rahbarlarni kasbiy jihatdan tayyorlash, balki ularning shaxsiy va pedagogic-psixologik jihatdan shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, rivojlangan davlatlar – AQSh, Buyuk Britaniya, Kanada, Germaniya kabi mamlakatlarda mentorlik jarayoni strategik boshqaruvning muhim elementi sifatida qaraladi. Ushbu tizim orqali tajribali rahbarlar yangi yetakchilarni nafaqat bilim va tajriba bilan ta'minlaydi, balki ularni ijtimoiy-pedagogik ko'nikmalar, liderlik etikasi, emotsional barqarorlik kabi muhim kompetensiyalarni egallashga ham yo'naltiradi. Masalan, AQShda faoliyat yurituvchi Korn Ferry instituti tomonidan olib borilgan keng ko'lamli tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mentorlik dasturlarida qatnashgan rahbarlar o'z kasbiy faoliyatida 25 foizga yuqori natijalarga erishgan. Bu faqatgina moddiy yoki lavozaviy o'sish emas, balki ularning rahbarlik sifati, tashabbuskorlik darajasi, qaror qabul qilishdagi aniqligi va ijtimoiy ta'sir kuchining ortganini anglatadi [4]. Mentorlik ta'siri ostida ishlagan rahbarlar muammoli vaziyatlarda murosaga kelish, jamoadagi nizolarni boshqarish, xodimlarga motivatsiya berish kabi ko'nikmalarni yanada puxta egallaganliklari aniqlangan.

Bunday yondashuv ayniqsa, o'zgaruvchan ta'lim tizimi va tezkor raqobat sharoitida o'zini yangilab boradigan, doimiy o'rganishga ochiq, zamonaviy yetakchilarni shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Mentorlik jarayonida tajriba va maslahat almashinuvi orqali shogirdlar nafaqat texnik yoki strategik bilimlarga ega bo'lishadi, balki rahbar sifatida insoniy qadriyatlar, empatiya, mas'uliyat, madaniy sezuvchanlik kabi jihatlar bo'yicha ham o'sishadi. Shu jihatdan qaraganda, mentorlik faqatgina individual taraqqiyotga emas, balki umumiy tashkilot madaniyati va samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada, tashkilotda bilimlar almashinuvi, avlodlar uzviyligi, doimiy o'qitish va o'zini rivojlantirishga asoslangan innovatsion muhit shakllanadi. Mentorlik tizimining samaradorligi xalqaro miqyosda tan olingan bo'lib, ko'plab ilg'or kompaniyalar (Google,

Microsoft, IBM, PwC va boshqalar) ushbu ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida qo'llashmoqda.

O'zbekistonda esa mentorlik tizimi endigina shakllanayotgan bosqichda bo'lsa-da, ayrim sohalarda, jumladan ta'lim va sog'liqni saqlash tizimida ijobiy natijalar bera boshladi. Xususan, sog'liqni saqlash muassasalarida tajribali doktorlarning yosh mutaxassislarga mentorlik qilishi orqali nafaqat kasbiy mahorat, balki psixologik tayyorgarlik ham oshirilayotgani kuzatilmoqda. Hasanovning (2023) tadqiqotida keltirilishicha, mentorlik orqali rivojlangan rahbarlar jamoa ichidagi muammoli vaziyatlarga nisbatan sezgirlik bilan yondashishni va samimiy muloqotni rivojlantirishni o'rganishgan [5.b-23-27]. Shuningdek, zamonaviy pedagogic-boshqaruv metodlarida rolli o'yinlar va simulyatsion mashg'ulotlar orqali rahbarlarning emotsional va pedagogik tayyorgarlik darajasi oshirilmoqda. Bunday amaliy yondashuvlar rahbarlarni murakkab, ziddiyatli holatlarga tayyorlash, qaror qabul qilishda tezkorlik, empatiya, stressga bardoshlilik kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu ayniqsa, ta'lim tizimi, davlat boshqaruvi, xalqaro diplomatiya, kompaniya boshqaruvi kabi yuqori bosim ostida ishlanadigan sohalarda dolzarbdir.

Bundan tashqari, so'nggi yillarda G'arb tajribasida keng qo'llanilayotgan mindfulness texnikalari – ya'ni ongli hushyorlik, ichki holatni kuzatish va hissiy barqarorlikni oshirishga qaratilgan mashg'ulotlar – rahbarlar uchun samarali psixologik tayyorgarlik vositasiga aylangan. Bu yo'nalishda amerikalik psixolog Jon Kabat-Zinn tomonidan ishlab chiqilgan mindful leadership (ongli liderlik) modeli ayniqsa diqqatga loyiqdir. Mazkur model asosida rahbarlar o'z ichki dunyosi, stress omillariga nisbatan munosabati, shuningdek, atrofdagilar bilan o'zaro munosabatlarni ongli boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirishadi [11.b-144-156]. Hozirda ushbu model Google, Intel, General Mills kabi yirik kompaniyalarda muvaffaqiyat bilan qo'llanilmoqda. Biroq O'zbekiston kabi madaniy jihatdan o'ziga xos jamiyatlarda, ayniqsa kollektivism, murosaga intilish, kattalarni hurmat qilish, pedagogik-ijtimoiy mas'uliyat kabi qadriyatlar ustuvor bo'lgan sharoitda, G'arbda ishlab chiqilgan individualistik yondashuvlarni bevosita qo'llash samarasiz bo'lishi mumkin. Shu sababli, rahbarlarning pedagogik-psixologik kompetensiyasini shakllantirishda ushbu madaniy xususiyatlarni hisobga olgan holda, moslashtirilgan, milliy qadriyatlarga uyg'un metodlarni ishlab chiqish dolzarbdir. Bu esa nafaqat rahbarlarning shaxsiy yuksalishini, balki jamoadagi pedagogik barqarorlik va tashkilotning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik jarayonda rahbar shaxsining pedagogik-psixologik kompetensiyasini shakllantirish bugungi kunda nafaqat alohida bir shaxsning muvaffaqiyati, balki butun tashkilotning samaradorligi va barqaror rivojlanishi uchun hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Pedagogik-psixologik kompetensiyalar — bu pedagog rahbarning jamoa bilan samarali muloqot o'rnatishi, turli shaxslar bilan ijobiy munosabatlar shakllantirishi, muammoli vaziyatlarda murosaga kelish qobiliyati, empatiya va stressga chidamlilik darajasi kabi murakkab va ko'p qirrali ko'nikmalar majmuasidir. Mazkur kompetensiyalar yaxshi shakllanganda, pedagog rahbar o'z jamoasida sog'lom pedagogikpsixologik muhitni yaratib, xodimlarning motivatsiyasini oshirishi, ularda ishonch uyg'otishi va mehnat unumdorligini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin.

Ushbu pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishda uzluksiz o'rganish, o'z-o'zini baholash, teskari aloqa olish, coaching va mentoring, treninglar va amaliy mashg'ulotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ta'lim tizimidagi milliy qadriyatlar, madaniy o'ziga xosliklar va mahalliy tajribalarni hisobga olgan holda ishlab chiqilgan o'quv dasturlar bu jarayonda yuqori samara beradi. Shu bilan birga, xalqaro ilg'or tajribalarni ham sinchkovlik bilan o'rganish, ularni mahalliy pedagogik-psixologik sharoitga moslashtirish orqali mukammal yondashuvlarni shakllantirish mumkin. Shunday qilib, pedagog rahbarlar pedagogik-psixologik jihatdan barkamol bo'lsa, ular o'z jamoalariga nafaqat samaradorlik, balki barqaror taraqqiyot, ijodiy yondashuv va insoniy qadriyatlarga asoslangan boshqaruv tamoyillarini ham olib kiradilar. Bu esa uzoq muddatli muvaffaqiyat va raqobatbardoshlikning asosiy garovidir. Shu sababli, har bir ta'lim tashkilot rahbariyati pedagogik-psixologik kompetensiyani shakllantirishni strategik ustuvor yo'nalish sifatida qabul qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books.
2. Toirova, M. (2022). Rahbar shaxsida ijtimoiy kompetensiyaning o'rni. *Ijtimoiy fanlar jurnali*, 4(2), 55–60.
3. Alimo'v, R. (2021). Ijtimoiy psixologik baholashda zamonaviy yondashuvlar. *Toshkent: TDPU nashriyoti*.
4. Korn Ferry Institute (2020). *Mentorship and Leadership Success*.
5. Xasanova, Z. (2023). O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimida mentorlik yondashuvlari. *Psixologik tadqiqotlar*, 3(1), 23–27.
6. Kabat-Zinn, J. (2005). *Wherever You Go, There You Are: Mindfulness Meditation in Everyday Life*. Hachette Books.

ZAMONAVIY INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QITILADIGAN FANLARDA SAMARALI FOYDALANISH: MUAMMO VA ECHIMLAR.

Ibadullayev Qaxramon Madaminovich

ChDPU p.f.d. (DSc), professor

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyatning intellektual, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Yangi O'zbekiston – 2030" strategiyasida raqamli va innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali ta'lim sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratilgan. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish, ijodiy yondashuv va axborot madaniyatini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni beqiyosdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun o'qish jarayoni nafaqat bilim olish, balki atrof-muhitni o'rganish, kuzatish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayonidir. Shu bois o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchi shaxsini markazga qo'ygan, faol o'rganishga undovchi, interfaol va kreativ muhit yaratishdir. Bunda "aqlli doska", multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, elektron darsliklar va gamifikatsiya elementlari samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan fanlarda samarali foydalanish mavzusi bugungi kunda ta'lim tizimining rivojlanishida markaziy o'rin egallaydi. 2025-yilda ta'lim texnologiyalari sohasida AI (sun'iy intellekt), VR (virtual haqiqat), gamifikatsiya va interaktiv platformalar kabi innovatsiyalar katta o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Bu texnologiyalar o'quv jarayonini yanada qiziqarli, shaxsiy va samarali qilishga yordam beradi, ammo ularni joriy etishda bir qator muammolar mavjud. Quyida ushbu mavzuni batafsil ko'rib chiqamiz: muammolarni chuqurroq tahlil qilish, yechimlarni taklif etish, amaliy misollar va 2025-yilgi tendensiyalarga asoslangan tavsiyalar. Ma'lumotlar xalqaro tadqiqotlar va nashrlarga asoslangan.

Boshlang'ich ta'lim (1-4-sinflar) bolalarning asosiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirish bosqichi bo'lib, bu yerda innovatsion texnologiyalar o'quvchilarning e'tiborini jalb qilish, abstrakt mavzularni vizualizatsiya qilish va individual yondashuvni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, matematika, tabiatshunoslik, ona tili va chet tillari kabi fanlarda interaktiv doskalar, virtual laboratoriyalar va o'yinlashtirilgan ilovalar qo'llanilishi mumkin. Biroq, 2025-yilda ta'lim texnologiyalari rivojlanayotgan bo'lsa-da, ularni samarali integratsiya qilishda texnik, pedagogik va moliyaviy to'siqlar mavjud. Ushbu maqolada muammolarni va ularning yechimlarini batafsil yoritamiz.

Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llashda quyidagi asosiy muammolar kuzatiladi. Bu muammolar xalqaro tadqiqotlarda (masalan, *Frontiers in Education* jurnalida chop etilgan maqolalarda) keng muhokama qilinadi.

O'qituvchilarning malakasi va raqamli savodxonligi pastligi:

- Ko'plab o'qituvchilar zamonaviy texnologiyalarni (AI asosidagi personalizatsiya qiluvchi platformalar, VR ko'zoynaklari yoki gamifikatsiya vositalari) to'liq tushunmaydi. Masalan, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining 40-50% i raqamli vositalardan foydalanishda tajribaga ega emas, bu esa darslarni samarasiz o'tishiga olib keladi.

- Muammo sababi: An'anaviy ta'lim tizimida o'qituvchilarning doimiy malaka oshirish dasturlari yetishmasligi va texnologiyalarga qarshilik.

- Ta'siri: O'quvchilarning motivatsiyasi pasayishi va ta'lim sifatining tushishi.

Texnik infratuzilma va resurslarning yetishmasligi:

- Qishloq va chekka hududlardagi maktablarda internet aloqasi barqaror emas, kompyuterlar yoki planshetlar soni cheklangan. 2025-yilda AR/VR texnologiyalari rivojlanayotgan bo'lsa-da, ularni ishlatish uchun yuqori tezlikdagi internet va qimmat jihozlar talab etiladi.

- Muammo sababi: Maktablarning texnik bazasini yangilashda moliyaviy cheklovlar va texnik xizmat ko'rsatishning yo'qligi.

- Ta'siri: Onlayn resurslardan foydalanish imkonsiz bo'lib, ta'lim jarayoni an'anaviy usullarga qaytadi.

O'quv dasturlari va metodikalarning moslashuvchan emasligi:

- Mavjud o'quv dasturlari ko'pincha innovatsiyalarni integratsiya qilishga moslashtirilmagan. Masalan, matematika darslarida VR orqali geometriyani o'rgatish uchun maxsus modul yo'q.

- Muammo sababi: Ta'lim standartlarining qat'iyligi va o'qituvchilarning yangi metodlarga o'rganmaganligi.

- Ta'siri: Texnologiyalar faqat yordamchi vosita sifatida qoladi, asosiy o'quv jarayoniga ta'sir etmaydi.

O'quvchilarning texnologiyalarga tayyorligi va xavfsizligi:

- Yosh bolalarda (6-10 yosh) raqamli ko'nikmalar yetishmaydi, shuningdek, texnologiyalarga haddan tashqari qaramlik (ekran vaqti ortishi) salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

- Muammo sababi: Bolalarning raqamli xavfsizlik va mas'uliyatli foydalanish bo'yicha o'qitilmaganligi, shuningdek, texnologiyalarning sog'liqqa ta'siri (ko'z charchashi, e'tibor tarqoqligi).

- Ta'siri: O'quv jarayonida chalg'ish va motivatsiya yo'qolishi.

Moliyaviy va institutsional cheklolar:

- Innovatsion texnologiyalarni sotib olish va saqlash qimmat (masalan, bir VR ko'zoynagi 200-500 dollar turadi), davlat byudjeti esa yetarli emas.

- Muammo sababi: Xususiy sektor va grantlarning cheklangan ishtiroki.

- Ta'siri: Ta'limdagi nomutanosiblik kuchayishi, boy va kambag'al maktablar orasidagi farq oshishi.

Yechimlar

Muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi. Bu yechimlar 2025-yilgi tendensiyalarga (masalan, ProFuturo va Hurix Digital nashrlarida muhokama qilingan) asoslangan bo'lib, amaliy va bosqichma-bosqich joriy etish mumkin.

O'qituvchilar malakasini oshirish:

- Doimiy treninglar va onlayn kurslar tashkil etish. Masalan, Google for Education yoki Microsoft Educator Center platformalari orqali o'qituvchilarga AI va VR ni o'rgatish. Har bir o'qituvchi yiliga kamida 40 soatlik raqamli malaka oshirish dasturidan o'tishi kerak.

- Yechim samarasi: O'qituvchilarning 80% i texnologiyalarni samarali qo'llay oladi, bu esa dars sifatini oshiradi.

- Amaliyot: Xalqaro tajriba (masalan, Finlyandiya modeli) orqali o'qituvchilarni motivatsiya qilish.

Texnik infratuzilmani rivojlantirish:

- Maktablarni zamonaviy jihozlar bilan ta'minlash: interaktiv doskalar, planshetlar va yuqori tezlikdagi internet. Davlat va xususiy hamkorlik orqali subsidiyalar berish.

- Yechim samarasi: Qishloq maktablarida internet qamrovi 95% ga yetkazish.

- Amaliyot: UNESCO loyihalari orqali grantlar jalb qilish va texnik xizmat ko'rsatish tizimini yaratish.

O'quv dasturlarini modernizatsiya qilish:

- STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvini joriy etish. Masalan, "flipped classroom" modeli orqali o'quvchilar uyda video darslarni ko'radi, sinfda esa interaktiv mashqlar qiladi.

- Yechim samarasi: O'quv dasturlari 50% innovatsiyalarga moslashtiriladi.

- Amaliyot: Milliy ta'lim standartlarini qayta ko'rib chiqish va loyihaga asoslangan ta'limni kiritish.

O'quvchilarni tayyorlash va xavfsizlikni ta'minlash:

- Raqamli savodxonlik dasturlarini boshlang'ich sinflardan joriy etish (masalan, Scratch orqali oddiy dasturlash). Ekran vaqtini cheklash va raqamli xavfsizlik qoidalari o'rgatish.

- Yechim samarasi: O'quvchilarning texnologiyalarga mas'uliyatli munosabati shakllanadi.

- Amaliyot: Ota-onalar bilan hamkorlikda monitoring tizimini yaratish.

Moliyaviy yechimlar:

- Davlat-xususiy hamkorlik (PPP) orqali investitsiyalarni jalb qilish. Xalqaro tashkilotlar (UNDP, World Bank) grantlari va crowdfunding platformalari orqali mablag' topish.

- Yechim samarasi: Har bir maktabga yiliga 10-20 ming dollarlik texnologik byudjet ajratish.

- Amaliyot: Pilot loyihalar orqali samaradorlikni sinab ko'rish.

Amaliy misollar

2025-yilda quyidagi texnologiyalar boshlang'ich ta'limda keng qo'llanilmoqda. Misollar vizual tasvirlar bilan boyitilgan.

- Interaktiv doskalar: Matematika darslarida grafiklar va animatsiyalarni ko'rsatish uchun ishlatiladi. Masalan, Samsung yoki Promethean doskalari orqali o'quvchilar o'z qo'llari bilan shakllarni chizib, muammolarni hal qiladi. Bu e'tiborni 30% ga oshiradi.

- Virtual haqiqat (VR): Tabiatshunoslik fanida virtual sayohatlar (masalan, kosmos yoki okeanlarga). PhET simulyatsiyalari yoki Google Expeditions orqali o'quvchilar real tajribalarni boshdan kechiradi, bu esa tushunishni 40% ga yaxshilaydi.

- O'yinlashtirilgan ta'lim: Kahoot, Quizizz yoki Duolingo ilovalari orqali bilimlarni sinash. Masalan, ona tili darsida so'zlar o'yinlari orqali o'rganish, bu motivatsiyani oshiradi va natijalarni 25% ga yaxshilaydi.

- AI asosidagi platformalar: Khan Academy yoki GraphoGame kabi ilovalar o'quvchilarning shaxsiy tezligiga moslashadi, zaif tomonlarni aniqlab, qo'shimcha mashqlarni taklif etadi.

Quyidagi jadvalda asosiy texnologiyalarni solishtiramiz:

Texnologiya	Afzalliklari	Kamchiliklari	Qo'llanish fanlari
Interaktiv doskalar	Vizual va interaktivlik	Qimmat va texnik talab	Matematika, Tabiatshunoslik
VR/AR	Immersiv tajriba	Sog'liqqa ta'sir, jihozlar	Tabiatshunoslik, Tarix
Gamifikatsiya	Motivatsiya oshirish	Chalg'itish xavfi	Barcha fanlar
AI platformalari	Shaxsiy yondashuv	Ma'lumotlar xavfsizligi	Matematika, Tillar

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni boshlang'ich ta'limda samarali qo'llash ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin, ammo muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur. 2025-yilda AI va VR kabi texnologiyalar ta'limni transformatsiya qilmoqda, lekin muvaffaqiyat o'qituvchilar malakasi va infratuzilmaga bog'liq. Davlat, o'qituvchilar va xalqaro tashkilotlar hamkorligi orqali bu sohada katta yutuqlarga erishish mumkin.

Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalarni joriy etish o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, kreativ tafakkurini va muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantiradi. O'qituvchilarni raqamli kompetensiyalar asosida tayyorlash, ularni yangi metodik qo'llanmalar bilan ta'minlash zarur. Ta'lim jarayoniga STEAM, CLIL, PBL (Project Based Learning), gamifikatsiya va differensial yondashuvlar keng joriy etilishi lozim. Elektron platformalar va o'quv ilovalari (LearningApps, Kahoot, Google Classroom) orqali fanlarni o'qitish samaradorligini oshirish mumkin. Maktablarda innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish bo'yicha tajriba almashuv tizimini yo'lga qo'yish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sohasida raqamli texnologiyalarni joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, 2021-yil 28-yanvar.
2. To'rayeva M.M. Innovatsion ta'lim metodlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Jo'rayev S. Ta'limda interfaol metodlardan foydalanishning ilmiy asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
4. Qodirova N., Raxmonova Z. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy o'qitish metodlari. – Toshkent, 2022.
5. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers (Version 3). – Paris, 2021.

JISMONIY MADANIYAT MUTAXASSISLARINI TAYYORLASH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISHDA MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Maxmudov Baxrom Abdusalomovich

Dotsent, PhD

Shahrisabz davlat pedagogika instituti,

Maktabgacha ta'lim kafedrası

Jahon ta'limining rivojlanish tendensiyalari negizida, ta'lim jarayoni subyektlari faoliyatini innovatsion tashkil etishni muvofiqlashtirish, har tomonlama barkamol shaxsni voyaga yetkazish, kompetensiyaviy yondashuvlar zahirida pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish vazifalari yetakchilik qilmoqda. Bugungi kunda AQSH, Angliya, Rossiya, Xitoy, Janubiy Koreya kabi davlatlarning yetakchi oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarning faoliyatini innovatsion tashkil qilish orqali yuksak salohiyatli, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga oid tadqiqotlar amalga oshirilmoqda.

Dunyo miqyosida oliy ta'lim muassasalari tahsil oluvchilarining bilim, ko'nikma, malaka egallashlarini takomillashtirish, intellektual va jismoniy kamolotini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish, uni insonparvarlashtirish, o'quv predmetlariga sog'lomlashtiruvchi texnologiyalarni joriy etish, uzviyligi va uzluksizligi, rivojlantiruvchi va ijtimoiylashtiruvchi maqsadlarini ta'minlash, mutaxassislarni, shu jumladan jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kreativligi, ijodkorligini oshirish vazifalari qo'yilmoqda.

Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq uzluksiz ta'lim tizimidagi islohotlar ta'lim jarayonlarini innovatsion tashkil etish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishlar va zamonaviy talablarga mos keladigan, demokratik tamoyillarga asoslangan modernizatsiyalashgan ta'lim boshqaruvini tashkil etishga imkoniyat yaratildi. Ayni paytda bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilariga jismoniy tarbiya mazmunini ilmiy asosda o'rgatish, uning tashkiliy va texnologik asoslarini loyihalash, kelajakda rivojlanish tendensiyalarini ishlab chiqish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu bilan bir qatorda bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik texnologiyalarini takomillashtirish bo'yicha maqsadli tadqiqotlarni amalga oshirish zarurati yuzaga kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 fevraldagi "Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4956-son, 2020 yil 24 yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5924-son farmoni, 2017 yil 3 iyundagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-3031-son qarori hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda ta'lim sifatini ta'minlashga doir belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Oliy ta'lim tizimida talabalarni kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlashda ma'naviy-ma'rifiy, o'quv-tarbiya, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish o'qitish uslublari, kasbiy ko'nik va mamalakalarni shakllantirish, o'z mehnati

natijalarini tahlil qilish, mavjud pedagogik tajribalarni o'rganish, o'z bilimni takomillashtirish ehtiyojlarini shakllantirish borasida o'zbekistonlik olimlardan D.N.Arzikulov, R.Z.Gaynutddinov, Sh.Mardonov, S.Matchanov, N.A.Muslimov, G'I.Muxamedov, B.N.Sirliyev, B.Raximov, R.B.Rasuleva, T.A.Xudoynazarovlar ilmiy izlanish olib borganlar. Shuningdek, A.Abdullayev, A.Atoev, Y.CH.Daniyeva, F.Kerimov, I.A.Kushbaxtiyev, X.K.Matniyazov, K.Yarashev, tomonidan oliy ta'limda talabalarni jismoniy rivojlantirish va jismoniy tayyorgarligini oshirish borasida salmoqli ishlar amalga oshirilgan.

Jismoniy madaniyat mutaxassislarini kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonini tashkil etish parametrlari yuzasidan MDH davlatlarida O.A.Abdullina, O.A.Ayashev, V.K.Balsevich, M.Y.Vilenskiy, V.A.Petkov, L.I.Lubisheva, S.A.Natalya va boshqalarning ilmiy izlanishlari o'ziga xos o'rin egallasa, xorijiy mamlakatlarning qator mutaxassislari L.Brandon, Zan Gao, J.E.Cohen, W.Graf, H.Rohrer, S.Zrost, R.Kay, W.Fruhwald kabilarning jismoniy tarbiya bo'yicha pedagoglarni tayyorlashning dasturiy mexanizmlarini tadqiq etganlar.

Vazifalar: tadqiqotning metodologik-nazariy asoslarini tanlashda jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlash mexanizmi tahliliy jihatdan tavsiflanib, uning yo'nalishlari aniqlash;

jismoniy madaniyat ta'lim mutaxassislarini tayyorlashda ta'lim amaliyotini tashkil etishda ta'lim mazmuniga qo'yiladigan pedagogik talablarni takomillashtirish;

jismoniy madaniyat mutaxassislarini pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida olib boriladigan ta'limning strategiyasi va uning parametrlari takomillashtirish;

jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlash yuzasidan o'qitiladigan mutaxassislik fanlarida talabalarning tadqiqotchilik, tolerantlik, kommunikativlik, komunikabelniylik, refleksivlik kompetensiyalarini baholash parametrlari takomillashtirish;

jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlash mexanizmining mazmuni va sifatiga qo'yiladigan malaka talabi, namunaviy o'quv reja va fan dasturlarini takomillashtirish orqali uning didaktik ta'minoti zamonaviy yondashuvlar asosida ishlab chiqish.

Yechimlar: jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlashning optimal mexanizmlarini takomillashtirish asosida malaka talabi, namunaviy o'quv reja hamda fan dasturlariga qo'yiladigan talablar takomillashtirish.

tadqiqotning metodologik-nazariy asoslarini tanlashda jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlash mexanizmi (avtomonitoring, kompetensiyaviy, pedagogik ixtisoslik, praksiologiyalash) tahliliy jihatdan tavsiflanib, uning yo'nalishlari (tashkiliy-pedagogik asosi) aniqlangan;

jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlashda ta'lim amaliyotini tashkil etishda ta'lim mazmuniga (maruza, seminar, amaliy mashg'ulotlarni modifikatsiyalash, modellash) qo'yiladigan pedagogik talablar (tizimli yondashuvlar, zamonaviy tendensiyalar) takomillashtirilgan;

jismoniy madaniyat mutaxassislarini pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida olib boriladigan ta'limning strategiyasi (o'quv sikllari va bloklari, integratsiyasi,

adaptatsiyalashuvi) va uning parametrlari (ta'lim berish va ta'lim olish strukturasi kalsifikatsiyalash) takomillashtirilgan;

jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlash yuzasidan o'qitiladigan mutaxassislik fanlarida talabalarning tadqiqotchilik, tolerantlik, kommunikativlik, komunikabelniylik, refleksivlik kompetensiyalarini baholash (PIRLS, PISA) parametrlari takomillashtirilgan;

jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlash mexanizmining mazmuni va sifatiga qo'yiladigan malaka talablari, na'munaviy o'quv reja va fan dasturlarini takomillashtirish orqali uning didaktik ta'minoti (darslik, o'quv qo'llanma, metodik qo'llanmalar, tavsiyalar, ta'limning elektron resurslari, didaktik topshiriqlar tizimi) zamonaviy yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan.

jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlashning optimal mexanizmlarini ishlab chiqish asosida malaka talabi, namunaviy o'quv reja hamda fan dasturlariga qo'yiladigan (tizimli, uzluksiz, integratsiyalashgan) talablar takomillashtirilgan.

Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishida pedagogik amaliyotning asosiy maqsadi talabalarni ilmiy va pedagogik faoliyat bilan tanishtirish, ularning ilmiy-pedagogik salohiyatini oshirish, pedagogik nuqtai nazaridan kasbiy o'z-o'zini anglashni va rivojlantirish hisoblanadi. Jismoniy madaniyat sohasidagi kasbiy jarayonlar zamonaviy yondashuv nuqtai nazaridan yuksak darajada bo'lgan raqobatbardosh mutaxassis tayyorlashga qaratiladi.

Adabiyotlar.

1. Maxmudov B.A. Jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlash mexanizmini takomillashtirish. Monografiya. Toshkent-2023 y. 118 b.

2. Махмудов Б.А. Роль педагогики и её связь с физическим воспитанием. Молодой Ученый. Учредители: "Издательство Молодой ученый" ISSN: 2072-0297

3. Makhmudov B.A. Methodology for improving the training mechanism of physical culture specialists. novateur publications. JournalNX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal ISSN No: 2581 - 4230 VOLUME 9, ISSUE 5, May -2023.

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA SUN'IY INTELLEKTNING TA'LIM JARAYONIGA TA'SIRINI

Zaripov Lochin Rustamovich

Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti

Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limida bo'lim boshlig'i

Sun'iy intellekt bu – o'ylash, o'rganish va odatda inson aqli talab qiladigan vazifalarni bajarish uchun dasturlashtirilgan mashinalarda inson aqlini simulyatsiya qilishni anglatadi. Sun'iy intellektning maqsadi — muammolarni hal qilish, o'rganish, idrok etish, fikrlash,

tilni tushunish va qaror qabul qilish kabi kognitiv funksiyalarni bajara oladigan tizimlarni ishlab chiqishdan iborat. Sun'iy intellektni ikkita asosiy turga bo'lish mumkin:

1. Tor doiradagi yoki zaif sun'iy intellekt: Bu turdagi sun'iy intellekt muayyan vazifa uchun ishlab chiqilgan va o'qitilgan bo'ladi. U cheklangan kontekstda ishlaydi va o'zining mo'ljallangan imkoniyatlaridan tashqari vazifalarni bajara olmaydi. Masalan, virtual shaxsiy yordamchilar (masalan, Siri yoki Alexa), tasvirni aniqlash dasturi va tavsiyalar algoritmlari bunga misol bo'la oladi.

2. Keng doiradagi yoki kuchli sun'iy intellekt: Bu sun'iy intellektning ilg'or shakli bo'lib, bilimlarni insonga o'xshash darajadagi keng ko'lamli vazifalarda tushunish, o'rganish va qo'llash qobiliyatiga ega. Bu turdagi sun'iy intellekt hozirda mavjud emas va bugungi kunda foydalanilayotgan sun'iy intellekt tizimlarining aksariyati tor doiradagi sun'iy intellekt toifasiga kiradi.

Shuningdek, sun'iy intellektni funksional imkoniyatlariga ko'ra, uchta toifaga ajratish mumkin:

1. Reaktiv mashinalar: Mazkur sun'iy intellekt tizimlari oldindan belgilangan qoidalar asosida ishlaydi va yangi vaziyatlardan o'rganish yoki moslashish qobiliyatiga ega emas. Ular ma'lum savollar (topshiriqlar)ga oldindan belgilangan natijalar bilan javob beradi.

2. Cheklangan xotira: Ushbu tizimlar ma'lum darajada tarixiy ma'lumotlardan o'rganishi mumkin. Ular o'tmishdagi tajribalar asosida qaror qabul qilishlari mumkin va o'z-o'zini boshqaradigan avtomobillar kabi ilovalarda qo'llaniladi.

3. Aql nazariyasi: Bunday sun'iy intellekt tizimlari insonning his-tuyg'ulari, e'tiqodlari, niyatlari va boshqa ruhiy holatlarini tushunish qobiliyatiga ega bo'ladi. Hozirgi vaqtda sun'iy intellektning bu darajasi nazariy bo'lib hali amalga oshirilmagan.

Sun'iy intellekt turli kichik sohalar va texnikalarni o'z ichiga oladi, jumladan:

Mashina o'rganish (ML): Ma'lumotlardan o'rganish orqali kompyuterlarga o'z vazifalarini bajarishda ishlashni yaxshilash uchun algoritmlar va statistik modellardan foydalanishni o'z ichiga olgan sun'iy intellektning kichik to'plami.

Tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing (NLP)): Mashinaning insonga o'xshash tilni tushunish, izohlash va yaratish qobiliyati.

Kompyuterni ko'rish: Mashinalarga tasvirlar yoki videolar kabi vizual ma'lumotlarni tahlil qilish va qaror qabul qilish imkonini beruvchi sun'iy intellekt sohasi.

Robotexnika: sun'iy intellektni boshqarish va avtomatlashtirish uchun jismoniy tizimlarga integratsiyalashuvi.

Sun'iy intellekt algoritmlari. Nazorat ostida o'rganish (O'qituvchi rahbarligida o'qitish): Ushbu turdagi o'rganishda algoritm yorliqli ma'lumotlar to'plamida o'qitiladi, bu yerda kirish ma'lumotlari mos keladigan chiqish bilan bog'lanadi. Algoritmlar kirishlarni chiqishlar bilan taqqoslashni o'rganadi va yangi, ko'rilmagan ma'lumotlar bo'yicha bashorat qila oladi.

Nazoratsiz o'rganish (O'qituvchisiz o'qitish): Bu yerda algoritmgaga yorliqsiz ma'lumotlar beriladi va o'z-o'zidan ma'lumotlar ichida belgi yoki munosabatlarni topishi kerak. Umumiy usullar klasterlash va o'lchamlarni kamaytirishni o'z ichiga oladi.

O'rganishni mustahkamlash: algoritm atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir qilish orqali o'rganadi. U to'g'ri yoki noto'g'ri ko'rinishidagi fikr-mulohazalarni oladi, bu unga maqsadga erishish uchun optimal strategiyalarni o'rganish imkonini beradi.

Yarim nazorat ostida o'qitish: Bu ta'limni nazorat ostida va nazoratsiz amalga oshirilishi. Algoritm yorliqli va yorliqsiz ma'lumotlarga ega ma'lumotlar to'plamida o'qitiladi.

Transfer o'rganish: Transfer o'rganishda bitta vazifaga o'rgatilgan model tegishli vazifa ustida ishlashga moslashtiriladi. Bu hisoblash resurslari va vaqtni tejash imkonini beradi.

Neyron tarmoqlari: Sun'iy neyron tarmoqlari - bu inson miyasining tuzilishi va faoliyatidan ilhomlangan tizimlar. Ular qatlamlarda tashkil etilgan o'zaro bog'langan tugunlardan (neyronlardan) iborat.

Bugun dunyodagi bir qancha oliy ta'lim muassasalari samaradorlikni oshirish uchun sun'iy intellekt algoritmlarini o'z ta'lim jarayonlariga integratsiya qilmoqda.

Jorjiya Davlat universiteti (AQSH): Jorjiya shtat universiteti talabalarga yordam berish uchun sun'iy intellektga asoslangan chatbotni joriy qildi. Chatbot qabul qilish, ro'yxatdan o'tish va boshqa umumiy so'rovlar bilan bog'liq savollarga javob berishga yordam beradi.

Chatbot foydalanuvchi so'rovlarini tushunish va ularga javob berish uchun tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) va mashinani o'rganish algoritmlarini qo'llaydi. U talabalar uchun 24/7 resurs bo'lib xizmat qiladi, suhbat tarzida ma'lumot va yo'l-yo'riqlarni taklif qiladi. Muntazam savollarga javoblarni avtomatlashtirish orqali chatbot talabalarga samaradorlikni oshirishga va o'z vaqtida bajarishga yordam beradi.

Arizona shtat universiteti (AQSH): talabalar uchun moslashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etish uchun o'zining moslashuvchan o'quv platformalarida sun'iy intellektdan foydalanmoqda. Ushbu tizimlar talabalarning individual ehtiyojlari va o'rganish uslublari asosida ta'lim mazmunini moslashtira oladi.

Moslashuvchan ta'lim tizimlari individual tarzda talabalarning rivojlanishi, kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilish uchun sun'iy intellekt algoritmlaridan foydalanadi. Ushbu tahlil asosida tizim o'quv mazmuni va yo'llarini har bir talabaning ehtiyojlariga mos ravishda moslashtiradi. Maqsad har bir talaba uchun yanada moslashtirilgan va samarali ta'lim tajribasini taqdim etish, ularga rivojlanishi uchun kerak bo'lgan maqsadli yordam olishiga imkon berishdir.

Kaliforniya universiteti, Berkli (AQSH): Berkeley ta'limda sun'iy intellektdan foydalanishni, jumladan, talabalarning rivojlanishiga moslashuvchi va maqsadli yordam ko'rsatadigan shaxsiylashtirilgan repetitorlik tizimlarini ishlab chiqishni o'rgandi.

Kaliforniya universiteti boshqa ko'plab universitetlar singari, sun'iy intellektdan turli usullarda, jumladan, aqlli repetitorlik tizimlari, shaxsiylashtirilgan o'quv platformalari va talabalarni qo'llab-quvvatlash uchun ma'lumotlar tahlilidan foydalanilmoqda.

London Universitet kolleji (UCL) (Buyuk Britaniya): ta'lim sohasida sun'iy intellekt bilan bog'liq tadqiqot va loyihalarda ishtirok etmoqda hamda shaxsiylashtirilgan ta'lim uchun sun'iy intellektdan foydalanish va baholashda yordam beradigan tizimlarni ishlab chiqish ishlarini ko'rib chiqmoqda.

Singapur milliy universiteti (NUS): universitet talabalarini qo'llab-quvvatlash uchun chatbotlardan va ta'lim jarayonlarini boshqarish va nazorat qilishda sun'iy intellektga asoslangan ilovalardan foydalanmoqda.

Singapur milliy universitetida (NUS) masofaviy baholashning yaxlitligini ta'minlash va ma'lumotlarni konfidensialligini ta'minlash maqsadida sun'iy intellektga asoslangan texnologiyalardan foydalanib kelinmoqda. ExamID sun'iy intellekti biometrik yuzni aniqlash orqali har bir talabaning shaxsini raqamli tasdiqlaydi. ExamMonitoring esa imtihon va baholash davomida talabalarini video va audio orqali monitoring qiladi. Sun'iy intellekt tizimi proktoring videolarini tahlil qiladi va harakat, qarash, ovoz chiqarish va xatti-harakatlardagi har qanday qoidabuzarliklarni aniqlaydi va hisobot tayyorlaydi.

Singapur milliy universiteti kelgusi yillardan shaxsiylashtirilgan ta'limda sun'iy intellektdan foydalanishni maqsad qilgan. Realizeit — sun'iy intellekt va analitikaga asoslangan moslashuvchan o'rganish platformasi hisoblanadi. Uning asosiy yondashuvi har bir talabaning ehtiyojlariga moslashtirilgan sun'iy intellekt yordamida avtomatik mikro o'rganish daqiqalarini ishga tushirishga imkon beradi. Ushbu o'quv jarayonlarida o'rganilgan bilimlarni qayta ko'rib chiqish va mustahkamlashni, yangi bilimlarni o'zlashtirishni, bo'linishni hisobga olish uchun davriy bilimlarni yangilashni va bilimning saqlanishini tekshirish uchun mikro-baholashni o'z ichiga oladi. Ushbu shaxsiylashtirilgan va aqlli o'rganish qobiliyati professor-o'qituvchilarga talabalarini chuqur jalb qiladigan, o'zlashtirishni oshiradigan va yuqori akademik natijalarga erishadigan dinamik tajriba yaratish imkonini beradi.

Bugungi kunda Singapur milliy universiteti fanlardan yakuniy nazorat ishlarini tashkil etishni raqamlashtirish orqali baholash jarayonini soddalashtirish, baholashdagi xatoliklar va nomuvofiqliklarni kamaytirish hamda talabalarga tezroq va batafsilroq ma'lumotlar taqdim etish maqsadida qo'lda yozilgan hisobotlar uchun mashinali o'qitish algoritmlaridan foydalangan holda baholashni yarim avtomatlashtirish imkonini beruvchi texnologiyalarni o'rganib chiqmoqda.

Tsinghua universiteti (Xitoy): Tsinghua universiteti sun'iy intellektni tadqiq qilish va joriy etishda birinchi o'rinda turadi. Ular ta'limda sun'iy intellektning qo'llanilishi, jumladan, moslashuvchan o'quv platformalari va aqlli auditoriyalarini o'rganib chiqmoqda.

Zamonaviy mehnat bozori va kadrlar iste'molchilarining talablarini bajarish oliy ta'lim muassasalaridan ko'p vaqt va ishchi kuchi talab qilishi mumkin. Shu sababli oliy ta'lim muassasalari klassik ta'lim tizimidan chiqib, ta'lim jarayonini boshqarish uchun turli xil tahlillar qila oladigan, talabalar uchun kamchiliklarini aniqlash va eslatib turuvchi hamda o'quv natijadorligini oshirishda yordamchi bo'lgan sun'iy intellektga asoslangan platformalar ishlab chiqish zarurati kundan kunga ortib bormoqda.

Sun'iy intellektga asoslangan platformalarning ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi oliy ta'lim muassasalarining ishini ancha yengillashtiradi. Jumladan, o'quv jarayonini tashkil etish, mehnat bozorini tahlil qilish orqali yangi talim yo'nalishlarini ochish, ta'lim dasturlarini shakllantirish, professor-o'qituvchilarning o'quv-yuklamalarini hisoblash va nazorat qilish, talabalar bilimini monitoring qilish, o'zlashtirish past bo'lgan talabalarni

tezkor aniqlash va ularni o'quv natijadorligini yaxshilash uchun tavsiyalar ishlab chiqish kabi bir qancha yengilliklarga olib keladi.

Ittifoqdosh bozor tadqiqotlari (Alliyed market research) firmasining tahlillariga qaraganda sun'iy intellektning

2022 yilda ta'limda \$2.5 mlrdni tashkil qilgan bozor ulushi,

2032 yilga kelib \$88.2 mlrdga yetishi tahmin qilingan. Bundan sun'iy intellektning ta'lim sohasidagi ahamiyati va rolining kelgusi yillarda ham yanada ortishi xulosalanishi mumkin. O'sish tendensiyasining bardavom bo'lishi sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayonini samaradorlik darajasiga hissa qo'shuvchi quyidagi imkoniyatlari bilan tavsiflanadi:

1. Talabalarining kursdan-kursga o'tishida yordamlashish
2. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish
3. O'quv rejalarining mehnat bozoriga moslashuvini ta'minlash
4. Ta'limning uzluksizligini ta'minlash kabi maqsadlarda foydalanilmoqda.

Bugungi kunda jahonning eng nufuzli oliy ta'lim muassasalari sun'iy intellektdan muassasa mavqeini oshirishda keng foydalanilmoqda. Ma'lumki talabalarining o'zlashtirish ko'rsatkichlari universitet nufuzini belgilovchi muhim omillardan biri. Shu sababdan, ularning o'quv faoliyatidagi yutuqlari tashkilot talabalariga bo'lgan ishonchni nafaqat ish beruvchilar, balki oliy ta'lim tashkilotida tahsil olish istagida bo'lgan yosh abituriyentlar tomonidan ham tanlovni amalga oshirishda ahamiyat kasb etadi.

Sun'iy intellektning asosiy ustunliklaridan biri bu shaxsga yo'naltirilgan ta'lim uchun qulay muhitni yaratishidir. Uolden universiteti (Walden university) shu maqsadda 2019 yilda tadqiqot loyihasi bo'lgan Juliandan foydalanadi. Julian texnologiyasi talabalar bilan chat funksiyasi orqali dialogga kirishadi, ularga o'quv mashg'ulotlarini (savolga javob berish, to'g'ri javobni tanlash, qaydlar olish) taklif qiladi va uning o'ziga xosligi SmatTutor mavzulararo aloqalarni grafik tasvirlasa, Julian kompetensiyaviy asosida talabalarni baholaydi.

Ta'limda raqamlashuv muhitining shakllanishi, xususan ta'lim olish jarayonida IT texnologiyalari internetdagi cheksiz ma'lumotlar ko'lamidan foydalanish (Web based instruction) ta'lim jarayonining natijaviyligini oshirish tendensiyasida bilimlarni Aqlli tyutorlik tizimi (Intelligent tutoring system) orqali egallashga yo'l ochdi. Bunda talabalarining o'quv materiallari ularning emotsional va kognetiv xususiyatlariga ko'ra shakllantiriladi. Aqlli tyutorlik tizimining tuzilmaviy ta'minotini yaratishda «o'qituvchi moduli+axborot/o'quv material moduli+talaba moduli hamda foydalanuvchi interfeysi» ishga tushiriladi va tizim komponentlari bo'lgan barcha modellar o'zaro bog'liqlikda ishlaydi.

Sodda qilib aytganda aqlli tizimlar deganda sun'iy intellekt komponentiga ega ta'lim dasturiga aytiladi. Tizim talabaning o'quv materiallar bilan ishlashi, uning kognetiv va nokognetiv o'zgaruvchilarini inobatga olgan holda talaba bilan qayta aloqa o'rnatadi, uni yo'naltiradi va o'quv materiallarini moslashtiradi.

Yuqorida ta'kidlangan modellarning funksiyalarini ochib beramiz.

Talaba modeli (student model)- talaba modelida uning bilim darajasi, qobiliyat va o'zlashtirish usullari haqida ma'lumotlar jamlanadi. Sun'iy intellekt muntazam ravishda talabani o'zlashtirish ko'rsatkichini tahlil qilib, ta'lim jarayonini unga moslashtiradi.

1. Soha haqidagi ma'lumot (expert/domain model) – talaba o'zlashtirishi lozim bo'lgan ma'lumotlar modeli. U dinamik yoki static bo'lishi mumkin. Dinamik model bo'lsa, undagi ma'lumotlar doimo yangilanib turadi.

2. O'qitish strategiyalari (pedagogik/ tutoring model) – ushbu model ta'lim jarayonida talaba uchun moslashtirilgan metodlar, moslashuvchan texnologiyalar, o'qituvchi xulosasi mexanizmlarini qamrab oladi. Talaba modelidan jamlangan ma'lumotlarni pedagog modeli talaba uchun mos bo'lgan darajadagi mavzular, ular uchun samarali bo'lgan metod hamda uslublar, o'qituvchi xulosasida foydalanadi.

3. Interfeys modeli – talaba/o'qituvchining texnologiya bilan o'zaro muloqotining sodda va tushunarli bo'lishini ta'minlovchi model.

Sun'iy intellekt dastavval talabani joriy bilim darajasini aniqlaydi va bu haqidagi ma'lumotlarni o'quv davri mobaynida yangilanib turuvchi «talaba modeli»ga, u o'zlashtirishi kerak bo'lgan ma'lumotlarni «expert modeli»ga ajratadi. So'nggi bosqichda sun'iy intellekt talabani bilim va saviyasiga moslashgan holda qaysi mavzuni o'zlashtirish uchun taqdim etishini va qanday metod bilan tushuntirilishini xulosalaydi va bu «pedagogik model» orqali amalga oshiriladi. Tizim muammo va unga yechim ishlab chiqib, talaba taklif qilgan yechim bilan o'z yechimini taqqoslagan holda talabani baholaydi.

SIMACoop nomli Aqlli tyutorlik tizimidan 100 dan ziyod xorijiy oliy ta'lim tashkilotlari bilan hamkorlik shartnomalari imzolangan Abdelmalek Essaadi universiteti (Abdelmalek Essaadi University (AEU))da xalqaro hamkorliklar (talabalar almashinuvi dasturlari)ning sifatini nazorat qilish va almashinuv dasturlarini o'tagan talabalar uchun ularning bilim darajalariga mos kurslarni taklif qilish maqsadida foydalaniladi. SIMACoop xalqaro hamkorliklarni nazorat qilishdan tashqari, mobil talabalarga almashinuv davrida shaxsiy monitoring, mobillikdan so'ng ularning ehtiyojlariga mos bilim berish jarayonini tizimlashtiradi.

Gonkong universiteti (Hong Kong university) professional va uzluksiz ta'lim maktabi shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratishda internet texnologiyalari, ta'lim tadqiqotlari va sun'iy intellekt imkoniyatlarini birlashtiruvchi SmartTutori ishlab chiqdi.

Smart Tutorning asosiy komponentlari 6 ta, ular:

1. Kontent strukturasi (Content structure) – tuzilmada alohida kurslar kontenti (tarkibi) haqida ma'lumotlarni o'zida aks ettiradi. Eng muhimi bu modelda kurs kontentlarini mavzular deb oladigan bo'lsak, mavzular aro aloqadorlikni grafik shaklda taqdim etadi. Aynan shu xususiyat asosida, ta'lim jarayonining talabaga moslashuvi ro'y beradi.

2. Kurs menejeri (Course manager) – Smart Tutorning bashorat markazi bo'lib, kurslarning kontent tuzilmasini tahlil qiladi, talabalarning shaxsiy ma'lumotlari, o'zlashtirish holatlari, test natijalari haqidagi ma'lumotlarni «Talaba modeli» da saqlaydi. Moslashuvchan nazorat savollari va usullarini «Savollar banki»da yaratadi.

3. Talaba modeli (Student model) – talabani o'zlashtirish ko'rsatkichi haqidagi ma'lumotlarni saqlaydi.

4. Savollar banki (Question Bank) – savollar bankida mavzularga doir savollar saqlanadi.

5. Expert modeli – aynan shu model smart tutor tizimini «smart/aqlli» qiladi. «Maslahat berish» (advisor) va «rejalashtirish» (planner) modullari o‘zaro bog‘liqlikda faoliyat yuritadi. Bunda, maslahatchi talabani test natijalari va baholash tahlillariga e’tibor qaratadi. Maslahatlar ta’lim sifatini ta’minlashda talabalarga mos keluvchi ta’lim paradigmaları nazariyasi hamda universitet ekspertlari tomonidan yaratilgan qoidalarga tayanadi. Rejalashtiruvchi esa, o‘quv materiallari va ta’lim resurslarini o‘qitishda maslahatchi tomonidan berilgan takliflar asosida talabalarga o‘quv jarayonlarini rejalashtirib beradi.

6. Foydalanuvchi interfeysi modeli (User interface model) – boshqa modellardan farqli o‘lariq, foydalanuvchi interfeysida talabalar o‘qituvchi bilan o‘zaro muloqat qila oladilar hamda o‘zaro bir-birlarini baholaydilar.

Indianadagi Ayvi Texnologiyalar jamiyati kolleji (Ivy tech community college)da sun’iy intellekt talabalarining onlayn xulq-atvorini monitoring qilish va kursdan yiqilish ehtimoli yuqori bo‘lgan talabalarni aniqlashda yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson Education.— Sun’iy intellektning nazariy asoslari, mashina o‘rganish, neyron tarmoqlar va ularning ta’lim sohasida qo‘llanilishi haqida eng keng qamrovli manbalardan biri.

2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.— Sun’iy intellektning o‘qitish va o‘rganish jarayoniga integratsiyasi, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim muhitlari va aqlli o‘quv tizimlari bo‘yicha tahliliy manba.

3. UNESCO. (2021). Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. Paris: UNESCO Publishing.— Oliy ta’limda sun’iy intellektidan foydalanishning xalqaro tajribalari, axloqiy tamoyillari va barqaror rivojlanishdagi o‘rni haqida hisobot.

ZAMONAVIY OLIY PEDAGOGIK TA’LIMDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNI JORIY ETISH USULLARI

G.O.Ernazarova

*pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Chirchiq davlat pedagogika universiteti*

Bugungi kunda zamonaviy oliy pedagogik ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish usullari ta’lim sohasidagi raqamli transformatsiyaning muhim qismidir. O‘zbekiston Respublikasida “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasi doirasida a’lim tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda.

Zamonaviy oliy pedagogik ta'lim – bu kelajakdagi o'qituvchilarni tayyorlash tizimi bo'lib, unda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini samaraliroq va shaxsiylashtirilgan qilish imkonini beradi. Raqamli transformatsiya ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) joriy etishni anglatadi, bu esa o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish va talabalarning raqamli savodxonligini shakllantirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4623-son (27.02.2020) qaroriga ko'ra, pedagogik ta'lim sohasida raqamli texnologiyalarni joriy etish, zamonaviy AKT va ta'lim texnologiyalarini integratsiya qilish talab etiladi. Bu qaror professional pedagog kadrlar tayyorlashda innovatsion usullarni qo'llashni ta'kidlaydi. Jahon miqyosida esa UNESCO va OECD tashkilotlari ta'limda raqamli transformatsiyani "Ta'lim 4.0" modeli orqali tavsiflaydi: bu yerda ta'lim an'anaviy sinf-darsdan shaxsiylashtirilgan, onlayn va gibrid modellariga o'tadi.

Raqamli texnologiyalarni joriy etishning asosiy maqsadi – talabalarning 21-asr ko'nikmalarini (kritik fikrlash, hamkorlik, raqamli savodxonlik) shakllantirish. Masalan, Buyuk Britaniya ta'lim vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, raqamli texnologiyalar ta'lim samaradorligini o'rtacha 25% ga oshiradi.

Pedagogik ta'limda bu texnologiyalar o'qituvchilarning o'z kasbini raqamli muhitda virtual sinflar, interaktiv platformalar va sun'iy intellekt asosidagi vositalar orqali o'zlashtirishiga yordam beradi.

O'zbekistonlik olimlar, masalan, H.Omonov va N.Xo'jayev (Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat, 2020) bu modelni mahalliy ta'lim tizimiga moslashtirib, innovatsion texnologiyalarni joriy etish zarurligini ta'kidlaydilar.

Raqamli texnologiyalarni oliy pedagogik ta'limda joriy etish bir necha bosqichdan iborat: tayyorgarlik (infratuzilma va o'qituvchilar malakasini oshirish), integratsiya (gibrid modellar) va baholash (samaradorlikni o'lchash). Quyida asosiy usullarga misol keltiramiz:

1-usul: Gibrid va masofaviy o'qitish platformalarini joriy etish.

Bu usul an'anaviy va onlayn ta'limni birlashtiradi. Masalan, Moodle yoki Zoom kabi platformalar orqali darslarni interaktiv qilish mumkin.

Jahon amaliyotida Open University (Buyuk Britaniya) modeli misol bo'ladi: u raqamli ta'lim orqali 200 mingdan ortiq talabani qamrab olgan va o'quv natijalarini 20-30% ga yaxshilagan. Pedagogik ta'limda bu usul o'qituvchi-talaba hamkorligini kuchaytiradi: talabalar o'z loyihalarini onlayn yuklab, real vaqtda fikr almashinadi.

2-usul: Interaktiv va gamifikatsiya asosidagi vositalar.

Raqamli texnologiyalar orqali o'quv jarayonini qiziqarli qilish – bu usulning mohiyati. Kahoot! yoki Nearpod kabi vositalar orqali viktorinalar va o'yinlar tashkil etiladi. O'zbekistonlik tadqiqotchilar (To'rayeva G.H., Fayziyeva D.H., 2021) bu vositalarni pedagogik fanlarda qo'llashni tavsiya etib, talabalarning motivatsiyasini oshirishini ko'rsatganlar.

Masalan, pedagogika darsida virtual realite (VR) orqali sinf boshqaruvi simulyatsiyasi o'tkazish mumkin – bu talabalarga real hayotiy vaziyatlarni boshdan kechirish imkonini beradi.

Jahon miqyosida, Frontiers jurnalida chop etilgan tadqiqot (2023) shuni ko'rsatadiki, gamifikatsiya talabalarning bilimlarni mustahkamlashini 25% ga oshiradi.

3-usul: Sun'iy intellekt va shaxsiylashtirilgan ta'lim.

AI asosidagi vositalar (masalan, adaptive learning platformalari) talabaning darajasiga qarab darslarni moslashtiradi.

Xalqaro tadqiqotlarda (Haleem et al., 2022) AI ning pedagogik ta'limda rolini ta'kidlab, o'qituvchilarning ish yukini kamaytirishi va talabalarning individual ehtiyojlarini qondirishi ko'rsatilgan.

Masalan, AI orqali avtomatik baholash tizimi (quizlar uchun) o'qituvchiga vaqt tejaydi va talabalarga darhol fikr beradi.

4-usul: O'qituvchilar malakasini oshirish va infratuzilma ta'minoti.

Joriy etish muvaffaqiyati o'qituvchilarning TPACK darajasiga bog'liq. Jahon amaliyotida, professional rivojlanish dasturlari (PD) texnologiya integratsiyasini 40% ga oshiradi.

Ushbu usullar O'zbekiston pedagogik ta'limida amalga oshirilganda, talabalarning raqamli ko'nikmalari oshadi va kelajakdagi o'qituvchilar zamonaviy sinflarga tayyor bo'ladi.

Oliy pedagogik ta'limda "Raqamli pedagogika" kursini o'qitish va uni gibrid modelda o'tkazilib, talabalarning 80% i o'z loyihalarini muvaffaqiyatli bajarishi mumkin.

Xulosa. Raqamli texnologiyalarni joriy etish oliy pedagogik ta'limni transformatsiya qiladi: u ta'limni moslashuvchan, inkluziv va samarali qiladi. Biroq, muammolar ham mavjud: o'qituvchilarning texnologik bilim darajasi pastligi (O'zbekistonda 30-40% o'qituvchilar qiyinchiliklarga duch keladi), infratuzilma yetishmasligi (chekka hududlarda internet muammosi) va raqamli tafovut (talabalarning qurilmalarga ega emasligi).

Jahon tadqiqotlarida (Zawacki-Richter et al., 2019) bu muammolarni hal qilish uchun doimiy treninglar va davlat qo'llab-quvvatlashini ta'kidlaydi. 2030-yilga qadar O'zbekiston ta'limi to'liq raqamlashtiriladi, bu esa pedagog kadrlar sifatini oshiradi va xalqaro standartlarga yaqinlashtiradi.

Takliflar:

- 1) O'qituvchilar uchun majburiy raqamli malaka oshirish dasturlarini joriy etish;
- 2) Universitetlarda raqamli laboratoriyalarni tashkil etish;

Adabiyotlar

1. Bond M. va b. (2018). "Digital Transformation in German Higher Education: Student and Teacher Perceptions and Usage of Digital Media". "International Journal of Educational Technology in Higher Education", 15(1), -48 p.
2. Zawacki-Richter O. va b. (2019). "Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education". "International Journal of Educational Technology in Higher Education", 16(1), -39 p.
3. Mishra P., Koehler M.J. (2006). "Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge". "Teachers College Record", 108(6), 1017-1054-p.

4.Omonov H., Xo'jayev N. va b. (2020). "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahurat". O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

5.To'rayeva G.H., Fayziyeva D.H. (2021). "Axborot tizimlari (O'quv qo'llanma)". BuxDU nashriyoti.

6.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4623-son Qarori (27.02.2020). "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". Lex.uz.

7. Haleem A. va b. (2022). "Understanding the role of digital technologies in education: A review". "Sustainable Operations and Computers", 3, 275-285-p.

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNI AXLOQIY TARBIYALASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Achilov Telman Sadullayevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Jismoniy madaniyat fakulteti dekani p.f.f.d (PhD) dotsent

Respublikada oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, imkoniyatlari cheklangan shaxslarning jismoniy reabilitatsiyasi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish hamda mamlakatning xalqaro sport maydonlarida munosib ishtirok etishini ta'minlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda[1]. Shu bilan birga, jismoniy tarbiya va sport sohasida aholi sog'lig'ini mustahkamlashga ko'maklashadigan aniq dasturlarni amaliyotga joriy etish, yoshlarni jismoniy tarbiya va sport bilan muntaza shug'ullanishlari uchun shart-sharoitlarni yaratish, yoshlarni har tomonlama etuk shaxs sifatida shakllanishiga xukumatimiz tomonida qator farmon va qarorlar chiqarilmoqda. Shu asnda 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlarida Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirishda ularni jismonan sog'lom, ruhiy va intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy nuqtai-nazarga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish....yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo'llab-quvvatlash hamda amalga oshirish, bolalar va yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularni ma'naviy-axloqiy, estetik, jihatdan tarbiyalash, shuningdek, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish belgilab qo'yilgan. Shu nuqtai nazardan hozirda umumiy o'rta ta'limning jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilarni har tomonlama tarbiyalash ustuvor vazifalar sirasiga kiradi.

Tadqiqot uslublari: Bizning olib boradigan tadqiqotimizda jismoniy tarbiya darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy tomondan talqin etish bosh maqsadimiz hisoblanib, unda bugungi kunda yosh avlodni har tomonlama etuk, barkamol insonlar etib shakllantirishdir.

Jismoniy tarbiya jismoniy madaniyatning bir turi bo'lib, shaxsning har tomonlama rivojlanishi, jismoniy madaniyatga ijobiy munosabat, qadriyat yo'nalishlari, e'tiqodlar,

didlar, odatlar va moyilliklarni rivojlantirish manfaatlarida jismoniy mashqlarga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish jarayoni hisoblanadi[2].

Jismoniy tarbiya jarayonida sotsiologik, gigienik, biotibbiyot va uslubiy tarkibga oid jismoniy tarbiya va sport bilimlarining keng doirasi ham olinadi. Bilim jismoniy mashqlarni bajarish jarayonini yanada mazmunli va shuning uchun yanada samaraliroq qiladi[3]. Shunday qilib, jismoniy tarbiya - bu pedagogik jarayonning barcha belgilariga xos bo'lgan muayyan ta'lim muammolarini hal qilish jarayoni bo'lib, xizmat qiladi. Jismoniy tarbiyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, u odamning jismoniy qobiliyatlarini tizimli ravishda shakllantirish va jismoniy rivojlanishini ta'minlaydi, ularning umumiyligi uning jismoniy qobiliyatini qat'iy belgilaydi.

Jismoniy tarbiya bu bolalarning jismoniy va sport faoliyatining maqsadli, aniq tashkil etilgan va tizimli ravishda amalga oshiriladigan tizimi. Bu yosh avlodni jismoniy tarbiya, sport, harbiy va amaliy faoliyatning turli shakllarida o'z ichiga oladi, bolani aqli, his-tuyg'ulari bilan uyg'unlikda barkamol rivojlantiradi.

Jismoniy tarbiya maqsadi - bu bola organizmining aqliy, mehnat, hissiy - axloqiy, estetik tarbiya bilan yaqin, organik birlikda uyg'un rivojlanishi.

To'g'ri jismoniy tarbiya, sport tadbirlarida ishtirok etish sheriklik, kollektivizm, o'zini o'zi tarbiyalash, irodani mustahkamlashga yordam beradi.

Jismoniy tarbiya o'quvchilarga pedagogik ta'sirning kengroq doirasini qamrab oladi.

Jismoniy tarbiya mazmunida o'quvchilarning jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan ehtiyojini shakllantirish va ularning jismoniy kuchlari va sog'lig'ini mustahkamlash muhim ahamiyatga ega.

Jismoniy tarbiya darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy tarbiyalashda umumiy tamoyillar muhim ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy tarbiyaning umumiy tamoyillari jismoniy tarbiyaning jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanish bilan o'zaro bog'liqligi printsipini o'z ichiga oladi. Bular:

- shaxsiyatni har tomonlama rivojlantirish tamoyili;
- jismoniy tarbiya yo'nalishini takomillashtirish tamoyili.

Jismoniy tarbiyaning jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarlik bilan o'zaro bog'liqligi printsipi inson hayotining barcha davrlarida jismoniy tarbiya muammolarini hal qilishda qo'llanilishi kerak. Bu shuni anglatadiki, jismoniy mashqlar jarayonida jismoniy sifatlarni shakllantirish sharoitida ishlatilishi mumkin bo'lgan motorli ko'nikma va jismoniy fazilatlarni rivojlantirish kerak.

Xulosa: Ushbu jarayonda o'qituvchining vazifasi mustaqil o'qitish rejasini tuzish, bir yillik mustaqil o'rganish uchun ma'naviy va sport yutuqlari chegaralarini belgilashga yordam berishdir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5924-son farmon

2. Achilov T.S. Xujomov B Jismoniy tarbiya va sport. Darslik, - Farg'ona-2020 y. 286-b.
3. Maxmudov B.A. Jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlash mexanizmini takomillashtirish. Monografiya. Toshkent-2023 y. 128-b.
4. R.S.Salomov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik –Toshkent 2014-yil 284 b

TA'LIM MUASSASALARIDA BELBOG'LI KURASH MASHG'ULOTLARINI REJALASHTIRISH SAMARADORLIGI VA ISTIQBOLLARI

Mirzayev Abdulhamit Marifovich

*O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi akademiyasi
Jangovar va jismoniy tayyorgarlik kafedrasida dotsenti*

Bugungi globallashuv davrida yoshlarning jismoniy tarbiyasi, ularni sog'lom turmush tarziga yo'naltirish va milliy qadriyatlarga sodiq holda tarbiyalash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, jismoniy tarbiya va sport ta'lim tizimida muhim o'rin tutadi. Xususan, milliy sport turlaridan biri bo'lgan **belbog'li kurash** xalqimizning qadimiy meroslaridan sanalib, asrlar davomida yoshlarni mardlik, kuch, sabr-toqat va intizom ruhida tarbiyalab kelgan.

Belbog'li kurash nafaqat sport musobaqasi, balki jismoniy tarbiya vositasi, sog'lom turmush tarzining tarkibiy qismi hamdir. Shu bois uni ta'lim muassasalarida dars va mashg'ulotlarga tatbiq etish, puxta rejalashtirish orqali o'quvchilarda jismoniy tayyorgarlikni oshirish, ma'naviy va axloqiy sifatlarni shakllantirish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qaratilgan qator farmon va qarorlar qabul qilingan bo'lib, ularda milliy sport turlarini keng joriy etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Bu esa ta'lim muassasalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarini samarali tashkil etish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Shuningdek, belbog'li kurash bo'yicha ilmiy-uslubiy tadqiqotlar o'tkazish, dars mashg'ulotlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli vositalardan foydalanish, xalqaro tajribani o'rganib tatbiq etish mazkur sport turining istiqbollari uchun muhim ahamiyatga ega.

Mavzuning dolzarbligi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy sport turlarini rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylandi. Shulardan biri bo'lgan belbog'li kurash yoshlarning jismoniy tayyorgarligi, ma'naviy-axloqiy tarbiyasi va vatanparvarlik ruhini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ta'lim muassasalarida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini milliy sport turlari bilan boyitish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Mavzuning o'rganilganligi. Belbog'li kurash bo'yicha ayrim metodik qo'llanmalar va ilmiy maqolalar mavjud bo'lib, ular asosan texnika, musobaqa qoidolari va umumiy jismoniy tayyorgarlikka qaratilgan. Biroq ta'lim muassasalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarini samarali rejalashtirish, dars jarayoniga integratsiya qilish, pedagogik va psixologik yondashuvlarni o'rganish bo'yicha tadqiqotlar yetarlicha olib borilmagan.

Tadqiqotning maqsadi. Ta'lim muassasalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarini rejalashtirishning samaradorligini tahlil qilish va uning istiqbollari aniqlash.

Tadqiqotning vazifalari:

1. Belbog'li kurash mashg'ulotlarining jismoniy tarbiya jarayonidagi o'rnini aniqlash.
2. Mashg'ulotlarni rejalashtirishda qo'llaniladigan metodik yondashuvlarni tahlil qilish.
3. O'quvchilar jismoniy tayyorgarligiga ta'sirini amaliy tajribalar asosida o'rganish.
4. Kelgusida belbog'li kurashni ta'lim dasturlariga keng joriy etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot uslublari:

- Pedagogik kuzatuv va eksperiment;
- So'rovnoma va suhbat;
- Statistik ma'lumotlarni tahlil qilish;
- Qiyosiy metod;
- Amaliy tajribalarni umumlashtirish.

Natijalar tahlili. Tadqiqot natijalariga ko'ra, belbog'li kurash mashg'ulotlarini muntazam rejalashtirish:

- o'quvchilarning jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshirganini,
- intizom va irodaviy sifatlarning kuchayganini,
- sportga bo'lgan qiziqish ortganini,
- ta'lim muassasalarida sog'lom muhit yaratishga hissa qo'shganini ko'rsatdi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot va tahlillar shuni ko'rsatadiki, belbog'li kurash mashg'ulotlarini ta'lim muassasalarida ilmiy asoslangan holda rejalashtirish nafaqat o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini oshiradi, balki ularning ma'naviy va irodaviy sifatlarini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Muntazam ravishda belbog'li kurash bilan shug'ullangan o'quvchilar intizomli, mas'uliyatli va jamoada ishlash ko'nikmalariga ega bo'lishlari kuzatildi.

Belbog'li kurash milliy qadriyatlarimizning ajralmas qismi bo'lib, uni ta'lim jarayoniga keng joriy etish yosh avlodni vatanparvarlik, milliy g'urur va sport ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida, davlatimiz tomonidan ilgari surilayotgan "Sog'lom avlod" konsepsiyasiga hamohang natijalarni ta'minlaydi.

➤ Belbog'li kurash ta'lim muassasalarida samarali sport-tarbiyaviy vosita sifatida qo'llanishi mumkin.

➤ Rejalashtirilgan mashg'ulotlar nafaqat jismoniy tayyorgarlikni, balki tarbiyaviy va psixologik jihatlarni ham rivojlantiradi.

➤ Raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali mashg'ulotlarni yanada samarali tashkil etish mumkin.

➤ Kelgusida belbog‘li kurash bo‘yicha o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, metodik qo‘llanmalarni tayyorlash va xalqaro tajribalarni integratsiya qilish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Kelgusida belbog‘li kurash mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish uchun quyidagi jihatlarga e‘tibor qaratish lozim:

1. O‘quv dasturlariga belbog‘li kurash bo‘yicha alohida metodik qo‘llanmalar kiritish;
2. Murabbiy va o‘qituvchilar uchun maxsus malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish;
3. Mashg‘ulotlarda raqamli texnologiyalar (video darslar, interaktiv platformalar)dan foydalanish;
4. Xalqaro tajribani o‘rganib, mahalliy sharoitga moslashtirish;
5. Sport musobaqalarini muntazam tashkil etib, o‘quvchilarni rag‘batlantirish.

Xulosa qilib aytganda, belbog‘li kurash mashg‘ulotlarini puxta rejalashtirish ta‘lim muassasalarida sog‘lom muhit yaratadi, o‘quvchilarning jismoniy va ma‘naviy rivojlanishiga zamin hozirlaydi hamda milliy sportimizning kelajakdagi taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Khuzhayorov, J., & Tashmatov, B. *Scientific and methodical foundations of developing national wrestling in Uzbekistan. – International Journal of Physical Education and Sport*, 2021.
2. Mirzayev, A. M. *Belbog‘li kurash mashg‘ulotlari o‘quv qo‘llanma.* – Toshkent: 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi. *Milliy sport turlari konsepsiyasi.* – Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2017.
5. Rasulov, R. *Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
6. Thomas, J., & Nelson, J. *Research Methods in Physical Activity.* – Human Kinetics, 2015.

OLIY TA‘LIM TASHKILOTI TALABALARINING RAHBARLIK KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISHGA BO‘LGAN ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Narimbaeva Lola Kuzibaevna

p.f.f.d (PhD), v.b. dotsenti

ChDPU Maktabgacha ta‘lim metodikasi kafedrası

O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-sonli "Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli "2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi

to'g'risida"gi, 2019 - yil 29 - apreldagi PF-5712-sonli "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmonlari, 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-sonli "Oliy ta'lim tashkilotlarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, 2021-yil 1-apreldagi PQ-5047-son "Ilm-fan sohasidagi davlat siyosati va innovatsion rivojlantirishdagi davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarorlari, Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-sonli "Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.

Bugungi globallashuv davrida jamiyatning har bir sohasida samarali boshqaruvni ta'minlay oladigan, tashabbuskor va liderlik qobiliyatlariga ega mutaxassislarni tayyorlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim tizimi nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishi, balki talabalarni kelajakda jamoani boshqarish, qarorlar qabul qilish va strategik fikrlash kabi muhim rahbarlik kompetensiyalariga ega bo'lishiga ham zamin yaratishi lozim.

V. Peskova tashkilotchilik qobiliyatlarining asosiy komponentlari sifatida "voqelikda yo'nalishni oqilona topish" qobiliyatini, yetakchi komponentlar sifatida esa "topqirlik va zukkolikda, jasorat va qat'iyatda namoyon bo'ladigan ijodiy tafakkur bilan birgalikda aqlning moslashuvchanligi" ajratib ko'rsatadi.

Sh. Yuldashev fikriga ko'ra, tashkilotchilik qobiliyatlarning markaziy "o'zagi" bo'lib boshqara olish, ya'ni boshqa faoliyat turlaridan farqli ravishda, tashkilotchilik ishi uchun zarur bo'lgan murakkab xususiyat hisoblanadi.

Bir qator olimlar liderlikni hodisa sifatida o'rganishning umumiy sxemasini bir necha analitik bloklar ko'rinishida taklif etib, ular mohiyatiga ko'ra liderlikning barcha muammolarini o'z ichiga olishi mumkin. Ushbu sxema uchta asosiy bandni o'z ichiga oladi:

tuzilish xususiyatlari (shaxs fazilatlar);

amalga oshirish mexanizmlari;

borishi dinamikas

Rahbarlik ko'nikmalari — bu shaxsning boshqalarni yetaklay olish, motivatsiya berish, strategik qarorlar qabul qilish, mas'uliyatli bo'lish, jamoada hamkorlikni yo'lga qo'yish kabi qobiliyatlar majmuidir. Talabalar orasida ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish ularning kelajakdagi professional faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ta'limda "liderlik" tushunchasi, avvalo, biror ziddiymi, rasmiy-lavozimli "rahbar" chiqarish emas, balki o'quvchida "o'zgalar bilan birga ishlash, muammolarni hal etish, emosiya va fikrlar bilan boshqalarni yoritish, yangilikka intilishni rag'batlantirish" kabi fazilatlarni shakllantirishni nazarda tutadi.

Zamonaviy yondashuvlar va metodlar

1.Liderlikka yo‘naltirilgan ta’lim dasturlari:

Oliy ta’lim tashkilotlarida maxsus fanlar, seminarlar yoki qisqa muddatli kurslar orqali rahbarlik kompetensiyalarini rivojlantirish samarali natija beradi. Bu dasturlarda liderlik nazariyasi, kommunikatsiya, jamoa boshqaruvi kabi mavzular chuqur o‘rganiladi.

2.Loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning):

Talabalarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan guruh loyihalariga jalb etish ularning tashabbuskorlik, mas’uliyat va rahbarlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Jamoada ishlash jarayonida liderlik sifatleri tabiiy ravishda shakllanadi.

3.Treninglar va simulyatsiyalar:

Psixologik treninglar, boshqaruv simulyatsiyalari va rolli o‘yinlar orqali talabalar qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va inqirozli vaziyatlarda yetakchilik qilish tajribasini orttiradilar.

4.Mentorlik va kouçing dasturlari:

Tajribali rahbarlar yoki o‘qituvchilar tomonidan olib boriladigan mentorlik jarayonlari talabalarni liderlik faoliyatiga yanada tayyorlaydi. Shaxsiy maslahatlar va amaliy tavsiyalar orqali ular o‘z salohiyatini yanada rivojlantiradi.

5.Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektdan foydalanish:

Onlayn platformalar, virtual jamoa boshqaruvi vositalari va liderlikni baholash dasturlari orqali talabalar o‘z rahbarlik ko‘nikmalarini zamonaviy raqamli muhitda sinab ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Oliy ta’lim tashkilotlarida talabalar orasida rahbarlik ko‘nikmalarini rivojlantirish – bu nafaqat ularning shaxsiy muvaffaqiyati, balki jamiyatning kelajakdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham xizmat qiluvchi muhim jarayondir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim usullari yordamida yetakchi kompetensiyalarga ega bo‘lgan yangi avlod mutaxassislarini tayyorlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli Qarori.
2. Abdullaeva, M. (2022). *Pedagogik jarayonda liderlik kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy asoslari*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
3. Karimov, A. va Xolmatov, D. (2023). *Zamonaviy ta’lim texnologiyalari va rahbarlik ko‘nikmalarini rivojlantirish metodlari*. Toshkent: Fan va texnologiya.

MALAKASINI OSHIRISH JARAYONI PEDAGOGIK TIZIM SAMARADORLIGI

Mamadaliyev Kamolidin Rahmatullayevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang‘ich ta‘limda amaliy fanlar” kafedra dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Umuman fanda, jumladan, pedagogikada, mavjud pedagogik tizim faoliyatining natijasi va unga qo‘yilgan ijtimoiy jamiyat talablari, maqsad bilan natija orasida vujudga kelgan ziddiyat, yoki fan oldida yangi tashkil etilgan tizim faoliyatini amaliy va nazariy jihatdan hal qilish talab qilinganda muammolar paydo bo‘ladi. Mamlakatimizda mustaqillikgacha mavjud bo‘lgan ta‘lim tizimi jamiyatning ijtimoiy talabi va zaruriy maqsadini qonoatlantira olmadi. Shuning uchun respublikamizda ta‘lim tizimini isloh qilish orqali jamiyatning butun hayotini qayta qurish vazifasi maqsad qilib qo‘yildi⁵. Buning oqibatida ta‘limning maqsad va vazifalari, shakllari, ta‘lim muassasalari hamda turlari o‘zgardi.

Ta‘lim islohotlari asosida mamlakatimiz ta‘lim tizimi bosqichlari, tuzilishi, maqsad va vazifalari, faoliyat ko‘rsatish tamoyillari, g‘oyaviy-siyosiy, mafkuraviy asosi tubdan o‘zgardi. Yangi paydo bo‘lgan pedagogik tizimning ilmiy-amaliy, tashkiliy-pedagogik muammolarini echish ham pedagogika fani oldiga ko‘ndalang qilib qo‘yildi. Shulardan biri – amaliyotchi o‘qituvchining malakasini oshirishini takomillashtirish bo‘lib, uning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarini ishlab chiqish muammosidir. O‘qituvchini kasbiy pedagogik faoliyatga malakasini oshirish orqali muntazam tayyorlash, demak, pedagogik jarayonni tadqiq qilish tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Hozir fanda qabul qilingan tizimni o‘rganish metodikasi va metodologiyasiga ko‘ra pedagogik jarayonlar tizimli yondashuv va tarkibiy-tahlil asosida amalga oshiriladi (N.V. Kuzmina, K.Z. Zaripov, J.G‘. Yo‘ldoshev va boshqalar).

Respublikamizda amalga oshirilayotgan ta‘lim islohotlari o‘quv-tarbiya jarayoniga yuqori talablar qo‘yib, uning samaradorligini oshirishni taqozo qilmoqda. Bu esa o‘z navbatida, pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimining maqsad, tashkiliy shakl va mazmunini ilmiy jihatdan to‘g‘ri asoslash bilan bog‘liqdir. Bular bir qancha oraliq masalalar, chunonchi, malakasini oshirish jarayonida muhim hisoblangan ta‘limni tashkil etishning xususiyati va mohiyatini tahlil qilish, kasbiy takomillashtirishning asosiy metod va prinsiplarini aniqlash, o‘qituvchi malakasini oshirishining uzluksizligini ta‘minlash kabi muammolarni echishni taqozo qiladi. Eng avvalo, «malakasini oshirish» atamasi, uning nazariyasi va amaliyoti bilan shug‘ullanuvchi olimlar tomonidan talqin qilinishini qarab chiqaylik. Bu atama ayrim holarda o‘z-o‘zidan aniq, avvaldan ma‘lumdek talqin qilinadi. Ammo bu boradagi adabiyotlar bilan chuqurroq tanishish uni uch xil tarzda, ya‘ni: ma‘lum murakkablikdagi aniq bir ishni xodimning bajarish qobilyati; ma‘lum ma‘nodagi konkret ishlab chiqarishni bajarish qobilyati; kasbiy mahoratini bajarish darajasini takomillashtirish

⁵ “Таълим тўғрисида”ги қонун // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.–Т.: 1998. 20-29-бетлар; “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.–Т.:1998. 31-62-бетлар.

kabi talqin qilinishini ko‘ramiz (V.G. Onushkin, Yu.N. Kulyutkin, J.G‘. Yo‘ldoshev, K.Z. Zaripov)⁶. Pedagogik tadqiqotlarda «malakasini oshirish» ta‘lim jarayonini va tinglovchilar axborot imkoniyatini tartibga solish sifatida ham qaraladi.

Malaka oshirish – mutaxassislarning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini yangilash va chuqurlashtirish, ularni zamon talablariga javob bera oladigan qilib qayta tayyorlash⁷. «Malaka oshirish tizimi» tushunchasiga O. Fedorovanning ishida to‘liqroq ta‘rif berilgan⁸. Unda malakasini oshirishga bilim, ko‘nikma va malakani ma‘lum darajada saqlashni ta‘minlovchi mazmun, tashkiliy shakl sifatida qaraladi. Fikrimizcha, bu ta‘rif ham pedagog kadrlar malakasini oshirishining mohiyatini to‘liq ochib bera olmaydi. Chunki har qanday malaka oshirish tizimi ma‘lum ma’noda mutaxassis faoliyatini o‘zgartirishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Shu munosabat bilan malaka oshirish tushunchasining mazmunini maqsadga qaratilgan, optimal muddatda tinglovchilarda ilmiy bilim, ko‘nikma va malakalar tizimini shakllantiruvchi, ularni fan yangiliklari bilan tanishtiruvchi, ilg‘or tajriba va nazariyani amaliyotga qo‘llash hamda ularda mustaqil ishlash ehtiyojini o‘stirish borasidagi faoliyatini takomillashtiruvchi jarayon sifatida qarashimiz mumkin. Mamlakatimizda “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ta‘limni uzluksiz amalga oshirishga qaratilgan bo‘lib, malakasini oshirish esa uning tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Chunki pedagogik tadqiqotlarda olimlar V.G. Onushkin, S.G. Vershlovskiy, YU.N. Kulyutkin, K.Z. Zaripov, J.G‘. Yo‘ldoshev va boshqalar unga shu nuqtai nazardan yondashganlar. Uzluksiz ta‘lim olish alohida faoliyat sifatida egallagan bilim va yangiliklarni butun hayoti davomida takomillashtirish jarayoni tarzida namoyon bo‘ladi. Bunday faoliyat turli ta‘lim muassasalarida va mustaqil bilim olish orqali amalga oshiriladi. SHuningdek, pedagog kadrlar malakasini oshirishni tadqiq qilishda maqsadini aniqlashdan boshlash o‘rinli bo‘ladi. Chunki maqsad natijaga olib boruvchi yo‘l va vositalarni qat‘iy belgilash mezonidir. Har qanday tizim mavjudligi va rivojlanishining asosi, uning aniq maqsadi sanaladi hamda pedagogik jarayonni takomillashish negizi vazifasini o‘taydi. Ammo «malakasini oshirish» tushunchasi asosini belgilashda hozirgacha aniqlikka erishilgan emas. Bu esa malakasini oshirish maqsadini belgilashda turlicha yondashuvlar va uning oqibatida noaniqliklarga sabab bo‘lmoqda. Masalan, malakasini oshirishning turli bo‘g‘inlarda maqsad turlicha ta‘riflanadi: bilim saviyasini oshirish; pedagogik mahoratini oshirish; hozirgi zamon fan va texnikasi masalalarini o‘rganish.

Malakasini oshirish maqsadini belgilashda bulardan o‘zgacharoq urinishlar ham mavjud. Maqsadni belgilashdagi bunday noaniqlik va har xillik malakasini oshirish tizimi faoliyatiga hamda tinglovchilarning keyingi ish tartibiga ham salbiy ta‘sir qilmoqda. Shubhasiz, maqsadni belgilashdagi zaruriyat hamda uni aniqlashtirishni

⁶ Онушкин В.Г., Кулюткин Ю.Н. Образование взрослых как предмет исследования // Советская педагогика. –М.: 1981. №6, 89-101 с.; Зарипов К.З. Дифференциация и индивидуализация обучения учителей в системе повышения квалификации // Ред. Т.П. Василько. –Л.: НИИ ООВ АПН СССР, 1989. -52 с.; Ёўлдошев Ж.Ғ. Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари. –Т.: Ўқитувчи, 1998. -208 б.

⁷ Ҳасанбоев Ж. ва б. Педагогика фанидан изоҳли луғат. –Тошкент: Фан ва технология, 2009, 258 б.

⁸ Фёдорова О.Ф. Об эффективности повышения квалификации педагогических кадров сферы производства// Советская педагогика. –М.:1976. №7, 103-108 с.

murakkablashtirayotgan yana bir omil mavjud. Bu olimlarmiz K.Z. Zaripov, J.G'. Yo'ldoshevlarning fikriga ko'ra, kasbiy mahoratini takomillashtirish bo'yicha mutaxassis professiogrammasi, ya'ni kasbiy etalonining yo'qligi yoki umuman ishlanmaganligi bilan izohlanadi. Pedagog kadrlar malakasini oshirish muammolariga doir e'lon qilingan ishlarning tahlili shuni ko'rsatdiki, ularda faoliyatni takomillashtirish maqsadini belgilashda noaniqlik, turli-tumanlik bilan birga miqdoriy mezonlarining haligacha aniqlanmaganligi ham masalani ilmiy hal qilishda to'sqinlik qiladi. Malakasini oshirish tizimini baholashga kelganda, maualliflarning ko'pchiligi «yaxshilash», «kengaytirish», «chuqurlashtirish» kabi atamalarni ishlatadilar. Shu mezonlarga asoslanib, o'quv-tarbiya jarayoni darajasini aniqlash umuman mumkin emasligini isbotlashning hojati bo'lmasa kerak.

Agar biz malakasini oshirish jarayoni sub'ektlari amaliyotchi o'qituvchilar to'g'risida gapirganda, ular faoliyatining ta'lim-tarbiyaga yo'nalganligi, malakasini oshirishning maqsadi samarali pedagogik faoliyatga tayyorligini takomillashtirishga qaratilganligini nazarda tutmog'imiz kerak. Ammo bu ham faqat tinglovchilar bilim, ko'nikma va malakalarini kengaytirish va chuqurlashtirishning boshlang'ich bosqichiga to'g'ri keladi, xolos, ammo butun tizim maqsadini belgilashda etarli bo'la olmaydi. V.K. Dyachenko mazkur tushunchaga bir qadar aniqlik kiritadi. Olimning fikricha, malakasini oshirish jarayoni tinglovchilar faoliyatini optimal muddatlarda qayta qurib, ularda fan yangiliklari haqida bilimlar tizimini faollashtiradi, nazariya va ilg'or tajribalarni qo'llashning yo'llari va mustaqil bilim olishga ehtiyojini shakllantiradi⁹. Bu ta'rif uzluksiz malakasini oshirishning yana bir pag'onasi sifatida o'qituvchida shakllangan odat (stereotip – «men buni o'zim bilaman») va faoliyatini qayta qurishga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatlidir.

Ammo bunda biz faqat malakasini oshirish muassasalarida bir martalik o'qishni nazarda tutmasligimiz kerak. Bu bosqichda tinglovchilarda kursdan keyingi faoliyatida doimiy mustaqil o'qish orqali o'z faoliyatini takomillashtirishga ehtiyoj hamda muntazam bilim, ko'nikma va malakalarni yangilashga xoxishi bo'lmasa, malakasini oshirish maqsadining amalga oshishi haqida gapirish ortiqcha.

Tajribalarimizning ko'rsatishicha, shaxsning nazariy va amaliy faoliyati xarakteri muttasil o'zgarib, egallagan va egallashi lozim bo'lgan bilimlariga munosabati ham o'zgarib boradi. Faqat shunday hollarda malakasini oshirish tizimining maqsadi, ya'ni ta'lim oluvchilarning faoliyatini o'zgartirish, qayta qurish hamda keyingi bosqichda o'qishini optimallashtirishga erishish mumkin. Shu tarzda ta'lim oluvchini uzluksiz o'qishga ruxiy tayyorlash hamda malakasini oshirishini muntazam davom ettirish va o'qituvchida bilish faoliyatiga doimiy intilish istagini singdirish hamda o'zida shakllangan «men hamma narsani bilaman» stereotipini qayta qurish mumkin bo'ladi.

Pedagog kadrlar malakasini oshirish maqsadini belgilashda turli yondashuvlar mavjudligi, uning murakkabligi hamda ijtimoiy ahamiyatliligini ifodalaydi. Ma'lumki, o'quv yurtidagi o'quv-tarbiyaviy faoliyat murakkab intellektual jarayon sifatida muhim

⁹ Дьяченко В.К. Управление переподготовкой слушателей в ИПК // В кн.: Проблемы организации непрерывного образования руководящих работников и специалистов народного хозяйства. –М.:1981. 101-103 стр.

ijtimoiy talablarga javob berishi kerak. Biz tadqiq qilayotgan ob'ekt o'zining ko'p qirraliligi va murakkabligi bilan xarakterlanadi. Ob'ektning murakkabligidan kelib chiqib, unga mos keluvchi tadqiqot metodi hamda metodologik asos sifatida tizimli yondashuvni tanlash maqsadga muvofiqdir. Shunga asoslanib, malakasini oshirish hamda uning maqsadini belgilashda ham tizimli yondashuv talablaridan kelib chiqamiz.

Pedagogik tizimlarni tadqiq qilishda N.V. Kuzmina tomonidan amalga oshirilgan metod ancha samarali hisoblanadi¹⁰. Olima tizimli yondashuvning umumiy nazariyasidan foydaliniib, pedagogik tizimning yagona modelini yaratadi. Har qanday pedagogik tizimning tarkibiy qismlari o'zaro yaqin aloqadorlikda bo'lib, ta'lim-tarbiya maqsadlari echimiga qaratilgandir.

Shuning uchun mazkur maqolada biz tizimli yondashuvni metodologik asos qilib tanladik hamda uning ob'ektni o'rganishda katta imkoniyatlar ochib berishiga asoslandik. O'z navbatida, pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimida ta'limning o'ziga xos xususiyatlari, uning muhim imkoniyatlari, ular o'rtasidagi muhim bog'lanishlarni ochib beradi. Shu asosda ob'ektni tadqiq qilish esa, uning butun murakkabligi va rivojlanishini aniqlashga imkon beradi. Agar biz o'qituvchilar malakasini oshirish tizimiga, ya'ni tadqiqot ob'ektiga tizimli yondashuv asosida qarasak, uning murakkab pedagogik tizim sifatida bir-biriga bog'liq muassasalar majmuidan iborat ekanligi hamda pedagoglar uzluksiz malakasini oshirishining umumiy maqsadini amalga oshirishga qaratilgini ko'ramiz.

Demak, tizimli yondashuv murakkab pedagogik tizimlarni yaxlit-butunlikda va ma'lum qismlarga bo'lib hamda boshqa tizimlar bilan aloqadorlikda tadqiq qilish imkoniyatini beradi. Malakasini oshirishni yaxlit tizim sifatida tasavvur qilish va uning boshqa pedagogik tizimlardan farqini aniqlash uchun, eng avvalo, uning komponentlari (tuzilishini)ni aniqlash lozim.

Har qanday tizimni, jumladan, pedagogik tizimni, xarakterlovchi komponentlar maqsad va vazifa, mazmun va ta'lim jarayonining mohiyati, sub'ektlar faoliyatining ahamiyati (tinglovchilar), ta'sir ko'rsatish sub'ektlarining xususiyati (o'qituvchilar tarkibi), jarayon amalga oshadigan muhit (ta'lim va sub'ektlar faoliyati, sharoiti), jarayonni amalga oshirish uchun zarur vositalar (ta'lim shakl va metodlari), sub'ektlar faoliyatini tashkil qilish vositasi, ularni turli faoliyatga jalb qilish, sub'ektlar o'rtasidagi muloqot shakllari (ular faoliyatini boshqarish jarayoni) birgalikdagi faoliyat natijasi sifatida ta'lim samarasidan (tinglovchilarning bilim darajasi yoki ularning malakasi - o'quv yurtidagi pedagogik faoliyatiga ta'siridan) iboratdir.

Malakasini oshirishning yagona va yaxlit pedagogik tizimliliigi uning barcha komponentlarining o'zaro bog'liqligidadir. Shuning uchun uning tarkibiy qismlari o'rtasidagi bog'lanishlarni tahlil qilishdan oldin uni tashqi olam yoki o'zidan katta tizimlar bilan bog'liqligini qarab chiqish joizdir.

¹⁰ Кузьмина Н.В. Психологическая структура деятельности учителя и формирования его личности. – Л.: ЛГУ, 1967. -183 с.; Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности. –Л.: ЛГУ, 1970. -115 с.

Malakasini oshirish pedagogik tizim sifatida ochiqqligi bilan ham xarakterlanadi. Malakasini oshirishning ijtimoiy tizim sifatidagi muhim xususiyati, uning sub'ekti – kishilar, insonlardir. Shunga asosan mazkur tizim bilan tashqi muhit orasida o'zaro ta'sir va axborot almashuvi yuzaga keladi. Biz tadqiq qilayotgan malakasini oshirish tizimda tinglovchilar tarkibi doimiy o'zgarib turadi va boshqalari hisobidan to'ldirib boriladi. Buning oqibatida ularning malakasiga bo'lgan talab ham o'zgarib turadi.

Ta'lim islohotining eng muhim talabi – o'quvchilarga chuqur bilim berish va kasb-hunar o'rgatish orqali ularga hayotda o'z o'rinlarini topishlariga ruhiy, ilmiy-pedagogik shart-sharoit yaratishdan iboratdir. Shu bilan birga o'quvchilarda umumiy o'rta ta'lim bilan oliy ta'lim hamda ishlab chiqarish o'rtasidagi uzviylik, vorislik rishtalarini o'rnatishdan iborat. O'quvchilarga chuqur bilim berish hamda kasb-hunarga o'rgatish darajasi ham doimiy qotib qolmaydi, balki jamiyat rivojlanishi bilan ularga talab ham oshib boraveradi.

Pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimi samaradorligini oshirish va uni ilmiy asosda qayta qurishdan maqsad o'qituvchining ijtimoiy imkoniyati, uning shaxsiy sifatleri hamda kasbiy bilim, ko'nikmasini takomillashtirish orqali ularning ta'lim-tarbiyasi sifatini oshirishdir. Pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimi doimiy ravishda amliyotchi o'qituvchilarning g'oyaviy-siyosiy, umummadaniy, kasbiy, iqtisodiy, ekologik, huquqiy bilimlarni to'ldirish, yangilash va qo'llash asosida ularning pedagogik mahoratni shakllantirish, takomillashtirishdan iboratdir.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA ERTAKTERAPIYA TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Muxiddinova Dilfuza Sherdor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi”

kafedrası o'qituvchisi

dilfuzaxon@223gmail.com

Ertakterapiya usullaridan foydalanish bolalarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishni to'g'rilash imkonini beradi va shu bilan oilada bolaning aqliy va shaxsiy o'sishiga yordam beradigan qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Bizning tajribamiz shuni ko'rsatdiki, bolalar tomonidan ertaklarni tahlil qilish va kompozitsiyalash orqali psixodiagnostika amaliyotida foydalanish maqsadga muvofiq bo'lgan ma'lumotlarni olish mumkin. Ertakterapiyasi qiymat darajasida ishlashni o'z ichiga oladi. Bu oddiy va chuqur haqiqatlarni eslab qolish va ularni qayta kashf qilish imkonini beradigan ertakga aylanadi. Bu sizning qalbingizni yaxshilik bilan to'ldirishga imkon beradigan, yovuzlik va betartiblikka qarshi turish uchun resurs yaratishga imkon beradigan ertakga aylanadi. Ertakterapiyasi shunchaki yo'nalish emas, balki turli madaniyatlarning psixologiya, pedagogika, psixoterapiya va falsafaning ko'plab yutuqlarining sintezidir. Ertakterapiyasi bolalarning kashfiyotlari va tushunchalari bilan boyitilgan jonli, ijodiy jarayondir.

Bugungi kunda ertaklar bilan ishlashning noan'anaviy yo'nalishlari faol rivojlanmoqda. Noan'anaviy - bu nafaqat mazmunni g'ayrioddiy tarzda idrok etish, balki hikoyaning borishini ijodiy o'zgartirishni ham anglatadi. Bola uchun g'ayrioddiy bo'lgan ertak vaziyatlari va harakatlarda yuzaga keladigan reaksiyalarning butun spektrini oldindan aytib bo'lmaydi. Muayyan vaziyatni keltirib chiqaradigan barcha sabablarni ta'riflash ham mumkin emas. Shuning uchun faqat hayotiy va kasbiy tajriba va sezgi ertakterapiya jarayonini tashkil etishga imkon beradi. Biroq, siz asosiy prinsipga rioya qilishingiz kerak - bahslashmang, ishontirmang, bosim o'tkazmang va bolani ertak tinglashga majburlamang.

Psixologlar tomonidan psixoterapevtik usullardan foydalanishni qandaydir tarzda oqlash va tushuntirish uchun so'nggi yillarda ular psixoterapiyaning psixologik modeli haqida ko'proq gapirmoqdalar. Biroq, hatto bunday modeldan foydalanish maktablarda hali tan olinmagan. Garchi ertakterapiyani ham klinik psixoterapevtik usul deb atash mumkin emas. Qanday bo'lmasin, B.D.Karvasarskiy muharriri ostida nashr etilgan obro'li va jiddiy "Psixoterapevtik entsiklopediya" da men ertakterapiya haqida hech qanday eslatma topa olmadim. Xo'sh, bu hali ham psixologik usulmi? Ha va yo'q. Chunki ertaklardan shifokorlar, psixologlar, pedagoglar foydalanadi va har bir mutaxassis o'zining kasbiy muammolarini hal etishda yordam beradigan manbani ertakdan topadi. Ushbu sohadagi eng nufuzli psixologlardan biri T.D.Zinkevich-Evstigneeva ertakterapiyasini ruhning ma'naviy yo'li va insonning ijtimoiy realizatsiyasi haqidagi bilimlarni yetkazish usullari to'plami sifatida, izchil ta'lim tizimi sifatida belgilaydi, insonning ruhiy tabiati bilan bog'laydi.

O'z tushunchasini ochib, u ertakterapiyasi ham "ruhda yashovchi va hozirda psixoterapevtik bo'lgan bilimlarni kashf etish", ham "ma'no izlash, dunyo va undagi munosabatlar tizimi haqidagi bilimlarni ochish jarayoni" deb yozadi va "ertak voqealari va real hayotdagi xatti-harakatlar o'rtasidagi bog'liqlikni shakllantirish jarayoni", "muammoli vaziyatlarni ob'ektivlashtirish jarayoni", "resurslarni faollashtirish jarayoni, shaxsning salohiyati" va "ekologik ta'lim va bola tarbiyasi jarayoni", "atrof-muhit bilan terapiya, shaxsning potentsial qismlari paydo bo'lishi mumkin bo'lgan, amalga oshmagan narsa, orzu ro'yobga chiqishi mumkin bo'lgan maxsus ertak muhiti" va "atrof-muhit bilan davolash" har bir mijozning o'ziga xos ertaklarini tanlash, albatta, bu jihatlarning barchasini ertakterapiya asari mazmunida ajratib ko'rsatish mumkin. Biroq, ertakterapiyaning bu ta'rifi tabiatan ancha funksionaldir va usulning mohiyatini soyada qoldiradi.

Boshqariladigan va maqsadli axloqiy rivojlanish va tuzatishning mumkin bo'lgan usullaridan biri bu ertak bo'lib, unda qurilishning tashqi soddaligi ortida chuqur ramziy ma'no mavjud. P. I. Yanichevning so'zlariga ko'ra: "Ertaklar bolaning holatidan kattalarga o'tishning psixologik mexanizmlarini o'z ichiga oladi". Ertak- tarbiyalaydi, ogohlantiradi, o'rgatadi, harakatga undaydi va hatto davolaydi. Boshqacha aytganda, ertakning salohiyati uning badiiy-majoziy ahamiyatiga qaraganda ancha boydir. Ertak shaxsni shakllantirishning eng muhim axloqiy-pedagogik vositalaridan biridir.

A.S. Pushkin ertak haqida shunday yozgan edi: "Ertak yolg'ondir, lekin unda ishora, yaxshi odamlar uchun saboq bor. Yaxshi va yovuz qahramonlar ertaklar olamida yashaydilar, bir-birlari bilan muloqot qilishadi, lekin ular bolaga aytmaydilar - men qilgandek qil yoki aksincha, buni qilma. Bola hissiy jihatdan sevimli qahramonlari bilan til

topishadi, yaxshilik va yomonlik nima ekanligini ko'radi va tushuna boshlaydi. Shunday qilib, ertak bolaning ongsizligiga ta'sir qiladi va u xohlaydimi yoki yo'qmi, unga olijanob tuyg'ularni tanlashga o'rgatadi".

Ertak terapevti A.V.Gnezdilov ertakterapiyaning predmeti sifatida "Bolaning ichki dunyosini tarbiyalash, uning qalbini rivojlantirish, voqealardan xabardorlik darajasini oshirish, hayot qonuniyatlari va ijodiy kuchning ijtimoiy namoyon bo'lish yo'llari to'g'risida bilimlarni egallash jarayonini belgilaydi". Bundan tashqari, u ertakterapiya ham o'smir va kattalarga uyg'un dunyoqarashni "eslab qolish va qaytarish jarayoni" ekanligini ta'kidlaydi.

Ertakterapiyada psixologik ta'sirning asosiy vositasi har qanday ertakning o'zagi sifatida metaforadir. Bolalar va kattalar bilan ishlashda ertak terapevtik usullarining samaradorligini belgilovchi metaforaning chuqurligi va aniqligidir. Shu bilan birga, bizningcha, ertakterapiyani, birinchi navbatda, psixologik usul sifatida ko'rib chiqish juda qonuniydir, chunki bu usul yordamida eng muhim maqsadlarga erishiladi (o'z-o'zini anglashni rivojlantirish va yuqori darajadagi o'zaro ta'sirni shakllantirish) psixologik xususiyatga ega. Biroq, savol tug'iladi: bularni ertakterapiyaning eng muhim maqsadlari deb hisoblash uchun biron bir sabab bormi? ikkinchisi: nima uchun ertakterapiya maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologi ishidagi eng muhim vositalardan biriga aylanishi mumkin?

Birinchiidan, ertak har doim, barcha avlodlarda o'z tinglovchisi yoki o'quvchisini (odatda bolani) o'zi bilan uchrashish vositasi bo'lib xizmat qilgan, chunki ertak asosidagi metafora nafaqat haqiqiy dunyoning "sehrli ko'zgusi" sifatida harakat qilgan, lekin, birinchi navbatda, - o'zining, yashirin, hali amalga oshirilmagan ichki dunyosidir.

Ikkinchiidan, ertakterapiyaning barcha individual funktsiyalari (va nafaqat ertakterapiya, balki boshqa psixologik usullar ham) oxir-oqibatda bitta maqsadga qaratilgan - insonning uning uchun eng maqbul va tabiiy ravishda rivojlanishiga yordam berish, uning qobiliyatlari. Va bunday rivojlanishning asosiy sharti o'z-o'zini anglash darajasini oshirishdir - siz o'zingizda nimani va qanday rivojlantirish haqida tasavvurga ega bo'lishingiz kerak.

Uchinchiidan, ertakterapiyaning insonning o'z-o'zini anglashini rivojlantirishga qaratilganligi, ertaklarning mohiyati bilan belgilanadi, ham o'zi bilan, ham boshqalar bilan aloqada bo'lishni ta'minlaydi. Insonning ijtimoiy tabiati uning odamlar bilan o'zaro munosabatlari tizimidan iborat. Ertakdagi metafora o'ziga xos xususiyatga ega bo'lganligi sababli, odamlar o'rtasida o'zaro tushunishni shakllantirish usuli bo'lib chiqadi.

To'rtinchiidan, hozirgi vaqtda amaliy ta'lim psixologiyasining eng muhim vazifalaridan biri bolalarning tabiiy aqliy rivojlanishi uchun maqbul sharoitlarni yaratish deb qaralayotganligi sababli, bolaning ijtimoiy o'zaro ta'sirining ahamiyatini esga olish kerak. Bu shuni anglatadiki, ta'lim muhiti sub'ektlari o'rtasida samarali hamkorlikni o'rnatishda - psixolog tashkilotda ishlashi kerak bo'lgan narsa - ertakterapiya bebaho yordam berishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida ertakterapiyasini qo'llashning nafaqat qonuniyligini, balki zarurligini ham oqlashga imkon beradigan boshqa fikrlar ham mavjud.

Psixologiyadagi zamonaviy ilmiy kontsepsiyalar insonning sub'ektivligining turli darajadagi o'zaro ta'siriga tobora ko'proq e'tibor berib, buni inson hayotining asosiy sharti deb hisoblamogda.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Ahmedova Z. Bolangiz nimaga gapirmayapti. T.:Taraqqiyot/2023.- 178 b
2. Ahmedova Z. Bolangiz nimaga giperaktiv, Amaliy qo'llanma.:T.Ilm nuri/2019.- 245 b
3. Ahmedova Z. Ertak-terapiya. Uslubiy qo'llanma. T.:2018.- 112 b
4. Muxiddinova Dilfuza Sherdor qizi. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDAGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING TASNIFI/ "Zamonaviy ta'lim va ma'naviy-axloqiy tarbiyaning dolzarb masalalari" mavzusidagi xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiyasi. Volume 1, Issue 871, Pages 764-767 betlar, Nizomiy nomidagi TDPU.2024

РЕШЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ СНИЖЕНИЯ ИНТЕРЕСА К ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Рахмонов Мухаммадамин Хикматуллоевич

*Курсант Факультета по работе с зарубежными кадрами Академии МВД
Республики Узбекистан Таджикистан*

Физическая культура выступает не просто как учебный предмет в школе, а как важнейший элемент, влияющий на здоровье, гармоничное развитие личности и общий жизненный успех. В условиях стремительного развития цифровых технологий и распространения сидячего образа жизни значимость физического воспитания возрастает как никогда раньше. Вместе с тем, современная система физкультуры сталкивается с рядом острых вызовов, требующих комплексного и срочного решения.

Современные дети и подростки подвержены риску недостаточной двигательной активности, что негативно отражается как на их физическом состоянии, так и на эмоциональном здоровье. Падение уровня физической подготовки, рост хронических заболеваний, проблемы с осанкой и снижение иммунитета - лишь некоторые из последствий нынешнего образа жизни. Для того чтобы обеспечить полноценное развитие молодого поколения и подготовить его к вызовам будущего, необходим пересмотр и обновление подходов к физическому воспитанию. Это предполагает не только обновление учебных программ, но и формирование нового отношения к физической культуре на всех уровнях - от государственных органов до семейного окружения.

Глобальная тревога: физическая активность подростков слишком низкая

Согласно последним данным Всемирной организации здравоохранения, опубликованным в 2019 году, более 80% подростков в возрасте от 11 до 17 лет не

достигают рекомендуемого уровня физической активности, составляющего не менее одного часа интенсивной физической активности в день. Это вызывает серьёзную обеспокоенность во всём мире, поскольку недостаток физической активности в подростковом возрасте может привести к долгосрочным проблемам со здоровьем.

Также наблюдается явный гендерный дисбаланс: 85% девочек и 78% мальчиков недостаточно активны. Анализ изменений в 146 странах в период с 2001 по 2016 год показал не только неуклонное снижение физической активности среди молодёжи, но и расширение гендерного разрыва, что указывает на то, что девочки сталкиваются со значительными препятствиями для участия в спорте и активных видах деятельности.¹¹

Это неравенство особенно заметно в таких странах, как США и Ирландия, где разница в физической активности между мальчиками и девочками превышает 15 процентных пунктов. Эти цифры подчеркивают необходимость разработки индивидуальных инициатив для эффективного продвижения здорового образа жизни с учетом особенностей и препятствий, с которыми сталкиваются различные группы подростков.

Влияние малоподвижного образа жизни на здоровье подростков и молодёжи

Недостаток физической активности в подростковом возрасте создаёт условия для серьёзных проблем со здоровьем в будущем. Отсутствие регулярной физической активности значительно увеличивает риск развития таких заболеваний, как сердечно-сосудистые заболевания, ожирение, сахарный диабет 2 типа и заболевания опорно-двигательного аппарата. Эти состояния, ранее наблюдавшиеся преимущественно у пожилых людей, теперь широко распространены среди молодёжи, увеличивая нагрузку на системы здравоохранения.

Особую обеспокоенность вызывает быстрый рост числа случаев избыточного веса и ожирения среди детей и подростков: их распространённость почти утроилась с 1975 года. По оценкам ВОЗ, в 2016 году ожирением страдали более 650 миллионов человек, значительная часть из которых - молодые люди. Избыточный вес не только подрывает физическое здоровье, но и негативно влияет на психоэмоциональное благополучие, приводя к изоляции и социальному давлению.

Помимо физического здоровья, малоподвижный образ жизни имеет серьёзные психологические последствия. Исследования показывают, что подростки с низким уровнем активности подвержены повышенному риску депрессии, тревожности, низкой самооценки и чувства изоляции. Физические упражнения являются эффективным способом снижения стресса и улучшения эмоционального благополучия, поэтому их отсутствие лишает молодых людей важного инструмента поддержания психического здоровья.¹²

¹¹ «MINI-FUTBOL. O'quv-uslubiy qo'llanma» — учебно-методическое пособие по мини-футболу. akadmvd.uz

¹² <https://elibrary.ru> (Научные статьи и монографии)

Основные факторы, снижающие интерес молодёжи к физической активности

Снижение физической активности среди подростков и молодёжи является результатом сложного взаимодействия различных факторов, которые можно условно разделить на несколько основных групп.

Социальные аспекты:

Мотивация к занятиям физической культурой напрямую зависит от поддержки близких. Если семья или друзья не подают пример и не поощряют активный образ жизни, желание подростка заниматься спортом ослабевает. Кроме того, низкая осведомлённость о пользе физической активности снижает внутреннюю мотивацию.

Экологические условия:

Окружающая среда оказывает значительное влияние. Отсутствие удобных и безопасных мест для занятий спортом, парков, велосипедных дорожек и пешеходных маршрутов делает занятия спортом менее удобными и привлекательными. В условиях современной урбанизации во многих городах создаётся инфраструктура, не предназначенная для активного отдыха.

Технологические инновации:

Распространение гаджетов и экранных устройств радикально меняет образ жизни молодёжи. Часы, проводимые за смартфонами, планшетами и компьютерами, вытесняют время, которое можно было бы потратить на физическую активность. Помимо снижения физической активности, это также влияет на социальное взаимодействие, отдаляя молодых людей от спорта.

Культурные и экономические факторы:

Социально-экономические изменения также влияют на уровень активности. Расширение доступа к транспорту и снижение потребности в ходьбе меняют повседневные привычки. Культурные традиции и ожидания, особенно в отношении девочек и их участия в спорте, также могут препятствовать активности в некоторых обществах.

Влияние современных технологий на образ жизни человека

В эпоху стремительного развития цифровых технологий наша повседневная жизнь претерпевает серьёзные изменения. Гаджеты стали неотъемлемой частью общения, обучения и досуга. Но за этими удобствами скрываются и серьёзные последствия всё больше людей, особенно молодёжи, проводят значительную часть времени перед экранами, что неизбежно влияет на физическое и психическое здоровье.

По данным исследования Университета Джонса Хопкинса, уровень физической активности у 19-летних подростков уже сопоставим с активностью 60-летних. Это тревожный сигнал: несмотря на молодость, молодые люди ведут преимущественно малоподвижный образ жизни. Более 5 часов в день тратится на взаимодействие с экранами будь то смартфоны, компьютеры или телевизоры.

Вместо прогулок и активных игр на свежем воздухе выбираются виртуальные развлечения. Уменьшается использование активного транспорта, такого как ходьба

или езда на велосипеде. Всё это способствует росту хронических заболеваний, нарушению сна, ухудшению осанки и снижению общего уровня здоровья.

Современные условия требуют осознанного подхода к собственному образу жизни: становится не просто рекомендацией, а необходимостью. Нужно переосмыслить приоритеты и находить время для движения, отдыха от экрана и настоящего общения вне интернета.¹³

Как преодолеть кризис гиподинамии среди молодёжи: стратегии, которые работают

Проблема малоподвижного образа жизни среди молодёжи становится всё более актуальной. Сидячий стиль жизни, усиленный влиянием цифровых технологий, превращается в норму. Но чтобы изменить эту тенденцию, нужны не отдельные усилия, а продуманный и слаженный подход на уровне всего общества.

Действовать сообща: мультиспектральный подход

Изменения возможны только при условии сотрудничества. Не может один лишь спортивный или медицинский сектор изменить сложившуюся картину. Необходима совместная работа: школы и университеты внедряют физическую активность в образовательный процесс, урбанисты создают пространства, где хочется двигаться, транспортные службы делают город удобным для пешеходов и велосипедистов, а органы здравоохранения координируют и поддерживают эти усилия научно и организационно. В одиночку здесь не справиться.

Гибкие и понятные программы - под подростков, а не под отчёт

Важно не просто «предложить спорт», а сделать его привлекательным. Программы должны соответствовать возрасту, учитывать гендерные предпочтения и быть по-настоящему разнообразными: кому-то ближе командные игры, кому-то - индивидуальные тренировки, танцы, йога или уличные активности. Главное - не навязывать, а вовлекать, позволяя подросткам находить то, что им по-настоящему интересно.

Осознанность начинается с семьи и окружения

Мотивация не появляется из ниоткуда. Её формируют среда, примеры, культура. Если дома никто не выходит на прогулки, не занимается спортом и не говорит о важности движения, то ожидать, что подросток сам это осознает наивно. Именно поэтому так важны просветительские инициативы: ролики, кампании, диалоги в школе и дома. Хорошо, когда физическая активность это не обязанность, а часть жизни, которую ценят и в семье, и среди друзей.

Город, в котором хочется двигаться

Без безопасной и доступной инфраструктуры разговор о физической активности останется теорией. Узкие тротуары, отсутствие велодорожек, устаревшие спортплощадки и серые дворы отталкивают. Зато парки, открытые стадионы, освещённые дорожки, общественные тренажёры и интересный городской дизайн

¹³ Учебники Академии МВД, судя по официальной литературе, не имеют явно выраженных учебников, полностью посвящённых теме снижения интереса молодежи к физической активности.

буквально приглашают выйти из дома. Именно такие условия создают ощущение, что движение — это естественно, удобно и приятно.¹⁴

Заключение: Время действовать вместе

Физическое воспитание - это не просто элемент школьной программы, а стратегическая точка роста для всего общества. Отношение к нему отражает зрелость нации, её способность заботиться о будущем не на словах, а на деле.

Мы больше не можем позволить себе рассматривать проблему гиподинамии как что-то второстепенное. Это вызов, который касается всех: от министерских кабинетов до обычных семей.

Решения здесь не могут быть локальными или временными. Нужна системная перезагрузка: продуманная политика, реальное финансирование, обучение педагогов новым подходам, а главное - изменение общественного восприятия физической культуры. Пока спорт воспринимается как факультатив, а не как часть полноценного развития личности - мы будем терять потенциал целых поколений.

Но перемены не придут сверху по команде. Они рождаются на стыке усилий: государства, школ, родителей и самих детей. Когда каждый понимает свою роль, и все играют в одной команде - тогда появляется шанс на результат.

Инвестиции в физическое развитие молодёжи - это не траты, а вклад с долгосрочной отдачей. Мы не просто улучшаем чьи-то спортивные показатели мы создаём фундамент для здорового, стойкого и деятельного общества. И если не начать действовать сейчас, завтра может быть уже поздно.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Физическая культура. Авторы: В.И. Лях, А.А. Зданевич и др.
2. Физическая культура и здоровый образ жизни. Автор: Б.Ф. Сулейманов
3. Социология физической культуры и спорта. Автор: В.И. Столяров
4. Психология физической культуры и спорта. Автор: Н.А. Громова
5. Физическая культура: Учебник для СПО. Автор: М.И. Шиянов

ПРОБЛЕМА НЕХВАТКИ КАДРОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ: ВЫЗОВЫ И РЕШЕНИЯ

Кубанычбеков Алымбек Акынбекович

*Курсант факультета по работе с зарубежными кадрами Академии МВД
Республики Узбекистан Киргизистан*

В современном обществе физическая подготовка играет важную роль в поддержании здоровья и повышении качества жизни населения. Однако многие организации и спортивные учреждения сталкиваются с серьёзной проблемой —

¹⁴ <https://biblioclub.ru> (Университетская библиотека онлайн)

нехваткой квалифицированных специалистов по физической подготовке. Эта ситуация вызывает ряд вызовов и требует разработки эффективных решений.

Одним из основных вызовов является недостаток профессиональных кадров, способных работать с разными возрастными группами и уровнями физической подготовки. Нехватка специалистов приводит к снижению качества тренировочного процесса, что отражается на результатах и здоровье занимающихся. Кроме того, в некоторых регионах наблюдается дефицит спортивных педагогов и тренеров, что ограничивает доступ населения к качественным спортивным услугам.

Другой важный вызов — это низкий уровень мотивации и привлекательности профессии тренера по физической подготовке. Часто молодые специалисты выбирают другие сферы деятельности из-за недостаточного финансирования, низкой заработной платы и ограниченных возможностей для карьерного роста. Это усугубляет проблему и снижает количество новых кадров, приходящих в отрасль.

Для решения проблемы необходимо предпринимать комплексные меры. Во-первых, важно улучшать систему подготовки специалистов, повышать качество образования в спортивных учебных заведениях, а также внедрять современные методики и технологии в обучение. Во-вторых, необходимо создавать условия для профессионального роста и мотивации тренеров, включая конкурентоспособную оплату труда, программы повышения квалификации и карьерного продвижения.

Кроме того, эффективным решением может стать популяризация здорового образа жизни и профессии тренера среди молодежи через социальные кампании, спортивные мероприятия и сотрудничество с образовательными учреждениями. Важно также развивать инфраструктуру, чтобы специалисты могли работать в комфортных условиях и достигать высоких результатов.

В заключение, проблема нехватки кадров по физической подготовке требует внимания со стороны государства, образовательных учреждений и спортивных организаций. Только совместными усилиями можно обеспечить достаточное количество квалифицированных специалистов, что положительно скажется на здоровье населения и развитии спорта в целом.

Вызовы, связанные с нехваткой кадров

Первый и главный вызов — недостаток профессиональных тренеров и преподавателей, которые обладают необходимыми знаниями и умениями для организации эффективного тренировочного процесса. Во многих регионах наблюдается острая нехватка таких специалистов, особенно в сельской местности и малых городах. Это приводит к тому, что дети и взрослые не получают качественной физической подготовки, что сказывается на их здоровье и спортивных достижениях.

Второй важный фактор — низкая привлекательность профессии тренера по физической подготовке. Несмотря на важность работы, многие специалисты выбирают другие направления деятельности из-за низкого уровня заработной платы, отсутствия социальных гарантий и ограниченных возможностей карьерного роста. Молодые специалисты часто не видят перспектив в этой сфере и переходят в другие отрасли.

Кроме того, существует проблема недостаточного уровня подготовки кадров. Образовательные программы не всегда отвечают современным требованиям спорта и физической культуры, а практика и современные технологии в обучении зачастую отсутствуют. В результате выпускники не готовы эффективно работать с различными категориями населения и решать сложные задачи по физической подготовке.

Последствия нехватки кадров

Нехватка квалифицированных специалистов приводит к ухудшению качества физической подготовки, снижению спортивных результатов и росту заболеваний, связанных с малоподвижным образом жизни. Это оказывает негативное влияние на здоровье населения, увеличивает нагрузку на систему здравоохранения и снижает общий уровень жизненного потенциала общества.

Предложения по решению проблемы

Для преодоления данной проблемы необходимо внедрять комплексный подход, включающий меры на уровне государства, образовательных учреждений и спортивных организаций.

1. Совершенствование системы образования

Обновление учебных программ с учётом современных требований и внедрение новых методик преподавания физической культуры.

Введение практикоориентированного обучения и стажировок в спортивных учреждениях для повышения квалификации студентов.

Разработка специализированных курсов по работе с разными возрастными и физическими группами.

2. Повышение привлекательности профессии

Увеличение заработной платы и улучшение социальных гарантий для тренеров и преподавателей физической подготовки.

Создание условий для карьерного роста и профессионального развития, включая регулярное повышение квалификации и участие в конференциях, семинарах и мастер-классах.

Введение системы мотивации и премирования за успешную работу и достижения.

3. Популяризация профессии и здорового образа жизни

Проведение информационных кампаний и мероприятий, направленных на привлечение молодежи в профессию тренера.

Включение спортивных специалистов в работу с общественностью, школами и вузами для формирования положительного имиджа профессии.

Организация конкурсов, спортивных фестивалей и форумов, где тренеры смогут демонстрировать свои навыки и обмениваться опытом.

4. Развитие спортивной инфраструктуры

Создание современных спортивных центров и тренировочных баз с необходимым оборудованием.

Обеспечение комфортных условий труда для специалистов, что позволит им работать эффективно и сохранять мотивацию.

5. Государственная поддержка и финансировани

Увеличение финансирования спортивных учреждений и программ подготовки кадров. Внедрение государственных грантов и субсидий для молодых специалистов и организаций, занимающихся физической подготовкой.

Проблема нехватки кадров по физической подготовке является одной из ключевых для развития спорта и укрепления здоровья нации. Решение этой проблемы требует комплексного подхода, направленного на улучшение качества образования, повышение мотивации специалистов и развитие инфраструктуры. Только совместные усилия государства, образовательных учреждений и спортивных организаций помогут создать крепкую базу профессиональных кадров, что позволит обеспечить высокое качество физической подготовки населения и повысить уровень здоровья общества

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Андреева, А. В. Физическая культура: теория и методика преподавания. М.: Академия, 2021.
2. Лях, В.И., и Зданевич, А.А. Теория и методика физического воспитания. М.: Просвещение, 2020.
3. Загребин, Е.А. Проблемы подготовки специалистов в области физической культуры в условиях модернизации образования // *Педагогика, психология и образование*. 2022. № 3. С. 45–50.
4. Министерство спорта РФ. Доклад о состоянии и развитии физической культуры и спорта в Российской Федерации за 2023 год.
5. Куликов, С.Н. Кадровый дефицит в сфере физического воспитания: причины и решения // *Вестник спортивной науки*. 2021. № 2. С.
6. Федеральный закон от 29.12.2012 № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» Глава о преподавателях и педагогических работниках.

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASH MEXANIZIMLARI

Ibraximov Sanjar Urunbayevich

Alfraganus university “Sport faoliyati”

kafedrası professor v.b, pedagogika fanlari doktori(DSc)

ORCID 0000-0002-9347-5595

Annotatsiya. *Mazkur maqolada bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash mexanizimlari, ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, innovatsion metodlardan foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, bugungi kunda jismoniy tarbiya tizimida mavjud dolzarb muammolar va ularni hal etish yo‘llari tahlil qilinadi. Maqolada jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash*

jarayonida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish zarurligi ilmiy asoslanadi. Natijada, mutaxassislarning kasbiy faoliyatida yuqori samaradorlikka erishish mexanizmlari ishlab chiqiladi va amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar. *Jismoniy tarbiya, mutaxassis tayyorlash, pedagogik texnologiya, innovatsion metod, kasbiy kompetensiya, sport ta'limi, samaradorlik, mexanizm.*

Kirish qismi. Bugungi kunda ta'lim tizimida bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonida sifatli kadrlar salohiyatini oshirish masalasi dolzarb bo'lib bormoqda. Xususan, jismoniy tarbiya va sport sohasi jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, yosh avlodni ma'naviy va jismonan barkamol etib voyaga yetkazishda muhim o'rin tutadi. Shu bois, bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarni tayyorlash mexanizmlarini zamon talablari asosida takomillashtirish ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida sport va jismoniy tarbiya sohasini rivojlantirishga qaratilgan qator davlat dasturlari, jumladan, "Yoshlar siyosati konsepsiyasi", "Sog'lom avlod dasturi", "Sportni ommalashtirish strategiyasi" doirasida samarali islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu esa ta'lim muassasalarida faoliyat yuritadigan jismoniy tarbiya o'qituvchilaridan yuqori professional tayyorgarlikni talab qiladi. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi globallashuv sharoitida bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarning faqatgina nazariy bilimlar emas, balki amaliy ko'nikmalar, innovatsion yondashuv va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish kompetensiyalariga ega bo'lishi zarur. Mutaxassislarning tayyorlash mexanizmlarini takomillashtirish orqali ta'lim jarayonining sifatini oshirish, o'quvchi va talabalarni sog'lomlashtirish hamda sportga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish mumkin.

Tadqiqotning maqsadi – bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarni tayyorlashning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish, ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda innovatsion metodlar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlarini ochib berishdir.

Tadqiqotning vazifalari:

1. Mavzu yuzasidan ilmiy-nazariy manbalarni tahlil qilish va o'rganilganlik darajasini aniqlash.
2. Jismoniy tarbiya mutaxassislarni tayyorlash jarayonining zamonaviy talablari va mavjud muammolarini aniqlash.
3. Mutaxassislarni tayyorlash mexanizmlarida qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar va metodlarni tahlil qilish.
4. Bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga oid amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Adabiyotlarni o'rganilganlik darajasi. Bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarni tayyorlash mexanizmlari masalasi ko'plab mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy izlanishlarida o'z aksini topgan. Masalan, rus olimlari A.A. Novikov va V.P. Lunevlar kasbiy ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini sezilarli darajada oshirishini ta'kidlaganlar [1]. Ularning fikriga ko'ra, jismoniy tarbiya sohasida samaradorlikni ta'minlash uchun nazariya va amaliyotni

uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonlik tadqiqotchilar orasida R.A. Usmonxo'jayev, Sh. Xolmatov hamda D. Mamayusupovlar ta'lim jarayonida talabalarning jismoniy madaniyatini rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratib, jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlashda milliy qadriyatlar va an'analarni integratsiya qilish zarurligini qayd etganlar [2]. Xorijiy adabiyotlarda esa, masalan, J. Côté va P. Gilbertlarning sport pedagogikasi bo'yicha tadqiqotlarida mutaxassislarni tayyorlashda "kompetensiyaviy yondashuv"ning ustunligi asoslab berilgan [3]. So'nggi yillarda chop etilgan maqolalarda ham (X. Abdukarimov, 2021; M. Bekchanov, 2023) bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash mexanizimlarini takomillashtirish, xususan, raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim vositalari va axborot-kommunikatsion texnologiyalardan samarali foydalanish masalalari keng yoritilgan [4]. Umuman olganda, ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash mexanizimlari ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda pedagogik texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, amaliy mashg'ulotlar va innovatsion metodlar alohida o'rin tutadi.

Bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash mexanizimlari va zarur metodlar. Tayyorlash mexanizimlari ko'p bosqichli jarayon bo'lib, u nazariy tayyorgarlik, amaliy mashg'ulotlar, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish yo'nalishlarini qamrab oladi. Zarur metodlar quyidagilar:

- Trening va amaliy mashg'ulotlar metodlari
- Innovatsion pedagogik texnologiyalar (interaktiv metodlar, multimedia vositalari, masofaviy ta'lim)
- Modulli ta'lim metodlari
- Kompetensiyaviy yondashuv
- Integrativ metodlar

Samarali tayyorlash shartlari sifatida zamonaviy sport inshootlari va laboratoriyalardan foydalanish, sport maktablari bilan hamkorlik, talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag'batlantirish hamda xorijiy tajribalarni integratsiya qilish muhim ahamiyatga ega.

Muhokama va natijalar. Bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash mexanizimlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mavjud mexanizimlarni modernizatsiya qilish zarur. Samaradorlikni belgilovchi omillar: nazariya va amaliyot uyg'unligi, innovatsion metodlardan foydalanish, kompetensiyaviy yondashuv. Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, modulli ta'lim va interaktiv metodlarni qo'llagan guruhlar an'anaviy uslubda o'qiganlarga nisbatan yuqori natijalar ko'rsatgan. Xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, sport pedagogikasida amaliyotga asoslangan ta'lim samarali natijalar beradi. O'zbekistonda ham xalqaro almashinuv dasturlari, ilmiy loyihalar va amaliyot bazalarini kengaytirish zarur.

Xulosa. Bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash mexanizimlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish dolzarb masala hisoblanadi. Nazariya va amaliyot uyg'unligi, innovatsion pedagogik texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv va milliy hamda xalqaro tajribalarni integratsiya qilish mutaxassislarning kasbiy malakasini oshirishga xizmat qiladi. Natijada ta'lim tizimi samaradorligi ortadi va jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirishga katta hissa qo'shiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Новиков А.А., Лунев В.П. Инновационные технологии в профессиональном образовании. – Москва: Академия, 2019. – 256 с.
2. Усмонхўжаев Р.А., Холматов Ш., Мамаюсупов Д. Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида кадрлар тайёрлашнинг долзарб масалалари. – Тошкент: Fan va texnologiya, 2020. – 180 б.
3. Côté J., Gilbert P. An integrative definition of coaching effectiveness and expertise // International Journal of Sports Science & Coaching. – 2009. – Vol. 4(3). – P. 307–323.
4. Абдукаримов Х. Жисмоний тарбия мутахассисларини тайёрлашда рақамли технологиялардан фойдаланиш. – Тошкент: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2021. – 145 б.
5. Bekchanov M. The role of innovative teaching methods in physical education specialist training // Uzbek Journal of Pedagogical Innovations. – 2023. – №2. – P. 45–52.
6. Talaba yoshlarni jismoniy tarbiyalash va sport orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirish konsepsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori, 2022.
7. Жумаев Б. Жисмоний тарбия ва спорт педагогикаси. – Тошкент: O'qituvchi, 2018. – 220 б.
8. Bompa T., Buzzichelli C. Periodization Training for Sports. – Champaign: Human Kinetics, 2018. – 368 p.
9. Ходжамкулов Н. Жисмоний маданият ва спорт психологияси. – Тошкент: Fan va ta'lim, 2019. – 198 б.
10. UNESCO. Quality Physical Education Guidelines for Policy-Makers. – Paris: UNESCO Publishing, 2015. – 72

BEL OLISH KURASH TARIXIY ILDIZLARI VA UNING YO'NALISHLARI YOYILISH GEOGRAFIYASI

Azizov Nosir Xolmatovich

O'zbekiston bel olish va uch kurash milliy assosiatsiyasi bosh kotibi

Assalomu alaykum xurmatli xalqaro ilmiy anjuman qatnashchilari. Bugun sizlar bilan turkiy xalqlar kurashi bo'lgan bel olish kurash tarixiy ildizlari va uning yo'nalishlari yoyilish geografiyasi haqida so'z yuritamiz. Odatda soha bo'yicha yangi ma'lumotlar topilsa, qarashlar, o'zgarish zarurati tug'ilsa, olimlar va shu sohaning yetuk mutaxasislari tomonidan masalaga oydinlik kiritiladi. 2010 yilda "O'zbek milliy bel olish kurash tarixidan" kitobi "Fan va texnologiya" nashriyoti tomonidan chop etilgan. Ana shu kitobda bel olish kurash sport turi bilan qadimdan O'zbekiston Respublikamizning (Jizzax, Navoiy, Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo, Buxoro, Xorazm va Qoraqalpog'izton) aholisi shug'ullanishi aytib o'tilgan. Shu sababdan uning rivojlantirish uchun 2006 yilda "Bel olish kurash" federatsiyasi tuzilgan. Bugun sizlar bilan milliy madaniy merosimiz

bo'lgan Bel olish kurash tarixiy ildizlari va uning yo'nalishlari yoyilish geografiyasi to'g'risida so'z yuritamiz. Bizga ma'lumki bel olish kurash sport turini xalqaro miqiyosida yoyilish geografiyasi etibor beradigan bo'lsak O'zbekiston xududidan boshlanib Turkmaniston, Tojikiston, Eron, Afg'oniston, Xindiston, Xitoyning Sinjon avtonom viloyati, tomonlarga ildiz otib ketganligiga guvox bo'ldik. Bizga ma'lumki bel olish kurash tarixini chuqurroq o'rganish chog'ida fors shoiri Abulqosim Firdavsiyning «Shoxnoma» asarini o'rganishga to'g'ri kelgan. Unda takidlanishicha. «Shoxnoma» ning o'zida ko'rsatilgan tarixga qaraganda o'zidan to'rt ming yil avvalgi davr voqealarini aks ettirgan ulkan solnomadir. Ma'lumki, Abulqosim Firdavsiy «Shoxnoma» asarini yozish uchun o'ttiz besh yil mehnat qilgan «Shoxnoma» asarida Abulqosim Firdavsiy Eron, Xindiston va O'rta Osiyoning afsonaviy va haqiqiy tarixni yoritib beradi. Shu yerda «Shoxnoma» asaridan bir parcha Bel olish kurashiga oid bellashuv xaqida so'z yuritmoqchiman.

Bars to'nin bariga ildi Tahamtan,
Ajdard egarida o'ltirar bo'ychan.
Bobong Som emasmi, padaring Doston,
Senmasmi Zobullik Rustam pahlavon?
Unga Rustam der: «Ey shuhrat quvgan er,
Qay bahodir bunday bekor gapni der.
Ochiq bellashmoqqa kelgan erdim men,
Menga firib yo'lin axtarursen sen.
Talosh maydonida g'ayrat qilaylik,
Adovatdan dilni dovlab keldilar.
Olisha ketdilar naq quturgan sher,
Terga qon qotdilar, qaro qonga ter.
Sahardan tushgacha gox bu, goxi u
Zo'r kelib, olishdi qilib hoyu xu.
ustam belbog'idan azot ko'tardi,
Zo'ridan guyoki yer darz ketardi.
Suxrob na'ra tortdi, ovozida kin,
Rustamni irg'itdi aylab yerparchin.
Sher zarbidan yerga qulagan qulon
Tangri xoxlagani nedur, bilaylik.
Otlarini toshga bog'lab keldilar,
Majolsiz yotardi yerda Tahamtan

Shu yerda Eron Islom Respublikasidagi Zobullik shahri esga olinyapti Bu shahar hozir ham mavjud. Shu sababdan bizlar fors shoiri Abulqosim Firdavsiyning «Shoxnoma» asarini o'rganishga to'g'ri kelgan. «Shoxnoma» asarini o'zbek tiliga tarjima qilgan Filologiya fanlari doktorlari Muxammad Nuri Osmonov va Shoislom Shomuxamedovlarning sharxiga kura «Shoxnoma»ning bosh qaxramoni seystonlik baxodir Rustam Dostondir. Shuni qayd qilib o'tmoq kerakki seystonliklarning ajdodlari — saklar Eron mifologiyasi, afsona va qaxramonlik rivoyatlari paydo bo'lgan davrdan ancha keyin Seystonga ko'chib kelgan

edilar. Firdavsiy istifoda etgan qadimgi Eron «Xudoynoma»larida Rustam xaqida ma'lumotlar yo butunlay bo'lmagan, yo axamiyatsizroq, personajlar qatorida tilga olingan. Ammo qaysi bir vaqtda Seyston baxodirlari xaqidagi rivoyatlar Eron qaxramonlik eposiga qo'shilganligi anik, emas. «Shoxnoma»da esa Seyston baxodirlari, ayniqsa Rustami Doston asosiy rolni o'ynaydi. Shunisi qiziqki, Seyston baxodirlari xaqidagi qissalar saklarning Seystonga ko'chishidan oldin to'qilgan edi. Rustamning devlar bilan jangi xaqida so'g'd xatlarida saqlanib qolgan ma'lumot shundan dalolat beradi. O'rta Osiyoda yashagan saklarning va sug'dlarning ham qadimiy kurashi bel olish kurashdir. Bizlar Bel olish kurash tarixiy ildizlari va uning yo'nalishlari yoyilish geografiyasiga yanada aniqlik kiritish maqsadida Eron Islom Respublikasining Seyston –Balujiston viloyatlariga bordik. Bundan maqsad agar xaqiqatdan Filologiya fanlari doktorlari Muxammad Nuri Osmonov va Shoislom Shomuxamedovlarning sharxiga ko'ra seystonliklarning ajdodlari — saklar bo'lsa ularning bellashuv kurash qoidalarida ham bel olish kurashiga o'hshashlik bo'lish kerak degan taxmin bilan u yerga tashrif buyurdik. Biz tarixiy manba'larni o'rganish orqali Seyston –Balujiston viloyati maxalliy bellashuvi “Kachkardon” bo'lganligiga sabab Zobil shaxriga tashrif buyurdik sababi “Kachkardon” bellashuvining markazi Zobil shaxri xisoblanar ekan. Bel olish kurash tarixini va uning yo'nalishlari yoyilish geografiyasini o'rganish maqsadida O'zbekiston teleradiokompaniyasi jurnalisti Begzod Ibrogimov, tasvirchi Negmatullo Gulyamov va kamina bilan birgalikda “Kachkardon” bellashuvining video tasvirga tushirdik. Kurashning bu turida maxalliy kiyim kiyib beliga sholro'mol bog'lab belbog'ni ushlab olgandan keyin bellashuv boshlanar ekan. Bellashuvning qoidasida raqibini tos suyagi “kach” deb atalib kurashning asosiy amali “kach” ustiga tushishi g'alaba xisoblanar ekan. Biz bu izlanishlar orqali ne ko'z bilan ko'raylik “Kachkardon” kurashi bizning Bel olish kurash qonun qoidalari bilan bir xil ekan

So'ng biz Eron Islom Respublikasining Guliston viloyatiga tashrif buyurish uchun Gurgonga shahriga bordik. Gurgon shahri Guliston viloyati poytaxti xisoblanadi. Bir vaqtlar uning nomi Astraobod shahri bo'lib u yerda bobokalonimiz Alisher Navoiy xokim bo'lgan. Astrobod shahri bir vaqtlar Xurosan davlatiga qaragan katta shaxarlardan biri bo'lgan. Biz ekspedisiyamizni davom etirish orqali Seyston –Balujiston poytaxti Zoxidondan bir qancha shaharlarni kezib Gurgon so'ng Gumbatxobus va Kella shaharlarni kezib bir qancha to'y kurashlarni suratga olishga erishdik. Bizdagi manbalarda keltirilishicha, Bel olish kurashining tarixiy ildizlari va uning yoyilish geografiyasi O'zbekistonda ekanligiga shubxa qilmasa xam bo'lar ekan. O'zbeklarda beldagi belbog'dan ushlab amal bajarish Bel olish kurash deb atalishini ko'p manbalardan uqib xam xulosa qilish mum-kin. Jumladan, Abulqosim Firdavsiyning «Shoxnoma» asarida Eron podshosi Baxrom Gur bilan Xindiston podshosi Jangulining paxlavonlari o'rtasida bo'lib o'tgan bel olish kurash mana bunday tasvirlanadi

Ikki devqomatni chorlatdi Shangul,
Kurashda baxtingiz sinang!» — dedi ul.
Ul mardi maydonlar maxkam bel bog'lab,
Davraga tushdilar kurshni chog'lab

Chirmashib ikki zur olishardilar,
Bir-biriga sherday chang solishardilar.
Birining belidan ko'tardiyu dast
Yerga chunon urdi, bo'ldi chilpora.

Xindistonda bir qancha kurash turlari mavjud bo'lganligi qadimiy manbalarda bayon etilgan. Jumladan, «Mahobhorat»da bir qancha kurash turlari eslatiladi. J. Neru har bir etnik guruxning o'z kurash turlari bo'lganligini aytib, Osiyo xalqlarining kurash turini „kushti" varianta deb ta'riflaydi. «Mahobhorat» kitobida yozilishicha, Kushti Manipurada ommalashgan kurash turi bo'lib, Mukxa deb ataladi. Bunda pahlavonlar bir-birining belbog'idan ushlab va shu xolatni o'zgartirmay boshqa amallarni bajaradilar. Bunda ko'proq oyoqlar harakatda bo'ladi. Raqibini yiqitgan kurashchi g'olib xisoblanadi. Biz suz yuritayotgan Pahlavon Maxmud Xindistonda bel olish kurashi, bellashganliginig amallarning bajarilishi esa bel orqali amalga oshirilgan deya ayta olamiz. Afg'on shoiri Daqiqiy Balhiyning yozishicha, belbog' muqaddas bo'lib, har bir erkak beliga belbog' bog'lab kurashganligini aytib o'tadi.

Biz Bel olish kurash tarixiy ildizlari va uning yo'nalishlari yoyilish geografiyasi O'zbekistondan boshlangan deyishimizga dalillar keltiramiz. Olimlarning xulosalariga tayangan xolda ularga murajat qilamiz. Jaxon fani, xususan tabobat ilmi taraqqiyotiga ulkan xissa qo'shgan Abu Ali ibn Sino o'zining „Tib konunlari" kitobida bel olish kurash qonun qoidalari xaqida aytib o'tgan. U o'zining „Tib konunlari" kitobida shunday yozadi. "Ikki kurashuvchining xar biri o'z raqibining belbog'idan ushlab o'ziga tortadi, shu bilan birga kurashuvchi o'z raqibidan qutulishning chorasini qiladi. Ikkinchisi esa uni qo'yib yubormaslikka xarakat kiladi. Biz Bel olish kurash tarixiy ildizlari va uning yo'nalishlari yoyilish geografiyasi O'zbekistondan boshlangan deyishimizga dalilar keltiramiz. Arxeologik Olimlarning arxeologik tadqiqotlariga ko'ra, Ordosdan topilgan bel olish kurashini aks ettiruvchi bronzadan yasalgan otning ikki to'qasi (miloddan avvalgi V-III asrlarga taalluqli) M.P.Gryaznovning yozishicha, bu topilma ko'chmanchilik davrining dastlabki bosqichlariga oiddir. Akademik Ahmadali takidlashicha, Qadimgi ajdodlarimiz Sak-skif qabilalarining ma'naviy xayotini, jumladan ularning sevimli mashg'uloti bo'lgan bel olish kurash aks ettiruvchi bronzadan ishlangan otning ikki to'kasi bo'lib, u burtma usulda ishlangan hamda bir xil kompozision syujetga asoslangan. Bu xolatda bel olishkurashining turli yo'nalish qoidasi bilan shug'ullanuvchilarning bellashuvi tasvirlangan.

Arxeologik manbalarning dalolat berishicha, qadimgi shark mamlakatlarining jismoniy madaniyati, qadimgi zamonga mansub jismoniy tarbiya izlari O'rta yer dengiziga yondoshgan sharqiy rayonlarda, aniqrog'i qadimgi Mesopotamiya xududida topilgan. Taniqli tarixchi olim, akademik Axmadali Asqarov ta'kidlashicha, Janubiy Turkmaniston arxeologiyasi namozgox. madaniyati qadimgi Sharq sivilizatsiyasining ajralmasligi, bu yerlarda qabilalararo munosabatlar doirasi va chegarasi kengayganini kursatadi. Janubiy Turkmaniston janubiy, shimoliy-sharqiy Eron qabilalari bilan, shimolda esa O'rta Osiyoning Kaltaminoralar madaniyati(neolit davri) jamoalari bilan yaqin aloqada bo'ladilar. Turkmanistonning KopetDOG' etaklarida namozgox. madaniyati bo'yicha olib borilgan qazishmalar paytida, V. M. Masson Oltintepada qadimgi ilk

shaxar xarobalarida olib borilgan ko'p yillik dala-tadqiqot ishlari davomida yuzdan ortik. ayol ma'budalarga bagishlab chizilgan piktografik belgilar topildi. Bu belgilar o'zining shakli, xarakteri buyicha xarappa va shumer xamda proelam yozuvlaridan deyarli fark, kilmaydi.¹Darxaqiqat, qadimda O'rta Osiyo ibtidoiy jamoalari bilan Mesopotamiya va Xarappa axolisi o'rtasidagi faol madaniy aloqalar xalqlarning boshqa soxalardagi taraqqiyotiga xam ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Akademik Axmadali Asqarovning ta'kidlashicha, juda katta xududni o'z ichiga olgan madaniy aloqalarga asoslanib shuni aytish mumkinki, O'rta Osiyoda yashagan saklarning va sug'dlarning ham qadimiy kurashi Bel olish kurashdir. Bunga misol qilib Panjiketdan topilgan devoriy suratni misol qilib ko'rsatish mumkin.

1-SHO‘BA
MAKTABGACHA TA‘LIM
TASHKILOTLARIDA JISMONIY TARBIYA
MASHG‘ULOTLARINI SIFAT VA
SAMARADORLIGINI OSHIRISH
MUAMMOLARI HAMDA ISTIQBOLDAGI
YECHIMLARI

MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARINI UYG'UNLASHTIRISH METODIKASI

Jabborova Onaxon Mannapovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasini mudiri

“O‘zbekiston-2030” strategiyasida ta’lim tizimida sifatli ta’lim ko‘rsatkichlariga erishish vazifasi qo‘yilib amalga oshirilmoqda[1]. Mazkur vazifalar ijrosi jarayonida ta’lim tizimining eng muhim bosqichi hisoblangan maktabgacha va boshlang‘ich ta’limning uyg‘unligini ta’minlash metodikasining yangicha yondashuvlarini ishlab chiqish dolzarb bo‘lib turibdi. Shu jihatdan maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini uyg‘unlashtirish metodikasi masalalari bo‘yicha yangi yondashuvlar, vositalar, metodlar va texnologiyalarni tanlash, ularni amaliyotga joriy etish vositasida mazkur ta’lim bosqichlarida sifat ko‘rsatkichlariga erishishning indikatorlarini belgilab olish dolzarb bo‘lib turganligini ta’kidlash lozim[2]. Bu o‘rinda e’tiboringizni ana shu masalaning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini uyg‘unlashtirishning optimal metodikasi tahliliga e’tiboringizni tortamiz.

Asosiy qism. Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim jarayoni mamlakatimizda 2017 yildan boshlab uyg‘unlashgan, o‘ziga xos xususiyatlarga ega va metodik jihatdan optimal yondashuvlarga asoslangan ta’lim bosqichlari sifatida rivojlana boshladi. Shu jihatdan maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini uyg‘unlashtirish metodikasining optimal namunalari ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish muhim ahamiyatga egadir. Bizning yondashuvimizga ko‘ra, mazkur metodikaning asosiy yo‘nalishlarini quyidagilar tashkil qiladi:

- 1) maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning jismoniy chiniqishini ta’minlash;
- 2) boshlang‘ich ta’lim jarayonida bolalarning jismoniy tarbiya bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini tarkib toptirish;
- 3) maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha optimal metodikalarga ega o‘qituvchi va tarbiyachilarni tayyorlash.

Maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarni jismoniy chiniqtirish ularning keyingi ta’lim bosqichida oladigan jismoniy tarbiya bo‘yicha ko‘nikmalarni shakllantirishning eng muhim tayanchi hisoblanadi[3]. Aynan mana shunday jismoniy chiniqtirish boshlang‘ich ta’lim jarayonida jismoniy tarbiyani amalga oshirishning yo‘naltiruvchi bosqichi hisoblanishini eslatib o‘tish joiz. Shu ma’noda maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarga jismoniy tarbiya bo‘yicha dastlabki tushunchalarni berish, ularning tayanch xarakterlarini chiniqtirish va salomatlik to‘g‘risida ko‘nikmasini shakllantirish ishlarini boshlash boshlang‘ich ta’lim jarayonida amalga oshiriladigan jismoniy tarbiya ishlarining boshlanmasi sifatida qabul qilinadi. Aynan mana shu masala maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim jarayonida jismoniy tarbiyani uyg‘unlashtirishning metodik asoslaridan biridir.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning jismoniy tarbiya bo'yicha bilim va ko'nikmalarini shakllantirish va ularni takomillashtirishga alohida e'tibor qaratiladi. Bunda jismoniy tarbiya bo'yicha bilimlarni shakllantirishda bolalarning maktabgacha ta'lim jarayonida olgan ko'nikmalarini rivojlantirishga asoslantiriladi. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning jismoniy tarbiya bo'yicha ko'nikmalari davlat ta'lim standartlari asosida tarkib toptiriladi. Aynan mana shu masala boshlang'ich ta'lim jarayonidagi jismoniy tarbiya bo'yicha dastlabki tushunchalarni rivojlantirishga asoslangan bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish bu boradagi asosiy metodik yondashuvlardan biridir.

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya bo'yicha uyg'unlashtirilgan metodikani tarkib toptirishning yana bir asoslaridan biri maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishlari bo'yicha oliy ma'lumotli o'qituvchi va tarbiyachilarni tayyorlash bilan belgilanadi. Bunda asosiy e'tibor maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglari va tarbiyachilarining jismoniy tarbiya bo'yicha amaliy ko'nikmalarini tarkib toptirishga qaratilishi muhim ahamiyatga egadir. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida esa bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining jismoniy tarbiya nazariyasi, didaktikasi va metodikasi bo'yicha kasbiy ko'nikmalarini tarkib toptirishga e'tibor berish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu jihatdan bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglari va tarbiyachilari jismoniy tarbiya bo'yicha amaliy ko'nikmalarini egallashi, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari shu masalaning nazariy, didaktik va metodik asoslar bo'yicha kompetensiyalarni egallashi mazkur ta'lim bosqichlarida jismoniy tarbiya ishlarini uyg'unlashtirishning o'ziga xos metodik asoslari hisoblanadi. Aynan shu sababli mamlakatimizda 2025-2026 o'quv yilidan boshlab maktabgacha va boshlang'ich ta'limni uyg'un amalga oshirish hamda mazkur ta'lim bosqichlari bo'yicha professional kadrlarni tayyorlash ishlari yagonalashtirildi.

Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini uyg'unlashtirish metodikasini ishlab chiqishda ana shunday muhim yondashuvlarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning uchun quyidagilarni tayanch ta'lim mexanizmlari sifatida qabul qilish va oliy pedagogik ta'lim jarayonida uni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) maktabgacha ta'lim mutaxassislarining jismoniy tarbiya bo'yicha amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda bevosita amaliy faktorlarga tayanish, haftalik va pedagogik amaliyot imkoniyatlaridan keng foydalanish muhim ahamiyatga egadir;

2) bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining jismoniy tarbiya bo'yicha nazariy, didaktik va metodik kompetensiyalarini shakllantirishda maktabgacha ta'limda amalga oshirilgan ko'nikmalarni birlamchi asoslar sifatida qabul qilish, ularni rivojlantirish yo'nalishlariga tayanish kutilgan samarani beradi;

3) maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishlari bo'yicha o'qituvchilar hamda tarbiyachilarni tayyorlashda jismoniy tarbiya ta'lim yo'nalishi bo'yicha uyg'unlashtirilgan o'quv reja, dasturlar va darsliklarga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi;

4) maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishlari bo'yicha tayyorlanadigan oliy ma'lumotli mutaxassislarning jamiyat ehtiyojlari va aniq sharoitlarga mos ravishda har

ikkala ta'lim bosqichlarida jismoniy tarbiya bo'yicha faoliyat yurita olishiga tayyorlash amaliy metodikalardan biridir;

5) oliy pedagogik ta'lim jarayonida maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishlarining hozirgi muammolari hamda yangicha metodikalari bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirib borish bu boradagi optimal metodikaga ega bo'lishning muhim tayanchlaridan biri ekanligini eslatib o'tish joiz;

6) oliy pedagogik ta'lim jarayonida maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishlari bo'yicha iqtidorli hamda iste'dodli talabalarni tanlash, ularga jismoniy tarbiyaning amaliy, didaktik va metodik ko'nikmalari bo'yicha kompetensiyalarni berish bugungi kundagi oliy pedagogik ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanishi istiqbolli yondashuvdir;

7) maktabgacha ta'lim tashkilotlari va boshlang'ich sinflarda faoliyat yuritayotgan o'qituvchilar hamda tarbiyachilarning jismoniy tarbiya bo'yicha individual metodikalarini o'rganish hamda ommalashtirish mazkur ta'lim bosqichlarida jismoniy tarbiya jarayonini uyg'unlashtirish metodikasining muhim tayanchlaridan biri sifatida qabul qilinishi amaliy ahamiyatga egadir.

E'tibor berilsa, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishlarida jismoniy tarbiya jarayonini uyg'unlashtirishning optimal metodikalari mavjud. Shu sababli bunday metodikalar bo'yicha quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

a) maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichlarida jismoniy tarbiya uyg'unligini ta'minlash bo'yicha ilmiy-metodik majmualarni ishlab chiqish;

b) oliy pedagogik ta'lim jarayonida maktabgacha va boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiyani o'zaro uyg'unlikda o'tkazish bo'yicha shakllantirilgan metodik tavsiyalarni boshlang'ich sinf o'qituvchilari va tarbiyachilarga muntazam taqdim etib borish;

v) tajribali professor-o'qituvchilarning maktabgacha va boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini integrasion o'tkazish bo'yicha individual metodikalarini onlayn shakllarda targ'ibot qilish.

Bunday yondashuv maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichlarida jismoniy tarbiyani kuchaytirish, uning uyg'unligini ta'minlash va eng asosiysi bolalarning psixofiziologik rivojlanishini ta'minlashda tipiklashtirilgan metodikaga ega bo'lish imkoniyatlarini beradi.

Shunday qilib bugungi kunda jismoniy tarbiya tizimini rivojlantirishning dolzarb muammolari va uning istiqboldagi yechimlarida maktabgacha hamda boshlang'ich ta'lim bosqichlarida jismoniy tarbiya jarayonini uyg'unlashtirilgan metodika asosida o'tish hamda mavjud milliy tajribalarni keng joriy etish dolzarb bo'lib turibdi. Bu borada oliy pedagogik ta'lim muassasalarida yangi avlod ilmiy-metodik tadqiqotlar majmuini yaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. – Toshkent, 2023
2. Jabborova O. Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2023

3. Maktabgacha ta'lim davlat ta'lim standartlari hamda talablari. Me'yoriy-huquqiy hujjatlar majmui. –Toshkent, 2024

MAKTABGACHA TA'LIMDAGI JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTIDA GIMNASTIKA VOSITALARI ORQALI JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH

Abduraximov Davron Dilmurotovich

*CHDPU" Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar "
kafedrasi o'qituvchisi*

**Riskulova Shaxnoza Bohodir qizi , Ro'zaliyeva Malika Zokirovna,
Tulabberganova Ozoda Tursumatovna, Tursunova Zulfiya Furqat Qizi**
"Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi talabalari

Maktabgacha ta'lim davri bola shaxsining shakllanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Aynan shu davrda bolaning sog'lom turmush tarzi, jismoniy madaniyati va harakat ko'nikmalari shakllanadi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bu jarayonning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, bolalarda sog'lom organizm, mustahkam iroda, chaqqonlik, kuch, chidamlilik kabi sifatlarni rivojlantiradi. Gimnastika vositalari maktabgacha yoshdagi bolalarning harakat malakalarini shakllantirishda, jismoniy sifatlarini rivojlantirishda va to'g'ri gavda tuzilishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

1. Gimnastika vositalarining ahamiyati

Gimnastika mashqlari – bu inson tanasining turli mushak guruhlarini rivojlantirishga, harakat koordinatsiyasini yaxshilashga va to'g'ri nafas olishni shakllantirishga qaratilgan jismoniy mashqlar majmuasidir. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun quyidagi gimnastika vositalari eng samarali hisoblanadi:

Oddiy umumrivojlantiruvchi mashqlar (qo'l, oyoq, bo'yin, gavda harakatlari);

Moslashtirilgan predmetli mashqlar (halqa, to'p, tayoq, arqon bilan bajariladigan mashqlar)

Tizimli ertalabki gimnastika mashqlari;

Harakatli o'yinlar va musiqali gimnastika mashqlari;

Nafas olish va relaksatsiya mashqlari.

2. Gimnastika orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirish yo'llari

a) Kuchni rivojlantirish – tayoq, halqa, to'p bilan bajariladigan mashqlar mushak kuchini oshiradi.

b) Chaqqonlik va tezkorlik – ritm asosidagi mashqlar, yugurish elementlari, to'p bilan mashqlar.

c) Chidamlilik – bir maromda bajariladigan mashqlar, uzoq davom etadigan o'yinlar.

d) Egiluvchanlik – cho'zilish mashqlari, bukilish va burilishlar tana harakatchanligini oshiradi.

e) Muvozanat – gimnastik skameyka, to‘sin yoki chiziq ustida harakatlanish mashqlari muvozanatni rivojlantiradi.

3. Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarining tuzilishi

1. Kirish qismi (3–5 daqiqa): Bolalarni mashg‘ulotga tayyorlash, saf mashqlari, yurish va yugurish elementlari.

2. Asosiy qism (15–20 daqiqa): Gimnastika mashqlari, harakatli o‘yinlar, to‘p, halqa, arqon bilan mashqlar.

3. Yakuniy qism (5 daqiqa): Tinchlantiruvchi mashqlar, nafas mashqlari, qisqa tahlil.

4. Pedagogik yondashuv va gigiyenik talablar

Murabbiy yoki tarbiyachi mashg‘ulotni o‘tkazishda quyidagilarga e‘tibor qaratishi zarur:

Mashqlarni yoshga mos murakkablikda tanlash;

Har bir bolaga individual yondashuv;

Mashg‘ulot joyining xavfsizligi va tozaligini ta‘minlash;

To‘g‘ri nafas olish va tana holatini nazorat qilish;

Ijobiy rag‘bat va o‘yin elementlaridan foydalanish.

Gimnastika vositalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanishida, ularning asosiy harakat ko‘nikmalarini shakllantirishda, to‘g‘ri gavda tuzilishini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega. Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini to‘g‘ri tashkil etish orqali sog‘lom, chaqqon, faol va irodali avlodni voyaga yetkazish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jismoniy tarbiya va sport sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

2. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari uchun “Jismoniy tarbiya dasturi”, Toshkent, 2023.

3. Qodirova G., “Bolalar gimnastikasi”, Toshkent, 2021.

4. Yusupov A., “Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi”, Toshkent, 2020.

5. Internet manbalari: <https://mdo.uz>, <https://edu.uz>

MAKTABGACHA TA’LIM JARAYONIDA OTA-ONALAR BILAN HAMKORLIKDA LOYIHA TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

T.L.Xurvaliyeva, *p.f.d. (DSc), professor*
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

A.L.Qo‘chqorova, O.X.Murodullayeva, S.Y.Davletova, S.B.Toxirova
Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1 -bosqich talabalari

Maktabgacha yoshdagi bolalarni umuminsoniy qadriyatlar, xalqimizning boy madaniyati bilan tanishtirish, ularda bilimlarni egallash ko‘nikma va malakalarini oshirishga bo‘lgan talablarni shakllantirish, estetik tushunchalarni kamol toptirish, ta‘lim

oluvchilarning ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish, ularni qo'llab-quvvatlash uchun shart-sharoit yaratishda ta'limiy texnologiyalarning o'rni beqiyos. Shu sababli, bugungi tez o'zgaruvchan sharoit oliy ta'lim muassasalari bitiruvchisida kompetentlik, tashabbuskorlik, egiluvchanlik, dinamiklik va konstruktivlik, yangilikka intiluvchanlik kabi sifatlarni shakllantirishni taqozo etadi.

Bugungi kunda amaliyotdagi kuzatuvlarimiz maktabgacha ta'limda pedagogik jarayonni innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida tashkil etishga ehtiyoj mavjudligini ko'rsatdi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari nafaqat ta'lim mazmunini rivojlantirish, balki maktabgacha ta'lim har tomonlama sifatli bo'lishini ta'minlashda ham qo'l keladi.

Loyiha- (lotin tilida: «projekt»- «oldinga tashlangan»; “andoza”) -insonlarning jamoaviy, tashkiliy, mustaqil izlanishga undovchi, muayyan maqsadga yo'naltirilgan faoliyat shaklidir.

Loyihalash - maqsadga yo'naltirilgan faoliyat bo'lib, quyilgan muammoning yechimini topishga qaratiladi va uni o'zgartirish yo'llari va yechimlarini topishga zamin yaratadi.

Didaktik loyihalash bolalarda o'quv-biluv motivatsiyasini oshirish maqsadida tashkil qilinadigan jarayon. Shu bois, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalar bilan ishlashda loyihalash texnologiyalari samarali omillaridan biri sanaladi.

Loyiha texnologiyasi, ta'limiy jarayonni takomillashtiradi, bunda yangi shakllardan foydalaniladi, bolalarda ijodiy tafakkur rivojlanadi.

Ushbu texnologiya bolani atrof-muhitni o'zlashtirishga undaydi, voqea-hodisa va narsa-buyumlarni kuzatish, tahlil qilish imkoniyatini yaratadi. Natijada, ularda taqqoslash, umumlashtirish va xulosalash ko'nikmalari shakllanadi, ijodiy tafakkur, mantiqiy fikrlash va dunyoqarash kengayadi. Loyiha texnologiyasi qo'llanilganda oila va farzandlarning birgalikdagi faoliyati bolalarda kattalik hissini paydo qiladi, ota-onalar tomonidan ularning imkoniyati tan olinadi. Oila bolaning ijtimoiylashuvi va tarbiyasida eng muhim institut ekanligi asoslanadi. Kuzatuvlarimiz oiladagi nosog'lom muhit bola ruhiyatiga ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida muvaffaqiyatli pedagogik jarayonning asosiy shartlaridan biri pedagogik jamoa va ota-onalarning hamkorligi hisoblanadi. Hamkorlikning asosiy shakllaridan biri oila bilan **“Bola-ota-ona”** o'tkaziladigan integrativ mashg'ulotdir.

Mashg'ulotda oila va bolalarga topshiriq berildi har biri topshiriqni mustaqil bajardi va o'zlari erishgan natijalarni so'zlab berdi. Ushbu mashg'ulotning maqsadi bolalar va ota-onalarning birgalikdagi faoliyatini shakllantirishdan iborat. Masalan, **“Qurilish firmasi”** mavzusidagi mashg'ulotda qurilishda ishlaydigan ishchilar ularning asbob-anjomi haqidagi bilimlar mustahkamlanadi, ota-onalar bolalarini ob'ektiv baholaydi. Mashg'ulotda oila va bolalarga topshiriq beriladi har biri topshiriqni mustaqil bajaradi va o'zi erishgan natijalarni, bolalar uy qurishning ketma-ketligi va tartibini so'zlab beradi. Ota-onalar esa “qurilish” so'zi tayanch bo'lgan krossvordni to'ldiradi.

Keyingi topshiriq: bolalar uy rasmini chizadi, ota-onalar esa rasm asosida “uy quradi”. Mana shunday hamkorlikdagi mashg'ulotlar bolalarda ota-onasidan faxrlanish hissini tarbiyalaydi. Bolalar o'z bilim va ko'nikmalari, topqirligi va zihnini namoyish etadi.

Quyida **“Bola-ota-ona”** hamkorligidagi loyiha texnologiyasini keltiramiz. Ya’ni mavzuli xaftaliklarni tashkil etishda tarbiyachi, bolalar va ota-onalar hamkorlikda ishtirok etadi.

“Non rizq-ro‘zimiz” mavzusida loyiha.

Maqsad: Bolalarda un turlari, non va pishiriqlar haqida tasavvurlarni shakllantirish; nonni e’zozlashga o’rgatish; kattalar mehnati bilan tanishtirish va so‘z boyligini oshirish.

Kerakli materiallar: un mahsulotlari, rasmlar, oshxona buyumlari va idishlar.

Loyiha bosqichlari:

1.Bosqich. ota-onalarga un mahsulotlaridan non va pishiriqlar tayyorlash bo’yicha vazifalar berish.

2. Bosqich. Ota-onalarga hafta davomida “Nonning ushog’i ham non”, “Nonni e’zozla”, “Non-eng aziz ne’mat”, “Dasturxonning ko’rki non”, “Nonning qiymati oltindan qimmat”, “Nonga hurmat-elga hurmat”, “Nonni mehnat topgan, mehnatni non topgan”, “Nonsiz yashab bo’lmas, gapni oshab bo’lmas”, “Nonga e’tibor-elga e’tibor” mavzularidan birida bolalar bilan suhbatlar qilish tavsiya etildi.

3. Bosqich. Non haqida maqollar, tez aytishlar, she’r va rivoyatlar, rasmlar tanlovi o’tkazildi. Tez aytishlar ota-ona va farzandlari bilan birga aytdi. Masalan: “Bir boshqoq don-bir savat non”, “Non yasashasizmi, sholi sanashasizmi”, “Tez aytgin-u tez gapir, tez aytganga bir patir”.

4.Bosqich. Mahallada un ishlab chiqariladigan tegirmonlarga sayohat uyushtirildi.

5. Bosqich. Ota-onalar bolalar bilan non va turli pishiriqlar pishirdi. Onalar non yopish bo’yicha pazandalik mahoratini namoyish etdi.

6. Bosqich. Non va pishiriqlar ko’rgazmasi tashkil etildi.

7. Bosqich. “Eng faol oila” nominatsiyasi bo’yicha loyiha ishtirokchilari rag’batlantiriladi.

Zamonaviy loyihalangan mashg’ulotlar tahsil oluvchilar egallayotgan bilimlarni o’zlari qidirib topishlari, mustaqil o’rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o’zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. O’qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo’naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Binobarin, ta’lim muassasalarining o’quv-tarbiyaviy jarayonida loyihalash texnologiyalarini takomillashtirishga alohida e’tibor berilayotgani alohida dolzarblik kasb etib, ta’lim jarayoniga tizimli faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini kengaytiradi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti. 8.12. 2020 y. 802- son qaror. “Ilk qadam” maktabgacha ta’lim muassasasining davlat o‘quv dasturi.T.: 2018.- 59 b.

2. Абобакирова О.Н. Современные проблемы и инновационные подходы подготовки детей к школе//Молодой ученый. Москва, 2015-№3.

3. Болдирев Ю.А. Окружающий мир: кроссворды для детей дошкольного возраста.М.: 2020-31 с.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Dilnoza Mutalova Abdurashidovna

Chirchiq davlat pedagogika universitetini v.b.dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Orcid ID: 0009-0009-6972-3876

Turdialiyeva Safargul To'liq qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim"

fakulteti talabasi

Orcid ID: 0009-0009-5234-751X

Zamonaviy doimiy o'zgaruvchan dunyo ko'pincha odamdan tezkor qarorlarni talab qiladi. Xozirda juda ko'p turli xil ma'lumotlar mavjud va ularning hammasi ham ishonchli emas. Ba'zida tekshirilmasdan haqiqat sifatida qabul qilingan ma'lumotlar odamga zarar yetkazmaydi. Masalan, tarixga oid munozarali mavzular, turli voqea va hodisalarning talqini va boshqalar. Kimdir taqdirga ishonadi, kimdir ishonmaydi. Har bir fikrning o'z dalillari bor, lekin hech kimda rad etib bo'lmaydigan dalillar yo'q. Ammo ba'zida tahlilning yetishmasligi hayotimizga salbiy ta'sir ko'rsatishi va dahshatli oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ko'p hodisalar jiddiy tahlil qilinishini, voqealarni rivojlanishining turli xil variantlarini ko'rib chiqishni talab qiladi: ish tanlash, umr yo'ldosh, do'stlar, moliyaviy masalalar va boshqalar.

Bugungi kunda ko'plab bolalarda tanqidiy fikrlash qobiliyati yo'q. Chunki, bugungi kunda ko'p kattalar tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega emaslar. Biz shunchalik mamnuniyat bilan yashaymizki, savollar berish, o'z suhbatdoshimizni topish va fikrlash haqida o'ylash juda ko'p bolalar va kattalar uchun oddiy ish bo'lib qoldi. Tanqidiy fikrlash – bu kuch talab qiladigan va rivojlantirib borishimiz k kerak bo'lgan zarur ko'nikmadir. Biz uchun juda ko'p narsa avtomatik ravishda amalga oshiriladigan dunyoda biz bolalarimizni tasavvur qilishga ilhomlantirishimiz kerak.

Siz "tanqidchi" so'zini "hamma tanqidchi" yoki "juda tanqidiysiz" kabi salbiy narsa deb o'ylashingiz mumkin. Ammo tanqidiy fikrlash ijobiy bo'lishi mumkin.

Tanqidiy fikrlash ko'p yillar davomida butun dunyo o'qituvchilari va psixologlari tomonidan o'rganilgan. Amerikalik psixolog Diana Xelpern bu mahoratni fikrlash deb hisoblaydi, u muayyan xulosalar chiqarish va muayyan vaziyatda qanday harakat qilishni hal qilish uchun ishlatiladi. Tanqidiy fikrlash aniq va oqilona fikrlashdir. Bu aniq va muntazam ravishda fikrlashni, boshqa narsalar qatorida mantiq va ilmiy fikrlash qoidalariga rioya qilishni o'z ichiga oladi.

Ta'lim texnologiyalari bo'yicha tahlilchi Emilia Lai tanqidiy fikrlashni axborot manbalarini so'roq qilish va sinab ko'rish, argumentlar darajasini baholash, xulosalar chiqarish va to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyati sifatida tavsiflaydi. Ko'pgina tadqiqotchilar tanqidiy fikrlashning quyidagi tarkibiy qismlarini aniqladilar: moyillik qobiliyati (komponentga qiziquvchanlik, moslashuvchanlik, xolislik, adolat tuyg'usi, hurmat va

boshqalar kabi shaxsiy fazilatlar majmui kiradi) kongitiv qobiliyat(komponentga tushuntirish, xulosa chiqarish, izohlash, tahlil qilish va hokazolar kiradi)

P.A.Fasiun o‘ylashicha tanqidiy fikrlash insonga haqiqatni yolg‘ondan ajratishga, ob‘ektni turli tomonlardan ko‘rib chiqishga, eng maqbul variantni tanlash uchun o‘z harakatlarining mumkin bo‘lgan foydalari, xavflari va oqibatlarini baholashga yordam beradi.

Tanqidiy fikrlashning yetishmasligi natijasida kasb, ma‘lum bir ish joyini tanlashda xato qilish, firibgarlar yoki boshqa tajovuzkorlarning “o‘ljasiga tushib qolish” hamda ma‘naviy va jismoniy zarar yetkazishi mumkin bo‘lgan odamlarning ta‘siriga berilish ehtimoli ortadi.

Erta bolalik davridagi tanqidiy fikrlash qobiliyatlari.

So‘nggi ta‘lim tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, hatto 3 yoshli bolalar ham o‘zlarining tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin, chunki bu yoshda ular allaqachon muloqot va imo-ishoralar orqali bilimga ega bo‘lishni boshlaydilar. Kelajakda tanqidiy fikrlash uchun asos yaratish uchun maktabgacha yoshdagi o‘quvchilar vizual va eshitish tajribasini o‘rganishga qaratilgan o‘yinga asoslangan ta‘lim muassasasiga kiritilishi kerak.

Tanqidiy fikrlash asoslari maktabgacha yoshda qo‘yila boshlaydi. Bola nima uchun suhbatdoshining fikriga qo‘shilishini yoki rozi emasligini tushuntirishni o‘rganadi. Ota-onalar farzandini bolalar uchun rivojlanish kurslariga yuborish orqali bolaning tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berishi mumkin, bu esa bolani kelajakda muvaffaqiyatli, o‘z fikrini ifoda etishdan qo‘rqmaydigan va berilgan savollarga mustaqil ravishda javob izlaydigan jasur shaxs bo‘lishiga yordam beradi.

Aniqki, maktabgacha yoshdagi bolalar savol berishni yaxshi ko‘rishadi. Bu qiziqishdan dalolat beradi, bora-bora u aqlning qiziquvchanligiga, keyinchalik o‘z navbatida tanqidiy fikrlashga aylanadi. Ko‘p hollarda maktab hayoti boshlanishi bilanoq, savollar berilishi to‘xtaydi. Faqat javoblar yangraydi. Ammo bu holatda bolalar faqat yangi bilimlarning iste‘molchisiga aylanishadi, lekin ular bilimlarning yaratuvchisiga aylanishi kerak. Hech kim tanqidiy fikrlovchi bo‘lib tug‘ilmaydi. Darhaqiqat, tanqidiy fikrlash kattalar uchun qiyin mahorat bo‘lishi mumkin, shuning uchun yosh bolalar erta bolalik davridagi ta‘lim jarayonida tanqidiy fikrlash uchun asos yaratishni boshlashlari muhimdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun saralash, turkumlashtirish, so‘roq qilish, tekshirish va bashorat qilishni o‘z ichiga olgan o‘yinlar ularni tanqidiy fikrlash san‘ati bilan tanishtiradi. Tarbiyachilar va ota-onalar maktabgacha yoshdagi o‘quvchilarni tanqidiy fikrlaydigan bo‘lishga yordam berishning bir necha usullari.

Agar bola savollar bermasa, tanqidiy fikrlash haqida unutsa bo‘ladi.

Masalan, film yoki multfilmni birgalikda tomosha qilgandan so‘ng, undan syujet haqida 10-20 ta savol o‘ylab topishini va ularni sizga berishini so‘rang. Bu jarayonda bola tafsilotlarni sezishni va mavzuni turli tomonlardan ko‘rib chiqishni o‘rganadi. Agar siz hayvonot bog‘iga borib, boladan: “Senga nima yoqdi, nimani ko‘rding?” deb so‘rasangiz va u sizga batafsil javob bera olmasa, demak, uning miyasi siz istagan yangi holatlarni eslab qolmagan. Xulosa chiqarish qobiliyati rivojlanmagan kattalar ham bor. Jamoa, rahbar,

turmush o'rtiq, pul bilan bo'lgan munosabatlarda biz bir xil narsani boshdan kechiramiz. Bir xil vaziyatlar takrorlanaveradi va biz nimani o'zgartirish kerakligini tushunolmaymiz.

Kun davomida bolalarga savollar bering:

Nimani ko'ryapsan?

Bu haqda nima deb o'ylaysan?

Bu seni nima haqida o'ylashga majbur qilyapti?

Nega aynan shu javobni tanlading?

Ko'rayotgan tafsilotlarni muhokama qilishni davom eting. Kuzatuvchanlik qobiliyatini rivojlantira turib, "Yana nima?" deb so'rang.

"Bu haqida nima deb o'ylaysan?", "Qanday xulosa chiqarish mumkin?". Miya xulosalarni ishlab chiqarishi kerak. "Demak, ... qilish kerakmas", "Demak, shunday... yo'l tutish kerak". Bolada qanday savollar tug'iladi? "Nega???", "Bularning barchasi qancha davom etadi?", "Agar qoidalar buzilsa, nima bo'ladi?", "Buni qanday qilib yaxshiroq qilish mumkin?". Bu orqali bola vaziyatga yangicha yondashadi boshqa yo'llarini o'ylab topadi yaxshiroq javob izlaydi.

Bolalar kam savol berishsa, bu ongning qiziquvchanligi u qadar rivojlanmaganligini anglatadi, buning ustida ko'proq ishlash kerak. Bolalar bilan bu kabi suhbatlar tez-tez bo'lib tursa, shuncha yaxshi bo'ladi.

Sodir bo'ladigan o'zgarishlarni taxmin qilishni va tahlil qilishni o'rgating.

Bolaning biror narsa aytish yoki qilishdan oldin, o'tirib, bu unga qanday ta'sir qilishi yoki maqsadga eng tez va xavfsiz tarzda qanday erishish mumkinligi haqida o'ylashi juda yaxshi holat biz uni shunday faoliyatga undashimiz lozim.

Vaziyatlar bilan qiziqarli.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi, oiladagi qiyin vaziyatlarda u nima yo'l tutishini va bu vaziyatdan qanday chiqib ketishini so'rang. Misol uchun, agar u onasi uyda bo'lmaganida tasodifan onasining sevimli vazalaridan birini sindirib qo'ysa, u nima qiladi?

Uyga vazifa qilib berilgan she'rni yodlab kelmasa, u nima qiladi?

Yoki u bog'chadagi eng yaxshi do'stini qo'rqitishayotganini ko'rsa, u nima qiladi?

Yoki u savdo markazida bo'lsa va qandaydir tarzda onasi va dadasidan ajralib qolsa, u nima qiladi?

Bolalar odatda haddan tashqari faol tasavvurga ega. Oladigan ba'zi javoblardan hayratlanishga tayyor bo'ling!

Ixtiro konventsiyasini o'tkazing.

Bolalar narsalarni yasashni va bir biriga o'xshamagan ixtirolarni o'ylab topishni yaxshi ko'radilar. Ixtirolar konventsiyasi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tanqidiy fikrlash tadbirlaridan biri bo'lib, bu xona kulgiga to'la bo'ladi, shuningdek, bolalar idealistik o'zgarishlar qilishdan quvonch topadi. Sizga qurilish qog'ozi, karton, stakan, qog'oz plitalar, yelim, lenta, markerlar va boshqa narsalar kabi tasodifiy materiallar kerak bo'ladi. Keyin bolalarga atrof-muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan ixtiro qilishlari kerakligini ayting. Ular prototip yaratish va ixtirosi haqida ishonchli reklama taqdim etish uchun javobgardir. Bu har qanday tomoshabin uchun juda qiziqarli bo'ladi va ba'zi bolalar o'ylab topadigan g'oyalar kelajakda Nobel mukofotiga sazovor bo'lishi mumkin.

Tugatilmagan hikoya taklif qiling. Oxirini o‘ylab top o‘yini.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga bir ertak kitobini ovoz chiqarib o‘qing, lekin oxiriga kelganda to‘xtang. Keyin yangi paydo bo‘lgan muallifingizdan hikoyaning oxirini yaratishni so‘rang. Agar ularga yordam kerak bo‘lsa, kulgili, imkonsiz, qo‘rqinchli yoki kutilmagan finalni taklif qiling.

Yoqtirish yoki yoqtirmaslik.

Xuddi shu “tugashni bashorat qilish” qatorida bolalar bilan ertak o‘qing va uni birgalikda o‘qiyotganingizda unga savollar bering. “Aladdinining olma o‘g‘irlashi sizga yoqdimi?”, “Nega yoki nima uchun?”

Siz hatto tanqidiy fikrlash va mantiq yo‘liga bir oz chuqurroq kirib borishingiz mumkin: “Aladdin juda och edi va puli yo‘q edi, shuning uchun siz olmani olish to‘g‘rimi deb o‘ylaysiz, chunki unda ovqat yo‘q edi?”

O‘zingni boshqani o‘rniga qo‘y.

Turli xil qahramonlar ishtirokidagi hikoyalarni o‘qiyotganda, bolalardan har bir qahramonning o‘rniga o‘zlarini qo‘yishlarini va bu qahramon nimani o‘ylayotgani yoki his qilayotganini tasvirlab berishini so‘rang.

Ko‘pgina ota-onalar farzandlarining o‘smirlik davrini “qiyin” deb atashadi, chunki bolaning ijtimoiy doirasi kengaymoqda va atrofidagi hamma yangi odamlar va do‘stlaridan ota-onalar xavfsiraydi. Bularning sabalaridan biri bolaning salbiy dunyoqarashlar ta‘siri ostida qolishidan qo‘rqish – masalan, u yomon odatlarni ortiradi yoki o‘ylamasdan shoshilinch qarorlar qabul qiladi deb hisoblash va bu asosli holat. Bunday paytda bolaning rivojlangan tanqidiy fikrlashi unga vaziyatlarni, takliflarni oqilona baholashga va mustaqil ravishda to‘g‘ri qaror qabul qilishga yordam beradi.

Shuni ham ta‘kidlash joizki, zamonaviy bolalar erta yoshdan boshlab gadgetlardan foydalanadilar va Internetga kirishlari mumkin. Global tarmoq juda ko‘p miqdordagi tasdiqlangan va tasdiqlanmagan ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. Bunday sharoitda Internetda buzg‘unchi ta‘sirlarga duchor bo‘lish xavfi mavjud.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bolaga faktlar va vaziyatlarni tahlil qilishga va mustaqil ravishda asosli, asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlash qobiliyati o‘quv faoliyatiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi va bolani tez-tez dahshatli oqibatlariga olib keladigan shoshilinch harakatlardan himoya qiladi. Esingizdami, ota-onangiz sizni ko‘chada o‘ynashga yuborishdan oldin sizni bezovta qiladigan “nega” degan savollaringizga “chunki men shunday dedim deb javob berganini eslaysizmi? Bu javobdan voz kechish kerak. Hozirgi texnika dunyosida bola bilan muloqot unga e‘tiborli bo‘lish juda muhim chunki muloqotning yo‘qolishi bolaga juda salbiy ta‘sir qiladi. Ular savol berganlarida savollariga to‘g‘ri va aniq javob berish bolaning qiyin vaziyatlarida uning to‘g‘ri qarorga kelishiga yo‘l ko‘rsatish ular biror bir hodisa ustida diqqatini jamlaganliklarida ularga halaqit qilmaslik zarur.

Adabiyotlar

1. Рахманов И.В. Обучение устной речи на иностранном языке: Учебное пособие. -М.: Высшая школа, 1980. 120 с

2. "Kitobim-oftobim" Toshkent. "O'qituvchi" nashriyoti, 2008 yil. y 3.
3. Azizxo'jayeva N. N. pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2006. y 4. 4
4. https://www.researchgate.net/publication/228802472_Preschool_Education_Studies_A_Bibliography_Organized_by_Research_Strengths 5

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARI SIFATINI OSHIRISH YO'LLARI

Qurbonova Bonu Rustam qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim

nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

G'ovsiddinova Madina Salohiddin qizi, Ergasheva Shodiyona Bahrom qizi,

Safarboyeva Jasmina Zafar qizi, Yusupova Sevinch Mambatsoliy qizi

CHDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

II-bosqich talabalari

Bugungi kunda ta'lim tizimida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini sifatli va samarali tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu bois, o'qituvchi va tarbiyachilardan yuqori darajadagi metodik tayyorgarlik, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish talab qilinadi. Maqolada jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini o'tkazishda qo'llaniladigan metodlar, o'yin texnologiyalari hamda yosh bolalar uchun xavfsiz va qiziqarli bo'lgan mashqlar tizimi tahlil qilingan. Shuningdek, jismoniy tarbiya samaradorligini oshirishda ota-onalar va pedagoglarning hamkorligi alohida ahamiyatga egaligi ta'kidlangan. Bolalarning jismoniy rivojlanishini ilmiy asosda baholash, ularning individual xususiyatlarini hisobga olish, mashg'ulotlarni yosh va psixologik imkoniyatlarga mos ravishda tashkil etish maqolada asosiy g'oya sifatida ilgari surilgan. Tadqiqot davomida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ham ko'rib chiqildi. Xususan, dars samaradorligini oshirish, o'quvchilarni faol ishtirok etishga undash, sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishni shakllantirish masalalari atroflicha tahlil qilindi. Maqola natijalaridan ta'lim jarayonida, amaliy mashg'ulotlarda va kelajakdagi ilmiy izlanishlarda samarali foydalanish mumkin. Ta'lim tizimida jismoniy tarbiya fanining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Jismoniy tarbiya inson salomatligini mustahkamlash, organizmni chiniqtirish hamda sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Mamlakatimizda yoshlarning sog'lom bo'lib voyaga yetishi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu boisdan maktab va oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jismoniy tarbiya jarayonida nafaqat mushaklar chiniqadi, balki insonning ruhiy holati ham mustahkamlanadi. Sport bilan shug'ullanish o'quvchilarning irodasini tarbiyalaydi, ularda sabr-toqat, qat'iyatlilik va

jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, muntazam jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish yurak-qon tomir kasalliklarining oldini olishda ham katta ahamiyatga ega. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi zamon yoshlarining sog'lom, jismonan baquvvat va aqlan yetuk bo'lib ulg'ayishi jamiyat taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi. Shu sababli jismoniy tarbiya darslarida innovatsion metodlardan foydalanish, interfaol usullarni qo'llash va sportning turli turlariga qiziqishni kuchaytirish talab etiladi. Mazkur maqolada jismoniy tarbiyaning ahamiyati, uning ta'lim jarayonidagi o'rni hamda yoshlarning sog'lom rivojlanishidagi o'rniga alohida e'tibor qaratiladi.

Jismoniy tarbiya — inson organizmini chiniqtirish, sog'lomlashtirish va jismoniy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar majmuidir. U nafaqat tanani mustahkamlaydi, balki aql va ruhiy salomatlikka ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy tarbiya orqali inson mehnat faoliyatida samarali, irodali va faol bo'lib yetishadi. Shu boisdan ta'lim tizimida jismoniy tarbiya darslari muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir yosh uchun muntazam mashqlar bilan shug'ullanish sog'lom turmush tarzining asosi hisoblanadi. Sog'lom turmush tarzi - bu insonning kundalik hayotida salomatlikni asrash va mustahkamlashga qaratilgan faoliyat majmui. U to'g'ri ovqatlanish, jismoniy mashqlar, gigiyena va ruhiy muvozanatni o'z ichiga oladi. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish yoshligidan boshlanishi lozim. Zero, bolalikdan o'zlashtirilgan odatlar butun umrga ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy tarbiya sog'lom turmush tarzining ajralmas qismi hisoblanadi. Chiniqish - organizmni turli tashqi omillarga moslashtirish orqali salomatlikni mustahkamlash jarayonidir. Sovuq suvda cho'milish, ertalabki yugurish, sport mashqlari chiniqishga yordam beradi. Chiniqqan odam kasalliklarga kamroq chalinaldi va har qanday sharoitda bardoshli bo'ladi. Ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya orqali o'quvchilarni chiniqtirishga katta e'tibor qaratiladi. Bu esa sog'lom va kuchli avlodni voyaga yetkazishga xizmat qiladi. Jismoniy mashqlar inson tanasining barcha a'zolarini rivojlantiradi, mushaklarni mustahkamlaydi va qon aylanishini yaxshilaydi. Ularni muntazam bajarish sog'liq uchun juda foydali hisoblanadi. Mashqlarni yosh va imkoniyatga qarab tanlash lozim. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida jismoniy mashqlar asosiy o'rin tutadi. Mashqlar nafaqat jismoniy balki ruhiy holatni ham yaxshilaydi. Sog'lom avlod - jamiyat taraqqiyotining asosiy kafolati hisoblanadi. Yoshlarning jismoniy va ruhiy jihatdan barkamol bo'lib ulg'ayishi har bir davlatning muhim vazifasidir. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari sog'lom avlodni voyaga yetkazishda asosiy vositalardan biridir. Sport va turli mashqlar bilan shug'ullanish ularning salomatligini mustahkamlaydi. Sog'lom avlod mamlakatning kelajagini belgilovchi kuchdir. Sport faoliyati insonning jismoniy imkoniyatlarini kengaytiradi va sog'lig'ini mustahkamlaydi. U orqali yoshlar o'z qiziqishlariga qarab sportning turli turlari bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Sport musobaqalari raqobatbardoshlikni, hamjihatlikni va g'alabaga intilishni kuchaytiradi. Bundan tashqari, sport bilan shug'ullanish yoshlarni zararli odatlardan uzoqlashtiradi. Sport faoliyati sog'lom avlodni shakllantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Faollik — bu insonning hayotiy kuchi, tashabbuskorligi va doimiy harakatda bo'lish qobiliyatidir. Jismoniy tarbiya orqali o'quvchilarda faol hayot tarzi shakllanadi. Faollik ularga nafaqat darslarda, balki kundalik hayotda ham yordam beradi. Inson qancha faol bo'lsa, shuncha

sogʻlom va bardam boʻladi. Shu boisdan oʻqituvchilar jismoniy tarbiya darslarida oʻquvchilarning faolligini oshirishga katta eʼtibor beradilar. Sabr-toqat sport bilan shugʻullanishda juda muhim fazilat hisoblanadi. Har qanday mashq yoki musobaqada natijaga erishish uchun qatʼiyat va bardoshlilik talab etiladi. Jismoniy tarbiya mashgʻulotlari oʻquvchilarda sabr-toqatni tarbiyalaydi. Bu esa ularning kelajakdagi hayotida ham foydali boʻladi. Sabrli va toqatli inson har qanday qiyinchilikni yengib oʻta oladi. Shu boisdan sabr-toqat jismoniy tarbiyaning asosiy maqsadlaridan biridir. Jamoaviylik sport mashgʻulotlari va oʻyinlarida eng koʻp namoyon boʻladi. Jamoa bilan ishlash, bir-birini qoʻllab-quvvatlash va hamkorlikda harakat qilish ijtimoiy koʻnikmalarni rivojlantiradi. Jismoniy tarbiya orqali oʻquvchilar jamoada masʼuliyatni sezishni oʻrganadilar. Ular umumiy maqsadga erishish uchun birgalikda harakat qilishadi. Bu esa keyinchalik jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga yordam beradi. Irodaviy sifatlar insonning oʻzini boshqarish, sabr-toqat koʻrsatish va maqsad sari intilishida namoyon boʻladi. Sport bilan shugʻullanish insonda qatʼiyatlilik, oʻzini yenga olish va gʻalabaga intilishni kuchaytiradi. Jismoniy tarbiya mashgʻulotlari orqali oʻquvchilarda kuchli iroda shakllanadi. Irodaviy sifatlar nafaqat sportda, balki hayotning barcha sohalarida muhim ahamiyatga ega. Shu boisdan jismoniy tarbiya inson shaxsini har tomonlama tarbiyalashda katta rol oʻynaydi. Innovatsion usullar taʼlim jarayoniga yangicha yondashuv olib kiradi. Ular oʻquvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodkorlik va tashabbuskorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan usullar dars samaradorligini oshiradi. Shuningdek, ular oʻqituvchi va oʻquvchi oʻrtasida faol hamkorlikni taʼminlaydi. Innovatsion yondashuv taʼlim sifatini yuqori darajaga koʻtaradi. Sogʻlom rivojlanish insonning jismoniy, ruhiy va aqliy barkamolligini oʻz ichiga oladi. Bu jarayon toʻgʻri ovqatlanish, sport bilan shugʻullanish va sogʻlom turmush tarzini olib borishga asoslanadi. Oila va jamiyatning qoʻllab-quvvatlashi ham muhim oʻrin tutadi. Sogʻlom rivojlangan yoshlar kelajakda kuchli kadrlar boʻlib voyaga yetadilar. Bu esa jamiyat taraqqiyotiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Salomatlik inson hayotining eng katta boyligidir. Uni asrash uchun gigiyena qoidalariga rioya qilish, zararli odatlardan yiroq boʻlish zarur. Toʻgʻri ovqatlanish va muntazam jismoniy mashqlar sogʻlomlikni mustahkamlaydi. Ruhiy osoyishtalik ham inson salomatligining muhim qismi hisoblanadi. Salomat inson faol va baxtli hayot kechiradi. Taʼlim jarayoni bilim, koʻnikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Bu jarayonda oʻqituvchi rahbarlik qiladi, oʻquvchilar esa faol ishtirokchi sifatida qatnashadilar. Zamonaviy metodlar taʼlim jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Dars davomida nazariya va amaliyot uygʻunlashsa, bilim mustahkamlanadi. Taʼlim jarayonining sifatli boʻlishi kelajak avlodning yuksak saviyasini belgilaydi. Toshlar tarbiyasi jamiyat kelajagi uchun eng muhim masalalardan biridir. Ularning axloqiy, maʼnaviy va intellektual rivojiga katta eʼtibor qaratilishi zarur. Oila, maktab va jamiyat tarbiyada asosiy poydevor vazifasini bajaradi. Yoshlarning vatanparvarlik, mehnatsevarlik va halollik ruhida tarbiyalanishi ularning hayotiy yoʻlini belgilaydi. Sogʻlom tarbiya kelajak jamiyatining mustahkam poydevorini yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya nafaqat inson salomatligini mustahkamlash, balki uning ruhiy va irodaviy sifatlarini shakllantirishda ham beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim jarayonida muntazam jismoniy mashqlar, sport faoliyati va chiniqish yoshlarning sog'lom rivojlanishiga zamin yaratadi. Shuningdek, jamoaviylik, sabr-toqat va irodaviy sifatlar shakllanishi yoshlarni hayotga tayyorlaydi. Innovatsion usullardan foydalanish esa darslarni yanada samarali va qiziqarli qiladi. Demak, jismoniy tarbiya sog'lom avlodni voyaga yetkazishda hamda jamiyat taraqqiyotini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev nutqlari va ma'ruzalari. – Toshkent, 2023.
2. “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2015.
3. Karimova, M. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. Rasulov, H. Sport psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING O‘YIN FAOLIYATI TURLARI

Muxtabar Tursunboyeva

CHDPU, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti, katta o'qituvchisi

Azamova Nafisa, Norboyeva Sevinch, Eshimmetova Sarvinoz

Quronboyeva Gulnoza, Allabergenova Muhlis

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, talabalari

O'yin — bu bola uchun eng tabiiy, hayotiy faoliyat shaklidir. Maktabgacha yosh davrida o'yin nafaqat dam olish yoki hordiq chiqarish vositasi, balki bolaning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishining asosiy vositasidir. Mashhur rus psixologi L.S. Vygotskiy ta'kidlaganidek, o'yin — bu bolaning "eng jiddiy ishi" hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yin faoliyatining asosiy turlari:

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin faoliyati nafaqat vaqtni maroqli o'tkazish vositasi, balki ularning rivojlanishida muhim vositadir. O'yin orqali bola nafaqat jismoniy faollikni oshiradi, balki aqliy, emotsional, ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi. Shu bois o'yin faoliyatining imkoniyatlarini chuqur anglash tarbiyachilar va ota-onalar uchun muhimdir. Harakatli o'yinlar orqali bolaning mushaklari mustahkamlanadi, muvozanat va koordinatsiya yaxshilanadi, motorika rivojlanadi. Bu yoshdagi bolalar uchun jismoniy faollik sog'lom o'sish uchun zarur. Didaktik o'yinlar, konstruktor o'yinlari va syujetli o'yinlar bolaning fikrlash, diqqat, xotira, tasavvur va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'yin orqali bola yangi bilimlarni o'zlashtiradi va mustaqil fikrlashga o'rganadi. O'yin bola uchun o'z his-tuyg'ularini ifodalash va boshqarish maydoni bo'lib xizmat qiladi. Bolalar o'yinda turli rollarni ijro etib, turli vaziyatlarga munosabat bildirishni o'rganadilar, bu esa ularning emotsional barqarorligini oshiradi.

1. Rolli (syujetli) o'yinlar

Bu turdagi o'yinlarda bola turli rollarni bajaradi: "ona", "shifokor", "o'qituvchi", "haydovchi" va h.k. Bu orqali bola kattalar hayotini aks ettiradi va ijtimoiy rollarga moslashishni boshlaydi.¹⁵

Xususiyatlari:

- Ijtimoiy tajriba orttirish;
- Fantaziya va tasavvur rivojlanadi;
- Nutq va muloqot ko'nikmalari shakllanadi;
- Jamoada harakat qilish, navbat kutish, boshqalarga moslashish o'rganiladi.

2. Didaktik o'yinlar

Bu o'yinlar orqali bolalarda bilim, ko'nikma va malakalar shakllanadi. Masalan: ranglarni ajratish, shakllarni tanish, sanash, solishtirish va h.k.¹⁶

Xususiyatlari:

- Diqqat, xotira va tafakkur rivojlanadi;
- O'qituvchi yoki tarbiyachi rahbarligida o'ynaladi;
- O'quv jarayoni bilan bog'liq bo'lgan faoliyat.

3. Harakatli o'yinlar

Bular bolalarning jismoniy faolligini oshiruvchi o'yinlardir. Masalan: yugurish, sakrash, to'p o'yinlari, estafeta va boshqalar.

Xususiyatlari:

- Jismoniy rivojlanish uchun muhim;
- Tezlik, chaqqonlik, muvozanatni saqlash kabi jihatlarni shakllantiradi;
- Guruhda harakat qilish ko'nikmasi rivojlanadi.

4. Konstruktor (qurilish) o'yinlari

Bolalar turli konstruktiv materiallardan (kubik, legolar, qum va boshqalar) foydalanib biror narsa yasaydilar.

Xususiyatlari:

- Mayda motorika va qo'l mehnatiga oid ko'nikmalarni rivojlantiradi;
- Muhandislik va makoniy tafakkurni shakllantiradi;
- Mustaqil qaror qabul qilish va ijodkorlik rivojlanadi.

5. Ijodiy (san'atga oid) o'yinlar

Rasm chizish, musiqiy o'yinlar, sahnalashtirish, she'r aytish orqali o'tkaziladi.

Xususiyatlari:

- Estetik did va ijodkorlik rivojlanadi;
- Emotsional holat ifodalanadi;
- O'zini ifodalashga imkon beradi.

O'yin — bolalikning asosiy mazmunidir. Maktabgacha yosh davrida o'yin faoliyati orqali bola atrof-muhitni o'rganadi, ijtimoiy tajriba orttiradi, aqliy va jismoniy jihatdan rivojlanadi. Tarbiyachilar va ota-onalar bola yoshiga mos o'yin turlarini tanlash va tashkil etish orqali bola shaxsining har tomonlama kamol topishiga zamin yaratadilar.

¹⁵ Vygotskiy L.S. "Bola psixologiyasi", Moskva, 1984

¹⁶ Shoumarov G'.B. "Pedagogik va yosh psixologiyasi", Toshkent, 2018

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA HARAKATLI O'YINLAR VA TARBIYALANUVCHILARDA AXLOQIY VA IRODAVIY SIFATLAR (tayyorlov guruhi misolida)

Kodirova Muyassar Eshmamat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim"
fakulteti o'qituvchisi

Xojimatova Nilufar, Abdukarimova Ganjina, Choriyeva Shahina

"Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" fakulteti ,
"Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabalari

Respublikamizda o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash, ayniqsa jismoniy salomatligini saqlash va mustahkamlash, Vatan mudofaasi va mehnat faoliyatiga tayyorlash jismoniy tarbiya va sport fanining ustuvor muammolaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Bolalar va o'smirlarning past darajadagi harakat faolligi muammosi bugungi kunda keskin bo'lib turibdiki, bu bolalarning kam harakatliligi, sog'lom turmush tarziga rioya etmayotganliklari, kompyuter o'yinlari va ijtimoiy tarmoqlardagi muloqotlari sababli yuzaga kelayotganligi bilan asoslanishi mumkin.

Harakatli o'yinlar jismoniy tarbiya metodi va vositasi sifatida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya faoliyatlarida va jismoniy daqiqalarda keng qo'llaniladi.

Jismoniy tarbiya faoliyatlarida harakatli o'yinlar dastur talablariga mos ravishda ta'limiy, tarbiyaviy va sog'lomlashtirish vazifalarini hal etishi uchun foydalaniladi.

Jismoniy tarbiya faoliyatlaridagi o'yinlarni boshqa mashg'ulot shakllaridan farqi eng muhimi o'yinni ta'limiy va sog'lomlashtirish tomoniga diqqatni qaratish kerak, shuningdek, jismoniy tarbiya sifatiga ham.

Jismoniy tarbiya yo'riqchisi harakatli o'yinlarni tashkil qilish va o'tkazishda quyidagi asosiy vazifalarni nazarda tutishi lozim: Tarbiyalanuvchilarning jismoniy jihatdan normal o'sishlariga, salomatliklarining yaxshilanishiga, chiniqishlariga, organizmlarining va umumiy ish qobiliyatlarining o'sishiga yordam berish. Tarbiyalanuvchilarga harakat faoliyatining xilma-xil sharoitlarida erkin harakat qila olish imkonini beradigan zaruriy bilimlar berish va ularda kerakli harakat malakalari hosil qilish. Tarbiyalanuvchilarda turmush faoliyatiga yordam beradigan aqliy va irodaviy xislatlarni tarbiyalash.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda turli o'yinlarga, jismoniy mashqlarga, shuningdek, rejimga rioya qilishga qiziqish uyg'otish. Bolalarda harakatli o'yinlarni mustaqil ravishda tashkil qilish va o'tkazish uchun zaruriy bilim va malakalar hosil qilish. Faoliyat jarayonida bunday vazifalarni amalga oshirish bilan bir qatorda o'quvchilarda axloq normalarining tarkib topishi, shuningdek, estetik va mehnat tarbiyasi vazifalarining ham bajarilishiga erishish lozim.

Harakatli o'yinlarni o'tkazishda pedagogning tashkilotchi va tarbiyachi sifatidagi roli juda mas'uliyatlidir. O'yinni o'rgatish jarayoni shunday uyushtirilishi kerakki, unda

bolalarga o'zaro o'rtoqlarcha munosabatda bo'lish, vatanparvarlik, ijtimoiy foydali mehnatga to'g'ri munosabatda bo'lish tuyg'ulari singdirilsin.

O'yinni to'g'ri tanlash va bolalar bilan uni to'g'ri o'tkazish juda muhim ahamiyatga egadir. Ammo o'yinni tanlash va o'tkazishning o'zi hamma vaqt ham tarbiyaviy vazifalarni hal qilavermaydi. Tarbiyaviy ish sohasida yaxshi natijaga erishish uchun o'qitish jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish zarur.

Bunda harakatli o'yinlar tashkil qilinishi va o'tkazilishining doimo tarbiyaviy xarakterga ega bo'lishi juda muhimdir. O'yin rahbari bolalar jamoasini yaxshi bilgan, har o'tkaziladigan o'yinning mazmun va qoidalari bilan mufassal tanishgan, o'qitish jarayonida esa yuksak pedagoglik mahoratni namoyish qila olgan taqdiridagina har bir o'yinni ta'lim-tarbiya nuqtai nazaridan to'g'ri yo'lga qo'yishi mumkin.

Shunday qilib, o'yinlar asta-sekin murakkablashib boradi, yangi-yangi o'yinlar o'rganiladi. Bu esa bolalarda yangi harakat ko'nikmalarini hosil qilishga va ilgari o'rganilgan texnika elementlarini takomillashtirishga yordam beradi, harakat ko'nikmalarining, shuningdek, o'yinda ilgari orttirilgan bilimlarning puxta o'zlashtirilishiga erishmoq uchun materiallarni muntazam ravishda takrorlab va mustahkamlab borish zarur. Ammo bundan bir xil o'yinlarni muntazam ravishda takrorlab borish lozim, degan ma'no kelib chiqmaydi. Bunda rahbar mazmuni jihatidan har xil bo'lgan o'yinlarning ma'lum bir qismini qaytarishni nazarda tutishi va o'quvchilarning o'yinlarni yaxshilab o'zlashtirib olishlariga erishuvi kerak. Pedagog bolalar o'yinini muntazam ravishda tekshirib borishi lozim. Bunday qilish o'yin qatnashchilarining kamchiliklari va yo'l qo'ygan xatolarini aniqlashga hamda bu kamchilik va xatolarni puxta o'zlashtirib olishlari kerak.

Xulosa qilib aytganda harakatli o'yinlar qo'llash maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ayniqsa tayyorlov guruhi bolalari uchun muhim ahamiyat kasb etdai. Bu o'yinlarni chiroyli, mazmunli tashkil qilish esa maktabgacha ta'lim tashkiloti jismoniy tarbiya yo'riqchisidan yuqori mahoratni talab etadi. Bolalarda qo'llaniladiga harakatli o'yinlar ularning jismoniy va ruhiy salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa bolalarni har tomonlama mukammal qilib tarbiyalashda muhim jihatlardan biri hisoblanadi. Harakatli o'yinlar orqali bola o'zi mustaqil fikrlashi, liderlik qobiliyatlarini shakllantirishi isbotlangan.

MAKTABGACHA TA'LIMDA HARAKATLI O'YINLARNI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI.

Kodirova Muyassar Eshmamat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti” kafedrası o'qituvchisi

Turg'unova O'g'iloy Alisherovna, Ergasheva Shoxista Yunusovna,

Jo'rayeva Marjona Ilhomovna,

“Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim”

fakulteti 1-bosqich talabalari

Maktabgacha ta'lim davri — bu bola shaxsining shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ayniqsa, bu davrda harakatlar orqali rivojlanish — bola salomatligi, jismoniy faolligi, tafakkuri va nutqining rivojlanishiga xizmat qiladi. Harakatli o'yinlar bolalarning tabiatiga mos, ular orqali bola nafaqat kuch va chaqqonlikni rivojlantiradi, balki ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'ladi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalarida harakatli o'yinlarni tashkil etish pedagogik jarayonning ajralmas qismidir.

Maktabgacha ta'limda harakatli o'yinlar — bu bolalar tomonidan faol harakatlar (yugurish, sakrash, sudralish, uloqtirish va h.k.) orqali bajariladigan o'yinlar bo'lib, ular bolalarning jismoniy faoliyatini oshiradi va ularning umumiy rivojlanishiga yordam beradi.

Harakatli o'yinlarning pedagogik ahamiyati

Harakatli o'yinlar bolaning irodasi, sabr-toqati, harakatni muvofiqlashtira olish qobiliyatini rivojlantiradi. O'yinlar orqali bola qoidaga amal qilish, o'zini tutish, guruhda ishlash kabi ko'nikmalarni o'zlashtiradi. Shu bilan birga, jismoniy mashqlar orqali bola salomatligi mustahkamlanadi.

Jismoniy rivojlanishga ta'siri:

Harakatli o'yinlar mushaklarni mustahkamlaydi.

Koordinatsiya, muvozanat, tezlik, chaqqonlik kabi sifatlarni rivojlantiradi.

Yurak-qon tomir, nafas olish tizimining faoliyatini yaxshilaydi.

Aqliy rivojlanishga ta'siri:

Diqqat, tez fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Qoida asosida harakat qilish, strategik fikrlashni shakllantiradi.

E'tibor va xotira rivojlanadi.

Ijtimoiy-emotsional rivojlanishga ta'siri:

Guruhda ishlash, do'stlashish, muomala qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Bolalar qoidalarni tushunadi va ularga rioya qilishni o'rganadi.

Emotsiyalarni boshqarish, yutuq va yutqazishni to'g'ri qabul qilishni o'rganadi.

Harakatli o'yin turlari

Maktabgacha ta'limda quyidagi turdagi harakatli o'yinlar keng qo'llaniladi:

- Yugurish, sakrash, sudralish kabi tabiiy harakatlarga asoslangan o'yinlar;
- Qoidali harakatli o'yinlar (masalan, "Qochdi-qutuldi", "Top-to'r", "Kim chaqqon?");
- Musobaqa tarzidagi guruhli o'yinlar;

- Sport elementlari kiritilgan o'yinlar (mini-futbol, estafeta o'yinlari).

O'yinlarni tashkil etishda e'tibor beriladigan jihatlar

Pedagog harakatli o'yinlarni tashkil etishda quyidagilarga e'tibor berishi lozim:

- O'yin bolalarning yoshi va jismoniy holatiga mos bo'lishi;
- O'yin qoidalari aniq va tushunarli bo'lishi;
- Bolalar faolligini rag'batlantirish;
- Xavfsizlik qoidalariga rioya qilish.

Shuningdek, bolalarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va ijtimoiy holatlari ham inobatga olinishi kerak.

O'yin jarayonida pedagog yetakchi va kuzatuvchi rolini bajaradi. U bolalarni rag'batlantiradi, nizolarni hal qiladi va o'yin intizomini ta'minlaydi. Pedagog har bir bolaning o'yinga faol ishtirok etishini ta'minlashi kerak.

Xulosa qilib aytganda, harakatli o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nafaqat jismoniy, balki aqliy va axloqiy rivojlanishning muhim omillaridan biridir. Bu o'yinlarni pedagogik maqsadlar asosida to'g'ri tashkil qilish orqali bolalarning rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatish mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasalarida harakatli o'yinlarga yetarli e'tibor berilishi kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida harakatli o'yinlarni qo'llash ulardan unumli foydalanish o'sib kelayotgan yosh avlod uchun muhim va zaruriy ahamiyat kasb etadi. Bolaga ham aqliy ham jismoniy shakllanish nihoyatda muhimdir.

MAKTABGACHA TA'LIMDA JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARINI SHAXMAT O'YINI ZAMONAVIY TENDENSIYALAR ASOSIDA UZLUKSIZLIGINI TA'MINLASH

Xoliqov Umidjon Qo'chqarovich

Guliston davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi v.b. dotsent

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-avgustdagi «O'zbekiston Respublikasida shaxmatni shakllantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-3906-son va 2021-yil 14-yanvardagi “Shaxmatni yanada shakllantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4954-son [1,B.3] Qarorlarida «... umumiy o'rta ta'lim maktablarida shaxmatga o'qitishni bosqichma-bosqich qamrab olish, yuqori malakali murabbiy kadrlarni tayyorlash, shaxmat klublari va umumiy o'rta ta'lim maktablari shaxmat sinflarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash”, “ tegishli 1000 ta umumiy o'rta ta'lim maktabida 2, 3 va 4-sinf o'quvchilarini “Jismoniy tarbiya” fani doirasida 18 soatlik reja asosida shaxmatga o'qitish yo'lga qo'yiladi hamda ularga “metodik yordam” ko'rsatilishi nazarda tutilgan.

Umum ta'lim muassasalarida shaxmat kursini o'qitishdan maqsadi – o'quvchilarning shaxsiy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratish xamda ularda umumiy madaniyat, mantiqiy, mustaqil, sog'lom fikrlay olish qobiliyatini shakllantirishdan iborat.

Shaxmat – umumiy va intellektual qobiliyatlarni rivojlantiruvchi ta'limning bir turi hisoblanib, psixologik jarayonlarini rivojlantiruvchi, insonni aqliy, ijodiy va tarbiyaviy komolotga erishishiga yo'naltirilgan pedagogik jarayondir. Shaxmat o'quvchilarni yanada ma'nan etu qilik qilib tarbiyalashda qo'shimcha tarbiya vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shaxmat o'quv kursi o'qitilishi matematika, psixologiya, pedagogika va jismoniy tarbiya bilan bog'liq bo'lib, ushbu fanlarni o'zlashtirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. [2,B.4]

Mamlakatimiz va chet ellarda o'tkazilgan pedagogik, psixologik va fiziologik tadqiqotlar, 6-7 yashar bolalarda bilimlarni o'zlashtirish hamda umumiy o'sishning ruhiy va fiziologik imkoniyalari hozirgacha biz faraz qilganimizdan ko'ra ancha yuqori ekanligini ko'rsatadi. Mushohada chegaralari odamning mashg'ulotlariga bog'liq bo'lib, u kengayishi va torayishi mumkin. Shaxmat o'yini mushohadani qo'zg'otadi va o'stiradi. Shaxmat o'yini ruhiyatni tetiklashtirishga yordam beradi. [1.-4b] Shaxmat aslida 64 katak atrofida va jonsiz predmetlar ishtirokida kechadigan o'ta jonli jarayon. Bu o'yinda millionlab kombinatsiyalar bo'lishi mumkin. Ammo qabul qilinishi kerak bo'lgan to'g'ri qaror faqat bittadir. Shu jihatdan uni insonning hayot va taqdir chiziqlariga mengzash mumkin. O'ylamasdan, mantiqsiz qilingan birgina xato harakat raqib uchun mingta imkoniyat eshigini ochadi... [2.-5-9b]

Ba'zan kishilar orasida shaxmat sport turiga kiradimi-kirmaydimi degan mavzuda bahs bo'lib turadi. Shaxmatni kishi ruhini chiniqtirishi, aqlini mustahkamlashi nuqtai nazaridan ham hech ikkilanmay sport turiga qo'shish mumkin.

Qo'shimchasiga jozibadorligi jihatidan esa haqiqiy san'at, desa ham bo'laveradi. Murakkabligini esa fanga qiyoslash mumkin. Sport-san'at-fan uchburchagi shaxmatning tub mohiyatidir.

O'zining betakror tarixi va madaniyati, aql-zakovati bilan asrlar davomida insoniyatni hayratga solib kelgan xalqimizning yuksak tafakkuri va intellektual salohiyati shaxmat timsolida yana bir bor yorqin namoyon bo'ldi. Har bir shaxmat o'yini bu badiiy asardir. Bunda bir-biriga qarama-qarshi teng kuchga ega bo'lgan raqibchilar kurashidir. Agar shaxmatni inson hayotida tutgan o'rni haqida o'ylab ko'radigan bo'lsak - nafaqat bu sport, balki ma'naviyatni va ruxiyatni boyitadigan, aqlini ham charxlaydigan vosita ekanligi oydinlashadi.

Hozirgi zamon psixologlarining fikricha, harakteri og'ir, badjahl va urushqoq bo'lgan bolalarga shaxmat bilan shug'ullanish tavsiya etilar ekan. Darhaqiqat, shaxmat o'ynaganda har bir yurish miyada hisob-kitob qilinadi. Boshqalar bilan maslahatlashib, kelishib o'ynab bo'lmaydi. Har bir shaxmatchi o'zini bilimi va kuchlaridan foydalangan holda yahshi o'ynashga harakat qiladi. Hozirgi kunga kelib shaxmat qonun-qoidalari ancha takomillashgan va islohlashgan. Hususan raqibga hurmat, do'stona o'yinlar madaniyati va ma'naviyati rivojlangan. Shaxmat haqida ko'p mulohaza qilish mumkin, chunki shaxmatni

nafis estetikaga qiyoslanadi. Bolada yuksak did, topqirlik, hozirjavoblik xislatlar tarkib topadi. Buni shaxmatni tushungan kishigina his qiloladi. Kuchli shaxmatchi besh qirradi mavjud bo'ladi: 1) qobiliyat 2) harakter 3) sog'lik 4) ruhiy, jismoniy tayyorgarlik va albatta 5) maxsus tayyorgarlik. [3.-66b]

Hozirgi mutaxassislarining fikriga qaraganda: shaxmat- inson o'zini tutishida va og'ir-vazmin bo'lishi bilan birga hotirjam bo'lishida katta yordam berar ekan. Shu bilan birga sog'likka ham ahamiyati katta ekanligi aniqlangan. Ota-onaning farzandlarga, ustozlarning shogirdlarga o'rgatgani davr shiddatiga dosh bera olmay qolmoqda. Zamonaviy mutaxassis esa tinimsiz izlanishda. Ya'ni, vaziyat murakkablashmoqda. Shaxmat esa murakkab vaziyatlarda zarur yechimlarni his qa vaqtda topishni o'rganish modelidir. Bugungi axborotlarning shiddatli oqimida (axborotlarning yangilanib turish tezligini ham e'tiborga olgan holda) kerakli ma'lumotni topish va bir qarorga kelish amaliy ahamiyatga ega. Shaxmatchilarning mashg'ulotlarga ketayotgan vaqti sarfini boshqa biror soha bilan taqqoslab bo'lmaydi: doimiy ravishda kuniga 6–8 soat, maxsus tayyorgarliklar davrida 12–16 soat shaxmat bilan shug'ullanish bugungi yetakchi shaxmatchilar uchun sport formasini (so'nggi shaxmat yangiliklaridan xabardor bo'lish) saqlab turishning zaruriy sharti bo'lib qoldi. Yirik xalqaro turnirlarda shaxmat partiyalari uchun esa olti soatcha vaqt beriladi. Partiyani shu vaqt ichida yakunlash shart. Qo'yilgan masalani berilgan vaqtda hal etish muammosi dolzarblashib boraveradi. Farzandlarining hamma narsaga ulgurishini orzu qilayotgan va bu yo'lda tinimsiz izlanayotgan ota-onalar shaxmatda shunday imkoniyatlarni ko'rayotganligi bois yoshlarning bu yo'nalishdagi yutuqlari sezilarli bo'lmoqda. [4.- 28-37b]

Tabiiy ravishda maktab yoshidagi bolalarning shaxmatni o'rganishi ularning o'qishlariga salbiy ta'sir qilmaydimi, degan savol ham ko'ndalang bo'ladi. Yo'q. Aksincha, koni foyda. Barcha kuchli shaxmatchilar barcha fanlarni o'zlashtirishda ilg'or bo'lishgan. Shaxmat o'yini fikrlashni tartiblashtiradi, diqqatni jamlashni chiniqtiradi va xotirani rivojlantiradi. Ayniqsa, o'smirlik yillarida shaxmat bilan shug'ullanish katta ijobiy natijalar beradi. Sabr-bardoshlilik, izchillik, yuqori intizom va diqqatni bir joyga jamlay olish – shaxmatchi muvaffaqiyatining muhim omilidir. Davomli, kuchli yurishlar bilan erishilgan ustunlikni o'ziga e'tiborni sustlashtirish evaziga boy berish mumkin. Shaxmat nafaqat fikrlar va qarashlar kurashi, xarakter va irodaviy kurash hamdir. Bu borada psixolog va pedagoglar yetarlicha tajriba to'plaganlar hamda maqbul uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Shaxmat bilan shug'ullangan bola “bir ishni boshladingmi, uni oxiriga yetkaz”, qoidasini ong ostida o'zlashtiradi. Chunki shaxmat barcha harakatlarni natijaga qaratishni o'rgatadi. Shaxmat universallikni talab etadi. Shaxmatda to'plangan bilim hayotda ham sermuloahzalilikni shakllantiradi, shaxsning ijodiy kamolotini sayqallaydi. [5.-17-23b]

«Shaxmat bola uchun ermak, quvonch manbai bo'libgina qolmay, uning diqqati, xotirasi, ijodiy tafakkuri va tasavvurini o'stirishga ham xizmat qiladigan vositadir. Bu jihatlar bolaning bunday bu yong'i hayotida muhim o'rin tutadi. Shaxmat o'yini jarayonida bolalar yangi bilim, malakalarni egallaydilar, qobiliyatlarini o'stiradilar. Ota-onalar o'zlari ham bolalarga o'yin mazmuni va yo'nalishini taklif etishlari mumkin.

Idrok deb, narsa yoki hodisalarni sezgi a'xzolariga bevosita ta'sir qilish jarayonida kishi ongida aks ettirishga idrok deyiladi. Bolada shaxmat donalari orqali narsalarning rangi, shakli, kattaligiga ko'ra tahlili qilishi malakasini shakllantiradi. Maktabgacha yosh oxiriga kelib, bolalar rang qatoridagi 7 xil rangni bemalol farqlay oladilar. Ular asosiy gemometrik shakllarni bilishlari lozim. Namunaga ko'ra yoki nomi aytilgan ma'lum bir shakldagi narsalarni ajrata olishlari kerak. Bolalar narsalarning kattaligini farqlashda ularni bo'yicha terib chihis hni biladilar. Shaxmat donalari to'g'ri terish, nomlarini to'g'ri aytilish, ularni kuchlarini farqlash va qanday yurishlarni o'rganadi.

Diqqat – individning hissiy, aqliy yoki harakatlantiruvchi faoliyatini bir narsaga qaratilganligidir. Shaxmat o'yini orqali bolalarda diqqatni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ular voqelikning ma'lum jihatlariga qarata diqqatni to'plashga qaratadi. Shaxmat turkumi orqali maktabgacha yoshda bola diqqatining turg'unligi, ko'chuvchanligi, bo'linuvchanligi kabi xususiyatlari shakllanadi. Diqqatning turg'unligi biror narsa ustida uzoq vaqt to'plab tura olish demakdir. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bolalar 15-20 daqiqagacha uzluksiz shug'ullana oladilar.

Diqqatni ko'chirish – uni bir faoliyatda ikkinchisiga o'tkaza olishdir. Diqqatning bo'linuvchanligi bir vaqtning o'zida kishining ikki yoki undan ko'proq mashg'ulot bilan shug'ullana olishida namoyon bo'ladi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar 6-7 ta mashg'ulot o'rtasida diqqatni taqsimlay oladi.

Maktabgacha yoshda ixtiyorsiz diqqat jarayoni ayni paytda bola uchun qiziqarli narsaga diqqatni qaratishda yuzaga keladi. Ixtiyorsiz diqqat bolaning o'zi uchun qiziq bo'lmagan faoliyat bilan shug'ullana olishda nazarda tutadi. Shaxmat o'yinining yana bir jihati xotirani o'stirishga qaratilgandir. Katta maktabgacha yoshdagi bola o'z oldiga maqsad qo'ya oladi. Biror narsani eslab qolishi ana shu maqsadni amalga oshirish vositalarini izlab topish shular jumlasidandir. Tafakkurni o'stirish obrazli harakatli, ko'rgazmali obrazli mantiqiy tafakkur turlarini egallashdan iboratdir. Bola turli rejalar va sxemalardan erkin foydalana olishi lozim. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bolalarda mantiqiy tafakkur elementlari shakllana boshlaydi, ya'ni ular xulosa qila oladilar. Mantiqiy qonunlarga ko'ra fikrlaydilar. Bolalar ijodiy qobiliyatini o'stirish deganda tasavvur hayolning taraqqiyoti va noan'anaviy tafakkur qila olish tushuniladi. Ijodkor ko'p jihatdan o'z his tuyg'ulari, olam haqidagi tasavvurlarni turli usullar bilan bayon eta olishga bog'liq. Buning uchun esa bola har bir narsada uning turli tomonlarini ko'ra olishi narsaga xos alohida belgilarning barchasini xis qilishi obrazni ko'z oldiga keltira olishi kerak.

Va nihoyat, bolalarni maktabgacha tayyorlashga yordam beradigan shaxmat o'yini orqali kichkintoylarda elementar matematik tasavvurlarni rivojlantirish nutqning tahlili bilan tanishtirish bola qo'lini yozma malakasini egallashga tayyorlash ishlari olib boriladi. [6.-17-23b]

Ma'lumki, shaxmat bolalarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishga xizmat qilishi bilan bir qatorda ularning intellektual salohiyatini, fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Bu jarayonni, ya'ni shaxmatning bolada qanday ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lishini quyida izohlashga harakat qilamiz.

Diqqatni jamlash: shaxmat o'ynagan bola taxtadagi vaziyatlarga qarab diqqatini jamlaydi. Diqqatni bir joyga jamlay olish fikrlashning bir bosqichidir.

Reja tuzish va taqlil qilish: bola shaxmat taxtasidagi vaziyatga qarab, raqib shohini mot qilish uchun turli yo'llar izlaydi, reja tuzadi, tahlil qiladi.

Qaror qabul qilish: favqulodda yuzaga kelgan kutilmagan holatni bartaraf etish uchun "Yurish kerakmi?", "Hujum qilish kerakmi?", "Himoyalani kerakmi?" kabi qarorlarni bolaning o'zi tezkorlik bilan qabul qiladi. Bu esa o'z navbatida uni mustaqil fikrlashga, natijani hisobga olgan holda qaror qabul qilishga o'rgatadi.

Mas'uliyatni his qilish: o'yin jarayonida yosh shaxmatchining tajribasi oshib boradi. Turli musobaqalarda ishtirok etadi. Jamoa azosi sifatida maktab sharafini himoya qilish uchun ko'proq tajriba to'plashga, mahoratini oshirishga harakat qiladi. Bunda bolaning mas'uliyatni his etish ko'nikmasi shakllana boradi.

Do'stona munosabat: o'quvchilarda birgalikda shaxmat o'ynash orqali o'zaro do'stona munosabat shakllanadi, bu jarayon bolaning kirishimli bo'lib ulg'ayishiga ham xizmat qiladi.

Xotiraning rivojlanishi: eng chiroyli yurishlar, kombinatsiyalar, etyud va masalalar ularning yodida qoladi. Keyingi o'yinlarda bu yurishlarni eslab, amaliyotda qo'llashi bir tomondan ularni g'alabaga yaqinlashtirsa, yana bir tomondan xotirasi mustahkamlanishiga hissa qo'shadi.

Xulosa qilish qobiliyati: sportda hamma vaqt ham omad kulib boqavermaydi. Ba'zan mag'lubiyatga ham uchrash mumkin. Har bir sportchi o'z mag'lubiyatidan to'g'ri xulosa chiqarganidek, yosh shaxmatchilar ham "Qaysi yurishda xato qildim? Xato qilmaslik uchun nima qilish kerak edi?" deb o'ylaydi. Keyingi musobaqalarda shu xatoni takrorlamaslikka harakat qiladi. Demak, bolalar o'z xatolariga tanqidiy ko'z bilan qarashni, har bir holatdan o'ziga kerakli xulosa chiqarishni o'rganadi. Shuni ta'kidlash muhimki, xulosa chiqarishni o'rgangan bola hayotda ham murakkab vaziyatlardan tez chiqib ketishning choralari topa oladi. [7.-15b]

Shaxmat bilan shug'ullangan bolaning, birinchidan, mazmunsiz o'tadigan bo'sh vaqti bo'lmaydi. Ikkinchidan, barcha fanlarni, jumladan hozir keng e'tibor berilayotgan chet tilini o'zlashtirishi osonlashtiradi. Uchinchidan, intellektual salohiyat yuksaladi, mudrab yotgan qobiliyatlar ochiladi. Bugungi tezkor zamonda har bir ota-ona farzandlarining yetuk inson bo'lishini, shiddatli davr qo'yayotgan yangi-yangi talablarga moslasha oladigan shaxs bo'lib shakllanishini istaydilar. Bu muammoni shaxmat muvoffaqiyatli hal etadi.

Shaxmat shubxasiz foydadir, u odamning intellektual o'sishiga ko'maklashadi va inson tafakkurini boyitadi. Kuchli shaxmatchining shu o'yinga bo'lgan qiziqishi uning fikrlashi muhim ro'l o'ynab, duyoqarashi, mulohaza qilish qobiliyati muntazam o'sib boradi. Xalqimizda "tetti o'lchab bir kes", degan maqol bor. Shaxmat o'yinini zarur bo'lganda o'n, yigirma karra o'lchashni taqazo etadi. Inson miyasining hali fanga ma'lum bo'lmagan qirralari ishga tushadi. Nafaqat raqib, hatto o'zi ham hayratlanadigan yechimlarni izlab topishga erishadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, bolalarni maktabga tayyorlashda shaxmat o'yinlaridan foydalanish uning idroki, tafakkuri, xotirasi va mantiqiy fikrlashini o'stiradi va

shakllantiradi, bundan tashqari shaxmat yoshlarni aqliy, axloqiy, ruhiy, ma'navnviy jihatdan sog'ligini ta'minlaydi. Shaxmat o'quvchi-yoshlarning fanlarni a'lo darajada o'zlashtirishga yo'l ochib beradi. Shaxmat o'ynash qobiliyati shakllangan bola hech qachon yomon yo'lga kirmaydi, shundan komillikka intilib yashashga o'rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3906 sonli qarori
2. Nosir Muhammad "Shaxmat mo'jizasi" T 2014-y [5-9 bet]
3. Muhiddinov M. Katakarda yashiringan olam. -T.: O'zbekiston, 1976. [66 bet.]

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА И ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Зуфаров Темур Умарович - *старший преподаватель,*
Турсинбаева Мафтуна Ашурали кизи
Алимова Фатима Махдиевна
Жаксилыков Абзалбек Муратбай ули

Студенты факультета дошкольного и начального образования Чирчикского государственного педагогического университета (ЧГПУ)

Физическая культура является важнейшей составляющей дошкольного воспитания, обеспечивающей гармоничное развитие ребёнка, формирование двигательной активности, профилактику различных заболеваний и создание основ для ведения здорового образа жизни в дальнейшем. В условиях модернизации системы образования в Узбекистане и мире в целом значительно возрастает актуальность поиска новых подходов к организации физического воспитания в дошкольных учреждениях.

Однако анализ практики показывает, что процесс физического воспитания в детских садах не всегда соответствует современным требованиям. Низкий уровень методического обеспечения, ограниченность материально-технической базы и недостаточная профессиональная готовность педагогов препятствуют формированию эффективной модели организации занятий физической культурой.

Целью данного исследования является выявление проблемных аспектов и определение перспективных направлений повышения качества и эффективности уроков физической культуры в дошкольных образовательных организациях.

Основные проблемы организации уроков физической культуры в дошкольных учреждениях

1. Методические трудности

- Отсутствие у педагогов достаточного количества инновационных методик для работы с детьми 3–6 лет.

- Формальное проведение занятий, сведение урока к простым упражнениям без учёта психофизиологических особенностей ребёнка.

- Недостаточное использование игровых технологий и сюжетно-ролевых форм обучения.

2. Материально-техническое обеспечение

- Ограниченное количество спортивного инвентаря и оборудования.

- Отсутствие специализированных залов и площадок в ряде дошкольных учреждений.

- Недостаточная адаптация оборудования под возрастные и анатомо-физиологические особенности дошкольников.

3. Педагогические и кадровые проблемы

- Недостаточная квалификация воспитателей и инструкторов по физической культуре.

- Ограниченные возможности повышения квалификации в сфере инновационных технологий.

- Преобладание устаревших подходов, отсутствие компетенций в области цифровизации.

4. Организационно-управленческие трудности

- Низкий уровень контроля за качеством проведения занятий.

- Недостаточная координация между руководством детского сада, педагогами и родителями.

- Отсутствие системной диагностики уровня физической подготовленности детей.

Пути решения выявленных проблем:

1. Совершенствование методик обучения:

Внедрение игровых технологий: использование подвижных игр, сюжетно-ролевых упражнений, имитационных ситуаций.

Разработка авторских программ, учитывающих возрастные и индивидуальные особенности дошкольников.

Акцент на развитие координации, гибкости, быстроты и выносливости через игровые формы.

2. Модернизация материально-технической базы:

Оснащение дошкольных учреждений современными спортивными модулями (мягкие маты, конструкторы, многофункциональные комплексы).

Использование недорогого и доступного оборудования: резинки, мячи, обручи, маркеры для игр.

Развитие уличной инфраструктуры — спортивных и игровых площадок с безопасным покрытием.

3. Повышение квалификации педагогов:

Организация курсов и семинаров по современным методикам физического воспитания.

Изучение опыта зарубежных стран по формированию двигательной активности у дошкольников. Подготовка педагогов к использованию цифровых технологий: интерактивные упражнения, фитнес-приложения, обучающие мультимедиа.

4. Совместная работа с родителями:

- Привлечение родителей к спортивным праздникам, соревнованиям и совместным играм.

- Формирование у родителей осознанного отношения к необходимости двигательной активности.

- Разработка методических рекомендаций по организации физической активности дома.

5. Мониторинг и оценка эффективности:

Введение системы диагностики физического развития и двигательной подготовленности дошкольников.

- Использование педагогических тестов для оценки координации, гибкости и силы.

- Разработка индивидуальных траекторий развития для детей с отставанием.

Заключение. Повышение качества и эффективности уроков физической культуры в дошкольных образовательных организациях требует комплексного подхода, включающего методическое, кадровое, организационное и материально-техническое обеспечение. Решение выявленных проблем позволит создать условия для гармоничного физического и психического развития детей, закладки основ здорового образа жизни и подготовки к успешному обучению в школе.

Список литературы:

1. Аликперова, Н. В. (2019). Современные подходы к организации физического воспитания в дошкольных образовательных учреждениях. *Дошкольное воспитание*, № 5, 42–47.

2. Бальсевич, В. К. (2009). *Физическая культура: молодость, здоровье, интеллект*. Москва: Физкультура и спорт.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA XOTIRANI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Mutalova Dilnoza Abdurashidovna

Chirchiq davlat pedagogika universitetini v.b.dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Sodiqova Dilodod Iqboljon qizi, Xursanova Fotima

Orifjonovna, Qochqorboyevna Lobar Qudratjonovna,

Xudoyberganova Zilola

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim"
fakulteti talabalari*

Maktabgacha yoshdagi bolalarda xotirani rivojlantirish usullari bir nechta bo'lib ular bolaning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xotira o'zi nima? Xotira deb inson kundalik voqea xodisalarini esda saqlash, esga tushurish va unutish bilan bog'liq bo'lgan psixik jarayonga xotira deyiladi. Xotira bolalarda kundalik hayotida ya'ni maktabgacha ta'lim paytida o'rgangan narsalarini, ko'rgan rasmlari, yod olgan she'rlar, o'qigan ertaklari va sahnada qilgan xatti-harakatlarini esda saqlab qolishi nazarda tutuladi.

Xotira nerv fiziologik asosi bosh miya yarimsharlari, neyro'nlar, aksonlar, dendritlar va plazmalarning ishtirokining ta'siri ostida ma'lumotlarni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ya'ni xotiradagi har bir xujayra inson hayotida juda katta ahamiyatga ega, chunki biz kundalik turmushda ishlatadigan so'zlarimiz, ko'rgan narsalarimiz, eshitgan so'zlarimiz, bajarayotgan ishlarimiz xotirmizdagi hujayralar orqali xotirada saqlanib qoladi, keyinchalik esa biz eslaganimizda esimizga tushadi.

Tabiatda va jamiyatda namoyon bo'ladigan har qanday toifadagi psixik hodisa o'zining tarkibiga kiruvchi har bir qismini muayyan tartibda o'zaro bog'langan tarzda saqlab qolinishini talab etadi. Turli ko'rinishga ega bo'lgan "bog'lanish" ga imkoniyat yoki shart-sharoit vujudga kelmasa u holda rivojlanish to'grisida so'z ham bo'lishi mumkin emas, chunki I M Sechenov iborasi bilan aytganda, kishi "chaqaloqlik holatida "mangu qolib ketgan bo'lar edi" degan. Ya'ni inson yon atrofdagi odamlari bilan yokida ko'rgan, o'qigan narsalarini, qilgan harakatlardan tortib bajargan ishlarigacha esga tushurmaganda odamlar shu chaqaloq holda qolib ketishardi ya'ni dunyo bilan chambarchas bog'lanmasdi degan. Tadqiqotchilarning ko'rsatishicha ko'p vaqt bir xil signalni takrorlab turish bu bolalarda nafaqat bolalarda balki katta yoshdagi odamlarda ham xotirani yaxshi rivojlanishiga olib keladi. Agar takrorlanmasa tezda esdan chiqadi.

Bola xotirasini rivojlantirishda umumiy psixologiyada xotira 5 ta muhim mezonlarga, turga ya'ni ko'rinishlarga ajratiladi:

1. Ruxiy holatning faolligiga ko'ra xotira turlari. a) harakat xotirasi. b) obrazli xotira d) his-tuyg'u xotira. c) so'z mantiq xotira.

2. Ruxiy holatning maqsadiga binoan. a) ixtiyoriy xotira b) ixtiyorsiz xotira d) mexanik xotira

3. Ruxiy faoliyatning davomoiyligiga ko'ra. a) qisqa muddatli xotira b) uzoq muddatli xotira d) operativ (tezkor) xotira

4. Ruhiy faoliyat qo'zg'atuvchisining sifatiga ko'ra . a) musiqiy xotira b) eshitish xotirasi .

5 . Ruhiy faoliyatning inson kasbiy yo'nalishiga qarab . a) fenomenal xotira b) kasbiy xotira .

Bu xotirlarning hammasi bolalar nafaqat bolalar balki kattalar hayotida ham katta ahamiyatga ega. Masalan harakat xotirasi haqida quyidagicha ma'lumotlar keltirilgan .

Harakat xotirasi - orqali bolalarga ertak aytishda , she'r yod olishda qanday harakatlar qilib aytish , yuz mimikasidan qanday foydalanish kerakligi haqida harakat xotirasi juda katta ahamiyatga ega .

Obrazli xotira - esa bolaning tasavvuri, tevarak -atrof shuning bilan tovushlar, ta'mlar, ko'rinishlar va bajargan ishlari orqoli xotirada qolishi mumkin .

.His - tuyg'u xotira - bu insonda kechadigan hissiyotlar , turli xil kechinmalar va atrof muhitga bizni qarashlarimiz .

Ixtiyoriy xotir - bu insonni esda saqlab qoladigan ma'lumotlari . Ixtiyoriy xotira biz uchun kerak bo'ladigan narsalar , ma'lumotlarning xotiramizda saqlanishi . Bu faoliyatni odatda ong bevosita boshqaradi .

Ixtiyorsiz -xotira insonni xohishiga bog'liq emas, chunki maqsadsiz ega bo'lgan ma'lumotlar, xabar , axborot , tasavvurning ko'pchilik holati aks etadi . Ixtiyorsiz xotira bu inson ongida beixtiyor qoladi .

Uzoq mudattli xotira - bu bolalarda qayta -qayta takrorlash , turli xil yo'llar bilan yod olish orqali hosil bo'ladi va kelajakda biz o'sha ma'lumotlarni eslaganimizda darrov esimizga tushadi va ma'lumotlarni oson tushunishga yordam beradi .

Qisqa muddatli xotira - bu inson hayotida juda qisqa muddat xotira bo'lib bizga kerak bo'lgan ma'lumotlarni qayta eslolmaslik ,keyinchalik o'sha ma'lumotlarni yana izlab yana xotiraga joylashimiz mumkin ,lekin bu ma'lumotlarni takrorlab turmasak bu ma'lumotlar xotiradan o'chib ketadi .

Operativ xotira - inson bevosita tez bajarayotgan harakatlari uchun xizmat qiladi ya'ni juda tez yod olish kabi xolatlar bo'lishi mumkin , keyinchalik esa bu esimizda bo'lmaydi .

Psixologiya- " xulq atvor va aqliy jarayonlarni ilmiy o'rganish "-deb tariflanadi . Inson ongi va xulq atvori falsafiy qiziqishlar dastavval Misr ,Fors , Xitoy , Gretsiya , va Hindistonning qadimgi sivilizatsiyalar davrida boshlangan. O'sha payti ya'ni psixologiyaga qiziqishlar boshlangan paytda avvalo bolalarning psixologiyasi o'rganilgan .Chunki yosh avlodlarning yetuk inson bo'lib , yetishishi uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan . Individning o'z tajribasida esda olib qolishi ,esda saqlashi va keyinchalik uni yana esga tushurishi xotira deyiladi ya'ni bunda xotirada biz ko'rgan narsamiz, bilgan ishlarimiz, qilayotgan harakatlarimiz va o'qiyotgan kitoblarimiz xotiraga joylashadi va xotirada uzoq muddatli izlar qoldiradi va o'sha izlar bizga keyinchalik ma'lumotlarni esga tushirishimizga yordam beradi .

Psixologiya-eksprimental tadqiqotlar sohasi sifatida 1854-yilda Germaniyaning Leyptsig shahrida Gustav Fexker hissiy tajribalar haqida hukum chiqarish va ularning ustida qanday tajribalar o'tkazish haqida 1- nazaryani yaratgan va shundan keyin bolalar

psixologiyasi asta asta rivojlana boshlagan . Bolalar psixologiyasi haqida aniqrog'i psixologiya haqida buyuk allomalar ham o'z fikrlarini bildirgan va ko'plab izlanishlar olib brogan.

Abu Nasir Farobiy fikricha " Bolalar psixologiyasida o'qituvchi bolalarga haddan tashqari qattiq qo'llik bolalarda o'qituvchiga nisbatan haddan tashqari nafrat tuyg'usini kuchaytiradi ." "Bolalarga qanday muomila qilsangiz o'zingizga ham shunaqa muomila qaytadi " deganlar.

Bolalar o'z fikrlarini aniq va ravon bildirishlari uchun tarbiyachi pedagoglar bolalar bilan yaxshi muomilada bo'lib ularni psixikasini yaxshilab o'rganishi kerak . Chunki bolalarning ichki kechinmasini , qabul qilish darajasini bilmay turub bola bilan ishlash juda qiyin bo'ladi .

Abu Ali ibn Sino birinchi bor psixologiya fanidan tajriba olib borgan alloma hisoblanadi. U odamlarda emotsional xolatlar bo'yicha dastlabki tajribalarni amalga oshirgan. Uning "Tadbiri manozil "asarida ta'lim tarbiya va bolalarda kechadigan psixologik holatlarga alohida e'tibor bergan.

Bu asrda boblar bo'lib bolalarni tarbiyalash uchun ruhiy holatini aniqlash qiziqishlari va odamlar bilam muloqati , o'z tengqurlari bilan bo'ladigan mulaqotlarni aniqlash va nimalarga qiziqishi haqida ko'plab ma'lumotlarni keltirib o'tgan .Abu Ali ibn Sino bolalar xotirasini rivojlantirish maqsadida turli xil o'yinlar , turli xil mashqlar bajarish kerakligi haqida ko'plab maslahatlar bergan . Ko'plab matematik amllarni bajarish , ko'p masalalar ishlash ya'ni bu masalani yechishda bolalar masaladagi sonlarni yodlashi va shunga ko'ra masalalarni yechishi mumkin.

Farzand tarbiyasida aynan maktabgacha yoshdagi bolaning xotirasini rivojlantirishda ota - onasi bilan bo'ladigan muloqat o'qituvchilar , tarbiyalanuvchi bolalar ya'ni bolaning o'z tengqurlar bilan bo'ladigan holatlarni va ular bilan o'zaro muloqat va o'sha paytda bolada kechadigan hissiyotlar haqida aytib o'tgan O'qituvchi pedagoglar bolalar bilan individual ya'ni shaxsiy ishlashi kerak chunki bolani psixologik holatini bilmasdan u nimani xohlashini , nimalarga qiziqishini, va nimani yoqtiradi -yu nimani yoqtirmaydi,oilada bo'ladigan muloqatlar ya'ni oila a'zolari bola bilan qanday muomilada bo'ladi, ota -ona bola bilan vaqtini qanday o'tkazishi haqida ma'lumot yig'ish kerak . Bundan tashqari psixologiya, bo'yicha bolalarni tarbiyalash , bolalarning psixik holatidan kelib chiqib unga muomala qilish , kerakligi haqida aytgan . Bolalarni tarbiyalash bo'yicha xohishlar va ular bilan yakka holda ishlash ya'ni bu degani o'z kasbini sevmagan inson o'z ishiga e'tiborsiz bo'ladi ya'ni bolalarning nima bilan shug'ullanishi, nimani yaxshi ko'rishi , nimaga qobilyati bor - u nimaga qobilyati yo'q va bola bo'ladigan barcha narsalarni e'tibordan chetta qoldiradi . Bunday tarbiyalavchilar hech qachon bolalar bilan yaxshi ishlay olmaydi shuning uchun inson egallagan kasbini sevishi va o'sha kasbga mehr qo'yishi kerak , shundagina ishlashi oson bo'ladi . Allomalar psixologik maslahat ishlarini olib borishda bir biriga yaqin bo'lgan 4 tushunchani ajratadilar . Psixologiya , psixokomeksiya , shifokorsiz psixoterapiya, psixologik maslahat berish haqida o'zlarini bilgan bilimlarini tarbiyachi , o'qituvchilarga o'rgatgan ya'ni bolalar bilan qanday ishlash ular bilan qanday suhbatlashish va ularda kechayotgan holatlar , tushunmovchiliklar yokida

tengdoshlari bilan bo'ladigan muloqatlar hamda o'qish joyi , ovqatlanish joyi , televizor ko'rish joyi va o'yinchoqlarni o'ynash joylarini tushuntirib borishlari kerak . Ota- ona bolasining xotirasi yaxshi rivojlanishu uchun bola bilan ko'p birga bo'lish turli xil ertaklar o'qib berish , hayvonot bog'lariga olib borish , bolani tinglash , va ko'proq bolalar bilan o'ynashiga qo'yib berish va bolaligidanoq aqlni charxlovchi o'yinlardan foydalanish kerak . Bolada bo'ladigan jarayonlar ularning qiziqishlari, iqtidorini aniqlab bolani to'g'ri yo'naltirish kerak. Bu bolalik davri eng beg'ubor davr hisoblanadi .

XVII- asrlar oxirida olimlar fanni davolashning psixik usullaridan foydalanishni ilmiy ravishda tushuntirib,asoslab berishga harakat qilgan . Bolalarda bir-biri bilan uyg'unlashish va bir- biri bilan o'ynash, bir -birining fikrlarini tinglashi va o'zaro so'zlarini erkin bayon qilishi kerak degan fikrni bildirgan . Hozirda bolalar psixologiyasi masalasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda . Bunda bolalar dunyo qarashi , atrof muhiti , ular bilan bo'ladigan dunyo qarash , bolalarga ota - onasidan beriladigan e'tibor, bolalarda asosiy o'rin tutadi . Masalan bolalar psixologiyasida aytiladiki, ota - onaga nima yomon bo'lsa bolaga ham o'sha narsa yomon , ota - onaga nima yaxshi bo'lsa bolaga ham o'sha narsa yaxshi bo'ladi . Bu holatlar bolalarda 10 - 12 yoshga qadar davom etadigan jarayon hisoblanadi . Bolalar bu yoshdan keyin o'zlari xulosa chiqara oladigan, oqni qoradan ajrata oladigan bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasini rivojlantirishda ular bilan ko'plab turli xil mashg'ulotlar o'tkazish bolalar bilan matematik amallarni , tenglamalarni , masalalarni ko'plab bajarish kerak . Shundagina bolalarda aqliy jixatdan rivojlanish , va bolalarda bo'ladigan o'zgarishlarni ko'rish mumkin . Ota - onaning har bir qilgan ishlari va aytayotgan so'zlarni bola anglab oladi va buni bizga ko'rsatib beradi , biz bunda bolalar uchun ko'zgu hisoblanamiz bolalar esa bizni aksimiz bo'ladi .

Bolalar psixologiyasi, psixik jarayonlar ma'rifiy , nuqtaiy , hissiy , irodaviy kuchlar paydo bo'lishi va rivojlanishi bolalarda psixik holatini yaxshilash uchun bolalar bilan o'ynash turli xil ertaklarni tinglash va o'zlari shu ertak qahramonlari bo'lishi , she'rlar yod olish turli xil tez aytishlar va turli xil maqollar va masallar tinglash, bolani psixikasiga ta'sir qiladi va bola xotirsaida yaxshi qoladi chunki bolaga boshqa birov ko'rsatgandan ko'ra bolani o'zi qilgani foydaliroq bo'ladi, sababi bola o'sha bajarayotgan mashiq bo'lsin , aytayotgan she'r bo'lsin yokida ertak qahramoni bo'lsin bolani yodida ya'ni xotirasida o'chmas iz bo'lib qoladi . Bola bu payti o'zini o'sha qahramonlar o'rniga qo'yib ko'radi ya'ni o'sha qahramonlar yonida bo'lganday yokida o'sha qahramonlarni jasotratini ham o'zida mujassam qilishi mumkin va eng tortinchoq bola ham o'z qobilyatini ko'rsata bila oladi.Bolada shunday qobilyatlarni shakllantirish va rivojlantirish, uchun avvalo ota - onaning o'rnini birinchi o'rinda turadi, undan keyin esa tarbiyachilar , o'qituvchilar , pedagoglar va psixologlar rol o'ynaydi . Psixologiya eng avvalo psixikani insonga xos shakli bo'lmish ong va tafakkur , o'z-o'zini iroda etishi , anglashni bildiradi. Bu bog'liqlik asosan bolalarda ayni rivojlanishda juda zarur , chunki bolalarning ruhiy holatini aniqlash, bolalar bilan yaxshi chiqishish uchun bolani psixikasini bilish kerak , keyin bola nimalarga qobilyatli - yu , nimalarda oqsaydi, shularni bilish o'qituvchilar uchun asosiy kerakli bo'ladigan ma'lumotlar hisoblanadi . Bola ota - onasidan olgan bilimlari,ota - onasini bergan tarbiyasi bilan shakllanadi ba'zida bolalarda shunday holat bo'lib qolishi

mumkin meni ota-onam menga bunaqa degan lekin anavi o'rtog'im bunaqa dedi deb o'ylashi mumkin . Lekin bola yo'q unaqamas yo'q menga oyim yokida dadam bunaqa deb o'rgatganlar deb boshqani gapiga kirmasligi mumkin. Bolaga boshida nima to'g'ri nima noto'griligi haqida uqtirsangiz o'shani kelajakdada hayotidada qo'llaydi . Bolalar xotirasini rivojlantirishda bolani qabul qilish qobiliyatini bilib olishimiz kerak bo'ladi ba'zi bir bolalar bir marta takrorlagandan tushunib bilib oladi , ba'zi bir bolalar esa bir necha marta takrorlash orqali bilib olishi mumkin , bunday paytda bolaga ko'proq mashqlar o'tkazish , turli xil xotirani kuchaytiruvchi metodlardan foydalanish kerak bo'ladi . Bolalarga o'yin tanlashda ularning yoshiga qarash kerak ya'na ularni soniga qarab ham turli xil o'yin tanlash kerak bo'ladi chunki siz tanlagan o'yinda bolalarni hammasi ham ishtirok etolmay qolishi mumkin va o'sha payti bolalarda xafagarchilik xolati ba'zilarida esa guruhga qo'shila olmaslik xolati bo'lishi mumkin . Shuning uchun bolalarga to'g'ri o'yin tanlash, bolalarni hammasini guruh qilish , shakllantirish kerak .Bolalar uchun o'yin tanlashda ham bolalarni xotirasini charxlovchi va bolaning qobiliyatlarini ko'rsata biluvchi o'yin tanlash kerak bo'ladi . Chunki bolalarning diqqatini torta bilish o'ta murakkab narsa, bolani diqqatini juda oz fursat jamlay oladi, bolalarning diqqati juda tarqoq bo'ladi va boshqa ishlar bilan chalg'ib ketishlari, yokida bola uchun bu bo'layotgan dars yoki o'yinlarga qiziqmasdan qolishi mumkin , shuning uchun bolalar uchun juda qiziqarli metodlardan foydalanish kerak . Bolalar xotirasini rivojlantirishda asosan ko'rgazmali qurollardan foydalanish kerak turli xil metodlardan foydalanib qiziqarli o'yinlarni bolalar bilan birgalikda o'ynash kerak. Asosan bola xotirasini rivojlantirishda matematik amallardan ko'p foydalanish kerak turli xil masalalar va turli xil sonlar o'yini, sonlarni to'g'ri sanash , teskariga sanashlarni mashq qilish kerak. Bola bilan turli amallarni bajarish , turli xil shakllar yordamida ularga shakllarni tanishtirish yokida o'sha shakllarning ranglarini aniqlash ranglarni bir - biridan ajrata olishni ya'ni farqlashni o'rgatish kerak . Bola yorqin ko'zga tashlanadigan ranglarga qaraydi bu ranglar bolalarni o'zlariga jalb qiladi. Faqatgina bolani xotirasini rivojlantirishda ota - ona, tarbiyachi pedagoglar va yon atrofdagilarni o'rni ham katta ahamiyatga ega bo'ladi .

Foydalanilgan adabiyot ro'yxati :

1. Nishonova Z.T , Alimova. G. K , Bolalar psixologiyasi va psixadiagnostikasi. T; TDPU 2017 .
2. G'oziyev. E , Ontogenez psixologiyasi Nazariy –eksprimental tahlil T; Nashr 2010 .
3. Do'stmuhammedova. Sh. A , Nishonova .Z. T va boshqalar Yosh davrlari va pedagogika psixologiya T; Fan va texnologiyalar 2013.
4. Shapolavenko. I.V Vazratnaya psixologiya 2007 .

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Mutalova Dilnoza Abdurashidovna

Chirchiq davlat pedagogika universitetini v.b.dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Abdumo'minova Sevinch Xabibullo qizi,

Urazbayeva Muslima Sherali qizi, Xidoyatova Iroda Ixtiyor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim"
fakulteti talabalari

Zamonaviy doimiy o'zgaruvchan dunyo ko'pincha odamdan tezkor qarorlarni talab qiladi. Xozirda juda ko'p turli xil ma'lumotlar mavjud va ularning hammasi ham ishonchli emas. Ba'zida tekshirilmasdan haqiqat sifatida qabul qilingan ma'lumotlar odamga zarar yetkazmaydi. Masalan, tarixga oid munozarali mavzular, turli voqea va hodisalarning talqini va boshqalar. Kimdir taqdirga ishonadi, kimdir ishonmaydi. Har bir fikrning o'z dalillari bor, lekin hech kimda rad etib bo'lmaydigan dalillar yo'q. Ammo ba'zida tahlilning yetishmasligi hayotimizga salbiy ta'sir ko'rsatishi va dahshatli oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ko'p hodisalar jiddiy tahlil qilinishini, voqealarni rivojlanishining turli xil variantlarini ko'rib chiqishni talab qiladi: ish tanlash, umr yo'ldosh, do'stlar, moliyaviy masalalar va boshqalar.

Bugungi kunda ko'plab bolalarda tanqidiy fikrlash qobiliyati yo'q. Chunki, bugungi kunda ko'p kattalar tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega emaslar. Biz shunchalik mamnuniyat bilan yashaymizki, savollar berish, o'z suhbatdoshimizni topish va fikrlash haqida o'ylash juda ko'p bolalar va kattalar uchun oddiy ish bo'lib qoldi. Tanqidiy fikrlash – bu kuch talab qiladigan va rivojlantirib borishimiz k kerak bo'lgan zarur ko'nikmadir. Biz uchun juda ko'p narsa avtomatik ravishda amalga oshiriladigan dunyoda biz bolalarimizni tasavvur qilishga ilhomlantirishimiz kerak.

Siz "tanqidchi" so'zini "hamma tanqidchi" yoki "juda tanqidiysiz" kabi salbiy narsa deb o'ylashingiz mumkin. Ammo tanqidiy fikrlash ijobiy bo'lishi mumkin.

Tanqidiy fikrlash ko'p yillar davomida butun dunyo o'qituvchilari va psixologlari tomonidan o'rganilgan. Amerikalik psixolog Diana Xelpen bu mahoratni fikrlash deb hisoblaydi, u muayyan xulosalar chiqarish va muayyan vaziyatda qanday harakat qilishni hal qilish uchun ishlatiladi. Tanqidiy fikrlash aniq va oqilona fikrlashdir. Bu aniq va muntazam ravishda fikrlashni, boshqa narsalar qatorida mantiq va ilmiy fikrlash qoidalariga rioya qilishni o'z ichiga oladi.

Ta'lim texnologiyalari bo'yicha tahlilchi Emilia Lai tanqidiy fikrlashni axborot manbalarini so'roq qilish va sinab ko'rish, argumentlar darajasini baholash, xulosalar chiqarish va to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyati sifatida tavsiflaydi. Ko'pgina tadqiqotchilar tanqidiy fikrlashning quyidagi tarkibiy qismlarini aniqladilar: moyillik qobiliyati (komponentga qiziquvchanlik, moslashuvchanlik, xolislik, adolat tuyg'usi, hurmat va boshqalar kabi shaxsiy fazilatlar majmui kiradi) kongitiv qobiliyat (komponentga tushuntirish, xulosa chiqarish, izohlash, tahlil qilish va hokazolar kiradi)

P.A.Fasiun o'ylashicha tanqidiy fikrlash insonga haqiqatni yolg'ondan ajratishga, ob'ektni turli tomonlardan ko'rib chiqishga, eng maqbul variantni tanlash uchun o'z harakatlarining mumkin bo'lgan foydalari, xavflari va oqibatlarini baholashga yordam beradi.

Tanqidiy fikrlashning yetishmasligi natijasida kasb, ma'lum bir ish joyini tanlashda xato qilish, firibgarlar yoki boshqa tajovuzkorlarning "o'ljasiga tushib qolish" hamda ma'naviy va jismoniy zarar yetkazishi mumkin bo'lgan odamlarning ta'siriga berilish ehtimoli ortadi.

Erta bolalik davridagi tanqidiy fikrlash qobiliyatlari.

So'nggi ta'lim tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, hatto 3 yoshli bolalar ham o'zlarining tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin, chunki bu yoshda ular allaqachon muloqot va imo-ishoralar orqali bilimga ega bo'lishni boshlaydilar. Kelajakda tanqidiy fikrlash uchun asos yaratish uchun maktabgacha yoshdagi o'quvchilar vizual va eshitish tajribasini o'rganishga qaratilgan o'yinga asoslangan ta'lim muassasasiga kiritilishi kerak.

Tanqidiy fikrlash asoslari maktabgacha yoshda qo'yila boshlaydi. Bola nima uchun suhbatdoshining fikriga qo'shilishini yoki rozi emasligini tushuntirishni o'rganadi. Ota-onalar farzandini bolalar uchun rivojlanish kurslariga yuborish orqali bolaning tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berishi mumkin, bu esa bolani kelajakda muvaffaqiyatli, o'z fikrini ifoda etishdan qo'rqmaydigan va berilgan savollarga mustaqil ravishda javob izlaydigan jasur shaxs bo'lishiga yordam beradi.

Aniqki, maktabgacha yoshdagi bolalar savol berishni yaxshi ko'rishadi. Bu qiziqishdan dalolat beradi, bora-bora u aqlning qiziquvchanligiga, keyinchalik o'z navbatida tanqidiy fikrlashga aylanadi. Ko'p hollarda maktab hayoti boshlanishi bilanoq, savollar berilishi to'xtaydi. Faqat javoblar yangraydi. Ammo bu holatda bolalar faqat yangi bilimlarning iste'molchisiga aylanishadi, lekin ular bilimlarning yaratuvchisiga aylanishi kerak. Hech kim tanqidiy fikrlovchi bo'lib tug'ilmaydi. Darhaqiqat, tanqidiy fikrlash kattalar uchun qiyin mahorat bo'lishi mumkin, shuning uchun yosh bolalar erda bolalik davridagi ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlash uchun asos yaratishni boshlashlari muhimdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun saralash, turkumlashtirish, so'roq qilish, tekshirish va bashorat qilishni o'z ichiga olgan o'yinlar ularni tanqidiy fikrlash san'ati bilan tanishtiradi.

Tarbiyachilar va ota-onalar maktabgacha yoshdagi o'quvchilarni tanqidiy fikrlaydigan bo'lishga yordam berishning bir necha usullari.

- Agar bola savollar bermasa, tanqidiy fikrlash haqida unutsa bo'ladi.

Masalan, film yoki multfilmni birgalikda tomosha qilgandan so'ng, undan syujet haqida 10-20 ta savol o'ylab topishini va ularni sizga berishini so'rang. Bu jarayonda bola tafsilotlarni sezishni va mavzuni turli tomonlardan ko'rib chiqishni o'rganadi.

Agar siz hayvonot bog'iga borib, boladan: "Senga nima yoqdi, nimani ko'rding?" deb so'rasangiz va u sizga batafsil javob bera olmasa, demak, uning miyasi siz istagan yangi holatlarni eslab qolmagan. Xulosa chiqarish qobiliyati rivojlanmagan kattalar ham bor. Jamoa, rahbar, turmush o'rtoq, pul bilan bo'lgan munosabatlarda biz bir xil narsani boshdan

kechiramiz. Bir xil vaziyatlar takrorlanaveradi va biz nimani o'zgartirish kerakligini tushunolmaymiz.

Kun davomida bolalarga savollar bering:

Nimani ko'ryapsan?

Bu haqda nima deb o'ylaysan?

Bu seni nima haqida o'ylashga majbur qilyapti?

Nega aynan shu javobni tanlading?

Ko'rayotgan tafsilotlarni muhokama qilishni davom eting. Kuzatuvchanlik qobiliyatini rivojlantira turib, "Yana nima?" deb so'rang.

"Bu haqida nima deb o'ylaysan?", "Qanday xulosa chiqarish mumkin?". Miya xulosalarni ishlab chiqarishi kerak. "Demak, ... qilish kerakmas", "Demak, shunday... yo'l tutish kerak". Bolada qanday savollar tug'iladi? "Nega???", "Bularning barchasi qancha davom etadi?", "Agar qoidalar buzilsa, nima bo'ladi?", "Buni qanday qilib yaxshiroq qilish mumkin?". Bu orqali bola vaziyatga yangicha yondashadi boshqa yo'llarini o'ylab topadi yaxshiroq javob izlaydi.

Bolalar kam savol berishsa, bu ongning qiziquvchanligi u qadar rivojlanmaganligini anglatadi, buning ustida ko'proq ishlash kerak. Bolalar bilan bu kabi suhbatlar tez-tez bo'lib tursa, shuncha yaxshi bo'ladi.

•Sodir bo'ladigan o'zgarishlarni taxmin qilishni va tahlil qilishni o'rgating.

Bolaning biror narsa aytish yoki qilishdan oldin, o'tirib, bu unga qanday ta'sir qilishi yoki maqsadga eng tez va xavfsiz tarzda qanday erishish mumkinligi haqida o'ylashi juda yaxshi holat biz uni shunday faoliyatga undashimiz lozim.

•**Vaziyatlar bilan qiziqarli.**

Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi, oiladagi qiyin vaziyatlarda u nima yo'l tutishini va bu vaziyatdan qanday chiqib ketishini so'rang. Misol uchun, agar u onasi uyda bo'lmaganida tasodifan onasining sevimli vazalaridan birini sindirib qo'ysa, u nima qiladi?

Uyga vazifa qilib berilgan she'rni yodlab kelmasa, u nima qiladi?

Yoki u bog'chadagi eng yaxshi do'stini qo'rqitishayotganini ko'rsa, u nima qiladi?

Yoki u savdo markazida bo'lsa va qandaydir tarzda onasi va dadasidan ajralib qolsa, u nima qiladi?

Bolalar odatda haddan tashqari faol tasavvurga ega. Oladigan ba'zi javoblardan hayratlanishga tayyor bo'ling!

•**Ixtiro konventsiyasini o'tkazing.**

Bolalar narsalarni yasashni va bir biriga o'xshamagan ixtirolarni o'ylab topishni yaxshi ko'radilar. Ixtirolar konventsiyasi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tanqidiy fikrlash tadbirlaridan biri bo'lib, bu xona kulgiga to'la bo'ladi, shuningdek, bolalar idealistik o'zgarishlar qilishdan quvonch topadi. Sizga qurilish qog'ozi, karton, stakan, qog'oz plitalar, yelim, lenta, markerlar va boshqa narsalar kabi tasodifiy materiallar kerak bo'ladi. Keyin bolalarga atrof-muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan ixtiro qilishlari kerakligini ayting. Ular prototip yaratish va ixtirosi haqida ishonchli reklama taqdim etish uchun javobgardir. Bu har qanday tomoshabin uchun juda qiziqarli bo'ladi va ba'zi bolalar o'ylab topadigan g'oyalar kelajakda Nobel mukofotiga sazovor bo'lishi mumkin.

•Tugatilmagan hikoya taklif qiling. Oxirini o'ylab top o'yini.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga bir ertak kitobini ovoz chiqarib o'qing, lekin oxiriga kelganda to'xtang. Keyin yangi paydo bo'lgan muallifingizdan hikoyaning oxirini yaratishni so'rang. Agar ularga yordam kerak bo'lsa, kulgili, imkonsiz, qo'rqinchli yoki kutilmagan finalni taklif qiling.

•Yoqtirish yoki yoqtirmaslik.

Xuddi shu “tugashni bashorat qilish” qatorida bolalar bilan ertak o'qing va uni birgalikda o'qiyotganingizda unga savollar bering. “Aladdinining olma o'g'irlashi sizga yoqdimi?”, “Nega yoki nima uchun?”

Siz hatto tanqidiy fikrlash va mantiq yo'liga bir oz chuqurroq kirib borishingiz mumkin: “Aladdin juda och edi va puli yo'q edi, shuning uchun siz olmani olish to'g'rimi deb o'ylaysiz, chunki unda ovqat yo'q edi?”

•O'zingni boshqani o'rniga qo'y.

Turli xil qahramonlar ishtirokidagi hikoyalarni o'qiyotganda, bolalardan har bir qahramonning o'rniga o'zlarini qo'yishlarini va bu qahramon nimani o'ylayotgani yoki his qilayotganini tasvirlab berishini so'rang.

Ko'pgina ota-onalar farzandlarining o'smirlik davrini “qiyin” deb atashadi, chunki bolaning ijtimoiy doirasi kengaymoqda va atrofidagi hamma yangi odamlar va do'stlaridan ota-onalar xavfsiraydi. Bularning sabalaridan biri bolaning salbiy dunyoqarashlar ta'siri ostida qolishidan qo'rqish – masalan, u yomon odatlarni ortiradi yoki o'ylamasdan shoshilinch qarorlar qabul qiladi deb hisoblash va bu asosli holat. Bunday paytda bolaning rivojlangan tanqidiy fikrlashi unga vaziyatlarni, takliflarni oqilona baholashga va mustaqil ravishda to'g'ri qaror qabul qilishga yordam beradi.

Shuni ham ta'kidlash joizki, zamonaviy bolalar erta yoshdan boshlab gadgetlardan foydalanadilar va Internetga kirishlari mumkin. Global tarmoq juda ko'p miqdordagi tasdiqlangan va tasdiqlanmagan ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Bunday sharoitda Internetda buzg'unchi ta'sirlarga duchor bo'lish xavfi mavjud.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bolaga faktlar va vaziyatlarni tahlil qilishga va mustaqil ravishda asosli, asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlash qobiliyati o'quv faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va bolani tez-tez dahshatli oqibatlariga olib keladigan shoshilinch harakatlardan himoya qiladi. Esingizdami, ota-onangiz sizni ko'chada o'ynashga yuborishdan oldin sizni bezovta qiladigan “nega” degan savollaringizga “chunki men shunday dedim deb javob berganini eslaysizmi? Bu javobdan voz kechish kerak. Hozirgi texnika dunyosida bola bilan muloqot unga e'tiborli bo'lish juda muhim chunki muloqotning yo'qolishi bolaga juda salbiy ta'sir qiladi. Ular savol berganlarida savollariga to'g'ri va aniq javob berish bolaning qiyin vaziyatlarida uning to'g'ri qarorga kelishiga yo'l ko'rsatish ular biror bir hodisa ustida diqqatini jamlaganliklarida ularga halaqit qilmaslik zarur.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI IJODIY FAOLIYATGA O'RGATISH

Mutalova Dilnoza Abdurashidovna

Chirchiq davlat pedagogika universitetini v.b.dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Xolmurodova Muxlisa Farhod qizi, Abdurasulova Gulshexra Dilshod qizi,

Xayriddinova Parvinabonu Baxtioyr qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim” fakulteti magistrantlari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda sahnalashtirish va bolalarni ijodiy faoliyatga o'rgatish katta ahamiyatga ega chunki bola ijtimoiy jihatdan rivojansa , avallambor o'zi uchun foydali bo'ladi , bola ijtimoiy rivojlanishda o'zini anglab oladi va o'z qobiliyatlarni o'z tengqurlariga ko'rsata oladi. Bunda faqat tarbiyachi pedagog emas balki bolaning ota-onasi ham katta ahamiyatga ega .Chunki bola uchun ota-onasining o'rnini katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Bola sahnalashtirish faoliyatida qatnashish orqali atrof –olamdagi dunyoni ,rang-barang tasavvurlarni va turli xil tovushlarni taniydi va mohirlik bilan yaratilgan savollar esa ularni tezda javob berishga undaydi va bu savollarga bolalar tezda javob beradilar. Bunday savollarga bolalarning tezda javob topishi ularning mohirligi , chaqqonligi va bolalar bilan tezda chiqishib ketishidan dalolat beradi . Masalan bolalarga tarbiyachi pedagoglar tomonidan qo'yib beriladigan turli xil sahna ertaklari , sahna ko'rinishlarini qo'yib berish orqali bolada ko'rib o'rganish , aytilayotgan so'zlarni esa eshtirish orqali , o'sha ertak qahramonlari yokida sahnadagi biron bir qahramonni o'zi ijro etishi esa xotirasida qolishi bilan belgilanadi .

Albatta har bir ertakni sahnalashtirganda alohida har bir bola uchun ro'l berish kerak chunki bolada hamma jihatdan rivojlanish bo'ladi . Bola bu ro'l orqali o'zini o'sha qahramonning o'rniga qo'yadi o'sha holatni ich –ichiga kiradi va o'z tengqurlari bilan birlashib harakatda bo'ladi, asosiysi bola o'z hayajonini yengadi va atrofagilar bilan muloqatga kirishadi . Bunda bola uchun ertak yoki sahna o'yin tanlashda asosan bolani yoshiga , bolani ijtimoiy rivojlanishga va uni bolalar bilan kirisha olishiga e'tibor berish juda zarur .Chunki bolaning ruhiy holatidan kelib chiqqan holda bola bilan individual ya'ni shaxsiy shug'ullanish kerak bo'ladi, bolaning o'sha paytda qanday holatdaligi va bolalar bilan birga vaqtini ma'zmunli o'tkaticishiga yordam berishi kerak. Tarbiyachi bolaga nimalar yoqishini, nimalar yoqmasligini bilishi kerak va bolalar bilan tez chiqishadimi yoki o'zini olib qochadimi shu haqida tarbiyachi pedagog ma'lumotga ega bo'lishi kerak .

Shunday ekan sahnalashtirish faoliyati bilan bog'liq mashg'ulotlarning har tamonlama yetuk bo'lishi katta ahamiyatga ega ekan. Aynan shuning uchun maktabgacha talim tashkilotlarida olib boriladigan ishlarning tarkibi va usullarning muvaqqat (ibratli) talabi ham maxsus ishlab chiqilgan . Bolaning “Sahnalashtirish faoliyatida rivojlanish “ nomli bo'limi ajratilgan . Unda qayd etilishicha pedagog :

-sahnalashtirish faoliyatida bolalarning ijodiy faolligini rivojlantirish uchun,shart –sharoitlar yaratish (ijrochilik mahoratini oshirish , rag'batlantirish , har bir bolaning

chiqishida bolalarga erkin va bermalol harakatini rivojlantirish mimika vositalari, ifodali harakatlar va intonatsiyalar yordamida imprvizatsiyani gavdalantirish) bunda bolalarga teatr sahnasi uchun kerak bo'ladigan barcha harakatlardan tortib to teatr ishtirokchilarning kiyimlari-u gap so'zlarini , sahnada o'zini qanday tutishi xatti –harakatlariga e'tibor berish kerakligi haqida ma'lumot berib o'tish kerak .Bu paytda bola o'zini o'sha qahramonning o'rnida qo'yib ko'radi va o'z ichki hissiy holatini shu rol orqali ko'rsatib berishi va o'zining ijtimoiy holatidan kelib chiqib shu rolni maromiga yetkazib o'ynashi mumkin. Buning uchun bolaga to'g'ri obraz tanlashida yordam berish kerak bo'ladi. Bu obrazni tanlashda bola o'z xohishi va qiziqishidan kelib chiqqan holda tanlaydi va shu rolni jon dili bilan maromiga yetkazib ijro qiladi .

- bolalarni teatr ma'daniyati bilan tanishtirish teatr moslamalari ,teatr janrlari hamda teatr madaniyati bilan tanishtirish juda zarur .Bola uchun sahna teatr juda qiziqarli bo'ladi,chunki bolalar bu tetrni juda uzoq kutishadi , teatr haqida ko'plab ma'lumotlarni bilishga harakat qilishadi va o'sha sahnada o'zlarini ko'rib ham quvonishadi .

-teatr faoliyatining boshqa faoliyat turlari bilan yagona pedagogik jarayonda o'zaro bog'liqligini ta'minlay bilishi kerak . Teatr san'ati boshqa fanlar bilan ham uzviy bog'langan .

Bundan tashqari hamkorlikdagi faoliyat orqali tarbiyalanuvchilar bolalarni ayniqsa ularning karakterlarini ,orzularini ,niyatlarini yaxshiroq bilib oladilar . Chunki bu paytda bolaning ichki hissiyoti aniq va lo'nda namoyon bo'ladi .Kichkina bolalarni hurmat qilishga ,ular uchun qayg'urishga ,kattalar va bolalar o'rtasida ishonch paydo bo'lishiga imkon beradi .

Bunday muhit sahnalashtirish faoliyatida bolaning shaxs bo'lib rivojlanishida asosiy vosita hamda uning shaxsiy bilimlari va ijtimoiy tajribasining manbai hisoblanadi .Bunda ko'rgazmali –fazoviy muhit bolalarning nafaqat hamkorlikdagi sahnalashtirish faoliyatini ta'minlaydi , balki har bir bolaning mustaqil ijod qilishi uchun asosiy manba va o'zini o'zi shakllantirish borasida o'ziga xos muhit yaratadi .Shuning uchun ham sahnalashtirish faoliyatini ta'minlovchi ko'rgazmali fazoviy muhitni loyihalashtirishda quyidagilarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir .

- bolaning shaxsiy ijtimoiy ruhiy xususiyatlari .
- shaxsiy qiziqishlarni ,afzal tomonlari va uning ehtiyojlari.
- ijodiy qobiliyati ,qiziquvchanligi va yangiliklarga intiluvchanligi .
- yoshiga xos va rolli o'yinlar xususiyatlari .
- binolar va asbob uskunalaridan juda ko'p foydalanish .
- jihozlar va materiallarning yoshi va jinsiga moslashtirilishi .
- Sahnalashtirilgan faoliyat bo'yicha mashg'ulotlar quyidagilardan iborat.
- qo'g'irchoq teatirini sahnalashtirish va u haqida suhbatlashish .
- drammalashtirish o'yinlari .
- turli xil hikoyalar va sahna asarlarini tayyorlash va ijro etish .
- ifodali ijroni shakllantirish bo'yicha mashqlar (og'zaki va og'zaki bo'lmagan)
- axloqiy mashg'ulotlar bo'yicha alohida mashg'ulotlar .
- bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun mashqlar .

Bolaning sahnalashtirish faoliyati o‘z- o‘zidan kelib chiqmaydi. Bunda bolalarning rivojlanishi uchun tarbiyachi pedagogning ahamiyati katta bo‘ladi, bola teatr yoki sahna jarayonida juda yaxshi rivojlanadi. Bolalarni sahnalashtirishga o‘rgatish tarbiyachi uchun bolalar bilan ishlash muammo tug‘dirmasligi kerak, chunki tarbiyachi pedagog har qanday holatga tayyor bo‘lishi, turli xil vaziyatlardan chiqib o‘tish kerak. Sahnalashtirish faoliyatida tayyorgarlik bir qancha bosqichlarda amalga oshiriladi. Avvalo tarbiyachi asarni ifodali qilib o‘qib berishi kerak, keyin esa u bolalar bilan nafaqat mazmuni haqida, balki alohida ifodali vositalari borasida suhbatlashishi kerak. Bolaning bu asardagi qahramonlarga bo‘lgan qarashini bilib olishi va bola qaysi qahramonning rolini o‘ynashni xohlashini bilish va o‘sha qahramonning holatiga kirishishiga yordam berish kerak. Bu qahramonning qanday jihatini bola yoqtirgani va nima uchun shu rol bolaga ko‘proq yoqtirganini bilib olishimiz kerak bo‘ladi.

Pedagog har bolaning psixikasini yaxshi bilishi kerak, bu asar bolaga qanday ta‘sir qilishi, bola bu asardan qanday ta‘sirlanishini bilishi kerak. Agar bola “yaxshilik” va “yomonlik” o‘rtasidagi nizolik uchun kuyinmasa, uning ko‘zlarida xursandchilik aks etmasa –bu degani, uning psixikasida nimadir bo‘lganligini bilishimiz mumkin. Chunki bola ko‘rgan yokida eshitgan asari bo‘lsin, turli xil o‘yin bo‘lsin, bola unga o‘zining shaxsiy fikri ya‘ni qarashlarini yoqtirgan qahramon yokida yomon ko‘rgan qahramonini aytishi, o‘sha qahramonning qaysi jihatini yoqdi-yu, qaysi jihatini yoqmagani haqida ham aytishi kerak bo‘ladi.

Shunga ko‘ra tarbiyachi pedagog oldida ikkita asosiy masala turibdi, bular:

- Bola nimani his qilayotganligini tushunishi uning qayg‘usi nimaga yo‘nalganligi va ularning qanchalik chuqur va jiddiy ekanligini bilishi:

- Bolaga o‘z fikrini erkin va to‘liq bildirilishi uchun yordam berishi va asar qahramonlariga yordam berishi uchun alohida sharoit yaratish.

Bolalarga ertak qahramonlarining harakatlarini jismoniy hamda musiqali mashg‘ulotlar va erkin holatlarda o‘rgatish mumkin. Bunda tarbiyachi pedagog bolalarni qiziqitish kerak bo‘ladi. Qahramonlarning harakatlari fel –atvori musiqa yordamida yetkazib beriladi. Sahnalashtirish faoliyati mashg‘ulotlarni, ertaklarni maromida ijro etish, hayotdan olingan (qiziqarli hodisalar, kulgili voqealar mavzuga mos improvizatsiyalardan iborat. Asosan ertaklarni, sahnalarni, teatrlarni sahnalashtirishda asosan hayotiy voqea asosida tuzuladi. Shuning uchun ham bolalarga birday ta‘sir qiladi.

Mashg‘ulotlar asosan yagona sxema bo‘yicha tuziladi.

- Mavzuga kirish, ruhiy kayfiyatni yaratish;

- Tarbiyachi va har bir bola o‘zining ijodiy salohiyatini namoyish eta oladigan (turli ko‘rinishdagi) sahnalashtirish faoliyati;

- Sahnalashtirish faoliyatining muvaffaqiyatini ta‘minlab beruvchi ruhiy holatni kiritish;

Bolalar ruhiyatiga, juda ko‘p ta‘sir ko‘rsatadigan belgilar ham bor, bunda tarbiyachi pedagog bilan birgalikda ota-onaning ham o‘rni katta bo‘ladi, chunki bola uchun ota-onaning e‘tibori, bolaga bo‘lgan mehr, motivatsiyasi juda muhim bo‘ladi. Shunda bolada o‘z-o‘zidan ishonch paydo bo‘ladi va yanada kuch g‘ayrat to‘plab ota-onasidan hamda tarbiyachi pedagogdan ham bu talablarni, rag‘batlantirishlarni eshtirish uchun juda ko‘p

harakat qiladi. Bu paytda bolani e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak bo'ladi, chunki bola harakat qiladi rag'bat eshtirish uchun harakat qiladi. Bunda tarbiyachi pedagog bolani rag'batlantirishi kerak. Masalan bolani qiziqishini inobatga olgan holda bolaga to'g'ri sahna yokida ertak qahramonlarini tanlash kerak bo'ladi. Chunki bolani qiziqishlari kattalarga nisbatan o'zgacha bo'ladi. Ertak tanlagan paytda tarbiyachi pedagog avvalo bolalar soniga, qiziqishlariga qarashi va ertakdan bolalar zerikmasligi uchun bolalarga qisqa metrojli ertak qo'yishi, shu ertakga mos ravishda musiqa tanlashi kerak bo'ladi.

Bu sahna asarida yokida ertakni qo'yish paytda bolalarni ham o'sha qahramonlarning niqoblarini o'zlari tanlashiga imkon berish va o'sha qahramonning ro'lini o'ynab ko'rishiga imkon berish kerak bo'ladi. Chunki bola niqob tanlashda yokida kiyim tanlashda o'zini ichki hissiyatidan kelib chiqib tanlaydi. Bunda bolaga tarbiyachi pedagog katta yordam berishi kerak bo'ladi. Bola o'zini hayajonini yengishi va o'z tengqurlariga qo'shila olishi, asosiysi bola tengdoshlaridan ortda qolmasligi kerak. Bolalarni ijodiy faoliyatga o'rgatish shu tarzda kechadi. Bolani shakllantiruvchi omillar uchta bo'ladi, bolalar rivojlanishi juda muhim jarayon hisoblanadi, bolalar kichkinaligidanoq jismoniy va ruhiy jihatdan rivojlanishadi. Bolalarni sahnaga o'rgatish, hayajonini yengishga o'rgatish uchun tarbiyachi pedagog bolalar bilan ko'p shug'ullanishi va eng asosiysi bolani sahnaga olib chiqib o'z rolini ijro etishiga, o'zini sahnada yo'qotib qo'ymaslikga va jamoasi bilan birga hamjihatlikda ishlashi haqida tarbiyachi pedagog o'rgatishi kerak bo'ladi, shunda bola o'z qobiliyatini ko'rsata boshlaydi va o'zini hayajonini yenga oladi.

Bola uchta boshqichda rivojlanadi:

1-Bosqich: Bola tug'ilgandan mehnat faoliyatini boshlaguncha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi.

2-Bosqich: Mehnat faoliyati davri (insonning yetuklik davri).

3-Bosqich: Mehnat faoliyatidan keying kattalik davri.

Bolani bu davrlarga tayyorlashda birinchi ota-onani o'rni keyin esa tarbiyachi pedagoglarning o'rni katta bo'ladi, chunki bola bu davrda e'tibor talab bo'ladi va hamma narsaga qiziquvchan bo'ladi, bu qiziqishlarni inobatga olgan holda tarbiyachi pedagog bola bilan individual ya'ni shaxsiy shug'ullanish kerak bo'ladi.

Bolaning dastlabki yoshlaridan boshlab faoliyatning eng oddiy turlari uning shaxsiy qobiliyatlarini, xususiyatlarini va atrofdagi munosabatlarni shakllantirishning asosi hisoblanadi. Ilk yoshdagi bolaning kattalar bilan muammolarning eng odiy turlari unda tasavvurotlarga bo'lgan ehtiyojini rivojlantiradi, tasavvurni shakllantiradi. Yangi harakat usullarini egallab borgan sari bolalarning tasavvurlari shakllanib boradi. Bunda bolalar bilan juda ko'p shug'ullanish kerak, bolani qobiliyatlarini shakllantirish yanada rivojlantirish kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nishonova Z.T, Alimova G K,"Bolalarda sahnalashtirish qobiliyatini rivojlantirish " 2019-yil .

2. .SH.M.Mirziyoyev. "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. T.:2016y. 29-dekabr.

MAKTABGACHA TA'LIMDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARINING O'RNI

G.T.Shariyeva

o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorida ta'lim jarayonini sog'lomlashtirish, bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy faollikni oshirish hamda harakat madaniyatini rivojlantirish zarurligi alohida ta'kidlab o'tilgan. Bu esa, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini zamonaviy metodlar asosida takomillashtirishni talab etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanishi ularning aqliy, emotsional va ijtimoiy shakllanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Bolaning harakat faoliyati orqali u nafaqat mushaklarini mustahkamlaydi, balki atrof-muhitni bilish, o'zini ifoda etish va irodaviy sifatlarini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu sababli, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bolani har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim. Afsuski, amaliyotda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etishda bir qator kamchiliklar kuzatiladi. Ayrim maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sport jihozlarining yetishmasligi, ochiq havoda mashg'ulotlar o'tkazish uchun sharoitlarning cheklanganligi, yo'riqchilarning innovatsion metodlardan yetarlicha foydalanmasligi mashg'ulotlar sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, otionalarning bolalar jismoniy rivojlanishidagi rolini yetarlicha anglamasligi ham jismoniy tarbiya jarayonining samaradorligini pasaytiruvchi omillardan biridir.

Zamonaviy pedagogika fanida jismoniy tarbiyani faqatgina sog'lomlashtirish vositasi sifatida emas, balki bolalarning ijodiy, kommunikativ va intellektual salohiyatini rivojlantirishning muhim omili sifatida ham ko'rish tendensiyasi kuchaymoqda. Shu jihatdan, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etishda harakatli o'yinlar, musiqiy gimnastika, ijodiy topshiriqlar, interfaol mashqlar kabi innovatsion shakllardan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining sifatini oshirish masalasi nafaqat bolalarning jismoniy sog'lig'ini mustahkamlash, balki ularning kelajakda ijtimoiy faol, intizomli va jismonan bardam shaxs bo'lib shakllanishi uchun zaruriy pedagogik shartlardan biri hisoblanadi. Shu sababli, mazkur maqolada jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini takomillashtirish yo'nalishlari, mavjud muammolar va istiqboldagi yechimlar tahlil qilinadi.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining mazmuni va pedagogik ahamiyati. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun jismoniy tarbiya — bu ularning sog'lom o'sishi, harakat koordinatsiyasi, irodaviy sifatleri, emotsional barqarorligi va ijtimoiy faolligini shakllantiruvchi muhim tarbiyaviy jarayondir. Jismoniy tarbiya nafaqat mushaklarni

chiniqtiradi, balki bolaning psixik faoliyatini, tafakkurini, nutqini va diqqatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Bolalarning jismoniy faolligi ularning tabiiy ehtiyoji bo'lib, harakat orqali ular atrofmuhitni anglaydi, o'z imkoniyatlarini sinaydi va o'ziga ishonchni his etadi. Shu bois, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bolaning tabiiy faoliyatiga — o'yinga, raqsga, yugurishga, musiqaga uyg'unlashtirilgan holda tashkil etilishi lozim. Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, jismoniy mashg'ulotlarning mazmuni yoshga mos bo'lgan harakat turlari — yurish, yugurish, sakrash, uloqtirish, muvozanat saqlash, koordinatsion mashqlar va o'yinli harakatlardan iborat bo'lishi kerak. Shu bilan birga, bu mashg'ulotlar bolalarda irodaviy sifatlarni shakllantirish, jamoada ishlash, mehnatsevarlik, qat'iyatlilik va o'zini boshqarish kabi axloqiy fazilatlarni tarbiyalaydi.

Amaliyotdagi muammolar va ularning sabablarini tahlil qilish. Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini samarali tashkil etish yo'lida bir qator tizimli va metodik muammolar mavjud. Ko'plab tashkilotlarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlari uchun mo'ljallangan sport zallari, ochiq maydonchalar va zamonaviy jihozlar yetarli emas. Ba'zi hollarda mavjud vositalar eskirgan yoki bolalar yoshiga mos emas. Shu sababli mashg'ulotlar to'laqonli o'tkazilmaydi, natijada samaradorlik pasayadi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini olib boruvchi tarbiyachilarning barchasi ham maxsus jismoniy tarbiya bo'yicha malakali emas. Ko'p hollarda ular umumiy metodik ko'rsatmalarga tayanadi, ammo innovatsion, interfaol yondashuvlarni to'liq egallamagan bo'ladi. Ko'plab ota-onalar bolalarning jismoniy rivojlanishidagi o'z rolini yetarlicha tushunmaydi. Ular farzandlarini ko'proq intellektual mashg'ulotlarga yo'naltirib, jismoniy faollikka yetarli vaqt ajratmaydi. Bu esa bolalarda harakat ehtiyojining pasayishiga, muvozanat, tezlik va koordinatsiya rivojlanishining sekinlashishiga olib keladi. Maktabgacha yoshdagi har bir bola jismoniy imkoniyatlari, sog'lig'i, temperament turi va faollik darajasiga ko'ra farq qiladi. Ammo amaliyotda mashg'ulotlar ko'pincha bir xil dastur asosida tashkil etiladi, bu esa ayrim bolalar uchun ortiqcha yuklama yoki, aksincha, sust faoliyatga sabab bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini samarali tashkil etish bolalarning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida beqiyos ahamiyat kasb etadi. Jismoniy tarbiya nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantiradi, balki bolalarda harakat ko'nikmalari, irodaviy sifatlari, mustaqillik, jamoaviylik va mas'uliyatni ham rivojlantiradi. Shunga qaramay, bu jarayonda bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular metodik yondashuvlarning eskirganligi, moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi, tarbiyachilarning kasbiy malakasini oshirish zaruriyati bilan bog'liqdir.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun jismoniy tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, interfaol o'yinlar va musobaqalar orqali bolalarning qiziqishini oshirish, shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish muhimdir. Shu bilan birga, har bir bola uchun individual yondashuvni qo'llash, mashg'ulotlarni yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etish, sog'lomlashtiruvchi yo'nalishdagi dasturlarni ishlab chiqish ham dolzarb masalalardandir.

Maktabgacha ta'lim tizimida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining sifat va samaradorligini oshirish — bu faqat ta'lim jarayonining emas, balki jamiyat sog'lom avlodni tarbiyalash strategiyasining ajralmas qismidir. Shu sababli, mazkur yo'nalishda kompleks yondashuv, innovatsion metodlar va ilmiy asoslangan pedagogik izlanishlar orqali ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori, PQ-4312, 2019-yil 8-may.
2. Abdullayeva, D. Rivojlantiruvchi jismoniy tarbiya: maktabgacha yoshdagi bolalar uchun metodik qo'llanma. – Toshkent: "Ilm Ziya", 2021. – 112 b.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA HARAKATLI O'YINLAR VA TARBIYALANUVCHILARDA AXLOQIY VA IRODAVIY SIFATLAR

Kodirova Muyassar Eshmamat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim"
 fakulteti o'qituvchisi

Xojimatova Nilufar, Abdukarimova Ganjina, Choriyeva Shahina

"Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" fakulteti,
"Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabalari

Respublikamizda o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash, ayniqsa jismoniy salomatligini saqlash va mustahkamlash, Vatan mudofaasi va mehnat faoliyatiga tayyorlash jismoniy tarbiya va sport fanining ustuvor muammolaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Bolalar va o'smirlarning past darajadagi harakat faolligi muammosi bugungi kunda keskin bo'lib turibdiki, bu bolalarning kam harakatliligi, sog'lom turmush tarziga rioya etmayotganliklari, kompyuter o'yinlari va ijtimoiy tarmoqlardagi muloqotlari sababli yuzaga kelayotganligi bilan asoslanishi mumkin.

Harakatli o'yinlar jismoniy tarbiya metodi va vositasi sifatida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya faoliyatlarida va jismoniy daqiqalarda keng qo'llaniladi.

Jismoniy tarbiya faoliyatlarida harakatli o'yinlar dastur talablariga mos ravishda ta'limiy, tarbiyaviy va sog'lomlashtirish vazifalarini hal etishi uchun foydalaniladi.

Jismoniy tarbiya faoliyatlaridagi o'yinlarni boshqa mashg'ulot shakllaridan farqi eng muhimi o'yinni ta'limiy va sog'lomlashtirish tomoniga diqqatni qaratish kerak, shuningdek, jismoniy tarbiya sifatiga ham.

Jismoniy tarbiya yo'riqchisi harakatli o'yinlarni tashkil qilish va o'tkazishda quyidagi asosiy vazifalarni nazarda tutishi lozim: Tarbiyalanuvchilarning jismoniy jihatdan normal o'sishlariga, salomatliklarining yaxshilanishiga, chiniqishlariga, organizmlarining va

umumiy ish qobiliyatlarining o'sishiga yordam berish. Tarbiyalanuvchilarga harakat faoliyatining xilma-xil sharoitlarida erkin harakat qila olish imkonini beradigan zaruriy bilimlar berish va ularda kerakli harakat malakalari hosil qilish. Tarbiyalanuvchilarda turmush faoliyatiga yordam beradigan aqliy va irodaviy xislatlarni tarbiyalash.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda turli o'yinlarga, jismoniy mashqlarga, shuningdek, rejimga rioya qilishga qiziqishi uyg'otish. Bolalarda harakatli o'yinlarni mustaqil ravishda tashkil qilish va o'tkazish uchun zaruriy bilim va malakalar hosil qilish. Faoliyat jarayonida bunday vazifalarni amalga oshirish bilan bir qatorda o'quvchilarda axloq normalarining tarkib topishi, shuningdek, estetik va mehnat tarbiyasi vazifalarining ham bajarilishiga erishish lozim.

Harakatli o'yinlarni o'tkazishda pedagogning tashkilotchi va tarbiyachi sifatidagi roli juda mas'uliyatlidir. O'yinni o'rgatish jarayoni shunday uyushtirilishi kerakki, unda bolalarga o'zaro o'rtoqlarcha munosabatda bo'lish, vatanparvarlik, ijtimoiy foydali mehnatga to'g'ri munosabatda bo'lish tuyg'ulari singdirilsin.

O'yinni to'g'ri tanlash va bolalar bilan uni to'g'ri o'tkazish juda muhim ahamiyatga egadir. Ammo o'yinni tanlash va o'tkazishning o'zi hamma vaqt ham tarbiyaviy vazifalarni hal qilavermaydi. Tarbiyaviy ish sohasida yaxshi natijaga erishish uchun o'qitish jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish zarur.

Bunda harakatli o'yinlar tashkil qilinishi va o'tkazilishining doimo tarbiyaviy xarakterga ega bo'lishi juda muhimdir. O'yin rahbari bolalar jamoasini yaxshi bilgan, har o'tkaziladigan o'yinning mazmun va qoidalari bilan mufassaltanishgan, o'qitish jarayonida esa yuksak pedagoglik mahoratni namoyish qila olgan taqdiridagina har bir o'yinni ta'lim-tarbiya nuqtai nazaridan to'g'ri yo'lga qo'yishi mumkin.

Shunday qilib, o'yinlar asta-sekin murakkablashib boradi, yangi-yangi o'yinlar o'rganiladi. Bu esa bolalarda yangi harakat ko'nikmalarini hosil qilishga va ilgari o'rganilgan texnika elementlarini takomillashtirishga yordam beradi, harakat ko'nikmalarining, shuningdek, o'yinda ilgari orttirilgan bilimlarning puxta o'zlashtirilishiga erishmoq uchun materiallarni muntazam ravishda takrorlab va mustahkamlab borish zarur. Ammo bundan bir xil o'yinlarni muntazam ravishda takrorlab borish lozim, degan ma'no kelib chiqmaydi. Bunda rahbar mazmuni jihatidan har xil bo'lgan o'yinlarning ma'lum bir qismini qaytarishni nazarda tutishi va o'quvchilarning o'yinlarni yaxshilab o'zlashtirib olishlariga erishuvi kerak. Pedagog bolalar o'yinini muntazam ravishda tekshirib borishi lozim. Bunday qilish o'yin qatnashchilarining kamchiliklari va yo'l qo'ygan xatolarini aniqlashga hamda bu kamchilik va xatolarni puxta o'zlashtirib olishlari kerak.

Xulosa qilib aytganda harakatli o'yinlar qo'llash maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ayniqsa tayyorlov guruhi bolalari uchun muhim ahamiyat kasb etdi. Bu o'yinlarni chiroyli, mazmunli tashkil qilish esa maktabgacha ta'lim tashkiloti jismoniy tarbiya yo'riqchisidan yuqori mahoratni talab etadi. Bolalarda qo'llaniladiga harakatli o'yinlar ularning jismoniy va ruhiy salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa bolalarni har tomonlama mukammal qilib tarbiyalashda muhim jihatlardan biri hisoblanadi. Harakatli o'yinlar orqali bola o'zi mustaqil fikrlashi, liderlik qobiliyatlarini shakllantirishi isbotlangan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. D.Zayniddinova.,G.Usmonxodjaev, "Bolalar uchun harakatli o'yinlar". Tosh. "Yangi asr avlodi" (2006)
2. Mahkamjonov K., Salomov R., Ikromov I. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi. Darslik T; Iqtisod-Moliya (2008)
3. M.E.Kodirova,Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida harakatli o'yinlarni tashkil qilish va tayyorlov bolalarda axloqiy va irodaviy sifatlarni shakllantirishdagi ahamiyati. „*Eurasian journal of academic research*” (2023)

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOSHQARUV JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Isomova Soliha Shuhrat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ta'lim, tarbiya nazaryasi va metodikasi

(maktabgacha ta'lim) magistr

Bugungi kunda O'zbekistonda ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, huquqiy madaniy-ma'rifiy sohalarda katta ahamiyatga ega bo'lgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Barpo etilayotgan yangi bozor munosabatlariga asoslangan demokratik, huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati insonlarning jamiyat hayotiga, mehnatga bo'lgan munosabatlarini tubdan o'zgartirishini talab etadi. Endilikda har bir kishi o'zgalarga emas, balki shaxsan o'zining imkoniyatlariga, qobiliyati va iste'dodiga tayanishi, shulardan kelib chiqib yashashi kerak.

Ta'lim tizimini modernizatsiya qilish esa maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshlanadi. Maktab boshqaruv tizimini isloh etmasdan turib maktabdagi ta'lim muhitini o'zgartirib bo'lmaydi. Shu sababli hozirgi kunda maktablar boshqaruv tizimiga ilg'or xorijiy boshqaruv modellarini milliy manfaatlardan kelib chiqib qo'llash orqali zamonaviy maktab modelini yaratish mumkin. Ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning eng muhim yo'nalishi bu tizimni boshqarish modelini o'zgartirishdir. Bevosita maqsad ta'lim siyosatining barcha subyektlarining vakolatlari va vakolatlari, funksiyalari va majburiyatlari aniq taqsimlangan va muvofiqlashtirilgan holda optimal boshqaruv modelini ishlab chiqishdir.

Ta'lim tizimining ijtimoiy institut va ijtimoiy tizimning bir turi sifatida aniq belgilangan ta'rifini hisobga olgan holda, ularni boshqarish muammolarini hal qilish uchun ijtimoiy boshqaruvning umumiy yondashuvlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ushbu konsepsiya doirasida menejment subyektning boshqaruv obyektiga ta'siri sifatida talqin qilinadi va ta'lim tizimining bir holatdan ikkinchi holatga maqsadli o'tish jarayonida jarayonlarni optimallashtirishni nazarda tutadi. Agar inson rivojlanmasa, u mavjud ko'nikmalarini yo'qotishni boshlaydi. Xuddi shunday, maktablar ham jadal sur'atlar bilan o'zgarayotgan dunyoda o'z o'rinlarini saqlab qolish va rivojlantirish uchun maktab rahbari hamda uning pedagogik jamoasi zamonaviy kompetensiyalarni o'zlashtirishlari lozim.

Rahbar va pedagogik jamoada zamonaviy kasbiy kompetensiyalarni yaratish, ularning davomiy malakasini oshirish maktab rivojlanishining zaruriy omilidir. Har bir tashkilotning rivojlanishi jamoaning malakasiga bog'liq. Iqtidorli jamoani yaratishning ikki yo'li bor - ko'proq professional pedagog mutaxassislarini yollash yoki mavjud pedagoglarni asta-sekin o'sishi uchun ularni rivojlantirishdir.

Pedagogik menejment ta'lim tizimi va jarayonlarini boshqarish fani sifatida pedagogikaning bir tarmog'i bo'lib, uning predmeti ta'lim sohasida va ta'lim muassasalarida boshqaruvni tashkil etishdir. Ta'lim tizimini boshqarish va boshqarishning manbalari sifatida menejment fanining zamonaviy yutuqlari, qonunchilik, maktab ishlarini tashkil etish amaliyoti, ta'lim sohasidagi boshqaruv tajribasi, tarixiy meros va hokazolar tashkil topadi.

Boshqaruv faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan maktab rahbarlarining pedagogik tahlil metodologiyasini qanday o'zlashtirganligi, aniqlangan faktlarni qanchalik chuqur o'rganishi va eng xarakterli bog'liqliklarni aniqlay olishi bilan belgilanadi. Maktab direktori faoliyatidagi o'z vaqtida yoki professional bo'lmagan tahlil maqsadni ishlab chiqish va vazifalarni shakllantirish bosqichida qabul qilingan qarorlarning noaniqlik, noaniqlik va ba'zan asossizligiga olib keladi. Pedagogik yoki talabalar jamoasidagi ishlarning haqiqiy holatini bilmaslik pedagogik jarayonni tartibga solish va tuzatish jarayonida to'g'ri munosabatlar tizimini o'rnatishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Pedagogik tahlilning asosiy maqsadi boshqaruv funktsiyasi sifatida, Yu.A.Konarjevskiy pedagogik jarayonning holati va rivojlanish tendentsiyalarini o'rganish, uning natijalarini obyektiv baholash, so'ngra boshqariladigan tizimni tartibga solish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu funktsiya boshqaruv tsikli tuzilmasida eng ko'p vaqt talab qiladigan funktsiyalardan biridir, chunki tahlil o'rganilayotgan obyektidagi qismlarni yagona bir butunga taqsimlashni, tizimni tashkil etuvchi omillar o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishni o'z ichiga oladi. Maktab ichidagi boshqaruv nazariyasi va amaliyotida Yu.A.Konarjevskiy va T.I.Shamova pedagogik tahlilning mazmuniga qarab asosiy turlarini aniqladi: parametrik, mavzuli, yakuniy.

Pedagogik boshqaruv tuzilmasi quyidagi darajalarni o'z ichiga oladi: 1) pedagogik jamoa faoliyatini boshqarish; 2) o'qituvchining faoliyatini boshqarish; 3) talaba faoliyatini boshqarish. Pedagogik voqelik - vertikal va gorizontal ravishda ierarxik bog'langan tizimlar yig'indisidir (tizim - bu o'rtasida ma'lum munosabatlar paydo bo'ladigan elementlar to'plami. Masalan, didaktik tizim umumiy pedagogik tizimning bir qismi bo'lib, unda sodir bo'layotgan jarayonlarni yaxshiroq tushunish uchun biz uni ajratib olamiz va nisbatan mustaqil deb hisoblaymiz. Pedagogik loyihalarni boshqarish alohida ajratilgan. Pedagogik loyihalar muayyan maqsad bilan amalga oshiriladigan faoliyatning nisbatan alohida sohalari (qismlari)dir. Masalan, maktab yoki universitet darajasida quyidagi pedagogik loyihalar bo'lishi mumkin: o'qituvchilarning ilmiy izlanishlari; talabalarning ilmiy izlanishlari; o'quv mashg'ulotlari; turli xil ta'lim faoliyati; loyihalarni nashr etish; qurilish loyihalari; talabalar va o'qituvchilar almashinuvi; imtihon sessiyalari; bayramlar; dam olish faoliyati.

Mamlakatda dunyoning ilg'or rivojlangan mamlakatlaridagi ta'lim tizimi o'rganilib, milliy manfaatlariga to'g'ri kelgan tajribalar ta'lim tizimida qo'llanila boshlandi. Shu sababli hozirgi mustaqil davlatning maktab ta'limini rivojlantirishda maktab boshqaruvini

modernizatsiya qilish, maktab rahbarlarining eski kasbiy kompetensiyalari o'rniga yangi zamonaviy kasbiy kompetensiyalar bilan almashtirish vaqti yetib keldi. Bu masalada O'zbekiston zamonaviy, erkin fikrlovchi, ijodkor hamda har tomonlama rivojlangan menejerlarga ehtiyoj sezmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogik kadrlarni boshqarish muammosi, birinchi navbatda, bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida maktablarimizda yosh avlodni tarbiyalash samaradorligini oshirish bilan bog'liq. Ta'lim va tarbiya masalasi har bir davrga xosdir. Bugungi kunda ham mustaqil davlatlar uchun raqobatbardosh mehnat resurslariga ehtiyoj yuqori. Ta'lim va tarbiya samaradorligiga maktabni boshqarish tizimini to'g'ri yo'lga qo'yish orqaligina erishish mumkin. Maktab ijtimoiy tashkilot bo'lib, u odamlarning (o'qituvchilar, o'quvchilar, ota-onalar) birgalikdagi faoliyati tizimi bo'lganligi sababli, uni samarali boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PSIXOLOGIK MOSLASHUVCHANLIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Jo'raboyev Akmal Baxromovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrasida dots.,

Akbarova Zaynura Tashtemir qizi, Jo'raboyeva Dilnoza Xusanovna

Zaripova Ra'no Ulug'bek qizi, Qanatbayev Ruslan Aset o'g'li

Boshlang'ich ta'lim 22/3 kechki rus guruh talabalari

Jamiyatimizda, Yangi O'zbekiston kelajagi hisoblangan maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik va adaptiv jarayonlarini takomillashtirishda har bir bolaning yosh va individual xususiyati alohida e'tiborga olinadi va bolalarning harakter-xususiyatidan kelib chiqib psixologik-pedagogik moslashtirish ishlari olib boriladi maktabgacha ta'lim tashkilotiga kelgan bolalarda psixologik jarayonlar to'la shakillanmagan, 3 yoshli murg'ak qalbdir. 3 yoshli bola maktabgacha ta'lim tashkilotiga kelganda moslashtirish jarayonida kechadigan turli xil muammoli holatlar yuzaga keladi:

1. Yangi ijtimoiy muhitga ko'nikolmaslik.
2. Ruhiy va fizialogik charchoq.
3. Uyquni buzilishi.
4. Yangi taomlarga moslashishda kechadigan qiyinchiliklar .
5. Umumiy holda kayfiyatni tushishi .

Bu kabi holatdan bolada kuchli ruhiy zo'riqish paydo bo'ladi. Shu boisdan maktabgacha talim tashkilotiga kelgan bolalarni psixologik moslashish jarayonida tarbiyachi va psixolog tomondan psixologik-pedagogik ishlar olib boriladi. Bundan tashqari ota- onalar bilan hamkorlik yo'lga qo'yiladi. Bu esa bolada maktabgacha talim tashkilotiga moslashish jarayonini samarali kechishini va turli xil stresslarni oldini oladi. Bolalarda

adaptatsion jarayonlarni takomillashtirishda tarbiyachilar tomondan turlicha ish usullari olib boriladi:

Bu jarayonlar bolalar bilan individual olib boriladi. Negaki har bir bola kichik bir olamdir. Shunday ekan moslashish jarayoni ham bolada turlicha kechadi. Moslashish jarayoni tez o'rta yoki juda og'ir kechishi bilan farqlanadi. Bu esa bolaning tug'ilganidan boshlab maktabgacha talim tashkilotiga kelgunigacha bo'lgan davrga bogliq. Ya'ni oilaviy muhitning bolani psixologik moslashuvchanlik jarayonlarini takomillashtirishda o'rni beqiyosdir. Olimlarimiz bolaning bolalar bog'chasiga moslashishi uchun ota-onalar bolalarning o'z xatti-harakatlariga ko'nikmalariga va uyga kundalik hayotga e'tibor berishi va bola quyidagi ko'nikmalariga ega bo'lishi lozimligini ta'kidlaganlar:

1. Uyda bolaning uyqu vaqtlari bolalar bog'chasida sokin soatlar vaqtiga to'g'ri kelishi kerak;

2. bolaning stolda o'zini tutishi va o'zi ovqatlanishi kerak - qoshiq, sanchqi, piyola va boshqa idishlardan foydalanishi;

3. bolaning tengdoshlari va qarindoshlari bo'lmagan kattalar bilan kamida muloqot qilish tajribasi bo'lishi kerak.

imkoniyatlar yaratadi. Bolalar uchun o'yin har qanday vaziyatda o'ynaladi va o'yinlar juda xilma-xildir. Bu psixoanalitik yo'naltirilgan, nodirektiv va direktiv, munosabatlarni o'rnatish, xulq-atvor, javob terapiyasi, individual yoki guruh va boshqa o'yinlar sifatida o'tkaziladi.

Shuning uchun, bolaning psixologik jarayonlarini tartibga soluvchi bolaning mos yozuvlar tizimi va hozirgi vaqtda boshdan kechirilayotgan tashqi dunyoning ta'sir etuvchi tajribalari o'rtasida alohida munosabat mavjud. Bola o'zi o'ynagan har bir o'yinda bu munosabatni o'zi o'rnatadi va har safar bu munosabatlar dolzarb bo'lsa, u bola uchun ma'lum shaxsiy tajribani yaratadi. Ammo o'yindan tashqarida sodir bo'lgan tajribalar ham, agar bolaga ta'sir qilsa, bola buni o'z o'yinlarida aks ettiradi.

Yuqoridan xulosa qilib aytganda bolalarham bir nihol. Bir niholni u joydan bu joyga olib o'tganimizda niholni unib o'sishi uchun biroz vaqt ketadi va unga bogbon tomondan mehr bilan turli xil ishlovlar suv ozuqaviy moddalar berib turiladi. Shunday ekan bolalarni ham maktabgacha talim tashkilotiga moslashguniga qadar tarbiyachi pedagog mehr bilan ta'lim tarbiya berishlari, bolani psixologik xususiyatlari va alohida sifatlarini inobatga olgan holda yondoshishi, hamda ota-onalar bilan olib borladigan ish jarayonlarni to'g'ri va to'liq yo'lga qo'ymog'i zarurdir.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING O'YIN FAOLIYATI TURLARI

MUXTABAR TURSUNBOYEVA

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
fakulteti, katta o'qituvchisi*

**Azamova Nafisa, Norboyeva Sevinch, Eshimmetova Sarvinoz,
Quronboyeva Gulnoza, Allabergenova Muhlis,**

O'yin — bu bola uchun eng tabiiy, hayotiy faoliyat shaklidir. Maktabgacha yosh davrida o'yin nafaqat dam olish yoki hordiq chiqarish vositasi, balki bolaning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishining asosiy vositasidir. Mashhur rus psixologi L.S. Vygotskiy ta'kidlaganidek, o'yin — bu bolaning "eng jiddiy ishi" hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yin faoliyatining asosiy turlari:

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin faoliyati nafaqat vaqtni maroqli o'tkazish vositasi, balki ularning rivojlanishida muhim vositadir. O'yin orqali bola nafaqat jismoniy faollikni oshiradi, balki aqliy, emotsional, ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi. Shu bois o'yin faoliyatining imkoniyatlarini chuqur anglash tarbiyachilar va ota-onalar uchun muhimdir. Harakatli o'yinlar orqali bolaning mushaklari mustahkamlanadi, muvozanat va koordinatsiya yaxshilanadi, motorika rivojlanadi. Bu yoshdagi bolalar uchun jismoniy faollik sog'lom o'sish uchun zarur. Didaktik o'yinlar, konstruktor o'yinlari va syujetli o'yinlar bolaning fikrlash, diqqat, xotira, tasavvur va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'yin orqali bola yangi bilimlarni o'zlashtiradi va mustaqil fikrlashga o'rganadi. O'yin bola uchun o'z his-tuyg'ularini ifodalash va boshqarish maydoni bo'lib xizmat qiladi. Bolalar o'yinda turli rollarni ijro etib, turli vaziyatlarga munosabat bildirishni o'rganadilar, bu esa ularning emotsional barqarorligini oshiradi.

1. Rolli (syujetli) o'yinlar

Bu turdagi o'yinlarda bola turli rollarni bajaradi: “ona”, “shifokor”, “o'qituvchi”, “haydovchi” va h.k. Bu orqali bola kattalar hayotini aks ettiradi va ijtimoiy rollarga moslashishni boshlaydi.¹⁷

Xususiyatlari:

- Ijtimoiy tajriba orttirish;
- Fantaziya va tasavvur rivojlanadi;
- Nutq va muloqot ko'nikmalari shakllanadi;
- Jamoada harakat qilish, navbat kutish, boshqalarga moslashish o'rganiladi.

2. Didaktik o'yinlar

Bu o'yinlar orqali bolalarda bilim, ko'nikma va malakalar shakllanadi. Masalan: ranglarni ajratish, shakllarni tanish, sanash, solishtirish va h.k.¹⁸

Xususiyatlari:

¹⁷ Vygotskiy L.S. “Bola psixologiyasi”, Moskva, 1984

¹⁸ Shoumarov G'.B. “Pedagogik va yosh psixologiyasi”, Toshkent, 2018

- Diqqat, xotira va tafakkur rivojlanadi;
- O'qituvchi yoki tarbiyachi rahbarligida o'ynaladi;
- O'quv jarayoni bilan bog'liq bo'lgan faoliyat.

3. Harakatli o'yinlar

Bular bolalarning jismoniy faolligini oshiruvchi o'yinlardir. Masalan: yugurish, sakrash, to'p o'yinlari, estafeta va boshqalar.

Xususiyatlari:

- Jismoniy rivojlanish uchun muhim;
- Tezlik, chaqqonlik, muvozanatni saqlash kabi jihatlarni shakllantiradi;
- Guruhda harakat qilish ko'nikmasi rivojlanadi.

4. Konstruktor (qurilish) o'yinlari

Bolalar turli konstruktiv materiallardan (kubik, legolar, qum va boshqalar) foydalanib biror narsa yasaydilar.

Xususiyatlari:

- Mayda motorika va qo'l mehnatiga oid ko'nikmalarni rivojlantiradi;
- Muhandislik va makoniy tafakkurni shakllantiradi;
- Mustaqil qaror qabul qilish va ijodkorlik rivojlanadi.

5. Ijodiy (san'atga oid) o'yinlar

Rasm chizish, musiqiy o'yinlar, sahnalashtirish, she'r aytish orqali o'tkaziladi.

Xususiyatlari:

- Estetik did va ijodkorlik rivojlanadi;
- Emotsional holat ifodalanadi;
- O'zini ifodalashga imkon beradi.

O'yin — bolalikning asosiy mazmunidir. Maktabgacha yosh davrida o'yin faoliyati orqali bola atrof-muhitni o'rganadi, ijtimoiy tajriba orttiradi, aqliy va jismoniy jihatdan rivojlanadi. Tarbiyachilar va ota-onalar bola yoshiga mos o'yin turlarini tanlash va tashkil etish orqali bola shaxsining har tomonlama kamol topishiga zamin yaratadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy L.S. "Bola psixologiyasi", Moskva, 1984
2. Shoumarov G.B. "Pedagogik va yosh psixologiyasi", Toshkent, 2018
3. Karimova M.M. "Maktabgacha ta'lim psixologiyasi", Toshkent, 2021
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi me'yoriy hujjatlari

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA ERTALABKI GIMNASTIKANING AHAMIYATI VA SAMARASI

Shariyeva Gavxar Turavoyevna o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ikromova Sarvinoz, Tojiboyeva Umida, Rustambekova Anissa

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 23/5-guruh talabalari

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sog'lom bola — sog'lom jamiyat poydevori", "Sog'lom turmush tarzini keng targ'ib qilish to'g'risida" hamda "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" kabi qator qaror va dasturlarida bolalarning jismoniy tarbiyasini takomillashtirish, jismoniy faollikni oshirish va sog'lom turmush tarzini qaror toptirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu hujjatlar ertalabki gimnastikaning har bir maktabgacha ta'lim tashkilotida tizimli va sifatli o'tkazilishini ta'minlash uchun muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimi bolalarning har tomonlama rivojlanishida, ayniqsa ularning sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim bosqich hisoblanadi. Bolalik davrida shakllanadigan sog'lom jismoniy holat, chiniqqan organizm va harakat faolligi keyingi hayot faoliyatining poydevorini tashkil etadi. Shu nuqtai nazardan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, xususan ertalabki gimnastika mashg'ulotlari bolalarning sog'lig'ini mustahkamlash va ularni kunlik faoliyatga tayyorlashda alohida o'rin tutadi.

Ertalabki gimnastika mashg'ulotlari bolaning organizmini uyg'otish, mushaklar faoliyatini faollashtirish, qon aylanishini yaxshilash hamda nerv tizimini muvozanatlashtirishga xizmat qiladi. Ertalabki gimnastika nafaqat jismoniy rivojlanish, balki bolalarda ijobiy hissiy holat, intizom, mehnatsevarlik va o'z sog'lig'iga mas'uliyatli munosabat kabi fazilatlarni ham shakllantiradi. Shu bois, maktabgacha ta'lim jarayonida ertalabki gimnastika mashg'ulotlarini to'g'ri tashkil etish va uni muntazam yo'lga qo'yish sog'lom avlodni tarbiyalashning eng muhim omillaridan biridir.

Ertalabki gimnastika mashg'ulotlarining samarasi, avvalo, ularning metodik to'g'ri tashkil etilishi, tarbiyachining malakasi, mashqlar mazmuni va bolalarning yosh xususiyatlariga moslashtirilgan shaklda o'tkazilishiga bog'liq. Shu jihatdan, tarbiyachilarning ushbu yo'nalishda metodik savodxonligini oshirish, mashg'ulotlarni interfaol va qiziqarli shaklda olib borish, musiqiy hamrohlikdan foydalanish ertalabki gimnastikaning sifatini yanada oshiradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ertalabki gimnastika — bu bolalarning organizmini uyg'otish, harakat faolligini oshirish, jismoniy tayyorgarligini mustahkamlash hamda sog'lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qiladigan jismoniy tarbiya tizimining muhim bo'g'inidir. Ertalabki gimnastika mashqlari bolaning kun davomida faol, tetik va kayfiyati yuqori bo'lishiga yordam beradi.

Mazkur mashg'ulotlar bolalarda harakat malakalari va ko'nikmalarini shakllantiradi, mushaklar faoliyatini faollashtiradi, qon aylanishi va nafas olish tizimini yaxshilaydi.

Ertalabki gimnastika bolaning umumiy jismoniy rivojlanishida muhim omil sifatida xizmat qilib, har bir bola organizmining yoshga xos fiziologik xususiyatlariga mos tarzda tashkil etilishi zarur.

Ertalabki mashqlarni o'tkazishdan asosiy maqsad — bolaning sog'lig'ini mustahkamlash, chidamlilik, chaqqonlik, muvozanat, koordinatsiya kabi jismoniy sifatlarini rivojlantirish, kun tartibiga rioya qilish odatini shakllantirishdir. Shu bois ertalabki gimnastika mashqlari har bir maktabgacha ta'lim tashkilotining kundalik rejimiga kiritilgan bo'lishi kerak.

Ertalabki gimnastika nafaqat jismoniy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. Mashqlar davomida bolalar intizom, tartib, qat'iyat va jamoada harakat qilish ko'nikmalarini egallaydilar. O'qituvchi bolalarda o'ziga ishonch, tashabbuskorlik, o'z harakatlariga mas'uliyat bilan yondashish kabi fazilatlarni tarbiyalaydi.

Bundan tashqari, ertalabki gimnastika mashg'ulotlari bolalarda musiqiy ritmni his etish, harakatlarni estetik tarzda bajarish, uyg'unlik va go'zallikka intilish tuyg'usini shakllantiradi. Musiqa ostida o'tkaziladigan mashqlar bolaning kayfiyatini ko'taradi, harakatlarni quvonch va ishtiyoq bilan bajarishga turtki beradi.

Pedagogik nuqtai nazardan, ertalabki gimnastika bolani yangi kun faoliyatiga tayyorlaydi, diqqatni jamlashni o'rgatadi va o'quv jarayoniga ijobiy ruhiy tayyorgarlik hosil qiladi. Shu bilan birga, bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mashqlar tanlanadi, bu esa differensial yondashuvni ta'minlaydi. Ertalabki gimnastika mashg'ulotlarini tashkil etishda quyidagi metodik tamoyillar muhim ahamiyat kasb etadi:

Tizimlilik va izchillik — mashg'ulotlar har kuni bir vaqtda, belgilangan joyda va bir xil tartibda o'tkazilishi kerak.

Yosh xususiyatlariga moslik — mashqlar bolaning yoshiga, jismoniy rivojlanish darajasiga mos tanlanadi.

Bosqichlilik — mashg'ulot uch qismdan iborat bo'lishi lozim: kirish (organizmni tayyorlash), asosiy (asosiy mashqlar), yakuniy (tinchlantiruvchi mashqlar).

Qiziqarli va o'yinli shakllar — bolalar uchun mashg'ulotlar o'yin elementlari bilan boyitilishi, qiziqarli syujetlar asosida tashkil etilishi lozim.

Sog'lomlashtiruvchi yo'nalish — mashqlar bolaning sog'lig'ini mustahkamlash, jismoniy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi kerak.

Ertalabki gimnastikada yugurish, sakrash, bukilish, cho'zilish, qo'l va oyoq harakatlari, nafas mashqlari, shuningdek, muvozanatni saqlash mashqlari qo'llaniladi. Bu mashqlar harakat koordinatsiyasini rivojlantiradi, mushaklarni tonusda saqlaydi, yurak-qon tomir tizimining faoliyatini yaxshilaydi.

Ertalabki gimnastikaning sog'lomlashtiruvchi samarasi

Ilmiy tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, muntazam ertalabki gimnastika bilan shug'ullanadigan bolalarda:

- umumiy jismoniy rivojlanish darajasi yuqori bo'ladi;
- immun tizimi mustahkamlanadi, shamollash kasalliklariga chidamlilik ortadi;
- yurak va nafas olish tizimlari faoliyati yaxshilanadi;
- diqqat, xotira va hissiy barqarorlik rivojlanadi;

– kun davomida faoliyat samaradorligi oshadi.

Ertalabki gimnastika, ayniqsa, bolalarning ertalabki uyqu holatidan faol holatga o'tishida muhim ahamiyatga ega. U organizmda qon aylanishini faollashtirib, kislorod almashinuvini yaxshilaydi va markaziy asab tizimining faoliyatini rag'batlantiradi.

Ertalabki gimnastika mashg'ulotlarini o'tkazishda musiqiy kuzatuvlar, tabiat tovushlari, bolalar uchun maxsus tayyorlangan gimnastika komplekslari dan foydalanish tavsiya etiladi. Har kuni mashg'ulotdan oldin bolalar holatini kuzatish, sog'lig'ida o'zgarishlar bo'lsa, mashq yuklamasini kamaytirish zarur. Mashqlar davomida bolalarda to'g'ri nafas olish, harakatlarni bir maromda bajarish, gigiyena qoidalariga rioya qilish odatini shakllantirish lozim. Tarbiyachi mashg'ulotni quvnoq, motivatsion sharoitda olib borishi, bolalarning har bir ishtirokini rag'batlantirishi kerak.

Ertalabki gimnastika mashg'ulotlari maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy rivojlanishini ta'minlash va kun davomida faol bo'lishiga xizmat qiluvchi eng muhim jismoniy tarbiya vositalaridan biridir. U bolaning harakat faoliyatini uyg'otadi, mushaklar faoliyatini faollashtiradi, yurak va nafas olish tizimini mustahkamlaydi, shuningdek, diqqatni jamlash, intizom va mustaqillik kabi ijobiy shaxsiy sifatlarni tarbiyalaydi.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ertalabki gimnastika muntazam ravishda to'g'ri tashkil etilsa, u bolaning umumiy jismoniy rivojlanish darajasini oshiradi, immunitetini mustahkamlaydi va aqliy faoliyatini yaxshilaydi. Ertalabki mashg'ulotlar bolalarda harakat madaniyatini, gigiyenik ko'nikmalarni va o'z sog'lig'iga mas'uliyat bilan yondashish odatini shakllantiradi. Shu bilan birga, ertalabki gimnastikaning samaradorligi uning pedagogik va sog'lomlashtiruvchi tamoyillariga rioya etilishiga bog'liq. Tarbiyachi mashg'ulotlarni bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, qiziqarli o'yin elementlari va musiqiy ritmlar bilan boyitib tashkil etishi lozim.

Umuman olganda, ertalabki gimnastika bolalar organizmining tabiiy rivojlanishiga ko'maklashadi, kunlik faoliyat uchun zarur bo'lgan tetiklik va ijobiy kayfiyatni ta'minlaydi. Shu sababli, uni har bir maktabgacha ta'lim tashkilotining majburiy jismoniy tarbiya faoliyati sifatida tizimli tarzda joriy etish, tarbiyachilar va ota-onalar o'rtasida sog'lomlashtiruvchi madaniyatni rivojlantirish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biridir.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI BOSHQARUV JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

G'ulomova Nafisa Burikulovna

dillimoore89@gmail.com

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti stajyor-o'qituvchisi

**Alibekova Maxliyo Sunnatilla qizi, Baxtiyorovna Ro'za Oybek qizi,
Jiyanova Gulzira Normuminovna, Olimova Zamira Mingyasharovna,**

Qodirova Moxira Shokir qizi

ChDPU Maktabgacha ta'lim 24/2 guruh talabalari

Ta'limni boshqarish nazariyasida uning o'ziga xosligi ma'lum mezonlarga ko'ra tasniflangan boshqaruvga turli yondashuvlarda namoyon bo'ladi. Bu yondashuvlar boshqaruv jarayonining mohiyatini belgilab beradi va uning evolyutsiyasini tarixiy-pedagogik tadqiq qilish jarayonida tahlil predmeti bo'lib xizmat qilishi, ushbu boshqaruvning yetakchi paradigmasini kvalifikatsiya qilish funksiyasini bajarishi mumkin. Shubhasiz, ularning har biri boshqaruvni shakllantirish jarayonida u yoki bu tarixiy bosqichda ma'lum foyda keltirgan.

Dunyoda maktabgacha ta'lim tashkilotida boshqaruv jarayonida uzviylik va tizimlilikni amalga oshirish, innovatsion ta'lim muhitida resurslarni boshqarishning zamonaviy texnologiyalaridan samarali foydalanishga e'tibor qaratilmoqda. Yangi O'zbekiston ta'lim siyosatining mazmun-mohiyati to'g'risida Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishishi tantanali marosimga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqida "Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" - deb ta'kidlaganlar.

Ta'limni boshqarishni optimallashtirish jarayonida subyektlarning o'zaro hamkorligiga ustuvorlik berish, ta'lim oluvchilar uchun zarur sharoitlarni yaratish, ularning kompleks rivojlanishini tizimli nazoratga olish orqali sifat va samaradorlikni baholashning samarali mezonlarini tadqiq etish zarurati yuzaga kelmoqda.

Respublikamizda maktabgacha ta'lim tashkilotida, bu jarayonda xorijiy va milliy ilg'or tendensiyalardan o'rinli foydalanishning huquqiy-me'yoriy asoslari takomillashtirilgan. Uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'gani hisoblangan maktabgacha ta'lim tashkilotida boshqaruvning zamonaviy yondashuvlarini tadqiq etish zamon talabiga aylanmoqda. Ayniqsa, ta'limni modernizatsiyalash sharoitida umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshqaruv jarayonining mazmunini optimallashtirish, tamoyillarini aniqlash va pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish masalalari muhim o'rin tutmoqda.

I.P.Podlasiy pedagogik tizimda ro'y beruvchi innovatsion o'zgarishlarning muhim yo'nalishlarini quyidagilar iborat deb belgilaydi:

- pedagogik tizimning tubdan o'zgarishi; ta'lim jarayonining o'zgarishi;

- pedagogik nazariyalarning o'zgarishi; o'qituvchi faoliyatining o'zgarishi;
- o'quvchi faoliyatining mazmunan yangilanishi;
- pedagogik texnologiyaning o'zgarishi;
- ta'lim mazmunining yangilanishi;
- ta'lim shakllar, metodlari va vositalarining o'zgarishi;
- ta'lim boshqaruvining o'zgarishi; ta'lim maqsadi va natijasining o'zgarishi.

Yuqorida qayd etilgan yo'nalishlarning ayrimlari (masalan, pedagogik tizimning tubdan o'zgarishi, ta'lim maqsadi va natijasining o'zgarishi) bevosita rahbar organlar (jumladan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Respublika Xalq ta'limi vazirligi) yetakchiligida amalga oshirilsa, pedagogik nazariyalarning o'zgarishi yuzaga kelgan mavjud ijtimoiy talab va uni ko'ndirishga bo'lgan ehtiyoj asosida kechadi. Ta'lim jarayoni yoki o'qituvchi faoliyatining o'zgarishi, o'quvchi faoliyati hamda ta'lim mazmunining yangilanishi, ta'lim boshqaruvi, shuningdek, pedagogik texnologiya, ta'lim shakllar, metodlari va vositalarining o'zgarishi kabilar esa umumiy ta'lim maktablarining innovatsion tashabbuslari, yetarli darajada moddiy-texnik bazaga egaligi, u muassasaning malakali, ijodkor pedagoglarga egaligi, o'quvchilarning ehtiyojlari, shuningdek, ota-onalari talablariga muvofiq amalga oshirilishi mumkin.

Ta'limni modernizatsiyalash sharoitida maktabgacha ta'lim tashkilotida boshqaruv jarayonini takomillashtirishda quyidagi tamoyillar muhim ahamiyatga ega:

- 1) demokratik va insonparvar g'oyalarning ustuvorligi;
- 2) ilmiylik va aniq maqsadga yo'naltirilganlik;
- 3) tizimlilik;
- 4) ta'limiy vazifalarni me'yoriy hujjatlar talablariga muvofiq bajarilishi;
- 5) umumiy ta'lim maktablari bilan ijtimoiy tashkilotlar o'rtasidagi o'zaro integratsiya;
- 6) aniq vaziyatni hisobga olish.

maktabgacha ta'lim tashkilotida ichki tarkibida o'quvchilar hamda xodimlar (pedagogik, yordamchi va ma'muriy xodimlar) soni, ularning o'ziga xos xususiyatlari (masalan, pedagog xodimlarning o'rtacha yoshi, ma'lumotlari darajasi, kasbiy tayyorgarligi, ish tartibi), muassasasining moddiy-texnik asosi, pedagogik jamoa an'analari, faoliyat maqsadlari, ta'lim (psixologik, estetik, sanitariya-gigienik) shart-sharoitlari aks etadi.

maktabgacha ta'lim tashkilotida tashqi tarkibi esa ijtimoiy muhit obyekt va subyektlari - hudud aholisi, savdo shahobchalari, madaniy-ma'rifiy va sport inshootlari, muassasalar, ijtimoiy tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari, ota-onalar bilan aloqa, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-g'oyaviy rivojlanish darajasi kabilardan iborat.

Ta'limni modernizatsiyalash sharoitida umumiy o'rta ta'lim maktablarini boshqaruv jarayonini takomillashtirishda boshqaruv vazifalari quyidagi to'rt darajada aks etadi:

1. maktabgacha ta'lim tashkilotida rahbari tomonidan hal qilinuvchi vazifalar - boshqarishning individul hamda jamoaviy shakllarda, ya'ni ta'sischi kengashi, pedagogik kengash, pedagogik jamoa va jamoat tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlikda hal etilishini ifodalaydi.

2. maktabgacha ta'lim tashkilotida rahbarining o'rinbosarlari tomonidan hal qilinuvchi vazifalar - bunda ham individual va jamoaviy shakllarda (pedagogik konsilium, uslubiy kengash va boshqalar bilan hamkorlikda) o'z yechimini topadi.

3. Fan o'qituvchilari, sinf rahbarlari, ota-onalar qo'mitasi va boshqalarning o'zaro hamkorligi asosida hal etiluvchi vazifalar.

4. O'quvchilar tomonidan hal etiluvchi vazifalar ularning o'z-o'zini boshqarish organlari, shu'balar, klublar faoliyatini tashkil etish orqali bajariladi.

Boshqaruvning psixologik-pedagogik ta'minoti umumiy ta'lim maktablari innovatsion faoliyatining muhim tarkibiy kismi sanaladi. Bizning fikrimizcha, ta'limni modernizatsiyalash sharoitida maktabgacha ta'lim tashkilotida boshqaruv jarayonini takomillashtirishning psixologik-pedagogik ta'minotini yaratishning asosiy shartlaridan biri sifatida ta'limni insonparvarlashtirish va axborotlashtirishni e'tirof etish lozim. Buning mohiyati, eng avvalo, maktab jamoasi o'rtasida insonparvarlik munosabati qaror toptirish bo'lsa, ikkinchidan esa, o'quvchilarni o'zini namoyon qilishda va shaxsning o'sishi uchun psixologik - pedagogik sharoit yaratish hamda axborot muhitini shakllantirishdan iboratdir.

maktabgacha ta'lim tashkilotida mavjud haqiqiy holat va pedagogik faoliyatda qo'llanilayotgan ta'limiy va tarbiyaviy metodlar o'rtasidagi nomuvofiqlik o'quvchilarning fanlar bo'yicha bilimlari darajasi ta'lim muassasasida muayyan mezonlar bilan baholanib, ma'lum shartli belgilar

- raqamlardan iborat ball yoki baholarda ifodalanadi. Biroq, baholash

tizimi qisqacha yozma tahlil bilan to'ldirilsa, sinf rahbari va ota-onalar o'quvchilar (farzandlari)ning aqliy va ma'naviy-axloqiy kamoloti darajasini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lgan bo'lardilar. O'quvchilar esa shaxsiy qobiliyat va imkoniyatlarini mustaqil baholay olardilar. Bu esa ularda o'ziga nisbatan talabchanlikni oshirishga yordam berardi.

Pedagogik jamoa o'rtasidagi o'zaro yoki pedagoglar va o'quvchilar o'rtasidagi ziddiyatlar (vertikal va gorizantal yo'nalish bo'yicha) qiyinchilik (tusik)lar nafaqat ta'lim maqsadlarini tug'ri belgilanishiga, shu bilan birga jamoada ijodiy muhitning mavjud bo'lmasligiga olib keladi.

Shu bois ta'lim muassasasining rahbari oldida turgan eng asosiy vazifalardan biri - bu mavjud muammolarni aniqlab olish hisoblanadi. Muammolarni tug'ri aniqlay olmaslik ta'lim rahbarlari o'rtasida keng tarqalgan xatolardan biridir.

maktabgacha ta'lim tashkilotlarining innovatsion faoliyatini tashxislash ta'lim muassasasi faoliyatining samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchilar va o'qituvchilarni dam faol ijodiy ishlashga yo'naltiradi, bu yo'lda samarali shakl, metod va vositalarni aniqlashga imkon beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida innovatsion faoliyatini tashxislashda turkum metodlarning qo'llanishi bu borada belgilangan vazifalarning izchil hal etilishi va maqsadga erishilishiga imkon beradi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Dyukov, maktabni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqishning nazariy va uslubiy asoslari. [Internet resurs] // <http://pedsovet.org/komponent/>.

2. 8. Ta'lim muassasasini rivojlantirish dasturi [Matn] / to'g'ridan-to'g'ri papka: «Ta'lim menejeri». – M.:, 2010. – 400 b. 9. Moiseev, maktab jamoasining o'zini o'zi belgilashi .

3. // Maktab boshqaruvi. 2010 yil. № 10. - S. 26 - 31. 10. Sxemalarda korxonani rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish. [Internet resurs] // <http://rasmlar>. 11.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR UCHUN EKOLOGIK TA'LIMNING PEDAGOGIK TEXNOLOGIYASI

Shanasirova Zaxro Yuldashovna

dotsent

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti Maktabgacha ta'lim fakulteti

z.shonasirova@cspi.uz

Jahonning barcha mamlakatlari kabi O'zbekistonda ham shaxs va jamiyatning moddiy va ma'naviy madaniyati ekologik mazmunga ega bo'lmoqda. Endilikda respublikamizda chiqindisiz, kam chiqimli va ekologik toza texnologiyalarni joriy etish, atrof-muhitni muhofaza qilishning iqtisodiy mexanizmlarini rivojlantirish va takomillashtirish, ekologik huquqbuzarliklar uchun ma'muriy-huquqiy choralar ko'rish, ekologik ma'rifat orqali aholining ekologik tafakkurini rivojlantirish, xalqaro ekologik munosabatlarni yo'lga qo'yish, tabiat, atrof-muhitga ko'rsatilayotgan salbiy antropogen ta'sirlarni kamaytirish, insonning atrof-muhitga sifat jihatidan yangicha munosabatini shakllantirishga olib kelmoqda.

Shaxsning ekologik madaniyati uning ekologik ongi va ekologik xulq-atvorini o'z ichiga oladi. Maktabgacha ta'lim muassasasi axborot, madaniy-ma'rifiy tuzilma sifatida barqaror rivojlanishning asosiy tamoyillarini amalga oshirishga va maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik madaniyati asoslarini shakllantirishning ishchi modeliga aylanishiga qodir.

Ekologik ta'lim tizimi yosh avlodning ekologik madaniyatini rivojlantirishning asosiy vositasi bo'lib, ekologik madaniyatning o'zi esa insonni tabiat bilan bog'lash, uni chuqurroq bilish asosida u bilan uyg'unlashtirishning yangi usuli kontekstida ko'rib chiqiladi. Bugungi kunda jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlar bilan bog'liq holda, zamonaviy maktabgacha ta'lim bolalarning katta hajmdagi bilimlarni olishiga emas, balki maktabgacha yoshdagi bolalarda integrativ fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan: shaxsiy, intellektual, jismoniy. Maktabgacha ta'lim tizimi tomonidan yangi sifat natijasiga erishish bugungi kunda uning ustuvor vazifasidir.

Ta'lim jarayonini tashkil etishda integral yondashuv o'qituvchilarni zamonaviy ta'lim talablariga javob beradigan yangi pedagogik texnologiyalar, metodlar, ta'lim dasturlarini o'zlashtirish va o'z faoliyatiga joriy etish zarurati bilan duch keladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ta'lim texnologiyasi bolaning ruhiyatini shakllantiradigan turli yoshga oid tadbirlar orqali uning atrofidagi dunyoni o'rganishi haqidagi g'oyaga asoslanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ta'lim texnologiyasi bolalar faoliyatining turli turlarini ko'kalamzorlashtirish va rivojlanayotgan predmetli muhitni ko'kalamzorlashtirish, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning atrof-muhit mazmuniga ega bo'lgan turli xil faoliyat turlari jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarning integrativ fazilatlarini shakllantirish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash muammolarini kompleks hal qilishga qaratilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolaning faoliyatini ko'kalamzorlashtirish uning mazmunini ekologik komponent tufayli boyitish demakdir. Ekologiya fan sifatida yuqori darajadagi integratsiya: falsafa, fan, san'at, amaliy faoliyat bilan tavsiflanadi. Maktabgacha ta'lim darajasida bu pedagogik jamoaning butun faoliyatini yashil qilish va bolaning turli xil faoliyat turlarini yashil qilish zaruratida namoyon bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ta'lim texnologiyasining maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limiga kompleks yondashuvni amalga oshirishdir.

Ushbu texnologiyani amalga oshirish jarayonida hal qilinadigan vazifalar quyidagilardan iborat:

1. Bolalarda ekologiya bo'yicha tizimli bilimlar asoslarini shakllantirish, zamonaviy dunyoda yo'naltirishni osonlashtirish.
2. Atrof-muhit faoliyatiga asoslangan bolalar faoliyatining har xil turlarini tizimni tashkil etuvchi sifatida integratsiyalashuvi.
3. Bolalarda konstruktiv muammolarni hal qilishda ijodiy yondashish, mustaqil fikrlash va original g'oyalarni amalga oshirish.
4. Bolalarda ekologik yo'nalishdagi izlanish va kognitiv faoliyat ko'nikmalarini, o'zgartirish qobiliyatini va bilishdagi faol pozitsiyani shakllantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ta'lim texnologiyasining kontseptual asosini quyidagi psixologik-pedagogik nazariyalar va qoidalar tashkil etadi:

-Maktabgacha yoshdagi bolaning bolalar faoliyati sub'ekti sifatida har tomonlama rivojlanishi kontseptsiyasi, bu bolaning intensiv intellektual, hissiy va shaxsiy rivojlanishi, uning tengdoshlar guruhidagi farovonligi va ijtimoiy mavqei bolalar faoliyati sub'ekting pozitsiyasini bilish bilan bog'liqligini ishonchli isbotlaydi.

Bu pozitsiya maqsadni belgilash va faoliyatni rag'batlantirishning mustaqilligi, uni amalga oshirish yo'llari va vositalarini topish, uni amalga oshirish yo'llari va vositalarini topish, o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi qadrlash, natijaga erishish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Bolaning mavzu pozitsiyasini egallashi bolaga turli xil bolalar faoliyatida ishtirok etish va uning asosiy vakolatlarini shakllantirishga hissa qo'shish imkonini beradigan maxsus pedagogik texnologiyani talab qiladi.

- Yaxlit faoliyat tuzilishi (ehtiyotlar - motivlar - maqsadlar - shartlar - harakatlar) g'oyasiga asoslangan faoliyatga asoslangan yondashuv va muammolarni (muammolarni)

maqsadli va maqsadli hal qilish orqali bilim va ko'nikmalarni faol tadqiqot o'zlashtirish jarayonini tushuntiradi. Muammolarni hal qilish uning holatini natijaga erishadigan tarzda o'zgartirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan harakatni topishdan iborat.

Ushbu yondashuv faoliyatning bosqichma-bosqich (bosqichma-bosqich) tuzilishini tavsiflashni va olingan natijalarni grafik qayd qilishni o'z ichiga oladi. U insonning ichki va tashqi faoliyatining asosiy umumiyliги g'oyasiga asoslanadi.

Faoliyat insonning o'zini o'zi rivojlantirish, o'zini o'zi anglash va o'zini o'zi kashf etishning yagona yo'lidir. Maktabgacha yoshdagi bola faol faoliyatga intiladi va u qanchalik to'liq va rang-barang bo'lsa, bola uchun qanchalik muhim va uning tabiatiga mos kelsa, uning rivojlanishi qanchalik muvaffaqiyatli bo'lsa, potentsial imkoniyatlar shunchalik ko'p amalga oshiriladi.

Eksperiment faoliyatining qoidalari va uslubiy yondashuvlari, unga ko'ra bolalarning maxsus faoliyati - eksperiment - qidiruv faoliyatining asosiy turi sifatida ajratilgan. N.N. Poddyakov o'z tadqiqotida bolalar eksperimenti bolaning maktabgacha rivojlanishi davrida etakchi faoliyat ekanligini ta'kidlab, bu "haqiqatan ham bolalar faoliyati" ekanligini ta'kidlaydi. Bunda bola atrofdağı predmet va hodisalarni to'liqroq anglash va o'zlashtirish maqsadida ularga turlicha ta'sir ko'rsatib, o'ziga xos tadqiqotchi vazifasini bajaradi.

N.N. Poddyakov turli xil hayotiy vaziyatlarda, bolalar (ongli va ongsiz ravishda) eng maqbul variantlarni izlashda kattalar yoki tengdoshlarida o'zlarining xatti-harakatlarining turli shakllarini "sinab ko'rishlari" uchun maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy eksperimentining alohida turini aniqlaydi.

Eksperiment faoliyatining asosi maktabgacha yoshdagi bolalarda eksperiment o'tkazish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradigan mavjud bilim, ko'nikma va ko'nikmalar, sinov va xatolar orqali natijalarga erishish bo'yicha o'rganilgan tajriba va eksperiment maqsadini belgilash jarayonida yuzaga keladigan yangi muammoli vaziyatlar va uning yutuqlari o'rtasidagi ziddiyatdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'lim texnologiyasini joriy etish samaradorligini ta'minlaydigan tamoyillar:

Muammoni hal qilish printsiپی o'qituvchini muammoli vaziyatlarni yaratishni o'z ichiga oladi, bunda bola ularni hal qilishda ishtirok etadi. Muammoli ta'lim tizimlilik tamoyili bilan chambarchas bog'liq, chunki u bosqichma-bosqich murakkabroq vazifalarning ishlab chiqilgan tizimini amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

Tizimlilik printsiپی bolaning turli xil faoliyati majmuasi orqali amalga oshiriladigan faoliyat tizimini nazarda tutadi. Tizimlilik tamoyili muammoli yondashuv orqali amalga oshiriladi.

Ko'rinish printsiپی maktabgacha yoshdagi bolaning vizual-majoziy va vizual-samarali fikrlashi bilan bog'liq bo'lib, rivojlanish muhitida har xil turdagi bolalar faoliyatini tashkil etishda hisobga olinadi.

Uning qo'llanilishi maqsad va vazifalarni hal qilish uchun o'qituvchi ma'lum yoshdagi bolaning tushunishi va o'zlashtirishi mumkin bo'lgan ob'ektlar va jarayonlarni tanlaydi, ularni bevosita o'z muhitida kuzatishi mumkin. Uslubiy nuqtai nazardan, aniqlik tamoyili o'qituvchi tomonidan ko'rgazmali materialdan faol foydalanishni nazarda tutadi.

Ilmiy printsipl o'qituvchi o'z ishida faqat bolalarning ma'lum yoshiga mos keladigan, ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ilmiy asoslangan uslubiy usullardan foydalanishini nazarda tutadi.

Insonparvarlik tamoyili, birinchi navbatda, o'qituvchilar tomonidan ta'limning gumanistik modelini tanlashda namoyon bo'ladi, bu o'qituvchi va bola o'rtasidagi munosabatlarning yangi turiga o'tishni nazarda tutadi, ular ikkalasi ham ta'lim jarayonida ishtirok etadilar, shu bilan birga bolaga o'z his-tuyg'ularini, fikrlarini ifoda etish uchun imkon qadar ko'proq mustaqillik beriladi, eksperimentlar orqali.

Bunday yondashuv bilan bola xato qilish huquqiga ega va har qanday nuqtai nazarni bildirishi mumkin. Ta'lim nuqtai nazaridan ushbu tamoyilni qo'llash yangi qadriyatlarga ega bo'lgan, iste'mol madaniyati asoslarini biladigan, o'z sog'lig'i haqida qayg'uradigan, sog'lom turmush tarzini olib borishni xohlaydigan shaxsni shakllantirishni anglatadi.

Butunlik tamoyili bolaning atrofidagi dunyoni yaxlit idrok etishini va uning tabiiy dunyo bilan birligini aks ettiradi.

Izchillik tamoyilini bilimlarni oddiydan murakkabroqgacha izchil rivojlantirish tizimida kuzatish mumkin.

Faoliyat tamoyili faoliyat asosida sinflar tizimini qurishni o'z ichiga oladi. Faoliyat jarayonida "bola - atrof-muhit" munosabatlarining shakllanishi va shakllanishi sodir bo'ladi.

Integratsiya tamoyili integratsiyalashgan yondashuv bilan maktabgacha ta'lim muassasasining barcha o'qituvchilari bolalar bilan ishlashning barcha bosqichlarida bir-biri bilan hamkorlik qilishlarini nazarda tutadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ta'lim texnologiyasi atrof-muhit komponentini o'z ichiga olgan bolalar faoliyatining turli turlarini (o'yin, mehnat, qidiruv, eksperimental faoliyat) birlashtirishga asoslangan.

Rolli o'yinlar tabiiy tarix, atrof-muhit yoki atrof-muhit mazmuni va muayyan qoidalar mavjudligini nazarda tutadi. Ular bolalarni turli tabiat hodisalari va jarayonlari bilan tanishtirishga yordam beradi. Stol o'quv o'yinlari tabiiy ob'ektlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bolalarning mustaqil o'yinlari atrof-muhit mazmunini o'z ichiga olishi kerak.

Qidiruv faoliyatini ko'klamzorlashtirish bolalarni turli xil ekologik sharoitlarga jalb qilish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida o'quv jarayonini yangidan isloh qilish, yangi axborot texnologiyalariga asoslangan o'qitish usullarini ishlab chiqish, ularni keng joriy qilish bugunning talabidir. Shu jihatdan maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalashda kuzatish muhim hisoblanadi. Bunda bolada tabiatga nisbatan mehr uyg'onadi. Kuzatuvning har xil turlari bolani ekologik tarbiyalash bilan birga, uning aqliy salohiyatini ham oshiradi. Yangicha ijtimoiy sharoitda ta'lim-tarbiyada ko'zda tutilayotgan maqsadlarga erishish, bolalarning mashg'ulot va mashg'ulotdan tashqari xilma-xil tarbiyaviy faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, vatanparvar, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish zamon talabi. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev o'zining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" nomli kitobida –"Bugun hayot yangicha fikrlash va ishlash, milliy "aql markazlari"mizni shakllantirishni talab etmoqda" deb alohida ta'kidlab o'tganlar. Haqiqatdan ham biz yaratishimiz kerak bo'lgan milliy aql markazlarimizda

bolalar o'rganishi kerak bo'lgan ko'nikmalarga tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash (ijodkorlik), hamkorlik, muloqot, jismoniy bilim, mantiqiy matematika va ijtimoiylashuv kabi ko'nikmalar kiradi. Bunday jarayonlar albatta bolani har tamonlama tarbiyali va tabiatga nisbatan oqilona yondashuvga o'rgatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh.M. Mirziyoyev-"Yangi O'zbekiston Strategiyasi"-Toshkent-2021.
2. Kayumova.N.M.-" Maktabgacha pedagogika." T.: TDPU -2013 y. O.,quv qo'llanma.
- 3.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida" 2020 yil 22 dekabrda 802-sonli qaroriga 1-ilova Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat Standarti.
- 4.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida" 2020 yil 22 dekabrda 802-sonli qaroriga 1-ilova Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat Standarti.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR UCHUN TA'LIMY O'YINLAR

Jo'raboyev Akmal Baxromovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrasida dots.,

Qaxxorbekova Asal Umid qizi,Raxmonova Asal Eduard qizi,

Sarsenbayeva Aygerm Bekaliyevna,Seitkarimova Gulbanu Abdumurad qizi

Boshlang'ich ta'lim 22/3 kechki rus guruh talabalari

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etilgan rivojlantirish markazlari tarbiyachilarga yosh bolalar bilan kengaytirilgan loyihalar orqali shug'ullanish imkonini beradi. Bolalar o'zlarining g'oyalari, hissiyotlari va kuzatuvlarini markazlarda cheklovlarisiz namoyon eta olishadi. Bolalarning biri-biriga ta'lim berishi, bir-biriga qarab o'rganishi, markazlarda ishlash jarayonida bolalar orasidan yangi liderlar yetishib chiqishi imkoniyati yaratiladi. Bolalar guruhdagi barcha markazlardagi jihozlar, o'yin, o'yinchoqlardan foydalanish huquqiga egadirlar.

Markazda bolalarning do'stlari orasida o'z fikrlarini bayon eta olishlari, mavzu asosida hikoyalar tuzish, savoljavoblar qilish, bolalarcha suhbatlar tashkil etish imkoniyati yaratiladi. Boladagi ko'pchilik orasida tortinchoqlik odatlari kichik guruhlarda ishlash jarayonida yo'qola boshlaydi. Qurish-yasash, konstruksiyalash va matematika markazi orqali bolalarda sensor tarbiya, ijodkorlik rivojlanadi. Bola bir vazifani bajarish orqali ham qurish yasash, ham matematika bilan shug'ullanish imkoniga ega. O'z ishlarini tahlil qilishni o'rganadi. "Syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish" markazida bolalar iqtidorini namoyon bo'lishiga, o'z mahoratini ko'rsatishi uchun juda qulay muhit. Bu markazni bolaning "Men"ini shakllantiruvchi markaz deb ham atash mumkin. Markazdagi barcha

jihozlar bolalar hayotida uchraydigan jihozlar bo'lib, o'yin jarayonida bola ulardan foydalanishni o'rganadi. Har bir yosh guruhida bolalar yoshiga mos bo'lgan syujetlirolli o'yinlar, sahnalashtirilgan o'yinlar bo'lishi kerak.

“Fan va tabiat” markazida - tajriba sinov maydonchasida o'tkazilayotgan tajribalar bolalarda qiziqish uyg'otadi va yangi ixtirolar qilishga undaydi. Bu markaz bolalarni tabiat va undagi hodisalarni bilish uchun eng katta imkoniyat yaratadi. Bu markazni to'g'ri ishlatilsa bolalar tabiat haqidagi 90 foiz bilimni shu markazda olishi mumkin. Markaz na faqat bolalarda balki pedagoglarda ham qiziqish uyg'otadi.

“San'at” markazida bolalarni kayfiyatini ko'tarish imkoni mavjud bo'lib, bolaning ijodiy qobiliyatlari qo'llab quvvatlanadi. Bolalarda san'atning barcha turlari bilan tanishish imkoniyati yaratiladi. Bu markazda rasm, applikatsiya, origami, loy ishi va qurish-yasash faoliyati amalga oshiriladi.

“Musika va ritmika” markazi juda qiziqarli markaz hisoblanadi. Bunda bolalar o'zlari hohlagan obrazlariga kirishi, hohlasa qo'shiq aytishi, hohlasa cholg'u asboblari kuy chalishi mumkin. Bu markazni burchak sifatida ham foydalanish mumkin. Lekin uni markaz qilib ishlatish ko'proq ijobiy natijalar beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining guruhlarda tashkil etiladigan ta'limiy tarbiyaviy jarayonlarni kuzatish, tahlil qilish orqali shunday xulosaga keldikki, har bir rivojlantirish markazlarida “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi asosida ta'limiy o'yinlar orqali bolalarning ijodiy qobiliyatlari rivojlanib boradi. Maktabgacha ta'lim yoshi shu yoshdagi bolalarni ijodkorlikka yo'naltirishning oltin davri hisoblanadi. Bolalarga tug'ilganda muloqot qilish, o'rganish va rivojlanish uchun jismoniy, ijtimoiy, psixologik imkoniyatlar ijtimoiy muhitda yaratiladi. Bu imkoniyatlar o'z vaqtida aniqlanib, qo'llab-quvvatlansa, rivojlanib boradi. Bolalar bilan muntazam shug'ullanish maktabgacha ta'lim tashkilotlarida davom ettiriladi va qobiliyatlarning rivojlanishiga asos bo'ladi. Ko'plab olib borilayotgan izlanishlar, maktabgacha yosh davrini ijodkorlikka yo'naltirishning oltin davri deb hisoblashadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual moslashuvchanligi bevosita ularning ijodiy qobiliyatlari qay darajada shakllanganligiga bog'liq. Shuningdek, ijobiy va muvaffaqiyatli natijalarni ko'rsatishga bo'lgan intilish ham bolalarda ijodiy fikrlash natijasida tarkib topishi kuzatuv va tajribalarda o'z aksini topgan. O'yinda bola o'zi boshqa sharoitlarda haligacha qila olmaydigan narsaga egadir. Masalan, tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'z xulqini boshqarish qobiliyati o'yinda to'g'ridan-to'g'ri topshiriq berishdan oldin paydo bo'ladi; o'yinda bolalar boshqa holatlarga qaraganda ko'proq so'zlarni eslashadi; o'yin motivatsiyasi bo'lganda bolalar tomonidan oddiy mehnat operatsiyalarini bajarish boshqa motivatsiya turlarida o'sha operatsiyalarni bajarishdan ko'ra samaraliroq bo'ladi. Syujetli va rolli o'yinlar jarayonida bolalar turli xil narsalardan foydalanadilar, ular bilan harakat qiladilar, ularni taqqoslaydilar, qiyoslaydilar, ularning ba'zi hislatlaridan chalg'iydilar va fikrlaydilar, boshqalarini hayol bilan qurib bitkazadilar, ba'zi predmetlarni boshqalar sifatida ishlatadilar. Bularning barchasi bolalarning sezgisini va his etishini yaxshilaydi, ularning tafakkuri rivojlanishiga yordam beradi, tasavvurlarini rivojlantiradi va chiniqtiradi.

O'yin, albatta, birgalikdagi faoliyatdir. Bu shuni anglatadiki, muvofiqlashtirilgan tadbirlarni amalga oshirish uchun bolalar o'yin davomida bir-biri bilan aloqa qilishlari kerak. Maktabgacha yoshdagi davrda, ehtimol, bir-biri bilan aloqa qilish zarurati yanada yorqinroq ifoda etiladigan boshqa faoliyat mavjud emas. Shuning uchun o'yin davomida nutq vositalarini mahorat bilan egallash maxsus motivatsiyaga ega bo'ladi. O'yinlar davomida bolalarning muloqot qilishi ularning nutqini rivojlantirishga (so'zlarning ma'nosini kengaytirish, tabiiy sharoitda nutqda mashq qilishga) yordam beradi.

Bundan biz shunday xulosa chiqaramizki, bolalarni xar xil o'yinlar o'ynashga o'rgatib borishimiz kerak.

1. Haqiqiy o'yinchoqlar bilan o'yinlar (qo'g'irchoqlar, mebellar, mashinalar bilan)

O'rnini bosadiganlar bilan (yog'ochlar , tosh, temirchalar bilan)

Tassavur qilishga asoslangan o'yinlar (narsalarsiz)

Kundalik hayotda bu o'zaro bog'lik holda bo'lishi mumkin. Ammo, dastlab bizga sharoitlar yaratish haqida o'ylamog'imiz darkor, ya'ni o'yin materillarining mavjudligini aniqlashimiz kerak. Ko'p o'yinchoqlarning hojati yo'q, lekin bolalarning qiziqishi va yoshlarga mos keladigan o'yinchoqlar zarur bo'lib, o'yinchoqlar bilan o'ynaganda bolalarning qiziqishi va yoshi tadqiqot qilinishi kerak va undan katta yoshdagi bolaga quyidagi o'yinchoqlar tavsiya qilinadi.

qo'g'irchoqli aravachalar

- ip orqali tortib yurgizadigan o'yinchoqlar
- qattiq varaqli kitoblar
- barcha o'lchovdagi to'plar
- odamlar va hayvonlar shaklidagi qo'g'irchoqlar va timsollar
- chelaklar, qumda o'ynaladigan to'plamlar
- mozaikalar
- plastmassali o'yinchoqlar va piramidalar
- o'yinchoq telefonlar
- har xil geometrik shakldagi teshiklari bo'lgan yog'och va plastmasa panellari (uch burchakli, o'tkir burchakli doira shakldagi) hamda ana shu shakldagi shakllar
- turli rangdagi kubiklar
- konstruksiyali va qurilish to'plamlari
- oilaviy hayotdagi ko'rinishlarni o'ynash uchun zarur bo'lgan syujetli rasmlar
- turli xil tovushlarni o'rganishi va taqqoslash imkoniyatini beruvchi musiqa asboblari: rubob, dutor, nay , karnay, doyra, chang.

Fabrikada ishlab chiqarilgan o'yinchoqlarga xo'jalik narsalarini qo'shish muhim ahamiyatga ega. Barcha shakl va o'lchovdagi bo'sh qutilar qopqoqli bankalar, ishdan chiqqan radiopriemniklar, qaydadir yuvilgan kiyimni osish uchun qisqich «temirchalar» va boshqa xo'jalik buyumlari.

Mavjud barcha o'yinchoqlar bolaning qo'l ostida bo'lishi shart emas. O'yinchoqlar va o'yin uchun zarur materiallar mustaqil foydalanishda namunaviy tartibda bo'lishi kerak. Bu bilan biz kattalar bolalarga tartibli, farosatli bo'lishini o'rgatamiz. Ikki yoshdan boshlab biz bolaga o'yinchoqlarni joy-joyiga qo'yishga o'rgatamiz, dastlab birlikda, so'ng bola

buni uzi mustaqil bajaradi. O'yinchoqlarning buzilishi barchaga ma'lum. Shuning uchun ham biz ularni tashlab yubormasdan «O'yinchoqlar shifoxonasi» burchagini tashkil qilishni tavsiya etamiz. O'yinchoqni bolalar avvalgi holidan ham ko'ra ko'proq yaxshi ko'ra boshlaydi.

Faqat quyidagilarni unitmaslik zarur:

- bolalar mustaqil o'ynashni yaxshi ko'rishadi.
- kattalar bilan o'ynash esa ularning jonu dili.
- ammo, ko'p vaqtlarda ular tengdoshlari bilan o'ynashadi.

Bu yerda ularning insoniy muammolari va doimiy muloqatining modeli shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
2. F.Qodirova, Sh.Toshpo'latova, M.Kayumova, M.A'zamova. Maktabgacha pedagogika. Toshkent-2019.
3. I.V. Grosheva, G.E. Djanpeisova, U.T. Mikailova, M.A. Kenjabayeva, N.A. Miftayeva. O'yin orqali ta'lim olish. T.:2020.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ETNOMADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK STRATEGIYALARI

G'ulomxo'jayeva Mushtariy Elmurod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

XXI asr – globallashuv va yuqori texnologiyalar asri bo'lish bilan birga, millatlarning o'zligini anglash, ma'naviy-madaniy qadriyatlarini asrab-avaylashga bo'lgan intilishi kuchayayotgan davrdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “Biz ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan bebaho boylikning vorislari sifatida xalqimizning madaniy merosini ko'z qorachig'idek asrashimiz, uni ilmiy asosda chuqur o'rganib, kelgusi nasillarga bezavol yetkazishimiz zarur”.¹⁹ Ushbu vazifa, eng avvalo, o'sib kelayotgan yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, ularning qalbida o'z xalqining tarixi, madaniyati va an'alariga nisbatan mehr va hurmat tuyg'ularini shakllantirishni taqozo etadi. Bu jarayonning poydevori esa maktabgacha ta'lim bosqichida qo'yiladi. Aynan shu yoshda bola shaxsi intensiv shakllanadi, dunyoqarashi, axloqiy va estetik normalari vujudga keladi.²⁰

Tahlil va muhokamalar. Maktabgacha yoshdagi bolalarda etnomadaniyatni, ya'ni o'z xalqining madaniyati, urf-odatlarini, tili va qadriyatlari haqidagi bilim va tasavvurlarni shakllantirish – shaxs kamolotida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Biroq, bugungi kunda bu borada bir qator muammolar kuzatilmoqda:

Mirziyoyev, Sh. M. (2020). *Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz*. O'zbekiston.

Sodiqova, Sh. A. (2019). *Maktabgacha pedagogika*. Darslik. Tafakkur bo'stoni.

• *Ta'lim dasturlaridagi kamchiliklar:* Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining amaldagi dasturlarida etnomadaniy komponentga yetarlicha e'tibor qaratilmagan. Mavzular ko'pincha yuzaki, umumiy tarzda berilgan bo'lib, bolalarning yosh xususiyatlariga mos, interfaol va tizimli yondashuvlar mavjud emas.

• *Pedagog kadrlarning kompetensiyalari:* Aksariyat tarbiyachilar etnomadaniy tarbiya berishning zamonaviy metodologiyasi, innovatsion texnologiyalari bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmalarga ega emas. Bu esa mashg'ulotlarning zerikarli va samarasiz o'tishiga sabab bo'lmoqda.

• *Globalashuvning salbiy ta'siri:* Ommaviy axborot vositalari, internet va ayniqsa, multfilmlar orqali kirib kelayotgan "ommaviy madaniyat" unsurlari bolalar ongida milliy qadriyatlarga nisbatan begonalashuv hissini paydo qilishi mumkin.

• *Oila va ta'lim muassasasi hamkorligining sustligi:* Etnomadaniy tarbiyada oilaning o'rni beqiyos. Biroq, bugungi kunda ota-onalarni bu jarayonga faol jalb qilish, ular bilan hamkorlikda ishlash mexanizmlari to'liq yo'lga qo'yilmagan.

Ushbu muammolar maktabgacha yoshdagi bolalarda etnomadaniyatni shakllantirishning samarali pedagogik strategiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish naqadar dolzarb ekanligini ko'rsatadi.

Mazkur **muammolarni hal etish** uchun maktabgacha ta'lim jarayoniga etnomadaniy tarbiyani singdirishning quyidagi pedagogik strategiyalarini qo'llash maqsadga muvofiqdir. Bu strategiyalar bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, o'yin, amaliy faoliyat va interfaol muloqotga asoslanadi.²¹

1. *"Madaniy sho'ng'ish" strategiyasi:* Bu strategiya bolalarni bevosita milliy madaniyat muhitiga "sho'ng'ish"ni nazarda tutadi. Buning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maxsus "Etnoburchaklar" tashkil etiladi. Bu burchaklarda milliy hunarmandchilik namunalari (so'zanalar, kulolchilik buyumlari, yog'och o'ymakorligi), milliy liboslar, cholg'u asboblari va uy-ro'zg'or buyumlari joylashtiriladi. Bolalar bu buyumlarni shunchaki tomosha qilmay, balki ular bilan o'ynash, ushlab ko'rish imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak. Shuningdek, xalq amaliy san'ati ustalarini muassasaga taklif qilib, mahorat darslari o'tkazish bu strategiya samaradorligini oshiradi.

2. *Folklarga asoslangan integrativ mashg'ulotlar strategiyasi:* O'zbek xalq og'zaki ijodi – etnomadaniy tarbiyaning bitmas-tuganmas manbaidir. Ertaklar ("Zumrad va Qimmat", "Ur to'qmoq"), maqollar, topishmoqlar va tez aytishlar orqali bolalarga halollik, mehnatsevarlik, do'stlik, kattalarga hurmat kabi milliy qadriyatlar singdiriladi.²² Mashg'ulotlar integrativ tarzda, ya'ni nutq o'stirish, musiqa, tasviriy faoliyat kabi sohalar bilan bog'lab olib borilishi lozim. Masalan, "Bo'g'irsoq" ertagini sahnalashtirish jarayonida bolalar ham rollar ijro etadi, ham qo'shiq kuylaydi, ham bo'g'irsoqning rasmini chizadi yoki uni loydan yasaydi. Bu jarayon bolada yaxlit etnomadaniy tasavvurni shakllantiradi.

Shomurotova, N. (2022). O'yin texnologiyalari orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy qadriyatlarni shakllantirish. *Maktabgacha ta'lim jurnali*, (4), 45-48.

Kayumova, N. M. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarni xalq pedagogikasi vositalari asosida ma'naviy-axloqiy tarbiyalash. *Zamonaviy ta'lim / Современное образование*, (6), 25-30.

3. *Loyihaviy faoliyat strategiyasi*: Bolalarni ma'lum bir etnomadaniy mavzu yuzasidan kichik tadqiqotlar o'tkazishga yo'naltirish. Masalan, "Non – ne'matlarning ulug'i", "Navro'z – bahor bayrami", "Atlas va adrasning jilosi" kabi loyihalar tashkil etilishi mumkin. Loyiha davomida bolalar ota-onalari yordamida ma'lumot to'playdilar (nonning qanday yopilishi, sumalakning pishirilish jarayoni), rasmlar chizadilar, kichik sahna ko'rinishlari tayyorlaydilar va loyiha yakunida o'z bilimlarini taqdimot qiladilar. Bu usul bolalarda mustaqil izlanish, ijodkorlik va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ushbu strategiyalarni amalga oshirishda Sh.A.Amonashvili, V.A.Suxomlinskiy kabi pedagoglarning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalariga hamda L.S.Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga tayanish muhim ahamiyatga ega.²³

Taklif va tavsiyalar. Yuqorida keltirilgan pedagogik strategiyalarni amaliyotga samarali tatbiq etish uchun quyidagi ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

- *Metodik ta'minotni takomillashtirish*: "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida maktabgacha yoshdagi bolalarga etnomadaniy tarbiya berish bo'yicha alohida metodik qo'llanma, multimedia resurslari va ko'rgazmali-didaktik materiallar (o'yinlar, kartotekalar, plakatlar) yaratish. Ushbu materiallar har bir yosh guruhining psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuv asosida ishlab chiqilishi zarur.

- *Kadrlar salohiyatini oshirish*: Respublika maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti hamda pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari o'quv rejalariga "Maktabgacha yoshdagi bolalarda etnomadaniyatni shakllantirish" nomli maxsus o'quv moduli yoki kursini kiritish. Bu kurslarda pedagoglarga nafaqat nazariy bilimlar, balki interfaol metodlarni amalda qo'llash bo'yicha amaliy mashg'ulotlar ham o'tkazilishi lozim.

- *Ota-onalar bilan hamkorlikning yangi formatlarini joriy etish*: An'anaviy ota-onalar majlislaridan voz kechib, "Milliy qadriyatlarimiz – oila davrasida", "Buvi-jonim o'rgatganlari" kabi mahorat darslari, ota-onalar va bolalar ishtirokida musobaqalar, milliy taomlar festivallari va xalq o'yinlari kunlarini tashkil etish. Ota-onalarni farzandlari bilan birgalikda oila shajarasini tuzish, oilaviy yodgorliklar haqida ma'lumot to'plash kabi loyihalarga jalb qilish.

- *Monitoring va baholash tizimini yaratish*: Bolalarning etnomadaniy tarbiyalanganlik darajasini aniqlash bo'yicha diagnostik mezonlar va vositalar ishlab chiqish. Bu diagnostika bolalarning milliy madaniyat haqidagi bilimlarini, qadriyatlarga munosabatini va amaliy faoliyatdagi ishtirokini o'z ichiga olishi kerak. Natijalar tarbiyaviy ishni korreksiyalash va takomillashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarda etnomadaniyatni shakllantirish – bu shunchaki pedagogik vazifa emas, balki millatning ma'naviy kelajagiga qo'yilgan poydevordir. Bu jarayonga tizimli va ilmiy asoslangan yondashuv mamlakatimizning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladigan, o'zligini anglagan, ma'nan boy va raqobatbardosh avlodni tarbiyalash imkonini beradi.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). *Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz*. O'zbekiston.
2. Sodiqova, Sh. A. (2019). *Maktabgacha pedagogika*. Darslik. Tafakkur bo'stoni.
3. Shomurotova, N. (2022). O'yin texnologiyalari orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy qadriyatlarni shakllantirish. *Maktabgacha ta'lim jurnali*, (4), 45-48.
4. Kayumova, N. M. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarni xalq pedagogikasi vositalari asosida ma'naviy-axloqiy tarbiyalash. *Zamonaviy ta'lim / Современное образование*, (6), 25-30.

MAKTABGACHA TA'LIMDA HARAKATLI O'YINLARNI TASHKIL ETISH YO'LLARI

Jo'raboyev Akmal Baxromovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrasida dots.,

Erdonov Xakimbek Xolmuxammad o'g'li, Sultonov O'g'abek Vahobjon o'g'li,

Mamatqulova Muqaddas Ikrom qizi, Mansurov Diyarbek Sheramat o'g'li,

Saparov Baybol Ixtiyar o'g'li

MBJTI 22/1 kechki talabalari

Har bir davlat kelajagining buyuk bo'lishi haqida orzu qilar ekan, albatta yosh avlodning ta'lim-tarbiyasi, yuksak salohiyati haqida ham fikr yuritadi. Mamlakatimizda yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'g'il-qizlarning zamonaviy bilim olishi va xorijlik tengqurlari bilan raqobatbardosh bo'lib ulg'ayishlari uchun zarur shart-sharoit yaratish borasida qilinayotgan ishlar izchil va keng ko'lamda davom etmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti uzluksiz ta'limning birinchi qadami bo'libgina qolmay, balki faol, ijodkor va ma'naviy jihatdan boy shaxsni shakllantiruvchi ilk pog'ona hamdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim- tarbiya jarayonini yuqori saviyada tashkil etish tarbiyalanuvchilarga ta'limning keyingi bosqichlarida qiynalmasdan davom ettirishga imkoniyatlar yaratadi.

Ma'lumki, maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyat turi o'yin hisoblanadi. O'yin bola o'zligining namoyon bo'lishi, uning takomillashuv usulidir. Uni "bolalikning hamrohi" deb atash qabul qilingan. O'yin maktabgacha kichik yoshdagi bolalar hayotining asosiy mazmunini tashkil etib kelmoqda.

O'yin bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash vositasidir. Psixologlar o'yinni maktabgacha yosh davrida etakchi faoliyat deb hisoblaydilar. O'yin tufayli bolaning yuqori rivojlanish bosqichiga o'tishini ta'minlovchi sifatlar shakllanadi, uni ruhiyatida sezilarli o'zgarishlar yuz beradi.

O'yinda bola shaxsining hamma tomoni bir-biriga o'zaro ta'sir etgan holda shakllanadi. O'ynayotgan bolani kuzatayotib uning qiziqishlarini, tevarakatrof to'g'risidagi tasavvurini, kattalarga va o'rtoqlariga bo'lgan munosabatini bilib olish mumkin.

Shaxsdagi biron sifatni tarbiyalash uchun uning boshqa tomonlarini ham rivojlantirish kerak. Masalan, bolaning o'yiniga qiziqishini, tashqilotchilik qobiliyatini rivojlantirish uchun mazmun jihatidan boy o'yinlar yaratilishi kerak. Bolalarning ijodiy o'yinlarini rivojlantirish uchun esa o'z navbatida yaxshi tashkil etilgan bolalar jamoasi zarur bo'ladi.

O'yinda bola organizmiga xos bo'lgan talab va ehtiyojlar qoniqtiriladi, hayotiy faollik ortadi, bardamlik, tetiklik, guvnoqlik tarbiyalanadi. Shuning uchun ham bolalarni jismoniy tarbiyalash sistemasida o'yin munosib o'rin egallaydi.

O'yin ta'lim va mashg'ulotlar bilan, kundalik hayotdagi kuzatishlar bilan uzviy bog'liq bo'lib juda katta ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ijodiy o'yinlarda muhim bilim egallash jarayoni yuzaga keladi. Bu bolaning aqliy kuchini ishga soladi, tafakkurini, hayolini, diqqatini, xotirani faollashtirishni talab qiladi, bola masalalarni mustaqil hal qilishga o'rganadi, o'ylagan narsasini amalga oshirish uchun yaxshiroq va osonroq usul o'ylab topadi, o'z bilimlaridan foydalanish va uni so'z bilan ifodalashga o'rganadi.

O'yinda aks ettirayotgan narsani bili bolishga qiziqish uyg'onadi. Ko'pincha o'yin bolalarga yangi bilim berish va ularning fikrini, bilim doirasini kengaytirish uchun xizmat qiladi. Ijodiy o'yinni tor didaktik maqsadlarga bo'ysindirib bo'lmaydi, bu o'yin yordamida juda katta vazifalar hal qilinadi.

Qoidali o'yin bolaning sensor rivojlanishini, taffakkur va nutqini, ixtiyorsiz diqqatini va xotirasini, har xil harakatlarini muntazam ravishda mashq qildirib borish imkonini beradi. Har bir qoidali o'yin ma'lum didaktik maqsadga ega bo'lib, bolani umumiy rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Ta'limning o'yin shaklida bo'lishi muhim ahamiyaiga ega bo'lib bolaning umumiy rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Ta'limning o'yin shaklida bo'lishi muhim ahamiyatga ega bo'lib, bolaning yosh xususiyatlariga mos keladi. Qiziqarli o'yin bolaning aqliy faolligini oshiradi, o'yinda bola mashg'ulotdagiga nisbatan murakkabroq masalani hal qilishi mumkin. Bu ta'lim butunlay o'yin shaklida bo'lishi kerak degan gap emas. Ta'lim turli usullar va metodlarni qo'llashni talab etadi. O'yin ta'limning shakllaridan biri bo'lib, boshqa bir metod bilan qo'shib olib borilgandagina yaxshi natija beradi, bular kuzatish, suhbat, so'zlab berish va hokozolar.

Bolalarning narsalar, ularni sifati to'g'risida bilimlarni mustaxkamlash uchun har xil o'yinchoqlar, suratlar, uy-ro'zg'or buyumlaridan foydalaniladi.

O'yinchoqlar bilan o'ynaladigan o'yinlar. "Xaltachada nima bor?" o'yinning maqsadi o'yinchoqlarning nomlari bilan tanishtirish va bu o'yinchoqlar to'g'risida bilimlarni mustaxkamlash, tovushlar talaffuzini mashq qildirishdir. "Bu nima?" o'yinida bolalar qo'g'irchoqqa har xil narsalar va ularni ishlatilishi to'g'risida gapirib beradilar. Bunday o'yin guruhda, sayrda, uxlash xonasida o'tkazilishi mumkin.

Didaktik o'yinlarda tarbiyachi bolalarni faqat narsalarning nomi va ular nimaga kerakligi bilan tanishtiribgina qomay, balki shu narsalarning shakli, rangi, katta kichikligi, fazoda tutgan o'rni haqida ham tanishtiradi.

Har bir buyum va o'yinchoq o'zining aniq tashqi ko'rinishiga ega bo'lishi kerak, o'yinda esa qo'yilgan maqsad narsaning asosiy begisini ajrata bilishga imkon tug'dirishi lozim.

Bunday talabga xalq o'yinlari o'z shakliningi aniqligi, rangining tiniqligi bilan ko'proq javob bera oladi.

Bolalarni aqliy vazifalarni bajarishga undaydigan o'yinlar ham katta ahamiyatga ega.

Bolalarning rang xaqidagi tushunchalarini mustaxkamlash va aniqlash uchun quyidagi o'yinlar o'tkaziladi: sharlarni rangiga qarab to'plash, "Dumaloqni dumalatish", xalqachalarni ipga o'tkazish, "Shu rangdagi dumaloqni dumalatish", "Kimda mana bu rangdagi xalqacha bor", "Kim mana bu rangdagi xaltachani topa oladi" va x.k ..

O'yin jarayonida bolalardagi barcha mavjud omillar ishga tushadi: bola harakat qiladi, so'zlaydi, idrok etadi, qo'l orqali anglash shakllanadi. Shu sababli ham o'yin muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ular o'yin orqali atrof-muhit borliqni anglashadi va tafakkur qilishadi. Markazlarda o'yinlarni tashkil etish ham tarbiyachidan yuksak mahorat va kompetensiyani talab qiladi. Markazlar faoliyatini to'g'ri tashkil etish va unga bolalarni yo'naltirish bugungi kun tarbiyachisining asosiy vazifasi hisoblanadi. Markazlarda bolalar:

- Ta'limiy o'yinlar o'ynashadi
- Tajriba-sinov olib borishadi (ilm fan va tabiat markazida)
- Turli rollar ijro etishadi va sahnalashtirishadi
- Kitoblar o'qishadi
- Turli xildagi konstruksiyalar yasashadi va h.k.

Tavsiyalar:

➤ Markazlar bolalarning yoshiga mos ravishda jihozlansa, bu bolaning dunyoqarashining shakllanishiga yordam beradi;

➤ Markazdagi har bir buyum yoki o'yinchoq bolaga bilim bera oladigan darajada ma'lumotga ega bo'lishi kerak;

➤ Markazlarning keng va shinam joylashuviga e'tiborni qaratish lozim, chunki bola bu yerda o'zini erkin his qila olsun;

➤ Bolaning diqqatini o'ziga jalb qiluvchi didaktik materiallarning xilma-xilligini ta'minlash bolada hayotga bo'lgan qiziqishni osirardi.

Xulosa qilib aytganda, markazlar faoliyatini to'g'ri tashkil qilish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Markazlarning estetik dizayni bolalar uchun jozibali bo'lishi va mustaqil faoliyatga bo'lgan istaklarni keltirib chiqarishi lozim. Ayniqsa, markazlar faoliyatida o'yin texnologiyalaridan foydalanish bolalarning ilmi va zukko, el-yurt uchun xizmat qiladigan barkamol avlod bo'lib yetishishlarini ta'minlashga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim berishda didaktik loyihalashtirish keng qamrovli yaxlit muammo va uni o'rganish, amaliyotga tatbiq qilish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining qonuni. Maktabgacha ta'lim va tarbiyato'g'risida. T.: 2019 yil 16 dekabr, O'RQ-595-son. Qonun
2. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030

yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 8.05.2019 y., PQ-4312

3. Sh.A.Sadikova Maktabgacha ta'limda markazlar faoliyati va uslubiyoti o'quv qo'llanma T: 2022

4. F.Qodirova, Sh.Toshpo'latova, M.Kayumova, M.A'zamova. Maktabgacha pedagogika. Toshkent-2019.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MARKAZLARNI TASHKIL ETISH

Jo'raboyev Akmal Baxromovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrası dots.,

Shoxaydarova Shoxzoda Fatxullayevna, Usmanova Aydana Ravshanbekovna,

Xamrayeva Muqaddas Mirozamovna, Miryakubova Sabrina Olimjon qizi,

Boshlang'ich ta'lim 22/3 kechki rus guruh talabalari

Hozirgi kunda rivojlanib kelayotgan Yangi O'zbekiston kelajagi hisoblangan maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlanishi aqlan va jismonan barkamol bo'lib yetishishida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etilayotgan ta'lim – tarbiya jarayonining ahamiyati juda muhim hisoblanadi.

Rivojlantiruvchi markazlarda ta'lim tarbiya jarayonini tashkil etishda pedagog “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi asosida rejalashtiriladi.

Rejalashtirish davlat o'quv dasturini amalga oshirish va har bir bolada tayanch kompetensiyalarni shakllantirishni ta'minlashning muhim qismidir. Ta'lim va tarbiya jarayoni o'quv rejasiga muvofiq amalga oshiriladi.

O'quv rejasini shakllantirishda o'yin maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalar faoliyatining asosiy va yetakchi turi ekanligini hisobga olish kerak.(ilk qadam)Agar tarbiyalanuvchilarga o'yin orqali ta'lim tarbiya berilsa, ular o'zlari bilmagan holda ta'lim tarbiya jarayonida faol ishtirok etadi va berilgan bilimlarni xotirasida tez va onson saqlab qoladilar.

Yillik mavzuli rejada oy mavzulari, har bir yosh yoki yosh guruhi uchun hafta mavzulari aks ettirilgan.

Haftalik reja barcha rivojlanish sohalari maqsadlarini belgilashga qaratilgan bo'lib, tegishli rivojlanish markazlarini tayyorlash, haftalik mavzuga muvofiq bolalar faoliyati turlarini rejalashtirish imkonini beradi. Hafta mavzusi guruhdagi barcha rivojlanish markazlarida o'tkazilishi kerak. Haftalik rejaga ko'ra guruhda ham, sayrda ham har xil turdagi o'yinlar rejalashtiriladi. Bolalarning o'yin faoliyati ularning xohishiga ko'ra amalga oshiriladi.

Haftalik mavzu asosida har haftaning boshida rivojlantiruvchi markazlarni mavzu asosida tayyorlab qo'yilishi lozim. Bolalar qaysi rivojlantiruvchi markazlarda faoliyat olib borishini o'zlari o'z hohishlari asosida tanlab oladilar va faoliyat olib boradilar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi markazlarni tashkil etishda pedagog xodimdan makrazlarni tanlab berish emas balki bolalarga erkinlik berish ta'lab etiladi. Bolalarga rivojlantiruvchi markazni tanlash imkonini berish, boladagi atrofdagi dunyo haqidagi bilimlarni o'zlari mustaqil holda egallashlariga yordam beradi. Mustaqil holda egallangan bilim bolaning xotirasida tez saqlanib qoladi, hammda bolalarda qiziquvchanlik va mustaqil izlanishga bo'lgan qobiliyatlarini shakllantiradi. Rivojlantiruvchi markazlarda bolalarga erkinlikberish orqali bolahafta davomida bir markazga bog'lanib qolishini oldini olishimiz kerak albatta, bunda pedagogdan albatta pedagogik mahorat talab etiladi.

Rivojlantiruvchi muhit mazmuniga quyidagi talablar qo'yiladi:

- mazmunan boy – davlat o'quv dasturining mazmuniga mos kelishi, materiallar, jihozlar va xona va bino tashqarisidagi inventarlarning xilma-xilligi;
- o'zgartuvchan – ta'lim va tarbiya jarayoni vaziyatiga, shuningdek, bolalarning qiziqishlari va imkoniyatlarining o'zgarishiga qarab rivojlantiruvchi muhitda o'zgarishlar bo'lish imkoniyatini nazarda tutadi;
- hammabop – tarbiyalanuvchilar, shu jumladan, alohida ta'lim olish ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan barcha faoliyat turlarini ta'minlaydigan o'yinchoqlar, qo'llanmalar, resurslar bilan ta'minlanganligi;
- xavfsiz – barcha elementlarni ulardan foydalanishning ishonchliligi va xavfsizligini ta'minlash talablariga muvofiqligini nazarda tutadi;
- oqilona – davlat o'quv dasturi va davlat talablariga muvofiq zamonaviy rivojlantiruvchi muhitni yaratish, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotining turli ta'lim dasturlarini amalga oshirishni ta'minlash uchun barcha imkoniyatlardan foydalanish; inklyuziv ta'lim tashkil etilgan taqdirda, zarur shart-sharoitlarni ta'minlash;
- mahalliy sharoitga moslashtirilgan – madaniy va tarixiy qadriyatlarga, milliy va mintaqaviy an'analar, tabiatga, iqlimga bog'liq xususiyatlar, hududdagi sanoat rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlariga mos bo'lishi;

Rivojlantiruvchi muhitning mazmuni maktabgacha ta'lim tashkilotining sharoitlari va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda kamida 5ta rivojlanish markazlarini tashkil etishni ta'minlashi kerak.

Xulosa qilib aytganda har bir bola rivojlanar ekan, ularning rivojlanishida oila, mahalla, ota-onadan alohida o'rin egallagan holda maktabgacha ta'lim tashkiloti hamda pedagog xodimning o'rni beqiyosdir. Bolalarni to'g'ri rivojlantirish, ularga to'g'ri ta'lim – tarbiya berish, ularning qiziqishini orttirish va mustaqil fikrlash bilim olishga o'rgatishda albatta maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogning o'rni katta ahamiyat kasb etadi. Sababi bolalarga tog'ri rivojlantirish muhitini yaratib berish va rivojlantiruvchi makrazlarda erkinlik bergan holda jalb qila olish va bolaga mustaqillik va erkinlik berib rivojlantiradigan shaxs bu maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagog hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar royhati:

“Ilk Qadam” davlat o'quv dasturi Toshkent – 2022 23-28-bet

Jizzakh state Pedagogical Institute “ Journal of preschool education” Vol.6 No.6

(2022)

O'.Q. Tolipov, M. Usmonboyeva "pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari" T.: "Fan" 2006 yil 298-bet

Sodiqova Sh.A Maktabgacha ta'limda markazlar faoliyati va uslubi. T.: 2022 yil.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKIOTLARINING BOSHQARUV JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH

Jurayeva Sug'diyona Shamsiddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ta'lim, tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim) magistr

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida ta'lim-tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadga erishish, talabalarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatkash, ishbilarmon, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan. Xalqimizning kelajagi, O'zbekistonning istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasi, tayyorgarligi, fidoyiligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'ziga yetarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalar, tamoyillar, umumlashtirilgan metodik g'oyalar bayon etiladi, talabalarning yosh va individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi. Universitet hayoti, amaliy pedagogik jarayon esa juda xilma-xil, murakkabdir.

Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar ko'p uchraydi. Bu esa o'qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlik va yuksak pedagogik mahorat hamda ijodkorlikni talab etadi. Biror kasbning haqiqiy ustasi bo'lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy xislatlar, puxta tayyorgarlik, ayrim shaxsiy sifatlar bo'lishi kerak. Pedagogik kasbini tanlagan kishi, avvalo, sog'lom bo'lishi, so'zlarni to'g'ri va yaxshi talaffuz qila olishi, bosiq va asablari joyida bo'lishi, boshqalar bilan muomalada o'zini tuta olishi zarur. Shuningdek, o'qituvchida talabalarni yoqtirish, ular bilan ishlashga mayli borlik, xushmuomalalik, kuzatuvchanlik, keng fikrlay olish, tashkilotchilik, o'ziga va boshqalarga nisbatan talabchanlik kabi shaxsiy sifatlar mavjud bo'lishi zarurdir.

Ta'limda zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etilishi:

- fan sohalarini axborotlashtirishni;
- O'quv faoliyatni intellektuallashtirishni;
- integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirishni;
- ta'lim tizimi infratuzilmasi va uni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga

olib keladi.

Pedagogik ta'lim jarayonlarini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida samarali tashkil etish:

- masofaviy o'quv kurslarini va elektron adabiyotlarni yaratuvchi jamoaga pedagoglar, kompyuter dasturchilar, tegishli mutaxassislarning birlashuvini;

- pedagoglar o'rtasida vazifalarning taqsimlanishini;
- ta'lim jarayonini tashkil qilishni takomillashtirish va pedagogik faoliyatning samaradorligini monitoring etishni taqozo etadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'lim jarayonlariga joriy etilishi:

- talabaga kasbiy bilimlarni egallashiga;
- o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarni modellashtirish orqali fan sohasini chuqur o'zlashtirilishiga;
- o'quv faoliyatining xilma-xil tashkil etilishi hisobiga talabaning mustaqil faoliyati sohasining kengayishiga;
- interaktiv muloqot imkoniyatlarining joriy etilishi asosida o'qitish jarayonini individuallashtirish va differensiyalashtirishga;
- sun'iy intellekt tizimi imkoniyatlaridan foydalanish orqali talabaning o'quv materiallarini o'zlashtirish strategiyasini egallashiga;
- axborot jamiyati a'zosi sifatida unda axborot madaniyatining shakllanishiga;
- o'rganilayotgan jarayon va hodisalarni kompyuter texnologiyalari vositasida taqdim etish, talabalarda fan asoslariga qiziqishni va faollikni oshirishga olib kelishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik dasturiy vositalarga qo'yiladigan didaktik talablarga quyidagilar kiradi: ilmiylik, tushunarli, qat'iy va tizimli bayon etilishi bilan birgalikda (pedagogika, psixologiya, informatikaning asosiy tamoyillarini, zamonaviy fanning International scientific-practical conference on the topic of "Problems and perspectives of modern technology in teaching foreign languages" fundamental asoslarini hisobga olib, o'quv faoliyati mazmunini qurish imkoniyatini ta'minlash), uzluksizlik va yaxlitlik (ilgari o'rganilgan bilimlarning mantiqiy oqibati hamda to'ldiruvchisi hisoblanadi), izchillik, muammolilik, ko'rgazmalilik, faollashtirish (o'qitish mustaqilligi hamda faollilik xususiyatining mavjudligi), o'qitish natijalarini o'zlashtirish mustahkamliligi, muloqotning interfaolliligi, o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish va amaliyotning yaxlit birligi.

Metodik talablarga quyidagilar kiradi: aniq o'quv fanining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, ma'lum bir faning o'ziga xosligini hisobga olish, axborotni zamonaviy metodlari o'zaro bog'liqliligi, o'zaro aloqadorliligi, turli tumanligi, amalga oshirilishi.

Psixologik talablarga idrok etish (verbal-mantiqiy, sensor-perseptiv), tafakkur (tushunchaviy nazariy, ko'rgazmali-amaliy), diqqati (qat'iyliligi, boshqaga ko'chishi), motivasiya (ishlashda faol shakllari, yuqori darajada ko'rgazmalilik, o'z vaqtida qayta aloqa yordamida o'quvchilarning yuqori darajadagi motivasiyalarini doimiy ravishda rag'batlantirish), xotira, tasavvuri, yoshi va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish (egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini hisobga olib, o'quv fani mazmuni hamda o'quv masalalari murakkablik darajasi talabalarning yosh imkoniyatlari va individual xususiyatlariga mos kelishi, o'quv materialini o'zlashtirishda ortiqcha his-hayajonli, asabiy, aqliy yuklamalardan ta'sirlanishdan himoyalash) kiradi.

O'quv jarayonida o'quv muassasalari uchun yaratilgan saytlardan foydalanish O'qituvchilarga:

- internet tarmog'i yordamida u yoki bu o'quv fanlardan to'plangan tajriba va uslublarni boshqa kasbdoshlari bilan almashish;

- bir vaqtning o'zida turli toifadagi talabalar uchun har xil o'qitish uslublarini amalga oshirish orqali o'quv jarayonini individuallashtirish;

- O'quv muassasalari uchun yaratilgan saytlardagi nazorat topshiriqlaridan mashq sifatida foydalanish natijasida talabalarda fan bo'yicha egallangan bilimlarni ko'nikma va malaka darajasiga yetkazish;

- qo'lda bajariladigan ishlarni kamaytirish hisobidan talabalarga yakka tartibda ishlash va o'z qobiliyatlarini namoyon qilish imkoniyatini yaratish;

- bolalarni mustaqil bilim olish jarayonini samarali tashkil etish kabi imkoniyatlarni yaratadi.

O'qitishda o'quv muassasalari uchun yaratilgan saytlardan foydalanish talabalarda:

- O'z xohishlariga qarab o'qish holatlarini tanlash;

- turli jarayonlarning dinamikasini va mexanizmlarni o'zaro ta'sirini kuzatish;

- O'rganilayotgan obyektlarni boshqarish va ularning mos natijalarini ko'rib borish;

- kompyuterda muloqot qilish psixologik xarakterdagi to'siqlardan holi bo'lishga (kulgu bo'lmaslik, jur'at etmaslik, uyalmaslik kabilar) olib kelishi;

- tayyorgarlik darajalari yetarli bo'lgunga qadar kompyuterdan sabr bilan foydalanish kabi imkoniyatlarga ega bo'ladilar.

O'quv muassasalari uchun yaratilgan saytlarning ta'lim sohasidagi quyidagi afzalliklarini sanab o'tish mumkin:

- fanlarni o'zlashtirilishni yaxshilanishi;

- tarmoq savodxonligini ortishi (Kompyuter va Internet bilan muloqot qilishdagi yangiliklar);

- amaliy malaka samaradorligini oshirish.

Hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchining ijodkor bo'lishini, o'z fanini innovatsion yondoshuv asosida o'qitishni, interaktiv usul va vositalardan unumli foydalanishi, fanning muhim muommolari yuzasidan erkin fikr yurita olishi, fan yutuqlarini talabalarga yetkaza olishi va nihoyat talabalarni ham ijodiy fikrlashga, tadqiqot ishlariga o'rgata olishini talab qiladi. Shuning uchun o'qituvchi avvalo axborot texnologiyalari malakalarini egallashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston" NMIU, 2017. - 485 bet.

2. Usmonov M. T. Information Security Policy. International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR) ISSN: 2643-9123 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 70-73.

3. Usmonov M. T. Information War. International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR) ISSN: 2643-9603 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 79-82.

4. Usmonov M. T. International and National Legal Base in the Field Of Information Security. International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR) ISSN: 2643-9123 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 7-14.

5. Usmonov M. T. Legal Legislative Basis for Detection of Information Crime. International Journal of Academic Engineering Research (IJAER) ISSN: 2643-9085 Vol. 5 Issue 1, January -2021, Pages: 80-87.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARINI SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH MUAMMOLARI HAMDA ISTIQBOLDAGI YECHIMLARI

Azamatova Dildora Shuxrat qizi

CHDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Ganiyeva Nasiba Shuxrat qizi

CHDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Maktabgacha ta'lim tizimida jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bolalarning sog'lig'i, jismoniy rivojlanishi va harakat malakalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ta'lim jarayonida bolalarda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ularni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Bugungi globallashuv va texnologiyalar asrida bolalarning sog'lig'ini mustahkamlash, jismoniy rivojlanishini ta'minlash maktabgacha ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Afsuski, so'nggi yillarda bolalar orasida jismoniy faollikning pasayishi, turmush tarzining sustlashuvi, texnologiyalarga haddan tashqari qiziqish oqibatida sog'liq muammolari kuchaymoqda. Shu bois maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini sifatli tashkil etish va samaradorligini oshirish dolzarb masala hisoblanadi.

Ushbu maqolani tayyorlashdan maqsad maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlari jarayonini chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash, innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda istiqboldagi samarali yechimlarni ishlab chiqish orqali jismoniy tarbiyaning ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rnini mustahkamlashdan iborat. Buning uchun quyidagi vazifalarni bajarish zaruriyati tug'iladi:

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining hozirgi holatini tahlil qilish;

Bolalar jismoniy rivojlanishiga ta'sir qilayotgan muammolarni aniqlash;

Innovatsion texnologiyalar va metodlarni jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga joriy etish yo'llarini ko'rsatish;

Ota-onalar, tarbiyachilar va mutaxassislarning hamkorligini mustahkamlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya samaradorligini oshirish uchun istiqbolli yechimlarni ishlab chiqish.

Mavjud muammolar

1. Tarbiyachilarning innovatsion metodlardan foydalanish bo'yicha bilim va ko'nikmalarining yetarli emasligi - ko'plab tarbiyachilar an'anaviy usullardan tashqariga chiqmaydi. Malaka oshirish kurslarining yetarli emasligi natijasida mashg'ulotlar bir xil, takroriy va bolalarning qiziqishini pasaytiruvchi holatda o'tmoqda.

2. MTTlarda zamonaviy sport jihozlari va o'yin maydonchalari yetishmasligi - sport anjomlari, trenajyorlar, maxsus moslamalar mavjud emasligi mashg'ulotlarning shaklini toraytiradi va bolalarda turli harakat ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatini kamaytiradi.

3. Mashg'ulotlarning ko'proq an'anaviy metodlar asosida tashkil etilishi - ko'pchilik mashg'ulotlar klassik mashqlar bilan cheklanib qolmoqda, bu esa bolalarda zerikish va qiziqishning kamayishiga olib kelmoqda.

4. Ota-onalarning bolalarning jismoniy tarbiyasiga yetarlicha e'tibor bermasligi - ota-onalarning e'tiborsizligi tufayli bolalar passiv turmush tarziga o'rganib qolmoqda.

5. Mashg'ulotlarda individuallashtirilgan yondashuvning sustligi - har bir bolaning qobiliyati va jismoniy tayyorgarlik darajasi hisobga olinmagani mashg'ulotlarning samaradorligini pasaytiradi.

6. Metodik qo'llanmalarining eskirganligi - ko'plab tarbiyachilar foydalanadigan metodik qo'llanmalar zamonaviy texnologiyalarni o'z ichiga olmaydi.

Innovatsion yondashuvlar

Interfaol metodlardan foydalanish - o'yinlar, musobaqalar, guruhli topshiriqlar orqali bolalarda qiziqish uyg'otiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish - multimedia vositalaridan, interaktiv taqdimotlardan foydalanish bolalarda motivatsiyani oshiradi.

Sport o'yinlari va fitnes elementlarini joriy etish - bolalar yogasi, raqsli gimnastika, fitnes mashg'ulotlari ularning sog'lig'ini mustahkamlaydi.

STEAM yondashuvi elementlarini tatbiq etish - geometrik shakllar asosida mashqlar, qurilish materiallaridan to'siqlar yaratish bolalarning tafakkurini rivojlantiradi.

O'yinlashtirish (gamifikatsiya) usullarini qo'llash - mukofot kartochkalari orqali bolalar rag'batlantiriladi.

Individual va differensial yondashuv - mashqlar murakkabligi bolalarning jismoniy tayyorgarligiga moslashtiriladi.

Ochiq havoda mashg'ulotlarni keng qo'llash - tabiat qo'ynida o'tkazilgan mashg'ulotlar bolalarda ijobiy emosional kayfiyat hosil qiladi.

Istiqbolli yechimlar

Tarbiyachilarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash - zamonaviy metodlarni egallash uchun maxsus seminarlar, treninglar tashkil etish.

Moddiy-texnik bazani mustahkamlash - MTTlarni sport jihozlari, multimedia vositalari bilan ta'minlash.

Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish - ota-onalar uchun seminarlar, sport bayramlari va oilaviy tadbirlar o'tkazish.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini o'yin va musobaqa asosida tashkil etish - bolalarda sog'lom raqobat va jamoaviylikni shakllantirish.

Zamonaviy metodik qo'llanmalarni yaratish - elektron resurslar va yangilangan dars ishlarni amaliyotga joriy qilish.

Sog'lomlashtirish dasturlarini kengaytirish - sport to'garaklari, suzish mashg'ulotlari va qo'shimcha faoliyatlar tashkil etish.

Ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish - ilg'or tajribalarni o'rganish va ularni amaliyotda qo'llash.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini samarali tashkil etish dolzarb masalalardan biridir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud muammolarni hal etish uchun kompleks yondashuv zarur. Birinchidan, tarbiyachilarning malakasini oshirish va ularni innovatsion metodlarga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ikkinchidan, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va sport maydonchalarini zamonaviy talablarga moslashtirish mashg'ulotlarning samaradorligini oshiradi. Uchinchidan, ota-onalar bilan hamkorlik kuchaytirilsa, bolalarning uy sharoitidagi jismoniy faolligi ham ta'minlanadi. Shuningdek, mashg'ulotlarda interfaol metodlar, STEAM yondashuvi, gamifikatsiya va individual yondashuvlardan foydalanish bolalarning qiziqishini oshiradi.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiyani rivojlantirish bo'yicha amalga oshiriladigan innovatsion va istiqbolli chora-tadbirlar kelajak avlodning sog'lom, baquvvat va faol bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga oid qaror va farmonlari.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2018.

3. Jo'raev A., Mamatqulova D. *Maktabgacha ta'lim pedagogikasi*. – Toshkent: Fan, 2020.

4. Hasanboyeva O., Matchonov S. va boshqalar. *Maktabgacha pedagogika*. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI PEDAGOG TARBIYACHILARINING KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Shanasirova Zaxro Yuldashovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası dotsenti

**Axmedova Odina Jumanazar qizi, Narzullayeva Malika Ubaydullo qizi,
Jumamurodova Xurshida Safarboy qizi, Tojiboyeva Ma'rifat Komiljon qizi**

(Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari)

Bugungi globallashuv va axborot asrida bolalarning har tomonlama yetuk, madaniyatli va ijtimoiy faol shaxs bo'lib ulg'ayishida pedagogning nafaqat bilim beruvchi, balki yo'lko'rsatuvchi, tarbiyachi va madaniy namuna sifatidagi funksiyalari yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, umummadaniy kompetensiyalarni shakllantirishda tarbiyachining asosiy kasbiy funksiyalari – axloqiy-ruhiy ko'makchi, estetik tarbiya beruvchi, kommunikativ ko'nikmalarni shakllantiruvchi va shaxsiy namuna bo'la olishi uning faoliyatida markaziy o'rinni egallaydi.

Maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi tarbiyachining asosiy funksiyalari bolani jismoniy, ma'naviy, aqliy, axloqiy va estetik jihatdan har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan. Shu jihatdan tarbiyachi faqat bilim beruvchi emas, balki madaniyat targ'ibotchisi, ijtimoiy muhit yaratuvchisi va shaxsiy namuna ko'rsatuvchi etakchi sifatida faoliyat yuritadi.

Hozirgi kunga qadar maktabgacha ta'lim muassasasi pedagogining kasbiy faoliyati pedagog va psixologlarning tadqiqot predmeti bo'lib qolmoqda.

Tadqiqotlar natijalari maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachisi pedagogik faoliyatining o'ziga xosliklari yaratuvchanlik, insonparvarlik, ijodiylik, jamoada ishlay olish kabilarda yorqin namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Mazkur o'ziga xosliklar ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalovchi pedagog faoliyatida o'z aksini topishi lozim. Go'daklik chog'idanoq rivojlanishi uchun maqbul shart sharoit yaratish eng avvalo, tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi. Tug'ilganidan boshlab to maktab ta'limiga tayyorlashga qadar bo'lgan bosqich shaxs rivojlanishining boshqa yosh davrlaridan farqli ravishda keyinchalik bola istalgan sohaga doir maxsus bilim va ko'nikmalarni egallashi hamda faoliyatning xilma-xil turlarini o'zlashtirishi uchun asos bo'ladigan uyg'un tarzda amalga oshuvining ta'minlanishini talab etadi. Chunki maktabgacha yoshda bola jamiyatning har bir a'zosi uchun zarur bo'lgan jismoniy va psixologik sifatlarga ega bo'lib, inson sifatida shakllanadi. Bola rivojlanishi uchun zarur bo'lgan jismoniy va psixologik sifatlarga esa ongli ravishda dunyoni anglash, fikr yuritish, boshqa kishilar bilan muloqot qilish, o'z xatti-harakatlarini boshqara olish orqali qo'lga kiritiladi. Maktabgacha yoshdagi bola shaxsining rivojlanishida tayanch vazifani tarbiyachining qo'yilgan talablarga qanchalik muvofiq ekanligi belgilab beradi. Maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachisi, eng avvalo, bolaning kelajagi, taqdiri uchun yuksak mas'uliyatni to'la anglab yetishi zarur. Faqatgina maktabgacha yoshdagi bola

rivojining muhim qadriyat ekanligini tushunishgina emas, balki bola rivojlanishi qonuniyatlariga doir bilimlarni ham egallash juda muhimdir. Ana shunday qonuniyatlardan biri bolaning jismoniy va psixik rivojining uni o‘rab turgan atrof-muhit bilan bog‘liqligidir. Mazkur qonuniyat o‘z navbatida maktabgacha ta’lim muassasasi tarbiyachisining quyidagi ikkita muhim funksiyasini belgilab beradi:

1) bolalarni muvaffaqiyatli tarbiyalash uchun zarur pedagogik shart sharoitlar yaratish;

2) ularning hayotiy faoliyati xavfsizligini ta’minlash va salomatligini mustahkamlash.

MTT tarbiyachisining asosiy funksiyasi. U ta’lim-tarbiya ishlarini rejalashtirishni axboriy-metodik hujjatlar bilan ishlash, bevosita tarbiyaviy ishlarni o‘tkazish va uning natijalarini tahlil etish asosida amalga oshiradi. Zamonaviy tarbiyachi psixologik, pedagogik, sotsiologik tadqiqotlarga tayangan holda bola shaxsi rivojlanishi uchun uning ta’sirini hech narsa, hatto yuqori toifali ta’lim muassasasi ham bosa olmaydigan oila ekanligini anglab yetadi. Tarbiyachi ota onalarning pedagogik madaniyatini muntazam oshirib borishi, bolalar tarbiyasida faol hamkorlikni yo‘lga qo‘yishi, mazkur jarayonda ijtimoiy yordamga muhtojlik sezuvchi oilalar bilan alohida ish olib borishi maqsadga muvofiqdir.

Tarbiya chining oilalarga ko‘rsatadigan ijtimoiy-pedagogik yordami uch turda tashkil etiladi:

– ta’limiy - ta’lim berish. – psixologik - ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, ruhiy zo‘riqlashlarni bartaraf etish.

– vositachilik - tashkil etish, ta’lim va tarbiyada yuzaga keluvchi muammolarning oldini olish, mavjud muammolarni bartaraf etish orqali bola xulq-atvoridagi og‘ishlarni yoki fiziologik nuqsonlarni bartaraf etish.

Tarbiyachining bolalarni muvaffaqiyatli tarbiyalash uchun zarur pedagogik shart-sharoitlar yaratish funksiyasi bolani faollikka undash, uni rivojlantiruvchi tavsifdagi faoliyatga jalb etishni talab etadi. Bolaning jismoniy va psixologik salomatligini mustahkamlash haqida g‘amxo‘rlik qilish maktabgacha yoshdagi tarbiyani oqilona tashkil etishning garovi hisoblanadi, chunki mazkur yosh davri rivoji bolaning ijtimoiy holati, kayfiyati, emotsional ko‘rinishlarga bevosita bog‘liqdir. Ana shu sababli tarbiyachi bolani o‘rab turgan atrof-muhitga e’tiborli bo‘lishi, bola hayoti va salomatligiga xavf soluvchi eng oddiy holatlarning ham oldini olishi lozim. Ya’ni, tarbiyachi bolalar bog‘chasi maydonchasi, o‘yinchoqlar, mebel jihozlarining bola bo‘yiga mos kelish holatini muntazam nazorat qilib borishi; havo va suv temperaturasini o‘lchash; bolalarni tayyorlash uchun asosiy turlarini tashkil etish, ta’lim va tarbiyada yuzaga keluvchi muammolarning oldini olish, mavjud muammolarni bartaraf etish orqali bola xulq-atvoridagi og‘ishlarni yoki fiziologik nuqsonlarni bartaraf etish ta’limiy-psixologik va ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, ruhiy zo‘riqlashlarni bartaraf etish mashg‘ulotlari vaqtini oldindan aniqlashi lozim. Shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, tarbiyachining e’tiborsizligi, befarqligi uning kasbiy layoqatsizligining muhim belgisidir.

Zamonaviy MTM tarbiyachisining quyidagi kasbiy funksiyalarini ham ajratib ko‘rsatish mumkin:

- 1) ota-onalarning ma'rifiy bilimlarini oshirishda ishtirok etish;
- 2) oila va MTM tarbiyaviy ta'sirini boshqarish hamda uyg'unlashtirish.

Zamonaviy demokratik jamiyatda maktabgacha ta'lim ishiga qo'yilayotgan talablar tarbiyachidan muntazam ravishda o'zining umummadaniy va kasbiy tayyorgarligini boyitib borishni talab qiladi. Bu esa o'z navbatida MTT tarbiyachisi kasbiy faoliyatining yana bir yo'nalishi – mustaqil ta'lim olishni shart qilib qo'yadi. Mustaqil ta'limning maqsadi – bosqichma-bosqich tarbiyachi shaxsini rivojlantirish, kasbiy mahoratini oshirib borishdir. Oliy ta'lim muassasalarida boshqa o'quv va mutaxassislik fanlarida bo'lgani kabi "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishida ham mustaqil ta'limning turli shakllarda, ya'ni, kasbga doir, badiiy adabiyotlar bilan tanishish; ular asosida muayyan mavzularda konspekt tayyorlash; muzeylarga tashrif buyurish; konferensiya, ko'rgazma va konkurslarda ishtirok etish kabilar

asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq sanaladi. Pedagogik faoliyatning ijodiy tavsifga egaligi tarbiyachidan ilg'or ish tajribalarini o'rganish, innovatsiyalarni o'zlashtirish va amaliyotga tatbiq etishni talab etadi. Innovatsiyalarning jadal kirib kelishi tarbiyachilarni ilmiy-tadqiqot ishlarida ishtirok etishga jalb etish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Tarbiyachilarning bunday tadqiqot ishlariga jalb etilishi keyinchalik erishilgan natijalardan o'z faoliyatida muvaffaqiyatli foydalanishga imkon beradi.

Tarbiyachi o'z kasbining mohir ustasi bo'lishi uchun yraturvchanlik va ijodiylik qobiliyatiga ega bo'lishi va malakali mutaxassis bo'lishi uchun jiddiy tayyorgarlik ko'rishi kerak. U quyidagi shartlarga amal qilishi lozim:

1. Tarbiyachi yosh avlodni tarbiyalash uchun yuqori ma'lumotli, kasbiy bilimlarni puxta egallab, zarur metodik adabiyotlarni tanlay oladigan, ilmiy adabiyotlar bilan ishlay oladigan, ilg'or tajribali pedagoglarning tajribasini o'rganib, o'z ishiga tatbiq eta oladigan shaxs bo'lishi lozim.
2. Tarbiyachi kuzatuvchanlik qobiliyatini yaxshi egallagan, ularning xulq atvori, xatti-harakatlarini tahlil etib, bolaga ijobiy ta'sir etuvchi vositalarni topa oladigan bo'lishi kerak.
3. Tarbiyachilarning bilishga qiziqishlarini oshirish, ularning bog'lanishli nutqini rivojlantirish uchun tarbiyachining nutqi ravon, aniq, mantiqiy ixcham va tushunarli bo'lishi kerak. Ta'lim-tarbiya berishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalana olishi lozim. Tarbiya jarayonida ta'limning interfaol o'yin metodlaridan samarali foydalana olishi zarur.
4. Tarbiyachi bolalarning har tomonlama uyg'un rivojlanishlari uchun ularni faoliyatning xilma-xil turlariga faol jalb eta olishi, ularda qiziquvchanlik, izlanuvchanlikni oshirib borishi, bolalarning xulq-atvori, xatti-harakatlarini muntazam tashxis etib, korreksion chora-tadbirlarni amalga oshirib borishi kerak.
5. Har bir mashg'ulot uchun zarur materiallarni oldindan tayyorlab qo'yishi, tarbiyalanuvchilar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarni bosqichma-bosqich o'zlashtirib borilishiga erishishi, o'rganilayotgan materiallarni tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'lishini ta'minlashi lozim.
6. Kun tartibini to'g'ri tashkil eta bilishi, bolalar jamoasiga undagi har bir

a'zoni e'tiborga olgan holda rahbarlik qila bilishi, ularning faoliyati (o'quv, o'yin, mehnat) mazmunli bo'lishi uchun kerakli materiallar bilan ta'minlashi zarur.

7. Bolalarning jismoniy va psixologik holatini to'g'ri baholay olishi va buni bolalar bilan amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya ishlarida e'tiborga olishi kerak.

8. Kun davomida olib borgan ta'lim-tarbiya ishini muntazam tahlil qila olishi va uni yanada takomillashtirish yo'llarini izlab topishi zarur.

9. Tarbiyachi muntazam ravishda ota-onalar bilan individual va jamoaviy suhbatlar, uchrashuvlar o'tkazishi, ularni bolalarni tarbiyalashga doir zamonaviy metodikalar bilan tanishtirib borishi, oilalarda qo'llanib kelayotgan ijobiy shakl, metod va vositalardan o'zining tarbiyaviy faoliyatida foydalanishi lozim.

10. Tarbiyachi bolalarga xayrixoh munosabatda bo'lishi, har bir bola uchun maqbul psixologik muhitni yuzaga keltirishi, bolaning qalbi va yuragiga joy topa olishi, qunt va sabrli bo'lishi, bag'rikeng va yuksak ishonchga ega bo'lishi lozim. Yuqorida bayon etilgan maktabgacha ta'lim muassasasi pedagoglarining kasbiy faoliyatga doir funksiyalari va "Maktabgacha ta'lim Konsepsiyasi"ga asoslangan holda zamonaviy tarbiyachilar kasbiy kompetentligini belgilovchi tayyorgarlikning uch jihatini ajratib ko'rsatish mumkin.

Asosiy jihatlar: shaxsiy tayyorgarlik kasbiy tayyorgarlik, refleksiv tayyorgarlik. Zamonaviy tarbiyachining kasbiy tayyorgarligi shaxsiy tayyorgarlik – tarbiyachi shaxsida qaror topishi lozim bo'lgan sifatlarni o'zida aks ettirib, ularga gnostik (bilishga doir) qobiliyatlar (ilmiy ma'lumotlar bilan ishlay olish, ilmiy bilimlardan amaliyotda oqilona foydalana olish, pedagogik vazifalarni yuksak mahorat bilan hal eta olish); tashkilotchilik qobiliyatlari (ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish va amalga oshirish uchun qulay shart-sharoit yaratish, mashg'ulot shakl, metod va vositalarini tanlay olish, vaqtni to'g'ri taqsimlash, o'quv jarayonini zaruriy jihozlar bilan ta'minlash, ommaviy tadbirlarni rejalashtirish va o'tkaza olish); kommunikativ qobiliyatlar (axborotni maktabgacha yosh davrlari bilan bog'liqlikda tushunarli taqdim eta olish, vaziyat bilan bog'liqlikda axborotlarni o'zlashish metod va usullarini o'zgartira olish, kasbiy faoliyat jarayonida muloqotni oqilona amalga oshira olish va boshqalar)ni kiritish mumkin. Tarbiyachining kasbiy faoliyati uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan ko'nikma va malakalarni o'z ichiga qamrab oladi. Pedagogik taktga doir sifatlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

ta'lim-tarbiya berishning yangi, nostandart shakl, metod va vositalarini izlash; tarbiyaviy ish jarayonida yuzaga keluvchi muammolarni hal etishning samarali yo'llarini tanlay olish; o'z faoliyati, o'quv jarayonida bolalarning individual rivojlanishi, innovatsion o'quv reja va dasturlarni loyihalay olish va boshqalar. Refleksiv tayyorgarlik – tarbiyaviy jarayon natijalariga asoslangan holda tarbiyachining kelgusi faoliyatini rejalashtirish imkoniyatini berib, uning uch turdagi refleksiv qobiliyatini o'z ichiga qamrab oladi: obyekttni his qilish, o'lchovni bilish va daxldorlik hissi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog-tarbiyachilarining umummadaniy kompetensiyalarini rivojlantirishda ularning asosiy funksiyalari beqiyos ahamiyatga ega. Tarbiyachining axloqiy-tarbiyaviy, kommunikativ, estetik, shaxsiy namuna va innovatsion faoliyat funksiyalari bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi hamda ularning madaniyatli va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida muhim omil hisoblanadi.

Shu sababli pedagog-tarbiyachilarni tayyorlash va kasbiy malakasini oshirish jarayonida ushbu funksiyalarning mazmuni va samarali bajarilishi alohida e'tibor talab etadi. Pedagoglarning umummadaniy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan kompleks yondashuv ta'lim sifati va maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ijtimoiy roli oshishiga xizmat qiladi. Kelajakda pedagoglarning kasbiy faoliyatida ushbu funksiyalarni yanada mukammal amalga oshirish uchun metodik va ilmiy asoslarni chuqurlashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish zarurati dolzarbdir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 173 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"- gi qonuni. – Toshkent; 2020, 23-sentabr.
3. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.
4. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi. Nasaf, 2000.

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNI TARBIYALASHDA TA'LIM VA TARBIYANING UYG'UNLIGINI TA'MINLASH

Shanasirova Zaxro Yuldashovna

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
metodikasi kafedrasi dotsenti*

**Shanasirova Zaxro Yuldashovna, Rajabova Iroda Olimjon qizi, Xamdanova
Gulchiroy Dilmurod qizi, Xoshimova Durdona Sherzodovna**
(Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari)

O'zbek xalqi tarixan maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalashda umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash sohasida o'ziga xos dorulfunun yaratgan. Bu borada xalq pedagogikasi boy tajribaga ega. Bugungi kundagi Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash maqsad va vazifalarini hal etishda uning o'rni beqiyosdir.

Yaxlit ta'lim - tarbiya jarayonida ikkala o'zaro bog'liq juftlik, ya'ni bilim berish va tarbiyaviy ko'nikmalarni shakllantirish hamda shakllangan ta'limiy – tarbiyaviy bilimlar va ko'nikmalar bo'yicha faoliyat ko'rsatishga o'rgatish, obektiv borliqdagi qonuniyatlarni o'rganish va uning amaliy munosabatlarini tarkib toptirishda namoyon bo'ladi. Shu sababli ta'lim oluvchilarga bilim berishda egallangan bilimni amalda ishlatishga o'rgatish bilan birga ta'lim tarbiyalovchi ham bo'lishi kerak. Ta'lim va tarbiya mazmunining uyg'unligi tamoyili bu kishilarga bilim va tarbiya berish jarayonidan iborat bo'lib, bunda egallangan

bilim va ko'nikmalarni hayotga qo'llay olishga o'rgatiladi, hayotda ta'lim oluvchilarning ham intellektual, ham ma'naviy jihatdan uyg'unlikda rivojlanishi ta'minlanadi.

Tarbiya- shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtirilgan pedagogik jarayon bo'lib, tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va tizimli ta'sir etish imkonini beradi. Tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq bo'lgan ikki faoliyatni - o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiyajarayonida o'quvchining ongi shakllana boradi, his va tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan va ijtimoiy aloqalarga xizmat qiladigan xulqiy odatlari hosil bo'ladi. Psixologlar va pedagoglarning tadqiqotlari shaxsga tashqi omillarning (xoh ijobiy, xoh salbiy) ta'siri bolaning ularga munosabatiga bog'liqligini ko'rsatadi. Bugungi globallashuv va texnika asrida yangi avlodning ma'naviy tarbiyasini boyitish, shu bilan bir qatorda moddiy e'htiyojlarini qondirish dolzar masala bo'lib turibdi. Mana shu davrda inson ma'naviyatini rivojlantirish hamda moddiy e'htiyojlarini qondirishda katta maqsadli vazifalarni amalga oshirish lozim. Chunki bola uchun yaratilgan shart- sharoitlar, bilimlar, to'g'ri olib borilgan tarbiya shu bilan birga ta'limning uyg'unligi tanimlash kelajakdagi orzularimizni ro'yobga chiqarishga poydevor vazifasini o'taydi. Bejizga ajdodlarimiz bola tarbiyasini ona vujudidan boshlashimiz lozim deyishmagan. Chunki ma'naviy jihatidan yetuk farzandlar bizning kelajagimiz demakdir. Shu sababli ham maktabgacha ta'lim yoshidagi tarbiyalanuvchilariga alohida e'tibor ko'rsatilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 23 sentabrdagi 637- sonli Qaroriga binoan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 7-moddasida Maktabgacha ta'lim, ta'lim sohasining bosh bo'g'ini sifatida tasdiqlanganligi buning yaqqol isbotidir.

Ta'lim va tarbiyaning uyg'unligini to'g'ri olib borishda o'quv materialini

to'g'ri tanlash. Bunda ta'lim mazmuniga oid quyidagi jihatlariga e'tibor beriladi. O'quv materialini tanlashda mashg'ulotning maqsadi, ta'lim oluvchilarning oldingi mashg'ulotlarda olgan bilim va malakalariga, fan asoslariga oid bilimlarga, ta'lim oluvchilarning jismoniy rivojlanganligiga va shu kabilarga. O'quv materialini mazmuni ta'lim oluvchilarning oldingi tajribalari va fan asoslari bo'yicha olgan bilimlariga hamda mashg'ulotning maqsadiga muvofiq holda tanlanadi. O'rganilayotgan hodisa va voqealarni jonli idrok etish asosida o'zlashtirishni ko'zda tutadi. Bu o'quv materialini aniq obrazlar orqali bevosita idrok qilishni ta'minlaydi. Ta'lim jarayonida ko'rgazmali vositalardan to'g'ri foydalanish ta'lim oluvchilarning pedagogika, psixologiya, tarbiyaviy ishlar metodikasi, o'qitish uslubi va texnikaga oid fanlarni puxta o'zlashtirib olishga ularda malaka hosil bo'lishiga yordam beradi. Agar ko'rgazmali qurol biron fikrni bildirish uchun yordamchi vosita bo'lsa, nutq asosiy qurol hisoblanadi. Ko'rgazmali qurol kuzatishni rivojlantirish uchun qo'llanilsa, nutq qisqa bo'lib kuzatishning Ta'lim mazmunining ko'rgazmalilik tamoyiliga ko'ra ta'lim vositalaridan foydalanishning didaktik tamoyilidir. Shu sababli o'rganilayotgan tushunchalarning mazmunini ochib berishga oid manbalar (pedagogik hodisa va jarayonlar) ajratib olinib o'rganiladi va o'rgatiladi. Ajratib olingan manbalarning ko'rgazmaliligini kuchaytirish uchun turli qo'llash usullari (rangli, raqamli, harfli va shu kabilar) qo'llaniladi. Manbalarni o'qitish jarayonida ular bilan ishlash uslublaridan asosiylari kuzatish va tajriba o'tkazish hisoblanadi. maqsad va vazifalarini

amalga oshirishga qaratilgan bo'ladi. Biz bu jarayonda albatta ta'limning ko'rgazmalilik tamoyillaridan foydalanamiz. Ta'limning ko'rgazmalilik tamoyilining yana bir vazifasi ta'lim jarayonidagi sifatni oshirishga, ta'lim oluvchilarning bilim olishlarini osonlashtirishga (oydinlashtirishga) qaratilgan faoliyat bo'lib, unda ta'lim oluvchilardagi o'rganilayotgan jarayonlarni (narsa va hodisalarni) bevosita hissiy – amaliy jihatdan idrok qilish asosida bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish jarayoniga asosdir. Ta'limning uzviylik va uzluksizlik tamoyili ko'ra – bu ta'limda zarur fiziologik – psixologik qonuniyat hisoblanib, bilimni mantiqiy bog'liqlikda o'rganishni ta'minlab beradi. Bu tamoyil har bir fan bo'yicha dasturiy va uslubiy tavsiyanomalar yaratishda joriy qilinadi va ular tushunchalar, dalillar va boshqa fikrlar orasidagi aloqadorliklardan kelib chiqqan qonun va qoidalar bilan amaliy ishlarni bajarish o'rtasidagi mantiqiy bog'liqliklarni o'rganish orqali amalga oshiriladi. Bu qonuniyat ta'limni tashkil etishning asosi hisoblanadi. Bunga amal qilmaslik ta'lim mazmuniga salbiy ta'sirni keltirib chiqaradi, ya'ni ta'lim oluvchilar tafakkurida o'zaro bog'liq bo'lmagan uzuq – yuluq bilimlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Ta'limda onglilik va faollik tamoyilida ko'ra ta'lim

oluvchilar bilimini hayotda qo'llay bilishlari uchun ta'lim mazmuni va unga mos ta'lim berish jarayonini faol fikrlash faoliyatiga aylantirishga to'g'ri keladi, ya'ni o'qitishni shunday tashkil etish kerakki, bunda ta'lim oluvchilar bilimlarini dars mashg'ulotlarida ongli va faol qatnashib egallab olsinlar. Shunda ta'lim oluvchilarda ong o'sib, ijtimoiy tashabbuskorlik va o'quv faoliyatida mustaqillik tarkib topadi. Ta'limning onglilik tamoyili ta'lim oluvchilarda tushuncha va qoidalarni yodlash va esda saqlash bilan ularni egallash emas, balki bu bilimlarni hayotiy hodisalar va jarayonlar bilan bog'liq bo'lgan mazmunini tushunishlaridadir. Bu tamoyil tafakkurini shakllantiruvchi qoida bo'lganligi uchun ham ta'lim oluvchilarni muammoni mustaqil hal qilishga o'rgatadi. Shu bilan bir qatorda ta'lim berishga ilmiy yondoshganda ta'lim mazmunini ilmiy asosda tashkil etish tamoyilidan foydalaniladi unga ko'ra ta'lim oluvchilarni o'qitish ishlarini faollashtiradigan, ongini o'stiradigan, ilmiy dunyoqarashini kengaytiradigan, ularni mustaqil ta'lim olishga yo'naltiradigan usullarga o'rgatadi. Ushbu jarayonda shuni takidlab o'tish lozimki, ta'lim va ta'rbiya uyug'inligini ta'minlashda faqat ilmiy jihatdan yondoshib bo'lmaydi. Ta'lim va tarbiyaning uyg'unlashtirishda oilaning o'rni beqiyos albatta. O'zbek xalqi tarbiya borasidagi boy tajribalariga tayanadi. Tarbiya nazariyasi o'z qoidalarini asoslash uchun falsafa, sotsiologiya, etika, estetika, fiziologiya, psixologiya fanlari ma'lumotlaridan foydalanadi. Hozirgi zamon pedagogikasida tarbiya tarbiyachining tarbiyalanuvchi shaxsiga oddiy ta'sir ko'rsatishi emas, balki tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilarning aniq bir maqsadga qaratilgan, bir-biri bilan hamkorlikda qiladigan munosabatlari va o'zaro ta'sir ko'rsatishi ekanligi alohida ta'kidlash lozim. Tarbiya aqlli, odobli, mehnatsevar, bilimli, sog'lom, e'tiqodli, dili pok, har tomonlama ma'naviy rivojlangan, vatanparvar, insonparvar, barkamol shaxsni shakllantirishni ko'zda tutadi. Tarbiya mahalliy, ijtimoiy- iqtisodiy shart - sharoitlar, milliy an'analar va mintaqalararo xususiyatlarni hisobga olgan holda olib boriladi. Tarbiya jarayonida kishining turli qobiliyatlari rivojlanadi. Xarakteri, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi.

Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy, Zavqiy, Furqat, Avaz O‘tar, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Avloniy kabi ulug‘ allomalarimiz inson kamolotini ilmfan va tarbiyada deb bildilar. Tarbiya jarayonida kattalar, tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilar jamoasi hisoblanadi. Shaxsning rivojlanishi tarbiyaning sifatiga bog‘liqdir. Ayni chog‘da tarbiyaning mazmuni, shakli va metodlari shaxsning rivojlanish darajasiga bogliq. Tarbiya jarayoni murakkabdir. Shuning uchun ham u tarbiyachidan bolaning ruhiy holati, aqliy va jismoniy imkoniyatlarini hisobga olib, mehribonlik bilan yondashishni talab qiladi. Tarbiyachi tarbiyalanuvchi shaxsini diqqat bilan o‘rganishi, ularni tushunishi, hurmat qilishi lozim. Tarbiyalanuvchilarning hayotiy faoliyati jamiyat uchun qanchalik foydali,

maqsadga muvofiq va ularning munosabatlari oqilona tashkil qilinarkan,

tarbiya jarayoni shunchalik samarali amalga oshiriladi. Insonni uning atrofini qurshab turgan vositalar: oila, ota-onasi, maktab, do‘stlari, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san‘at, adabiyot, tabiat va hokazolar tarbiyalaydi. Shaxsning rivojlanish va shakllanish jarayonini boshqarib borish kerak. Shunga ahamiyat berish lozimki, amalda tarbiyaviy jarayon umumxalq ishi va uzluksiz bo‘lsin, barcha yoshdagi bolalarni qamrab olsin, turli ijtimoiy, jamoat va davlat institutlari va muassasalarining shaxs o‘zaro munosabatda bo‘ladi.

ADABIYOTLAR

1. <https://lex.uz>. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020 yil 23 sentabr.

2. <https://lex.uz>. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. 2018 yil 21 sentabr.

3. Mirziyoyev Sh.M. “Bilimli avlod – buyuk kelajakning, tadbirkor xalq – farovon hayotning, do‘stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi.// “Xalq so‘zi” gazetasi 2018 yil 8 dekabr.

4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch. T. “Ma’naviyat”, 2008,

5. Quronov.M. Bolam baxtli bo‘lsin, desangiz... .T. “Ma’naviyat”, 2014,

MAKTABGACHA TA'LIMDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI QIZIQARLI VA MAZMUNLI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIGI

Shanasirova Zaxro Yuldashovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası dotsenti.

Akromova Oydin Mirzohid qizi, Xasanova Ruhshona Farxodovna,

Romanova Maftuna Mahmud qizi, Sobirova Gulsevar Davronbek qizi

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari

Maktabgacha ta'lim uchun zarur va ustuvor yo'nalishlardan biri ta'lim mazmunining yangilanishi, darsni ilg'or tajriba va g'oyalarga tayanib, zamonaviylashtirilgan, takomillashtirilgan hamda ilmiy-pedagogik texnologiyalar asosida o'tish zaruriyatini keltirib chiqardi. Chunki mashg'ulot ta'lim-tarbiya berishning asosiy o'zagidir. Tarbiyalanuvchining o'quv mashg'ulotlarini chuqur o'rganib borishi davomida uning bilimi mustahkamlanadi, savodxonligi oshib boradi. Ta'limning asosiy bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarini sog'lom avlod qilib voyaga yetkazishda mashg'ulot va darsdan tashqari mashg'ulotlar muhim vosita hisoblanadi. Mashg'ulot ta'limning asosiy shakli ekan, tarbiyachi shu jarayon o'z shogirdlarining ongli va faol bo'lishi, jamiyatning vatanparvar, adolatparvar, mehnatsevar va fidoyi kishilar bo'lib ulg'ayishlari uchun mustahkam zamin tayyorlashi lozim. Bu jarayon o'quv-tarbiyaviy ishlarning samaradorligini ta'minlash uchun innovatsion pedagogik texnologiyalar vositasida quyidagilarni amalda qo'llashni taqozo etadi:

Darslarda interfaol usullardan keng foydalanish;

Dars jarayonida didaktik materiallar bilan ishlash;

Ommaviy axborot texnologiyalaridan uzluksiz foydalanish;

O'quvchilarni innovatsion faoliyatga mustaqil tayyorlash;

Fanlarni fanlararo integratsiyalash;

Demak, bugun interfaol mashg'ulotlarni tashkil qilish uchun interaktiv metodlarni amalda joriy etish, ta'lim samaradorligini oshirishda ma'lum maqsadga erishishda, tarbiyalanuvchilarning intellektual salohiyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta'limda interfaol mashg'ulotlarni tashkil etish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylandi. Bolaning ongi va tafakkuri shakllanib kelayotgan maktabgacha ta'limda tarbiyachining mahorati, interfaol darslarni ta'lim jarayoniga mohirona tadbiq etishi, ta'limning yangi-yangi usullarini izlashi, ilg'or pedagogik tajribalardan foydalana olishi juda muhimdir.

Interfaol darslarni tashkil etish tarbiyalanuvchilar uchun bilim, ko'nikma, malakani qiziqib o'rganishlari uchun imkoniyat yaratsa, tarbiyachining tajribasi oshib borishida ko'mak beradi. Maktabgacha ta'lim tahkilotlarda interfaol darslarni tashkil etish o'z o'rnida juda samarali. Masalan, mashg'ulotdan ko'zlangan maqsadga erishishda, tarbiyalanuvchilar

diqqatini bir joyga jamlashda, ularni mashg'ulotga qiziqishini oshirish va faollikka undashda katta ahamiyat kasb etadi.

Bolaning shaxsi shakllanadi, munosabatga kirishishi o'sib boradi. Interfaol metodlar orqali maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarida inson faoliyatining shakllanishi rivojlanib, mehnatga layoqati va mas'uliyati shakllanib boradi. tarbiyalanuvchilarni o'quv materialiga qiziqtirishning birdan-bir yo'li interaktiv metodlar va didaktik o'yinlardan foydalanishdir. O'quv rejadagi mashg'ulotlarni o'titishda qaysi mavzular bo'yicha interfaol mashg'ulotlar tashkil qilish maqsadga muvofiqligini hisobga olish zarur. Bunda har bir mavzu bo'yicha mashg'ulotning maqsadiga to'liq erishishni ta'minlaydigan interfaol yoki an'anaviy mashg'ulot turlaridan foydalanish nazarda tutiladi.

1. Interfaol mashg'ulotning samarali bo'lishi uchun tarbiyalanuvchilar yangi mashg'ulotdan oldin uning mavzusi bo'yicha asosiy tushunchalarni va dastlabki ma'lumotlarni bilishlarini ta'minlash kerak.

2. Interfaol mashg'ulotda tarbiyalanuvchilarning mustaqil ishlashlari uchun an'anaviy mashg'ulotga nisbatan ko'p vaqt sarflanishini hisobga olish kerak.

3. Interfaol ta'lim usuli – har bir tarbiyachi tomonidan mavjud vositalar va o'z imkoniyatlari darajasida amalga oshiriladi. Bunda har bir tarbiyalanuvchi o'z motivlari va intellektual darajasiga muvofiq ravishda turli darajada o'zlashtiradi.

Interfaol ta'lim texnologiyasi — har bir tarbiyachi barcha tarbiyalanuvchilar ko'zda tutilgandek o'zlashtiradigan mashg'ulot olib borishini ta'minlaydi. Bunda har bir tarbiyalanuvchi o'z motivlari va intellektual darajasiga ega holda mashg'ulotni oldindan nazarda tutilgan darajada o'zlashtiradi.

Interfaol mashg'ulotlarni amalda qo'llash bo'yicha ayrim tajribalarni o'rganish asosida bu mashg'ulotlarning sifat va samaradorligini oshirishga ta'sir etuvchi ayrim omillarni ko'rsatishimiz mumkin. Ularni shartli ravishda tashkiliy-pedagogik, ilmiy– metodik hamda o'qituvchiga, o'quvchilarga, ta'lim vositalariga bog'liq omillar deb atash mumkin.

Interfaol mashg'ulot turlari ko'p bo'lib, ularni dars mavzusining xususiyatlari hamda ko'zda tutilgan maqsadlarga muvofiq tanlanadi va tegishlicha tayyorgarlik ko'riladi. Interfaol mashg'ulotda ishtirok etish uchun o'quvchilarning tayyorliklariga o'ziga xos talablar qo'yiladi, bular mashg'ulotda faol ishtirok etish uchun zarur bilimlarni o'zlashtirganlik, muloqotga tayyorlik, o'zaro hamkorlikda ishlash, mustaqil fikrlash, o'z fikrini erkin bayon qilish va himoya qila olish ko'nikmalari va boshqalardan iborat.

Mashg'ulotda vaqtdan unumli foydalanish zarur shart hisoblanadi. Buning uchun zarur vositalarni to'g'ri tanlash, tayyorlash hamda mashg'ulot o'tkazuvchilar va ularning vazifalari aniq belgilangan bo'lishi kerak. Maktabgacha ta'lim mashg'ulotlarida interfaol usullarining qo'llanishi, kutilgan natijaga erishishning asosiy omili sanaladi. Shunday ekan, har bir darsda interfaol usullardan foydalanish yuqori darajada ijobiy natija bera oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5712- sonli farmoni.

2. A.Musurmanova va boshqalar. Umumiy pedagogika – Toshkent. Innovatsiya – Ziya.2020.-194-b.
3. O`. Q. Tolipov va M. Usmonboyeva .Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari – Toshkent.Fan. 2006.-260 b.
4. O`qituvchilar uchun turli xil qiziqarli ma`lumotlar veb saytidan.
5. Avlayev O.U., Jo`rayeva S.N., Mirzayeva S.P. “Ta’lim metodlari” o`quv-uslubiy qo`llanma, “Navro`z” nashriyoti, Toshkent – 2017.
6. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi.: Nasaf, 2000.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA JISMONIY TARBIYA JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

A.X.Turobov

Navoiy davlat universiteti

Sport faoliyati turlari kafedrası o`qituvchi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya bolalarning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bu yoshda bolaning organizmi tez rivojlanadi, mushak va skelet tizimi shakllanadi, asab tizimi va diqqat faoliyati rivojlanadi. Shu bois sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash maktabgacha ta'limning ustuvor vazifalaridan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda jismoniy tarbiyani to'g'ri tashkil etish nafaqat ularning jismoniy rivojlanishini ta'minlaydi, balki diqqatni jamlash, tezkor fikrlash, ijtimoiy ko'nikmalar va ijodkorlikni shakllantirishga yordam beradi.

Jismoniy tarbiyaning samaradorligi bolaning umumiy rivojlanishiga, uning sog'lig'i va o'qishga tayyorgarligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, harakatli o'yinlar va sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlar bolalarning mushak va skelet tizimini mustahkamlaydi, koordinatsiya va muvozanatni rivojlantiradi. Shu bilan birga, bolalar o'zaro muloqotda bo'lish, yordam berish va jamoada ishlash kabi ijtimoiy ko'nikmalarni ham o'zlashtiradi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga muntazam jalb qilinadigan bolalarda nafas olish va yurak-qon tomir tizimi faoliyati yaxshilanadi, immunitet kuchayadi va psixologik barqarorlik hosil bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiyani samarali tashkil etish uchun pedagoglar bir qator metodlarni qo'llaydilar. Ertalabki badantarbiya mashqlari bolalarni kunlik faoliyatga tayyorlaydi, ularning organizmini faollikka yo'naltiradi va kun davomida faol bo'lishini ta'minlaydi. Asosiy jismoniy mashg'ulotlar esa maxsus rejalashtirilgan mashqlar orqali amalga oshiriladi. Harakatli o'yinlar bolalarning mashg'ulotlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi, mushaklarni rivojlantiradi va harakat ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, musiqali ritmik mashqlar bolalarda estetik didni shakllantirish, ritmni his qilish va koordinatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Sog'lomlashtiruvchi mashqlar, jumladan nafas olish mashqlari, yoga elementlari va chiniqtirish mashqlari bolalarning umumiy sog'ligini yaxshilaydi. Ochiq havoda mashg'ulotlar esa nafas olish tizimini

rivojlantiradi, organizmni chiniqtiradi va bolalarda tabiiy harakatlarga bo'lgan qiziqishni oshiradi. Shuningdek, ota-onalarni jarayonga jalb qilish orqali bolalarning sog'lom turmush tarzini shakllantirishda qo'shimcha imkoniyatlar yaratiladi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsion pedagogik yondashuvlar jismoniy tarbiya samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Multimediali vositalar yordamida mashg'ulotlarni interfaol qilish, musiqiy va ritmik mashqlar orqali bolalarning qiziqishini oshirish, harakatli o'yinlar orqali pedagogik vazifalarni samarali yechish va ota-onalarni jarayonga jalb etish bolalarning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishini yaxshilaydi. Kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, bunday yondashuvlar qo'llanilganda bolalarning umumiy jismoniy rivojlanishi 20–25% ga oshadi, immunitet va chidamlilik ko'rsatkichlari yaxshilanadi, ijtimoiy ko'nikmalar va diqqatni jamlash darajasi ortadi. Shu bilan birga, bunday metodlar bolalarning o'z-o'zini anglashi, mustaqil harakat qilish qobiliyatini rivojlantirish va o'qishga tayyorgarlik ko'rsatkichlarini yaxshilashga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda harakatli o'yinlar va jismoniy mashg'ulotlar kombinatsiyasini qo'llash juda muhim. Masalan, yugurish, sakrash va to'p bilan o'yin mashqlari bolalarda koordinatsiya va tezkorlikni oshiradi, muvozanatni mustahkamlaydi. Nafas mashqlari va chiniqtirish elementlarini qo'shish esa organizmning chidamliligini oshiradi va immunitetni mustahkamlaydi. Harakatli o'yinlar orqali bolalar bir-biri bilan muloqot qiladi, o'zaro yordam va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu tarzda mashg'ulotlar nafaqat jismoniy, balki psixologik va ijtimoiy rivojlanishga ham ijobiy ta'sir qiladi.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini muntazam tashkil etish bolalarning rivojlanishida sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Innovatsion yondashuvlar, harakatli o'yinlar va sog'lomlashtiruvchi mashqlarni qo'llash orqali bolalar sog'lom, faol va barkamol shaxs sifatida shakllanadi. Shu bilan birga, ular o'zini boshqarish, jamoaviy ishlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Mashg'ulotlarda pedagoglar bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, mashqlarni qiziqarli va interfaol shaklda tashkil etishlari kerak.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiyani ilmiy-pedagogik asosda takomillashtirish bolalarning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Harakatli o'yinlar, sog'lomlashtiruvchi mashqlar va innovatsion pedagogik metodlarni qo'llash orqali bolalarning barcha rivojlanish yo'nalishlari qo'llab-quvvatlanadi. Shu yondashuvlar bolalarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularni kelajakdagi ta'limga tayyorlash va barkamol shaxslar sifatida rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2019.
2. Abdullaeva N. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.

3. Karimova M. Maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2021.
4. Rasulov H. Bolalar jismoniy tarbiyasi asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Hasanov U. Maktabgacha ta'lim psixologiyasi va pedagogikasi. – Toshkent, 2020.
6. Ismoilova D. Harakatli o'yinlar va ularning ahamiyati. – Toshkent, 2022.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA JISMONIY TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

N.E.Roziqov

Navoiy davlat universiteti

Sport faoliyati turlari kafedrasi katta o'qituvchi

Maktabgacha yoshdagi bolalar — inson hayotidagi eng muhim va sezgir davrlarni boshdan kechiradi. Shu yoshdagi bolaning jismoniy va psixologik rivojlanishi uning kelajakdagi shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Jismoniy tarbiya esa bolaning umumiy rivojlanishida, sog'lom turmush tarzini shakllantirishda, mushak va skelet tizimi, asab tizimi, diqqat va muvozanat ko'nikmalarini rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiyaga e'tibor qaratish, uni samarali va qiziqarli tashkil etish pedagogik jarayonning dolzarb vazifasidir.

So'nggi yillarda pedagogik tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'limda innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo'llash jismoniy tarbiyaning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Multimediali mashg'ulotlar, interfaol o'yinlar, musiqiy va ritmik mashqlar bolalarning faoliyatga qiziqishini kuchaytiradi, ularni mashg'ulotlarga faol jalb qiladi. Shu bilan birga, shaxsga yo'naltirilgan pedagogik metodlar bolalarning individual qobiliyatlarini hisobga olib, mashg'ulotlarni bolaga moslashtirishga imkon beradi.

Harakatli o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanishini ta'minlashda asosiy vosita hisoblanadi. Masalan, yugurish, sakrash, to'p bilan o'yinlar mushak va skelet tizimini mustahkamlaydi, koordinatsiya va muvozanatni rivojlantiradi. Nafas mashqlari, chiniqtirish va ochiq havoda bajariladigan mashqlar bolalarning immunitetini oshiradi, chidamlilik va umumiy sog'likni yaxshilaydi. Shu bilan birga, harakatli o'yinlar bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi: ular o'zaro yordam berishni, sabr-toqatni, jamoaviy ishlashni o'rganadilar. Bu jarayonda pedagoglarning roli juda muhimdir: ular mashg'ulotlarni qiziqarli, interfaol va bolalar uchun xavfsiz shaklda tashkil etishlari lozim.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda ota-onalarni jarayonga jalb qilish ham alohida ahamiyatga ega. Pedagoglar ota-onalarga maslahatlar berib, uyda bolalar bilan harakatli o'yinlarni davom ettirishni tavsiya qiladilar. Shu orqali bolalarning jismoniy faoliyati doimiy va uzluksiz bo'lib, ularning rivojlanishida ijobiy natijalar yuzaga keladi. Shu bilan

birga, ota-onalarni jarayonga jalb qilish pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi va bolalarda sogʻlom turmush tarzini shakllantirishga yordam beradi.

Pedagoglarning malakasini oshirish jismoniy tarbiyani samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Muntazam malaka oshirish kurslari, seminarlar, amaliy mashgʻulotlar pedagoglarga yangi metodlarni oʻzlashtirish, innovatsion texnologiyalarni qoʻllash va mashgʻulotlarni yanada interfaol qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, malakali pedagoglar bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mashgʻulotlarni tashkil etish orqali har bir bolaning rivojlanishini maksimal darajada taʼminlaydilar.

Bugungi kunda maktabgacha taʼlim tashkilotlarida jismoniy tarbiyani takomillashtirishda quyidagi zamonaviy yondashuvlar samarali hisoblanadi:

1. Interfaol pedagogik metodlar – bolalarning mashgʻulotlarda faol ishtirokini taʼminlaydigan, oʻyinga asoslangan usullar.

2. Multimediali texnologiyalar – vizual va audio materiallar yordamida mashgʻulotlarni qiziqarli qilish.

3. Harakatli oʻyinlar va sogʻlomlashtiruvchi mashqlar – mushak, skelet va asab tizimini rivojlantirish, koordinatsiya va chidamlilikni oshirish.

4. Shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuv – bolalarning individual xususiyatlari, qobiliyatlari va rivojlanish darajasini hisobga olish.

5. Ota-onalar bilan hamkorlik – bolalarning jismoniy faoliyatini uyda davom ettirish va pedagogik jarayonga ota-onalarni jalb qilish.

Bularning barchasi bolalarning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishini kompleks tarzda taʼminlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy yondashuvlar bolalarning sogʻlom turmush tarzini shakllantirish, ularni kelajakdagi taʼlimga tayyorlash va barkamol shaxs sifatida rivojlantirishda muhim omil boʻladi.

Maktabgacha taʼlim tashkilotlarida jismoniy tarbiyaning samaradorligini oshirish uchun innovatsion pedagogik texnologiyalar, harakatli oʻyinlar, sogʻlomlashtiruvchi mashqlar, pedagoglarning malakasini oshirish va ota-onalarni jarayonga jalb qilish tizimli ravishda qoʻllanishi lozim. Bu yondashuvlar bolalarning jismoniy rivojlanishi, psixologik barqarorligi va ijtimoiy koʻnikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu tarzda bolalar nafaqat sogʻlom va faol, balki kelajakdagi taʼlimga tayyor, barkamol shaxs sifatida shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Oʻzbekiston Respublikasi “Maktabgacha taʼlim va tarbiya toʻgʻrisida”gi Qonun. – Toshkent, 2019.

2. Abdullaeva N. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2020.

3. Karimova M. Maktabgacha taʼlimda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2021.

4. Rasulov H. Bolalar jismoniy tarbiyasi asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

5. Hasanov U. Maktabgacha taʼlim psixologiyasi va pedagogikasi. – Toshkent, 2020.

6. Ismoilova D. Harakatli o'yinlar va ularning ahamiyati bolalar rivojlanishida. – Toshkent, 2022.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI VA OILA HAMKORLIGIDA ZAMONAVIY YONDOSHUVLAR.

Teshabayeva Zamira Sobirovna

p.f.f.d (PhD)

*CHDPU“ Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
nazariyasi va amaliyoti” kafedrası dotsenti*

Raximova Dildora Mansurbek qizi

CHDPU“ Maktabgacha ta'lim” yo'nalishi magistr talabasi

Choriyeva Lobar Fayzullo qizi

CHDPU“ Maktabgacha ta'lim” yo'nalishi magistr talabasi

Eshmamatova Yulduz Toshnazarovna

CHDPU“ Maktabgacha ta'lim” yo'nalishi magistr talabasi

Maktabgacha ta'lim – bu bolaning kelajakdagi shaxs sifatidagi shakllanishi, dunyoqarashi va hayotga tayyorgarligining asosiy poydevoridir. Zamonaviy pedagogikaning eng muhim talablaridan biri – bu maktabgacha ta'lim tashkiloti (MTT) va oila o'rtasida samarali va uzviy hamkorlikni yo'lga qo'yishdir. An'anaviy "ota-onalar yig'ilishi" va "bayram tadbirlari" modeli endi zamonaviy talablarga javob bera olmaydi. Bugungi kunda MTT va oila o'rtasidagi hamkorlik yangicha, faol va qarama-qarshi manfaatlar asosida qurilishi lozim.

Zamonaviy hamkorlikning asosiy tamoyillari

Zamonaviy yondoshuv quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. **Ochiqlik va o'zaro hurmat:** MTT va oila bolaning rivojlanishi uchun umumiy maqsad va mas'uliyatga ega bo'lgan teng huquqli hamkorlar hisoblanadi.
2. **Tizimlilik va uzluksizlik:** Hamkorlik tasodifiy emas, balki tizimli va muntazam ravishda amalga oshiriladigan jarayon bo'lishi kerak.
3. **Individual yondoshuv:** Har bir bola va uning oilasi o'ziga xosligi bilan qabul qilinadi, ularning ehtiyojlari va qiziqishlariga mos holda aloqa shakllari tanlanadi.
4. **Ijtimoiy faollik va tashabbus :** Ham MTT, ham oila bir-birlariga qiziqarli takliflar va loyihalar bilan murojaat qilishlari mumkin.

Zamonaviy hamkorlikning amaliy shakllari va usullari

1. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) keng foydalanish:

- **Interaktiv platformalar:** MTTning rasmiy veb-sayti, mobil ilovalar yoki maxsus platformalar orqali ota-onalar bolasining kun dasturi, ovqatlanishi, uxlashi va o'yin-faoliyati haqida real vaqt rejimida ma'lumot olishi mumkin.
- **Ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlar:** Telegram, WhatsApp kabi guruhlar orqali tezkor e'lonlar, fotosuratlar, videolar va foydali maslahatlar almashinadi.

- **Onlayn maslahatlar va vebinarlar:** Logoped, psixolog va tarbiyachilar tomonidan onlayn konsultatsiyalar o'tkazish, bu ish bilan band ota-onalar uchun qulay imkoniyat hisoblanadi.

2. Ota-onalarni faol ta'lim-tarbiya jarayoniga jalb etish:

- **Loyiha faoliyati:** "Mini-muzey", "Ota-ona kasbi haqida", "Ekologik bog" kabi qo'shma loyihalarda ishtirok etish. Bu bolalarga nafaqat yangi bilim beradi, balki ota-onalar bilan yaqinroq aloqada bo'lish imkoniyatini yaratadi.

- **Mahorat darslari va "to'garak"lar:** Ota-onalar o'zlarining kasbiy ko'nikma va bilimlariga asosan bolalar uchun qisqa muddatli to'garaklar (masalan, origami, raqs, rasm chizish) ochishlari mumkin.

- **"Ochiq eshik" va "Ota-ona kuni":** Ota-onalarga MTTda o'tkazilayotgan mashg'ulotlarda qatnashish, tarbiyachi bilan birga vaqt o'tkazish imkoniyati beriladi.

3. Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning yangi shakllari:

- **Oila-klublari:** Muayyan mavzular (masalan, "Birinchi marta ota-ona", "Hiperaktiv bola") bo'yicha psixolog rahbarligida ota-onalarning erkin muloqot va tajriba almashish guruhlari.

- **"Ota-ona kutubxonasi" va o'quv guruhlari:** Ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish.

- **Treninglar va rolli o'yinlar:** Ota-onalar va tarbiyachilar uchun bolalar bilan muloqot qilish, konfliktlarni hal qilish kabi masalalar bo'yicha amaliy mashg'ulotlar.

- **Bolaning "Shaxsiy Portfoliosi":** Tarbiyachi va ota-onalar birgalikda bolaning muvaffaqiyatlari, qiziqishlari va ijodiy ishlari to'plamini shakllantirishadi. Bu bola rivojlanayotganining vizual ko'rinishidir.

Zamonaviy yondoshuvlarning ijobiy jihatlari.

- **Bolalar uchun:** Barqaror psixologik holat, maktabgacha ta'lim tashkilotiga tez va oson moslashish, bilim olishga bo'lgan qiziqishning oshishi.

- **Ota-onalar uchun:** Bolani tarbiyalashda ishonch, pedagogik savodxonlikning oshishi, maktabgacha talim tashkiloti ishiga ishonch va qoniqish.

- **Tarbiyachilar uchun:** Ota-onalarning tushunishi va qo'llab-quvvatlashi, ish samaradorligining oshishi, yangi g'oyalar va energiya manbai.

- **MTT uchun:** Ijobiy imidj, ota-onalar hamjamiyatining kuchayishi, soglom raqobatbardoshlik.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila o'rtasidagi hamkorlikni zamonaviy yondoshuvlar asosida qayta qurish – bu nafaqat talab, balki zamon zarurati hisoblanadi. Faqatgina haqiqiy hamkorlik, qarama-qarshiliklarni bartaraf etgan holda, har bir bolaning salohiyati to'liq namoyon bo'lishi va u barkamol, baxtli shaxs bo'lib ulg'ayishi uchun eng qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Kelajak – bu an'anaviy va innovatsion usullarni uyg'unlashtirgan, bolaning eng yaxshi manfaatlariga xizmat qiladigan, ochiq va faol hamkorlikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Беспалько, В.П. Слагаемые педагогической технологии [Текст] /1989.- 163

2. Большой психологический словарь [Текст] / Большой психологический словарь. Сост. и общ. ред. Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. - СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. - 811 [5] с.

3. Teshabayeva, Z. S. (2021). PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS IN THE FIELD OF CONTEXTUAL LEARNING TECHNOLOGIES. Academic research in educational sciences, 2(2), 1360-1367.

4. Тешабаева, З. С. (2020). БЎЛАЖАК ТАРБИЯЧИЛАРДА КАСБИЙ МОТИВАЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МАЗМУНИ. Academic research in educational sciences, (3), 557-562.

5. Teshabayeva Zamira Sobirovna DIFFERENSIAL YONDOSHISHGA ASOSLANGAN TA'LIM O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA Ta'limda istiqbolli izlanishlar - xalqaro ilmiy-metodik jurnal 2 (2), 378-381

2-SHO‘BA
UMUMIY O‘RTA TA‘LIM
MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA
DARSLARINI SIFAT VA
SAMARADORLIGINI OSHIRISH

JISMONIY TARBIYA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA OTA-ONALAR UNIVERSITETINING AHAMIYATI

Mardonov Shukullo Qo'ldoshevich

*Pedagogika fanlari doktori, professor
Chirchiq davlat pedagogika universiteti*

Mamlakatimizning Yangi taraqqiyot bosqichida ta'lim tizimini rivojlantirish va unda jamoatchilikning ishtirokini kuchaytirish vazifalari qo'yilgan bo'lib, bu jarayonda asosiy e'tibor tarbiyaning samaradorligi hamda uning hozirgi zamon talablariga mos samaradorligini ta'minlash masalalariga qaratilmoqda[1]. Shu jihatdan jismoniy tarbiya tizimini takomillashtirish va uning samaradorligini oshirishda Ota-onalar universiteti tuzilmasining ahamiyati muhim o'rin tutadi. Chunki O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi PQ-232-son "Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institutini tashkil etish to'g'risida"gi qarorida jamiyatda tarbiya jarayonlarini kuchaytirish, Ota-onalar universiteti tuzilmalarini tashkil qilish va uning samaradorligi bo'yicha yangi metodikalarni ishlab chiqish vazifalari qo'yilgan[2]. Mazkur o'rinda jismoniy tarbiya tizimini takomillashtirishda Ota-onalar universitetining ahamiyati masalasi tahliliga e'tiborni tortish joiz.

Ota-onalar universiteti ta'lim muassasalarida, ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktablarida tarbiya jarayonini tashkil qilish, uning samaradorligini oshirish, ko'rsatkichlarni ta'minlash va ta'lim oluvchilarning ehtiyojlarini ro'yobga chiqarish tadbirlarini amalga oshiruvchi noyob tarbiyaviy tuzilmadir. Mazkur tuzilmaning imkoniyatlaridan foydalangan holda jismoniy tarbiya jarayonini tashkil qilish va uning samaradorligini oshirish masalalarida metodik va amaliy jihatdan foydalanish dolzarb bo'lib turibdi. Chunki ushbu Qarorga ko'ra, umumiy o'rta ta'lim maktablarida faoliyat yuritadigan Ota-onalar universiteti 2024-2025 o'quv yilidan boshlab quyidagi yo'nalishlarda tarbiya jarayonini tashkil qilish va uning samaradorligini baholab borish vazifasini bajara boshladi:

1) har bir umumiy o'rta ta'lim maktablarida muntazam ravishda tarbiya haftaliklarini o'tkazib borish;

2) Namunali ota-onalar maktabi doirasida tarbiya masalalari bo'yicha o'zaro tajriba almashish;

3) Milliy tarbiyaning hududiy an'analarini ommalashtirib borish.

Aynan mana shunday vazifalar doirasida ushbu tuzilmaning jismoniy tarbiya jarayonida tashkil qilish va uning zamonaviy shakllarini ta'sis etishda foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu borada quyidagi metodikaga asoslanish bizningcha, amaliy samaralarni beradi:

a) umumiy o'rta ta'lim maktablarida muayyan haftani Ota-onalar universiteti ishtirokida tarbiya haftaligi sifatida tashkil qilish;

b) jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida namunali ota-onalar guruhining tashabbuslaridan foydalanish;

v) hududlardagi mavjud an'analar asosida jismoniy tarbiya jarayonini qiziqarli o'tkazishga qaratilgan Ota-onalar guruhlarini tizimi faoliyatini yo'lga qo'yish;

g) o'quvchilarning layoqati va qiziqishlari asosida Ota-onalar universiteti tomonidan har oyda bir marotaba jismoniy tarbiya tadbirlari, ko'rik-tanlovlari va bolalar sporti o'yinlarini o'tkazib borish.

Bunday metodika asosida umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya ishlarini tashkil qilish va uning zamonaviy shakllarini ishlab chiqish amaliy jihatdan samara beradi. Pedagogik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda barcha tarbiya turlari qatorida jismoniy tarbiyaning turli shakllarini ishlab chiqish va bunda Ota-onalar universiteti tuzilmasining faolligiga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu jihatdan tarbiya jarayonida jismoniy tarbiyaning zamonaviy shakllarini o'rganish, ularni ommalashtirish va o'quvchilarning salomatlik darajasini ta'minlashda pedagogik yondashuvlarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu o'rinda jismoniy tarbiya jarayonining quyidagi yangi shakllarini eslatib o'tish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) bolalar sporti turlariga asoslangan jismoniy tarbiya shakllarini tashkil qilish va ularni amaliyotga joriy etish;

2) inklyuziv ta'lim oluvchi o'quvchilar uchun jismoniy tarbiya shakllarining munosib va qulay vositalarini ishlab chiqish hamda ulardan foydalanish;

3) mamlakatimiz hududlarida amalda bo'lgan xalq o'yinlaridan foydalangan holda jismoniy tarbiyaning qiziqarli hamda jismoniy jihatdan samarali vositalarini belgilab olish va ulardan umumiy o'rta ta'lim maktablari jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida foydalanish;

4) jismoniy tarbiya va sport yo'nalishi bo'yicha tajribali o'qituvchilarning individual jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini har oyda bir marotaba tashkil qilish va uning natijalari asosida o'quvchilarning jismoniy tarbiyalanganlik hamda sog'lom rivojlanish ko'rsatkichlarini baholab borish;

5) hududlarda istiqomat qilayotgan mashhur sport ustalarining umumiy o'rta ta'lim maktablari jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida "Mahorat saboqlari"ni tashkil qilib borish;

6) maktabgacha va maktab ta'limi tizimida yagonalashtirilgan hamda tipiklashtirilgan jismoniy tarbiya va sport musobaqalarining yangi shakllarini ta'sis etish hamda ular vositasida o'quvchilarning mazkur tarbiya jarayoni bo'yicha tashkil etiladigan turli tanlovlar, musobaqalar va sport o'yinlarida faoli ishtirok etishini ta'minlashga erishish.

Jismoniy tarbiya jarayoniga oid bunday yangi shakllardan foydalanish va uni amalga oshirishda Ota-onalar universiteti tuzilmasining imkoniyatlaridan foydalanish kutilgan samarani beradi[3].

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya jarayonini tashkil qilish va uning samaradorligiga erishishda ta'lim tizimining turli yordamchi tuzilmalaridan foydalanish pedagogik vazifalarimizdan biri bo'lib turibdi. Shu ma'noda Ota-onalar universiteti ta'limiy yordamchi tuzilmasining imkoniyatlaridan foydalangan holda tarbiya jarayonining zamonaviy natijadorligiga erishish maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning uchun quyidagi metodik imkoniyatlardan foydalanish tavsiya etiladi:

1) Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institutining "Ota-onalar universiteti va tarbiyaviy jarayonlar metodikasi" bo'limi bilan metodik hamkorlik qilish;

2) oliy pedagogik ta'lim muassasalarining jismoniy tarbiya va sport ishi yo'nalishi professor-o'qituvchilari va mutaxassislari bilan amaliy hamkorlikni oshirib borish;

3) umumiy o'rta ta'lim maktablarida faoliyat yuritayotgan tajribali jismoniy tarbiya va sport yo'nalishi o'qituvchilarining individual tajribalaridan foydalangan holda "Mahorat saboqlari" mashg'ulotlarining ilmiy-amaliy imkoniyatlaridan oqilona foydalanib borish;

4) jismoniy tarbiya masalalari bo'yicha amalga oshirilayotgan ilmiy-metodik tadqiqotlarning tavsiyalaridan muntazam foydalanib borish.

Bunday yondashuv umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya jarayonini takomillashtirish va uning amaliy samaradorligiga erishish bo'yicha kutilgan samarlarni beradi.

Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, xorijiy mamlakatlarda jismoniy tarbiya masalalari bo'yicha har bir mamlakatning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda metodikalarga tayaniladi[4]. Rossiya, Buyuk Britaniya va AQSH mamlakatlarining o'quvchilarni jismoniy tarbiyalash tajribasi shuni ko'rsatadiki, ularda maktab muhiti va sharoitiga mos hamda jamiyat ehtiyojlariga asoslangan individual yondashuvlar asosida jismoniy tarbiya amalga oshiriladi. Aynan mana shunday tajribalarni o'rganish hamda ularning ilg'or yutuqlaridan foydalanish ham maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ayni paytda, mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim maktablari, umuman ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan Ota-onalar universiteti kabi tuzilmaning noyobligi va uning imkoniyatlarga egaligini hisobga olgan holda, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini yangilash, uning istalgan samaradorligiga erishish va istiqbolli mo'ljallarni belgilab olish kutilgan samarani berishini eslatib o'tish joiz.

Shunday qilib umumiy o'rta ta'lim maktablarida tarbiya jarayonini takomillashtirish, uning yangi shakllarini ta'sis etish va davlat ta'lim standartlari asosida samaradorlikka erishish ko'rsatkichlarini ta'minlashda yordamchi ta'lim tuzilmalarining imkoniyatlari kengdir. Shu jihatdan Ota-onalar universiteti yordamchi ta'lim tuzilmasining ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlaridan oqilona foydalanish jismoniy tarbiya jarayonini transformatsiya qilishda tayanchlardan bo'lib xizmat qiladi. Bu borada yangi ilmiy-metodik tavsiyalarni ishlab chiqish dolzarb bo'lib turganligini eslatib o'tish joiz.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. – Toshkent, 2023
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi "Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institutini tashkil etish to'g'risida"gi Qarori // www.ziynet.uz
3. Jabborova O. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining Sel metodikasi asosida 5 ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini shakllantirish tizimi. –Toshkent, 2024
4. Mardonov Sh., Zokirova U. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent, 2021

TABAQALASHTIRISH ASOSIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH YO`LLARI

Abdullayev Abdukayum Abdulxaevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang`ich ta`limda amaliy fanlar kafedrası dots., p.f.f.d.(PhD)

Abdullayeva Farangiz Murodjon qizi, Adilova Dilnoza Zoxidjon qizi

Atamurodova Zebuniso Turaboy qizi, Bozorova Shoxista Sobirjonovna,

22-16 guruh Boshlang`ich ta`lim talabalari

Ta`lim tizimida boshlang`ich ta`lim asosiy bo`g`in sifatida muhim o`rin tutadi. Bu boshlang`ich ta`lim muassasalarida jismoniy tarbiya, sport sog`lomlashtirish ishlarini rivojlantirish, ta`lim olayotgan o`quvchilarning jismoniy tarbiyaga qiziqishini oshirish, bilimi, ko`nikma va malakalarini mustahkamlash davr talabiga aylanib bormoqda.

Ta`limda tabaqali yondashish kichik yoshdagi bolalarni birlashtiradigan boshlang`ich maktablarning darslarida, 1-4 sinflarda har xil guruhdagi o`quvchilar bilan ishlashda juda katta ahamiyatga ega. Bir omilni amalga oshirishda bir xil yoshdagi maktab o`quvchilarini guruhlarga ajratish talab qilinadi. Tabaqali yondashish uslubini amalga oshirish jismoniy sifatlarni tarbiyalashga yordamlashadi, o`quv jaryoni samaradorligini oshirishga zamin yaratadi va jismoniy tarbiya mashg`ulotlariga o`quvchilarning qiziqishini oshiradi hamda o`quvchilarning jismoniy holatini yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Jismoniy mashqlarni bajarayotgan o`quvchilar organizmining o`sishi va rivojlanishiga, ularning individual jismoniy rivojlanish sur`ati va yo`nalishiga to`g`ri tanlangandagina rag`batlantiriladi, bunday bolalar boshqalarga nisbatan mashqlarni tanlash, ularni me`yorlashda shu sababli o`quvchilarga ko`proq e`tibor berishni talab qilishadi.

Chex tadqiqotchisi Ray Xkoyta kichik maktab yoshidagi bir guruh bolalarni kuzatgan. Jismoniy yuklama xajmi hamma uchun bir xil edi, lekin 5 yildan keyin tekshirilganda, guruhlarda kuchli bolalar kuchli, kuchsizlari kuchsizligicha qolgani ma`lum bo`ldi. Bunday paytda o`quvchilarga tabaqali yondashishda mashq yuklamalarini me`yorlash zaruriyati tug`iladi. Har bir o`quvchining o`z individual imkoniyatlarini ro`yobga chiqarish mo`ljali, jismoniy tarbiyada tabaqali yondashish muammosini oldinga suradi.

Jismoniy tarbiya darslari jarayonida o`quvchilarga tabaqali yondashish masalalari ko`pincha mutaxassislar tomonidan o`rganilgan. Lekin hozirgi kungacha jismoniy tarbiya darslarida o`quvchilarga tabaqali yondashish uslubidan amaliyotda yetarlicha foydalanilyapti deb bo`lmaydi. O`quvchilarga tabaqali yondashishni to`g`ri tartibga solish shartlaridan biri tabaqali yondashish ayniqsa sog`lig`i, jismoniy tayyorgarligi bo`sh tibbiy guruhga kiritilgan, kasalligi bo`yicha darslarni qoldiradigan o`quvchilar uchun eng zarurdir.

O`quvchilarning jismoniy sifatlarni tarbiyalashda tabaqali yondashgan vaqtda biz ularning rivojlanishi, harakat qobiliyatlarining har-xilligini etiborga olishimiz mashqlarning tuzilish mazmuni va shakllarini ham hisobga olgan holda qo`llashimiz zarur. Tabaqali yondashish harakat qobiliyatlarining rivojlanishi va pasayishini tubdan o`zgartiradi (bir rivojlanish darajasidan boshqasiga o`tganda). Ko`pincha bir xil jismoniy sifatlarning

rivojlanishi boshqa sifatlarning rivojlanish sur'atini pasaytirish bilan bog'liq bo'ladi. Tabaqali yondashish jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilar harakatini maxsusligiga qarab guruhlariga ajratish, toifa mezonlariga erishish ehtimolini oldinga suradi. Shuningdek, jismoniy tarbiya darslarini, sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni to'g'ri tashkil qilish maktab o'quvchilarining jismoniy rivojlanishida yaxshi siljishlarga olib keladi, ularning o'zlashtirishi va intizomini yaxshilaydi.

Hozirgi vaqtda madaniy va jismoniy tarbiya ishlarini tashkil qilishda tabaqali yondashishning zarurligini isbotlashga ehtiyoj yo'q. Tabaqali yondashish tarbiyaviy ishlarda talab darajasida bo'lishi hamda o'quvchilarni o'zlashtira olmayotgan harakat ko'nikmalarini shakllantirish zarur. Shunga qaramay, xali ham tabaqali yondashishni amalga oshirish jiddiy to'siqlarga va qarama-qarshiliklarga uchramoqda. Tabaqali yondashish hamda aniq tasavvur xosil qilish uning muhim xususiyatlari nimalardan iborat ekanligini ko'rsatib berish kerak.

Jismoniy tarbiya darslarida ta'lim va tarbiyani tashkil qilishni mukammallashtirish bilan bog'liq masalalarni ilmiy ravishda ishlab chiqish, tabaqali yondashish asosida har bir guruhda jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirish nihoyatda dolzarb vazifadir.

Tabaqali va individual yondashish xarakteri shundan iboratki, o'quvchining o'zlashtirishini aniqlagan holda pedagog uning shaxsini, mijozini, xarakterini, psixologik va jismoniy qobiliyatlarini, gavda tuzilishini, salomatlik holatini hisobga oladi. Baholashda tabaqali yondashish bilim va ko'nikmalarni egallash bosqichlarida turlicha talablarga javob berishini talab qiladi. Harakatlarni o'rganish bosqichida ko'nikmalarning mustahkamlanib borishiga qarab oddiy mashqlar tobora murakkablashtirilib boriladi.

Mashg'ulotlarda o'quvchilar organizmini rivojlantirish uchun foydalaniladigan jismoniy yuklamalarni me'yorlashda ham tabaqali yondashishni hisobga olish kerak. Buni ko'pgina xorijiy va mahalliy mualliflar o'z ilmiy tadqiqotlarida tasdiqlashgan. Jismoniy tarbiya darslarida har xil yurak-tomir kasalliklari xavfining oldini olishda jismoniy yuklamalarning o'lchab berishga tabaqali yondashish sog'lomlashtirish samarasini oshiradi. Maktab yoshidagi bolalarni harakatlarga o'rgatish va shu tariqa harakat qobiliyatlarini tarbiyalashda tabaqali yondashishga amal qilish juda muhim o'rin tutadi.

O'quvchilarni tipologik guruhlariga bo'lish dinamik xarakterga ega. O'quvchilarning harakat qobiliyatlarini yaxshilash davomida tipologik guruh azolari o'zgaradi. Harakat qobiliyatlari nisbatan sust bo'lgan o'quvchilar maqsadga yo'naltirilgan ish davomida harakat qobiliyatlari yuqori darajadagi guruhga o'tkaziladi.

Bundan tashqari, jismoniy tarbiya darslarida ko'zlangan maqsadga va har bir darsda qo'yilgan vazifaga ko'ra tipologik guruh tarkibi o'zgarishi mumkin. Bu qoidalar maktab o'quvchilariga tabaqali yondashishning shartlaridan biridir. Tabaqali yondashishni amalga oshirish uchun birinchi navbatda harakat xususiyatlarining shaxsiy (individual) ko'rsatkichlari, mushaklarning ish qobiliyatlari va maktab o'quvchilarining psixologik, pedagogik va klinik xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Jismoniy tarbiya jarayonida o'quvchilarga tabaqali yondashish maxsus mashg'ulotlar va uy sharoitida shaxsiy (individual) topshiriqlarni bajarganda amalga oshiriladi. Shuningdek, bir xil yoshdagi va bir xil jismoniy rivojlanishga ega bo'lgan bolalarda harakat sifatlarning rivojlanishi ham bir xil emasligiga e'tibor qaratish lozim. Shuning uchun ba'zi

bir orqada qolgan o'quvchilarning harakat sifatlarini rivojlantirish uchun shaxsiy (individual) dasturlar tuzish, ular bo'yicha mashqlar majmuasini ishlab chiqish jismoniy tarbiya darslarida sinfning har bir o'quvchisiga mashqlarni tabaqali yondashib o'rgatishni tashkil etish dolzarb masalalardan biridir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabaqalashtirish, ushbu tabaqalashtirish doirasida sinf o'quvchilari u yoki bu mezonlar bo'yicha bir nechta guruhga bo'lish jismoniy tarbiya ta'limi bo'yicha o'quv jarayonini tabaqalashtirishda quyidagi me'zonlar bo'yicha amalga oshiriladi:

- a) jismoniy tayyorgarlik;
- b) harakatli amallarning shakllantirish.

Ushbu mezonlarga mos holda jismoniy tarbiya ta'limi jarayonida o'quvchilar quyidagi 2-3 guruhga bo'lish lozim:

- yuqori jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar;
- o'rtacha jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar;
- quyi jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar.

Harakatli amallarni o'rgatishda o'quv materialining mazmuni hamma guruhdagi o'quvchilar uchun bir xillikda qoldirish. Ta'limning vositalari, shakllari va uslublarini tabaqalashtirish.

Xulosa tariqasida umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini aniqlab, ularga tabaqali yondashishga hamda individual qobiliyatiga qarab guruhlarga ajratib, me'yorlangan yuklama berishni maqsad muvofiq hisoblanadi.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARGA JISMONIY TARBIYA DARSLARI

Abdullayev Abdukayum Abdulxaevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrası dots., p.f.f.d.(PhD)

Dosova Saida Abdushoxit qizi, Ernazarova Fotima Imamboy qizi,

Ilhomova Dilshoda Baxit qizi, Mardayeva Laylo Ikromjon qizi,

Ma'rufova Farzuna Bozorovna,

22-16 guruh Boshlang'ich ta'lim talabalari

Uzulihsiz ta'lim tizimida boshlang'ich ta'lim asosiy bo'g'in sifatida muhim o'rin tutadi. Bu boshlang'ich ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya, sport sog'lomlashtirish ishlarini rivojlantirish, ta'lim olayotgan o'quvchilarning jismoniy tarbiyaga qiziqishini oshirish, bilimi, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash davr talabiga aylanib bormoqda.

Ta'limda tabaqali yondashish kichik yoshdagi bolalarni birlashtiradigan boshlang'ich maktablarning darslarida, 1-4 sinflarda har xil guruhdagi o'quvchilar bilan ishlashda juda katta ahamiyatga ega. Bir omilni amalga oshirishda bir xil yoshdagi maktab o'quvchilarini guruhlarga ajratish talab qilinadi. Tabaqali yondashish uslubini amalga oshirish jismoniy sifatlarni tarbiyalashga yordamlashadi, o'quv jaryoni samaradorligini oshirishga zamin

yaratadi va jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga o'quvchilarning qiziqishini oshiradi hamda o'quvchilarning jismoniy holatini yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda tabaqali yondashish muammosi asosan, maktab o'quvchilari bilan ishlashga tegishli materiallardan iboratligi ko'rsatadi [3]. Tabaqali yondashish jismoniy tarbiyada faqat ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan tashqari, o'quvchilarni faollashtirish usuli hamdir. Shu sababli, u o'z vazifasini bajarishi, ya'ni o'quvchilar sog'lig'ini mustahkamlashi, jismoniy tayyorgarlik darajasini oshiruvchi harakat omili bo'lib qolishi uchun muntazam ravishda qo'llanilishi, yetarli, mukammal va ixcham bo'lishi kerak.

Jismoniy mashqlarni bajarayotgan o'quvchilar organizmining o'sishi va rivojlanishiga, ularning individual jismoniy rivojlanish sur'ati va yo'nalishiga to'g'ri tanlangandagina rag'batlantiriladi, bunday bolalar boshqalarga nisbatan mashqlarni tanlash, ularni me'yorlashda shu sababli o'quvchilarga ko'proq e'tibor berishni talab qilishadi.

Olimlar va mutaxassislarning ko'rsatishicha, har xil hududlarda joylashgan shahar va qishloq o'quvchilarining jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari bir xil emasligi aniqlangan[1].

Bolalar uchun jismoniy tarbiyaga bog'liq chora-tadbirlarni ishlab chiqish, mashg'ulotlar tashkil qilish va o'tkazishda ularning jinsiy farqini qat'iy hisobga olish kerak. Bu esa jismoniy tarbiya darslarida qo'llaniladigan mashqlarni me'yorlashda juda muhimdir.

Chex tadqiqotchisi Ray Xkoyta kichik maktab yoshidagi bir guruh bolalarni kuzatgan. Jismoniy yuklama xajmi hamma uchun bir xil edi, lekin 5 yildan keyin tekshirilganda, guruhlarda kuchli bolalar kuchli, kuchsizlari kuchsizligicha qolgani ma'lum bo'ldi. Bunday paytda o'quvchilarga tabaqali yondashishda mashq yuklamalarini me'yorlash zaruriyati tug'iladi. Har bir o'quvchining o'z individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish mo'ljali, jismoniy tarbiyada tabaqali yondashish muammosini oldinga suradi.

Jismoniy tarbiya darslari jarayonida o'quvchilarga tabaqali yondashish masalalari ko'pincha mutaxassislar tomonidan o'rganilgan. Lekin hozirgi kungacha jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilarga tabaqali yondashish uslubidan amaliyotda yetarlicha foydalanilyapti deb bo'lmaydi. O'quvchilarga tabaqali yondashishni to'g'ri tartibga solish shartlaridan biri tabaqali yondashish ayniqsa sog'lig'i, jismoniy tayyorgarligi bo'sh tibbiy guruhga kiritilgan, kasalligi bo'yicha darslarni qoldiradigan o'quvchilar uchun eng zarurdir.

O'quvchilarning jismoniy sifatlarini tarbiyalashda tabaqali yondashgan vaqtda biz ularning rivojlanishi, harakat qobiliyatlarining har-xilligini etiborga olishimiz mashqlarning tuzilish mazmuni va shakllarini ham hisobga olgan holda qo'llashimiz zarur. Tabaqali yondashish harakat qobiliyatlarining rivojlanishi va pasayishini tubdan o'zgartiradi (bir rivojlanish darajasidan boshqasiga o'tganda). Ko'pincha bir xil jismoniy sifatlarning rivojlanishi boshqa sifatlarning rivojlanish sur'atini pasaytirish bilan bog'liq bo'ladi. Tabaqali yondashish jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilar harakatini maxsusligiga qarab guruhlariga ajratish, toifa mezonlariga erishish ehtimolini oldinga suradi. Shuningdek, jismoniy tarbiya darslarini, sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni to'g'ri tashkil qilish maktab o'quvchilarining jismoniy rivojlanishida yaxshi siljishlarga olib keladi, ularning o'zlashtirishi va intizomini yaxshilaydi.

Hozirgi vaqtda madaniy va jismoniy tarbiya ishlarini tashkil qilishda tabaqali yondashishning zarurligini isbotlashga ehtiyoj yo‘q. Tabaqali yondashish tarbiyaviy ishlarda talab darajasida bo‘lishi hamda o‘quvchilarni o‘zlashtira olmayotgan harakat ko‘nikmalarini shakllantirish zarur. Shunga qaramay, xali ham tabaqali yondashishni amalga oshirish jiddiy to‘siqlarga va qarama-qarshiliklarga uchramoqda. Tabaqali yondashish hamda aniq tasavvur xosil qilish uning muhim xususiyatlari nimalardan iborat ekanligini ko‘rsatib berish kerak.

Jismoniy tarbiya darslarida ta‘lim va tarbiyani tashkil qilishni mukammallashtirish bilan bog‘liq masalalarni ilmiy ravishda ishlab chiqish, tabaqali yondashish asosida har bir guruhda jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirish nihoyatda dolzarb vazifadir.

Ilmiy va uslubiy ishlari shuni ko‘rsatadiki, shug‘ullanuvchilarga tabaqali yondashishning muhimligiga qaramasdan, ko‘pchilik hollarda bu ishga bir tomonlama yondashiladi[2]. Ilmiy tadqiqot natijalari, pedagogik amaliyotning ilg‘or tajribalariga tayanib aytish mumkin: bolalarning sport tayyorgarligi faqat yoshlik davridagi rivojlanishiga qarab emas, balki individual farqlari, ya‘ni tabaqali yondashish ko‘rsatayotgan shaxsiy pedagogik ta‘siriga asoslanishi kerak. Shu bilan birga, maktab o‘quvchilari tipologik xususiyatlarining jismoniy sifatlar o‘rishiga ko‘rsatilgan kontingent uchun berilgan yuklamani hisobga olgan holda jismoniy tarbiyada tabaqalangan uslubiyot hali ishlab chiqilmagan. Jismoniy tarbiya darslarida ta‘lim va tarbiya jarayonini optimallashtirishning muhim sharti bo‘lgan tabaqali yondashish jismoniy tarbiya dars sifatini yaxshilash yo‘nalishlaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Tabaqali va individual yondashish характери shundan iboratki, o‘quvchining o‘zlashtirishini aniqlagan holda pedagog uning shaxsini, mijozini, xarakterini, psixologik va jismoniy qobiliyatlarini, gavda tuzilishini, salomatlik holatini hisobga oladi. Baholashda tabaqali yondashish bilim va ko‘nikmalarni egallash bosqichlarida turlicha talablarga javob berishini talab qiladi. Harakatlarni o‘rganish bosqichida ko‘nikmalarning mustahkamlanib borishiga qarab oddiy mashqlar tobora murakkablashtirilib boriladi.

Mashg‘ulotlarda o‘quvchilar organizmini rivojlantirish uchun foydalaniladigan jismoniy yuklamalarni me‘yorlashda ham tabaqali yondashishni hisobga olish kerak. Buni ko‘pgina xorijiy va mahalliy mualliflar o‘z ilmiy tadqiqotlarida tasdiqlashgan. Jismoniy tarbiya darslarida har xil yurak-tomir kasalliklari xavfining oldini olishda jismoniy yuklamalarning o‘lchab berishga tabaqali yondashish sog‘lomlashtirish samarasini oshiradi. Maktab yoshidagi bolalarni harakatlarga o‘rgatish va shu tariqa harakat qobiliyatlarini tarbiyalashda tabaqali yondashishga amal qilish juda muhim o‘rin tutadi.

O‘quvchilarni tipologik guruhlariga bo‘lish dinamik xarakterga ega. O‘quvchilarning harakat qobiliyatlarini yaxshilash davomida tipologik guruh azolari o‘zgaradi. Harakat qobiliyatlari nisbatan sust bo‘lgan o‘quvchilar maqsadga yo‘naltirilgan ish davomida harakat qobiliyatlari yuqori darajadagi guruhga o‘tkaziladi.

Bundan tashqari, jismoniy tarbiya darslarida ko‘zlangan maqsadga va har bir darsda qo‘yilgan vazifaga ko‘ra tipologik guruh tarkibi o‘zgarishi mumkin. Bu qoidalar maktab o‘quvchilariga tabaqali yondashishning shartlaridan biridir. Tabaqali yondashishni amalga oshirish uchun birinchi navbatda harakat xususiyatlarining shaxsiy (individual)

ko'rsatkichlari, mushaklarning ish qobiliyatlari va maktab o'quvchilarining psixologik, pedagogik va klinik xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Jismoniy tarbiya jarayonida o'quvchilarga tabaqali yondashish maxsus mashg'ulotlar va uy sharoitida shaxsiy (individual) topshiriqlarni bajarganda amalga oshiriladi. Shuningdek, bir xil yoshdagi va bir xil jismoniy rivojlanishga ega bo'lgan bolalarda harakat sifatlarining rivojlanishi ham bir xil emasligiga e'tibor qaratish lozim. Shuning uchun ba'zi bir orqada qolgan o'quvchilarning harakat sifatlarini rivojlantirish uchun shaxsiy (individual) dasturlar tuzish, ular bo'yicha mashqlar majmuasini ishlab chiqish jismoniy tarbiya darslarida sinfning har bir o'quvchisiga mashqlarni tabaqali yondashib o'rgatishni tashkil etish dolzarb masalalardan biridir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabaqalashtirish, ushbu tabaqalashtirish doirasida sinf o'quvchilari u yoki bu mezonlar bo'yicha bir nechta guruhga bo'lish jismoniy tarbiya ta'limi bo'yicha o'quv jarayonini tabaqalashtirishda quyidagi me'zonlar bo'yicha amalga oshiriladi:

- a) jismoniy tayyorgarlik;
- b) harakatli amallarning shakllantirish.

Ushbu mezonlarga mos holda jismoniy tarbiya ta'limi jarayonida o'quvchilar quyidagi 2-3 guruhga bo'lish lozim:

- yuqori jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar;
- o'rtacha jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar;
- quyi jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar.

Harakatli amallarni o'rgatishda o'quv materialining mazmuni hamma guruhdagi o'quvchilar uchun bir xillikda qoldirish. Ta'limning vositalari, shakllari va uslublarini tabaqalashtirish.

Xulosa tariqasida umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini aniqlab, ularga tabaqali yondashishga hamda individual qobiliyatiga qarab guruhlarga ajratib, me'yorlangan yuklama berishni maqsad muvofiq hisoblanadi.

TURLI YOSHDAGI BOLALARDA TAYANIB SAKRASHLARIDA HARAKAT KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Abduraximov Davron Dilmurotovich

*CHDPU" Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar "
kafedrası o'qituvchisi*

Bizning maqsadimiz gimnastikachilarni tayanib sakrashlarida harakat ko'nikmasining shakllanish xususiyatlarini o'rganish va maxsus tayyorgarlik mashqlarining yosh gimnastlarning turli bosqichlaridagi rolini aniqlash edi. Tadqiqotda turli murakkablikdagi tayanib sakrashlarni bajarishda oyoq bilan itarish fazasi o'rganildi. Maxsus dinamografiya usuli qo'llanilib, nafaqat debsinish reaksiyasining miqdoriy xususiyatlari, balki kuchlarning

vaqt bo'yicha rivojlanish xususiyatlarini ham aniqlash imkoniyati yaratildi. Tadqiqot obyekti sifatida Chirchiq shahridagi bolalar sport maktabining yosh gimnastlari tanlandi.

Gimnastikada tayanib sakrashlarida itarilish jarayoni murakkab harakat vazifasi ekanligi aniqlangan bo'lib, uning bajarilishi sakrashning oldingi fazalari yugurish va ko'priikka sakrash bilan bevosita bog'liqdir. Tanani gorizontal yo'nalishda katta tezlik bilan harakatlantirish va "to'xtatuvchi" ko'priikka sakrash mavjudligi zarba kuchlarini yuzaga keltiradi, ular sinov ishtirokchisining tana vaznidan 6–8 barobar yuqori bo'lib, boshlang'ich gimnastlarda 200–300 kg ga yetadi.

Oldingi katta yuklama sharoitida faol itarilish cheklangan vaqt oraliq'ida amalga oshiriladi, bu vaqt esa gimnastning mahorati oshishi bilan kamayadi. Tayanib sakrashda itarilish uchun mushaklarning auksotonik rejimi xosdir, bunda ustun keluvchi rejim ketma-ket qisqa muddatli ushlab turuvchi va keyin esa yengib o'tuvchi rejim bilan almashtiriladi. Mushaklarning bir ish rejimidan boshqasiga o'tish vaqti dinamik yuklama sharoitida gimnastlar uchun eng katta qiyinchilikni tashkil etadi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, yosh gimnastlarni tayanib sakrashlarga o'rgatishning dastlabki bosqichlarida harakat ko'nikmasi aniq ifodalangan individual xususiyatlarga ega emas (oyoqlar bilan itarilishning dinamogrammasi 3–4 cho'qqili egri chiziq xususiyatiga ega). Ammo birinchi yil mashg'ulotlarining oxirida gimnastlar asosan ushbu harakat ko'nikmasini egallaydilar va dinamogrammada uning o'ziga xos xususiyatlari aniq namoyon bo'ladi.

Ikki turdagi itarilish aniqlangan. Birinchisida, samaraliroq bo'lganida, zarba kuchlari butunlay ko'priik tizimining elastik kuchlari hisobiga qo'shimcha ko'taruvchi kuch hosil qilishga yo'naltiriladi; sportchi harakatlari va elastik tayanchning to'liq sinxronizatsiyasi amalga oshadi. Ikkinchi holatda esa, asab-mushak apparatining ushbu harakat rejimiga yetarlicha tayyor emasligi sababli, zarba kuchlari amortizatsiya fazasida deyarli darhol so'nadi. Bu tayanchga bosimni kamaytiradi va shu bilan javob reaksiyasining miqdorini pasaytiradi.

Ma'lum bir itarilish turi yosh gimnastlarni o'qitishning dastlabki bosqichlarida shakllana boshlaydi. Turli yosh va tayyorgarlik darajasidagi gimnastlarda (1 yoshlar toifasidan sport ustalarigacha) ayrim individual tebranishlar bilan ikki turdagi dinamogrammalar kuzatiladi. Mashg'ulot jarayonida ko'p martalik takrorlashlar ilgari shakllangan harakat ko'nikmasini mustahkamlaydi. Sport mahoratining oshishi tayanch reaksiyasining miqdoriy ko'rsatkichlarida (itarilish vaqtining qisqarishi, kuchlarning ortishi) aks etadi, shu bilan birga harakatlarning o'zi xususiyatini sezilarli o'zgartirmaydi, u esa bolalikda egallangan bo'ladi.

Shunday qilib, yosh sportchilarni tayyorlashning dastlabki bosqichlarida maxsus mashqlarni maqsadli tarzda qo'llash zarur, ular nafaqat asosiy jismoniy sifatlarni rivojlantirishga (kuch, chidamlilik, egiluvchanlik, tezlik va koordinatsiya), to'g'ri harakat asosini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak, bu esa keyinchalik murakkab texnik harakatlarni egallashni ta'minlaydi. Shu bilan birga ta'kidlash lozimki, mashg'ulot jarayoniga erta bosqichda koordinatsion va texnik-amaliy xarakterdagi mashqlarni kiritish nafaqat jismoniy rivojlanishning uyg'unligiga xizmat qiladi, balki sport mahoratini

oshirishning keyingi bosqichlarida murakkab harakat ko'nikmalarini egallash uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi-ki, kichik yoshda harakat ko'nikmalari ustida tizimli ishlash asab-mushak apparatining yuqori darajada moslashuvchanligini ta'minlaydi, sezgimotor o'rganish jarayonlarini tezlashtiradi va harakat xotirasining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, jismoniy sifatlarni rivojlantirishni harakat ko'nikmalarini parallel ravishda shakllantirish bilan metodik jihatdan to'g'ri uyg'unlashtirish ko'p yillik sport mahoratini oshirishning asosiy sharti hisoblanadi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA JISMONIY TARBIYA VA TABIIY FANLAR INTEGRATSIYASI

Jabborova Onaxon Mannapovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasini mudiri

Yusupova Asal Oybek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

“O‘zbekiston-2030” strategiyasida belgilanib amalga oshirilayotgan boshlang'ich ta'limda sifat ko'rsatkichlarga erishish masalasida o'ziga xos jarayon kechmoqda[1]. Mazkur jarayonda boshlang'ich sinflarda fanlar integratsiyasini ta'minlash va ularning samaradorligi vositasida o'quvchilarning tarbiyalanganlik ko'rsatkichlariga kutilgan darajada erishish dolzarb hisoblanadi. Shu jihatdan boshlang'ich sinflarda Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlari integratsiyasi asosida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining samaradorligini belgilash hamda uning ko'rsatkichlarini baholab borish muhim ahamiyatga egadir. Chunki mazkur o'quv fanlarini o'zaro bog'liqlikda o'qitish, ularning imkoniyatlaridan teng foydalanish va kutilgan samaraga erishishda maktab sharoitining imkoniyatlaridan foydalanish yuzaga keladi. Mazkur masalaning metodik jihatlarini idrok etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya samaradorligi oshirishning eng muhim omillaridan biri Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlarining integratsiyalashgan jarayoniga tayanishdir. Mazkur masalada quyidagi metodikaga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil qilishda Tabiiy fanlarning ilmiy va amaliy tavsiyalarini hisobga olish;

2) Tabiiy o'quv fanlari matnlarida jismoniy salomatlik va tabiat masalasiga oid ifodalangan qoidalar asosida o'quvchilarning jismoniy imkoniyatlariga mos yangi jismoniy tarbiya shakllarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish;

3) Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlari o'qituvchilarining amaliy hamkorligi vositasida jismoniy tarbiya jarayonini konseptual tashkil qilish hamda uning ko'rsatkichlarini baholab borishga e'tibor berish;

4) Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlarining darsliklari mazmuni, matni, metodikasi va ularni o'qitish usullaridagi uyg'unlikdan foydalanish;

5) jismoniy tarbiyalanganlik ko'rsatkichlarini aniqlash va baholashda Tabiiy fanlarning metodik tavsiyalariga asoslanish;

6) boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya va sog'lom rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan jismoniy tarbiya mashg'ulotlari yangi shakllarini ishlab chiqishda tajribali Tabiiy fanlar o'qituvchilarining individual metodikalaridan foydalanish.

Bunday metodikaga asoslanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiyalanganlik va sog'lom rivojlanish ko'rsatkichlariga davlat ta'lim standartlari asosida erishish imkoniyatlarini beradi. Chunki Tabiiy o'quv fanlari darsliklarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanish jarayoni, ularning fiziologik xususiyatlari va bevosita borliq bilan bog'liqlik masalalari bo'yicha o'ziga xos qoidalar, ma'lumotlar va yo'naltiruvchi amaliy mashg'ulotlar o'z ifodasini topgan. Aynan mana shunday ta'limiy kontekst Jismoniy tarbiya o'quv fanini oqilona o'qitish, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ruhiy va jismoniy imkoniyatlariga mos jismoniy tarbiya jarayonini amalga oshirish hamda o'quvchilarning sog'lomlik ko'rsatkichlarini ta'minlash imkoniyatini beradi. Bunday ilmiy-metodik kontekst asosida jismoniy tarbiya jarayonini takomillashtirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarda Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlarining integratsiyalashgan jarayonida tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish masalasi bo'yicha metodik tavsiyalar majmuini ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi. Aynan mazkur masala boshlang'ich ta'lim jarayonida jismoniy tarbiyaning yangilanishi, uning yangi shakllari ishlab chiqilishi va ko'rsatkichlarni baholab borishda tayanch indikatorlar majmuini tashkil qiladi[2].

Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonining samaradorligiga erishishda o'quv fanlari integratsiyasining ahamiyati amaliy jihatga boyligi bilan diqqatni tortadi[3]. Shu sababli boshlang'ich sinflarda Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlarining integratsiyalashgan shakli asosida quyidagicha jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini o'tkazish muhimdir:

1) Tabiiy o'quv fanlarining metodik tavsiyalari va amaliy yo'naltiruvchi mashqlari asosida jismoniy tarbiyaning yangi shakllarini ishlab chiqish;

2) Jismoniy tarbiya o'quv fanining nazariy bilim qatlamini Tabiiy fanlar darsliklaridagi matnlar mazmuni bilan uyg'unlashtirish va ularni o'zaro bog'liqlikda o'quvchilarga taqdim etish;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining qiziqishi va layoqatini hisobga olgan holda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining har birida yangi shakllarni qo'llash hamda bu jarayonda Tabiiy o'quv fanlarining o'qituvchilari ishtirokidan oqilona foydalanish;

4) boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya, tabiiy fanlar bo'yicha tajribali o'qituvchilarning "Amaliy ko'nikma" saboqlarini birgalikda tashkil qilib borish va ular asosida o'quvchilarning jismoniy tarbiyalanganlik ko'rsatkichlarini aniqlab baholab borish;

5) inklyuziv ta'lim oluvchi boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining shakllarini Tabiiy o'quv fanlari o'qituvchilari ishtirokida ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

6) pedagogik, tabiiy hamda fiziologik qonuniyatlarga asoslangan holda 1-2-sinflar va 3-4-sinflarda jismoniy tarbiya jarayoni hamda mashg'ulotlarining individual shakllarini amaliyotga tadbiq etish tajribasini yo'lga qo'yish.

Bunday metodikaga asoslanish boshlang'ich sinflarda Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlarini integratsiyasi asosida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini davlat ta'lim standartlari hamda talablari asosida o'tkazish imkoniyatlariga ega bo'linadi. Chunki ushbu fanlar integratsiyasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiyalanganlik ko'rsatkichlarini ta'minlash va ularning jismoniy sog'lom rivojlanishini amalga oshirish ishlarida tayanch bo'luvchi omillardan biridir.

Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonini yangilash, takomillashtirish va uning samaradorlik ko'rsatkichlarini ta'minlash bugungi kundagi pedagogik vazifalardan biri bo'lib turibdi. Shu jihatdan mazkur masalada o'quv fanlarining integratsiyasi omiliga tayanish muhim amaliy va metodik ahamiyatga egadir. Mazkur masalada ayniqsa Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlarini integratsiyasidan oqilona foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning uchun quyidagi metodik yondashuvlarga asoslanish kutilgan samarani beradi:

1) oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini tarkib toptirishda Jismoniy tarbiya va Tabiiy fanlarning qoidalari, talablari hamda metodikalari bilan uyg'un qurollantirishga e'tibor berish;

2) bo'lajak jismoniy tarbiya va sport o'qituvchilarini faoliyatga tayyorlashda ularni Tabiiy fanlarning qonuniyatlari, tartiblari va tizimlari bilan chuqur tanishtirish;

3) Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlarining integratsiyasi asosida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining mazmunini yangilashga qaratilgan individual metodikalardan oqilona foydalanish;

4) boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiyalanganlik va sog'lom rivojlanishi ko'rsatkichlariga erishishda pedagogik hamda tabiiy qonuniyatlar uyg'unligiga tayanish;

5) Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlari o'qituvchilari ishtirokida boshlang'ich sinflarda amalga oshiriladigan jismoniy tarbiya ishlari monitoringini amalga oshirib borish.

Boshlang'ich sinflarda amalga oshiriladigan jismoniy tarbiya jarayoni keyingi ta'lim bosqichi uchun poydevor vazifasini bajarishi muhim masaladir. Shu sababli mazkur omilni hisobga olgan holda o'quv fanlari integratsiyasidan foydalangan holda boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonini amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shunday qilib boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonini tashkil qilish, uning mashg'ulotlarini qiziqarli va samarali o'tkazish, jismoniy tarbiyaning yangi shakllarini ta'sis etish hamda ulardan foydalanish masalasida o'quv fanlarining integratsiyalashgan

omillaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu borada Jismoniy tarbiya va Tabiiy o'quv fanlari integratsiyasi, ularning imkoniyatlari va vositalarini uyg'unlashtirgan holda boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonini amalga oshirish metodik samaradorlikni ta'minlaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari jismoniy rivojlanish jarayonida bo'lganligi uchun bunday o'quv fanlarining pedagogik va metodik integratsiyasidan foydalangan holda jismoniy tarbiya jarayonini amalga oshirish hozirgi zamon talablaridan biridir.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. – Toshkent, 2023
2. Jabborova O. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining Sel metodikasi asosida 5 ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini shakllantirish tizimi. – Toshkent, 2024
3. Jabborova O., Yusupova A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini 4 K modeli va innovatsion yondashuv metodlari orqali samaradorligini oshirish. Ta'lim tizimi va boshlang'ich ta'lim bosqichining nazariy, didaktik va metodologik innovatsion yondashuvlari: milliy va xalqaro tajriba. – Chirchiq, 2025

BOSHLANG'ICH SINFLARDA JISMONIY TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION KO'RGAZMALARDAN FOYDALANISH

Jabborova Onaxon Mannapovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasini mudiri

Qaxxorjonova Qurbonoy Farrux qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti sharoitida yangi avlodni har tomonlama sog'lom, yetuk va barkamol qilib tarbiyalash ta'lim sifatiga erishishning mezonlari sifatida belgilangan[1]. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy kamoloti, salomatligi va ularning davlat ta'lim standartlari asosida rivojlanishini ta'minlashda jismoniy tarbiya jarayonining muhim o'rni mavjud. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchilari rivojlanish jarayonida bo'lganligi uchun jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining ahamiyati yuqori bo'lib, unda o'quvchilarning qiziqishi, layoqati va intilishlari asosida tashkil qilish kutimlgan samarani beradi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari umumiy o'rta ta'lim maktablarining eng qiziqarli fanlaridan biridir, shu sababli bu jarayonda mazkur mashg'ulotlarni innovatsion ko'rgazmalar asosida tashkil qilish yanada samarali bo'ladi. Ushbu o'rinda ana shu masalaning tahliliga e'tiboringizni tortamiz.

Asosiy qism: Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonini tashkil qilishda innovatsion ko'rgazmalardan foydalanish bugungi kundagi muhim pedagogik vazifalar

jarayoniga kiradi. Shu jihatdan mazkur masalada quyidagilarga asoslanish kutilgan samarani beradi:

1) boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini kompyuterli innovatsion ko'rgazmalar asosida tashkil qilish;

2) boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini ko'rgazmali innovatsiyalar asosida tashkil etish;

3) boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tajribali o'qituvchilarning innovatsion metodikalari asosida amalga oshirish.

Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini kompyuterli innovatsion ko'rgazmalar asosida tashkil qilish bugungi kunda dolzarb bo'lib turibdi. Unga ko'ra, kompyuterli dastur asosida har bir mashg'ulotning nazariy qismlari bo'yicha tasvirli ma'lumot berish, multimediyali tasvirlar vositasida ko'rsatish va shundan keyin mashg'ulotlarni amaliy amalga oshirishga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu bilan har bir mashg'ulotning o'quvchilar ongi va harakatlarida mustahkamlanishga erishiladi. Chunki innovatsion kompyuterli dastur asosida tashkil etiladigan jismoniy tarbiya mashg'ulotlari qiziqarliligi, jalb etuvchanligi va eng asosiysi amaliy samara berishi bilan ahamiyatga egadir[3].

Boshlang'ich sinflarda jismoniy mashg'ulotlarni ko'rgazmali innovatsiyalar asosida tashkil etish ham uning amaliy samaradorligiga xizmat qiladi. Unga ko'ra, rasmlar, plakatlari, iqtidorli o'qituvchilar tomonidan tayyorlangan va rabotatexnika imkoniyatlariga asoslangan qurilmalardan foydalanish asosida jismoniy mashg'ulotlarni tashkil qilish amalga oshiriladi. Misol uchun, bizning kuzatishlarimizga ko'ra, har bir maktabda o'quvchilar yoki o'qituvchilar tomonidan tayyorlangan o'ziga xos rabotatexnika qurilmalari mavjud. Aynan mana shunday jihozlar vositasida jismoniy mashg'ulotlarning mashqlarini amaliy ko'rsatib berish boshlang'ich sinf o'quvchilarining bu mashg'ulotlardagi faolligini oshiradi va jismoniy tarbiya bo'yicha ko'nikmalarini kutilgan darajada tarkib toptiradi.

Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil qilishda tajribali o'qituvchilarning innovatsion metodikalaridan foydalanish ham maqsadga muvofiq bo'ladi. Unga ko'ra, tajribali o'qituvchilar tomonidan maktab sharoiti va imkoniyatlariga mos ravishda tanlangan innovatsion jihozlar hamda vositalar asosida mashg'ulotlar o'tkaziladi. Misol uchun, keyingi paytlarda tajribali o'qituvchilar tomonidan bolalar sporti turlari bo'yicha o'ziga xos individual innovatsion jihozlar tayyorlanayotgali amaliyotda ma'lum bo'lmoqda. Turli kartonlar, metallar yoki temir jismlardan bolalar sporti turlari bo'yicha ma'lumot beruvchi qurilmalar tayyorlash va ular asosida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining amaliy qismlarini ko'rsatib berish ushbu mashg'ulotning samaradorlik ko'lamini ta'minlaydi.

E'tibor berilsa, boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini innovatsion ko'rgazmalar vositasida tashkil qilish o'quvchilarning jismoniy tarbiyalanganlik ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi va ularning ko'nikmalarini tarkib toptirishda keng imkoniyatlar beruvchi amaliyotni beradi.

Xulosa. Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonini tashkil qilish, mashg'ulotlarning o'ziga xosligini ta'minlash va ular vositasida o'quvchilarning jismoniy

rivojlanganlik ko'rsatkichlariga erishish ta'lim sifati nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga egadir. Shu sababli mazkur ta'lim bosqichida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini innovatsion ko'rgazmalar vositasida tashkil qilish uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) Jismoniy tarbiya va sport o'qituvchilari tomonidan har bir mashg'ulotning kompyuterli dasturi asosidagi varianti ishlab chiqilishi;

2) Texnologiya o'quv fani laboratoriyasi va to'garaklarida mavjud innovatsion ko'rgazmali vositalardan jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida amaliy namunalar sifatida foydalanish;

3) maktabning jismoniy tarbiya bo'yicha imkoniyatlaridan foydalangan holda o'quvchilar ishtirokida har bir mashg'ulotning turli ashyolardan maketlarini tayyorlab borish;

4) maktab joylashgan hududdagi jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bo'yicha tajribali o'qituvchilarning muayyan mashg'ulotlarda ko'rgazmali ishtirokini tashkil qilish;

5) imkonqadar har chorakda bir marotaba boshlang'ich sinf o'quvchilarini hududlardagi sport markazlari yoki muzeylari bilan tanishtirib borish;

6) boshlang'ich sinflarda har bir jismoniy mashg'ulotlarni imkonqadar muayyan yangiliklar asosida o'tkazishga asoslanish.

Bunday yondashuv boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini ana shunday metodik yondashuvlar asosida innovatsion ko'rgazmali tashkil qilish mazkur tarbiya jarayonining sifat ko'rsatkichlariga erishish imkoniyatlarini beradi.

Shunday qilib bugungi kunda mamlakatimizda boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya va mashg'ulotlar jarayonida innovatsion ko'rgazmali vositalar asosida tashkil qilish dolzarb bo'lib turibdi. Buning uchun oliy pedagogik ta'lim jarayonida boshlang'ich sinflar jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida innovatsion ko'rgazmalardan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. – Toshkent, 2023
2. Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent, 2009
3. Jabborova O. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining Sel metodikasi asosida 5 ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini shakllantirish tizimi. –Toshkent, 2024

BOSHLANG'ICH SINFLARDA JISMONIY TARBIYA JARAYONINI TASHKIL QILISHNING SIFAT KO'RSATKICHLARI MEZONLARI

Jabborova Onaxon Mannapovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası mudiri

To'rayeva Gulhayo Temirqul qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti sharoitida eng asosiy vazifalardan biri 2030 yilga qadar boshlang'ich ta'limda sifat ko'rsatkichlariga erishish belgilangan[1]. Bu borada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quv fanlarini yangi metodikalar asosida o'qitish va ularning ko'rsatkichlarini ta'minlash muhim ahamiyatga egadir. Shu jihatdan boshlang'ich sinflarda Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini hozirgi zamon ehtiyojlariga mos ravishda tashkil qilish va unda sifat ko'rsatkichlariga erishish dolzarb bo'lib turibdi. Ushbu masala bo'yicha pedagog olimlarimiz tomonidan amalga oshirilgan ilmiy-tadqiqotlarning xulosalariga tayanish, muayyan xorijiy mamlakatlarning tajribalarini o'rganish va tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining individual metodikalari yutuqlaridan foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Mazkur o'rinda boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayoni bo'yicha sifat ko'rsatkichlariga erishishning asosiy mezonlari tahliliga e'tiboringizni tortamiz.

Asosiy qism. Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonini tashkil qilish, uning samaradorligiga erishish va bu borada tajribalardan foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Ayni paytda, mazkur jarayonda yangi metodikalar, texnologiyalar va individual yondashuvlarni hisobga olish ham kutilgan samarani beradi[2]. Shu ma'noda boshlang'ich sinflarda bizning yondashuvimizga ko'ra, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining sifat ko'rsatkichlariga erishish uchun quyidagi mezonlarga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixofiziologik va guruhli imkoniyatlariga mos ravishda tashkil qilish;

2) jismoniy tarbiya mashg'ulotlari turlari imkoniyatlaridan foydalanishga ahamiyat berish;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining qiziqishi va layoqatiga ko'ra individual jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etish.

Mana shunday mezonlar asosida boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayoni bo'yicha sifat ko'rsatkichlariga erishishning imkoniyatlari yuqoridir[3]. Shu jihatdan jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixofiziologik va guruhli imkoniyatlariga mos ravishda tashkil qilish mezonlari bu jarayondagi eng muhim yondashuvdir. Bunda quyidagilar hisobga olinadi:

a) har bir boshlang'ich sinf o'quvchisining psixologik va fiziologik rivojlanish ko'rsatkichlari;

b) guruh o'quvchilarining jismoniy imkoniyatlari.

Ana shu mezonlar asosida boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining samaradorlik va sifat ko'rsatkichlari dastlabki bosqichda aniqlab boriladi.

Boshlang'ich sinflarning 2-3-sinflaridan boshlab jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining turlari imkoniyatlari asosida ularning jismoniy rivojlanishi hamda salomatlik ko'rsatkichlari baholanishi bilan sifat mezonlari aniqlanadi. Buning uchun quyidagilarga e'tibor beriladi:

a) boshlang'ich sinf o'quvchilarining bolalar sporti turlarini o'zlashtirishi ko'rsatkichlari;

b) boshlang'ich sinf o'quvchilarining layoqat va qiziqishlariga ko'ra bolalar sporti turlari mashg'ulotlaridagi samaradorlik ko'rsatkichlari.

Mazkur mezonlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya bo'yicha psixofiziologik sifat ko'rsatkichlari aniqlanib baholanadi. Buning natijasida boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida sifatni ta'minlash mexanizmlariga ega bo'linadi.

Boshlang'ich sinflarning 4-sinfidan boshlab jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining sifat ko'rsatkichlarini aniqlashda o'quvchilarning qiziqishi va layoqatiga ko'ra muayyan bolalar sporti turini o'zlashtirishi mezoniga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki mamlakatimizda 2024-2025 o'quv yilidan boshlab umumiy o'rta ta'lim maktablarida bolalar sportiga asoslangan jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini amalga oshirish jarayoni kechmoqda. Shu jihatdan mazkur masalada quyidagilarga e'tibor berish muhim ahamiyatga egadir:

a) har bir boshlang'ich sinf o'quvchisining o'z qiziqishi va layoqatiga ko'ra muayyan bolalar sporti turini o'zlashtirganligi ko'rsatkichi;

b) mazkur jarayonning o'quvchilar tomonidan keyingi ta'lim jarayonida davom ettirishi maqsadliligi.

Bu mezonlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining, ayniqsa, 4-sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya mashg'ulotlaridagi faolligi hamda ularning psixofiziologik rivojlanish jarayoni aniqlanib baholab borilishi ushbu tarbiya jarayonining sifat ko'rsatkichlari asoslaridan biri hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining sifat ko'rsatkichlariga erishish masalasi bo'yicha muayyan tipiklashtirilgan metodikaga ega bo'lish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu sababli mazkur masalada bizning yondashuvimizga ko'ra, yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi metodikani tavsiya etish mumkin:

1) boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil qilishda bolalar sporti turlariga asoslanish;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z qiziqishlari va layoqatlariga ko'ra muayyan bolalar sporti turini o'zlashtirishi;

3) jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining boshlang'ich sinf o'quvchilari psixofiziologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi;

4) boshlang'ich sinf o'quvchilarida jismoniy tarbiyaning davlat ta'lim standartlari va talablari asosida ko'nikmalarning paydo bo'lganligi.

Aynan mana shunday mezonlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiyalanganlik ko'rsatkichlarini aniqlash mumkin. Shu jihatdan bu metodika boshlang'ich

sinflarda jismoniy tarbiya jarayonining sifat ko'rsatkichlarini aniqlash uchun asos sifatida qabul qilinishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shunday qilib boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya bo'yicha sifat ko'rsatkichlariga erishishning yangi mezonlarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish dolzarb bo'lib turibdi. Mazkur masalada quyidagi yo'nalishlar bo'yicha ilmiy-metodik ishlanmalarni maqsadga muvofiq bo'ladi:

a) boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonini bolalar sporti asosida tashkil qilish mezon;

b) boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya mashg'ulotlari vositasida bolalar sporti turlariga jalb qilish mezon;

v) jismoniy tarbiya jarayonining boshlang'ich sinf o'quvchilari psixofiziologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mezon.

Bunday mezonlarga asolanish boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiyaning sifat ko'rsatkichlariga erishish imkoniyatlarini ta'minlaydi. Mazkur masalalar bo'yicha oliy pedagogik ta'lim muassasalarida ilmiy-metodik tadqiqotlarni yaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. – Toshkent, 2023
2. Jabborova O. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining Sel metodikasi asosida 5 ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini shakllantirish tizimi. –Toshkent, 2024
3. Jabborova O., To'rayeva G. Husnixat – sifatli ta'lim asosi. – Toshkent, 2023

GIMNASTIKA DARSLARIDA SHIKASTLANISH SABABLARI VA UNI OLDINI OLISH

Jumayev Abdilxakim Turdiyevich.

CHDPU Sport o'yinlari va uni o'qitish metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi

Karimboyev Shaxboz O'ktamjon o'g'li

Jismoniy madaniyat 24/3 talabasi

Magripxonov Sobirjon Zokir o'g'li

Jismoniy madaniyat 24/3 talabasi

Gimnastika mashg'ulotlarida nixoyatda xilma-xil mashqlar, shu jumladan, turmush va mehnat tajribasini kamdan-kam uchraydigan mashqlar ham qo'llaniladi. Ular murakkab harakat faoliyatidan iborat bo'lib, ularni ijro etish esa, o'ziga xos sharoitlari bilan bog'liq.

Bu sharoitlarni belgilaydigan omillardan eng muhimi quyidagilardir.

1. Jihozlarda ijro etilganda shaklan va mazmunan xilma-xil bo'lgan ko'p miqdordagi harakatlarning mavjudligi.
2. Gavdani fazodagi holati doimo o'zgarib turadigan aylanma harakatlarni ko'pligi.
3. Uchib tushayotganda va yerga tushish chog'ida harakatlarni boshqara bilish.

Gimnastika mashg'ulotlarida shikastlanishga yo'l qo'ymaslik uchun xavfsizlik qoidasiga rioya qilishga qaratilgan butun choralar ko'rilishi kerak.

Quyidagilar shikastlaganishga asosiy sabab bo'lishi mumkin.

1. Mashg'ulot tashkil qilish qoidalariga va mashg'ulot metodikasiga rioya qilmaslik.
2. Jihozlar va inventarni vaqtida tekshirib turmaslik.
3. Sanitariya va gigiena shartlarini buzish.
4. Vrach nazorati yo'qligi yoki muntazam ravishda o'tkazib turmaslik
5. Shug'ullanuvchilar o'rtasida tarbiyaviy ishlarning yetarli olib borilmasligi.

Shikastlanishning oldini olish maqsadida mashg'ulot va musobaqalar o'tkazishdan ilgari quyidagilarga amalga oshirilishi kerak.

1. O'quv xujjatlarini tayyorlab qo'yish.

2. Mashg'ulot joylarining sanitariya-gigiena talablariga qanchalar mosligi, shuningdek, jihoz va inventarlar buzuvchi emasligini, shug'ullanuvchilardan har birining sport kostyumi va oyoq kiyimi gigiena talablariga fanlar muvofiqligini tekshirib ko'rish.

3. Gimnastikachining sog'lig'i yomonlashishi oqibatida orada uzilishdan keyin mashg'ulotga qatnashishga ruxsat beriganligi xaqida vrachdan ruxsatnomasi bor-yo'qligi tekshirib ko'rish.

Mashg'ulot o'tkazilyotgan vaqtda quyidagilar bajarish kerak.

1. Mashg'ulot o'tkazishning barcha qoidalariga rioya qilish;

2. Mashg'ulot oldidan har bir sinerredning maxkamlanadigan joylarining mustahkamligini tekshirish.

3. Zamonaviy o'rgatish metodlaridan foydalish moxirlik bilan ko'maklashish va muhofaza qilish.

Mashg'ulotlarda shikastlanmaslik va uni oldini olish chora tadbirlari yuqorida qayd etilgan mashg'ulotlarningina tashkil etilishi shikastlanishga asosiy sabablardan hisoblanadi.

Shu jixatdan o'qituvchi va trenerga quyidagilar tavsiya etiladi.

1. Har bir mashg'ulotning jadvali va dasturiga qat'iy rioya qilish.

2. Shug'ullanuvchilarda ongli intizomlilikni tarbiyalash ulardan hamma ko'rsatmalar bajarilishini talab qilib.

3. Har bir shug'ullanuvchilarning xatti harakatlarini muntazam nazorat qilish taminlash ularga ko'p kurashning bir turidan ikkinchisiga o'zbilarmonlik bilan o'tishga ruxsat bermaslik.

Shug'ullanuvchilarni snaryadlar, debsinish va yerga tushish joylari yaxshi ko'rinib turadigan joylarga qo'yish. Snaryadlarni shug'ullanuvchilar bir-biriga tegib ketmaydigan qilib o'rnatish. Har qanday jismoniy harakat paytida potensial shikastlanish havfi bo'ladi. Jismoniy tarbiyani hamma aspektlarini o'qitish mobaynida bu yerda yana bazi umumiy proseduralar borki, undan ishchilar talabalarning jarohat olish ehtimolini kamaytirishda foydalanishlari kerak.

1. Doimo atrof havfsiz va yumshoq bo'lishiga, shu holatda saqlanishiga etibor berish.

2. Gimnastni ehtiyotkorlik bilan tayyorlab borish va bu jarayonda quvvati va kuchini oshirib borish.

3. Gimnastika elementlarini o'rgatishdan oldin umumiy qo'nish texnikasi va havfsiz yiqilish metodlarini o'rgatish.

4. Gimnastika mazmunini boshlashdan oldin o'quvchilarni qizitib olish.

5. Gimnastik harakatlarni o'rgatishdan oldin havfsiz, zamonaiy elementlardan foydalanish.

6. Individual gimnastikachi qobiliyatiga mos harakat tanlash.

7. Ogoh bo'ling charchash gimnastikachini aniqligini kamaytirib, jarohat xavfini kuchaytiradi. Dastlabki holatlar – mashqlar ijrosi boshlanishi oldidan turishlar va boshqa holatlar.

Turishlar: asosiy turishlar safga turishga mos keladi.

Turishning quyidagi turlari bor: oyoqlarni kerib turish, oyoqlarni keng kerib turish, chalishtirib turish. Bunda oyoq kaftlari juftlanadi, o'ng (chap) oyoqda erkin turish.

O'tirishlar – yerda yoki gimnastika snaryadlarida o'tirish holatlari. O'tirishning quyidagi turlari bor: oyoqlarni kerib o'tirish, burchakli o'tirish, oyoqlarni kerib burchakli o'tirish, bukilib o'tirish, oyoqlarni quchoqlab o'tirish, sonda o'tirish va boshqalar.

Cho'kkayish – shug'ullanuvchilarning oyoqlari bukilgan holat yarim cho'kkayish, ortga engashib yarim cho'kkayish «suzuvchi starti» deb ham ataladi va hokazo.

Tashlanish – tayanich oyoqni biron tomonga tashlab bukish harakati yoki shundan keyin hosil bo'lgan holat.

Tayanishlar – yelkalar tayanich nuqtasidan yuqori bo'lgan holatlar.

Tayanishlarning quyidagi turlari bor:

Cho'kkayib tayanish, o'ng tizzaga tayanish, o'ng tizza bilan chap qo'lgan tayanish va chap tizza bilan o'ng qo'lga tayanish, tik bukilib tayanish, bilaklarga tayanib yotish, orqadan tayanib yotish va hokazolar.

Qo'l va bel harakatlari – harakatlar barovar, galma-gal, ketma-ket, shuningdek, o'ng qo'l o'ng tomonga, chap qo'l chap tomonga, buning teskarisi, parallel (ikki qo'l bir tomonga), simmetrik va nosimmetrik bo'lishi mumkin. Ular asosiy va oraliq tekisliklardan qo'llarni bukmay va bukib bajariladi. Qo'llar bukilgan atamaga «bukish» so'zi qo'shiladi. Masalan, qo'llarni bukib orqaga uzatish, qo'llarni bukib yon tomonlarga uzatish va hokazo. Oyoqlarni bukishda ham shu atama ishlatiladi. Masalan, o'ng oyoqni bukib oldinga uzatish yoki orqaga shu holatda uzatish.

Qo'llarning dastlabki holati; qo'llar belda, yelkalarda, bosh ortida, ko'krak ortida va hokazo. Doira qo'l oyoq boshni aylana bo'ylab harakatlantirish, shuning oyoqlarni snaryad tepasidan aylantirish.

Engashish – gavdani bukishni bildiradigan atama. Engashishning quyidagi turlari bor: to'la engashish, kirishib engashish. Yarim engashish, oyoqlarni keng ochib engashish, oyoqlarni keng ochib engashish. Oyoqlarni quchoqlab engashish, orqaga engashib yerga yotish.

Muvozanat – shug'ullanuvchilarning bir oyoqda turgandagi, shuningdek, osilib yoki tayanib turgandagi gorizontol holati. quyidagi turlari bor: o'ng oyoqda engashib muvozanat saqlash; yonlama, orqaga engashib, oyoq ushlab va hokazo.

Tutish - snaryadni ushlash usuli. Tutishning quyidagi turlari bor: ustidan tutish, ostidan

tutish turlicha tutish, teskari tutish, chalishtirma tutish, keng tutish, tor tutish. Juft tutish chuqur tutish.

Osilish - quyidagi turlari bor: oddiy osilish, aralash osilishlar.

Tayanish – oddiy va aralash bo‘ladi.

O‘tirish – snaryadda o‘tirgan holat; quyidagi turlari bor: bruslarda oyoqlarni kerib o‘tirish, sonda o‘tirish va hokazo.

Ko‘tarilish – osilib turishdan tayanishga yoki pastroq tayanishdan yuqori tayanishga o‘tish.

Pastga tashlanish-ko‘tarilishga teskari harakat.

Aylanish - gimnastikachining tayanishda boshlab snaryad yoki atrofida (turnik, yog‘och va hokazo) aylanma harakatlanishi.

Burilish - gavdaning vertikal o‘q atrofida harakatlanishi.

Oyoqni osmonga qilib turish – gimnastikachi tanasining biron qismiga tayanib, oyoqlarni yuqoriga uzatgan vertikal holat.

Tebranish – aylanish o‘qiga nisbatan erkin xakatlanish.

Yoysimon tebranish – tayanishdan yoysimon harakat qilib osilishga o‘tish.

Uchish – bu shug‘ullanuvchilarning snaryad (odatda xalqa) bilan birgalikda bir marta tebranma harakat qilishdir.

Qo‘l orqasidan aylanish – muayyan holatdan yelka bo‘g‘inini buraltirib, gavdaning gorizontal o‘q atrofida aylanishi. Bunday aylanish yo‘nalishga qarab oldinga va orqaga bo‘ladi. Zaruriy bo‘lsa qanday tebranish yordamida bajarilishini ko‘rsatish.

O‘tkazish – oyoqni snaryad tepasidan harakatlantirish.

Doira – oyoqni yaxlit (ellepsimon) harakatlantirish.

Chalishtirish – oyoqlarni bir birining o‘rniga qarama-qarshi yetkazish.

Kirish – snaryad yonida dastlabki holatda turgan gimnastikachining tayach qo‘li atrofida doira yasab burilib, dastlaklarga tayanib qolishini ko‘rsatuvch atama.

O‘tish – ijrochining snaryadda (biron elementni bajarayotganda) qo‘llarni tutib, o‘ng yoki chap tomonga siljish.

Chiqish – kirishga teskari harakat qilib (konning) boshqa qismiga o‘tish.

Uchib o‘tish – gimnastikachining qo‘llarini qo‘yib yuborish snaryadning bir tomonidan ikkinchi tomoniga brusning bir yog‘ochidan ikkinchi yog‘ochiga o‘tish.

Sakrab tushish-snaryadda osilib yoki tayanib turgan holatda sakrab tushish.

Sakrash – oyoqlarda depsingandan keyin erkin parvoz qilib, ma‘lum masofadan (balandligiga, uzunasiga) yoki to‘siqdan o‘tish.

Tayanib sakrash – qo‘llarda qo‘shimcha tayanib (to‘rt berib) bajariladi.

Siljish-depsingandan keyin oyoqlarni orqaga dastlabki siljish.

Gimnastikachiga o‘rgatilganidan qat’iy nazar tez tibbiy yordam ko‘rsatish jarayonnini hamma ishtirokchilar tomonidan tushunilishlari kerak.

Quyidagilar doimo tayyor turishi lozim:

a) Qo‘llanma bilan tashqi telefon liniyasiga imkoniyat yaratish.

b) Yaqin atrofdagi idoralar va ularga tegishli raqamlar.

c) To‘liq jihozlangan birinchi yordam to‘plami.

Birinchi yordam uchun tafsiyalar vakolatli birinchi yordam tomonidan olinishi kerak.

Baxtsiz hodisalar vaqtida tegishli o'lovlar sizning maktabingiz yoki mahalliy ta'lim muassasasi tomonidan o'rnatilishi muhimdir.²⁴

1. Po'rsildoqlar ya'ni oyoqqa yaxshi tushmaydigan oyoq kiyimi va qo'lni ishqalanishi sabab bo'ladi.

2. Shilinishi esa, mat va gimnastik jihozlar bilan ishqalanishi bilan vujudga keladi.

3. Muskullarning shkastlanishiga esa, oz miqdorda tanani qizdirish sabab bo'ladi.

4. Muskullarning uzilishiga ortiqcha mashqlar bajarish sabab bo'ladi.

5. Tovon va bilaklarning pay cho'zilishi.

6. Pay cho'zilishlari odatda bilak va tizza bo'g'imlari birlashgan joyda bo'ladi, bunga esa, mashqlarni noto'g'ri bajarish sabab bo'ladi.

7. Ko'karishlarga yiqilish va ishqalanishlar sabab bo'ladi.

Yangi shug'ullanuvchilar uchun eng yaxshi maslahat zallarda shkastlanishni oldini olish yuzasidan ko'nikmalarga ega bo'lish.

Zalda uchraydigan jiddiy jarohatlar suyak sinishi, umrtqa jarohatida esa, malakali tibbiy yordam darkor.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1.Nurmatov Farxat Abdalimov Jumayev Abdilxakim Turdiyevich Gimnastika va uni o'qitish metodikasi // o'quv qo'llanma 2022yil 17 mart nashr etildi;

2.Jumayev A.T Gimnastika vositalari asosida talabalarni sport mahoratini oshirish SCIENTIFIC PROGRESS The 21st Century Skills for Professional Activity 2021 йил 28 dekabr

3. Jumayev A.T Turdiyev F.A Jismoniy ta'lim jaryonini milliy an'analar vositasida tashkil etishning metodik ta'limoti ARES 2-son 2021yil 12 dekabr 414-419 betlar

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА И ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Зуфаров Темур Умарович - старший преподаватель,

Жолдасов Рамазан Бахтиёрович,

Толибаев Салауат Уснатдин ули,

Казакбаева Айсулув Пулатбай кизи,

Чирчикского государственного педагогического университета

Узбекистан, г.Чирчик

Современная система образования в Узбекистане находится на этапе глубоких реформ, направленных на формирование гармонично развитой личности, обладающей как интеллектуальными, так и физическими качествами. Одним из

важнейших направлений этого процесса является повышение качества и эффективности уроков физической культуры в общеобразовательных школах. Несмотря на наличие нормативно-правовой базы и государственных программ, в школьной практике до сих пор наблюдаются определённые проблемы: недостаточный уровень методической подготовки учителей, ограниченное использование инновационных педагогических технологий, а также низкая мотивация учащихся к систематическим занятиям физической культурой. В этих условиях особую актуальность приобретает поиск путей совершенствования учебно-воспитательного процесса.

Цель исследования. Выявить и обосновать педагогические условия, способствующие повышению качества и эффективности уроков физической культуры в общеобразовательных школах.

Задачи исследования

1. Проанализировать современное состояние преподавания физической культуры в школах.
2. Изучить влияние инновационных педагогических технологий на мотивацию и активность учащихся.
3. Определить критерии качества и эффективности уроков физической культуры.
4. Разработать рекомендации для учителей по совершенствованию учебного процесса.

Теоретическое обоснование. Многие исследователи (Матвеев, 1999; Лях & Зданевич, 2010; Kirk, 2010) отмечают, что уроки физической культуры должны строиться не только на основе развития физических качеств, но и учитывать воспитательные, оздоровительные и социальные задачи. В узбекской научной литературе (Абдурахмонов, 2020; Ахмедов, 2021; Жураев, 2019) также подчёркивается, что эффективность урока напрямую зависит от педагогической компетенции учителя, использования активных методов обучения и применения подвижных игр, способствующих вовлечению учащихся.

Ключевым фактором выступает внедрение интерактивных методов (дискуссии, групповые задания, проектная деятельность), которые позволяют повысить интерес школьников к занятиям. Кроме того, эффективное использование цифровых технологий (видеоуроки, фитнес-приложения, онлайн-тестирование) расширяет возможности индивидуализации процесса.

Практическая значимость. Результаты исследования показывают, что:

- **систематическое использование подвижных игр** увеличивает активность учащихся на уроках физической культуры на 20–25 %;
- **внедрение интерактивных методов обучения** способствует росту учебной мотивации школьников;
- **дифференцированный подход** с учётом уровня физической подготовленности позволяет более эффективно развивать двигательные качества.

В экспериментальных школах, где учителя применяли комплекс вышеуказанных методов, показатели физической подготовленности учеников повысились на 15–18 % в сравнении с контрольной группой.

Выводы

1. Повышение качества уроков физической культуры в общеобразовательных школах возможно только при сочетании традиционных и инновационных педагогических технологий.

2. Учитель физической культуры должен обладать высокой профессиональной компетенцией, включающей умение применять активные и интерактивные методы обучения.

3. Для устойчивого эффекта необходима системная поддержка школ со стороны государственных органов: обновление учебных программ, повышение квалификации педагогов, оснащение спортивной инфраструктуры.

Таким образом, повышение качества и эффективности уроков физической культуры в школах Узбекистана является стратегически важной задачей, решение которой будет способствовать формированию здорового и социально активного поколения.

Список литературы:

1. А.А.Абдурахмонов, (2020). Жисмоний тарбия дарсларининг самарадорлигини оширишда инновацион технологиялардан фойдаланиш. *Жисмоний тарбия ва спорт журнали*, (2), 45–49.

2. Ахмедов, И.Б. (2021). Умумтаълим мактабларида жисмоний тарбия дарсларида ўқувчиларнинг фаоллигини ошириш усуллари. *Таълим ва тараққиёт*, (3), 88–92.

3. М.Ш.Жўраев, (2019). Мактаб ўқувчиларининг жисмоний ривожланишини баҳолаш мезонлари. *Спортчи тайёргарлиги назарияси ва амалиёти*, (4), 61–65.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA SPORT O'YINLARI GANDBOL DARSLARINI TASHKIL QILISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

S.X.Xabibullayev

CHDPU, dotsent v.,b.

Nigmatillayeva R.S., Sharofova Y , Jamolova Z

CHDPU. Jismoniy madaniyat yo'nalishi 2-kurs talabalari

Gandbol darslari boshqa jismoniy tarbiya darslari singari asosiy mashg'ulot shakli hisoblanadi. Darsda shug'ullanuvchilar faoliyati o'qituvchi tomonidan boshqariladi. Jismoniy tarbiya jarayonini amalga oshirish uchun eng qulay sharoitlarni yaratib, maktabning gandbol bo'yicha sport to'garagidagi mashg'ulotlar ham dars shaklida tashkil etiladi.

Dasturda belgilangan gandbol darslarining umumiy o'quv-tarbiyaviy maqsadlari ma'lum bir davr (o'quv yili, chorak, mashg'ulot bosqichi va hokazo) uchun ishlarni rejalashtirish paytida xususiy vazifalar tizimida aniqlashtiriladi. Ish natijalari birinchi navbatda, har bir darsning dedaktik jihatdan to'g'ri tuzilganligi bilan aniqlanadi.

O'quv darsi albatta ta'lim vazifalarini nazarda tutishi lozim. Bunga bilim, ko'nikma va malakalarni egallash bo'yicha materiallarni muntazam tushuntirib borish, turli xil mashqlar majmuasidan foydalanish, jismoniy hamda ruhiy yuklamalarni to'g'ri me'yorlash orqali erishiladi.

Gandbol darslarining tarbiyaviy va sog'lomlashtirish vazifalari umumiy o'quv-tarbiyaviy ishlar rejasi bilan belgilanadi. Bu shaxs fe'l-atvorining asosiy qirralari, jismoniy qobiliyatlarini tarbiyalash, sog'liqni mustahkamlash hisoblanadi, lekin faqat o'quvchi shaxsiga hamda uning organizmi funksiyalariga muntazam ta'sir ko'rsatish bilangina ularni amalga oshirish mumkin bo'ladi. Bu vazifalar bir nechta darslar oldidan qo'yiladi, alohida mashg'ulotlarda esa ular imkon qadar aniqlashtiriladi.

Darsni pedagogik jihatdan to'g'ri va pedagogik mahorat bilan tashkil etish – bu, birinchi navbatda, dars vaqtidan oqilona foydalanishdir. Darsni muvaffaqiyatli o'tkazishning eng muhim sharti – bu darsning tayyorgarlik, asosiy va yakunlovchi qismlarida o'quvchilarning ish qobiliyatlarini o'zgartirishdir. Bu o'qituvchidan darsning tuzilishini to'g'ri ishlab chiqishni talab qiladi. Darsda bir nechta mustaqil bo'limlar bo'lishi mumkin. Masalan, dars bir butun o'yin mashg'uloti (yoki o'yin) sifatida o'tkazilishi mumkin. Unda bir qator vazifalar hal etiladi: to'g'riga uzatilgan qo'l bilan to'pni olib olish hamda uzatishni o'rganish, yiqilib zarba berish texnikasi bilan tanishish, blok ustidan oshirib zarba berishni takomillashtirish, tezkorlik sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlarni o'rgatish va h.k. Darsga yaxshi tayyorgarlik ko'rish uning muvaffaqiyatini belgilab beradi, ijobiy ruhiy kayfiyat hosil qiladi, yanada shiddatli hamda unumli ishlash uchun imkon yaratadi.

Darsning tayyorlov qismida (8-12 daqiqa) alohida ta'lim-tarbiya vazifalari hal etiladi: saflanishga o'rgatish, buyruqlarni aniq bajarish, to'g'ri qad-qomatni tarbiyalash, shaxsiy intizomni namoyish qilish va boshqarish. Buning uchun turli xil harakatlar

bajariladi: bitta (yoki ikkita, burchak bo`lib, juft bo`lib) qatorlarga saflanish, raport topshirish (sinf boshlig'i, jamoa sardori tomonidan), o`quvchilarni ko`zdan kechirish, nazariy ma'lumotlarni xabar qilish va h.k. Biroq darslar bir qolipda bo`lmasligi lozim: masalan, diqqatga qaratilgan mashqlarni faqat o`quvchilar jiddiy shug`ullanishga tayyor bo`lgan paytlarida berish zarur.

Darsdagi birinchi harakatlar o`z yuklamasiga ko`ra yengil bo`lishi kerak, ularga oldindan tayyorgarlik ko`rish shart emas. Bu yurish, sekin yugurish (to`g`riga, ilon izi shaklida, oldinga yonlamacha va orqa bilan), sakrashlar, umumiy rivojlantiruvchi mashqlar hamda avvalgi darslarda egallangan boshqa harakatlar. Darsning tayyorgarlik qismi koordinatsiyasi, dinamikasi hamda yuklamasi bo`yicha uning asosiy qismi oldida turgan harakatlarga o`xshash bo`lgan mashqlar bilan yakunlanadi. Darsning tayyorlov qismining asosiy vazifasi – shug`ullanuvchilar organizmini darsning asosiy qismiga tayyorlashdir.

Darsning asosiy qismida (kamida 25-30 daqiqa) optimal ish qobiliyati sharoitlarida eng murakkab o`quv-tarbiyaviy vazifalar hal etiladi (ko`pi bilan 3-4 ta). Bu qismning boshida katta koordinatsion murakkablikni talab qiladigan mashqlar o`tkaziladi: aldash harakatlari, fintlar, darvozaga turlicha zarbalar berish, taktik kombinatsiyalar va o`zaro munosabatlar bilan tanishish, ularni o`rganish, takomillashtirish. Ma'lum bir jismoniy sifatlarning rivojlanishiga ta`sir qiluvchi mashqlar odatda quyidagi ketma-ketlikda o`tkaziladi: kuch, tezkorlik, chidamlilikni rivojlantirish.

O`quvchilarning umumiy ish qobiliyatini tarbiyalash maqsadida bu ketma-ketlikni o`zgartirish mumkin. Agar darsning asosiy qismida turli xil dastlabki tayyorgarlikni (tezkorlik tayyorgarligi, zarba berish texnikasini mukammal o`rganish, taktik kombinatsiyalar va h.k.) talab qiladigan vazifalarni hal etish rejalashtirilgan bo`lsa, darsning har bir bo`limi oldidan o`zining tayyorgarlik ishlari o`tkazilishi lozim. Masalan, start tezligini hosil qilish uchun boldir bo`g`imlari mushaklari va boylamlarini ishga solish; zarba berish uchun yelka mushaklarini mashqlantirish; yiqilishlar bilan bajariladigan harakatlarni mukammal o`rganish uchun umumiy tartibdagi akrobatika mashqlari o`tkaziladi. Darsning asosiy qismining asosiy vazifasi – darsga qo`yilgan vazifalarni oqilona yechishdir.

Darsning yakunlovchi qismi (3-5 daqiqa) organizm ish faolligining pasayishini ta'minlaydi. Bu yerga quyidagilar kiradi: sport asbob-anjomlarini yig`ishtirish, yurish, sekin yugurish, alohida mushak guruhlarini uchun mashqlar, raqs elementlari, imitatsiyali boshqa harakatlar. Dars unga yakun yasash va ba`zan uy vazifasini tushuntirish bilan tugallanadi. Ba`zi o`quvchilar qo`shimcha vazifalar olishga muhtoj bo`ladilar (ayniqsa, turli xil musobaqalar va o`yinlarda ishtirok etayotgan paytlarida). Agar o`qituvchi navbatdagi darslar, ko`zda tutilayotgan mashqlar, musobaqa turidagi mashqlar, bellashuv elementlaridan iborat harakatli o`yinlarning mazmunini yoritib bersa, mashg`ulotlarga bo`lgan qiziqish yanada ortadi. Kuch mashqlari: qo`llarni bukib-yozish (marta), burchak holatida turish (soniya), to`pni otish hamda muvozanatga doir murakkab mashqlarni bajarishga tayyorlanishga katta ahamiyat berish lozim. Uy vazifalarining bajarilishi gandbol darslari samarasini ancha oshiradi, maktab o`quvchilarini har tomonlama jismoniy rivojlantirish vazifalarini hal qilishga yordam beradi. Darsning yakunlovchi qismining

asosiy vazifasi – shug’ullanuvchilar organizmini avvalgi holatga imkon boricha yaqinlashtirishdir.

O`quvchining darsga puxta tayyorgarlik ko`rishi dars vaqtidan to`laqonli foydalanish asosini tashkil qiladi. U quyidagilarni o`z ichiga oladi: vazifalarni aniq taqsimlash, oldingi mashg`ulotlar natijalarini hisobga olish, shug’ullanuvchilarning o`zlashtirishini tahlil qilish, dars rejasini tuzish, zarur sport asbob-anjomlarini tanlash. Undan tashqari o`rta va yuqori sinfga o`tgan sari darsning tayyorlov va yakunlov qismlari uchun sarflangan vaqt qonuniy ravishda kamayib boradi. Chunki o`quvchilarda turli xildagi saf va tayyorlov mashqlarini aniq bajarish malakasi yuqori bo`ladi. Tushuntirish va ko`rsatish uchun kam vaqt sarflanadi, asosiy qismida o`quvchilar tomonidan katta hajmdagi yuklama bilan jismoniy mashqlarni bajarish uchun talab vujudga keladi, shunga ko`ra tayyorlov asosiy yakunlov qismlarining turli xil yoshdagi o`quvchilar bilan o`tkazilishi turlicha va o`zlarining xususiyatlari bilan farqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pavlov Sh.K., Abdalimov O.X., Yusupova Z.E. “Gandbol nazariyasi va uslubiati” darslik. Toshkent 2017. – B. 214-216 .
2. Xabibullaev S.X. Sport va harakatli o`yinlar va uni o`qitish metodikasi (Gandbol). O`quv qo`llanma. “Nazokathon ziyo print” nashriyoti. Toshkent, 2023.
3. Tulaganov SH.F. Gandbol. Darslik. Toshkent-2020, 212-b.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSINING PEDAGOGIK VAZIFALARIGA KO'RA KLASSIFIKATSIYASI (TASNIFI)

S.X.Xabibullayev
CHDPU, dotsent v.,b.

Jismoniy tarbiya darslari uni tashkillash xarakteriga ko`ra, darsdagi tarbiya yoki tahlimning yo`nalishiga ko`ra, darsga qo`yilgan pedagogik vazifalariga ko`ra klassifikatsiyalanadi. Biz darsning pedagogik vazifalariga ko`ra klassifikatsiyasiga to`xtalishni lozim topdik. Ular: “Kirish”, “Yangi materialni o`zlashtirish”, “Aralash”, “Mustahkamlash va takomillashtirish”, “Yakuniy darslar” deb xillanadi.

1. Kirish darslari o`quv yilining, o`quv choraklarining birinchi, shuningdek, o`quv choragi uchun rejalashtirilgan dasturning yangi bo`limi yoki mavzularini boshlanishidagi darslar. Bunday darslar o`zining mazmuni va tuzilishiga ko`ra, anoanaviy darslardan biroz farqlanadi. Ular mahruza, suhbat, o`zaro muloqat tarzida tashkillanishi mumkin. O`qituvchi o`quvchilarga o`quv yili, o`quv choraklari uchun jismoniy tarbiyadan Davlat standarti dasturi bo`limlari bo`yicha hal qilinadigan umumiy vazifalar, har bir o`quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda vazifalar va ularning mazmuni bilan o`quvchilarni tanishtiradi, lozim bo`lgan talablarni qo`yadi. Kirish darslari yangi o`quv materialini tanishtirish vazifasini ham hal qilishi mumkin.

Kirish darslari o'zini tuzilishiga ko'ra xillanishidan tashqari quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: 1. O'quvchilar diqqatini yig'ish. 2. Yil uchun o'quv ishlarini vazifalari va mazmuni bilan tanishtirish. 3. Sinf jismoniy tarbiya tashkilotchisini saylash. 4. Uyga vazifa.

Kirish darslarining qayd qilingan elementlari turli xil yoshdagi o'quvchilar bilan turlicha tashkillanadi.

2. Yangi materialni o'zlashtirish darslari mazmunan darsning xilini atalishiga mos tushib, faqat dasturning yangi mavzularinigina o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi, o'zidan oldingi turkum darslari nihoyasi bilan bog'lanadi va o'zining quyidagi asosiy elementlaridan tarkib topadi: 1. O'quvchilarni diqqatini yig'ish. 2. Organizmni tayyorlash (umumiy chigal yozish). 3. Qoidalar, harakat texnikasi va taktikasini o'zlashtirish. 4. Yuklamani kamaytirish. 5. Darsni yakunlash va uyga vazifa.

Qayd qilinganlardan tashqari boshqa elementlar ham mavjud lekin ular o'zlashtirish darslarining tipik tuzilishiga aytarli darajada ta'sir ko'rsatmaydi.

Darsning ushbu xilini asosiy xususiyati faqat yangi materialni o'qitilishida bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilar uchun belgilangan talablarni qo'yadi. Bu talablar darsni amaliy ahamiyati, uning hayotiy-zaruriy harakat malakalari bilan boyligi va ular bilan bog'liqligi, o'quvchilar uchun qiziqarliligi, ularni faolligini oshira olishligi tarzida namoyon bo'ladi.

3. Aralash darslar – pedagogik vazifasiga ko'ra dars xillarining boshqa turlaridan farqli o'laroq jismoniy tarbiya o'qituvchilari tomonidan amalda ko'proq foydalaniladi. O'z mazmuniga ko'ra bu darslar ta'lim jarayonining tanishtirish, o'zlashtirish, mustaxkamlash va takomillashtirish etaplarining mazmunini o'z ichiga oladi va har bir dars (yoki mashg'ulot)da ham yangi o'zlashtirilmagan, yoki oldin o'zlashtirilgan, mustahkamlangan, takomillashtirilgan materialni o'qitadi. Bunday darslarda yangi material bilan va o'rganilganlarni bajarish, takomillashtirish vazifalari birga amalga oshiriladi. Darsning asosiy qismida mashqlarning bir turiga xos yangi materialni berish va unga o'qitish uchun nisbatan ko'proq vaqt ajratilishi lozim.

Aralash darslar o'zining quyidagi tarkibiy elementlaridan tashkil topadi: 1. O'quvchilarning diqqatini jamlash. 2. Organizmni tayyorlash (umumiy va maxsus chigal yozish). 3. Yangi materialni o'zlashtirish. 4. O'rganilgan harakat faoliyatini takrorlash (mustahkamlash) va takomillashtirish. 5. Yuklamani kamaytirish. 6. Darsni yakunlash va uyga vazifa.

Boshlang'ich sinflarda darsning elementlarini o'zaro munosabati o'rta yoshdagilar, ayniqsa katta maktab yoshidagilardagiga nisbatan bir maromda. Chunki "diqqatni yig'ish", "yuklamani kamaytirish", "darsni yakuni va uyga vazifa berish" kichik maktab yoshidagilarda ko'proq vaqtni oladi. Qolaversa bu yoshdagilar safda va boshqa jixozlar bilan mashqlarni bajarish uchun ko'p vaqt sarflaydilar. Shunga ko'ra darsning bu xilini asosiy qismida ayrim xollarda 7-10 daqiqa atrofida vaqt sarflanishi mumkin. Beshinchi sinflarga borib dars elementlarining munosabati nisbatan tenglashadi, 7- va ayniqsa 9-sinflarda dars elementlari uchun ajratilgan vaqtning munosabati keskin farqlanadi. Ayrim elementlarga juda qisqa vaqt ketsa ayrimlariga esa aytarli ko'p vaqt sarflanadi. Darsning xiliga qarab bir-biri bilan o'zaro bog'langan turli xildagi dars elementlaridan foydalanish mumkin.

4. Mutahkamlash va takomillashtirish darslari – kirish, yangi materialni o‘zlashtirish darslaridan so‘ng asosan harakat texnikasining asosi o‘zlashtirib bo‘lingandan so‘ng, o‘rganilgan mashqlarni mukammal bajarish maqsadida tashkillanadi. Takomillashtirish darslari o‘z ichiga pedagogik vazifasiga ko‘ra mustahkamlash va o‘zlashtirilganni takomillashtirish dars xillarining mazmunini mujassamlashtiradi. Takomillashtirish darslarida asosiy e‘tibor mashqlarni bajarish orqali hosil bo‘lgan harakat malakalarini ko‘nikmaga aylantirish, mashqni bajarish taomilini topish, individ uchun harakat texnikasini moslashtirishni, jismoniy sifatlarni rivojlantirishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi. Darslarning pedagogik vazifasiga ko‘ra qayd qilingan xili trenirovka mashg‘ulotlari tarzida uyushtiriladi. Darsning bu xili o‘zida quyidagi tipik elementlarni mujassamlashtirishi mumkin: 1. O‘quvchilar diqqatini jamlash. 2. Organizmni tayyorlash (maxsus chigal yozish). 3. Harakat texnikasi va taktikasini mustahkamlash va takomillashtirish. 4. Yuklamani kamaytirish. 5. Darsni yakunlash va uyga vazifa berish.

5. Yakunlash darslari – o‘z mazmuniga va pedagogik vazifasi nuqtai nazaridan xillanayotgan darslardan butunlay farqlanadi. Bu darslar davomida o‘quv yili, o‘quv choragi, dastur materialini o‘zlashtirish uchun o‘tkazilgan turkum darslarga yakun yasaladi.

Yakun o‘quvchilarning bilimlari, egallagan harakat malakalari va ko‘nikmalarini baholash tarzida amalga oshiriladi. Bunday darslar o‘quv choraklarining oxirgi yoki dastur materialning bo‘limlarini yakuni, o‘qitilayotgan material uchun foydalanilgan darslar turkumini tugallanishidan so‘ng hamda o‘quv yilining oxirgi darslari sifatida tashkillanadi. Yakunlov darslari oldindan rejalashtiriladi. Bu darslarga o‘quvchilar o‘zlarining jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarligining ko‘rsatkichlarini yakuniy hisoboti bilan qatnashadilar. Hozirgi kunda darsning bu xilini ota-onalar ishtirokida o‘tkazish odatga aylantiriladi. Darsning bu xili faqat o‘quv tarbiya jarayoni uchun yakun bo‘lib qolmay, eng avvalo o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-onalar uchun ham yakuniydir. Darsning bu xili ham yuqorida qayd qilingan o‘zining tashkiliy tuzilmasining qismlaridan tashqari har bir qismning tarkibiy elementlariga ega.

Jismoniy tarbiya darslarini yuqorida qayd qilingan pedagogik vazifalariga ko‘ra xillashdan tashqari ularni tashkillash xarakteriga qarab ham xillanadi. Ular: 1. Aksentli (urg‘uli) darslar. 2. Aralash darslar. 3. Kompleksli darslar.

1. **Aksentli darslar** o‘z mazmuniga ko‘ra o‘quv dasturining alohida ajratilgan bo‘limi bo‘yicha (gimnastika, yengil atletika, voleybol, basketbol va gandbol h.k.lardek darslar tarzida) uyushtiriladi. Darsda o‘qitish jarayoni faqat shu bo‘lim materialini o‘zlashtirish, mustahkamlash, takomillashtirishga yo‘naltiriladi. Dars qismlarining tarkibiy elementlari ham shu bo‘lim materialidan iborat bo‘lishi shart.

2. **Aralash darslar** o‘zining mazmunida o‘quv dasturining tarkibidagi bir necha bo‘lim materialini o‘qitishni ham yangi o‘zlashtirilmagan, ham o‘zlashtirilib, takomillashtiriladigan materialni o‘qitishga aralash dars deyiladi. O‘quvchilar bir necha guruhlariga ajralib, dars davomida o‘zlashtirib ulgurilmagan mavzular ustida ishlaydilar.

3. **Kompleksli** darslarning mazmuni o‘quv dasturining turli xil bo‘limlari bo‘yicha u yoki bu jismoniy sifatni tarbiyalash yoki pedagogik vazifalariga ko‘ra tanishtirish,

o'zlashtirish, mustahkamlash, takomillashtirishni maqsad qilib, bir darsning o'zida bir necha mavzu (voleybol, yengil atletika, suzish, gimnastika va h.k.lar) o'qitiladi.

Xulosa: Jismoniy tarbiya o'qituvchilari umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darsining pedagogik vazifalariga ko'ra klassifikatsiyasi (tasnifi) bo'yicha "Kirish", "Yangi materialni o'zlashtirish", "Aralash", "Mustahkamlash va takomillashtirish", hamda "Yakuniy darslar" ni to'g'ri olib borishi, dars oldiga qo'yilgan ta'lim berish, tarbiya berish va sog'lomlashtirish vazifalarini bajarishda yuqorida ko'rsatib o'tilgan dars xillarini to'g'ri rejalashtirish muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev A., Xonkeldiyev SH.X. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati" darslik. Toshkent 2005. – B. 272 .
2. Salomov R.S. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati" darslik. Toshkent 2014. – B. 296 .
3. Salomov R.S. Sport mashg'ulotining nazariy asoslari. O'quv qo'llanma.-T.:2005.- 261 b.
4. Salomov R.S., Ro'zixonova M.M. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyoti: O'quv qo'llanma.- T.:1995.-102 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA HARAKATLI O'YINLARNING O'RNI

G'anixo'jayev Axadjon Sholdar o'g'li

O'zMPU " Jismoniy tarbiya va sport" kafedrası o'qituvchisi

**Erkinova Diyora Jamshid qizi, Abdullayeva Nigina Dilshod qizi,
Maripobayeva Zebo Sharip qizi, Xudaynazarova Jamila Komilovna,**

Yoqubova Mahsuma G'olib qizi

CHDPU "Boshlang'ich ta'lim " yo'nalishi talabalari

Boshlang'ich ta'lim bosqichi – o'quvchilar shaxsiy sifatlari, aqliy va jismoniy qobiliyatlari shakllanadigan eng muhim davrlardan biridir. Bu bosqichda o'quvchilarning jismoniy tarbiyasi ularning sog'lig'ini mustahkamlash, chiniqtirish, irodaviy sifatlarini rivojlantirish, harakat malakalarini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, harakatli o'yinlar boshlang'ich ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya vositasi sifatida alohida o'rin tutadi.

Harakatli o'yinlar bolalarda quvonch, qiziqish, faol ishtirok hissini uyg'otib, ularni jismoniy faollikka jalb etadi. Shu bilan birga, ular o'quvchilarning psixologik rivojlanishi, muloqot madaniyati, hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda ham samarali hisoblanadi.

Harakatli o'yinlarning pedagogik ahamiyati

Boshlang'ich ta'limdagi harakatli o'yinlar:

- bolalarni jismoniy chiniqtirish;

- turli harakat malakalarini shakllantirish;
- mehnat va o'qishga ijobiy ta'sir ko'rsatish;
- intizom, tartib, jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish;
- o'quvchilarni sog'lom raqobat ruhida tarbiyalash kabi vazifalarni bajaradi.

Harakatli o'yinlar jarayonida bolalar o'zaro muloqot qilishni, yordam berishni, g'alaba va mag'lubiyatni to'g'ri qabul qilishni o'rganadilar. Bu esa ta'lim jarayonida ularning ijtimoiy-psixologik tayyorgarligini oshiradi.

Boshlang'ich ta'limda qo'llaniladigan harakatli o'yinlar turlari

Harakatli o'yinlar mazmuniga qarab bir necha guruhlarga bo'linadi:

1. **Oddiy harakatli o'yinlar** – yugurish, sakrash, uloqtirish kabi oddiy elementlarga asoslangan.
2. **Mavzuli o'yinlar** – syujet asosida tashkil etiladi (masalan, “Qushlar uchmoqda”, “Ovchi va quyonlar”).
3. **Musobaqa xarakteridagi o'yinlar** – raqobat va tezlikka asoslangan (estafetalar, komandalararo bellashuvlar).
4. **O'quv jarayoniga bog'langan o'yinlar** – matematik yoki til mashg'ulotlari bilan uyg'unlashgan holda o'tkaziladi.

Harakatli o'yinlarning jismoniy rivojlanishdagi o'rni

Harakatli o'yinlar o'quvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantiradi:

- **Tezlik** – yugurish, signal bo'yicha harakatlarda rivojlanadi.
- **Kuch** – sakrash, to'sqinliklardan o'tish orqali mustahkamlanadi.
- **Chidamlilik** – uzoq davom etadigan o'yinlar orqali oshadi.
- **Chaqqonlik** – yo'nalishni tez o'zgartirishni talab qiladigan o'yinlarda rivojlanadi.
- **Egiluvchanlik** – cho'zilish, egilish va moslashuvchan harakatlarda shakllanadi.

Shu bilan birga, o'yinlar yurak-qon tomir, nafas olish tizimi faoliyatini yaxshilaydi, mushak va suyak tizimini mustahkamlaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik rivojlanishida harakatli o'yinlarning o'rni

Harakatli o'yinlar faqat jismoniy emas, balki psixologik rivojlanishda ham katta ahamiyatga ega:

- bolalarda quvonch, ijobiy emotsiyalarni shakllantiradi;
- o'ziga ishonchni oshiradi;
- g'alaba va mag'lubiyatni to'g'ri qabul qilishni o'rgatadi;
- jamoaviy hamkorlik va yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Boshlang'ich ta'limda harakatli o'yinlarni tashkil etish metodikasi

Harakatli o'yinlarni o'tkazishda quyidagilarga e'tibor berish zarur:

- o'yin qoidalari bolalar yoshiga mos bo'lishi;
- yuklama asta-sekin oshirilishi;
- xavfsizlik qoidalariga rioya qilinishi;
- o'yinlar qiziqarli va turli-tuman bo'lishi;
- o'yin davomida hamma o'quvchi faol ishtirok etishi.

Harakatli o'yinlarning ta'lim jarayonidagi integratsiyasi

Boshlang'ich ta'limda harakatli o'yinlar nafaqat jismoniy tarbiya darslarida, balki boshqa fanlar bilan uyg'unlashgan holda ham qo'llanilishi mumkin. Masalan:

- **Matematika darsida** – “raqam topish” o'yini;
- **Ona tili darsida** – “so'zlar zanjiri” o'yini;
- **Tabiatshunoslikda** – “hayvonlar harakatini taqlid qilish” o'yini.

Bu uslub o'quvchilarning bilimlarni mustahkamlashiga va darslarga qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

Harakatli o'yinlarning tarbiyaviy ahamiyati

Harakatli o'yinlar orqali bolalarda quyidagi tarbiyaviy sifatlar shakllanadi:

- intizomlilik;
- o'zaro hurmat va hamkorlik;
- g'alabaga intilish va sabr-toqat;
- milliy qadriyat va an'analarni anglash (milliy o'yinlar orqali).

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda harakatli o'yinlarning o'rni beqiyosdir. Ular nafaqat jismoniy sifatlarni rivojlantiradi, balki bolalarning psixologik, ijtimoiy va ma'naviy barkamolligiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Harakatli o'yinlar bolaning o'zini erkin his qilishiga, sog'lom turmush tarzini shakllantirishiga, ijodkorlik va tashabbuskorlik ko'nikmalarini rivojlantirishiga imkon yaratadi.

Shu bois, boshlang'ich ta'lim jarayonida harakatli o'yinlarni keng qo'llash, ularni dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarga to'g'ri integratsiya qilish, milliy qadriyatlarga asoslangan o'yinlarni ham joriy etish ta'lim-tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshiradi.

15-16 YOSHLI YENGIL ATLETIKACHILARDA TEZKORLIK SIFATINI TAKOMILLASHTIRISH

Mavlanova Guzal Karimboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

1-bosqich magistranti

O'zbekiston, Chirchiq shahri

Dunyo miqiyosida yengil atletikaning tutgan o'rni beqiyosdir. Musobaqalarda sport natijalarining to'xtovsiz o'sib borishi natijasida sportchilar orasida keskin, murosasiz raqobatni ko'rishimiz mumkin.

Yengil atletikachilarda tezkorlikni oshirish, bu borada ko'plab ilmiy tatqiqotlar olib borilgan. Xususan, Khaitov Alijon Eminovich “Improving the Technique of Running Short Distances at the University” — bu maqolada qisqa masofalarda yugurish texnikasini, fiziologik mexanizmlarini o'rganib, ularni yaxshilash usullari taklif qilgan. Muallif dars mashg'ulotlarida yurish holati, bosish bosqichi, piyoda-siklik hamda mos sharoitlarda

motorik ko'nikmalarni takomillashtirish bo'yicha metodologiyalar ishlab chiqqan. L.A. Kovalyov (2012) esa o'zining "Sportchilarda jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirish usullari" nomli maqolasida, intensiv mashqlar va texnikaning muximligini ko'rsatgan. Bu ilmiy tadqiqotlar yuguruvchilarni tayyorlashda nafaqat jismoniy, balki ruhiy tayyorgarlikning ham katta ahamiyatga ega ekanligini isbotlaydi.

Mamlakatimizda bu sport turi bo'yicha yaratilayotgan sharoitlar beqiyos bo'lib, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yengil atletika sport turini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi» PQ-5279-sonli qarori 2021-yil 5-noyabrda qabul qilingan, bu qaror yengil atletika sportini rivojlantirish, yosh iste'dodlarni aniqlash va ularni tayyorlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan. Bu aynan Respublikamizda yengil atletikani yanada rivojlantirish, jahon maydonida o'z o'rnini egallashi va jahon miqyosidagi sportchilar tayyorlashga qaratilgan muhim hujjatdir.

Yosh yengil atletikachilar jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish uchun mashg'ulot jarayonida vositalarni to'g'ri tanlash va kuch imkoniyatlarini to'g'ri taqsimlash, tezkorlik jixatlarini oshirish sportchilarni yuqori natijalarga erishishdagi muxim omillardan biridir. Yengil atletika sport turida sportchining tezkorligi muxim bo'lib, umumiy natijaga katta ta'sir ko'rsatadi. Yosh sportchilarda o'zlarining maksimal natijalariga erishish uchun jismoniy tayyorgarlik, texnik ko'nikmalarini o'zlashtirish, va psixologik jixatlarini rivojlantirish zarur. Tezkorlikni samarali oshirish uchun yuklamalarni to'g'ri taqsimlashda qisqa masofa turida muxim ahamiyatga ega, bu sport turi bugungi kundagi rivojlanish bosqichi yuguruvchilarning mashg'ulot nazariyasi va metodikasining prinsipial masalalarini o'rganish zaruratini yuzaga keltiradi. Guvohi bo'lyabmizki, Xorijiy mamlakatlarda yengil atletika bilan shug'illanuvchi sportchilar mashg'ulot jarayonlarini tashkil etish, musobaqalarga tayyorlash va ilmiy tadqiqot ishlari amalda isbotlangan. Bu o'z navbatida sportchilarni mashg'ulot va musobaqalarda tezkorlikni oshirishga qaratilgan vositalarni ishlab chiqish va amalda qo'llash zaruratini yuzaga keltiradi. Biz tadqiqotimiz jarayonida 15-16 yoshli yengil atletikachilarda tezkorlik sifatini mustahkamlash maqsadida amaliyotda maxsus vositali mashqlar orqali tezkorlik sifatini oshirib mustahkamlaymiz.

Tadqiqotning maqsadi 15-16 yoshli yengil atletikachilarda tezkorlik sifatini takomillashtirishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari

1. Dastlabki mashg'ulotda sportchilarning tezkorlik natijalarini tekshirish
2. Tezkorlikni oshirish uchun sprint texnikasi, uzluksiz mashqlar qisqa masofalarga yugurish mashqlarini qo'llash;
3. Sportchilarda tezkorlikni mustahkamlashda turli xil maxsus vositali mashqlardan foydalanish;
4. 10 haftali mashg'ulotda sportchilarning natijalarini tekshirish

Maxsus mashqlar (tezkorlikni oshirish uchun)

Statrdan chiqish texnikasi

10× 20m — pastki startdan chiqish (калотка) yordamida

10×30m — pastki start chiqish

Sprint texnikasi

“Flying start” — 10 m yurib, keyingi 30 m to‘liq tezkorlikda yugurish.

“High knees” — tizzani baland ko‘tarib yugurish, 3 × 20 m.

“Bounding” — har bir qadamda uzoqqa sakrab yugurish, oyoq kuchini oshiradi.

“Reaction start” — tovush yoki qo‘l ishorasiga start berish, tezkor reaksiya uchun.

Plyometrik mashqlar(portlovchi kuchni rivojlantiruvchi mashqlar)

3 × 10 “jump squats” (tizzani bukib o‘tirib sakrab turish)

3 × 8 “box jump” (45–60 sm qutiga sakrash)

3 × 10 “skipping + sprint” kombinatsiyasi

Koordinatsiya mashqlari

“Ladder drills” — oyoq tezligini oshiruvchi pog‘onali mashqlar.

“Zigzag runs” — yo‘nalishni tez o‘zgartirib yugurish.

Nimalardan saqlanish kerak

Haddan ortiq sprint mashqlari — mushaklar charchaydi, tezkorlik pasayadi.

Noto‘g‘ri texnika (masalan, gavda oldinga juda egilgan) — samarani kamaytiradi.

Mashqdan keyin cho‘zilishni o‘tkazib yuborish — mushak qisilishiga olib keladi.

Quyidagi dastur 15–16 yoshli yengil atletikachilar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, tezkorlik, reaksiya, kuch-tezkorlik va yugurish texnikasini bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan.

15–16 yoshli yengil atletikachilar uchun 10 haftalik tezkorlikni oshirish dasturi

Hafta	Bosqich nomi	Mashg‘ulot mazmuni
1–2-hafta	Adaptatsiya bosqichi	• 6×30 m sprint (60%) • 4×60 m yugurish (60%) • 3×10 jump squats • 3×15 high knees • Cho‘zilish 10 daqiqa
3–4-hafta	Tezkorlik va reaksiya bosqichi	• 5×20 m reaction start • 4×40 m flying start • 3×8 box jump • 3×10 ladder drills • Stretching 5 daqiqa
5–6-hafta	Kuch-tezkorlik bosqichi	• 4×50 m sprint (100%) • 3×10 bounding • 4×8 lunges • 4×10 jump squats • 6×15 m start mashqlari
7–8-hafta	Texnika va barqarorlik bosqichi	• 4×60 m yugurish • 4×100 m (80%) • 3×10 skipping + sprint • 3×6 zigzag runs • Cho‘zilish 5 daqiqa
9–10-hafta	Maksimal tezkorlik	• 5×30 m sprint (100%)

	bosqichi	• 3×80 m speed endurance(90%) • 3×20 m start chiqish • 3×8 depth jump • 2×150 m yengil yugurish

Tiklanish va ovqatlanish tavsiyalari;

- Har mashg'ulotdan keyin 10–15 daqiqa stretching (oyoqlar, bel, son).
- Haftasiga 1 kun suzish yoki velosiped – tiklanish uchun.
- Mashqdan oldin: banan, suli bo'tqasi, yogurt.
- Mashqdan keyin: tovuq, tuxum, kefir, 500 ml suv.
- Kechqurun: baliq, tvorog, sabzavotlar.

Yengil atletika bo'yicha 10 haftalik mashg'ulotlardan oldingi va keyingi natijalar

Ushbu jadval 15–16 yoshli yengil atletikachilar (Toshkent shahar Olmazor tumani 233-maktab 9-sinf o'quvchilari) uchun 10 haftalik tezkorlikni rivojlantirish mashg'ulotlaridan oldin va keyin olingan natijalarni ko'rsatdi. Natijalar ilmiy tajribalar asosida o'rtacha ko'rsatkichlarga tayangan holda tuzilgan.

№	F.I.Sh.	Yosh	30m yugurish (sek.)		60m yugurish (sek.)		100m yugurish (sek.)		Turgan joydan uzunlikka sakrash (sm)	
			t/o	t/k	t/o	t/k	t/o	t/k	t/o	t/k
1	Azizov Jamshid	15	5.85	5.60	10.40	9.30	16.90	14.60	196	200
2	Karimova Malika	16	6.80	6.00	12.70	10.40	19.20	17.90	187	189
3	G'aniev Sherzod	15	5.90	5.65	11.50	10.20	17.00	16.70	190	205
4	To'xtayev Behruz	16	6.10	5.80	12.80	11.90	19.30	17.90	160	192
5	Raximova Diyora	15	7.05	6.80	14.90	13.80	19.50	18.10	170	180
Umumiy farq			6.34	5.97	12.46	11.12	18.38	17.04	180.6	193.2

Umumiy tahlil

- O'rtacha 30 m yugurish tezligi 0.15–0.20 soniyaga yaxshilandi.

- 100 m natija o'rtacha 0.1–0.2 soniyaga tezlashdi.
- Turgan joydan sakrash 4–5 sm ga oshdi.
- O'rtacha umumiy o'sish: 1.7 %.
- Start tezligi, reaksiya va mushak portlovchanligi sezilarli darajada oshgan
- Oyoq kuchi va qadam uzunligi kuchaydi
- Yugurish texnikasi barqarorlashdi
- Yurak-qon tomir tizimi moslashdi

Yengil atletika sport turida tezkorlik sifatini rivojlantirish sportchining musobaqadagi natijalarini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. O'tkazilgan 10 haftalik mashg'ulotlar jarayonida 15–16 yoshli sportchilarda tezkorlik, reaksiya va portlovchi kuch ko'rsatkichlarida sezilarli o'sish kuzatildi. Ayniqsa, plyometrik mashqlar, qisqa masofali yugurishlar va start tezligini oshirishga qaratilgan mashg'ulotlar samarali bo'ldi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, yosh sportchilarning organizmi jismoniy rivojlanish bosqichida bo'lganligi sababli, mashg'ulotlarni ilmiy asosda, yoshga mos yuklama bilan olib borish muhimdir. To'g'ri tanlangan mashg'ulot tizimi sportchilarning umumiy jismoniy tayyorgarligini, reaksiya tezligini va musobaqa samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shu boisdan, yengil atletika bo'yicha o'smir yoshdagi sportchilar bilan ishlashda tezkorlik sifatini takomillashtirish uchun plyometrik, start tezligi, sakrash va tezkorlik mashqlarini muntazam qo'llash tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yengil atletika sport turini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-5279-son Qarori. 2021-yil 5-noyabr. – Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. <https://lex.uz>
3. “Fan-Sportga” ilmiy-nazariy jurnalining 2025/7 sonining elektron nusxasi
4. Jismoniy tarbiya va sport ilmiy tadqiqotlar instituti. Respublika ilmiy-amaliy anjuman to'plami. – Chirchiq: JTSITI nashriyoti, 2025-yil 27-mart.

JISMONIY TARBIYA DARSLARI ORQALI O'QUVCHILARDA MA'NAVIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH

Quvondiqov A.T,

*JizDPU Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi
kafedrası o'qituvchisi.*

Xursanboyeva.Z.K, *JizDPU jismoniy madaniyat
fakulteti xotin qizlar sporti yonalishi 3 - bosqich talabasi.*

Bugungi globallashtirish davrida yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash masalasi davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Shu jumladan,

o'quvchilarning ma'naviy kamolotini ta'minlash, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida voyaga yetkazish jarayonida jismoniy tarbiya darslarining o'rni beqiyosdir.

Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: *“Sog'lom avlod — bu millatning eng katta boyligi. Sog'lom tan va sog'lom ruh uyg'unligi kelajak poydevorini mustahkamlaydi.”*

[1].²⁵

Demak, jismoniy tarbiya darslari nafaqat tanani chiniqtirish, balki o'quvchilarning ma'naviy, axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Jismoniy tarbiyaning ma'naviy ahamiyati. Jismoniy tarbiya inson shaxsini har tomonlama shakllantiruvchi muhim vosita bo'lib, u orqali o'quvchilarda iroda, intizom, mas'uliyat, jamoaviylik va o'zaro hurmat kabi fazilatlar mustahkamlanadi. Har bir sport turi o'ziga xos ruhiy-axloqiy ta'sir kuchiga ega. Masalan, gimnastika insonda chiroq, aniqlik va sabrni; yengil atletika esa qat'iyat va o'zini yengish tuyg'usini shakllantiradi.

Sport mashg'ulotlari jarayonida o'quvchi o'zini nazorat qilish, boshqalarga yordam berish, yutuq va mag'lubiyatni to'g'ri qabul qilishni o'rganadi. Bu esa uning ma'naviy yetuklik darajasini belgilaydi [2].²⁶

Jismoniy tarbiya darslari ma'naviy tarbiya vositasi sifatida.

Jismoniy tarbiya darslari o'quvchilarni nafaqat jismonan chiniqtiradi, balki ularning ichki dunyosiga, axloqiy qarashlariga ham ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi dars davomida quyidagi yo'nalishlarda ma'naviy tarbiyani amalga oshirishi mumkin:

- Vatanparvarlikni shakllantirish:
 - davlat ramzlari;
 - sportdagi milliy g'urur;
 - O'zbekiston sportchilari yutuqlarini tahlil qilish orqali;
- Mehnatsevarlikni rivojlantirish:
 - mashqlarni muntazam va sabr bilan bajarishga o'rgatish orqali;
- Jamoaviylikni kuchaytirish:
 - o'yin va musobaqalarda o'zaro hurmat;
 - yordam va birdamlikni targ'ib qilish orqali;
- Halollik va adolatni mustahkamlash:
 - sport etikasi qoidalariga rioya qilish orqali.

Darsda o'qituvchi so'z, harakat, o'zini tutish madaniyati orqali o'quvchilarga namuna bo'lishi kerak. Aynan o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini o'quvchilarga eng kuchli ma'naviy ta'sirni ko'rsatadi [3].²⁷

Sport tadbirlarining tarbiyaviy imkoniyatlari. Maktablarda o'tkaziladigan “Sog'lom turmush tarzi”, “Sport haftaligi”, “Eng yaxshi sportchi” kabi tadbirlar o'quvchilarni faollikka, sog'lom raqobatga, do'stlik va birdamlikka undaydi. Bunday tadbirlar jarayonida o'quvchilar sportni faqat musobaqa sifatida emas, balki hayot maktabi sifatida anglay boshlaydilar.

²⁵ Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

²⁶ Axmedov F.Q. *Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi*. – Toshkent: Fan, 2021

²⁷ Kuldashev S.F. *Jismoniy tarbiya darslarining tarbiyaviy ahamiyati*. – “Pedagogika” jurnali, №4, 2022.

Sport orqali yoshlar o'z kuchiga ishonch hosil qiladi, o'zini hurmat qilish, boshqalarga ehtirom bilan qarashni o'rganadi. Ayniqsa, guruh o'yinlari futbol, voleybol, basketbol jamoaviylik, liderlik, o'zaro yordam va ijtimoiy mas'uliyat kabi sifatlarni rivojlantiradi.

Ma'naviy fazilatlarni shakllantirish metodlari. O'quvchilarda ma'naviy fazilatlarni shakllantirishda quyidagi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi

➤ Suhbat va tushuntirish metodi:

- sport mashg'ulotlari oldidan ma'naviy-axloqiy mavzularda qisqa suhbatlar o'tkazish;

➤ Rol o'yinlari va musobaqalar:

- o'quvchilarda adolat, sabr, jamoaviylikni rivojlantiradi;

➤ Baholash va rag'batlantirish:

- yaxshi fazilat ko'rsatgan o'quvchilarni maqtash, ularga namunaviy maqom berish;

➤ Shaxsiy namuna:

- o'qituvchi harakatlari va muomalasi orqali ma'naviy qadriyatlarni namoyon etishi. Shuningdek, darslarda milliy sport turlari kurash, ot sporti, o'zbekcha o'yinlar, o'quvchilarni milliy iftixor va qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalaydi ^{[4].28}

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya darslari o'quvchilarning nafaqat jismoniy, balki ma'naviy kamolotida ham beqiyos o'ringa ega. Dars jarayonida o'quvchilarni sport orqali sabr, halollik, mehnatsevarlik, jamoaviylik, vatanparvarlik kabi fazilatlarni o'zlashtirishga yo'naltirish zamonaviy pedagogning asosiy vazifasidir.

Shuningdek, jismoniy tarbiya darslari orqali o'quvchilar o'z-o'zini anglash, o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholash, maqsad sari qat'iyat bilan intilish, hamjihatlik va insonparvarlik kabi ijobiy sifatlarni egallaydilar. Bu jarayonda o'qituvchining shaxsiy namunasi, darsdagi ijtimoiy-psixologik muhit va o'quvchilarning o'zaro munosabatlari katta ahamiyatga ega.

Shunday ekan, har bir jismoniy tarbiya o'qituvchisi darsni nafaqat mashqlar majmuasi, balki **tarbiyaviy maktab** sifatida tashkil etishi zarur. Jismoniy tarbiya orqali sog'lom turmush tarzini targ'ib etish, milliy qadriyatlarimizga hurmat ruhini singdirish, yosh avlodni ma'naviy jihatdan barkamol etib tarbiyalash bugungi kun pedagogikasining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Shu tarzda biz sog'lom tanli, ma'naviy yetuk va vatanparvar avlodni tarbiyalashga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Axmedov F.Q. *Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi*. – Toshkent: Fan, 2021.
3. Kuldashv S.F. *Jismoniy tarbiya darslarining tarbiyaviy ahamiyati*. – “Pedagogika” jurnali, №4, 2022.
4. Quvondiqov A.T. *Sport faoliyati orqali ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirishning samarali usullari*. – JDPU Ilmiy axboroti, 2023.

²⁸ Quvondiqov A.T. *Sport faoliyati orqali ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirishning samarali usullari*. – JDPU Ilmiy axboroti, 2023.

KICHIK MAKTAB O‘QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGI VA JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH MASALASI

R.I.Latipov

Toshkent gumanitar fanlar universiteti. v.b professori

Kirish. Mamlakatimiz sharoitida ijtimoiy-mehnat va sog‘liqni saqlash tizimidagi barcha tadbirlar, aholining sog‘lom turmush tarzini yaxshilash, ularning mehnat qobiliyatini oshirish hamda uzoq yillar sog‘lom yashashga qaratilganligi bilan muhim ahamiyatga egadir. Sanoat ishlab chiqarishi, qurilishlar, qishloq va suv xo‘jaligidagi mehnat faoliyatlarda jismonan barkamol bo‘lishni taqozo etadi. Shu sababdan, kishilarning sog‘lig‘ini mustaxkamlash, mehnat qobiliyatlarini takomillashtirish va mehnat samaradorligini oshirish yo‘lida jismoniy tarbiya va sportga katta e‘tibor berilmoqda. Bu esa, aholining salomatligini yaxshilash, o‘quvchi yoshlarning jismoniy barkamolligini ta‘minlash, mehnatkash ishchi-xizmatchi va ziyolilarni jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanishga jalb yetishga qaratilgandir.

Jismoniy tayyorgarlik tushunchasi shundan iboratki, har bir inson, ayniqsa-mehnatkashlar (aqliy va jismoniy sohada) va o‘quvchi-yoshlarning har qanday mehnatga yaroqliligi (qobiliyati), doimo tayyor bo‘lib turishi, jismonan baquvvat, chiniquqan bo‘lishidagi faol harakatlardir. Bunday amaliy faoliyatlar faqat jismoniy mehnat va jismoniy mashqlarni bajarish yo‘li bilan vujudga keladi va mustahkamlanadi. Xalq orasida “Sog‘liq pulga topilmaydi” degan naql bor. Bu ayni haqiqatdir. Kasallikka chalingan kishilar buni yaxshiroq idrok etishadilar. Respublikamizda o‘quvchilar o‘rtasida jismoniy tarbiyani ommalashtirishning asosiy maqsadi shundaki, insonlarning doimo sog‘lom bo‘lishi, bolalikdan jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanishga odatlantirish, iqtidorli yoshlarni sportga safarbar yetish, sportchilarning jahon sport maydonlarida ishtirok etishi hamda yutuqlarni qo‘lga kiritib, O‘zbekiston shuhratini jahonda yanada kengaytirishga qaratilgan. Shu jihatdan qaralganda mazkur muammo ilmiy –amaliy tadqiqiga ko‘ra o‘ta ahamiyatli sanaladi.

Muammoning o‘rganilganligi. Bola shaxsining jismoniy tayyorgarligi va uning sog‘lom hayoti masalalari S.M. Axmetov, V.A. Balandin, T.YE. Vilenskaya, A.V. Jmulin, I.O. Komlev, A.A. Zaychikov, V.K. Balsevich, S.P. Yevseyev, A.G. Komkov, O.M. Shelkov, A.N. Borsova hamda mamlakatimiz olimlaridan L. D. Novikov, B.A.Ashmarin, L.P.Matveyev, A.Abdullayev, SH.X.X onkeldiyev, T.S.Usmonxujayev, A.K.Akramov, R.Abdumalikov kabi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan.

O‘z zamonasida buyuk bobokalonimiz Abu Ali Ibn Sino sog‘liqni saqlash va uni mustahkamlashda jismoniy mashqlarni (badan tarbiyani) har qanday doridan ustun qo‘yadi. Bundan tashqari, qadimgi davr falasufi ham salomatlikni keng ulug‘laganlar. Bir badavlat kishi falasufdan so‘radi: “Inson hayotida eng ulug‘ narsa nima, davlatmi yoki shon-shuhrat?” U kishi shunday javob qilibdi: “Na boylik va na shon-shuhrat insonni baxtli qila olmaydi. Salomatlik baxt va quvonchning bir manbaidir”. Haqiqatan ham insonlarga eng

katta baxt, shodlik, quvonch keltiruvchi narsa sogʻliqdir. Sogʻliqdan ortiq qimmatli narsa yyer yuzida yoʻq. Bu qatʼiy va haqiqiy (obʼyektiv) hukmdir.

Inson salomatligi haqida mulohaza yuritilsa, albatta uni doimo saqlash, imkoniyat darajasida rivojlantirish lozim boʻladi. Bunda jismoniy tayyorgarlik (tayyorlash) eng ustivor tadbir boʻlmogʻi zarur.

Yuqorida taʼkidlanganidek, jismoniy tayyorgarlik koʻrish- shugʻullanuvchilarning (tarbiyalanuvchilarning) eng avvalo yoshi, jinsi va jismoniy holati (kasal yoki sogʻlomligi) eʼtiborga olinadi. Shu asosda beriladigan (bajariladigan) mashqlarning turkumi (kompleks), miqdori va bajarish usullari belgilanadi. Bolaning yoshi, jinsi va jismoniy holatlariga qarab oʻtkaziladigan mashgʻulotlarning koʻlami gʻoyat keng. Ularning har biri alohida mavzudir. Shu sababdan, jismoniy tayyorgarlikning umumiy xususiyatlarigagina qisman toʻxtalish zarurdir.

Umumiy jismoniy tayyorgarlik deganda biz, har bir shugʻullanuvchining jismonan barkamolligi tushuniladi, yaʼni tez harakat qilish, turli xil mehnatlarni yyengil bajara olish, yyengil, chaqqon, kuchli va boshqa jismoniy sifatlarga ega boʻlishdir. Bunday fazilatlar va jismoniy sifatlarga ega boʻlish uchun esa har doim jismoniy tarbiya bilan shugʻullanish lozim boʻladi. Bunda kundalik rejimga (ertalab, kechki boʻsh payt, dam olish kuni va h.k.) jismoniy tarbiya mashgʻulotlarni kiritish shartdir.

Shuni alohida aytish joizki, umumtaʼlim maktablari, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari va oliy taʼlim muassasalaridagi jismoniy tarbiya darslari umumiy jismoniy tayyorgarlik darajasini toʻla bera olmaydi. Chunki haftada 1-2 soatlik darslar mushak va boʻgʻinlarga toʻla kuch, harakatchanligini butun hafta davomida saqlashini taʼminlay olmaydi. Jismoniy tayyorgarlikka ega boʻlish uchun yesa har kuni ertalab va kechki paytda jismoniy tarbiya va sportning u yoki bu turi bilan astoydil shugʻullanishni taqozo etadi. Buning oʻrnini sport toʻgaraklari va sport musobaqalarigina bosishi (egallash) mumkin. YAʼni jismoniy tayyorgarlikning asosiy yoʻli har kungi jismoniy tarbiya yoki sport toʻgaraklari mashgʻulotlarida (haftada 3-4 marta) ishtirok etish hisoblanadi.

Umuman olganda, maktablarda kichik yoshdagi oʻquvchilarning yoshi, harakatchanligi va salomatliklarini eʼtiborga olgan holda, turli xil harakatli oʻyinlarni tashkil etish lozim sanaladi. Bu asosan tez yurish, yugurish, burilish kabi harakatchanlikni tarbiyalashga qaratiladi. Oʻtirgan, yotgan va turgan holda turli xil gimnastika mashqlarini bajarish bilan qomatni (gavdani) toʻgʻri oʻstirish, umurtqa pogʻonalari, qoʻl, oyoq, boʻyin, panja va boshqa boʻgʻinlarning harakatchanligini tarbiyalash amalga oshiriladi. Kichik toʻplarni otish, ilib olish, bir-biriga uzatish, moʻljalga (doira, devor va hakoza.) otib tushirish (tekkizish) kabi xilma-xil mashqlar, oʻyinlar orqali yesa tez harakat qilish, chamalash (koʻz harakati) kabi faoliyatlarni oʻstirish bilan birga, sport oʻyinlari haqida tushunchalar hosil qilinadi va ularni sportga qiziqish havasini uygʻotiladi. Shu bois, bu borada kengroq ilmiy tadqiqotlar olib borish hamda ularning jismoniy salomatligini taʼminlash taʼlim –tarbiya tizzimi oldida turgan oʻta muhim ishlar hisoblanadi.

Adabiyotlar.

1. Норбоев К.Ж., Гуломов А.Х. Спорт, ҳаракатли ўйинлар ва уни ўқитиш методикаси. Маърузалар тўплами. Самарқанд 2003. – Б.62.
2. Рихсиева О.А., Рихсиев А.И. ва бошқалар. Спорт тиббиёти, 1996. – Б.52.
3. Аверина И.Е. – Физкультурные минутки и динамические паузы в дошкольных образовательных учреждениях: практ. пособие / И.Е. Аверина. – 3е изд. – М.: Айрис-пресс, 2007. – 144 с.

JISMONIY TARBIYA DARSLARINI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ASOSIY TAMOIYILLARI

R.I.Latipov

Toshkent gumanitar fanlar universiteti. v.b professori

Mamlakatimiz o'quv tarbiya muassasalarining jismoniy tarbiya darsi o'quvchi yoshlarning jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish mashg'ulotlarini asosiy shaklidir, ularning namunaviy o'quv rejalalaridagi umumiy ta'lim fanlaridan biri hisoblanib, "ontogonezning" turli yoshi davri jismoniy tarbiyaning nazariy bilimlari va amaliy malakalarini shakllantirish, o'quvchi, talaba yoshlar jismoniy statusi, somatik salomatligi ko'rsatkichlarini rivojlantirish, mustahkamlash va takomillashtirish uchun xizmat qiladi [1,2].

Maqolamizda umumiy o'rta ta'lim maktabi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini nazariy bilimlari va amaliy malakalarini shakllantirish, takomillashtirish va uning samaradorligini oshirish va jismoniy tarbiyaning ta'limiy prinsiplaridan foydalanish muammolarini takomillashtirishga qaratdik. Muammo o'quv tarbiya jarayonida o'zini doimiy takomillashtirilishi talabini qo'yadi. Umumiy ta'lim maktabining o'quv rejasida jismoniy tarbiya darsi sifatida, o'quv haftasining ikki kuni - darslar oralig'i teng kunlarda, dushanba, seshanba kunlari emas, haftalik dars oralig'i kunlari teng qilib, masalan: dushanba payshanba yoki seshanba, juma va x.k. lar tarzida dars jadvaliga qo'yish (dars samaradorligining omillaridan biri) bilan o'qitiladigan bazaviy fan sifatida maktab yoshdagilarning barcha yoshdagilari uchun tashkillanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Barcha sinflar va o'quv guruhlarida dars jadvali asosida majburiy, maktab "Jismoniy tarbiya" darsi shaklida, maxsus ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassis tomonidan o'tkaziladi va jismoniy tarbiya davlat dasturi o'quv materialini o'qitish jarayoni yo'lga qo'yiladi.

Shuning uchun ham jismoniy tarbiya darsining samaradorligini oshirish muammosi dolzarb va uni takomillashtirish shu kunning zaruriyatidir.

a) samaradorlik tushunchasi va uni jismoniy tarbiya dars keltirilishi.

b) jismoniy tarbiya darsi samaradorligida jismon nazariyasining nazariy va uslubiy tamoyillarini qo'llash holatini o'rganish.

c) jismoniy tarbiya darsi va boshqa jismoniy mash shug‘ullanish mashg‘ulotlarida samaradorlik omilla yaratish.

Dars – ikki tomonlama, to‘g‘ri tashkil qilingan, ma‘lum vaqt bilan chegaralangan, maqsad va vazifasiga ega bo‘lgan pedagogik jarayondir [1,3].

Endi olimlarning jismoniy tarbiya darsiga bergan ta‘rifini ko‘rib chiqamiz. B.A.Ashmarin (1990) jismoniy tarbiya darsiga quyidagicha “**Jismoniy tarbiya darsi** - jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarining tizimli shakli bo‘lib, u yoshi, jismoniy rivojlanganligi va jismoniy tayyorgarligi bir biriga yaqin kontingent(guruh) bilan, belgilangan vaqt ichida o‘tkaziluvchi, davlat dastur mavzularini o‘qitishning majburiy mashg‘ulot shaklidir” ta‘rif beradi[1,4,5].

Akademik L.P. Matveyev (1991) “... **jismoniy tarbiya darsi** umumiy jismoniy madaniyatni, kasb-hunar jismoniy tayyorgarligi va tanlangan sport turi bo‘yicha sport mahoratini oshirish maqsadidagi akademik mashg‘ulotlarning tizimli va nisbatan tejamli, samarali shaklidir” deb darsga ta‘rif beradi [1,4,5].

O‘qitish jarayonida gimnastikani ahamiyatga molik darajadagi qo‘shimcha mashg‘ulot sifatida qaray boshladilar. Keyinchalik gimnastika mashg‘ulotlari jismoniy tarbiya darsiga aylandi. Uning dars sifatida shakllanishining tarixi gimnastika mashqlarini bajarish tarzidagi mashg‘ulotlar bilan boshlandi va so‘ng alohida dars mashg‘uloti yuzaga keldi.

Shuning uchun ham jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish mashg‘ulotlarining asosiy shakli hisoblangan darsni jismoniy tarbiya jarayonining boshqa tipik mashg‘ulot formalaridan farqini bilishning ahamiyati muhim[4,5].

MUHOKAMA

Jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish mashg‘ulotlarining darsdan tashqari shakllari darsga taqqoslanganda ular o‘zining davriyligi, tizimli emasligi, faqat bir marotabaliligi yoki individualligi bilan akademik darslardan tubdan farqlanadi.

Bunday sxemalarning ko‘plab variantlari takomillashtirildi va hozirgi kunga kelib darsning to‘rtta asosiy komponentlarining umumlashmasidan – dars konspekti matniga kiritilgan jismoniy mashqlar, darsda ularni bajarish orqali o‘quvchi organizmida sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar(fiziologik, biologik, biomexanik, psixiologik va boshqalar), dars davomida o‘qituvchining hamda o‘quvchilarning faoliyati jismoniy tarbiya darsining mazmunini ifodalaydigan dars tushunchasining tarifi yuzaga keldi. Ular: Qayd qilingan jihatlar o‘zaro bir biri bilan o‘zaro uzviy bog‘langan va ular jismoniy tarbiya darsining xarakterli komponentlari(jihatlar) deb atalmoqda.

Jismoniy tarbiya darsining mazmuni tarkibiga kiruvchi komponentlardan yana biri darsning tayyorlov, asosiy, yakunlov qismlarida o‘quv material sifatida foydalanish uchun rejalashtirilgan jismoniy mashqlardir.

Aynan shu mashqlarni darsda bajarish orqali o‘quvchilar *oragnizmida funksional, ruhiy, pedagogik va boshqa qator o‘zgarishlar yuzaga keladi*. Bu jismoniy tarbiya darsi mazmunining ikkinchi komponentidir [3,5].

Dars mazmunini ifodalovchi navbatdagi (uchinchi va to‘rtinchi)komponentlar darsni olib borayotgan o‘qituchi hamda darsda ishtirok etayotgan *o‘quvchilarning faoliyati bo‘lib, dars mazmuniga oid* bu jihatlariga o‘qituvchining nazariy bilimlar berishi, o‘quvchilarda

amaliy harakat malakalarini shakllantirish uchun ularni darsdagi faoliyatini tashkillashi, taʼlim jarayoni uchun tanlangan oʻqitishning uslublari ham mujassamlashadi. Darsning samaradorligi qayd qilingan komponentlar va ularni amalga oshirish prinsiplariga borib taqaladi.

Darsning tarkibiga kiritilgan jismoniy mashqlar, dars mazmunining eng yirik xarakterli komponentidir. Lekin bunday tushuncha bir tomonlama boʻlib, tarbiyalash, sogʻlomlashtirish, bilim berish vazifalari va prinsiplarini qoʻllashda *oʻquvchilar uchun dars davomidagi faoliyatlari predmeti* boʻlib xizmat qiladi[1,3].

Dars samaradorlikning yetakchi, asosiy tamoyillar omillaridan biri *oʻqituvchining faoliyati* dars mazmunining navbatdagi komponenti boʻlib, uni dars davomidagi barcha kasbiy faoliyati: uyga vazifa berish va uni tushuntirish, darsning aniq vazifasini bayon qila bilish va uni hal qilishni tashkillash, shugʻullanuvchilarni doimiy nazoratda ushlash, ularni faoliyatini tahlil qilish, shuningdek, shugʻullanuvchilarning faoliyatini lozim boʻlgan yoʻlga burish, ular orasidagi munosabatlarni oʻzining diqqat markazida ushlash va oʻquvchilarning faoliyatlarini dars vazifalarini samarali hal qilish uchun yoʻnaltirish, boshqarish, nazorat qilish, oʻzlashtirishni baholashdek taʼlim – tarbiya jarayoning nazariy, amaliy tomonlarini va asosiy holatlarni oʻz ichiga oladi.

Adabiyotlar.

1. Abdullayev A. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. Darslik. 3-toʻldirilgan nashri. Fargʻona, 2021.
2. Xankeldiyev SH.X, Abdullayev A. va boshqalar. Sogʻlom turmush tarzi jismoniy madaniyati. Oʻquv qoʻllanma. Fargʻona, 2010-228 b.
3. Abdullayev A. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi. Xankeldiyev SH.X. Tahriri ostida. Darslik. 2-toʻldirilgan nashri. T.: “Navruz” nashryoti, 2019. - 416 bet

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA YOSHLARNI AXLOQIY TARBIYALASH MUAMMOSINING PSIXOLOGIK – PEDAGOGIK ASOSLARI

Raxmonova Gulrux Ulashevna

Qarshi davlat universiteti

Jismoniy tarbiya va sport kafedrasida dosenti

Kirish. Komil insonniy tarbiyalash sohasidagi vazifalarni bajarishda maktablar, litseylar, kollejlarda institut va universitetlarda berladigan gʻoyaviy bilimlar nazariy va amaliy tushunchalar, sport mashgʻulotlari gʻoyat katta ahamiyatga ega. Shu jarayonda yoshlarga Vatanga muhabbat, yurtga sadoqatlik, mehnatga munosabat tushunchalari singdiriladi. Qisqasi, kelajakda jamiyat uchun sogʻlom fikrlaydigan, baquvvat, jismonan har ishga tayyor yigit-qizlarni tayyorlash barchaning oldida turgan muhim vazifa sanaladi.

Shu jarayonda sportning eng qadimgi sanalgan, milliy xalq oʻyinlariga ham alohida ahamiyat berish lozim. Oʻzbek xalqining milliy oʻyinlari orqali yoshlar chaqqon, epchil,

xushyor, sezgir bo'lib kamol topadi. Albatta, bu o'yinlar xalq tomonidan kashf qilingan bo'lib, ma'lumotlarga qaraganda mingdan ziyod turi mavjud ekan. Har joyning etnik xususiyatlariga ko'ra o'sha joyga mos xalq o'yinlari bor. Eng ko'p tarqalgan turi harakatli o'yinlar ekan. Xalq o'yinlari mustaqil yurtimiz uchun zarur bo'lgan sog'lom, baquvvat, ruhan kuchli, xushchaqchaq, farzandlarni voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Ta'lim tizimidagi o'quv predmetlari asosan o'zlashtirish jarayonining psixalogik-pedagogik asoslarining muhimligi va ta'limning boshqa sohalaridagi o'rni hamda mohiyatini inkor etmagan holda bu ishlarni jismoniy madaniyat darslari va sinfdan tashqari mashg'ulotlariga ahamiyatini alohida e'tirof etish joiz. Zero, ushbu jarayonda birinchidan, shaxsning individual imkoniyatlarini bajarilishi lozim faoliyatga safarbarligi talab etilsa (tibbiy- fizialogik, ruhiy intellektual, amaliy xarakterdagi ko'rsatkich, malaka ko'nikma, nazariy bilim va xakozo), ikkinchidan, bevosita DTS talablarida nazarda tutilgan jismoniy rivojlanishdan tashqari barkamol shaxs tarbiyasining tarkibiy qismi axloqiy tarbiya amalga oshirilmoqda. Shuning uchun ham axloqiy tarbiyaning mazkur psixalogik aspektlari shaxs, uning tuzilishi va axloqiy salohiyati qiziqishi va uning shaxs tuzilishidagi ahamiyati kabilar kiritildi.

Asosiy qism. Yoshlarning jismoniy madaniyatga bo'lgan qiziqishi uchun zarur bo'lgan – yosh karakteristikasi, individual hususiyatlari (bilim, kuzatish, tarbiya, tafakkur) his etishi hamda sportga, jismoniy madaniyatga qiziqishini shakllantirishdir.

Sportning har xil turlariga, shu jumladan, milliy an'anaviy turlariga, ularning axloqiyasiga hissiy qiziqish bu hissiy kechinmalar yoshlarni jismoniy madaniyat darslari va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda axloqiy tarbiyalashning psixologik jarayonlari bo'lib, tadqiqot natijalari kutilgandek samara berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarni axloqiy tarbiyalash jarayonlarida avvalo quyidagi ish xususiyatlari ham hisobga olinadi:

- ulg'ayish va ijtimoiy tiklanish, faollik, mustaqillik;
- yangi mazmundagi axloqiy mashg'ulotlar, taassurotlar, xissiyotlar, kechinmalar, intilishlar, qiziqishlar va ehtiyojlar;
- o'z-o'zini anglash, o'z-o'ziga ta'sir etish, o'z-o'zini bilish, o'z-o'zini boshqarish;
- intellektni rivojlantirish;
- nazariy fikrlar, ijodiy uyg'onish, tarbiya axloqiy tarbiya, yangi bilimlarga chanqoqlik;
- inson omili bilan bog'liq muammolarga qiziqish;
- o'z qiziqishlari bo'yicha egallaydigan bilimlari barqaror doirasini aniqlashga intilish, asosiy sport turiga qiziqishni aniqlashdan iborat.

Yoshlarning yuqorida ajratib ta'kidlangan psixalogiya yosh xususiyatlaridan quyidagilar alohida diqqat markazimizda bo'ldi.

- mustaqillik;
- qiziquvchanlik(axloqiy, san'at, sportga qiziqish);
- bilimga bo'lga faollik;
- aqliy qobiliyatdan;
- o'z-o'zini mukammallashtirish (kamolotga yetkazish)ga intilish;

Yoshlarning jismoniy tarbiyalashda kuchli psixologik ta'sir kuchiga ega bo'lgan omillardan unumli foydalanish ham axloqiy tarbiyaning muhim jihati hisoblanadi.

Yoshlarda axloqiy qiziqish va ehtiyojni shakllantirishning pedagogik asoslariga quyidagilarni kiritish mumkin, o'quv va darsdan tashqari sifatlar xususiyatlari, ularning nazariy – amaliy xarakterlarning konseptual – pedagogik qoidalari, yoshlarda ushbu qiziqishni shakllantirish va ularni axloqiy tarbiyalashdagi imkoniyatlar, muammolarni amaliy hal etishning maqsadli yo'nalishlari, yo'naltirilganligi, vazifalari, uni amalga hal etishga pedagogik yondashuv jarayonining modeli, uning tuzilishi, mazmuni bosqichlari tasnifi, jarayoning muqarorligi, material axloqiy tarbiyani amalga oshiradi va unda qiziqish tarkib topadi.

Adabiyotlar:

1. Махмудов Б. Формирование навыков восприятия эстетических основ национальных подвижных игр у учащихся начальных классов. Молодой Ученый учредители: "издательство молодой ученый" issn: 2072-0297.

2. Abdullayev A. Jismoniy tarbiya va ta'lim. Maktabgacha ta'lim muammolari. Ilmiy amaliy konfrensiya. Toshkent-2022 y 241-244 b.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA PEDAGOGIK KONFLIKTLARNI BOSHQARISHDA JISMONIY TARBIYANING AHAMIYATI

Umarova Zuxra Abduraxmanovna

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlash, sog'lom psixologik muhitni yaratish hamda o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlarda muvozanatni saqlash dolzarb masalalardan biridir [1]. Ta'lim jarayonida yuzaga keladigan pedagogik konfliktlar (nizo, kelishmovchilik, tushunmovchilik) ko'p hollarda o'quvchi shaxsining rivojlanishiga, sinf jamoasining muhitiga va o'qituvchi obro'siga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, konfliktlarni boshqarish, ularni to'g'ri hal etish, profilaktika qilish va sog'lom muhitni tiklashda jismoniy tarbiya vositalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy tarbiya – bu nafaqat o'quvchilarning sog'lom rivojlanishini ta'minlovchi, balki ularning ruhiy holatini muvozanatlashtiruvchi, stressni kamaytiruvchi, emotsional barqarorlikni oshiruvchi vositadir [2]. Maktab muhitida jismoniy faoliyat o'quvchilar o'rtasida o'zaro hurmat, do'stlik, hamkorlik, jamoaviylik va o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu jihatdan, jismoniy tarbiya konfliktlarning oldini olish, ularni yumshatish va konstruktiv yo'nalishga o'zgartirishda samarali psixologik-pedagogik vosita hisoblanadi.

Pedagogik konfliktlarni boshqarish jarayonida o'qituvchining emotsional madaniyati, kommunikativ mahorati va jismoniy faollikka asoslangan darslarni tashkil etish ko'nikmalari katta rol o'ynaydi. Ayniqsa, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari orqali o'quvchilar o'z his-tuyg'ularini boshqarish, raqobatni sog'lom shaklda qabul qilish, jamoada ishlash va o'zaro muloqotni to'g'ri yo'lga qo'yish imkoniga ega bo'ladilar [3].

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, yoshlarning sog'lom turmush tarziga yo'naltirilgan dasturlarni amalga oshirish, o'quv jarayonida stress va konfliktlarni kamaytirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar ushbu mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi [3]. Shu bois, umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni boshqarishda jismoniy tarbiyaning o'rni va ahamiyatini o'rganish, uni amaliyotda qo'llash mexanizmlarini aniqlash bugungi kunda muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biridir.

Shunday qilib, ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u o'quv muhitida sog'lom psixologik muvozanatni saqlash, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi ijobiy aloqalarni mustahkamlash hamda pedagogik konfliktlarni oldini olishda jismoniy tarbiya vositalaridan kompleks tarzda foydalanishning nazariy va amaliy asoslarini yoritishga qaratilgan.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni boshqarish — bu o'quv jarayonida yuzaga keladigan nizo va kelishmovchiliklarni o'z vaqtida aniqlash, ularning sabablarini tahlil qilish hamda ijobiy yo'l bilan hal etish jarayonidir. Mazkur jarayonda jismoniy tarbiya vositalari o'quvchilarning emotsional holatini barqarorlashtirish, stressni kamaytirish va ijtimoiy moslashuvchanlikni kuchaytirishda samarali ta'sir ko'rsatadi [4].

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bolalarda o'zaro hamkorlik, intizom, o'zini tuta bilish, sabr-toqat va jamoaviylik kabi ijobiy sifatlarni shakllantiradi. Shu orqali o'quvchilar orasidagi salbiy raqobat, tushunmovchilik va bahsli holatlar kamayadi. Ayniqsa, sport o'yinlari jarayonida o'quvchilar o'zaro hurmat, adolat tamoyillariga amal qilish, g'alaba va mag'lubiyatni to'g'ri qabul qilishni o'rganadilar. Bu esa konfliktlarning oldini olishda muhim psixologik omil hisoblanadi [5].

Jismoniy tarbiya darslarida pedagog faqat jismoniy mashqlarni emas, balki axloqiy tarbiya elementlarini ham qo'llaydi. Masalan, jamoaviy o'yinlarda liderlik, hamjihatlik, o'zaro yordam, do'stona raqobat kabi qadriyatlar targ'ib qilinadi [6]. Shu bilan birga, sport faoliyati orqali o'quvchilarning o'zaro muloqot madaniyati rivojlanadi, bu esa darsdan tashqari jarayonlarda ham ijobiy kommunikativ muhitni yaratishga xizmat qiladi.

Pedagogik konfliktlarni boshqarishda jismoniy tarbiya darslarining psixoprofilaktik ahamiyati ham katta. Harakat faoliyati o'quvchilarda yig'ilib qolgan asabiy energiyani chiqarmoqda yordam beradi, agressiv holatlarni yumshatadi va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi [7]. Jismoniy faollik insonning hissiy muvozanatini tiklaydi, natijada o'quvchi o'zini tinch, ijobiy va faol his etadi.

Shuningdek, o'qituvchining jismoniy tarbiya jarayonidagi roli alohida ahamiyatga ega. U nafaqat mashqlarni o'rgatuvchi, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga yo'naltiruvchi, ularda sog'lom raqobat, hurmat va hamkorlikni shakllantiruvchi tarbiyachi sifatida faoliyat yuritadi. Pedagog o'zining emotsional barqarorligi, adolatli munosabati va ijobiy muomalasi bilan konfliktlarning paydo bo'lishini oldini oladi [8].

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya umumiy o'rta ta'lim tizimida nafaqat sog'lomlashtiruvchi, balki konfliktlarni boshqarishning samarali pedagogik vositasi sifatida muhim o'rin tutadi. U o'quvchilarda ijobiy munosabat, o'zaro hurmat, sabr-toqat va hamkorlikni shakllantirib, maktabdagi psixologik muhitni barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni boshqarishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati nihoyatda katta bo'lib, u o'quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishiga, xususan, uning emotsional, ijtimoiy va axloqiy yetukligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [9]. Jismoniy tarbiya darslari orqali o'quvchilarda nafaqat sog'lom hayot tarzi ko'nikmalari shakllanadi, balki o'zaro hurmat, hamkorlik, sabr-toqat, o'zini nazorat qilish va ijobiy muloqot madaniyati rivojlanadi. Aynan shu jihatlar konfliktlarning oldini olish va ularni boshqarishda asosiy psixologik tayanch hisoblanadi.

Pedagogik konfliktlarni boshqarishda jismoniy tarbiya o'qituvchisi yetakchi o'rin tutadi. U o'zining kommunikativ mahorati, emotsional barqarorligi, adolatli baholash tamoyiliga rioya qilishi orqali sinfda sog'lom psixologik muhitni yaratadi. Bunday muhitda o'quvchilar o'z fikrini ochiq ifoda etadi, boshqalarning fikrini hurmat qiladi va nizo holatlarini konstruktiv tarzda hal etishga o'rganadi.

Jismoniy mashqlar va sport o'yinlari o'quvchilarning agressiv holatini yumshatadi, ortiqcha energiyani to'g'ri yo'naltirishga yordam beradi, jamoaviylik tuyg'usini mustahkamlaydi[10]. Shu tariqa, jismoniy tarbiya pedagogik konfliktlarni boshqarishda tabiiy vosita sifatida ishlaydi — u o'quvchilarning ruhiy holatini me'yorga keltiradi, ijobiy munosabatlarni mustahkamlaydi va maktabda sog'lom ijtimoiy muhitni ta'minlaydi.

Shunday qilib, jismoniy tarbiya darslarini to'g'ri tashkil etish, ularni tarbiyaviy va psixologik jihatdan boyitish pedagogik konfliktlarning oldini olishning eng samarali yo'llaridan biridir. U faqat sog'lom avlodni emas, balki ruhiy barqaror, bag'rikeng va ijtimoiy mas'uliyatli yoshlarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sog'lom turmush tarzini keng targ'ib qilish va jismoniy faollikni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-6099-son Qarori. — Toshkent, 2020.
2. "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. — Toshkent: Adolat, 2015.
3. Karimova V.M. Pedagogik muloqot va konfliktologiya asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Umarova Z. Boshlang'ich ta'limda konfliktologiya. — Toshkent: "Yangi Chirchiq Prints", 2023.
5. Yo'ldosheva M.X. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA SHAXMAT MASHG‘ULOTLARINI SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH UCHUN DARS ISHLANMASI

Xoliqov Umidjon Qo‘chqarovich

Guliston davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası, v.b. dotsent

Har bir millat o‘z kelajak avlodida komillikni ko‘rishni orzu qiladi. O‘zbek xalqi o‘z madaniyati va ma‘naviyatida komil insonlar tarbiyasiga alohida e‘tibor bergan va bunday komillik darg‘alarini etishtirish har bir zamonda muhim sanalgan. Inson kamolotida esa jismoniy va ma‘naviy go‘zallik muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois bugungi kunda yurtimizda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga ola biladigan, intiluvchan va serg‘ayrat yoshlarni tarbiyalashga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-avgustdagi «O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni shakllantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-3906-son va 2021-yil 14-yanvardagi “Shaxmatni yanada shakllantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4954-son [1,B.3] Qarorlarida «... umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida shaxmatga o‘qitishni bosqichma-bosqich qamrab olish, yuqori malakali murabbiy kadrlarni tayyorlash, shaxmat klublari va umumiy o‘rta ta‘lim maktablari shaxmat sinflarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash”, “... tegishli 1000 ta umumiy o‘rta ta‘lim maktabida 2, 3 va 4-sinf o‘quvchilarini “Jismoniy tarbiya” fani doirasida 18 soatlik reja asosida shaxmatga o‘qitish yo‘lga qo‘yiladi hamda ularga “metodik yordam” ko‘rsatilishi nazarda tutilgan.

Umum ta‘lim muassasalarida shaxmat kursini o‘qitishdan maqsadi – o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratish xamda ularda umumiy madaniyat, mantiqiy, mustaqil, sog‘lom fikrlay olish qobiliyatini shakllantirishdan iborat.

Shaxmat – umumiy va intellektual qobiliyatlarni rivojlantiruvchi ta‘limning bir turi hisoblanib, psixologik jarayonlarini rivojlantiruvchi, insonni aqliy, ijodiy va tarbiyaviy komolotga erishishiga yo‘naltirilgan pedagogik jarayondir. Shaxmat o‘quvchilarni yanada ma‘nan etu qilib tarbiyalashda qo‘shimcha tarbiya vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Shaxmat o‘quv kursi o‘qitilishi matematika, psixologiya, pedagogika va jismoniy tarbiya bilan bog‘liq bo‘lib, ushbu fanlarni o‘zlashtirishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. [2,B.4]

Darsning mavzusi: Farzin

Darsning maqsadi: O‘quvchilarga shaxmatdagi farzin, o‘quvchilarning aqliy faolligini mustahkamlash, shaxsiy sifatlarni shakllantirish.

Ta‘limiy: Shaxmat sport turi haqida bilim, malaka va ko‘nikmalar hosil qilish.

Tarbiyaviy: Mashg‘ulot jarayonida o‘zini hamda sherigini hurmat qilish, shaxmat doskasi va sipohlardan to‘g‘ri foydalanish, gigiyena qoidalariga amal qilish.

Rivojlantiruvchi: O'quvchilarda mantiqiy va shaxsiy sifatlarini shakllantirish.

Dars turi: Nazariy va amaliy mashg'ulotlardan iborat noan'anaviy dars.

Darsda qo'llaniladigan metodlar: "Aql charxi", "Tarmoq", "Ko'rsatmali", "Amaliy mashqlarni bajarish", "Musobaqa", "Aqliy hujum" metodlari orqali o'quvchilarga amaliy va nazariy bilim berish.

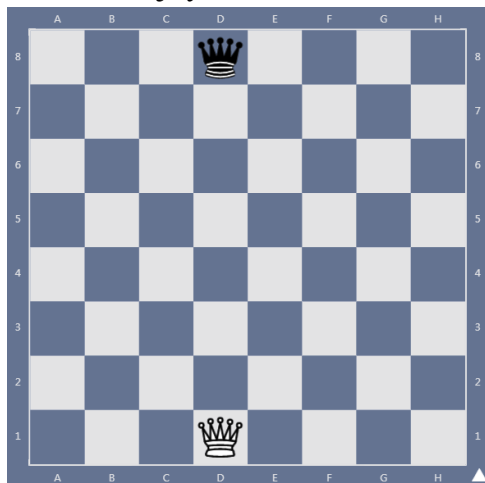
Darsning jihozi: Shaxmat doskasi, sipohlar, AKT vositalari,

Dars o'tish joyi: Sinf xonasi.

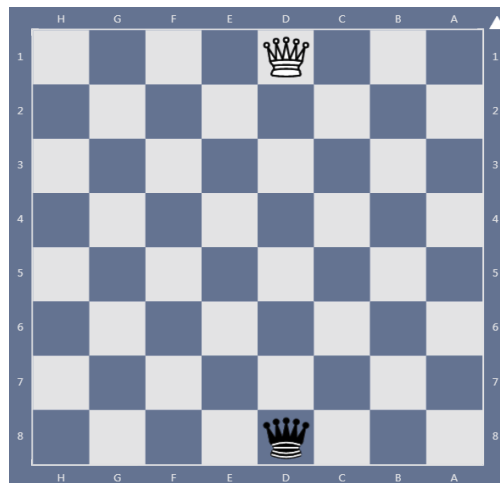
Mavzuning nazariy va metodik asoslari

Farzin-shaxmat sipohlari ichida eng kuchlisi. Farzin yurishini o'rganish uchun shox, ruh, fil va piyodalarga o'xshab yuradi va urib oladi. Shox, ruh, fil, va piyodaning yurishini eslab qolish oson. Ya'ni, farzin-vertikal, gorizontal, diagonal bo'ylab bo'sh xonalardan bemalol yuradi va shu chiziqda sipohlarni urib olishi mumkin. [3,B.43]

Tomonlarda bittadan farzin sipohi bo'lib, 1-diagrammada oq va qora tomon farzinlari uchun dastlabki joylashish xonasi ko'rsatilgan.

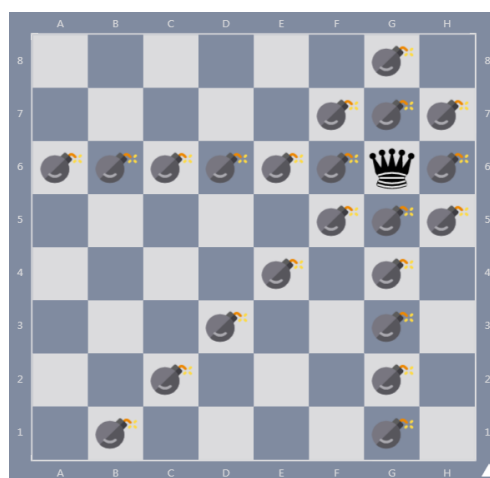
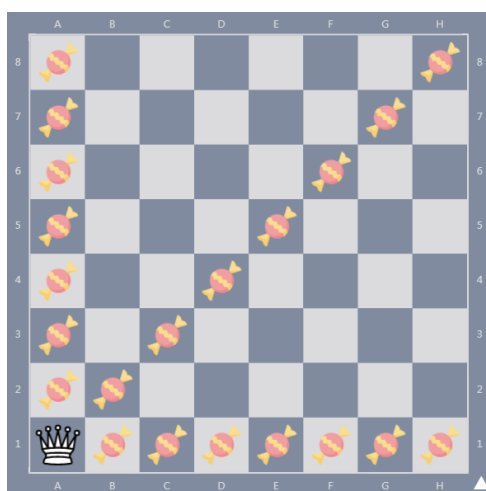
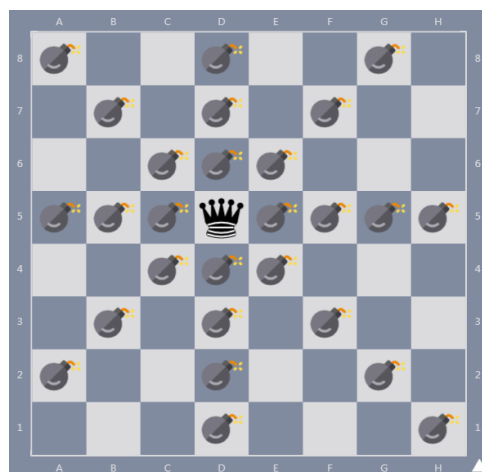
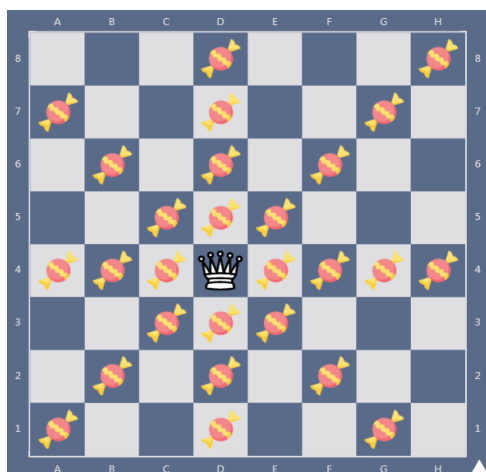
1-diagramma

Farzinni partiyani boshlashdan avval o'zining rangidagi xonaga joylashtirish lozim (ya'ni oq farzin **d1** xona-oq xonada, qora farzin **d8** xona-qora xonaga)-bu, farzinning boshlang'ich holatini eslab qolishning eng oson usuli hisoblanadi. Oq farzin o'yin boshida hamisha oq rangdagi **d1** xonasida joylashadi, qora farzin esa qora rangdagi **d8** xonasida turadi. [4-3,B.43]

Shox shaxmat o'yindagi eng muhim ahamiyatga ega bo'lgan sipoh bo'lishiga qaramay, uning harakatlanishi biz ko'rganimizdek juda sustdir. Farzin esa shaxmat o'yinidagi eng kuchli va eng harakatchan sipoh hisoblanadi. U xuddi shox kabi har tarafga harakatlanishi mumkin, ammo undan ko'proq masofaga yuradi. Farzinni serharakat sipoh deb atashimizning asosiy sababi, u ham shox, ham piyoda, ham ruh, ham fil kabi harakat qila oladi.

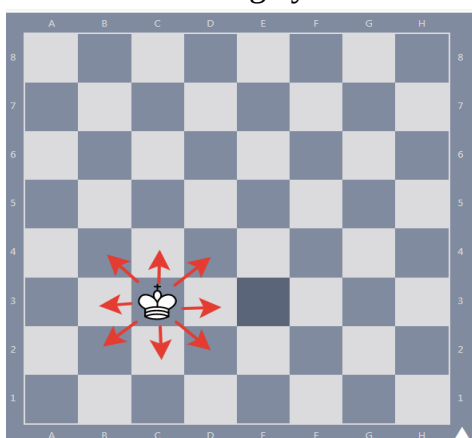
Ushbu 2-diagrammada ko'ratilgan farzin sipohi yulduzchalar bilan belgilangan xonalarga yuradi va urib olishi mumkin. [4,B.120]

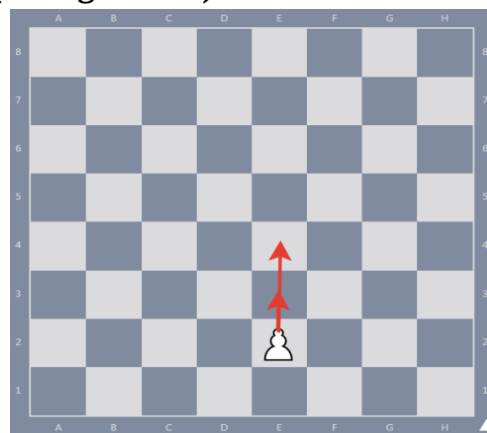
2-diagramma

2 Mavzuning amaliy va metodik asoslari

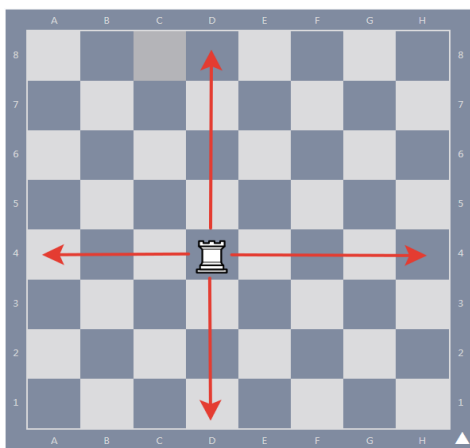
O'qituvchi tomonidan bo'sh namoyish taxtasida quyidagilarni taqqoslash uchun **(1-diagramma)** shox c4 xonasiga qo'yilib 8 xonaga yurib olishi, **(2-diagramma)** piyoda boshlang'ich xonasiga qo'yilib 2 xonaga yura olishi, **(3-diagramma)** ruh markaziy e4 xonasiga qo'yilib, 14 xonaga yura olishi, **(4-diagramma)** fil e4 xonasida 13 xonaga va farzinni esa 27 ta xonaga yura olishi tushuntiriladi. **(5-diagramma).**

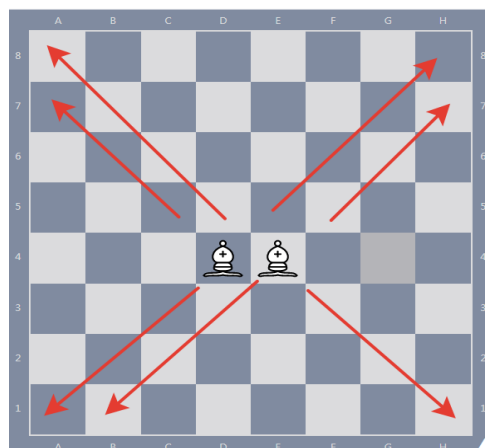
1-diagramma

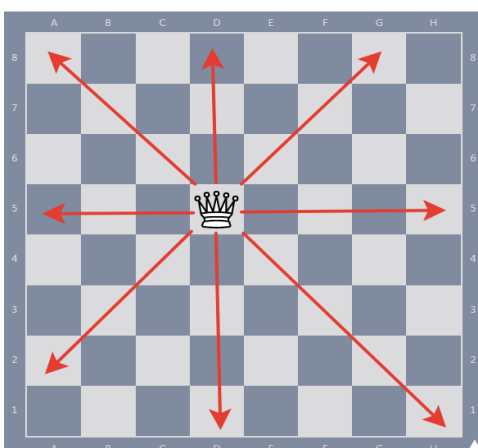
2-diagramma

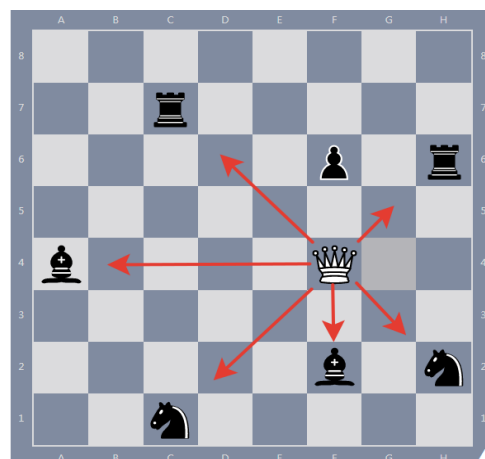
3-diagramma

4-diagramma

5-diagramma

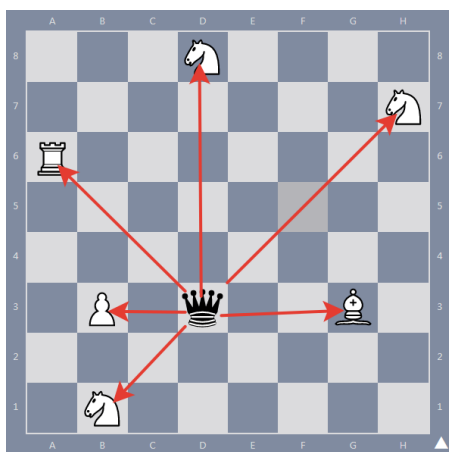

6-diagramma

Farzin o'zining va raqib sipohlarining ustidan sakrab yura olmaydi. Agar farzin yurishi mumkin bo'lgan gorizontaal, vertikal va diagonal yo'nalishlardagi o'zining sipohlari bo'lsa, ulargacha bo'lgan istalgan bo'sh xonaga yurish mumkin. 4-diagramma misol tariqasida namoyish taxtasiga teriladi va o'quvchilarga farzinning yurish yo'nalishlari ko'rsatiladi. Farzin sipohlar ustidan sakrab yurishi mumkin emasligi aytib o'tiladi. Xulosa qilsak farzin vertikal, gorizontaal va diagonal bo'ylab yura oladi (**6-diagramma**). [5,B.68]

Farzinning urib olishi. Farzin oq xonada bo'lsa, oq diagonal bo'ylab, qora xonada esa qora diagonal bo'ylab va vertikal va diagonalda joylashgan istalgan sipohni urib olishi mumkin. Farzin urib olgan sipoh o'rnini egallaydi.

7-diagrammadagi holatda oq farzin bilan qora sipohlarlar ketma-ketlikda urib olish qoidasi ko'rsatiladi.

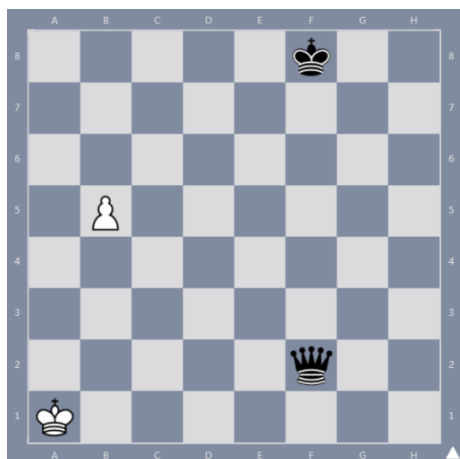
7-diagramma

Aytgancha! Farzin joylashgan har qanday raqib sipohi yoki piyodasini yutib olishi mumkin, albatta, shoxdan tashqari. Raqib shoxi urib olinmaydi! [6,B.28]

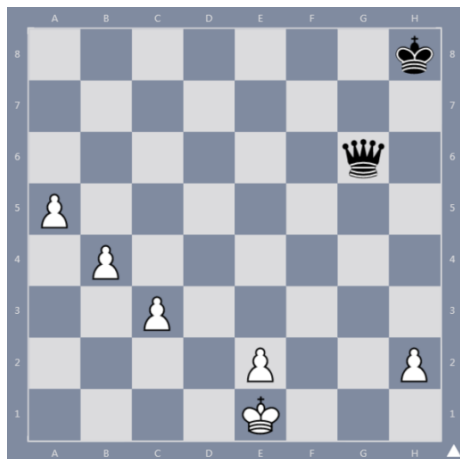
3 Mustaqil ishlash va o'z imkoniyatlarini sinab ko'rish

Masalalar

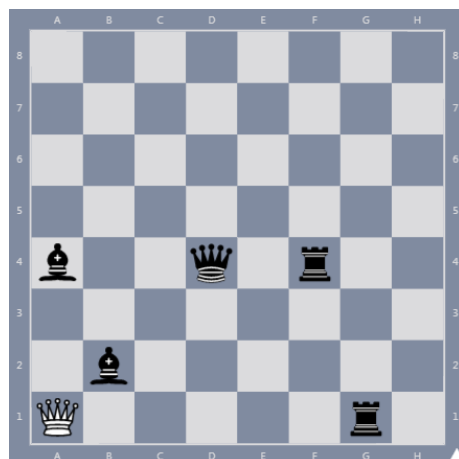
3.1. Farzin qanday qilib ikki yurishda piyodani urishi mumkin?

3.3. Farzin qanday qilib ikki yurishda piyodani urishi mumkin?

3.2. Qora fil farzinga hujum qilmoqda. Farzin qaysi xonaga borishi mumkin?

3.4. Qora farzin qaysi sipohga hujum qilyapti?

4 Savol va topshiriqlar:

1. Farzin otga o‘xshab yuradimi?
2. Farzin vertikal, gorizonta va diagonal bo‘ylab yura oladimi?
3. Farzin boshqa sipohlar ustidan sakrash imkoniyatiga egami?
4. Farzin burchakdagi xonalarda nechta xonaga yura olishini ayting?
5. Farzinning kuch nisbati nechta piyodaga teng?

Asosiy adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 14 yanvardagi "Shaxmatni yanada shakllantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida" PQ-4954-son qarori.
2. Xoliqov U.Q "Shaxmat dunyosiga ilk qadam" O‘quv qo‘llanma. Toshkent, "Bookmany print", 2022–yil.37-43 b
3. Maxmudov A.X , U.Xoliqov, V.Abuazizova "Shaxmat amaliyoti" T.: metodik qo‘llanma. Nashriyot. "Nodirabegim"-2021 yil, 28-30 b.
4. Norboyev N.N "Shaxmat nazariyasi va metodikasi", O‘quv qo‘llanma. Toshkent, "Yosh kuch", 2021–yil. 120-125 b
5. B.S.Xolmirzayev, A.Asralxodjayev, S.U.Nazarov, A.Razzoqov "**Shaxmat**" O‘quv qo‘llanma. Toshkent : "Umid Design", 2021.-152 b
6. Qosimjonov R. "Shaxmat sehrli olam", Toshkent, "Info COM.UZ", 2008-yil, – 15-23 b

JISMONIY TARBIYA MASHG‘ULOTLARINI TASHKIL ETISHDA XAVFSIZLIK QOIDALARI

G.T.Shariyeva

o‘qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Alliyeva Gulsanam, Masharifova Rayhona,

Ergasheva Ruxshona

23/5-guruh talabalari

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim muassasalarida xavfsizlik masalalariga alohida e’tibor berilmoqda. Chunki jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari jarayonida noto‘g‘ri tashkil etilgan harakatlar, jihozlardan noo‘rin foydalanish yoki nazoratning yetarli emasligi bolalarning sog‘lig‘iga zarar yetkazishi, jarohatlanish holatlariga sabab bo‘lishi mumkin. Shu sababli pedagog va tarbiyachilarning asosiy vazifasi — mashg‘ulot jarayonini xavfsiz sharoitda o‘tkazish, bolalarni ehtiyotkorlik, intizom, va o‘zini tutish madaniyatiga o‘rgatishdan iboratdir.

Maktabgacha ta'lim tizimida jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bolalarning sog'lom o'sishi, harakat faolligini rivojlantirish, jismoniy sifatlarini shakllantirish hamda ularni maktab ta'limiga tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Jismoniy mashqlar, o'yinlar, estafeta va harakatli faoliyatlar orqali bolalarda koordinatsiya, muvozanat, chaqqonlik, kuch, epchillik va chidamlilik kabi fazilatlar rivojlanadi. Shu bilan birga, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining samaradorligi va xavfsizligi pedagog tomonidan to'g'ri tashkil etilishiga, sanitariya-gigiyena me'yorlariga amal qilinishiga hamda xavfsizlik qoidalarining qat'iy bajarilishiga bevosita bog'liqdir.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida xavfsizlik qoidalariga rioya qilish nafaqat bolalarning hayoti va sog'ligini himoya qiladi, balki mashg'ulotlarning samaradorligini oshiradi. Chunki o'zini xavfsiz his qilgan bola faol, mustaqil va ishonch bilan harakat qiladi. Shu bilan birga, xavfsizlik qoidalariga amal qilish bolalarda mas'uliyat, o'z harakatlariga nazorat o'rnatish, hamjihatlikda ishlash kabi muhim ijtimoiy ko'nikmalarni ham shakllantiradi.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etishda xavfsizlikni ta'minlash, eng avvalo, pedagogning tayyorgarligiga, bilim va ko'nikmalariga bog'liq. Tarbiyachi mashg'ulotdan avval bolalarning yosh va jismoniy imkoniyatlarini, sog'lig'i holatini, mashqlar murakkablik darajasini inobatga olishi zarur. Har bir mashg'ulotning mazmuni bolalarning rivojlanish darajasiga mos bo'lishi bilan birga, ularni ortiqcha charchatmasligi, ruhiy va jismoniy zo'riqishga olib kelmasligi kerak.

Mashg'ulot o'tkazuvchi pedagog bolalarga har bir harakatni to'g'ri bajarish usullarini ko'rsatib, noto'g'ri harakatlar oqibatida qanday xavflar yuzaga kelishi mumkinligini tushuntirib berishi lozim. Bolalarda mustaqil harakatni to'g'ri rejalashtirish, diqqatni jamlash, buyruqlarga tez javob qaytarish, intizom va mas'uliyatni rivojlantirish xavfsizlikning muhim omillaridandir.

Mashg'ulot o'tkaziladigan joy jismoniy faoliyat uchun qulay, xavfsiz va gigiyenik talablar asosida tayyorlangan bo'lishi shart. Sport zali yoki maydonchadagi pol sirpanmasligi, burchak va devorlar silliq, to'siqlarsiz bo'lishi zarur. Jihozlar — gimnastika skameykasi, halqalar, to'plar, tayoqlar, arqonlar va boshqa vositalar — bolalar yoshiga mos, yengil, xavfsiz materiallardan tayyorlangan bo'lishi kerak.

Mashg'ulotdan oldin tarbiyachi barcha jihozlarni tekshirib chiqishi, buzilgan yoki nosoz jihozlardan foydalanmasligi lozim. Shu bilan birga, bolalarga jihozlardan to'g'ri foydalanish qoidalari o'rgatiladi. Masalan, gimnastika skameykasiga faqat tarbiyachi ruxsati bilan chiqish, to'pni faqat belgilangan yo'nalishda otish, yugurish paytida masofa saqlash kabi qoidalar har bir mashg'ulotda eslatib turilishi zarur. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari uch bosqichda tashkil etiladi: tayyorgarlik, asosiy va yakuniy bosqich. Har bir bosqichda xavfsizlik choralariga rioya qilish muhim ahamiyatga ega.

Tayyorgarlik bosqichida bolalar mashg'ulot joyiga tartibli ravishda joylashtiriladi, kiyim-boshlari tekshiriladi, mashg'ulotning maqsadi tushuntiriladi va tanani mashqlarga tayyorlovchi yengil isinish harakatlari bajariladi. Bu bosqichda tarbiyachi bolalarning kayfiyatini, sog'lig'ini va faol ishtirok etish tayyorgarligini nazorat qiladi.

Asosiy bosqichda mashqlar bajarilish jarayonida bolalarning harakatlari doimiy nazorat ostida bo'lishi zarur. Tarbiyachi ularni turli yo'nalishlarda harakatlantirar ekan, to'qnashuv, yiqilish yoki jihozlar bilan to'satdan aloqa qilish holatlarining oldini oladi. Har bir mashqdan keyin qisqa dam olish lahzalari tashkil etilishi bolalarning charchamasligini ta'minlaydi.

Yakuniy bosqichda esa tinchlantiruvchi mashqlar, chuqur nafas olish, yurak urishini me'yorga keltiruvchi yengil harakatlar bajariladi. Shu bosqichda tarbiyachi bolalarning umumiy holatini kuzatib, zarurat bo'lsa, tibbiy yordam choralari ko'radi. Xavfsizlik qoidalari faqat mashg'ulot davomida emas, balki kundalik hayotda ham amal qilinishi lozim bo'lgan muhim ijtimoiy ko'nikmadir. Shu sababli tarbiyachilar bolalarda xavfsizlik madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor berishlari kerak. Buning uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

- bolalarga xavfsizlik belgilarini tanish va tushunishni o'rgatish;
- o'yinlar orqali xavfli holatlarni aniqlash va ularni oldini olish yo'llarini ko'rsatish;
- o'zaro yordam va do'stlik tamoyillarini mustahkamlash;
- xavfsizlikni saqlash uchun bir-birini ogohlantirish madaniyatini rivojlantirish.

Natijada bolalar jismoniy mashg'ulotlarda nafaqat faol ishtirok etadi, balki o'z harakatlariga javobgarlik bilan yondashishni, o'zini va boshqalarni himoya qilishni o'rganadilar.

Tarbiyachining xavfsizlikni ta'minlashdagi o'rni beqiyosdir. U mashg'ulot jarayonining boshidan oxirigacha bolalarning harakatlarini kuzatadi, kerak bo'lsa, ularni to'g'rilaydi, yordam beradi va rag'batlantiradi. Tarbiyachi bolalarga o'rnak bo'lishi, tinchlik, tartib va intizomni ta'minlashi zarur.

Pedagog tomonidan mashg'ulotni puxta rejalashtirish, bolalar yoshiga mos mashqlarni tanlash, xavfsiz jihozlardan foydalanish, gigiyenik va tashkiliy talablarni bajarish — bu xavfsizlikni ta'minlovchi asosiy omillardir. Shu bilan birga, har bir bola o'zining harakati, jihozlardan foydalanishi va o'yin davomida intizomni saqlashi uchun javobgarlikni his etishi lozim.

Xavfsizlik madaniyatini shakllantirishda tarbiyachi asosiy rahbar sifatida o'z namunasi bilan ta'sir ko'rsatadi. U bolalarda diqqatni jamlash, buyruqlarga tez javob berish, bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo'lish, xavfli holatlardan saqlanishni o'rgatadi. Bunday yondashuv natijasida jismoniy tarbiya mashg'ulotlari nafaqat samarali, balki xavfsiz tarzda tashkil etiladi.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini o'tkazishda xavfsizlik qoidalariga rioya qilish — bu bolalar salomatligini muhofaza qilish, ularning har tomonlama barkamol rivojlanishiga zamin yaratish va sog'lom turmush tarziga bo'lgan munosabatni shakllantirishda eng muhim pedagogik shartlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi Nizom. – Toshkent, 2018.

2. Abdullayeva, M. A. Maktabgacha ta'limda jismoniy tarbiya metodikasi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018. – 164 b.
3. Akramov, A. R. Bolalar jismoniy rivojlanishida harakatli o'yinlarning o'rni. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. – 132 b.
4. G'ulomova, N. S. Maktabgacha yoshdagi bolalarda jismoniy faollikni rivojlantirish yo'llari. // “Maktabgacha ta'lim” jurnali. – 2019. – №3. – B. 45–49.
5. Hasanov, I. T. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida xavfsizlik qoidalari. – Toshkent: “Ilm ziyo”, 2021. – 98 b.

JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARNI QO'LLASH IMKONIYATLARI

G.T.Shariyeva

o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Sunnatova Maxfuza, Ergasheva Zo'rabi, Salimboyeva Shoista

23/5-guruh talabalari Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan islohotlar jismoniy tarbiya sohasiga ham yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Zamonaviy ta'limda bolalarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy faolligini oshirish, mustaqil fikrlash va ijodiy harakat qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni beqiyosdir.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarni qo'llash — bu o'qituvchi va tarbiyachi faoliyatini yangi pedagogik, axborot va interfaol usullar asosida tashkil etish, o'quvchilarda jismoniy madaniyatni ongli ravishda shakllantirish imkonini beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari, maktablar hamda oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining samaradorligini oshirish, ularni qiziqarli va interfaol shaklda tashkil etish uchun zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarning mohiyati. “Innovatsion texnologiya” atamasi jismoniy tarbiya sohasida — bu o'quv jarayoniga yangi pedagogik usullar, raqamli texnologiyalar, interfaol o'yinlar va sog'lomlashtiruvchi vositalarni joriy etish orqali mashg'ulotlarni yanada samarali, qiziqarli va motivatsion shaklda tashkil etish deganidir.

Innovatsion texnologiyalar o'qituvchining an'anaviy rolini o'zgartiradi — u endi bilim manbai emas, balki faoliyatni boshqaruvchi, yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi shaxsga aylanadi.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida quyidagi turdagi innovatsion texnologiyalar keng qo'llanmoqda:

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) – video darslar, mobil ilovalar, virtual trenerlar, multimediya materiallari orqali mashg‘ulotlarni boyitish.

- interfaol o‘yin texnologiyalari – raqamli o‘yinlar, sensorli ekranli mashqlar, harakatni aniqlovchi o‘yin qurilmalari (masalan, Kinect, Wii Fit) orqali bolalarda harakat motivatsiyasini oshirish.

- STEAM yondashuvi asosidagi mashqlar – fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika elementlarini jismoniy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish.

- trening va simulyatsiya texnologiyalari – maxsus dasturlar orqali harakatlarni tahlil qilish, to‘g‘ri bajarishni avtomatik nazorat qilish.

Innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning pedagogik afzalliklari. Innovatsion texnologiyalar jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarining ta’limiy, tarbiyaviy va sog‘lomlashtiruvchi samaradorligini oshiradi. Quyidagi afzalliklarni keltirish mumkin:

Motivatsiyani kuchaytiradi — bolalar raqamli, o‘yinli va interfaol usullarga qiziqish bildiradilar, mashg‘ulotlarga faol qatnashadilar.

Individuallashtirilgan yondashuvni ta’minlaydi — har bir bolaning jismoniy imkoniyatlari, harakat tezligi, koordinatsiya darajasiga mos mashqlar tanlanadi.

O‘qituvchi nazoratini osonlashtiradi — mobil dasturlar, video tahlil vositalari yordamida mashq bajarilishi aniqlik bilan baholanadi.

Sog‘lom raqobatni shakllantiradi — bolalar o‘z natijalarini elektron platformalarda solishtiradilar, bu esa ularni yanada faol bo‘lishga undaydi.

Ijodkorlik va mustaqillikni rivojlantiradi — bolalar o‘z harakat kombinatsiyalarini yaratish, jamoaviy mashqlarni loyihalash orqali ijodiy tafakkurini namoyon etadilar.

Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida innovatsion texnologiyalarni joriy etishda quyidagi yo‘nalishlarda ishlash maqsadga muvofiqdir:

- multimedia vositalaridan foydalanish: videoroliklar, animatsiyalar, interfaol taqdimotlar yordamida mashqlar texnikasini tushuntirish.

- mobil ilovalar: “Fitness Kids”, “Just Dance Kids”, “Move It” kabi ilovalar yordamida bolalarni harakatga jalb etish.

- virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR): bolalar harakatni o‘yin shaklida bajarib, muvozanat, koordinatsiya va tezkorlikni rivojlantiradi.

- gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) usuli: mashqlarni raqamli ball, reyting, mukofot tizimlari bilan uyg‘unlashtirish orqali qiziqish uyg‘otish.

- sun’iy intellekt asosidagi kuzatuv dasturlari: bolaning mashq bajarishdagi holati va natijasini aniqlab, avtomatik tavsiyalar beradi.

Muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari. Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonida ayrim muammolar ham kuzatiladi, jumladan:

- texnik vositalarning yetishmasligi;

- pedagoglarning AKT savodxonligi pastligi;

- metodik qo‘llanmalar va mahalliy dasturiy ta’minotning cheklanganligi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun:

- o‘qituvchilarni AKT bo‘yicha malaka oshirish kurslariga jalb etish;

- jismoniy tarbiya uchun milliy innovatsion platformalar yaratish;
- ta'lim tashkilotlarini raqamli jihozlar bilan ta'minlash;
- o'yinli va raqamli jismoniy faoliyat uchun lokal dastur va mobil ilovalar ishlab chiqish zarur.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarni qo'llash – bu bolalarning jismoniy, intellektual va ruhiy rivojlanishini uyg'unlashtirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik yo'nalishdir. Innovatsion yondashuv mashg'ulotlarni zamonaviy, interfaol va motivatsion shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Bunday texnologiyalar yordamida bolalarda harakatga bo'lgan qiziqish ortadi, sog'lom turmush tarzi shakllanadi, mustaqillik, ijodkorlik va jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Shunday qilib, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarni samarali joriy etish maktabgacha ta'limdan boshlab sog'lom, faol va zamonaviy avlodni tarbiyalashning kafolatli yo'lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

Alimova, M. R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ularni ta'lim jarayoniga joriy etish. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.

Baratov, A. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA SPORT MASHG'ULOTLARINI SAMARALI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI PLATFORMALAR VA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING INNOVATSION IMKONIYATLARI

Rahimov Sanjar Muxamadiyevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti "Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar"

kafedrasi mudiri, p.f.f.d. (PhD).

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish davrida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan vazifalar tobora murakkablashib bormoqda. Boshlang'ich ta'lim jarayoni esa kelajak avlodning sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy rivojlanishini ta'minlash va ularning intellektual salohiyatini kengaytirishda muhim bosqich sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois, sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun nafaqat jismoniy faollikni oshirish, balki ularning motivatsiyasi, muloqot qobiliyati va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatini ham beradi. An'anaviy usullar bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik yondashuvlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal tatbiq etilishi ushbu jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

So'nggi yillarda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarida raqamli platformalar, onlayn dasturlar va interaktiv vositalarning joriy etilishi ta'lim jarayoniga sifat jihatidan yangi ko'rinish olib kirdi. Masalan, maxsus mobil ilovalar orqali o'quvchilarning jismoniy faolligi, qadamlar soni, yurak urish tezligi yoki mashqlarni bajarish darajasi muntazam nazorat qilinishi mumkin. Bu esa o'qituvchilarga har bir o'quvchining individual rivojlanish darajasini hisobga olib, mashg'ulotlarni moslashtirish imkonini beradi. Bundan tashqari, virtual sport maydonchalari, interaktiv videodarslar va masofaviy mashg'ulotlar o'quvchilarning qiziqishini oshirib, ularni yangi shakllarda rag'batlantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayonida ularning yosh psixologik xususiyatlarini hisobga olish alohida ahamiyatga ega. Chunki bu davrda bolalar uchun mashg'ulotlarning o'yin shaklida, qiziqarli va interaktiv bo'lishi muhim. Shu nuqtai nazardan, raqamli platformalar orqali tashkil etilgan sport mashg'ulotlari o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ularda jismoniy faollikni kundalik odat sifatida shakllantirish hamda mustaqil mashq qilish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Yana bir muhim jihat shundaki, raqamli texnologiyalar yordamida ota-onalar ham bolalarning sport faoliyatini kuzatib borishlari mumkin. Onlayn hisobotlar va statistik ma'lumotlar orqali ular farzandining sog'lig'i va jismoniy rivojlanishi haqida to'liqroq ma'lumotga ega bo'ladilar. Bu esa ta'lim jarayonida oila va maktab hamkorligini mustahkamlashga yordam beradi.

Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etishda raqamli platformalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining qo'llanilishi kelajakda sog'lom, intellektual va ijtimoiy jihatdan yetuk avlodni tarbiyalashning eng muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bois, ushbu mavzuni chuqur o'rganish va amaliyotga keng tatbiq etish bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Boshlang'ich ta'lim jarayonida sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etish uchun raqamli platformalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari keng ko'lamli innovatsion imkoniyatlarni taklif qilmoqda. Avvalo, bunday texnologiyalar orqali o'quvchilarning individual rivojlanish darajasi va jismoniy tayyorgarligi bo'yicha ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish mumkin. Maxsus ilovalar yordamida ularning mashg'ulot davomida qilgan yutuqlari, sarflangan energiya miqdori yoki mashqlarni bajarish sifatini avtomatik qayd etish orqali o'qituvchilar sport jarayonini samarali boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa an'anaviy kuzatuv va baholashdan farqli ravishda, ilmiy asoslangan va shaffof yondashuvni ta'minlaydi.

Shuningdek, raqamli platformalarning asosiy afzalliklaridan biri interaktivlikdir. O'quvchilar sport mashg'ulotlarini o'yin shaklida bajarish imkoniga ega bo'lib, bu ularda qiziqish va motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi. Masalan, onlayn musobaqalar, virtual trenajyorlar yoki reyting tizimlari orqali bolalar o'z yutuqlarini nafaqat sinfdoshlari, balki boshqa maktab o'quvchilari bilan ham solishtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunday sog'lom raqobat muhitining yaratilishi sport mashg'ulotlarining samaradorligini yanada oshiradi.

Bundan tashqari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sport mashg'ulotlarida o'qituvchining o'rni va vazifalarini ham yangicha shaklda ko'rsatmoqda. O'qituvchi

endilikda faqatgina mashqlarni ko'rsatib beruvchi emas, balki raqamli vositalardan foydalanib, jarayonni tashkil etuvchi, nazorat qiluvchi va tahlil qiluvchi mutaxassis sifatida maydonga chiqmoqda. Shu orqali pedagogik faoliyatda ham innovatsion yondashuvlar shakllanmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun sport mashg'ulotlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning yana bir muhim jihati – ularning jismoniy va psixologik xususiyatlarini hisobga olishdir. O'quvchilar yoshiga mos o'yin dasturlari, interaktiv topshiriqlar va audio-vizual materiallar yordamida ular sport mashg'ulotlariga qiziqish bilan qatnashadilar. Shu bilan birga, mashqlarni bajarish jarayonida ularning ijtimoiy muloqot ko'nikmalari ham rivojlanadi.

Bunday texnologiyalar ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlashda ham muhim rol o'ynaydi. Onlayn platformalar orqali ota-onalar farzandlarining sport faoliyatini muntazam kuzatib boradilar, o'qituvchilar bilan fikr almashadilar va bolalarning rivojlanishi yuzasidan tavsiyalar olishlari mumkin. Bu esa ta'lim jarayonida oilaviy ishtirokni kuchaytiradi.

Shu bilan birga, raqamli platformalar jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, ayrim muammolarni ham yuzaga chiqaradi. Masalan, texnik vositalarning yetishmasligi, internet tezligining pastligi, o'qituvchilarning axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarining yetarli emasligi kabi omillar jarayon samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, ta'lim tizimida bunday texnologiyalarni keng joriy etish bilan bir qatorda, ularni qo'llash uchun zarur sharoit va imkoniyatlarni yaratish ham dolzarb masala hisoblanadi.

Umuman olganda, boshlang'ich ta'limda sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etishda raqamli platformalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Ularning to'g'ri qo'llanilishi nafaqat o'quvchilarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish, balki pedagogik jarayonni zamonaviylashtirish va innovatsion rivojlanish darajasiga olib chiqishda ham katta ahamiyatga ega.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etishda raqamli platformalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining qo'llanilishi zamonaviy ta'limning ajralmas qismi bo'lib bormoqda. Mazkur texnologiyalar yordamida sport mashg'ulotlari nafaqat an'anaviy shaklda, balki interaktiv, individual va samarali tarzda amalga oshirilmoqda. Shu orqali o'quvchilarning jismoniy faolligi muntazam nazorat qilinib, ularning individual xususiyatlari hisobga olinadi, mashg'ulotlar esa bolalar uchun qiziqarli va mazmunli jarayonga aylanadi.

Raqamli platformalarning joriy etilishi sport mashg'ulotlarining samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, mustaqil mashq qilish ko'nikmalarini rivojlantirish va ijtimoiy muloqotni kuchaytirish imkonini beradi. Ota-onalarning hamkorlikda jarayonga jalb qilinishi esa ta'lim tizimida oila-maktab aloqalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchilar uchun ham yangi vazifalar shakllanib, ular sport mashg'ulotlarida innovatsion yondashuvlarni amalga oshiruvchi mutaxassis sifatida o'z faoliyatini kengaytiradilar.

Shuni ta'kidlash lozimki, raqamli texnologiyalarni keng joriy etishda ayrim muammolar ham uchraydi. Texnik vositalarning yetishmovchiligi, o'qituvchilarning

malakasi, internet infratuzilmasining to'liq shakllanmaganligi kabi to'siqlar jarayon samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, kelgusida mazkur muammolarni bartaraf etish, o'qituvchilarning axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini oshirish hamda ta'lim muassasalarini zarur texnik vositalar bilan ta'minlash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Umuman olganda, boshlang'ich ta'limda sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etishda raqamli platformalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'zining katta salohiyatini namoyon qilmoqda. Ularning imkoniyatlaridan oqilona foydalanish orqali sog'lom, intellektual va innovatsion tafakkurga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash imkoniyati kengayadi. Bu esa nafaqat ta'lim jarayonining sifatini oshiradi, balki jamiyatda sog'lom turmush tarzini keng targ'ib qilish va kelajak avlodning barkamol rivojlanishini ta'minlashda ham muhim omil sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova, N. (2022). Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish metodikasi. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 3(4), 45-52.
2. Karimov, I., & Jo'rayev, S. (2021). Jismoniy tarbiya darslarida interaktiv usullarning qo'llanilishi. *Ta'lim va innovatsiyalar*, 2(1), 77-84.
3. Hasanov, B. (2020). Sport mashg'ulotlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni. *Oliy ta'limda innovatsiyalar*, 5(2), 99-106.
4. Smith, J., & Brown, L. (2019). Digital platforms in primary education: opportunities and challenges. *International Journal of Educational Technology*, 14(3), 210-225.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MILLIY HARAKATLI O'YINLAR

Jo'raboyev Akmal Baxromovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrasida dots.,

Aldiyarov Doniyor Abubakir o'g'li, Nurmatova Shaxnoza Baxtiyarovna,

Maxmanazarov Sardor Mansur, Xurramova Rushana Uktamovna,

Sharipova Shaxzoda Rejamat qizi,

MBJTI 22/1 kechki talabalari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy harakatli o'yinlarning ahloqiy sifatleri o'z-o'zidan rivojlanmaydi, buning uchun o'quvchilarni milliy harakatli o'yinlar bilan doimo tizimli ravishda shug'ullanishiga zarur sharoit yaratish va yoshiga hamda fiziologik imkoniyatlariga mos tushadigan milliy harakatli o'yinlarni tanlab olinishi kerak. Bu esa o'z navbatida o'quv dasturda berilgan o'yinlar jumlasiga kiradi. O'quvchilar milliy harakatli o'yinlarni o'ynashi va bajarishida o'yinni ahloqiy jihatlari ko'p jihatdan o'yinni to'g'ri tanlab olinishiga bog'liq.

Milliy harakatli o'yinlar insonni har tomonlama tetik, hushyor qobiliyatli bo'lib kamolga etkazadiki, bunda "ahloq va go'zallikni anglash tarbiyasi" asosiy o'rinlardan biriga aylanadi. Tabiat qo'ynida yoki ozoda-shinam sport zalida o'quvchilarning milliy harakatli o'yinlar bilan shug'ullanishi, ularning hammasi ularda ahloqiy, his-tuyg'usini, aqliy tushunchasini va didini tarbiyalaydi. Shubha yo'qki, xilma-xil, aniq, ifodali bajarilgan harakatli o'yinlar ahloqiy hislarini yuzaga keltiradi. Milliy harakatli o'yinlarni o'ynash jarayonida, harakatlar va maqsadning mazmun jihatidan bir-biriga mos kelishi uning ahloqiy va go'zalligini ta'minlaydi. Ahloq bu avvalo, ijobiy xislatlar, harakatlarning sodda, engil, izchil va tugal bo'lishidirki, o'qituvchi ham o'quvchi ham bunga intilsalar, ahloq va nafosatga erishadilar.

Pedagog o'quvchilarga o'rgatayotgan dasturdagi milliy harakatli o'yinlarni o'zi hoxlaganicha o'zgartiraverishi mumkin emas, shuning uchun dasturda belgilangan o'yinlardan foydalanish tanlangan o'yinni o'quvchilar ongida shakllantirish hamda uni ahloqiy sifatlarni xis qilidirish orqali o'quvchilarda ko'nikma va malakalarni hosil qilish qat'iy tizimi bo'lishi shart[1]. Jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilar milliy harakatli o'yinlaridagi ahloqiy jihatlarni anglashi bu ularning bir qator sifatlarini shakllantiradi.

Jumladan, boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilarning faolligi, atrofdagi narsalarga juda qiziquvchanligi, sinchkovligi, har bir narsaga ishonishi va taqlid qiluvchanligidan o'qituvchi mohirona foydalansa, yo'naltira bilsa, ahloqiy odatlari tez mustahkamlanib borishiga yordam beradi. O'qituvchining shaxsiy o'rnagi madaniy xulq atvori o'quvchilarda ko'nikmalarni to'g'ri shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi, chunki o'quvchilar unga astoydil taqlid qiladilar.

O'quvchilar milliy harakatli o'yinlardan turli ko'nikmalarni, shu bilan birga chiroyli harakatlarni egallab olishlari uchun to'g'ri xarakat qilish usullarini bilishi, harakatlarni ahamiyatini, uni ahloqiy sifatlarni shakllanishi zarurligini tushunishi, keyinchalik esa, bu o'yinlar mobaynida uni o'ziga singdira bilishi kerak. Buning uchun pedagog u yoki bu milliy harakatli o'yinlarning ahloqiy jihatlari amalda ko'rsatishi, uni o'quvchilarga aniq tushuntirishi, o'yinlardagi bir-biriga bo'ladigavn munosabatlar qanday bo'lishini ko'rsata bilish, to'g'ri bajarilishini kuzatib borish lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ilk maktab ostonasiga qadam qo'yishar ekan umumta'lim fanlari sifatida jismoniy tarbiya darslari o'tiladi. Jismoniy tarbiya darslarining asosini esa milliy harakatli o'yinlar tashkil etadi[2]. Darsni boshlanishidan oldin salomlashish va xayrlashishga va so'ngra o'quvchilar buni o'zlashtirganlaridan keyingina ularni rahmat aytishga o'rgatish to'g'ri kelmaganidek, ba'zan zarur bo'lgan taqdirda bir necha qoidalarini bir vaqtini o'zida qo'llanilishiga to'g'ri keladi. Agar ko'p o'quvchilar bu qoidalarini buza boshlasalar, hamma o'quvchilarni e'tiborini uni qanday va nima uchun bajarish kerakligini tushuntirish va jalb etish lozim. Tushuntirish va topshiriq berishdan tashqari ba'zi o'quvchilar oldiga qat'iy talablar ham qo'yish kerak bo'ladi. Qoida bir necha bor takrorlansa ham, o'quvchi o'z joyidan ajrab qolishni istamaydi yoki qiziq o'yindan ketgisi kelmaydi. Ana shunday paytlarda pedagogik mahoratdan foydalanish talab etiladi. O'yin jarayonida esa o'quvchilarni o'yin qoidalariga, undagi ahloqiy talablarga rioya

qilishga odatlantirish uchun o'qituvchidan chidam, sabot va qat'iyat, elementli harakatlarga ham e'tibor berish, o'z harakatlarini doimo kuzatib borish ham zarurdir.

O'quvchilarning o'yindagi xatti-harakatlariga o'quvchilarning bir-biriga ahloqiy tomondan baho berishi, ularning o'z harakatlarining tushinib olishiga yordam beruvchi imkoniyatdir[1].

Harakatli o'yinlar o'quvchilarning ma'naviyati va madaniyati darajasining o'sishiga zamin yaratib, xulq, odob qonun-qoidalarini, axloq kategoriyalarini ularning ongi, hayoti, turmush tarziga singdirishi uchun muhim ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida harakatli milliy o'yinlar orqali axloqiy tarbiya berish mazmuni asosan quyidagilarda o'z ifodasini topadi:

1. Ona zaminga, Vatanga muhabbat va sadoqatni tarbiyalash. Bu xildagi munosabatlar shaxsning vatanparvarligi, fuqaro etukligi, baynalminallik kabi fazilatlarda aks etadi, uning maqsadlarida Vatan sarhadlarini himoya qilish, sabot va matonat bilan mamlakat ravnaqini o'stirish, mustaqillikni mustahkamlash va himoya qilishga qaratilgan amaliy ishlarida namoyon bo'ladi.

2. Jismoniy fazilatlarni tarbiyalash. Bu fazilatlar insonni etuklikka, kamolotga ergashtirish uchun xizmat qiladi.

3. Shaxsning o'ziga, o'z xulqiga axloqiy munosabatni tarbiyalashi- bu o'quvchini ongli intizom ruhida tarbiyalashdan iboratdir.

Demak, bolalar o'yindagi axloqiy sifatlarga ijodiy faollik ko'rsatib o'ynasalar, o'yinlar ularda tashkilotchilik malakasini o'stiradi. Ko'zlangan maqsadga erishish uchun o'rtog'iga yordam berish, o'z holicha yoki o'rtoqlari bilan darhol bir qarorga kelishi axloqiy tashabbuskorlik hisoblanadi. Agar bolalar o'yinni ilgari o'zlashtirgan bo'lsalar, o'yin paytida ularning faolligi yanada ortishi mumkin.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ESTETIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Eshmanova Nodira Nazarkulovna

CHDPU,

“Boshlang'ich ta'lim metodikasi” kafedrasi katta o'qituvchisi

Tojimurodova Umida Bahrom qizi

CHDPU talabasi

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: “Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”, - deb ta'kidlagan.

Boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilarda estetik tarbiya va ta'limning nazariy asoslari hamda estetik tarbiyaning inson hayotida tutgan o'rni yoritilgan. Estetik tarbiya bu -

o'quvchilarga voqelikdagi, san'atdagi, tabiatdagi kishilarning ijtimoiy va mehnat munosabatlaridagi, turmushdagi go'zallikni idrok qilish hamda to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat tuyg'usini uyg'otish va hayotga go'zallik olib kirish qobiliyatlarini tarbiyalashdir. Estetika keng ma'noga ega bo'lib, shaxsni tabiat va jamiyatdagi go'zalliklarni ideal nuqtai nazardan idrok etishga o'rgatadi. Shuningdek estetik faoliyatiga, voqelikni, go'zallik qonun-qoidalari asosida o'zgartirishga qobiliyatli shaxsni tarbiyalaydi. Estetik rivojlantirish-bu shaxsning estetik ongi, munosabatlari va estetik faoliyatining vujudga kelishi hamda takomillashuvidan iborat uzoq davom etadigan jarayondir. Bu jarayon yosh va ijtimoiy omillar bilan belgilanadi turli bosqich xamda darajaga ega. Estetik tarbiya shaxsning jamiyat estetik madaniyatini egallab olishiga bog'liq bo'lib, turli yo'llar va shakllar yordamida amalga oshiriladi. Jamiyat va ayrim shaxsning estetik madaniyati tushunchalari mavjud. Jamiyatning estetik madaniyati deganda insoniyat butun rivojlanishi tarixi jarayonida to'plagan moddiy va ma'naviy qadriyatlari majmui tushuniladi. Bolalikda aql-farosat, axloqiy ko'nikmalarni tarbiyalash bilan bir qatorda, ularda chiroyli, nafis, go'zal narsalardan zavq ola bilishni, go'zallikni dag'allikdan, qo'pollikdan tez ajrata olish qobiliyatini tarbiyalashimiz kerak. Maktab yoshidagi boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim bilan birgalikda tarbiya ham teng berib boriladi. Boshlang'ich sinf dasturiga ko'ra o'quvchilarga dastlab turmushdagi go'zallik, ya'ni buyumlar, kiyimlar, o'quv qurollarini toza ozoda, chiroyli asrash, ularni saranjom-sarishta saqlay bilish, ulardan to'g'ri va o'rinli foydalanish o'rgatiladi. O'quvchilarni estetik ruhda tarbiyalashda ota-ona, mahalla va ta'lim muassasasining o'rni va hamkorligi katta rol o'ynaydi. Oila inson bolasi uchun hayotga tayyor bo'lib chiqadigan qutlug' va mo'tabar dargoh hisoblanadi. Ota-onalarning biri-biriga samimiy munosabatida, go'zal muomalasida, uy tutishlarida, yurish-turishlarida bo'lsa, mahalla tarbiya beruvchi kichik bir ta'lim muassasasi hisoblanadi.

Estetika keng ma'noga ega bo'lib, shaxsni tabiat va jamiyatdagi go'zalliklarni ideal nuqtai nazardan idrok etishga o'rgatadi. Shuningdek estetik faoliyatiga, voqelikni, go'zallik qonun-qoidalari asosida o'zgartirishga qobiliyatli shaxsni tarbiyalaydi. Estetik rivojlantirish-bu shaxsning estetik ongi, munosabatlari va estetik faoliyatining vujudga kelishi hamda takomillashuvidan iborat uzoq davom etadigan jarayondir. Bu jarayon yosh va ijtimoiy omillar bilan belgilanadi turli bosqich xamda darajaga ega. Estetik tarbiya shaxsning jamiyat estetik madaniyatini egallab olishiga bog'liq bo'lib, turli yo'llar va shakllar yordamida amalga oshiriladi. Jamiyat va ayrim shaxsning estetik madaniyati tushunchalari mavjud. Jamiyatning estetik madaniyati deganda insoniyat butun rivojlanishi tarixi jarayonida to'plagan moddiy va ma'naviy qadriyatlari majmui tushuniladi. Bolalikda aql-farosat, axloqiy ko'nikmalarni tarbiyalash bilan bir qatorda, ularda chiroyli, nafis, go'zal narsalardan zavq ola bilishni, go'zallikni dag'allikdan, qo'pollikdan tez ajrata olish qobiliyatini tarbiyalashimiz kerak. Maktab yoshidagi boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim bilan birgalikda tarbiya ham teng berib boriladi. Boshlang'ich sinf dasturiga ko'ra o'quvchilarga dastlab turmushdagi go'zallik, ya'ni buyumlar, kiyimlar, o'quv qurollarini toza ozoda, chiroyli asrash, ularni saranjom-sarishta saqlay bilish, ulardan to'g'ri va o'rinli foydalanish o'rgatiladi. O'quvchilarni estetik ruhda tarbiyalashda ota-ona, mahalla va ta'lim

muassasasining o'zni va hamkorligi katta rol o'ynaydi. Oila inson bolasi uchun hayotga tayyor bo'lib chiqadigan qutlug' va mo'tabar dargoh hisoblanadi. Ota-onalarning biri-biriga samimiy munosabatida, go'zal muomalasida, uy tutishlarida, yurish-turishlarida bo'lsa, mahalla tarbiya beruvchi kichik bir ta'lim muassasasi hisoblanadi. O'zidan kattalarni ko'rganda salom berish, kichiklarga izzatda bo'lish, kattalar gapirganda ko'ziga tik qarab turmaslik, minnatdorchilik bildirish olish va kattalar ruxsatisiz biror nojo'ya ish qilmaslik o'rgatiladi. Bu esa bola odobining go'zalligi va estetik tarbiyaning boshlanishi hisoblanadi. Taniqli mutafakkir Abu Nasr Farobiyning "Inson o'z baxtiga erishishda go'zallikni ko'rishi his qilishining o'zi yetarli emas, buning uchun go'zallikni yarata olishi muhimdir" degan fikrni ilgari surganlar. Maktab yoshidagi boshlang'ich sinf o'quvchisi maktab ostonasiga ilk qadam qo'ygan paytda tabiatdan bahra ola bilish, uning go'zalligini sevishga o'rgatish lozim. O'quvchi shaxsning estetik madaniyati uning jamiyat madaniy merosini faol, ijodiy o'zlashtirishi natijasida xosil bo'ladi. Shaxsning go'zallik bilan o'zaro munosabati, shuningdek shaxsning ayrim sifatlarini o'zaro ta'siri natijasida estetik madaniyati doimo o'zgarib turadi. Shaxs estetik madaniyatining asosiy tarkibiy qismlari bu estetik ong, extiyojlar, munosabatlar va estetik faoliyatlardir. Estetik madaniyatining bu tarkibiy qismlari o'ziga xos murakkab tuzilishiga egadir. Estetik ong, estetik idrok, bilim, muloxaza, baxs, estetik idealni qamrab oladi. Estetik extiyojlar va munosabatlar esa, eng avvalo shaxsning estetik qiziqishlari, didi, Estetik xissiyotlarida ifodalanadi. Estetik ong ijtimoiy voqelik tabiat, san'at bilan bevosita muloqot jarayonidanazariyalar qarashlar, badiiy ta'lim va tarbiya natijasida shakllanadi. O'quvchilarga o'tiladigan fanlarni tabiat bilan uyg'unlashgan holda olib borish, ya'ni tabiat qo'yniga sayohatlarga olib chiqish, tabiatda bo'ladigan voqea hodisalarni kuzata bilish, tabiatda uchraydigan oddiy kichik narsalardan ham faqatgina tashqi ko'rinishiga qarab emas, uning tuzilishi, rangi, shakli bolada estetik didni va idrokni shakllantiradi. Estetik idrok-bu atrof voqelikdagi buyumlar, xodisalarning estetik mohiyatini butun tarkibiy qismlari bilan birgalikda aks ettirishdir, ya'ni idrok etilgan narsalarni shaxsda mavjud bulgan xissiy va aqliy narsalarga qiyoslash jarayonidir. Estetik idrok go'zallik bilan uchrashganda yuzaga keladi va aniq maqsadga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Musiqa yoki tasviriy san'at fanini tabiat bilan birga bog'laydigan bo'lsak, raqs yoki qo'shiq kuylash, tabiat manzaralari aks etgan rasmlar chizish, shular bilan birgalikda qushlar, hayvonlar va tabiat hodisalarini kuzata bilish-nafosat tarbiyasining asoslaridan biri hisoblanadi. Nafosat tarbiyasi orqali o'zini-o'zi boshqarish ko'nikmasi shakllanadi.

Estetik qiziqishning asosiy belgisi o'quvchida estetik faoliyatga intilishi, o'zi yoqtirgan san'at asarlarini yig'ib to'plab borishi, takror o'qib idrok etishi, o'sha asarlar haqida fikr bildirishga intilishi, boshqalarning shu masalaga doir fikrini bilishga qiziqishi, muayyan san'atlar, janr, yo'nalish kabilarni afzal ko'rishida namoyon bo'luvchi tanlash xususiyatining mavjudligi bilan ifodalanadi. Masalan, o'quvchini qiziqtirgan san'at ustasining rasmlarini, asarlarini to'playdilar, qayta-qayta o'qib chiqadilar. Bu esa asta-sekin o'ziga nisbatan talabchanlikni, o'zini mustaqil, ongli, oqilona boshqarish va xulq-atvori, xatti-harakatiga baho bera bilish ko'nikmalarini egallash demakdir. Hamma vaqt nafosat tarbiyasining asosida erkin va mustaqil fikrlay olish, eshitish, ko'rish, harakat qilish qobiliyatini tarbiyalash masalasi turadi.

Xulosa qilib aytganda Boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarni bilim olish bilan birgalikda go'zallik va xunuklikka bo'lgan fikrini erkin ifodalay olish, o'z fikrini aniq so'zlay olsa demak, estetik idrok kamol topgan bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quydagilarni tavsiya qilingan:

- 1 . Boshlang'ich sinf o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda integratsiyalashgan darslarni shakllantirishga qaratilgan mashg'ulotlar tashkil etish.
2. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish jarayonida estetik tarbiyaga doir o'quv, metodik adabiyotlar bilan ta'minlash.
3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiatni bilishga bo'lgan qiziqishni oshirishda estetik tarbiyaga doir bilimlarni samarali yo'lga qo'yishda metodik tavsiyalarni chop etilishiga erishish.

Maktab yoshidagi boshlang'ich sinf o'quvchisi maktab ostonasiga ilk qadam qo'ygan paytda tabiatdan bahra ola bilish, uning go'zalligini sevishga o'rgatish lozim. O'quvchi shaxsning estetik madaniyati uning jamiyat madaniy merosini faol, ijodiy o'zlashtirishi natijasidaxosil bo'ladi. Shaxsning go'zallik bilan o'zaro munosabati, shuningdek shaxsning ayrim sifatlarini o'zaro ta'siri natijasida estetik madaniyati doimo o'zgarib turadi. Shaxs estetik madaniyatining asosiy tarkibiy qismlari bu estetik ong, extiyojlar, munosabatlar va estetik faoliyatlardir. Estetik madaniyatining bu tarkibiy qismlari o'ziga xos murakkab tuzilishiga egadir. Estetik ong, estetik idrok, bilim, muloxaza, baxs, estetik idealni qamrab oladi. Estetik extiyojlar va munosabatlar esa, eng avvalo shaxsning estetik qiziqishlari, didi, Estetik xissiyotlarida ifodalanadi. Estetik ong ijtimoiy voqelik tabiat, san'at bilan bevosita muloqot jarayonidanazariyalar qarashlar, badiiy ta'lim va tarbiya natijasida shakllanadi. O'quvchilarga o'tiladigan fanlarni tabiat bilan uyg'unlashgan holda olib borish, ya'ni tabiat qo'yniga sayohatlarga olib chiqish, tabiatda bo'ladigan voqea hodisalarni kuzata bilish, tabiatda uchraydigan oddiy kichik narsalardan ham faqatgina tashqi ko'rinishiga qarab emas, uning tuzilishi, rangi, shakli bolada estetik didni va idrokni shakllantiradi. Estetik idrok-bu atrof voqelikdagi buyumlar, xodisalarning estetik mohiyatini butun tarkibiy qismlari bilan birgalikda aks ettirishdir, ya'ni idrok etilgan narsalarni shaxsda mavjud bulgan xissiy va aqliy narsalarga qiyoslash jarayonidir. Estetik idrok go'zallik bilan uchrashganda yuzaga keladi va aniq maqsadga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Musiqa yoki tasviriy san'at fanini tabiat bilan birga bog'laydigan bo'lsak, raqs yoki qo'shiq kuylash, tabiat manzaralari aks etgan rasmlar chizish, shular bilan birgalikda qushlar, hayvonlar va tabiat hodisalarini kuzata bilish-nafosat tarbiyasining asoslaridan biri hisoblanadi. Nafosat tarbiyasi orqali o'zini-o'zi boshqarish ko'nikmasi shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. Mirziyayev. 2020 yil 31 avgustdagi O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma to'qqiz yilligiga bag'ishlangan tantanali nutqi.
2. R. Mavlonova, O. To'rayeva, K. Xoliqberdiyev. Pedagogika.
3. E. Umarov. Estetika.
4. Sh.A.Sodiqova "Maktabgacha pedagogika". "Tafakkur sarchashmalari" T.: 2013 y

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TARBIYA JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Sayliyeva Mashkura Muxtorquli qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'quvchisi

Zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich ta'limning ahamiyati beqiyosdir. Bu davr bolaning shaxs sifatida shakllanishi, asosiy bilim va ko'nikmalarni egallashi, shu bilan birga ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosini olishi uchun eng muhim bosqich hisoblanadi. Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarishning asosiy omillaridan biriga aylangan.

Pedagogik texnologiyalar: tushuncha va mohiyati. Pedagogik texnologiya - bu o'quv-tarbiya jarayonini loyihalash, amalga oshirish va baholashning tizimli usuli bo'lib, ma'lum pedagogik natijalarga erishish uchun mo'ljallangan. U nafaqat o'qitish usullari va vositalarini, balki o'quv jarayonining barcha tarkibiy qismlarini o'zaro bog'liq holda tashkil etishni nazarda tutadi.

Boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyalarning asosiy vazifalari:

Har bir o'quvchining shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirish

Mustaqil fikrlash va bilim olish ko'nikmalarini shakllantirish

Kommunikativ qobiliyatlarini oshirish

Innovatsion yondashuvlar asosida ijodiy fikrlashni rivojlantirish

Boshlang'ich ta'limda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar turlari

1. Differensiallashtirilgan o'qitish texnologiyasi

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida individual, psixofiziologik va kognitiv xususiyatlar jihatidan sezilarli farqlar mavjud. Differensiallashtirilgan yondashuv har bir bolaning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkonini beradi.

2. Loyihaviy ta'lim texnologiyasi

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun loyihaviy faoliyat amaliy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Loyihalar orqali bolalar nafaqat yangi bilimlarni o'zlashtiradilar, balki jamoada ishlash, mas'uliyatni his qilish kabi muhim tarbiyaviy sifatlarga ham ega bo'ladilar.

3. Interfaol metodlar

Interfaol metodlar o'quvchilarni faol ishtirok etishiga, o'z fikrlarini erkin ifoda etishiga, munozaralarda qatnashishiga yo'naltirilgan. Boshlang'ich sinflarda "o'yinlashtirish", "guruhli ish", "brainstorming" kabi interfaol usullar samarali natijalar beradi.

4. Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT)

Zamonaviy boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Interaktiv dasturlar, multimedia vositalari, ta'lim portallari bolalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

5. Muammoli o'qitish

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mustaqil fikrlashga o'rgatishda muammoli vaziyatlar muhim o'rin tutadi. Muammoni mustaqil hal qilish orqali bola nafaqat yangi bilim olishni, balki o'z qobiliyatlariga ishonishni ham o'rganadi.

Pedagogik texnologiyalarning tarbiyaviy jarayonga ta'siri.

Ijtimoiy va axloqiy tarbiyaning takomillashuvi

Pedagogik texnologiyalar bolalarda jamoa bilan ishlash, o'zaro hurmat, hamkorlik kabi fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi. Interfaol usullar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini ifoda qilish, boshqalarning fikriga hurmat ko'rsatishni o'rganadilar.

Mustaqillik va mas'uliyat hissini shakllantirish

Loyihaviy va tadqiqotchilik texnologiyalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil ishlash ko'nikmalarini, topshiriqlarga nisbatan mas'uliyatli munosabatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish

Innovatsion pedagogik texnologiyalar bolalarning ijodiy imkoniyatlarini ochish, g'oyalarini erkin ifoda etish uchun qulay muhit yaratadi.

Muammolar va yechimlar

Boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyalarni joriy etishda quyidagi muammolar yuzaga kelishi mumkin:

O'qituvchilarning yangi texnologiyalarga nisbatan tayyorgarligining yetarli emasligi

Moddiy-texnik bazaning yetishmasligi

An'anaviy usullarga berilganlik

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun:

O'qituvchilarni malakasini oshirish va ularni yangi texnologiyalar bilan tanishtirish

Maktablarni zamonaviy texnika vositalari bilan ta'minlash

Ota-onalar bilan ishlash va ularni yangi usullarning ahamiyati haqida ma'lumot berish

Boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyalarning ahamiyati bugungi kunda hech qachon bo'lmaganday yuqori darajaga ko'tarilgan. Ular nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini oshirish, balki ularning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishiga, jamiyatda faol va mas'uliyatli fuqarolar bo'lib yetishishiga yo'l ochadi. Pedagogik texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo'llash uchun ularning tizimli, izchil va boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga mos tarzda amalga oshirilishi lozim.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim sifatli va samarali bo'lishi uchun pedagogik texnologiyalarni joriy etish va takomillashtirish doimiy jarayon bo'lib, bunda o'qituvchi, ota-ona va butun jamiyatning faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar. - T.: Fan, 2020. - 256 b.
2. To'rayev B.T. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. - T.: O'qituvchi, 2019. - 184 b.
3. Xo'jaev A.P. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. - T.: O'zbekiston, 2021. - 320 b.
4. Yusupov O.N. Interfaol ta'lim metodlari. - T.: Ilm-ziyo, 2022. - 198 b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING ROLI VA KASPIY KOMPETENSIYASI

Avazxonov Shohnazar Gulnazarzoda

*“CHDPU” Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
kafedrası o'qituvchisi*

Marjona Mamayakubova Asliddin qizi

*CHDPU “Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim” fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi*

XXI asrda ta'lim jarayoni tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Zamonaviy maktab o'qituvchisidan nafaqat o'z fanidan chuqur bilimga ega bo'lishi, balki pedagogik mahorat, didaktik yondashuv, inovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish, kommunikativ va axborot texnologiyalarini ôzlashtirish kabi ko'plab kompetensiyalarga ega bo'lishi talab etilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy pedagogik kompetensiyalari yosh avlodning datslabki bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Kasbiy pedagogik kompetensiya- bu o'qituvchining o'z kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya berish, ijodiy yondashuv asosida dars o'tish, tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish, pedagogik muammolarni hal etish qobiliyatidir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi- bu nafaqat bilim beruvchi, balki bolalar qalbiniochuvchi, ularning ijtimoiylashuvi, axloqiy, estetik va jismoniy rivohlanishiga yordam beruvchi yo'lboshchi hamdir. Shuning uchun pedagogik oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talabalar o'z kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratishlari zarur. O'qituvchi o'z kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun quyidagilarga ega bo'lishi lozim:

- O'z fanini chuqur bilish;
- Darslarni interfaol metodlar asosida olib borish;
- Har bir o'quvchiga individual yondashuv;
- Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirish ko'nikmasi;

Ijtimoiy va madaniy faollikni shakllantirish. Bugungi ichtimoiy -iqtisodiy sharoitda ro'y berayotgan o'zgarishlar ta'lim siyosatiga yangi talablar qo'ymoqda, ular davlat va jamiyatning dolzarb ehtiyojlariga javob berishi kerak.

Ta'limning kompetentsiya modellariga o'tish bilan o'qituvchilarning malakasiga qo'yiladigan talablar va ularni tayyorlash mazmuni sezilarli darajada o'zgardi. To'plangan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, har qanday o'quv dasturini amalga oshirish samaradorligi ôqituvchining kasbiy mahoratiga bog'liq. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi - bu asosiy rejaning barcha fanlarini o'rgatadigan ko'p qirrali o'qituvchi demakdir. U ishlash va yaxshilash uchun tegishli qobiliyatga, xohish va tayyorgarlikka ega bo'lishi kerak. Ushbu kasbning aniqligi, xilma-xilligi mutaxassislar tayyorlash jarayoniga jiddiy talablar qo'yadi albatta.

O'qituvchilarning malakasini oshirish jarayonini tashkil etish nafaqat maxsus bilim va ko'nikmalar mamuasini egallashni, balki uni yanada rivojlantirish uchun shatoitlarini ham

ta'minlashi kerak. O'qituvchilarni tayyorlash jarayonini amalga oshirish ularning o'zlariga yuklangan o'quv vazifalarini hal qilish jarayonini boshqarishga tayyorligini shakllantirishni o'z ichiga oladi hamda tayyorlashning mazmuni va muddatlarini qanday yaxshilashni aniq bilish uchun bashorat qilingan natijaning yaxlit modelini o'rganish kerak. Bu shuni anlatadiki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini bir- biriga bog'liq bo'lgan tarkibiy qismlarning tuzilishi sifatida ta'minlash maqsadga muvofiqdir. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, hozirgacha pedagogika fanida o'qituvchi kompetensiyalarining umume'tirof etilgan yagona tuzilmasi, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari kompetensiyasining tuzilishi mavjud emas. Shunday qilib, zamonaviy pedagogika fanida mavjud bo'lgan universitetning o'quv jarayoniga kompetensiya yondashuvini samarali joriy etishni ta'minlash muammosi o'quv maqsadini belgilab beradi. Aynan turli nazariy yondashuvlarni qiyosiy o'rganish asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini strukturaviy modellashtirish o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini tushunishga yordam beradi.

Dastavval, shuni ta'kidlash kerakki, "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarini shakllantirishda fikrlarning kenroq burchagi mavjud. E.F.Zer insonga o'z vakolatlarini amalda ro'yobga chiqarishga imkon beradigan umumlashtirilgan harakatlar usullarini tushunishni taklif qiladi. I.A.Zimnyayaning so'zlariga ko'ra kompetentsiyalar- bu faoliyatda shaxsning qobiliyatlarini ochib beradigan potensial, yashirin psixologik yangi shakllardir.

A.V.Khutorskoy esa ba'zan sinonim sifatida qabul qilingan kompetensiya va malaka tushunchasini ajratib ko'rsatish lozim deb hisoblaydi. Shunday qilib, u kompetensiyasini o'zaro bog'liq bo'lgan shaxsiy fazilatlar(bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar, faoliyatlar usullari) yig'indisi sifatida ta'riflaydi. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kompetentlik tegishli kompetentsiyaga ega bo'lgan shaxsga tegishlidir.

Dunyoning turli burchaklaridagi turli bilimlarga ega olimlar o'qituvchining kompetensiyaga murojaat qilishda kasbiy kompetensiya, professional, va pedagogik kompetensiyaning atamalaridan foydalanadilar. Kompetensiyaning tuzilishi va mazmuni tanlangan terminologiya bilan belgilanadi. O'qituvchilar kompetentligining tarkibiy qismlari haqida turli manbalarda turlicha nazariy ma'lumotlar borligini aytib o'tish lozim. Bu borada o'rganilgan adabiyotlardagi ma'lumotlar asosida o'qituvchilar kompetentligining tarkibiy qismlarini aniqlashda turli xil ilmiy yondashuvlar mavjud ekanligiga guvoh bo'lindi. Ularni guruhlash ham mumkin. Masalan quyidagi tarzda:

Bir qator olimlar boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining kompetentligining asosini quyi darajadagi kompetensiyalar yig'indisi deb hisoblashadi. Yana boshqa tadqiqotchilar esa boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi kompetentligining tuzilishini muayyan faoliyat namoyon bo'lishi uchun umumiy xususiyatlar bo'lgan o'zaro bog'liq.

Yana aytish kerakki, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini tushunish uchun turli xil nazariy yondashuvlarni taqqoslash asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini tarkibini aniqlash mumkin. U quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: kasbiy va shaxsiy, kasbiy va informatsion, kasbiy - faol va motivatsion.

Bugungi kunda “Ta’lim to’g’risidagi qonun” talablarini amalga oshirish jarayonida yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash muhim muammo sifatida kun tartibiga qo’yilmoqda. Shunday ekan, ushbu talablardan kelib chiqqan holda bilimdon, pedagogikmahorati yuqori saviyada baholanadigan, mustaqil fikrlovchi, ijodiy izlanuvchi, yuqori malakali, madaniyatli, ra’lim oluvchi bilan muloqot jarayonida yuzaga kelishi mumkin bôlgan muammolarinni oqilona hal eta oladivan boshlang’ich ta’lim bo’yicha soha egalarini tayyorlash dolzarb muammolardan hisoblanadi. Qonunda e’tirof etilgan yangicha modeldagi shaxsni kamol toptirish, uning uchur bilimlar sohibi bo’lib yetishishi, barkamolligini kafolatlovchi shartsharitlar orasida o’qituvchi kasbiy- metodik kompetentligini ta’lim va tarbiya jarayonlariga tatbiq etishda psixologiyaning o’z uslub va qoidalari yetarli bôlmaganday. Shunga ko’ra yoah avlod ta’lim olish davrlaridagi rivojlanish tendensiyalaridan tortib, yangicha o’qirish texnologiyalarini ta’lim oluvchi tomonidam o’zlashtirilishi va undagi aqliy hamda intellektual qobiliyatlarga nechog’lik ta’sir ko’rsatayotganligini o’rganish hamda psixologiyadagi metodlarni didaktik metodlar bilan uyg’unlashtirishni taqozo etadi. Buninv uchun bo’lajak o’qituvchidan kompetentlik, ayniqsa, turli xil sharoitlarda ta’lim oluvchi va ta’lim beruvchi psixologiyasini to’g’ri baholay olish bilan bog’liq ijtimoiy- psixologik ko.petentlikning yuqori darajada bo’lishi talab qilinadi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimjanov A., Ochilov F.I. Boshlang’ich sinflarda ta’lim-tarbiya muammolari. / O’quv-uslubiy qo’llanma. – T.: Firdavs-Shoh, 2021. – 204 bet.
2. Jabborova O., Umarova Z. Boshlang’ich ta’limda “Tarbiya” fanini o’qitish metodikasi. / O’quv qo’llanma. – Toshkent, 2022.
3. Xodjayev A. X., “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat”. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
4. Shodiyeva Z., “Boshlang’ich ta’limda o’qituvchining kasbiy kompetensiyasi”, – Ilmiy maqola, “Pedagogik innovatsiyalar” jurnali, 2023-yil, №2.

BOSHLANG’ICH SINF ONA TILI DARSIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO’LLASH

Avazxonov Shohnazar Gulnazarzoda

*“CHDPU” Maktabgacha va boshlang’ich ta’lim
kafedrası o’qituvchisi*

Uralova Nozima Norboy qizi

*CHDPU “Maktabgacha va boshlang’ich ta’lim” fakulteti
Boshlang’ich ta’lim yo’nalishi 1-kurs talabasi*

XXI asr texnologiya asri ekanini inobatga olgan holda bugungi kunimizni zamonaviy texnologiyalarsiz tassavur qilolmaymiz. Shu bilan birga ta’lim tizimi va uni o’qitish ham

bundan mustasno emas. Buning yaqqol isboti sifatida davlat rahbarimiz Shavkat Miramonovich Mirziyoyevning 2017-yil aytgan fikrlarini olishimiz mumkin: Talabalar shaharchasida minglab talabalar, o'qituvchilar bor, ularga sharoit yaratishimiz kerak. Innovatsiya bar bir yoshlardan chiqadi. Ularga bir maydoncha yarataylik. Yangi tashkil qilingan innovatsiya vazirligi ham shu yerda joylashsin. Innovatsion texnologiyalarning ta'lim tizimiga kirib kelishi bu- ta'lim tizimida tub burilish yasadi desak ham mubolag'a bo'lmaydi. Sababi aynan innovatsion texnologiyalar orqali bir qancha ortiqcha vazifalar yengillashtirildi desak bo'ladi.

Birinchida, ortiqcha qog'ozbozliklar kundalik, jurnal baholar daftarchalari va shu kabi bir qanchalarning elektron tizimiga almashtirilishi buning yaqqol isbotidir. Ikkinchidan, ta'lim beruvchi endi asosiy diqqatini dars va uning samaradorligiga qarata boshladi. Sababi turli xildagi malaka oshirish teslari va ularning to'liq kameralashtirilgan nazorat ostida olinishi ularga qo'shimcha mas'uliyat yukladi. Innovatsiya yangilik, o'zgaruvchanlik yoki rivojlanish demakdir.

Ta'lim sohasida innovatsiyalar, yangi o'quv usullari, texnologiyalar yoki ma'lumotlar bilan birga amalga oshiriladigan yangiliklar va rivojlanishlardir. Innovatsiya ta'lim jarayonini samaraliroq tashkil qilishning asosi hisoblanadi. Shu sababli bugungi kunda aynan ushbu yangilik kiritish fanning dolzarb masalalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Innovatsion texnologiya asosida tashkil qilingan darsdan ko'ra ancha yuqori bo'ladi. Sababi unda o'quvchilarga mavzu yanada tushunarliroq bo'lishi maqsadida turli xil texnika va texnologiyalardan foydalaniladi. Texnika-biror maqsadi muvaffaqiyatli bajarish uchun qo'llaniladigan usullar, vositalar va texnologiyalarni ifodalovchi umumiy bir tushuncha. Bu dasturiy, mexanik, elektr, optika yoki boshqa sohalarda qo'llaniladigan vositalar va tizimlarni o'z ichiga oladi. Texnologiya- ilg'or usullar, vositalar va texnik vositalarni amalga oshirish orqali foydalanadigan, ma'lum bir maqsadni muvaffaqiyatli bajarish uchun qo'llaniladigan xususiy tizim va barchasini ifodalovchi umumiy tushunchadir.

Texnologiya - biror ishda, mahoratda, san'atda qo'llaniladigan usullar, yo'llar yig'indisi. Ilg'or texnologiya vositalardan foydalanish o'quvchilarda darsga bo'lgan qiziqishni yuqori darajada oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli pedagogik dars jarayonini tashkil etishda innovatsion texnologiyalarini dars jarayoniga tatbiq etish o'qituvchida quydagi bilim va ko'nikmalar bolishini talab etadi:

- AKT bo'yicha puxta ko'nikmaga ega bo'lishi;
- ilg'or ta'lim texnologiyalarini puxta egallashi;
- yangi pedagogika texnologiyalar bilan birgalikda xorijiy texnologiyalardan xabardor bo'lishi;
- ta'lim jarayonini tashkil etishda didaktik o'yin va interfaol usullardan keng foydalana olishi;
- dars mobaynida turli harakatli o'yinlardan foydalanish;
- o'z ustida uzluksiz ishlashi, yangiliklardan doimiy ravishda xabardor bo'lishi lozim.

Innovatsion texnologiyalardan foydalanilgan darslarning samaradorligi nima uchun yuqori bo'ladi? Sababi innovatsion texnologiyalardan foydalanilgan darslarda o'qituvchilar dars jarayonini tashkil etishdan oldin uning har bir qismi va bo'limini foydalanayotgan AKT

vositalariga kirgizishi, ya'ni darsdan oldin uni to'liq har bir daqiqasigacha ishlab chiqishi, qo'shimcha material va vositalar uchun yanada izlanishi zarur. Hozirgi kunda ta'lim tizimida qo'llanilayotgan innovatsion texnologiya va metodlar o'quvchilarning yuksak bilim cho'qqilarini egallab, ularni fikrlashga, o'z shaxsiy va mustaqil qarashlarga ega bo'lishida katta ahamiyat kasb etmoqda. Har bir o'qituvchi dars o'tishdan oldin darsda qo'llaydigan innovatsion pedagogik texnologiyalarning har bir elementigacha puxta o'rganishi va tadqiq qilishi lozim.

Tabiiyki, o'qituvchining o'z ustida ishlashi dars samaradorligini oshirish va uni yanada takomillashtirishi uchun zamin yaratadi. Ta'lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish pedagogik jarayonning ham yaxshilanishiga olib keladi. Chunki elektron adabiyotlar, turli xildagi multimedion mashqlar va slaydlarni tayyorlash pedagog kompyuter dasturchilari va ma'lum soha mutaxassislarini va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish uchun hissa qo'shadi.

Boshlang'ich ta'lim ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishni biz bolalarga dars berishning ilk kunidanoq joriy etishimiz mumkin. Bunda darsni tashkil etishdan oldin mavzuga doir kitobda berilgan ma'lumotlar va shu mavzu doirasidagi qo'shimcha adabiyotlardan ma'lumotlarni yig'ib, ularni multimedion ko'rinishga keltirish va bolalarga taqdim etish kifoya. Sababi o'yin faoliyatidan endigina maktabga qo'ygan o'quvchida darsni o'zlashtirish, qirq besh daqiqa mobaynida bir partada o'tirish va shunchaki og'zaki usulda bayon etilgan darsni tushunish juda qiyin kechishi mumkin. Innovatsion texnologiya, masalan multimedia va slaydlar yoki turli xildagi rolly harakatlar bilan mavzuni tushunish ularda ham darsda bo'lgan qiziqishni, ham mavzuni tushunish darajasini oshirishi mumkin. Bunday natijaga erishish amaliyotda o'quv jarayonida innovatsion va axborot texnologiyalarini qo'llashni taqozo etadi. Ular juda xilma-xildir. Hozirgi zamonaviy metodlar yoki o'qitishning samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik darslar o'quvchilarda mantiqiy, aqliy, ijobiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakillantirishga, ijobiy fazilatlarni tarbiyalashga va ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Innovatsion texnologiya va metodlar bu o'quv jarayonida asosiy boshqaruvchi-o'qituvchi - boshqariluvchi- o'quvchi faoliyati birgalikda yo'naltiriladi va bu jarayonda o'qituvchidan ham o'quvchidan ham mustaqillik va ijodkorlik sifatlarini talab etadi. Chunki ulardan unumli va samarali foydalanish qo'shimcha bilimlarni talab qiladi. Shu sababli, o'qituvchi ham o'quvchi ham o'ziga yuklangan mas'uliyatni his qilgan holda dars jarayonida ijodkorlik bilan yondashishga harakat qiladi. Ona tili darslari davomida o'quvchilar bevosita turli qoida va ularning mazmuni bilan tanishishadi. Dars mobaynida slaydlar orqali aytilayotgan fikrimizni isbotlab, ko'rgazmali tarzda amalga oshirishimiz esa, mavzu o'quvchilar yodida yanada yaxshiroq qolishi va dars samaradorligining oshirilishiga yordam beradi. O'quvchilar mavzuni turli xil xotirada saqlash usullari orqali yodda saqlashadi. Bular: tinglash, yozish, ko'rish va o'qish. Slayd va shu kabi innovatsion ta'lim texnologiyalari bularning barchasini o'zida mujassam etadi. Aniqroq qilib aytganda, maxsus doskada namoyon etilayotgan ma'lumotlar matn holida taqdim etilgani ularning ko'rish va o'qish orqali yodda qolishiga yordam bersa, uning audio va video shakli esa, uning tinglash

orqali yodda qolishini, ma'lumotlarni o'quvchilar o'zi daftarlariga ko'chirib olish bilan o'zlarining yozish orqali yodda saqlash qobiliyatlarini ishga solishadi.

Hozirgi kunda asosiy pedagogik texnologiyalar imperik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, adattiv, inkulyuziv va boshqa texnologiyalardir. Dars jarayonida bu texnologiyalarni tanlay bilish - bu o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Pedagogik texnologiya ta'lim - tarbiya jarayonini yuksak mahorat san'at bilan boshqarishdir. Pedagogik texnologiyalar pedagogik jarayonning ijtimoiy maqsadga yo'naltirilgan usul, shakl va uyushmalar yig'indisiga asoslangan loyihadir. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar- pedagogik jarayonni yangicha qurish boshqarish tashkil etishning mexanizmidir. Empirik-(tajriba) sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi. Kognitiv - (bilimga oid) atrofdagi olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi.

U tabaqalash (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurini shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi. Evristik-(haqiqatni topish) yo'nlatiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lim berish tizimi. Topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi. Optimallashtirish (ko'p variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiq'ini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi. Kreativ-(ijodiy) tadqiqot xarakteriga, xususiyatiga ega bo'lib, o'quvchilarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi. Inversion - (almashtirish) axborotlarni turli tomondan o'rganish, o'rni almashtirish xususiyatiga ega bo'lib, tafakkur (fikrlash) tizimini shakllantiradi. Integrativ -(yaxlitlash) axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qismlarning o'zaro ajralmas bog'liqligi, ularning yaxlitligi bir butunligi asosida yagona to'g'ri xulosani aniqlash. Adaptiv - (moslashtirish) axborotlarni va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda o'rgatish uchun qulaylashtirish, moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish. Inklyuziv -(tenglik) o'qituvchi bilan o'quvchining o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish. Shu bilan birga, imkoniyati cheklangan o'quvchilarning sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda o'qishini tashkil qilish pedagogisi.

Yuqorida bayon etilgan istalgan dars tashkil etish texnologiyalari bilan biz innovatsion ta'lim texnologiyalarini uyg'unlashtirganimizda biz yanada yuqori natijaga erishamiz. Maktab ta'limining asosiy maqsadi o'quvchilarga ma'lumotlarni aniq va tushunarli qilib yetkazib berishdan iborat. Bu jarayoni tashkil etish uchun esa innovatsion texnologiyalarning o'rni yuqori. Sababi ular yaratib bergan qulayliklar sababli nafaqat, ta'lim oluvchilarning, balki ta'lim beruvchilarning qo'shimcha bilimlarni egallash va ularni tatbiq etish imkoniyatini yaratib beradi. Firk boshida ta'kidlab o'tganimizdek, innovatsion ta'lim texnologiyalarini ta'lim beruvchi dars jarayonida qo'llash uchun, avval o'zi uni mukammal darajada o'rganishi, dars jarayoniga to'g'ri moslashtira olishi va tashkillashtira olishi zarur. Bu esa ta'lim beruvchilarni ham qo'shimcha ma'lumotlar izlashga va o'rganishiga olib keladi.

Ta'lim sifatini oshirish bu o'qituvchi va o'quvchining ta'lim jarayonida hamkorlikda ish yuritsagina yuzaga keladi. Innovatsion ta'lim texnologiyalari esa bu jarayonni tashkil etishning asosiy omilli hisoblanadi. Yuqorida qayd etilgan fikrlar asosida 4- sinf

darsligidagi "Tovuq va tulki" mavzusini ko'rib chiqsak. Ushbu darsni tashkil etish mobaynida AKT vositalaridan foydalansak o'quvchilarga mavzuni tushunish yanada osonlashadi. Darsni boshlash mobaynida o'quvchilar diqqatini yig'ish maqsadida "3 bo'g'inli so'z" didaktik o'yinini qo'llaymiz. O'yinning borishi: -o'quvchilardan ixtiyoriy bittasi tanlanib, sinfdan tashqarida kutish tayinlanadi;

-qolgan o'quvchilar uchga bo'linib (asosan, qatorlari bo'yicha), 3 bo'g'inli so'z tanlab olinadi;

(Masalan, bugungi mavzuga mos mu- g'om - bir so'zi)

-tanlangan so'z bo'g'inlarga bo'linib 3ta qatorga bittadan bo'g'in biriktiriladi;

- o'qituvchi o'quvchilarga tashqarida turgan o'quvchi sinfxonasiga kirganida 3gacha sanaganidan so'ng, birgalikda barcha qatordagi o'quvchilar o'zlariga biriktirilgan bo'g'inni aytishlari tayinlanadi;

- sinfxonasiga tashqaridagi o'quvchi kiradi va 1,2,3,ha sanalib so'z bo'g'inlari turli guruhlar jo'rligida bir vaqtda aytiladi;

- tanlab olingan o'quvchi zukkolik bilan bu so'zni topishi kerak bo'ladi. Ushbu metod orqali o'quvchilarning diqqatlari jamlanibgina qolmay, kayfiyatlari ham ko'tariladi. Bundan tashqari " mug'ombir" so'zi qaysi hayvonga tegishli ekanini so'rab, didaktik o'yinini yangi mavzu bilan bog'lab ham olamiz.

"Aqliy hujum". Bu hujum ona tili va adabiyot darslarining boshlanishida yoki istalgan joyida qo'llanishi mumkin. Bu bosqichda muammo o'quvchilarga aqliy hujum yo'li bilan beriladi va ularning fikrlari orqali ochiladi. "Aqliy hujum" metodi biror mavzu yuzasidan berilgan muammolarni hal etishda keng qo'llaniladi.

"Aqliy hujum" metodi yordamida qo'yilgan muammo yuzasidan bir necha yechimlarni topish imkoniyati yuzaga keladi.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashish, mas'uliyatini sezish, tahlil qilish, eng asosiysi, o'quvchini qo'zg'atishga qaratilganligi, pedagogning o'z tanlagan kasbiga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avazxonov Shohnazar "CHDPU' o'qituvchisi, Toshkent: TDPU nashriyoti, 2024
2. To'raeva N., "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi". – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. G'ulomova M., "Innovatsion pedagogik texnologiyalar". – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Xodjayev A., "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat". – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DOLZARBLIGI

Usmonchayeva Shaxnoza Maxambetjanovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

“Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti”,

“Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi” kafedrasi o'qituvchisi.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quv jarayonini raqamlashtirishga asoslangan yangi bosqichga o'tmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasida barcha ta'lim yo'nalishlariga innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ta'lim sifatini raqamli yechimlar orqali oshirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan [1, 4-bet].

Jismoniy tarbiya fani o'quvchilarning sog'lom rivojlanishini ta'minlash bilan birga, ularda intizom, jamoaviylik, mas'uliyat va irodaviy sifatlarini shakllantiradi [2, 2-bet]. Shu jarayonda raqamli texnologiyalar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotni samarali tashkil etishga, mashqlarni to'g'ri bajarish ko'nikmasini shakllantirishga hamda darsni interfaol, qiziqarli o'tkazishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar — bu o'quv jarayonida axborotni qayta ishlash, uzatish va namoyish etish uchun qo'llaniladigan elektron vositalar majmuidir [3 27-bet]. Ular yordamida o'qituvchi:

- harakat mashqlarining namoyish videolarini qo'llashi;
- mashqlarni virtual trenerlar yordamida bajarilishini kuzatishi;
- onlayn testlar orqali o'quvchilarning bilimini baholashi;
- o'quvchilarning jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlarini tahlil qilishi mumkin.

Masalan, “Just Dance”, “PE Universe”, “Fitify”, “GoNoodle” kabi interfaol platformalar o'quvchilarga raqs va mashqlarni to'g'ri bajarishni o'rgatadi [4]

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun darslarda qo'llaniladigan raqamli vositalar ularning yosh xususiyatlariga mos bo'lishi zarur. Mamatov va Nuriddinova fikricha, raqamli vositalar kichik yoshdagi bolalarda diqqatni saqlashni yengillashtiradi va harakat faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [5, 41-bet].

Shuning uchun:

- qisqa va jonli videoroliklar,
- interfaol o'yinlar,
- harakatga asoslangan animatsiyalar,
- virtual musobaqalar katta ahamiyat kasb etadi.

Masalan, o'qituvchi “Kahoot” orqali harakatlar nomini test shaklida so'rashi yoki “YouTube Kids” orqali mashqlarni amaliy namoyish etishi mumkin. Bu orqali o'quvchilarda faollik, qiziqish va mustaqil ishlash malakasi shakllanadi.

Hasanov Sh.A.ning tadqiqotlarida keltirilishicha, raqamli texnologiyalar bilan tashkil etilgan jismoniy tarbiya darslari o'quvchilarning harakatlarni to'g'ri bajarish aniqligini 25–

30 foizga oshiradi [3, 49-bet]. Bundan tashqari, ularning darsga bo'lgan qiziqishi kuchayadi, sog'lom turmush tarzi esa shaxsiy qadriyat sifatida shakllanadi.

Bundan tashqari, raqamli nazorat tizimlari (masalan, "Step counter", "Fitness band") orqali o'quvchilarning yurak urishi, harakat soni, yugurish masofasi kabi ko'rsatkichlarini kuzatish mumkin [4]. Bu esa har bir o'quvchiga individual yondashuvni ta'minlaydi.

Raqamli texnologiyalar o'qituvchiga quyidagi metodik imkoniyatlarni beradi:

Darsni zamonaviy, vizual va interfaol shaklda tashkil etish;

O'quvchilarning sog'lig'ini nazorat qilish va natijalarni raqamli shaklda saqlash;

Darslarni masofadan turib o'tkazish imkonini yaratish;

O'quvchilarda axborot madaniyatini shakllantirish.

Mamatov va Nuriddinova ta'kidlaganidek, raqamli vositalardan maqsadli foydalanish o'qituvchining kasbiy salohiyatini oshiradi va ta'lim jarayonining samaradorligini yangi bosqichga olib chiqadi [5, 58-bet].

Boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish bugungi kunda ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Bu texnologiyalar dars samaradorligini oshiradi, o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini shakllantiradi va ularning jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z pedagogik faoliyatida raqamli vositalardan maqsadli foydalanib, o'quvchilarning faolligini oshirishi, ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi. – Toshkent, 2020. – 4-bet.

2."Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2021. – 2-bet.

3.Hasanov Sh.A. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O'zDJTI nashriyoti, 2022. – 27–49-betlar.

4.Internet manbasi: www.peuniverse.com (<https://www.peuniverse.com/>). – 2023-yil, 15–17-may.

5.Mamatov B., Nuriddinova S. Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlar. – Toshkent: "Fan va ta'lim", 2023. – 41–58-betlar.

BOLALARNING JISMONIY RIVOJLANISHINI NAZORAT QILISH USULLARI: PEDAGOGIK YONDASHUVLAR VA INNOVATSION METODLAR

Shanasirova Zaxro Yuldashovna

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
metodikasi kafedrası dotsenti.*

**Shanasirova Zaxro Yuldashovna, Xabibullayeva Marjona Umirbek qizi,
Sobirova Barchinoy Olimjon qizi, Egambergenova Laylo Norxon qizi**
(Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari)

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning jismoniy holatini o'rganish va harakat ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyalarini qo'llash dolzarb masalalardan biridir. Tarbiyalanuvchilarning jismoniy holatini o'rganish maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy holatini o'rganish quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi:

1. Tibbiy tekshiruvlar – bolalarning umumiy sog'lig'i va jismoniy rivojlanishini baholash.

2. Pedagogik kuzatuvlar – bolalarning harakat faoliyatini aniqlash va rivojlanish jarayonini nazorat qilish.

3. Test sinovlari – chaqqonlik, tezkorlik, muvofiqlashtirish qobiliyatlari va chidamlilikni o'lchash.

4. Ota-onalar va pedagoglar bilan suhbatlar – bolalarning uy sharoitidagi harakat faoliyatini o'rganish. Harakat ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyalari Maktabgacha yoshdagi bolalarda harakat ko'nikmalarini shakllantirish quyidagi texnologiyalar orqali amalga oshiriladi:

1. O'yin texnologiyalari

Bolalarning harakat faolligini oshirishda o'yinlar muhim o'rin tutadi. jismoniy tarbiya mashg'ulotlari quyidagi o'yin texnologiyalari asosida olib boriladi:

- Harakatli o'yinlar (masalan, yugurish, sakrash, to'p bilan mashqlar);
- Musiqiy-harakatli o'yinlar (masalan, raqs va ritmik mashqlar);
- Rol o'yinlari (masalan, sportchi, hayvon yoki mashhur qahramon obrazlarida harakat qilish).

2. Innovatsion pedagogik texnologiyalar

• Interfaol mashg'ulotlar – bolalarning faol ishtirokini ta'minlash orqali jismoniy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash. Interfaol mashg'ulotlar jarayonida bolalar o'zaro muloqotda bo'lishadi, harakat mashqlarini guruhda bajarishadi va mustaqil tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu metod bolalarning nafaqat jismoniy, balki ijtimoiy ko'nikmalarini ham rivojlantirishga yordam beradi.

• Trening va seminarlar – tarbiyachilar va ota-onalar uchun jismoniy tarbiya bo'yicha maxsus o'quv dasturlari. Trening va seminarlar orqali pedagoglar va ota-onalar bolalarning jismoniy rivojlanishini yaxshilash usullari bo'yicha amaliy bilimlarga ega bo'lishadi. Bu jarayonda innovatsion texnologiyalar, harakatli o'yinlar va mashg'ulotlar bo'yicha tajribalar almashiladi hamda bolalarning individual rivojlanish xususiyatlari inobatga olinadi.

• Axborot-kommunikatsion texnologiyalar – zamonaviy AKT vositalaridan foydalanish bolalarning jismoniy tarbiya jarayonini yanada samarali tashkil etishga imkon beradi. Bu texnologiyalar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Multimedia materiallari – jismoniy mashqlar bo‘yicha interfaol darsliklar, videolar va animatsiyalar yordamida bolalarga harakat texnikalarini tushuntirish;

- Virtual va interaktiv o‘quv dasturlari – bolalarning individual jismoniy tayyorgarligini baholash va rivojlantirish uchun maxsus dasturlar;

- Mobil ilovalar – ota-onalar va pedagoglarga bolalarning jismoniy rivojlanishini kuzatish va mashg‘ulotlar tashkil qilishda yordam beradigan maxsus dasturlar.

• Jismoniy mashqlar kompleksi – umumiy jismoniy rivojlanish va maxsus sport mashg‘ulotlari.

• Yoga va gimnastika – bolalarning muvofiqlashtirish va moslashuvchanlik Qobiliyatlarini rivojlantirish.

• Suvdagi mashg‘ulotlar – suzish va suvdagi o‘yinlar orqali jismoniy faollikni oshirish.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning jismoniy holatini baholash va harakat ko‘nikmalarini shakllantirish bolalarning sog‘lom rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Turli pedagogik texnologiyalar, harakatli o‘yinlar va sport mashg‘ulotlarini qo‘llash orqali bolalarning jismoniy qobiliyatlari oshiriladi. Shu sababli, innovatsion metodlardan foydalanish hamda muntazam monitoring olib borish maktabgacha ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lishi lozim.

Adabiyotlar

1. Axmedov R. "Jismoniy tarbiya va sport pedagogikasi" – Toshkent: Fan, 2020.

2. Rahimov U. "Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari" – Samarqand, 2019.

3. Salimov N. "Harakatli o‘yinlar va ularning rivojlantiruvchi ahamiyati" – Toshkent, 2021.

JISMONIY MADANIYATNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI

O.X.Achilov

Navoiy davlat universiteti,

Sport faoliyati turlari kafedrasi o‘qituvchi

Bugungi kunda dunyo mamlakatlarining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti jismonan sog‘lom, ruhan barkamol va faol avlodning mavjudligiga bevosita bog‘liqdir. Shu bois sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va jismoniy madaniyatni rivojlantirish ko‘plab davlatlar siyosatining muhim ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

Jismoniy madaniyat — bu insonning jismoniy salohiyatini rivojlantirish, sogʻligʻini mustahkamlash, mehnat faoliyatida yuqori natijalarga erishish va ijtimoiy hayotda faol boʻlishini taʼminlaydigan madaniyat turi hisoblanadi. U jamiyat taraqqiyotida sogʻlom avlodni shakllantirish, ijtimoiy barqarorlikni taʼminlash va mamlakatning iqtisodiy hamda maʼnaviy salohiyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Oʻzbekiston Respublikasida soʻnggi yillarda jismoniy madaniyat va sport sohasiga katta eʼtibor qaratilmoqda. Prezident qaror va farmonlari, “Sogʻlom avlod uchun” dasturlari, joylarda yangi sport inshootlarining qurilishi, taʼlim muassasalarida jismoniy tarbiya darslarining samaradorligini oshirishga qaratilgan ishlar bu sohaning ustuvor ahamiyatini koʻrsatadi.

1. Jismoniy madaniyat tushunchasi va tarixiy shakllanishi. Jismoniy madaniyat tushunchasi qadimiy tarixga ega. Insoniyat taraqqiyotining dastlabki bosqichlaridayoq harbiy mashqlar, ovchilik, mehnat faoliyati bilan bogʻliq jismoniy tayyorgarlik muhim oʻrin tutgan. Keyinchalik bu faoliyatlar asta-sekin shakllanib, madaniyatning muhim tarkibiy qismiga aylangan.

Zamonaviy talqinda jismoniy madaniyat — bu sogʻlom turmush tarzini shakllantiruvchi, jismoniy salohiyatni oshiruvchi, shaxsning har tomonlama barkamol rivojini taʼminlovchi, sport va jismoniy tarbiya faoliyatini qamrab oluvchi tizimdir.

Jismoniy madaniyatning asosiy vazifalari:

- sogʻlom turmush tarzini shakllantirish;
- yoshlarning jismoniy salohiyatini rivojlantirish;
- ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish malakasini oshirish;
- mehnat unumdorligini koʻtarish;
- sogʻlom jamiyatni shakllantirishga hissa qoʻshish.

2. Jismoniy madaniyat va sogʻlom turmush tarsi. Sogʻlom turmush tarzi — bu insonning kundalik hayotida jismoniy faollik, toʻgʻri ovqatlanish, zararli odatlardan voz kechish va ruhiy barqarorlikni taʼminlashga qaratilgan faol hayot shaklidir. Jismoniy madaniyat ana shu tarzni shakllantirishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Doimiy sport mashgʻulotlari yurak-qon tomir tizimini mustahkamlaydi, nafas olish organlarini rivojlantiradi, immunitetni oshiradi va insonning umumiy jismoniy tayyorgarligini yaxshilaydi. Bolalik va oʻsmirlik davrida muntazam jismoniy faollik inson organizmining toʻgʻri shakllanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Sogʻlom turmush tarzi, ayniqsa, yoshlar oʻrtasida keng targʻib qilinishi kerak. Chunki aynan yoshlar — jamiyatning ertangi kunidir. Sogʻlom yoshlar boʻlmasa, rivojlangan jamiyatni tasavvur etish mushkul. Shu bois Oʻzbekistonda yoshlar oʻrtasida sport turlarini ommalashtirish va jismoniy madaniyatni rivojlantirish boʻyicha keng koʻlamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

3. Jismoniy madaniyatning taʼlim tizimidagi oʻrni. Taʼlim tizimi jismoniy madaniyatni shakllantirishning eng samarali bosqichidir. Boshlangʻich sinflardan boshlab oʻquvchilarda jismoniy faollikka boʻlgan ehtiyojni shakllantirish, sogʻlom turmush tarzini odatga aylantirish — taʼlim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Oliy ta'lim bosqichida esa bu jarayon yanada kengayadi: talabalarda sport madaniyatini oshirish, turli sport musobaqalarida ishtirok etish, sog'lom hayot tamoyillarini chuqur anglash shakllanadi. Bu esa kelajak mutaxassislarining sog'lom, faol va barkamol shaxs sifatida yetishib chiqishiga xizmat qiladi.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya faniga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zamonaviy sport inshootlari, yuqori malakali o'qituvchilar, yangilangan o'quv dasturlari bu jarayonning samaradorligini oshirmoqda.

4. Jismoniy madaniyatning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri. Sog'lom jamiyat — taraqqiy etgan jamiyatdir. Jismoniy madaniyatning jamiyat rivojiga ko'rsatadigan ta'siri bir nechta yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Ijtimoiy sog'lomlik: sog'lom turmush tarzining ommalashuvi bilan kasalliklar kamayadi, aholi umr ko'rish davomiyligi ortadi.

Iqtisodiy rivojlanish: sog'lom ishchi kuchi yuqori mehnat unumdorligini ta'minlaydi.

Ma'naviy barkamollik: sport yoshlarni irodali, sabrli, mas'uliyatli bo'lishga o'rgatadi.

Milliy birdamlik: ommaviy sport tadbirlari jamiyatda ijtimoiy birdamlik va hamjihatlikni kuchaytiradi.

Jismoniy madaniyat — bu faqat sog'lomlik emas, balki jamiyatning umumiy barqarorligi, milliy g'urur va g'oyaviy birlikni ta'minlaydigan kuchli vositadir.

5. O'zbekistonda jismoniy madaniyatni rivojlantirish siyosati. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda sport va jismoniy tarbiya sohasida islohotlar tizimli ravishda olib borilmoqda. Prezidentning 2017 yil 3 iyundagi PQ-3031-sonli qarori, "Sog'lom avlod" davlat dasturlari, maktab va oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya darslarini takomillashtirish bo'yicha ishlar shular jumlasidandir.

Hududlarda yangi sport zallari, stadionlar, suzish havzalari va boshqa infratuzilma obyektlarining qurilishi aholining jismoniy faolligini oshirmoqda. Ayollar, bolalar va keksalar uchun maxsus sog'lomlashtirish dasturlari joriy etilmoqda. Bu nafaqat jismoniy sog'lomlik, balki ijtimoiy faollik va milliy birlikni ham mustahkamlaydi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, jismoniy madaniyat shaxsning sog'lom hayot kechirishi, ijtimoiy faolligini oshirishi va jamiyat taraqqiyotida muhim omilga aylangan.

U shaxs salomatligini mustahkamlaydi, sog'lom turmush tarzini shakllantiradi, yoshlarni jismonan va ruhiy jihatdan chiniqtiradi, millatning genofondini sog'lomlashtiradi. Shu bois jismoniy madaniyat davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Kelajakda ushbu yo'nalishda ilmiy-tadqiqot ishlarini kengaytirish, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, sport infratuzilmasini rivojlantirish jamiyatning barqaror va sog'lom rivojlanishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov Sh. Jismoniy madaniyat asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
2. Tursunov A., Ergashev M. Sport pedagogikasi va psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

3. Hasanov I. Sogʻlom turmush tarzi – kelajak poydevori. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2021.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti qarori PQ–3031. “Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”, 2017-yil 3-iyun.
5. Qodirov M. Sport va jismoniy madaniyat nazariyasi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2022.

3-7 YOSHDAGI BOLALARDA JISMONIY HARAKATINI RIVOJLANTIRUVCHI MASHQLAR KETMA - KETLIGI

Raxmatova Nargiza Abdinazarovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlangʻich taʼlim fakulteti

Boshlangʻich taʼlimda amaliy fanlar kafedrasida oʻqituvchisi

nargizarakhmatova.uz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3983-7073>

Maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishida – jismoniy, kognitiv, ijtimoiy-emotsional sohalarida – harakat faoliyati muhim oʻrin tutadi. Yugurish, sakrash, toqqa chiqish kabi yirik harakat koʻnikmalari nafaqat kunlik faoliyatga, balki murakkab harakatlar va akademik tayyorgarlikka zamin yaratadi. Xuddi shuningdek, mayda motorika – yozish, tutish kabi harakatlar – ham kelajakdagi oʻquv muvaffaqiyatlari uchun asos hisoblanadi. Biroq, amaliyotda bolalarning aksariyati tavsiya etilgan 60 daqiqalik harakatli faoliyat meʼyoriga erisha olmayapti. Bu holat esa ularning harakat mahoratlari va sogʻligi uchun xavf tugʻdiradi.[1]

Umumiy jismoniy tayyorgarlik (UJT) orqali bosqichli yondashuv bu xavflarni kamaytiradi. Yoshga mos mashqlar bolalarda jismoniy koʻnikmalarni rivojlantirish bilan birga, ijtimoiy oʻzaro taʼsir, oʻzini anglash, muvozanat va koordinatsion qobiliyatni ham kuchaytiradi. Gʻovlar, raqs, kompleks mashqlar va boshqa oʻyin shaklidagi mashgʻulotlar faol harakatga undovchi samarali vositalardir.

Adabiyot tahlili va metodologiyasi

UJT – rejalashtirilgan, takrorlanuvchi va maqsadga yoʻnaltirilgan harakatlar tizimi – oddiy oʻyin shakllaridan farqli oʻlaroq, aniq motorik koʻnikmalarni (muvozanat, kuch, koordinatsiya, chaqqonlik) rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatmoqdaki, UJT turli harakat komponentlarini samarali oshiradi. Masalan, 6 yoshli 53 nafar bola ishtirok etgan tadqiqotda UJT bilan shugʻullanganlar harakat koordinatsiyasi, chaqqonlik va tezlikda nazorat guruhiga nisbatan yuqori natijalarni koʻrsatgan.[2]

Toʻqqiz oylik multisport dasturi, xitoylik maktabgacha yoshdagi bolalarga moʻljallangan UJT dasturi kabi loyihalar ham jismoniy va kognitiv rivojlanishda ijobiy samara bergani isbotlangan. Misol uchun, ijro etuvchi funksiyalar (diqqat, plus nazorati) UJT taʼsirida oshgan.

Tadqiqot ishtirokchilari – 4-5 yoshli 60 nafar bola – ikki guruhga bo‘lindi: eksperimental va nazorat. 12 haftalik dastur doirasida eksperimental guruh haftada uch marta 45 daqiqalik mashg‘ulotlarda qatnashdi. Bu mashg‘ulotlar murakkabligi ortib boruvchi muvozanat, sakrash, to‘p bilan mashqlarni o‘z ichiga oladi.

TGMD-2 (tayanch-harakat rivojlanishini baholovchi vosita) testi orqali dastur oldidan va so‘ngida baholash o‘tkazildi. Ma’lumotlar SPSS dasturida tahlil qilinib, ANOVA va korrelyatsiya tahlillari yordamida aniqlik kiritildi. [3]

Natijalar

UJT dasturini bajargan bolalarda harakat ko‘nikmalarida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Ayniqsa, OCB, PTT, SRT testlarida katta ta’sir koeffitsientlari qayd etildi. SLJ testi kichik ta’sir bilan ijobiy tendensiyaning ko‘rsatdi ($ES = 0.45$). FLA testi statistik jihatdan sezilarli bo‘lmagan bo‘lsa-da, UJT guruhi ijobiy natijalarga erishdi.

Korrelyatsiya tahlili guruhlar o‘rtasida vaqtga bog‘liq sezilarli o‘zgarishlarni aniqladi. Bu esa UJT ning ustunligini ko‘rsatadi.

Meta-tahlil natijalari ham bu natijalarni qo‘llab-quvvatlab, tuzilgan aralashuvlar bolalarda tayanch-harakat ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshirganini tasdiqladi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari UJT dasturlarining jismoniy rivojlanishdan tashqari kognitiv va ijtimoiy sohalarga ham ijobiy ta’sir qilishini ko‘rsatdi. Ko‘plab xalqaro tadqiqotlar (MDPI, Heidelberg Ball School) bilan uyg‘un holda, maktabgacha yoshdagi bolalarga mo‘ljallangan harakat dasturlarining samaradorligi tasdiqlandi.

Shunga qaramay, ba’zi cheklovlar mavjud: namunaviy hajm cheklangan, natijalarning uzoq muddatli barqarorligi aniqlanmagan. Shu bois, kelajakdagi tadqiqotlar dastur davomiyligi va populyatsiya turini kengaytirishi lozim.

Xulosa

Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda UJT dasturlarining muvozanat, chaqqonlik, kuch, tezlik kabi asosiy motorik ko‘nikmalarni oshirishda sezilarli samara berishini ko‘rsatadi. Dastur bolalarda sog‘lom jismoniy rivojlanish va keyingi bosqichga puxta tayyorgarlikni ta’minlashi mumkin.

UJT dasturlarini maktabgacha ta’lim tizimiga integratsiyalash sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, natijalar asosida pedagoglar dalillarga tayangan, yosh xususiyatlariga mos harakat dasturlarini ishlab chiqishga ustuvor e’tibor qaratishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bardid, F., Rudd, J. R., Lenoir, M., Polman, R., & Barnett, L. M. (2015). *Cross-cultural comparison of harakat competence in children from Australia and Belgium*. *Frontiers in Psychology*, 6, 964. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00964>
2. Brian, A., Taunton, S., Goodway, J. D., & Sutherland, S. (2017). *Effectiveness of an early harakat skill intervention on kindergarten children with developmental delays*. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 88(4), 408–418. <https://doi.org/10.1080/02701367.2017.1389250>

3. Cattuzzo, M. T., dos Santos Henrique, R., Ré, A. H. N., de Oliveira, I. S., Melo, B. M., de Sousa Moura, M., ... & Stodden, D. F. (2016). *Harakat competence and health related physical fitness in youth: A systematic review*. Journal of Science and Medicine in Sport, 19(2), 123–129. <https://doi.org/10.1016/j.jsams.2014.12.004>
4. Logan, S. W., Robinson, L. E., Wilson, A. E., & Lucas, W. A. (2012). *Getting the fundamentals of movement: A meta-analysis of the effectiveness of harakat skill interventions in children*. Child: Care, Health and Development, 38(3), 305–315. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01307.x>
5. Abdurakhmanov, R. R., & Mirzaev, A. M. (2020). *Bola yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va harakat ko'nikmalarining shakllanishi*. Jismoniy tarbiya va sport ilmlari, 22(3), 112-119.
6. G'ulomov, M. D. (2018). *O'smirlar va bolalarning jismoniy tarbiyasida innovatsion yondashuvlar*. O'zbekiston jismoniy tarbiya va sport ilmiy jurnali, 10(4), 45-52.

JISMONIY TARBIYA VA SPOTNING BOLALAR RIVOJIDAGI AHAMIYATI.

Raxmatova Nargiza Abdinazarovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Eshchanova M. SH., Nuraliyeva D. SH.,

Raximova Sh.A., Xojimuratova E.B

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabalari

Jismoniy tarbiya va sport bolalar hayotida muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat jismoniy sog'liqni ta'minlash, balki ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Bolalar uchun jismoniy faoliyat, o'yin va sport bilan shug'ullanish ularning umumiy rivojlanishida, o'z self-confidence'ini oshirishda va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda yordam beradi.

Ushbu sohalarida faoliyat bolalar o'rtasida do'stlik va hamkorlik hissini mustahkamlab, hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun zarur muhitni yaratadi. Shuningdek, sport orqali bolalar qiyinchiliklarni engib o'tish va maqsadlariga erishish uchun kerakli disiplinani ham o'rganadilar. Shu sababli, jismoniy tarbiya va sportni bolalar hayotida to'g'ri rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Jismoniy tarbiya va sport bolalar hayotida muhim rol o'ynaydi. Ular sog'lom turmush tarzini rivojlantirib, jismoniy va ruhiy salomatlikni ta'minlaydi. Sport orqali bolalar jismoniy kuch-quvvatlarini oshiradi, chidamlilik, koordinatsiya va muvozanatni rivojlantiradi.

Bundan tashqari, jismoniy faoliyat bolalar o'rtasida do'stlik va hamkorlik ruhini kuchaytiradi. Jamoaviy o'yinlar, masalan, futbol yoki basketbol, bolalarga jamoada ishlashni o'rgatadi va raqobat hissini shakllantiradi.

Jismoniy tarbiya va sport, shuningdek, stress va asabiy charchoqni kamaytirish uchun foydalidir. Bolalar jismoniy mashg'ulotlar bilan shug'ullanganda, ularning kayfiyati

yaxshilanadi va o'qishdagi muvaffaqiyatlari ham oshadi. Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya va sport bolalarni sog'lom, baxtli va muvaffaqiyatli shaxslar etib tarbiyalashda muhim omildir.

Menimcha, bugungi kunda bolalar bilan ota-onalarning shug'ullanishi kam bo'lib borayotganligi sababli, bolalarning jismoniy tarbiya bilan shug'ullanmasligi ham o'z ta'sirini ko'rsatib bormoqda. Shuningdek, aytib o'tish lozimki, bolalar bilan alohida shug'ullanib ularning endigina o'sib borayotganda tog'ri yo'nalish tanlay oladigan bo'lsa, bola balki ham aqlan va ruhan hamda jismonan sog'lom bo'lib yetishadi degan fikrdaman.

Xulosa: Jismoniy tarbiya va sport bolalarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ular nafaqat jismoniy sog'liqni ta'minlaydi, balki ruhiy va ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishiga ham yordam beradi. Bolalar sport orqali qiyinchiliklarni yengib o'tishni, jamoa bilan ishlashni, va maqsadlarga intilishni o'rganadilar. Bu esa ularning o'z-o'ziga ishonch hosil qilishlariga, madaniyat va do'stlik hissini shakllantirishlariga xizmat qiladi. Shuning uchun, jismoniy tarbiya va sportni bolalar hayotida rivojlantirish, ularning kelajakda muvaffaqiyatli va sog'lom shaxslar bo'lib o'sishiga yordam beradi. Kelajak avlodni zamonaviy va sog'lom tarbiya qilishda bu yo'nalishlarni amalga oshirish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Akmalov, O. (2020). Jismoniy tarbiya va sport: Nazariya va amaliyot. Tashkent: O'qituvchi.
2. Mustaqimov, S. (2019). Bolalarning ruhiy va jismoniy rivojlanishi. Samarkand: Fan va texnologiya.
3. Karimova, L. (2021). Oila va jamiyatda sportning roli. Tashkent: Yoshlarni qo'llab-quvvatlash markazi.
4. Isayev, E. (2018). Sport va sog'liq: ilmiy tadqiqotlar. Buxoro: Buxoro universiteti nashri.
5. Sobirov, D. (2022). Jismoniy tarbiya dasturlari va ularning ahamiyati. Nukus: Qarakalpak davlat universiteti.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARNING JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA HARAKATLI O'YIN VOSITALARI ORQALI SOG'LOMLASHTIRUVCHI MASHG'ULOTLAR

D.M.Eshpulatova

Navoiy davlat universiteti

Sport faoliyati turlari kafedrası o'qituvchi

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim-tarbiyasida jismoniy tarbiya darslari alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, harakatli o'yinlar bolalarning jismoniy rivojlanishiga, sog'lom turmush tarziga rioya etishiga va psixologik-emotsional holatini barqarorlashtirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Yosh davrida jismoniy faollik organizmning barcha tizimlari – yurak-qon

tomir, nafas olish va mushak faoliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bois jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini o'yin vositalari orqali samarali tashkil etish bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir.

Harakatli o'yinlarning pedagogik ahamiyati. Harakatli o'yinlar o'quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga jalb qiladi, ular orqali:

- tezkorlik, epchillik, chidamlilik va kuch kabi sifatlar rivojlanadi;
- bolalarda mustaqil qaror qabul qilish, jamoada ishlash ko'nikmalari shakllanadi;
- o'yin jarayonida harakat faoliyatiga qiziqish ortadi;
- o'quvchilarda psixologik holat ijobiy tomonga o'zgaradi.

Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, harakatli o'yinlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ularni sog'lomlashtirish jarayoniga samarali jalb qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlarning ahamiyati. Boshlang'ich sinf davri – bolaning jismoniy va ruhiy rivojlanishi uchun eng muhim bosqich hisoblanadi. Shu davrda:

- organizmning tabiiy rivojlanishi tez kechadi;
- jismoniy mashqlar orqali sog'lom turmush odatlari shakllanadi;
- immun tizimi mustahkamlanadi;
- maktabdagi o'quv jarayoniga moslashuv osonlashadi.

Shuning uchun darslarda sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etish, bolalarni muntazam harakat faoliyatiga jalb etish zarur.

Harakatli o'yinlar asosida sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlarni tashkil etish texnologiyasi. Harakatli o'yinlardan samarali foydalanish uchun quyidagi pedagogik texnologiyalar tavsiya etiladi:

1. Bosqichma-bosqichlik tamoyili. O'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda oddiydan murakkabga qarab o'yinlarni tashkil etish.

2. Faollashtiruvchi usullar. Rag'batlantirish, baholash, musobaqaviy ruh orqali bolalarni faol qatnashishga undash.

3. Integratsiyalashgan yondashuv. Harakatli o'yinlarni matematika, tabiatshunoslik, ona tili kabi fanlar bilan bog'lab o'tkazish.

4. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash. Multimediali vositalar, interfaol metodlar, kreativ topshiriqlardan foydalanish.

5. Sog'lomlashtiruvchi komponentni kuchaytirish. Nafas mashqlari, gavda holatini to'g'rilovchi o'yinlar, sport elementlarini qo'llash.

Harakatli o'yinlar samaradorligini oshirish yo'llari

• O'quvchilarni jismoniy tayyorgarlik darajasiga qarab kichik guruhlariga bo'lib mashg'ulot o'tkazish.

- Ota-onalarni ham jalb etib, sinfdan tashqari sport musobaqalari tashkil etish.
- Darslarda turli xil milliy harakatli o'yinlardan foydalanish.

• Har bir mashg'ulotda sog'lomlashtiruvchi va tarbiyaviy maqsadlarni uyg'unlashtirish.

- O'yin natijalarini tahlil qilish va o'quvchilarning muvaffaqiyatini rag'batlantirish.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya darslarida harakatli o'yinlardan foydalanish sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlarning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bunday yondashuv bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularni muntazam harakat faoliyatiga jalb qilish, jismoniy rivojlanish va psixologik barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan boyitilgan o'yin metodlari esa o'quvchilarning jismoniy tarbiya darslariga bo'lgan qiziqishini yanada kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ashurov, X. Sport pedagogikasi va psixologiyasi asoslari. – Toshkent: Universitet, 2022.
2. Abdullaeva, G. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining sog'lomlashtirish mashg'ulotlari texnologiyasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2023.
3. Platonov, V.N. Teoriya i metodika fizicheskogo vospitaniya. – Moskva: Akademiya, 2020.
4. Matveev, L.P. Obshchaya teoriya sporta i sistemy podgotovki sportsmenov. – Moskva: Fizkultura i sport, 2019.
5. UNICEF. Physical Activity and Child Development: Guidelines for Primary Education. – New York, 2021.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA HARAKATLI O'YINLARI ORQALI SAMARADORLIGINI OSHIRISH

D.M.Eshpulatova

Navoiy davlat universiteti

Sport faoliyati turlari kafedrasi o'qituvchi

Bugungi kunda ta'lim tizimida sog'lom avlodni tarbiyalash eng muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Xususan, boshlang'ich sinf o'quvchilari organizmining jadal rivojlanish davrida ularning jismoniy faolligini to'g'ri yo'naltirish zaruriyati yanada ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, jismoniy tarbiya darslarida harakatli o'yinlardan foydalanish orqali sog'lomlashtiruvchi mashqlar samaradorligini oshirish pedagogika oldida turgan dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Harakatli o'yinlar bolalarda nafaqat jismoniy sifatlarni rivojlantiradi, balki ularda ijobiy emotsional holatni shakllantiradi, ijtimoiy ko'nikmalarni kuchaytiradi va jamoada ishlash madaniyatini rivojlantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda jismoniy tarbiya darslarida harakatli o'yinlardan foydalanish samarali natijalar beradi. Chunki o'yin

shaklidagi mashqlar bolaning tabiiy ehtiyojiga mos keladi, ular dars jarayonida faol ishtirok etadi, charchashni sezmaydi va mashg'ulotdan zavq oladi.

Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, harakatli o'yinlar bolaning yurak-qon tomir tizimi faoliyatini yaxshilaydi, nafas olish jarayonini mustahkamlaydi, mushak-skelet tizimini rivojlantiradi va asab tizimini chiniqtiradi. Shu bilan birga, psixologik jihatdan o'yin bolada irodaviy sifatlarni shakllantiradi, mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatadi va raqobatbardoshlikni rivojlantiradi.

Amaliyotda "Oq terakmi, ko'k terak", "Chillak", "Arqon tortish", "Quvlashmachoq", "Qopda sakrash" kabi milliy o'yinlar darslarda samarali qo'llanib kelinmoqda. Bu o'yinlar o'quvchilarni nafaqat jismonan chiniqtiradi, balki milliy qadriyatlarni singdirishga ham xizmat qiladi.

Xorijiy tajribaga nazar tashlasak, Finlyandiya, Yaponiya, AQSh kabi davlatlarda boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlari ertalabki gimnastika va o'yinlar bilan boshlanadi. O'yinlar orqali bolalarda diqqat, tezkorlik, hamkorlik, chaqqonlik va mustahkam iroda kabi sifatlar rivojlantiriladi. Bu tajriba o'zbek ta'lim tizimida ham tatbiq etilmoqda.

Shuningdek, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, interfaol metodlar, multimedial dars ishlanmalari va kouching elementlarini jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga uyg'unlashtirish dars samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Muammolardan biri shundaki, ba'zi maktablarda sport anjomlari yetishmaydi, metodik qo'llanmalar eskirib qolgan, o'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalarni qo'llashdagi malakasi yetarli emas. Bu muammolarni hal etish uchun quyidagi yechimlar tavsiya etiladi:

- maktablarni sport anjomlari bilan to'liq ta'minlash;
- o'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarini muntazam tashkil etish;
- innovatsion metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish va tatbiq etish;
- ota-onalarni bolalarning sog'lomlashtirish mashg'ulotlariga jalb etish.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya darslarida harakatli o'yinlardan foydalanish ularning sog'lomlashtirish jarayonida katta ahamiyat kasb etadi. O'yinlar o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini ta'minlabgina qolmay, balki psixologik, ijtimoiy va ma'naviy tarbiyasida ham muhim rol o'ynaydi. Shu bois, ta'lim jarayonida milliy va zamonaviy o'yinlarni uyg'unlashtirish, ilg'or xorijiy tajribalarni tatbiq etish, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Axmedova, S.A. Harakatli o'yinlarning jismoniy tarbiyadagi o'rni. – Termiz, 2021.
2. Saidov, M. Umumta'lim maktablarida sport o'yinlari metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziya, 2020.
3. Ashurov, X. Sport pedagogikasi va psixologiyasi asoslari. – Toshkent: Universitet, 2022.
4. Platonov, V.N. Teoriya i metodika fizicheskogo vospitaniya. – Moskva: Akademiya, 2020.
5. Matveev, L.P. Obshchaya teoriya sporta. – Moskva: Fizkultura i sport, 2019.

UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARIGA O‘QUVCHILARNING SPORTGA BO‘LGAN QIZIQISHLARINI OSHIRISH

Z.Jamonov

Navoiy davlat universiteti

Sport faoliyati turlari kafedrası o‘qituvchi

Bugungi kunda umumiy o‘rta ta‘lim tizimida o‘quvchilarning sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, ularning jismoniy faolligini oshirish hamda sportga bo‘lgan qiziqishini rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir. Jismoniy tarbiya darslari nafaqat sog‘lomlashtirish vazifasini bajaradi, balki o‘quvchilarning ma‘naviy, irodaviy va axloqiy fazilatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida yosh avlodni sog‘lom va barkamol etib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu boisdan maktabda jismoniy tarbiya darslari samaradorligini oshirish, o‘quvchilarni sportga jalb etish, ularda barqaror qiziqish uyg‘otish o‘qituvchining muhim pedagogik vazifasidir.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida yosh avlodni har tomonlama barkamol, jismonan sog‘lom va ma‘naviy yetuk qilib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Shu boisdan umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarini samarali tashkil etish, o‘quvchilarda sportga bo‘lgan qiziqishni oshirish ta‘lim tizimining muhim vazifasiga aylangan.

Prezidentimizning “Sog‘lom avlod — millat kelajagi” tamoyili asosida amalga oshirilayotgan islohotlar ham aynan yoshlarning sog‘lom turmush tarzini shakllantirishra, ularning sportga bo‘lgan mehrini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

1. Jismoniy tarbiya darslarining maqsadi va vazifalari

Jismoniy tarbiya darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilarning sog‘lig‘ini mustahkamlash, ularning jismoniy sifatlarini rivojlantirish va sport madaniyatini shakllantirishdan iborat. Shu jarayonda o‘qituvchi har bir o‘quvchining yosh va fiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda mashg‘ulotlarni tashkil etishi zarur.

Darslarda o‘yin elementlaridan, jamoaviy mashg‘ulotlardan va musobaqaviy uslublardan foydalanish o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Ayniqsa, 5–9-sinflarda o‘quvchilarning sportga bo‘lgan tabiiy qiziqishi kuchli bo‘lgani uchun bu bosqichda motivatsiyani to‘g‘ri yo‘naltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. O‘qituvchining motivatsion roli

O‘quvchilarning sportga bo‘lgan qiziqishi ko‘p jihatdan o‘qituvchining shaxsiy namunasi, darsni olib borish uslubi va psixologik yondashuviga bog‘liq. O‘qituvchi dars jarayonida har bir o‘quvchini rag‘batlantirib, kichik yutuqlarini qadrlashi lozim. Bu esa ularda o‘z kuchiga ishonchni oshiradi va muntazam mashg‘ulotlarda qatnashishga turtki bo‘ladi.

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan — videodarslar, sportchilar hayotidan olingan lavhalar, musobaqa namoyishlari orqali foydalanish o'quvchilarning e'tiborini yanada jalb etadi.

3.Zamonaviy pedagogik yondashuvlar

Bugungi ta'lim tizimida jismoniy tarbiya darslarini interfaol usullar asosida tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Masalan, "ko'rgazmali metod", "o'yinli metod", "individual yondashuv" kabi metodlar o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.

Shuningdek, dars jarayonida kichik guruhli mashg'ulotlar, sport estafetalari, musobaqalar orqali o'quvchilarning jamoaviy ruhini mustahkamlash mumkin.

4. Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlik

O'quvchilarning sportga bo'lgan qiziqishini oshirishda faqat maktab emas, balki oilaning ham roli muhim. Ota-onalar farzandlarining jismoniy faoliyatini qo'llab-quvvatlashi, sport to'garaklariga qatnashishini rag'batlantirishi zarur. Shu bilan birga, mahalliy sport tashkilotlari, sport maktablari bilan hamkorlik o'quvchilar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning sportga bo'lgan qiziqishini oshirish – ularning jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy barkamolligini ta'minlovchi muhim omildir. Bunda o'qituvchining mahorati, pedagogik yondashuvi va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish samarasi katta ahamiyatga ega.

Kelajakda sog'lom, faol va vatanparvar yoshlarni tarbiyalash — bugungi jismoniy tarbiya tizimining asosiy vazifasi hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya darslarining maqsadi

Jismoniy tarbiya darslarining asosiy maqsadi — o'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga ko'maklashish, ularni sport mashg'ulotlariga jalb etish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish va jamoaviy ruhda tarbiyalashdan iboratdir.

Darslarda o'quvchilarning yosh va jismoniy imkoniyatlariga mos mashqlarni tanlash, mashg'ulotlarni o'yin shaklida tashkil etish ularning sportga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.

O'quvchilarda sportga qiziqishni shakllantirish yo'llari

1. Motivatsiyani kuchaytirish: O'quvchilarni muvaffaqiyatlari uchun rag'batlantirish, ularning yutuqlarini e'tirof etish orqali sportga bo'lgan qiziqish mustahkamlanadi.

2. O'yinli metodlardan foydalanish: Har bir darsda musobaqaviy va o'yin uslublarini qo'llash o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

3. Sport tadbirlarini o'tkazish: "Sog'lom bola" festivali, sinflar o'rtasida sport musobaqalari, maktab spartakiadalari o'quvchilarni sportga jalb etishda samarali vositadir.

4. O'qituvchining shaxsiy namunasi: Faol, jismonan baquvvat, mehribon va motivatsion o'qituvchi o'quvchilar uchun sportda ibrat bo'ladi.

5. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash: Multimediali vositalar, videodarslar, sportchilarning yutuqlariga oid lavhalar orqali qiziqishni oshirish mumkin.

Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy yondashuvlar

Bugungi ta'limda interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. "Aqliy hujum", "Juftlikda ishlash", "Kichik guruhli mashg'ulotlar", "Sport estafetasi" kabi

metodlar o'quvchilarda musobaqalashuv, jamoaviylik va tashabbuskorlik tuyg'ularini kuchaytiradi.

Shuningdek, darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarni o'z ixtiyoriy sport turlariga yo'naltirish, to'garaklarga jalb etish ularning sportga doimiy qiziqishini saqlab qolishga yordam beradi.

Ota-onalar va jamoatchilik roli

O'quvchilarda sportga qiziqishni shakllantirish faqat maktab vazifasi emas, balki oilaning ham muhim mas'uliyatidir. Ota-onalar farzandlarini sport mashg'ulotlariga rag'batlantirsa, ularning darsdan tashqari faoliyatida faol bo'lsa, natija yanada samarali bo'ladi.

Shuningdek, mahalla, yoshlar markazlari va sport tashkilotlari bilan hamkorlikda sog'lom turmush targ'ibotini yo'lga qo'yish o'quvchilar uchun katta turtki bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning sportga bo'lgan qiziqishini oshirish — sog'lom, faol, ma'naviy yetuk avlodni tarbiyalashning asosiy shartidir. Bunda o'qituvchining mahorati, oila va jamoatchilikning hamkorligi, shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi.

Sog'lom avlod — bu sog'lom jamiyat poydevoridir. Shu sababli har bir jismoniy tarbiya darsi faqat mashq emas, balki yoshlar qalbida sportga muhabbat uyg'otuvchi tarbiya vositasiga aylanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev J. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Karimov B. Sport pedagogikasi asoslari. – Samarqand: Zarafshon, 2020.
3. Xudoyberdiyev O. Sog'lom turmush tarzi – yoshlar hayotining mezon. – Toshkent, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5635-sonli qarori. “Sog'lom avlod – millat kelajagi”, 2019 yil.

3-SHO‘BA
BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA
MUTAXASSISLARINI TAYYORLASH
MEXANIZIMILARI

SPORT O‘YINLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSION YONDASHUVLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Karayev Voxid Shirinbekovich

P.f.b.f.d(PhD), dotsent

CHDPU Sport o‘yinlari va uni o‘qitish metodikasi

kafedrasi mudiri

Ibroximova Dilnoza Kadambayevna

1-bosqich magistranti

Jonuzoqov Umidjon G‘ulom o‘g‘li

3-bosqich talabasi

Baxramova Shaxnoza Arifovna

3-bosqich talabasi

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar hayotning deyarli barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Xususan, sport sohasi ham zamonaviy texnologiyalar ta’sirida jadal rivojlanmoqda. Sport o‘yinlarida raqamli vositalardan foydalanish nafaqat sportchilar malakasini oshirish, balki jarayonlarning shaffofligini ta’minlash, nazorat va tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirishda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Raqamli texnologiyalar yordamida sportchilar mashg‘ulotlarini individual ravishda rejalashtirish, natijalarni real vaqt rejimida kuzatish, onlayn trening va virtual musobaqalarni tashkil etish mumkin bo‘lmoqda. Bu esa o‘z navbatida sportning ommalashuviga, musobaqalarning xalqaro miqyosda kuzatilishiga va tomoshabinlar bilan interaktiv aloqaning mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.

Innovatsion yondashuvlarning joriy etilishi sport jarayonlarini yanada samarali tashkil etishga, sportchilar salohiyatini rivojlantirishga, hakamlar tizimida adolat va shaffoflikni ta’minlashga yordam beradi. Shu bois sport o‘yinlarida raqamli texnologiyalar va innovatsion uslublardan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslarini o‘rganish, ularning amaliy imkoniyatlarini aniqlash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar sport sohasida jadal rivojlanmoqda. Sensorli qurilmalar, fitnes-monitorlar, mobil ilovalar va virtual platformalar sport jarayonlarini raqamlashtirishga, mashg‘ulotlar samaradorligini oshirishga imkon yaratadi[1]. Bu texnologiyalar yordamida talabalar o‘z natijalarini real vaqt rejimida kuzatishi, mashg‘ulotlarni shaxsiylashtirilgan dasturlar orqali bajarishi va o‘z faoliyatini tahlil qilishi mumkin. Shu tariqa, raqamli texnologiyalar sportni nafaqat jismoniy, balki intellektual va psixologik rivojlanish vositasiga aylantiradi[2].

Raqamli vositalar orqali motivatsiya tizimini shakllantirish ham imkoniyatli bo‘ladi. Masalan, mobil ilovalar va onlayn platformalar talabalarga mashg‘ulotlar jarayonida ballar, reytinglar va raqamli mukofotlar tizimini taqdim etadi. Bu esa ularning mashg‘ulotlarda faol ishtirokini oshiradi, raqobat ruhini kuchaytiradi va natijalarni doimiy monitoring qilish imkonini beradi[1]. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, raqamli texnologiyalar sportning

ijtimoiy, pedagogik va psixologik ahamiyatini bir vaqtning o'zida kuchaytiruvchi vosita sifatida qaraladi.

Innovatsion yondashuvlar sport jarayonida metodik yangiliklar, ilg'or texnologiyalar va interaktiv mashg'ulotlarni qo'llashni o'z ichiga oladi. Virtual reallik (VR), sun'iy intellekt (AI), 3D-modellashtirish va simulyatsiya texnologiyalari sport mashg'ulotlarida qo'llanilishi bilan mashg'ulotlarni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Shu bilan birga, innovatsion metodlar orqali murabbiylar talabalar faoliyatini tahlil qilib, har bir talabaning imkoniyatlarini inobatga olgan shaxsiy dasturlarni yaratishi mumkin[4].

Innovatsion yondashuvlar sportda xavfsizlikni ta'minlash, jarohatlar va ortiqcha yuklanishlarni oldini olishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, sensorli texnologiyalar va AI tizimlari orqali har bir talabaning yurak urishi, nafas olish ko'rsatkichlari va mushak faoliyati real vaqt rejimida kuzatiladi. Bu murabbiyga mashg'ulotlarni optimal darajada tashkil etish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar nafaqat jismoniy faollikni, balki ta'lim va motivatsiya jarayonlarini ham kuchaytiradi[5]. Masalan, onlayn testlar, interaktiv darslar va sportga oid ta'lim platformalari orqali talabalar nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtiradi. Shu tarzda, ular o'z rivojlanishini tahlil qiladi, muvaffaqiyatlarini ko'radi va kelajakdagi maqsadlarini aniq belgilaydi[2].

Innovatsion yondashuvlar sportni talabalar uchun yanada qiziqarli va raqobatbardosh faoliyatga aylantiradi. Masalan, virtual turnirlar, raqamli reytinglar va onlayn trening dasturlari talabalarni faol qatnashishga undaydi, ularning intizom va maqsadga yo'naltirilganligini oshiradi[4]. Shu tariqa, sport mashg'ulotlarining pedagogik jarayoni raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar yordamida yangi sifat bosqichiga ko'tariladi.

Raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishga ham xizmat qiladi[1]. Onlayn platformalar orqali talabalar jamoaviy o'yinlarda ishtirok etadi, natijalarni baholaydi va bir-birini rag'batlantiradi. Bu esa jamoaviy ruhni shakllantiradi, hamkorlik va ijtimoiy mas'uliyat hissini kuchaytiradi. Shu bilan birga, innovatsion metodlar yoshlarni milliy va global sport tajribalari bilan tanishtiradi, ularning dunyoqarashini kengaytiradi[5].

Shunday qilib, raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar sport o'yinlarida talabalar faoliyatini samarali boshqarish, ularning motivatsiyasini oshirish, jamoaviylik va raqobat ruhini shakllantirishda beqiyos vosita sifatida namoyon bo'ladi[1]. Shu yondashuvlar orqali sport mashg'ulotlari nafaqat jismoniy, balki psixologik, pedagogik va ijtimoiy rivojlanishning kompleks vositasiga aylanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda tavsiyalarimiz quyidagilardan iborat:

Sport mashg'ulotlarida raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlardan keng foydalanish orqali talabalar motivatsiyasini oshirish.

Mashg'ulotlarni shaxsiylashtirilgan dasturlar bilan tashkil etish, har bir talabani qobiliyatlari va rivojlanish darajasiga mos rag'batlantirish tizimini yo'lga qo'yish.

Virtual turnirlar, raqamli reytinglar va onlayn platformalarni qo'llash orqali jamoaviylik va sog'lom raqobat muhitini yaratish.

AI, sensorlar va fitnes-monitorlar yordamida mashg'ulotlarni real vaqt rejimida tahlil qilish, jarohatlar va ortiqcha yuklanishlarning oldini olish.

Milliy va xalqaro sport tajribalarini integratsiyalash orqali talabalarni global standartlar bilan tanishtirish va ularning sport faoliyatini kengaytirish.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar sport o'yinlarida talabalar motivatsiyasini kuchaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular mashg'ulotlarni samarali, qiziqarli va shaxsiylashtirilgan qiladi, jamoaviylik va raqobat ruhini shakllantiradi hamda talabalar faoliyatini psixologik, pedagogik va ijtimoiy jihatdan rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sultonov A. Sport psixologiyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimova D. Pedagogik motivatsiya va sport mashg'ulotlari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Abdullayev B. Jismoniy tarbiya va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Sharq, 2020.
4. Raxmonov I. Talabalarda sport faoliyatini modernizatsiya qilish. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
5. Karimov D. Sport va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.
6. Tursunov S. Raqamli texnologiyalar va zamonaviy sport metodikalari. – Toshkent: Fan va Texnologiya, 2022.

SPORT O'YINLARIDA HAKAMLIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Ixtiyor Ashirboyev

*CHDPU Sport o'yinlari va uni o'qitish metodikasi
kafedrasi o'qituvchisi*

Sport o'yinlarining ommaviylashuvi, professional va havaskor musobaqalarning ko'payishi hamda ularning ijtimoiy hayotdagi o'zni o'rtib borayotgani hakamlik tizimiga bo'lgan talabni ham keskin oshirmoqda. Hakamlik nafaqat musobaqaning adolatli o'tishini ta'minlaydi, balki sportchilarning ruhiy holati, jamoaning o'yinga bo'lgan ishonchi va muxlislarning qoniqish darajasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli zamonaviy sport o'yinlarida hakamlik tizimini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda sport o'yinlarida hakamlik faoliyatida adolat, xolislik va yuqori professionallikni ta'minlash muhim vazifaga aylangan. Hakamning bitta noto'g'ri qarori jamoa yoki sportchi taqdiriga, musobaqaning natijalariga, hatto tomoshabinlarning sportga bo'lgan munosabatiga ham katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli xalqaro sport tashkilotlari hamda milliy federatsiyalar hakamlik faoliyatini takomillashtirish, zamonaviy

texnologiyalarni joriy etish va hakamlar malakasini oshirish bo'yicha izchil choralarni amalga oshirmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev sportning davlat siyosatidagi o'rnini ta'kidlab: ***“Sport – bu xalqning sog'lig'i, xalqning quvonchi va kelajagi demakdir”***, deya alohida urg'u bergan. Bu fikr nafaqat sportchilarni tarbiyalash, balki sport musobaqalarini yuqori saviyada, adolatli va shaffof o'tkazish uchun ham muhim dasturilamal vazifasini bajaradi.

Shu nuqtayi nazardan, sport o'yinlarida hakamlik tizimini takomillashtirishning dolzarb masalalarini tahlil qilish, ularning mavjud muammolarini aniqlash va zamonaviy yechimlarni ishlab chiqish bugungi kun sport fanining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Sport musobaqalarining adolatli, xolis va yuqori saviyada o'tishi ko'p jihatdan hakamlik tizimiga bog'liqdir[1]. Shu jihatdan qaraganda, hakam nafaqat qoidabuzarliklarni aniqlovchi shaxs, balki o'yin jarayonini boshqaruvchi, sport muhitida axloqiy me'yorlarni mustahkamlovchi hamdir. Hakamning adolatli qarorlari sportchilarda qoidalarga sodiqlik, muxlislarda esa sportga ishonchni shakllantiradi.

Hakamlik faoliyatida inson omili bilan bog'liq xatoliklar eng ko'p uchraydigan masalalardan biridir[2]. Bu jarayonda hakamning tajribasi, diqqat-e'tibori, hissiy holati katta rol o'ynaydi. Natijada bir qaror butun o'yin taqdirini hal etib yuborishi mumkin. Shuning uchun xatoliklarning kamaytirilishi nafaqat sportchilar manfaatini, balki sportning nufuzini ham himoya qilish demakdir.

Boshqa muammo – texnologiyalardan foydalanish darajasining yetarli emasligi [3]. Masalan, ayrim sport turlarida VAR yoki “hawkeye” kabi tizimlar joriy etilmagan. Bunday sharoitda hakamning qarorlari bahsli vaziyatlarda doimo tanqid ostida qoladi. Shundan kelib chiqib, texnologiyalarni keng tatbiq etish sport o'yinlarida adolat va shaffoflikni ta'minlashning zamonaviy vositasiga aylanmoqda.

Futbolda VAR tizimining qo'llanilishi hakamlik tizimida tub burilish yasadi[4]. Bu yangilik nafaqat bahsli vaziyatlarni hal etishda yordam bermoqda, balki sportchilarning o'yin madaniyatiga ham ijobiy ta'sir qilmoqda. Chunki o'yinchilar endi qarorlarning tasodifiy emas, balki texnologik asoslangan holda qabul qilinishiga ko'proq ishonch bildirmoqda.

Tennisda “hawkeye” texnologiyasi qo'llanilishi esa sportchilarda musobaqa davomida ruhiy barqarorlikni ta'minlaydi[5]. Zero, texnologik nazorat sharoitida adolatsizlik ehtimoli kamayadi, bu esa sportchilarni faqat o'yin taktikasiga e'tibor qaratishga undaydi.

Hakamlarni muntazam tayyorlash va ularning malakasini oshirish ham dolzarb masalalardan biridir[6]. Hakamlik – bu faqatgina qoidalarni yod olish emas, balki o'yin jarayonini chuqur tahlil qilish, sportchilarning ruhiyati va jamoaviy dinamikani to'g'ri baholay olish qobiliyatini ham talab qiladi. Shu sababli hakamlarni o'qitishda nazariy bilimlar bilan birga amaliy tajriba almashishga keng e'tibor qaratilishi zarur.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, malakali hakamlar sportchilarning o'yin davomida o'zini tutishi, murabbiylarning strategik qarorlari va hatto tomoshabinlarning sportga munosabatida ham sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi[7]. Shu bois, hakamlik tizimi sportni rivojlantirishning eng muhim bo'g'inlaridan biri sifatida qaralishi kerak.

Sport o'yinlarida hakamlar tizimini takomillashtirish masalasi zamonaviy sport taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Adolatli va xolis hakamlar sportchilarning motivatsiyasini oshiradi, muxlislarda ishonch uyg'otadi hamda sport musobaqalarining tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyatini yuksaltiradi. Shu bois, mavjud muammolar – inson omili ta'sirida yuzaga keladigan xatoliklar, texnologiyalardan yetarlicha foydalanilmasligi, hakamlarning malaka va tayyorgarlik darajasidagi kamchiliklar – tizimli ravishda hal etilishi lozim.

Texnologiyalarni keng tatbiq etish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish hakamlar faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Bunga qo'shimcha ravishda, hakamlarni muntazam o'qitish, tajriba almashish, xalqaro standartlarni o'zlashtirish, shuningdek, ularning axloqiy va kasbiy mas'uliyatini oshirish muhim vazifadir.

O'zbekiston sport sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida hakamlar tizimida ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Kelgusida bu boradagi sa'y-harakatlarni yanada kengaytirish, yangi tajribalarni amaliyotga tatbiq etish hamda sportda shaffoflik va adolat tamoyillarini mustahkamlash mamlakatimiz sport nufuzini xalqaro miqyosda oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sultonov, A. Sport pedagogikasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Rasulov, I. Sport boshqaruvi va tashkilotchilik. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
3. Karimova, D. Sportda psixologik omillar. – Toshkent: Ilm Ziyos, 2018.
4. Xoliqova, N. Sportda texnologiyalarning qo'llanilishi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyos, 2021.
5. Hasanov, B. Hakamlarni tayyorlash metodikasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
6. Akramova, G. Sportchilarga psixologik ta'sir va hakamlar. – Toshkent: Barkamol avlod, 2019.
7. Brown, T. Technology in Modern Sports. – London: Routledge, 2020.

YOSH AVLODDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA JISMONIY TARBIYANING O'RNI

Haydarov Sobir Nosirovich

Navoiy davlat universiteti

“Sport faoliyati turlari” kafedrasi mudiri, dotsent

Mustaqil O'zbekiston taraqqiyotining muhim yo'nalishlaridan biri — bu sog'lom avlodni tarbiyalash, yoshlarning jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga zarur shart-sharoitlar yaratishdir. Chunki har qanday jamiyatning kuch-qudrati, taraqqiyoti avvalo jismonan sog'lom, ruhiy jihatdan baquvvat, intellektual salohiyatga ega yosh avlod bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi globallashtirish davrida raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirishda

jismoniy tarbiya va sport muhim rol o'ynaydi. Nafaqat sport sohasida yutuqlarga erishish, balki sog'lom turmush tarzini shakllantirish, stressga bardoshlilik, irodaviy sifatlarni rivojlantirish, jamoada ishlash ko'nikmalarini hosil qilish kabi mezonlar ham jismoniy tarbiyaning ijtimoiy vazifalariga kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilayotgan sog'lom turmush tarzini qaror toptirishga qaratilgan davlat siyosati ham aynan jismoniy tarbiya tizimini tubdan isloh qilishni talab qilmoqda. Xususan, "Yoshlar daftari", "Temir daftar" va "Ayollar daftari" kabi ijtimoiy tashabbuslar doirasida aholining keng qatlamlari sport bilan shug'ullanishga jalb qilinmoqda. Maktab, kollej va oliy ta'lim muassasalarida sport infratuzilmasi bosqichma-bosqich yaxshilanmoqda. Biroq mavjud yutuqlarga qaramay, tizimda bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, jismoniy tarbiya nafaqat ta'limning ajralmas bo'g'ini, balki milliy xavfsizlik, sog'lom ijtimoiy muhit, aholi hayot sifati va uzoq umr ko'rish kabi ko'plab omillar bilan bevosita bog'liqdir.

Bu esa jismoniy tarbiya tizimini strategik darajada ko'rib chiqishni, uning zamonaviy va innovatsion asosda rivojlanishini taqozo etadi. Maktab yoshidagi bolalar orasida jismoniy faollikning pasayib borayotgani, zamonaviy texnologiyalar va passiv turmush tarzi oqibatida yoshlar orasida ortiqcha vazn, skolioz, yurak-qon tomir kasalliklari kabi salbiy holatlar keng tarqalayotgani tashvishli holatlardandir. Bu esa jismoniy tarbiya darslarining sifati, uslubiy ta'minoti, sport infratuzilmasining holati va pedagoglarning kasbiy mahoratini qayta ko'rib chiqishni zarur etadi. Bundan tashqari, so'nggi yillarda pandemiya sharoitida jismoniy tarbiya va sog'lom turmush tarzining ahamiyati yanada ortdi. Aholining salomatligini tiklashda sport va jismoniy faollik hal qiluvchi omillardan biri bo'ldi.

Shu boisdan ham, jismoniy tarbiyani zamon talablari asosida isloh qilish, innovatsiyalar bilan boyitish va ommaviy sportni rivojlantirish eng dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. O'zbekistonning 2030 yilgacha bo'lgan rivojlanish strategiyasida jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish bo'yicha aniq yo'nalishlar belgilangan. Shunga qaramasdan, joylardagi ta'lim muassasalarida sport inshootlarining yetishmasligi, darslarning rasmiyatchilik darajasida o'tishi, ota-onalar va jamoatchilikning sust ishtiroki kabi bir qator muammolar mavjud. Ushbu holatlar zamirida tizimli yondashuvning yo'qligi, kadrlar salohiyatining yetarli emasligi va metodik ta'minotning eskirganligi yotadi.

Mazkur maqolada jismoniy tarbiya tizimidagi asosiy muammolar atroflicha yoritiladi, ularni bartaraf etishning istiqbolli yo'llari taklif qilinadi. Shuningdek, innovatsion pedagogik yondashuvlar, sport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, ta'lim muassasalarida sog'lom muhitni shakllantirishga oid g'oyalar ilgari suriladi. Asosiy e'tibor esa sog'lom avlodni tarbiyalashda jismoniy tarbiyaning o'rni va ahamiyatiga qaratiladi. Shu asosda maqolaning maqsadi — jismoniy tarbiya tizimining mavjud muammolarini aniqlash, ularning sabablarini tahlil qilish va istiqboldagi samarali yechimlarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot natijalari ilmiy hamjamiyat, ta'lim sohasidagi mutaxassislar hamda sport tashkilotlari uchun amaliy ahamiyat kasb etadi. Respublikaning ko'plab hududlaridagi umumta'lim maktablarida sport inshootlarining jiddiy yetishmasligi kuzatilmoqda.

Xususan, qishloq joylarida faoliyat yuritayotgan ko‘plab maktablarda sport zallari yo‘q, mavjudlari esa talab darajasida emas. Sport maydonchalari chang-to‘zonli holatda bo‘lib, xavfsizlik talablariga javob bermaydi. Bu holat esa jismoniy tarbiya darslarini sifatli o‘tkazishga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayrim holatlarda sport inventarlari eskirgan yoki butunlay mavjud emas. Bu esa bolalarning turli sport turlariga bo‘lgan qiziqishini so‘ndiradi. Hozirgi vaqtda zamonaviy sport uskunalariga ega muassasalar faqat yirik shaharlar markazlarida to‘plangan bo‘lib, bu hududiy nomutanosiblikni keltirib chiqaradi. Jismoniy tarbiya o‘qituvchilari va murabbiylar nafaqat bolalarni sportga o‘rgatuvchi, balki ularga sog‘lom hayot tarzini singdiruvchi shaxslar bo‘lishi lozim. Ammo amalda pedagoglarning ko‘pchiligi zamonaviy metodikalardan yetarli darajada xabardor emas.

Ularning kasbiy rivojlanishi uchun yetarli sharoitlar yaratilmagan, doimiy malaka oshirish tizimi izchil ishlamayapti.

Ko‘plab oliy ta‘lim muassasalarida jismoniy tarbiya yo‘nalishi bo‘yicha dars berayotgan pedagoglar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, innovatsion vositalarni yetarli darajada qo‘llay olmaydi. Bu esa jismoniy tarbiya darslarining mazmuni va sifati pastligiga olib kelmoqda.

Amaldagi jismoniy tarbiya o‘quv dasturlari asosan sovet davrida ishlab chiqilgan uslub va tamoyillarga tayanadi. Ular bugungi kunda bolalarning psixologik xususiyatlari, texnologik rivojlanish darajasi va sog‘liq bilan bog‘liq muammolarni yetarli darajada hisobga olmaydi. Ayni paytda maktab darslarida faqat bir necha sport turlari (masalan, futbol, yengil atletika, gimnastika) ustuvor hisoblanadi, biroq zamonaviy yoshlar orasida mashhur bo‘lgan sport turlari (badminton, stol tennisi, fitnes, zumba, sport raqslari va boshqalar) dars jarayonlarida aks etmagan. Jismoniy tarbiya tizimining samarali faoliyati uchun faqat maktab yoki oliy ta‘lim muassasalari emas, balki oilaning, mahalla, jamoatchilik tashkilotlarining faol ishtiroki ham muhimdir.

Afsuski, aksariyat hollarda ota-onalar bu sohani ikkinchi darajali deb hisoblaydi, sport mashg‘ulotlariga qatnashishni faqat musobaqa yoki baholar bilan bog‘laydi. Bunday yondashuv bola va ota-ona o‘rtasida sog‘lom turmush tarzi haqida tushunchaning shakllanmasligiga olib keladi. Sport tadbirlariga jamoatchilik vakillari, mahalla faollarining jalb qilinmasligi esa jismoniy tarbiyani ommaviylashtirishga to‘siq bo‘lmoqda. Tizimdagi asosiy yechimlardan biri bu — har bir ta‘lim muassasasini zamonaviy sport zali, sport maydonchasi va sport anjomlari bilan ta‘minlashdir.

Davlat va xususiy sektor hamkorligida yangi sport komplekslari, ochiq maydonchalar qurilishi, mavjud inshootlarning kapital ta‘miri yo‘lga qo‘yilishi lozim.

Shuningdek, ijtimoiy sheriklik asosida mahallalarda jamoatchilik sport markazlarini tashkil etish orqali bolalar va yoshlar uchun bepul sport xizmatlarini yo‘lga qo‘yish mumkin. Jismoniy tarbiya yo‘nalishidagi pedagoglar uchun maxsus qayta tayyorlash kurslari, malaka oshirish seminarlari, interaktiv treninglar muntazam ravishda tashkil etilishi zarur.

Ayniqsa, pedagoglarni IT texnologiyalar, onlayn platformalar, zamonaviy didaktik vositalardan foydalanishga o‘rgatish muhim. Shuningdek, sport sohasida faoliyat

yuritayotgan mutaxassislarning kasbiy sertifikatlashtirish tizimini joriy qilish, har 3-5 yilda bir marta malaka sinovlarini o'tkazish taklif qilinadi. Zamonaviy o'quv dasturlarini ishlab chiqishda sport psixologiyasi, pedagogik innovatsiyalar, jismoniy faollik normativlari kabi sohalar asos bo'lishi kerak. Dars jarayonlarini qiziqarli, harakatga boy, sog'liqni mustahkamlovchi mashg'ulotlar bilan boyitish lozim.

Shuningdek, darslarda raqamli texnologiyalarni joriy qilish, mobil ilovalar yordamida o'quvchilarning jismoniy faolligini nazorat qilish amaliyoti ijobiy samara beradi. Sportni hayot tarziga aylantirish uchun ijtimoiy tarmoqlarda sport chellenjlari, oilaviy sport festivallari, mahallaviy spartakiadalarni keng yo'lga qo'yish muhimdir. Ayniqsa, sport tadbirlariga ota-onalarni jalb etish orqali bolalarda ijobiy namuna yaratish mumkin.

Bundan tashqari, sportni moliyaviy rag'batlantirish – ya'ni sportda faollik ko'rsatgan yoshlar uchun stipendiyalar, sertifikatlar va tavsiyanomalar joriy etish orqali ularda motivatsiya kuchayadi. Inson salomatligi — bu nafaqat sog'liqni saqlash tizimi, balki ta'lim, oilaviy muhit, jismoniy faollik va psixologik barqarorlik kabi omillar majmuasidir. Shuning uchun ham jismoniy tarbiya orqali sog'lom turmush tarziga bo'lgan ehtiyojni bolalikdan shakllantirish kerak. Bu esa:

- immunitetni mustahkamlash,
- kasalliklar xavfini kamaytirish,
- ruhiy barqarorlikni oshirish,
- muloqot va ijtimoiy faollikni kuchaytirish,
- salbiy odatlarga (giyohvandlik, alkohol, chekish) qarshi immunitet yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Jismoniy tarbiya orqali yoshlarda sog'lom raqobat, irodaviy sifatlar, maqsad sari intilish kabi fazilatlar shakllanadi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatlarida ham aks etadi.

Asosiy adabiyotlar:

1. Abdullayev, J. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Karimov, I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Rasulov, R. Sog'lom turmush tarzi asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. To'xtayev, S. Jismoniy madaniyat va sport pedagogikasi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2017.
5. Axmedov, A. Jismoniy tarbiya va sport nazariyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
6. Nuriddinov, M. Jismoniy rivojlanish va sog'lomlashtirish mashg'ulotlari. – Toshkent: Fan, 2021.
7. O'rinov, S. Sport mashg'ulotlarining psixologik jihatlari. – Toshkent: O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya universiteti nashriyoti, 2022.
8. Abdug'aniyev, B. Yoshlar va sport tarbiyasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. World Health Organization (WHO). Physical activity and young people: Global recommendations on physical activity for health. – Geneva, 2020.

2. Sallis, J.F., & Owen, N. Physical Activity & Behavioral Medicine. – California: Sage Publications, 2019.
3. Haskell, W.L., et al. Physical Activity and Public Health: Updated Recommendation for Adults from the American College of Sports Medicine. – Medicine & Science in Sports & Exercise, 2021.
4. UNESCO. Quality Physical Education Guidelines for Policy Makers. – Paris, 2020.
5. Akhmedova, S.A. Kouching texnologiyalari asosida bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchilarining amaliy kompetentligini rivojlantirish. – Toshkent, 2023.

PEDAGOGIK JARAYONDA TA'LIM-TARBIYA TIZIMINING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Sh.N. Mamatov

Navoiy davlat universiteti

Sport faoliyati turlari kafedrası dotsenti

Ta'lim-tarbiya tizimi jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotini belgilovchi eng muhim sohalaridan biridir. Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini shakllantirish, yosh avlodni barkamol, raqobatbardosh, intellektual salohiyatli qilib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda ta'lim sohasida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" konsepsiyasi asosida umumiy o'rta, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimlarini modernizatsiya qilish, ularning xalqaro standartlarga mosligini ta'minlash ishlari olib borilmoqda. Shunga qaramay, pedagogik jarayonda qator dolzarb muammolar ham mavjud bo'lib, ularni bartaraf etish masalasi bugungi kunda dolzarb hisoblanadi

Ta'lim islohotlari va yangilanishlar. O'zbekistonda ta'lim sohasini rivojlantirish uchun qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Jumladan, maktabgacha ta'limni ommalashtirish, umumiy o'rta ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish, oliy ta'limda esa kredit-modul tizimini tatbiq qilish asosiy ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Pedagogik jarayonni sifatli tashkil etish uchun o'quv rejalari va dasturlarini zamonaviy talablarga moslashtirish, xorijiy tajribadan samarali foydalanish zarur.

Pedagogik jarayonda uchrayotgan muammolar. Ta'lim-tarbiya tizimida bir qator muammolar mavjud.

Ulardan eng asosiylari quyidagilar:

1. O'quv dasturlarining ko'plab hollarda amaliyotga mos kelmasligi;
2. O'qituvchilarning malaka darajasi yetarli emasligi;
3. Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning sustligi;
4. Ota-onalar bilan hamkorlikning yetarli emasligi;
5. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishdagi kamchiliklar.

Ta'lim sifatini baholash muammolari. Ta'lim sifatini baholash tizimi ham dolzarb muammolardan biridir. O'quvchilarning bilimini faqat test orqali baholash yetarli emas. Ularning ijodiy fikrlashi, mustaqil ishlash ko'nikmalari, amaliy tajribasi ham nazarda tutilishi kerak. Shu bois ta'lim sifatini baholashda kompetensiyaviy yondashuvni keng qo'llash zarur.

O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi. Pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasi ta'lim samaradorligining muhim omili hisoblanadi. Hozirgi kunda o'qituvchidan nafaqat bilim, balki pedagogik mahorat, psixologik tayyorgarlik, innovatsion texnologiyalarni qo'llash ko'nikmasi ham talab etilmoqda. Shu bois pedagoglar uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslarini tashkil etish zarur.

Pedagog va ota-ona hamkorligi. Ta'lim-tarbiya jarayonida ota-onalarning o'рни beqiyosdir. Biroq ayrim hollarda ota-onalarning pedagogik madaniyati yetarli emasligi sababli bolalar tarbiyasida uzilishlar kuzatiladi. Shuning uchun maktab va ota-onalar hamkorligini kuchaytirish, pedagogik maslahatlar berib borish muhimdir.

Xalqaro tajriba va O'zbekiston. Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida ta'lim jarayoni asosan kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilmoqda. O'zbekistonda ham Finlyandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya va Germaniya tajribasidan samarali foydalanish mumkin. Xususan, ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, shuningdek, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish xalqaro tajribaga asoslangan samarali yo'nalishlardir.

Innovatsion yondashuvlarning qo'llanilishi. Kouching, interfaol metodlar, elektron ta'lim platformalari, masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish bugungi kun ta'limining ajralmas qismiga aylanmoqda. Biroq bu jarayonlarda pedagoglarning bilim va ko'nikmalari muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, pedagoglar doimiy ravishda yangiliklardan xabardor bo'lishlari kerak.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik jarayon murakkab va ko'p qirrali bo'lib, unda ta'lim va tarbiya bir-birini to'ldiruvchi asosiy unsurlar hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya tizimida mavjud muammolarni bartaraf etish orqali ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish mumkin.

Muammolarni hal qilish uchun davlat va jamiyatning uzviy hamkorligi zarur. Pedagogik jarayonni takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish va ta'lim sifatini oshirish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishiladi.

Kelgusida ta'lim-tarbiya tizimini yanada rivojlantirish uchun xalqaro hamkorlikni kengaytirish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. J. Abdullaev. Pedagogika asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. O. Karimov, Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
3. M. Qodirov, Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Samarqand: SamDU, 2021.
4. A. Raxmonov, Ta'lim jarayonining samaradorligi. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
5. B. Islomov, Ta'lim jarayonida interfaol metodlar. – Toshkent: Tafakkur, 2022.

6. D. Matkarimova, Pedagogik kompetensiyani shakllantirish. – Buxoro: BuxDU, 2021.

7. Z. Usmonova, Innovatsion ta'lim va texnologiyalar. – Toshkent: Ilm Ziya, 2023.

JISMONIY TARBIYANING SHAXS RIVOJLANISHIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Yo.X.Mustafayev

Navoiy davlat universiteti

Sport faoliyati turlari kafedrası dosenti

Inson hayotida jismoniy tarbiya muhim o'rin tutadi. U nafaqat sog'lom tana, balki barkamol shaxsni shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bugungi kunda jismoniy tarbiya tizimini rivojlantirish masalasi mamlakatimizda davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Zero, har tomonlama yetuk, sog'lom, irodali va ma'naviy barkamol yosh avlodni tarbiyalash jamiyat taraqqiyotining muhim shartidir. Jismoniy tarbiya o'z mohiyatiga ko'ra, inson faoliyatining barcha jabhalarini qamrab oluvchi ijtimoiy hodisadir. U sog'lom turmush tarzining asosi, insonning mehnat va ijtimoiy hayotdagi faoliyat samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida e'tirof etiladi.

1. Jismoniy tarbiyaning mohiyati va asosiy vazifalari. Jismoniy tarbiya — bu insonning tabiiy jismoniy imkoniyatlarini rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish va jamiyatda faol shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayondir. Uning vazifalari keng ko'lamli bo'lib, sog'liqni mustahkamlash, jismoniy sifatlarni rivojlantirish, mehnatga va Vatan himoyasiga tayyorlikni oshirishdan iborat.

2. Shaxs rivojlanishida jismoniy tarbiyaning o'rni. Har bir insonning shaxs sifatida shakllanishida jismoniy tarbiya hal qiluvchi rol o'ynaydi. U bolalik davridan boshlab insonda intizom, qat'iyat, o'ziga ishonch, iroda va mehnatsevarlik kabi sifatlarni rivojlantiradi. Shaxs rivojlanishi deganda nafaqat aqliy yoki ma'naviy kamolot, balki jismoniy barkamollik ham tushuniladi.

3. Jismoniy tarbiyaning tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyati. Jismoniy tarbiya nafaqat sog'lomlashtiruvchi, balki tarbiyaviy vazifani ham bajaradi. Mashg'ulotlar jarayonida o'quvchi yoki sportchi halollik, sabr-toqat, jamoaviylik, hurmat va do'stlik kabi ijobiy fazilatlarni o'zlashtiradi. Ijtimoiy nuqtai nazardan jismoniy tarbiya jamiyat a'zolarini sog'lom, faol, mehnatsevar bo'lishga undaydi.

4. Jismoniy tarbiya va ruhiy sog'lomlik. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jismoniy mashg'ulotlar inson ruhiyatiga kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Harakat faoliyati davomida organizmda endorfinlar ajralib chiqadi, bu esa stressni kamaytiradi va kayfiyatni yaxshilaydi.

5. Jismoniy tarbiyada innovatsion yondashuvlar. Bugungi kunda jismoniy tarbiya jarayoniga zamonaviy texnologiyalar jadal tatbiq etilmoqda. Axborot texnologiyalari yordamida mashg'ulotlar jarayoni tahlil qilinadi, natijalar kuzatilib boriladi. Kouching va mentorlik texnologiyalari asosida o'quvchi yoki sportchilarda mustaqil fikrlash, o'zini rivojlantirish ko'nikmalari shakllantirilmoqda.

Jismoniy tarbiya inson shaxsining har tomonlama kamol topishida beqiyos ahamiyatga ega. U nafaqat jismoniy sog'lomlikni, balki ma'naviy, ruhiy va ijtimoiy uyg'unlikni ham ta'minlaydi. Jamiyat rivoji uchun sog'lom avlod zarur. Shu bois, jismoniy tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, uni ilmiy asosda tashkil etish — zamonaviy davr talabi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rasulov R. Sog'lom turmush tarzi asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.
2. G'afurov B. Sport pedagogikasi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021.
3. Karimova M. Jismoniy madaniyat va psixologiya. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2018.

BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

A.A.Jo'rayev

Navoiy davlat universiteti

Sport faoliyati turlari kafedrasida dosenti

Bugungi kunda dunyo miqyosida ta'lim tizimi yangi bosqichga ko'tarilib, xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlash asosiy vazifaga aylangan. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda ta'limni modernizatsiya qilish, kredit-modul tizimini joriy etish, xalqaro reytinglarda oliy ta'lim muassasalari faoliyatini mustahkamlash borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Mazkur islohotlarning bosh maqsadi – yosh avlodni zamon talablari darajasida bilimli, kasbiy kompetensiyalarga ega, tashabbuskor va raqobatbardosh mutaxassis qilib tayyorlashdir. Jismoniy tarbiya va sport sohasi bo'yicha pedagoglarni tayyorlashda ham bu jarayon alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'quvchilarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va jismoniy kamolotini ta'minlashda yetakchi o'rin tutadi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya o'qituvchisiga nafaqat dars beruvchi mutaxassis sifatida, balki o'quvchilarni tarbiyalovchi, motivatsiya beruvchi, sog'lom turmush tarzini targ'ib qiluvchi shaxs sifatida qaralmoqda. Shu bois, bo'lajak mutaxassis quyidagi asosiy kompetensiyalarga ega bo'lishi zarur:

- pedagogik va metodik bilimlar;
- sport mashqlarini o'rgatish va tahlil qilish ko'nikmalari;
- psixologik-pedagogik yondashuvlarni qo'llash malakasi;

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish qobiliyati;
- milliy va xalqaro sport an'analarini o'quv jarayoniga integratsiya qilish tajribasi.

Milliy sport o'yinlari va qadimiy jismoniy mashqlar yoshlarning sog'lom, bardam va mard bo'lib ulg'ayishida muhim vosita bo'lib kelgan. Kurash, chavandozlik, turli xalq o'yinlari jismoniy tarbiya tizimining asosi bo'lgan. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ushbu milliy qadriyatlarni dars jarayoniga uyg'unlashtirish, ularni o'quvchilarga yetkazish ustuvor vazifa hisoblanadi.

Nazariya bilan amaliyot uyg'unligi – sifatli kadr tayyorlashning muhim omilidir. Talabalar sport o'yinlari, gimnastika, yengil atletika, suzish, kurash kabi fanlarni chuqur o'zlashtirish orqali o'zida puxta amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi. Pedagogik amaliyot esa ularni kelajak kasbiy faoliyatga tayyorlashda beqiyos ahamiyatga ega bo'lib, o'qituvchilik mahoratini oshirish imkonini beradi.

Bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda interfaol metodlar, kouching, onlayn resurslar, multimedia vositalaridan foydalanish samaradorlikni oshirmoqda. Masalan, virtual sport dasturlari yordamida o'quvchilar mashg'ulotlarni vizual ravishda kuzatadi, videoanaliz orqali xatolarni tezda tuzatish mumkin bo'ladi. Shu bilan birga, trening, keys-stadi, loyiha ishlari kabi usullar talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisining eng muhim fazilatlaridan biri – kommunikativlik va psixologik sezgirlikdir. U o'quvchilarni dars jarayoniga qiziqтира olishi, ularning ichki motivatsiyasini oshirishi lozim. Ayniqsa, zamonaviy ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv ustuvor bo'lib, o'qituvchi har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mashg'ulotlarni tashkil etishi kerak.

Bo'lajak pedagoglarning mustaqil ishlash malakasini oshirish bugungi ta'lim tizimida alohida e'tibor markazida. Talabalar ilmiy maqolalar yozish, mustaqil tadqiqotlar olib borish, loyiha ishlari tayyorlash orqali o'z bilimini mustahkamlaydi. Mustaqil ta'lim ularni nafaqat nazariy, balki ijodiy va izlanish faoliyatiga ham yo'naltiradi.

Zamonaviy pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki tadqiqotchi ham bo'lishi kerak. Talabalarda ilmiy izlanish ko'nikmalarini shakllantirish, kichik ilmiy loyihalarda ishtirok etishga jalb etish ularning kasbiy salohiyatini oshiradi. Bu esa ularni kelajakda innovatsion pedagogik faoliyat yuritishga tayyorlaydi.

Rivojlangan davlatlarda jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashda ilmiy markazlar, sport laboratoriyalari va zamonaviy metodik qo'llanmalar keng qo'llanadi. O'zbekistonda ham xalqaro tajribadan foydalanish, qo'shma ta'lim dasturlarini joriy etish, xorijiy mutaxassislar bilan hamkorlikni rivojlantirish jarayoni bosqichma-bosqich yo'lga qo'yilmoqda.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash murakkab, ammo dolzarb jarayon bo'lib, u nazariya, amaliyot va innovatsion yondashuvlarning uyg'unligini talab etadi. Pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda milliy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalar bir-birini to'ldirishi zarur.

Shuningdek, ularning psixologik-pedagogik malakalarini rivojlantirish, mustaqil ta'lim faoliyatini rag'batlantirish, ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb etish ham dolzarb vazifalardandir.

Kelajakda sogʻlom va barkamol avlodni tarbiyalash, sport madaniyatini ommalashtirish hamda milliy sport merosimizni asrab-avaylashda aynan jismoniy tarbiya oʻqituvchilarining oʻrni beqiyosdir. Shu bois, oliy taʼlim muassasalarida ularning kasbiy kompetentligini oshirish, xalqaro tajribadan foydalanish va zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish dolzarb vazifalar sirasiga kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008.
2. Abdullayev J. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2019.
3. Axmedova S.A. Kouching texnologiyalari asosida boʻlajak jismoniy madaniyat oʻqituvchilarining amaliy kompetentligini rivojlantirish. – Toshkent, 2024.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. “Taʼlim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”, 2019-yil 8-oktabr.

PEDAGOGIK JARAYONDA TAʼLIM-TARBIYA TIZIMINING DOLZARB MUAMMOLARI

A.Q.Choʻliyev

Navoiy davlat universiteti

Sport faoliyati turlari kafedrasida dosenti

Bugungi globallashtirish va axborot asrida taʼlim-tarbiya tizimi jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Oʻzbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, “Yangi Oʻzbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi” tamoyili asosida taʼlim sohasini tubdan isloh qilish, zamonaviy talablar asosida yangilashga katta eʼtibor qaratilmoqda.

Ammo bu jarayonda taʼlim va tarbiyaning oʻzaro uzviy bogʻliqligi, oʻqituvchi va talaba oʻrtasidagi hamkorlik, innovatsion yondashuvlarning amaliyotga toʻliq tatbiq etilmasligi kabi masalalar dolzarb muammoligicha qolmoqda. Shuning uchun pedagogik jarayonni chuqur tahlil etish, undagi muammolarni aniqlash va samarali yechimlar ishlab chiqish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir.

1. Pedagogik jarayon va uning mazmuni

Pedagogik jarayon — bu oʻqituvchi va oʻquvchi (yoki talaba) oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir jarayoni boʻlib, unda taʼlim berish, tarbiyalash, rivojlantirish va shakllantirish funksiyalari amalga oshiriladi. Bu jarayonning muvaffaqiyati bir nechta omillarga bogʻliq:

- oʻqituvchining kasbiy mahorati;
- oʻquv dasturlarining zamonaviy talablarga mosligi;
- tarbiyaviy ishlarning tizimlilik;
- oʻquvchilar motivatsiyasi va ijtimoiy faolligi.

Hozirgi davrda ta'lim-tarbiya jarayoni shunchaki bilim berish emas, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, unga mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

2. Ta'lim-tarbiya tizimidagi dolzarb muammolar

O'zbekiston ta'lim tizimi oxirgi yillarda sezilarli yangilanishlarga qaramay, hali ham quyidagi dolzarb muammolarni boshdan kechirmoqda:

1. Ta'lim sifati va mazmunining yetarlicha yangilanmaganligi.

O'quv dasturlari ko'p hollarda nazariy bilimlarga tayanadi, amaliy faoliyat, kreativlik, va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga yetarli e'tibor berilmaydi.

2. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi masalasi.

Ba'zi pedagoglar zamonaviy innovatsion texnologiyalarni, axborot-kommunikatsiya vositalarini to'liq o'zlashtirmagan. Bu esa o'quv jarayonining samaradorligini pasaytiradi.

3. Tarbiyaviy ishlarning samarasizligi.

Ba'zi ta'lim muassasalarida tarbiya ishlari faqat formal ravishda tashkil etilib, shaxsning ma'naviy-axloqiy kamolotiga yetarli ta'sir ko'rsatmayapti.

4. Talabalarning motivatsiyasi va o'quv intilishining pastligi.

Axborot oqimi va ijtimoiy tarmoqlarning kuchli ta'siri natijasida yoshlarning o'qishga bo'lgan diqqat-e'tibori susaymoqda.

5. Oila–maktab–mahalla hamkorligining sustligi.

Tarbiya jarayonida oila, ta'lim muassasasi va jamoatchilikning uzviy hamkorligi yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun pedagogik jarayonda yangi metodlar, kouching yondashuvlari va interaktiv o'qitish usullarini keng joriy etish talab etiladi.

3. Innovatsion yondashuvlarning pedagogik jarayondagi o'rni

Innovatsion ta'lim texnologiyalari ta'lim mazmunini yangilash, o'quvchilarni faol fikrlashga, mustaqil o'rganishga, ijodkorlikka undaydi. Ayniqsa, kouching yondashuvi so'nggi yillarda samarali pedagogik texnologiya sifatida tan olinmoqda.

Kouching — bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro ishonch va motivatsiyaga asoslangan hamkorlikdir. U o'quvchini tayyor bilimlar bilan emas, balki mustaqil izlanish orqali yechim topishga yo'naltiradi. Shu orqali:

- talabani ijodiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi;
- mas'uliyat va samarali muloqot ko'nikmalari shakllanadi;
- o'qituvchi esa rahbar emas, balki yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, murabbiy rolini bajaradi.

Innovatsion texnologiyalar, xususan, axborot-kommunikatsion vositalar, elektron platformalar (Moodle, Google Classroom, Quizizz va b.) ta'lim jarayonining ochiqqligi va interaktivligini oshiradi.

4. Tarbiya tizimining zamonaviy muammolari

Tarbiya jarayoni — bu shaxsda ijtimoiy, ma'naviy, axloqiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan murakkab tizimdir. Bugungi kunda yoshlarning ongiga begona g'oyalar, turli madaniy oqimlar tez kirib borayotgan bir paytda, milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash masalasi nihoyatda muhimdir.

Shuningdek:

- o‘quvchi-yoshlarning axloqiy immunitetini kuchaytirish;
- ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tizimli o‘tkazish;
- ijtimoiy loyihalar orqali yoshlarni faol fuqarolik pozitsiyasiga yo‘naltirish;
- sport, san’at va volontyorlik faoliyatlarini kengaytirish ham tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshiradi.

5. O‘qituvchi shaxsining roli va kasbiy kompetensiyasi

O‘qituvchi — ta’lim jarayonining markaziy figurasi, shaxsiy namuna ko‘rsatuvchi yetakchidir. U:

- yuqori pedagogik madaniyatga;
- psixologik tayyorgarlikka;
- innovatsion fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lishi lozim.

Kasbiy kompetensiya — bu nafaqat bilim va ko‘nikmalar majmui, balki o‘qituvchining o‘z faoliyatiga ongli, ijodiy yondashishidir. Zamonaviy pedagog o‘z fanini chuqur bilishi bilan birga, uni samarali yetkazishning interaktiv usullarini qo‘llay olishi kerak.

6. Ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish yo‘llari

Quyidagi chora-tadbirlar pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi:

- o‘qituvchilarni malaka oshirish kurslariga muntazam jalb etish;
- kompetensiyaga asoslangan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish;
- motivatsion muhit yaratish va o‘quvchilarda o‘z-o‘zini rivojlantirishga ehtiyoj uyg‘otish;
- ta’lim va tarbiyada milliy qadriyatlarni zamonaviy talablarga uyg‘unlashtirish;
- oila, maktab va mahalla o‘rtasida mustahkam hamkorlik tizimini yo‘lga qo‘yish.

Pedagogik jarayonda ta’lim-tarbiya tizimining dolzarb muammolari — bu nafaqat o‘qituvchi yoki o‘quvchi masalasi, balki butun jamiyatning e’tibor markazidagi muammodir. Uni samarali hal etish uchun har bir pedagog o‘z faoliyatida yangilikka ochiq bo‘lishi, zamonaviy yondashuvlarni qo‘llay olishi, eng muhimi, tarbiyaviy jarayonni milliy qadriyatlar va insonparvarlik g‘oyalari asosida tashkil etishi zarur.

Kelajakda ta’lim-tarbiya tizimi innovatsion, integrativ va shaxsga yo‘naltirilgan mazmunda shakllansa, yosh avlodning ma’naviy barkamolligi va intellektual salohiyati yanada yuksaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2021.
2. “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi” konsepsiyasi. – Toshkent, 2023.
3. Axmedova, S.A. Kouching texnologiyalari asosida bo‘lajak jismoniy madaniyat o‘qituvchilarining amaliy kompetentligini rivojlantirish. – Termiz, 2024.
4. Zunnunov, A. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

5. Xodjayev, A. Pedagogika asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
6. Mavlonov, M. Tarbiyaning zamonaviy konsepsiyalari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2022.
7. Karimov, I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

PEDAGOGIK JARAYONIDA TA’LIM-TARBIYANING O’RNI VA AHAMIYATI

N.K.Utkirov

*Navoiy innovasiyalar universiteti
Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasida dosenti*

Bugungi globallashtirish jarayonida jamiyatning har tomonlama rivojlanishi, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyoti avvalo ta’lim-tarbiya tizimi samaradorligiga bog‘liq. Har bir mamlakatning kelajagi uning yosh avlodini qanday ruhda, qanday bilim va tarbiya asosida shakllantirishiga bevosita daxldor. Shu bois pedagogik jarayonni samarali tashkil etish masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan.

Pedagogik jarayon deganda ta’lim va tarbiya jarayonlarining o‘zaro birligi, ular orqali o‘quvchi shaxsini shakllantirish tushuniladi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish orqali bilimli, ma’naviy yetuk, jismonan sog‘lom va mustaqil fikrlaydigan yoshlarni voyaga yetkazish mumkin.

Pedagogik jarayon — bu ta’lim va tarbiya faoliyatining uzviy birligi bo‘lib, u shaxsning intellektual, axloqiy, estetik, jismoniy rivojlanishini ta’minlaydi. Pedagogik jarayonning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u doimo ikki tomonlama xarakterga ega: o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi faol o‘zaro ta’sir jarayoni sifatida kechadi.

Pedagogik jarayonning mohiyatini quyidagi tamoyillar belgilab beradi:

Maqsadga yo‘naltirilganlik – jarayonning markazida shaxsni shakllantirish vazifasi turadi.

Uzluksizlik – ta’lim va tarbiya inson hayoti davomida davom etadi.

Komplekslilik – jarayon nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, sog‘lomlashtiruvchi vazifalarni ham bajaradi.

Ta’limning pedagogik jarayondagi o‘rni.

Ta’lim — pedagogik jarayonning markaziy qismi bo‘lib, o‘quvchilarga bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan faoliyatdir. Ta’lim orqali o‘quvchilarda:

- ilmiy dunyoqarash;
 - tahliliy va mantiqiy tafakkur;
 - amaliy ko‘nikmalar;
 - ijtimoiy moslashuvchanlik;
- kabi sifatlar shakllanadi.

Bugungi kunda ta'limning samaradorligi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar, axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish bilan chambarchas bog'liqdir.

Tarbiyaning pedagogik jarayondagi o'rni

Tarbiyasiz ta'lim ma'naviy jihatdan to'liq samara bermaydi. Tarbiya shaxsning ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy-ruhiy sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. U quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- Axloqiy tarbiya – halollik, vatanparvarlik, mas'uliyat tuyg'usini shakllantirish;
- Ma'naviy tarbiya – milliy qadriyatlar va umuminsoniy fazilatlarni singdirish;
- Estetik tarbiya – san'at, adabiyot va go'zallikka munosabatni rivojlantirish;
- Jismoniy tarbiya – sog'lom turmush tarzini shakllantirish.

Demak, tarbiya jarayoni o'quvchini faqat bilim egasi emas, balki komil inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligi

Pedagogik jarayonning eng muhim xususiyati — ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligidir. Har bir dars jarayonida nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish zarur. Masalan, matematika darsida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish bilan birga aniqlik, tartiblilik, sabr-toqat kabi fazilatlar tarbiyalanadi.

Shuning uchun zamonaviy o'qituvchi o'z faoliyatida ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarni uyg'un holda amalga oshirishi kerak.

Tavsiyalar:

- Har bir darsda tarbiyaviy maqsadlarni ko'zda tutish;
- Ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish;
- O'quvchilarni mustaqil fikrlash va ijodkorlikka yo'naltirish;
- O'qituvchi-o'quvchi va ota-ona o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish;
- Ta'lim va tarbiya jarayonini milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslash.
-

Zamonaviy ta'lim-tarbiyada dolzarb muammolar

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimida bir qator muammolar mavjud:

- o'quvchilarning kitob o'qishga qiziqishi pasayishi;
- internet va texnologiyalardan noto'g'ri foydalanish oqibatida vaqtni samarasiz sarflash;
- ayrim o'quvchilarda intizom va mas'uliyat yetishmasligi;
- o'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalari yetarli emasligi.

Bu muammolar pedagogik jarayon samaradorligini pasaytiradi.

Muammolarni bartaraf etish bo'yicha taklif va yechimlar

Ta'lim-tarbiya tizimidagi muammolarni bartaraf etish uchun quyidagilar muhim:

1. Innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish – interfaol metodlar, elektron ta'lim platformalaridan foydalanish.

2. Milliy qadriyatlar asosida tarbiya – darslarda o‘zbek xalqining boy ma’naviy merosidan foydalanish.

3. Ota-ona va maktab hamkorligini kuchaytirish – tarbiya jarayonida oila va ta’lim muassasasi hamkorligini ta’minlash.

4. O‘qituvchilarning malakasini oshirish – muntazam seminar, trening va tajriba almashish jarayonlari orqali.

5. O‘quvchilarda motivatsiyani kuchaytirish – rag‘batlantirish, musobaqa va loyihaviy faoliyatlarni ko‘paytirish.

Pedagogik jarayonda ta’lim va tarbiya o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ular birgalikda shaxs kamolotini ta’minlaydi. Ta’limsiz tarbiya, tarbiyasiz ta’lim kutilgan natijani bermaydi. Shuning uchun pedagogik jarayonni tashkil etishda o‘quvchilarning bilim olishi bilan birga ularning ma’naviy-axloqiy rivojlanishi ham doimiy e’tiborda bo‘lishi kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent, 2017.
3. Saidov U. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Jalolov J. Umumiy pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
5. Hasanboyeva O. Pedagogik mahorat va innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: TDPU, 2021.
6. Xoliqov A. Ta’lim jarayonida tarbiya masalalari. – Samarqand, 2018.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ И ЗНАЧИМОСТИ ФУТБОЛА В ДЕТСКО-ЮНОШЕСКИХ СПОРТИВНЫХ ШКОЛАХ

Ахмедов Айбек Азатович

*Тренер по футболу «Детского-юношеского спортивной школы
№2 города Навоий»*

Футбол является одним из наиболее популярных видов спорта среди детей и подростков во всём мире. Его значение в детско-юношеских спортивных школах определяется не только физическим развитием учащихся, но и формированием социальных, психологических и личностных качеств. В современных условиях, когда наблюдается увеличение числа различных видов спорта и увлечений среди молодёжи, обеспечение высокой эффективности футбольной подготовки становится одной из актуальных задач педагогов и тренеров.

Футбол как командный вид спорта способствует комплексному развитию физических качеств детей: силы, быстроты, выносливости, гибкости, координации движений и пространственного мышления. Регулярные тренировки способствуют укреплению сердечно-сосудистой и дыхательной систем, развитию опорно-

двигательного аппарата, улучшению общей физической подготовки. Дети, регулярно занимающиеся футболом, приобретают навыки правильной осанки, развивают реакцию и внимание, повышают общую физическую выносливость.

Помимо физического развития, футбол играет важную роль в формировании социальных навыков. Во время командной игры дети учатся взаимодействовать с партнёрами, распределять роли, договариваться, принимать коллективные решения. Эти навыки помогают подросткам не только на спортивной площадке, но и в школе, в общении с друзьями и одноклассниками. Футбол развивает ответственность и дисциплину, а также умение справляться с эмоциями: радостью побед и разочарованием поражений.

Методические подходы к повышению эффективности футбольной подготовки

Для улучшения качества тренировочного процесса в детско-юношеских спортивных школах применяются следующие методические подходы:

1. Техническая подготовка.

Основные технические навыки включают владение мячом, передачу, удар, дриблинг, контроль и остановку мяча. Для младших возрастных групп рекомендуются упражнения на координацию и базовые элементы контроля мяча, для старших — более сложные элементы, включая передачу в движении, комбинированные удары и защитные действия. Тренировки проводятся в игровой форме, чтобы сохранить интерес и мотивацию детей.

2. Тактическая подготовка.

Тактические элементы развивают умение принимать решения в игровом процессе, видеть свободные зоны на поле, правильно распределять игроков и предугадывать действия соперника. Для этого проводятся мини-игры, разбор игровых ситуаций и симуляции матчей. Такие упражнения формируют стратегическое мышление и помогают игрокам понимать общую концепцию игры.

3. Мотивационные игры и соревнования.

Мини-турниры, эстафеты, конкурсные упражнения стимулируют активность детей и создают дух здоровой конкуренции. Регулярное участие в соревнованиях повышает ответственность, развивает командный дух и интерес к спорту в целом.

Инновационные подходы в тренировочном процессе

Современные технологии играют важную роль в совершенствовании футбольной подготовки. Видеоанализ матчей позволяет тренерам выявлять ошибки игроков и корректировать технику. Интерактивные тренажёры и мультимедийные материалы способствуют более быстрому усвоению тактических схем и игровой техники. Использование компьютерных программ и приложений помогает отслеживать физическую нагрузку, планировать индивидуальные программы тренировок и оценивать прогресс каждого спортсмена.

Индивидуальный подход к каждому ребёнку также повышает эффективность тренировочного процесса. Учитываются возрастные особенности, уровень физической подготовки, психологические характеристики. Например, дети с низкой

выносливостью могут выполнять более короткие интервалы с отдыхом, а более подготовленные — длинные серии упражнений с повышенной интенсивностью.

Психологический и социальный эффект футбола

Футбол способствует формированию не только физических, но и психологических качеств. Командные игры развивают навыки общения, умение договариваться, разрешать конфликты и принимать решения в стрессовых ситуациях. Регулярные тренировки повышают уверенность в себе, дисциплину и эмоциональную устойчивость.

Кроме того, футбол формирует чувство принадлежности к команде, развивает лидерские качества и умение работать в коллективе. Эти навыки крайне важны для подростков, так как помогают им адаптироваться к школьной среде и социализироваться в обществе.

Практические рекомендации для тренеров

1. Планирование тренировочного процесса с учётом возрастных и индивидуальных особенностей.
2. Использование разнообразных методик и игровых форм для поддержания интереса и мотивации.
3. Применение современных технологий (видеоанализ, интерактивные тренажёры, приложения для отслеживания прогресса).
4. Организация мини-турниров и соревнований для повышения соревновательного духа.
5. Взаимодействие с родителями для продолжения физической активности детей дома.

Футбол в детско-юношеских спортивных школах является важным инструментом комплексного развития детей и подростков. Его эффективность проявляется не только в физическом развитии, но и в формировании социальных, психологических и личностных качеств. Использование современных методических подходов, индивидуального подхода к каждому игроку, инновационных технологий и мотивационных игр позволяет повысить эффективность и значимость футбола в спортивных школах.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бельчик, А.В. Физическая культура и спорт в школе: теория и методика. — Москва: Академия, 2019.
2. Иванов, С.П. Методика обучения футболу детей и подростков. — Санкт-Петербург: Питер, 2020.
3. Кузнецов, Н.Н. Детско-юношеский футбол: тренировка и развитие навыков. — Москва: Физкультура и спорт, 2018.
4. Петров, В.И. Психология спортивного обучения детей и подростков. — Москва: Просвещение, 2019.
5. Сидоров, Е.А. Футбол в детских и юношеских спортивных школах: теория и практика. — Санкт-Петербург, 2021.

6. Федоров, М.А. Инновационные технологии в физическом воспитании школьников. – Москва: Наука, 2020.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

С.А. Ахмедова

Преподаватель кафедры видах спортивной деятельности Навоийского государственного университета, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, и.о. профессор

Педагогический процесс является фундаментальной частью образовательной системы, обеспечивающей формирование знаний, навыков и умений учащихся, а также их всестороннее развитие. Современная школа выполняет одновременно образовательную, воспитательную и развивающую функции, что требует от педагогов высокой квалификации и владения разнообразными методиками.

В условиях глобализации, стремительного развития информационных технологий, изменений в экономической и социальной сферах, образовательный процесс сталкивается с новыми вызовами. Основной задачей современной педагогики является не только передача знаний, но и формирование компетенций, необходимых учащимся для успешной жизни в современном обществе.

Цель данной статьи – проанализировать актуальные проблемы системы обучения и воспитания, выявить ключевые трудности, снижающие эффективность педагогического процесса, и предложить пути их решения с практическими рекомендациями для педагогов.

Современные проблемы системы обучения и воспитания

1. Несоответствие содержания образования современным требованиям

Содержание образовательных программ нередко отстает от требований времени. Учебные планы и программы обновляются медленно, что приводит к формированию у учащихся знаний, не всегда применимых на практике.

Пример: учащиеся могут хорошо изучать теоретические аспекты естественных наук, но испытывать трудности при решении практических задач или работе с современными цифровыми инструментами.

Для устранения данной проблемы необходимо регулярное обновление образовательных программ, внедрение проектной деятельности, кросс-предметных заданий и практических кейсов. Также важно формировать навыки критического мышления, коммуникации и самостоятельного поиска информации.

2. Индивидуальные особенности учащихся

Каждый ученик уникален, обладает своими способностями, уровнем мотивации, психофизиологическими особенностями и темпом усвоения материала. Игнорирование этих различий снижает эффективность обучения и воспитания.

Пример: в классе с большим разрывом в уровне подготовки одни учащиеся быстро осваивают материал, в то время как другие отстают и теряют мотивацию. Это может приводить к снижению интереса к учебе и конфликтным ситуациям.

Решением является индивидуализация учебного процесса: адаптация заданий под уровень подготовки учащихся, использование дифференцированных подходов, организация работы в группах с разными заданиями.

3. Недостаточная квалификация педагогов

Современные методы обучения требуют от педагогов владения новыми образовательными технологиями, интерактивными методами и навыками работы с индивидуальными особенностями учеников.

Пример: учитель, не владеющий технологиями интерактивного обучения, может испытывать трудности при использовании мультимедийных материалов или интерактивных платформ, что снижает вовлеченность учеников.

Решение: регулярное повышение квалификации, участие в семинарах, тренингах, изучение современных педагогических методик.

4. Проблемы воспитательной работы

Воспитательная работа в образовательных учреждениях сталкивается с внешними трудностями: влияние медиа, семьи, социальных сетей. Недостаточная воспитательная деятельность снижает эффективность формирования моральных и социальных качеств учащихся.

Пример: учащиеся, не получающие достаточной поддержки и воспитания дома, могут демонстрировать низкий уровень дисциплины, трудности в коллективной работе и конфликтность.

Решение: активизация взаимодействия школы и семьи, организация совместных мероприятий, воспитательных программ, включение социальных проектов и волонтерской деятельности.

5. Использование современных технологий

Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) открывают большие возможности, но требуют подготовки педагогов и адаптации учебного процесса. Неправильное использование технологий может отвлекать учеников и снижать эффективность занятий.

Пример: интерактивная доска, используемая без заранее подготовленного урока, может отвлекать внимание учащихся от основной цели урока.

Решение: обучение педагогов использованию ИКТ, внедрение цифровых платформ, интерактивных приложений, систем онлайн-оценки.

Влияние актуальных проблем на качество образования

Игнорирование проблем приводит к снижению мотивации учащихся, ухудшению качества усвоения материала, снижению эффективности воспитательной работы. Примеры из практики показывают, что классы с низкой мотивацией учеников демонстрируют высокую текучесть внимания, слабую дисциплину и низкие результаты в учебе.

Методы решения проблем и практические рекомендации

1. Инновационные методы обучения – использование проектной деятельности, игровых форм, групповых заданий и кейсов для повышения вовлеченности.
2. Индивидуальный подход – адаптация заданий под уровень знаний и интересы каждого ученика, создание дифференцированных программ.
3. Повышение квалификации педагогов – участие в курсах, семинарах, мастер-классах по современным методикам и технологиям.
4. Сотрудничество с родителями и обществом – совместные воспитательные мероприятия, социальные проекты, волонтерская деятельность.
5. Использование технологий – видеоанализ, мультимедийные презентации, интерактивные платформы для повышения эффективности урока.

Пример практического внедрения: организация мини-проектов, где ученики применяют знания на практике, соревнуются в командных заданиях,

Актуальные проблемы системы обучения и воспитания требуют комплексного подхода. Только сочетание педагогических, социальных и технологических факторов позволяет повысить качество образовательного процесса. Внедрение инновационных методов, индивидуальный подход и использование современных технологий способствует всестороннему развитию личности, формированию ключевых компетенций и подготовке учащихся к жизни в современном обществе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. С.Абдурахманов, Педагогика асослари ва таълимда инновацион технологиялар. – Тошкент: Ўқитувчи, 2018.
2. Б.Камолов, Замонавий мактаб таълимида педагогик жараёнларни бошқариш. – Тошкент: Фан, 2019.
3. Д.Рахмонов, Мактабда таълим ва тарбия сифатини ошириш стратегиялари. – Самарқанд: Иқтисод ва фан, 2020.
4. Н.Саидова, Мактабдаги тарбиявий жараён ва методик асослар. – Тошкент: Талаба, 2017.
5. Ж.Абдуллаев, Мактабдаги педагогик технологиялар ва уларнинг самарадорлиги. – Тошкент: Ўқитувчи, 2019.
6. Ҳ.Тўраев, Болаларнинг шахсий ва ижтимоий ривожланиши ва тарбия жараёни. – Тошкент: Фан, 2018.
7. М.Юнусов Инновацион методлар ва замонавий таълим технологиялари. – Тошкент: Талаба, 2020.

TALABALARDA SPORT O‘YINLARI ORQALI LIDERLIK VA JAMOAVIYLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Ixtiyor Ashirboyev

*CHDPU Sport o‘yinlari va uni o‘qitish metodikasi
kafedrasi o‘qituvchisi*

Bugungi globallashuv davrida yoshlarning jismoniy va ma'naviy barkamolligini ta'minlash, ularning har tomonlama sog'lom, bilimli va irodali bo'lib voyaga yetishi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Ayniqsa, talabalarda liderlik fazilatlarini, tashabbuskorlik va jamoada samarali faoliyat yuritish ko'nikmalarini shakllantirishda sport o'yinlarining o'rni beqiyosdir. Sport nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantiradi, balki shaxsda mas'uliyat, hamjihatlik, muloqot madaniyati, g'alabaga intilish va raqobatbardoshlik kabi muhim sifatlarni ham rivojlantiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev yoshlarning sportdagi faol ishtirokini ularning kelajagini belgilovchi omillardan biri sifatida ta'kidlab: *"Biz sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalashni eng ustuvor vazifa deb bilamiz. Zero, yoshlarimiz qancha sog'lom, kuchli va bilimli bo'lsa, ertangi kunimiz ham shuncha buyuk va porloq bo'ladi"*, deya alohida urg'u bergan. Ushbu so'zlar sportni faqat jismoniy tarbiya emas, balki yetakchilik va jamoaviylik maktabi sifatida ham e'tirof etishimiz zarurligini ko'rsatadi.

Talabalarning barkamol shaxs sifatida shakllanishida sport o'yinlarining tutgan o'rni beqiyosdir. Sport, avvalo, inson organizmini chiniqtiradi, salomatlikni mustahkamlaydi, muntazam jismoniy faoliyatni odatga aylantirish orqali sog'lom turmush tarzini qaror toptiradi. Shu bilan birga, sport jarayoni ijtimoiy-psixologik jihatdan ham samarali maktab bo'lib xizmat qiladi[1].

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida sportga e'tibor tobora ortib borayotgani bejiz emas. Zero, talabalik davri inson shaxsining hayotiy pozitsiyasi, dunyoqarashi va irodaviy sifatlari shakllanadigan eng muhim bosqichdir. Ana shunday davrda sport o'yinlarida faol qatnashish talabalarga nafaqat jismoniy chiniqish, balki mustaqil qaror qabul qilish, jamoa bilan ishlash va mas'uliyatni bo'lishish qobiliyatini ham beradi [2].

Liderlik — bu odamlarni bir maqsad sari birlashtira olish, tashabbus ko'rsatish va boshqalarga ijobiy ta'sir o'tkazish qobiliyatidir. Talabalar sport o'yinlari jarayonida ana shunday fazilatlarini namoyon etishga imkon topadilar. Masalan, futbol yoki voleybol o'yinida kapitan rolini bajarayotgan talaba o'z jamoasini ruhlantirishi, taktik ko'rsatmalar berishi va muayyan strategiyani ishlab chiqishi talab etiladi. Bu esa liderlik qobiliyatlarining shakllanishi uchun tabiiy muhit yaratadi [3].

Shuningdek, sport o'yinlarida **tezkor qaror qabul qilish, vaziyatni baholash va stressga chidamli bo'lish ko'nikmalari** rivojlanadi. Bu esa lider shaxsning eng muhim belgilaridan biri hisoblanadi. Olimlarning ta'kidlashicha, sport orqali liderlikni rivojlantirish jarayoni nafaqat individual psixologik fazilatlarini, balki kommunikativ ko'nikmalarni ham mustahkamlaydi [4].

Jamoaviylik — bu shaxsning umumiy maqsad yo‘lida boshqalar bilan hamkorlikda ishlash qobiliyatidir. Sport o‘yinlari jamoaviylikni shakllantirishda eng samarali vositalardan biridir. Basketbol, voleybol, gandbol yoki futbol kabi jamoaviy o‘yinlarda g‘alaba individual qobiliyatlardan ko‘ra, ko‘proq o‘zaro hamjihatlik va bir-birini qo‘llab-quvvatlashga bog‘liq bo‘ladi. Bu jarayon talabalarni do‘stona raqobat muhitida faoliyat yuritishga, bir-biriga ishonch bildirishga o‘rgatadi [2].

Masalan, voleybol o‘yinida bitta o‘yinchining kuchli zarbasi yetarli emas; bu zarbaning samarali bo‘lishi uchun jamoaning boshqa a‘zolari hamkorlikda harakat qilishi zarur. Shunday qilib, talaba o‘zining shaxsiy manfaatini emas, balki jamoa manfaati uchun kurashishni o‘rganadi. Bu esa keyinchalik ularning mehnat jamoalarida samarali faoliyat yuritishi uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi [5].

Sport o‘yinlarining yana bir muhim jihati — ularning psixologik ta’sirida namoyon bo‘ladi. Tadqiqotlarga ko‘ra, muntazam sport bilan shug‘ullanuvchi talabalar ijtimoiy faol, o‘z fikrini aniq ifodalovchi va kommunikativ jihatdan boy shaxslar sifatida shakllanadi [6]. Sport insonni sabr-toqatli bo‘lishga, mag‘lubiyatni mardona qabul qilishga va muvaffaqiyat sari intilishga o‘rgatadi.

Ma’lumki, bugungi kunda yoshlar orasida stress, tashvish va ruhiy bosim ko‘proq uchramoqda. Sport o‘yinlari esa bu muammolarni kamaytirishda, ruhiy tetiklikni ta’minlashda samarali vosita hisoblanadi. Ayniqsa, jamoaviy sport orqali do‘stona muhit, ijobiy emotsiyalar va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash kayfiyati vujudga keladi. Bu esa yoshlarning sog‘lom psixologik muhitda shakllanishini ta’minlaydi [7].

Sport o‘yinlari talabalarning faqat shaxsiy rivojiga emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy faolligiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Sport orqali talabalar vatanparvarlik, milliy g‘urur, jamoatchilik manfaatiga xizmat qilish kabi fazilatlarni o‘zlashtiradilar. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Biz yoshlarni jismonan sog‘lom, ma’nan yetuk, zamonaviy bilim va kasb-hunar egasi qilib tarbiyalashni eng ustuvor vazifamiz deb bilamiz”. Ushbu yondashuv sportning nafaqat sog‘lomlashtirish, balki tarbiyaviy ahamiyatini ham yanada yoritib beradi.

Yuqoridagi mulohazalar sport o‘yinlarining talabalarda liderlik va jamoaviylik ko‘nikmalarini shakllantirishdagi o‘rnini yaqqol ko‘rsatadi. Talabalik davrida o‘yinlar orqali shakllangan hamkorlik, o‘zaro ishonch, mas’uliyat va tashabbuskorlik fazilatlari ularning kelajak kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sultonov, A. Sport pedagogikasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Karimova, D. Jamoaviy o‘yinlar va shaxs rivoji. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
3. Rasulov, I. Liderlik psixologiyasi va sport. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021.
4. Xoliqova, N. Sport psixologiyasi asoslari. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022.

STOL TENNISCHI TALABALARNI SPORT MUSOBAQALARGA TAYYORLASHNING NAZARIY ASOSLARI

Boltayev Shamshodjon Elmurod o'gli

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Sport o'yinlari va uni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi,

Abdurasulov Muhammadaminxo'ja

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Jismoniy madaniyat yo'nalishi 2-kurs talabasi, O'zbekiston, Chirchiq.

Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish uchun bir qator Prezident farmon va qarorlari qabul qilindi. Jumladan 2020-yil 30-oktyabrda "Sog'lom turmush tarzini keng tadbqiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6099-sonli farmonlari bunga yaqqol misoldir. Qabul qilingan farmon va qarorlar aholini salomatligini mustahkamlash, jismoniy tarbiya va sportni ommaviylashtirish hamda rivojlantirishda asosiy omil bo'lib kelmoqda.

O'rganilganligi, tadqiqotning maqsadi, vazifalari, tadqiqot uslublari, natijalar tahlili. Stol tennisi o'yini butun dunyoda va bizning O'zbekistonda ham ommaviy sport turlaridan biri bo'lib yoshlar o'rtasida sevib o'ynaydigan sport turi hisoblanadi. Sportchilarni musobaqalarga psixologik jihatdan tayyorlashda murabbiy, ularning raqobat tajribasini, asab tizimining xususiyatlari va turini, sportchilarning shaxsiy xususiyatlarini, bo'lajak musobaqada ularning imkoniyatlarini intilishlari va o'zini o'zi qadrlash darajasini bilishi va hisobga olishi kerak. O'yinchilarni bo'lajak musobaqalarga psixologik jihatdan tayyorlash uchun murabbiyga jamoaviy yig'ilish o'tkazish tavsiya etiladi, bu yig'ilish davomida u ishonitirish va bilvosita takliflar yordamida o'yinga individual munosabatda bo'ladi va tajribasiz sportchilarning musobaqadan oldingi holatini ruhiy optimallashtiradi. Musobaqa oldidan hayajon yoki befarqlikni boshdan kechirmaydigan sportchilar yo'q. Ammo murabbiy o'zining shaxsiy nazorati bilan shogirdini ortiqcha rag'batlantirmasligi va uning mustaqil o'zini ko'rsatishiga to'sqinlik qilmasligi kerak.

Aksincha, shaxsiy xotirjamligingiz va ishonchingiz bilan; talabaning kuchi va muvaffaqiyati, murabbiy shogirdni muvaffaqiyatga yo'naltiradi. Zero, kuchli raqibga mag'lub bo'lish keyingi safar g'alaba sari qadamdir. Buning uchun murabbiy muhim uchrashuvlarda shogirdining o'yin oldidan hayajonlanishi, haddan tashqari hayajonlanishi yoki loqaydlikning individual belgilarini tushunishi kerak; Murabbiylar, eng muhimi, shogirdlarining musobaqa oldidagi befarqligidan xafa bo'lishadi, buning tipik belgilari musobaqa arafasida uyqu va ishtahaning buzilishi, kayfiyatning pastligi, izolyatsiya, uyquchanlik va musobaqani keskin kutishdir. Ba'zi yosh sportchilar musobaqadan bir-ikki kun oldin boshlashga sabrsiz bo'lishadi. Bunday odamlar uchun bu juda yaxshi; "hissiy charchash" ehtimoli, ishga tushirishdan oldingi isitmani ishga tushirishdan oldingi apatiyaga aylantirish; Musobaqa kunida yosh sportchining yaqinlashib kelayotgan befarqligining belgilari - bu raqobatdan asossiz qo'rquv, shaxsiy tashvish, yo'qotishdan tushunarsiz qo'rquv, "hamma narsadan voz kechish", musobaqalarni rad etish istagi. Natijada yosh

sportchi musobaqalarda qatnashish istagini yo'qotadi, uyqusiz tundan keyin kayfiyat o'zgarishi hissi yo'qoladi.

Asosiy qism. Murabbiyning har bir o'yinchiga individual yondashishi murabbiyga talabalarning musobaqa oldidan haddan tashqari hayajonlanish tendensiyasining birlamchi profilaktikasini bemalol amalga oshirishga yordam beradi. Murabbiy muhim musobaqalar arafasida talabalarni kuzatishlarini kundalikka yozib borishi tavsiya etiladi. Muhim musobaqalar arafasida sportchini malakali psixologik qo'llab-quvvatlashga imkon beradi. Masalan, asab tizimi zaif bo'lgan yosh stol tennischilar uchun quyidagi murabbiyning munosabati mos keladi: "Bu musobaqalar siz uchun asosiy narsa emas, endi sizning asosiy vazifangiz shunchaki bor kuchingizni berish, shaxsiy natijangizni ko'rsatish, raketka, o'yin va raqiblar uchun o'zingizni his qiling! Uchrashuv natijalarining subyektiv ahamiyatini kamaytirishning ushbu usuli, ayniqsa, asab tizimining zaif turi bo'lgan yosh stol tennischilar uchun foydalidir; haddan tashqari og'irlashgan his-tuyg'ular darajasi va kam raqobat tajribasi ham kamayadi. Musobaqa natijalarining ahamiyatini pasaytirish texnikasi yosh stol tennischining ruhini mumkin bo'lgan muvaffaqiyatsizlik haqidagi fikrlardan qutqaradi va raqobatbardosh stress tajribasi darajasini pasaytiradi.

Mashhur sportchilarning murabbiylari maslahat berganidek, bunday sportchilarni musobaqada chempion bo'lishga emas, balki ommaga o'zlarining eng yaxshi sport texnikasi va individual mahoratini namoyish etishga qaratadigan munosabat foydali bo'lar edi: - "Iloji boricha shunday ishla. qo'lingizdan kelgancha harakat qiling!", yoki: "Shunchaki bor kuchingizni berishga harakat qiling!", "O'zingizni ko'rsating!", "Faqat nimaga qodir ekaningizni ko'rsating!" va hokazo. Asab tizimining kuchli turi bo'lgan sportchilar uchun murabbiyning shaxsiy muvaffaqiyati, musobaqada g'alaba qozonish, sovrin yutish yoki poygada shaxsiy rekordini qo'lga kiritish uchun sozlashlari ko'proq mos keladi: "Ha, siz g'alaba qozonishingiz mumkin, bunga intiling!" "Siz g'alaba qozonishga yaxshi tayyorgarlik ko'rdingiz!" Yosh sportchini mas'uliyatli boshlash uchun murabbiy tomonidan psixologik yordam, garchi murabbiy o'z shogirdi bilan yuzma-yuz aloqada bo'lmasa ham, doimiydir. Musobaqalarda sportchi doimo yonida o'z murabbiyining borligini his qiladi, u sportchining ko'rish maydonida. Ma'lum bo'lishicha, ba'zi yosh sportchilar o'yinga bir hafta qolganda, ba'zilar esa bir kun oldin moslashishni boshlaydilar. Ammo ular ham bor musobaqa oldidan stressni boshlanishidan atigi 15-20 daqiqa oldin boshdan kechira boshlagan bunday sportchilar. Bu sportchining individual xususiyatlariga, temperamentiga, tayyorgarlik darajasiga va raqobat tajribasiga bog'liq.

Tahlil va natijalar. Murabbiy o'z shogirdlarining har birining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, uning boshlang'ich tajribasini o'rganish uchun foydalidir. Buning uchun murabbiy sportchining ongsizligi bilan aloqa o'rnatishning psixologik texnikasini o'zlashtirishi foydalidir, masalan; intervyu texnikasi. Yaqin atrofda murabbiy sportchilari bilan yuzma-yuz aloqa qilmasdan, ruhiy aloqada bo'lishi shogirdiga ko'rinmas ma'naviy yordam beradi. Musobaqa boshlanish arafasida murabbiyning nazorati: talaba sportchi tomonidan mayda va tajovuzkor deb qabul qilinmasligi kerak. Boshlanishdan 2-3 kun oldin murabbiy o'z shogirdlarini kuzatuvchi, maslahatchi, maslahatchi lavozimidan masofadan boshqarishga o'tishi kerak. Boshlashdan oldin ko'plab talabalar uchun alohida psixologik

muammo - bu ularning hissiy charchash xavfi. Muhim musobaqalar arafasida yosh stol tennischilar ko'pincha haddan tashqari asabiylashish, o'zini tutish, tajovuzkorlik, mushaklarda og'riq, haddan tashqari kayfiyat, o'rtoqlari yoki murabbiyining so'zlariga nisbatan norozilik va hokazolarni boshdan kechiradilar. Ushbu sportchining paydo bo'lgan, ammo hali ham beqaror, individual sozlash uslubining namoyon bo'lishi. Bu yerda qoida oddiy: "Sportchi qanchalik malakali va tajribali bo'lsa, u boshlang'ich uchun o'zini o'zi sozlashda shunchalik mustaqil bo'ladi". Ba'zi talabalar murabbiylari o'zlarining tabiatiga ko'ra, hatto musobaqadan oldingi davrda ham o'yinga tayyorlanayotgan o'yinchilarga doimiy ravishda shaxsiy bosim o'tkazishga intilishadi. Shu bilan birga, bunday murabbiylar talabaning muvaffaqiyati uchun o'zlarining haddan tashqari shaxsiy tashabbuslarini ko'rsatadilar. Bu yerda murabbiyning harakatlarida unga pedagogik chora kerak bo'ladi, chunki mashg'ulotni boshlashdan oldin haddan tashqari himoyalanish sportchini haddan tashqari rag'batlantirishi mumkin. Doimiy mashq qilinsa, bu murabbiy uchun odatga aylanadi. Murabbiylikni haddan tashqari himoya qilish sportchini doimiy ravishda murabbiylik psixoyordamiga odatlantiradi - sportchining yonida murabbiy bo'lmasa, u umidsizlikka tusha boshlaydi, o'zini yo'qotib qo'yishi va imkoniyatlaridan past bo'lgan musobaqalarda qatnashishi mumkin. Agar murabbiy o'zining ortiqcha himoyasini sportchi tomonidan faqat rasmiy ravishda, o'qituvchining obro'-e'tiborini hurmat qilgan holda rad etishi yoki qabul qilishi mumkinligiga shubha qilsa, unda bunday sportchining mustaqil ravishda o'yinga tayyorlanishiga aralashmaslik yaxshiroqdir. Pedagogik tajribaga ega va sog'lom fikrli murabbiyga nima qilish kerakligini aytishi kerakmi? Axir, siz har doim sportchiga murabbiy nima demoqchi ekanligini aytib beradigan vositachini topishingiz mumkin yoki o'yin oldidan uning shaxsiy beparvoligisiz yana takrorlaydi. Murabbiy buni shifokor, massaj terapevti, psixolog, uning yordamchisi yoki sportchining jamoadoshidan so'rashi mumkin. Dastlabki holatdagi bilvosita psixologik ta'sir ko'pincha to'g'ridan to'g'ri ta'sirga qaraganda samaraliroq bo'lib chiqadi, ayniqsa, murabbiy tomonidan sportchiga direktiv-indikativ uslubda ifodalanganda, ya'ni avtoritar, ular: "Siz g'alaba qozonishingiz kerak!" Har bir raqobatchi sportchi g'alaba qozonishni xohlaydi va unga intiladi, lekin bunga majbur emas, chunki raqib ham g'alaba qozonishi mumkin. Sport musobaqalarida halol raqobatning axloqiy tamoyillari sportchilarni majburiy emas, balki g'alabaga undaydi.

Ko'pchiligimiz, professional bo'lmagan futbolchilar uchun bir hafta ichida stol tennisiga bag'ishlashimiz mumkin bo'lgan juda ko'p vaqtimiz bor. Tasavvur qilaylik, stol tennisini yaxshilash uchun haftasiga besh soat vaqt ajratishingiz mumkin. Jismoniy tayyorgarligingizni yaxshilash uchun o'sha vaqtni sport zalida o'tkazishga yoki plyometrik turdagi mashqlarni bajarishga arziydimi? Ishonchim komil emas. O'ylaymanki, siz to'liq besh soatni stol ustidagi amaliyotga bag'ishlashdan ko'ra ko'proq yaxshilanishlarni ko'rasiz.

Shunday qilib, menga kelsak, agar siz boshlang'ich yoki takomillashtiruvchi bo'lsangiz (tuman/mintaqaviy standartga qadar bo'lsangiz), men stoldan tashqari jismoniy tarbiya haqida umuman tashvishlanmayman. Barcha vositalar bilan jismonan qiyin bo'lgan ba'zi mashqlar yoki shunga o'xshash stol mashqlar, albatta, lekin men sport zali ish yuklarni o'yin uchun katta farq qiladi, deb o'ylamayman. Bu stol tennisini sportning aksariyat qismidan ajratib turadigan narsa.

Murabbiylarning fikriga ko'ra, sportchiga qo'yiladigan yuqori pedagogik talablar murabbiy tomonidan o'quvchining shaxsiyati va o'zini o'zi qadrlashiga hurmat va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishi bilan muvozanatli bo'lishi kerak. Musobaqa arafasida yosh sportchining sport rejimiga rioya qilishiga pedagogik talablarni oshirib, murabbiy bir vaqtning o'zida o'z tarbiyalanuvchisining shaxsiy ongiga ko'proq ishonchni ko'rsatishga majburdir. Biroq murabbiyning yosh sportchiga bo'lgan maksimal shaxsiy ishonchi uning pedagogik talablarini kamaytirmasligi, yosh sportchini o'ziga haddan tashqari ishonch, haddan tashqari individuallik ko'rinishlaridan, sport jamoasida imtiyozli lavozimga bo'lgan behuda intilishdan himoya qilmasligi kerak. Shuning uchun murabbiy maqoliga amal qilish har doim foydali bo'ladi: "Ishon, lekin tekshir". Ishonch kuch beradi va tekshirish ishonchli harakatni ta'minlaydi.

Nima uchun murabbiy-sportchiga e'tibor berish stol tennisidagi munosabatlar?

Murabbiylik roli talabchan va talab qiladi. Har qanday sportda muvaffaqiyat qozonish uchun turli xil ko'nikmalar. Bor sport turi kabi murabbiy sportchi munosabatlarini optimallashtirish uchun e'tiborga olish kerak bo'lgan ko'plab masalalar sportchilarning murabbiylik darajasi yoki yoshi, shuningdek ommaviy axborot vositalari, moliyaviy muammolar kabi atrofdagi omillar, kengashi va ota-ona jalb bosim.

Murabbiy-sportchi munosabatlarini o'zgartirish zarurati murabbiylar tomonidan eng mos keladigan etakchilik qilish haqiqiy kontekstda yo'l. Sport sozlamalarida murabbiy-sportchi munosabatlari taniqli shaxs sifatida sportchilarning rivojlanishiga yordam beradigan omil jismoniy va psixososyal ko'nikmalar tan olingan.

Xulosa: Murabbiyning sportchi nazdidagi shaxsiy va pedagogik obro'si uning shogirdlari uchun kuchli safarbar etuvchi ruhiy kuchi. Asosiysi bu yolg'on emas, haqiqatdir. Aynan shu sababli; musobaqa arafasida murabbiy shogirdlar oldidagi obro'-e'tiboridan ko'p jihatdan foydalanadi:

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Olimov S. The differentiation of education is an important factor of pedagogical technology. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 11, 2020 Part II ISSN 2056-5852
2. Ochilov J.A. Yosh stol stol tennischilarni musobaqalarga tayyorlashda murabbiyning o'rni. Journal of new century innovations. Volume-54 _ Issue-5 _ Iyun-2024. Pp-144-148.
3. Феруза Тулкуновна Умаралиева. Стол теннис бўйича мусобақаларни ўтказишда мусобақа қоидаларининг аҳамияти. Central asian research journal for interdisciplinary studies (CARJIS). Volume 2. Issue 1. | 2022. Pg 413-418.
4. Ne'matullayev I.I "Stol tennis bilan shug'ullanuvchi talabalarlarning psixologik pedagogik mahoratlarini shakllantirish" Международный научный журнал № 8(100), часть 1 «Научный Фокус» Декабрь, 2023. 246-250 ст.
5. Boltaev Sh. Abdunabiev B. THE SPORT OF TABLE TENNIS BETWEEN STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS BOTH POPULAR TYPE OF ACTUAL PROBLEMS. Golden brain. 2023 june. 151-153 pg.

VOLEYBOLCHILARNI UMUMIY JISMONIY TAYYORLASH USULLARI

Boltayev Shamshodjon Elmurod o'gli

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Sport o'yinlari va uni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi,

Jonuzoqov Umid

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Jismoniy madaniyat yo'nalishi 3-kurs talabasi, O'zbekiston, Chirchiq

Jismoniy mashqlar bilan muntazam shug'ullanish, ayniqsa, sport o'yinlari bilan maqsadli shug'ullanish qizlar salomatligini mustahkamlash, ularning jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish, kunlik harakat rejimini muvofiqlashtirish va zamon talablari darajasida kamol topishida muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi kunda voleybol sport turi bilan shug'ullanuvchilar juda ko'pchilikni tashkil qiladi. O'tkazgan anketa so'rovnomalarimiz natijalari ko'rsatdiki, universitetdagi 85,8% qizlar ushbu sport turi bilan shug'ullanishni hojlar ekanlar. Zamonaviy voleybol o'yini sportchini harakat qobiliyatlari va funksional imkoniyatlariga yuqori talablarni qo'yadi. Buning uchun jismoniy sifatlarni har tomonlama rivojlantirish zarur.

Jismoniy tayyorgarlik deganda shug'ullanuvchilarning jismoniy sifatlarini tarbiyalash, zarur harakat ko'nikmalari va malakalarini egallash, funksional imkoniyatlarini oshirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon tushuniladi. Shug'ullanuvchilarning funksional imkoniyatlari va jismoniy sifatlari bo'lmish kuch, chaqqonlik (harakat koordinatsiyasi), tezkorlik, chidamlilik, egiluvchanlikning yuqori darajada rivojlanganligi harakat malakalarini egallashda asosiy o'rin tutadi. Bir vaqtning o'zida jismoniy tayyorgarlik vazifalarining amalga oshirilishi psixologik va irodaviy sifatlarning shakllanishiga ham yordam beradi.

Tadqiqot usullari: anketa so'rovnomalari, pedagogik kuzatuv, suhbat, matematik statistika.

Tadqiqot maqsadi. Voleybolchi qizlarni jismoniy tayyorgarligini oshirish uchun mashqlar tanlash va ularni mashg'ulotlarga joriy qilish.

Voleybolchilarni jismoniy tayyorlash jarayoni umumiy va maxsus qismlarga bo'linadi.

Umumiy jismoniy tayyorgarlikni vazifalari quyidagilar:

1. Salomatlikni mustahkamlash, o'yinchining organizmini umumiy rivojlantirish, to'g'ri qomatni shakllantirish.
2. Voleybolchi uchun kerak bo'lgan asosiy harakat malakalari va ko'nikmalarini rivojlantirish va takomillashtirish.
3. O'yin paytida asosiy yuklama tushadigan voleybolchining organizm sistemasini mustahkamlash.

Umumrivojlantiruvchi mashqlar, yurish, yugurish, sakrashlar, uloqtirishlar jarayonida barcha sifatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashqlar va yana turli snaryadlar,

trenajorlardagi mashqlar, sportning boshqa turlari bilan shug'ullanish umumiy jismoniy tayyorgarlikning vositalari hisoblanadi.

Maxsus jismoniy tayyorgarlikning vazifalari quyidagilar:

1. O'yin faoliyati uchun zarur bo'lgan jismoniy sifatlarni rivojlantirish.
2. O'yin texnikasi va taktikasini egallash uchun zarur bo'lgan jismoniy sifat va qobiliyatlarini rivojlantirish.

Zaruriy jismoniy sifatlarni rivojlantirish uzoq muddatli va murakkab jarayon hisoblanadi. Chunki sport yuqori darajadagi jismoniy tayyorgarlikni talab etadi. Shuning uchun jismoniy sifatlarni proporsional rivojlantirish juda ahamiyatlidir.

Jismoniy tayyorgarlik vositalari. Jismoniy tayyorgarlik bo'yicha qo'yilgan vazifalarni echishda turli vositalar: tayyorgarlik mashqlari, harakatli va sport o'yinlari, o'quv o'yinlari va musobaqalardan foydalanish mumkin. Shug'ullanuvchilarning individual xususiyatlariga mashqlarning moslab qo'llanilishi asosiy shartlardan biri bo'lib hisoblanadi.

Shug'ullanuvchilar uchun beriladigan jismoniy mashqlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

a) tana, qo'l, oyoq mushaklarining rivojlanishiga ta'sir etuvchi kuch va tezkorlik-kuch mashqlari;

b) chidamlilik sifatining rivojlanishiga ta'sir etuvchi (tezkorlik-chidamlilik, tezkorlik-kuch chidamliligi) mashqlar;

v) harakatlanish tezkorligiga ta'sir etuvchi mashqlar;

g) chaqqonlik sifatiga ta'sir etuvchi mashqlar;

d) egiluvchanlik sifatiga ta'sir etuvchi mashqlar;

Bu mashqlardan foydalanish texnik va taktik usullarni bajarish sifatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etadi.

Jismoniy tayyorgarlikda qo'llaniladigan uslublar. O'quvchilar uchun zarur bo'lgan jismoniy sifatlarni tarbiyalashda quyidagi uslublardan foydalaniladi.

1. Bazoviy chidamlilikni tarbiyalash uchun bir tekis uzoq muddatli yugurish

2. Maxsus chidamlilikni tarbiyalashda o'zgaruvchan xarakterdagi ishlarni bajarish

3. Takroriy mashq usuli. Bu usul tezkorlik, kuch va chaqqonlik sifatlarini rivojlantirishda qo'llanilib, bunda dam olish oraliqlari organizmning to'liq tiklanishiga imkoniyat yaratishi zarur

4. Oraliq uslub. Bu uslub asosan tezkorlik va kuch chidamkorligini tarbiyalashda qo'llaniladi. Bunda ish va dam olish qat'iy ravishda tartiblashtiriladi. Dam olish oralig'i odatda katta bo'lmaydi.

5. Almashinuvchi mashq usullari. Bu usulning muhim tomoni mashqning borishiga qarab ta'siri bir maqsadga qaratilgan xolda o'zgarishidir. Bunga turli hollarda turlicha yo'l bilan nagruzka (harakat tezligi, ish hajmi, muddati va hokazo)ning ayrim ko'rsatkichlarini to'g'ri o'zlashtirish (harakat usulini navbatlashtirish, shuningdek, dam olish oraliqlari va faoliyatning tashqi sharoitlarini o'zgartirish) yo'li bilan erishiladi. Bunda organizmning funksional imkoniyatlariga odatdagidek bo'lmagan, ya'ni tobora kattaroq talablar qo'yiladi va bu bilan ularning rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratiladi. Shu bilan birga, harakat shakli va sharoitini yangilab turish tufayli o'zlashtirilgan malakalarning dinamik

stereotipiga o'zgartirishlar kiritiladi, shartli reflektorli bog'lanishlarni yanada nozikroq differensiyalash yuz beradi, natijada, xarakat malakalari yanada takomillashgan, o'zgaruvchan, tashqi qo'shimcha omillarga nisbatan mustahkam va moslashuvchan bo'lib boradi. Shug'ullanuvchilarda jismoniy sifatlarni tarbiyalash uchun berilayotgan mashqlar ularning yoshlik xususiyatlariga va jismoniy sifatlarning qulay yoshlik davrlariga qarab tanlanishi va rivojlantirilishi juda muhim hisoblanadi.

Shuni esdan chiqarmaslik lozimki, o'yinda voleybolchi qizlarga ko'p marta sakrashlar, turli harakatlar, yiqilish va bir vaqtni o'zida uchayotgan to'p bilan o'zaro harakatlanishlarni bajarish to'g'ri keladi. Yuklamalar hajmi esa juda yuqori. Agar shug'ullanuvchi qizlar shunday yuklamalarni bajarishga tayyorlanmasa, jarohatlar kelib chiqishi mumkin.

Voleybolchi qizlarni maxsus chidamlilikni rivojlantirishda sprint yugurish mashqlari masofasi 200 –300 metrgacha bo'lishi mumkin. Yuklamalar qat'iy individuallashtirilgan tartibda beriladi. Tomir urishining ish oxirigacha 175 –180 zarba /min. bo'lishi saqlanadi. Bajarish maksimal tezlikni 80-85%, dam olish 45 sek.dan 3 min.gacha, takrorlash soni 3-4 marotaba, urinishlar 2-3 marotaba, urinishlar oralig'ida dam olish davomiyligi 5 daqiqagacha bo'lishi maqsadga muvofiq.

Mashg'ulotlarda qizlarni arg'amchida sakratish mashqlari. Ba'zi maxsus mashqlar yordamida o'yin sifatida rivojlantirish (yo'lida) maqsadga muvofiqdir. Sakrovchanlik va bardoshlilik o'yin mobaynida zarur rol o'ynabgina qolmay, texnik usullarni chaqqonlik bilan bajarishi va o'yin davomida voleybolchini joy o'zgartirishini yaqindan ta'minlaydi. O'yin ketayotgan bir jarayonda favqulodda har xil harakatga soluvchi topshiriqlar bo'lib qoladiki, bu topshiriqlar o'yinchini to'siq qo'yishida va zarba berishida tez va aniq fikrlashni talab qiladi.

Qizlarni jismoniy tayyorgarligini baholashda 30 m ga yugurish, turgan joyidan uzunlikka sakrash, turgan joyidan uch hatlab sakrash, tennis to'pini bosh orqasidan uzoqlikka (chap qo'l bilan o'ng oyoq oldinda, o'ng qo'l bilan chap oyoq oldinda) uloqtirishlardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017 yil 3 iyundagi, PQ-3031-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2018 yil 5 martdagi "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5368-son Farmoni.
3. Пулатов А.А., Израилов Ш.Х. Волейбол назарияси ва услубияти. Ўқув қўлланма. Т.: 2007. – 148 б.

YENGIL ATLETIKA SPORT TURINING O'RNI VA AHAMIYATI.

Jumayev Abdilxakim Turdiyevich

CHDPU Sport o'yinlari va uni
o'qitish metodikasi kafedresi katta o'qituvchisi

Musayev Arapboy Raxmatullayevich

Jismoniy madaniyat 23/3 guruh talabasi

Xamroyev Xudoyor Ixtiyor

Jismoniy madaniyat 23/3 guruh talabasi

Yurtimizda mustaqillikdan so'ng sportni rivojlantirish chora tadbirlari ommaviy tus olmoqda. Muxtaram birinchi Prezidentimiz Islom Abduganiyevich Karimovning 2002-yil 24-oktyabrda "O'zbekistonda bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish" to'g'risidagi farmoni chiqqanidan keyin, mamlakatimizda barcha sport turlari qatori yengil atletika sport turining rivojlanishiga ham katta turtki bo'ldi. Uning moddiy texnika bazasi mustahkamlandi. Sport musobaqa tizimlari takomillashtirildi. Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ta'kidlaganidek "Farzandlarimiz chiroyli, qad-qomati kelishgan, xuddi ajdodlarimiz Jaloliddin Manguberdi va To'maris kabi dostonlarimizda kuylanib kelayotgan Alpomish va Barchinoy, Go'ro'g'li, Kuntug'mishlardek jasur, bahodir va dono bo'lib o'sishlari uchun barcha imkoniyatlardan foydalanishimiz zarurdir. birinchi Prezidentimizning ham tarixdan o'chmas gaplari bor-"Hech bir narsa mamlakatni sport kabi tezda dunyoga mashhur qila olmaydi" deganlar. Shunga ko'ra yurtimizda sport va sportning barcha turlarini rivojlantirish maqsadida O'ZDJTSU hamda pedagogika universitetlarining jismoniy madaniyat fakultetlarida yengil atletika sport turiga ajratilgan mashg'ulotlar amalda qo'llanilib kelinmoqda va yengil atletika kafedralari ajratilgan, pedagogika universitetlarida fan sifatida o'tilayotgani, maktab darslarida ham o'quvchilarga aynan shu sport turi o'qitilib kelayotganligi bunga yaqqol misoli bo'la oladi.

Bizga ma'lumki yengil atletikada ya'ni yugurish eng qadimgi tarixdan paydo bo'lgan bo'lib bu narsa bora-bora universal sportga aylanishga turtki bo'ldi. "Atletika" bu yunonchadan olingan bo'lib kurash, mashq degan ma'nolarni anglatadi. Yengil atletikaning yurush, yugurish, sakrash, uloqtirish mashqlari, kuch, tezkorlik, chidamlilik sifatlarini oshiradi, bo'g'imlar harakatchanligini yaxshilaydi, iroda sifatini tarbiyalashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu asnoda yengil atletika sportining rivojlanish tarixi eng qadimgi 776-yildagi Olimpiya o'yinlariga borib taqaladi. Nafaqat Olimpiya o'yinlarida balki keyinroq ham yengil atletikaning uzoq masofa va qisqa masofaga yugurish turlari mavjud bo'lib, hozirgi kunga kelib mamlakatimizda va shuningdek butun dunyoda yengil atletikaning 100dan ortiq turlari paydo bo'ldi va rivojlanib bormoqda. Bularning tarixi haqida qisqacha tanishtiradigan bo'lsak, maxsus musobaqalar uyishtirila boshlaganidan so'ng 4 xil anjomlar ilk bora yengil atletikaning uloqtirish turida qo'llana boshlandi, bular: disk, nayza, yadro, o'q. Sakrashning ham 4 xil usuli paydo bo'la boshladi bular: uzunlikka, uch hatlab, balandlikka va tayoqdan sakrash usullari kiritilgan va hozirgi kungacha bularning asboblari rivojlanganligi uchun ham bu sportning turlari ko'pligini bilib olishimiz mumkin. Yaqin

masofaga yugurish atletik bellashuvning eng qadimiy turi hisoblanadi. Qadimiy Olimpiya o'yinlarining hammasi deyarli quyidagi qisqa masofaga yugurish bo'lgan:

Stade: Stadion uzunligi 200qadam

Dialos: Stadion uzunligi va orqasi 400 qadam bu hozirgi zamon yugurishiga ta'sir otkazgan va 400qadam – 400 metrli musobaqalar bo'lib o'tmoqda.

Dolishes: taxminan 5000 metr.

To'siqlar osha yugurishda yerga o'rnatilgan panjaralar ustidan amalga oshirilgan. Shunga qaramay atletlar to'siq ustidan sakrashgan. Bu sport ommaviy xozirgi kunda dunyo sporti turiga aylanguncha rivojlanishda davom etdi. Atletlar o'zlarini ko'pgina vaqtlarini shug'illanishga sarflashadi. Hozirgi kunda muvaffaqiyatli atlet bo'lish uchun ko'p soatli fitness va mashqlar talab etiladi. Bu qismda, turli xildagi mashq qilish turlari berilgan va atlet bunda o'ziga kerakligini tanlab oladi. Atletlarni mashq qildirishni beshta S bilan tasvirlash munkin:

Skill-Mahorat;

Speed-Tezlik;

Stamina- Chidamlilik ;

Strength-kuch;

Suppleness-Egiluvchanlik.

Birinchi S bu Speed (tezlik)dir bunda yangi texnikalarni rivojlantirish uchun mashq qilish va oldingi qobiliyatlarini mustahkamlashdir. Qolgan 4 ta S: skill, strength, suppleness, staminalar atletni jismoniy holati uchun muhim aspektlar hisoblanadi. Shunday ekan mustaqil bo'lganimizdan mamalakatimizda bu sportni rivojlantirish chora tadbirlari ommaviy tus oldi . Bugun O'zbekistonlik yengil atletikachilar Osiyoda va jahon sport maydonlarida mustaqil O'zbekiston bayrog'ini yuqori ko'tarib ildamlab bormoqdalar bular: G.Xubbiyeva, S. Rodzivill, A.Kotlyorova, S.Voinov, L.Andrev, N.Sveshnikova , A.Juravleva, B.Shokirjonov va boshqalardir. Shunday ekan sport turini rivojlantirishda yurtimizda bugungi kunda davlat maktablarida jismoniy tarbiya darslarida yengil atletika o'tib kelinmoqda. Sifatli mashg'ulotlar nafaqat talabalarining qiziqishini oshiradi balki yetarlicha tayyorgarlikka ega bo'lmagan o'qituvchilarning kamchiliklarini ham bartaraf etishga yordam beradi.

Kelajak avlod yurtimizga munosib farzand bo'lib o'sib kelishi uchun hamma shart sharoitlar yaratilgan bo'lib, bulardan faqatgina unimli va to'g'ri yo'llarda foydalnishimiz shart va zarur . Sportda erishilayotgan yutuqlardan shuni bilishimiz mumkinki, yoshlar o'z vaqtlarini to'g'ri va unimli sarflashmoqdalar. Yurtimizda yengil atletika sport turi rivojlanish va butun dunyoda eng oldi marralarni egallash arafasida. Yoshlarni bu sport turiga jalb qilish uchun erishilayotgan yutuqlar va bu yutuqlar orqasida katta mehnat yotganini murabbiylar ko'rsata bilishi lozim deb hisoblayman.

Ayniqsa qisqa masofaga yugurish turi bo'yicha bugungi kunda yaxshi natijalar olish bo'yicha izlanishlar va tayyorgarliklar ko'p. Mamlakatimizda yengil atletika bilan millionlab kishilar shug'ullanadilar. Mashqlarning turli-tumanligini qo'llanadigan jihozlarning oddiyliigi, ularni yuqori samaradorligini oshirishda jismoniy yuklamani boshqarish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Shu bois, yengil atletika keng yoyilgan bo'lib,

uni bejiz “Sport qirol” deb atashmaydi. Yengil atletika insonda quyidagi jismoniy qobiliyatlarni oshirishga yordam beradi: tezlik, mahorat, chidamlilik.

Mahorat. Yugurish sakrash va uloqtirish mahoratlari yoshlikdan rivojlantiriladi, bularning hammasi atletning yillik shug’ullanish dasturiga qo’yilishi kerak.

Tezlik. Tezlikni oshirish uchun bu qobiliyat bilan maksimum darajaga yaqin shug’ullanish kerak bo’ladi. Yugurishda tezlik, sportchini tez yugurish mahoratiga bog’liq. Shunga qaramay tezlikni oshirish uchun qisqa masofaga yugurish kerak, bunda maksimum darajadagi urinish qo’llaniladi. Tezlik mashqi mahorat mashqi bilan birgalikda, atletni toliqishi o’rnini bosishi kerak. Shunga qaramay, atletning tezlashish mahoratini oshirish, mashq qilish davrining boshlanishi, maksimal darajadagi urinishlarga bog’liqdir.

Bularning hammasi qisqa masofa va uzoq masofaga yugurish orqali rivojlanadi. Bunday sifatlarni oshirishda mashg’ulotlarda qisqa masofaga tayyorlanish jarayoni alohida ahamiyatga ega. Bunga misol bo’la oladigan mashg’ulatlardagi mashqlardan misol qilib, 2x4x150 metr va uning dam olish vaqti 10-15 daqiqa. yana bir misol 4x300 metr 5 daqiqadan-2 daqiqa oralig’i dam olish lozim, 60x30-40 metrga (start chizig’idan) tezlik uchun va ortga qaytib yurib kelish dam olish vaqti hisoblanadi. Bularning hammasi sportchining qisqa masofaga tezlik bilan yugurishiga tayyorlab beradi. Bularda yaxshi natijaga erishish uchun esa trener sportchi bilan birga-bir ishlashi uning ovqatlanish rejimi, dam olish vaqti keraklicha bo’lishi va albatta ortiqcha narsalarga chalg’imasdan bor e’tiborini trenerovkaga qaratishini ta’minlab berishi lozim deb hisoblayman.

Xulosa qilib aytganda yuqorida aytib o’tilgan fikr –mulohazalar hamda mashqlar ta’lim muassasalridagi yengil atletikachilarni yanada rivojlanishiga ko’proq hissa qo’shadi, shularning orqasidan yaxshi sprinter va yuqori natijalarni qo’lga kiritish yo’llari ochilishini ko’rishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Shodiyev.A.Yo (yengil atletika va uni o’qitish metodikasi o’quv qo’llanma) Toshkent , “Ishonchli Hamkor” 2021yil 240b
2. Qudratov.R “Yengil atletika”darslik 2012yil 160b
3. To’xtaboyev N.T, SHakirjonova R.T, Soliyev.I.R “qisqa masofalarga yugurish uslubiyati “o’quv qo’llanma.Toshkent 2016yil 186b
4. Jismoniy tarbiya va sport jurnali. 2018-yil.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM TIZIMIDA XOTIN-QIZLAR SPORTINING TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI

Jumayev AbduixakimTurdiyevich

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Jismoniy madaniyat fakulteti o‘qituvchisi

Odilova Ominabonu Muzaffar qizi

Jismoniy madaniyat yo‘nalishi 24/1-guruh talabasi

Yuldoshboyeva Zulfiya Ravshan qizi

Jismoniy madaniyat yo‘nalishi 24/1-guruh talabasi

O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasiga katta e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim tizimida xotin-qizlarning sportga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni sog‘lom turmush tarziga jalb etish dolzarb masalaga aylandi. Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari va oliy ta’lim agentliklari tomonidan qabul qilinayotgan me’yoriy hujjatlar bu borada mustahkam asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda oliy o‘quv yurtlarida sport infratuzilmasini yaxshilash, maxsus sport dasturlarini ishlab chiqish, ayollar uchun qo‘shimcha sport to‘garaklarini tashkil etish orqali xotin-qizlarning sportdagi faolligini oshirish yo‘lida muhim islohotlar olib borilmoqda. Shuningdek, sport orqali ayollarning sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, ijtimoiy hayotdagi ishtirokini kuchaytirish muhim omil sifatida e’tirof etilmoqda. O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasiga katta e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim tizimida xotin-qizlarning sportga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni sog‘lom turmush tarziga jalb etish dolzarb masalaga aylandi. Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari va oliy ta’lim agentliklari tomonidan qabul qilinayotgan me’yoriy hujjatlar bu borada mustahkam asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Xotin-qizlarning sportga faol jalb etilishi nafaqat ularning jismoniy sog‘lig‘ini, balki ruhiy va ijtimoiy barqarorligini ham ta’minlaydi.

Ushbu maqolani tayyorlashda bir nechta metodlardan foydalanildi:

- Tahlil va taqqoslash: 2022–2024 yillar oralig‘ida O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim agentligi va Statistika qo‘mitasi tomonidan taqdim etilgan ma’lumotlar asosida tahlil qilindi.

- Suhbat va so‘rovnoma: Toshkent davlat pedagogika universiteti, Samarqand davlat universiteti va Farg‘ona davlat universitetida tahsil olayotgan 300 nafar talaba qizlar o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazildi.

- Normativ-huquqiy hujjatlar tahlili: sport va gender tengligi borasidagi Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari, oliy ta’lim muassasalarining ichki hujjatlari o‘rganildi.

O‘tkazilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra quyidagilar aniqlandi:

- Oliy ta’lim muassasalarining 80% ida xotin-qizlar uchun sport to‘garaklari faoliyat yuritadi.

- So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, talaba qizlarning 67% sportga qiziqishini bildirgan, ammo ulardan faqat 35% muntazam ravishda sport bilan shug‘ullanadi.

- Sport bilan faol shug‘ullanuvchi talaba qizlarning o‘zlashtirish darajasi 15–20% yuqoriroq ekanligi aniqlandi.

- Ularning ruhiy holati, o‘ziga ishonch va ijtimoiy faollik darajasi ham ancha yuqori bo‘lgan.

Oliy ta’lim tizimidagi xotin-qizlarning sportga bo‘lgan jalb qilinishi bir qancha ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy omillarga bog‘liq. Ba’zi holatlarda, oilaviy cheklovlar yoki stereotiplar sababli ayollar sport bilan shug‘ullanishga ikkilanishadi. Biroq davlat siyosati, grantlar, mukofot tizimlari, ommaviy sport tadbirlari va ayollar uchun yaratilgan alohida sharoitlar bu muammolarni bartaraf etishga xizmat qilmoqda. Kelgusida zamonaviy texnologiyalar yordamida masofaviy sport mashg‘ulotlari, onlayn platformalar orqali sog‘lom turmush tarzi targ‘iboti kengaytirilishi lozim.

Xotin-qizlarning sportga jalb etilishi orqali bir qancha ijobiy natijalarga erishish mumkin: sog‘lom avlod tarbiyasi, jamiyatda faol ishtirok, o‘ziga ishonch va kasbiy muvaffaqiyatlar. Biroq bu borada hal qilinishi lozim bo‘lgan muammolar ham mavjud:

-Sport inshootlarining yetarli emasligi, ayniqsa qishloq hududlarida.

-Oila va jamiyatda mavjud bo‘lgan ayrim stereotiplar.

-Dars jadvalidagi sport soatlarining kamligi.

Yechim sifatida quyidagilar taklif etiladi:

-Sport dasturlarini xotin-qizlar ehtiyojiga moslashtirish.

-Rag‘batlantiruvchi musobaqalar va grantlar tashkil etish.

-Sport murabbiylarining gender tengligi bo‘yicha malakasini oshirish.

- Ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish orqali qizlarning motivatsiyasini oshirish.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida xotin-qizlar sportining tutgan o‘rni tobora kuchayib bormoqda. Sport nafaqat jismoniy salomatlik, balki psixologik barqarorlik, ijtimoiy faollik va ijobiy hayot tarzining garovidir.

Mavjud yutuqlarga qaramay, hali ham hal qilinishi lozim bo‘lgan muammolar mavjud. Shu boisdan, ta’lim tizimida sportga bo‘lgan yondashuvni yanada takomillashtirish, ayollar uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratish orqali ularning sportdagi faolligini yanada oshirish maqsadga muvofiq.

Oliy ta’lim tizimida xotin-qizlar sportini rivojlantirish – jamiyat sog‘lomlashtirish, sog‘lom avlodni tarbiyalash va gender tengligini ta’minlashda muhim omildir. Mavjud imkoniyatlardan oqilona foydalanish, tizimli yondashuv va rag‘batlantirish usullarini kengaytirish orqali xotin-qizlarning sportdagi ishtirokini yanada kengaytirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-martdagi PF–6183-son farmoni.

2. “Sport va yoshlar siyosati” – Oliy ta’lim agentligi axborot byulleteni, 2023.

3. Karimova D. “Ayollar va sport: muammolar va istiqbollar”. – T.: “Fan”, 2022.

4. www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.

RITMIK GIMNASTIKA VOSITALARI ORQALI JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH

Abduraximov Davron Dilmurotovich

CHDPU” Boshlang’ich ta’limda amaliy fanlar “
kafedrası o’qituvchisi

**Abduqulova Laziza Bunyod Qizi, Allanazarova Xulkar Abduvaxabovna,
Artikbayeva Maysara Turanovna, Berdiqulova Gulchexra Ummatkulovna,**
“Boshlang’ich ta’lim” yo’nalishi talabalari

Ritmik gimnastika mashg’ulotlari jismoniy sifatlarni rivojlantirishga yordam beradi: kuchni, bo’g’imlardagi harakatchanlikni (egiluvchanlikni) yaxshilaydi. Biroq mashqlar kompleksini bajarishda kuch va cho’zilish mashqlarini navbat bilan bajarish muhimdir. Jismoniy mashqlarni uzoq davom ettirish, ularni oqimli usulda bajarish va yuqori intensivlik chidamlilik sifatini muvaffaqiyatli rivojlantiradi.

Ritmik gimnastikaning deyarli barcha mashqlari koordinatsion qobiliyatlarni rivojlantiradi. Masalan, insonning to’laqonli harakat faoliyati uchun muhim bo’lgan muvozanat funksiyasini mashq qilish katta ahamiyat kasb etadi, uning takomillashuvi esa sog’lomlashtiruvchi gimnastika mashg’ulotlarida amalga oshadi.

Hozirgi kunda shu isbotlanganki, mushak tizimi, bo’g’im-boylam apparati, yurak-qon tomir va nafas olish tizimlarini tizimli va maqsadli ravishda mashq qilmasdan, organizmning potentsial imkoniyatlari kamayadi, ish jarayonida tez charchash yuz beradi va kasalliklar rivojlanish ehtimoli ortadi. Mushak tizimi to’g’ri va go’zal qomatni shakllantirishda muhim vazifani bajaradi. To’g’ri qomat – bu uyg’un rivojlangan va mukammal figuraning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U (turgan holatda, o’tirgan holatda va harakatlarda) quyidagilar bilan xarakterlanadi: yelkalar simmetrik, qorin tortilgan, umurtqa pog’onasining ma’lum fiziologik egri chizig’i, yon egri chiziqlarning yo’qligi, chiqib turgan yelka suyagi yo’qligi. To’g’ri qomat tananing yaxshi rivojlangan mushaklari hisobiga erishiladi.

O’z tanasiga “e’tibor berish” va uni parvarish qilish zarur. Tanani boshqarishni o’rganish kerak. Bunday parvarishsiz, hatto tabiatdan berilgan jismoniy go’zallik – sog’lom, to’liq ishlaydigan organizm imkoniyatlari ham behuda sarflanadi.

Ko’pchilik uchun xarakterli bo’lgan holat – harakatlarning qattiqligi, ishonchsiz va estetik jihatdan noqulay yurish (ko’pincha tekis oyoqlik bilan bog’liq). Oyoq mushak-boylam apparatining amortizatsion funksiyasining zaiflashuvi organizmning ortiqcha energiya sarfini va harakat faoliyatining buzilishini keltirib chiqaradi. Tekis oyoqlikni oyoq uchun maxsus tizimli mashqlar yordamida tuzatish mumkin.

Jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun mashqlar qiyinligini asta-sekin oshirish prinsipiga rioya qilish, jismoniy tayyorgarlik vositalari va usullarini individual xususiyatlarga moslashtirish, jismoniy tayyorgarlik darajasini tizimli nazorat qilish zarur.

Keling, jismoniy sifatlarni rivojlantirish bo’yicha ba’zi metodik tavsiyalarni keltiramiz.

Egiluvchanlik – bu bo‘g‘im harakatlarini ma’lum amplituda bilan bajarish qobiliyatidir. Aktiv egiluvchanlik o‘z mushak kuchi hisobiga namoyon bo‘ladi, passiv egiluvchanlik esa tashqi kuchlar, masalan, og‘irlik ta’siri orqali yuzaga chiqadi. Egiluvchanlik shug‘ullanuvchilarning bo‘g‘im va asab-mushak apparatlarining morfo-funksional xususiyatlariga bog‘liq bo‘lib, harorat oshishi va emotsional ruhiy holat ta’sirida ortadi. Charchash ta’sirida aktiv egiluvchanlik kamayadi, passiv egiluvchanlik esa ortadi. Egiluvchanlik ko‘rsatkichlari kun davomida sezilarli o‘zgaradi (eng past egiluvchanlik – ertalab).

Egiluvchanlikni rivojlantirish uchun harakat amplitudasi oshirilgan cho‘zilish mashqlari qo‘llaniladi. Ular aktiv, passiv va aralash mashqlarga bo‘linadi. Aktiv mashqlarda bo‘g‘im harakatchanligi mushaklarning qisqarishi hisobiga oshadi, passiv mashqlarda esa tashqi kuchlar ta’siri bilan amalga oshadi. Aralash mashqlarda aktiv va passiv mashqlar navbatma-navbat bajariladi.

Egiluvchanlik mashqlari bajarilish xususiyatiga ko‘ra quyidagilarga bo‘linadi:

Birfazali («bir» – egilish, «ikki» – dastlabki holatga qaytish);

Ko‘p fazali («bir» – «uch» – uch tarmoqli egilish, «to‘rt» – dastlabki holatga qaytish);

Statik («bir» – «to‘rt» – oyoq yon tomonga, holat saqlanadi);

Siltash mashqlari («bir» – «sakkiz» – oyoqni yon tomonga sakkiz marta siltash);

Kombinatsiyalangan («bir» – «to‘rt» – oyoqni yon tomonga to‘rt marta siltash, «besh» – «sakkiz» – oyoqni yon tomonga siltash, holat saqlanadi).

Egiluvchanlikni rivojlantirishda mashqlar seriyalarda bajariladi, har bir seriyada harakatlar yosh va shug‘ullanuvchilarning tayyorgarlik darajasiga qarab bir necha marta takrorlanadi. Agar yosh 30 yoshgacha bo‘lsa, har bir mashqda harakatlarni 24 marta bajarish yetarli, 40 yoshdan oshganlarda – 50–100 marta (bo‘g‘imlarda aniq zararlanishlar bo‘lsa – 200 martadan ortiq). Aktiv mashqlar bajarish tempi – 1 soniya, passiv mashqlar – 1–2 soniya, statik mashqlar – 4–8 soniya. Yosh oshgani sari egiluvchanlik kamayadi, shuning uchun mashqlar haftasiga 2–3 marta bajarilishi tavsiya etiladi.

Kuchni rivojlantiruvchi mashqlar – egilishlar, tana burilishlari va boshqa mashqlar – asosan sekin bajariladi. Agar shu mashqlar tezkor, to‘liq amplituda bilan, tana harakatining inersiyasidan foydalangan holda bajarilsa, ular egiluvchanlikni rivojlantiradi.

Tezlik – bu insonning ma’lum sharoitlarda minimal vaqt ichida harakatlarni amalga oshirish qobiliyatidir. Ritmik gimnastikada tezlik harakatlarda namoyon bo‘ladi va musiqiy asarning ritmi va tempi bilan bog‘liq. Tezlikni rivojlantirish vositalari: raqs elementlari, qisqa masofaga yugurish, sakrashlar, akrobatik mashqlar, harakatli va sport o‘yinlari elementlaridir.

Tezlikni rivojlantirish uchun turli usullar qo‘llaniladi: takroriy, o‘yinli, dinamik kuch ishlatish, mashqlarni yengil yoki qiyinlashtirilgan sharoitlarda bajarish. Bularning barchasi bitta mashg‘ulotda qo‘llanishi mumkin.

Mashqlar tez (1 daqiqada 120–150 harakat), o‘rta (60–90) va sekin (30–40) tempda bajarilishi mumkin, bu dars vazifalariga bog‘liq. Bajarilgan harakatlar tempini saqlash kerak, faqat musiqa temp va xarakteriga qarab o‘zgartirish lozim.

Chaqqonlik – bu yangi harakatlarni tez o‘zlashtirish va kutilmagan vaziyatga mos ravishda harakat faoliyatini qayta qurish qobiliyatidir.

Chaqqonlik boshqa jismoniy sifatlar bilan turlicha bog‘liq: tezlik, kuch, egiluvchanlik.

Chaqqonlik mezonlari quyidagilar: harakat vazifasining koordinatsion murakkabligi; bajarilishining aniqligi (vaqt, makon va kuch jihatidan); zarur aniqlik darajasini o‘zlashtirishga ketadigan vaqt; vaziyat o‘zgarishidan javob harakatini boshlashgacha bo‘lgan minimal vaqt.

Chaqqonlikni rivojlantirish uchun takroriy mashq usulini qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Ritmik gimnastikada chaqqonlikni rivojlantirish vositalari: raqs qadamlar, badiiy gimnastika mashqlari. Mashqlar yangilik elementlarini o‘z ichiga olishi, kutilmagan vaziyatga darhol javob berishni, mushaklarni tezkor ravishda taranglashtirish va bo‘shashtirishni, harakatlarning aniqligini ta‘minlashi kerak.

Chaqqonlikni takomillashtirish uchun turli metodik usullar qo‘llaniladi: odatiy mashqlarni odatiy bo‘lmagan boshlang‘ich holatlardan yoki odatiy bo‘lmagan yakuniy holatlarga bajarish; mashqlarni odatiy bo‘lmagan sharoitda bajarish (masalan, tabiatda mashg‘ulot); odatiy mashqlar bajarilish shartlarini qiyinlashtirish (oyoqlarni barmoqlarda, to‘liq oyoqda emas); harakatlar tempini va ritmini o‘zgartirish.

Chidamlilik – bu organizmning charchashga qarshi turish qobiliyatidir. Umumiy chidamlilikni oshirish vositalari: yugurish, suzish, chang‘i uchish, velosipedda harakatlanish, harakatli va sport o‘yinlari va boshqalar. Ular organizmning yurak-qon tomir va nafas olish tizimlarining optimal darajasiga erishish va kislorod iste‘molini uzoq vaqt davomida yuqori darajada ushlab turishga imkon beradi.

Ritmik gimnastikada chidamlilik asosan yugurish, sakrashlar, raqs elementlari orqali, mashg‘ulotlar hajmi va intensivligini asta-sekin oshirish yo‘li bilan rivojlantiriladi. Chidamlilik kuch va egiluvchanlik bilan bir vaqtda rivojlanadi.

Shuningdek, asosiy jismoniy sifatlar bilan birga, muvozanat va makonda orientatsiya kabi qobiliyatlarni ham rivojlantirish lozim.

Turli statik va dinamik muvozanat mashqlarini bajarishda barqarorlik oyoq va tana mushaklarining kuchiga, mushak kuchlarini oqilona taqsimlash va ularning darajasini (taranglik va bo‘shashtirish) boshqarish qobiliyatiga bog‘liq. Muvozanatni saqlashda harakat shakli hissi, muvozanat uchun to‘g‘ri qomat, uning uzluksiz nazorati va boshning to‘g‘ri holati katta rol o‘ynaydi.

Umuman olganda, ritmik gimnastika mashg‘ulotlari shug‘ullanuvchi organizmiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi:

– jismoniy sifatlarni rivojlantirishga;– organizmning funksional tizimlariga;– sog‘liqni mustahkamlashga.

RITMIK GIMNASTIKA TA'LIM JARAYONIDA

Abduraximov Davron Dilmurotovich

CHDPU “ Boshlang‘ich ta’limda amaliy fanlar “
kafedrası o‘qituvchisi

**Djumayeva Feruza Tagayevna, Eshburiyeva Zulayxo Normuminovna,
Eshmuratova Xurshidabonu Farxod Qizi, Karimova Sanobar Isroilovna,**
“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi talabalari

Ritmik gimnastika – bu gigiyenik gimnastikaning bir turi bo‘lib, nomidan qat’i nazar, uning asosiy vazifalaridan biri shug‘ullanuvchilarning sog‘lomlashtirilishidir. Uning paydo bo‘lishi bilan bu mashg‘ulotlarning sog‘lomlashtiruvchi yo‘nalishini tasdiqlovchi yana bir atama – “raqs terapiyasi” ham yuzaga keldi. Oddiy gimnastik mashqlarni raqs, yugurish, akrobatika elementlari va sakrashlar bilan uyg‘unlashtirish ritmik gimnastikaning asosiy mazmunini tashkil etadi. Bu nomning mohiyati esa ma’lum intensivlik va davomiylikdagi mashqlarni bajarish jarayonida organizmda kechadigan oksidlanish-qaytarilish jarayonlari bilan bog‘liqdir.

Ritmik gimnastika mashqlaridan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini turli shakllarda tashkil etishda muvaffaqiyatli foydalanish mumkin: ular badantarbiya mashg‘ulotlarida qizdirish mashqlari sifatida, umumiy yoki maxsus jismoniy tayyorgarlik vositasi sifatida qo‘llanadi. Uning ommabopligi shundaki, u oddiy umumrivojlantiruvchi mashqlarga asoslangan bo‘lib, maxsus jihozlarni talab etmaydi. Ritmik gimnastikaning samaradorligi esa uning odam organizmining tayanch-harakat apparati, yurak-qon tomir, nafas olish va asab tizimiga kompleks ta’sir ko‘rsatishida namoyon bo‘ladi. Mashg‘ulotlarning emotsionalligi nafaqat musiqiy jo‘rlik va raqs elementlari bilan, balki shug‘ullanuvchilarning yosh xususiyatlariga mos obrazli va syujetli kompozitsiyalar, shuningdek, mashqlar majmuasini tuzish jarayonida harakatlarni uyg‘unlashtirish intilishi bilan ham izohlanadi.

Bir xillikdan iborat siklik yuklamalardan farqli ravishda, ritmik gimnastika mashg‘ulotlari katta emotsional ko‘tarinkilikni yuzaga keltiradi, u organizmning funksional imkoniyatlarini oshirishga xos bo‘lgan ayrim neyroendokrin o‘zgarishlar bilan kechadi hamda insonning yurak-qon tomir tizimi faoliyatining faol stimulyatori bo‘lib xizmat qiladi.

Shu bois, ritmik gimnastika – bu o‘rta intensivlikdagi uzoq davom etadigan jismoniy yuklama bo‘lib, uning mashqlarida organizm zarur kislorod zaxirasini oladi, yurak-qon tomir tizimi mustahkamlanadi, asab, endokrin va nafas olish tizimlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatiladi. Kislorod barcha hujayralarga kirib, ularni go‘yo “yuvib chiqadi”, natijada inson o‘zini tetik, yengil va bardam his qiladi.

Mazkur turdagi raqs-gimnastika mashqlarining rivojlanishi quyidagilar bilan izohlanadi:

- eng avvalo, katta sog‘lomlashtiruvchi ta’sir kuchiga ega ekanligi;
- ikkinchidan, an’anaviy gimnastikaning eskirgan konservativ shakllaridan qoniqmaslik;

- uchinchidan, yangilik, harakatlarning xilma-xilligi, mashg'ulotlarning emotsionalligi, zamonaviy musiqadan foydalanish va boshqalar.

Shu munosabat bilan o'quv jarayonini takomillashtirish, yangi shakl, vosita va mashg'ulotlarni tashkil etish metodlarini izlash, talabalarning jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytirish zarurati tug'ildi.

Qiyinchiliklar esa bir qator obyektiv sabablarga bog'liq bo'lib, ularning eng muhimlari quyidagilardan iborat:

- o'quv adabiyotlarida mashg'ulotlarni o'tkazish metodikasining, bog'lam va kombinatsiyalar tuzish xususiyatlarining yetarlicha yoritilmaganligi;
- talabalarning musiqiy savodxonlik darajasining pastligi;
- talabalarda bunday harakat faoliyati tajribasining yo'qligi.

Ritmik gimnastika mashg'ulotlarini olib borish talabalardan maxsus bilim, ko'nikma va malakalarni talab qiladi. Jumladan, o'quvchilarni jamlash, o'quv va musiqiy materiallarni to'g'ri tanlash, ularni yosh xususiyatlariga mos ravishda me'yorlash zarur.

Ritmik gimnastika – asosiy (pedagogik) gimnastikaning bir turi bo'lib, uning mazmunini ijro texnikasi oddiy bo'lgan turli jismoniy mashqlar (umumrivojlantiruvchi, raqs harakatlari va boshqalar) tashkil etadi. Ular asosan oqim usulida, turli xarakterdagi hissiy-ritmik musiqa jo'rligida bajariladi.

Ritmik gimnastikaning asosini tajriba asosida yaratilgan, aniq maqsadli jismoniy mashqlar komplekslari tashkil etadi. Bu mashqlar o'yin elementlari, bayramona muhit, chiroyli kiyimlar va musiqiy hamrohlik bilan uyg'unlashadi.

Ritmik gimnastika ko'p qirrali bo'lib, turli nom va yo'nalishlarga ega, ildizlari esa qadimiy davrlarga borib taqaladi. U zamonaviy raqs yo'nalishlari (pank, hip-hop, salsa, pop, rok, breyk va boshqalar), Sharq jismoniy madaniyati (yoga, tsigun, taytsitsyuan va boshqalar) elementlarini o'zida mujassam etgan bo'lsa-da, uning asosiy poydevori Yevropa gimnastika maktablariga tayanadi.

O'QUV GURUHLARI GIMNASTIKACHILARIGA TAYANIB SAKRASH TEXNIKASINI O'RGATISH USLUBIYOTI

Abduraximov Davron Dilmurotovich

CHDPU" Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar "
kafedra o'qituvchisi

**O'rinboyeva Asaloy Baxodir qizi, O'tanboyeva Zamira Karshibayevna,
Otabekova Xolida Komilovna, Raxmonberdiyeva Iroda Ixtiyor qizi,**
"Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi talabalari

Sport gimnastikasi murakkab harakatlardan tashkil topgan sport turi bo'lib, u yosh avlodning jismoniy tayyorgarligi, ruhiy barqarorligi va irodaviy sifatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'quv guruhlarida olib boriladigan mashg'ulotlarda asosiy e'tibor gimnastikachilarning asosiy texnik elementlarni o'zlashtirishiga qaratiladi. Shulardan biri –

tayanib sakrash texnikasi bo'lib, u sportchining kuchi, tezkorligi, koordinatsiyasi va muvozanatini sinovdan o'tkazadi. Murabbiylar uchun eng muhim vazifa tayanib sakrash texnikasini yosh gimnastikachilarga bosqichma-bosqich va samarali metodlar orqali o'rgatishdir. Bu jarayon nafaqat texnik mahoratni, balki o'quvchilarda jasorat, qat'iyat va o'ziga ishonchni ham shakllantiradi.

Tayanib sakrash texnikasining o'rgatish bosqichlari

1. Tayyorgarlik bosqichi

- Umumiy jismoniy tayyorgarlik mashqlari: yugurish, sakrashlar, kuch mashqlari. Maxsus mashqlar: oyoq panjasi, son-tizza va qo'l mushaklarini kuchaytiruvchi mashqlar. Elastiklikni oshirish: cho'zilish mashqlari, gimnastika to'plari bilan mashqlar. Psixologik tayyorgarlik: sportchilarda qo'rqinchni yengish va o'ziga ishonchni mustahkamlash.

2. Harakatlarni qismlarga bo'lib o'rgatish

Yugurib kelish: qadam uzunligi va ritmini nazorat qilish. Sakrab chiqish: oyoqlarni kuchli bukib yozish orqali tezlikni maksimal darajada yaratish. Jihozga tayanish: qo'llarni to'g'ri joylashtirish va gavdani yo'naltirish. Parvoz: gavdani to'g'ri holatda ushlab turish, muvozanatni saqlash. Yerga tushish: og'irlik markazini muvozanatlash, oyoqlarni bukib tushish.

3. Butun texnikani o'rgatish

- Boshlang'ich mashg'ulotlarda past balandlikdagi jihozlardan foydalanish. Harakatlarni ketma-ket bajarib, murakkablikni asta-sekin oshirish. O'quvchilarga texnikani namoyish etish va xatolarni bosqichma-bosqich tuzatish.

4. Nazorat va tahlil

- Videotahlil va qayta ko'rsatish orqali texnikani ko'rib chiqish. Sportchilarni o'zaro baholatish va fikr bildirishga o'rgatish. Murabbiy tomonidan individual yondashuv asosida tuzatish berish.

O'rgatishda qo'llaniladigan metodlar

Ko'rsatib berish metodi – murabbiy tomonidan to'g'ri texnikani amalda ko'rsatib berish. So'zli tushuntirish – mashqning har bir bosqichini izohlash. Fragmentli o'rgatish – murakkab elementlarni oddiy qismlarga bo'lib mashq qilish. Takrorlash metodi – mashqlarni muntazam qaytarish orqali avtomatlashtirish. O'yin va musobaqa usullari qiziqarli mashqlar yordamida o'rgatish samaradorligini oshirish.

Metodik tavsiyalar

- Mashg'ulotlarda xavfsizlik qoidalariga qat'iy rioya qilish zarur. Dastlabki bosqichlarda sportchilarning shaxsiy imkoniyatlarini hisobga olish. Tayanib sakrashni o'rgatishda trambolin, yumshoq matlar, gimnastika yo'laklaridan foydalanish. - O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib mashq qildirish samarali natija beradi. Har bir mashg'ulotdan so'ng qisqa tahlil o'tkazish texnikani mustahkamlashga yordam beradi.

O'quv guruhlari gimnastikachilariga tayanib sakrash texnikasini o'rgatishda bosqichma-bosqich uslubiyotdan foydalanish yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Har bir bosqichda murabbiylarning ko'rsatib berishi, tushuntirishi va sportchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi texnikani mukammal egallash imkonini beradi. Bu jarayon nafaqat sportchilarning texnik mahoratini rivojlantiradi, balki ularda chidamlilik, jasorat va

o‘ziga ishonch kabi irodaviy sifatlarni ham shakllantiradi. Shu bois, tayanib sakrash texnikasini o‘rgatish metodikasini to‘g‘ri tashkil etish sport gimnastikasida muvaffaqiyat garovi hisoblanadi.

TAYANIB SAKRASH TEXNIKASINING ASOSIY YETAKCHI KINEMATIK BO‘G‘INLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Abduraximov Davron Dilmurotovich

CHDPU” Boshlang‘ich ta’limda amaliy fanlar “

kafedrasida o‘qituvchisi

Mamayeva Shaxnoza Mirsoatovna, Miraxmedova Mastura Mirmuxamedovna,

Naraliyeva Zuleyx Ergashevna, Nazarova Guljaxon Suyunovna ,“Boshlang‘ich ta’lim”

yo‘nalishi talabalari

Bugungi kunda sport gimnastikasi yosh sportchilarni jismonan chiniqtirish, ularda tezkorlik, kuch, chidamlilik va koordinatsion qobiliyatlarni rivojlantirishning muhim vositalaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, tayanib sakrash mashqlari gimnastikachilarning texnik mahoratini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bu mashqning muvaffaqiyatli bajarilishi sportchining nafaqat umumiy jismoniy tayyorgarligiga, balki asosiy kinematik bo‘g‘inlarning rivojlanish darajasiga ham bevosita bog‘liqdir.

Maqolada o‘quv guruhlarida gimnastikachilarida tayanib sakrash texnikasining asosiy bosqichlari, yetakchi kinematik bo‘g‘inlar va ularni takomillashtirish usullari ilmiy-nazariy asosda yoritiladi.

Tayanib sakrash texnikasining nazariy asoslari

Tayanib sakrash mashqlari 5 bosqichdan iborat:

1. **Yugurib kelish** – tezlanish, ritm va optimal tezlikka erishish.
2. **Sakrab chiqish** – oyoqlarni kuchli bukib yozish orqali vertikal va gorizontal tezlikni yaratish.
3. **Tayanib o‘tish** – qo‘llar yordamida kuchni gimnastika jihoziga uzatish.
4. **Parvoz** – gavdani aerodinamik holatda ushlab turish, muvozanatni ta’minlash.
5. **Yerga tushish** – oyoqlarni bukib, og‘irlik markazini muvozanatga keltirish.

Bu bosqichlarda kinematik bo‘g‘inlarning muvofiq ishlashi texnik muvaffaqiyatning kafolatidir.

Yetakchi kinematik bo‘g‘inlar

- **Son-tizza bo‘g‘imi** – sakrash kuchini hosil qilishda asosiy rol o‘ynaydi.
- **Oyoq panjasi bo‘g‘imi** – elastiklik va tezkorlikni ta’minlaydi.
- **Elka bo‘g‘imi** – tayanish bosqichida kuchni uzatishda muhim.
- **Bel qismi** – parvozda muvozanatni ushlab turadi.

Biomekanik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bu bo‘g‘inlarning uyg‘un faoliyati sportchining texnik tayyorgarligini oshiradi va jarohatlar xavfini kamaytiradi.

Amaliy tavsiyalar

O'quv guruhlari darajasida tayanib sakrash texnikasini takomillashtirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

- **Maxsus mashqlar:**

Trambolinda sakrash mashqlari.

Elastik to'plar yordamida oyoq kuchini oshirish.

Yugurib kelib turli balandlikdagi to'siqlardan sakrash.

- **Koordinatsion mashqlar:**

Harakatlarni bosqichma-bosqich o'rganish.

Videotahlil asosida texnik xatolarni tuzatish.

Har xil tezlik va ritmda sakrash mashqlari.

- **Kuch va moslashuvchanlik mashqlari:**

Oyoq mushaklarini rivojlantiruvchi mashqlar (otish, sakrash seriyalari).

Bel va orqa mushaklarini chiniqtirish.

Elastiklik mashqlari.

O'quv guruhlari gimnastikachilarida tayanib sakrash texnikasini takomillashtirishda asosiy kinematik bo'g'inlarning roli juda muhimdir. Ayniqsa, son-tizza va elka bo'g'inlarining rivojlanganligi texnikaning mukammal bajarilishiga bevosita ta'sir qiladi. Murabbiylar mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etish orqali sportchilarda nafaqat texnik tayyorgarlikni, balki jismoniy sifatlarni ham samarali rivojlantirishlari mumkin.

SPORT O'YINLARI ORQALI MILLATLARARO DO'STLIK VA TOTUVLIKNI MUSTAHKAMLASH

Toshpulatov Sirojjon Komiljon o'g'li

CHDPU Sport o'yinlari va uni o'qitish metodikasi
kafedrası o'qituvchisi

Sport o'yinlari insoniyat tarixida nafaqat jismoniy tarbiya va sog'lom turmush tarzini targ'ib etuvchi vosita, balki xalqlar o'rtasida do'stlik, hamjihatlik va o'zaro hurmatni mustahkamlovchi kuchli ijtimoiy hodisa sifatida ham qadrlanadi. Zamonaviy globallashtirish sharoitida sport turli millat, elat va diniy e'tiqod vakillarini birlashtirib, ularni yagona maqsad – sog'lom raqobat, o'zaro hurmat va do'stlik ruhida to'playdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev sportning ijtimoiy-ma'naviy ahamiyatini ta'kidlab: "Sport – bu nafaqat sog'lom avlod tarbiyasi, balki xalqimizning do'stligi va birdamligini mustahkamlashning eng samarali vositalaridan biridir", deya ta'kidlagan. Ushbu fikr sportning millatlararo totuvlikni qaror toptirishdagi beqiyos o'rnini ko'rsatadi.

Sport musobaqalari maydonida turli millat vakillari teng huquqli ishtirokchilar sifatida bahs olib boradi. Bu jarayonda ular bir-birining madaniyati, urf-odatlar va qadriyatlariga hurmat bilan yondashishni o'rganadilar. Ayniqsa, xalqaro turnirlar va musobaqalar

millatlararo do'stlikni yanada mustahkamlash, turli xalqlar o'rtasida madaniy almashinuvni kengaytirish, xalqlarni yaqinlashtirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Sport o'yinlari jamiyat hayotining eng muhim ijtimoiy-madaniy institutlaridan biri sifatida qadrlanadi. U nafaqat jismoniy sog'lomlashtirish vositasi, balki xalqlar o'rtasida tinchlik, do'stlik va totuvlikni mustahkamlashning samarali yo'li sifatida ham keng e'tirof etilgan. Globallashtiruv jarayonlari kuchayib borayotgan bugungi davrda sport xalqlar va davlatlar o'rtasida madaniy muloqot ko'prigi sifatida xizmat qilmoqda. Har qanday sport musobaqasi – u xalqaro miqyosda yoki mahalliy darajada o'tkazilishidan qat'i nazar – millatlararo do'stlik, hamkorlik va bir-birini hurmat qilish tamoyillarini targ'ib etadi[1]. Shu jihatdan sportning ijtimoiy mohiyati faqat musobaqa natijalarini emas, balki jamoaviylik ruhini, do'stlikni va barqaror hamkorlikni shakllantirishni ham qamrab oladi. Buni kuzatish jarayonida sportning jamiyatdagi tarbiyaviy, ma'naviy va ruhiy jihatlari yanada yaqqol ko'zga tashlanadi.

Sport tarixida ko'plab misollar mavjudki, musobaqalar xalqaro darajada xalqlarni birlashtirish, ular o'rtasida tinchlik va totuvlikni mustahkamlashda katta rol o'ynagan. Masalan, qadimiy Olimpiya o'yinlari davomida urushlar vaqtincha to'xtatilgan, xalqlar bir maydonda tinchliksevar musobaqalar orqali kuch sinashgan[2]. Bu an'ana zamonaviy sportda ham o'z aksini topmoqda. Hozirgi Olimpiya o'yinlari, futbol bo'yicha jahon chempionatlari va boshqa yirik sport musobaqalari insoniyatni yagona oiladek birlashtiruvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda. Shu jarayonda musobaqa qatnashchilari o'z milliy chegaralaridan chiqib, butun dunyo miqyosida birdamlik ruhini his qiladilar [2]. Bunday jarayonlarning kuzatilishi sportning tinchliksevar mohiyatini nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham isbotlab bermoqda.

Sportning millatlararo do'stlikni shakllantirishdagi roli bir nechta asosiy komponentlar orqali namoyon bo'ladi. **Birinchidan**, jamoaviy sport turlari ishtirokchilarni umumiy maqsad sari birlashtiradi. Har qanday jamoa o'yini faqat individual mahorat emas, balki o'zaro ishonch, hamkorlik va o'zini boshqalar bilan uyg'unlashtirishni talab etadi. **Ikkinchidan**, sport musobaqalari jarayonida sportchilar, murabbiylar va tomoshabinlar o'zaro bevosita muloqotga kirishadilar, bu esa madaniyatlararo almashinuv va bir-birini hurmat qilishni kuchaytiradi[4]. **Uchinchi** omil sifatida sportning bayramona va ko'ngilochar ruhini qayd etish mumkin. Sport tadbirlari nafaqat musobaqa, balki umumxalq bayrami tusini olib, turli millat vakillarini yagona maydonda jamlaydi[5]. Bu holatni kuzatish shuni ko'rsatadiki, sport nafaqat jismoniy faoliyat, balki ijtimoiy birlashuvning kuchli vositasidir.

O'zbekiston tajribasida ham sport o'yinlari millatlararo totuvlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Respublika hududida yuzdan ortiq millat va elat vakillari istiqomat qiladi, va ularning hamjihatligi ko'p jihatdan madaniyatlararo muloqot vositalariga, jumladan sportga bog'liq. Milliy va xalqaro musobaqalar, sport festivallari va universitet spartakiadalari doirasida turli millat vakillari birgalikda qatnashib, o'zaro hurmat va hamkorlikni mustahkamlaydilar[1]. Shuningdek, milliy sport turlari – kurash, uloq-ko'pkari, ot poygasi va boshqa an'anaviy o'yinlar turli elatlar orasida madaniy qadriyatlarni yanada yaqinlashtiradi. Shuni kuzatish mumkinki, sport vositasida milliy qadriyatlar bilan

zamonaviy sport yondashuvlari uyg'unlashib, totuvlikning yangi ijtimoiy asoslari yaratilmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning ta'kidlashicha, *“Sport – bu sog'lom avlod tarbiyasining kafolati, do'stlik va birdamlikni mustahkamlashning eng samarali yo'lidir”*. Ushbu fikr O'zbekiston siyosatida sportga berilayotgan yuksak e'tiborning amaliy dalilidir. Mamlakatimizda tashkil etilayotgan yirik sport tadbirlari – “Universiada” o'yinlari, xalqaro turnirlar va sport festivallari – millatlararo do'stlikning mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, yoshlar ishtirokidagi musobaqalar ularni sog'lom raqobat, adolat, hamjihatlik va bag'rikenglik ruhida tarbiyalaydi. Bu esa kelajakda jamiyatda totuvlikning mustahkamlanishiga ijtimoiy zamin yaratadi.

Shu bilan birga, sportning ijobiy imkoniyatlari bilan bir qatorda ayrim muammoli jihatlar ham mavjud. Masalan, ba'zi hollarda sport musobaqalari siyosiy manfaatlar uchun ishlatilishi, millatlararo raqobat shaklida noto'g'ri talqin qilinishi mumkin[4]. Bunday vaziyatlarning oldini olish uchun sport tadbirlarida inklyuzivlik, adolat va ochiqlik tamoyillari doimiy ravishda ta'minlanishi zarur. Har bir ishtirokchi – millati, dini yoki irqidan qat'i nazar – teng huquqli bo'lishi lozim. Shu jarayonda sport tashkilotchilarining mas'uliyati va professional yondashuvi alohida ahamiyat kasb etadi[5]. Bunday tamoyillarning qat'iy amalga oshirilishi sportni haqiqiy do'stlik va totuvlik vositasiga aylantiradi.

Sportning millatlararo totuvlikni mustahkamlashdagi o'rni keng ko'lamli tahlil va ilmiy izlanishlarni talab qiladi. Chunki sportning jamiyatdagi ijtimoiy rolini to'laqonli anglash uchun uni faqat musobaqa sifatida emas, balki madaniy, tarbiyaviy va sotsiologik hodisa sifatida ko'rish lozim. Sportning tarbiyaviy xususiyati shundaki, u orqali yosh avlod millatlararo hurmat, bag'rikenglik va do'stlik ruhida tarbiyalanadi. Musobaqalar jarayonida ular faqat sport texnikasini emas, balki hamkorlik, jamoaviylik va ijtimoiy mas'uliyatni ham o'zlashtiradilar[2]. Shu asosda sport jamiyatda barqaror tinchlik va birdamlikni ta'minlashda eng muhim ijtimoiy institutlardan biriga aylanadi.

Shunday qilib, sport o'yinlari millatlararo do'stlik va totuvlikni mustahkamlashning muhim vositasi sifatida jamiyat hayotida o'z o'rniga ega. U ijtimoiy integratsiya, madaniy almashinuv va bag'rikenglikni shakllantirishda beqiyos imkoniyatlar yaratadi. Sportning bu boradagi kuchi musobaqalardagi raqobat emas, balki insoniyatni yagona qadriyatlar – adolat, hurmat va hamjihatlik atrofida birlashtirishda namoyon bo'ladi. Shu bois sportni tinchlik va do'stlik siyosatining muhim tarkibiy qismi sifatida rivojlantirish strategik ahamiyat kasb etadi [1].

Sport o'yinlari nafaqat sog'lom turmush tarzini targ'ib etadi, balki jamiyatda millatlararo totuvlik va do'stlikni mustahkamlashning eng samarali vositalaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Musobaqalar jarayonida turli millat vakillari yagona maqsad yo'lida birlashadi, hamkorlik va o'zaro hurmat muhitida faoliyat yuritadi. Bu jarayonlar ijtimoiy barqarorlik, bag'rikenglik va madaniyatlararo muloqotning shakllanishiga xizmat qiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, tavsiyalarimiz quyidagilardan iborat:

Sport tadbirlarida barcha millat vakillari uchun teng sharoitlar yaratish va inklyuzivlik tamoyillariga rioya etish zarur.

Mahalliy va xalqaro miqyosdagi musobaqalarni do'stlik va hamjihatlik ruhida tashkil etish, siyosiy yoki tor manfaatlardan xoli bo'lishi lozim.

Yoshlar o'rtasida sport orqali millatlararo muloqotni kuchaytirish maqsadida ta'lim muassasalarida muntazam sport loyihalarini yo'lga qo'yish tavsiya etiladi.

Milliy sport o'yinlarini ommalashtirish orqali umumxalq qadriyatlarini uyg'unlashtirish, ularni turli elatlar o'rtasida madaniy almashinuv vositasiga aylantirish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilsak, sport o'yinlarini do'stlik va totuvlik tamoyillari asosida rivojlantirish nafaqat sport sohasida, balki butun jamiyat hayotida barqarorlik va uyg'unlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sultonov, A. Sport va jamiyat taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Karimov, D. Sport sotsiologiyasi. – Toshkent: Ilm Ziya, 2019.
4. Brown, T. Sports and Cultural Integration. – London: Routledge, 2020.
5. Peterson, J. Peace Through Sports. – New York: Springer, 2019. Peterson, J. Refereeing and Leadership in Sports. – New York: Springer, 2019.

KLASTER YONDASHUVIDA VOLEYBOLCHILARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH.

Jumayev Abdilxakim Turdiyevich
CHDPU Sport o'yinlari va uni o'qitish
metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi
Sidiqova Muxlisa Sarkarbek qizi
Jismoniy madaniyat 25/7guruh talabasi

Mutaxassislarning fikricha asosan shu jismoniy sifatlar va hayotiy zarur harakat malakalari harakatli o'yinlar yordamida yanada samaraliroq rivojlanishi isbotlab berilgan. Oilada, maktabgacha tarbiya muassasalarida, turli bosqichdagi ta'lim maskanlarida ushbu muammoga har doim ham rejali va ilmiy jihatdan yondashilmaydi. Jismoniy mashqlarni to'g'ri qo'llash, ularni bolalar qanday o'zlashtirayotganligini nazorat qilib borish shu bolalardagi jismoniy sifatlarni, uning qaddi-qomati, jismoniy va funktsional taraqqiyoti to'g'ri yo'nalishda tarbiyalanib borishiga imkon yaratadi. Ma'lumki, insonning jismoniy sifatlari uning tug'ilishidan boshlab shakllana boradi. Lekin, uning bolaligida shu sifatlar qanday darajada shakllanishi, oddiy yoki murakkab harakatlarni o'zlashtirib olishi nafaqat uni o'sib yashab kelayotgan muhitiga bog'liq, balki bolaning muayyan sifatini qanday vositalar yordamida rivojlantirishi bilan ham belgilanadi. Shu bilan bir qatorda harakatning turi, yo'nalishi va qanday maqsadga qaratilganligiga (kasb, ro'zgor ishi, sport, harbiy

faoliyat va h.) qarab, har bir jismoniy sifatni shu harakat ijrosidaga o'rni turlicha bo'ladi. Shunday bo'lsada, turli kasb faoliyatlarida yoki sport turlarida shu jismoniy sifatlarning integral ahamiyati o'ziga xos ulushga ega bo'ladi. Ammo qanday bo'lmasin, ko'pgina tadqiqotchilarning fikricha, barcha harakat faoliyatida ayrim jismoniy sifatlarning ustivorligiga darhol ko'zga tashlanadi. Zamonaviy sport amaliyotida yuqori natijalarga erishish sportchining uzoq muddat davomida yuqori sifatli va samarali ish qobiliyatini saqlay olish imkoniyati bilan bog'liqdir. Turli sport turlari bo'yicha o'tkaziladigan musobaqalar muddati xalqaro musobaqalar qoidalari bilan belgilanadi. Shu musobaqalar muddatida qaysi sportchi o'z ish qobiliyati sifati va samaradorligi jihatidan qanchalik uzoq vaqt saqlay olsa yoki uni oshira olish «kuchi»ga ega bo'lsa, unga muvaffaqiyat shunchalik kulib boqishi muqarrar. Boshqacha qilib aytganda ish qobiliyatining sifat va samaradorlik darajasini ko'p yoki kam vaqt davomida saqlanishi tezlik sifatlarining turlari (sakrovchanlik, tezlik-kuch, tezkor sakrash, «texnik-taktik sakrovchanlik» va hokazo) qanchalik rivojlanganligi bilan belgilanadi [1]. Ma'lumki, ish qobiliyati haqida gap ketganda, ayniqsa so'z uning sifati va samaradorligiga tegishli bo'lsa, masalaning mohiyati «mag'izi» boshqa jismoniy sifatlarning shakllangan yoki shakllanmaganligiga borib taqaladi. Ya'ni samarali natijaga mos umumiy va maxsus chidamkorlik, kuch, tezkorlik, chaqqonlik, egiluvchanlik sifatlarini o'zida mujassam qilgan bo'ladi. Ushbu sifatlarning o'zaro uzviy bog'liqligi va ularning yuksak darajadagi integral natijasi mahoratining muayyan taqdirini belgilab beradi [1]. Maqsadga muvofiq rejalashtirilgan jismoniy tayyorgarlik sport mahoratini shakllantirish va musobaqa davomida yuksak sport natijaga erishishda nihoyatda muhim omillardan biridir. Lekin, sport amaliyotida har doim ham rejalashtirilgan jismoniy mashqlar muvofiq harakat sifatlarini rivojlantirishda kutilgan natijani bermaslik holatlari tez-tez uchrab turadi. Buning asosiy sabablaridan biri mashg'ulotlarda qo'llanilgan u yoki bu jismoniy mashqlarning xajmi va shiddati hamda ushbu ko'rsatkichlarni shug'ullanuvchilar organizmiga ta'sir etish darajasi (organizmni yuklamaga bo'lgan aks javobi (reaktsiyasi) ob'ektiv ravishda baholanmasligidadir. Shuning uchun ham o'quv-mashg'ulot jarayonida qo'llanilayotgan jismoniy yuklama (jismoniy mashqlar) ning shug'ullanuvchilar organizmining funktsional imkoniyatlariga muvofiqligi e'tiborga olinishi shu yuklamani maqsadga muvofiq rejalashtirish imkoniyatini yaratadi . Umumiy jismoniy tayyorgarlik tushunchasi bu sportchining harakat sifatlarini har tomonlama (garmonik ravishda) rivojlanganlik darajasini anglatadi. Masalaga shu tarzda yondoshish oddiy inson sog'ligini (sportchini ham) shakllantirish nuqtai nazaridan maqsadga muvofikdir. Albatta, «katta» sportda bu ham zarur. Lekin, bunday amaliyot va shunga asoslangan mashg'ulot uslubiyati malakali sportchilarni tayyorlash hamda yuksak musobaqa natijasiga erishish samarasini susaytirishi ehtimoldan holi emas. Chunki, har bir sport turining o'ziga xos va o'ziga mos xususiyatlari mavjudligi tufayli bir sport turida ko'proq kuch-tezkorlik sifati ustun tursa, ikkinchi bir sport turida chidamkorlik sifati etakchi rolni o'ynaydi yoki uchinchi bir sport turida egiluvchanlik sifati asosiy ahamiyatga ega bo'ladi. Ammo, qayd etilgan fikrdan muayyan sport turida ma'lum jismoniy sifat juda zarur, boshqasi esa muhim emas degan xulosa kelib chiqmaydi. Aksincha, har bir sifatning muayyan sport vaziyatida ozmi-ko'pmi, lekin muhim «ulushi» mavjud bo'ladi . So'nggi

yillarda malakali sportchilarni olimlar o'rtasida kelib tayyorlashda jismoniy tayyorgarlikni o'rni, jumladai jismoniy sifatlarning bir-biriga uzviy bog'liqligi hamda ularni sport mahoratiga bo'lgan ta'siri haqidagi muammolar tobora katta qiziqish uyg'otib bormoqda . Uzoq yillar davomida malakali voleybolchilar sakrovchanligi va tezkor sakrashning o'sishini kuzatib kelgan olimlar ilmiy va amaliy ahamiyatga ega qator xulosalar qilishga muvaffaq bo'ldi. Jumladan, ularning fikricha yuqori malakali voleybolchilar bir o'yin mobaynida zarba berish va to'siq qo'yish uchun 306 martadan 600 martagacha sakrar ekanlar. Ushbu malakalarni ijro etish uchun eng ko'p marta sakrash 4-partiyaga to'g'ri keladi- (142 marta). To'siq ko'yish uchun sakrash (122), zarba berish uchun sakrashdan ko'proq qaytarilar ekan- (113 marta). Kuzatuvlarga ko'ra bitta mashg'ulot davomida bajariladigan sakrash soni, bitta musobaqada sakrash sonidan kam ekanligi aniqlangan . Yuqori malakali sportchilarni erishgan yutuqlari ma'lum ma'noda ularning fundamental tayyorgarligiga bog'liqdir. Shunday ekan, yuqori malakali voleybolchilarni tayyorlash va ularning sport mahoratini yuksak darajaga olib chiqish dastlabki o'rgatish jarayoni samaradorligiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir. L.R. Ayrapetyants, M.A. Godik (2009) larning fikricha voleybolga ixtisoslashgan mashg'ulotlar bilan ilk bor shug'ullanishni 10-12 yoshdan boshlash maqsadga muvofiqdir. U o'zining tadqiqotlarida aynan shu yoshdagi bolalarni jismoniy va texnik tayyorgarligini jadal sur'atlar bilan o'stirish imkoniyatlarini ochib berdi . Isbot qilinganki, dastlabki tayyorgarlik bosqichida yosh voleybolchilarning kelajakdagi iste'dodini aniqlashga yordam beruvchi test mashqlarini tanlay bilish va qo'llash katta ahamiyatga ega. to'siq qo'yish) ijro etish samarasi sakrovchanlik va tezkor sakrashga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqligiga xaqidagi ma'lumotlar tahlili alohida ahamiyatga egadir. Maxsus jismoniy tayyorgarlik (MJT) sport faoliyatidagi dolzarb muammolardan biridir va barcha sport turlarida yuksak sport natijalarga erishish uchun muhim ahamiyatga ega.. Demak, bu sifatlarni rivojlantirish" haqida gap borganda muayyan tezkor sakrash turi va uni o'ziga munosib mashqlariga alohida e'tibor berilishi o'ta muhim masaladir [2]. So'nggi o'yinlarda voleybol musobaqasi qoidalarining tubdan o'zgarishi o'yin faoliyati va o'yin malakalarining ijro etilishiga batamom yangicha tus berib yuborgan. Hozirgi kunda deyarli barcha o'yin malakalari aksariyat vaziyatlarda «havoda», ya'ni sakrab ijro etiladi (zarba, to'siq ko'yish, to'p kiritish, uzatish, to'pni qabul qilish, yiqilib qabul qilish. Ushbu holatni yuzaga kelishi voleybol amaliyotida sakrovchanlik sifatiga e'tabor qaratishni nafaqat kuchaytirayapti, balki bu, sifatlarni jadal rivojlantirishga qaratilgan yangi ilmiy texnologiyalar yaratishni taqozo etmokda . Shuning uchun ko'p yillik sport tayyorgarligi jarayonida malakali voleybolchilarni tayyorlash samarasi sakrovchanlik sifatini har tomonlama mukammal tarbiyalash ustivorligiga bevosita bog'liq bo'lib boryapti. Voleybolchilar tezkorligi va tezkor sakrashini rivojlantirish muammolarini yorituvchi ilmiy tadqiqot hamda ilmiy adabiyotlar doirasi juda keng. Hozirgi jahon sportidaga ko'rsatkichlarning jadal ravishda yangilanib borayotganligi, yosh sportchilarni tayyorlashning yangi, yanada samarali vositalarini, uslublarini va shakllarini izlashni taqozo etadi. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, voleybolchilarning sport mahoratini yuksalishi aksariyat hollarda tezlik-kuchlilik sifatlari bo'yicha belgilanadi. Ushbu sifatlarni rivojlantirish malakali voleybolchilar tayyorlashning muhim vazifalaridan biridir.

Ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, yosh voleybolchilarni maxsus jismoniy tayyorgarligini oshirish, ularning texnik malakalarini shakllantirish muhim ahamiyat kashf etadi. Binobarin, dastlabki tayyorgarlik bosqichidan boshlab jismoniy sifatlarni sport turi xususiyatiga moslab rivojlantirish texnik malakalarga o'rgatish jarayonini ancha engillashtiradi. Yuqorida qayd etilgan ilmiy ma'lumotlar tahlili shuni isbotlamoqdaki, yuqori malakali sport zahiralarini tayyorlashda umumiy va maxsus jismoniy sifatlarni dastlabki o'rgatish bosqichidan boshlab shakllantira borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Voleybol o'zining musobiqalarda hammabopligi, kamxarajatligi, go'zal o'yini, mazmuni, kattayu kichik diqqatini o'ziga rom qiluvchi hujum va himoya kombinatsiyalari bilan yurtimiz shahar-qishloqlarida, mahallayu maskanlarda, bayramlarda bahs-raqobat, jismoniy va ruhiy barkamollik vositasi sifatida xizmat qilib kelmoqda. Voleybol - o'quv fani sifatida barcha oliy ta'lim va umumtalim maktab muassasalari o'quv rejasiga kiritilgan,.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xaydarov, I. (2021). Zamonaviy voleybol o'yinida sakrovchanlikni rivojlantirishning dolzarbligi
2. Jismoniy tarbiya va sport jurnali. 2018.
3. Shukurllayev J.M. Voleybolga yosh talabalarni tanlashning uslubiy xususiyatlari. ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. № 1. 2020 yil 2 oktyabr.
4. Shukurllayev J.M. "Maktab o'quvchilarida jismoniy sifatlarni rivojlantirishda akmeologik yondashuvning didaktik asoslari (voleybol turi misolida)" PhD dissertatsiyasi Chirchiq-2023.

KURASHNING KO'P YILLIK TAYYORGARLIK REJASI TAMOYILLARI

Xudoyberganov Javlonbek Soatboy o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Sport o'yinlari va uni o'qitish metodikasi p.f.f.d (PhD) dotsent v/b

Xudoyberganov Javohir Soatboy o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Jismoniy madaniyat yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Kurash mashg'ulotlari ham pedagogik jarayon hisoblanib, ta'lim va tarbiya tamoyillari mashg'ulotlarni samarali tashkil etishda muhi o'rin tutadi. Pedagogikaning umumiy tamoyillari hisoblangan onglilik, va faollik, ko'rgazmalilik, bajara bilish, muntazamlilik va taraqqiyot tamoyillari kurash mashg'ulotining uslubiy tamoyillari vazifalarini bajaradi. Kurashchilarning sport tayyorgarliklarida uslubiy tamoyillar yanada mukammallikka ega bo'ladi.

Onglilik va faollilik tamoyili – jismoniy tarbiya va sport mashqlar bilan shug'ullanishga ongli va barqaror munosabatni shakllantirishga qaratilgan. Bu holat

qiziqishlar va intilishlar zahirida shakllanadi. Kurash mashg'ulotlariga shug'ullanuvchilar qiziqishlari hamda o'zining shaxsiy intilishlari sabablari bilan keladilar. Shu bilan birga kurashchilar salomatlikni mustahkamlash, kelishgan tana tuzilishini shakllantirish, sportda yuksak natijalarga erishish, shuningdek bo'sh vaqtni maroqli o'tkazish, yaxshi dam olish yoki jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida yaxshi o'zlashtirishga ega bo'lish maqsadida ham mashg'ulotlarda ishtirok etadilar. Mashg'ulotlar davomida murabbiylar shug'ullanuvchilar bilan kurash bilan shug'ullanishning maqsad va vazifalari hamda afzalliklari haqida tushuntirish ishlari olib borish muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Faollilik tamoyili asosida mashg'ulotlarga faol ishtirok etish, murabbiy bergan vazifalarni to'liq va muvaffaqiyatli bajarish, o'z ustida ishlash, kamchilik va xatolarni bartaraf etib borish bilan shug'ullanuvchilar sportda yutuqlarga erisha boradilar. Tamoyillar talablariga muvofiq shug'ullanuvchilar mashg'ulotlar davomidagi yutuqlari va kamchiliklarini muntazam nazorat qilish va tahlil etib borishlari kerak bo'ladi.

Ko'rgazmalilik tamoyili – kurash harakatlarni bajarish xaqida nazariy va amaliy tushunchalarga ega bo'lish.

Bevosita ko'rgazmalilik – murabbiylar tomonidan kurash harakatlari bajarib ko'rsatib berish jarayoni.

Bilvosita ko'rgazmalilik – bu jarayonda kurash mashqlar va harakatlarni bajarish bo'yicha tushunchalar ko'rgazmali qurollar, videofilmlar namoyishi, ko'p hollarda manekenlar yordamida amalga oshiriladi.

Kurash mashg'uloti vazifalari haqida faqat ko'rish orqali emas balki boshqa sezgi organlari orqali ham tushuncha hosil qilinadi. Harakatlarni bajarishdagi ritmlar va tovushlar ham ahamiyatli bo'lib, ularni bajarishni o'rganishda eshitish sezgilari muhim rol o'ynaydi. Ko'rgazmalilik tamoyili mashg'ulotlarning boshlang'ich bosqichi bilan bir qatorda rivojlantirish va takomillashtirish mashg'ulotlarda ham o'z ahamiyatiga ega bo'ladi. [1,2]

Bajara bilish tamoyili – shug'ullanuvchilarning yoshi, jinsi va jismoniy tayyorgarlik, ruhiy va jismoniy qobiliyatlari hamda shaxs xususiyatlarini mashg'ulotlar jarayonlarida qat'iy hisobga olishni talab etadi. Bajara bilish tamoyilida shu ko'rsatkichlarga asoslanib mashg'ulotlarni tashkil etish, kurashchilarni jismoniy mashqlar va harakat malaka, ko'nikmalarni egallash darajasiga muvofiq shug'ullanishlarini amalga oshirishni tavsiya etadi.

Bajara bilish tamoyilida kurashchilar dastlabki tayyorgarlik guruhi talablariga muvofiq bo'lgan kurash harakatlari texnikasi va taktikasini egallagandan so'ng ixtisoslik guruh shug'ullanuvchilari harakatlari texnikasi va taktikasi elementlarini egallab boradilar. Texnik va taktik tayyorgarlik mashqlari majmuyi oddiydan murakkabga qarab tuziladi va o'rgatiladi. Boshlang'ich tayyorgarlik mashg'ulotlari harakat malaka va ko'nikmalariga o'rgatish mashg'ulotlari, so'ng malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish va takomillashtirish mashg'ulotlari shakllarida tashkil etiladi.

Xususiylashtirish tamoyili kurashchilarning jismoniy tayyorgarliklari, jismoniy qobiliyatlari, yosh va jins ko'rsatkichlari hamda shaxs xususiyatlariga muvofiq tashkil etiladi. xususiylashtirish kurashchilarning shaxs qobiliyatlarini yaqqol namoyon eta

olishga hamda kurash usullarining ba'zi bir shakllarini o'z qobiliyatlariga muvofiq qo'llay olish san'atini shakllanishiga katta yordam beradi.

Kurashchilarning jismoniy tayyorgarliklari, jismoniy qobiliyatlari, yosh va jins ko'rsatkichlariga muvofiq mashg'ulotlar davomida jismoniy yuklamalarni bajarishni tashkil etish, kurashchilarning sport mahoratini o'rta o'tirishga katta yordam beradi. Aksincha me'yordan ortiq berilgan jismoniy yuklamalar kurashchilarni jarohatlanishlariga yoki mashg'ulotlardan bezib qolishlariga olib kelishlari mumkin. SHuningdek mashg'ulotlar jaryonlarida etarli darajada jismoniy yuklamalar bajarmaslik kurashchilarning sport tayyorgarliklarini takomillashtirishni ta'minlay olmaydi.

Mashg'ulotlar jaryonlarida xususiy yondoshishda kurashchilarning shaxs xususiyatlariga muvofiq ular bilan muomala qilish, mashg'ulotlar jaryonlarida rag'batlantirish, qo'llab quvvatlash ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Muntazamlilik tamoyili – kurash mashg'ulotlari bilan muntazam shug'ullanish, dam olish va jismoniy yuklamalarni to'g'ri tashkil etishni talab etadi. Mashg'ulotlar davomida beriladigan ruhiy va jismoniy yuklamalarni dam olish bilan to'g'ri navbatlashtirish kerak. Jismoniy yuklamalar to'rt fazadan iborat bo'ladi - quvvat sarf etilishi, dam olish, tiklanish, dastlabki holatga qaytish.

Muntazamlilik tamoyili kurash mashg'ulotlari vazifalarini izchillik va ketma ketlikda o'zlashtirishga yordam beradi. Mashqlar va harakatlarni takrorlash, ularni erkin bajarish jaryonlarida ham muntazamlilik tamoyillarining ahamiyati katta bo'lib, mashg'ulot vazifalarini to'liq o'zlashtirishga asos bo'ladi. Mashg'ulotlarda harakatlarni takrorlash omillari kurashchilar sport tayyorgarliklarida aossiy o'rin tutadi. Kurash harakatlari malaka va ko'nikmalarni takomillashtirish jaryonlarining o'ziga xos qonuniyatlari harakatlarni muntazam takrorlashni talab etadi.

Erkin harakatlar – jismoniy mashqlar va harakatlarning qabul qilingan texnikasi va shakllarini maqsadi o'zgartirmagan holda shug'ullanuvchi, jismoniy tayyorgarliklari ko'rsatkichlariga muvofiq o'zgartirish deb tushunish mumkin. Ushbu jaryonlar o'quv trenirovka jaryonlarini qiziqarli tashkil etish, ruhiy zo'riqishlarni bartaraf etishga yordam beradi. O'quv trenirovka mashg'ulotlarining kunlik, haftalik, oylik va yillik vazifalarini ketma ketlikda o'zlashtirish ham muntazamlilik tamoyilining tarkibiy qismi bo'lib hisoblanadi. SHuni esda tutish kerakki mashg'ulotlarda muntazam ishtirok etish kurashchilarni sport formasiga erishishga katta yordam beradi va aksincha mashg'ulotlarni sababsiz yoki kasallanish va jarohatlar tufayli qoldirish natijasida sport tayyorgarlik darajasi barham topadi. 16 kunga sababsiz qoldirilgan sport mashg'uloti ta'sirida kurashchining sport tayyorgarligini tiklash uchun bir yil mashaqqatli sport mashg'uloti talab etiladi.

Taraqqiyot tamoyili – mashg'ulot vazifalarini oddiydan murakkabga qadar rivojlantirib borishni talab etadi. Bu tamoyil jismoniy yuklamalar hajmi, miqdori va shiddatini ortirib borish bilan mashg'ulot vazifalarini sekin asta murakkablashtirib borishni amalga oshiradi. SHunga ko'ra kurashchilarning texnik va taktik tayyorgarlik mashg'ulotlari vazifalari yangilanib, murakkablashtirib borish tavsiya etiladi. Bizga ma'lumki, mashqlar va harakatlar majmuini yangilab borilmasa murakkab harakatlar

texnika va taktikasini egallash, harakat malaka va ko'nikmalarini takomillashtirish ta'minlanmaydi. [3,4]

Bir hil ta'sirga ega bo'lgan jismoniy yuklamalarga organizm morfo funksional imkoniyatlari moslashib borishi kuzatiladi. Jismoniy fazilatlar va ruhiy sifatlarni rivojlanishi ta'minlanmaydi. Suning uchun mashg'ulotlar davomida jismoniy yuklamalar hajmi, shiddati va ta'sirini organizm moslashib borishini hisobga olgan holda ortirib borish tavsiya etiladi.

Jismoniy yuklamalarning ta'sirini ortirishda har hil shakldagi mashg'ulotlardan sekin asta foydalanish kerak. Jismoniy yuklamalarni to'g'ri chiziqli ortirish mashg'ulotlarida jismoniy yuklamalar hajmi, miqdori va shiddati bir maromda ortirib boriladi. Jismoniy yuklamalar ta'sirini bosqichma bosqich ortirishda yuklamalar ta'siri bosqichma bosqich keskin ortiriladi. Yuklamalarni keskin ortirish organizm jismoniy yuklamalar ta'siriga moslashgandan so'ng amalga oshiriladi. Jismoniy yuklamalar ta'sirini to'liqinsimon ortirishda mashg'ulotlarning haftalik, oylik va yillik vazifalarini bajarishda jismoniy yuklamalar ta'siri sekin asta muddat yarmigacha ko'tarilib boradi va muddat yakunigacha susayib boradi.

Kurashning ko'p yillik tayyorgarlik rejasi kunlik, haftalik, oylik va yillik reja asosida shakllantirilsa yurtimizda polvonlarni yutuqlari ko'payishini ko'rishimiz mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Achilov T.S. Kurash turlari va uni o'qitish metodikasi (Milliy kurash). Darslik. Toshkent. 2020.

2. Achilov T.S, Xudoyberganov J.S Kurash turlari va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent 2023

3. Achilov T.S, Nazarov A.I, Toshpulatov S.K Kurash turlari va uni o'qitish metodikasi (Milliy kurash). Darslik. Toshkent. 2023.

4. Xudoyberganov J.S Kurash turlari va uni o'qitish metodikasi. Darslik. Toshkent. 2024.

5. Xudoyberganov J.S Kurashchilarda jismoniy sifatlarini rivojlantirishning pedagogik asoslari. Monografiya. Toshkent. 2024.

МЕХАНИЗМЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Зуфаров Темур Умарович - старший преподаватель,
Абенова Нилюфар Буркитбай кызы,
Абдуламидов Сухроб Ойбек угли,
Анваров Жахонгир Умид угли,
Орифжонов Дийорбек Сапарали угли,
Валижонов Бегзоджон Зоҳиджон угли.

Студенты факультета дошкольного и начального образования ЧГПУ.

Современные требования системы образования обуславливают необходимость подготовки специалистов по физической культуре, обладающих высоким уровнем профессиональной компетентности, способных использовать инновационные педагогические технологии, а также внедрять передовой опыт в образовательный процесс. В условиях цифровой трансформации образования значительно возрастает роль практико-ориентированных методов подготовки, позволяющих будущим педагогам физической культуры сочетать фундаментальные знания с педагогическими, методическими и коммуникативными навыками.

Теоретические основы

Подготовка специалистов в области физической культуры и спорта должна базироваться на компетентностном подходе. Согласно современным педагогическим исследованиям (Абдурахмонов, 2020; Ямалетдинова, 2014), ключевыми механизмами формирования профессиональной готовности являются:

- развитие методических компетенций (умение проектировать, планировать и проводить уроки физической культуры на основе современных методик);
- использование инновационных образовательных технологий (цифровые платформы, онлайн-курсы, симуляторы, VR/AR-технологии в обучении движению и технике упражнений);
- формирование исследовательской компетентности у будущих специалистов;
- внедрение дуальной системы обучения, предусматривающей сочетание учебного процесса с педагогической практикой в школах и спортивных секциях.

Практические механизмы подготовки

1. Учебный компонент. Включает изучение теории физического воспитания, педагогики, психологии, физиологии спорта, методики преподавания спортивных дисциплин.

2. Практико-ориентированный компонент. Педагогическая практика в школах и колледжах, проведение тренировочных и учебных занятий с детьми разных возрастных категорий.

3. Инновационно-технологический компонент. Применение интерактивных досок, мультимедийных средств, онлайн-тестирования, геймификации учебного процесса.

4. Научно-исследовательский компонент. Участие студентов в научных проектах, конференциях, выполнение курсовых и дипломных исследований по актуальным проблемам физической культуры.

5. Личностно-ориентированный подход. Развитие лидерских и коммуникативных качеств будущего специалиста, формирование мотивации к саморазвитию и профессиональному росту.

Результаты и обсуждение

Практика подготовки специалистов по физической культуре в Узбекистане показывает, что интеграция традиционных методик и инновационных технологий позволяет значительно повысить качество образовательного процесса. Так, внедрение дуальной системы обучения (объединение теории и практики) повышает уровень педагогической компетентности выпускников, а использование цифровых инструментов позволяет адаптировать процесс к современным требованиям.

Заключение

Таким образом, механизмы подготовки будущих специалистов по физической культуре должны включать системный подход, ориентированный на интеграцию теоретических знаний, практического опыта, цифровых технологий и исследовательских навыков. Это позволит формировать конкурентоспособных специалистов, способных эффективно работать в условиях обновляющейся образовательной среды.

Список литературы:

1. Абдурахмонов, Ямалетдинова, 2014 «Жисмоний тарбия ўқитувчиларини тайёрлашда инновацион технологиялардан фойдаланиш». Жисмоний тарбия ва спорт журнали, (2), 45–49.
2. Ахмедов, И. Б. (2021). Педагогик таълим жараёнида келгуси мутахассисларнинг касбий компетенцияларини ривожлантириш. Таълим ва тараккиёт, (3), 88–92.
3. Жўраев, М. Ш. (2019). Жисмоний маданият ўқитувчиларини тайёрлашда амалий машғулотларнинг аҳамияти. Спортчи тайёргарлиги назарияси ва амалиёти, (4), 61–65.
4. Каримова, Н. Ш. (2022). Касбий компетентлик ва педагогик маҳоратни ривожлантиришда замонавий ёндашувлар. Ўзбекистон педагогика журнали, (1), 28–32.

SPORTDA HARAKAT VA HAYOT UYG'UNLIGI

Usmanova Sh.T

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar” kafedrası dotsenti v.b

Shodiyeva M.R., Shukurova E.A.,

Halilova N.G', Pirimova A.S., Qodirova H.G.

(Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari)

Sport faqat jismoniy faoliyat emas, balki insonning psixologik va ruhiy holatini shakllantiradigan muhim jarayondir. Harakatlar va hayotning uyg'unligi, sportning asl mohiyatini tushunishda eng asosiy omil hisoblanadi. Sport, shu bilan birga, insonning ichki dunyosini uyg'otadi, jismoniy salomatlikni ta'minlaydi, ijtimoiy jihatdan rivojlantiradi va shaxs sifatida shakllantiradi. Insonning har bir qadamida, har bir harakatida sportning yoki faollikning alohida o'rni bor. Harakatlar hayotning o'ziga xos aksidir, va bu uyg'unlik bizning kundalik faoliyatimizga, jismoniy va ruhiy holatimizga hamda ijtimoiy o'zaro aloqalarimizga bevosita ta'sir qiladi.

Sportning birinchi va eng muhim ta'siri – jismoniy sog'liqni yaxshilashdir. Har bir jismoniy faollik harakati tana uchun foydalidir. Sport mashg'ulotlari mushaklarni kuchaytiradi, yurak va qon tomir tizimini yaxshilaydi, metabolizmni normallashtiradi. Shuningdek, sport stressni kamaytiradi, uyqu sifatini yaxshilaydi va asab tizimini tinchlantiradi. O'rta va og'ir sport mashg'ulotlari jismoniy rivojlanish uchun zarur bo'lgan barcha omillarni birlashtiradi. Misol uchun, muntazam yugurish, velosiped minish yoki suzish kabi kardio mashg'ulotlar yurak-qon tomir tizimini mustahkamlaydi va organizmni to'liq oksigen bilan ta'minlaydi. Shu bilan birga, suyaklar va bo'g'imlar o'zaro harakatda bo'lishi, kuchlanish va kuchayishiga yordam beradi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, har haftada kamida 150 daqiqa jismoniy faollik bilan shug'ullanish, yurak kasalliklari xavfini 30% ga kamaytiradi.

Sport ruhiy salomatlikni yaxshilashda ham muhim o'rin tutadi. Har bir jismoniy harakat, ayniqsa, intensiv mashg'ulotlar, endorfin (baxt gormoni) ishlab chiqarishni rag'batlantiradi. Bu esa odamni ruhiy jihatdan ko'taradi va stressni yengish uchun samarali vositadir. Psixologik jihatdan, sport insonga maqsadga erishish hissini beradi, o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va kundalik hayotdagi muammolarni yengish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, sportda muvaffaqiyatga erishish, odamning o'zini yaxshi his qilishi va ijtimoiy qabul qilishni ta'minlaydi. 2019-yilda o'tkazilgan bir tadqiqotda, sport bilan shug'ullangan odamlar, jismoniy faol bo'lmaganlarga qaraganda, depressiya va tashvish hissi darajalarining ancha pastligini ko'rsatdi. Sport ijtimoiy hayotning bir qismi sifatida insonlar orasidagi aloqalarni mustahkamlaydi. Mashg'ulotlar va jamoaviy sport turlari (futbol, voleybol, basketbol) orqali odamlar bir-birini yaxshiroq tushunadi va umumiy maqsadga erishish uchun birlashadi. Sportda jamoaviy ishlash, o'zaro yordam, bir-birini qo'llab-quvvatlash va samarali kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Masalan, professional sportchilar orasida jamoadoshlik va do'stlikning ahamiyati katta. Jamoaviy sportlarda erishilgan g'alabalar faqat individual kuch bilan emas, balki jamoa sifatida birlashgan kuch bilan mumkin bo'ladi. Bu hayotdagi barcha sohalarida – ishda, oila a'zolari orasida ham samarali ishlashga yordam beradi. Sportda erishilgan muvaffaqiyatlar shaxsning o'zini tanishishi va o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi. Har bir sportchi, hattoki kichik g'alaba ham, o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi va yangi maqsadlar qo'yishga undaydi. Shuningdek, sport odamlarni intiluvchanlik va mehnatsevarlikka o'rgatadi. Bu xarakteristikalarining har biri hayotning boshqa jabhalarida, xususan kasb-hunar, ta'lim yoki shaxsiy munosabatlar o'rnatishda foydalidir. Bundan tashqari, sport jismoniy faollikni davom ettirish uchun motivatsiyani rivojlantiradi. Jismoniy mashqlarni bajarish yoki musobaqalarda qatnashish, o'z maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan irodani kuchaytiradi. "Sport – bu faqat musobaqa yoki jismoniy harakat emas, balki o'z-o'zini rivojlantirish va mukammal bo'lishga intilishdir," deb aytgan edi taniqli sportchi va murabbiy Xuan Karlos. Bu fikrda hayotga tatbiq etilishi mumkin bo'lgan kuchli bir ma'no mavjud.

Harakatni Hayotga Uyg'unlashtirish

Harakatning uyg'unligi sportda faqat jismoniy mashg'ulotlarning boshidan oxirigacha o'tkazilishi bilan bog'liq emas. Bu, shuningdek, butun hayotning doimiy harakatda bo'lishini anglatadi. Hayotda ham, sportda bo'lgani kabi, har bir harakatning maqsadi bo'lishi kerak. Bu maqsadga erishish uchun esa, inson nafaqat jismoniy kuch sarflashi, balki ruhiy va psixologik jihatdan ham tayyor bo'lishi zarur.

Bundan tashqari, sportning maqsadi – faqat jismoniy tayyorgarlikni oshirish emas, balki hayotga bo'lgan qarashni o'zgartirish, har bir kundalik faoliyatni yangi nuqtai nazardan ko'rishdir. Sport orqali biz o'zimizni tanib, yangidan o'zgarishlarga tayyor bo'lamiz, hayotdagi sinovlarga yengilroq va ishonch bilan qaraymiz. Sport va Hayotdagi Ziddiyatlar.

Hayotdagi harakatlar va sportdagi harakatlar o'rtasida ziddiyatlar ham mavjud. Kattalar va yoshlar o'rtasidagi bo'shliq, sportdagi muvaffaqiyatlar uchun kurashish, ijtimoiy bosimlar va o'z-o'ziga bo'lgan talablar hayotda stressni keltirib chiqarishi mumkin. Ammo bu ziddiyatlar ham sport orqali yengiladi. Har bir sportchi muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlikni qabul qilishga o'rgatadi, bu esa real hayotda ham o'zini tutish va tengdoshlar bilan aloqada yordam beradi.

Sportda harakat va hayot uyg'unligi o'rtasida uzviy aloqalar mavjud. Har bir jismoniy harakat, tanamizni rivojlantirgan bo'lsada, ruhiyatimizni mustahkamlashda ham katta ahamiyatga ega. Sport, faqat jismoniy tayyorgarlikni oshiribgina qolmay, balki shaxsiy o'sish va hayotga bo'lgan qarashimizni o'zgartirishda ham muhim rol o'ynaydi. Hayotning turli sohalarida muvaffaqiyatga erishish uchun sport orqali olingan tajribalar va o'zgarishlarga tayyor bo'lish zarur.

Sportni hayotingizning bir qismi sifatida ko'rish, o'z orzularingizga erishishda qo'l keladi va bu jarayonning har bir bosqichi hayotingizni yanada ma'noli qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shavkat Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 32 b

2. Eshtaev A.K. Karabaeva D.S. Xasanova N.R. Badiiy gimnastika buyumsiz bajariladigan mashqlarni o'rgatish uslubi. O'quv qo'llanma. "Fan va texnologiya nashriyoti" - T.: 2013

BADIIY GIMNASTIKA BOLALAR UCHUN SOG'LOM RIVOJLANISH KALITI

Usmanova Sh.T

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar” kafedrasida dotsenti v.b

Abdurakazova M.M., Halimnazarova O.J.,

Ibrohimova M.S., Kasimova N.E., Safarova N.A.

(Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari)

Badiiy gimnastika bolalar uchun nafaqat jismoniy rivojlanish vositasi, balki ijodkorlik, o'zini ifoda etish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyatdir. Ushbu sport turi bolalar sog'lig'ini mustahkamlash, ularni jismonan sog'lom va ruhiy jihatdan barqaror qilishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, badiiy gimnastikani bolalar orasida keng targ'ib qilish va ularning rivojlanishida samarali vosita sifatida qo'llash lozim.

Badiiy gimnastika — tananing harakatlarini tasma, halqa, to'p, cho'qmor va arqon kabi buyumlar bilan muvofiqlashtirib, musiqa bog'lab ijro etiladigan sport turi. Har bir chiqish san'at elementlarini — badiiy epchllik, garmonik harakat, ijodiylik, koordinatsiya va texnikani o'zida jamlaydi.

1.Asosiy jihatlar:

- Ritm va musiqa: Harakatlar musiqa ritmining tempiga mos bo'lishi zarur.
- Buyumlar bilan ishlash: Har buyum (lenta, to'p, halqa, bolg'alar) o'z xususiyatiga ega — uni ushlab turish, aylantirish, tashlash, tutib olish va qayta ishlash.
- Estetika: Harakatlar chiroyli, nazokatli bo'lishi kerak.
- Texnika va xavfsizlik: Har harakat aniq bajarilishi lozim; xavfsizlikka alohida e'tibor beriladi.

Badiiy gimnastika va boshqa gimnastika turlaridan farqi

• Sport gimnastikada ko'proq akrobatik va kuch elementlari bo'lsa, badiiy gimnastika asosan ko'p burilishlar, chiroyli harakatlar va buyumlar bilan ishlashga yo'naltirilgan.

• Badiiy gimnastika faqat ayollar sport turi sifatida ommalashgan (ba'zan bolalar), sport gimnastika esa erkak va ayol sportchilarga katta imkoniyat beradi.

2. Bolalar uchun badiiy gimnastikaning foydasi

Badiiy gimnastikaning bolalarga bo'lgan foydasi ko'p va turlicha. Quyida jismoniy, ruhiy/psixologik va ijtimoiy jihatlarga e'tibor qaratamiz.

2.1 Jismoniy foyda

- Umumiy motorik qobiliyatlar: Badiiy gimnastika bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 5-6 yoshdagi bolalarda "gross motor" (katta mushak harakatlari) ko'nikmalarining yuksalishi kuzatilgan. Masalan, Indoneziyada 22 bolada 12 ta mashg'ulot (4 hafta, haftasiga 3 marta) orqali statistik jihatdan ahamiyatli o'sish qayd etilgan.

- Balans va muvozanat: 3-6 yoshdagi bolalarda uzluksiz gimnastika mashg'ulotlari balans qobiliyatini sezilarli oshiradi.

- Jismoniy chiniqish va chidamlilik: Badiiy mashg'ulotlar tananing turli mushak guruhlarini ishlatadi, chidamlilikni oshiradi.

- Moslashuvchanlik va elastiklik: Muskullar, bo'g'imlar va suyak tizimi moslashuvchan bo'lishga o'rganadi.

- Sog'lom tana vazni va metabolizm: Harakatlar organizmda energiya sarfini oshiradi, ortiqcha vazn va semizlik xavfini kamaytiradi.

Ba'zi tadqiqotlarga ko'ra, Indonziya maktab bolalarida badiiy gimnastika dasturi TKJI (Physical Fitness Test) natijalarini 10.87 dan 19.77 gacha oshirgan, bu — 54,98% o'sishga teng.

2.2 Ruhiy va psixologik foyda

- Motivatsiya va o'zini yengish: 6-8 yoshdagi sportchilarni o'rganishda psixologik trening elementlari (motivatsiya oshirish, muvaffaqiyatsizliklar bilan kurash) murakkab buyumli harakatlarda natijalarni yaxshilaganligi aniqlangan.

- Konsentratsiya va e'tibor: Harakat va buyumlarni sinxronlashtirish, noto'g'ri harakatlardan saqlanish uchun e'tibor va konsentratsiya muhim bo'ladi.

- O'ziga ishonch va estetik on: Har bir chiqish, ijtimoiy baho, musobaqalar bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi.

- Stressdan, tushkunlik va emosional barqarorlik: Psixologik jihatdan badiiy gimnastika stressni kamaytirishi, hissiy balansni qo'llab-quvvatlashi mumkin.

- Bolalar autizm: Badiiy gimnastika adaptiv formasi autizmli bolalarda birgalikda diqqat va hissiy muammolarni yaxshilashga yordam bergan degan tadqiqotlar mavjud.

2.3 Ijtimoiy va tarbiyaviy foyda

- Jamoaviy mashg'ulotlar va hamkorlik: Guruh shaklida mashg'ulotlar bolaga jamoada ishlash, hamkasblar bilan aloqada bo'lish ko'nikmalarini beradi.

- Intizom va tartib: Har mashg'ulot qat'iy reja bo'yicha, tartib-intizom asosida olib boriladi.

- San'at va madaniyat: Harakatlarning estetik jihati, musiqa bilan uyg'unligi bolaga san'atga, musiqaga mehr uyg'otadi.

- Ijtimoiy tan olinishi va motivatsiya: Mahalliy, hududiy va xalqaro musobaqalarda qatnashish, mukofotlar olish bolalarni rag'batlantiradi.

3. Tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar

3.1 Jahon va ilmiy tadqiqotlar

- Badiiy gimnastika va motorik rivojlanish (Indoneziya): 5–6 yoshdagi bolalarda badiiy mashqlar “gross motor” ko‘nikmalarini sezilarli darajada yaxshilagan.
- Balans qobiliyati: 3–6 yoshdagi bolalarda sistematik gimnastika mashg‘ulotlari balans qobiliyatini yaxshilagan.
- Maktab bolalarida jismoniy tayyorgarlik: 6–9 yoshdagi bolalarda badiiy gimnastika dasturi pretestdan posttestga 54,98 % ga o‘shirish ko‘rsatgan.
- Autizmli bolalarda qo‘shma diqqat va hissiy muammolar: ARG kursi autizm bolalarida diqqat va hissiy muammolarni yaxshilagan.
- O‘smir moslashuv va salomatlik: Badiiy gimnastika treningi o‘smirlar farovonligiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi degan natijalar.
- Mushak-skelet noqulayliklar: Ammo, bir tadqiqotga ko‘ra, bolalar va maktab yoshidagi qizlar orasida qo‘shimcha badiiy gimnastika mashg‘ulotlari mushak-skelet tizimida noqulaylik xavfini oshirishi mumkin.

3.2 O‘zbekistonda statistik ma’lumotlar va misollar

• Faol sportchilar soni: 2023-yil 1-yanvardagi ma’lumotga ko‘ra, O‘zbekiston bo‘yicha sport maktablari va seksiyalarida badiiy (badiiy) gimnastikaga jalb qilingan shaxslar soni 48 672 nafar, ularning 48 497 nafari (99,6 %) ayollar.

• Xalqaro musobaqada natijalar:

– 2025-yilda O‘zbekiston yosh jamoasi 146.150 ball bilan Osiyo badiiy gimnastika chempionatida umumiy jamoaviy qalampirni egalladi.

– 2025-yilgi Junior Jahon chempionatida O‘zbekiston jamoasi jamoaviy umumkorinishda 141,850 ball bilan bronza medali oldi.

– 2025-yil Tashkentdagi World Cup bosqichida o‘zbek sportchilari 1 oltin, 4 kumush va 3 bronza medali qo‘lga kiritdi.

– Mishel Nesterova — yosh o‘zbekistonlik badiiy gimnast. 2023-yilda u Osiyo chempionatida lentada oltin, jamoaviy musobaqada oltin medallar qo‘lga kiritdi.

• Hududiy musobaqalar: Tashkentda “Cup of the East & Olympic Stars” xalqaro musobaqasi o‘tkazildi. ~400 gimnast qatnashdi.

• Kichikturnir: 2013-yilda Tashkentda “Baby Rhythmic Gymnastics Open Tournament” bo‘lib o‘tdi. 4–9 yosh oralig‘idagi ~350 nafar gimnast ishtirok etdi.

Bu misollar O‘zbekistonda badiiy gimnastika yoshlar orasida rivojlanayotganini va xalqaro maydonda raqobat qila olishini isbotlaydi.

4. O‘zbekiston misollari va amaliy tajribalar

4.1 Yurtdagi muhim voqealar

• Xalqaro turnirlar: “Cup of the East & Olympic Stars” kabi turnirlar bolalar va yoshlar uchun musobaqa maydonini yaratadi.

• World Cup bosqichi: Tashkentdagi final bosqichida o‘zbek sportchilari yuqori muvaffaqiyatga erishdi.

• Mahalliy turnirlar: Bolalar va kichik yoshlar uchun “Baby Rhythmic” turniri kabi tadbirlar o‘tkazilmoqda — bu tajriba va rag‘bat olish jihatdan muhim.

• Yosh gimnastlarning yutuqlari: Mishel Nesterovanning Osiyo va jahon maydonlarida muvaffaqiyatlari O‘zbekiston yoshlar sportidagi istiqbolni ko‘rsatadi.

4.2 Muammolar va tavsiyalar

Muammolar

1. Jarohatlar va ortiqcha yuklama

Mushak-skelet noqulayliklardan shikoyatlar bolalar orasida oshadi, ayniqsa ortiqcha tazyiq, noto‘g‘ri texnika yoki nazoratsiz mashg‘ulotlar bo‘lsa.

2. Mutaxassis trenerlar yetishmasligi

Mahalliy hududlarda malakali badiiy gimnastika trenerlari cheklangan bo‘lishi mumkin.

3. Infratuzilma va jihozlar kamligi

Viloyatlarda zarur uskunalar, zal, yoritish yoki musiqiy ta‘minot yetarli bo‘lmasligi ehtimoli.

4. Motivatsiya va motivatsiya tushishi

Yosh bolalarda progress sekin bo‘lishi mumkin, bu rag‘bat yo‘qolishiga olib keladi.

5. Moliyaviy cheklovlar

Sport kostyumlari, buyumlar, musobaqa safarlari uchun mablag‘ kerak.

Tavsiyalar

- Bosqichma-bosqich yuklamani oshirish

Bolaning yoshi va tayyorgarligiga mos ravishda yuklama va intensivni oshirish.

- Trenerlar malakasini oshirish

Mahalliy seminarlarda xalqaro metodlarni joriy etish, malaka oshirish kurslari tashkil qilish.

- Tibbiy nazorat va kafolatlar

Jarohatlardan saqlanish maqsadida pediatrik nazorat, tiklanish vazifalarini joriy etish.

- Motivatsion strategiyalar

Rag‘batlantirish, mukofotlar, ijobiy fikrlar, maqsad qo‘yish metodlarini qo‘llash.

- Resurs jamg‘armalari va homiylik

Sport buyumlari va infratuzilmani takomillashtirish uchun homiylik va jamg‘arma yaratish.

- Imkoniyatlar tengligi

Qishloq hududlarida ham bolalarga kira olish imkoniyatini ta‘minlash.

Xulosa qilib shuni aytish mumkin-ki, Badiiy gimnastika bolalar uchun juda ko‘p jihatdan foydali sport turidir — jismoniy salomatlik, psixologik barqarorlik, ijodkorlik va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ilmiy tadqiqotlar natijalari bu sport turining motorik qobiliyatlar, balans, konsentratsiya va motivatsiyani oshirishda samarali ekanligini tasdiqlaydi.

O‘zbekiston misollarida yosh gimnastlarning xalqaro maydondagi muvaffaqiyatlari va bolalar sport turnirlari uning yurtida rivojlanayotganligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, jarohatlar, trenerlar malakasi, infratuzilma va moliyaviy cheklovlar kabi muammolar ham mavjud. Bolalar sportiga yo‘naltirilgan badiiy gimnastika dasturlari ishlab chiqilsin, trenerlar malakasini oshirishga alohida e‘tibor berilishi va hududlararo farqlarni kamaytirish bo‘yicha strategiyalar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Shavkat Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 32 b

2. Eshtaev A.K. Karabaeva D.S. Xasanova N.R. Badiiy gimnastika buyumsiz bajariladigan mashqlarni o'rgatish uslubi. O'quv qo'llanma. "Fan va texnologiya nashriyoti" - T.: 2013

3.Xaytmetov I.S Gimnastikaning sport turlarida xoreografik mashqlarini o'tkazish uslubi O'quv-uslubiy qo'llanma –T.: «Fan va texnologiya», 2016 y 130 bet.

BADIIY GIMNASTIKA BO'YICHA ILMIY TADQIQOT YO'NALISHLARI

Usmanova Sh.T

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar” kafedrasida dotsenti v.b

Badiiy gimnastika — yakka yoki jamoa chiqishlarida choreografiya, raqs, kuch, moslashuvchanlik, ritm va estetikani uyg'unlashtirgan sport turidir.Ushbu sport turi nafaqat sport natijalari, balki sog'liq, motorik qobiliyatlar, psixologik va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish jihatidan ham ilmiy nuqtai nazardan ko'p o'lchovli tajriba maydonidir.

Ilmiy tadqiqotlar badiiy gimnastikada quyidagi asosiy yo'nalishlarda olib borilmoqda:

- biomexanika va texnik harakatlarni tahlil qilish
- jarohatlar va ularning oldini olish
- motorik va jismoniy imkoniyatlarni rivojlantirish
- psixologik jihatlar, motivatsiya, stress bilan kurash
- o'sish, antropometriya, reproduktiv rivojlanish
- pedagogika va o'qitish metodikalari

Quyidagi bo'limlarda har bir yo'nalishni batafsil ko'rib chiqamiz, statistik ma'lumotlar va misollar bilan.

1. Biomexanika va texnik harakatlarni tahlil qilish

1.1 Nimani o'rganadi

• Har bir buyumli chiqish va ushlab, qo'l-oyoq va tananing harakat trayektoriyasi, burilish burchaklari, tezlik, aylanish va harakat davomiyligi kabi parametrlar.

• Buyumni ushlab olish qilish texnikasi — bu ayniqsa muhim, chunki noto'g'ri ushlab olish jarohatlarga olib keladi.

• Mushak faolligi va stabilizatsiya — turli mushak guruhlarining chiqish va ushlab olish paytidagi ishtiroki.

1.3 Tadqiqot yo'nalishlari

• 3D harakat tahlili texnologiyalari — yuqori tezlikda kamera, inertial sensorlar, marker asosidagi tizimlar yordamida harakatlarni batafsil tahlil qilish.

- Kadr tezligi va tasvir sifati — ko‘proq ma’lumotli: harakatlar kichik tafsilotlarini aniqlashda samarali.

- Kuch, moment va impuls o‘lchovlari — qo‘l-oyoqlarga tushadigan yuklamalar, qabul qilish paytidagi yer bilan kontakt va reaksiya kuchlari orqali.

- Harakat kombinatsiyalari dinamizmini modellashtirish va optimallashtirish — kompyuter simulyatsiyalari, harakatlarning optimal energetik jihatlari.

2. Jarohatlar, ularning sabablari va oldini olish

2.1 Statistik ma’lumotlar

- Injury epidemiology and risk factors in competitive artistic gymnasts: 894 maqoladan 22 tasi tanlangan; gimnastlar orasida jarohatlar soni sezilarli farqlanadi: ayollar uchun 0.3–3.6 jarohat/turnir yoki faoliyat davri, erkaklarda esa taxminan 0.7 qiymat.

- Epidemiology of injuries in elite Women’s Artistic Gymnastics (Fransiya): 43 sportchi, 6 mavsum bo‘yicha — o‘rtacha 2.6 jarohat / sportchi mavsumda; gimnastlarning 91.4 % kamida bitta jarohatni boshdan kechirgan.

- Comparison Artistic vs Rhythmic Gymnastics Injury Profiles: 92 ayol gimnast (39 artistic, 53 rhythmic), yosh 7-24. Artistic gimnastlarda jarohatlar kasalligi yuqori, 2.95 jarohat.

Mashg‘ulot chastotasi va tajriba darajasi jarohatga bog‘liqligi ta’kidlangan.

2.2 Jarohatlarning sabablari

- Noto‘g‘ri ushlab olish— oyoqlar, tizza, tovonlarda stress.

- Haddan tashqari yuklama: takroriy harakatlardan kelib chiqadigan tendon, bo‘g‘im, suyak shikastlanishi.

- Trening intensivligi, apparat bilan ishlash texnikasi, tayyorgarlik bosqichi, tana vazni va antropometrik xususiyatlar.

- Sportchilar yosh o‘tgan sayin muskul tizimi zarariga ko‘proq moyil bo‘ladi.

2.3 Oldini olish yo‘nalishlari

- Biomexanik tahlillar, qabul qilish texnikasini yaxshilash, oyoq va bo‘yimlar stabilizatorlarini (mushak, bo‘g‘im) kuchaytirish.

- Trening yuklamalarini monitoring qilish (intensivlik, dam olish va tiklanish).

- Trener va murabbiylarning texnik va biomexanik bilimlarini oshirish.

- Mos tayyorgarlik: boshlang‘ich bosqichda texnik asos, mushak balansini yaratish; murakkablashar ekan ehtiyotkorlik.

- Sog‘liqni nazorat qilish, tibbiy ko‘riklar, rehabilitatsiya imkoniyati.

3. Motorik va jismoniy imkoniyatlar, antro-pometriya

3.1 O‘shish, tana tuzilishi va skelet rivojlanishi

- Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, badiiy gimnastlar va ritmik gimnastlar, faol bo‘lmagan bolalar bilan solishtirilganda, tana yog‘ massasi past, muskullar ko‘proq — yuqori bo‘ladi. Masalan, bir tadqiqotda artistic gimnastlar lean mass jihatdan nazorat guruhi va ritmik gimnastlar guruhidan ancha ustun bo‘lgan.

- Mushak o‘sishi va postural nazorat: yosh gimnastlarda tananing yuqori va pastki ekstremitalari (bilateral nisbatlar), bel va bo‘yin holati muhim, ayniqsa balet, qo‘l-qo‘l yuqori joylanishi, orqa egilmalari.

3.2 Fizikaviy

- Egiluvchanlik, kuch, chidamlilik, koordinatsiya, tezlik, muvozanat — badiiy gimnastika sportchilari uchun muhim jihatlar.

4. Psixologik yo‘nalishlar: motivatsiya, stress, psixologik barqarorlik

- Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mashg‘ulot chastotasi, raqobat bosimi, musobaqalardagi muvaffaqiyatsizlik — sportchilar orasida stress va motivatsiya pasayishi keltirib chiqaradi.

- Misol: “Comparative analysis of injury profiles” maqolasida mashg‘ulot chastotasi (haftasiga necha marta) va tajriba darajasi (yillar) jarohatga bo‘lgan ehtimolda sezilarli rol o‘ynaydi.

- Mahalliy tajribalarda (O‘zbekistonda) yosh gimnast qizlar orasida motivatsiya tadqiqotlari olib borilgan, ularning maqsadi raqobat, oila va murabbiy ta’siri, ichki motivatsiyalar o‘rish doirasi kabi omillarni ko‘rsatdi. (Masalan, “Studying the motivation of young athlete girls to engage in artistic gymnastics” maqolasi.)

5. Pedagogika va trening metodikalari

- Mashg‘ulot dasturlarini yoshga moslashtirish: boshlang‘ich, o‘rta, yuqori darajadagi tayyorgarlik bosqichlari.

- Mutaxassislariga trenerlik malakasi: biomexanika, zarar oldini olish, texnik yumshoqlik, ijodkorlik elementlarini integratsiyalash.

- Psixologik tayyorgarlik: stressni boshqarish, kontsentratsiya, chiqishga tayyorgarlik.

- Innovatsion texnologiyalar: videotasvir, onlayn tahlillar, pose estimation, kompyuter simulyatsiyalari.

6. Kuttirilayotgan yo‘nalishlar va tadqiqot bo‘shliqlari

- Energetik modellash — harakatlarning energiya sarfini minimal qilish, yoki optimal energetik oqim. Masalan, “Energetic Versus Sthenic Optimality Criteria for Gymnastic Movement Synthesis” maqolasi bunday modellashga misol.

- Stabilizatsiya va inertial sensorlar yordamida mushaklarning faoliyati va boshqaruvi bo‘yicha ma’lumotlar yig‘ish.

- Ushlab olish biomexanikasi: yerga tushishda oyoq burchaklari, mushak faolligi, tana holati, balans kabi ko‘rsatkichlar.

- Jarohat ehtimoli va oldini olish strategiyalari: jadvalcha asosida sportchi, murabbiy va tashkilotchilar uchun tavsiyalar ishlab chiqish.

- Mushak-skelet o‘rishi, o‘rish plate patologiyalari, jinsiy rivojlanish, tana kompozitsiyasi (yog‘ massasi, suyak zichligi) bo‘yicha uzoq muddatli tadqiqotlar.

- Texnologiyalarni integratsiyalash: 3D skanerlash, videotasvir tahlili, sun‘iy aql orqali harakat sifati baholash.

7. Aniq misollar: O‘zbekiston va xalqaro tajribalar

- O‘zbekiston: “Training of special physical qualities of students 5-7 classes in the school circles of artistic gymnastics” maqolasida Chirchiq shahri maktablarida artistic gimnastika to‘garaklari tashkil etilib, o‘quvchilarda jismoniy xususiyatlar (moslashuvchanlik, kuch, koordinatsiya) rivojlanishi o‘zaro solishtirish metodlari bilan ko‘rsatildi.

• Hozirgi zamonda biomexanika bo'yicha xalqaro tadqiqotlar yuqorida sanab o'tildi— bu misollar metod va natijalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkin-ki, ilmiy tadqiqotlar badiiy gimnastika sohasida kengayib bormoqda. Biomexanika, jarohatlarning oldini olish, jismoniy va motorik imkoniyatlar, pedagogika va psixologik jihatlar kabi yo'nalishlar ayniqsa dolzarb. Statistik ma'lumotlar jarohatlar sonining yuqori ekanini, mashg'ulot intensivligi va tajriba darajasining jarohatlar bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

O'zbekiston sharoitida ham shu yo'nalishlarda tadqiqotlar davom ettirilsa, xalqaro tajribalardan olingan metodlar, texnologiyalar joriy etilsa, badiiy gimnastika sohasida yanada barqarorroq va sog'lom rivojlanish bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Badiiy gimnastikada buyumsiz bajariladigan mashqlarni o'rgatish uslubi. A.Eshtayev, D.Karabayeva, N.Xasanova @ <<Fan va texnologiya>> nashriyoti, 2013.

2. Karimov M.K. Xoreografiya mashqlari, badiiy gimnastika va xalq harakatli o'yinlari. Toshkent. «ILM —ZIYO". 2005 y.

3. Badiiy gimnastika tarixi, holati va rivojlanish istiqbollari. I.A.Vinner-Usmanova.E.S.Kryuchek, E.E.Medvedeva, R.N.Terexina- M.Chelovek 2014 200b +16 betlik qo'shimchalar

SOG'LOM TURMUSH TARZINI TASHKIL ETISHDA JISMONIY TARBIYANING AHAMIYATI

Karayev Voxid Shirinbekovich

P.f.b.f.d(PhD). dotsent

CHDPU, Sport o'yinlari va uni o'qitish metodikasi kafedrası mudiri

Sog'lom turmush tarzi inson hayotining sifati va uzoq umr ko'rishining asosiy shartlaridan biridir. U insonning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy holatini muvozanatda ushlashni ta'minlaydi. Bunday turmush tarzi shaxsda hayotga pozitiv qarash, faollik va barqaror ruhiy holatni shakllantiradi. Uning asosiy tarkibiy qismlaridan biri — jismoniy tarbiya hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya — bu inson organizmining jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish, turli kasalliklardan himoya qilish, tiniq fikrlash va ruhiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan murakkab va uzviy jarayondir. Zamonaviy tibbiyot va fan doirasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, doimiy jismoniy faollik immun tizimini mustahkamlaydi, yurak-qon tomir tizimini normallashtiradi, suyak va mushaklar holatini yaxshilaydi, almashinuv jarayonlarini tezlashtiradi va yoshlikni saqlab qolishga xizmat qiladi.

Jismoniy mashqlar stress, xavotir, depressiya va ruhiy charchoqni kamaytiradi. Shuningdek, muntazam jismoniy faollik insonda mas'uliyat hissi, intizom, iroda, sabr, qat'iyat va o'z ustida ishlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu fazilatlar insonning shaxsiy va

ijtimoiy hayotida muhim ahamiyatga ega. Bolalar va o'smirlar uchun jismoniy tarbiya nafaqat sog'lom o'sish va tana rivoji, balki axloqiy-estetik tarbiya vositasi ham hisoblanadi. Sport orqali yoshlar jamoada ishlash, raqobatlashish, g'alaba va yutqazishni to'g'ri qabul qilish, boshqalarni hurmat qilishni o'rganadilar.

Kattalar, ayniqsa ish faoliyati ko'proq sidirak va stressga boy bo'lgan insonlar uchun jismoniy mashqlar organizmni sog'lomlashtirish, ish qobiliyatini saqlash va hayot sifatini yaxshilashga katta yordam beradi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tavsiyasiga ko'ra, haftasiga kamida 150 daqiqa o'rtacha jismoniy faollik bilan shug'ullanish ko'plab xastaliklarning (yurak kasalliklari, diabet, semizlik, depressiya va hokazo) oldini oladi.

Sog'lom turmush tarzini shakllantirishda oila, ta'lim muassasalari va jamiyatning roli alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlariga sog'lom hayot tarzida namuna bo'lishi, ularda to'g'ri odatlar va kun tartibini shakllantirishi lozim. Maktab va kollejlarda jismoniy tarbiya darslarini mazmunan boyitish, turli sport musobaqalari va ommaviy faollik tadbirlarini o'tkazish yoshlarda sportga qiziqish uyg'otadi.

Yurtimizda Prezidentimiz tashabbusi bilan sog'lom turmush tarzi va ommaviy sportni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. "Sog'lom avlod uchun" dasturlari, "Yoshlar sportga" kabi loyihalar bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan ishlarning yorqin misolidir. Shu munosabat bilan har bir fuqaro o'zining jismoniy holatiga e'tibor qaratishi, jismoniy faollikni kundalik hayotning ajralmas qismiga aylantirishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya faqatgina sog'liqni saqlash vositasi emas, balki sog'lom jamiyatni qurishda muhim omil hisoblanadi. U shaxsiy rivojlanish, ruhiy barqarorlik va ijtimoiy faollik uchun mustahkam poydevor bo'la oladi. Sog'lom hayot — farovon va barkamol kelajak kafolatidir.

Adabiyotlar

1. Тошев, А.Ш. (2020). *Жисмоний тарбия ва спорт назарияси*. Тошкент: “Ўқитувчи” нашриёти.
2. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ). (2020). *Physical activity guidelines*. Geneva: World Health Organization. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240015128>
3. Абдурахмонов, Қ. (2019). *Соғлом турмуш тарзи: назарий ва амалий асослар*. Тошкент: “Фан ва технологиялар”.
4. Karimov, B., & Mamadjanov, U. (2021). “The role of physical education in forming a healthy lifestyle among youth”. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 11(2), 23-30. DOI: 10.5958/2249-7315.2021.00020.2
5. Ҳасанова, Д.М. (2022). *Мактаб ёшидаги болаларда жисмоний фаолликни ривожлантириш усуллари*. Тошкент: “Илм зарварак” нашриёти.
6. Bauman, A., & Craig, C.L. (2019). *Physical Activity and Public Health: A Global Perspective*. The Lancet, 394(10195), 2627–2635. DOI: 10.1016/S0140-6736(19)32161-0

JISMONIY SIFATLARNING JISMONIY RIVOJLANISHDAGI O‘RNI

G‘anixo‘jayev Axadjon Sholdar o‘g‘li

O‘zMPU “ Jismoniy tarbiya va sport “kafedrası o‘qituvchisi

Abduvohidova Fotima Baxtiyor qizi,

Boymurzayeva Buzahro Shavkatjon qizi,

Maxamadiyeva Charos Farmon qizi,

Norchayeva Dilbar Ural qizi,

Rajapova Shirin Jamshid qizi

CHDPU “Boshlang‘ich ta‘lim ” yo‘nalishi talabalari

Inson organizmining jismoniy rivojlanishi uzluksiz jarayon bo‘lib, unda sog‘liq, jismoniy qobiliyatlar va harakat ko‘nikmalari shakllanadi. Jismoniy rivojlanishning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bu — **jismoniy sifatlardir**. Ular insonning kundalik hayot faoliyatida, mehnatda, ta‘lim jarayonida, sport mashg‘ulotlarida va ijtimoiy hayotda faol bo‘lishini ta‘minlaydi. Shuningdek, jismoniy sifatlarning yuqori darajada rivojlanishi insonning sog‘lom turmush tarzini shakllantiradi, uning hayotiy faoliyatida muvaffaqiyat qozonishiga yordam beradi.

Jismoniy sifatlarning tushunchasi va turlari

Jismoniy sifatlarni — bu organizmning tabiiy harakat imkoniyatlarini belgilab beruvchi muhim qobiliyatlardir. Ularning rivojlanishi tabiiy-biologik qonuniyatlar asosida kechadi va muntazam jismoniy mashqlar orqali mustahkamlanadi.

Asosiy jismoniy sifatlarni:

1. **Tezlik** – qisqa vaqt ichida tezkor harakat qilish qobiliyati.
2. **Kuch** – tashqi qarshilikni yengib o‘tish yoki unga qarshi turish qobiliyati.
3. **Chidamlilik** – uzoq muddat davomida samarali faoliyatni saqlab qolish qobiliyati.
4. **Chaqqonlik** – murakkab sharoitlarda harakatlarni tez va aniq bajarish qobiliyati.
5. **Egiluvchanlik** – bo‘g‘imlarning katta amplitudada erkin harakatlana olish qobiliyati.

Jismoniy sifatlarning rivojlanishdagi o‘rni

Har bir jismoniy sifat inson rivojlanishida o‘ziga xos ahamiyatga ega:

- **Tezlik** – insonning reaksiya tezligini, vaziyatga moslashuvchanligini oshiradi. Masalan, sportda start tezligi, kutilmagan holatlarda tezkor harakat qilish bevosita tezlikka bog‘liq.

- **Kuch** – suyak, mushak va bo‘g‘imlarning mustahkam bo‘lishini ta‘minlaydi. Kuch rivojlangan odamda mehnat faoliyati yengil kechadi, sport natijalari yuqori bo‘ladi.

- **Chidamlilik** – yurak-qon tomir, nafas olish tizimining bardoshini kuchaytiradi. Uzoq masofaga yugurish, mehnat jarayonida charchoqqa berilmaslik chidamlilik bilan chambarchas bog‘liq.

- **Chaqqonlik** – insonni turli sharoitlarda tez qaror qabul qilishga, muvozanatni saqlashga va murakkab vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishga o‘rgatadi.

• **Egiluvchanlik** – mushaklarning elastikligini ta'minlab, jarohatlanish ehtimolini kamaytiradi, harakatlarni chiroyli va erkin bajarishga yordam beradi.

Jismoniy sifatlarni tarbiyalashning pedagogik ahamiyati

Jismoniy sifatlarni to'g'ri tarbiyalash:

- bolalar va o'smirlarning sog'lom rivojlanishini ta'minlaydi;
- ularning o'quv faoliyatida faolligini oshiradi;
- intizom, iroda va sabr-toqatni shakllantiradi;
- sport va mehnatda yuqori natijalarga erishishga yordam beradi.

Maktab va oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya darslari hamda sport mashg'ulotlari jarayonida jismoniy sifatlarni kompleks rivojlantirishga katta e'tibor qaratilishi lozim. Masalan, tezlikni rivojlantirish uchun qisqa masofalarga yugurish mashqlari, kuchni oshirish uchun og'irlik ko'tarish, chidamlilikni oshirish uchun uzoq masofaga yugurish, chaqqonlikni oshirish uchun estafeta va to'sqinliklardan o'tish mashqlari qo'llanadi.

Amaliy tavsiyalar

1. Jismoniy sifatlarni rivojlantirishda **yosh xususiyatlarini** hisobga olish zarur. Bolalarda yuklama asta-sekin oshirilishi kerak.

2. Mashg'ulotlar muntazam bo'lishi lozim, chunki jismoniy sifatlar faqat tizimli mashqlar orqali shakllanadi.

3. Mashqlar turli-tuman bo'lishi, ya'ni tezlik, kuch, chidamlilik, chaqqonlik va egiluvchanlik kompleks tarzda rivojlantirilishi kerak.

4. Har bir mashg'ulot **isinish** va **bo'shashtirish** mashqlari bilan boyitilishi lozim.

5. Sportchi yoki o'quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda mashg'ulot rejalashtirilishi kerak.

Jismoniy sifatlar insonning jismoniy rivojlanishida asosiy omil hisoblanadi. Ular nafaqat sport mashg'ulotlarida yuqori natijalarga erishish, balki insonning kundalik hayot faoliyatini samarali tashkil etishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Tezlik, kuch, chidamlilik, chaqqonlik va egiluvchanlik kabi sifatlar uyg'unlashgan shaxs kuchli irodaga ega bo'lib, turli sinov va qiyinchiliklarni yengib o'tishda bardoshlilik ko'rsatadi.

Bundan tashqari, jismoniy sifatlarning rivojlanganligi sog'lom turmush tarzining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Masalan, chidamlilik va kuch insonning yurak-qon tomir hamda nafas olish tizimlarini mustahkamlab, uzoq umr ko'rishiga yordam beradi. Tezlik va chaqqonlik insonning har qanday sharoitga tez moslashishida, xavfli vaziyatlardan chiqib ketishda qo'l keladi. Egiluvchanlik esa mushak va bo'g'imlarning sog'lomligini ta'minlab, jarohatlanish xavfini kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy sifatlarning rivojlanishi jamiyat uchun ham katta ahamiyatga ega. Chunki jismoniy jihatdan sog'lom, bardoshli, kuchli, tezkor va chaqqon yoshlar – Vatan kelajagi va xalq salomatligining kafolatidir. Shu sababdan ta'lim muassasalari, sport maktablari va jismoniy tarbiya tizimida jismoniy sifatlarni shakllantirishga ustuvor vazifa sifatida qarash lozim. Har bir yosh avlodga jismoniy mashqlarni muntazam bajarish, sport bilan shug'ullanish madaniyatini singdirish orqali kelajakda barkamol, sog'lom va yetuk avlodni tarbiyalash mumkin.

JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA MILLIY ANANALARDAN FOYDALANISH

G'anixo'jayev Axadjon Sholdar o'g'li

O'zMPU " Jismoniy tarbiya va sport " kafedrası o'qituvchisi
CHDPU. "Boshlang'ich ta'lim " yo'nalishi talabalari

**Xujayarova Zilola Xalmuminovna, Avezova Nargiza Abduxafizovna,
Suleymanova Ismiye Ismetovna, Azarova Ksenya, Alimova Muhabbat**

Aholining kundalik turmush madaniyatiga singdirish, o'quvchi yoshlarning jismoniy barkamolligini tarbiyalash, iqtidorli yoshlarni sportga jalb etish, ularning mahoratlarini oshirish, sport orqali mamlakatning shon-shuhratini jahonga keng yoyish kabi keng qamrovli va ko'lami chuqur tadbirlarni o'tkazishda jismoniy madaniyat hamda sport mutaxassislarining ish faoliyatlari e'tiborga loyiqdir. Jismoniy madaniyat va sport mutaxassislarini tayyorlash, ularning bilimlarini chuqurlashtirish va amaliy malakalari hamda ijodkorligi, tashabbuskorligini doimo oshirish hozirgi davr muammolaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari tug'risida»gi karori (2017, 27 may) o'quv yurtlarda jismoniy ta'lim sifatini yaxshilash, sport mashg'ulotlarini talab darajasida o'tkazish, o'quvchi yoshlarni sevimli sport turlari bo'yicha xilma-xil sport musobaqalarini ko'proq tashkil etish lozimligi ko'rsatilgan. Buning uchun jismoniy tarbiya o'kituvchilari sport turlari bo'yicha murabbiylar va ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya-sport tadbirlari uchun tashkilotchi- metodistlar tayyorlashni yaxshi yulga qo'yish lozimligi alohida uqtilgan.

Bunday talablarni amalda boshqarish masalalari ishlab chiqarish mehnat jamoalari, turli muassasalar, aholi istiqomat joylari, dam olish va hordiq chiqarish oromgohlari makonlarining ijtimoiy mehnat sharoitlari, ijtimoiy mehnat ta'minotlari bilan bog'liqligini e'tiborga olish lozim. Ya'ni ularda ommaviy sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil qiluvchi tashkilotchi-murabbiylarga bo'lgan ehtiyojlar, zaruriyatlar asosida shtatlarni belgilash, zarur bo'lgan sport tashkilotlari yoki oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlariga buyurtmalar berishni yo'lga qo'yish lozim bo'ladi. Bunday jarayon yo'lga qo'yilsa, ma'lum sohalarda tashkilotchilarning ko'payishi, ularning ish faoliyatlarida milliy an'analarni keng yoyishga erishish va ulardan maqsadli foydalanish mumkin bo'ladi.

Bularni ta'kidlashdan maqsad shuki, yuqoridagi «Jismoniy tarbiya» dasturlarida milliy kadriyatlarni jismoniy tarbiya darslarida o'rganish ayniqsa, milliy an'analarda jismoniy tarbiya, sport, sayohat va xalq milliy o'yinlaridan foydalanish yo'llari haqida to'la ma'lumotlar yo'q. Bu esa o'quvchi yoshlarning milliy an'analarga haqidagi tushunchalari, bunda jismoniy tarbiyaning mohiyatini bilishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Yana bir tomoni shundaki, aksariyat jismoniy tarbiya o'qituvchilari dasturdan chiqa olmaydi, ijodiy yondashish, amaliy tashabbuslar kam uchraydi. Bunday salbiy xususiyatlar talabalarning o'quv amaliyotlari (pedagogik va tashkiliy) jarayonida aynan namoyon bo'lmoqda. Ma'lumki, jismoniy ta'lim jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari bor. «Jismoniy tarbiya

va jismoniy madaniyat» fakultetlarining o'quv rejasi taxlil kilinganda 2 yunalish ma'lum bo'lmoqda:

1. Sport turi mutaxassisligi bo'yicha tayyorgarlik va mahorat oshirish mashg'ulotlari. Bu jarayon Respublikadagi barcha fakultetlarning umumiy xususiyatga ega bo'lgan shakl, mazmun va metodika olib boradi.

2. Fakultetdagi professor-o'qituvchilarning salohiyatlari, ularni qiziqtirgan maxsus fanlar (ixtisoslikka kirish, ilmiy tadqiqotlar metodikasi, milliy kadriyatlar va jismoniy tarbiya va h.k.) bo'yicha kurslar tashkil etilgan. Bu jarayonlar talabalarda u yoki bu darajada ixtisoslashgan tushuncha va bilimlarni egallashga ijobiy ta'sir kursatmokda. Lekin bu holat barcha oliy o'quv yurtlarida yaxshi yulga kuyilgan, ularning sifati yuqori darajada, deb bulmaydi. Buning ham ba'zi bir obyektiv va subyektiv sabablari bor. Bular:

- * jismoniy tarbiya va milliy an'analarning ijtimoiy-tarbiyaviy xususiyatlarini mujassamlashtiruvchi o'quv-uslubiy qo'llanma va tavsiyanomalar mukammal ravishda ishlab chiqilmagan;

- * sport turlari bo'yicha nazariy tushunchalar va amaliy-kasbiy bilimlarni chuqurlashtirishda faoliyat kursatayotgan o'qituvchilarda an'analarga haqidagi bilimlar ancha sayoz;

- * referat, kurslar va bitiruv (diplom) ishlarida ma'naviy va jismoniy kamolot mavzulari ularning o'zora uzviy bog'liqliklari mufassal yoritilmagan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining[1] «O'zbekiston Respublikasida Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmonida (24.01.2020) eng avvalo, umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya ishlarini yaxshilash, ularga zarur bo'lgan shart-sharoitlar yaratib berish belgilangan. Shu asosda iqtidorli bolalarni tanlash, tajriba-sinovdan o'tkazish va ularni sport maktablariga safarbar qilish alohida ta'kidlangan. Bunday tashkiliy, amaliy va tarbiyaviy sharoitlarda milliy an'analarda qo'llanilayotgan sport chiqishlari, ommaviy namoyishlar muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Shu sababdan jismoniy madaniyat fakultetlarining barcha bosqichlaridagi talabalarga bolalar sporti va milliy an'analarning bir-biriga tarbiyaviy, tashkiliy jihatdan mutanosiblik usullarini o'rgatish lozim bo'ladi. Bunday ijtimoiy-tarbiyaviy ta'limotlar va amaliy faoliyatlarni barcha nazariy va amaliy (sport) darslar hamda sport mashg'ulotlari jarayonida o'rgatish lozim.

Yuqoridagilardan kelib chiqib respublikada olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar mazmunida jismoniy ta'lim, sport, sayoxatlar va xalq milliy o'yinlarining milliy xususiyatlari hamda ularning ijtimoiy-tarbiyaviy jarayonlariga katta e'tibor berilishi lozim. Jumladan, mamlakat miqyosida o'tkazilayotgan nufuzli ommaviy sport musobaqalari, madaniy-sport tadbirlarining ochilishi va yakunlarida namoyish etilayotgan sport chiqishlari, ko'rgazmali namoyishlar, targ'ibot yo'nalishlaridan tuman (shahar) va boshlang'ich tashkilotlarda namuna sifatida foydalanishni yaxshi yo'lga qo'yilishi kerak. Eng asosiysi jismoniy ta'lim o'qituvchilari faqat mashg'ulot o'tkazish, sport turlari bo'yicha murabbiylar esa faqat murabbiylik faoliyati bilan shug'ullanib qolmasdan, o'quvchi va talabalarni sport bilan band bo'lish jarayonini hamkorlikda tashkillashtirish ishlari amala oshirilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 24.01.2020 yildagi «O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 5924-son Farmoni.
2. Jumayev A.T Yangi davrda sportning ijtimoillashtiruvchi mavqei. Mug'allim hem uzliksiz bilimlendiriu Ilmiy metodik jurnal 1-son 2020 yil 159-163.

YENGIL ATLETIKA MASHG'ULOTLARIDA JISMONIY SIFATLARNI TARBIYALASH

G'anixo'jayev Axadjon Sholdar o'g'li

O'zMPU. "Jismoniy tarbiya va sport"

kafedrası o'qituvchisi

Sabdarova Shaxnoza Axmadjanovna, Djafarova Aziza Baxadirovna,

Abdunazarova Adiba Axror qizi, Mirzayeva Madina Ikrom qizi,

CHDPU.Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari

Yengil atletika – jismoniy tarbiya va sportning asosiy turlaridan biri bo'lib, inson organizmining har tomonlama rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Ushbu sport turi tezlik, kuch, chidamlilik, chaqqonlik va egiluvchanlik kabi jismoniy sifatlarni shakllantirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Yengil atletika mashg'ulotlari o'quvchilar, talabalar va sportchilarni sog'lomlashtirish, ularning psixologik barqarorligini oshirish hamda irodaviy sifatlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy sifatlarning ahamiyati

Jismoniy sifatlari – bu insonning tabiiy va mehnat faoliyatida hamda sport mashg'ulotlarida muvaffaqiyat qozonishiga yordam beruvchi asosiy harakat qobiliyatlaridir. Ularni yengil atletika mashg'ulotlarida to'g'ri tarbiyalash nafaqat sport natijalarini yaxshilaydi, balki sog'lom turmush tarzini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Asosiy jismoniy sifatlari:

1. Tezlik – qisqa vaqt ichida harakatni bajarish qobiliyati.
2. Kuch – tashqi qarshilikka qarshi harakat qilish qobiliyati.
3. Chidamlilik – uzoq muddat davomida ish faoliyatini saqlab qolish.
4. Chaqqonlik – harakatni tez va aniq bajarish, yo'nalishni o'zgartirish qobiliyati.
5. Egiluvchanlik – bo'g'imlarning katta amplitudada harakatlanish qobiliyati.

Yengil atletika mashg'ulotlarida jismoniy sifatlarni tarbiyalash usullari

1. Tezlik

Tezlikni rivojlantirish uchun:

- qisqa masofalarga (30–60 metr) yuqori intensivlikda yugurish;
- start tezligini mashq qilish;
- reaksiya mashqlari (signal bo'yicha yugurish).

2. Kuch

Kuchni rivojlantirishda:

- yadro, disk, nayza uloqtirish;
- balandlikka va uzunlikka sakrash;
- og'irlik bilan mashqlar bajarish.

3. Chidamlilik

Chidamlilikni tarbiyalash uchun:

- o'rta masofalarga (800–1500 m) va uzoq masofalarga (3000 m va undan ko'proq) yugurish;

- kross yugurish mashqlari;
- interval uslubida yugurish.

4. Chaqqonlik

Chaqqonlikni rivojlantirishda:

- to'sqinliklardan o'tish yugurishlari;
- estafeta yugurishlari;
- yo'nalishni tez o'zgartirish mashqlari.

5. Egiluvchanlik

Egiluvchanlikni tarbiyalash uchun:

- cho'zilish mashqlari (stretching);
- gimnastik mashqlar;
- sakrashlardan oldingi tayyorgarlik mashqlari.

Amaliy tavsiyalar

- Har bir mashg'ulot isinsh mashqlari bilan boshlanishi kerak.
- Yuklama asta-sekin oshiriladi, ortiqcha zo'riqishdan saqlanish lozim.
- Mashg'ulotlar yakunida bo'shashtiruvchi mashqlar bajarilishi kerak.
- Har bir jismoniy sifatni tarbiyalashda yosh, jins, tayyorgarlik darajasi inobatga olinishi zarur.

Yengil atletika mashg'ulotlari insonning jismoniy va ma'naviy jihatdan barkamol bo'lishida muhim vosita hisoblanadi. Tezlik, kuch, chidamlilik, chaqqonlik va egiluvchanlik kabi jismoniy sifatlarni muntazam mashqlar orqali tarbiyalash sog'lom avlodni shakllantirishda, ularni turli hayotiy vaziyatlarda mustahkam va faol bo'lishida katta ahamiyatga ega. Shu bois yengil atletika mashg'ulotlarini jismoniy tarbiya darslari, sport to'garaklari hamda mustaqil shug'ullanish jarayonida keng qo'llash zarur.

O‘ZBEK KURASHINING RIVOJLANISH TARIXI

Soatov Elmurod Maxmarayimovich

O‘zMPU. “Jismoniy tarbiya va sport” kafedrası mudiri,
pedagogika fanlari doktori (PhD)

Rixsiboyeva Yulduzxon Abduxoliq qizi

Belgiboyeva Nilufar Qodirali qizi

CHDPU “Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim” fakulteti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi sirtqi ta‘lim
BOT 23/4 guruh talabalari

O‘zbek kurashi — xalqimizning ko‘p asrlik tarixiy, madaniy va sport merosining ajralmas qismidir. U milliy g‘urur, jismoniy tayyorgarlik, jasorat va adolat ramzi sifatida qadrlanadi. Kurash qadimdan o‘zbek xalqi hayotida jismoniy chiniqish, harbiy tayyorgarlik va bayramlarning ajralmas qismi bo‘lib kelgan. Bugungi kunda esa u nafaqat milliy sport turi, balki xalqaro miqyosda tan olingan sport turi sifatida rivojlanmoqda.

Kurash — sport turi, belgilangan qoidaga muvofiq ikki sportchining yakkama yakka olishuvi. Kurashish san‘ati ko‘p xalqlarda qadim zamonlardan buyon ma‘lum.

Kurash ayniqsa Yunonistonda keng tarqalib, qadimgi olimpiada musobaqalaridan doimiy o‘rin olib kelgan. Milliy kurashning xilma-xil ko‘rinishlari Gretsiya, Italiya, Yaponiya, Turkiya, Eron, Afg‘oniston, Rossiya, O‘zbekiston, Gruziya, Armaniston, Ozarbayjon, Qozog‘iston va boshqa mamlakatlarda mavjud.

Bugungi kunda Respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni hamda milliy qadriyatimiz hisoblangan Kurashni rivojlantirish uchun yaratilayotgan imkoniyatlar aholi jismoniy madaniyatini oshirish uchun kuchli turtki bo‘lib xizmat qilmoqda.

Bu noyob topilmalar miloddan 1,5 ming yil ilgari ham kurash ajdodlarimiz turmush tarzining bir qismi bo‘lganidan dalolat beradi. Yunon yozuvchisi Klavdiy Elian (II-III asr) va boshqa tarixiy shaxslarning yozishicha, shu hududda umr kechirgan sak qabilasi qizlari o‘zlariga kuyovni yigitlar bilan kurashib tanlaganlar.

Keyinchalik qizlar kuyovni shart ko‘yish yo‘li bilan aniqlashgan va bu shartda kurash musobaqasi bo‘lgan. Bunga o‘zbek xalq qahramonlik dostoni — „Alpomish“ dagi Barchin shartlarini misol qilib ko‘rsatish mumkin. Ulardan biri ikki kurashuvchining biri o‘z raqibining belbog‘idan ushlab o‘ziga tortadi, shu bilan birga o‘z raqibidan qutulishning chorasini qiladi. Bu ta‘rif zamonaviy Kurash qoidalariga yaqindir.

Shuningdek, Mahmud Koshg‘ariyning „Devonu lug‘otit turk“, Alisher Navoiyning „Hamsa“, „Holoti Pahlavon Muhammad“, Zayniddin Vosifiyning „Badoye‘ ulvaqoye“, Husayn Voiz Koshifiyning „Futuvvatnomai sultoni“, Zahiriddin Muhammad Boburning „Boburnoma“ asarida kurash haqida qimmatli ma‘lumotlar bor. IX-XVI asrlarda kurash xalqo‘rtasida keng ommalashgan. Shudavrda Pahlavon Mahmud, Sodiq polvon qabilar kurash dovrug‘ini oshirishgan. O‘zbek xalqining an‘anaviy sport turlaridan biri bo‘lmish kurash uch yarim ming yillik tarixga ega.

Kurash o'zbekcha so'z bo'lib, u qator qadimiy sharq adabiy manbalarida yaklama yakka olishuv va ijtimoiy ko'ngilochar sport turi sifatida tilga olingan.

Bundan ming yil muqaddam paydo bo'lgan afsonaviy Alpomish eposida kurash olis o'tmishda O'zbekiston zaminida ommaviy tus olgan eng sevimli va nufuzli sport turi bo'lganligi qayd etiladi.

Qadimda va o'rta asrlarda yashab ijod etgan qator faylasuf va tarixchilar o'z asarlarida kurashni alohida ehtirom ila tilga olganlar.

Sharqning buyuk mutafakkirlaridan biri bo'lmish Abu Ali Ibn Sino kurash

bilan shug'ullanmoq jon va tan sog'ligini ta'minlashning eng yaxshi vositasidir, deya e'tirof etgan. Shunga qaramasdan hali-hanuz kurash aynan qachon va qerda paydo bo'lganligi xususida aniq ma'lumotlar mavjud emas. O'z navbatida bunday mavhumlik qator olimlar tomonidan kurashni qadimiy sport turlaridan biri sifatida e'tirof etilishi uchun to'siq bo'la olmadi. Eramizning IX asrida kurash rivoji yangi bosqichga ko'tarildi. O'sha kezlarda zamonaviy O'zbekiston hududida istiqomat qiluvchi aholi an'anaviy bayramlar, to'y hashamlar va yirik jamoatchilik tadbirlari davomida kurashdan ko'ngil ochish va dam olish vositasi sifatida foydalanganlar. Keyinroq kurash ko'ngil ochish vositasidan mustaqil sport turi va jismoniy chiniqish usuliga aylandi. Eng kuchli kurashchilar xalq orasida ma'lumu-mashhur bo'lib, ular haqida afsonalar to'qila boshlandi. XII asrda yashab o'tgan Pahlavon Mahmud buning yaqqol namunasidir. Hali-hanuz uning qabri ziyoratchilarning sevimli maskani va muqaddas qadamjolaridan biri hisoblanadi.

XIV asrda insoniyat tarixida yorqin iz qoldirgan tengi yo'q sarkarda va davlat arbobi Amir Temur o'z askarlarini chiniqtirish va jismoniy tayyorgarligini oshirish

maqsadida kurashdan foydalangan. Ma'lumki, Amir Temur armiyasi zamonasining eng qudratli va yengilmas qo'shini hisoblangan.

Vaqt o'tishi bilan kurash zamonaviy O'zbekiston hududida istiqomat qiluvchi aholining eng sevimli va ardoqli an'analardan biriga aylandi. Shu ma'noda kurash o'zbeklarning qon-qoniga singib ketgan, deb aytish mubolag'a bo'lmaydi. Ushbu sport turiga bo'lgan muhabbat otalardan bolalarga meros sifatida o'tib keladi. Bugungi kunga kelib birgina O'zbekistonda kurash bilan muntazam shug'ullanuvchilarning soni ikki millionga yetgan. Ushbu sport ishqibozlari va havaskorlarning soni esa behisobdir.

O'zbek kurashining kelib chiqish tarixi

O'zbek kurashining ildizlari bir necha ming yillik tarixga borib taqaladi. Qadimgi manbalarda turli xalq o'yinlari, jangovar mashqlar va marosimlar tarkibida kurashning mavjudligi qayd etilgan. Arxeologik topilmalar, shuningdek, qadimgi Xorazm, Baqtriya va So'g'd madaniyatlarida kurash unsurlarini aks ettiruvchi tasvirlar mavjud. Kurash asrlar davomida xalq o'yinlarining asosiy turi sifatida shakllanib, har bir hududda o'ziga xos uslub va an'analarni saqlab qolgan.

Kurashning xalq hayotidagi o'rni

Kurash o'zbek xalqining urf-odatlarini, to'y-tomoshalari va bayramlarining ajralmas qismi bo'lgan. Ko'plab tarixiy manbalarda, jumladan, Amir Temur davrida ham kurash musobaqalari o'tkazilgani haqida ma'lumotlar mavjud. Kurash faqatgina jismoniy kuch

sinovi emas, balki odob-axloq, hurmat va halollikni targ'ib etuvchi maktab sifatida ham e'tirof etilgan.

Mustaqillikdan oldin kurashning rivojlanishi

Mustaqillikdan oldingin davrda o'zbek kurashi uchun sinov davri bo'ldi. Bu paytda milliy sport turlari ko'pincha ikkinchi darajali deb qaralgan bo'lsa-da, o'zbek sportchilari kurashni rivojlantirishga intildilar. Shu davr oralig'ida o'zbek kurashchilari xalqaro turnirlarda hamda musobaqalarda o'zbek kurashiga yaqin sport turlari bo'yicha faol qatnashib, o'zbek kurashining sport shaklini yaratish yo'lida izlanishlar olib borishdi. Aynan shu yillarda o'zbek kurashining texnikasi, qoidalari va musobaqa tizimi shakllana boshladi.

Mustaqillik davrida o'zbek kurashining yangi bosqichi

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy sport turlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berildi. 1998-yilda Toshkent shahrida Butunjahon Kurash Assotsiatsiyasi (IKA) tashkil etildi. Bu tashkilot o'zbek kurashini xalqaro miqyosga olib chiqishda muhim rol o'ynadi. Bugungi kunda kurash bo'yicha jahon chempionatlari, Osiyo o'yinlari va boshqa yirik musobaqalar muntazam o'tkazilib kelmoqda. Kurash endilikda 140 dan ortiq mamlakatda rivojlanmoqda.

O'zbek kurashining xalqaro nufuzi

O'zbek kurashi xalqaro sport maydonida o'z o'rnini mustahkamlab bormoqda. 2018-yilda Indoneziyada o'tgan Osiyo o'yinlarida kurash ilk bor rasmiy sport turi sifatida kiritildi. Shu bilan birga, o'zbek kurashi xalqaro sport tashkilotlari tomonidan tan olingan bo'lib, kelajakda Olimpiya o'yinlari dasturiga kiritilishi kutilmoqda. Bu yutuqlar o'zbek xalqining sport sohasidagi faxrli merosi va azaliy qadriyatlarining e'tirofi sifatida baholanadi.

Kurashning yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati

Kurash yoshlarni vatanparvarlik, matonat, sabr-toqat va halollik ruhida tarbiyalaydi. Bugungi kunda maktab, litsey va oliy o'quv yurtlarida kurash bo'yicha to'garaklar faoliyat yuritmoqda. Bu esa sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy madaniyatni rivojlantirish va sport orqali milliy g'ururni oshirishga xizmat qilmoqda.

O'zbek kurashi – xalqimizning boy ma'naviy va jismoniy merosidir. U nafaqat sport turi, balki millat ruhi, jasorat va halollik timsolidir. Bugungi kunda kurash xalqaro miqyosda e'tirof etilgan sport turi sifatida O'zbekistonning dunyoga tanitilishida muhim o'rin tutadi. O'zbek kurashining rivojlanish tarixi — bu xalqimizning irodasi, madaniyati va sportdagi buyuk an'analarining yorqin ifodasidir.

1980 yillarning boshida mashhur o'zbek kurashi ustasi, dyuzdochi va sambochi Komil Yusupov o'zbek kurashining boy merosini tadqiq etish ishlarini boshlab yubordi. Ushbu sport turining qayta tiklanishining faollaridan biri bo'lgan mazkur zotning asosiy maqsadi kurashning xalqaro me'yorlarga mos bo'lgan yangicha qoidalarini ishlab chiqishdan iborat bo'ldi. To'qsoninchi yillarning boshlariga kelib u ushbu sharaflı vazifani muvaffaqiyatli ado etib o'zbek kurashini xalqaro arenaga olib chiqishni o'z oldiga maqsad qildi. Avvaliga u o'zi ishlab chiqqan kurash qoidalarini jamoatchilik, mutaxassislar va ishqibozlar e'tiboriga havola etdi.

Yangi qoidalar o'zbek kurashining eng ardoqli an'analari va maxsus kiyim bosh, musobaqalarni o'tkazish joyi va bellashuvning davom etish muddati kabi xalqaro sport me'yorlarini o'zida mujassam etdi. Sport mutaxassisleri Komil Yusupov tomonidan ishlab chiqilgan kurash qoidalari to'laligicha xalqaro sport talablariga javob berishini e'tirof etdilar. Kurash qoidalarining asosiy afzalliklaridan biri shundaki, ular yotgan holda bellashuvni davom ettirilishiga yo'l qo'ymaydi.

Sportchilardan birining tizzasi gilamga tegishi bilan oq hakam bellashuvni to'xtatadi va kurashchilar turgan holda musobaqani davom ettirishadi. Bu hol kurashni tez sur'atlarda olib borilishi va muxlislar uchun qiziqarli va maroqli bo'lishini ta'minlaydi. Bundan tashqari kurash qoidalari belbog'dan pastki qismni ushlovchi yoki og'riq qo'zg'atuvchi va bo'g'uvchi uslublarni ishlatishni ta'qiqlaydi. Shu tariqa kurash sportchilarga tan jarohati yetkazilishining oldi olingan eng xavfsiz sport turlaridan biriga aylandi. 1991 yilda O'zbekiston o'z mustaqilligini e'lon qilishi kurashga yangicha hayot baxsh etdi.

Respublika hukumati 70 yil totalitar tuzum davrida oyoq-osti qilingan o'zbek xalqining milliy qadriyatlari va an'alarini qayta tiklashni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. Milliy sport turi hisoblanmish kurashni qayta tiklash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilandi.

1992 yilda Komil Yusupov O'zbekiston Respublikasi prezidenti qabulida bo'ldi.

Bo'lib o'tgan suhbat chog'ida o'zbek kurashini nafaqat ona diyorimizda, balki chet ellarda ham rivojlantirish masalalari muhokama etildi. Kurashni haqiqiy xalqaro sport turiga aylantirish, keyinchalik esa olimpiada o'yinlari dasturiga kiritish eng asosiy maqsad bo'lib qolmoqda.

O'sha uchrashuvdan so'ng, Komil Yusupov boshchiligidagi faollar guruhi o'zbek kurashini xalqaro miqyosda rivojlantirishga qaratilgan faoliyatni boshlab yubordilar.

Ular tomonidan O'zbekistonning turli hududlarida uyushtirilgan qator yirik musobaqalar muvaffaqiyati haqiqatdan ham barchani hayratga soldi.

Mamlakatning turli chekkalaridan kelgan minglab kurashchilar musobaqalarda ishtirok etish istagini bildirgan bo'lsa, millionlab kurash ishqibozlari ushbu jozibali musobaqalardan bahra olish ishtiyoqida respublika bo'ylab stadionlarni to'ldirdilar.

Kurash faollarining sa'y-harakatlari O'zbekiston bilan chegaralanib qolmadi. Ular 1992 yildan boshlab Janubiy Koreya, Kanada, Yaponiya, Hindiston, AQSh, Monako va Rossiyada o'tkazilgan qator nufuzli sport anjumanlarida o'zbek kurashini tanitishga qaratilgan tadbirlarga bosh qosh bo'ldilar.

Ushbu sa'y-harakatlar natijasida O'zbekiston poytaxti Toshkentda bo'lib o'tgan kurash bo'yicha birinchi xalqaro musobaqalarda dunyoning 30 ga yaqin mamlakati vakillari ishtirok etdilar. Toshkent markazida 30 ming kishiga mo'ljallangan stadion tomoshabinlarga to'lib ketdi. O'zbekiston va uning tashqarisidagi millionlab teletomashabinlar televizorda batafsil olib ko'rsatilgan musobaqalarni yaqindan kuzatib bordilar. Kurash eng qadimiy bellashuv turlaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga jahon sahnasida u eng yosh sport turi hamdir.

O'zining uzoq o'tmishiga qaramasdan kurash faqatgina 1998 yilda jahon sport sahnasida shahdam odim tashladi. Ushbu odimlar na yengil va na qisqadir. Avval

boshidanoq kurashning porloq odimlari va undan kutilgan maqsad aniq belgilangan edi. U ham bo'lsa O'zbek kurashini xalqaro sport turiga aylantirishdir.

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA VATANPARVARLIK TUYG'USINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGINING INTEGRATION IMKONIYATLARI

Soatov Elmurod Maxmarayimovich

O'zMPU. "Jismoniy tarbiya va sport" kafedrasini mudiri,
pedagogika fanlari doktori (PhD)

Jumanazarova Go'zal Murodjonovna, Rahmonova Zarnigor Baxtiyorovna

CHDPU. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi sirtqi ta'lim
BOT 23/4 guruh talabalari

Ushbu maqola kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish yuzasidan ishlab chiqilgan uslubiy va amaliy takliflar jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi, jismoniy tarbiya fanini o'qitish

texnologiyalari va loyihalash, tarbiyaviy ishlar metodikasi, umumiy pedagogika fanidan o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy ta'minotni ishlab chiqishda foydalanilgan. Bo'lajak o'qituvchilarda fuqarolik va vatanparvarlik kompetensiyasini rivojlantirish

mezonlari va ko'rsatkichlaridan "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi"ni joriy etishda tarbiyalanganlikni baholash indikatorlari sifatida foydalanilgan. Natijada bo'lajak pedagoglarni talabalarda Vatanga sadoqat kompetensiyasini shakllantirishga tayyorgarligini tashxis etish imkoniyati oshgan. Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirishning kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan interfaol shakl, metod va vositalaridan "Tarbiya fanini o'qitish texnologiyasi" qo'llanmasini ishlab chiqishda foydalanilgan.

Tayanch so'zlar: Vatanparvarlik ongi, vatanparvarlik dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy, fuqarolik-vatanparvarlik, harbiy-vatanparvarlik, sport va vatanparvarlik, pedagogika, bo'lajak o'qituvchilar, tarbiyaviy faoliyat, ta'lim, tarbiya, kompetensiya, modernizatsiya.

Kirish.

Fuqarolik va vatanparvarlik tarbiyasi – bu talabalarning ijtimoiy faolligini, mas'uliyatini, huquqiy madaniyatini, etuk fuqaroligini shakllantirish va rivojlantirish, o'z xalqiga ongli, fidokorona, o'z ixtiyori bilan xizmat qilishga doimiy tayyor va konstitutsiyaviy burchini ado etishdir. Bu yo'nalish, avvalo, davlat va fuqaro o'rtasidagi mavjud huquqiy normalarga asoslangan bo'lib, amalda bolalar va yoshlarga barcha zarur huquqlarni beradi va ularni amalga oshirishga o'z hissasini qo'shadi. Tarixiy va o'lkashunoslik vositalari bo'yicha ta'lim –tarixiy va madaniy ildizlarni o'tmishga tegishli hissiy tajriba darajasida bilishga, Vatanning yagonaligini, uning taqdiri, u bilan davomiyligini, ajdodlar va zamondoshlarning ishlariga daxldorlik bilan faxrlanishga va

jamiyatda va davlatda sodir bo'layotgan voqealar uchun tarixiy mas'uliyatga e'tibor qaratadi. Bu Vatan uzoq tarixi, jahon tarixiy jarayonida, jamiyat rivojlanishi va mustahkamlashda harbiy tashkilot, mentaliteti, axloq, urf-odatlar, e'tiqod va xalqimiz an'analarini tushunish, tashqi tahdidlardan uning himoya o'rganish uchun yosh avlod turtki rivojlanadi, mamlakat mustaqilligi uchun kurashgan turli avlodlarning qahramonona o'tmishi.

Qahramonlik va vatanparvarlik tarbiyasi – unda tariximizdagi qahramonlik kasblari va muhim qahramonlik va tarixiy sanalarni targ'ib qilish, ota-bobolarimizning qilmishlaridan faxrlanish, qahramonlik an'analariga sadoqat va ularga daxldorlik hissi tarbiyalash. Qahramonlik va vatanparvarlik tarbiyasining asosiy yo'nalishlari: mamlakatning mardonavor o'tmishi, ajdodlarning buyuk xizmatlari va bugungi kunini oliy ta'lim muassasalari ta'lim-tarbiya jarayonida keng targ'ib qilish;

ta'lim muassasalarida milliy tariximizning muhim qahramonlik va tarixiy sanalariga tayyorgarlik ko'rish va nishonlashga talabalarni faol jalb etish;

talabalar bilan ajdodlar jasorati va qahramonligi bo'yicha viktorina va kechalarni muntazam o'tkazib borish; talabalarda qahramonlik an'analariga sadoqat tuyg'ularini shakllantirish va rivojlantirish, ularni ketma-ket davom ettirishga intilish va boshqalar.

Tadqiqotning usuliyati va tashkil etilishi.

Sport va vatanparvarlik tarbiyasi – jismoniy madaniyatni shakllantirish, kuch-quvvat, epchillik, chidamlilik, g'alabaga erishish irodasini tarbiyalash, sog'lom turmush tarzi va salbiy va zararli odatlarga to'siq qo'yishga qaratilgan.

Sport va vatanparvarlik tarbiyasining asosiy yo'nalishlari: talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, bolalar va yoshlarda salbiy va zararli odatlarning paydo bo'lishiga qarshi; ta'lim muassasalarida talabalar uchun ommaviy sport tadbirlarini muntazam o'tkazish;

ta'lim muassasalarida talabalar sport jamoalarini tashkil etish;

talabalar o'rtasida eng yaxshi sport yutuqlarini targ'ib qilish;

milliy tariximizning muhim va qahramonona sanalarida sport bayramlarini keng o'tkazish, fuqarovatanparvar qiyofasida sport komponentini yangilash;

ta'lim muassasalarida ommaviy tashviqot va vatanparvarlik yo'nalishidagi tadbirlarga sport elementlarini kiritish va boshqalar.

Talabalarda vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish uchun konkursli metodika, o'yinli faoliyat (rolli o'yinlar, sahnalashtirish, "Rasmlar tilga kirganda" o'yini; loyiha yaratish ustida guruhli ish; ijodiy ishlarni bajarish (adabiy insholar, muhokamali esse, adabiy portret);

turli vazifalarni bajarish bo'yicha ijodiy guruhdagi ishlar; muammoli savollarni muhokama qilish; qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlash; biror masalalarni hal etishda o'zining shaxsiy nuqtai nazarini aniqlash va bayon etish; konkurslar) muvaffaqiyatli hal qilish imkonini beradi. Bunday mashg'ulotlarning o'yin xarakterida bo'lishi ijodkorlik muhitini hosil qilib, talabalardagi turli individual o'ziga xosliklarni namoyon bo'lishiga imkon beradi. Bunday tadbirlarni o'tkazish orqali talabalarning bilish faoliyati rivojlanadi.

Ularni tashkil etishda eng muhimi natija emas, unga tayyorlanish jarayonidagi talabalarning rollarning taqsimlay olishlari, birlashishlari kelisha olishlari, mustaqillik, tajabbuskorlik va ijodiy qobiliyatlarini namoyon eta olishlari hisoblanadi. Intellektual-bilish o'yini "Adabiy qahramonlar kechasi"ga tayyorlanishda talabalar asarlardagi voqealar, hodisalar, syujetlar, bosh qahramonlar va personajlar haqidagi asosiy ma'lumotlarni takrorlaydilar. Qiziqishlariga ko'ra guruhlariga bo'linish amalga oshiriladi: bir guruh tomosha hamda sahna bezaklarini tayyorlaydi;

ikkinchi guruh "adabiy kecha qahramon"lari bo'lish uchun tayyorgarlik

ko'rishadi, uchinchi guruh "Tavsifini bayon eting" konkursiga tayyorgarlikni amalga oshiradi. Bu jarayonda albatta, o'qituvchining bolalarni qiziqitira olishi, tayyorlanish davrida aniq ko'rsatma tarzida yordam bera olishi juda muhim. Va asosiy natija talabalarning ko'zlarida qoniqish va quvonch hissini ko'ra olish, "Qachon yana bunday o'yin bo'ladi?" kabi savollarning tug'ilishidir.

Talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish, ijodiylikni va bir paytning o'zida aniq shaxsiy sifatlarni shakllantirishni o'zida aks ettiruvchi vositalardan biri loyiha metodidir. Mazkur metodni qo'llash natijasida shunday xulosalarga keldik: talabalarni tadqiqotchilik metodi unsurlaridan foydalanishlariga erishish o'qituvchiga ta'lim oluvchilarni bilim olishlariga qanday yordam bera olish, ularning bilish faoliyatini yo'naltirishga imkon beradi. Mazkur texnologiya uch "zanjir"ni o'zida birlashtiradi:

mustaqillik, faoliyat, natija. Loyihani bajarishda talabalar no'malumlik muhitiga tushib qolishadi, biroq aynan bu holat ularning bilish faolligini oshiradi. O'qituvchining vazifasi esa, loyihani bajarish jarayonida mantiqiy zanjir:

tanlashga qiziqish

–g'alaba (mag'lubiyat)

– refleksiya

– adekvat baho (o'z-o'zini baholash)

– refleksiya (I. Chechel bo'yi-cha)ni to'g'ri amalga oshirishdir.

Badiiy asarlardagi vatanparvarlikka doir qarashlarni ajratib olishda talabalarga Rivin metodikasi yaxshi yordam beradi. Rivin metodikasi bo'yicha ishni abzaslar matn qismi sifatida tushuniladigan xatboshilarni o'rganish tashkil etadi.

Bunda har bir abzas tugallangan mazmunga ega bo'lishi, biri ikkinchisini to'ldirib borishi zarur. Har bir abzasning asosiy mazmunini ajratishda o'qituvchi quyidagi moduldan foydalanishi mumkin: matndagi yangi so'z va so'z birikmalirini toping; qo'shimcha manbalardan foydalangan holda, ularning ma'nosini tushuntiring; siz ularni to'g'ri tushunganigizga ishonch hosil qilishingiz uchun yangi so'zlar ishtirokida gaplar tuzing;

abzasning ochqich so'zi yoki so'z birikmasini toping;

nima uchun uni siz ochqich so'z, deb hisoblashingizni og'zaki tushuntiring;

abzas g'oyasini aytib bera olish uchun ochqich so'z ishtirokida gap tuzing; mazkur so'z bilan bog'liq yana bitta gap tuzing va o'z nuqtai nazaringiz asosida yaxshi, deb hisoblaganingizni tanlab oling; yaxshi, deb topganingizni daftaringizga yozib oling; agar, abzasda ochqich so'z bo'lmasa, mazkur abzasdagi asosiy ob'ektlardan birini nomlang va u bilan bog'lab gap tuzing;

o'qituvchi, talabalar tomonidan yoki darslikda berilgan savollarga javob tayyorlang;

kursdoshlaringiz uchun savollar tayyorlang; avval o'rganilgan yoki o'qilgan materiallar bilan bog'liqlikda olingan axborotlarni ko'rib chiqing.

Erkin debatlarini biz bir nechta parallel sinflar bilan o'tkazdik. Munozaraning mazkur shaklidan foydalanish talabalarning o'z nuqtai nazarlarini erkin aytish va o'z fikrda qolishlarini ta'limning maqsadi sifatida qo'yadi. Erkin debatlar ishtirokchilari g'oyaga munosabatlari bo'yicha "tarafdor" va "qarshi" argumentlarini ayta olish ko'nikmasiga ega bo'lishlari kerak.

Erkin debatlarini o'tkazish bo'yicha bizning tajribamiz shuni ko'rsatadiki, muammoni muhokama qilish samarador bo'lishi uchun yigirma kishidan iborat ishtirokchilar guruhini tuzish va qirq besh minut davomida o'tkazish zarur.

Muhokama avvaldan tayyorgarlik ko'rish asosida, talabalar orasida alohida hurmatga sazovor tajribali o'qituvchi tomonidan o'tkazilishi kerak.

Erkin debatlarini o'tkazish metodikasi:

- munozarani tayyorlash vaqtida uning rahbari suhbatning umumiy yo'nalishini rejalashtirishi va rejalashtirilgan munozaraning mavzusini talabalarga oldindan e'lon qilishi kerak;

- debatning ochilishida o'qituvchi mavzuni eslatib o'tadi va muhokamani o'tkazish rejasi bilan tanishtiradi;

- boshlovchi reglamentga amal qilishi va barcha ishtirokchilarning so'zga chiqishlariga imkon berishi zarur;

- munozara davomida boshlovchi reja bo'yicha navbatdagi punktga o'tib borilishini va har bir punkt bo'yicha yakunini chiqarishni nazorat qiladi.

Dissertatsiyaning "Bo'lajak pedagoglarda vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish samaradorligi" deb nomlangan uchinchi bobida tajriba-sinov ishlari mazmuni va natijalari yoritib berilgan.

Tajriba-sinov ishlari davomida quyidagi pedagogik vazifalar hal qilindi:

1. Tajriba-sinov maydonchalari aniqlandi.

2. Tajriba-sinov muddatlari, bosqichlari belgilandi va har bir bosqichda amalga oshiriladigan xususiy vazifalar aniqlandi.

3. Tajriba-sinov jarayoni ishtirokchilari, ya'ni respondentlar soni belgilab olindi hamda tajriba va nazorat guruhlariga ajratildi.

4. Respondentlar tajriba-sinov ishlarining amalga oshirilishidan xabardor qilindi.

5. Tajriba-sinov ishlarini tashkil etuvchi mas'ullar aniqlandi.

6. Tajriba-sinov materiallari sifatida dastlabki ishlanmalar tayyorlandi va uning mazmuni tadqiqot bazasi sifatida universitet Kengashlarining yig'ilishlarida muhokama etildi.

7. "Talaba. Vatanparvar. Fuqaro" dasturining mazkur yo'nalishdagi pedagogik imkoniyatlari o'rganildi.

8. Anketa, test, suhbat, intervyu, kuzatish, sotsiologik tadqiqot kabi metodlar yordamida talabalarda ma'naviy kompetentligining rivojlanganligi aniqlandi.

9. Talabalarda vatanparvarlik tuygʻusini rivojlantirish jarayonida qoʻllaniladigan maqbul shakllar, metodlar va vositalar belgilab olindi.

10. Ishlab chiqilgan metodika taʼkidlovchi tajriba sinov jarayonida sinovdan oʻtkazildi hamda uning natijalari tahlil etildi.

11. Ishlab chiqilgan metodika samaradorligini aniqlashga erishish. Shu maqsadda tadqiqot obʼekti hisoblangan tajriba-sinov maydonlarida auditoriya va auditoriyadan tashqari mashgʻulotlarda taqdim etilayotgan metodikadan foydalanildi hamda uning samaradorligi aniqlandi, zarur holatlarda uning mazmuniga oʻzgartirishlar kiritildi.

12. Talabalarda vatanparvarlik tuygʻusini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan oʻzgartiruvchi va nazorat qiluvchi tajribalar izchil tarzda tashkil etildi va ularning muvaffaqiyatli kechishini taʼminlovchi shart-sharoitlar yaratildi.

13. Tajriba-sinov ishlarining natijalarini umumlashtiruvchi, taʼkidlovchi, oʻzgartiruvchi, shuningdek, nazorat qiluvchi tajriba koʻrsatkichlari oʻzaro taqqoslandi, samaradorligi xususida yakuniy xulosa chiqarildi va umumiy natijalar matematik-statistik metod yordamida qayta ishlandi.

Talabalarda vatanparvarlik tuygʻusini rivojlantirish boʻyicha tashkil etilgan tajriba-sinov ishlari quyidagi tamoyillarga muvofiq amalga oshirildi:

- tajriba-sinov ishlarining aniq maqsadga yoʻnaltirilganligi;
- tajriba-sinov ishlarining izchilligi, tizimliliigi va uzviyligining taʼminlanganligi;
- muammoning nazariy asoslari bilan amaliy ishlanmalar orasida oʻzaro aloqadorlikning mavjudligi;
- respondentlarning oʻz imkoniyatlarini erkin roʻyobga chiqara olishlariga erishilganligi;
- tajriba-sinov ishlarini tashkil etishdan koʻzlangan asosiy maqsadga erishish uchun qulay pedagogik vaziyatning vujudga keltirilganligi.

Talabalarda vatanparvarlik tuygʻusini rivojlantirish tajriba-sinov ishlarining muvaffaqiyati quyidagi pedagogic shart-sharoitlarni yaratish orqali taʼminlandi:

- tajriba-sinov materiallari mazmuni asosiy maqsaddan kelib chiqqan holda tanlanganligi;
- tajriba-sinov materiallariga mos keladigan didaktik vositalar, shakllar, usullar va metodlarning tanlanganligi;
- tajriba-sinov jarayoni ishtirokchilari – respondentlar sonini taqqoslash, qiyoslash imkoniyatini beradigan koʻrsatkich boʻla olishiga erishilganligi;
- respondentlarning tajriba-sinov ishlari mazmunmohiyatidan toʻlaonli tarzda xabardor etilganligi;
- tajriba-sinov ishlarini amalga oshirishda tadqiqotchi yoki ushbu faoliyatni tashkil etishga masʼul boʻlgan etakchipedagog bilan respondentlar oʻrtasida samimiy muloqot hamda oʻzaro hamkorlikning oʻrnatilganligi;
- tajriba-sinov ishlarini yoʻlga qoʻyish maqsadida respondentlar bilan muloqot qila olish imkoniyatining yaratilganligi;
- tajriba-sinov ishlari natijalarining doimiy ravishda umumlashtirib tahlil etilganligi;

– umumiy natijalarni qayta tahlil etish imkoniyatini beradigan matematik-statistik metodlarning aniqlanganligi.

Talabalarda vatanparvarlik tuyg‘usining rivojlanganligini aniqlashda quyidagi mezonlarga tayanildi:

1. Vatanparvarlik tuyg‘usi yorqin namoyon bo‘ladi (namunali) – o‘lka tarixi va hozirgi hayotiga qiziqadi, tabiatga mehr qo‘yib, uni asrashni o‘z burchi deb biladi. O‘z uyi, mahallasini sevadi, vatanining buyuk kishilari bilan faxrlanadi.

Vatanparlik tushunchasining mohiyatini biladi, Vatanga, millatiga xiyonat qilgan kimsalarga o‘z shaxsiy munosabatlarini ifodalay oladi. O‘zbekistonda yashovchi barcha millat va elatlarning vakillari uchun O‘zbekiston yagona Vatan ekanligini anglaydi.

2. Vatanparvarlik tuyg‘usi namoyon bo‘ladi, lekin hali ehtiyojga aylangani yo‘q, kursdoshlari jamoaning nazorati talib etiladi (yaxshi) – Vatanning tarixi va madaniyati bilan qiziqadi, kursdoshlari va o‘quvchilar bilan vatanparvarlik bo‘yicha ishlar olib boradi. Atrofdagi kishilarga g‘amxo‘rlik qiladi, mehr-shafqat ishlarida ishtirok etadi, ammo boshqalardan buni talab eta olmaydi.

3. Vatanparvarlik tuyg‘usi nisbatan kam namoyon bo‘ladi (qoniqarli) – Vatan tarixi bilan kam qiziqadi, u bilan bog‘liq ishlarni faqat nazorat ostidagina bajaradi va qatnashadi.

4. Vatanparvarlik tuyg‘usi juda kam namoyon bo‘ladi (qoniqarsiz) – Vatanning tarixi va madaniyati bilan qiziqmaydi, e‘tiborsiz.

O‘ZBEK XALQINING QADIMIY QADRIYATLARIDA KURASH

Soatov Elmurod Maxmarayimovich

O‘zMPU. “Jismoniy tarbiya va sport” kafedrasini mudiri,
pedagogika fanlari doktori (PhD)

O‘zbek xalqining qadimiy qadriyatlari, mardlik, jasurlik, vatanparvarlik, gumanizm g‘oyalarini o‘zida mujassam etgan milliy sportimiz bo‘lgan kurashni ommalashtirish, dunyoga tanitish hamda ushbu qadriyatimizni umumjahon durdonasiga aylantirish bo‘yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, prezidentimizning «Kurash milliy sport turini rivojlantirish va uning xalqaro nufuzini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4881-son qarorida buyuk ajdodlarimizdan meros qolgan kurash sportining boy an‘analari va qadriyatlarini kelajak avlodlarga yetkazish, o‘zbek sporti brendi nomi bilan kurashning jahon arenasidagi rolini oshirish, yoshlarning milliy sportga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash orqali yoshlarning, shuningdek, jahon xalqlarining mazkur sport turi bilan shug‘ullanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratishni maqsad qilgan[1].

Kurash insoniyatga ma‘lum bo‘lgan eng qadimiy xalq o‘yin uslublaridan biridir. Tadqiqotlarga ko‘ra, Bu sport turi hozirgi O‘zbekiston hududida kamida 3500 yil avval paydo bo‘lgan. “Kurash” o‘zbek tilida “maqsadga halol yo‘l bilan erishish” degan ma‘noni anglatadi. Qadimda bu jangovar usul urushlarda aholini himoya qilish uchun qo‘llanilgan.

To'y-hashamlarda, bayramlarda, mahalliy va milliy tantanalarda erkaklar kurash bo'yicha o'z mahoratlarini namoyish etganlar. Bu haqda ko'plab qadimiy adabiy-tarixiy manbalarda qayd etilgan. Surxon, Zarafshon va Farg'ona vodiylaridan topilgan ko'plab nodir qadimiy topilmalar, qoyatoshlarga chizilgan grafik san'at naqshlari yuqoridagi fikrlarni to'liq tasdiqlaydi. Markaziy Osiyo xalqlari folkloriga oid bir qancha namunalar, jumladan, "Alpomish", "Gurug'li", "Avazxon", "Rustam", "To'lg'onoy" dostonlarida mard, jasur, epchil, zukko va donishmand kishilar ulug'langan, bu qahramonlar millat timsoli sifatida e'zozlangan. xalq qahramonlarining mardlik va jasorat borasidagi ishlari komil inson sifatida e'zozlanib, komillik timsoli bo'lgan.

"Alpomish" dostoni o'zbek xalqi folklorida o'z o'rniga ega. Bu dostonlarning badiiy g'oyalari hayotiy asosga ega bo'lib, real tarixiy voqealar bilan uyg'unlashadi. "Alpomish"da kurashchilarning kurashlari, ularning kuch-qudrati, epchilligi, bag'rikengligi, kurashda bilishi yoki qo'llashi badiiy yo'l bilan tasvirlangan. Tarixiy, etnografik va falsafiy olimlarning tadqiqotlari, izlanishlari, ilmiy arxeologik kuzatishlari natijasida topilgan ashyoviy dalillar kurashga oid muhim dalillarni beradi. Dastlabki individual sport turi sifatida tanilgan kurash Movorounnahr hududida o'z istiqbolini topgan.

Ma'lumki, Amir Temur qo'shini dunyoning yarmini bosib olgan va hech qachon mag'lub bo'lmagan. Oradan asrlar o'tib Kurash hozirgi O'zbekiston hududida istiqomat qiluvchi xalqlar orasida eng sevimli va qadrlı an'analardan biriga aylandi. O'zbeklarning genida, qonida Kurash bor, deyishadi. Bugungi kunda O'zbekistonda ikki millionga yaqin aholi ushbu sport turi bilan shug'ullanadi. Minglab yillar davrda yashab o'tgan xalqlarning to'y-hashamlarda, sayillarda yoki milliy bayramlarda kurash musobaqalarini o'tkazish odatiy hol bo'lib, mard, jasur yigitlarni g'urur bilan olqishlangan.

Buyuk yunon tarixchisi Gerodot o'zining "Tarix" asarida Osiyo xalqlari haqida ma'lumot bergan. Gerodot O'rta Osiyo xalqlarida milliy kurash borligini yozgan. O'rta osiyoliklarning hammasi Kurashni bilishardi. Kurash ular hayotining ajralmas qismi bo'lganlar.

Turli xalqlarda kurashning tarixi. Har bir xalqning o'ziga xos milliy kurashi yoki kurashi bor. Masalan Arab kurashi. Arablar o'rtasidagi kurashga Payg'ambarimiz Muhammad Mustafo (S.A.V.) misol bo'la oladi. U kishi kurash bilan shug'ullangan. U kishi Rukona ibn Yazid ismli yengilmas mashhur kurashchi bilan kurash tushib takror-takror g'alaba qozonganlari haqida mashhur rivoyatlar bor. Ali ibn Abu Tolib Roziollohi-anhu ham kurash bilan shug'ullangan va umri davomida biror marta ham mag'lubiyatga uchramagan, u kishi polvonlarning piri hisoblangan.

Fors kurashi. Rustami Doston forsning buyuk polvoni edi. Firdavsiy o'zining "Shaxnoma" asarini Rustami Dostonga bag'ishlagan. O'shandan beri Fors imperatorlari Kir, Doro, Kambis, kserklar ham Behustun qoyalarida jang qilganlar.

Gruziya kurashi. Chidaoba (kurash) - Gruziyaning barcha viloyatlari, qishloqlari va jamoalarida erkaklarning katta qismi shug'ullanadigan jang san'atining qadimiy turi. An'anani yoshlar, shahar aholisi, sport klublari, ta'lim muassasalari va havaskor tashkilotlar olib bormoqda. Bu kurash, musiqa, raqs va maxsus kiyimlar ("choxa") elementlarini

birlashtirgan murakkab amaliyotdir. O'rta asrlarning oxirigacha jangovar funktsiyaga ega bo'lgan Chidaoba asta-sekin ajoyib sport turiga aylandi.

Hind kurashi. Pehlvani va kushti so'zlari forscha pahlavani (qahramonlik) va koshti (kurash, lit. o'ldirish) atamalaridan kelib chiqqan bo'lib, qahramonlik kurashini anglatadi. Ushbu sport turi bilan shug'ullanuvchi kishi pehlvan (forscha qahramon so'zi), o'qituvchilar esa ustad deb nomlanadi.

Yaponiya kurashi. Dzyudo - bu Yaponiyada paydo bo'lgan jang san'ati bo'lib, hozirda u butun dunyoda Olimpiya sport turi sifatida tanilgan. Dzyudo 1882 yilda yaqin jangning bir turi bo'lgan jujutsu va u ruhiy intizom elementlarini birlashtirish orqali yaratilgan. Jujutsuning ildizlari sumoda yotadi.

Har bir davlatning o'z kurashi bor va ular juda o'xshash. Kutilganidek, birgina kurash sport turi turli xalqlarda turlicha rivojlangan[2].

Yangi kurashning rivojlanishi. Insoniyat tarixida yorqin iz qoldirgan beqiyos sarkarda va davlat arbobi Amir Temur XIV asrda kurashdan o'z askarlarini mustahkamlash, jismoniy tayyorgarligini oshirish uchun foydalangan. Ma'lumki, Amir Temur qo'shini o'z davrining eng qudratli va yengilmas armiyasi bo'lgan. 1980-yillar boshida taniqli o'zbek polvoni, dzyudochi va sambochi Komil Yusupov o'zbek kurashining boy merosini o'rganishga kirishdi. Ushbu sport turini qayta tiklashda faol ishtirok etgan shaxslardan biri kurashning xalqaro standartlarga javob beradigan yangi qoidalarini ishlab chiqishni asosiy maqsad qilgan. 1990-yillar boshiga kelib u bu ezgu vazifani muvaffaqiyatli uddaladi va o'zbek kurashini xalqaro maydonga olib chiqishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. U dastlab kurash qoidalarini jamoatchilik, mutaxassislar va muxlislar e'tiboriga havola etdi. 1992 yilda K.Yusupov O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qabulida bo'ldi. Uchrashuvda o'zbek kurashini nafaqat mamlakatimizda, balki xorijda ham rivojlantirish masalalari muhokama qilindi. Kurash 2018 yilgi Osiyo o'yinlarida rasman o'tkazildi. Bu esa juda katta yutuqdir. Asosiy maqsad-kurashni haqiqiy xalqaro sport turiga aylantirishdir. 1992-yilda O'zbekistonda kurash federatsiyasi tuzildi. Xalqaro kurash assotsiatsiyasi (IKA)ning 2003-yil Toshkentda o'tgan Kongressi har bir uchrashuvning qizg'in bo'lishini ta'minlash maqsadida rasmiy musobaqalarda bellashuv vaqtini 3 daqiqa qilib belgiladi. Ishlatilgan usullarga bajarilishiga mos ravishda „chala“, „yonbosh“, „halol“ baholari, qoidaga zid harakatlarga esa „tanbeh“, „dakki“, „g'irrom“ jazolari beriladi. Kurashuvchi „halol“ bahosini olsa (yoki raqibi „g'irrom“ bilan jazolansa) bu uning g'alabasini bildiradi. Ikki bor „yonbosh“ bahosini olish (yoki raqibining ikki bor „dakki“ deya jazolanishi) ham g'alabani anglatadi. „Chala“ baholari hisobga olib boriladi. Ballar tengligida oxirgi baho olgan kurashchiga g'alaba beriladi, kurashchilarning baho va jazolari soni teng holatda baho ustunlikka ega bo'ladi, jazolar soni teng bo'lsa oxirgi jazo olgan mag'lub hisoblanadi, agar barchasi teng (yoki baho va jazo olinmagan) bo'lsa, g'olib hakamlarning ko'pchilik ovozigga ko'ra e'lon qilinadi [3].

Kurashning sport turlaridagi o'rni va istiqboli. 6-sentabr barchamiz uchun yoqimli kun. Bu kun nafaqat qadrdon Kurashimiz tashkil topgan kun, balki Kurash oilasi va Kurash jamoasi tashkil topgan kun sifatida ham qadrlanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Xalqaro kurash assotsiatsiyasi faxriy prezidenti Shavkat Mirziyoyevning har tomonlama

qo'llab-quvvatlashi bilan kurash yangi bosqichga ko'tarildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 2-oktabrdagi qaroriga asosan 6-sentabr Kurash sporti kuni sifatida belgilandi.

O'zbek xalqining kelajakdagi eng buyuk rejalaridan biri milliy qadriyatimiz hisoblangan Kurashni Olimpiya o'yinlari dasturidan mustahkam munosib o'rnini egallashidir.

Kurash sportini samaradorligini oshirish texnik harakatlarini tartibga solish, belgilangan qoidaga muvofiq kurashish uchun kurashchidan kuchli jismoniy tayyorgarlik va psixologik barqarorlik, hamda psixofiziologik muvofiqlashgan harakat faoliyatlarini boshqarish talab etiladi. Shunday qilib, o'quv-trenirovka mashg'ulotlarida barcha uslublar turlicha birikkan holda, andozali shakllarda emas, balki sport tayyorgarligining muayyan talablarini hisobga olib, o'zgartirilgan shakllarda qo'llaniladi. Uslublarni tanlashda quyidagilarga e'tibor berish zarurdir. Sport mashg'ulotining maxsus tamoyillari, shug'ullanuchilarning yosh xususiyatlari, ularning malakasi hamda tayyorgarlik darajasiga qat'iy muvofiq bo'lishi shart.

13-14 YOSHLI O'SMIRLARDA DEVIANT XULQ-ATVORNI HARAKATLI O'YINLAR YORDAMIDA TASHXISLASH

Abduraximov Sardor Dilmurot o'g'li

“Jismoniy madaniyat nazariyasi”

kafedra o'qituvchisi

Ilhomova Zulfiraxon Nuriddin qizi

Maxamadjonov Oybek Abdukarim o'g'li

Tursinbayeva Maftuna Ashurali qizi

“Jismoniy madaniyat” ta'lim yo'nalishi talabalari

Yosh avlodning shaxs va subyekt sifatida shakllanishi, aqliy rivojlanishi, tarbiyalanganlik darajasi jamiyat tomonidan belgilangan odob-axloq, xulq me'yorlariga mos bo'lishi ularning komil inson bo'lib yetishishlariga zamin yaratadi, ta'lim-tarbiya tizimi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bizning davrimizdagi huquqbuzarliklar tanqidiy vaziyatni kuchaytiradi, jamiyatda tashvish tug'diradi. Pedagogika va psixologiya sohasida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, huquqbuzarlar sonini to'ldirish manbai ko'pincha deviant xulq-atvorli o'spirinlardir. Salbiy tendentsiyalar manbalarini, ularni kuchaytiradigan omillarni aniqlash, ularning namoyon bo'lish sabablarini bartaraf etish — bu davlat ahamiyatiga ega bo'lgan vazifalar, ularning echimi butun jamiyatning rivojlanishiga bog'liq. Shu munosabat bilan bugungi kunning eng muhim davlat vazifasi yosh avlodni tarbiyalash va tarbiyalash sohasida ijtimoiy dasturni ishlab chiqish va amalga oshirishdir. Deviant xatti-harakatlarning o'spirinlari turli xil sabablar va omillar tufayli juda murakkab hodisadir.

Tadqiqotning maqsadi: xalq pedagogikasining eng yaxshi yutuqlarini 13-14 yoshli o'smirlarda deviant xulq-atvorni harakatli o'yinlar yordamida tashxislash.

Tadqiqotning vazifalari:

1. Psixologik xususiyatlarning nazariy asoslarini o'rganish turli xil deviant turlarga moyil bo'lgan o'spirinlarning farovonligi xatti-harakatlar.
2. Psixologik farovonlik parametrlaridagi farqlarni o'rganish turli xil og'ishlarga ega bo'lgan o'spirinlarda.
3. Parametrlar o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish

Tadqiqotning tashkil etilishi. 13-14 yoshli o'smirlarda deviant xulq-atvorni harakatli o'yinlar yordamida tashhishlash va korreksiyalash ko'p bosqichli murakkab pedagogik jarayon bo'lib, mashg'ulotlarni ilmiy asosda tashqil qilishni taqozo etadi. Mashg'ulotlarda qo'llaniladigan jismoniy va texnik-taktik mashqlar hajmi va shiddati shug'ullanuvchi bolalarning yoshi, jismoniy va funksional imqoniyatlariga moslab rejalashtirilishi va qo'llanilishi muhim. Ushbu mashqlar hajmi, shiddati, qaytirilishi va davom etish vaqti biologik qonuniyatlarga asoslanishi lozim. Agar mashqlar yuklamasi bolaning imqoniyatidan o'ta yuqori bo'lsa, bunday yuklama shu bolaning organizmiga salbiy ta'sir etishi mumkin. Aksincha, yuklama imqoniyatdan kam bo'lsa shakllanish jarayoni sustlashishi muqarrar.

Ayrim murabbiy qisqa muddat ichida jismoniy sifatlarni rivojlantirishni jadallashtirish, tezroq malakali sportchi tayyorlash maqsadida maxsus va ixtisoslashgan mashqlarni zo'rma-zo'raki qo'llaydilar. To'g'ri, ayrim hollarda, ya'ni agar bolaning nasliy va individual jismoniy imqoniyatlari serzahira bo'lsa, bunday bola tez orada yaxshi sportchi bo'lib yetishishi mumkin. Ammo, aksariyat hollarda bunday katta yuklamali mashg'ulotlar bolaning tez charchashi, zo'riqishi, hatto uning kasallanishiga olib kelishi mumkin. Sport amaliyotida shunday holatlar ham uchraydiki, bir-biriga o'xshash muntazam beriladigan mashqlar sport bilan endi shug'ullanishni boshlagan bolada iqishni so'ndiradi, unda sportga bo'lgan ixlos yo'qoladi, pirovardida u sport bilan shug'ullanmay qo'yadi. Shuning uchun yosh sportchilarni tayyorlashda, ayniqsa dastlabki o'rgatish bosqichida jismoniy sifatlarni rivojlantirish, texnik-taktik mahoratni shakllantira borish uchun harakatli o'yinlardan foydalanish juda foydali va o'ta muhimdir. Murabbiy pedagoglardan yosh sportchilarni tayyorlashda harakatli uyinlardan foydalanish to'g'risida anketa surovnomasi utkazilib, olingan natijalar tahlil qilindi. Tahlil natijalari 3. jadvalda berilgan.

13-14 yoshli o'smirlarda deviant xulq-atvorni harakatli o'yinlardan (HO') foydalanish darajasini aniqlash bo'yicha o'tkazilgan savolnoma natijalari. n=30

№	Savollar	Ha	Yo'q	Qisman
1.	O'quvchilarni sport to'garagiga tanlab olishda HO'dan foydalanasizmi?	6	20	4
2.	Mashg'ulotlar davomida jismoniy sifatlarni rivojlantirish maqsadida HO'dan foydalanasizmi?	14	16	0
3.	Mashg'ulotning tayyorgarlik qismida HO'ni qo'llaysizmi?	11	13	6
4.	Mashg'ulotning asosiy qismida HO'ni qo'llaysizmi?	3	18	9
5.	Mashg'ulotning yakuniy qismida HO'ni	7	21	2

	qo'llaysizmi?			
6.	Sport tayyorgarligini oshirishda HO' foydalimi?	13	9	8

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, savolnomada ishtirok etgan 30 nafar murabbiydan 6 tasi (20%) 1 savolga (o'quvchilarni sport to'garagiga tanlab olishda HO' dan foydalanasizmi?) "ha" deb javob berishgan bo'lsa, 20 tasi (66,7%) "yo'q" deb, 4 tasi (13,3%) esa "qisman" deb javob berdi. Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, tanlov jarayonida aksariyat murabbiy harakatli o'yinlardan umuman foydalanmas ekanlar. Ma'lumki, har bir sport turiga xos harakatli o'yinlar mavjud bo'lib, ulardan tanlov jarayonida foydalanish bolaning shu sport turiga xos harakat qobiliyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Muhimi shundaki, harakatli o'yinlar davomida muayyan harakat vazifasini hal etish ixtiyoriy ravishda mustaqil qaror qabul qilish asosida amalga oshiriladi. Shu harakatni ijro etishda bolaga berilgan erkinlik imqoniyati undagi qobiliyatlarni namoyon etilishiga qulay vaziyat tug'diradi.

2-savolga (mashg'ulotlar davomida jismoniy sifatlarni rivojlantirish maqsadida HO' dan foydalanasizmi?) 14 ta murabbiy (46,7%) "ha" va 16 ta (53,3%) "yo'q" deb javob berdilar. "Qisman" degan javob qayd etilmadi.

Demak, savolnomada ishtirok etgan murabbiyning deyarli teng ikki yarmi "Ha" va "Yo'q" deb javob berganliklari ularning ikki toifaga mansub pedagogik yondashuv asosida mashg'ulot o'tkazishlaridan darak beradi. Birinchilari – jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun HO' dan foydalanishsa, ikkinchilari – bu imqoniyatdan foydalanmay mashg'ulotlarda faqat standart va an'anaviy jismoniy mashqlardan foydalanadi deb xulosa qilish mumkin. Binobarin, ikkinchi guruh murabbiyi HO' o'yinlarning o'ta muhim amaliy ahamiyatiga e'tibor qilmaydilar yoki, ehtimol HO' ni jismoniy sifatlarni rivojlantirishda samarali vosita deb bilmaydilar.

4, 5, 6, savollar mashg'ulotlarni o'tkazish, o'rgatish va sportchilarni tayyorlash jarayoniga bevosita aloqador bo'lib, murabbiyning kasbiy-pedagogik faoliyatida va xususan mashg'ulotlar samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Jumladan, respondent murabbiy "Mashg'ulotning tayyorgarlik qismida HO' ni qo'llaysizmi?" degan savolga 36,7% "Ha", 43,3% "Yo'q" va 20% "Qisman" deb javob berishdi.

Mashg'ulotning asosiy qismida faqat 3 tagina murabbiy HO' dan foydalanishlarini bildirdilar. Bu savolga 60% murabbiy "Yo'q" va 30% - "Qisman" deb fikr bildirishdi.

Mashg'ulotning yakuniy qismida esa HO' dan foydalanadigan murabbiy soni nisbatan ko'proq bo'ldi (43,3%). 30% murabbiy – "Yo'q" degan javobni bildirdilar. 26,7% respondentlar mashg'ulotning yakuniy qismida HO' dan qisman foydalanar ekanlar.

So'rovnoma davomida olingan natijalar va ularning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, aksariyat respondent murabbiy yosh sportchilarni tayyorlashda, ayniqsa jismoniy sifatlarni rivojlantirishda asosan standart mohiyatiga ega umumiy yoki maxsus jismoniy mashqlarga ko'proq e'tibor qaratar ekanlar. U borada harakatli o'yinlarga qulay vosita sifatida ikkinchi darajali o'rin berilishi kuzatildi. Harakatli o'yinlar o'quv-trenirovka mashg'ulotlarida yordamchi vosita sifatida qo'llaniladi. Chunki o'yin shug'ullanuvchilarning qiziqishini

oshiradi, ularga zavq baxishlaydi, ish qobiliyatini tezroq tiklanishini ta'minlaydi. O'yin tufayli charchashni unutadilar, trenirovka mashgulotlarini diqqat bilan bajaradilar.

Hamma o'yinlar shug'ullanuvchilarning organizmlariga kompleks ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham o'yinlarga umumiy va maxsus jismoniy ta'sir ko'rsatuvchi mashq sifatida qarash lozim.

Pedagogik tadqiqot davomida tadqiqot guruhida qo'llanilgan milliy harakatli o'yinlar va maxsus mashqlar o'rganilayotgan jismoniy sifatlarning samarali rivojlanishi mumkin ekanligini isbotlab berdi. 13-14 yoshli deviant xulq-atvorli o'smirlarning jismoniy tayyorgarligi, tezkorlik-kuch sifatlarning harakatli o'yinlar orqali ham rivojlanadi, hamda o'smir bolalarda xulq atvorini baholashga harakatli o'yinlar yordam beradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Kichkintoylarga 200 ta harakatli o'yinlar T.S. Usmonxo'jaev, M.Toirova, X.Sagdiev, T. Sharipov 2009 //Nashriyot: Yangi Asr Avlodi ISBN

2. Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 27 июль куни жиноятчиликнинг олдини олиш, давлат идоралари ва жамиятнинг бу борадаги масъулиятини ошириш масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилиши 27.07.2018.

4. Axrarova N.S., Abdukadirova S.G., Deviant xulqli yoshlar bilan ishlash mexanizmini takomillashtirish Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN:2181-1784 www.oriens.uz SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.73(1/2), Jan., 2023.

5. Айрапетьянц Л.Р., Годик М.А. Спортивные игры, Тошкент., Ибн Сино, 1991

6. Азимов И.Г., Собитов Ш. Спорт физиологияси. Дарслик. Тошкент 1993.

SPORT GIMNASTIKASIDA YOSH GIMNASTIKACHILARNI JISMONIY SIFATLARI VA TEXNIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISH.

Abduraximov Sardor Dilmurot o'g'li

“Jismoniy madaniyat nazariyasi”

kafedrası o'qituvchisi

Yusupova Ozoda Bahrom qizi, Karimov Bilol Komiljon o'g'li,

Abdusamatova Farziyo Akmaljon qizi,

“Jismoniy madaniyat” ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabalari

Jismoniy tarbiya va sport insonni jismoniy rivojlanishi, uning ontogenetik taraqqiyotida jismoniy sifatlari, morfofunktsional va psixologik imkoniyatlarining o'zgarish qonuniyatlari bilan bog'liqdir .

Jismoniy sifatlarni rivojlantirish jarayoni turli yoshdagi o'quvchilarni jismoniy tarbiya tizimining ustivor va ajralmas qismiga mansubdir. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki,

ushbu sifatlarni rivojlantirish samaradorligi harakat malakalariga o'rgatish muddati va shu malakalarni o'zlashtirish sur'atini belgilaydi So'nggi yillarda yosh gimnastikachilarga gimnastik elementlarning o'rgatish jarayoni murakkablashib borishi, o'qituvchi va murabbiylar vositalarni keng ishlatilmoqdalar o'quvchilarni jismoniy sifatlarini rivojlantirish va va texnik maxoratini shakllantirish

masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda xamda kerakli yordamchi jixozlarni qo'llamoqda

Gimnastik mashqlarga dastlabki o'rgatish jarayonida bolalar trenerlari, aksariyat hollarda, ayrim muammolarga duch kelishi kuzatilib turadi. Jumladan, hatto eng oddiy gimnastik element texnikasiga o'rgatishda muayyan jismoniy sifatlarning rivojlanganlik darajasiga tayaniladi. Ammo ko'pincha shu sifatlarning rivojlanganlik darajasi gimnastik elementlarni samarali o'zlashtirish imkonini bermaydi. SHunday vaziyatlarda odatda ikki yo'nalishda tashkil etiladigan maxsus mashg'ulotdan foydalanish tavsiya etiladi. Ushbu turdagi mashg'ulotlarning yo'nalishlaridan biri – bu harakat qobiliyatini shakllantirish, ikkinchisi – harakat ko'nikmalarini tarbiyalash. Qayd etilgan vazifalarni alohida mustaqil va birgalikda hal etish mumkinligidan qat'iy nazar muvofiq jismoniy sifatlarni ham bir yo'la rivojlantirish zarur bo'ladi. Binobarin, zamonaviy gimnastik mashqlarni samarali o'zlashtirish ustivor jihatdan ixtisoslashtirilgan jismoniy tayyorgarlikka bog'liqdir.

Jismoniy tayyorgarlik umumiy va maxsus jismoniy sifatlarni rivojlantirish jarayonini o'z ichiga oladi.

Mutaxassis-olimlarning fikriga ko'ra, dastlabki tayyorgarlik bosqichida shug'ullanayotgan yosh gimnastikachilarda shu yoshda qulay kechadigan jismoniy sifatlarni, jumladan, tezkorlik-kuch, egiluvchanlik, chaqqonlik va alohida koordinatsion sifatlarni rivojlantirmoq lozim .

Ushbu jismoniy sifatlarni rivojlantirishda qaysi biriga ustunlik bilan yondoshish masalasida mutaxassislar fikri turlicha. Bir guruh mutaxassislar tezkorlik, kuch- tezkorlik sifatlari va koordinatsion qobiliyatga urg'u berish lozimligini ta'kidlaydilar . Ular shu sifatlarga ustunlik berilishini bolalarning yosh xususiyatiga mutanosib ekanligi bilan izohlaydilar. Boshqa bir guruh olimlar jismoniy sifatlarni o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni e'tiborga olgan holda, mazkur yoshdagi bolalarda barcha sifatlarni barovar rivojlantirish muhimligiga e'tibor qaratadilar.

Shu bilan bir qatorda yosh gimnastikachilarning jismoniy tayyorgarligining asosiy jismoniy sifatlarni turli yo'nalishda, jumladan gimnastik elementlarga mos yo'nalishda o'rganish bo'yicha o'tkaziladigan tadqiqotlar deyarli yo'q ekanligi kuzatildi.

Kuch va kuch-tezkorlik sifatlarni tarbiyalash. O'quvchilarni jismoniy tarbiya darslar amaliyotida kuch sifati beqiyos ahamiyatga egadir. O'quvchi qanday harakat (chopish, sakrash, o'tirish, osilish, uloqtirish, gimnastik snaryadlarda mashq bajarish va h.k.) qilmasin shu harakatning samaradorligi kuch bilan bog'liqdir. Qolaversa kuch xayotiy zarur

tayyorgarlik jarayonida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. YU.V.Menxinlarning ishlarida o'quvchilarning kuch tayyorgarligi bilan murakkab gimnastik elementlarni o'zlashtirish o'rtasida uzviy bog'liqlik borligi e'tirof etishgan.

Ayrim tadqiqotchilar tarbiyalash mushkulroq bo'lgan nisbiy kuchni texnik natijalarga ijobiy ta'sir etishini aniqlaganlar. L.V.Kobzarning ta'kidlashicha, yosh ulg'aygan sari nisbiy kuchning rivojlanishi susayish bilan izohlanadi. Lekin, bu holat o'zga jismoniy sifatlarning (shu jumladan o'zga kuch sifatlarini ham) maksimal shakllanganligi bilan bartaraf etilishi mumkin. Aksariyat mutaxassislarning e'tirof etishicha, kuch tayyorgarligiga bolalik va o'smirlik yoshdan boshlab e'tibor qaratish lozim. Bolalikdan boshlab nafaqat umumiy kuch tayyorgarligini shakllantirish darkor, balki maxsus kuch sifatlarini ham rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

M.D. Juravin taklifiga ko'ra kuch tayyorgarligiga kichik yoshdagi o'quvchilar mashg'ulotlarda ham urg'u berish lozim, lekin bunday yondoshuv umumiy jismoniy tayyorgarlik doirasidan chiqib ketmasligi ma'qul.

Ayrim olimlar kuchni rivojlantirishning eng qulay davri 7-9 va 13-17 yoshlarga to'g'ri kelishi kerak deb ta'kidlaydilar.

Qayd etilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, kuch sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlarni tabaqalashtirilgan tarzda bolalar va o'smirlar mashg'ulotlarida to'la-to'kis qo'llash mumkin. SHu bilan bir qatorda e'tiborli joyi shundaki, 6-10 yoshli o'quvchi bolalarda kuch sifatlarini qaysi tartib va yo'nalishda rivojlantirish zarurligi etarli darajada isbot qilinmagan.

Ko'pchilik olimlar, tezkorlik-kuch qobiliyatlarini o'rganish natijasida ularni shiddatli o'sishi 9-10 yoshdan boshlanib, 13-14 yoshgacha davom etadi degan xulosaga kelishgan. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida tezkorlik-kuch qobiliyatlari muayyan harakat malakalarini ijro etishda maksimal mushak kuchini qisqa vaqt oralig'ida namoyon bo'lishi bilan izohlanadi.

Jismoniy tayyorgarlik shakllantirish doirasida tezkorlik sifatini rivojlantirish alohida ahamiyatga egadir. CHunki aynan harakat tezkorligi nafaqat maktab dasturini uzlashtirishga yuqori sport natijalariga erishish imkoniyatini yaratadi, balki bunday yo'nalishda kechadigan jarayon bolalarga keyinchalik sport turlarida o'z ifodasini topadi. Qator mutaxassislarning fikr bildirishicha, tezkorlik sifatini rivojlanishning eng qulay davri 9-13 yoshga to'g'ri kelar ekan. Tezkorlik sifatining salmog'i kuch va tezkorlik-kuch sifatlari bog'liqdir. Binobarin, shug'ullanayotgan bolalarda ushbu sifatning etarli darajada shakllanmaganligi kelajakda uni tiklash imkonini bermaydi. Ma'lumki, harakat tezligini rivojlantirish samarali vositalardan biri yugurishdir. A.I. Kravchuk va J.K. Xolodovlar maksimal va maksimalga yaqin tezkorlikni rivojlantirish uchun 20 m dan 60 m gacha yugurish vositasini taklif etadilar. Lekin, bunday mashqlar ta'kidlashicha, hajm jihatidan ko'p bo'lishi tavsiya etilmaydi. Ayrim tadqiqotchilar maksimal tezlikda yugurish bolalar organizmiga har doim ham ijobiy ta'sir etavermaydi degan xulosaga kelishgan.

Ko'pgina mutaxassislar tezkorlikka oid mashqlar o'z amplitudasi va mohiyati jihatlaridan o'rgatilayotgan harakat malakasiga yaqin, turdosh bo'lgani maqsadga muvofiqdir deydilar. Ularning fikriga ko'ra, bu borada o'rgatilayotgan harakat texnikasiga yaqin yoki mos harakatli o'yinlarni qo'llash mumkin S.S. Korovin. 6-10 yoshdagi o'quvchilarni jismoniy tarbiyasida chidamkorlik sifati ham o'ziga xos, o'ta muhim xususiyatga egadir.

Chidamkorlik – bu mashqlarni ko‘p marta takrorlash natijasida vujudga keladigan toliqish alomatlariga qarshi ta’sir ko‘rsatuvchi sifatdir. Ayrim tadqiqotlarda kuch chidamkorligi va asta kechadigan kuchni gimnastik mashqlarni muvaffaqiyatli ijro etishdagi ahamiyati isbotlab berilgan.

L.P.Semyonov, A.G.Trifonov, A.P.Kolosov, V.M.Smolevskiy, Y.G.Gavardovskiylarning nazariga binoan, yosh o‘quvchilarning statik elementlarni mahorat bilan ijro etish ko‘nikmasiga ega bo‘lmaganidan, ular jismonan etuk emasligidan deb izohlanadi. Tajriba shuni ko‘rsatadiki o‘qituvchilar aksariyat xollarda statik mashqlarga o‘rgatishni yuqori sinf dasturi bo‘yicha shug‘ullanish davrida boshlaydilar. Ammo yuqorida ta’kidlanganidek, kuch tayyorgarligi, shu jumladan, statik kuch mashqlariga ham, bolalik yoshdan e’tibor qaratish zarur. Ushbu mutaxassis-olimlarning fikriga muvofiq, bolalik yoshidagi ham murakkab statik elementlarni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishlari mumkin. YU.V.Menxinning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, yosh gimnastlar 2-3 yil shug‘ullangandan so‘ng va etarli jismoniy tayyorgarlikka erishgandan keyin statik mashqlarga o‘rgatish ijobiy natija beradi. Buning uchun yosh gimnastikachilar dastavval erishgan etarli maxsus jismoniy tayyorgarlikka ega bo‘lishlari lozim.

Yuqorida zikr etilgan mualliflar fikrlaridan shu kelib chiqadiki, iqtidorli yosh gimnastikachilarni tayyorlash va kelajakda gimnastik ko‘pkurash mashqlarini muvaffaqiyatli ijro etishda muhim bo‘lgan maxsus chidamkorlikni mukammal shakllantirish uchun 6-9 yoshli gimnastikachilarni umumiy chidamkorlikni rivojlantirish zarurdir. Egiluvchanlikni va bo‘g‘imlar qayishqoqligini tarbiyalash. Egiluvchanlik va bo‘g‘imlar qayishqoqligi o‘quvchi bolalarni rivojlanishida ustivor ahamiyatga molikdir. Bolalarni harakat faoliyatida deyarli barcha mashqlar maksimal amplitudada ijro etiladi, binobarin, mazkur zaruriyat egiluvchanlik va qayishqoqlik qanchalik muhim ekanligidan dalolat beradi. Aynan ushbu sifatlar gimnastik mashqlar texnikasini samarali o‘zlashtirish, jismoniy sifatlarni tejimli ijro etish va “Alpomish va barchinoy” testlarini natijalariga erishish istiqbolini ta’minlaydi. Ko‘p sonli manbalarga asosan egiluvchanlik va bo‘g‘imlar qayishqoqligini unumli rivojlantirishning ustivor uslubi – bu mushaklarni «cho‘zish» va «bo‘shashtirish» mashqlarini surunkasiga qaytarishdan iborat. Bunday mashqlarga faol va passiv egiluvchanlikka oid harakatlar, maksimal amplituda va tezlikda ijro etiladigan yoysimon harakatlar misol bo‘lishi mumkin. Ta’kidlash joizki, mazkur mashqlarni qo‘llashda, bolalarning jismoniy va morfofunktsional imkoniyatlar e’tiborga olinishi lozim.

Egiluvchanlik va bo‘g‘imlar qayishqoqligini tarbiyalashda sekin-astalik, izchillik, ketma-ketlik, mutanosiblik tamoyillariga amal qilish mashg‘ulotlar samarasini belgilaydi.

Koordinatsion qobiliyatlarni tarbiyalash. Jismoniy tarbiya daksturining, jumladan, yangi xarakatlarni o‘zlashtirishda, koordinatsion qobiliyat ham dolzarb omillardan biridir.

Boshlang‘ich tayyorgarlikka ega bo‘lgan yosh gimnastikachilarni koordinatsion qobiliyatlarini o‘rganish masalalari A.A.Animchenko, M.D.Juravina, kabi tadqiqotchilar ishlarida o‘z aksini topgan.

Qayd etilgan adabiyotlar tahlili shundan darak beradiki, bolalarning kichik yoshdan boshlab yuksak sport natijalariga erishib kelayotganligi ularning harakat imkoniyatlari ulkan ekanligini isbotlaydi. Ana vaziyatni e’tiborga olgan holda ko‘pgina mutaxassislar jismoniy

sifatlarni rivojlantirish sur'ati bolalikdan boshlab jadallashtirilishi lozimligiga ahamiyat qaratishadi . Yana boshqa bir guruh olimlar yosh gimnastikachilarni barcha sifatlarni bir maromda tarbiyalash zarurligiga e'tibor qaratish bilan bir qatorda, 6-7 yoshda harakat tezligi, egiluvchanlik, epcillik va statik kuchni, 8-9 yoshli bolalarda esa tezkorlik, epcillik, statik kuchni rivojlantirishga urg'u berish muhimligini ta'kidlaydilar. Diqqatni tortadigan joyi shundaki, ko'pgina tadqiqotlar jismoniy tayyorgarlikning asosiy tarkibi va fundamental o'zgarishi aynan dastlabki tayyorgarlik bosqichida amalga oshirishini isbotlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekistonda bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish to'g'risida // Xalq so'zi . 2002, - 29 oktyabr.
2. Анализ нетрадиционных технологий обучения в учреждениях среднего профессионального образования // Новые исследования в профессиональном образовании: Сб. науч. трудов. - Москва-Ноябрьск, 1999. - С. 29-30.
3. Анищенко А.А. Развитие координации движений у юных гимнастов на этапе сбора и начальной подготовки: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Л.: 1987. – 22с.
4. Астраксан Г.Х. Игровые приемы в процессе обучения юных гимнастов / Гимнастика: Ежегодник. – М.: 1983. – №1. – с. 42-44.
5. Бальсевич В.К. Конверсия высоких технологий спортивной подготовки как актуальное направление физического воспитания и спорта для всех // Теория и практика физической культуры. – М., 1993. – №4. – С.21-23.
6. Бальсевич В.К. Перспективы развития общей теории и технологии спортивной подготовки и физического воспитания // Теория и практика физ. культуры. – М., 1999. – №4. – С.21-40.

PARAVELOSPOORTCHILARNING FUNKTSIONAL HOLATINI ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ORQALI BAHOLASH METODIKASI

J.J.Jumaniyozov, mustaqil izlanuvchi

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

www.jasper-jasur1986@mail.ru

M.A.Davlatova, o'qituvchisi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

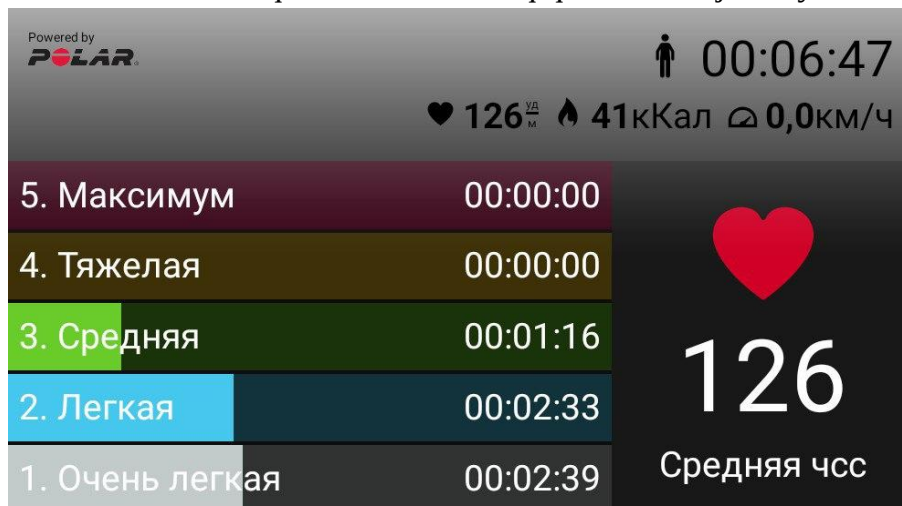
Dunyoda so'ngi yillarda paravelosportchilarning yillik tayyorgarlik siklida mashg'ulot va musobaqa yuklamalarini optimal taqsimotiga oid muammolarni yetarlicha o'rganilmaganligi bu yo'nalishning turli bosqichlarida mashg'ulot yuklamalar metodikasidan foydalanishni talab etmoqda. Ayniqsa paravelosportchilar mashg'ulotlarining, tayyorgarlik, musobaqa va o'tish davrlari davomida aynan musobaqalar bilan uyg'unlashtirilgan tayyorgarligiga ko'ra xilma-xil mashqlar taqsimoti hamda yuklamalar hajmi va parametrlarini optimal amplitudasi alohida qiziqish uyg'otmoqda.

Paravelosportchilarni boshlang'ich ixtisoslashuvi bosqichidagi o'quv yuklamalari metodologiyasidagi o'zgartirishlar yetarlicha o'rganilmaganligi bois batafsilroq ko'rib chiqish dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Paravelosportchilar – nogironligi bo'lgan shaxslar uchun mo'ljallangan velosport turi bilan shug'ullanuvchi sportchilardir. Ularning funktsional holatini baholash va rivojlantirish, sport natijalarini yaxshilash hamda sog'lig'ini mustahkamlash uchun muhim ahamiyatga ega. Dastlabki funktsional holatni baholash: Paravelosportchilarning dastlabki funktsional holatini baholashda quyidagi omillar hisobga olinadi:

- Jismoniy tayyorgarlik: Mushak kuchi, chidamlilik, muvozanat va koordinatsiya darajasi.
- Sog'liq holati: Tibbiy ko'rik natijalari, mavjud nogironlik turi va darajasi.
- Psixologik holat: Motivatsiya, o'z-o'zini baholash va stressga chidamlilik.
- Texnik ko'nikmalar: Velosipedni boshqarish mahorati va texnikani qo'llash qobiliyati.

Biz tomonimizdan paravelosportchilarni “Polor 10 H” YUQS tasmasi orqali funktsional holati tahlil qildik. Ularni 3 daqiqa velotrenajor xaydash orqali qabul qilindi.

1-rasm. Xidirov Mirshohidning funktsional holatini taxlili

Ushbu rasmda esa paravelosportchi Xidirov Mirshohidning funktsional holati tahlil etildi. U ham 3 daqiqa davomida velotrenajorda mashq bajarishi belgilandi. Ushbu paravelosportchida maksimal YUQS 153 zar/daq. va o'rtachasi 126 zar/daq.ni tashkil etdi. Mashg'ulot davomida 41 kKal energiya sarfi kuzatildi. Shiddat zonasi bo'yicha tahlil etadigan bo'lsak, birinchi shiddat zonasida 2.39 daqiqa, ikkinchi shiddat zonasida 2.33 daqiqa hamda katta shiddat zonasida 1.16 daqiqa mashq bajarildi. 3 daqiqa velotrenajor xaydagandan so'ng YUQS 155 zar/daq.ga ko'tarildi. Tiklanish davomiyligi esa 1-daqiqadan so'ng YUQS 126 zar/daq., 2-daqiqadan so'ng 116 zar/daq., 3-daqiqadan so'ng 109 zar/daq. va 4-daqiqadan so'ng 99 zar/daq.da qayta tiklanganligi aniqlandi.

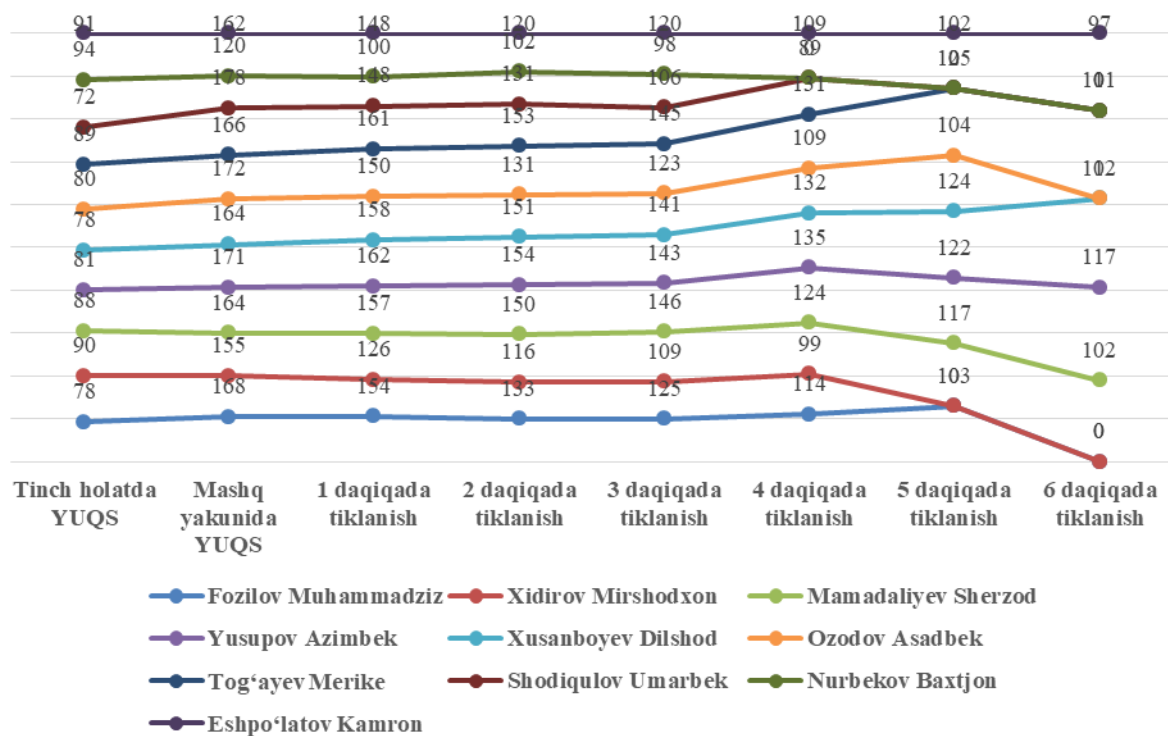
1-jadval

Tadqiqot boshida paravelosportchi talablarni funktsional holati

№	F.I.Sh.	Tinch holatda YUQS	Mashq yakunida YUQS	Tiklanish davomiyligi, daqiqa					
				1	2	3	4	5	6
1	Fozilov Muhammadziz	78	168	154	133	125	114	103	
2	Xidirov Mirshodxon	90	155	126	116	109	99		
3	Mamadaliyev Sherzod	88	164	157	150	146	124	117	102
4	Yusupov Azimbek	81	171	162	154	143	135	122	117
5	Xusanboyev Dilshod	78	164	158	151	141	132	124	112
6	Ozodov Asadbek	80	172	150	131	123	109	104	
7	Tog'ayev Merike	89	166	161	153	145	131	125	111
8	Shodiqulov Umarbek	72	178	148	131	106	89		
9	Nurbekov Baxtjon	94	120	100	102	98			
10	Eshpo'latov Kamron	91	162	148	120	120	109	102	97

Ushbu jadvalni jadvalni tahlil qilib, quyidagicha xulosalar chiqarish mumkin: Boshlang'ich Tinch holatda YUQS eng past YUQS: Shodiqulov Umarbek (72 zar/daq.) Eng yuqori YUQS: Nurbekov Baxtjon (zar/daq.)

Umumiy xulosa: Sportchilarning tinch holatda yurak urish chastotasi (YUQS) 72 dan 94 gacha o'zgaradi. Tinch holatdagi past YUQS sportchilarning yaxshi tayyorgarlik holatini ko'rsatishi mumkin. Mashq yakunida YUQS eng yuqori YUQS Shodiqulov Umarbek 178 zar/daq. va eng past YUQS Nurbekov Baxtjonda 120 zar/daq. kuzatildi. Jismoniy mashq yakunida YUQS sezilarli darajada ortadi. Bu sportchilarning yurak faoliyatini yuklamaga qanday javob berishini ko'rsatadi.

2-rasm. Tadqiqot boshida paravelosportchi talabalarni funktsional holati

Tiklanish davomiyligi bo'yicha tahlil qiladigan bo'lsak, tiklanish jarayonida yurak urish soni (YUQS) daqiqalar o'tishi bilan tushdi. Tahlil davomida sportchilarni tiklanish qobiliyatiga qarab quyidagicha guruhlash mumkin:

YUQS nisbatan tez pasaygan sportchilar Fozilov Muhammadzizda YUQS 168 dan 103 zar/daq.gacha, Xusanboyev Dilshodda 164 dan 112 gacha, Mamadaliyev Sherzod: 164 dan 102 gacha tushgan, Eshpo'latov Kamronda 162 dan 97 gacha tushganligi o'tkazilgan tadqiqotlar davomida aniqlandi. Bu sportchilar tiklanish jarayonida samarali holat ko'rsatgan.

O'rtacha tiklangan sportchilardan Tog'ayev Merikeda YUQS 166 dan 111 gacha, Yusupov Azimbekda 171 dan 117 gacha, Ozodov Asadbek: 172 dan 104 gacha tushgan.

Sekin tiklangan sportchilar Nurbekov Baxtjonda YUQS 120 dan 98 gacha, Xidirov Mirshodxonda 155 dan 99 gacha, Shodiqulov Umarbekda yakunida YUQS 89 zar/daq. bilan qayta tiklangan.

Umumiy tahlil qilganimizda yuqori jismoniy tayyorgarlikdagi sportchilar: Yurak urish chastotasi tez ko'tarilib, sekin jismoniy tiklanish ko'rsatkichlariga ega ekan. Yurak faoliyati sekin tiklanadigan sportchilarda esa individual mashg'ulotlarda maxsus tiklanish mashqlariga e'tibor berishlari kerakligi aniqlandi.

Biz tadqiqotga jalb qilingan paravelosportchilarga funktsional holatini yaxshilash uchun tavsiyamiz shunda bo'ldiki, yurak urish chastotasi yuqori bo'lgan sportchilarga kardio mashqlar va maxsus nafas olish mashqlari tavsiya etildi. Tiklanish jarayoni uzoq davom etadigan sportchilarga mashg'ulotlar davomida mashqlarning shiddatini bosqichma-bosqich oshirish kerak. Yaxshi tiklanish ko'rsatkichlariga ega sportchilarda natijalarni

yanada yaxshilash uchun mashqning davomiyligi va yuklamasi oshirilishi mumkinligi aytib o'tildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-5924-son Farmoni 2020- yil 24-yanvar.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Paralimpiya harakatini rivojlantirish"ga doir qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-5114-son qarori 2021 yil 18 may.

3. Маткаримов Р.М, Юнусов С.А, Ходжаев А.З. Технология применения дополнительных упражнений на этапе становления спортивного мастерства. Педагогик та'лим (илмий-назарий ва услубият журнал), -№2. – Тошкент, 2003. - С. 51-53.

GANDBOL SPORT TURIDA JISMONIY TAYYORGARLIKNING O'YIN NATIJASIGA TA'SIRI

Ibroximova Dilnoza Kadambayevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

1-bosqich magistranti

O'zbekiston, Chirchiq shahri

Dolzarbli. Hozirgi zamon sporti yuksak darajadagi raqobat muhitida rivojlanib bormoqda. Ayniqsa, jamoaviy sport turlarida g'alaba qozonish va barqaror natijalarga erishish ko'p jihatdan sportchilarning jismoniy tayyorgarligiga bog'liq. Gandbol — tezkorlik, kuch, chidamlilik, muvozanat va kordinatsiyani bir vaqtning o'zida talab qiluvchi sport turi bo'lib, unda har bir harakat yuqori intensivlikda bajariladi. Shu sababli, ushbu sport turida jismoniy tayyorgarlik darajasi bevosita o'yin samaradorligiga va yakuniy natijalarga ta'sir ko'rsatadi.

Gandbolchilarning jismoniy tayyorgarligi nafaqat individual sportchi darajasida, balki butun jamoa taktikasi va texnik harakatlarining muvaffaqiyatli bajarilishida muhim omil hisoblanadi. Shunday ekan, gandbol sport turida muvaffaqiyatga erishishda jismoniy tayyorgarlikning o'rni va ahamiyatini chuqur tahlil qilish, uning o'yin natijalariga ta'sir darajasini aniqlash ushbu tadqiqotning asosiy maqsadidir.

Bunday sharoitda sportchilarning jismoniy tayyorgarligi faqat jismoniy mashqlar bilan cheklanmay, balki ularning umumiy harakatchanlik darajasi, organizmning yuklamalarga chidamliligi va tiklanish qobiliyatini ham qamrab oladi. Ayniqsa, gandbol kabi yuqori intensivlikdagi sport turlarida har bir soniya ichida to'g'ri harakat qilish, tez qaror qabul qilish va raqibga moslashish sportchining jismoniy holatiga bevosita bog'liqdir. Shu sababli, gandbolchilar tayyorgarligida funksional ko'rsatkichlar, mashg'ulotlar yuklamasining ilmiy asosda belgilanishi, individual va guruhli mashqlar tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada aynan jismoniy tayyorgarlik omilining gandboldagi samarali o'yin va

natijalarga ko'rsatadigan ta'siri turli jihatlari bilan tahlil qilinadi, shuningdek, samarali tayyorgarlik tizimini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ham bayon etiladi.

Shu bilan birga, gandbolchilar uchun jismoniy tayyorgarlik — bu faqatgina mushak kuchi yoki chidamlilikni rivojlantirish emas, balki har bir harakatni to'g'ri, samarali va minimal energiya sarfi bilan bajarishga o'rgatish jarayonidir. Jismoniy tayyorgarlik sportchining texnik harakatlarni puxta egallashi, tezlik va chaqqonlikni yuqori darajada namoyon eta olishi hamda jarohatlanish xavfini kamaytirishda asosiy omil sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, gandbolchilarni tayyorlashda zamonaviy yondashuvlar, individual yuklamalar, reabilitatsion mashg'ulotlar va funksional tayyorgarlik usullarining qo'llanilishi ayni muddaodir. Bularning barchasi sportchilarning musobaqalardagi natijasini oshirishda, jamoaning umumiy o'yin sifati va barqarorligida muhim rol o'ynaydi.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda sportning barcha turlarida yuqori natijalarga erishish uchun sportchilarning har tomonlama tayyorgarligi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, gandbol sporti o'zining yuqori dinamizmi, tezkor qaror qabul qilish, jismoniy kuch va chidamlilikni talab etishi bilan boshqa sport turlaridan ajralib turadi. Shu bois, jismoniy tayyorgarlik darajasi nafaqat individual sportchi ko'rsatkichlariga, balki butun jamoaning o'yin samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ham gandbol sportiga bo'lgan e'tibor ortib borayotgani, sport maktablari va klublarda bu yo'nalishda jiddiy ishlar olib borilayotganini hisobga olsak, sportchilarni ilmiy asoslangan tarzda tayyorlash zarurati yanada oshmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, gandbolchilarning jismoniy tayyorgarlik darajasini tahlil qilish, uning o'yin natijalariga ta'sirini o'rganish va samarali mashg'ulot tizimini ishlab chiqish — sport natijalarini yaxshilashda muhim omil hisoblanadi.

Maqsadi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — gandbol sportida sportchilarning jismoniy tayyorgarlik darajasining o'yin natijalariga ko'rsatadigan ta'sirini ilmiy jihatdan tahlil qilish, tayyorgarlik darajasining asosiy ko'rsatkichlarini aniqlash hamda jismoniy tayyorgarlikni oshirish orqali sport natijalarini yaxshilash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari :

1. Gandbol sport turining jismoniy xususiyatlari va unga qo'yiladigan talablarni tahlil qilish.
2. Jismoniy tayyorgarlikning asosiy komponentlarini (kuch, tezlik, chidamlilik, chaqqonlik va boshqalar) aniqlash va ularning o'yin natijalariga ta'sirini o'rganish.
3. Turli jinsdagi gandbolchilar (o'gil, qiz) o'rtasida jismoniy tayyorgarlik darajasini solishtirish.
4. Jismoniy tayyorgarlikni baholash usullarini o'rganish va samarali mashg'ulot tizimlarini tavsiya qilish.
5. Gandbolchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirish orqali o'yin natijalarini yaxshilash bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar va takliflar ishlab chiqish

GANDOL MASHG'ULOT JARAYONI (SPORTCHILAR UCHUN)

Mashg'ulot kuni	Mashg'ulot maqsadi	Asosiy mashqlar mazmuni	Davomiyligi (daq.)	Izoh / Nazorat topshiriqlari
1- mashg'ulot	Jismoniy tayyorgarlikni oshirish, umumiy chidamlilikni rivojlantirish.	1. Tayyorlov mashqlari (10 daqiqa) 2. Yengil yugurish va cho'zilish (10 daqiqa) 3. To'pni uzatish va qabul qilish mashqlari (20 daqiqa) 4. O'yin elementlari bilan mashqlar (20 daqiqa) 5. Sovish mashqlari (10 daqiqa)	70	Texnik xatolarni kuzatish va tahlil qilish.
2- mashg'ulot	To'pni boshqarish va uzatish texnikasini takomillashtirish.	1. Tayyorlov mashqlari (10 daqiqa) 2. To'pni yuritish, uzatish, qabul qilish (15 daqiqa) 3. Harakatda uzatish mashqlari (20 daqiqa) 4. Hujum kombinatsiyalari (15 daqiqa) 5. Sovish mashqlari (10 daqiqa)	70	Mashqlar tezligini bosqichma-bosqich oshirish.
3- mashg'ulot	Jamoaviy o'yin va himoya harakatlarini shakllantirish.	1. Tayyorlov mashqlari (10 daqiqa) 2. Himoya harakatlari va to'p uchun kurash (15 daqiqa) 3. Hujum-himoya kombinatsiyalari (25 daqiqa) 4. O'yin shaklidagi mashg'ulot (15 daqiqa) 5. Sovish mashqlari (5 daqiqa)	70	Jamoa o'yinidagi muvofiqlikni tahlil qilish.

Gandbolda 60 kunlik oraliq uslubdagi mashg'ulot jadvali

№	F.I.Sh.	Yosh	30m yugurish (5.2 soniyada)		Oyoq press (tizzaning egiluvi 20-30 marta.)		To'pni uzatish (10 marta.)		100 metr ga yugurish	
			t/o	t/k	t/o	t/k	t/o	t/k	t/o	t/k
1	Sobirova Guljamol	20	6.3	5.8	19	26	6	8	16.90	15.20

2	Malikova Omina	21	6.8	5	17	25	7	9	18.00	17.00
3	Choriyeva Dildora	20	6.0	5.0	22	28	9	10	19.00	18.00
4	Abdullayeva Barno	20	6.10	5.9	27	29	7	8	16	15
5	Raximova Diyora	20	7.05	6.5	20	25	6	9	18	16
Umumiy			6,54	5.64	21	26.6	7	8.8	17.4	16.24
farqi				0.9		5,6		1,8		1,6

Gandbol sportida jismoniy tayyorgarlik o'yinchilarning individual va jamoaviy muvaffaqiyatida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Kuch, chidamlilik, tezlik, chaqqonlik va koordinatsiya kabi jismoniy sifatlar o'yin davomida yuqori darajadagi harakat faoliyatini ta'minlaydi. Yaxshi jismoniy tayyorgarlik nafaqat o'yin samaradorligini oshiradi, balki sportchilarni charchoqdan himoya qiladi, jarohatlar xavfini kamaytiradi va taktik ko'rsatmalarni to'liq amalga oshirish imkonini yaratadi. Shuningdek, yaxshi jismoniy tayyorgarlik o'yin strategiyasini amalga oshirish, jarohatlardan saqlanish va raqib ustidan ustunlikka erishishda muhim omil ekani asoslab berilgan. Maqola murabbiylar va sportchilar uchun amaliy tavsiyalar hamda mashg'ulot jarayonini takomillashtirish bo'yicha fikrlarni ham o'z ichiga oladi.

Shu bois, samarali o'yin uchun sportchilarning muntazam, ilmiy asoslangan va kompleks jismoniy tayyorgarligi muhim ahamiyatga ega. Kelgusida bu boradagi mashg'ulot tizimini takomillashtirish, individual yondashuvni kuchaytirish va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash gandbolchilar salohiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.K.Pavlov.,R .I. Isroilov - Malakali gandbolning kuch tayyorgarligini takomillashtirish uslubiyati.
2. "H.S.Habibullayev-Sport va harakatli o'yinlar o'qitish metodikasi(Gandbol) "Nazokat ziyo print" Toshkent 2023
3. "Fan-Sportga" ilmiy-nazariy jurnalining 2025/4 sonining elektron nusxasi
4. Axmedov, B. (2020). Sportchilar jismoniy tayyorgarligi va uning musobaqa natijalariga ta'siri. Toshkent: O'zDJTI nashriyoti.

5. Muratova, D. (2021). "Jismoniy mashg'ulotlarning sport natijalariga ta'siri (Gandbol misolida)", Sport va innovatsiya, 3(1),

BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA FANI O'QITUVCHILARINI TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

B.A.Maxmudov dotsenti, PhD.
Shahrisabz davlat pedagogika instituti,
Maktabgacha ta'lim kafedrası

Mamlakatimizda o'qituvchi ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil qilish bilan birga, uni boshqaradi, davlat ahamiyatiga molik vazifalarni amalga oshiradi, davlat maqsadlari asosida yangi avlodni jamiyat uchun shakllantiradi.[1] Shunga ko'ra, o'qituvchi o'z faoliyatini yangi uslubda tashkil qilishga tayyor bo'lsagina, hali kashf qilinmagan kashfiyotlarga boy bo'lgan kasbiy pedagogik jarayonni tashkil qiladi hamda har tomonlama barkamol shaxs shakllanishi uchun zarur pedagogik shart-sharoitni yaratadi. Demak, ta'lim tizimida sifat va samaradorlikni oshirishda ilk qadamlaridan biri bu — o'qituvchilarni kasbiy pedagogik jarayonga tayyorligini ta'minlashdir.

Bugungi kunda jismoniy tarbiya o'qituvchilarining ish uslubini takomillashtirishda optimal-pedagogik usullar izlanmoqda. Ammo bu urinishlar quyidagi kamchiliklar tufayli natijasiz bo'lib qolmoqda:

- bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda mutaxassislik fanlari blokiga kiruvchi "Jismoniy tarbiya" darslari zamonaviy modifikasiyalashtirilmayapti;

- pedagogik moslashtirilmagan;

- jarayon talabalarining ta'lim ehtiyojlarini qondirishga jismoniy tarbiya o'qituvchilari talabalarga zamonaviy bilim berishda jismoniy mashqlarni loyihalash texnologiyasidan foydalanish imkoniyatlariga yetarlicha baho berishmayapti;

- talabalar ta'lim ehtiyojlarini shakllantirishga, uni qoniqtirish uchun sharoitlar yaratishga intilish yetarli darajada emas;

- talabalarga jismoniy yo'nalishdagi didaktik vaziyatli topshiriqlaridan foydalanish tartibli va muntazam ravishda olib borilmayapti; bu mazmundagi auditoriyadan tashqari jismoniy-madaniy-oqartuv ishlarining olib borilishi talab darajasida emas;

- talabalarga kelgusi mutaxassisliklari bo'yicha jismoniy madaniyat sohasiga oid loyihalash texnologiyasi ko'pincha, tasodifiy mashqlardan foydalanish evaziga amalga oshirilmoqda (ularning mazmuni shaklidan tashqarida qaraladi, o'zaro bog'liq holda ifodalanmaydi, shakli esa — mazmunidan alohida olib borilishi kuzatiladi);

- bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari — ertangi kun umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilari mazkur muammoning zamonaviy metodologik hamda nazariy asoslari bo'yicha tavsiyalarga ehtiyoj sezadilar.[2]

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Kasbiy faoliyatda o'qituvchi ilg'or, sermahsul ijodiy shaxs, keng qamrovli qiziqish, ichki dunyosi boy, pedagogik yangilikka o'ch bo'lishi lozim. Kasbiy faoliyat motivatsion, texnologik va refleksiv qismlardan tashkil topadi.[4] Mazkur jarayon ikki yo'nalishda amalga oshiriladi: yangilikni idrok qilishga kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish va yangicha harakat qilishga o'rgatish. Kasbiy faoliyatni tashkil etishda tahsil oluvchilarning bilish faoliyati va uni boshqarish alohida ahamiyatga ega.[3]

Jismoniy tarbiya o'qituvchisining kasbiy faoliyati natijasida talabalarning jismoniy tayyorligi, individual-psixologik xususiyatlari, ularning motivlar sohasi atroflicha o'rganilib chiqiladi, maktab va auditoriyadan tashqari tadbirlarda jismoniy chiniqishga mo'ljallangan uzluksiz didaktik tizimni ta'minlaydigan metodik majmualar yaratiladi; turli musobaqalar, sog'lom turmush tarzini reklama qiluvchi tarbiyaviy tadbirlar: suhbatlar, kechalar, sport shoular uyushtirilib, o'quvchilarning sport turlariga qiziqishlari inobatga olinadi, sport to'garaklariga jalb qilinadi, tahsil oluvchilarning jismoniy, ruhiy hamda intellektual qobiliyatlari o'stiriladi; oiladagi, sinf va maktabdagi pedagogik hamda psixologik muhit atroflicha o'rganilib, ularning hamkorligi rivojlantiriladi.

Oliy ta'lim muassasalarida innovatsion jarayonlarni rivojlantirish har bir mamlakat ta'lim tizimidagi o'ziga xos xususiyatlar va qonunchilik bazasiga tayangan holda amalga oshiriladi.

Yevropa Ittifoqi tarkibidagi mamlakatlarning barchasida ham innovatsiyalarning amaliyotga joriy etilish tizimi bir xil emas, masalan, Germaniyadagi oliy o'quv yurtlarida tahsil oluvchi bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini o'qitish jarayonida innovatsiyalar bevosita Sport markazlari, Sport federatsiyalari buyurtmasi asosida yaratilib, tatbiq etiladi. Ispaniyadagi oliy o'quv yurtlarida innovatsiyalarni yaratish jarayonida asosan sport mutaxassislari, trenerlar, tadqiqotchilar faoliyat ko'rsatadi va ular yaratilayotgan yangilikka bozor talabini o'rgangan holda yondashadilar.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsiyalar transferi Ispaniyada o'ziga xos xususiyatga ega. Bunda bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilariga kasbiy faoliyat sirlarini o'rgatishda maxsus model yaratilgan bo'lib, bu model boshqa mamlakatlardagi modellardan farqlanadi. O'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash muammolarini muhokama qilishda uning baholanishi, nazorati, monitoringi, sifatning ta'minlanishi va boshqalar inobatga olinadi. Jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashda Ispaniyada o'quv muassasalarida samaradorlik va sifat eng muhim ko'rsatkichlar sifatida qaraladi.[6] O'qituvchilarning innovatsion faoliyati yaxlit ta'lim tizimi yoki uning ma'lum bir aniq bosqichidan kelib chiqib miqdoriy jihatdan ham baholanadi.

Natijalar. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini innovatsion yondashuvlar asosida motivatsion faoliyatga yo'naltirishda ulardagi faollik va ta'limiy zo'riqishni hisobga ham olish lozim. Boshqa bir olimlar P.Fress va J.Piaje fikricha, faoliyatni amalga oshirish uchun, yetarli darajada motivatsiya bo'lishi zarur. Biroq, motivatsiya o'ta yuqori bo'lsa, faollik va zo'riqish darajasi oshadi va bu o'z o'rnida faoliyat, xatti-harakat samaradorligini yomonlashishiga sabab bo'ladi. Shu nuqtai nazardan motivatsiyaning o'ta yuqori darajasi faoliyatda salbiy holatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan negativ emotsional ta'sirlar: stress,

hayajon, zo'riqishni keltirib chiqarishi mumkin. Bundan ko'rinadiki, motivatsiyaning o'ta yuqori darajasi har doim ham eng yaxshi jihat hisoblanmaydi.[7]

Mavjud ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish natijalari guvohlik berishicha, so'ngi yillarda turli xil darajada jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan talabalarning soni ortmoqda. Ko'pgina talabalar standart o'quv dasturlarida nazarda tutilgan yuklamalarni bajarishga to'liq holatda tayyor emasligi ma'lum bo'lmoqda. Bu ko'rinishdagi talabalar tomonidan mashg'ulotlar rejimlari (berilgan yosh guruhlari uchun fiziologik jihatdan asoslangan standartlarga muvofiq) doirasida tuzib chiqilgan o'quv mashg'ulotlari dasturlarini bajarish qiyin amalga oshiriladi. Bu holat sezilarli sondagi talabalarning jismoniy tayyorgarligi va ular tomonidan bajariluvchi normativ testlar o'rtasidagi nomuvofiqlik bilan bog'liq hisoblanadi. "Ko'pgina talabalarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga nisbatan zaruriy motivatsiya mavjud emasligi vaziyatni yanada chuqurlashtiradi. Bunday talabalarda ko'pgina holatlarda amaliy mashg'ulotlarda nafaol xolatda ishtirok etish, elementar mashqlarni bajarish holatida bo'lmaslik, jismoniy yuklamalardan qochish, shuningdek organizmning barcha tizimlarini optimal darajada funktsiya bajarishi uchun talab qilinuvchi natijaga erishishda qat'iylik namoyon bo'lmasligi kuzatiladi. Bunday talabalarning jismoniy faoliyatini faollashtirish muhim masala sifatida qolmoqda. Bu talabalarni o'qitish jarayoni uslubiyati va uni tashkil qilish o'ziga xos xususiyatlarga ega hisoblanadi. Bu holat turli xil darajada jismoniy jihatdan rivojlanish va jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan talabalarga harakatlarga oid holatlarni o'rgatishda yangi uslubiyatni ishlab chiqish talab qilinishiga olib keladi.

Muhokama. Bo'lajak jismoniy tarbiya fani o'qituvchilari kasbiy muloqot ko'nikmalariga ega bo'lishi, jismonan va ma'nan tarbiyalanganligi, kelajakda o'quvchilarni sportga jalb qilish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. Sport va estetika, sport va axloq, sport va muloqot, sport va madaniyat, sport madaniyati va shaxsning rivojlanishi – amaliyotda pedagogik madaniyat – bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchisi muloqotini anglab olish, tushunib yetish va integratsiya bir-birini to'ldirib boradigan va ajralmas tushunchalardir. Bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchisini shakllantirish jarayonida sportdagi go'zallik, ya'ni uning o'z ko'rkamligi, gavdalanishi, pedagogik faoliyatida yuksak zavq-shavq uyg'otishi, chuqur taassurotlar qoldirishi va unutilmas hissiyotlarni junbishga keltirishi, ayniqsa, muhim.

Xulosa qilganda, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ta'limdagi motivatsion yondashuvning o'rni yuqori hisoblanadi va samaradorligi baland bo'ladi. Chunki motivatsion yondashuv talabalarning kasbiy faoliyatiga ehtiyoj va qiziqishlari asosida motivatsion munosabatni shakllantirish orqali ularni yo'naltirib boradi. Bu esa, bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy muvafaqiyatga erishish, kasbiy bilim va ko'nikmalarni egallash va ularni takomillashtirib borish istagini kuchaytirib yuboradi. Shu jumladan, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini ham motivatsion yondashuv asosida kasbiy faoliyatga tayyorlash o'zining samaradorligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909 сонли Қарори. // <https://lex.uz/docs/3171590>
2. Холодов Ж. К., Кузнецов В. С. Теория и методика физического воспитания и спорта: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. — М., Академия, 2000. — 480 с.
3. Мишагин В. Н., Личностно-ориентированный подход к организации профессиональной подготовки будущего учителя физической культуры. Кан. пед. наук. Дисс. Автореф. Саратов, — 2001. — 190 с.
4. Эргашев Р. Н. Педагогик техниканинг эстетик хусусиятлари. // Узулсиз таълим тизимида инновацион технологиялар: муаммолар ва ечимлар. Республика илмий амалий материаллари. — Гулистон: 2010. — 43–44-б.
5. Махмудов, Б. А. Жисмоний тарбия ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашнинг методологик асослари / Б. А. Махмудов. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 52 (342). — С. 459-461. — URL: <https://moluch.ru/archive/342/76832/> (дата обращения: 13.06.2023)
6. Хуррамов Э. Бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларини инновацион фаолиятга тайёрлашда европа мамлакатлари тажрибаларидан фойдаланиш технологиялари// “Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў” Илимий-методикалык журнал. 2022. № ½. —Б. 142-146
7. Лях В.И. Физическая культура.-Москва:Мысль, 2014.-С.-114. 8. Асомова Р.С. Касб танлаш мотивацияси ва унинг динамикаси: Автореф. псих. фан. ном. ... дисс. — Тошкент.: 2002. —Б. 28

SUZISH MASHG‘ULOTLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH VA O‘TKAZISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Po‘latova Go‘zal Quvvatboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Hozirgi davrda jismoniy tarbiya va sport sohasida ta’lim jarayonini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, suzish mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish masalasi yoshlar salomatligini mustahkamlash, ularning jismoniy tayyorgarligini oshirish hamda sport madaniyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Suzish mashg‘ulotlari nafaqat sportchilik mahoratini rivojlantirish, balki inson organizmini chiniqtirish, yurak-qon tomir tizimini mustahkamlash va ruhiy barqarorlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, bu jarayonni to‘g‘ri pedagogik tashkil etish va o‘tkazish samarali natijalarga erishishning asosiy omili hisoblanadi.

Suzish mashg‘ulotlarining pedagogik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishi ko‘plab omillarga bog‘liq. Avvalo, bu mashg‘ulotlar maqsadga yo‘naltirilgan, tizimli va shaxsga yo‘naltirilgan

yondashuv asosida olib borilishi kerak. Har bir ishtirokchining yosh xususiyatlari, tayyorgarlik darajasi va psixologik holati hisobga olinishi lozim. Shuningdek, mashg'ulotlarning tuzilishi, yuklama hajmi, dam olish oraliqlari va mashqlar ketma-ketligi ilmiy asoslangan bo'lishi zarur. Bunda murabbiylarning kasbiy tayyorgarligi, kommunikativ qobiliyati va pedagogik mahorati hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Bugungi kunda suzish mashg'ulotlarini tashkil etishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Interfaol metodlar, raqamli vositalar, multimediya tahlil dasturlari yordamida mashg'ulotlar samaradorligini oshirish, o'quvchilarni faol ishtirok etishga undash, ularning motivatsiyasini kuchaytirish mumkin. Shu bilan birga, xavfsizlik choralariga qat'iy rioya etish, suv havzalarida nazorat tizimini takomillashtirish ham mashg'ulotlarning ajralmas qismi bo'lib hisoblanadi.

Suzish mashg'ulotlarini samarali tashkil etish uchun pedagogik shart-sharoitlar, ya'ni o'quv muhitining ergonomikasi, jihozlar sifati, suv havzasining sanitariya holati, sportchilarning psixologik tayyorgarligi va tibbiy nazorat tizimi muhim ahamiyatga ega. Ushbu omillar uyg'unlashgan holda amalga oshirilgandagina mashg'ulotlarning natijaviyligi ta'minlanadi. Shu asosda ushbu maqolada suzish mashg'ulotlarini o'tkazish jarayonida pedagogik shart-sharoitlarning roli, ularni takomillashtirish yo'llari hamda samarali metodik yondashuvlar yoritiladi.

Asosiy qism. Suzish mashg'ulotlarini samarali tashkil etish murabbiy va o'quvchi o'rtasidagi pedagogik hamkorlikka asoslanadi. Murabbiy o'z faoliyatini faqat texnik topshiriqlarni bajarishga emas, balki o'quvchilarda sport madaniyati, irodaviy sifatlar va o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratishi zarur. Bu jarayonda har bir sportchining individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning jismoniy holatini muntazam tahlil qilib borish va mashg'ulotlar jarayonini bosqichma-bosqich murakkablashtirish muhim hisoblanadi.

Suzish mashg'ulotlarining samaradorligini oshirishda darslarning metodik tuzilmasi muhim rol o'ynaydi. Odatda, mashg'ulotlar uch bosqichda amalga oshiriladi: tayyorlov, asosiy va yakuniy qism. Tayyorlov qismida sportchilar organizmini ish faoliyatiga moslashtirish, mushaklarni qizdirish va nafas olish tizimini faol holatga keltirish maqsadida umumiy rivojlantiruvchi mashqlar bajariladi. Asosiy qismda texnik elementlarni takomillashtirish, suzish uslublarini mukammallashtirish hamda chidamlilikni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar o'tkaziladi. Yakuniy qism esa organizmni tiklash, bo'shashtiruvchi mashqlar va tahliliy suhbatlarni o'z ichiga oladi.

Mashg'ulotlarni samarali tashkil etishda pedagogik shart-sharoitlardan biri bu o'quv muhitining to'g'ri tashkil etilishidir. Suzish havzasi sanitariya-gigiyena qoidalariga to'liq javob berishi, xavfsizlik vositalari yetarli bo'lishi va suv harorati sportchilar yoshiga mos darajada saqlanishi zarur. Bundan tashqari, mashg'ulotlarda motivatsiyani oshirish uchun musobaqa elementlari, juftlikda ishlash mashqlari va o'zaro baholash tizimidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Suzish mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarni qo'llash bugungi kunda samaradorlikni keskin oshiruvchi omilga aylanmoqda. Masalan, videokuzatuv tizimlari yordamida suzish texnikasini tahlil qilish, mobil ilovalar orqali yurak urish tezligi va nafas

olish ritmini kuzatish, virtual mashg'ulot dasturlari orqali nazariy tayyorgarlikni mustahkamlash mumkin. Bu yondashuvlar nafaqat sportchining o'z ustida ishlashini yengillashtiradi, balki murabbiy uchun ham natijalarni ob'ektiv tahlil qilish imkonini beradi.

Pedagogik shart-sharoitlarning yana bir muhim jihati bu psixologik muhitdir. Murabbiy o'quvchilar bilan doimiy ijobiy muloqot o'rnatib, ularda o'z kuchiga ishonch, raqobatbardoshlik va jamoaviy ruhni shakllantirishi lozim. Ijobiy psixologik muhitda o'tkazilgan mashg'ulotlar sportchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi, charchoqqa bardoshlilikni oshiradi hamda o'zaro hurmat asosidagi hamkorlikni rivojlantiradi.

Shuningdek, suzish mashg'ulotlarini samarali tashkil etish uchun tibbiy nazorat tizimini yo'lga qo'yish ham muhim. Sportchilarning sog'lig'i, yurak faoliyati, qon bosimi va umumiy jismoniy holatini nazorat qilish, yuklamalarni ilmiy asosda belgilash shikastlanishlar oldini oladi. Bunday tizimda murabbiy, shifokor va psixologning hamkorligi zarur.

Yuqoridagi omillar uyg'unlashgan holda qo'llanilganda, suzish mashg'ulotlarining samaradorligi ortadi, sportchilar texnik va psixologik jihatdan yetuk tayyorgarlikka ega bo'ladi hamda musobaqalarda yuqori natijalarga erishish imkoniyati oshadi.

Suzish mashg'ulotlarini samarali tashkil etish va o'tkazish ko'p qirrali pedagogik, psixologik va tashkiliy omillar uyg'unligiga asoslanadi. Har bir mashg'ulotni rejalashtirish jarayonida murabbiy nafaqat texnik mahoratni rivojlantirishni, balki sportchilarning shaxsiy xususiyatlarini, ularning psixologik holatini va jamoaviy muhitdagi o'zaro ta'sirini ham hisobga olishi lozim. Shu orqali suzish mashg'ulotlari faqat jismoniy chiniqish vositasi emas, balki har tomonlama tarbiyaviy ahamiyatga ega pedagogik jarayonga aylanadi.

Samarali mashg'ulotlar uchun eng avvalo xavfsizlik choralari, gigiyenik talablar va o'quv sharoitlarining to'g'ri tashkil etilishi talab etiladi. Bu shart-sharoitlar suzish havzasining texnik holatidan tortib, o'quvchilarning kiyim-kechaklari, suv harorati, mashq davomiyligi va dam olish oraliqlarigacha bo'lgan barcha jihatlarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, raqamli vositalarni va interfaol metodlarni joriy etish mashg'ulotlarning natijaviyligini yanada oshiradi.

Murabbiylarning kasbiy tayyorgarligi va metodik yondashuvi ham suzish mashg'ulotlarining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardandir. Ular har bir sportchining individual imkoniyatlarini tahlil qila olish, yuklamalarni to'g'ri taqsimlash, texnikani bosqichma-bosqich mukammallashtirish hamda motivatsion qo'llab-quvvatlash tizimini yo'lga qo'yishi zarur. Shuningdek, o'quvchilarning psixologik tayyorgarligini oshirish, jamoaviy ruhni shakllantirish va o'zaro hurmat muhitini yaratish mashg'ulot samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, suzish mashg'ulotlarini samarali tashkil etish uchun qulay pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, innovatsion yondashuvlardan foydalanish, xavfsizlik qoidalariga rioya etish va o'quvchilarning jismoniy hamda ruhiy holatini kompleks nazorat qilish zarur. Shu asosda tashkil etilgan mashg'ulotlar natijasida sportchilar nafaqat texnik mahorat, balki irodaviy, axloqiy va psixologik jihatdan ham barkamol shaxs sifatida shakllanadi.

Adabiyotlar.

1. Hasanov, B. (2021). Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. Toshkent: Oliy ta'lim nashriyoti.
2. Karimov, S. (2020). Sport mashg'ulotlarini rejalashtirishda metodik yondashuvlar. Jismoniy tarbiya va sport jurnali, 3(2), 45–49.
3. Qodirov, A. (2022). Suzish sportining pedagogik asoslari. Pedagogika va innovatsiyalar, 4(1), 56–61.
4. Blinova, V. (2019). Teoriya i metodika plavaniya. Moskva: Akademiya.
5. Usmonov, N. (2023). Sport mashg'ulotlarida psixologik tayyorgarlikning ahamiyati. Sport va ta'lim jurnali, 2(3), 78–83.

TURLI YOSHDAGI AYOLLARNI SO'G'LOMLASHTIRISH MAQSADIDA FITNES-AEROBIKA VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Shahriddinova Laylo Nurxonovna

Navoiy davlat universiteti

Sport faoliyati turlari kafedrası p.f.b.f.d (PhD), v.b.professori

Hozirgi globallashuv davrida inson salomatligi, ayniqsa ayollar salomatligini mustahkamlash masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Chunki ayol kishi nafaqat oilaning, balki jamiyatning ham ma'naviy va jismoniy tayanchidir. Shu sababli ayollarning sog'lom hayot tarzini shakllantirish, ularni jismoniy faollikka jalb etish, ruhiy barqarorlikni ta'minlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Fitnes-aerobika so'nggi yillarda nafaqat sport yo'nalishi, balki sog'lomlashtiruvchi, profilaktik va estetik yo'nalishdagi samarali vosita sifatida keng qo'llanilmoqda. Musiqa ostida bajariladigan aerobik mashqlar ayollarning jismoniy faolligini oshiradi, yurak va o'pka faoliyatini kuchaytiradi, mushaklarni chiniqtiradi hamda ortiqcha stressni kamaytiradi.

Turli yoshdagi ayollar organizmining fiziologik xususiyatlari bir-biridan farq qilgani sababli, fitnes-aerobika vositalaridan foydalanishda yoshga mos yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Fitnes-aerobika mashg'ulotlarining nazariy asoslari

Fitnes-aerobika — bu musiqiy ritm asosida bajariladigan, tananing barcha mushak guruhlarini ishga soluvchi kompleks jismoniy mashqlar tizimidir. Uning asosiy maqsadi inson sog'ligini mustahkamlash, jismoniy imkoniyatlarini kengaytirish va ijobiy emosional muhitni yaratishdir.

Fitnes-aerobika mashg'ulotlarining asosiy turlari:

1. Klassik aerobika – yurak-qon tomir va nafas olish tizimlarini mustahkamlaydi.
2. Step-aerobika – oyoq mushaklarini rivojlantiradi, ortiqcha yog' to'planishini kamaytiradi.
3. Dance-aerobika – raqs elementlari orqali ijobiy kayfiyatni oshiradi.

4. Power-aerobika – mushak kuchini rivojlantirishga qaratilgan.

5. Pilates va stretching – mushaklarni cho‘zish va nafas olishni boshqarishga o‘rgatadi.

Bu mashg‘ulotlar nafaqat jismoniy, balki psixologik jihatdan ham ayollarning hayot sifatini yaxshilaydi. Aerobik mashqlar paytida organizmda endorfin gormonlari ajralib chiqadi, bu esa kayfiyatni ko‘taradi va depressiyani kamaytiradi.

Turli yoshdagi ayollar uchun mashg‘ulotlar tizimi

Ayollarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, mashg‘ulot dasturlari quyidagicha shakllantiriladi:

18–30 yoshdagi ayollar

Bu davrda organizm faol, modda almashinuvi yuqori bo‘ladi. Mashg‘ulotlarda yuqori intensivlikdagi step-aerobika, zumba, pilates va toning mashqlari tavsiya etiladi. Bu yoshda tana shaklini saqlash, mushaklarni mustahkamlash va energiya sarfini oshirish muhim hisoblanadi.

30–45 yoshdagi ayollar

Bu davrda organizmda gormonal o‘zgarishlar boshlanadi, shu bois o‘rtacha intensivlikdagi mashg‘ulotlar maqsadga muvofiqdir. Step-aerobika, pilates, stretching, dance-aerobika mashqlari yurak-qon tomir tizimini barqarorlashtiradi, mushaklar tarangligini kamaytiradi va tanani egiluvchan qiladi.

45 yoshdan yuqori ayollar

Bu yoshda mashg‘ulotlar sog‘lomlashtiruvchi yo‘nalishda olib borilishi kerak. Sekin harakatli, cho‘zish mashqlari, nafas olish mashqlari, suv aerobikasi (akva-aerobika) tavsiya etiladi. Bu holat bo‘g‘imlar faoliyatini saqlash, qon bosimini normallashtirish hamda stressni kamaytirishda samarali natija beradi.

Fitnes-aerobika mashg‘ulotlarining sog‘lomlashtiruvchi ta’siri. Ko‘plab ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, haftasiga 3–4 marta 45–60 daqiqa davomida bajarilgan fitnes-aerobika mashg‘ulotlari ayollar organizmida quyidagi ijobiy o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi:

- yurak urish chastotasining barqarorlashuvi;
- qon aylanish va nafas olish tizimlarining faoliyati yaxshilanishi;
- mushak tonusining oshishi va bo‘g‘imlar harakat hajmining kengayishi;
- ortiqcha vaznning kamayishi (1 oyda o‘rtacha 2–3 kg);
- ruhiy-emotsional holatning yaxshilanishi;
- stress, charchoq va depressiya belgilarning kamayishi.

Bundan tashqari, fitnes-aerobika ayollarda o‘z-o‘zini baholashni oshiradi, ijtimoiy faoliyatga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi hamda hayot sifati yaxshilanadi.

Metodik tavsiyalar

Fitnes-aerobika mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish uchun quyidagi tamoyillarga rioya etish zarur:

1. Muntazamlik – mashg‘ulotlar haftasiga kamida 3 marotaba o‘tkazilishi kerak.
2. Individual yondashuv – har bir ishtirokchining yoshi, sog‘lig‘i va tayyorgarligi hisobga olinadi.

3. Tibbiy nazorat – yurak urish tezligi, qon bosimi va nafas olish ko‘rsatkichlari kuzatib boriladi.

4. Musiqiy muhit – ritmik musiqa ayollarda motivatsiyani oshiradi.

5. Mashg‘ulotdan keyingi cho‘zish mashqlari – mushaklarni bo‘shashtirib, jarohat olish ehtimolini kamaytiradi.

Shuningdek, sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlariga to‘g‘ri ovqatlanish, yetarli uyqu va psixologik muvozanat hamroh bo‘lishi kerak.

Fitnes-aerobika vositalaridan turli yoshdagi ayollarni sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlarida foydalanish yuqori samaradorlikka ega. U ayollar organizmining jismoniy, fiziologik va psixologik holatini yaxshilaydi, ularni sog‘lom turmush tarziga undaydi va ijtimoiy faolligini oshiradi.

Fitnes-aerobika nafaqat jismoniy tayyorgarlik vositasi, balki ayollar uchun hayot sifatini oshiruvchi, sog‘lom, faol va ijobiy turmush kechirishga chorlovchi muhim ijtimoiy-psixologik omil sifatida e’tirof etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva, N. Fitnes va aerobika asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Karimova, M. Ayollar jismoniy tarbiyasi va sog‘lomlashtirish tizimi. – Samarqand, 2020.
3. Murodova, G. Aerobika mashg‘ulotlarining sog‘lomlashtiruvchi ahamiyati. – “Jismoniy tarbiya va sport” jurnali, №3, 2021.
4. World Health Organization. Physical activity guidelines for adults and older adults. – Geneva, 2022.
5. Lee, I.M., et al. Exercise and health outcomes in women. – Journal of Sports Science, 2023.
6. Rahimova, Z. Fitnes mashg‘ulotlarining pedagogik asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
7. Nurmatova, D. Ayollar sog‘lomlashtirish dasturlarining ilmiy asoslari. – “Pedagogika va sport” ilmiy jurnali, №2, 2023.

TURLI XIL YOSHDAGI GURUHLARGA MANSUB KISHILARNING JISMONIY HOLATIGA JISMONIY TARBIYA MASHG‘ULOTLARINING TA’SIRI

Sultonov Shukurullo Umitpulatovich

Qarshi davlat universiteti.

Jismoniy tarbiya va sport kafedrasini mudiri. p.f.n.dots.

Turli xil yoshdagi guruhlariga mansub kishilarning jismoniy holatiga qarab jismoniy mashqlarni tashkil etilishi. Turli xil yoshdagi guruhlariga mansub kishilarning jismoniy holatiga jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari. Turli xil yoshdagi guruhlariga mansub kishilarning jismoniy holatiga jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarining ta’sirini oshirish. Jismoniy tarbiya-

sogʻlomlashtirish, ommaviy-sport ishlarini va sportning milliy turlarini rivojlantirish sohasidagi asosiy vazifalar quyidagilar hisoblanadi: bolalarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan jismoniy tarbiya boʻyicha, ularning gavdasi, jussasini normal rivojlantirish boʻyicha kundalik mashgʻulotlarni barcha bolalar maktabgacha muassasalarida joriy qilish. Bolalar maktabgacha muassasalarida bolalarni jismoniy tarbiyalash boʻyicha mutaxassislar shtatini joriy qilish; jismoniy tarbiyaga doir oʻquv dasturlari boʻyicha majburiy dars (mashgʻulot)larni har haftada 4-6 soatgacha yetkazish. Oʻquv jarayoniga olimpiya taʼlimini, milliy oʻyinlar va musobaqalarni joriy etish; oʻquvchilar va talabalarning umumjismoniy tayyorgarligini maxsus testlar boʻyicha tekshirishning umummilliy haftasini joriy qilish, maxsus testlarni muvaffaqiyatli topshirganlik uchun xalq dostoni qahramonlari sharafiga «Alpomish» va «Barchinoy» deb nomlangan uch darajali koʻkrak nishonlarini taʼsis etish.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Talabalarning «Talaba» sport uyushmasini tashkil qilish; yangidan tashkil etilgan kollejlarda va litseylarda maʼnaviy va jismoniy rivojlangan yoshlarni tarbiyalashda jismoniy tarbiya va sport omillaridan samarali foydalanish chora-tadbirlarini koʻrish; «Kollej sporti» harakatini tashkil etish, uni yoshlarni jismoniy tarbiya va sport mashgʻulotlariga jalb qilishning asosiy manbaiga aylantirish; sogʻliqni saqlash organlari bilan birgalikda xotin-qizlarni homiladorlik davrida jismoniy tarbiyalash davlat dasturini ishlab chiqish va joriy etish, hamma joyda xotin-qizlar sportsogʻlomlashtirish klublari ochish; aholining mehnat samaradorligini oshirish va mehnat qilish faolligini uzaytirish maqsadida jismoniy tarbiyasogʻlomlashtirish tadbirlarini mehnat tartibiga joriy qilish va boʻsh vaqtlarda ommaviy jismoniy tarbiya-sport ishlarini tashkil etish orqali ishlab chiqarishda jismoniy tarbiyani rivojlantirish, ishlab chiqarish korxonalari amaliyotiga sogʻlom turmush tarzini hamda jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shugʻullanishni moddiy ragʻbatlantirish choratadbirlarini joriy etish;

Jamiyatda sogʻlom turmush tarzini shakllantirish, kasalliklarning oldini olish, aholi keng qatlamlarini, ayniqsa yoshlarni jismoniy tarbiya va sport bilan shugʻullanishga jalb etish;

Jismoniy tarbiya - bu salomatlikni mustahkamlash va jismoniy imkoniyatlarni rivojlantirishga qaratilgan inson faoliyati. Jismoniy mashqlar bilan muntazam shugʻullanish organizm kamolotga yetishishini taʼminlaydi va tana salomatligini uzoq yillar saqlaydi. Jismoniy madaniyat insoniyat umumiy madaniyatining bir qismi boʻlib, oʻzida inson aqliy va jismoniy rivojlanishi uchun zarur boʻlgan bilim va koʻnikmalarni birlashtiradi. Jismoniy tarbiya bir necha elementlaridan iborat (1-rasm).

Jismoniy madaniyat sogʻlom turmush tarzi meyorlari bilan birga inson salomatligini saqlash va mustahkamlash savollariga javob topadi. Jismoniy tarbiya jismoniy rivojlanishni taʼminlash bilan birga insonning deyarli barcha hayotiy faoliyatlariga, jumladan, insonning ruhiy sifatleri, oʻz ustida ishlash, jamiyatga moslashuvchanlik, atrof-muhitning stresslariga moslashuvchanlik, sogʻlom turmush tarzini taʼminlash, butun umri davomida inson sogʻligʻini saqlash va mustahkamlashga taʼsir qiladi.

- jamiyatda jismoniy madaniyatning holati koʻrsatkichlari boʻlib hisoblanadi;
- uning keng rivojlanganligi;

- sogʻliq va jismoniy xususiyatlarning har tomonlama rivojlanish darajasi;
- sportdagi yutuqlar darajasi;
- professional va ijtimoiy jismoniy tarbiya kadrlarining borligi va malaka darajasi;
- taʼlim va tarbiya sohasida jismoniy madaniyatning vositalaridan foydalanish darajasi
- jismoniy madaniyat va sportni targʻibot qilish;
- jismoniy madaniyatni oldida turgan masalalar sohasida ommaviy axborot vositalaridan foydalanish darajasi va oʻziga xosligi.

Jismoniy madaniyat sogʻlom turmush tarzi normalari bilan birgalikda inson salomatligini saqlash va mustahkamlashning amaliy muammolarini yechishga xizmat qiladi.

Jismoniy rivojlanishga, organizm imkoniyatlarini kengaytirishga va oshirishga xizmat qilish bilan bir vaqtda jismoniy madaniyat inson shaxsiyatining maʼnaviy-axloqiy sifatlarini rivojlantiradi, har tomonlama rivojlanishga qiziqishini orttiradi, ijtimoiy faoligini oshiradi, atrofmuhitning turli stress omillarini toʻgʻri qabul qilishga yordam beradi, sogʻlom turmush tarziga doimiy rioya qilish odatlarini shakllantiradi, insonning butun hayoti davomida salomatligini saqlaydi va mustahkamlaydi.

Jismoniy tayyorgarlik – bu sogʻlikni mustahkamlashga, harakat sifatlarini rivojlantirishga, organizmning umumiy ish qobiliyatini oshirishga qaratilgan pedagogik jarayon. U texnik va taktik uslublarni tezda egallab olishda katta samara beradi. Sport oʻyinlarida yetarli jismoniy tayyorgarlikka ega boʻlmay turib murakkab texnik uslublarni muvaffaqiyatli oʻzlashtirib boʻlmaydi.

Jismoniy tayyorgarlik umumiy yordamchi va maxsus tayyorgarlikka boʻlinadi. Umumiy jismoniy tayyorgarlik - bu sportchining boshlangʻich tayyorlov bosqichi. Umumiy jismoniy tayyorgarlikni oshirish maqsadida qoʻllaniladigan koʻpgina mashqlar organizmga har tomonlama taʼsir koʻrsatadi. Ayni chogʻda ularning har biri u yoki bu sifatlarini koʻproq rivojlantirishga qaratilgan boʻladi. U asosan quyidagi vazifalarning hal etilishini taʼminlaydi:

sportchi organizmini har tomonlama garmonik rivojlantirish, uning funksional imkoniyatlarini oshirish, jismoniy sifatlarini rivojlantirish;

salomatlik darajasini oshirish;

shiddatli mushgʻulot musobaqa yuklamalari davrida faol dam olishdan toʻgʻri foydalanish.

Muhokama va natijalar. Jismoniy mashqlarning sportchi organizmiga va tayyorgarlik darajasiga taʼsirini har xil funksional sinamalar yordamida aniqlash mumkin.

Qoʻshimcha yuklamalar berish sinamalari.

Qoʻshimcha yuklamalar berishda har qaysi funksional sinama (20 marta oʻtirib turish, bir joyda 15 sek davomida maksimal tempda yugurish) qoʻllanishi mumkin. Bu sinamalar oʻtkazishda faqat bitta talab bor – yuklamalar miqdori toʻgʻri boʻlishi kerak. Qoʻshimcha jismoniy yuklamalar koʻpincha trenirovkalar oldidan bajariladi va trenirovkalardan 10-20 minut oʻtgach. Sinamaga boʻlgan javob reaksiyalar pul's va arterial qon bosim oʻzgarishi va tiklanishiga asoslanib baholanadi.

Qo'shimcha yuklama berish testiga bo'lgan javob reaksiya-larning uchta varianti ajratiladi.

Birinchi varianti: trenirovkadan oldingi qo'shimcha yukla-maga bo'lgan javob riaksiyasi trenirovkadan keyin o'tkazilagn qo'shimcha yuklamaga javobriaksiyasidan kam farqlanishi bilan xarakterlanadi. Faqat pul's va arterial qon bosim tiklanish davrida o'zgarish mumkin. Umuman olganda, bunday javob reaksiyasi sportchining jismoniy mashqlardan keyin funksional holati o'zgarmaganligini ifodalaydi.

Qo'shimcha yuklamaga javob riaksiyasini ikkinchi varianti sportchilarni funksional holatining yomonlashishini ifoda-laydi. Trenirovkadan keyin qo'shimcha yuklamaga bo'lgan pul'sning javob reaksiyasiga nisbatan ancha o'zgaradi, arterial qon bosim esa uncha o'zgarmaydi (qaychi fenomeni). Pul's arterial qon bosimning tiklanish davri cho'ziladi. Bunday javob riaksiyasi shug'ullanuvchining tayyorgarligi past bo'lsa, haddan tashqari katta jismoniy mashqdan so'ng o'ta charchash holida ro'y berishi mumkin.

Uchinchi variantda qo'shimcha yuklamaga moslanish yana ham yomonlashadi. Chidamlilik sifatini rivojlantiruvchi sport turlariga gipotonik va distonik javob reaksiyalar ro'y beradi. Tezkor kuch sifatlarini rivojlantiruvchi sport turlari esa gipertonik, gipotonik, distonik riaksiyalar ro'y beradi. Tiklanish davrlari ancha cho'ziladi. Bunday javob reaksiya sportchi funksional holatini yomonlashganligi ifodalaydi. Sababi – tayyorgarligi yetarli darajada emas. Shiddatli mashq bajarishda ro'y bergan uchta charchash holati deb baholanadi.

Adabiyotlar.

1. Юсупбаева.А.С. Совершенствование педагогических механизмов формирования здорового образа жизни в дошкольном образовании на основе физического воспитания.”Мақтаб ва ҳаёт” илмий методик журнал. № 3 2020 й.
2. Жумаев.А.Т, Маматкулов.Р.С, Султонов.А.И, Юсупбаева.А.С Ўзбекистон
3. Республикасининг жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш соҳасидаги давлат сиёсати асослари “KONSENSUS XALQARO JURNALI”. 2020 йил

SOG'LOM TURMUSH TARZINI TARG'IB QILISH MEXANIZMI

G'aybullaeva Madina Shuhrat qizi

O'zR IIV Akademiyasi

1-o'quv kursi 120-guruh kursanti

Bugungi shiddat bilan rivojlanib borayotgan hayotimizda har bir shaxs o'zining hayotiy va fuqarolik o'rniga ega.Quvonarlisi, ular orasida jismonan baquvvat va sog'lom yoshlarning soni kun sayin ortib bormoqda. Oliy o'quv dargohlarda ham xotin-qizlarni sportga bo'lgan qiziqishi, ularning jang san'atlarini rivojlantirish va shakllantirish borasidagi tadbirlar ularda ijobiy taassurot uyg'otmoqda. Ma'lumki, sport faoliyati jaroyoni sport tarbiyasi bilan bir-biriga uzviy bog'liq. Bu ikki jaroyon harakatga bo'lgan ehtiyojni

qondirish va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qodir. Hozirgi davrdagi zamonaviy xotin-qizlar biron sport bilan shug'illanish, xabardor bo'lishni istaydi. Ular sport seksiyalari uchun talab etiladigan tanlov asosida saralanishi kerak albatta. Bu holda ularning sog'ligi, salomatlik darajasi, jismonan tayyor ekanligi va ayollar tanasining xususiyatlarini inobatga olish lozim. Maqolada sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish bilan birga sportga va jangovor san'atga bo'lgan qiziqishni uyg'otish, qiziqishi yuqori bo'lgan xotin-qizlarni yanada kuchliroq jismoniy ruhda tarbiyalash va bu jaroyondagi asosiy konsepsual yondashuvlar ko'rsatilgan. O'quv yuklamalarining hajmi intensivligining optimal nisbatlarda olindi. O'quv yurtining sport sohasidagi ma'lum seksiyasida ayollar va qizlarni tanlash texnikalari keltirilgan.

Jadidchi ajdodimiz Abdulla Avloniy shunday deydi: "Tani sog' bo'lmagan millat-fanini ham, san'atini ham, saodatini ham bilmas." A.Avloniy bu fikrlari bilan jismoniy tarbiyani millat taraqqiyotida o'rni muhim ekanligini ta'kidlab ketgan. Ayni davrda yurtboshimiz xotin-qizlar sportning barcha turlarida zamon talablarining mos darajasida rivojlantirishga katta e'tibor bermoqda. Ayollar tanasi erkaklar tanasidan bir qancha xususiyatlarga ko'ra farqlanadi. Ammo bu holat ular bajaradigan umumjismoniy faoliyatiga ta'sir ko'rsatmaydi. Biroq ayollar sport bilan shug'illanishda ayol tanasining o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olish lozim. Buning uchun mashg'ulotlarni tashkil e'tishda sportchi xotin-qizlarni shaxsiy xususiyatlarni o'rganish ham kerak. Bu yosh sportchi ayollar va qizlar mahoratlarini oshirishga sezilarli yordam beradi. Mashg'ulotlar davomida guruhlarini yangi va kam malakali sportchilar bilan boyitish ham juda muhim sanaladi. Biroq ta'lim muassalarida, shuningdek, boshqa muassalarda motorli faoliyatni rag'batlantirish dolzarbdir. Shu sababli mashg'ulotlarni tashkillashtirishda differensiyalangan shakllalridan foydalanish lozim. Bunda ham albatta manfaatlarni hisobga olish lozim. Tanlov o'tkazilishidan asosiy maqsad, ishtirokchilarning qiziqishlarini, moyilligini hisobga olishni ta'minlaydi, sportni rivojlantirish va ommalashtirish yo'lida katta ustun bo'ladi.

Jismoniy tarbiyani umuman sportni ommalashtirish jismoniy faoliyatga bo'lgan ehtiyojni qondirishni ta'minlaydi.

O'quvchilar g'olibnikni his qilishni o'rganadi. Mag'lubiyatni ham tahlil qilishadi.

Eng avvalo, sport bilan shug'illanishdan oldin tibbiy ko'rikdan o'tishni tashkillashtirish lozim. Keyin esa sport bilan shug'illanish mumkin. So'ng guruhlar tuzish kerak. Bu ham mashg'ulotlar rejasini tuzishda sportchilarimizning umumjismoniy tayyorgarligi va sport tajribasini hisobga olish lozim. Buni tan olishimiz kerakki, ayollarimizdan tuziladigan terma jamoa jahon chempionatlarida umuman milliy musobaqalarda yaxshi natijalarga erisha olmayapti. Buning bir qancha sabablari mavjud. Masalan, o'zbek milliy sportlarini ayollar o'rtasida rivojlantirish, ommalashtirish erkaklarnikiga qaraganda sustroq. Boshqa bir sababi sport mashg'ulotlarida deyarli barcha murabbiylar erkaklardan tashkil topgan bo'lib, ko'p zallarda o'g'il bolalar qizlar bir joyda tayyorlanishadi. Yana bir sababi shundaki, erkaklar bajaradigan mashqlar va ayollar bajaradigan mashqlar bir-biridan tubdan farqlanadi. Erkaklarning yuklama me'yorlari ayollarnikidan nisbatan qiyinroq. Hamda ayollarni sportga jalb qilish eng dolzarb muammolardan biri bo'lib kelmoqda.

Tarixan har bir xalq ko'plab bellashuvlar va musobaqalar o'tkazishgan. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad, ishtirokchilarning epchilligi, chaqqonligi ularning kuchi va tezligini sinash uchun ixtiro qilingan. Umuman olganda, bu yoshlarni ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalash eng muhim vazifalaridan biri.

Bugun yurtimizda yashayotgan barcha fuqarolar yillar davomida jismoniy mashqlar bilan milliy o'yinlar yaratib, yoshlarni jismoniy va ma'naviy ruhda tarbiyalashda anchagina jonbozlik ko'rsatishmoqda. Shunday ekan, sportni qadimiy an'analарimizdan biri desa ham bo'ladi. O'yindan oldin albatta mashqlar qilib, kuch ishlatish mashqlarini bajarish lozim. Bu usul raqiblarni qo'rqitish usulidek xizmat qiladi.

TA'LIM MUASSASALARIDA BOKS MASHG'ULOT JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZIMLARI

O'rmonov. Sh.

O'zR IIV Akademiyasi 1-o'quv kursi
120-guruh kursanti

Boks mashg'ulotini rejalashtirish, bu sport tayyorgarligi vazifalarini hal etish shartlari, vositalari va uslublarini, sportchi egallashi lozim bo'lgan sport natijalarini oldindan ko'zlashdir. Sportchilar tayyorgarligini to'g'ri rejalashtirish – bu mazkur sportchilar kontingenti (yoki bitta sportchi) xususiyatlarining tahlilidan kelib chiqib, tayyorgarlik jarayonidagi asosiy ko'rsatkichlarni belgilash hamda ularni vaqt oralig'ida taqsimlashdir. Boks sport turi mashg'ulot jarayonini rejalashtirish to'g'risidagi tasavvurlar ancha o'zgardi. Bu musobaqa qoidalariga ba'zi o'zgartirishlarning kiritilishi va xalqaro Boks federatsiyasining musobaqa bellashuvlari tomoshabopligini oshirish bo'yicha qo'ygan talablari bilan bog'liq. Hozirgi zamon olimlari tomonidan tajriba materiali to'plagan sportchilar tayyorgarligini yanada yuqori darajada sifatli rejalashtirish uchun obyektiv shart-sharoitlar yaratilgan. Mashg'ulot jarayonning elementar tarkibiy qismi hisoblanadi. Alohida mashg'ulotlardan 254 mashg'ulot mikrotsikli tashkil topadi. Bir nechta mikrotsikllar birlashmasidan mustaqil, mashg'ulot jarayonining butun bo'lagi bo'lgan mezotsiklni hosil qiladi. Bir nechta mezotsikllarning birlashmasi yanada yirik tugallangan tuzilma – makrotsiklni tashkil etadi. Mashg'ulotning mikro, mezo va makrotsikllar kabi davrlarga ajralishiga qarab yuklama o'lchamlari, hajmi, shiddati, tayyorgarlik vositalari hamda uslublari o'zgaradi. Bokschilarning ko'p yillik mashg'ulotiga mo'ljallangan rejani tuzishda sport Boks rivojlanish yo'lining bashorati hamda muso-baqalar qoidalaridagi o'zgarishlarga amal qilish lozim. Shu sababli mashg'ulot vositalari, hajmi va shiddati vazifalarning o'zgarishini nazarda tutish zarur. Mashg'ulotning istiqbolli rejalashtirilishi albatta yillik rejalarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Yillik rejalariga qo'llaniladigan vositalar va mashg'ulot yuklamalarining batafsil bayoni kiritiladi. Kundalik rejalashtirishda sport shakli dinamikasining ilmiy qonuniyatlari (yuzaga kelish, barqarorlashtirish va vaqtinchalik pasayishi) qo'llaniladi. Kundalik rejalashtirish tuzilmasiga turli omillar: o'qish va mehnat

tartibi, mashg'ulotlar mazmuni, soni va yuklamalar o'lchamlarining umumiy yig'indisi, mashg'ulot yuklamalariga bo'lgan reaksiyaning alohida xususiyatlari hamda Bokschilar malakasi ta'sir etadi. Tezkor rejalashtirish kundalik rejalashtirish asosida amalga oshiriladi. Bunday rejalashtirish turi vazifalar, vositalar, uslublar, yuklama hajmi va shiddatini aniqlashtirishni ko'zda tutadi. Mashg'ulotlar tuzilmasi, birinchi navbatda, maksimal mashg'ulot samarasiga erishishga qaratilganligi bilan belgilanadi. Mashg'ulotning tezkor rejasiga muvofiq mashg'ulotlar konspekti tuziladi, unda tayyorlov (badan qizdirish), asosiy va yakuniy qismlar, takrorlashlar soni, tanaffuslar davomiyligi hamda dam olish xususiyati bayon qilinadi. Mashg'ulot jarayonida uchta davr: tayyorgarlik, musobaqa, o'tish davrlari ajratiladi. Tayyorgarlik davrida mashg'ulotlar faol dam olishdan shiddatli maxsus ishga, jismoniy sifatlarni keyinchalik ham rivojlantirishga, kurash texnikasi va taktikasini egallash ham takomillashtirishga asta – daqiqani o'tishni ta'minlashga qaratilgan. Bu davrda sportchilarning oldinda turgan musobaqa davrida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishi uchun mustahkam poydevor yaratish lozim. Tayyorgarlik davrining asosiy vazifalari organizmning funksional imkoniyatlarini oshirish, umumiy jismoniy tayyorgarlikni yaxshilash va Bokschi uchun zarur bo'lgan jismoniy sifatlarni rivojlantirishdan, texnik-taktik harakatlarni egallash hamda takomillashtirish, ularni amalga oshirishdagi kamchiliklarni bartaraf etish, iroda va ma'naviy sifatlarni tarbiyalashdan iborat. Mashg'ulotning musobaqa davri maqsadi – musobaqalarga tayyorlash va unda muvaffaqiyatli ishtirok etish. Ushbu davrning asosiy vazifalari yuqori darajada mashqlanganlikka ega bo'lish, texnik-taktik harakatlarni keyinchalik ham mustahkamlash hamda takomillashtirish, musobaqalarda qatnashishda bellashuvni olib borish taktikasi bilimlarini kengaytirish va mustahkamlash, yuqori darajada jismoniy, iroda va ma'naviy sifatlarning rivojlanishiga erishish, nazariy bilimlarni kengaytirishdan iborat. Bu bosqichda sportchilar malakalariga qarab mas'uliyatli musobaqalarda ishtirok etadilar. Mashg'ulotning o'tish davriga mashg'ulot yuklamasining pasayishi xos bo'ladi.

Davrning asosiy vazifalari: salomatlikni mustahkamlash va organizmni chiniqtirish, umumiy jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirish. Asosiy vositalar: sport o'yinlari, suzish va boshq. To'g'ri tuzilgan o'tish davri organizm funksional imkoniyatlarini keyinchalik ham rivojlantirish, kurashchining maxsus tayyorgarligini yaxshilash uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi. Tayyorgarlik mikrotsikllarini rejalashtirish. Sport amaliyotida mashg'ulot mikrotsikli deganda bir necha kun davomida o'tkaziladigan va mazkur tayyorgarlik bosqichi vazifalarini kompleks hal etishni ta'minlaydigan mashg'ulotlar davomiyligi tushuniladi. Mikrotsikllar davomiyligi – 3-4 kundan 10-14 kungacha. Haftaga muvofiq bo'lgan 7 kunlik mikrotsikllar ko'p tarqalgan. Mikrotsikllarni rejalashtirishda an'anaviy va noan'anaviy yondashishni ajratish mumkin. 255 ya'ni: An'anaviy mikrotsikllar. An'anaviy mikrotsikllarning to'rtta turga ajratish taklif qilinadi, – shaxsan mashg'ulot mikrotsikli; – mashg'ulot yuklamasi yo'nalishi; – umumiy tayyorgarlik; – maxsus tayyorgarlik mikrotsikllariga, yuklama o'lchami hamda dinamikasiga qarab, oddiy hamda zarbdor mikrotsikllarga bo'linadi; yaqinlashtiruvchi, ular o'z mazmuniga ko'ra musobaqa vaziyatini qisman modellashtiradi va kurashchilarning maxsus ish qobiliyatini muntazam oshirishga qaratiladi; musobaqa, ular musobaqa sharoitlarini to'liq aks ettiradi;

tiklanish (yoki musobaqalardan keyingi yengillashtiruvchi) mikrotsikl, ularning maqsadi sportchilarning musobaqalarda qisman yo'qotgan ish qobiliyatini tiklashdan iborat. Bir nechta Boks mutaxassislarning fikricha, beshta turdagi mikro-tsikllarni ajratishni taklif qilishdi, ya'ni tortuvchi, zarbdor, yaqinlashtiruvchi, musobaqa va tiklanish. Shuni esda tutish lozimki, mikrotsikldagi yuklamalar va dam olishning turli almashinuvi uchta turdagi reaksiyalarga olib kelishi mumkin: a) mashqlanishning maksimal darajada o'sishi; b) mashg'ulot samarasining kamligi yoki butunlay bo'lmasligi; c) sportchining toliqib qolishi. Amaliyotning katta va juda katta yuklamali (ular ham o'zaro, ham kichik yuklamali mashg'ulotlar bilan oqilona almashib turiladi) mashg'ulotlarning optimal soni mikrotsiklga kirgan hollar birinchi turdagi reaksiyaga xosdir. Katta yuklamalarni haddan ortiq qo'llash toliqishga olib keladi. Tayyorgarlik mezotsikllarini rejalashtirish. Mashg'ulot mezotsikli 3 haftadan 6 haftagacha davom etadigan mashg'ulot jarayoni bosqichidir. Mezotsikllar asosida mashg'ulot jarayonini tashkil etish uni tayyorgarlik davri yoki bosqichining asosiy vazifasiga muvofiq tizimlashtirish, mashg'ulot yuklamalari va musobaqa faoliyatining optimal dinamikasi, turli tayyorgarlik vositalari va uslublarining maqsadli uyg'unlashuvi, pedagogik ta'sir omillari hamda tiklash tadbirlari o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlashga, turli sifatlar va qobiliyatlarni rivojlantirishda zarur izchillikka erishishga imkon yaratadi. An'anaviy mezotsikllar sakkizta turga ajraladi, ya'ni: - tortuvchi; - bazaviy va ularni rivojlantiruvchi; - barqarorlashtiruvchi; - nazorat-tayyorgarlik; - sayqallashtiruvchi; - musobaqa oldi; - musobaqa tiklanish-tayyorlov; - tiklanish-saqlab turuvchi. Har bir mezotsikl uchta, oltita mikrotsikllardan iborat bo'ladi. Ularning to'plami rejalashtirilayotgan mezotsiklning muayyan vazifalari bilan aniqlanadi. Mezotsikl turlarining bunday ko'p bo'lishi mashg'ulot jarayoni tuzilmasini juda murakkablashtirib yuboradi va mashg'ulotni rejalashtirishni qiyinlashtiradi. Sportchilar mashg'ulotni rejalashtirishda yuqorida aytib o'tilgan mezotsikl turlarining kamdan-kam qo'llanilishi aynan shunga bog'liq va mezotsikllar turlari tasnifiy amaliyot uchun qulayroqdir: tortuvchi, bazaviy, nazorat-tayyorgarlik, musobaqa oldi va musobaqa. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, tortuvchi mezotsikllarning asosiy vazifalari sportchilarni maxsus mashg'ulot ishini samarali bajarishga maqsadli yaqinlashtirishdan iboratdir. Bazaviy mezotsikllarda organizm asosiy tizimlarining funksional imkoniyatlarini oshirish, jismoniy sifatlarni rivojlantirish, texnik, taktik va ruhiy tayyorgarlikni takomillashtirish bo'yicha asosiy ishlar olib boriladi. Nazorat-tayyorgarlik mezotsikllarida sportchilarning avvalgi mezotsikllarda erishgan imkoniyatlari (musobaqa faoliyati xususiyatiga muvofiq) sintezlashtiriladi, ya'ni integral tayyorgarlik amalga oshiriladi. 256 Musobaqa oldi mezotsikllari sportchi tayyorgarligi davomida aniqlangan mayda kamchiliklarni bartaraf etish, uning texnik imkoniyatlarini takomillashtirish uchun mo'ljallangan. Bu mezotsikllarda ma'lum bir maqsadga qaratilgan ruhiy-taktik tayyorgarlik alohida o'rin egallaydi. Musobaqa mezotsikllari soni va tuzilmasi sport turining o'ziga xos xususiyatlari, sport xususiyatlari, sportchilar malakasi va tayyorgarlik darajasi bilan belgilanadi. Mezotsikllarning umumiy tuzilmasi barqarorligi ularning mazmunini muntazam takomillashtirib borishga, ta'sirchan nazorat o'rnatishga, —ilgarilovchil rejalashtirish tamoyilini amalda yuzaga chiqarishga yordam beradi. Ushbu tamoyilga binoan joriy makrotsiklning mikrotsikllari va mezotsikllaridagi mashg'ulot

natijalari darhol navbatdagi makrotsiklning shunga o'xshash tuzilmalari dasturini rejalashtirish uchun qo'llaniladi. Yillik tayyorgarlik siklida mashg'ulotni tashkil qilish tizimini modellashtirish. Ma'lumki, zamonaviy sport tayyorgarligi mavjud nazariy va amaliy bilimlarni umumiyashtirish hamda tartibga tushirishni taqozo etadi. Bir qator mutaxassislar tomonidan yillik va ko'p yillik sikllarda mashg'ulotni tashkil etish modellari ishlab chiqilgan. Ular mashg'ulot yuklamalari mazmunini, hajmining muhim parametrlari va ular musobaqa rejasi mazkur bosqichda hal etiladigan vazifalar, an'anaviy bo'lib qolgan tayyorgarlikni davrlash va boshqa bir qator omillardan kelib chiqqan holda mashg'ulot yuklamalari mazmuni, hajmi hamda vaqt ichida taqsimlashning eng muhim parametrlarini son jihatdan aks ettiradi. Maxsus adabiyotlar va mashg'ulotning amaliy tajribasi tahlili mutaxassislarga shunday xulosaga kelishga imkon berdiki, ko'p yillar avval vujudga kelgan mashg'ulotni tashkil etishning an'anaviy shakllari va tamoyillari bugungi kunda yuqori malakali sportchilarni tayyorlash vazifalarini qoniqtirmaydi. Yuqori malakali sportchilar maxsus jismoniy sifatlarning rivojlanishi shunday darajaga yetdiki, ularni keyinchalik takomillashtirish uchun yangi, yanada samarali mashg'ulot vositalari va uslublarini izlab topishni talab qiladigan bo'ldi. Bundan tashqari, maxsus jismoniy tayyorgarlikning yillik sikldagi o'rnini qayta ko'rib chiqish hamda uning boshqa tayyorgarlik turlari bilan o'zaro bog'liqlik shakllarini aniqlash lozim. Hozirgi paytda shu narsa ma'lumki, mashg'ulotni tuzish modelini ishlab chiqishning zarur shartlaridan biri amaliy tajribani tahlil qilish hisoblanadi. Bunday tahlil jarayonida yuqori malakali sportchilarning yillik sikldagi mashg'ulotni tashkil qilishning amaliyotda mavjud bo'lgan uslublarini o'rganish, shuningdek sportchilar qo'llaydigan mashg'ulot (zarur hollarda musobaqa) yuklamalari hajmining aniq o'lchamlarini aniqlash nazarda tutiladi. Mashg'ulot modelini tuzish tamoyillari va shakllarini aniqlab beradigan asosiy omillar sifatida sportchilar holati hamda mashg'ulot yuklamasining o'zaro bog'liqligining umumiy qonuniyatlari, shuningdek, muntazam mashg'ulot ta'siri ostida Bokschi organizmining bir holatdan boshqasiga o'tish qonuniyatini ajratadi. Har bir muayyan holda ushbu tamoyillarni amalga oshirish usullariga ta'sir ko'rsatuvchi xususiy sharoitlar qatoriga quyidagilar kiradi: yillik tayyorgarlik siklini an'anaviy davrlash hamda joriy yil uchun muayyan musobaqalar rejasi, sportchining mahorat darajasi va maxsus tayyorgarligining alohida xususiyatlari, oldingi tayyorgarlik bosqichlaridagi mashg'ulot xususiyati va yo'nalishi, sportchi oldiga qo'yiladigan vazifalar, musobaqa faoliyatining keskinligi va boshq. Biroq olimlar tomonidan tavsiya etilgan bunday bo'linish shartli ravishda ekanligini hisobga olish lozim.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi. *Milliy sport turlari konsepsiyasi*. – Toshkent, 2020
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. – Toshkent, 2017.
7. Rasulov, R. *Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
8. Xolmurodov, A. *Sport psixologiyasi asoslari*. – Toshkent: Fan, 2015.

9. A.Mirzayev. Theory and methodology of belt wrestling O'quv qo'llanma. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Chirchiq davlat pedagogika universiteti, 2022.
10. A.Mirzayev. Mechanisms of training cadets in belt wrestling through a cluster approach in military training centers International scientific forum. january 13, 2023 Toshkent
11. A.Mirzayev. Mechanisms of training female cadets in belt wrestling and promoting a healthy lifestyle International scientific forum. january 13, 2023 Toshkent
12. A.Mirzayev. Belbog'li kurash mashg'ulotlari orqali kursantlarni jangovar tayyrgarligini oshrish "Harbiy va jismoniy tayyorgarlikda sport turlarining o'rni va ahamiyati" mavzusidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallar to'plami Toshkent sh., 2024-yil 30-may
13. A.Mirzayev. Mechanism for training cadets in belt wrestling based on a cluster approach International scientific-practical conference on "modern education: problems and solutions" vol. 3 no. 1 (2024)
14. A.Mirzayev. Mechanisms of training cadets in belt wrestling in military educational institutions Galaxy international interdisciplinary research journal (giirj) issn (e): 2347-6915 vol. 11, issue 05, may (2023)
15. A.Mirzayev. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities Volume 43, June 2025 The mechanism of training cadets in belt wrestling

JISMONIY MADANIYAT SOHASIDA TALABALARNING ILMIY TADQIQOT ISHLARINI TASHKIL ETISH

Jo'raboyev Akmal Baxromovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrası dots.,

Alimova Umida Normaxmatovna, Berdiyurov Adilbek Abduraxmon o'g'li,

Ilesbayev Bekzod Nurjan o'g'li, Norxo'jayev Nurbekxo'ja Abrolxo'ja o'g'li

MBJTI 22/1 kechki guruh talabalari

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimida jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi bakalavr hamda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi magistr darajasini olishda bitiruvchilarning yakuni davlat attestatsiyalari bu ularning yakuniy olib borgan ilmiy tadqiqoti bilan belgilanadi. Bu bilan talabalarning kelgusi kasbiy faoliyatga tayyorgarligi hamda ilmiy daraja olish uchun tayyorlanadigan dissertatsiya ishlarining devorchasi sifatida ham e'tirof etiladi.

Hozirda jismoniy madaniyat va sport yo'nalishida qator ilmiy izlanishlar nafaqat izlanuvchilar balki o'quv muassasalarining boshqa jismoniy madaniyat va sport murabbiylari tomonidan ham olib borilishi fikrimizning dalilidir. O'z faoliyatiga ijodiy munosabat pedagogik muammolarni hal qilishning yangi, o'ziga xos va samarali usullarini izlashni nazarda tutadigan tadqiqot ishlari talabalarning ham kelgusi faoliyatiga ijobiy ta'sir

ko'rsatish yuzasidan tushunchlar berish hamda yo'naltirish bugungi kunning dolzarb muammosi hisoblanadi. Buning uchun talabalarning ushbu jarayonga yo'naltirish va uning muayyan talablarini o'rgatish orqali kelgusida yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash imkoniyati yuzaga kelishi mumkin.

Jismoniy madaniyat sohasida talabalar tomonidan olib boriladigan ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirishda, avvalo, ilmiy tadqiqot ishining bosqichlarini to'g'ri va aniq o'rgatish hamda yo'naltirish lozim bo'ladi. Uning turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- uslubiy ishlar;
- ilmiy va uslubiy;
- tadqiqot.

Uslubiy ish bilan ilmiy-uslubiy ishning farqi unda mavjud bo'lgan yangilik elementlari mavjudligi bilan farqlanadi. Agar talaba u yoki bu mavzuda tadqiqot olib borsa, talabani faoliyati, amalga oshirish tartibi, izlanishi, mavzuning xususiyatlarini aniqlashtirish uchun ularning tajribasi bilan tanishish bilan cheklanib qolsa va masalani hal qilishda o'ziga xos yondashuv bo'lmasa, noma'lum (ishlab chiqmoqchi bo'lgan yangiligi) tadqiqot usullari topilmaydi[4]. Agar xuddi shu umumlashtirish bilan tajriba topilgan bo'lsa, unda eksperimental sharoitda o'qitish va tarbiyaning yangi namunalari ko'paytiriladi, bunday o'rganish uchun u ilmiy va uslubiy materiallarni o'rganish hamda qiyosiy tahlil qilish lozim bo'ladi.

Jismoniy madaniyat sohasida talaba tomonidan olib boradigan tadqiqotda ilmiy-uslubiy ishlar mohiyatan ilmiy tadqiqotlarning alohida ahamiyatga molik jarayoni hisoblanadi[5]. Shu o'rinda u nafaqat ta'lim va tarbiya metodikasi masalalari, balki jismoniy madaniyat sohasidagi keng doiradagi masalalarni ham qamrab oladi. Bu tadqiqot metodologiyasi va tadqiqot usullari tushunchalariga amal qiladi. Tadqiqot metodikasi - bu o'rganish uchun tadqiqot dasturining bir turi, muayyan tadqiqot mavzusi yoki muammosini har tomonlama oldindan ishlab chiqish natijasi sifatida e'tirof etiladi. Tadqiqot usullari - bu texnik yoki tadqiqotda foydalaniladigan qator usullar majmui sirasiga kiradi.

Jismoniy madaniyat sohasida talaba tomonidan aniqlangan muammo bo'yicha tadqiqot olib borishda uning bosqichlariga alohida e'tibor qaratishi va unga rahbarlik qilayotgan professor-o'qituvchining ko'rsatmalariga rioya qilishi talab etiladi.

Har bir bosqichning o'z vazifalari bor, ular ko'pincha ketma-ket, ba'zan esa bir vaqtning o'zida hal qilinadi.

Tadqiqot mavzusini tanlash: butun ilmiy tadqiqot har qanday ilmiy muammoni hal qilishni o'z ichiga oladi. Ilmiy etishmovchilik, faktlar, ilmiy izlanishlarning nomuvofiqligi ilmiy izlanishlarga zamin yaratadi. Ilmiy muammoni shakllantirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- tanlangan mavzuning amaliyotda mavxumligini aniqlash;
- mavxumlikni bartaraf etish zarurligini asoslash;
- maqsadlarni belgilash.

Talaba ko'proq vakolatli bo'lgan muammolarni va uning amaliy faoliyati bilan qanday bog'liqligini (sport, ta'lim, tashkiliy, o'qitish yoki murabbiylik) o'rganish afzalroqdir[3]. Shu bilan birga, taklif qilingan mavzuni eksperiment o'tkazish imkoniyati nuqtai nazaridan

baholash kerak. YA'ni, tadqiqot guruhlari (tajriba va nazorat), tadqiqot olib borish usullarini shakllantirish, eksperimental sinovlarni o'tkazish uchun tegishli sharoitlarni yaratish uchun etarli miqdordagi sotsiologik testlarning mavjudligi ta'minlangan bo'lishi lozim.

Jismoniy madaniyat sohasida talaba tomonidan muayyan mavzuda olib borilgan ilmiy tadqiqot ishi mustaqil bajarilishi talab etiladi. Uni bajarishda talabadan kasb odob-axloqi qoidalariga qat'iy rioya etishi (plagiat, statistik va boshqa ma'lumotlarni soxtalashtirish, shuningdek, yolg'on sitatlar keltirishga yo'l qo'ymasligi) talab etiladi. Bu bilan bir vaqtda talabning ilmiy rahbariga ham muayyan talablar qo'yiladi.

Ilmiy rahbarning majburiyatlariga quyidagilar kiradi:

- tadqiqot mavzusi doirasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan masalalar bo'yicha tizimli ravishda yordam berish maqsadida maslahatlar jadvalini tuzish;
- dastlabki himoyagacha ilmiy tadqiqot ishiga xulosa berish.

Yuqoridagilar asosida tegishli kafedra mudiri va ilmiy rahbari zimmasiga aniq mas'uliyatlar yuklatiladi.

Yuqori saviyada va sifatli bajarilgan ilmiy tadqiqot ishlari turli tanlovlarda ishtirok etishi yoki mazkur tadqiqot ishini yanada kengroq xajmda o'rganish imkoniyatlari yaratiladi.

Xulosa tariqasida jismoniy madaniyat sohasida talabalarning ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etish hamda mazkur jarayonda yuqorida keltirilgan metodik ko'rsatmalarga rioya etgan holda amalga oshrilsa ijobiy natijalarga erishish imkoniyati oshadi.

MILLIY AN'ANALAR VOSITASIDA JISMONIY BARKAMOLLIGINI TARBIYALASHDA YO'LLARI

Abdullayev Abdukayum Abdulxaevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrasida
dots., p.f.f.d.(PhD)

**Musayeva Iroda Ismatullo qizi, Normominova Muxlisa Abdirayim qizi,
Qochqarova Mushtariy Shuxratjon qizi, Qurbonova Marjona Akram qizi,
22-16 guruh Boshlang'ich ta'lim talabalari**

Ta'lim jarayonida ijtimoiy-madaniy salohiyatida jismoniy tarbiya va sport o'ziga xos mazmun, shakl, maqsad va mohiyatga ega. Ularni aholining kundalik turmush madaniyatiga singdirish, o'quvchi yoshlarning jismoniy barkamolligini tarbiyalash, iqtidorli yoshlarni sportga jalb etish, ularning mahoratlarini oshirish, sport orqali mamlakatning shon-shuhratini jahonga keng yoyish kabi keng qamrovli va ko'lami chuqur tadbirlarni o'tkazishda jismoniy madaniyat hamda sport mutaxassislarining ish faoliyatlari e'tiborga loyiqdir. Jismoniy madaniyat va sport mutaxassislarini tayyorlash, ularning bilimlarini chuqurlashtirish va amaliy malakalari hamda ijodkorligi, tashabbuskorligini doimo oshirish hozirgi davr muammolaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari tug'risida»gi karori (2017, 27 may) o'quv yurtlarda jismoniy ta'lim sifatini yaxshilash, sport mashg'ulotlarini talab darajasida o'tkazish, o'quvchi yoshlarni sevimli sport turlari bo'yicha xilma-xil sport musobaqalarini ko'proq tashkil etish lozimligi ko'rsatilgan. Buning uchun jismoniy tarbiya o'qituvchilari sport turlari bo'yicha murabbiylar va ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya-sport tadbirlari uchun tashkilotchi- metodistlar tayyorlashni yaxshi yulga qo'yish lozimligi alohida uqtirilgan.

Bunday talablarni amalda boshqarish masalalari ishlab chiqarish mehnat jamoalari, turli muassasalar, aholi istiqomat joylari, dam olish va hordiq chiqarish oromgohlari makonlarining ijtimoiy mehnat sharoitlari, ijtimoiy mehnat ta'minotlari bilan bog'liqligini e'tiborga olish lozim. YA'ni ularda ommaviy sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil qiluvchi tashkilotchi-murabbiylarga bo'lgan ehtiyojlar, zaruriyatlar asosida shtatlarni belgilash, zarur bo'lgan sport tashkilotlari yoki oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlariga buyurtmalar berishni yo'lga qo'yish lozim bo'ladi. Bunday jarayon yo'lga qo'yilsa, ma'lum sohalarida tashkilotchilarning ko'payishi, ularning ish faoliyatlarida milliy an'analarni keng yoyishga erishish va ulardan maqsadli foydalanish mumkin bo'ladi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan tub islohotlar, madaniyat, tibbiyot, ta'lim va sport sohalaridagi ommaviy tadbirlarning maqsad va vazifalari, ularning mazmuni maktabda taxsil olayotgan yoshlarning har tomonlama yetuk bo'lishi, davr talablariga to'la javob berishi, bunda mehnat kilish, Vatanga sadoqat xis-tuyg'ulari va e'tiqodlari bilan bog'liq bo'lgan barcha fazilatlarga ega bo'lishni taqozo etmoqda. Bularni ta'kidlashdan maqsad shuki, yuqoridagi «Jismoniy tarbiya» dasturlarida milliy kadriyatlarni jismoniy tarbiya darslarida o'rganish ayniqsa, milliy an'analarda jismoniy tarbiya, sport, sayohat va xalq milliy o'yinlaridan foydalanish yo'llari haqida to'la ma'lumotlar yo'q[3]. Bu esa o'quvchi yoshlarning milliy an'analar haqidagi tushunchalari, bunda jismoniy tarbiyaning mohiyatini bilishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Yana bir tomoni shundaki, aksariyat jismoniy tarbiya o'qituvchilari dasturdan chiqa olmaydi, ijodiy yondashish, amaliy tashabbuslar kam uchraydi. Bunday salbiy xususiyatlar talabalarning o'quv amaliyotlari (pedagogik va tashkiliy) jarayonida aynan namoyon bo'lmoqda. Ma'lumki, jismoniy ta'lim jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari bor. «Jismoniy tarbiya va jismoniy madaniyat» fakultetlarining o'quv rejasi taxlil kilinganda 2 yunalish ma'lum bo'lmoqda:

1. Talabalarining tanlangan sport turi mutaxassisligi bo'yicha tayyorgarlik va mahorat oshirish mashg'ulotlari. Bu jarayon Respublikadagi barcha fakultetlarning umumiy xususiyatga ega bo'lgan shakl, mazmun va metodika olib boradi.

2. Fakultetdagi professor-o'qituvchilarning salohiyatlari, ularni qiziqtirgan maxsus fanlar (ixtisoslikka kirish, ilmiy tadqiqotlar metodikasi, milliy kadriyatlar va jismoniy tarbiya va h.k.) bo'yicha kurslar tashkil etilgan[2]. Bu jarayonlar talabalarda u yoki bu darajada ixtisoslashgan tushuncha va bilimlarni egallashga ijobiy ta'sir kursatmokda. Lekin bu holat barcha oliy o'quv yurtlarida yaxshi yulga kuyilgan, ularning sifati yuqori darajada, deb bulmaydi. Buning ham ba'zi bir obyektiv va subyektiv sabablari bor. Bular:

1) jismoniy tarbiya va milliy an'analarning ijtimoiy-tarbiyaviy xususiyatlarini mujassamlashtiruvchi o'quv-uslubiy qo'llanma va tavsiyanomalar mukammal ravishda ishlab chiqilmagan;

2) sport turlari bo'yicha nazariy tushunchalar va amaliy-kasbiy bilimlarni chuqurlashtirishda faoliyat kursatayotgan o'qituvchilarda an'analarga haqidagi bilimlar ancha sayoz;

3) referat, kurslar va bitiruv (diplom) ishlarida ma'naviy va jismoniy kamolot mavzulari ularning o'zora uzviy bog'liqligi mufassal yoritilmagan;

4) talabalar va magistrlar tomonidan jismoniy tarbiya va sport tadbirlari hamda hozirgi davr talablari asosida milliy an'analarda maqsadli foydalanish usullari, amaliy ishlarga doir maxsus tadqiqotlar olib borilmagan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining[1] «O'zbekiston Respublikasida Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmonida (24.01.2020) eng avvalo, umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya ishlarini yaxshilash, ularga zarur bo'lgan shart-sharoitlar yaratib berish belgilangan. Shu asosda iqtidorli bolalarni tanlash, tajriba-sinovdan o'tkazish va ularni sport maktablariga safarbar qilish alohida ta'kidlangan. Bunday tashkiliy, amaliy va tarbiyaviy sharoitlarda milliy an'analarda qo'llanilayotgan sport chiqishlari, ommaviy namoyishlar muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Shu sababdan jismoniy madaniyat fakultetlarining barcha bosqichlaridagi talabalarga bolalar sporti va milliy an'analarning bir-biriga tarbiyaviy, tashkiliy jihatdan mutanosiblik usullarini o'rgatish lozim bo'ladi. Bunday ijtimoiy-tarbiyaviy ta'limotlar va amaliy faoliyatlarni barcha nazariy va amaliy (sport) darslar hamda sport mashg'ulotlari jarayonida o'rgatish lozim.

Demak, yuqoridagilardan kelib chikib respublikada olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar mazmunida jismoniy ta'lim, sport, sayoxatlar va xalq milliy o'yinlarining milliy xususiyatlari hamda ularning ijtimoiy-tarbiyaviy jarayonlariga katta e'tibor berilishi lozim. Jumladan, mamlakat miqyosida o'tkazilayotgan nufuzli ommaviy sport musobaqalari, madaniy-sport tadbirlarining ochilishi va yakunlarida namoyish etilayotgan sport chiqishlari, ko'rgazmali namoyishlar, targ'ibot yo'nalishlaridan tuman (shahar) va boshlang'ich tashkilotlarda namuna sifatida foydalanishni yaxshi yo'lga qo'yilishi kerak. Eng asosiysi jismoniy ta'lim o'qituvchilari faqat mashg'ulot o'tkazish, sport turlari bo'yicha murabbiylar esa faqat murabbiylik faoliyati bilan shug'ullanib qolmasdan, o'quvchi va talabalarni sport bilan band bo'lish jarayonini hamkorlikda tashkillashtirish ishlari amala oshirilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 24.01.2020 yildagi «O'zbekiston Respublikasida Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 5924-son Farmoni.

2. Jumayev A.T F.A.Turdiyev. Yoshlar-O'smirlarga muvofiq tavsiya etiladigan jismoniy madaniyat turlari. Mug'allim hem uzliksiz bilimlendiru Ilmiy metodik jurnal 3-son 2021 yil 130-133.

JISMONIY MADANIYAT MUTAXASSISLARINI TAYYORLASH MUSTAQIL TA'LIM ISHLARINING MAZMUNI VA MOHIYATI

Abdullayev Abdukayum Abdulxaevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrası
dots., p.f.f.d.(PhD)

**Sapoqulova Shaxlo Zayniddin qizi, Xamitova Parvona Abdurasul qizi,
Raximboyeva Muxayyo Kamil qizi, Pölatova Nilufar Jamshid qizi,
22-16 guruh Boshlang'ich ta'lim talabalari**

Bugungi kunda nafaqat jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi balki boshqa ta'lim yo'nalishlarida ham talabalar tomonidan olib boriladigan qator (referat, mustaqil ish, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishi hamda pedagogik amaliyot) ishlarni amalga oshirishda talabalik faoliyatida muammolarga duch kelmoqdalar. Buning asosiy sababi talabalar tomonidan bajariladigan ishlarni amalga oshirish mexanizmini tushunmaganliklari bois qanday tartibda rasmiylashtirish borasida yetarlicha bilimga ega emasliklaridadir. Shuningdek, talabalar tomonidan mustaqil bajariladigan referat, mustaqil ish, kurs ishi va bitiruv malakaviy ishlari avvalo, biron fan tarkibida alohida mavzu sifatida o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki, har qanday insondan o'zi bilmagan va anglab yetmagan bilim yoki tajribani so'rashni mantiqsizlik bilan tenglashtirish mumkin. Shu bois mazkur jarayonni amalga oshirishda, talabalar bilimni takomillashtirishda har bir fan mazmunidan kelib chiqib, referat, mustaqil ish, kurs ishi va bitiruv malakaviy ishlari qay tartibda rasmiylashtirish va bajarish jarayonida nimalarga e'tibor berish lozimligini izohlash lozim.

Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabalarining ma'lum sabablarga ko'ra, ushbu yo'nalish o'quv rejasida belgilangan fanlardan qoldirilgan o'quv mashg'ulotlarini o'zlashtirish yuzasidan yoziladigan dastlabki (kichik) izlanish turi hisoblanadi[2].

Referat tayyorlashda talaba o'z fikrlarini yozma bayon qilish jarayonida ko'rib chiqilayotgan muammoni nazariy jihatdan anglash, ijtimoiy hayot, voqea va hodisalar tahlilida o'z bilimlarini ishlata olish, mavzuni idrok etishda mustaqil tushunchaga ega bo'lish, manba va adabiyotlar bilan ishlash ko'nikmasini egallash, jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi o'quv rejasi bo'yicha o'rganilayotgan fanning aniqbir muammosini o'rganib chiqib, uni bexato bayon qilishga o'z e'tiborini qaratishi kerak. Talaba xulosa, umumlashtirish, tavsiyanomalarni bayon qilabilishi, shuningdek, ilmiy-ma'lumot qismini to'g'ri yoritish olish malakasiga ega bo'lishi lozim.

Referat mavzusini tanlash ishning juda mas'uliyatli bosqichidir. Talabaga kafedra tomonidan tavsiya etilgan o'rganilayotgan fanga aloqador boshqa mavzularni mustaqil tanlash huquqi beriladi. Bu holda referat mavzusi ma'ruzachi yoki seminar olib boruvchi o'qituvchi bilan kelishilishi kerak. Bu talabaga referat rejasini, asosiy maqsadini va adabiyotni to'g'ri tanlashga yordam beradi.

Mavzu tanlashda uning dolzarbligi, muammoning ilmiy ishlab chiqilish darajasi, talabaning bilimi va qiziqishlari, o'qish jarayonida vujudga kelgan shaxsiy moyilligi bosh omil hisoblanadi.

Puxta ishlab chiqilgan referat rejasi, uning muvaffaqiyatli yozilishining kafolatidir. Talaba referat mavzusini tanlayotganda tadqiqot negizini tashkil qilgan muhim vazifalarni o'ylab ko'radi va ilmiy rahbar bilan maslahatlashadi. Manbalarni chuqur o'rganish jarayonida oldindan asosiy konsepsiya va referat rejasi ishlab chiqiladi. Referatning konsepsiyasi talaba tanlagan muammoni, uni dolzarbligi, o'rganish uslubi va yechish yo'llarini naqadar chuqur anglaganligini ko'rsatadi.

Referatning rejasida uning ichki tuzilishi va mundarijasi aniqlanadi. U sodda va murakkab bo'lishi mumkin. Reja tarkibiga 3-4savol tuzish tavsiya etiladi. Referat kirish va xulos aqismlariga ega bo'lishi shart. Reja bilan ishlaganda asosiy e'tiborni mavzu mohiyatini ochib berishda muhim hisoblangan masalalarga qaratish kerak. Munozara talab savollardan qochmaslik kerak. Tadqiqotning bu bosqichida talabaga ilmiy rahbarning maslahatlari katta yordam ko'rsatadi.

Referatning rasmiylashtirish tartibi – bu titul varaqasi bilan boshlanadi. So'ng rahar bir bo'limni o'zichiga olgan betlari ko'rsatilgan mundarija keladi. Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishidagi u yoki bu fanning mavzusi bo'yicha yozilgan referatning hajmikompyuterda 14 shirft, 1,5 interval oralig'ida, 10-15 varaqdan oshmasligi zarur. Referatning asosiy qismi mavzu mundarijasi va metodologik yo'nalishi hisobga olingan holda o'lchanadi. Iqtibos qaysi manbadan keltirilganligi sahifa ostida yoki referatning so'ngi betida beriladi.

Talabalar tomonidan referat yozish tartibi o'zlashtirilgandan so'ng, uni kichik ilmiy izlanish sifatida e'tirof etish mumkin. Bu esa keyingi o'quv jarayonlarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlaridan tayyorlanadigan mustaqil ishlarni bajarishda fundament vazifasini o'taydi[2].

Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabalarining o'qitilayotgan fan bo'yicha mustaqilishi tayyorlash bugungi kunda dolzarb masalalar sirasiga kiradi. Talabalar tomonidan bajariladigan mustaqil ish guruhda ishlash bilan bir qatorda o'quv jarayonining shakllaridan biri bo'lib, uning ajralmas qismidir. Uni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilar tomonidan rejalashtirish va nazorat qilish, shuningdek jismoniy madaniyat mutaxassisligi o'quv rejasida mustaqil ish hajmini o'quv bo'limlari va o'quv muassasasining metodistlari tomonidan rejalashtirish zarur. Mustaqil ish talabalarning rejalashtirilgan ishi bo'lib, u o'qituvchining ko'rsatmasi va uslubiy rahbarligida, lekin uning bevosita ishtirokisiz amalga oshiriladi.[1].

Mustaqil ta'lim nafaqat har bir fanni o'zlashtirish uchun balki, umuman olganda, o'quv, ilmiy, kasbiy faoliyatda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, masuliyatni o'z zimmasiga olish, muammoni mustaqil hal qilish, kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan ayrim masalalarga echim topish kabi bir qator ta'limiy va tarbiyaviy jarayonlarni qamrab oladi. Shuningdek, bo'lajak mutaxassis ijodiy va ilmiy-tadqiqot fundamental bilim, professional mahorat va tajribaga ega bo'lishi, yangi muammolarni hal qilish, ijtimoiy faoliyatini (o'z shaxsiyatini) baholash kabi shaxsiy xususiyatlar shakllanib boradi. Ta'limning tarkibiy qismi talabalarning mustaqil ishi jarayonida aniqshakllanadi. Chunki,

talabalar mavzu tarkibida ko'rsatilgan bir reja asosida ish olib boradilar bu esa, mazkur fanning takomillashishiga olib keladi. Mustaqil ishlarni bajarishda o'qituvchi faqat talabalarning bilim faoliyatini tashkil qiladi. Talaba o'zi bilishni amalga oshiradi. Mustaqilish barcha turdagi o'quv ishlarining vazifalarini bajaradi. Mustaqil faoliyat bilan ta'minlanmagan har qanday bilim insonning haqiqiy mulki bo'lishi mumkin emas.

Uning shakllari xilma-xil bo'lib, bu har xil turdagi uy vazifalari hisoblanib, o'quv rejalari va o'quv dasturlaridan kelib chiqib, ishchi dasturda ilova qilgan holda semestr uchun mustaqil ish mavzulari keltiriladi. Mustaqil ish mavzulari jadval asosida keltirilib, uning ketma-ketliki tartibga solinadi va har bir mustaqil ta'lim uchun uning murakkablik darajasidan kelib chiqib, unga ajratilgan aostlar aniq ko'rsatib o'tiladi. Mustaqil ish o'qituvchilar tomonidan muntazam ravishda nazorat qilinishi kerak. Vazifalarni belgilashda talabalarga mustaqil ishni bajarish bo'yicha ko'rsatmalar, metodik ko'rsatmalar, qo'llanmalar, kerakli adabiyotlar ro'yxatini tuzish va foydalanish yuzasidan maslahatlar beriladi.

Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida keltirilgan fanlar bo'icha mustaqil ishlar mavjud bo'lib, u ma'ruzalar, seminarlar, laboratoriya ishlari jarayonida amalga oshiriladi.

Mustaqil ishni bajarishda talabalar juft bo'lsa yoki unda 3 kishi ishtirok etsa, samaraliroq bo'ladi. Guruhda ishlash o'zaro motivatsiya va o'zaroi intellektual faollik omilini kuchaytiradi, o'zaronazorat tufayli talabalarning bilim faoliyati samaradorligini oshiradi. Mustaqil ish talabalarning bajargan ishlarining kamchiliklarini to'g'irlash va uning sifatini oshirishga qaratilgan qo'llab-quvvatlanadigan didaktik materiallar yordamida amalga oshiriladi.

Mustaqilishni ijroetishshartlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Mustaqil ish uchun topshiriqlar tizimi.
2. Ma'ruzalar mavzulari.
3. Laboratoriya ishi, o'quv mashqlari, uy vazifasi bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.
4. Kerakli va qo'shimcha adabiyotlar ro'yxati.
5. O'quv topshirig'ining motivi(nima uchun, nima yordam beradi).
6. Mustaqil ish mavzusi vazifalarini aniq bayon qilish.

Mutaqil ishni bajarishda talabalar tomonidan quyidagi ishlar amalga oshirilishi lozim:

Guruhli mustaqil ish – bu bevosita o'quv mashg'ulotida (ma'ruza, seminar, amaliy, laboratoriya) amalga oshiriladigan jarayon hisoblanib, asosan hozirgi zamonaviy sharoitda pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etiladi. Unda o'rganilayotgan mavzuning mazmunidan (rejasi) kelib chiqib, talabalarni guruhlariga ajratib, kelgusi kasbiy faoliyatda ushbu o'rganilayotgan mavzudan qay tartibda foydalanish bo'yicha masala o'rta tashlanadi. Bunda talabalar guruh bo'lib turli fikrlar asosida masalani mohiyatini topadilar. Bu turdagi mustaqil ish ta'lim amaliyotida yuqori natija beradi. Chunki, guruhda yuqori va past tafakkur yuritadigan talabalar mavjud bo'lib, aniq kelingan yagona fikr barcha talabalar ongida bir xilda shakllanadi. Natijada, past tafakkur yurituvchi talabalar ham bosqichma-bosqich yuqori tafakkur yuritishga moslashib boradilar.

Mustaqil ish – bu jismoniy madaniyat ta’lim yo’nalishining o’quv rejasi fan uchun ajratilgan soatlar asosida hamda fan dasturida keltirilgan mavzulardan kelib chiqib, talabalar tomonidan mustaqil o’quv mashg’ulotlaridan tashqari vaqtda bajariladigan ish turi hisoblanadi. Uning maqsadi – talabalarning o’rganilayotgan fan bo’yicha bilimlarini takomillashtirish hamda fan bo’yicha zamonaviy yondashuvlarni o’rganishdan iborat. Uning vazifalariga – kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan muammolarni mustaqil xal etish, fanni chuqur o’zlashtirish, adabiyotlar, axborot kommunikatsion texnologiyalar bilan mustaqil ishlash qobiliyatlarini shakllantirishdan iborat bo’lib, uni rasmiylashtirishga quyidagi talablar qo’yiladi:

titul, mundarija (kirish, mavzu xususiyatidan kelib chiqib 4-6 reja, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati);

kirish – mavzu bo’yicha uning o’rganish sabablarini yoritish;

reja asosida aniq faktlarga tayangan holda mavzu mazmunini yoritish;

har bir reja mazmunan mavzuga mos kelishi;

bayon etilgan matnning asosli va haqqoniyligi ta’minlash;

xulosa har bir reja bo’yicha asosli bo’lishini ta’minlash;

foydalanilgan adabiyotlar ro’yxatini alifbo bo’yicha ketma-ketlikda, shuningdek har bir adabiyotni kiritishda imloviy xatolarga yo’l qo’ymaslik.

Mutaqil ishning xajmi 20-25 betni tashkil qilishi kerak.

Yuqorida keltirilgan, ya’ni referat va mustaqil ishni tayyorlashda jismoniy madaniyat ta’lim yo’nalishi professor-o’qituvchilarining nazoratida belgilangan tartibda amalga oshirilsa, talabalarni keyingi bosqich, ya’ni kurs loyihasini tayyorlash bo’yicha muammolar yuzaga kelmasligi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ураков Ш.Р.Олий таълим муассасаларида бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашнинг компетент ёндашувга асосланган педагогик тизимини такомиллаштириш. Авто реф.п.ф.ф.д. Самарканд-2018 й. 15 б.

2. Ямалетдинова Г. А.Педагогика физической культуры и спорта. Екатеринбург-2014 г. С – 28.

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARINING UZLUKSIZ PEDAGOGIK AMALIYOTINI TASHKIL ETISH YO‘LLARI

Jo‘raboyev Akmal Baxromovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang‘ich ta‘limda amaliy fanlar kafedrası dots.,

Po‘latov Durbekjon Nurbek o‘g‘li, Turganaliyev Yerbol Nurtay o‘g‘li,

Urazbayev Daulet Shalkarovich , Urmanova Guljon Tulebayevna,

Xusanova Shaxriza Dilkash qizi,

MBJTI 22/1 kechki talabalari

Respublikamizda ijtimoiy – iqtisodiy siyosiy-ma‘naviy va madaniy sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlar ta‘limini vakadrlar tayyorlash tizimini tubdan yangilash va rivojlantirishni talab etadi. Shu boisdan ta‘lim tizimini zamon talablari darajasida va erishilgan tajribalar asosida rivojlantirish orqali o‘zib kelayotgan yosh avlodni jamiyat hayotida faol ishtirok etadigan har tomonlama yetuk va yuksak ma‘naviyatli komil insonlar etib tarbiyalash davlatimizning ustivor yo‘nalishlaridan xisoblanadi.

Uzluksiz kasbiy ta‘lim tizimida jismoniy tarbiya mutaxassisini uzluksiz kasbiy tayyorlash bir qismi sifatida har bir bosqichda nazariy bilimlarni o‘zlashtirish va ulardan amaliy faoliyatda foydalanish darajasi ko‘rsatkichi hisoblanib pedagogik amaliyot muhim o‘rin egallaydi[2].

O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim ko‘p bosqichli tizimga amal qilishi sababli o‘rganilayotgan muammo alohida ahamiyatga ega. Bu masala haqida ko‘plab manbalar, mualliflarning qarashlari mavjud. Uzluksiz pedagogik jarayonni yaxlit jarayon sifatida o‘rganishda K.A.Axmedov, V.P.Bespalko, M.A.Danilov, S.D.Dolimov, L.V.Zankov, D.Zohidova, I.Ya.Lerner, K.J.Mirsaidov, I.T.Ogorodnikov, N.S.Saydahmedov, U.Tolipov, Yo.Haydarov, R.K.Choriev, va boshqalarning ilmiy uslubiy fikrlari muhim o‘rin egallaydi. Kasbiy ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish muammolarini hal etishga N.Sh.Almetov, S.Ya.Batyshev, A.P.Belyaeva, M.A.Jidelyov, Z.K.Ismailova, K.N.Katxanov, I.Ya.Lerner, K.J.Mirsaidov, A.M.Novikov, V.A.Skakun, O‘.Q.Tolipov, D.A.Fayzullaeva, O.F.Fyodorova, V.A.Chichkov, R.K.Choriev, S.A.Shaporinskiy kabi olimlar katta hissa qo‘shganlar.

Bevosita jismoniy tarbiya sohasi bo‘yicha T.S.Usmonxudjaev, F.Xo‘jaev, L.Seytlina, I.A.Koshbaxtieva, M.B.Saparbaev, A.Abdiev, J.E.Yusupovlarning tadqiqotlarida malakali mutaxassislarni tayyorlash tizimining turli muammolari tadqiq etilgan bo‘lib, bu manbalar avvalgi davr ta‘lim tajribalarini tahlil qilish, oliy, kasb-hunar hamda umumiy o‘rta ta‘lim maktabining ko‘p pog‘onali tuzilishi uchun metodologik asos, pedagogik shart-sharoitlar yuzaga kelganligidan dalolat beradi.

Ta‘lim sohasida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida umuminsoniy qadriyat sifatida jismoniy tarbiya ta‘limi oliy talim muassasalari talabalari ehtiyojlarini qondirishga yordam berish, ularni shaxs sifatida rivojlantirishga va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishlariga yordam berishga qodir, shuningek jamiyatning ilmi,

madaniyatli, insonparvarlikka yo'nalgan jismoniy tarbiya o'qituvchilariga bo'lgan ehtiyoj ta'minlashga qaratiladi[3].

Bugungi kunda jismoniy tarbiya ta'lim muassasalarida ijtimoiy sharoitlarning o'zgarishi, uning yangi talablari, ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlarni, ijtimoiy-madaniy va psixologik muhitni hisobga olib mutaxassislarni tayyorlash kerakligi ko'pchilik uchun ayondir. Buning uchun esa moslashuvchanlik, erkin harakatlar va maksimal darajada, jamiyatning ijtimoiy talablarini oqilona to'ldirish kerak, ya'ni jismoniy tarbiya ta'limi uzluksiz pedagogik amaliyoti ko'p bosqichli tuzilishini muvofiqlashtirish g'oyasining o'zida qabul qilingan sharoitlar zarur.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining uzluksiz pedagogik amaliyotini tashkiliy pedagogik asoslariga oid psixologik-pedagogik adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, jismoniy tarbiya ta'lim muassasalari talabalarining mavjud uzluksiz pedagogik amaliyotlarini normativ yondashish ustuvorligida tashkil etish jismoniy tarbiyaga katta zarar keltirishini ko'rsatadi. Bunda o'quv jarayonini va kafedralar faoliyatini qurish jarayonida talaba shaxsini emas, balki navbatdagi o'quv dasturi nazorat normativlari bilan ifodalaniladigan ko'rsatkichlarga e'tibor qaratiladi.

Talabalarning uzluksiz pedagogik amaliyotlarini tashkil etish jarayonini tahlil qilish va sintez qilish, umumiy, abstrakt qoidalarni aniqlashtirish va aniq ma'lumotlardan chetlanish, xususiyan umumiylikni ko'ra bilish, umumiylik turli darajalari bilimlarini yagona tizimga muvofiqlashtirish, o'zlashtirilgan bilimlarini vazifa talablariga muvofiq moslashtirish, bir hodisa yoki hodisani bilimlar turli tizimlari nuqtai nazaridan tushunib yetish qobiliyatini nazarda tutuvchi bilimlarni amaliyotda qo'llash murakkab tahliliy-sintetik jarayondir.

Uzluksiz pedagogik amaliyot jarayonida amalga oshirilgan kuzatuv-tahliliy ishlar natijalari talabalarni nazariy bilimlarini kuchaytirish, pedagogik malakalarini shakllantirish, pedagogik fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish asoslariga o'rgatish lozimligini ko'rsatdi[1]. Bu borada mahalliy ilmiy manbalar, amaliyotdagi holat tahlillari bilan bir qatorda xorijiy manbalarning tanqidiy taxlillaridan ham oqilona foydalanish lozim.

Yaponiya, Shvesiya, Germaniya, AQSh kabi mamlakatlar universitetlarida jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash bo'yicha mavjud amaliyotni tahlil etar ekan, V.K.Balesevich umumfan tayyorgarlik amaliyoti mavjud bo'lganligi, uning asosida umumpedagogik tayyorgarliklar, bo'lajak o'qituvchilarni dars o'qitish metodikasi va amaliy malakalar bilan qurollantirish amalga oshirilganligini ta'kidlab o'tgan.

Bu mamlakatlarda shu bilan birga pedagogni umumpedagogik tayyorgarligi mazmuni o'ziga xos xususiyatlari, birinchidan, pedagogik nazariyani o'rganish ahamiyatini yetarlicha baholamaslik, aksincha, ularni amaliy tayyorlash ahamiyatini ortiqcha baholash; ikkinchidan, ta'lim olishning barcha bosqichlari davomida talabalarning individualligidan kelib chiqqan holda ta'lim mazmunini differentsiatsiyalash kabi muhim pedagogik omillarga yetarli e'tibor qaratilmagan. Shuningdek, o'quv muassasalari o'quv rejalari va dasturlarida farq bo'lib har bir ta'lim muassasasi pedagogni kasbiy tayyorlash mazmunini o'zi belgilaydi.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashda ularning pedagogik amaliyotini nazariy bilimlar bilan hamohanglikda tashkil etish bo'yicha AQSh tajribasining o'ziga xos

jihatida shundaki, pedagogik darslarning turli-tumanliligi ko'p fanlilikka olib keladi natijada kurslarning tarqoqligi, qator mavzularning takrorlanishi kuzatiladi. Ushbu kurslar mazmunida amaliy material nazariy materialdan ustunlik qiladi. Umumpedagogik tayyorgarlik tizimida nazariy tayyorgarlik darajasining pasayishi hisobiga pedagogik mahoratga amaliy o'qitishga katta o'rin ajratilgan. Nazariy mashg'ulotlar soni yetishmasligi holatida ko'plab praktikumlar va amaliy seminarlar ko'zda tutilgan.

Yuqorida ko'rib chiqilgan hamda tahlil qilingan rivojlangan mamlakatlarning uzluksiz pedagogik amaliyot davomiyligini nazarda tutgan holda bugungi kunda oliy ta'lim tizimida tahsil olayotgan jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabalarining uzluksiz pedagogik amaliyotini tashkil etilsa, talabalarni bo'lajak kasbiy faoliyatgatayyorlash mexanizmi takomillashlagn bo'lar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Богданова Н.А. Подготовка студентов педагогического колледжа к эстетико-физическому воспитанию школьников: Автореф.дис. ... канд.пед наук.-Петрозаводск,1999.-17с.

2. Бондаревский Е.Я. педагогические основы контроля за физической подготовленностью учащейся молодежи: Автореф. дис. ... д-ра пед.наук.-М.: 1993.-45с.

3. Быков Ю. Теоретические и методические аспекты формирования профессионала-педагога в период обучения в физкультурном вузе// Теория и практика физ.культуры.-Москва, 2006.-И12.-С.67.

HARAKATLI O'YINLARNING BOLALAR JISMONIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

G.T.Shariyeva o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

To'xtamishева Sanobar,

Xushvaxtova Gulbadanbegim,

23/5-guruh talabalari

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha yosh davri inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri bo'lib, aynan shu davrda bolaning jismoniy, ruhiy hamda ijtimoiy jihatdan shakllanishi boshlangan va tez kechadi. Bolalarning harakat faoliyati — ularning o'sish va rivojlanishidagi tabiiy, asosiy omillardan biridir. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladigan tarbiyaviy va ta'limiy jarayonlarda harakatli o'yinlar (aktiv o'yinlar)ning o'rni beqiyosdir. Harakatli o'yinlar nafaqat bolalarning jismoniy rivojlanishini rag'batlantiradi, balki ularning kognitiv jarayonlari, hissiy barqarorligi va ijtimoiy ko'nikmalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Harakatli o'yin tushunchasi — bolalarning tabiiy harakat ehtiyojiga asoslangan, maqsadli va o'yin elementlari orqali tashkil etilgan faoliyatlar majmuasini anglatadi. Bunday o'yinlar: yugurish, sakrash, turli estafetalar, muvozanat mashqlari, to'p bilan o'ynash va shu kabi kombinatsiyalardan iborat bo'lib, ular orqali bolaning kuch, chidamlilik, chaqqonlik, muvozanat va koordinatsiya kabi jismoniy ko'rsatkichlari rivojlanadi. Shuningdek, o'yin jarayonida bolalar ijtimoiy rol o'ynash, muloqot qilish va jamoaviy qarorlar qabul qilishni o'rganadilar, bu esa ularning shaxsiy fazilatlarini — mas'uliyat, o'zaro hurmat va mehnatsevarlikni tarbiyalaydi.

So'ngi yillarda ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarida o'tkazilgan tadqiqotlar ham maktabgacha yoshdagi bolalarda harakatli o'yinlarning sog'liqni mustahkamlash va jismoniy rivojlanishdagi ijobiy ta'sirini tasdiqlamoqda. Biroq amaliyotda ko'plab muammolar ham mavjud: ayrim maktabgacha ta'lim muassasalarida joy va jihozlar yetishmasligi, pedagoglarning metodik tayyorgarlik darajasining pastligi, mashg'ulotlarning tartibga solinmaganligi va ota-onalar tomonidan yetarli qo'llab-quvvatlanmasligi kabi omillar harakatli o'yinlarning samaradorligini pasaytiradi. Shu muammolarni yechish joriy pedagogik amaliyot va ilmiy tadqiqotlarning muhim vazifasiga aylangan.

Harakatli o'yin — bu bolaning tabiiy ehtiyoji bo'lgan harakat faoliyati asosida tashkil etiladigan, maqsadga yo'naltirilgan o'yin shaklidir. Harakatli o'yinlar yordamida bola organizmida jismoniy faollik, muvozanat, tezkorlik, epchillik, chidamlilik kabi sifatlar shakllanadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan, harakatli o'yinlar quyidagi vazifalarni bajaradi:

- bola organizmini chiniqtirish;
- mushak tizimini mustahkamlash;
- yurak-qon tomir va nafas olish tizimini rivojlantirish;
- diqqat, irodaviy sifatlar va emotsional barqarorlikni oshirish;
- jamoada o'zini tutish, muloqot qilish, o'zaro yordam ko'rsatish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Harakatli o'yinlar orqali bola o'zining harakat faoliyatini boshqarishni o'rganadi, o'z kuchi va imkoniyatlarini sinab ko'radi. Bu esa nafaqat jismoniy, balki psixologik jihatdan ham uni mustahkamlaydi.

Bolalarning jismoniy rivojlanishi asosan ularning harakat faolligiga bog'liq. Harakatli o'yinlar esa bu jarayonni tabiiy, quvonchli va samarali shaklda ta'minlaydi. O'yinlar davomida bola tananing barcha a'zolarini ishga soladi, bu esa mushaklar, suyak tizimi, yurak va o'pka faoliyatining to'liq rivojlanishiga olib keladi.

Harakatli o'yinlarning fiziologik ta'siri: mushak tizimi mustahkamlanadi, bola harakatni muvofiqlashtirishni o'rganadi, yurak-qon tomir tizimi faoliyati yaxshilanadi, qon aylanish jarayoni faol bo'ladi, nafas olish tizimi faol ishlaydi, o'pkalarning hajmi ortadi, metabolism (modda almashinuvi) faollashadi, bu esa bola organizmini chiniqtiradi.

Psixologik ta'siri esa quyidagicha:

- bola o'z his-tuyg'ularini boshqarishni o'rganadi;
- o'ziga ishonch ortadi;
- emotsional holat yaxshilanadi;

- diqqat, tez fikrlash, xotira rivojlanadi.

Harakatli o'yinlar bolalarni sog'lom raqobatga, jamoaviylik va birdamlikka o'rgatadi. Ular o'zaro yordam, halollik, mehnatsevarlik, g'alabaga intilish kabi axloqiy fazilatlarni ham o'zlashtiradilar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida harakatli o'yinlardan foydalanish usullari. Harakatli o'yinlar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kun tartibining turli bosqichlarida qo'llanilishi mumkin:

- ertalabki gimnastika mashqlaridan so'ng;
- jismoniy tarbiya mashg'ulotlari davomida;
- sayr vaqtida;
- dam olish va erkin o'yin paytlarida.

Pedagog harakatli o'yinlarni tanlashda bolalarning yosh xususiyatlarini, jismoniy tayyorgarlik darajasini, sog'lig'ini va individual imkoniyatlarini inobatga olishi zarur. Quyidagi o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng samarali hisoblanadi: "Kim tez yuguradi?", "Qop ichida sakrash", "To'pni ushla", "Quvlashmachoq", "Halqani top", "Kim kuchliroq?". Bunday o'yinlar bolalarda tezlik, epchillik, muvozanat, diqqat va koordinatsiyani rivojlantiradi.

Harakatli o'yinlar ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas qismi sifatida bolaning sog'lom o'sishini ta'minlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam ravishda harakatli o'yinlarda qatnashgan bolalarda quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi:

- jismoniy ko'rsatkichlar (epchillik, kuch, chidamlilik) yaxshilanadi;
- diqqat va koordinatsiya kuchayadi;
- sog'lom turmush tarzi ko'nikmalari shakllanadi;
- o'zini tuta bilish va muloqot madaniyati rivojlanadi.

Demak, harakatli o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarning sog'lom rivojlanishiga, ularning ijtimoiy, psixologik va jismoniy jihatdan yetuk bo'lishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, harakatli o'yinlar bolalar jismoniy rivojlanishining asosiy vositasi sifatida ularning harakat faoliyatini oshiradi, sog'lig'ini mustahkamlaydi va shaxsiy sifatlarini rivojlantiradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida harakatli o'yinlardan tizimli foydalanish natijasida bolalarda sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqish, jamoaviylik, mustaqillik va ijobiy emotsional kayfiyat shakllanadi. Shu bois, har bir pedagog harakatli o'yinlarni o'quv-tarbiya jarayoniga to'g'ri kiritishi va ularning samaradorligini oshirish ustida izchil ishlashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, N. *Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy faolligini oshirishda innovatsion o'yin texnologiyalari* // Pedagogik ta'lim. – 2021. – №4. – B. 42–48.
2. Bo'ronova, Z. *Bolalar jismoniy rivojlanishida o'yin faoliyatining o'rni* // Ilm va innovatsiya. – 2020. – №2. – B. 73–78.
3. G'anieva, S. *Maktabgacha yoshdagi bolalarda jismoniy sifatlarni rivojlantirishda o'yin metodlarining o'rni* // Ilm sarchashmalari. – 2022. – №3. – B. 55–60.
4. Hasanova, M. *Harakatli o'yinlarning bolaning sog'lom rivojlanishiga ta'siri* // Maktabgacha ta'lim. – 2022. – №1. – B. 33–37.

ВОЗМОЖНОСТИ МАТЕМАТИКИ В СПОРТЕ

Султанова А.М

Преподаватель кафедры

«прикладные науки начального образования» ЧГПУ

Исакова Фарида, Мамирбаева Айгул

студенты кафедры

«прикладные науки начального образования» ЧГПУ

Математика, несомненно, является одной из главных составляющих многих аспектов нашей жизни, в частности, спорта. Можете ли вы себе представить, что, казалось бы, такие разные направления деятельности, могут быть настолько тесно взаимосвязаны? Мы убеждены в том, что математика имеет огромное теоретическое и практическое значение в спорте. Целью научной работы - выявить через практические примеры связь между математикой и спортом. С использованием методов математической статистики происходит процесс установления перспективности спортсменов, отслеживание их физических характеристик, а также составление оптимальных планов тренировок. Спортсменам важно помнить, что тактика и расчет находятся далеко не на последнем месте. Математические методы уже давно используются в спорте. Они помогают найти наиболее удачные формы гребных судов и весел. Даже простое взаимодействие мяча и ракетки не обходится без участия математических расчетов. Следует также упомянуть об обратной связи математики и спорта. Всякого рода активность благоприятно сказывается на психике человека и его умственной деятельности. Выдающийся американский математик Н. Винер считал крайне эффективным совмещение умственного труда и физических нагрузок. И данный факт поддерживают многие современные ученые. В статье рассмотрены частные случаи применения математики в спорте. Расчет нагрузки и питания. В процессе планирования тренировок необходимо, прежде всего, произвести математический расчет различных видов физических нагрузок.

Математика тесно связана со спортом: она используется для анализа тактики, оценки эффективности тренировок, создания спортивного инвентаря (например, формы лопастей весел или мячей) и для расчетов в таких видах спорта, как гимнастика, метания и прыжки. Кроме того, математические навыки развивают когнитивные способности спортсменов, такие как внимание и аналитическое мышление, что помогает им принимать более точные решения на поле и улучшать свои результаты.

Анализ и стратегия:

Тренеры используют математические расчеты и статистику для определения оптимальной тактики игры, расстановки игроков и анализа соперников.

Спортивная экипировка:

Математика применяется при разработке формы спортивных снарядов, таких как футбольные мячи, ракетки и лопасти весел, чтобы сделать их максимально эффективными.

Физика движения:

В видах спорта, связанных с движением, таких как прыжки, метания и гимнастика, математика помогает рассчитывать траектории движения, вращение тела и другие физические параметры.

Спортивные расчеты:

Арифметика необходима для подсчета очков, ведения счета и расчета рейтингов, что является неотъемлемой частью любого спорта.

Влияние математики на спортсменов

Развитие когнитивных навыков:

Занятия математикой тренируют мозг, развивают внимание, память, настойчивость и умение анализировать данные, что помогает спортсменам в их профессиональной деятельности.

Принятие решений:

Математические знания позволяют спортсменам быстрее принимать верные решения на поле, оценивать ситуации и находить лучшие пути для достижения победы.

Примеры из разных видов спорта

Футбол:

Математика используется для расчета углов ударов, траекторий передач, формы футбольного поля и мяча, а также для определения тактических схем.

Гимнастика и прыжки:

В этих видах спорта важны расчеты вращения тела, углов и амплитуды движений, что невозможно без понимания математических принципов.

Гребля:

Математика помогает оптимизировать форму весел и корпусов лодок для достижения максимальной скорости.

На первый взгляд может показаться, что математика и спорт — это две совершенно разные области. Математика ассоциируется с числами, уравнениями и логикой, а спорт — с движением, силой и эмоциями. Однако, если взглянуть глубже, можно увидеть, что между ними существует тесная связь. Математика играет важную роль в спортивной жизни. Например, каждый вид спорта имеет свои правила, которые часто можно описать математически. Подсчёт очков, измерение времени, расстояния, скорости — всё это требует точных вычислений. Без математики невозможно определить победителя в беге, плавании или гонках. Кроме того, математика используется для анализа техники спортсменов. С помощью геометрии и физики тренеры изучают углы броска, траекторию мяча или оптимальное положение тела при старте. Это помогает спортсменам совершенствовать свои движения и достигать лучших результатов. В командных видах спорта, таких как футбол или баскетбол, широко применяется статистика. Тренеры и аналитики собирают данные о каждом

игроке: сколько передач он сделал, сколько раз ударил по воротам, как часто теряет мяч. Эти цифры помогают строить тактику и принимать решения во время игры. Даже при составлении графика тренировок используются математические модели. Они помогают рассчитать нагрузку так, чтобы спортсмен достиг пика формы к нужному моменту и при этом избежал травм. Таким образом, математика незаметно, но уверенно присутствует в каждом виде спорта. Она делает спорт точнее, эффективнее и справедливее. Знание математики помогает не только в школе, но и в спортивной карьере, ведь за каждым рекордом — труд, тренировки и вычисления. Прежде всего, математика необходима для оценки спортивных результатов. Без неё невозможно точно измерить время, скорость, расстояние или подсчитать очки. Например, на соревнованиях по бегу или плаванию время фиксируется с точностью до сотых долей секунды. В прыжках в длину или высоту результаты измеряются в сантиметрах, а иногда и в миллиметрах. Все эти измерения — это математика в действии. Кроме того, математика помогает анализировать технику спортсменов. С помощью геометрии и физических формул тренеры могут рассчитывать траекторию броска, угол отрыва при прыжке, оптимальную позу при старте. Это позволяет спортсменам улучшать свои результаты и избегать ошибок. В командных видах спорта, таких как футбол, баскетбол или хоккей, широко используется спортивная статистика. Аналитики собирают данные о действиях каждого игрока: сколько пасов он сделал, какова точность ударов, сколько времени провёл на поле. Эти данные помогают тренерам разрабатывать стратегию, выбирать состав команды и принимать решения в реальном времени. Даже в тренировочном процессе математика играет важную роль. Составляя план подготовки, тренеры используют математические модели, чтобы правильно распределить нагрузку, предусмотреть восстановление и подготовить спортсмена к пиковым нагрузкам в нужный момент.

Таким образом, математика и спорт тесно связаны между собой. Эта наука помогает сделать спорт точнее, эффективнее и справедливее. Знание математики оказывается полезным не только в школе, но и в спортивной карьере. Ведь за каждым успешным результатом стоит не только физический труд, но и точный расчёт.

Подводя итог проделанной работы, можно сказать, что связь математики и спорта определена. Итак, если правильно применять знание математики, то можно достичь высоких результатов в спорте. Математика не может быть чужда спорту, т. к. в нем присутствует мера и порядок. Стоит заметить, что многие сферы жизни не обходятся без точных наук. Поэтому неудивительно, что использование математических расчетов помогает нам определить не только эффективные стратегии игры, но и также расчет нагрузки и питания.

Список использованных источников

1. Липшица, В. В. Поиски красоты и прикладные задачи математики в искусстве / В. В. Липилина. - М., 2009.-215 с.
2. Волков, В. М. Спортивный отбор / В. М. Волков, В. П. Филин. - М., 2008. - 175 с.

O'QUV FANLARINI KLASSTER ASOSIDA O'QITISHDA JISMONIY TARBIYA JARAYONINI INTEGRATSIYALASH

Tashpulatova Dilorom Mukimovna

ChDPU, Maktabgacha va boshlang'ich
ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Toshpo'latova Sevinch Ulug'bek qizi,

Zaydullayeva Malika Xayrullo qizi

ChDPU, Maktabgacha va boshlang'ich
ta'lim fakulteti talabasi

“O‘zbekiston-2030” strategiyasida umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quv fanlarini integratsiya asosida o‘qitish va uning vositasida ta’lim sifatida erishish vazifalari qo‘yilgan[1]. Shu jihatdan o‘quv fanlarini integratsiya asosida o‘qitish jarayonida jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini uyg‘unlashtirish muhim ahamiyatga egadir. Mazkur o‘rinda o‘quv fanlarini klaster asosida o‘qitish jarayonini jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini integratsiyalashning tizimini aniqlab olish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Pedagogik ta’lim innovatsion klasterining asosiy maqsadi hamkorlik va o‘zaro bog‘liqlikda ta’lim jarayonining samaradorligiga erishishdan iborat[2]. Bunday imkoniyatdan foydalangan holda umumiy o‘rta ta’lim maktablarida jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini klaster asosida integratsiyalash amaliy samarani beradi.

Asosiy qism. O‘qitishning klaster tizimida o‘quv fanlarini integratsiyalash va ular vositasida tarbiya jarayonini kuchaytirish mamlakatimizda ta’lim-tarbiya tizimining yangi yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi[3]. Shu ma’noda jismoniy tarbiya jarayonini mazkur yondashuv asosida kuchaytirish va uning samaradorligiga erishish muhim ahamiyatga egadir. Bizning yondashuvimizga ko‘ra, o‘qitishning klaster tizimi asosida jismoniy tarbiya jarayonini o‘quv fanlari vositasida quyidagicha integratsiyalash mumkin.

- 1) o‘quv fanlarining o‘zaro bog‘liqligiga e’tibor berish;
- 2) o‘quv fanlari bog‘liqligi asosida jismoniy tarbiya jarayonini integratsiyalash;
- 3) jismoniy tarbiyaning samaradorligini klaster tizimi vositasida monitoring qilib borish.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quv fanlarining integratsion, ya’ni o‘zaro bog‘liqlikda o‘qitish tizimi amaliy samara beradi. Shu jihatdan Texnologiya, Jismoniy tarbiya yoki Tabiiy fanlar o‘quv fanlarining o‘zaro bog‘liqligiga tayangan holda jismoniy tarbiya jarayonini uyg‘unlashtirish va uning samaradorligiga erishish mumkin. Misol uchun, Texnologiya o‘quv fani va Jismoniy tarbiya o‘quv fanlari mazmunida o‘quvchilarning tayanch harakatlarini rivojlantirish o‘z ifodasini topgan. Shu ma’noda mazkur o‘quv

fanlarini o'zaro bog'liqlikda o'qitish imkoniyatlari vositasida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining uyg'unligini ta'minlash mumkin.

O'quv fanlarining o'zaro bog'liqligi umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiyaning ahamiyatini kuchaytiradi. Bunda innovatsion tizim bo'lgan klasterdan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Unga ko'ra, o'quv fanlari o'qituvchilari, maktab jismoniy tarbiya va sport o'qituvchisi, maktab tibbiyot xodimi, maktab psixologi hamda sinf rahbarlari ishtirokida hamkorlik guruhi tuziladi. Bu guruh jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini va unga oid to'garaklar tadbirlari o'tkazadi, ularning samaradorlik ko'lamini belgilab boradi hamda bu mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini davlat ta'lim standartlari asosida ta'minlaydi. Bunday hamkorlik jismoniy tarbiya jarayonining ilmiyligi va amaliy ahamiyatini oshiradi.

O'qitishning integratsion yondashuvi asosida jismoniy tarbiya samaradorligini klaster vositasida monitoring qilib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu jihatdan quyidagi tizimga asoslanish kutilgan samarani beradi:

- 1) ota-onalar, o'quv fanlari o'qituvchilari va Jismoniy tarbiya o'qituvchisi ishtirokida klasterli monitoring guruhini tuzish;
- 2) mazkur guruhning har choraklik yakunida sinflar kesimida o'quvchilarning jismoniy tarbiyalanganlik ko'rsatkichlari bo'yicha ma'lumotlarini tahlil qilib borish;
- 3) ushbu tahlillar asosida har sinfda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining dinamik rivojlanish tadbirlarini belgilab borish.

Bunda yondashuv asosida jismoniy tarbiya samaradorligini baholab borish mumkin. Shu sababli klaster vositasida o'quv fanlarini integratsion o'qitish va ular asosida jismoniy tarbiya mazmuni, metodikasi hamda amaliyotini kuchaytirish dolzarb bo'lib turibdi. Buning uchun umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslari vositasida pedagogik ta'limning innovatsion klasteri bo'yicha mahoratini tarkib toptirish taqozo etiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitishning klaster tizimi vositasida o'quv fanlarini integratsiyalash va ular asosida jismoniy tarbiya jarayonini takomillashtirish muhim ahamiyatga egadir. Buning uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- 1) oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak jismoniy tarbiya va sport yo'nalishi o'qituvchilarining pedagogik ta'lim innovatsion klasteri tizimi bo'yicha kasbiy kompetensiyasini kutilgan darajada tarkib toptirish;
- 2) pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarida amaliy faoliyatdagi jismoniy tarbiya va sport o'qituvchilarining klaster tizimi, fanlarni integratsion o'qitish hamda bu jarayonda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini uyg'unlashtirish bo'yicha mahoratlarini oshirib borish;
- 3) ota-onalar, o'qituvchilar va Jismoniy tarbiya o'quv fani o'qituvchisi ishtirokidagi klaster tizimli guruhning umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya samaradorligini monitoring qilib borish faoliyatini yo'lga qo'yish;

4) monitoring guruhining har bir chorak yakunida ma'lumotlarini Ota-onalar majlislarida muhokama qilib borish va ularning natijasi asosida jismoniy tarbiyaning ta'sirli tadbirlarini belgilab borish.

Bunday yondashuv umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya jarayonini kuchaytirish va uni Yangi O'zbekiston ehtiyojlariga mos ravishda rivojlantirib borish imkonini beradi.

E'tibor berilsa, umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik ta'limning innovatsion klasteriga asoslangan o'quv fanlarini integratsion o'qitish vositasida jismoniy tarbiya jarayonini kuchaytirish hamda rivojlantirish imkoniyatlari kengdir.

Shunday qilib o'quv fanlarini klaster vositasida integratsion o'qitish jarayonida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini takomillashtirish, ularning samaradorligini kuchaytirish va o'quvchilarning salomatligini mustahkamlash imkoniyatlari amaliyotga yo'naltirilganligi bilan diqqatni tortadi. Bu borada maxsus ilmiy-metodik tadqiqotlarni amalga oshirish va ularning natijalari asosida metodik tavsiyalarni ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi.-Toshkent,2023
- 2.Muhammedov.G.,Xodjamqulov.U. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri.-Toshkent, 2022
- 3.Tashpulatova D.M. Maktab ta'limida tabiiy fanlarni integratsion o'qitish metodikasi./ Mug'allim ham yzliksiz bilimlendirio'. Ilimiy-metodik jurnal ISSN 2181-7138 Pedagogika, psixologiya 5/2-san 2023 oktabr 70-73- bet

GANDBOL SPORT TURINI KASBIY TA'LIM MUASSASALARIDA RIVOJLANTIRISH MASALASI

Jo'rayev Alisher Tursinboyevich

Maktabgacha va boshlang'ich talim fakulteti yoshlar masalasi va ma'naviy ma'rifiy ishlar bo'yicha dekan o'rinbosari

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining barcha bosqichlarida sog'lom avlodni tarbiyalash, yoshlarni jismoniy chiniqtirish va sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, kasbiy ta'lim muassasalarida sport turlarini rivojlantirish nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantirishga, balki talabalarning irodasi, jamoaviy ishlash ko'nikmasi va yetakchilik fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Gandbol tezlik, aniqlik va jamoaviy harakat uyg'unligini talab qiluvchi o'yin bo'lib, uni kasbiy ta'lim tizimiga kiritish yoshlarning har tomonlama kamolotini ta'minlaydi. Afsuski, ko'plab texnikum va kollejlarda gandbol uchun zarur shart-sharoitlar bilan to'liq ta'minlanmagan, bu esa o'yin mashg'ulotlarining samaradorligiga ta'sir ko'rsatmoqda. Shu

bois maqolada kasbiy ta'lim muassasalarida gandbolni rivojlantirish istiqbollari tahlil qilinadi.

O'zbekistonda gandbol (qo'l to'pi) sporti 1923–1924-yillarda paydo bo'lib, 1926-yilda Toshkentda ilk musobaqalar o'tkazilgan. Bu sport turi jamoaviy harakatlar, tezlik, chidamlilik va taktikani talab qiladi, shuning uchun yoshlarni jismoniy va ruhiy rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, ayollar terma jamoasi 1997-yilgi Jahon chempionatida ishtirok etgan va hozirgi kunda respublika bo'ylab bolalar sport maktablari, jamoalar va chempionatlarda faol rivojlanmoqda. Gandbol O'zbekiston Milliy Olimpiya Qo'mitasi va Gandbol Federatsiyasi nazorati ostida, xalqaro darajada esa Xalqaro Gandbol Federatsiyasi (IHF) standartlari asosida boshqariladi. 2024-yil dekabr oyida Quvondiq Sanoqulov Gandbol Federatsiyasi raisi etib saylangan, bu esa sport turini rivojlantirishga yangi turtki berishi kutilmoqda.

Kasbiy ta'lim muassasalari (kasb-hunar kollejlar, texnikumlar va oliy ta'lim yurtlari) gandbolni rivojlantirishda markaziy rol o'ynaydi. Bu muassasalar sportni nafaqat jismoniy tarbiya darslarida, balki kasbiy ko'nikmalar (masalan, jamoaviy ish, rahbarlik va chidamlilik) shakllantirish vositasi sifatida qo'llaydi. 2024-yil 4-dekabrda Prezident qarori (PQ-421-son) asosida jamoaviy sport turlari (gandbol, voleybol, basketbol va boshqalar) bo'yicha barcha davlat oliy ta'lim muassasalarida sport klublari tashkil etilmoqda. Boshqa davlat oliy ta'lim muassasalarida esa kamida uchta jamoaviy sport turi bo'yicha klublar ochiladi. Bu chora-tadbirlar 2025/2026-o'quv yilidan boshlab amalga oshiriladi va iqtidorli yoshlarni saralab olish (seleksiya) tizimini takomillashtirishga qaratilgan. Vazirliklar, idoralar va xo'jalik birlashmalarida ham shunday klublar tashkil etilishi ko'zda tutilgan, bu esa kasbiy ta'limdan tashqari ish joylarida sportni rivojlantirishga yordam beradi.

Gandbolning O'zbekistondagi Tarixi va Rivojlanishi

Gandbol O'zbekistonda 20-asr boshlarida nemis va rus sportchilari orqali kirib kelgan. 1923-yilda birinchi jamoalar tuzilgan, 1926-yilda esa Toshkentda respublika chempionati o'tkazilgan. Sovet davrida gandbol jamoaviy sport turlaridan biri sifatida rivojlangan, ammo mustaqillikdan keyin (1991-yil) milliy federatsiya tashkil etilib, xalqaro musobaqalarda ishtirok etish boshlangan. 1997-yilda ayollar terma jamoasi Jahon chempionatida qatnashgan, bu esa sportning xalqaro darajada tan olinishiga yordam bergan. Hozirgi kunda O'zbekiston Gandbol Federatsiyasi (rais: Quvondiq Sanoqulov) sportni boshqaradi va yoshlar o'rtasida ommalashtirishga e'tibor qaratmoqda. Kasbiy ta'lim muassasalarida gandbolni rivojlantirish 2020-yillarda kuchaygan, chunki "O'zbekiston — 2030" strategiyasi doirasida sport yoshlarni sog'lomlashtirish va kasbiy tayyorlash vositasi sifatida ko'rilmogda.

Davlat Siyosati va Qonunchilik Asoslari

O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston — 2030" strategiyasi doirasida jamoaviy sport turlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Quyidagi asosiy hujjatlar gandbolning kasbiy ta'limdagi o'rnini mustahkamlamoqda:

- PQ-421-son (2024-yil 4-dekabr): Jamoaviy sport turlarini rivojlantirish va seleksiya tizimini takomillashtirish. "Yo'l xaritasi" orqali maktab va oliy ta'lim muassasalarida klublar tashkil etish, murabbiylarni tayyorlash ko'zda tutilgan. Bu qaror bo'yicha idoralar

kesimida “Rahbar kubogi” va mahalliy hokimliklarda “Hokim kubogi” musobaqalari o‘tkaziladi.

- PQ-392-son (2024-yil 15-noyabr): Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida jismoniy tarbiya va sport klublarini yo‘lga qo‘yish, bu kasbiy ta’lim muassasalariga o‘tishda asos bo‘ladi.

- PF-37-son (2024-yil 21-fevral): Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash doirasida gandbol orqali iqtidorli sportchilarni saralash va kasbiy tayyorlash.

- PF-5924-son (2020-yil 24-yanvar): Jismoniy tarbiya va sport tizimini isloh qilish, 2025-yilgacha sport infratuzilmasini rivojlantirish, shu jumladan kasbiy ta’lim muassasalarida.

- PQ-465-son (2022-yil 22-avgust): Sportni rivojlantirish vazirligi to‘g‘risida, jamoaviy sport turlarini yanada rivojlantirish va infratuzilmani yaratish.

Kasbiy ta’lim tizimi islohotlari (2023–2025-yillar) doirasida gandbol jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishlarida (masalan, 60111900 — Maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda jismoniy tarbiya va sport) o‘qitilmoqda. Talabalar 3 yil davomida 180 kredit to‘plab, jismoniy tarbiya o‘qituvchisi yoki murabbiy lavozimiga tayyorlanadi. 2024-yil 16-oktabrdagi PF-158-son farmoni kasbiy ta’limda malakali kadrlar tayyorlashni takomillashtirish va xalqaro dasturlarni joriy etishni ko‘zda tutadi, bu gandbol murabbiylarini xalqaro standartlarga moslashtirishga yordam beradi.

Mavjud Muammolar va Yechim Takliflari

Hozirgi muammolar: Infratuzilma yetishmovchiligi (ayniqsa, qishloq hududlarda), malakali murabbiylar kamligi, talabalarni jalb qilish qiyinligi va moliyaviy qiyinchiliklar. Gandbol yoshlar o‘rtasida unchalik ommabop emas, chunki futbol va kurash kabi milliy sport turlari ustunlik qiladi.

Yechimlar:

- Byudjetdan 2025–2030-yillarga mablag‘ ajratish (bolalar sport maktablari va universitet klublari uchun). Masalan, PQ-421 bo‘yicha “Yo‘l xaritasi” orqali investitsiyalarni jalb qilish.

- Xalqaro hamkorlik (IHF bilan treninglar va musobaqalar tashkil etish). Germaniya yoki Rossiya tajribasini o‘rganish.

- Gandbolni kasbiy ta’lim dasturlariga majburiy modullarga aylantirish, bu talabalarda mas’uliyat va jamoaviy ko‘nikmalarni oshiradi. Ommaviy axborot vositalari orqali targ‘ib qilish.

- Yoshlar va ayollar sportini rivojlantirish (1991–2019-yillarda amalga oshirilgan islohotlar asosida), shu jumladan kasbiy ta’limda gender tengligini ta’minlash.

Natijada, gandbol kasbiy ta’lim muassasalarida nafaqat sport, balki kasbiy kompetentsiyalarni (rahbarlik, chidamlilik, jamoaviy ish) rivojlantirish vositasiga aylanadi. Bu yoshlarni sog‘lom hayot tarzi va mehnat bozoriga tayyorlaydi. Qo‘shimcha ma’lumot uchun Jismoniy Tarbiya va Sport Vazirligi (usport.uz), Oliy Ta’lim, Fan va Innovatsiyalar Vazirligi yoki O‘zbekiston Gandbol Federatsiyasiga murojaat qiling. Rivojlanish jarayonini kuzatish uchun 2025-yilgi musobaqalar va klublar faoliyatini monitoring qilish tavsiya etiladi.

Kasbiy ta'lim muassasalarida gandbol sport turini rivojlantirish o'quvchilarning jismoniy madaniyatini, psixologik barqarorligini va ijtimoiy faolligini oshirishda samarali yo'nalishdir. Bu o'yin orqali talabalar o'z salomatligini mustahkamlaydi, jamoada ishlashni o'rganadi va sportga bo'lgan qiziqishini shakllantiradi.

Kasbiy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlariga gandbol bo'yicha maxsus mashg'ulotlar kiritish.

O'qituvchilar va murabbiylar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etish.

Sport inshootlarini modernizatsiya qilish va zarur inventarlar bilan ta'minlash.

Gandbol bo'yicha maktablararo va texnikumlararo turnirlarni yo'lga qo'yish.

Darslarda raqamli texnologiyalar (videoanaliz, interaktiv mashqlar, mobil ilovalar)dan foydalanish.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. — Toshkent, 2020-yil.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Kasbiy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish dasturi" qarori. — Toshkent, 2022-yil.

3. Qodirov R. R. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. — Toshkent: "O'qituvchi", 2019.

4. Suyunov D. T. Sport mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarish metodikasi. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021.

5. Rasulov B. T. Kasbiy ta'lim tizimida sport infratuzilmasini rivojlantirish yo'nalishlari. — "Ta'lim va innovatsiyalar" jurnali, №2, 2022. — B. 58–63.

6. Matkarimov S. M. Sport o'yinlarining yoshlar tarbiyasidagi o'rni. — Toshkent: "Ilm Ziya", 2019.

7. International Handball Federation (IHF). Rules of the Game. — Basel, Switzerland, 2023.

8. European Handball Federation. Youth Development Program Handbook. — Vienna, 2021.

9. Mavlonov A. Jismoniy madaniyat darslarida innovatsion metodlardan foydalanish. // "Kasbiy ta'lim" jurnali, №1, 2020. — B. 33–36.

10. Nurmatov J. Sport psixologiyasi va jamoaviy o'yinlarda motivatsiya. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.

11. Tursunov S. Gandbol texnikasi va taktikasi. — Toshkent: "ZiyoNet nashriyoti", 2021.

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA INTERAKTIV METODLAR VA MOBIL ILOVALARDAN FOYDALANISH ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

S.M.Rahimov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti "Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar"
kafedrası mudiri, p.f.f.d. (PhD).

**K.T.Nurmaxmatova, K.S.Bozorboyeva, Yu.B.Sa'dullayeva,
F.S.Turayeva, O.H.Abdullayeva,**
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs 24/2-guruh talabalari.

Zamonaviy ta'lim tizimida jismoniy tarbiya fanining o'rni beqiyosdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya darslari nafaqat sog'lomlashtirish vositasi, balki ularning ijtimoiy, psixologik va intellektual rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi davrda ta'limda raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida ham yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. An'anaviy usullar bilan bir qatorda interaktiv metodlardan foydalanish, mobil ilovalarni qo'llash orqali o'quvchilarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish samarali yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Boshlang'ich ta'lim davri bolaning shaxsiy rivojlanishi, odatlari va qiziqishlarini shakllantirishda eng muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli, bu davrda o'quvchilarga sog'lom turmush tarzi asoslarini singdirish, muntazam jismoniy faollikni odatga aylantirish va salomatlikni qadrlash hissini uyg'otish zarurdir. Interaktiv metodlar orqali darslarni qiziqarli va samarali tashkil etish mumkin. Masalan, o'yin elementlariga asoslangan mashg'ulotlar, guruhli musobaqalar, virtual mashqlar o'quvchilarda nafaqat jismoniy faollikni kuchaytiradi, balki ularning ijtimoiy muloqotini ham rivojlantiradi.

Mobil ilovalar esa bugungi kunda o'quvchilar sog'lig'ini nazorat qilish va ularga individual yondashuvni ta'minlashda samarali vosita sifatida maydonga chiqmoqda. Maxsus dasturlar yordamida o'quvchilarning mashqlarni bajarish darajasi, sarflangan energiya miqdori, yurak urish tezligi yoki qadamlar soni kabi ko'rsatkichlarni qayd etish mumkin. Bu ma'lumotlar asosida o'qituvchi har bir o'quvchiga mos mashg'ulotlarni tavsiya qilishi va dars jarayonini shaxsiylashtirishi mumkin.

Shuningdek, mobil ilovalar ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash imkonini beradi. Ota-onalar bolalarning jismoniy faolligi haqida onlayn tarzda ma'lumot olib borishlari, mashg'ulotlarda qanday natijalarga erishayotganini ko'rib turishlari mumkin. Bu jarayon bolalarning sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi, chunki ular o'z faoliyati doimiy kuzatuv ostida ekanini his qiladilar.

Biroq, interaktiv metodlar va mobil ilovalardan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud. Texnik vositalarning yetarli emasligi, internet tezligi, o'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalarni qo'llashdagi malakasi kabi omillar ayrim hollarda jarayon samaradorligiga

salbiy ta'sir qilishi mumkin. Shu bois, ta'lim tizimida ushbu vositalarni to'laqonli qo'llash uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, jismoniy tarbiya darslarida interaktiv metodlar va mobil ilovalardan foydalanish o'quvchilarni sog'lom turmush tarziga yo'naltirishda yangi bosqichni boshlab bermoqda. Mazkur yondashuvlar o'quvchilarning jismoniy, ijtimoiy va psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlab, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bois, bu mavzuni chuqur o'rganish va amaliyotda keng tatbiq etish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Jismoniy tarbiya darslarida interaktiv metodlardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun samarali va qiziqarli ta'lim muhitini yaratadi. Interaktiv metodlar orqali o'quvchilar mashg'ulotlarda faol ishtirok etadi, jismoniy faollikni o'yin shaklida his qiladi va mashqlarni bajarishga yuqori motivatsiya bilan yondashadi. Masalan, "gamifikatsiya" usuli, ya'ni dars jarayonini o'yin elementlari orqali tashkil etish, o'quvchilarda musobaqalashish, yutuqqa erishish va jamoada ishlash kabi muhim ko'nikmalarni shakllantiradi. Shuningdek, guruhli mashqlar, rolli o'yinlar va interaktiv topshiriqlar bolalarda nafaqat jismoniy, balki ijtimoiy rivojlanishga ham xizmat qiladi.

Mobil ilovalardan foydalanish esa jismoniy tarbiya darslarining sifatini oshirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Bugungi kunda turli fitness ilovalari, qadam sanagichlar, onlayn mashqlar dasturlari va sog'liqni kuzatuvchi platformalar keng qo'llanilmoqda. Bunday ilovalar yordamida o'qituvchi har bir o'quvchining jismoniy tayyorgarlik darajasini individual tarzda kuzatib, ularning yutuq va kamchiliklarini tahlil qilishi mumkin. Shu orqali mashg'ulotlar shaxsiylashtiriladi, natijada o'quvchilar o'z qobiliyatlari va imkoniyatlariga mos mashqlarni bajarish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Mobil ilovalar, ayniqsa, ota-onalarning jarayonga jalb qilinishida muhim rol o'ynaydi. Ilovalar orqali ota-onalar farzandlarining jismoniy rivojlanishini kuzatib borishi, mashqlar natijalarini ko'rishi va o'qituvchi bilan doimiy aloqada bo'lishi mumkin. Bu esa ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va sog'lom turmush tarzini oilaviy qadriyat sifatida shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Interaktiv metodlar va mobil ilovalar o'quvchilarning sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularni muntazam mashq qilishga undaydi. Masalan, jismoniy tarbiya darslarida mobil ilovalardan foydalangan holda onlayn musobaqalar tashkil etish, natijalarni reyting tizimi orqali e'lon qilish yoki jamoaviy vazifalar qo'yish o'quvchilarning raqobatbardoshligini oshiradi. Bu jarayon ular orasida sog'lom raqobat muhitini yaratadi va darslarni yanada qiziqarli qiladi.

Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilarning o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalari ham shakllanadi. Ular o'z yutuqlarini muntazam kuzatib, keyingi bosqichda yaxshiroq natija ko'rsatishga intiladilar. Bunday yondashuv bolalarda mustaqillik, intizom va maqsadga erishish hissini kuchaytiradi.

Shuni ham ta'kidlash joizki, raqamli texnologiyalarni jismoniy tarbiya darslariga joriy etishda ayrim muammolar mavjud. Masalan, barcha maktablarda zarur texnik vositalarning mavjud emasligi, internet tezligi yoki o'qituvchilarning texnologiyadan foydalanishdagi malakasi yetarli emasligi jarayon samaradorligiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun

pedagoglarni zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga tayyorlash, maxsus treninglar o'tkazish va texnik sharoitlarni yaxshilash muhim vazifa sifatida qaralishi lozim.

Umuman olganda, interaktiv metodlar va mobil ilovalar yordamida tashkil etilgan jismoniy tarbiya darslari boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom turmush tarzini shakllantirishda zamonaviy, samarali va istiqbolli yondashuvdir. Bunday darslar o'quvchilarda nafaqat jismoniy salomatlikni mustahkamlash, balki ularda intellektual va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishda ham katta imkoniyatlar yaratadi.

Jismoniy tarbiya darslarida interaktiv metodlar va mobil ilovalardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim omil sifatida qaralmoqda. Bunday yondashuvlar orqali o'quvchilar jismoniy faoliyatga qiziqish bilan yondashadi, muntazam mashq qilishni odat tusiga aylantiradi va sog'lom turmush tarzini qadrlashni o'rganadilar. Interaktiv metodlar mashg'ulotlarni qiziqarli va samarali qilsa, mobil ilovalar ularni nazorat qilish, yutuqlarni qayd etish va natijalarni tahlil qilish imkoniyatini beradi.

Bu jarayon nafaqat o'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga, balki ularning ijtimoiy muloqot ko'nikmalari, intizomi va maqsadga intilish qobiliyatlarini ham shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ota-onalarning jarayonga jalb qilinishi oila va maktab hamkorligini mustahkamlashga, ta'lim tizimini samarali tashkil etishga yordam beradi. O'qituvchilar esa zamonaviy texnologiyalar yordamida darslarni yanada innovatsion va shaxsga yo'naltirilgan tarzda olib boradilar.

Biroq, texnik vositalarning yetarli emasligi, internet infratuzilmasining cheklanganligi va ayrim pedagoglarning raqamli texnologiyalar bilan ishlash tajribasining kamligi kabi muammolar hamon mavjud. Bu to'siqlarni bartaraf etish uchun maktablarni texnik jihatdan ta'minlash, o'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etish va raqamli vositalardan samarali foydalanishni kengaytirish zarur.

Umuman olganda, interaktiv metodlar va mobil ilovalar asosida tashkil etilgan jismoniy tarbiya darslari boshlang'ich ta'lim jarayonida sog'lom turmush tarzini shakllantirishda yangi bosqichni ifodalaydi. Bunday yondashuvlar o'quvchilarda sog'lom, faol va innovatsion fikrlovchi shaxs sifatida shakllanish imkonini yaratadi. Bu esa nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki jamiyatda sog'lom va faol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova, N. (2022). Boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 4(3), 55-61.
2. Jo'rayev, S., & Tursunov, M. (2021). Interaktiv usullar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida jismoniy faollikni rivojlantirish. *Ta'lim va innovatsiyalar*, 2(2), 88-95.
3. Hasanov, B. (2020). Raqamli texnologiyalar va mobil ilovalarning sport mashg'ulotlaridagi o'rni. *Oliy ta'limda innovatsiyalar*, 5(1), 102-110.
4. Smith, J., & Clark, P. (2019). Mobile applications in physical education: practices and perspectives. *International Journal of Educational Technology*, 14(2), 134-147.
5. World Health Organization. (2021). *Guidelines on physical activity and sedentary behaviour for children and adolescents*. Geneva: WHO Press.

AXBOROT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA SPORT MASHQLARINI MONITORING QILISH VA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING JISMONIY RIVOJLANISHINI BAHOLASHDA YANGI PEDAGOGIK STRATEGIYALAR

S.M.Rahimov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti "Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar"
kafedrası mudiri, p.f.f.d. (PhD).

**Sh.M.Abduxakimova, S.A.Orifjonova, Sh.S.Qobilova,
K.U.Xudoyberganova, D.J.Ne'matjonova**
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs 24/5-guruh talabalari.

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar ta'sirining ortib borishi barcha sohalarda bo'lgani kabi jismoniy tarbiya tizimida ham yangicha yondashuvlarni shakllantirishga olib kelmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun jismoniy mashqlarni muntazam kuzatish va natijalarni tahlil qilish sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularning rivojlanish dinamikasini baholashda muhim omil hisoblanadi. An'anaviy usullar o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini baholashda ko'proq umumiy yondashuvga asoslangan bo'lsa, hozirgi kunda axborot texnologiyalarining qo'llanilishi individual yondashuvni amalga oshirish imkonini bermoqda. Bu esa har bir bolaning o'ziga xos xususiyatlari, imkoniyatlari va rivojlanish sur'atlarini inobatga olish orqali samarali natijalarga erishish imkoniyatini yaratadi.

Sport mashqlarini monitoring qilish jarayonida turli mobil ilovalar, maxsus dasturiy platformalar va elektron qurilmalardan foydalanish mumkin. Masalan, o'quvchilarning qadamlar soni, yugurish tezligi, mashqlar davomiyligi, yurak urish tezligi yoki sarflangan energiya kabi ko'rsatkichlarni qayd etish orqali ularning jismoniy rivojlanishini aniq tahlil qilish imkoniyati mavjud. Bunday monitoring tizimlari o'qituvchiga har bir o'quvchi bo'yicha individual ma'lumotlar taqdim etadi va natijada dars jarayonini shaxsiylashtirish imkonini beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishini baholashda yangi pedagogik strategiyalar ham katta ahamiyat kasb etadi. Bunday strategiyalar ta'lim jarayonida faqatgina jismoniy mashqlarni bajarishga e'tibor qaratmay, balki o'quvchilarni o'z yutuqlarini kuzatishga, natijalarni solishtirishga va kelgusi maqsadlarni belgilashga yo'naltiradi. Shu orqali bolalarda o'zini o'zi baholash, mustaqillik va intizom kabi muhim sifatlar shakllanadi.

Shuningdek, o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini baholash jarayonida ota-onalar ham faol ishtirok etishi mumkin. Axborot texnologiyalari orqali ular farzandlarining mashg'ulot natijalari, sog'liq ko'rsatkichlari va rivojlanish sur'atlari haqida muntazam ravishda ma'lumot olib boradilar. Bu esa ta'lim jarayonida oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga yordam beradi.

Yana bir muhim jihat shundaki, yangi pedagogik strategiyalar o'quvchilarda sog'lom raqobat muhitini yaratishga xizmat qiladi. Monitoring jarayonida olingan ma'lumotlar reyting shaklida taqdim etilganda, bolalar o'z yutuqlarini oshirishga intiladilar. Natijada, ular muntazam mashq qilishni odatga aylantiradilar va sog'lom turmush tarzini kundalik hayotlarining ajralmas qismiga aylantiradilar.

Shu bilan birga, ushbu yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishda texnik vositalarning yetishmasligi, internet tezligining pastligi yoki o'qituvchilarning axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha malakasining yetarli emasligi kabi muammolar ham uchraydi. Shu sababli, ushbu strategiyalarni to'laqonli amalga oshirish uchun zaruriy texnik va metodik shart-sharoitlarni yaratish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Umuman olganda, axborot texnologiyalari asosida sport mashqlarini monitoring qilish va boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishini baholash ta'lim jarayonini yanada zamonaviy, samarali va shaxsga yo'naltirilgan shaklda tashkil etishga xizmat qilmoqda. Shu sababli, bu boradagi ilmiy izlanishlar va amaliy tajribalarni kengaytirish bugungi kunda katta ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishini samarali monitoring qilish va baholash uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish keng imkoniyatlarni taqdim etadi. Avvalo, bunday texnologiyalar yordamida o'quvchilarning mashg'ulot jarayonidagi barcha jismoniy ko'rsatkichlarini aniq qayd etish va tahlil qilish mumkin. Masalan, maxsus sensorlar yoki mobil ilovalar yordamida yugurish tezligi, qadamlar soni, mashqlar davomiyligi, sarflangan energiya miqdori kabi ko'rsatkichlar muntazam ravishda o'lchanadi. Ushbu ma'lumotlar asosida o'qituvchi har bir o'quvchining individual rivojlanish darajasini kuzatib boradi va mashg'ulot dasturlarini moslashtiradi.

Yangi pedagogik strategiyalarning joriy etilishi dars jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi. An'anaviy baholash usullaridan farqli ravishda, raqamli platformalar asosidagi monitoring tizimlari o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini uzluksiz qayd etadi, ularning yutuqlari va kamchiliklarini aniq ko'rsatib beradi. Shu orqali o'quvchilar o'z natijalarini doimiy kuzatib, kelgusi mashg'ulotlarda yaxshiroq natijaga erishishga intiladilar. Bunday yondashuv o'quvchilarda o'zini o'zi baholash, maqsad qo'yish va unga erishish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Axborot texnologiyalari asosida tashkil etilgan monitoring jarayoni ota-onalar ishtirokini ham kuchaytiradi. Onlayn platformalar orqali ular farzandlarining jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlari bilan tanishadilar, mashg'ulotlarning samaradorligini baholashda bevosita qatnashadilar va o'qituvchilardan maslahatlar olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa oila-maktab hamkorligini yanada mustahkamlaydi va sog'lom turmush tarzini oilaviy qadriyat sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, yangi pedagogik strategiyalar orqali sport mashg'ulotlari o'quvchilar uchun yanada qiziqarli va motivatsion jarayonga aylanadi. Masalan, interaktiv reyting tizimlari, jamoaviy topshiriqlar va onlayn musobaqalar orqali o'quvchilarda sog'lom raqobat muhiti yaratiladi. Natijada, ular muntazam mashq qilishga odatlanadi, jismoniy rivojlanish jarayonini o'yin shaklida his qiladi va darslardan zavqlanadi.

Albatta, bunday yondashuvlarni tatbiq etishda ayrim muammolar mavjud. Xususan, barcha maktablarda texnik vositalarning yetarli emasligi, internet infratuzilmasining rivojlanmaganligi yoki pedagoglarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash malakasining cheklanganligi jarayon samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, pedagoglar uchun maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish, maktablarni zarur texnik vositalar bilan ta'minlash va ilmiy-metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Umuman olganda, axborot texnologiyalari asosida sport mashqlarini monitoring qilish va yangi pedagogik strategiyalarni joriy etish boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantirish, balki o'quvchilarni intizomli, maqsadga yo'naltirilgan va faol shaxs sifatida tarbiyalashda ham muhim o'rin tutadi.

Axborot texnologiyalari asosida sport mashqlarini monitoring qilish va boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishini baholash yangi pedagogik strategiyalarni shakllantirishda samarali vosita sifatida e'tirof etiladi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning individual rivojlanishini aniq tahlil qilish, ularning mashg'ulot natijalarini muntazam kuzatib borish va pedagogik jarayonni shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etish imkoniyatini yaratadi. Monitoring tizimlari yordamida bolalarning jismoniy faoliyati to'liq qayd etilib, o'qituvchilarga ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkoniyati beriladi. Bu esa o'z navbatida ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Yangi pedagogik strategiyalar faqatgina baholash jarayonini modernizatsiya qilish bilan cheklanmay, balki o'quvchilarni motivatsiya qilish, ularning o'zini o'zi nazorat qilish va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Masalan, interaktiv reyting tizimlari va onlayn musobaqalar orqali bolalarda raqobat ruhini shakllantirish, ota-onalarni jarayonga jalb qilish orqali esa ta'lim samaradorligini yanada oshirish mumkin. Shu bilan birga, monitoring jarayoni o'quvchilarda muntazam mashq qilishni odatga aylantirishga, jismoniy faollikni kundalik hayotning ajralmas qismi sifatida qabul qilishga yordam beradi.

Albatta, texnik vositalarning yetishmovchiligi, internet tezligining pastligi yoki pedagoglarning axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha yetarli tayyorgarlikka ega emasligi kabi muammolar mavjud. Ammo bunday to'siqlarni bartaraf etish maqsadida maktablarni zamonaviy texnik vositalar bilan ta'minlash, pedagoglar uchun maxsus o'quv dasturlarini ishlab chiqish va raqamli metodik qo'llanmalarni amaliyotga joriy etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, axborot texnologiyalari asosida sport mashqlarini monitoring qilish va boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishini baholash ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantirishga, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini kompleks qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv kelajak avlodni jismonan sog'lom, intellektual jihatdan yetuk va ijtimoiy faol shaxslar sifatida tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova, N. (2022). Boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish. *Pedagogika va innovatsiyalar jurnali*, 3(4), 44-51.
2. Jo'rayev, S., & Tursunov, M. (2021). Raqamli monitoring vositalarining jismoniy tarbiya darslarida qo'llanilishi. *Ta'lim va zamonaviy texnologiyalar*, 2(1), 75-83.
3. Hasanov, B. (2020). Sport mashqlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni. *Oliy ta'limda innovatsiyalar*, 5(2), 95-102.
4. Smith, J., & Brown, L. (2019). Information technologies in physical education: monitoring and assessment. *International Journal of Educational Technology*, 14(3), 205-217.
5. World Health Organization. (2020). *Global recommendations on physical activity for health: monitoring approaches*. Geneva: WHO Press.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SPORT FANLARINI O'QITISHDA VIRTUAL TRENAJYORLAR, SIMULYATSION DASTURLAR VA MULTIMEDIA VOSITALARINING O'QUV JARAYONIGA INTEGRATSIYASI

S.M.Rahimov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti "Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar"
kafedrası mudiri, p.f.f.d. (PhD).

**S.Yu.Nurboyeva, G.Sh.Qutlimurodova, Sh.O.Shomuratova,
Sh.D.Odiljonova, R.F.Fayzullayeva,**

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs 24/9-guruh talabalari.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo'llanilishi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichida sport fanlarini o'qitish jarayoniga innovatsion texnologiyalarni integratsiya qilish nafaqat o'quvchilarning jismoniy faolligini oshirish, balki ularning fanga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish hamda ta'lim sifati va samaradorligini yuksaltirishga xizmat qiladi. An'anaviy dars usullari o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lsa-da, zamonaviy virtual trenajyorlar, simulyatsion dasturlar va multimedia vositalari bilan boyitilgan mashg'ulotlar o'quv jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'yin va ko'rgazmali metodlarga qiziqish bildiradilar, shu sababli sport fanlarida raqamli vositalardan foydalanish ularning ta'lim jarayoniga faol jalb etilishini ta'minlaydi. Virtual trenajyorlar orqali o'quvchilar turli jismoniy mashqlarni xavfsiz va nazorat ostida bajarishi mumkin, bu esa ularning jismoniy rivojlanishini samarali boshqarishga yordam beradi. Masalan, yugurish, sakrash yoki to'p bilan ishlash mashqlarini virtual muhitda bajarish o'quvchilarda nafaqat jismoniy, balki psixologik tayyorgarlikni ham mustahkamlaydi.

Simulyatsion dasturlar sport mashg'ulotlarini yanada interaktiv qilish imkonini beradi. Ular orqali o'quvchilar harakatlarni to'g'ri bajarish, texnik xatolarni aniqlash va ularni tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunday yondashuv mashqlarni o'zlashtirish jarayonini tezlashtiradi va o'quvchilarda mustaqil o'rganishga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytiradi. Ayniqsa, boshlang'ich sinfda bolalarning jismoniy faoliyatini nazorat qilish qiyin bo'lgan hollarda simulyatsion dasturlar o'qituvchiga katta yordam beradi.

Multimedia vositalari esa o'quv jarayonining qiziqarli va samarali bo'lishini ta'minlaydi. Video darsliklar, animatsiyalar, interaktiv topshiriqlar va virtual sport o'yinlari o'quvchilarda sport fanlariga bo'lgan qiziqishni oshiradi, ularda yangi bilimlarni tezroq o'zlashtirishga yordam beradi. Shu orqali o'quvchilar sport mashg'ulotlarini nafaqat amaliy, balki nazariy jihatdan ham chuqurroq o'zlashtira boshlaydilar.

Biroq, yangi texnologiyalarni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Texnik vositalarning yetishmovchiligi, internet tarmog'ining sifati yoki o'qituvchilarning texnologiyalardan foydalanish bo'yicha malakasi jarayon samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, ta'lim muassasalarida zamonaviy texnologik infratuzilmani rivojlantirish va pedagoglarni malaka oshirish kurslari orqali tayyorlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, boshlang'ich ta'limda sport fanlarini o'qitishda virtual trenajyorlar, simulyatsion dasturlar va multimedia vositalarining integratsiyasi o'quv jarayonini interaktiv, samarali va qiziqarli shaklda tashkil etish imkoniyatini beradi. Bu esa nafaqat o'quvchilarning jismoniy salomatligini mustahkamlash, balki ularning ijodiy fikrlashini, motivatsiyasini va intellektual rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi.

Asosiy qism. Boshlang'ich ta'limda sport fanlarini o'qitishda virtual trenajyorlar, simulyatsion dasturlar va multimedia vositalaridan foydalanish o'quv jarayonini zamonaviylashtirishda muhim ahamiyatga ega. Virtual trenajyorlar o'quvchilarga jismoniy mashqlarni xavfsiz sharoitda bajarish, harakatlarning texnik jihatlarini chuqur o'rganish va ularni takroriy mashqlar orqali mustahkamlash imkonini beradi. Masalan, virtual yugurish trenajyori yordamida o'quvchi o'zining yugurish tezligi va yurak urish darajasini kuzatishi mumkin, bu esa sog'lom turmush tarzini shakllantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Simulyatsion dasturlar o'quvchilarning faoliyatini yanada interaktiv va qiziqarli qiladi. Ularning yordamida o'quvchilar mashqlarni bajarishda xatolarini tezda aniqlashlari va real vaqt rejimida tuzatish imkoniga ega bo'ladilar. Masalan, basketbol yoki futbol harakatlarini simulyatsiya qiluvchi dasturlar orqali o'quvchilar to'pni to'g'ri uzatish, zarba berish yoki jamoaviy o'yin qoidalarini o'rganadilar. Bunday yondashuv o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshiradi, ularda mustaqil ishlash va o'zini o'zi nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Multimedia vositalari esa dars jarayonini yanada boyitadi. Video darsliklar, audio ko'rsatmalar, animatsion topshiriqlar va interaktiv taqdimotlar orqali o'quvchilar nafaqat mashqlarni ko'rish, balki ularning bajarilish usullarini ham to'liq tushunib olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, multimedia vositalari yordamida tashkil

etilgan mashg'ulotlar o'quvchilarda sport mashqlariga bo'lgan qiziqishni oshiradi, ularni ijodiy fikrlashga undaydi va motivatsiyasini mustahkamlaydi.

Bunday texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish o'qituvchilar uchun ham katta imkoniyatlar yaratadi. Ular darslarni yanada samarali tashkil etish, har bir o'quvchining rivojlanishini individual tarzda kuzatish va pedagogik yondashuvlarni shaxsga yo'naltirilgan shaklda amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, o'quvchilarning jismoniy rivojlanishi, ularning sog'liq holati va mashg'ulotlarga bo'lgan ishtiyoqi haqida kengroq ma'lumotga ega bo'ladilar.

Shu bilan birga, texnologiyalarning keng joriy etilishi jarayonida ayrim cheklovlar ham mavjud. Texnik vositalarning yetishmasligi, internet tarmog'ining sifati, o'qituvchilarning malakasi kabi omillar mazkur jarayon samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shu sababli, texnologiyalarni tatbiq etishda kompleks yondashuv zarur bo'lib, unda maktablarni texnik jihozlash, o'qituvchilarni doimiy ravishda malaka oshirish va metodik qo'llanmalar bilan ta'minlash asosiy vazifalardan hisoblanadi.

Umuman olganda, virtual trenajyorlar, simulyatsion dasturlar va multimedia vositalarining o'quv jarayoniga integratsiyasi boshlang'ich ta'limda sport fanlarini o'qitishda yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Bu jarayon o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini mustahkamlash, ularning o'zlashtirish darajasini oshirish va sport mashg'ulotlarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish uchun muhim sharoit yaratadi.

Xulosa. Boshlang'ich ta'limda sport fanlarini o'qitishda virtual trenajyorlar, simulyatsion dasturlar va multimedia vositalaridan foydalanish zamonaviy ta'lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ushbu texnologiyalar yordamida o'quvchilar jismoniy mashqlarni xavfsiz va samarali tarzda bajaradilar, ularning motivatsiyasi oshadi hamda sport mashg'ulotlariga bo'lgan qiziqishi kuchayadi. Interaktiv vositalar orqali o'quvchilar mashqlarni ko'rgazmali tarzda o'rganadilar, o'z xatolarini tezda tuzatadilar va mustaqil mashq qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Yangi texnologiyalarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi o'qituvchilarga ham ko'plab imkoniyatlar yaratadi. Ular har bir o'quvchining individual rivojlanish darajasini kuzatib borish, darslarni shaxsga yo'naltirilgan holda tashkil etish va mashg'ulotlarni samaradorligini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning nafaqat jismoniy, balki psixologik va intellektual rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, texnologiyalarni joriy etishda uchraydigan ayrim cheklovlarni ham inobatga olish lozim. Maktablarda texnik vositalarning yetarli emasligi, internet tarmog'ining sifati yoki o'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashdagi malakasi jarayon samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, bu yo'nalishda samarali natijalarga erishish uchun maktablarni zarur texnik jihozlar bilan ta'minlash, o'qituvchilar malakasini muntazam oshirish va metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish zarur.

Umuman olganda, virtual trenajyorlar, simulyatsion dasturlar va multimedia vositalarini boshlang'ich ta'limda sport fanlarini o'qitishga integratsiya qilish sog'lom, faol

va zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv nafaqat ta'lim jarayonining sifatini oshiradi, balki kelajakda jamiyat uchun jismonan sog'lom va intellektual salohiyatli avlodni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova, N. (2022). Boshlang'ich ta'limda sport fanlarini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish. *Pedagogika va innovatsiyalar jurnali*, 3(2), 48-56.
2. Jo'rayev, S., & Tursunov, M. (2021). Virtual trenajyorlar va simulyatsion dasturlarning jismoniy tarbiya darslaridagi o'rni. *Ta'lim va zamonaviy texnologiyalar*, 2(3), 90-98.
3. Hasanov, B. (2020). Multimedia vositalaridan foydalanish orqali sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etish. *Oliy ta'limda innovatsiyalar*, 5(1), 101-109.
4. Smith, J., & Brown, L. (2019). Integration of simulation technologies in physical education: opportunities and challenges. *International Journal of Educational Technology*, 14(4), 212-227.
5. World Health Organization. (2020). *Global standards for health-promoting schools: implementation guidance*. Geneva: WHO Press.

SPORT VA TA'LIMNING UZVIY BOG'LIQLIGINI MUSTAHKAMLASHDA RAQAMLI TA'LIM RESURLARI, ELEKTRON KUTUBXONALAR VA INTERAKTIV TEST TIZIMLARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

S.M.Rahimov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti "Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar"
kafedrasi mudiri, p.f.f.d. (PhD).

**Sh.X.Qalandarova, G.I.Hayitova, Yu.Q.Samandarova,
D.A.Muhammadova, N.O.Ahmadova**

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs 24/10-guruh talabalari.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida sport va ta'limning uzviy bog'liqligini mustahkamlash dolzarb masalalardan biri sifatida qaralmoqda. Sport faoliyati o'quvchilarning jismoniy salomatligini mustahkamlash bilan birga, ularning intizomli, bardoshli va maqsadga yo'naltirilgan shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. Ta'lim jarayoni esa o'quvchilarga nazariy bilimlarni egallash, ma'naviy va intellektual salohiyatni kengaytirish imkonini beradi. Shu bois sport va ta'limni uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarda sog'lom turmush tarzi, mustaqil fikrlash va yuqori motivatsiyani shakllantirish mumkin. Zamonaviy sharoitda bunday uyg'unlikka erishishda raqamli ta'lim resurslari, elektron kutubxonalar va interaktiv test tizimlarining o'rni beqiyosdir.

Raqamli ta'lim resurslari o'quvchilarning sport sohasidagi bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda keng imkoniyatlar yaratadi. Onlayn platformalar, elektron qo'llanmalar, virtual mashg'ulotlar va mobil ilovalar yordamida o'quvchilar o'zlari uchun kerakli ma'lumotlarni tezkorlik bilan izlab topadilar va o'zlashtiradilar. Masalan, sport texnikalari bo'yicha videodarslar, mashq dasturlari yoki animatsion ko'rsatmalar o'quvchilarga mustaqil shug'ullanish imkonini beradi. Bu jarayon nafaqat bilimni boyitadi, balki sport mashg'ulotlarining samaradorligini ham oshiradi.

Elektron kutubxonalar ta'lim jarayonida ilmiy va metodik resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ular orqali o'qituvchilar sport metodikasi, jismoniy tarbiya nazariyasi, sog'lom turmush tarzi haqidagi ilmiy tadqiqotlar va qo'llanmalardan foydalanadilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari esa o'z yoshiga mos bo'lgan resurslardan foydalanib, sportga oid bilimlarini kengaytirishlari mumkin. Elektron kutubxonalar sport va ta'limning integratsiyasida nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish uchun zarur vositadir.

Interaktiv test tizimlari esa o'quvchilarning bilim va jismoniy tayyorgarlik darajasini nazorat qilishda samarali vosita hisoblanadi. Testlar yordamida o'quvchilar sport nazariyasiga oid savollarga javob berish, o'z natijalarini onlayn baholash va bilimlarini muntazam tekshirib borish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, interaktiv testlar o'quvchilarda musobaqalashish ruhini kuchaytiradi, ular o'z yutuqlarini boshqalar bilan taqqoslash orqali yanada faol bo'lishga intiladilar.

Shu bilan birga, sport va ta'limning uzviy bog'liqligini mustahkamlashda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash o'qituvchilarning faoliyatini ham yengillashtiradi. Chunki raqamli resurslar, elektron kutubxonalar va test tizimlari darslarni samarali rejalashtirish, mashg'ulotlarni tahlil qilish va natijalarni kuzatib borishda o'qituvchiga yordam beradi. Shu sababli, ushbu yondashuvlarni ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish hozirgi davrda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Sport va ta'limning uzviy bog'liqligini mustahkamlash jarayonida raqamli ta'lim resurslari asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ushbu resurslar yordamida o'quvchilar nafaqat jismoniy mashqlarni bajarish tartibi bilan tanishadilar, balki ularning nazariy asoslarini ham puxta o'zlashtirishlari mumkin. Masalan, raqamli platformalarda mavjud bo'lgan interaktiv videodarslar va animatsiyalar mashqlarni to'g'ri bajarishni osonlashtiradi, mobil ilovalar esa o'quvchilarning har bir bosqichdagi natijalarini qayd qilib boradi. Bunday yondashuv sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etish bilan birga, ta'lim jarayonini ham qiziqarli va motivatsion qiladi.

Elektron kutubxonalar sport va ta'limning ilmiy-metodik asoslarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar elektron kutubxonalar orqali sport nazariyasi, jismoniy tarbiya metodikasi, sog'lom turmush tarziga oid materiallar bilan tanishib, o'z bilimlarini mustahkamlashlari mumkin. O'qituvchilar esa bu resurslardan foydalanib dars jarayonini boyitadi, mashg'ulotlarni ilmiy asosda tashkil etadi va yangi pedagogik yondashuvlarni tatbiq etadi. Elektron kutubxonalar o'quvchi va o'qituvchiga birdek qulay imkoniyatlar yaratib, sport va ta'limning uzviy integratsiyasini ta'minlaydi.

Interaktiv test tizimlari o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini nazorat qilishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Testlar yordamida o'quvchilarning sport nazariyasiga oid bilimlari muntazam baholanadi, ular o'z natijalarini kuzatib boradi va o'zaro raqobat muhiti shakllanadi. Bunday yondashuv o'quvchilarda o'zini o'zi nazorat qilish, mustaqil ishlash va yutuqqa intilish kabi muhim fazilatlarni rivojlantiradi. Interaktiv testlarning afzalligi shundaki, ular natijalarni darhol ko'rsatadi va o'quvchilar o'z xatolarini tahlil qilib, kelgusida yanada yaxshi natijaga erishishga harakat qiladilar.

Sport va ta'limning uzviy bog'liqligini mustahkamlashda raqamli resurslar, elektron kutubxonalar va test tizimlaridan foydalanish jarayonida bir qancha muammolar ham kuzatiladi. Jumladan, barcha ta'lim muassasalarida texnik vositalarning yetarli emasligi, internet tezligi bilan bog'liq muammolar yoki o'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarining yetarli darajada bo'lmasligi ushbu jarayon samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois, ta'lim tizimida zarur infratuzilmani yaratish, o'qituvchilarni raqamli texnologiyalar bo'yicha qayta tayyorlash va metodik qo'llanmalar ishlab chiqish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, sport va ta'limni integratsiya qilish jarayonida zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilar uchun sog'lom turmush tarzini shakllantirish, bilimlarni chuqurlashtirish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini kengaytiradi. Bu jarayon sport va ta'limni o'zaro uyg'unlashtirib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy va intellektual rivojlanishiga keng yo'l ochadi.

Sport va ta'limning uzviy bog'liqligini mustahkamlashda raqamli ta'lim resurslari, elektron kutubxonalar va interaktiv test tizimlaridan foydalanish ta'lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ushbu vositalar o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, sportga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish va bilimlarni chuqurlashtirish imkonini beradi. Raqamli resurslar orqali o'quvchilar sport mashg'ulotlarini to'g'ri bajarishni o'rganadilar, elektron kutubxonalar yordamida ilmiy va metodik bilimlarni egallaydilar, interaktiv testlar esa ularning bilim va ko'nikmalarini muntazam nazorat qilishga xizmat qiladi.

Mazkur yondashuvlar nafaqat o'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga, balki ularning intellektual salohiyatiga, ijtimoiy ko'nikmalariga va mustaqil fikrlash qobiliyatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, pedagoglar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratiladi: ular darslarni samarali rejalashtirish, natijalarni tahlil qilish va innovatsion metodlarni qo'llash orqali ta'lim jarayonining sifatini oshiradilar. Ota-onalarning jarayonga jalb qilinishi esa oila-maktab hamkorligini mustahkamlashga va o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini oilaviy qadriyat sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Biroq, ushbu vositalarni amaliyotga keng tatbiq etishda texnik imkoniyatlarning yetishmasligi, internet infratuzilmasining cheklanganligi va o'qituvchilarning raqamli texnologiyalar bilan ishlash malakasi kabi muammolar ham uchraydi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun maktablarni zamonaviy texnik vositalar bilan ta'minlash, o'qituvchilar uchun maxsus malaka oshirish dasturlarini tashkil etish va metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish dolzarb vazifalar hisoblanadi.

Umuman olganda, raqamli ta'lim resurslari, elektron kutubxonalar va interaktiv test tizimlaridan samarali foydalanish sport va ta'limning integratsiyasini mustahkamlaydi. Bu esa o'quvchilarning sog'lom, bilimli va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanishiga, ta'lim jarayonining zamonaviy talablarga mos ravishda rivojlanishiga hamda jamiyatda sog'lom turmush tarzini keng targ'ib etishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova, N. (2022). Boshlang'ich ta'limda sport va ta'lim integratsiyasini mustahkamlashda raqamli resurslardan foydalanish. *Pedagogika va innovatsiyalar jurnali*, 3(4), 41-49.
2. Jo'rayev, S., & Tursunov, M. (2021). Elektron kutubxonalar va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni. *Ta'lim va zamonaviy texnologiyalar*, 2(2), 84-91.
3. Hasanov, B. (2020). Interaktiv test tizimlarining boshlang'ich ta'limda qo'llanishi. *Oliy ta'limda innovatsiyalar*, 5(1), 102-109.
4. Smith, J., & Clark, P. (2019). Digital learning resources in physical education: challenges and opportunities. *International Journal of Educational Technology*, 14(2), 130-145.
5. World Health Organization. (2020). *Global standards for health-promoting schools: implementation strategies*. Geneva: WHO Press.

BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI TARG'IB ETISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Z.SH. Yuldashov

o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Zamonaviy maktab va maktabgacha ta'lim tizimida bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyatga ega. Shu jarayonda jismoniy tarbiya o'qituvchilarining sog'lom turmush tarzini targ'ib etish bo'yicha ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagan bo'lsa, pedagogik jarayon samarasi pasayadi.

Maqolaning maqsadi – bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida sog'lom turmush tarzini targ'ib etish ko'nikmalarini shakllantirish metodlarini ilmiy va amaliy jihatdan yoritishdir.

Sog'lom turmush tarzini targ'ib etish jismoniy tarbiya mutaxassisining asosiy vazifalaridan biridir. Bo'lajak o'qituvchilarda ushbu ko'nikmalarni shakllantirish talabalarning shaxsiy sog'lig'ini mustahkamlash va pedagogik faoliyatda bolalarga sog'lom turmush tarzini o'rgatishda muhim ahamiyatga ega.

Sog'lom turmush tarzini targ'ib etish bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu bo'limda sog'lom turmush tarzining nazariy asoslari, uning tarkibiy qismlari va pedagogik ahamiyati batafsil yoritiladi.

Sogʻlom turmush tarzi – bu jismoniy, ruhiy va ijtimoiy salomatlikni saqlashga qaratilgan odatlar, harakatlar va xulq-atvor majmui.

Asosiy tarkibiy qismlari:

- Toʻgʻri ovqatlanish
- Jismoniy faollik va sport bilan muntazam shugʻullanish
- Yetarli uyqu va dam olish
- Stress va salbiy omillardan himoya qilish
- Gigiyena va shaxsiy parvarish

Jismoniy faollikning ahamiyati. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda haftasiga kamida 3–4 marta 30–40 daqiqalik jismoniy mashqlar sogʻliqni yaxshilaydi, mushak-skelet tizimini rivojlantiradi va kognitiv koʻnikmalarni mustahkamlaydi (WHO, 2020). Talabalar bu nazariy bilimlarni amaliy mashgʻulotlarda bolalarga qoʻllashni oʻrganadilar.

Sogʻlom turmush tarzining muhim tarkibiy qismi toʻgʻri ovqatlanishdir. Bolalar va yoshlar uchun balanslangan ovqat (oqsil, yogʻ, uglevod va vitaminlar) rivojlanish va jismoniy faollik uchun zarur. Bolalar ovqatlanish odatlariga rioya qilmasa, motor koʻnikmalar va sport natijalari sezilarli darajada pasayadi (Harvard School of Public Health, 2019).

Talabalarga bolalarga sogʻlom turmush tarzini oʻrgatish metodlari: motivatsion yondashuv, vizual va interaktiv materiallar, oʻyinlar va amaliy mashgʻulotlar orqali koʻnikmalarni shakllantirish.

Bolalar uchun mini-oʻyinlar va sogʻlomlashtirish mashqlari orqali ularda doimiy jismoniy faollik odatlari rivojlantiriladi.

Sogʻlom turmush tarzining nazariy asoslarini chuqur oʻrganish boʻlajak jismoniy tarbiya oʻqituvchilariga nafaqat shaxsiy sogʻligini saqlash, balki pedagogik faoliyat davomida bolalarda sogʻlom odatlarni shakllantirish va targʻib etish koʻnikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Nazariy bilimlar amaliy mashgʻulotlar bilan uygʻunlashganda pedagogik jarayonning samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Boʻlajak jismoniy tarbiya mutaxassislari uchun pedagogik koʻnikmalarni rivojlantirish amaliy mashgʻulotlarning samaradorligini oshirishda va bolalarni sogʻlom turmush tarziga yoʻnaltirishda muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik koʻnikmalarni shakllantirish boʻlajak jismoniy tarbiya mutaxassislarning professional tayyorgarligining asosiy qismidir. Talabalar mashgʻulotlarni rejalashtirish, individual yondashuvni qoʻllash, guruh bilan ishlash va sogʻlom turmush tarzini targʻib etish orqali nafaqat bolalarning jismoniy rivojlanishiga, balki ularning psixologik va ijtimoiy salomatligiga ham ijobiy taʼsir koʻrsatadilar.

Boʻlajak jismoniy tarbiya mutaxassislari tayyorlashda amaliy mashgʻulotlar va innovatsion pedagogik metodlar muhim ahamiyatga ega. Ular nafaqat nazariy bilimlarni amalda qoʻllash, balki pedagogik koʻnikmalarni mustahkamlash va bolalarda sogʻlom turmush tarzini shakllantirish imkonini beradi.

Talabalar amaliy mashg'ulotlarda dars rejasini tuzish, mashqlarni yosh va rivojlanish darajasiga moslashtirishni o'rganadilar. Haqiqiy sharoitni imitatsiya qiluvchi mashg'ulotlar orqali talaba pedagogik qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Innovatsion metodlar:

Multimedia va virtual platformalar: video darslar, interaktiv mashqlar va mobil ilovalar orqali nazariya va amaliyotni birlashtirish.

Projekt asosida o'qitish: talabalar amaliy va nazariy bilimlarni birlashtirgan loyihalarni ishlab chiqadilar.

Mentorlik: tajribali pedagog rahbarligida amaliy mashg'ulotlarda ishtirok etish orqali talaba xatolarini kamaytiradi va nazariy bilimlarni amalda qo'llashni o'rganadi.

Individual va guruh yondashuvni rivojlantirish: mashg'ulotlarda har bir bolaga moslashuv va guruh bilan ishlash ko'nikmalari shakllantiriladi.

Amaliy mashg'ulotlar va innovatsion metodlar bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining professional tayyorgarligida markaziy o'rin tutadi. Simulyatsion mashg'ulotlar, projekt asosida ishlash, multimedia va mentorlik yordamida talaba nazariy bilimlarni amalda qo'llash, pedagogik ko'nikmalarni rivojlantirish va bolalarda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish imkoniga ega bo'ladi. Shu bilan birga, innovatsion yondashuv mashg'ulotlarning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Ilmiy-tadqiqot yondashuvi va istiqbolli yechimlarni qo'llash bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining pedagogik va amaliy tayyorgarligini sezilarli darajada oshiradi. Innovatsion metodlar, integratsiyalashgan ta'lim dasturlari, mentorlik va ilmiy tahlil mashg'ulotlarning sifatini yaxshilaydi hamda bolalarda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, talabalar nazariy bilimlarni amalda qo'llash, pedagogik qarorlar qabul qilish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Xulosa. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida sog'lom turmush tarzini targ'ib etish ko'nikmalarini shakllantirish talabaning shaxsiy sog'lig'ini mustahkamlash va pedagogik faoliyat davomida bolalarni sog'lom turmush tarziga yo'naltirish imkonini beradi. Innovatsion metodlar, interaktiv mashg'ulotlar va amaliy tadbirlar bu jarayonda samarali vosita hisoblanadi.

Nazariya va amaliyotni uzviy birlashtirish, ilmiy-tadqiqot yondashuvi va innovatsion metodlarni qo'llash bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligini samarali tashkil etadi. Talabalar pedagogik ko'nikmalarni rivojlantiradi, mashg'ulotlar samaradorligini oshiradi va bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantiradi. Shu bilan birga, ilmiy-tadqiqot yondashuvi va istiqbolli yechimlar pedagogik jarayon sifatini yuqori darajaga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo'raev A., Mamatqulova D. *Maktabgacha va umumta'lim pedagogikasi*. – Toshkent: Fan, 2020
2. Xoliqova M. *Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi*. – Toshkent, 2019
3. O'zbekiston Respublikasi ta'lim sifatini nazorat qilish markazi materiallari, 2021
4. *International Journal of Physical Education*, 2020
5. WHO Guidelines on Physical Activity, 2020

BADIIY GIMNASTIKA VOSITALARI YORDAMIDA TALABA QIZLARDA JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH

Muhammadiyeva A.A.
O‘zDJTSU mustaqil izlanuvchi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy gimnastika mashg‘ulotlari orqali talaba qizlarda jismoniy sifatlarni rivojlantirishning samarali yo‘llari tahlil qilingan. Tadqiqotda badiiy gimnastika vositalari (to‘p, lenta, halqa, tayoqcha, arqon) yordamida egiluvchanlik, muvozanat, chidamlilik, kuch va chaqqonlik sifatlarini oshirish usullari yoritilgan. Shuningdek, mashg‘ulotlarni tashkil etish metodikasi hamda jismoniy sifatlarni baholash mezonlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Badiiy gimnastika, jismoniy sifatlar, egiluvchanlik, muvozanat, chidamlilik, vositalar, metodika, talaba qizlar.

Annotation: This article analyzes effective ways to develop physical qualities in female students through rhythmic gymnastics training. The study highlights methods for improving flexibility, balance, endurance, strength, and agility using rhythmic gymnastics apparatuses (ball, ribbon, hoop, club, and rope). In addition, the methodology for organizing training sessions and the criteria for assessing physical qualities are examined.

Keywords: Rhythmic gymnastics, physical qualities, flexibility, balance, endurance, apparatus, methodology, female students.

Dolzarbliigi: Bugungi kunda Oliy ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya darslari nafaqat sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, balki shaxsning har tomonlama barkamol rivojlanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, badiiy gimnastika fan sifatida talaba qizlarning estetik didini, go‘zallikni his qilish qobiliyatini, jismoniy tayyorgarligini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Badiiy gimnastika mashg‘ulotlarida turli vositalardan foydalanish orqali jismoniy sifatlarni har tomonlama rivojlantirish imkoniyati mavjud.

1. Badiiy gimnastikaning jismoniy sifatlarni rivojlantirishdagi ro‘li
Badiiy gimnastika mashg‘ulotlari orqali talaba qizlarda quyidagi asosiy jismoniy sifatlar shakllanadi:

- Egiluvchanlik – tana bo‘g‘imlari harakat hajmini kengaytirish orqali;
- Muvozanat – turli holatlarda tanani barqaror ushlab turish orqali;
- Chidamlilik – mashqlar davomida tana barqarorligini uzoq muddat saqlash orqali;
- Kuch – ayniqsa orqa, oyoq va qorin mushaklarini mustahkamlovchi mashqlar orqali;
- Chaqqonlik – vositalar bilan harakatlarni tez va aniq bajarish orqali.

2. Badiiy gimnastika vositalari va ularning ahamiyati
Quyidagi vositalar jismoniy sifatlarni har xil yo‘nalishda rivojlantirishga xizmat qiladi:

Mashqlar	Rivojlantiriladigan sifat	Mashq namunasi
To‘p	Egiluvchanlik, muvozanat, aniqlik	To‘pni yuqoriga otib ushlash, egilib to‘pni yerda aylantirish
Tasma	Koordinatsiya, chidamlilik	Lenta bilan aylantirish va turli shakllar

		yasash
Halqa	Kuch va muvozanat	Halqani yuqoriga otish va ushlab qolish, aylantirish
Arg'amchi	Sakrash, chaqqonlik	Ikki oyoqda arqon bilan sakrash, yugurib kelib sakrash
Tayoqcha	Kuch, egiluvchanlik	Tayoqcha bilan mashqlar – orqaga egilish, yonlama aylantirish

3. Mashg'ulotlarni tashkil etish metodikasi

Mashg'ulotlar quyidagi bosqichlarda tashkil etilishi lozim:

- 1) Tayyorlov bosqichi: tanani qizdirish, bo'g'im mashqlari, yengil yugurish;
- 2) Asosiy bosqich: vositalar bilan mashqlar bajarish (to'p, lenta, halqa);
- 3) Yakuniy bosqich: mushaklarni bo'shashtiruvchi mashqlar, nafas mashqlari.

Mashqlar intensivligi talabalarning jismoniy tayyorgarlik darajasiga moslashtiriladi.

4. Tadqiqotning natijalari:

Pedagogik kuzatuvlar natijalariga ko'ra, badiiy gimnastika vositalari bilan muntazam shug'ullangan talaba qizlarda:

- Egiluvchanlik darajasi 18% ga,
- Muvozanat 12% ga,
- Chidamlilik 9% ga,
- Chaqqonlik esa 15% ga oshgani kuzatilgan.

Xulosa

Badiiy gimnastika vositalaridan foydalanish talaba qizlarning jismoniy sifatlarini kompleks tarzda rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Mashg'ulotlarni to'g'ri rejalashtirish, metodik yondashuvni tanlash va vositalarni oqilona qo'llash orqali nafaqat jismoniy, balki estetik madaniyatni ham yuksaltirish mumkin.

Adabiyotlar

1. Eshtaev, A., Eshtaev, S., Suleymanov, M., Kazoqov, R., Muxammadieva, A., Suleymanov, S., & Mirzaev, R. (2025). Yuqori malakali gimnastikachilarni halqada bajariladigan (krest, gorizonta turish, qaldirg'och) elementlarini o'rgatishning I-bosqichi. Modern Science and Research, 4(3), 847–856.

2. Hamza o'g'li R. U. 11-12 Yoshli suzuvchilarni texnik tayyorgarligini takomillashtirish // O'zbekstan Respublikasi sport ministrligi O'zbekstan mamleketlik dene tarbiyasi ham sport universiteti nukis filiali. – C. 146.

YOSH GIMNASTIKACHILARNING SAKROVCHANLIK QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH

Abduraximov Davron Dilmurotovich
CHDPU” Boshlang‘ich ta’limda amaliy fanlar “
kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh gimnastikachilarning sakrash qobiliyatlarini shakllantirish, ularni rivojlantirishda qo‘llaniladigan vositalar va uslublar, shuningdek, mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish yo‘llari yoritilgan. Tadqiqot davomida yosh bolalarning jismoniy imkoniyatlari, koordinatsion harakatlari, kuch va muvozanat sifatleri o‘rganildi. O‘yin mashqlari, yugurib kelib sakrash, batut va to‘siqlardan foydalanish orqali bolalarda sakrash texnikasining shakllanish jarayoni tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: Sakrash, gimnastika, yosh sportchilar, muvozanat, kuch, koordinatsiya, o‘yin mashqlari, texnika.

Kirish: Sport gimnastikasi bolalarda harakat faoliyatini rivojlantirishning eng samarali turlaridan biridir. Ayniqsa, **sakrash qobiliyati** gimnastikadagi asosiy harakat komponentlaridan biri hisoblanadi. U nafaqat kuch, balki koordinatsiya, tezkorlik va muvozanatni ham talab etadi. Yosh davrda sakrash harakatlarini to‘g‘ri o‘rgatish keyingi texnik elementlarni mukammal bajarishga zamin yaratadi.

1. Sakrash qobiliyatining mohiyati. Sakrash — bu inson tanasining yer bilan qisqa muddatli aloqa qilib, fazoviy harakatga chiqishidir. Gimnastikada sakrash fazasi uch bosqichda amalga oshadi:

- tayyorlov (yugurish yoki tayanish);
- fazoviy uchish;
- tushish va muvozanatni saqlash.

Sakrashni samarali bajarish uchun oyoq mushaklarining kuchi, tayanish burchagi, qo‘l harakatlarining uyg‘unligi va nafas olish muvozanatda bo‘lishi zarur.

2. Yosh bolalarda shakrashni shakllantirish usullari. 3–7 yoshli bolalarda sakrash qobiliyatini rivojlantirish o‘yin mashqlari orqali amalga oshiriladi. Masalan:

- “Quyuncha sakrashi” – turgan joydan ikki oyoqda ketma-ket sakrash;
- “To‘siqdan oshish” – belgilangan chiziq yoki to‘siqdan sakrab o‘tish;
- “Halqaga sakrash” – belgilangan halqaga to‘g‘ri tushishni o‘rganish.

Shuningdek, 6–8 yoshda batut mashqlari, yugurib kelib sakrash, bir oyoqda sakrash kabi mashqlar qo‘llaniladi.

3. Mashqlarni tashkil etish uslubi. Mashg‘ulotlarni tashkil etishda quyidagilarga amal qilish tavsiya etiladi:

- Mashqlarni o‘yin shaklida tashkil etish;
- Yuklamani asta-sekin oshirish;
- Har bir mashqdan so‘ng mushaklarni bo‘shashtirish mashqlari bajarish;
- Bolalarning yosh va jismoniy tayyorgarligiga mos mashqlar tanlash.

Trenajor va uskunalaridan foydalanish. Batut, gimnastika ko'rpachalari, sakrash taxtachalari kabi moslamalar yordamida sakrash texnikasi yanada xavfsiz va samarali o'rgatiladi.

Xulosa

Yosh gimnastikachilarda sakrash qobiliyatini shakllantirish — bu ularning umumiy jismoniy tayyorgarligi, harakat koordinatsiyasi va kuch sifatlarini rivojlantirishda muhim bosqich hisoblanadi. O'yin shaklidagi mashg'ulotlar, maxsus moslamalar va to'g'ri metodik yondashuv orqali sakrash texnikasining mukammal shakllanishiga erishish mumkin. Bu esa keyinchalik sportchining musobaqa natijalariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar

3. Eshtaev, A., Eshtaev, S., Suleymanov, M., Kazoqov, R., Muxammadieva, A., Suleymanov, S., & Mirzaev, R. (2025). Yuqori malakali gimnastikachilarni halqada bajariladigan (krest, gorizontal turish, qaldirg'och) elementlarini o'rgatishning I-bosqichi. *Modern Science and Research*, 4(3), 847–856.

4. Hamza o'g'li R. U. 11-12 Yoshli suzuvchilarni texnik tayyorgarligini takomillashtirish // O'zbekstan Respublikasi sport ministrligi O'zbekstan mamleketlik dene tarbiyasi ham sport universiteti nukis filiali. – C. 146.

5. Tulaganov S. F., Abdumannabov A. O'quvchilarga tayanib sakrashni o'rgatish bosqichlari // *Modern Science and Research*. – 2025. – T. 4. – №. 2. – C. 322-331.

4-SHO‘BA
PEDAGAGIK JARAYONIDA TA’LIM
TARBIYA TIZIMINI DOLZARB
MUAMMOLARI

BADIIY ASAR TAHLILI VOSITASIDA O`QUVCHILARNING SAVODXONLIK KO`NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

S. Matchonov

ChDPU, Maktabgacha va boshlang`ich
ta`lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası
professori, pedagogika fanlari doktori

Boshlang`ich sinflarning o`qish darslarida garchi ilmiy jihatdan bo`lmasa-da, amaliy jihatdan turli janrga mansub asarlar o`qib o`rganiladi. O`qib o`rganish uchun hikoya, she`r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoq kabi turli janrdagi asarlar kiritiladi. Bulardan tashqari, ilmiy-ommabop matnlar ham o`qish uchun tavsiya etiladi.

Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, tili, bayon qilish uslubi jihatidan farq qiladi. Tabiiyki, har bir janrga oid asar matni leksik-uslubiy ifodasi bilan o`ziga xoslikka ega. She`riy asarlar matni hikoya matnidán, ertak matni hikoya matnidán, ilmiy-ommabop maqola matni masal matnidán tubdan farq qilishi ularni o`rganishga o`zgacha yondashishni taqozo etadi. Jumladan, topishmoqlar predmet, voqea-hodisalar o`rtasidagi o`xshashlikni taqqoslash orqali o`zlashtirilsa, maqollar mazmuni hayotiy misollar vositasida sharhlashni taqozo etadi. Shunga ko`ra, turli janrdagi badiiy asarlarni o`qitishda unga mos tahlil yo`nalishlarini va usullarini tanlashni taqozo etadi. Jumladan, ertak janrining bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinishi, qiziqib o`qilishi tilining o`tkirligi, ta`sirchanligi, ma`nodorligi va xalq tiliga yaqinligi hamda ularda real hayot tasviri sarguzasht elementlar bilan qo`shilib kitobxonni xayolot olamiga olib kirishidir.

Ertakning o`tkir maroqli syujeti, voqea rivojidagi favqulodda ajoyib vaziyat bolalarni maftun qiladi, undagi mard, kuchli, topqir, dovyurak, chaqqon qahramonlar, ertakning g`oyaviy yo`nalishi, unda ezgulik kuchining – yaxshilikning doimo g`alaba qilishi bolalarni o`ziga tortadi. Ertakda qabul qilingan hikoya qilish shakli bir xil so`z va iboralarning qayta-qayta takrorlanib turishi, ohangdorligi, tilining ta`sirchanligi, ifoda vositalarining jonliligi, bolalar uchun juda qiziqarliligidir. Ertakda qatnashuvchilar ko`pincha rahmdil, saxiy, adolatli hamda ularning aksi bo`lgan yovuz, baxil, ochko`z obrazlar bo`ladi.

Ertakning pedagogik qiymati shundan iboratki, o`quvchilar unda to`g`rilik, halollik g`alaba qilganidan, kambag`al kishilar qiyinchilikdan qutilganidan, ya`ni yaxshilik, ezgulik ro`yobga chiqqanidan va yomonlik, yovuzlik mahkumlikka uchraganidan quvonadilar. Ular hayotda ham doimo shunday bo`lishini istaydilar. Shuni hisobga olgan holda o`qituvchi sinfda va sinfdan tashqari o`qish uchun ertak janridagi asarlarni tavsiya etishi maqsadga muvofiq bo`ladi. Masalan, «Halollik» ertagida asosiy fikr kambag`allarga yordam ko`rsatish, o`z mehnati bilan hayot kechirish bo`lib, bu hatto butun xalq istagi ekanligi g`oyasi ilgari surilgan bo`lsa, «Hiylagarning jazosi» ertagida soddadilning to`g`riligi hiylagarning makri ustidan g`olib kelishi, xiyonat jazosiz qolmasligi g`oyasi ilgari suriladi. Har ikki ertak ham to`g`riso`zlilikning g`alabasi bilan yakunlanadi. Bunday g`alaba maishiy ertaklardan tashqari, sehrli ertaklarda ham ifodalangan.

Ertak bolalarda qahramonlarning xatti-harakatini muhokama qilib, baholash ko'nikmasini o'stirishi bilan birga yaxshilikning doimo g'alaba qozonishiga ishonch uyg'otadi. O'quvchilar ertakni tahlil qilish jarayonida *“Kishilardagi qanday sifatlar sizga yoqdi? (yoki yoqmasi?)”, “Nima uchun?”, “... nima uchun jazolandi? (yoki rag'batlantirildi?)”, “Nima uchun ertakdagi ba'zi qahramonlarga hatto tabiat kuchlari ham yordam beradi? (yoki ba'zilaridan yuz o'giradi?)”* kabi savollarga javob topish jarayonida mushohada qiladilar, muhokama qilib, xulosaga keladilar.

Boshlang'ich sinflarda hayvonlar haqidagi ertaklar ko'proq o'qitish ularning istagiga mos keladi. Jumladan, *“Bo'riining tabib bo'lgani haqida ertak”* (Anvar Obidjon), *“Ko'zacha bilan tulki”, “Olapar, Mosh, Musicha”* kabi ertaklar aniq hayotiy hikoyalar tarzida o'qitiladi va tahlil qilinadi.

Ertak matni ustida ishlashda tanlab o'qish, savollarga javob berish, o'quvchilarning o'zlari ertak mazmuniga oid savollar tuzishi, javob berishlari, reja tuzishi, qayta hikoyalashi, ertakni ijodiy davom ettirishi, ertak aytishi, qahramonlarning tashqi ko'rinishini ertak asosida grafik tasvirlashi kabi ish turlari ularning xayolot olamini boyitadi. dan foydalaniladi. Ertaklardagi hayvonlarning odatlarini tahlil qilish jarayonida ularni kishilar xarakteri bilan taqqoslash orqali tarbiyaviy xulosalarga keladilar.

Maktab tajribasidan ma'lumki, kichik yoshdagi o'quvchilar ertakdagi hayvonlar gapirmasligini, tulki va turna bir-birining mehmoniga bormasligini yaxshi biladilar, ammo ertaklar dunyosini hayotiy hikoya kabi qabul qiladilar.

O'quvchilar ertakni matni bilan tanishgach, uning mazmunini to'g'ri idrok etishlari uchun tahlil syujet rivojini, qatnashuvchi personajlarning xatti-harakatini, o'zaro munosabatlarini to'g'ri tasavvur etishga yo'naltiriladi. Bunda tanlab o'qish va qayta hikoyalashning ahamiyati katta. Masalan, «Odobli bo'lish osonmi?» (A. Obidjon) ertagining mazmunini o'zlashtirish uchun quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. *Sichqonchaning onasi bilan qilgan suhbatini o'qing. Sichqonchaning «Odobli bo'lish uchun nimalar qilish kerak?» degan savoliga onasi qanday javob qaytarganligini so'zlab bering.*

2. *Sichqonchaning Mushuk bilan uchrashgan holati aks ettirilgan o'rinni topib o'qing. Nima uchun «SHum Baroq» ko'zidagi yovuzlik birdaniga so'nadi?*

3. *Echki nima uchun Sichqonchani «Kam bo'lma» deb duo qiladi? SHu o'rinni topib o'qing.*

Ertakni tahlil qilishning oxirgi bosqichida *«Ertakda sizga juda yoqqan joyini topib o'qing», «Nima uchun aynan shu joyi yoqqanini ayting», «Hayotingizda ertakdagi voqealarga o'xshash voqealar bo'lganmi?»* kabi savol-topshiriqlar yordamida o'quvchilarning ertak xulosasini tushunishlariga erishiladi.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilari hayvonlar haqidagi ertaklardan tashqari, *«Davlat», «Ilm afzal», «Hiylagarning jazosi», «Hunarsiz kishi o'limga yaqin»* kabi maishiy ertaklarni ham o'qishga tavsiya etish xalqning o'tmishdagi hayotini, o'y-fikrlari va orzu-istaklarini bilib oladilar.

Bunday ertaklarni tahlil qilish badiiy hikoya tarzida uyushtiriladi. Bolalar o'qituvchi rahbarligida ertakda qatnashuvchilarning hulq-atvori, ayrim xatti-harakatlarini baholaydilar,

ularning bir-birlariga bo'lgan munosabatlarini aytadilar va shular asosida ayrim obrazlar haqida xulosalar chiqaradilar, ertak rejasini tuzadilar, ertakni rollarga bo'lib o'qiydilar. Rollarga bo'lib o'qitish ertak qahramonlarining xususiyatlarini aniqroq tasavvur qilish va tushunishlariga yordam beradi.

«**Davlat**» ertagi oddiy turmushga tegishli hodisalarni tasvirlovchi ertakdir. Ertakni o'qishga tayyorlash uchun ota-bobolarimiz atrofni, tabiatni, borliqni qanday tasavvur etishlari haqida suhbat o'tkaziladi. Bunday suhbat ertakdagi badiiy obrazlarni, ularning o'zaro munosabatlarini, xulq-atvorlari, xarakterlarini to'g'ri tushunishga yordam beradi. «*Davlat*» ertagi matni ustida ishlash jarayonida o'quvchilar «*Dehqonning xonadoni qanday hayot kechirar ekan?*», «*Nima uchun Davlat dehqonning xonadonidan ketishni istamaydi?*» kabi savollarga javob topish orqali ertak qahramonlarini baholaydilar, ahil va inoq bo'lib, halol mehnat qilish lozim degan xulosaga keladilar.

Ertak ustida ishlashda bolalarni ertakni o'qishgagina emas, balki uni aytib berishga o'rgatish ham muhimdir. Ertak aytish og'zaki nutqni o'stiradi, bolalar nutqini yangi so'z va iboralar bilan boyitadi.

Ma'lumki, ertaklarning tili o'tkir va ta'sirchanligi bilan boshqa janrdagi asarlardan farq qiladi. O'quvchi ertak mazmunini o'zlashtirib olgandan so'ng, uning tili ustida ishlashga alohida ahamiyat qaratiladi. Ertak mazmunini qayta hikoyalashda, qahramonlarga tavsif berishda o'quvchilarning o'z nutqida til vositalaridan o'rinli foydalanishlari uchun savol-topshiriqlar shunga yo'naltiriladi. Buning uchun o'qituvchi shunday ehtiyojni yuzaga keltiruvchi vaziyat yaratishi lozim.

Ertak tilida shunday so'z va iboralar borki, ular bolalar ruhiyatiga o'zgacha ta'sir ko'rsatadi. Masalan, «*Yo'lbars, Tulki va Bo'ri*» ertagida «*Tog' echkisi siz ulug'imizniki bo'lsin*», «*Quyvon siz podshohimizning ertalabki nonushtangiz bo'lsin*», «*Kiyik kechqurungi taomingiz, qo'y kunduzgi xo'ragingiz bo'lsin*» kabi gaplar tarkibidagi ajratib ko'rsatilgan so'zlarga o'quvchilar diqqatining qaratilishi ertakni qayta hikoyalashda ulardan nutqda foydalanishlariga qiziqish uyg'otadi.

Ertaklarda keltirilgan maqollar ustida ishlash, ularda ilgari surilayotgan g'oyalarni bilan muhokama qilish, yod oldirish ular nutqining ta'sirchanligini oshiradi. Masalan, «**Rostgo'y bola**» ertagida bola o'z rostgo'yligi bilan podshoga ma'qul bo'lganligi hikoya qilingan. Ertak g'oyasiga mos xulosa esa «*Boshingga qilich kelsa ham to'g'ri gapir*» maqoli bilan ifodalangan. O'quvchilarning mazkur maqolni yod olishlari ular nutqining o'stirish bilan birga tarbiyalash vazifasini ham o'taydi.

Ertak tahlilida atamalar - *qayin, eman, shumtol, zarang, zirk, tog'terak, qarag'ay, qayrag'och, chinor* kabi daraxt nomlari (rasmlar asosida); *shaylanib, ro'parasida, sharbat, xayrli ish, xivchin, muhayyo* kabi so'zlar ma'nosi ustida ishlash («**Ko'ngilchan o'tinchi**» ertagi) shuningdek, badiiy vositalar ustida ishlash o'quvchilarda tilga sezgirlikni oshiradi.

Keyingi yillarda boshlang'ich sinf darsliklariga o'qish uchun kiritilgan matnlar badiiy adabiyot olamiiga olib kirishga yetarli emas, shuni hisobga olgan holda o'qituvchi STO' mashg'ulotlarida o'qish uchun shunday janridagi asarlarni tavsiya etishi va ularning matni ustida ishlash usullarini belgilab olishi lozim. Bu xalqimizning naqadar dono va bola tarbiyasiga qanchalik e'tiborli ekanini anglashiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. S. Matchonov, H.Bakiyeva, X.Gulyamova, Sh.Yo`ldosheva, G.Xolboyeva. Boshlang`ich sinflarda ona tili o`qitish metodikasi. 2020.
2. S. Matchonov, X.Gulyamova, M.Suyunov, H.Bakiyeva. Boshlang`ich sinf o`qish darslarini pedagogic texnologiyalar asosida tshkil etish. T.: Yangiyo`l poligraf servis. 2008.
3. S. Matchonov, H.Bakiyeva, X.Gulyamova. Ona tili o`qitish metodikasi. 2023.
4. S. Matchonov, U.Shermatova, Z. Shermatova va b. Bolalar adabiyoti. Olmaliq kitob bizness. 2023.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ЭСТЕТИКИ МЫШЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

ГАУХАР ДЖАНПЕИСОВА

заведующая кафедрой дошкольного образования филиала РГПУ
им. А.И. Герцена в г. Ташкенте, к. п. н., профессор

Современное дошкольное образование переживает переход от традиционных когнитивно–информационных моделей к гуманистическим и эстетико–антропологическим парадигмам, где ребёнок рассматривается как целостная личность – мыслящая, чувствующая и творящая. Эстетика мышления становится ключевым направлением современной педагогики, отражающим необходимость соединения разума и чувств, рационального и интуитивного, знания и переживания.

В философии образования (Ясперс, 1962; Библер, 1991; Мамардашвили, 1999) эстетика мышления определяется как способ видеть мир через призму гармонии, смысла и внутренней красоты. Для дошкольного образования эта идея приобретает особую значимость: именно в раннем детстве закладываются основы умственной культуры, эмоциональной отзывчивости, нравственного выбора и эстетического восприятия мира.

Эстетика мышления – это интегративная педагогическая категория, отражающая взаимосвязь когнитивных, эмоциональных и духовных компонентов мышления. Она базируется на ряде методологических подходов:

- Гуманистический подход (К. Роджерс, А. Маслоу) – развитие мышления как проявление личностного роста и самореализации.
- Культурно–историческая концепция Л. С. Выготского – эстетическое мышление формируется в социокультурном контексте, через искусство, игру и коммуникацию.
- Эвристический и креативный подходы (Г. Альтшуллер, Э. де Боно) – акцент на гибкости, ассоциативности, поиске нестандартных решений.
- Синергетическая педагогика (В. В. Сериков, А. А. Вербицкий) – гармония рационального и эмоционального как проявление самоорганизации личности.

Таким образом, эстетика мышления объединяет интеллектуальные и эмоционально–ценностные процессы, превращая познание в акт внутреннего откровения и красоты.

Эстетика мышления как педагогическая категория

С педагогической точки зрения эстетика мышления выражается через три взаимосвязанных компонента:

1. Когнитивный компонент – осознание структуры, порядка, закономерностей и логики мира.

2. Эмоционально–эстетический компонент — переживание красоты, гармонии, смысла, внутреннего удовлетворения от понимания.

3. Деятельностный компонент – творческое воплощение мыслей в художественной, конструктивной, исследовательской или игровой форме.

Эстетика мышления проявляется в способности ребёнка думать красиво – ясно, логично, образно и гуманно; в умении ощущать смысл не только умом, но и сердцем.

Целью современной дошкольной педагогики становится воспитание ребёнка, для которого мышление – это не только инструмент познания, но и форма духовного самовыражения. Культура ума проявляется в умении рассуждать, делать выводы, искать закономерности; культура чувств – в способности переживать, сопереживать, видеть гармонию в мире. Их единство обеспечивает интеллектуально–эмоциональную зрелость ребёнка и служит основой для успешного школьного обучения и жизненной самореализации.

Исследования в области возрастной психологии (Ж. Пиаже, Л. С. Выготский, Д. Б. Эльконин, А. В. Запорожец и др.) показывают, что именно в дошкольном возрасте формируются предпосылки для интеллектуального и эстетического восприятия. Логическое мышление рождается из чувственного опыта, из наблюдений, удивления и радости открытия. Следовательно, формирование мыслительных операций – анализа, сравнения, классификации, сериации – должно быть тесно связано с развитием эмоционального интеллекта, способности чувствовать смысл происходящего, оценивать его с позиций красоты, гармонии и добра.

Педагогическая практика подтверждает, что дети наиболее успешно осваивают логические связи и причинно–следственные отношения через художественно–игровую деятельность, где мышление становится частью творческого процесса. Это созвучно идее Л. С. Выготского о том, что «эмоции и интеллект не противопоставлены, а взаимопроникают в развитии личности ребёнка».

Формирование логического мышления у дошкольников рассматривается как часть культуры ума и чувств: ребёнок не просто осваивает операции анализа и классификации, но учится видеть гармонию и закономерность мира, переживать красоту формы, ритма, пропорции. Такая интеграция рационального и эмоционально–эстетического обеспечивает ценностно окрашенное познание и устойчивую мотивацию к исследованию.

Опираясь на идеи возрастной психологии (развёртывание наглядно–действительного и наглядно–образного мышления), логические операции

целесообразно вводить через игру, образ и действие, соединяя их с художественными впечатлениями и нравственно–эмоциональным опытом ребёнка.

Формы организации работы: логика через образ, действие и переживание.

1. Индивидуальная форма. Позволяет строить «маршрут смыслов»: от личного эмоционального опыта ребёнка (удивление, интерес, радость открытия) – к логическому анализу. Индивидуальные мини–задания включают сенсорную драматургию: поиск симметрий в орнаменте, ритмах, узорах, соотнесение частей и целого в оригами и мозаиках.

2. Групповая (дифференцированная). Малые подгруппы формируются по уровню сформированности логических операций и темпу работы. В каждой подгруппе задания имеют эстетическую опору: композиции из геометрических фигур, «музыкальная сериация» (упорядочивание по высоте/громкости как модель логического порядка), пластические этюды для пространственных отношений.

3. Коллективная (фронтальная). Используется для запуска общего логического сюжета занятия: проблемная ситуация подаётся через художественный образ (картина, мини–сценка, фрагмент музыки), после чего дети конструируют схему отношений: «что изменилось?», «какова последовательность?», «какие признаки существенны?». Важен переход от эстетического впечатления к логической модели (схеме, алгоритму).

4. Интегрированная НОД. Снимает перегрузку и усиливает смыслы: логические задачи вшиваются в рисование, театр, конструирование, движение. Примеры: «Геометрия в танце» (симметрия и повороты), «Математика в живописи» (ритм, повтор, композиция), «Музыкальный порядок» (сериация, классификация звучаний).

Особенности формирования логических представлений: эстетика содержания.

Множество, число, величина, форма, пространство, время — подаются как культурно–эстетические структуры.

- Множество – композиция образов (узоры, орнаменты): выделение общих признаков, разбиение на подмножества.

- Число – «музыкальная» и «цветовая» метафора количества (повторы, ритмы), абстрагирование от несущественных признаков.

- Величина – сравнение и ранжирование через серии предметов и пластических поз, понимание меры.

- Форма и пространство – моделирование красоты симметрии, повтора, равновесия; ориентировка в «сценическом» пространстве.

- Время — визуализация порядков и последовательностей (ленты времени, сюжетные цепочки).

Возрастная динамика:

- 4–й год жизни –контрастные и смежные множества, крупные формы, «видимая» логика (наглядно–действительная).

- 5–7 лет – точные сравнения, подмножества, связи «часть–целое», сериации, первые вербальные обобщения; переход к схеме и знаку.

Методы: от действия к понятию через художественный образ:

- Практические методы: счёт, измерение, сортировка, наложение/приложение, уравнивание – как переживаемые действия. Каждый шаг сопровождается образной опорой (узор, ритм, пластика), что переводит операцию в понятийный уровень.
- Наглядные методы: Таблицы, схемы, модели, мнемотаблицы художественных сюжетов. Наглядность не «украшает», а организует внимание на существенных признаках и логических отношениях (причина–следствие, инвариант–вариативность).
- Словесные методы: педагогическая беседа, вопросы от репродуктивных к продуктивным, эстетическое словарное сопровождение («ритм», «симметрия», «равновесие», «часть–целое»), которые становятся рабочими инструментами логического анализа.
- Игровые методы: логико–ориентированные игры с эстетическим сюжетом: поиск закономерности в орнаменте, восстановление «музыкальной последовательности», конструирование «красивого решения». Игра обеспечивает внутреннюю мотивацию и переход от действия к умственной операции.

Классические материалы – в эстетической рамке.

- Блоки Дьенеша – классификация по 4 признакам через создание композиций (узоры, орнаменты); первые логические высказывания («и/или/не») – в задачах на «красивое правило».

- Палочки Кюизенера – «цветовое число» и модели мелодии количества; сравнение, состав числа, эмпирические операции сложения/вычитания.

- Математический планшет — геометрическая композиция, симметрия, периметр/площадь как чувство формы и меры.

Раздаточная наглядность. Предметная (игрушки, фигуры), символическая (знаки, схемы), графическая (таблицы, карточки). Принципы: возрастосообразность, возможность действия, смысловая выразительность, дозировка. Наглядность – не «яркая декорация», а опора для обобщения.

Технологии интеграции

- ART и TRIZ– педагогика: решение проблемных задач в художественном контексте (найти способ сохранить симметрию, ритм).

- STEAM/STEAMS: соединение эксперимента, моделирования и художественного выражения (эко–орнаменты, «архитектура из форм»).

- Театр, музыка, изо: вербализация логических отношений в роли, движении, звуке и линии.

Каждое занятие выстраивается как мини–сценарий: цель, задачи, словарь, материал, этапы, способы действий, рефлексия.

Структура включает:

1. Эмоционально–эстетический вход (образ, музыка, сюжет),
2. Действие с материалом (поиск признаков, построение порядков, моделирование отношений),
3. Схема/знак (фиксация найденной логики),
4. Рефлексия (что получилось «красиво и логично», как это объяснить словами).

Развивающая предметно–пространственная среда

Среда – это интеллектуально и эстетически насыщенное пространство:

- зоны для манипуляций и открытий;
 - демонстрационные и раздаточные материалы;
 - вариативные модели (сменные таблицы, наборы для сериаций, логические планшеты);
 - баланс стабильности (понятные опоры) и динамики (обновление задач).
- Критерий качества – организующее воздействие на мысль, а не декоративная «яркость».

Процесс формирования эстетики мышления требует особой организации образовательного пространства, включающего:

- эмоционально–комфортную развивающую среду, стимулирующую любознательность и эмоциональный отклик;
- вариативные формы деятельности: наблюдения, мини–исследования, диалог, художественно–творческие задания, драматизация, проектные игры;
- ART– и STEAMS–технологии, соединяющие искусство, науку и личностное восприятие;
- диалоговую культуру общения между педагогом и ребёнком как основу совместного поиска красоты и смысла.

Примером служат проекты, где дети через искусство и игру осмысливают закономерности мира — создают цветовые композиции, моделируют геометрические формы, обсуждают чувства героев, учатся замечать красоту в природе и в человеческих поступках.

Развивающие игры (на материале Никитиных и др.). Игры Никитиных, «Пять в кубе», счёты, многоразовые «гео/счёт–наклейки» – используются как лаборатория логических замыслов. Принципы: пошаговое усложнение, самопроверка, вариативность решений, переход к внутренней модели (умственное действие без опоры). Ребёнок переживает успех красивого решения, что усиливает внутреннюю мотивацию.

Эффективность реализации концепции эстетики мышления в дошкольном образовании обеспечивается при соблюдении следующих условий:

1. Личностно–ценностная позиция педагога, способного быть проводником ребёнка в мир смыслов, чувств и познания.
2. Методическая интеграция дисциплин – синтез логико–математических, речевых, художественных и этических задач.
3. Создание культурно–образовательной среды, основанной на принципах гармонии, сотрудничества и сотворчества.
4. Развитие эмоционального интеллекта детей через совместное обсуждение, рефлекссию, эстетическое переживание.

Таким образом, педагог выступает не как транслятор знаний, а как куратор духовно–интеллектуального роста ребёнка.

Позиции педагога. Гибкий переход между ролями: учитель (постановка задачи), партнёр (совместный поиск), организатор среды (создание условий для самостоятельных открытий). В основе – индивидуализация, субъектность, креативность, бережная поддержка эмоционального тона. Формирование культуры ума и чувств возможно только в специально организованной, эстетически насыщенной образовательной среде. Такая среда должна стимулировать не только познавательную активность, но и эмоциональное вовлечение ребёнка.

Заключение.

Эстетика мышления выступает как новая интегративная педагогическая категория, объединяющая познавательное, эмоционально–ценностное и нравственное развитие ребёнка. Она отражает переход современного дошкольного образования от предметно–знаниевой модели к личностно–смысловому и духовно–ориентированному обучению, где формирование логического мышления неразрывно связано с воспитанием чувств, вкуса и способности воспринимать красоту закономерностей.

Логическое мышление, будучи ядром интеллектуального развития, в эстетическом контексте приобретает гуманистическое измерение: ребёнок учится не только мыслить последовательно, но и видеть гармонию в структуре, симметрии, ритме, пропорции – в самом способе существования мира. Таким образом, мышление становится не просто инструментом анализа, а формой внутренней духовной культуры.

Таким образом, эстетика мышления задаёт новое направление теории и практики дошкольного образования, интегрируя рациональное, нравственное и эмоциональное начала в единую систему педагогического воздействия. Её реализация способствует становлению духовно богатой, интеллектуально зрелой и эмоционально отзывчивой личности, готовой воспринимать мир в его красоте, целостности и логике.

Список литературы:

Болотина, Л. Р., Комарова, Т. С., Баранов, С. П. Дошкольная педагогика: учебное пособие для академического бакалавриата. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: Юрайт, 2019. — 218 с.

1. Джанпеисова Г.Э. Инновационные STEAMS-практики в дошкольном образовании: развитие логического мышления и социальных взаимодействий. Ж. «Bola va zamon» jurn., 2025 yil, 3 son, 42-45 б.

1. Дубровская, Е. А., Козлова, С. А. Дошкольная педагогика. Эстетическое воспитание и развитие: учебник и практикум для вузов / под ред. Е. А. Дубровской, С. А. Козловой. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва: Юрайт, 2019. — 179 с.

2. Давыдова, О. Ю., Плужникова, Е. В. Развитие логического мышления детей старшего дошкольного возраста // Достижения науки и образования. — 2021. — № 7 (79). — С. 53–54.

3. Илларионова, Е. В., Велиахметова, А. И. Особенности развития мышления детей дошкольного возраста // Современные проблемы науки и образования: коллективная монография. — Казань: Казанский федеральный университет, 2020. — 164 с.
4. Perlovsky, L. Beauty and Art : Cognitive Function, Evolution, and Mathematical Models of the Mind [Электронный ресурс] // *arXiv.org*. — 2010. — URL: <https://arxiv.org/abs/1012.3801> (дата обращения: 04.10.2025).
5. Köse, U., Arslan, A. Realizing an Optimization Approach Inspired from Piaget's Theory on Cognitive Development [Электронный ресурс] // *arXiv.org*. — 2017. — URL: <https://arxiv.org/abs/1704.05904> (дата обращения: 04.10.2025).
6. Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. — New York: Basic Books, 2011. — 480 p.
7. Montessori, M. The Montessori Method. — New York: Schocken Books, 2017. — 380 p.
8. Reggio Emilia Approach: Innovations in Early Childhood Education / Ed. by C. Edwards. — London: Routledge, 2012. — 256 p.

DARSGA SALBIY MUNOSABATDAGI BOLALARNING O'ZIGA XOS XARAKTER VA XUSUSIYATLARI

M.Musurmonova

ChDPU "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim"
fakulteti katta o'qituvchisi,

Inson barkamolligi uning ma'naviy dunyosining mukammalligi bilan belgilanadi. O'z vaqtida yaxshi tarbiya topgan shaxs butun umri davomida qadr-qimmat topadi va go'yoki o'zini qimmatbaho boylikka ega bo'lgandek his qiladi. Yurish-turish madaniyati kishilik jamiyati madaniyatining tarkibiy qismi hisoblanib, uning asosini jamiyatda inson o'zini qanday tutishi kerakligini belgilab beruvchi hukmron axloq normalari tashkil qiladi. Inson hamma vaqt go'zallikka va tartiblilikka intilgan, shuning uchun oddiy xalqda ham avloddan-avlodga o'tib kelgan va odatga aylanib qolgan udumlar hamda yurish-turish qoidalari paydo bo'lgan va ular xalqlar an'analari ajoyib tarzda o'z ifodasini topgan. Yaxshilikka, go'zallikka intilish insonga xos xislatdir, shuning uchun insonlarning xushmuomala va odobli bo'lishga intilganligi taajublanarli hol emas.

Respublikamiz mustaqillikka erishganidan so'ng barcha sohalarida ulkan ijobiy o'zgarishlar amalga oshirila boshlandi. Shunday xayrli ishlardan biri mamlakatimizda ta'lim tizimining modernizatsiya qilinishi, uni tarkibiy jihatdan qayta qurish, ta'lim, fan, texnika va texnologiya, iqtisodiyot va madaniyatning jahon miqyosidagi zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan holda ta'lim dasturlarini o'zgartirib, yangilab borishni ko'zda tutadi. Innovasion texnologiyalarning keng o'zgartirilishi, chet el sarmoyalari ko'lamlarining kengayishi, tadbirkorlikning rivojlanishi, shuningdek, uzluksiz ta'limning fan va ishlab

chiqarish bilan integrallashuvi, o'qituvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq ravishda ta'limga tabaqalashtirilgan yondashuvning joriy etilishi hamda ta'lim berishning innovasion pedagogik texnologiyalari, zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarning yaratilishi, o'quv-tarbiya jarayonining didaktik jihatdan ta'minlanishi ta'lim tizimini takomillashtirishga asos bo'lmoqda.

Maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturining asosiy tamoyillari va maqsadli vazifalaridan biri – umumiy o'rta ta'lim maktablari, birinchi navbatda qishloq joylardagi maktablarni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, ular tarkibi sifatini oshirish, o'qituvchilar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning samarali tizimini yaratish amalga oshirilayotgan rivojlanish va o'zgartirishlarga asos bo'lmoqda. Shundan kelib chiqib, ta'lim tizimini rivojlantirish yo'nalishida amalga oshirilayotgan islohotlar barcha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish va fan va texnologiyalarning yutuqlariga asoslangan metodlardan foydalanish, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va uni amalga oshirishda bilim, ko'nikma va malakalarni tizimli ravishda rivojlantirish, zamonaviy shaxsiy va kasbiy sifatlarini talab qiladi.

Maktablarda eng asosiy va muhim ahamiyat kasb etuvchi funksiyalardan biri – bu ta'limning sifatli salohiyati va ta'lim - tarbiya jarayonining samaradorligida tarbiyaviy munosabatlardir. Ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va uni amalga oshirishda, o'qituvchi va o'quvchilar o'zaro ma'lum bir belgilangan munosabatda bo'ladilar, bu munosabatlarni iqtisodiy, siyosiy va boshqa munosabatlardan farqli ravishda tarbiyaviy munosabatlar deb ataymiz. Ana shu tarbiyaga mas'ul bo'lgan bir qator shaxslar borki, ular faoliyatidagi jiddiy kamchilik va nuqsonlar ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va o'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarni davlat ta'lim standartlari darajasida egallashda, yangi O'zbekiston sharoitida barkamol shaxslarni tarbiyalashda muammo bo'lib qolmoqda. Olib borilgan ilmiy-metodik tadqiqotlarimiz samarasi o'laroq, ana shu kemptiklikni to'ldirish, ya'ni oila, ta'lim muassasasi, mahalla, yoshlar tashkilotlari, huquqni himoya qiluvchi organlarning hamkorlikdagi ishlari o'zining ijobiy natijasini berishi ilmiy-metodik jihatdan isbotlandi.

Darsga salbiy munosabatdagi bolalarning o'ziga xos xarakter va xususiyatlari

o'rganib chiqilib, ta'lim-tarbiya jarayonida ularga tizimli ravishda ta'sir etishning yo'l-yo'riqlari shakllantirildi.

Bolalarning tarbiyasi qiyin bo'lib qolish sabablari, balog'atga yetishda o'smirlarning o'ziga xos psixologik holati, shaxsning fazilatlarini tarkib toptirishdagi asosiy nuqsonlar, o'smirlarning tipologik xususiyatlari, o'smirlarning "tarbiyasi qiyin" bo'lib qolish sabablari, ularni keltirib chiqaruvchi omillar va psixik holatidagi nuqsonlari, bilim olish faoliyatidagi kamchiliklari hamda bu muammolarni bartaraf etishda nimalarga e'tibor berish kerakligiga katta e'tibor berish kerak.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3152- sonli Qarori bilan Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti tashkil qilingan edi. Qaror bilan institutga viloyatdagi maktabgacha, maktab va maktabdan tashqari ta'lim muassasalarining tarbiyachilari, boshlang'ich sinf o'qituvchilari, ayniqsa, aniq fanlar va chet tillari bo'yicha o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, tumanlar va

qishloq joylaridagi ta'lim muassasalarini yuqori malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash hamda xalqaro standartlar darajasiga mos oliy ma'lumotli pedagog kadrlar tayyorlash vazifasi yuklatilgan. Mazkur vazifalardan kelib chiqib bugungi kunda universitet o'zining asosiy strategik yo'nalishlari va rivojlanish konsepsiyasini ishlab chiqdi. Toshkent viloyati ta'lim tizimida mavjud kamchiliklarni o'rganish va ularning tahlili shuni ko'rsatdiki, pedagogik ta'lim yo'nalishlarini muvofiqlashtirish, istiqbolni rejalashtirish, ta'lim bosqichlari o'rtasidagi aloqa va integratsiyaning sustligi, ta'lim sub'yektlari faoliyatidagi tarqoqlik hududda pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojning qondirilmasligi va ta'lim sifatining pasayishiga sabab bo'lgan. Shundan kelib chiqqan holda universitet Toshkent viloyatida pedagogik ta'lim innovasion klasterini yaratish bilan bog'liq yangi tizimni o'zining ustuvor strategik yo'nalishi sifatida belgilab olinib, universitet professor-o'qituvchilari tomonidan shu tizim asosida muayyan ishlar amalga oshirmoqda. Xususan, "Boshlang'ich ta'limda matematika va tabiiy fanlar" kafedrasida professor-o'qituvchilari Chirchiq shahridagi 17-umumiy o'rta ta'lim maktabi pedagogik jamoasi bilan ota-onalar, mahalla va boshqa jamoatchi tashkilotlar bilan hamkorlikda o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish, salbiy munosabatlarni oldini olish, yashxislash va korreksiyalash yo'nalishida ishlamoqda.

Ma'lumki, pedagogik ta'limning jamiyat barqaror rivojlanishidagi yuqori ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda fan va ta'lim bo'g'inlari o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlash uzluksiz pedagogik ta'limni klaster rivojlanish tizimiga o'tkazish zaruratini taqozo etmoqda.

Pedagogik ta'lim innovasion klasteri uzluksiz ta'lim tizimidagi barcha ta'lim turlari, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlari, amaliyot bazalari, ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalarning bir butunligi bo'lib, ularning birgalikda vazifalar taqsimlangan faoliyati pedagogik ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish imkonini beradi. Binobarin, klasterning asosiy maqsadi o'z tarkibiga kiruvchi ta'limiy-ilmiy-innovasion salohiyatni nafaqat yuqori fuqarolik va kasbiy

layoqatlilik darajasi bilan, balki raqobatbardoshligi, yangiliklarni qabul qila olish qobiliyati, yangi ta'lim dastur va texnologiyalarini loyihalash hamda amalga oshira olish qobiliyatiga ega zamonaviy ta'lim mutaxassislarini tayyorlash uchun birlashishlan iboratdir. Bizning urinishlarimiz ham ana shu muammolarga yechim topish uchun qilingan sa'y harakatdir.

Muammoning yechimini hal qilish uchun tadqiqot ishimizni uchta dolzarb masalaga bo'lib o'rgandik, xususan:

Birinchi yo'nalishida, tarbiyasi qiyin bo'lishning ijtimoiy, pedagogik va psixologik sabablarini aniqlash va bartaraf etish yo'llarini izlash, pedagogik va metodologik asoslarini kuchaytirishga asoslangan.

Darsga salbiy munosabatdagi maktab o'quvchilariga pedagogik-psixologik

yondashuvlar asosida maslahatlar ta'siri ostida munosabatlarini ijobiy tomonga burish, egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarini faollashtirish orqali natijaga erishish.

Tadqiqotning ikkinchi yo‘nalishida, psixologik xizmat va tarbiyasi qiyin yoshlarning o‘ziga xos xususiyatlari va tarbiyasi qiyin yoshlarni tarbiyalash masalasi o‘rganib chiqilgan.

Uchinchi yo‘nalishida, darsga salbiy munosabatdagi bolalar bilan ishlash va ularning xatti-harakatlari qay darajada ekanligini aniqlash mumkinligi ko‘rsatilgan. Shunga ko‘ra ular bilan qanday muomalada bo‘lish kerakligi to‘g‘risida tavsiyalar yoritib berilgan. Bu ishlar odatda uyda ota-onaga, maktabda psixolog, o‘qituvchilarga yuklatiladi. Psixolog bolani doimo nazorat qilib unga ibratli mashqlar orqali muntazam ravishda shug‘ullanib borishi kerak bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4947-son Farmoni. 2017 yil 7 fevral.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va kasb-hunar ta’limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5313-son farmoni, 2018 yil 25 yanvar.
4. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o‘qituvchisining psixologiyasi. – Toshkent. “O‘qituvchi” 1999.
5. Djurayev R.X., Turg‘unov S.T. Ta’lim menejmenti. –Toshkent, “Vorish-nashriyot”. 2006.
6. Djurayev R.X. Talabalarni ma’naviy va axloqiy tarbiyalashda etnografik to‘garagining o‘rni va ahamiyati. - T 2008. O‘zPFITI
7. R Musurmonov, M.Musurmonova O‘quvchilarning darsga bo‘lgan munosabatini klister asosida o‘rganish. Chirchiq, “Zebo prins” 2022.

MAKTABGACHA TA’LIM TALABALARIDA MEDIATA’LIMNI SHAKLLANTIRISHDA BOLALAR ADABIYOTINING O’RNI

A.T.Rustemov

CHDPU Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti o‘qituvchisi

G.K.Ibadullayeva, A.M.Maxkamova,

M.B.Seytbekova, Z.O.Maxmudova

CHDPU Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari

Bugungi globallashtirish davrida ta’lim jarayonida mediata’lim alohida ahamiyat kasb etmoqda. Media vositalarining tezkor rivojlanishi, axborot oqimining kengayishi pedagogik jarayonda nafaqat o‘quvchilar, balki kelajakdagi tarbiyachilar va o‘qituvchilar uchun ham

yangi kompetensiyalarni talab etmoqda. Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarida mediata'limni shakllantirish ularning kelgusida bolalarni axborot muhitida to'g'ri yo'naltirishlari uchun zarur. Shu jarayonda bolalar adabiyoti katta manba sifatida xizmat qiladi. Chunki bolalar adabiyoti badiiy, estetik, tarbiyaviy va ma'naviy mazmuni bilan media matnlarni tushunish va talqin qilish uchun muhim asosdir.

Asosiy qism

1. Mediata'lim tushunchasi va uning maktabgacha ta'limdagi ahamiyati

Mediata'lim – bu shaxsning media vositalar orqali kelayotgan axborotni anglash, tahlil qilish, baholash va undan oqilona foydalanish qobiliyatidir. Maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalar mediata'lim ko'nikmalariga ega bo'lsalar, ular kelgusida bolalarga nafaqat ertak va hikoyalarni o'qib beradilar, balki ularni multimedia resurslari bilan boyitib, interaktiv tarzda tushuntirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

2. Bolalar adabiyotining mediata'limdagi roli

Bolalar adabiyoti mediata'lim uchun qulay maydon hisoblanadi. Masalan, xalq ertaklari yoki yozma ertaklarni audio yoki video shaklida tinglash, multfilm variantlarini ko'rish, ularni kitob matni bilan solishtirish orqali talabalar media matnlarni qabul qilish va farqlashni o'rganadilar. Bu jarayon nafaqat mediakompetentlikni, balki estetik didni ham rivojlantiradi.

3. Talabalarda mediata'lim ko'nikmalarini shakllantirish usullari

Interfaol o'qish: ertakni o'qib berish jarayonida rasmlar, videolar va audio yozuvlardan foydalanish.

Taqqoslash: adabiy matn va uning multimedia shaklini (masalan, “Zumrad va Qimmat” ertagi va uning multfilm varianti) tahlil qilish.

Muammoli savollar: “Matndagi qahramonning qaroriga qanday baho berasiz?”, “Multfilmda matn qanday o'zgartirilgan?” kabi savollar orqali media tahlil qilish.

Ijodiy topshiriqlar: talabalarni ertak asosida qisqa multfilm senariysi yaratishga jalb etish.

4. Amaliy natijalar

Bunday usullar yordamida talabalarda quyidagi ko'nikmalar shakllanadi:

Media axborotni tanqidiy qabul qilish;

Media vositalardan o'quv-tarbiyaviy jarayonda oqilona foydalanish;

Bolalarga yoshiga mos axborotni tanlab bera olish;

Ertak va hikoyalarda berilgan g'oyalarni turli shakllarda tushuntira olish.

Maktabgacha ta'lim talabalarida mediata'limni rivojlantirish jarayonida bolalar adabiyoti asosiy manbalardan biridir. U nafaqat badiiy tarbiya beradi, balki media vositalarni to'g'ri anglash va ulardan samarali foydalanishga ham yo'naltiradi. Mediata'limni adabiyot bilan uyg'unlashtirish kelgusida tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Masterman L. Teaching the Media. London: Routledge, 2005.
2. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris, 2011.

3. Abdullayeva M. Bolalar adabiyoti. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2020.
4. Xasanboyeva O. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MATEMATIKA O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISH DAVR TALABI

M.Musurmonova

ChDPU "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim"
fakulteti katta o'qituvchisi,

A.A.Yusupova, S.D.Matyoqubova, H.F.Tursunboyeva, D.S.Baxriyeva,
ChDPU "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim"
fakulteti talabasi

Oliy ta'lim tizimida talabalarning intellektual imkoniyatlari va qiziqishlarini aniqlash va ta'lim mazmunini shu asosda tashkil etish maqsadga yo'naltirilgan faoliyatning rivojlanishini ta'minlovchi, intellekt va bilimlarni ro'yobga chiqaruvchi asosiy omillardan biridir. Ta'lim-tarbiya tizimini tubdan o'zgartirish, barkamol insonni shakllantirish kelajak taqdirimizni belgilab beruvchi dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Respublikamiz ta'lim tizimida so'nggi yillar mobaynida yosh avlodni aqliy, jismoniy va ma'naviy kamolotga yetkazishda tub islohotlar amalga oshirib kelinmoqda.

Rivojlangan mamlakatlarda ta'lim barqaror taraqqiyotni ta'minlaydigan asosiy kuch sifatida e'tirof etilib, xalqaro tashkilotlar hamda dunyoning aksariyat mamlakatlari tomonidan 2030 yilgacha belgilangan yangi ta'lim konsepsiyasida «ta'lim sifatini baholash jarayoni va vositalarini takomillashtirish, erishilgan natijalarni aniqlash imkonini beruvchi mexanizmlarni amaliyotga joriy etish» dolzarb vazifa etib belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 iyuldagi «Matematika ta'limi va fanlarini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab quvvatlash, shuningdek, V.I.Romanovskiy nomidagi matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish to'g'risida»gi PQ-4387-sonli qarorida "Hozirgi zamonda demokratik taraqqiyot, modernizatsiya va yangilanish borasida belgilangan maqsadlarga erishishda eng muhim qadriyat va hal qiluvchi kuch bo'lgan bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash vazifasini doimo o'zining asosiy ustuvor yo'nalishlari qatoriga qo'yadigan davlatgina o'zini namoyon eta olishi mumkin»,- degan strategiya asosida amalga oshirilgan islohotlar o'zining amaliy samarasini berishi alohida e'tirof etilgan.

Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyevning tashabbusi bilan Respublikamiz uzluksiz ta'lim tizimida matematika fanidan yoshlarga Davlat ta'lim standartlari talablari darajasida bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlari uchun o'qitish metodlarini qayta ko'rib chiqish katta ahamiyat kasb etadi. Buning uchun umumiy o'rta ta'lim maktablarida matematikadan dars berayotgan barcha o'qituvchilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi.

Ayniqsa, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini puxta, zamonaviy talablar asosida tayyorlash masalasi oliy ta'lim professor-o'qituvchilariga bevosita bog'liqligi nuqtai-nazaridan ishlarimizni qayta ko'rib chiqish, o'qitishning interfaol usullari, yangi pedagogik va axborot texnologiyalaridan keng foydalanishni taqazo etadi.

Shu munosabat bilan institutimizning "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" fakultetida talabalarga matematika fanidan puxta bilim berish "Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar" kafedra o'qituvchilari uchun o'ta dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Buning uchun avvalo zamonaviy boshlang'ich ta'lim qanday bo'lishi kerakligini aniq tasavvur qilish maqsadga muvofiqdir.

1. Zamonaviy boshlang'ich ta'lim. Zamonaviy boshlang'ich ta'limning o'zi nimadan iborat bo'lishi kerak? Bola 1–4-sinflarda qanday bilimga ega bo'lishi lozim? O'quvchilarga qachondan boshlab, qanday qilib, qanday usulda va uslubda milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimizni o'rgatishimiz, chuqur anglatishimiz kerak?» degan savollar boshlang'ich ta'lim tizimi oldidagi asosiy masalalardan biri bo'lib kelmoqda.

Maktab ta'limi oldiga jamiyat tomonidan qo'yilayotgan yangi-yangi maqsadlarning qo'yilishi matematika o'qitish mazmunining tubdan o'zgarishiga olib kelmoqda. Matematika boshlang'ich kursi mazmunida ham, darslik va qo'llanmalardan foydalanish metodikasida ham rivojlanish bo'lishini talab qiladi.

Matematika so'zi grekcha "mathema" so'zidan olingan bo'lib, uning ma'nosi "fanlarni bilish" demakdir. Matematika fanining o'rganadigan ob'ekti fazoviy shakllar va ular orasidagi miqdoriy munosabatlardan iboratdir.

Maktab matematika kursining maqsadi o'quvchilarga ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda matematik bilimlar tizimini berishdan iboratdir.

Bu matematik bilimlar tizimi ma'lum usullar (metodika) orqali o'quvchilarga yetkaziladi.

"Metodika" grekcha so'z bo'lib, "metod" degani "yo'l" demakdir.

Matematika metodikasi pedagogika fanlari tizimiga kiruvchi pedagogika fanining tarmog'i bo'lib, jamiyat tomonidan qo'yilgan o'qitish maqsadlariga muvofiq matematika o'qitish qonuniyatlarini matematika rivojining ma'lum bosqichida tatbiq qiladi. O'qitishda yangi maqsadlarning qo'yilishi matematika o'qitish mazmunining tubdan o'zgarishiga olib keladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikadan samarali ta'lim berilishi uchun bo'lajak o'qituvchi boshlang'ich sinflar uchun matematika o'qitish metodikasini zamonaviy talablardan kelib chiqib egallab, chuqur o'zlashtirib olmog'i zarur.

Matematika boshlang'ich ta'lim metodikasining predmeti quyidagilardan borat:

1. Matematika o'qitishdan ko'zda tutilgan maqsadni asoslash (Nima uchun matematika o'qitiladi, o'rgatiladi). 2. Matematika o'qitish mazmunini ilmiy asoslash va ishlab chiqish (nimani o'rgatish? Qancha o'rgatish? Qanday o'rgatish?) bir tizimga keltirilgan bilimlar darajasini o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos keladigan qilib qanday taqsimlansa, fan asoslarini o'rganishda izchillik ta'minlanadi, o'quv ishlariga o'quv mashg'ulotlari beradigan yuklama bartaraf qilinadi, ta'limning mazmuni o'quvchilarning aniq bilim olish imkoniyatlariga mos keladi.

3. O'qitish metodlarini ilmiy ishlab chiqish (qanday o'qitish kerak, ya'ni, o'quvchilar hozirgi kunda zarur bo'lgan iqtisodiy bilimlarni, ko'nikma va malakalarni va aqliy faoliyat qobiliyatlarini egallab olishlari uchun o'quv ishlari metodikasi qanday bo'lishi kerak?)

4. O'qitish vositalari – darsliklar, didaktik materiallar, ko'rsatmali, qo'llanmalar va o'quv- texnik vositalaridan foydalanish (nima yordamida o'qitish).

5. Ta'limni tashkil qilishni ilmiy ishlab chiqish. (darsni va ta'limning darsdan tashqari shakllarini qanday tashkil etish)

O'qitishning maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va shakllari metodik jihatlarining asosiy tarkiblarida murakkab, uni o'ziga xos grafik bilan tasvirlash mumkin.

Hozirgi zamon matematikasi natural son tushunchasini asoslashda to'plamlar nazariyasiga tayanadi.

MO'M umumiy matematika metodikasiga bog'liq. Umumiy matematika metodikasi tomonidan belgilangan qonuniyatlar kichik yoshdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi.

2. Matematika metodikasining pedagogika va psixologiya, pedagogik *texnologiya fanlari bilan aloqasi*. Boshlang'ich sinf MO'M pedagogika va yangi pedagogik texnologiya fani bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning qonuniyatlariga tayanadi. MO'M bilan pedagogika orasida ikki tomonlama bog'lanish mavjud.

Matematika metodikasi pedagogika, psixologiya va yosh psixologiyasi bilan bog'liq. Boshlang'ich matematika metodikasi ta'limning boshqa fan metodikalari (ona tili, tabiatshunoslik, rasm, mehnat va boshqa fanlar o'qitish metodikasi) bilan bog'liq.

Matematika metodikasi haqidagi tushuncha birinchi bo'lib Shveytsariyalik pedagog matematik G.Pestalozining 1803-yilda yozgan "Sonni ko'rgazmali o'rganish" asarida bayon qilingan. Boshlang'ich ta'lim haqida ulug' mutafakkir Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Mirzo Ulug'bek va boshqalar ta'lim va tarbiya haqidagi hur fikrlarida boshlang'ich ta'lim asoslarini o'rganish muammolari haqida o'z davrida ilg'or g'oyalarni olg'a surganlar.

MO'M o'zining tuzilish xususiyatiga ko'ra shartli ravishda uch bo'limga bo'linadi.

1. Matematika o'qitishning umumiy metodikasi.

Bu bo'limda, matematika fanining maqsadi, mazmuni, metodologiyasi shakli, metodlari va vositalarining metodik tizimi pedagogika, psixologik qonunlari hamda didaktik tamoyillar asosida ochib beriladi.

2. Matematika o'qitishning maxsus metodikasi.

Bu bo'limda matematika o'qitish umumiy metodikasining qonun va qoidalarini aniq mavzu materiallariga tatbiq qilish yo'llari ko'rsatiladi.

3. Matematika o'qitishning aniq metodikasi.

Bu bo'lim ikki qismdan iborat:

1. Umumiy metodikaning xususiy masalalari.

2. Maxsus metodikaning xususiy masalalari.

Bakalariatda o'qish davrida bo'lajak o'qituvchilar – talabalarga matematika fanidan puxta bilim berish, o'qitishning zamonaviy turli tuman metodlarini o'zlashtirishlari uchun zamin yaratish muhimligini unutmaslik kerak. Buning uchun esa shu fandan dars

berayotgan professor-o'qituvchilarning o'zlari ham ana shunday zamonaviy talablarga javob berishlari kerak bo'ladi. Ana shuni unutmasak bo'lgani!

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.R.Yo'ldoshev, R.Xusainova, U.Bobojonova. Ta'limning interfaol metodlari (metodik qo'llanma).Urganch-2011
- 2.O.U.Avlayev, S.N.Jo'rayeva, S.P.Mirzayeva "Ta'lim metodlari" o'quv uslubiy qo'llanma, "Navzo'z" nashriyoti, Toshkent-2017.
- 3.Sobirova M.R.O'zbek tili darslarida interfaol usullardan foydalanish 2020.
4. M.Musurmonova / Matematika o'qitish metodikasi/ O'quv-qo'llanma. – Chirchiq: «Zebo prints», 2023. – 236 bet.
5. Musurmonova, M. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilariga uzunlik va yuza o'lchov birliklarini o'rgatish usullari. *Экономика и социум*, (8 (87)), 302-311.
6. Мусурмонов, Р., & Мусурмонова, М. (2020). Таълимда инновацион фаолият давр талаби. *Science and Education*, 1(Special Issue 4), 223-231.

BOLALAR ADABIYOTI ORQALI MAKTABGACHA TA'LIM TALABALARIDA MEDIAKOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

A.T.Rustemov

CHDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Raqamli jamiyatda pedagog kadrlarning mediakompetentligini rivojlantirish zamon talabi hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalar kelgusida kichik yoshdagi bolalar bilan ishlashda media vositalardan samarali foydalanishlari kerak. Shu maqsadda bolalar adabiyoti mediata'limning asosiy manbai sifatida o'rganilishi zarur. Chunki bolalar adabiyoti nafaqat milliy qadriyatlarni singdiradi, balki media tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish uchun ham qulay materialdir.

Asosiy qism

1. Mediakompetentlik tushunchasi va zaruriyati

Mediakompetentlik – bu shaxsning media mahsulotlarni tahlil qilish, yaratish, ularning mazmunini anglash, jamiyatga ta'sirini baholash qobiliyatidir. Bu kompetensiya pedagog kadrlar uchun o'ta muhim, chunki ular bolalarga nafaqat kitob matnlarini, balki zamonaviy raqamli axborotni ham tushuntirishlari kerak.

2. Bolalar adabiyotini mediata'lim vositasi sifatida qo'llash

Bolalar adabiyotidagi asarlar turli shakllarda: matn, audio kitob, teatr sahnalashtirish, multfilm va elektron ilova ko'rinishida talabalarga taqdim etilishi mumkin. Masalan, "Alpomish" dostoni yoki "Zumrad va Qimmat" ertagini matn va animatsion film asosida solishtirish orqali talabalar media matnlarning o'ziga xosligini tushunib yetadilar.

3. Mediata'lim texnologiyalari

Multimedia texnologiyasi: matn, audio va video materiallarni birlashtirib o'qitish.

Klaster usuli: ertak yoki hikoya asosida media xarita tuzish.

Rol o'yinlari: bolalar adabiyotidagi obrazlarni turli media shakllarda jonlantirish.

Axborot xavfsizligi texnologiyasi: talabalarni yoshga mos axborotni ajrata olishga o'rgatish.

4. Talabalarda shakllanadigan ko'nikmalar

Media matnlarni tahlil va talqin qilish;

Media vositalardan samarali foydalanish;

Bolalar uchun mos media mahsulotlarini tanlash;

O'z pedagogik faoliyatida media vositalarni uyg'unlashtirish.

Bolalar adabiyoti asosida mediata'limni rivojlantirish maktabgacha ta'lim talabalarining mediakompetentligini mustahkamlaydi. Bu jarayon nafaqat talabalarni kasbiy jihatdan tayyorlaydi, balki ularning zamonaviy axborot muhitida samarali ishlash qobiliyatini ham oshiradi. Mediata'lim texnologiyalarini amaliyotga joriy etish kelajakda maktabgacha ta'lim sifatini yanada yuksaltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Polity Press, 2003.

2. UNESCO. Global Media and Information Literacy Assessment Framework. Paris, 2013.

3. Qodirova F. Maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Ilm Ziyoy, 2019.

4. Yo'ldosheva N. Bolalar adabiyotini o'qitish metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA FAZOVIIY FIGURALAR TUSHUNCHASI

M.Musurmonova

ChDPU "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" fakulteti katta o'qituvchisi,

M.Shavkatova, X.Salayeva, Z.Sattorova, S.Davlatova

ChDPU "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" fakulteti talabasi

Maktablarning boshlang'ach sinflarida geometrik figuralar haqidagi tushunchalar sistemasi va uni o'rganish metodlarga doir masalalarni yechish uchun izlanishga to'g'ri keladi. So'nggi vaqtlarda maktablarda matematik ta'lim darajasini ko'tarish, o'qitishni turmush bilan bog'lash hozirgi kun talablaridan biridir. Ana shu talablarga ko'ra geometriyaning boshlang'ich sinflarda o'qitishning hozirgi holati ko'proq izlanishga olib keladi.

"Boshlang'ich sinflarda geometrik material ustidan ishlashdan asosiy maqsad

bolalarda to'g'ri chiziq, kesma, burchaklar, to'g'rito'rtburchak, kvadrat kub, parallelepipedning esda qoladigan aniq obrazlarini hosil qilish, ba'zi bir figuralarning

xossalarini ko'rib chiqib, bu bilimlardan uzunliklar, yuzalar va hajmlarni, o'lchash sohasida o'quvchilarni amaliy malakalar bilan qurollantirish kerak".

Matematika o'qitishning umumiy maqsadlarini ifodalashda ham, o'quvchilarda fazoviy tassavurini hosil qilish ham, metodika asoslarini ko'rib chiqishda geometrik material ustida ishlashning amaliy yo'nalganligi uqtirib o'tiladi.

Demak, maktab boshlang'ich sinflarida geometrik materialni o'rganishda hozirgi vaqtda asosan amaliy maqsadlar ko'zda tutiladi, chunki figuralarning xossalarini o'rganish, kerakli tassavurlarni barpo etish, o'quvchilarni yuzalar yoki

hajmlarni hisoblashga doir amaliy masalalarni yechish uchun zarur bo'lgan amaliy o'quv va malakalar bilan qurollantirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Shuning uchun geometriya bo'yicha materiallarning tanlanishi ko'pchilik hollarda tasodifiy xarakterga ega bo'lsa kerak.

Boshlang'ich sinflarda geometrik figuralar bilan tanishtirishning muhim vazifalaridan biri o'quvchilarda fazoviy tasavvurlarni hosil qilish deb bilsak, bu o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini, tasavvurini va dunyoqarashini o'stiradi. O'quvchilar uchburchak va to'rtburchaklar bilan tanishar ekan, ularni sun'iy ravishda boshqa ko'pburchaklar bilan tanishtirishdan saqlab qolinadi degan fikr kelib chiqmasligi kerak. O'quvchilarga o'rganilayotgan figuraning nima uchun uchburchak (uchta burchagi bor), boshqasi to'rtburchak (to'rtta burchak) ekanligini aytib, 5,6,7burchakni ko'rsatib, ularning nomini so'rasak dasturni kengaytirgan bo'lmaymiz. Bu yerda gap yangi figuralarni o'rganish ustida bormay, faqat ularning nomini o'rganish ustida boradi. Shuning bilan birga bu mashq ko'rilgan figuralar qandaydir figuralarning xususiy holi ekanligini, bulardan boshqa yanada juda ko'p ko'pburchaklarning borligiga tushunish imkoniyatini beradi. Bu hol bolalarning fazoviy tasavvurlarini va ularning matematik bilim darajasini kengaytirish uchun muhim ahamiyatga egadir.

Birinchi sinf darsligida beriladigan figuralarga qo'shimcha sifatida turli o'lchov va rangli kartondan qirqilgan kvadratlar va doiralarga ega bo'lishi lozim. Bunda o'qituvchi figuralarning bir – biridan alomatlari, rangi, o'lchovlari va hokazo bilan farq qilishlariga o'quvchilarning diqqatini ko'p marta jalb qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

“To'g'ri to'rtburchak” bilan tanishtirish”.

Doskaga rangli qog'ozlardan yasalgan to'rtburchaklar osib qo'yiladi, 3-4 dona to'g'ri to'rtburchak qolganlari esa, ikkita to'rtburchak, to'g'riburchagi yo'q to'rtburchakdan iboratdir. Ularni har xil rangda bo'lishi bilan bir qatorda, bir xil rangda bo'lishlari ham katta ahamiyatga egadir.

Birinchi guruhdagi to'rtburchaklardan to'g'ri burchaklarni toping?

O'quvchilar burchaklar yordamida yoki to'g'ri burchak modeli yordamida 3-to'rtburchakda bitta to'g'ri burchak, 4-to'rtburchakda ikkita to'g'ri burchak, 1- va 2-to'rtburchaklarda mutlaqo yo'qligini aniqlaydilar.

Ikkinchi guruh to'rtburchaklaridan to'g'ri burchaklarini toping?

O'quvchilar 5,6,7,8-to'rtburchaklarning hamma burchaklari to'g'ri ekanligini topadilar.

Hamma burchaki to'g'ri bo'lgan to'rtburchakni qanday nomlash mumkin?

O'quvchilar to'g'ri to'rtburchak deb atash mumkinligini aytadilar, sababi maktabgacha tarbiya uylarida ular to'g'ri to'rtburchak so'zini ko'p eshitganlar. To'g'ri to'rtburchaklarni farqi nimada?

O'quvchilar rangidan, shaklidan, joylashishidan, katta-kichikligidan kuzatganlarini aytadilar.

Ular nimasi bilan bir xil?.Ularning hammasi to'rtburchaklardir.

Ko'rsatiladigan figuralarning o'lchovlari va ranginigina emas, balki ularning tekislikdagi holati ham turlicha bo'lishi kerak. Shuning uchun figuralarni ko'rsatish palotnosiga yoki magnit yordamida doskaga o'rnatilganda ularning tekislikdagi holati hamma vaqt ham bir – xil bo'lmasligiga e'tibor berish lozim.

O'lchashlar bilan bog'liq bo'lgan mashqlar bolalarda o'lchash malakalarni hosil qilish bilan bir qatorda, ularda ma'lum sharoitlarda farqlash tasavvurining hosil bo'lishiga yordam berishi mumkin. Masalan, bolalarga berilgan kvadrat va berilgan to'g'rito'rtburchak tomonini o'lchang deyishdan oldin, chizilgan rasmlarning qaysi biri kvadrat, qaysisi esa to'g'rito'rtburchak deb so'rash mumkin. Bolalar figuralar nomini aytib, tomonlarini o'lchaganlaridan keyin ularning diqqatini o'lchash natijalariga jalb etish muhimdir. Agar o'qituvchi bolalar diqqatini to'g'ri to'rtburchak tomonlarini o'lchaganda esa to'rtta bir xil kelib chiqqaniga qayta- qayta jalb etsa, so'nggi sinflarda to'g'ri to'rtburchak va kvadrat xossalari o'rganish va bu figuralarni bir – biridan ajrata bilishga yaxshi zamin bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, figuralarning xossalari bilan tanishish, “kvadrat”, “to'g'ri to'rtburchak” tushunchalarini egallash geometrik figuralarga ularning tashqi o'xshashligi va farqiga qarab baho berish natijasida o'quvchilarning bilimida hosil bo'ladigan cheklanganlikni bartaraf qilishga imkon beradi. Demak, bolalarda geometrik tushunchaning shakllanishi bilan ularning shakllari haqidagi bilimi yangipog'onaga ko'tarilib, umumlashganroq va diferentsiyalanganroq bo'ladi. Berilgan to'g'ri to'rtburchak tomonlarini o'lchash, tomoni shuncha santimetr bo'lgan kvadrat perimetrini topish, tomonlari ma'lum bo'lgan to'g'ri to'rtburchakni chizish talab etiladigan mashqlarda o'quvchilar berilgan va nomi aytilgan figura bilan ish ko'radilar. Shakllar haqidagi tasavvur va tushunchalarni hosil qilishsa qanday figura ekanligini, boshqa figuradan nimasi bilan farq qilishini, nima uchun uni to'g'ri to'rtburchak deb atash mumkinligini va hokazoni aniqlashni talab etuvchi mashqlar katta ahamiyatga egadirlar. Darslikda bu kabi mashqlar juda kam. Ammo, o'qituvchi didaktik material bilan bolalarning mustaqil ishini tashkil qilib, darslikni osongina to'ldirishi mumkin. Masalan, har bir o'quvchiga kvadrat va tomonlarning nisbati kvadratga yaqin bo'lgan to'g'ri to'rtburchak chizilgan kartochka beriladi. Topshiriq quyidagicha tariflanadi: “qog'ozdagi tasvirlangan figuralar tomonlarini o'lchab, ulardan qaysi biri kvadrat ekanligini aniqlang”.

Yuqorida aytib o'tilgan topshiriqlarni bajarishda, ko'pincha quyidagi muhim belgining biridan (tomonlarining tengligi: barcha tomonlari-kvadratda, qarama qarshi tomonlari-to'g'ri to'rtburchakda) foydalanishga ehtiyoj hosil bo'ladi. Biroq bolalarga boshqa alomat - to'g'ri burchaklar- alomatidan foydalanishni talab etuvchimashqlarni ham berish lozim.

Ikkinchi alomatning rolini kvadrat hamda to'g'ri to'rtburchakni taqqoslash bilanbir qatorda to'g'ri burchakli bo'lmagan figuralar orasida to'g'ri burchakli figuralarni topib

olishga doir mashqlarni ham o'tkazgan taqdirdagina o'quvchilarga yaqin tushuntirish mumkin bu sohada ayniqsa romblar orasidan kvadratlarni topib olish, parallelogramlar orasidan to'g'ri to'rtburchaklarni topib olishdek topshiriqlar diqqatga sozovordir. Romblar, parallelogram, kub, konus , shar, piramida bilan tanishtirish boshlang'ich sinflar ko'zda tutilgan. 1-sinfda "Sodda yassiva fazoviy figuralar" mavzusida o'qituvchimavzuni bir biriga bog'liq holda tushuntiradi. Geometrik jismlarda yassi shakllarni topadilar va tasavvur qiladilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fazoviy tasavvurlarini shakllantirish boshlang'ich matematika o'qitish metodikasi oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki fazoviy tasavvurni bilmagan o'quvchi kelajak hayotda o'z o'rnini egallashda ancha qiyin ahvolda qoladi. Buni bartaraf etish uchun boshlang'ich sinf o'qituvchilarni fazoviy tasavvurlarini shakllantirishni tarkib toptirish ishlarini to'g'ri yo'lga qo'yish har bir boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan yuksak mahorat va izlanish talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Y uchun darslik.) Toshkent. "Turon iqbol" 2016 yil. 426 bet
2. M.Musurmonova. Matematika o'qitish metodikasi.Chirchiq: "Zebo prins", 2023-yil, 236 b.
3. A.Xo'jayev, G.Tojiboyeva, E.Davletov, J.Mardonqulov / Boshlang'ichi sinflarda matematikani o'qitish metodikasi / Darslik. – Toshkent: Malik print co, 2021.
4. Isoxakova N. Yozsin, chizsin boshimiz hisob bilsin boshimiz. Ma'rifat gazetasi,2008,9-aprelsoni
- 5.Musurmonova, M. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilariga uzunlik va yuza o'lchov birliklarini o'rgatish usullari. *Экономика и социум*, (8 (87)), 302-311.
6. Musurmonova M., Quzmanova, G., Allayarova, S. Matnli masalalarni arifmetik usulda yechishning ba'zi tatbiqlari. Academic Research in Educational Sciences Volume 3| Issue 4 | 2022 ISSN: 2181-1385
7. Musurmonova, M., Zamidova, K. (2021). Boshlang'ich sinf oquvchilarida massa, sigim va vaqt olchov birliklari to'g'risidagi tasavvurlarni shakllantirish metodikasi. *Academic research in educational sciences*, 2(10), 281-289. 2005.

TA'LIM JARAYONIDA KREATIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI O'G INNOVATSION YO'doi:

10.5281/zenodo.147917

Artikova Nargiz Shuxratovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'limi fakulteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

Shomirzayeva Dinora Abdumutalovna

Aralova Feruza Akmal qizi

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqish talabalari

Zamonaviy dunyoda ta'lim tizimi jamiyatning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biriga aylandi. Xususan, kreativ tafakkur- yangi g'oyalar yaratish, muammolarga noan'anaviy yondashish va innovatsion yechimlar taklif qilish qobiliyati- har bir shaxs uchun zarur bo'lgan kompetensiyaga aylangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi"da ta'lim tizimini isloh qilish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash muhim vazifalar sifatida belgilangan .

Ta'lim jarayonida kreativ tafakkurni rivojlantirish- bu shuncha o'quvchilarni bilim bilan qurollantirish emas, balki ularda mustaqil fikrlash, muammolarni tahlil qilish va ijodiy yondashish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Afsuski, hozirgi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida kreativlikni rivojlantirish yo'lida bir qator muammolar mavjud: an'anaviy o'qitish usullarining hali ham ko'p hollarda asos bo'lib qolishi, o'qituvchilarining kreativ kompetensiyalari etishmasligi, ta'lim muhitining innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlamasligi va boshqalar.

Ushbu maqolada ta'lim jarayonida kreativ tafakkurni rivojlantirishning muammolari va istiqbollari tahlil qilinadi. Maqsad- mavjud muammolarni aniqlash, kreativlikni rivojlantirishning zamonaviy usullarini ko'rsatish va ta'lim sifatini oshirish bo'yicha takliflarni ilgari surishdir.

Kreativ tafakkur – bu shaxsning yangi g'oyalar yaratish, muammolarga noan'anaviy yondashish, tanqidiy fikrlash va original yechimlar taklif qilish qobiliyatidir. U tasavvur, intuitsiya, emotsiya va mantiqiy fikrlashni o'z ichiga oladi. Kreativ tafakkurga ega bo'lgan shaxs jamiyatda raqobatbardosh bo'lib, turli sohalarda innovatsiyalar yaratish imkoniga ega bo'ladi.

O'zbekiston ta'lim tizimida kreativ tafakkurni rivojlantirish – bu davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Prezidentning 2030-yilgacha bo'lgan rivojlanish strategiyasida ta'lim sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va o'qituvchilar malakasini oshirish vazifalari belgilangan.

O'zbekiston maktablarining ko'pida o'quv jarayoni hanuz "o'qituvchi–o'quvchi" modeliga asoslanadi. Bunda o'qituvchi bilim beruvchi manba sifatida qatnashadi, o'quvchi

esa uni tayyor holda qabul qiluvchi rolda qoladi. Natijada esa o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, savol berishi va ijodiy yondashish ko'nikmalari yetarlicha rivojlanmaydi.

Tadqiqotlar ko'rsatadiki, ko'plab o'qituvchilar kreativ tafakkurni rivojlantirish bo'yicha maxsus malakaga ega emaslar. Ular an'anaviy dars berish usullaridan foydalanishadi va yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llashda qiynalishadi. Bu esa o'quvchilarning kreativlik potensialini oshirishga to'siq qo'yadi.

Maktablarning ko'pchiligida kreativlikni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan sharoitlar-masalan, loyihaviy ishlarni o'tkazish uchun jihozlangan sinfxonalar, axborot-resurs markazlari, ilmiy-tadqiqot laboratoriyalari etishmasligi – kuzatiladi. Shuningdek, o'quv dasturlari ham kreativ fikrlashni rivojlantirishga ko'proq e'tibor bermaydi.

Mavjud baholash tizimi ko'pincha o'quvchilarning yodlash va qayta topshirish ko'nikmalarini o'lchaydi. Ijodiy fikrlash, muammolarni yechish va tanqidiy fikrlash kabi ko'nikmalar baholash mezonlari sifatida kam qo'llaniladi. Bu esa o'quvchilarni faqatgina test yechishga va javob qaytarishga o'rgatadi, kreativlikka intilishni esa pasaytiradi.

Konstruktivizm bo'yicha o'quvchi bilimni tayyor holatda olmaydi, balki o'z faoliyati, tajribasi va kuzatishlari natijasida o'zlashtiradi. Bu yondashuv o'quvchilarga muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, turli echimlarni ko'rib chiqish va ularni asoslash imkonini beradi.

Har bir o'quvchining qiziqishlari, ehtiyojlari va intellektual salohiyati inobatga olinadi. Bu esa o'quv materialini o'zlashtirish jarayonida o'quvchining shaxsiy tafakkur modelini shakllantirishga yordam beradi va kreativ fikrlar paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

Loyihaviy ishlarni o'tkazish, tadqiqot asosida o'qitish, rol o'ynash texnologiyalari, gamifikatsiya va kooperativ o'rganish usullari o'quvchilarni faol ishtirok etishiga, muammolarni yechishga va ijodiy qarorlar qabul qilishga undaydi. Masalan, real hayot muammolari asosida loyihalar ishlab chiqish o'quvchilarning kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'qituvchilar malakasini oshirish, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan qurollantirish, kreativlik va innovatsiyalar asosida dars tashkil etish ko'nikmalariga ega bo'lishi muhimdir. Bu esa o'quvchilarning kreativ potensialini oshirishga bevosita ta'sir qiladi.

Maktablarda kreativlikni rivojlantirish uchun mo'ljallangan maxsus sinfxonalar, ilmiy-tadqiqot markazlari, axborot-resurs markazlari tashkil etilishi lozim. Bu o'quvchilarning ijodiy loyihalarini amalga oshirish imkonini yaratadi va ularning kreativlik intilishini oshiradi.

Ta'lim jarayonida kreativ tafakkurni rivojlantirish – bu zamonaviy jamiyatning rivojlanishiga asos bo'ladigan stratejik muhim jarayondir. O'zbekiston ta'lim tizimida bu borada muhim islohotlar olib borilmoqda: zamonaviy pedagogik texnologiyalar joriy etilmoqda, o'qituvchilar malakasi oshirilmoqda va ta'lim muhiti yangilanmoqda. Ammo, hali ham an'anaviy usullar, o'qituvchilar kreativ kompetensiyalari etishmasligi va baholash tizimining eskirganligi kabi muammolar mavjud.

Kreativ tafakkurni rivojlantirish maqsadida bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Jumladan, o'qituvchilar uchun kreativ kompetensiyalarni rivojlantiruvchi maxsus

kurslar tashkil etish, o'quv dasturlarida ijodiy fikrlashga oid bo'limlarni kengaytirish, maktablarda loyihaviy faoliyatni olib borish uchun zarur sharoitlarni yaratish hamda baholash tizimini o'quvchilarning kreativ ko'nikmalarini ham hisobga oladigan tarzda takomillashtirish lozim

Xulosa qilib aytganda, kreativ tafakkurni rivojlantirish – bu faqat pedagogik vazifa emas, balki butun jamiyatning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan jarayondir. O'zbekiston ta'lim tizimi ushbu yo'nalishda muvaffaqiyatli islohotlarni amalga oshirish orqali raqobatbardosh, innovatsion fikrlaydigan va dunyodagi o'zgarishlarga tayyor bo'lgan avlod tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF–6108-sonli farmoni “Ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida” // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. — 2020.

2. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. – T.: Turon Iqbol, 2006 y. – 592 b. TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTLARI 2021/ 5 – SON 148

3. Sh.Pozilova, Sh.Pozilova, ZGKomilova TA'LIM TIZIMIDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI // Inter Education & global study. 2024 yil. №10 (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ta-lim-tizimida-kreativlikni-rivojlanishning-dolzarb-muammolari> (ma'lumotlar obrashcheniya: 03.10.2025). ZGKomilova TA'LIM TIZIMIDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI // Inter Education & global study. 2024 yil. №10 (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ta-lim-tizimida-kreativlikni-rivojlanishning-dolzarb-muammolari> (ma'lumotlar obrashcheniya: 03.10.2025).

O'ZBEKISTON TA'LIM-TARBIYA TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISHDA DOLZARB MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR

Artikova Nargiz Shuxratovna

ChDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'limi fakulteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim

nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

Zokirova Sevinch Abduvohid qizi

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqish talabasi

Ushbu maqolada O'zbekiston ta'lim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilish jarayonidagi dolzarb muammolar va istiqbollar tahlil qilinadi. Ta'limni isloh etishning pedagogik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlari, jumladan, o'quvchi markazli yondashuv, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli resurslardan foydalanish hamda o'qituvchilarning malakasini oshirish masalalari ko'rib chiqilgan. Maktablar va bolalar

bogʻchalarini koʻpaytirish, yangi binolar qurish, infratuzilmani rivojlantirish, qishloq va chekka hududlarda tenglikni taʼminlash kabi muhim yoʻnalishlar dolzarb muammo sifatida qayd etilgan. Shuningdek, xalqaro tajribalar, xususan, PISA baholash standartlari, raqamli taʼlim dasturlari va global islohotlar bilan uygʻunlashtirilgan milliy strategiyalar tahlil etiladi. Maqolada Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni, “Oʻzbekiston- 2030” strategiyasi, Partnership Compact 2023- 2026 kabi dasturlar asosida amalga oshirilayotgan islohotlar hamda ularning istiqbollari yoritiladi.

Bugungi globallashuv davrida taʼlim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilish har qachongidan ham dolzarb masalaga aylanmoqda. XXI asr boshidan boshlab jahon miqyosida yuz berayotgan tezkor oʻzgarishlar- ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivoji, raqamli iqtisodiyotning kengayishi, xalqaro integratsiyaning kuchayishi taʼlim jarayoniga ham bevosita taʼsir koʻrsatmoqda. Taʼlim sifatining oshishi, uning zamon talablari bilan uygʻunlashuvi davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida hal qiluvchi omilga aylangan. Shunday bir sharoitda Oʻzbekiston Respublikasi taʼlim-tarbiya tizimining zamonaviy talablar asosida yangilanishi, milliy anʼanalar va jahon tajribasiga tayanib modernizatsiya qilinishi strategik ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, taʼlim-tarbiya tizimining dolzarbligi davlat rahbarining soʻnggi yillardagi nutqlari, farmon va qarorlarida ham alohida taʼkidlanmoqda. Prezident Sh.M. Mirziyoyev taʼlim sohasini rivojlantirishni Oʻzbekistonning uzoq muddatli taraqqiyot strategiyasining bosh yoʻnalishlaridan biri sifatida belgilab bergan. Bu esa nafaqat taʼlim jarayonining sifati, balki uning samaradorligi, inson kapitalini rivojlantirishdagi oʻrni va rolini ham yangicha talqin qilish zarurligini koʻrsatadi.

Oʻzbekiston taʼlim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilish masalasi oʻz oldiga katta maqsadlarni qoʻyadi. Bu jarayonning asosiy maqsadi – mavjud tizimdagi muammolarni chuqur tahlil qilish, ularni xalqaro mezonlar asosida baholash va ularga kompleks yechimlar taklif etishdan iboratdir. Chunki taʼlim – inson kapitalini shakllantirishning bosh manbai, milliy taraqqiyotning strategik tayanchi va jamiyat barqarorligining kafolatidir.

Taʼlim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilishdan koʻzlangan eng muhim maqsadlardan biri – zamonaviy bilim va koʻnikmalarga ega, ijodkor, tanqidiy fikrlay oladigan va tashabbuskor yoshlarni tarbiyalashdir. Bunday yosh avlod mamlakatni yangi rivojlanish bosqichiga olib chiqishi, milliy manfaatlarni xalqaro maydonda himoya qila olishi kutiladi.

Ikkinchi muhim maqsad – taʼlim sifatini xalqaro darajaga koʻtarish. Bugungi kunda PISA, TIMSS va PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlarida olingan natijalar Oʻzbekiston maktab taʼlimi hali ham jiddiy islohotlarga muhtoj ekanini koʻrsatmoqda. Shu bois maqsad – oʻquvchilarning savodxonligi, fanlarni chuqur oʻzlashtirish darajasi, amaliy koʻnikmalarini oshirish orqali xalqaro reytinglarda yuqori oʻrinlarni egallashdir.

Uchinchi maqsad – raqamli texnologiyalarni taʼlim jarayoniga keng joriy etishdir. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari oʻqituvchi va oʻquvchi oʻrtasidagi oʻzaro munosabatni samarali qilish, bilim olish jarayonini yanada tez, qulay va samarali yoʻlga qoʻyishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, maqsad – masofaviy taʼlim, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar, onlayn platformalar imkoniyatlaridan keng foydalanish orqali taʼlim samaradorligini oshirishdir.

To'rtinchi maqsad – ta'lim mazmunini mehnat bozoriga moslashtirish. Chunki bugungi yoshlar ertangi kunning mehnat bozorida faoliyat yuritadi. Ularning egallagan bilim va ko'nikmalari zamonaviy kasb-hunarlar, innovatsion g'oyalar, startap loyihalar, ilmiy tadqiqotlar bilan uyg'unlashishi kerak. Shu bois maqsad – ta'lim dasturlarini zamonaviy kasblar bilan uyg'unlashtirish, amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish va o'quvchi-yoshlarni amaliy hayotga tayyorlashdir.

Beshinchi maqsad – milliy qadriyatlar va ma'naviy merosni zamonaviy ta'lim bilan uyg'unlashtirish. O'zbekiston boy tarixiy-madaniy merosga ega. Shu bois ta'lim jarayonida yoshlarning milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, ma'naviy barkamollik ruhida tarbiyalanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Maqsad – modernizatsiya jarayonida milliy qadriyatlardan voz kechmasdan, balki ularni zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unlashtirishdir.

Oltinchi maqsad – pedagog kadrlar salohiyatini oshirish. Zero, ta'lim sifatini belgilovchi asosiy kuch – bu o'qituvchi. O'qituvchining bilimdonligi, kasbiy mahorati va metodik tayyorgarligi ta'lim samaradorligining poydevorini tashkil etadi. Shu bois maqsad – pedagoglarni zamonaviy metodikalarga o'rgatish, ularning moddiy-ma'naviy ta'minotini yaxshilash va uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlashdir.

O'zbekiston ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida bir qator ustuvor yo'nalishlar belgilangan. Avvalo, maktablar va bolalar bog'chalarini ko'paytirish, yangi binolar va ta'lim maskanlarini qurish hamda loyiha-moliyalashtirish mexanizmlarini samarali yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o'qituvchilarning malakasini oshirish, muntazam malaka oshirish kurslari tashkil etish, pedagogik innovatsiyalarni joriy etish va hududiy pedagogik markazlar faoliyatini rivojlantirish ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Raqamli va axborot texnologiyalarini keng joriy etish, dars uskunalari, onlayn resurslar va ta'lim platformalarini rivojlantirish, shuningdek xavfsiz internet muhitini yaratish zamonaviy ta'lim samaradorligini oshiradi. Baholash tizimini takomillashtirishda xalqaro standartlar, jumladan, PISA kabi metodologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini xalqaro darajada o'lchash imkonini beradi. Tenglikni ta'minlash maqsadida qishloq va chekka hududlardagi maktablar uchun imtiyozlar, infratuzilma va resurslarni adolatli taqsimlash talab etiladi. Shuningdek, bolalar bog'chalarini rivojlantirish orqali 3- 6 yoshdagi bolalarning ta'lim-tarbiya bilan to'liq qamrovini oshirish milliy ta'lim siyosatining muhim bo'g'ini hisoblanadi. Ushbu islohotlar davlat, xalq va xalqaro tashkilotlar o'rtasidagi siyosiy-ijtimoiy hamkorlik orqali amalga oshirilayotgani ta'limni yanada sifatli, inklyuziv va raqobatbardosh qilishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi sharoitda O'zbekiston ta'lim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilish:

- jahon tajribasi bilan uyg'unlashish,
- raqamli davr talablariga moslashish,
- milliy qadriyatlarni asrab-avaylab, zamonaviy metodlarni joriy etish,
- mehnat bozoriga raqobatbardosh kadrlar tayyorlash,
- va eng asosiysi, barkamol shaxsni tarbiyalash zaruratidan kelib chiqadi.

Shu bois ushbu mavzuning dolzarbligi bevosita O'zbekistonning kelajak taraqqiyoti, yoshlarning intellektual salohiyati va mamlakatning xalqaro miqyosdagi o'rnini belgilovchi omil sifatida qaralishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Aliev, Bekdavlat. *The Role of Education System Reforms in the Development of Uzbekistan*. Scienceweb (Conference Paper), 2024.
2. Botirova, Z., & Ashuraliyeva, M. *O'zbekistonoda maktabgacha ta'lim muassasalarining zamonaviy tizimi*. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 2023.
3. Fayzulla Tolipov. *Yangi O'zbekiston'da maktabgacha ta'lim tizimi islohotlarining yangi bosqichida*. Journal "Sambhram Xabarnomasi", 2023.
4. Gafurov, Anvar. *Reforms in the Education System of the Republic Of Uzbekistan to Improve the Management of Higher Education Institutions*. Budi Luhur Journal of Strategic & Global Studies, 2024.
5. Ne'matov, Sh.U. *Modernization of the public education system in the Republic of Uzbekistan on the basis of the Action Strategy (2017–2021)*. Vestnik Vysshey Shkoly, 2021.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION VA INTEGRATSION DARSLAR AHAMIYATI

Yusupova Asal Oybek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

asalyusupova09@gmail.com

“O'zbekiston-2030” strategiyasida mamlakatimizda 2030 yilga qadar ta'lim tizimini yangilash va uning mazmunini xalqaro ta'lim dasturlari hamda xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalariga moslashtirish vazifalari qo'yilgan. Mazkur vazifalar jarayonida boshlang'ich ta'limni 2026 yilga qadar ta'limning sifatli ko'rsatkichlarini yuksaltirish va uning samaradorligini oshirish islohotlari belgilangan. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi “O'zbekiston-2030” strategiyasining 2023 yilda sifatli va o'z vaqtida amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Qarorida alohida vazifalar belgilangan[1].

“Innovatsiya” so'zi lotincha bo'lib, yangidan kiritilgan tushunchalar, tartib – qoidalar texnologiyalar va yangiliklarni anglatadi[2,3]. Ta'limda innovatsiya atamasi an'anaviy va ommaviy amaliyotdagi o'qitish hamda tarbiya jarayoniga kiritilgan yangiliklarni bildiradi, innovatsiya ko'rsatkichi aynan ana shu yangiliklar ko'lami bilan belgilanadi. Ta'lim va tarbiya jarayonida innovatsiya quyidagi tushunchalarini qamrab oladi:

Innovatsion vaziyat – bu pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va tatbiq etishga qaratilgan vaziyat;

Innovatsion muhit – pedagogik yangiliklarning vujudga kelishi, ularning jadal o‘zlashtirilishi va amaliyotga tatbiq qilinishi;

Innovatsion pedagogik loyiha – qabul qilingan va qismlarga ajratilgan yangi pedagogik g‘oyalar hamda fikrlar;

Innovatsion pedagogik reja – tasdiqlangan yangicha asosdagi o‘quv loyihasi;

Innovatsion pedagogik g‘oya – tizimlashtirilgan yangi o‘quv jarayoni prognozikasi va ma’lumotlar majmui;

Innovatsion ta’lim – ta’lim sohasiga kiritilgan va kiritilayotgan yangiliklar hamda yangilangan ta’lim jarayoni;

Innovatsion texnologiya – pedagogik taraqqiyotni ta’minlashga qaratilgan yangi tashkiliy faollik vositalari, usullari va metodlari;

Innovatsion o‘qitish – yangicha o‘qitish tizimi hamda o‘quvchi va talabalarni yangi kiritilgan texnologiyalar asosida o‘qitish jarayoni[2].

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion darslar muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda ta’lim tizimining tez suratda rivojlanib yangiliklarga boy bo‘layotgani uchun o‘quvchilarga darslarni tushuntirib borayotgan vaqtda yangi innovatsion metodlardan foydalansak maqsadga muvofiq bo‘ladi. Axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda innovatsion metodlarga quyidagilarni misol qilib olsak bo‘ladi. Kahoot, Pickers va shunga o‘xshash ilovalardan foydalangan holda metodlarni qo‘llasak bo‘ladi. Bundan tashqari dars mavzulariga mos ravishda kreativlik qobiliyatlarimizni ishga solgan holda ko‘rgazmali qurollar orqali darslarni yanada qiziqarliroq qilishimiz mumkin.

Integratsion dars – bu mavzularni va mashg‘ulotlarni hamkorlikda, mutaxassislar ishtirokida va o‘quvchilar faolligida o‘tish jarayonidir. Integratsion darslarning maqsad – muddaosi quyidagilarga qaratiladi:

a) o‘quvchilarning aqliy va emotsional qobiliyatlarini mutaxassislar ishtirokida rivojlantirish (misol uchun, bu borada maktab psixologining ishtiroki muhim hisoblanadi);

b) o‘quvchilarning irodasini rivojlantirish va ularni stresslardan muhofaza qilish (misol uchun, bu borada maktab shifokorining yordami ahamiyatli hisoblanadi);

c) o‘quvchilarning o‘ziga ishonchini rivojlantirish (misol uchun, bu borada maktab jismoniy tarbiya o‘qituvchisining yordami muhimdir);

d) o‘quvchilarning individual xarakterini rivojlantirish (misol uchun, bu borada maktab ona tili va adabiyot o‘qituvchisining yordami ahamiyatga ega)[2].

Albatta boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga dars o‘tayotgan paytda bitta darsni boshqa darslarga bog‘lagan holda o‘tsak bo‘ladi. Bunda Ona tili darsida sifat mavzusi o‘tilganda, sifat mavzusini tabiiy fan, texnologiya, rasm darslari bilan bog‘lab o‘tsak bo‘ladi. O‘quvchilarga qanday?, qanaqa? savollarini berganda mavzu doirasida aytib o‘tish lozim. Masalan: Bu tajriba qanday bo‘ldi (tabiiy fan), Buni qanday yasaymiz va qanaqa ranglardan foydalanamiz (texnologiya), rasmni qaysi rangda bo‘yaymiz (rasm). Shunga o‘xshagan holda boshqa darslarni ham shunday o‘tsak bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga darslarni innovatsion metodlar orqali integratsiya qilib ya’ni bir – biriga uzviy bog‘liq holda o‘tish lozim. Bunda

o'quvchilar darslarni diqqat bilan eshtadilar va darslarni tez va oson ravishda o'zlashtira oladi. Hozirgi dunyoda hamma narsalar tez rivojlanib ketyabdi. Shuning uchun darslarni yangi innovatsion g'oyalar va metodlar orqali qiziqarli o'tish muhim sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi PF-158-son "O'zbekiston-2030 strategiyasi tog'risida"gi Farmon. // www.ziynet.uz
2. O.M.Jabborova, Z.A.Umarova, L.M.Babaxodjayeva. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya". Toshkent "Malik Print Co" 2021.
3. Педагогик атамалар луғати. Тузувчилар Р.Жўраев ва бошқ. - Т.: "Фан". 2008.

PEDAGOGIK JARAYONDA TA'LIM -TARBIYA TIZIMINING DOLZARBLIGI

Qurbonova Bonu Rustam qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi.
qurbonovagozal@gmail.com

Hozirgi kunda mamlakatimizda ta'lim- tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirishda maktab o'quvchilarining bilim va ko'nikmalarini shakllantirish, ta'lim tizimlari hamda ilm-fan sohasi o'rtasida yaqin hamkorlik, ta'limning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga ta'lim-tarbiya tizimining amaldagi holati va uni zamonaviy talablar asosida yangilash, yoshlarni yuksak bilim- ma'rifat egalari, jismoniy va ma'nan sog'lom qilib tarbiyalash, ta'lim muassasalarining rahbarlari nufuzini oshirish ularning samarali faoliyat yuritishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etmoqda.²⁹ Pedagogika atamasi ikki yunoncha so'z: pais, paidos- bola, go'dak va ago- yetaklayman so'zlarining birikuvidan hosil bo'lgan va bola yetaklovchi yoki yo'l ko'rsatuvchi degan ma'noni anglatadi. Pedagogika bir necha ma'nolarga ega. Birinchidan, ular pedagogika fanini belgilaydilar. Ikkinchidan, pedagogika bu-san'at degan fikr ham bor. Ba'zan pedagogika deganda ta'lim sohasida ishlab chiqilgan faoliyat tizimi, usullar, tavsiyalar loyihalashtirish tushuniladi. Pedagogika birinchi navbatda falsafa bilan birga rivojlanib kelgan. Chunki, falsafadan ajralib chiqqan pedagogika insoniy jamiyat va tabiat rivojlanishining umumiy qonunlaridan ilmiy manba sifatida foydalanadi.³⁰ Pedagogika jamiyatning ta'lim-tarbiyaga bo'lgan ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan insoniy faoliyat sohasi. Bu fan o'qituvchilariga bilim berish va bu bilimlarni hayotda qo'llay olish sirlarini

²⁹ O'zbekistonning yangi tarqiqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6108-son Farmoni. 2020-yil 6-noyabr.

³⁰ Atoyeva N., Salayeva M., Xasanov S. Umumiy pedagogika. O'quv qo'llanma.-Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2013.-860 b.

o'rgatadi. Insonga ta'lim-tarbiya u ona qornida ekanligidan boshlab, to qabrga kirguniga qadar berilishi kerak. Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi. Ular xuddi bir onadan dunyoga kelgan ikki farzandek birga bo'lsagina natija beradi. Tarbiya yo'q joyda ta'lim ham bo'lmaydi, ta'lim olishda har bir farzand oilasida ko'rgan tarbiyaga qarab ish yuritadi. Ularni chambarchas bog'liq degan fikr va mulohazalar ham bor. Bir-birini to'ldirib turadigan va kamchiliklarini yopadigan har doim asosiy ishi tarbiyasi orqali ta'lim olishga bo'lgan qiziqishi ortgan bolalarda kuzatiladi. Ziyoli oila farzandlari har doim ota-onasining davomchisi sifatida o'rgangan bilimlarini o'zining chiroyli tarbiyasi bilan boshqalarga namoyish etishadi. Ta'lim- tarbiya jarayoni uzuluksiz davom etadigan jarayon hisoblanadi.

X.Ibragimov, M. Quronovlar pedagogika-insonshunoslik fani bo'lib, jamiyat va shaxs munosabatlarini tizimlashtiradigan tarbiya va ta'lim muammolarini o'rganadi³¹. Bu muammolarga atroflicha yechim topish har bir shaxsning o'z qarashidan kleib chiqadi. Tarbiya tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, juda qadimiy jarayon ekanligini insoniyat butun hayoti davomida tarbiya bilan shug'ullanganligiga yana bir bor iqrar bo'lamiz. Tarbiya jarayonida ajdodlarimiz samarali yo'l, metodlari va manbalarni qidirib hayotga tatbiq qila boshlaganlar, buning natijasida tarbiya haqida g'oyalar, nazariya va tavsiyalar paydo bo'la boshlagan. Bu pedagogika faning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Tarbiya- o'sib kelayotgan avlodlarda hosil qilingan bilimlar asosida aqliy kamolot va dunyoqarashini, insoniy e'tiqod, burch va ma'suliyatini jamiyatimiz kishilariga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarni yaratishdagi maqsadni ifodalaydi.

Ta'lim- maxsus tayyorlangan kishilar rahbarligida o'tkaziladigan o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantiradigan, bilish qobiliyatini o'stiradigan, ularning dunyoqarashini kengaytiradigan jarayondir.

Xulosa qilib shuni aytish joziki, ta'lim jarayoniga kirishdan oldin tarbiya jayonidan muvafaqqiyatli o'tish lozim. U nafqat kichik yoshdagi bola uchun balki, maktab yoshidagi o'smirin uchun ham, har doim beradigan tavsiyamiz bu tarbiyaning o'ziga yaqin do'st qilib olishi lozim. Agar, unday do'stimiz bo'lmasa ta'lim yo'lga ham kirishimiz qiyin. Tarbiya va ta'lim ahamiyati va bu jarayonining muhimligi haqida ko'p fikr va mulohazalar yuritamiz. Hayotimizda katta ahamiyatga ega bo'lgan bu ikki jarayon ham kelajagimiz uchun muhim va ahamiyatlidir. O'quvchining umumiy madaniyati uning rivojlanishi va kasbiy o'sishi uchun eng kerakli bo'lgan jarayon bu ta'lim-tarbiyadir. Pedagogik jarayinni rivojlantirish uchun tinimsiz o'qib o'rganish va o'rganganlarni amaliyotga tatbiq eta olishi ham kerak. Jumladan, turli xil metodlar va nazariy ma'lumotlarni ko'paytirish va boshqa fanlar bilan bog'lagan holda bu jarayonni amalga oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Atoyeva N., Salayeva M., Xasanov S. Umumiy pedagogika. O'quv qo'llanma.- Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2013.-860 b.

³¹ Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedaogika. Darslik.-T.: Sahnhof, 2023.- 416b. –B.27.

2. Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedaogika. Darslik.-T.: Sahhof, 2023.- 416b. – B.27.

3. O'zbekistoning yangi tarqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6108-son Farmoni. 2020-yil 6-noyabr.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TA'LIM -TARBIYA TIZIMINING YANGI MUAMMOLARI

Mamedova Regina Maratovna

Chirchiq DPU talabasi

Djabbarova Feruza Odilovna

Chirchiq DPU katta o'qituvchisi

XXI asr insoniyat tarixida raqamli texnologiyalar asri sifatida e'tirof etilmoqda. Raqamli transformatsiya hayotning barcha sohalariga chuqur kirib bordi va pedagogik jarayon ham bundan mustasno emas. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimida yuzaga kelayotgan dolzarb muammolarning katta qismi zamonaviy axborot texnologiyalari bilan bevosita bog'liq. Bir tomondan, internet va masofaviy ta'lim imkoniyatlari o'quvchi va talabalar uchun cheksiz bilim manbalarini taqdim etsa, boshqa tomondan, noto'g'ri axborot, virtual muhitga qaramlik va axborot xurujlari yoshlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli muhitning pedagogik jarayonga kirib kelishi ta'lim samaradorligini oshirish bilan birga, yangi muammolarni ham yuzaga chiqarmoqda. Masalan, masofaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning intizomi, bilimni nazorat qilish mexanizmlari va shaxsiylashtirilgan yondashuvni ta'minlash o'qituvchilar uchun katta qiyinchilik tug'dirmoqda. Shu bois pedagogik jarayonni innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish jarayoni ilmiy asoslangan yechimlarni talab etadi.

Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar hayotida alohida o'rin egallab, ularning dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvorini shakllantiruvchi kuchli omilga aylandi. TikTok, Instagram, Telegram kabi platformalar yoshlarning bo'sh vaqtini egallabgina qolmay, balki ularning bilim olish, muloqot qilish va ma'naviy rivojlanish jarayoniga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Bu jarayon ikki tomonlama xususiyatga ega: bir tomondan, ijtimoiy tarmoqlar o'quvchilarni yangi bilim va axborotlar bilan tanishtirsa, ikkinchi tomondan, ma'naviy bo'shliq, begona g'oyalarga ta'sirchanlik, agressivlik va individualizmni kuchaytirishi mumkin. Bugungi kunda pedagogik jarayon oldida turgan eng katta vazifalardan biri - yoshlarni ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanishga, axborot oqimini tahlil qilishga, tanqidiy fikrlashga va milliy qadriyatlarga sodiq qolishga o'rgatishdir. Shu bilan birga, ota-onalar, maktab va jamiyatning o'zaro hamkorligi ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlaydigan muhim omil hisoblanadi.

Keltirilgan jihatlar shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya davrida ta'lim-tarbiya tizimining dolzarb muammolarini hal etish uchun integratsion yondashuv, innovatsion

metodlar va milliy-ma'naviy qadriyatlarga tayanish zarur. Bu yo'nalishda olib boriladigan ilmiy izlanishlar pedagogik jarayonni zamonaviy talablar asosida takomillashtirish va yoshlarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Birinchi navbatda, ta'lim va tarbiyada **shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni** keng joriy etish zarur. Bu o'quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki faol subyekt sifatida shakllantiradi. O'quvchi o'z qiziqishi, qobiliyati va ehtiyojidan kelib chiqib o'qituvchining yo'naltiruvchi rahbarligi ostida ta'lim oladi. Bunday yondashuv ularning ijodkorlik va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Ikkinchi muhim masala – **oila va maktab hamkorligi**. Ota-onalar farzand tarbiyasida faqat nazoratchi emas, balki bevosita sherik bo'lishi kerak. O'qituvchi va ota-onaning hamkorlikdagi yondashuvi ta'lim-tarbiya jarayonini samarali qiladi.

Uchinchi muammo – **milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi**. Globallashuv sharoitida yoshlar ongiga begona g'oyalar tez kirib kelmoqda. Shu sababli ta'lim jarayonida milliy qadriyatlar asosida tarbiya berish, bir vaqtning o'zida umuminsoniy qadriyatlarni ham singdirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Milliy madaniyatni zamonaviy usullar bilan targ'ib qilish – yoshlar ongida milliy o'zlikni saqlashning samarali yo'lidir.

To'rtinchidan, ta'lim-tarbiya tizimida **axborot madaniyatini** shakllantirish zarur. Yoshlar internet va ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanishni, ishonchli manbalarni tanlashni, yolg'on axborot va zararli g'oyalardan himoyalaniшни o'rganishi kerak.

Beshinchidan, ta'lim-tarbiya jarayonida **o'qituvchining shaxsiy namunasining** roli alohida ta'kidlanadi. O'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki yoshlar uchun ma'naviy yo'lboshchi, hayotiy qarashlarni shakllantiruvchi tarbiyachi bo'lishi zarur.

Xulosa

Ta'lim-tarbiya tizimi har bir jamiyatning asosiy tayanchi bo'lib, uning kelajak taraqqiyoti avlodlarning bilim va tarbiyasiga bog'liqdir. XXI asrda yuz berayotgan ijtimoiy o'zgarishlar, globallashuv va madaniyatlararo aloqalarning kuchayishi pedagogik jarayon oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimida bir qator dolzarb muammolar mavjud. Ulardan eng muhimlari - o'quvchilarda motivatsiya pasayishi, ijtimoiy muhitning salbiy ta'siri, oila va maktab hamkorligining sustligi, tarbiyaviy ishlarning yetarli darajada tizimlashtirilmaganligidir. Shu bilan birga, globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, yoshlarni ma'naviy bo'shliqdan himoya qilish ham muhim masalalardan biridir. Pedagogik jarayon samaradorligini ta'minlash uchun, avvalo, ta'lim va tarbiya uyg'unligini kuchaytirish zarur. Bu borada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, tarbiyaning milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida olib borilishi, oila-maktab-jamiyat hamkorligining mustahkamlanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijtimoiy mas'uliyat va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu jarayonda o'qituvchining shaxsiy namunasining o'rni beqiyosdir. Chunki tarbiyachi nafaqat bilim beruvchi, balki yoshlar ongida to'g'ri hayotiy qarashlarni shakllantiruvchi shaxsdir.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim-tarbiya tizimidagi dolzarb muammolarni hal qilish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

1. Oila, maktab va jamiyatning hamkorligini mustahkamlash.
 2. Tarbiyada milliy qadriyatlar bilan bir qatorda umuminsoniy g'oyalarni uyg'unlashtirish.
 3. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limni keng joriy etish.
 4. O'quvchilarda mustaqil fikrlash va mas'uliyat hissini shakllantirish.
- Mazkur yondashuvlar asosida ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish orqali jamiyat uchun barkamol, bilimli va ma'naviy yetuk avlodni voyaga yetkazish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dewey J. *Experience and Education*. New York: Macmillan, 1938.
2. Coyle D., Hood P., Marsh D. *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge: CUP, 2010.
3. Vygotsky L.S. *Thought and Language*. Cambridge: MIT Press, 1986.
4. Cummins J. *Language, Power and Pedagogy*. Multilingual Matters, 2000.
5. Krashen S. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon, 1982.
6. Toffler A. *The Third Wave*. New York: Bantam Books, 1980.
7. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
8. UNESCO Report. *Education in a Digital World*. Paris: UNESCO Publishing, 021.

TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA OILANING ROLI VA UNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI

Haydarova Jasmina Baxromovna
ChDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
3-kurs talabasi
jasminahaydarova@gmail.com

Ta'lim va tarbiya jarayoni jamiyatning eng muhim ijtimoiy jarayonlaridan biridir. Ushbu jarayonda oilaning roli alohida ahamiyatga ega, chunki bola shaxsiyati, uning axloqiy, madaniy va intellektual rivojlanishi aynan oilada shakllanadi. Oilaning tarbiyaviy vazifalari va ta'lim jarayonidagi roli zamonaviy pedagogika nazariyasida keng muhokama qilinadi. Shu bilan birga, oilaning o'ziga xos pedagogik muammolari ham mavjud bo'lib, ularni hal qilish ta'lim-tarbiya sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada oilaning ta'lim-tarbiya jarayonidagi roli va unga bog'liq pedagogik muammolar tahlil qilinadi.

Oila – insonning birinchi ijtimoiy muhitidir. Bola oilada birinchi marta jamiyat qoidalari, axloqiy normalar, madaniyat bilan tanishadi. Shu sababli, ta'lim va tarbiya jarayonida oilaning roli beqiyosdir. Oilada ota-ona tarbiyasi bolada milliy qadriyatlar,

vatanparvarlik, hurmat va mehr-oqibat kabi insoniy xislatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Aynan oila tarbiyasi orqali bola o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida anglay boshlaydi.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonida oilaning ishtiroki nafaqat ijobiy, balki muayyan muammolar bilan ham to'qnash kelmoqda. Iqtisodiy qiyinchiliklar, ota-onalarning ish bilan haddan tashqari bandligi, axborot texnologiyalarining haddan tashqari ta'siri, ijtimoiy tarmoqlarda bolalarga nomaqbul kontentlarning mavjudligi bu muammolar qatoriga kiradi. Ko'plab hollarda ota-onalar farzand tarbiyasi bilan yetarli darajada shug'ullana olmayapti, bu esa bolalarning xulq-atvori va o'qishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bundan tashqari, oilada sog'lom psixologik muhitning yetishmasligi – ya'ni ota-ona o'rtasidagi ziddiyatlar, oilaviy zo'ravonlik, e'tiborsizlik bolada ruhiy bosimlar, ishonchsizlik, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Bunday holatlarda bola maktabga, o'qituvchilarga va jamiyatga nisbatan befarq, yakkalanib qolgan bo'ladi. Shu sababli, oiladagi muhit ta'lim-tarbiya natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy pedagogikada "oila – maktab – jamiyat" uchligi muhim tushuncha sifatida qaraladi. Bu degani, bola tarbiyasida nafaqat o'qituvchi, balki ota-ona va jamiyat vakillari ham faol ishtirok etishi lozim. Ayniqsa, ota-onalarning pedagogik bilim va ko'nikmalari yetarli bo'lishi farzandning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlaydi. Afsuski, aksariyat ota-onalar hali ham tarbiyada eski stereotiplarga, jazoga asoslangan yondashuvlarga amal qilishmoqda, bu esa bolalarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Oilada shaxsni axloqiy shakllantirish bolaning tug'ilishidan boshlanadi. U ko'pgina omillar ta'sirida tarkib topadi. Bu omillar oilaviy munosabatlar характери,

ota-onalarning namunasi, ulardagi umumta'lim darajasi, umummadaniy saviyasi hamda ularning pedagogik madaniyati, va nihoyat, oilaviy hayotning tashkil etilishidan iborat. Bu omillar oilada bolani axloqiy tarbiyalashning mazmunini tashkil etadi va ular bir qator pedagogik xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Bular quyidagilardan iborat:

1. Ayrim oilalarda bolalarning tarbiyasi faqat onalar zimmasida, otalar esa bu ishdan o'zlarini chetga oladilar. Go'yo farzandlarini bog'cha, maktab tarbiyalab berishi shart. Tarixiy tajriba shundan dalolat beradiki, qadimdan o'g'il bolalar tarbiyasi bilan otalar, qiz bola tarbiyasi bilan onalar shug'ullanganlar, ammo ular, asosan, erkaklar nazoratida bo'lgan;

2. Ota-onalar bolalarga birdek munosabatda bo'lishlari, bir xil mehribon va g'amxo'r, talabchan va qattiqqo'l bo'lsalar bolalar hayoti butun va mukammal bo'ladi. Biri talab qilganda, ikkinchisi yonini olsa, tarbiya buziladi. Bolalariga Shuning uchun maktab va ota-onalar o'rtasida muntazam aloqani yo'lga qo'yish, sinf rahbarlari tomonidan ota-onalar bilan pedagogik seminar va suhbatlar tashkil etish zarur. Shuningdek, ota-onalar uchun maxsus tayyorlangan pedagogik qo'llanmalar, maslahat markazlari va oilaviy psixologlar xizmatidan foydalanish ham bu borada katta foyda keltiradi. Yana bir muhim jihat – ota-onalarning o'z farzandlariga shunchaki nazorat qiluvchi emas, balki do'st va maslahatchi sifatida yondashishi tarbiyaviy muvaffaqiyatni kafolatlaydi.

Oiladagi ijobiy muhit, ota-onalarning mas'uliyati, bolaga mehr va e'tiborli munosabat – bularning barchasi ta'lim-tarbiya sifatining oshishiga olib keladi. Shuningdek, farzand tarbiyasi – bu nafaqat maktab yoki bog'cha vazifasi, balki jamiyatning har bir a'zosining muqaddas burchi ekanini anglash zarur.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim va tarbiya jarayonida oilaning roli juda katta va beqiyosdir. Oila bola shaxsining shakllanishida birinchi va eng muhim maktabdir. Biroq, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda oilalarda yuzaga kelayotgan pedagogik muammolar ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, oila va ta'lim muassasalari o'rtasida mustahkam hamkorlikni yo'lga qo'yish, ota-onalarni ta'lim-tarbiya jarayonlariga faol jalb qilish, ularni zamonaviy pedagogik bilimlar bilan ta'minlash ta'limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, yosh avlod milliy qadriyatlar asosida yetuk, barkamol shaxs sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OILA PEDAGOGIKASI (Renessans ta'lim universiteti, 2023). Ta'lim va tarbiya muammolari, o'qituvchi va tarbiya jarayoni haqida. https://renessans-edu.uz/files/books/2023-11-03-07-25-24_e7823bb4eea9ad6631827b72aad19576.pdf
2. OTA-ONALARNING PEDAGOGIK MADANIYATINI OSHIRISH (Usanov Sherzod, Sammoi.uz). Ota-onalarning tarbiyachilik madaniyati va oila tarbiya muammolari. <http://arm.sammoi.uz/library/download/812>
3. The impact of family involvement on students' social-emotional development and school engagement (Springer, 2024). Oila ishtirokining ijtimoiy-emotsional rivojlanishga ta'siri. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10212-024-00862-1>

MAJBURIY FANLARNI O'QITISH JARAYONIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING BOSHQARUV KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH TIZIMI

Karimjonova Qunduzoy

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va
texnologiyalar universiteti 2-kurs magistr
karimjonovaqunduzoy@gmail.com

Oliy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv ko'nikmasini rivojlantirish muhim ahamiyatga egadir. Chunki bo'lajak o'qituvchilar oliy ta'lim jarayonigacha boshqaruv asoslaridan nisbatan xabardor hisoblanadi. Buning uchun oliy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv ko'nikmasini rivojlantirish tizimlarini belgilab olishga maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu o'rinda majburiy (mutaxassislik) o'quv fanlarini o'qitish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv ko'nikmasini rivojlantirish tizimi tahliliga e'tiboringizni tortamiz [1].

Asosiy qism. Oliy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv ko'nikmasini rivojlantirish uchun eng avvalo ulavrga boshqaruv asoslari bo'yicha bilim berish taqozo etiladi. Bunda quyidagilarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- 1) majburiy fanlarning mavzularini boshqaruv asoslari bo'yicha boyitish;
- 2) majburiy fanlarni o'qitish jarayonida boshqaruv asoslari bo'yicha bilim berish;
- 3) majburiy fanlarni o'qitish imkoniyatlaridan keng foydalanish.

Bugungi kunda oliy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarga Umumiy pedagogika, Pedagogika nazariyasi va tarixi, Pedagogik mahorat kabi majburiy fanlar o'qitilmoqda. Mazkur fanlarni o'zlashtirish natijasida talabalarda o'qituvchilik bo'yicha kasbiy bilim va ko'nikma tarkib topadi. Shu jihatdan ushbu majburiy fanlarning mavzulari boshqaruv asoslari bo'yicha boyitilishi maqsadga muvofiq bo'ladi[2]. Boshqaruv asoslarini boshqarishni bilish, o'quvchilar bilan ishlash, o'quvchilarni yo'naltirish, o'quvchilarni rag'batlantirish, o'quvchilar guruhini yo'naltirish kabi bilimlar majmui tashkil qiladi. Bunday bilimlar majmui bilan majburiy fanlarning mavzulari bilan boyitilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, Pedagogik mahorat o'quv fanini o'qitish jarayonida bo'lajak o'qituvchilar boshqaruv asoslari bo'yicha bilim bilan tanishtirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki ta'lim va tarbiya jarayonini hamda o'quvchilarni boshqarish bo'lajak o'qituvchlarning pedagogik mahorati tarkibiga kiradi. Agar majburiy fanlarni o'qitish jarayonida bo'lajak o'qituvchilar boshqaruv asoslari bo'yicha bilim bilan tanishtirilsa, ularning kasbiy bilim va ko'nikmalari ko'lami kengayadi [3].

Boshqaruv asoslari bo'yicha bilim berish jarayonida talabalar guruhi bilan ishlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Unga ko'ra, har bir kurs talabalari guruhlariga bo'linishi va boshqaruv asosari bo'yicha o'zlashtirgan bilimlarin namoyon etuvchi treninglar, bahslar va savol-javoblar o'tkazishi amaliy samarali hisoblanadi. Talabalar guruhi bunday ishlash jarayonida bir-birlaridan bilmaganlarini o'rganadi va bilganlarini tajribadan o'tkazadi. Shu sababli majburiy fanlarni o'qitish jarayonida bunday amaliy vositalardan foydalangan holda bo'lajak o'qituvchilarga boshqaruv asoslari bo'yicha bilim berish maqsadga muvofiq bo'ladi. Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilar boshqaruv asoslarini qiziqish bilan qabul qilvdi va ularni o'rganishga qiziqishadi. Shu sababli majburiy fanlarni o'qitish jarayonida bunday tadbirlarni amalga oshirish muhim amaliy imkoniyatlarni beradi.

Oliy ta'lim jarayonida majburiy fanlarni o'qitish imkoniyatlaridan oqilona foydalanish kerak. Bunday imkoniyatlar an'anaviy ta'lim, onlayn ta'lim va masofaviy ta'lim kabi shakllarni qamrab oladi. Bunday ta'lim shakllaridan foydalangan holda majburiy fanlarni o'qitish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv asoslari bo'yicha bilimlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga egadir. Misol uchun, talabalarga eng avvalo boshqaruv tuzilmalari to'g'risida ma'lumot berish kutilgan samarani beradi. Masalan, mamlakatimizda Prezident davlat rahbari hisoblanadi, Bosh vazir hukumat boshlig'i, Oliy Majlis palatalarining raislari vakillik rahbari hisoblanadi, tuman va shahar hamda viloyat hokimlari shu hududlardagi ijro hokimiyati, ya'ni Prezident va Vazirlar Mahkamasining vakillari hisoblanadi. Bundan tashqari, hukumatni tashkil qiluvchi vazirliklarning hududlardagi bo'limlari ham mavjud. Bularning barchasi sohalar bo'yicha boshqaruvni amalga oshiradi.

Bunday ma'lumotlar bo'lajak o'qituvchilar uchun amaliy ahamiyatga egaligini eslatib o'tish kerak.

Bo'lajak o'qituvchilarga mutaxassislik, ya'ni majburiy fanlarni o'qitish jarayonida boshqaruv bo'yicha bilim berish muhim amaliy ahamiyatga egadir. Bunda quyidagi masalalarga e'tibor qaratish kerak: boshqaruv asoslarini o'rgatish, mustaqil boshqarish ko'nikmasini tarkib toptirish va bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv layoqatini rivojlantirish. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, har bir bo'lajak o'qituvchida muayyan darajada boshqaruv asoslari bo'yicha layoqat ko'nikmasi mavjud bo'ladi. Yubunday layoqat ko'nikmasi umumiy o'rta ta'lim jarayonida va bo'lajak o'qituvchilarning umumiy faoliyat davrida tarkib topgan bo'ladi. Shu jihatdan mutafakkirlar va pedagog olimlarning fikricha, har bir shaxsda mavjud tabiiy boshqaruv layoqatini rivojlantirish asosida ularni boshqaruv bo'yicha bilimlarini tarkib toptirish mumkin. Masalan, italyan mutafakkiri Nikolo Makiyavelli "Hukmdor" pedagogik risolasida har bir shaxsda boshqaruv layoqati tug'ma va tabiiy bo'lishini asoslab ko'rsatadi. Bunda u bolaning har bir manfaatlari bo'yicha talab qilish odatini misol sifatida ko'rsatib, aynan mana shunday xatti-harakat negizida boshqaruv layoqat mavjud degan xulosaga keoladi. Demak, bo'lajak o'qituvchilarning har birida boshqaruv layoqati mavjudligini hisobga olib, ularni boshqaruv asoslari bo'yicha bilimlar bilan qurollantirish mumkin [4].

Oliy ta'lim jarayonida boshqaruv bo'yicha bilim berish va bunda majburiy (mutaxassislik) fanlarining imkoniyatlaridan foydalanishga doir *yangi yondashuvlarga* asoslanish dolzarb bo'lib turibdi. Shu sababli bu borada quyidagilarga amal qilish maqsadga muvofiq bo'ladi:

a) majburiy o'quv fanlari darsliklari va o'quv materiallarini ta'limni boshqarishga oid asoslar hamda metodikalar bilan boyitish;

b) majburiy o'quv fanlari to'garaklarida bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv bilimlarini kuchaytirishga qaratilgan treninglarni muntazam o'tkazib borish;

v) boshqaruvga oid qiziqishi va layoqati bo'lgan bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv bo'yicha bilimlarini maqsadli rivojlantirish [5].

Aynan mana shunday metodikaga asoslanish oliy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv bo'yicha bilimlarini tarkib toptirish va rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'linadi. Chunki bugungi kunda majburiy o'quv fanlarida bo'lajak o'qituvchilarning ta'limiy va tarbiyaviy ko'nikmalari yuksak darajada tarkib toptirilgani holda, ularning ta'limni boshqarishga oid bilimlari umumiy xususiyatlarga ega bo'lib qolayotganini eslatib o'tish joiz. Shu sababli har bir oliy pedagogik ta'lim muassasasida bu masaladi individual yondashuvning mavjud bo'lishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv bilimida ta'lim boshqaruvining moliyaviy asoslari va pedagogik boshqaruv texnologiyalari bilan tanishtirish ham ularning imkonimyatlarini kengaytiradi. Hozirgi zamon ta'limga oid islohotlari ana shunday yondashuvlarga asoslanishni tavqoza etmoqda.

E'tibor berilsa, majburiy fanlarni o'qitish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarga boshqaruv asoslari bo'yicha bilim berish keng imkoniyatlarga ega. Bunda majburiy o'quv fanlarining dasturlari va o'quv adabiyotlarini boshqaruv asoslari bo'yicha bilimlar majmui

bilan boyitish dolzarb bo'lib turganligini eslatib o'tish joiz. Shu sababli bizning yondashuvimizga ko'ra, mazkur masala bo'yicha individual yondashuvga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. –Toshkent, 2023
2. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A Pedagogika nazariyasi T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, Darslik 2008.
3. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2006.
4. Sharifxo'jayev M., Abdullayev Yo. Menejment. Darslik. –T.: O'qituvchi, 2001.
5. Raximova D. Strategik menejment. –Toshkent, 2022

BOSHLANG'ICH SINFLARNI O'QITISHDA KLASSTER METODINING AHAMIYATI

Qurbonova Bonu Rustam qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim

nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi.

qurbonovagozal@gmail.com

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida imkoniyat yaratilmoqda. Ta'lim muassasalarida keng qo'llanayotgan Klaster ta'lim tarbiya jarayonini bir butun holatda amalga oshirishda muammolarni yechishda dars jarayonini oqilona tashkil qilishda o'z samarasini ko'rsatadi. Bu usulning afzalligi shundaki, o'quvchini mustaqil fikrlashga o'rgatib, mustaqil hayotga tayyorlaydi. O'qitishning klaster usullarini tanlashda ta'lim maqsadi, ta'lim oluvchilarning soni va imkoniyatlari, o'quv muassasasining o'quv-moddiy sharoiti, ta'limning davomiyligi, o'qituvchining pedagogik mahorati va boshqalar e'tiborga olinadi. Klaster metodini amalga oshirishda yangi mavzuning asosiy tushunchasi aylanma shaklidagi chizma ichiga yoziladi. Mazkur metod turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalarni fikrlash, aniqlashda amalga oshiriladi. Ushbu jarayonlar ta'lim oluvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilishiga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi. Klaster metodi aniq obyektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. O'qitish jarayonida amalga oshiriladigan bu metod puxta o'ylangn strategiya bo'lib undan o'quvchi bilan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar jarayonida foydalanish mumkin.

Hozirgi kunda ta'lim beruvchi, ta'lim oluvchilarga axborot beradi va ma'lumotlar uzatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlash va idrok etish qobiliyati rivojlanib

boradi. Ta'lim olish jarayoni turli xil metodlarga tayangan holda kechadi. Dars jarayonlari klaster metodi orqali tashkil etilsa, kerakli natijalarga erishish mumkin. O'qitishdan ko'zlangan maqsad bu davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim va ko'nikmalarni o'quvchiga yetkazishdan iboratdir. Qachonki o'quvchi tomonidan bilim qabul qilinsa va tushunib yetilsa yoki o'quvchi malaka oshirish uchun mo'ljallangan topshiriqlarni amalda namoyish etib bera olsagina, o'qitish muvaffaqiyatli kechdi, deb hisoblasa bo'ladi.³²

Metod-yunoncha "metodos" so'zidan olingan bo'lib "taraqqiyot yo'li" degan ma'noni bildiradi. Ta'lim metodi- ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchining ma'lum maqsadga qaratilgan, birgalikdagi faoliyatini tashkil etishning muayyan tizimga va tartibga solingan yo'l-yo'rig'i sifatida ta'riflash mumkin. Ta'lim metodi ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning aniq maqsadga erishishiga qaratilgan birgalikdagi faoliyatlarining usulidir.³³

Klaster metodi- pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shaki bo'lib, u ta'lim oluvchilarga ixtiyoriy muammo yuzasidan erkin, ochiq o'ylash va fikrlarni bimalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Mazkur metod turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi³⁴. Klaster metodi deganda- ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida bo'lgan ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi o'qish jarayoni davomida faol ishtirok etadi. Ushbu jarayonda ta'lim oluvchilar o'qib o'rganishi yuqori darajada bo'lishini, egallagan bilimlarni maqsad va ehtiyojlariga muvofiqlashtirishda tashabbuskorligi va ma'suliyat, qo'llab-quvvatlash amalda bajarish orqali fikr mulohazalar qilish qobiliyatini rivojlantiradi. O'qitish jarayonida klaster metodlardan foydalanish o'ziga xos xususiyatga ega. Klaster so'zi- inglizchadan olingan bo'lib g'uncha, bog'lam, tarmoqlashtirish ma'nolarini bildiradi.

Klaster metodini ona tili darslarida qo'llashning foydali taraflari katta ahamiyatga ega. Misol tariqasida, boshlang'ich sinf ona tili darslarida klaster metodi orqali so'z turkumlarini bir-biridan ajratish va ularni tarmoqlashtirish orqali tushuntirish natija beradi. Sifat so'z turkumi misolida uni klaster orqali ochib berish va kengroq tushunchalardan foydalanish mumkin. Sifat so'z turkumi, uning xususiyatlari, ma'no turlari, grammatik va leksik jihatlarini, daraja kategoriyalarini alohida klaster shakliga keltirib ularga misollar topish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarini topqirlikka undaydi. Ularning farqli va o'xshash taraflarini ochib berishga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z ustida ishlagan, zamon bilan hamnafas, interfaol texnologiyalarni, metodlarni yaxshi bilishi, uni tahlil qila olishi, yangiliklar yaratishi, o'zida barcha pedagogik mahoratlarni jamlay olishi juda muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun darsni tashkil etish jarayonida barcha o'quvchilarga

³² Himmataliyev Do'stnazar Valiyeva Shahnoza Abrorxujayevaning TA'LIM JARAYONIDA KLASSTER METODIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS AHAMIYATI maqolasidan volume-9_Issue-1 November 2022

³³ Shohida Rahmatullayevna Mahkamova Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti, "Musika ta'limi" mudirining TA'LIM JARAYONIDA KLASSTER METODINING MAZMUN MOHIYATI maqolasi 150.

³⁴ <https://uz.wikipedia.org>

tushunarli, oson va qiziqarli bo'lgan usullarni tanlashi va qo'llay olishi, ko'rgazmali qurollardan foydalanishi, ta'lim oluvchilarni ijodiy, mustaqil ishlashga undashi, pedagogik texnologiyalardan to'g'ri va unumli foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Dars samaradorligini oshirishda har bir pedagog ta'lim oluvchilarning qiziqishlari, fikrlash hamda qobiliyatlarini, ta'lim samaradorligini oshirishda klaster metodidan foydalangan holatda, o'z pedagogik texnologiyalarini yaratib, ularni dars davomida qo'llash orqali dars samaradorligini oshirishga erishiladi. Boshlang'ich sinflarda klaster metodidan foydalanishning qulay usullari shundan iboratki, qisqa vaqt ichida chizma orqali mavzuni tushuntirish va mavzuni mustahkamlashga yangi mavzuni, qiziqarli tashkil etishga, o'quvchilarning diqqat e'tiborini jalb qilishga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Himmataliyev Do'stnazar Valiyeva Shahnoza Abrorxujayevaning TA'LIM JARAYONIDA KLASSTER METODIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS AHAMIYATI maqolasidan volume-9_Issue-1November 2022
2. Shohida Rahmatullayevna Mahkamova Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti, "Musiqqa ta'limi" mudirining TA'LIM JARAYONIDA KLASSTER METODINING MAZMUN MOHIYATI maqolasi 150.
- 3.<https://uz.wikipedia.org>

PEDAGOG KADRLARNING KASBIY KOMPETENTSIYASINI OSHIRISH VA MALAKASIGA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY TALABLAR

Eshimbetova Dinora Karimboy qizi

Soatova Gulshod Ne'matjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

3-bosqich talabalari

eshimbetovadinora8@gmail.com

gulshodasoatova840@gmail.com

Zamonaviy dunyoda ta'lim tizimi jamiyatning rivojlanishi va iqtisodiy o'sishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shu bois, pedagog kadrlarning kasbiy kompetentsiyasini doimiy oshirish va ularga qo'yiladigan malaka talablarini yangilash masalasi dolzarb ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda. Globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, sun'iy intellekt va masofaviy o'qitish tizimlarining keng tarqalishi ta'lim sohasidagi mutaxassislarning malakasini yangi darajaga ko'tarishni talab etmoqda. Masalan, UNESCO va Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 21-asrda pedagoglar nafaqat fan bilimi, balki raqamli savodxonlik, emotsional intellekt va innovatsion yondashuvlarga ega bo'lishlari zarur, chunki bu yosh avlodni global raqobatbardoshlikka tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham bu tendentsiyalar o'z aksini topmoqda. Milliy ta'lim siyosati doirasida pedagoglarning malakasini oshirish bo'yicha qator dasturlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida»gi PF-5789, 27.08.2019 qarorida “Rahbar va pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini muntazam oshirish asosida ularning ilmiy va amaliy tadqiqotlar, texnologik taraqqiyot hamda o'qitilayotgan fanlar bo'yicha innovatsiyalar, shuningdek o'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari sohalaridagi ko'nikmalarini rivojlantirish;”³⁵, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 11.07.2024 yildagi 415-sonli qarorida “Oliy ta'lim tashkilotlari rahbar hamda pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish ta'lim tashkilotlarining tashkiliy hamda o'quv-metodik faoliyatini muvofiqlashtirish; oliy ta'lim tashkilotlari hamda akademik litseylar rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarini hamda oliy ta'lim tashkilotlarining rahbar kadrlari zaxirasiga nomzodlarni maqsadli o'qitishni tashkil etish; ta'lim sifatini zamonaviy talablarga muvofiq ta'minlash uchun oliy ta'lim tashkilotlari hamda akademik litseylar rahbar va pedagog kadrlarining kasbiy bilim, ko'nikma va mahoratini uzluksiz oshirib borish mexanizmlarini joriy etish”³⁶ kabi vazifalar belgilangan.

Pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasi ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini belgilab beradigan strategik jarayon hisoblanib, ushbu kompetensiyalar nafaqat fan bo'yicha chuqur bilim, balki ta'limiy-metodik, axborot-kommunikativ, ijtimoiy-axloqiy va innovatsion faoliyat yuritish ko'nikmalarini qamrab oladi. Bugungi kunda o'qituvchining malakasini oshirish jarayoni tizimli, uzluksiz va xalqaro standartlar talablariga mos tarzda tashkil etilishi lozim.

Pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasiga qo'yiladigan zamonaviy talablar:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-son Farmoniga binoan ;

Maktab o'quvchilarining bilimi va ko'nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o'quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, maktab ta'limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarini barpo etish maqsadida, shuningdek, 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini “Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq belgilangan.³⁷

Masalan, 21-asr ta'limida o'qituvchilar nafaqat fan bilimini o'rgatishi, balki o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va global muammolarga moslashish ko'nikmalarini shakllantirishi zarur. Raqamli texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt va masofaviy o'qitish vositalari pedagoglarning asosiy kompetensiyasiga aylangan, chunki pandemiya davrida ta'limning onlayn formatga o'tishi bu talablarni yanada kuchaytirdi.

³⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 27.08.2019 yildagi PF-5789-son

³⁶ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 11.07.2024 yildagi 415-son

³⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son

O'zbekiston kontekstida bu talablar milliy qonunchilik va strategiyalarda aks etgan. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishga qo'yiladigan davlat talablari (2006-yilgi 25-sonli hujjat) pedagoglarning doimiy rivojlanishini taqozo etadi. Bu talablarga ko'ra, pedagoglar kasbiy kompetentsiyani oshirish uchun raqamli texnologiyalar, pedagogik deontologiya (kasbiy etika) va kvalimetriya (baholash tizimi) kabi sohalarda malaka oshirishi kerak. Zamonaviy talablar orasida inkluziv ta'lim, ekologik savodxonlik va emotsional intellekt rivoji alohida o'rin tutadi, chunki ular yosh avlodni global raqobatbardoshlikka tayyorlaydi.

Davlat ta'lim siyosatida pedagoglar malakasini oshirish maqsadida, "O'zbekiston – 2030" strategiyasi pedagog kadrlar maqomini oshirish va ularning bilimi va malakasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishni maqsad qilgan. Strategiyaga ko'ra,³⁸ maktabgacha ta'lim tashkilotlari va umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi pedagog xodimlarining o'rtacha ish haqini 2 barobar oshirish va 500 ming nafar pedagogning malakasini uzluksiz oshirish rejalashtirilgan. Shuningdek, advokatlar va boshqa kasb egalari kabi pedagoglar uchun malaka oshirishning zamonaviy va xalqaro standartlarga mos tizimini joriy etish ko'zda tutilgan.

Bugungi kunda davlat maktablarida o'qituvchilar uchun kasbiy sertifikatsiya tizimi keng joriy etildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 12.02.2024 yildagi 87-son qarorida belgilab qo'yilgan 2023/2024 o'quv yilidan boshlab pedagogik kasblarga birinchi marta ishga qabul qilinadigan oliy ma'lumotli talabgorlar stajyor-o'qituvchi sifatida faoliyat yuritishi va ular ishga qabul qilingan vaqtdan boshlab bir yil muddat davomida kasbiy sertifikatga ega bo'lishi talab etilishi tilga olingan. Shunday ekan, kelajak pedagogi yosh avlodga bilim berishda kuchli bilim bilan qurollanga, hamda xalqaro talablarga javob bera oladigan ko'nikmalarga ega bo'lishi zarurdir. Har qanday pedagogning ifaoliyati taqsinga loyiq. Yurt kelajagi va jamiyat rivoji uchun o'z hissasini qo'shayotgan, kelajak avlodlarni akademik bilimlarini oshirishda xizmat qilayotgan o'qituvchilar uchun yaratilayotgan imtiyozlardan to'g'ri foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida» 27.08.2019 yildagi PF-5789-son Farmoni,
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim tashkilotlari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 11.07.2024 yildagi 415-son qarori,
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi 11.05.2022 yildagi PF-134-son Farmoni,

³⁸ "O'zbekiston — 2030" strategiyasi

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030" strategiyasi"
11.09.2023 yildagi PF-158-son Farmoni,

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNING DOLZARBLIGI

Fayazova Diloram Tuychiyevna o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ro'ziyeva Nigora Shuxrat qizi, Bozorboyeva Kamolaxon Saxobiddin qizi,

Nurmaxmatova Komilabonu Tuymurodovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

2 kurs talabalari

2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi „Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risidagi 187-son qarorida [2] davlat yoshlar siyosatini takomillashtirish, intellektual rivojlangan yosh avlodni tabiyalash, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifati va uni baholashning xalqaro standartlarini joriy etish orqali tubdan yaxshilash, yoshlarda mustaqil va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish bo'yicha ustuvor vazifalar belgilab berildi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlari yozma darslarda yaqqol namoyon bo'ladi. Mantiqiy fikrlash jarayoni quyidagi xususiyatlarga ega:

- mantiqiy fikrlash savol berish va masalani yechish jarayonidan boshlanadi;
- mantiqiy fikrlash muhitini yaratish uchun o'quvchilar uchun aniq dalillar keltirishi kerak.

S.S.G'ulomovning ta'kidlashicha, yozuv jarayonida fikrlashni kuzatish mumkin va o'qituvchi uchun ham qulaylik yaratadi. Yozayotgan o'quvchi doimo faol bo'ladi. U doim mustaqil fikrlaydi va bunda o'zida mavjud bo'lgan barcha bilimlardan foydalanadi. O'quvchi o'z fikrini mustahkamlash uchun yetarli darajadagi ishonchli dalillarni keltira oladi. Bundan tashqari u o'z tabiati jihatidan ijtimoiy xarakterga ega bo'ladi. Chunki xat yozuvchi shaxs uni o'qiydigan ga mo'ljallab yozadi. O'quvchi uchun eng qimmatlisi-o'qituvchining uning ishiga qiziqishi va unga hurmat bilan qarashi, o'z fikrlari to'g'risida sinfdoshlari, boshqa o'qituvchilar, ota-onalar va hatoo notanish kishilat bilan o'rtoqlashish imkoniyatiga ega bo'lganligidir. Shuning uchun ham yozma ishlarning mavzulari muayyan izchillikka ega bo'lib, o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni izchil rivojlantirish imkoniyatini yaratish kerak.

Innovatsion texnologiyalar yordamida tashkil etilgan o'quv jarayonida o'quvchida mantiqiy fikrlash ko'nikmalari quyidagi bosqichlarda shakllanadi:

- o'quvchilarda bilim olishga bo'lgan qiziqish va ishtiyoqni uyg'otish;
- ularga olingan bilimlarni tushunish imkoniyatini berish;

- kuzatishnirag'batlantirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlash jarayoni ularda mustaqil fikrlashga moyillik paydo bo'lgan bosqichdan boshlanadi. O'quv jarayonida o'quvchilarda taqdim etilgan bilimlarga qiziqish paydo bo'ladi va vaziyatni tasavvur qilish uchun ularga aniq savollar beriladi. Ikkinchi bosqichda o'quvchilar o'z olgan bilimlarining mohiyatini tushuna boshlaydilar. Bu jarayonda o'quvchilar erishgan yutuqlari uchun taqdirlanadilar. Natijada, ularning izlanish sifatlari hal qilina boshlaydi. Uchinchi bosqichda o'quvchilar hodisalarni umumlashtirish, taqqoslash, baholash, olgan bilimlarini yangi vaziyatlarda qo'llash, olingan ma'lumotlarni kuzatish, muhokamalarda qatnashish va o'z fikrlarini himoya qilishni o'rganadilar. Ko'nikmalar shakllana boshlaydi. Birinchi bosqich boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy kuzatishi uchun muhim ahamiyatga ega. Bu davrda o'quvchilarda yangi bilimlarni egallashga, maqsadlariga erishishga intilish kuchli bo'ladi.

Bu bosqichda mantiqiy fikrlash faoliyatining bir necha turlari amalga oshiriladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar muayyan mavzu to'g'risida bilganlarini esga olishda faol ishtirok etadi. Bu esa ularni o'z bilimlarini tahlil qilish va o'rganilgan mavzu haqida o'ylashga undaydi. O'quv-biluv jarayonida o'quvchilarga taqdim etilgan yangi axborotlar ular o'zlashtirgan bilimlar bilan bog'lanib, mantiqiy fikrlash manbayini hosil qiladi. Natijada o'quvchilarning bilim zaxirasi tasavvurlari kengayadi.

Mantiqiy fikrlash uchun moyillik hosil qilish bosqichining ikkinchi maqsadi o'quvchilarda taqdim etilgan axborotni tezkorlik bilan idrok etishga qiziqishni kuchaytirishdan iborat. Chunki o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmasini hosil qilish jarayoni o'ziga xos pedagogic faoliyatni talab qiladi.

Mantiqiy fikrlash ko'nikmalarining shakllanishi o'quvchiga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- o'quvchilarning fikrlash jarayoni tezlashadi;
- o'quvchilar o'z oldiga aniq maqsadlar qo'ya boshlaydi va ularga erishish yo'llarini izlaydi;
- o'quvchilar bir-biri bilan faol muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'la boshlaydilar;
- o'quvchilarning bilim olishga, yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishga qiziqishini oshirish;
- o'quvchilarning o'quv jarayonida faolligi;
- o'quvchilarda ular orasida paydo bo'ladigan turli fikrlarni tinglashga, kuzatishga ishtiyoqi ortadi;
- o'quvchilar o'z fikrlarini dadil bayon etishlari kerak;
- o'quvchilar olgan bilim va tushunchalarini qayta ishlay oladilar va undan fikr bildirishda foydalana oladilar

Mantiqiy tafakkurni shakllantirishda o'quvchilar bilan guruhda ishlashdan kutilgan samaraga erishish mumkin. Ularning muloqot qilish, fikrlash, mustaqil fikr bildirish va bir-birini qo'llab-quvvatlash qobiliyatini oshiradi. Natijada ular faolroq va ijobiy bo'ladi. O'quvchilarda mantiqiy fikrlashni shakllantirish uchun ular va o'qituvchilar o'rtasida qo'shma, jonli va ishbilarmon muloqotni yo'lga qo'yish kerak. O'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun ular ijodiy fikrlashni rivojlantirishlari kerak.

Ushbu o'rinda nemis olimi M.Mauyermanning fikrlarini keltirib o'tsak bo'ladi: „Ijodiy fikrlash- bu inson uchun fikrlashning tayanch nuqtasi, g'oyalar va axborotlar bilan o'zaro munosabatga kirishishning tabiiy usulidir, u dars va darsdan tashqari jarayonlarda birdaniga sodir bo'ladigan faoliyat bo'lib, o'quvchiga axborotlarni qat'iy nazorat qilish imkonini berishini ko'rsatib o'tgan. Bu jarayond, o'quvchi axborotni bo'rttirib ko'rsatishi, qayta ko'rib chiqishi, uni o'ziga moslashtirishi yokiumuman qabul qilmasligi mumkin. Qachonki, o'quvchilarda „Men bu bilimlardan qanday foydalanaman?, „Bu bilimlar bilan mening ko'nikmalarim orasida qanday mutanosiblik bor?, „Bu ma'lumotlar men uchun foydalimi?, „Mening ma'lumotlarga munosabatim qanday? , „Bu axborotlar men uchun zarurmi, ular qanday ahamiyatga ega? kabi savollarga javob topgandagina ularda mantiqiy fikrlash ko'nikmalari samarali shakllantiriladi.

Yuqoridagi fikrlardan ayon bo'ldiki, mantiqiy fikrlashni shakllantirishga tas'ir etuvchi omillar yaxlit ko'rinishga ega. Matematika darslarida mantiqiy fikrlashni shakllantirishga ta'sir etuvchi omillarni bilish va ularning ta'sir etish darajasini baholay olish o'qituvchidan ijdokorlikni, maxsus kompetensiyalarga ega bo'lishni talab qiladi. Matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish mezonlari quyidagilardir:

-tafakkurning mustaqilligi; -o'quv materiallar va qo'llanmalarni o'zlashtirilishining tezligi va mustahkamligi;

-standart bo'lmagan topshiriqlarni fikrlashda tezkorligi;

-fikrlashda tanqidiylik;

Xulosa tariqasida aytadigan bo'lsak:mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va ushbu jarayonni takomillashtirish, shakllantirish bugungi kun uchun muhim omil sanaladi. Har bir o'quvchida ushbu qobiliyat rivojlanib va shakllanib borsa, o'quvchilarimiz yanada iqtidorli va bilimli bo'lishlari o'z isbotini topadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining „O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirligi faoliyatini takomillashtirish to'g'risidagi PQ-2909-sonli qarori.-Xalq so'zo gazetasi,2016-yil 31-dekabr

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PQ-4947-sonli farmoni.-Xalq so'zi gazetasi, 2017-yil 9-fevral

3. Мауерман М. Развитие интеллекта и его природные качества.- М.:Торговый дом гранд, 2005.-С. 347

4. Safarova R.G. va boshq.O'quvchilarning bilish faoliyatini kengaytirishga yo'naltirilgan oq'uv vaziyatarini fanlar kesimida loyihalash. – T.:Fan va texnologiya nashriyoti,2013, 148-b

5. G'ulomov S.S Dalillarni eslab qolish va g'oyalarni isbotlash. –T.:O'qituvchi, 2005, 178-b

MATEMATIKA DARSLARI ORQALI BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA TAFAKKUR VA TARBIYAVIY FAZILATLARNI RIVOJLANTIRISH

Fayazova Diloram Tuychiyevna

o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Fayziyeva E'zoza,

Temirova Munira

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

3 kurs talabalari

So'ngi yillarda mamlakatimizda maktabda matematika o'qitish, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimida o'z ko'lamini va ahamiyati jihatidan nihoyatda katta bo'lgan o'zgarishlarni amalga oshirdi. "Milliy dasturi"ning 3.3.1-bandi uzluksiz ta'limni rivojlantirishda 1-4-sinflarda o'qitishni tashkil qilishning rejalari ko'rsatilgan.

Maktab ta'limi oldiga tamomila yangi maqsadlarning qo'yilishi matematika o'qitish mazmunining tubdan o'zgarishiga olib kelmoqda. Matematika boshlang'ich kursi mazmunida ham, darslik va qo'llanmalardan foydalanish metodikasida ham rivojlanish bo'lishini talab qiladi.

Matematikani o'rganish o'quvchilarning o'z ona tillarida nutq madaniyatini to'g'ri shakllantirish, o'z fikrini aniq, ravshan va lo'nda qilib bayon eta bilish malakalarini o'zlashtirishlariga yordam beradi. Bunday bilimlar berish organi esa o'quvchilarning fazoviy tasavvur qilish xususiyatlari shakllanadi hamda mantiqiy tafakkur qilishlari yanada rivojlanadi. 1-sinf o'quvchilarining bilimlarini aniqlash, sinf o'quvchilarining bilimlarini tenglashtirish, ya'ni past bilimga ega bo'lgan o'quvchilarning bilimlarini yaxshi biladigan o'quvchilarga yetkazib olish vazifasi turadi. O'qituvchi quyidagi tartibda o'quvchilarni bilimini maxsus daftarga hisobga olib boradi"

- Nechagacha sanashni biladi?
- Nechagacha sonlarni qo'shishni biladi?
- Nechagacha sonlarni ayirishni biladi?
- $>$, $<$, $=$ belgilarini ishlata oladimi?
- Noma'lumlar bilan berilgan qo'shish va ayirishda bu noma'limlarni topa oladimi?
- Qaysi shakllarning nomlarini biladi va chiza oladi?
- Nechagacha sonlarni yoza oladi?
- O'ngga, chapga, kam, ko'p, "ta", "marta", teng kabilarni farqlay oladimi?
- Pul, narx, soat, minut, uzunlik, og'irlik o'chov birliklari bilan muomala qila oladimi?

Bolalarni o'qitishga tayyorlashda asosiy ish metodi tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, tabaqalashtirish kabi aqliy operatsiyalarni bajarish malakalarini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bunda o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqlarini

rivolantirishga katta yordam beradi, matematik bilimlarini o'zlashtirishga qiziqishi kuchaya boradi. Matematika darslarida asosiy didaktik maqsadlar:

- har bir alohida darning maqsadi darslar tizimining maqsadini aniqlab, uning yordamida o'qitilayotgan mavzuning mazmunini o'quvchilarga ochib beradi. Bu holda yangi tushunchalar bilan o'quvchilarni tanishtirish bo'lsa, ikkinchi holda tanishtirilgan tushunchani kengaytirish va chuqurlashtirish, uchinchisida, biror malaka va ko'nikmalarni hosil qilish, to'rtinchisida, bilim, malaka va ko'nikmalari tekshirish va h.k. bajariladi. O'tilganlarni takrorlash oldin o'tilgan darslarni yangi tizimga solish, shu bilan bilimlarni tekshirishni o'z ichiga oladi. Maktab tajribasi darsning ma'lum tizimini yaratdiki, ko'pchilik o'quvchilar bu tizimga rioya qilib, ma'lum yaxshi natijalarga erishmoqda. Ba'zan, bu maqsadlardan bittasiga bag'ishlanishi mumkin. Ana shu bitta maqsadni darning asosiy didaktik maqsadi deyiladi va boshqalar unga boysunadi.

Matematika darsining reja yoki matni o'gituvchiga o'quvchilar bilan bajaradigan ish turning umumiy yo'nalishi va ketma-ketligi, misollar, algebraik ifoda namunalarini ko'rsatib turadi.

Boshlang'ich matematika kursining eng muhim xususiyati uning amaliy yo'nalganligidir. Agar yuqori sinflarda matematika dasturining ba'zi masalalari nazariy xarakterda bo'lsa, boshlang'ich sinflarda har bir yangi tushuncha, xossa, qonun amaliy faoliyat uchun kiritiladi. Masalan 4-sinfda o'quvchilarning to'g'ri to'rtburchak tushunchasini o'zlashtirishlari ular endilikda to'g'ri to'rtburchak ta'rifini bilishlarini, uning alomatlarini mantiqiy keltirib chiqarishni va ba'zi xossalarni isbotlashni bilishlarini, ta'rifi, alomatlari va xossalari ga doir amaliy masalalarni yechish uchun foydalana bilishlarini bildiradi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar to'g'ri to'rtburchakning qarama-qarshi tomonlari tengligini o'Ichash yo'li bilan aniqlaydilar va to'g'ri to'rtburchakni yasash, uning predmeti va yuzini o'Ichash va hisoblashni o'rganadilar. O'quvchilarda boshlang'ich maktabda shakllanadigan amaliy o'quvlardan ko'pligi maktab matematika kursi uchun asosiy ahamiyatga ega, lekin tasavvurlar haqida bunday deyish mumkin emas. Masalan, son haqida III va IV sinf o'quvchilari ega bo'lgan tasavvur tubdan farq qiladi. Biroq, quyidagi sinflarda shakllanadigan arifmetik amallarni yozma va og' zaki bajarish o'qularidan o'rta sinflarda ham, yuqori sinflarda ham foydalaniladi. Shunday qilib, o'quvchilarda puxta amaliy o'quv va malakalarni shakllantirish boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumayev Mamanazar Ergashevich, Tadjiyeva Zumrad G'iyosovna.

Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. Toshkent-"Fan va texnologiya"-2005.

2.Ahmedov M., Ibragimov P., Abdurahmonova N., Jumayev M.E. Birinchi sinf matematika darsligida metodik qo'llanma. T.: "Uzinkomsentr" , 2003.

3.Bikboyeva N.U va boshqalar. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi (Pedagogika bilim yurti talabalari uchun o'quv qo'llanma). T.: "O'qituvchi" , 1996.

4. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasidan praktikum. T.: "O'qituvchi", 2004.

5. Jumayev E.E. Bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish nazariyasi. T.: "Ilm-Ziyo" , 2005.

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH.

Fayazova Diloram Tuychiyevna

o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Yangiboyeva Ruxsora,

Egamova Shahnoza

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

3 kurs talabalari

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda bu borada katta tajriba to'plangan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda. Ta'limni isloh qilinishi jarayonining ajralmas, muhim qismi hisoblangan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar ta'lim jarayoniga o'zlari bilmagan holda qiziqishi bilan kirishib ketadilar. Tajriba shuni ko'rsatadiki, zamonaviy interfaol strategiyalar bo'lgan bilimlarni samarali o'zlashtiradi. Chunki bugun sinflarni to'ldirib o'tirgan o'quvchilar sho'x, beg'ubor bolalik gashtini surayotgan, ba'zan xayolparast bolalardir. Ular orasida hatto 45 daqiqalik dars jarayonining nihoyasini intiqlik bilan kutib, ta'limga yuza qaraydigan o'quvchilar ham yo'q emas.

Interfaol metod - ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Interfaol ta'limning asosiy mezonlari:

norasmiy bahs – munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lim – tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega.

Hozirda ta'lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullarini joriy qilishdan iboratdir. Barcha fan o'qituvchilari shu jumladan, boshlang'ich sinf o'qituvchilari ham dars mashg'ulotlari jarayonida interfaol metodlardan borgan sari keng ko'lamda foydalanmoqdalar.

Interfaol metodlarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslangan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Interfaol degani, o'qituvchi va o'quvchilar orasida o'zaro hamkorlik tufayli dars samaradorligini oshadi, yangi darsni o'quvchi mustaqil ishlash, mulohaza, bahs-munozara orqali o'rganadi, qo'yilgan maqsadga mustaqil o'zi darsda o'quvchi faol ishtirok etgan holda kichik guruhlarda javob topishga harakat qiladi, ya'ni ham fikrlaydi, ham baholaydi, ham yozadi, ham gapiradi, ham tinglaydi, eng keragi o'zi faol ishtirok etadi.

Interfaol usullarining negizidagi topshiriq mazmunini anglab yetgan o'quvchilar ta'lim jarayoniga o'zlari bilmagan holda qiziqish bilan kirishib ketadilar. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarga asoslangan matematik ta'limning interfaol strategiyalari ta'lim jarayonining yengillashuvini, aniqlashuvini, keng jamoani qamrab olishga mo'ljallanganligini, o'qituvchining faqatgina yo'l - yo'riq ko'rsatuvchi nazoratchiga aylanishini, o'qitishning erkin va majburiyatsizligini hamda eng asosiysi o'quvchilar uchun o'ta qiziqarligini va samaradorligini ta'minlab bera oladi. Vazifamiz taqdim etilayotgan matematik ma'lumotlar tizimini o'quvchilar ongiga singdirishda imkon qadar oson, qiziqarli, serqirra va shu bilan birga samarali yo'llarini ishlab chiqarishdan iborat.

Interfaol strategiyalarning qo'llanilishi majburiy matematika darsi jarayonini beixtiyor psixologik o'yin yoki musobaqaga aylantirib, yuqorida tilga olingan passiv o'quvchilarni ham bir oz bo'lsa-da, lekin yuritishga o'z fikrlarini keng ommaga izhor etishga, umuman sinfda kechayotgan bahs – munozaralarga befarq bo'lmasdan, faol ishtirok etishga undaydi. An'anaviy usulda tuzilgan darsga o'quvchilarning faqat bilim olishiga talab qo'yilgan bo'lsa, matematika ta'limining yangi modelida bilim bilan birga ta'lim samarasini oshirishda tanqidiy, mustaqil fikrlashga o'rgatish ham yuqori o'ringa qo'yiladi. Bunda dars mobaynida o'qituvchi va o'quvchi munosabatidagi an'anaviy, majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashiga katta e'tibor qaratiladi, buning uchun esa o'quvchiga tanqidiy, mustaqil fikrlash malakasini singdirib borish zarur.

Bu borada quyidagilarni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi:

1) matematikada o'qitish jarayoni zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida tashkil qilinishini talab etadigan ma'lum tizimga ega bo'lgan yondashuvlar tamoyillari;

2) uzluksiz matematika ta'limini tizimiga pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash zarurati haqidagi ilg'or pedagogik g'oyalari;

3) o'qitish jarayonini faollashtirish hamda uzluksiz ta'limda pedagogik texnologiyalar nazariyasi;

4) tanqidiy tafakkurni rivojlantirish nazariyasi;

5) shaxsning ijobiy rivojlanish nazariyasi;

Umuman olganda, matematika o'qitishda eng yuqori rivojlantiruvchi samaraga erishish mumkin, agar:

- uzluksiz matematik ta'lim tizimida o'qitishning interfaol metodlari o'qitilayotganlarning mustaqil, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish vositasi sifatida qo'llanilsa;

- uzluksiz matematik ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalarni qo'llash jarayonini o'qitilayotganlar haqiqiy o'quv imkoniyatlarini iloji boricha aniq hisobga olgan holda, ularda matematik bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan mustahkam qiziqishlarni shakllantirish imkoniyatlari ta'minlasa;

- uzluksiz ta'lim tizimida matematika o'qitish jarayoni murakkab aqliy faoliyat sifatida qaralib, u faqatgina ahdozali darsdagi da'vat, anglash va fikrlash bosqichlari to'g'ri amalga oshirilgandagina to'laqon bo'ladi, deb qaralsa;

- uzluksiz ta'lim tizimida amaliy mazmunga ega bo'lgan matematik tushunchalarni o'qitishdan 3 ta asosiy (ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi) maqsadlarni amalga oshirish vositasi sifatida foydalanilsa.

Buning uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

1) o'quvchilarni matematika o'qitishda pedagogik texnologiyalarning ta'limiy – rivojlantiruvchi rolini aniqlash;

2) o'quvchilarni matematika o'qitishda interfaol metodlarni tanlash mezonini va ularni qo'llash tamoyillarini aniqlash;

3) uzluksiz matematik ta'lim tizimida ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llashda mavjud darslik va o'quv qo'llanmalardan foydalanish usullarini aniqlash;

4) matematika o'qitish jarayonida interfaol metodlarni qo'llash bo'yicha maktablarga mo'ljallangan o'quv – metodik, didaktik tarqatma materiallarni ishlab chiqish.

Bugungi milliy tarbiyashunoslikka — Interfaol usullarini nomi bilan kirib kelayotgan usullar o'quvchi o'qituvchidan ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarflamay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishish maqsadini nazarda tutadi. Qisqa vaqt mobaynida ma'lum nazariy bilimlarni o'quvchiga yetkazish, unda ayrim faoliyat yuzasidan ko'nikma, malaka hal qilish, ma'naviy sifatlarni shakllantirish shu bilan birga ularni nazorat qilish, hamda baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat va chaqqonlik talab qiladi. Interfaol dars jarayoni shunday tashkil etilishi kerakki, bunda sinfdagi barcha o'quvchilar faollashishi zarur, ya'ni dars o'tish jarayonida o'quv materiallarining ma'lum bir qismi o'quvchilar tomonidan mustaqil o'rganiladi (yakka, juft – juft yoki guruh bo'lib), shuning uchun bu material sinfdan har tomonlamma muvofiq qo'llaniladi. Amaliy ishlar ham shu tariqa bajariladi.

O'qituvchi – o'quv jarayonini tashkilotchisi, rahbari, nazoratchisi hamdir.

O'quvchining sinfdan o'zini erkin his qilishi va o'quv faoliyati uni emotsional jihatdan qoniqtirishi lozim, ana shundagina u o'zining fikrlarini erkin bayon qila oladi. Bundan tashqari o'qituvchi o'quvchining bilimini sinashi, ko'nikma va malakalarini aniqlashi, uning shaxsiy fikrini bilishi uchun albatta to'g'ri savol qo'yish kerak.

Xulosa. Biz dars jarayonida metodlarni qo'laymiz dedik, bu bilan o'quvchilarning dars materiallarini o'zlashtirish darajasini ancha yuqoriga ko'taradi. Biz dars jarayonida bolalarning yoshiga va bilim darajasiga qarab, interfaol metodlardan foydalanib dars o'tamiz. So'nggi yillarda pedagogik faoliyatda turli axborot vositalari (kopyuter,

televideniya, radio, nusxa ko'chiruvchi qurilma, slayd, video va audio magnitofonlar) yordamida ta'lim jarayoni tashkil etilishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'qituvchilar oldida ta'lim jarayonida turli axborot vositalardan o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish vazifasi turibdi. Biz o'qituvchilar darslarni turli xil innavotsion metodlar orqali tushuntirib, yoritib bolalarga yetkazib berishga harakat qilishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Abdullaeva B.S., Xusanova M.E., Boshlang'ich sinf matematika darsida pedagogik texnologiyalardan foydalanish, Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash muammolari va yechimlari mavzusidagi ilmiy anjuman materiallari Toshkent 2010 yil 15-16 oktyabr.

2.Azizxodjayeva N.H -Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat-Toshkent.: TDPU, 2003.

3.Axmedov M va boshqalar Matematika 1, Toshkent.: O'zinkomsentr, 2003.

4.Axmedov M va boshqalar 1-sinfda matematika darslari - Toshkent.: 2003.

BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARIDA EKOPEDAGOGIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH MODELI

N.Y.Raximova

ChDPU, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası
o'qituvchisi

Yangi O'zbekistonda zamonaviy ta'lim muassasalaridagi integratsiyalashgan ta'lim, o'quvchining bilim faoliyati va mustaqil fikrlash hamda o'quv amaliyotida yo'naltirish ta'lim sifatida yangi natijalarga erishishga yordam beradi.

Asosiy qism. Atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilab berilgan atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi yangi O'zbekistonning ekologik ta'lim-tarbiyasida

Yangi O'zbekistonni barpo ekologik tarbiyalashda atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilangan «Aholining ekologik madaniyatini oshirish, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat organlari faoliyatining oshkoralik darajasini oshirish va fuqarolik jamiyatining rolini kuchaytirish. Shu munosabat bilan O'zbekistonda iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij kelishuvini amalga oshirish bo'yicha Milliy harakatlar rejasi, 2019-2030-yillarda «yashil» iqtisodiyotga o'tish bo'yicha strategiyalar, yangi davlat boshqaruvini shakllantirish bo'yicha Milliy harakatlar rejasi ishlab chiqildi va qabul qilindi. Barqaror rivojlanish sohasida ekologik ofatlarning oldini olish kabi ulkan maqsadlarni amalga oshirishda o'quvchilariga ekologik ta'lim berish texnologiyasini taqdim etish

2019-2030-yillarda «yashil» iqtisodiyotga o'tish bo'yicha strategiyalar, yangi davlat boshqaruvini shakllantirish bo'yicha Milliy harakatlar rejasi ishlab chiqildi va qabul qilindi. Barqaror rivojlanish sohasida ekologik ofatlarning oldini olish kabi ulkan maqsadlarni amalga oshirishda o'quvchilarga ekologik ta'lim berish texnologiyasini taqdim etish.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantirish modelining nazariy asoslari ekologik ta'lim va pedagogika fani bilan bog'liq. Ushbu model talabalarni ekologik muammolarni tushunish va hal qilish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlar bilan qurollantirishga qaratilgan. Barqarorlik kelajak avlodlarning o'z ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini buzmasdan, hozirgi kun ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini anglatadi. Ekologik pedagogik kompetentligini boshlang'ich ta'limga integratsiyalash orqali biz atrof-muhitga nisbatan ma'uliyat tuyg'usini rivojlantirmoqdamiz va barqaror amaliyotlarni ilgari surmoqdamiz. Ushbu modelni ma'lum qiladigan yana bir nazariy nuqtai nazar konstruktivizmdir. Konstruktivizm talabalarning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlari orqali dunyo haqidagi o'z tushunchalarini faol ravishda qurishlarini taklif qiladi. Ekologik-pedagogik kompetensiya kontekstida bu talabalarning atrof-muhit muammolarini o'rganish va ma'nosini tushunish imkonini beradigan amaliy, tajribaviy o'quv faoliyati bilan shug'ullanishi kerakligini anglatadi.

Bundan tashqari, model ijtimoiy ta'lim nazariyasi tamoyillariga asoslanadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, odamlar boshqalarni kuzatish va taqlid qilish orqali o'rganadilar. Ekopedagogik kompetensiya kontekstida talabalarda atrof-muhitga mas'uliyatli xulq-atvomi namoyon etuvchi namuna bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Talabalarning atrof-muhitga munosabati va xulq-atvorini shakllantirishda o'qituvchilar, ota-onalar va keng jamoatchilik hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin. Umuman olganda, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantirish modeli barqarorlik, konstruktivizm va ijtimoiy ta'lim nazariyasiga asoslanadi. Ushbu nazariy asoslarni ta'lim amaliyotiga kiritish orqali biz yosh talabalarni atrof-muhitga oid bilimdon va mas'uliyatli fuqarolar bo'lib etishish imkoniyatini berishimiz mumkin.

Maqsad-boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekologik pedagogik kompetentligini rivojlantirish modelining maqsadi ularni atrof-muhit masalalarini tushunish va ular bilan shug'ullanish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va munosabatlar bilan qurollantirishdan iborat. Ushbu model atrof-muhitga nisbatan mas'uliyat tuyg'usini rivojlantirish va ularning kundalik hayotida barqaror amaliyotlarni targ'ib qilishga qaratilgan. Boshlang'ich ta'limga ekopedagogik tamoyillarni kiritish orqali talabalarda tabiat, biologik xilma-xillik, ekotizimlar va inson faoliyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur anglash rag'batlantiriladi. Ular atrof-muhitning ifloslanishi, iqlim o'zgarishi, o'rmonlarning kesilishi tabiatni muhofaza qilish amaliyotlarini tushunishga yordam beradigan darslar, tadbirlar va loyihalar bo'lishi kerak. Tabiatga asoslangan ta'lim, mahalliy bog'lar, qo'riqxonalar yoki botanika bog'lariga sayohatlar tashkil qilish orqali ochiq havoda va tajribaviy o'rganishni rag'batlantirish. Bu amaliy tajribalar talabalarga tabiat olamini kuzatish va o'zaro munosabatda bo'lish imkonini beradi, atrof-muhit bilan chuqurroq bog'lanishni kuchaytiradi. Yashil maktab tashabbuslari, maktabda qayta ishlash dasturlari, energiyani tejash choralari va barqaror bog'dorchilik loyihalari kabi ekologik toza amaliyotlarni o'rnatish. Talabalarni ushbu tashabbuslarga jalb qiling, ularga maktabning atrof-muhitga ta'siri uchun mas'uliyat va egalik hissi berilg. Talabalarni ekologiyaga yo'naltirilgan loyihalarda hamkorlik qilishlari mumkin bo'lgan ekologik klublarni tashkil

etishga undash. Ushbu klublar daraxt ekish, chiqindilarni kamaytirish kompaniyalari yoki xabardorlikni oshirish kabi tadbirlarni tashkil qilishi mumkin.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ta'limga asoslangan ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantirish modeli yosh talabalarda atrof-muhit va barqarorlikni chuqur tushunish va qadrlashni rivojlantirishga qaratilgan. Bunday yondashuv bolalarda mas'uliyat tuyg'usini rivojlantirishga yordam berib, ularni sayyoramizning faol boshqaruvchisi bo'lish imkoniyatini bergani uchun erta yoshdanoq ekologik ongni tarbiyalash muhimligini e'tirof etadi. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalar ekopedagogik kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan turli tadbirlar bilan shug'ullanadilar. Ushbu tadbirlar tabiatda sayr qilish, bog'dorchilik, qayta ishlash loyihalari va atrof-muhit masalalari bo'yicha muhokamalami o'z ichiga olishi mumkin. Bu tajribalarda faol ishtirok etib, talabalar tirik organizmlarning o'zaro bog'liqligi va inson harakatlarining atrof-muhitga ta'siri haqida bevosita bilimga ega bo'ladilar. Masalan, tabiatga sayr qilish jarayonida talabalar turli o'simlik va hayvonlar turlarini, ularning yashash joylarini, biologik xilma-xillikning ahamiyatini kuzatishi va bilishi mumkin. Shuningdek, ular suv aylanishi, iqlim o'zgarishi va ifloslanish ta'siri kabi tushunchalami o'rganishlari mumkin. Bog'dorchilik kabi amaliy tajribalar orqali talabalar nafaqat o'simliklarning hayot aylanishlari haqida bilibgina qolmay, balki qimmatli ko'nikmalarni ham rivojlantiradilar. Ta'limga asoslangan ekopedagogik kompetentligini rivojlantirish modeli boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida bir nechta ijobiy natijalarga olib kelishi mumkin. Ushbu model ekologik ongni, barqarorlikni va atrof-muhitga nisbatan mas'uliyat hissini rivojlantirishga qaratilgan. Ekopedagogik amaliyotlar bilan shug'ullanuvchi talabalar biologik xilma-xillik, iqlim o'zgarishi, tabiatni muhofaza qilish kabi ekologik tushunchalarni chuqur anglaydilar. Ular atrof-muhit muammolari haqida ko'proq xabardor bo'lib, o'z harakatlariga asoslangan qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan bilimlarni rivojlantiradilar. Model talabalarni kundalik hayotlarida barqaror amaliyotlarni qabul qilishga undaydi. Bunga qayta ishlash, chiqindilarni kamaytirish, energiyani tejash va ekologik toza mahsulotlardan foydalanish kiradi. Ushbu amaliyotlarda faol ishtirok etish orqali talabalar atrof-muhitga mas'uliyatli boshqaruvchi bo'lishni o'rganadilar. Ekopedagogika talabalarni atrof-muhit muammolarini tahlil qilish va baholashga undash orqali tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ular atrof-muhit muammolarining sabablari va oqibatlari, shuningdek, potensial yechimlar haqida tanqidiy fikrlashni o'rganadilar. Bu ularning muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantirish modeli bir nechta asosiy xulosalarga ega. Bu, birinchidan, ta'lim jarayoniga ekologik va pedagogik bilim va ko'nikmalarni integratsiyalash muhimligini ta'kidlaydi. Demak, talabalar nafaqat ekologik tushunchalar va masalalami o'rganishlari, balki bu bilimlarni pedagogik sharoitda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishlari kerak. Misol uchun, talabalar qayta ishlashning ahamiyati haqida bilib olishlari mumkin va keyin o'z maktablarida qayta ishlash dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish topshirilishi mumkin. Ikkinchidan, model amaliy, tajribali o'rganishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Unda talabalarning o'z atrof-muhit bilan bevosita munosabatda bo'lishlari va ekopedagogik

bilimlarini qo'llashlari mumkin bo'lgan amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanishlari tavsiya etiladi. Bu tabiiy yashash joylariga sayohatlar, maktab bog'ida eksperimentlar o'tkazish yoki jamiyatning ekologik loyihalarida ishtirok etishni o'z ichiga olishi mumkin.

Xulosa. Talabalarda ekologik mas'uliyat va qadrlashni rivojlantirish, uni asrash uchun shaxsiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga rag'batlantirish zarurligi ko'rsatilgan. Bunga o'simliklar, hayvonlar va ekotizimlarga nisbatan hamdardlikni rag'batlantiradigan tadbirlar orqali erishish mumkin. Nihoyat, modelda o'qituvchilarning ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantiriradi.

Muhit bilan bevosita munosabatda bo'lishlari va ekopedagogik bilimlarini qo'llashlari mumkin bo'lgan amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanishlari tavsiya etiladi. Bu tabiiy yashash joylariga sayohatlar, maktab bog'ida eksperimentlar o'tkazish yoki jamiyatning ekologik loyihalarida ishtirok etishni o'z ichiga olishi mumkin.

Talabalarda ekologik mas'uliyat va qadrlashni rivojlantirish, uni asrash uchun shaxsiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga rag'batlantirish zarurligi ko'rsatilgan. Bunga o'simliklar, hayvonlar va ekotizimlarga nisbatan hamdardlikni rag'batlantiradigan tadbirlar orqali erishish mumkin. Nihoyat, modelda o'qituvchilarning ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantiriradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-oktyabrdagi PF-5863-son 2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi farmoni. -T., 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son farmoni.
3. Yuldashovich K.A. Steam integrated educational technology in enhancing eco-leaming effectiveness// European International Journal of multidisciplinary research and management studies. 2022. T. 2.- № 11.-S. 01-05.
4. Kuchkinov A.Y. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatni ezoqlash ruhida tarbiyalash: O'qituvchilar uchun metodik qollanma. -T.: Fan va texnologiya, 2012.-T. 88.
5. Sousa, D.A., Pilecki, T. (2013). From STEM to STEAM: Using brain-compatible strategies to integrate the arts. Thousand Oaks: Corwin Press.

INSON SALOMATLIGIDAGI MUAMMOLAR

Abduraximov Davron Dilmurotovich

CHDPU” Boshlang‘ich ta’limda amaliy fanlar “

kafedra o‘qituvchisi

Dehqonov Shahzod Komiljanovich

“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda
jismoniy tarbiya va sport” yo‘nalishi talabasi

Xaytmetova Ozoda Karamali Qizi

Xudayarova Muborak Eraliyevna

“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi talabalari

Salomatlik – insonning eng muhim holati bo‘lib, uning hayotiy faoliyatining, moddiy farovonligining, mehnat faolligining, ijodiy yutuqlarining va uzoq umr ko‘rishining asosini tashkil etadi. Inson salomatligi mamlakatda hayot darajasi va sanitariya farovonligini aks ettiradi, bevosita mehnat unumdorligiga, iqtisodiyotga, mudofaa qudratiga, jamiyatdagi ma’naviy muhitga va kishilar kayfiyatiga ta’sir ko‘rsatadi.

Salomatlik darajasi esa, o‘z navbatida, ijtimoiy-iqtisodiy va sanitariya-gigiyena sharoitlariga, ekologik vaziyatga, ovqatlanish, dam olish, turmush tarzi, madaniyat, ta’lim, sog‘liqni saqlash va tibbiyot fanining rivojlanish darajasiga, eng muhimi esa, insonning jismoniy faollik darajasiga bog‘liqdir.

Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, salomatlik – bu murakkab ijtimoiy-biologik tushuncha. Ushbu tushuncha yuzasidan ko‘plab ta’riflar mavjud. Jismoniy tarbiya o‘qituvchisi uchun ayniqsa muhim jihati shundaki, salomatlikni faqatgina organlar va tizimlarning normal tuzilishi va faoliyati, shuningdek, shikoyatlarning yoki og‘riqli alomatlarining yo‘qligi sifatida qarash mumkin emas. Uning muhim mezonlaridan biri organizmning moslashuvchanlik imkoniyatlaridir.

Sog‘lom inson – bu, avvalo, muhitning yuqori talablariga og‘riqsiz tarzda moslasha oladigan, yangi sharoitlarda ham o‘zining biologik va ijtimoiy funksiyalarini to‘laonli bajarishga qodir bo‘lgan shaxsdir.

Bugungi kunda dunyo aholisi orasida yurak-qon tomir kasalliklari bilan deyarli to‘rt dan bir qismi aziyat chekmoqda, ulardan o‘lim holatlari umumiy ko‘rsatkichning qariyb 50 foizini tashkil etadi (R.G. Oganov, Yu.P. Lisitsin va boshqalar). Mehnatga layoqatli yoshdagi erkaklar orasida o‘lim darajasi oshmoqda, yoshlar orasida miokard infarkti ulushi allaqachon 10 foizdan oshib ketgan. Aterosklerotik o‘zgarishlar ham ancha erta namoyon bo‘la boshladi. Mashhur kardiolog E.I. Chazov ma’lumotlariga ko‘ra, bunday o‘zgarishlar aorta va yurakning koronar tomirlarida hatto 10–15 yoshdagi bolalarda ham aniqlanmoqda. Shuningdek, fiziologik jihatdan yetilmagan chaqaloqlar, irsiy kasalliklarga chalingan, aqliy yoki jismoniy nuqsonlari bo‘lgan bolalar soni ham ortmoqda.

Dunyoning bir qator industrial rivojlangan mamlakatlari aholisi salomatligini o‘rganar ekan, Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) kasalliklarning rivojlanishiga sabab bo‘luvchi omillarni – “xavf omillari”ni ajratib ko‘rsatdi. Ular orasida eng asosiylari

quyidagilardan iborat: zamonaviy hayotning yuqori sur'ati, asabiy zo'riqish va stresslar, ortiqcha va muvozanatsiz ovqatlanish natijasida yuzaga keladigan semirish, havo va suv muhitining ifloslanishi, alkogolizm, chekish, narkomaniya, shuningdek, yangi kasallik keltirib chiqaruvchi omillar – radiatsiya, sanoat va transport chiqindilari, oziq-ovqat mahsulotlarining zararlanishi, yangi yuqumli kasallik qo'zg'atuvchilarining paydo bo'lishi hamda insonning jismoniy faolligi keskin kamayishi.

Shu bois bugungi kunda eng muhim ijtimoiy vazifa sifatida aholining sog'lomlashtirilishini, kasalliklarning oldini olishga qaratilgan birlamchi profilaktika choralarini kuchaytirishni hamda kasalliklarning qaytalanishini yoki organizmning zaiflashishini bartaraf etishga qaratilgan ikkilamchi profilaktika choralarini kengaytirishni tan olish lozim. Shu bilan birga, zamonaviy inson salomatligini belgilovchi omillarning qariyb yarmi turmush tarziga taalluqliligini ham hisobga olish zarur.

Ular orasida sezilarli ulush insonning yetarli darajadagi jismoniy faollikka ega emasligi bilan bog'liq. Jismoniy faollik me'yori — nisbiy va individual tushuncha bo'lib, organizm ehtiyojlarini eng samarali qondiradigan, salomatlikni mustahkamlashga, uyg'un rivojlanishga, yaxshi kayfiyat va yuqori mehnat unumdorligi hamda hayotiy faollikka xizmat qiladigan harakatlar hajmini anglatadi.

Harakat — organizmning biologik ehtiyoji, hayot faoliyatining eng tabiiy regulyatori va stimulyatoridir. Antropogenez jarayonida inson organizmi doimiy harakatda shakllangan, ammo zamonaviy sharoitlarda inson hayot tarzida mushak faoliyatining ulushi 10 foizgacha kamaydi. Bu holat, ayniqsa, asab-ruhiy zo'riqishlar va turli xildagi ulkan axborot oqimini qayta ishlash uchun zarur bo'lgan intellektual yuklamaning ortishi fonida xavfli tus olmoqda. Insonning energiya sarfi keskin kamayib, JSST ma'lumotlariga ko'ra, ko'plab hollarda normal hayot faoliyatini ta'minlash uchun zarur bo'lgan chegarada qolmoqda.

Bu defitsitni faqat muntazam jismoniy mashqlar orqali qoplash mumkin. Mahalliy va xorijiy shifokorlar hamda olimlarning ko'plab tadqiqotlari shuni isbotlaganki, jismoniy chiniqqan insonlar kamroq kasallanadi, kasalliklari yengilroq, qisqaroq muddatda, asoratlarsiz o'tadi va mehnat qobiliyati yo'qotilgan kunlar soni kam bo'ladi. Ular orasida yurak-qon tomir kasalliklari, nogironlik va ularning oqibatida yuzaga keladigan o'lim holatlari kamayadi; shamollash va infeksiya kasalliklarga, kislorod tanqisligiga, ortiqcha issiqlash yoki sovqotishga, charchashga chidamlilik ortadi; bolalarda jismoniy rivojlanish nuqsonlari kamroq uchraydi, qarish jarayonlari sekinlashadi.

Shu sababli, muntazam ravishda jismoniy mashqlar bilan shug'ullanadigan insonlarda umumiy kasallanish va mehnat qobiliyatini yo'qotish ko'rsatkichlari shug'ullanmaydiganlarga nisbatan 2–3 baravar past bo'ladi, ular tibbiy yordamga ancha kam murojaat qiladilar.

Jismoniy mashqlarning sog'lomlashtiruvchi ta'siri ishlayotgan mushaklarning asab tizimi, moddalar almashinuvi va ichki organlar bilan uzviy bog'liqligiga asoslanadi. Harakat jarayonida mushak to'qimalarida joylashgan asab tugunlari orqali reflektor mexanizm yordamida organizm faoliyatining boshqaruvi takomillashadi, moddalar almashinuvi jadallashadi, organ va to'qimalarga kislorod yetkazib berilishi va uning o'zlashtirilishi yaxshilanadi, hayotiy muhim organlarning qon bilan ta'minlanishi kuchayadi, qonda

xolesterin va aterogen lipidlar (ateroskleroz rivojlanishiga sabab bo'luvchi) miqdori kamayadi, almashinuv mahsulotlari "shlaklar" esa organizmdan samaraliroq chiqariladi.

Mushaklar tinch holatda bo'lganida yurak, o'pka va boshqa hayotiy muhim organlar yanada iqtisodiy tartibda faoliyat ko'rsatadi: o'rtacha yuklamalar funksional tizimlarning kamroq zo'riqishi bilan bajariladi, katta yuklamalar vaqtida esa chiniqqan organizm o'zining zaxira imkoniyatlarini kengroq safarbar qila oladi. Bu esa bajarilayotgan ishning "tannarxi"ni pasaytiradi, tiklanish jarayonini tezlashtiradi.

Shuningdek, sog'lomlashtiruvchi jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish ruhiy yengillik va psixologik bo'shashuvni ta'minlashi ham muhimdir.

Sog'lomlashtirish mashg'ulotlari natijasida organizmning himoya funksiyalari, immuniteti, jismoniy va aqliy mehnat qobiliyati, faol hayot davri davomiyligi oshadi.

Harakat yetishmasligi (gipokineziya deb ataluvchi holat) esa teskarisini keltirib chiqaradi: organizm faoliyatini susaytiradi, uning kasalliklarga va charchoqqa qarshiligini pasaytiradi, zamonaviy hayotning boshqa "xavf omillari" ta'sirini kuchaytiradi va insonning umumiy jismoniy hamda ruhiy holatini tezda yomonlashtiradi.

Afsuski, zamonaviy insonning jismoniy faolligi yetarli emas. Aholining taxminan 30–50 foizi kamharakat turmush tarzini olib boradi, yana 20–30 foizida esa har tomonlama jismoniy rivojlanish va sog'liqni saqlash uchun zarur bo'lgan jismoniy yuklamalar yetishmaydi. Muntazam ravishda sog'lomlashtiruvchi jismoniy mashqlar va sport bilan shug'ullanadiganlar aholining faqat kichik qismini tashkil etadi.

Harakat faolligining sog'lomlashtiruvchi ahamiyati inson hayotining barcha bosqichlari uchun nihoyatda katta. Shuni yodda tutish lozimki, organizmning o'sishi va rivojlanishi 20–25 yoshgacha davom etadi; 25–35 yosh davri organizm imkoniyatlarining yuksak cho'qqisiga chiqishi bilan tavsiflanadi; 35–40 yoshdan boshlab esa asta-sekinlik bilan imkoniyatlarning kamayishi kuzatiladi, bu jarayon 50–60 yosh oralig'ida yanada tez va yaqqol namoyon bo'ladi. Erkaklarda harakat funksiyasining nisbiy barqarorligi 45–50 yoshgacha, ayollarda esa 30–40 yoshgacha saqlanadi.

Organizmning tabiiy imkoniyatlari dinamikasidagi bunday o'zgarishlar jismoniy tarbiya va sport orqali amalga oshiriladigan sog'lomlashtiruvchi ta'sirlarning o'ziga xos xususiyatlarini belgilab beradi: 35–40 yosh oralig'ida mashg'ulotlar asosan rivojlantiruvchi yo'nalishga ega bo'lishi lozim bo'lsa, keyingi yosh davrlarida ularning sog'liqni saqlashga yo'naltirilganligi ustuvor bo'lishi kerak. Shu bilan birga, 45–55 yosh oralig'ida ham rivojlantiruvchi mashqlarni qo'llash mumkinligi ko'plab amaliy misollar bilan tasdiqlangan.

Harakatlar yetishmovchiligi ayniqsa organizmning o'sishi va shakllanishi davrida xavflidir. Bu jihatni alohida ta'kidlash zarur, chunki hozirgi davrda ko'plab maktabgacha yoshdagi bolalar, o'quvchilar va talabalar turli surunkali kasalliklarga ega bo'lib, ularning jismoniy rivojlanishi va tayyorgarlik darajasi ko'pincha yosh me'yorlariga javob bermaydi. Shu bilan birga, muntazam jismoniy harakatlar o'sishni rag'batlantiradi, mushaklar, ichki a'zolar va asab tizimining uyg'un rivojlanishiga yordam beradi, qomat buzilishlari va yassi oyoqlikning oldini oladi, ish qobiliyatini hamda o'quv materialini o'zlashtirish samaradorligini oshiradi.

O'quvchining uzoq vaqt partada o'tirishi, ko'pincha noto'g'ri holatda bo'lishi, ayrim mushak guruhlariga ortiqcha statik yuklama tushishiga, kichik chanoq a'zolari va pastki oyoq-qo'llarda qonning to'planishiga olib keladi. Parta (yoki stol) ustida past egilish ichki a'zolarining siqilishiga, yurak faoliyatining qiyinlashishiga, miya qon aylanishi va oziqlanishining yomonlashishiga sabab bo'ladi. Bunday salbiy ta'sirlarni faqat maxsus yo'naltirilgan jismoniy mashqlar orqali bartaraf etish va yengib o'tish mumkin.

Muntazam ravishda jismoniy mashqlar bilan shug'ullanuvchi maktab o'quvchilari jismoniy faol bo'lmagan bolalarga nisbatan jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlari yuqori, yillik o'sish ko'rsatkichlari ko'proq, kasallanish holatlari kamroq, ular o'smirlik davri qiyinchiliklarini yengilroq boshdan kechirishadi, yoshga xos ta'sirchanliklari kamroq va asab tizimi barqarorligi yuqori bo'ladi.

Bolalarning jismoniy tarbiyasidagi kamchiliklarni keyinchalik tuzatish juda qiyin kechadi, ba'zan umuman bartaraf etib bo'lmaydi. Chunki aynan bolalik yoshi harakat funksiyasi va jismoniy sifatlarni rivojlantirish, hayotiy muhim ko'nikma va malakalarni egallash uchun eng qulay davrdir.

NEYROGRAFIK YONDASHUVNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Abduqodirova Dilobarbonu Erkinjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika
universiteti psixologiya kafedrası o'qituvchisi
abduqadirovadilobarbonu@gmail.com

Psixologiya sohasida inson ongi, xulq-atvori va hissiyotlarini tushunish va tahlil qilish uchun turli yondashuvlar mavjud. Ulardan biri – neyrografik yondashuv bo'lib, u neyrologiya va psixologiya fanlarini qo'shib, inson psixikasining asosiy mexanizmlarini tushunishga qaratilgan. Ushbu maqolada neyrografik yondashuvning psixologik xususiyatlari, uning asosiy tamoyillari va amaliy ahamiyati haqida to'xtalib o'tiladi.

Neyrografik Yondashuvning Asosiy Tamoyillari

Neyrografik yondashuv inson miyasining plastikligi (neuroplastiklik) asosida shakllangan. Bu yondashuvning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

-Neyroplastiklik: Inson miyasi hayot davomida o'zini qayta shakllantirish va yangi sinapslar (miya hujayralari orasidagi aloqalar) hosil qilish qobiliyatiga ega. Bu jarayon ta'lim, tajriba va atrof-muhit ta'siri natijasida rivojlanadi.

- Neyronlararo Aloqalar: Neyrografik yondashuvda inson psixikasining harakatlanishi neyronlararo aloqalar tizimi orqali tushuntiriladi. Har bir psixologik jarayon (masalan, xotira, hissiyotlar, qaror qabul qilish) miyadagi ma'lum neyronlar guruhlar faolligi bilan bog'liq.

- Model va Shemalar: Inson miyasi ma'lum shablonlar va shemalar asosida ishlaydi. Neyrografik yondashuvda bu shemalarni o'rganish va ularni psixologik jarayonlar bilan bog'lash muhim ahamiyatga ega.

-Neyrografik yondashuvning psixologik xususiyatlari. Neyrografik yondashuvning psixologik xususiyatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Xotira va ta'lim: Neyrografik yondashuvda xotira jarayonlari miyadagi neyronlararo aloqalarning mustahkamligi bilan bog'liq. Yangi bilimlar olish va xotirani mustahkamlash uchun neyroplastiklik mexanizmlari muhim rol o'ynaydi.

- Hissiyotlar va motivatsiya: Hissiyotlar miyaning limbik sistemasi va boshqa neyron tarmoqlari faolligi natijasida shakllanadi. Neyrografik yondashuvda hissiyotlarni boshqarish va motivatsiyani oshirish uchun neyronlararo aloqalarni mustahkamlash usullari qo'llaniladi.

-Qaror qabul qilish: Insonning qaror qabul qilish jarayonlari miyaning prefrontal korteksi va boshqa neyron tarmoqlarining o'zaro ta'siri natijasida amalga oshiriladi. Neyrografik yondashuvda bu jarayonlarni optimallashtirish va samarali qarorlar qabul qilishga yordam berish usullari ishlab chiqilgan.

- Stress va Psixologik Chigalliklar: Stress va boshqa psixologik muammolar miyadagi neyronlararo aloqalarning buzilishi natijasida yuzaga kelishi mumkin. Neyrografik yondashuvda stressni kamaytirish va psixologik chigalliklarni bartaraf etish uchun neyroplastiklik mexanizmlaridan foydalaniladi.

Neyrografik yondashuvning amaliy ahamiyati. Neyrografik yondashuvning psixologiya sohasidagi amaliy ahamiyati katta. U quyidagi sohalarida qo'llaniladi:

-Psixoterapiya: Neyrografik yondashuv depressiya, tashvish va boshqa psixologik kasalliklarni davolashda samarali usullarni taklif qiladi. Masalan, kognitiv-davolash terapiyasi neyroplastiklik mexanizmlarini qo'llab, bemorlarning fikrlash shablonlarini o'zgartirishga yordam beradi.

-Ta'lim va rivojlanish: Neyrografik yondashuv ta'lim sohasida yangi o'qitish metodlarini ishlab chiqishga yordam beradi. Xususan, bolalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish va ularning o'rganish jarayonlarini yaxshilash uchun neyroplastiklik tamoyillaridan foydalaniladi.

- Shaxsiy rivojlanish: Neyrografik yondashuv insonlarning shaxsiy rivojlanishiga ham yordam beradi. Yangi ko'nikmalar olish, xotirani yaxshilash va hissiyotlarni boshqarish kabi sohalarida bu yondashuvdan foydalanish mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, Neyrografik yondashuv inson psixikasini tushunish va uni rivojlantirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Uning asosiy tamoyillari:

- neyroplastiklik, neyronlararo aloqalar va miya shemalarini o'rganish;
- psixologik jarayonlarni chuqurroq tushunishga imkon beradi. Neyrografik yondashuvning amaliy ahamiyati psixoterapiya, ta'lim va shaxsiy rivojlanish sohalarida keng qo'llanilishi bilan namoyon bo'ladi. Kelajakda ushbu yondashuvning yanada rivojlanishi va yangi metodlarning ishlab chiqilishi kutilmoqda.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Doidge, N. (2007). The Brain That Changes Itself: Stories of Personal Triumph from the Frontiers of Brain Science. Penguin Books.

2. Siegel, D. J. (2012). *The Developing Mind: How Relationships and the Brain Interact to Shape Who We Are**. Guilford Press.
3. Kandel, E. R. (2006). *In Search of Memory: The Emergence of a New Science of Mind*. W. W. Norton & Company.
4. Abduqodirova D., Pardaboyeva M. The role of emotional creativity in students' decision-making //international conference of natural and social-humanitarian sciences. - 2024. - T. 1. – no. 7. - S. 27-30.
5. Abdukodirova, DE, Abdulhaqov, U., & Mamatova, Z. (2025). The influence of emotional creativity on students' decision-making process. in the newsletter of new uzbekistan pedagogists (Vol. 3, Issue 4, pp. 64–69). Zenodo.<https://doi.org/10.5281/zenodo.15266224>
6. Abduqodirova, DE, & Abdurasulov, J. (2025). Psychological features of improving military-patriotic sense in youth. *Pedagogy and Psychology in the Modern World: Theoretical and Practical Studies*, 4(1), 50-53.
7. Abduqodirova, DE, va Mirislomov, MM (2025). Geografiya va psixologiya fanlari tutashgan chegara: psixogeografiyaning shakllanish tarixiga nazar. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies* , 2 (5-2), 143-149.
8. Qizi, A. D. E. (2024). TALABALARDA PSIXOLOGIK STRESSNI YENGISH. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 3(2), 69-73.
9. Abdurasulov, Jahongirmirzo. (2025). SCIENCE AND INNOVATION. Science and innovation. 10.5281/zenodo.6751859.
10. Abdurasulov, Jahongirmirzo. (2025). 2025-02-01-17-21-34 a6e5a90f443173108650c03cb86f3648.

SPORT O‘YINLARIDA TALABALAR MOTIVATSIYASINI KUCHAYTIRISHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK OMILLARI

Rustamov Eldar Rixsitilla o‘g‘li

CHDPU Sport o‘yinlari va uni o‘qitish metodikasi
kafedrası o‘qituvchisi

Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, talabalarni faol va tashabbuskor shaxs sifatida shakllantirish masalasi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Talabalarda sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlashda sport o‘yinlarining o‘rni beqiyosdir. Biroq sport mashg‘ulotlarida yuqori natijalarga erishish ko‘p jihatdan talabalar motivatsiyasining darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bois sport o‘yinlarida motivatsiyani kuchaytiruvchi psixologik va pedagogik omillarni ilmiy jihatdan o‘rganish va amaliyotda qo‘llash alohida ahamiyat kasb etadi.

Motivatsiya – shaxs faoliyatini maqsad sari yo‘naltiruvchi ichki turtki bo‘lib, u sport faoliyatida ayniqsa muhim ahamiyatga ega. Talabalarning sport o‘yinlariga bo‘lgan

qiziqishini oshirish, ularda irodaviy sifatlar, o'zini namoyon qilishga intilish va jamoaviy ruhni shakllantirish jarayonida psixologik va pedagogik yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: *“Yoshlarimizning bilimli, salohiyatli va sog'lom bo'lib ulg'ayishi – kelajak taraqqiyotimizning eng asosiy omilidir”*. Bu fikr sport orqali yoshlarning jismoniy chiniqishi bilan bir qatorda, ularda ijtimoiy va ma'naviy yetuklikni shakllantirish masalasi qanchalik dolzarb ekanini ko'rsatadi.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, talabalarni faol va tashabbuskor shaxs sifatida shakllantirish masalasi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Talabalarda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlashda sport o'yinlarining o'rni beqiyosdir. Biroq sport mashg'ulotlarida yuqori natijalarga erishish ko'p jihatdan talabalar motivatsiyasining darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois sport o'yinlarida motivatsiyani kuchaytiruvchi psixologik va pedagogik omillarni ilmiy jihatdan o'rganish va amaliyotda qo'llash alohida ahamiyat kasb etadi.

Motivatsiya shaxs faoliyatining samaradorligini ta'minlovchi ichki va tashqi omillar majmuasi bo'lib, sport o'yinlarida u talabalarning faol ishtirokini belgilovchi yetakchi faktor hisoblanadi[1]. Pedagogik va psixologik adabiyotlarda motivatsiya jarayoni **shaxsning ehtiyojlari, qiziqishlari, qadriyatlari va maqsadlari** bilan chambarchas bog'liq holda izohlanadi. Sport faoliyatida esa bu jarayon talabalarning o'z kuchiga bo'lgan ishonchini oshirish, o'zini namoyon qilishga intilish va jamoa a'zosi sifatida o'zini anglash bilan uzviy bog'liqdir. Shu bois motivatsiya faqatgina natijaga erishishga turtki bo'lib qolmay, balki shaxsning ichki rivojlanishiga xizmat qiluvchi kuch sifatida ham qaralishi lozim.

Talabalar sport o'yinlarida muvaffaqiyat qozonishi ko'plab psixologik omillar bilan belgilanadi. Ulardan eng muhimi – **irodaviy sifatlar, emotsional barqarorlik va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalaridir**[2]. Masalan, musobaqa jarayonida stressni boshqarish, o'ziga ishonchni mustahkamlash va raqibga nisbatan adolatli munosabatda bo'lish motivatsiyani oshiruvchi muhim psixologik omillar sirasiga kiradi. Bunday fazilatlarni shakllantirish talabalarni nafaqat sportda, balki kundalik hayotda ham ijobiy qarorlar qabul qilishga o'rgatadi. Shuningdek, psixologik muhit – **do'stona jamoa, murabbiy qo'llab-quvvatlovi va rag'batlantirish** – motivatsiyani yanada kuchaytiradi. Ana shu jarayonlarda sport o'yinlari talabalar uchun faqat mashg'ulot emas, balki ruhiy yetuklik maktabiga aylanadi.

Sport jarayonida motivatsiyani oshirishda pedagogik yondashuv alohida o'rin tutadi. Avvalo, murabbiy va pedagoglarning talabalarga nisbatan individual yondashuvi, rag'batlantirish tizimi hamda dars mashg'ulotlarini qiziqarli tashkil etish motivatsiyani oshirishning muhim shartlaridan hisoblanadi[4]. Pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, *interfaol metodlardan foydalanish, o'yin elementlarini mashg'ulotlarga qo'shish va talabalarning tashabbusini qo'llab-quvvatlash jarayoni* sportga bo'lgan qiziqishni sezilarli darajada kuchaytiradi[5]. Bu jarayonda talabalarning individual qobiliyatlarini inobatga olish, ularni to'g'ri yo'naltirish va o'z kuchiga ishonchini oshirish motivatsiyani barqarorlashtirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Psixologik tadqiqotlarda ichki va tashqi motivatsiya tushunchalari keng qo'llaniladi[1]. Ichki motivatsiya – shaxsning faoliyatdan zavq olishi, o'zini namoyon qilishga intilishi bilan bog'liq bo'lsa, tashqi motivatsiya esa mukofot, tan olinish, rag'batlantirish kabi tashqi omillar orqali shakllanadi. Talabalar sport o'yinlarida eng samarali natijaga **ichki va tashqi motivatsiya uyg'unlashganda** erishadilar[2]. Masalan, talaba sport bilan shug'ullanishdan shaxsiy zavq olsa va shu bilan birga, o'qituvchi yoki jamoadoshlar tomonidan rag'batlansa, uning motivatsiyasi yanada kuchayadi. Shunday qilib, talabalarda sport faoliyatiga nisbatan barqaror motivatsiya shakllantirish uchun ichki ehtiyojlar bilan tashqi rag'batlarning muvofiqligi ta'minlanishi zarur.

Motivatsiyaning shakllanishida ijtimoiy muhit ham muhim o'rin tutadi. ***Do'stona jamoa, ijobiy raqobat muhiti, ota-ona va pedagoglarning qo'llab-quvvatlashi*** talabalarning sport o'yinlariga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, talabalarning o'zaro hamkorligi, jamoa oldidagi mas'uliyat hissi va umumiy g'oyaga xizmat qilish ruhiy motivatsiyani kuchaytiradi. Natijada sport jarayonida nafaqat individual natija, balki jamoaviy birlik va birdamlik asosiy qadriyat sifatida shakllanadi.

Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, talabalarda sportga motivatsiyani oshirish uchun turli innovatsion yondashuvlar qo'llaniladi. Masalan, AQSh va Yevropa oliygohlarida sportni ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida rivojlantirish orqali talabalarni muntazam rag'batlantirish tizimi yo'lga qo'yilgan[4]. O'zbekiston tajribasida esa milliy sport turlarini ommalashtirish, talabalar spartakiadalarini tashkil etish va oliy ta'lim muassasalarida sport inshootlarini modernizatsiya qilish motivatsiyani kuchaytiruvchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'lmoqda[5]. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, sportni rivojlantirishning milliy an'analar bilan uyg'unlashuvi talabalar motivatsiyasining barqaror bo'lishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda tavsiyalarimiz quyidagilardan iborat:

Sport mashg'ulotlarida talabalar qiziqishini oshirish uchun o'yin elementlari, interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlardan keng foydalanish;

Talabalarda ichki va tashqi motivatsiyani uyg'unlashtirish uchun rag'batlantirish, tan olinish va ijodiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish;

Sport jamoalarida do'stona va sog'lom raqobat muhitini yaratish, bu orqali ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va birdamlikni kuchaytirish;

Murabbiy va pedagoglarning individual yondashuvini yo'lga qo'yish, talabalar qobiliyati va qiziqishlarini hisobga olgan holda mashg'ulotlarni tashkil etish;

Milliy sport turlarini ommalashtirish orqali talabalarda qadriyatlarga hurmat, milliy g'urur va sog'lom turmush tarziga intilishni shakllantirish.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, sport o'yinlarida talabalar motivatsiyasini kuchaytirish psixologik va pedagogik omillarning uyg'unlashuviga tayanadi. To'g'ri yondashuv natijasida nafaqat sportdagi yutuqlar, balki shaxsiy rivojlanish, jamoaviylik va sog'lom turmush tarzi ham mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sultonov A. Sport psixologiyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimova D. Pedagogik motivatsiya va sport mashg'ulotlari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Abdullayev B. Jismoniy tarbiya va sport pedagogikasi. – Toshkent: Sharq, 2020.
4. Raxmonov I. Talabalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishda sportning o'rni. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
5. Deci E., Ryan R. Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. – New York: Guilford Press, 2017.
6. Weinberg R.S., Gould D. Foundations of Sport and Exercise Psychology. – Champaign: Human Kinetics, 2019.
7. Peterson J. Motivation in Education and Sport. – London: Routledge, 2020.
8. Brown T. Youth, Sports and Society. – London: Routledge, 2021.
9. Anderson A. Psychological Aspects of Student Motivation in Sports. – Berlin: Springer, 2018.

«OQ QUSHLAR, OPPOQ QUSHLAR» ASARINING TARBIYAVIY G'OYALARI VA ULARNING PEDAGOGIK JARAYONLARGA ALOQADORLIGI

Jumanazarova Saida Rustambek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

1-bosqich magistranti

jumanazarovasaida010@gmail.com

Professor B.To'xliiev: "Aslida adabiyot o'qitishning bosh yo'nalishi ta'limning turli bosqichlarida o'quvchilar ongiga badiiy asarning mo'jizakor ta'sir kuchini amaliy jihatdan ta'minlashga qaratilgan – deydi.³⁹ Asarning pedagogik va tarbiyaviy ahamiyati haqida so'z yuritir ekanmiz, «Oq qushlar, oppoq qushlar» asari nafaqat badiiy jihatdan mukammal, balki tarbiyaviy mazmuni bilan ham ajralib turishini alohida ta'kidlashimiz kerak. Asarda ilgari surilgan g'oyalar, qahramonlar xarakteri, ularning hayotiy kurashi va dunyoqarashi orqali o'quvchi o'zida ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy saboqlarni anglaydi. Birinchi navbatda asarda mehnatsevarlik va halollikka da'vat asosiy g'oyalardan biri hisoblanadi. Asardagi bosh qahramon Shorahim Shovvoz o'zining halol mehnati, sabr-toqati va e'tiqodi bilan yosh avlod uchun namunadir. U orqali muallif mehnatsevarlik, sadoqat va o'z burchiga sadoqat bilan yondashish kabi fazilatlarni targ'ib etadi.

Xalqimizning eng ajoyib xususiyatlaridan biri oilaviy qadriyatlar va mehr-oqibat tuyg'usidir. Ijodkor esa o'z asarida Oysuluv va Shorahimning o'zaro munosabatlari, otionalik mas'uliyati, bolalarga nisbatan mehr va e'tibor — bularning barchasi o'zbek

³⁹ Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси: (Олий ўқув юртлари филология йуналиши талабалари учун ўқув қўлланма). -Т.: "Янги аср авлоди", 2006, – 7-6.

oilasining mustahkamligi va axloqiy asoslariga alohida urg'u beradi. Asar bu jihatdan yoshlarda oilaviy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Asarda o'rta yoshli kampir urushda yetim qolgan bolalarni asrab-avaylab, ular bilan nonini bo'lib yeydi. Bu sahna yosh o'quvchilarda mehr, hamdardlik, boshqalarga yordam berish fazilatlarini shakllantiradi. Misol: *"Kampir o'zi och bo'lsa-da, bir burda nonni bolalar bilan bo'lib yedi. 'Ular onalaridan ayrilgan, men bo'lmasam kim boqadi ularni?' derdi."*⁴⁰ Bu orqali o'quvchida vatanparvarlikdan tashqari, insonparvarlik, boshqalarga yordam qo'lini cho'zish tarbiyasi beriladi.

Urushning bolalar hayotiga keltirgan iztiroblari – bolalar onasiz, otasiz qolishi, ochlik, iztirob sahnalari orqali yosh avlodga urush yomonlik, tinchlik eng oliy ne'mat ekanini tushuntiradi. Misol: *"Ona ketganidan keyin u tunlar bilan uxlay olmadi. Har oqshom ona eshikdan kirib keladigandek, qulog'ini eshikka tutardi."*⁴¹ Bu holat orqali ona mehri, ota-onaga bo'lgan hurmat, tinch hayotga intilish tarbiyasi beriladi.

Qiyin sharoitda bolalar bir-biriga yordam beradi, teng bo'lib yeydi, bir-birining holidan xabar oladi. Bu orqali yosh kitobxonda do'stlik, birdamlik, hamjihatlik ruhini tarbiyalaydi. Misol: *"Bolalar navbatma-navbat bir-birining ko'z yoshini artishdi. Kimdadir bir parcha non bo'lsa, bo'lib yedilar."* Bu orqali bolaga halollik, hamdardlik, yaxshi do'st bo'lish fazilatlarini singdiriladi.

Asarda har bir qahramon orqali biror tarbiyaviy fazilat yoritilgan: kampir – mehr-shafqat, bolalar – sadoqat va sabr, ona – fidoyilik, qo'shnilar – hamjihatlik timsollaridir.

Yuqorida juda ko'p ta'kidlaganimizdek tinchlik va insoniylik g'oyalari asarning asosiy mavzularidan biri hisoblanadi. Asarda urush tahdidi, ijtimoiy adolatsizliklar fonida insoniylik, mehr, kechirimlilik va bardosh kabi fazilatlar qadrlanadi. Bu bugungi yoshlar ongida tinchlikning qadriga yetish, o'zaro hurmat va hamjihatlikni anglashda muhim o'rin tutadi. Yoshlar tarbiyasida amaliy ahamiyatiga ega bo'lgan bu asar orqali yoshlar or-nomus, vatanparvarlik, tinchlikparvarlik va kechirimlilikka o'rgatiladi. Ijtimoiy tarmoqlarda ommalashgan "muvaffaqiyat, oson boylik orttirish" tushunchalariga qarshi – halol mehnat va vijdoniy yashash g'oyalari ilgari suriladi.

Ushbu asar umumta'lim maktablari, litsey va oliy ta'lim muassasalarida dars jarayonlarida o'rganilishi mumkin bo'lgan muhim badiiy asar sanaladi. Asar orqali insoniy fazilatlar tahlil qilinadi, kompozitsion tahlil o'rgatiladi, obrazlar ustida ishlash orqali tanqidiy tafakkur shakllanadi, bahs va munozaralar asosida og'zaki nutq rivojlantiriladi.

Odil Yoqubov XX asrning ikkinchi yarmi o'zbek nasrida inson ma'naviy olamini chuqur tadqiq eta olgani, qahramonlari ruhiyatiga teran nazar sola olgani, shakl va mazmun borasida uyg'unlik hamda hamohanglikka erisha olgan yozuvchi sifatida hali-hanuz adabiyotshunoslar va kitobxonlarning e'tiborini tortib kelmoqada. Muallifning bu qadar yetuk mahorat egasiga aylanishida ko'plab omillarni sanab o'tish mumkin. Bolalik yillarida qatag'on sababli oiladagi mushkul vaziyatlar, keyinchalik Ikkinchi jahon urushi davrida front ortida chekilgan zahmatlar, Uzoq Sharqda ko'rgan-kechirgan jang maydonidagi voqealar, 1950- 1960-yillarda mamlakatdagi murakkab iqtisodiy-ijtimoiy holat, qayta

⁴⁰ Yoqubov O. Oq qushlar, oppoq qushlar. – T.: Nurli dunyo, 2024.

⁴¹ Yoqubov O. Oq qushlar, oppoq qushlar. – T.: Nurli dunyo, 2024.

qurish, istiqloлга erishilgan dastlabki jarayonda mushkulotlar barchasi Odil Yoqubovni tobladi, nafaqat chinakam inson bo‘lib yetishishida, balki haqiqiy xalqning ko‘ngliga yo‘l topa olgan adibga aylanishida zamin bo‘lib xizmat qildi. Adabiyotshunos Umarali Normatov e‘tiroficha, mazkur hayot sinovlari Odil Yoqubovning odamlar qismati, ruhiyatidagi evrilishlarni, millat hamda mamlakat hayotidagi jarayonlarni haqqoniy, mardona, betakror va ta’sirchan tasvirining poydevori sanaladi. Odil Yoqubov ijodida realizm an‘analari ustunlik qilganiuning qahramonlari qismatini haqqoniy tasvirlaganida, qahramonlari nutqida ro‘yi-rost fikrlarini bayon etganida, davr muammolarini oshkora tahlilga tortganida namoyon bo‘ldi. XX asr o‘zbek adabiyotida realizm tendensiyalaridan og‘ishmay ijod qilgan muallif umrining so‘ngiga qadar o‘z qadriyatlariga sodiq qolgani asarlarda yorqin bilinib turdi, ijodkor asarlarini boshqa ijod namunalaridan ajratib turuvchi xususiyati ham shunda bo‘ldi.⁴²

Odil Yoqubovning bu asari orqali yosh avlodga bir qator ma'naviy saboqlar yetkaziladi. Jumladan, Vatanni sevish va uni asrash g‘oyasi. Shorahimning ruhiy kurashi orqali inson o‘z Vatani oldidagi burchini anglaydi. Bu o‘quvchilarga nafaqat yurtdosh bo‘lish, balki fuqarolik mas‘uliyatini ham tushuntiradi. Axloqiy ideallarni anglash, ya’ni asarda yolg‘on, tuhmat, adolatsizlik va halollik kabi tushunchalar qarama-qarshi qo‘yilgan. O‘quvchilar bularni tahlil qilish orqali axloqiy qadriyatlar haqida chuqurroq o‘ylashadi. Murakkab hayotiy tanlovlarda o‘zini yo‘qotmaslik. Shorahimning fojiali holati, Oysuluvning sukutdagi qarori – bular bolalar va yoshlar ongiga hayotda har doim oson yo‘l bo‘lmasligini, sabr, iymon va vijdon kerakligini singdiradi.

Asar o‘z mazmuni, g‘oyaviy yo‘nalishi, qahramonlar xarakteri orqali o‘quvchilarni insoniylikka, adolatparvarlikka, mehr-muruvvatga undaydi. Qahramonlarning ruhiy azoblari, hayotdagi iztiroblari orqali o‘quvchi hayotning murakkabligi, ammo uning ichida go‘zallik va poklikni izlab topish lozimligini tushunadi.

Ushbu asar maktab va oliy ta’lim muassasalarida adabiyot darslarida ruhiy tarbiya, axloqiy qadriyatlar, milliy ong va jamiyatdagi islohotlar mavzularida foydalanish uchun muhim manba hisoblanadi.

Odil Yoqubovning “Oq qushlar, oppoq qushlar” asari — o‘zbek adabiyotining yuksak namunasi bo‘lib, unda insoniy vijdon, halollik, tinchlikparvarlik, or-nomus kabi muqaddas qadriyatlar badiiy talqin etilgan. Asarda tasvirlangan voqealar zamirida o‘z davrining og‘riqli muammolari, insoniyat boshiga tushgan urush fojialari, jamiyatdagi axloqiy tanazzul va uning oqibatlarini chuqur falsafiy yondashuv bilan ochib beriladi.

Asar qahramonlari — ayniqsa Shorahim, Oysuluv va Mehri kabi obrazlar orqali yozuvchi turli avlod vakillari, ularning hayotga, baxtga, oriyatga bo‘lgan munosabatini ochadi. Bunda muallifning o‘z fuqarolik pozitsiyasi, adabiy-estetik qarashlari yaqqol namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, Shorahim timsolida insoniy vijdon va or-nomusni qadrlash, o‘zini oqlashga urinmasdan, fojiali taqdirni matonat bilan qarshi olish g‘oyasi ilgari suriladi.

⁴² Tilakova Z.T. Odil Yoqubovning “Adolat manzili” romanining badiiy xususiyatlari // Theoretical and Practical Foundations of Scientific Progress in Modern Society.

Asarda jamiyatdagi adolatsizlik, sovuqlik, befarqlik, insoniy qadriyatlarning yo‘qolishi kabi muammolar ochiq tasvirlanadi. Muallif bu muammolarni faqat tanqid qilish bilangina emas, balki ularni bartaraf etish zaruratini ham ilgari suradi.

Shorahim obrazida o‘zgarish, anglash, izlanish bor. Bu esa jamiyatdagi har bir inson ichki uyg‘onish, yangilanish orqali jamiyatni o‘zgartirishi mumkin degan g‘oyani ilgari suradi. Asarda tanqid va taklif, iztirob va umid uyg‘unlashib boradi.

Shu tariqa, “Oq qushlar, oppoq qushlar” asari o‘zbek adabiyotida insoniylik, tinchlik, ma’naviyat haqida yozilgan teran asarlardan biri sifatida o‘rganilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, “Oq qushlar, oppoq qushlar” — bu nafaqat bir inson taqdiri, balki butun jamiyat dramasi, millat vijdonining aks-sadosidir. Asarni o‘rganish orqali o‘quvchi hayotga boshqacha, chuqurroq nigoh bilan qarashga o‘rganadi, o‘zini anglashga intiladi va or-nomusni yo‘qotmaslik kerakligini yuragiga jo qiladi.

Asarda **tinchlik, insoniy qadriyatlar, halollik, vatanparvarlik va urushning fojiali oqibatlari** asosiy mavzulardan biri sifatida ilgari suriladi. Muallif urushni nafaqat jismoniy fojia sifatida, balki inson ruhiyatiga salbiy ta’sir etuvchi omil sifatida ham tasvirlaydi.

Asardagi qahramonlar orqali turli ijtimoiy muammolar ko‘tarilgan. Shorahim Shovvoz, Fotih Muzaffarov, Oysuluv, Mehri kabi personajlar jamiyatdagi o‘zgarishlar, insoniy qadriyatlar va milliy an‘analarning o‘zaro bog‘liqligini aks ettiradi. Ayniqsa, Shorahim Shovvozning hayotiy kurashi va uning ruhiy kechinmalari kitobxonni o‘ylashga undaydi.

Asar til jihatidan realistik, badiiy, tasviriy vositalarga boy bo‘lib, xalqona uslubda yozilgan. Muallif metafora, tashbeh, ramziy obrazlar orqali asarga chuqur falsafiy ma’no yuklaydi. Masalan, oq qushlar timsoli tinchlik va poklikning ramzi sifatida talqin qilinadi. Bundan tashqari, qishloq hayoti, dehqonchilik va oilaviy qadriyatlar asarda chuqur tasvirlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси: (Олий ўқув юртлари филология йуналиши талабалари учун ўқув қўлланма). -Т.: “Янги аср авлоди”, 2006, – 7-6.
2. Yoqubov O. Oq qushlar, oppoq qushlar. – T.: Nurli dunyo, 2024.
3. Tilakova Z.T. Odil Yoqubovning “Adolat manzili” romanining badiiy xususiyatlari // Theoretical and Practical Foundations of Scientific Progress in Modern Society.
4. Normatov U. Odil Yoqubov. XX asr o‘zbek adabiyoti. – T.: O‘qituvchi, 1999. – 419 b.
5. Normatov U. Yangi o‘zbek adabiyoti. – T.: Universitet, 2007. – 100 b.
6. Nosirov A. Odil Yoqubov romanlari poetikasi. Filol. fan. d-ri (DSc) ... diss. avtoref. – Samarqand, 2018

TARBIYALANUVCHILARDA AXLOQIY VA IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH (TAYYORLOV GURUHI MISOLIDA)

Kodirova Muyassar Eshmamat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Yosh avlod tarbiyasi jamiyat taraqqiyotining asosi hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishda harakatli o'yinlar alohida ahamiyat kasb etadi. Bolalar uchun o'yin – bu nafaqat ko'ngilochar mashg'ulot, balki ularning axloqiy, jismoniy, ruhiy va iroda sifatlarini shakllantirishda muhim pedagogik vositadir. Ushbu maqolada tayyorlov guruhi misolida harakatli o'yinlar orqali tarbiyalanuvchilarda axloqiy va irodaviy sifatlarni shakllantirishning yo'llari tahlil qilinadi.

Harakatli o'yinlarning pedagogik mohiyati. Harakatli o'yinlar bolaning ijtimoiylashuvi, jamoa bilan muloqotga kirisha olish, qoidalarga bo'ysunish, sabr-toqat va iroda kuchini mustahkamlash kabi jihatlarida muhim rol o'ynaydi. O'yin davomida bolalar raqobatlashishni, yutqazishni qabul qilishni, tengdoshlariga yordam berishni o'rganadilar. Bu esa, o'z navbatida, axloqiy va irodaviy sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimining oldida turgan asosiy vazifalardan biri – sog'lom, har tomonlama rivojlangan, ijtimoiylashgan va kuchli irodaga ega shaxsni shakllantirishdan iborat. Bu jarayonda harakatli o'yinlar nafaqat jismoniy faollikni oshiruvchi vosita, balki tarbiyaviy, ayniqsa axloqiy va irodaviy sifatlarni rivojlantiruvchi pedagogik uslub sifatida muhim o'rin egallaydi.

Bolalik davri – shaxs kamoloti poydevori qo'yiladigan muhim bosqichdir. Aynan shu davrda bolaning ichki dunyosi shakllana boshlaydi, unga xos bo'lgan axloqiy qarashlar, me'yorlar va irodaviy fazilatlar mustahkamlanadi. Harakatli o'yinlar esa bu jarayonning tabiiy va ta'sirchan shaklidir.

Tayyorlov guruhidagi yosh xususiyatlari

Tayyorlov guruhi bolalari (5–6 yosh) faol harakat qilish, yangi narsalarni sinab ko'rish va o'z imkoniyatlarini ko'rsatishga intiladilar. Shu bois, bu bosqichda to'g'ri tashkil etilgan harakatli o'yinlar bolalarning ichki intizomi, qat'iyati, mas'uliyat hissi, adolatga bo'lgan munosabatini rivojlantirish imkonini beradi.

Harakatli o'yinlar orqali axloqiy tarbiya

Quyidagi o'yinlar bolalarda axloqiy sifatlarni mustahkamlashga yordam beradi:

- **“Topqir kim?”** – diqqat, xushmuomalalik, navbat kutish odatini shakllantiradi.
- **“Do'stini top”** – o'zaro hurmat, hamkorlik va jamoaviy ishda ishtirok etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.
- **“Yaxshi va yomon ishlari”** – axloqiy baholash, to'g'ri va noto'g'rini ajratish qobiliyatini oshiradi.

Harakatli o'yinlar orqali irodani tarbiyalash

- **“Kim tezroq?”** – tezkorlik, qat'iyat, maqsadga erishishga intilish.
- **“Qoidaga bo'ysun”** – o'zini tuta bilish, intizomlilik.
- **“To'xtab qolma!”** – charchoqni yengish, kuchli iroda ko'rsatish.

Shuningdek, o'yinlarda yutqazgan bolani ruhlantirish, unga imkoniyat berish orqali ijtimoiy-psixologik moslashuv va irodaviy barqarorlik mustahkamlanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida harakatli o'yinlarni maqsadli va tizimli tashkil etish orqali tarbiyalanuvchilarning nafaqat jismoniy faolligi, balki axloqiy qarashlari, ijtimoiy xulq-atvori hamda iroda sifatlarini samarali shakllantirish mumkin. Tayyorlov guruhi yoshidagi bolalar uchun har bir o'yin – bu hayotiy saboqdir. O'qituvchi-tarbiyachi esa bu jarayonda yo'l boshchi bo'lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimining oldida turgan asosiy vazifalardan biri – sog'lom, har tomonlama rivojlangan, ijtimoiylashgan va kuchli irodaga ega shaxsni shakllantirishdan iborat. Bu jarayonda harakatli o'yinlar nafaqat jismoniy faollikni oshiruvchi vosita, balki tarbiyaviy, ayniqsa axloqiy va irodaviy sifatlarni rivojlantiruvchi pedagogik uslub sifatida muhim o'rin egallaydi.

Bolalik davri – shaxs kamoloti poydevori qo'yiladigan muhim bosqichdir. Aynan shu davrda bolaning ichki dunyosi shakllana boshlaydi, unga xos bo'lgan axloqiy qarashlar, me'yorlar va irodaviy fazilatlar mustahkamlanadi. Harakatli o'yinlar esa bu jarayonning tabiiy va ta'sirchan shaklidir.

Harakatli o'yinlarning tarbiyaviy ahamiyati

Harakatli o'yinlar bolaning tafakkuri, nutqi, emotsional holati va jismoniy rivojlanishini uyg'unlashtiradi. Ayniqsa axloqiy tarbiya borasida quyidagi jihatlarni ta'kidlash mumkin:

- **Qoidalarga rioya qilish** – o'yin jarayonida bola belgilangan tartibga amal qilishni o'rganadi.

- **Adolat va halollik** – o'yin natijasiga rozi bo'lish, g'irromlikka yo'l qo'ymaslik bolada halollik tuyg'usini shakllantiradi.

- **Do'stlik va hamkorlik** – jamoaviy o'yinlar orqali tengdoshlar bilan muomala, o'zaro yordam, murosalar qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

- **Mas'uliyat va vazifani bajara olish** – har bir o'yinda bolaning o'z roli bo'ladi va u ushbu rolga mas'uliyat bilan yondashishni o'rganadi.

Tayyorlov guruhi yoshidagi bolalarda axloqiy va irodaviy sifatlari

5–6 yoshli bolalarda axloqiy-irodaviy sifatlarni shakllantirish o'ta muhim bosqich hisoblanadi. Ular ijtimoiy qoidalarni tushunishga boshlaydi, lekin ularni mustahkamlash uchun ko'p marta takrorlanadigan, hayotiy tajriba beradigan mashg'ulotlar zarur. Shu jihatdan, harakatli o'yinlar – bu axloqiy va irodaviy tarbiyaning eng qulay, tabiiy va samarali usulidir.

Amaliy misollar

Quyidagi o'yinlar tayyorlov guruhida axloqiy va irodaviy fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi:

1. "Kim chaqqon?". Ma'lumot: Raqobat ruhidagi o'yin.

Tarbiya jihati: G'alabani to'g'ri qabul qilish, yutqazishga bardoshli bo'lish, sabrli bo'lish.

2. "Do'stimni top". Ma'lumot: Ko'z bog'lab do'stini ovoz orqali tanish o'yini.

Tarbiya jihati: E'tibor, diqqat, eslab qolish, insonlar bilan samimiy munosabat.

3. “To‘g‘rini ayt”. Ma’lumot: Bolalar o‘yin jarayonida bir-birlariga savol beradi, rost javob topish kerak.

Tarbiya jihati: Halollik, rostgo‘ylik, mas’uliyat hissi.

4. “Tez fikrla – to‘g‘ri tanla”. Ma’lumot: Bolalar berilgan vaziyatga to‘g‘ri yo‘l tutish haqida qaror chiqaradilar.

Tarbiya jihati: Axloqiy tanlov qilish, mulohaza yuritish.

5. “Yordamga shoshil”. Ma’lumot: Bir bola muammoga duch keladi, boshqalar yordam berishga shoshiladi.

Tarbiya jihati: Mehr-shafqat, hamdardlik, boshqalarga befarq bo‘lmaslik.

Pedagogik shart-sharoitlar

Harakatli o‘yinlar orqali axloqiy-irodaviy sifatlarni muvaffaqiyatli shakllantirish uchun quyidagi shartlarga amal qilish lozim:

- O‘yin mazmuni tarbiyaviy yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.
- O‘yinchilar soni, sharoiti va vositalari yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi zarur.
- Tarbiya jarayonida bolaning faolligi va mustaqilligini qo‘llab-quvvatlash kerak.
- O‘yin yakunida muhokama olib borish foydali: bola nima o‘rgandi, qanday hissiyotlar bo‘ldi?

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova R.X. “Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi.” – Toshkent, 2020.
2. Xo‘jayev B. “Pedagogik texnologiyalar.” – Toshkent, 2019.
3. Qodirova M.E. “Harakatli o‘yinlar va ularning tarbiyaviy ahamiyati.” – Chirchiq, 2023.
4. Vygotskiy L.S. “O‘yin va bolalar rivoji.” – Moskva, 1986.
5. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim konsepsiyasi” – 2019

TARBIYACHI-PEDAGOGLARNING KASBIY MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Teshabayeva Zamira Sobirovna p.f.f.d (PhD)

CHDPU “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim nazariyasi va amaliyoti” kafedrası
dotsenti

Qulmirzayeva Iroda, Shaboydullayeva Dilfuza, Jonqobilova Nigina

CHDPU “Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Qo‘shboqova Sevara

CHDPU “Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Turg‘unboyeva Ruxshona

CHDPU “Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Bugungi kunda oliy ta’lim mazmunini yanada takomillashtirish, zamonaviy ehtiyojlarga muvofiq yuqori malakali tarbiyachilarni tayyorlash, erishilgan ilmiy natijalarni

maktabgacha ta'lim amaliyotiga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish va boshqa vazifalar ta'lim tizimi sohasidagi ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 sentyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3305-son qaroridan keyin ta'lim tizimining quyi bo'g'iniga e'tibor kuchaydi. Tizim uchun malakali va innovatsion jarayonlarni intensiv o'zlashtirishga qodir mutaxassis kadrlarni tayyorlash masalasi hanuzgacha dolzarb bo'lib turibdi. Mutaxassislarni tayyorlashda kasbga bo'lgan qiziqishni oshirish, xususan, raqobatbardosh kadr sifatida faoliyat yuritishlari uchun kelajakdagi tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy motivatsiyasini shakllantirish lozim. Talabalarning kasbiy motivatsiyasini shakllantirishda ularning shaxsiy xususiyatlarini aniqlash, o'zini rivojlantirishga zaruriy sharoitlarni yaratish, talabalar jamoasi o'rtasida ma'naviy sog'lom psixologik muhit yaratish, talabalar bilan individual ishlashni tashkil etish, rejalashtirish, o'z-o'zini takomillashtirishning maqsad va vazifalarini belgilash, o'zini-o'zi rivojlantirishning ilg'or tajribalari bilan tanishtirish, o'quv faoliyatida kasbiy motivatsiyani talabalarning o'zlari mustaqil rivojlantirishga turtki berish, talabalarga kasbiy rivojlanishlariga muntazam yordam ko'rsatish samara beradi. Kasbiy motivatsiyaning shakllanishida omillarning o'zaro ta'sir jarayoni yuz beradi:

makro omillar: jamiyat, ta'lim tizimi, ta'lim muassasalari;

mikro omillar: ustozlar, tengdoshlari;

ob'ektiv omillar: shaxsning jamiyatdagi o'rni va intilishi;

sub'ektiv omillar: o'quv jarayoni.

Kasbiy faoliyat kasbga yo'naltirishga ham bog'liq bo'lib, bunda talabalarning moyilligi, ehtiyoji va istaklari muhim ahamiyatga ega.

Talabalarning pedagog sifatida shakllanishida ichki va tashqi motivlari muhim o'rin tutadi. Ulardagi ichki motivlar bevosita o'quv faoliyatiga bog'liq bo'lib, faoliyat jarayoniga va natijasiga qiziqish, o'z-o'zini rivojlantirishga intilish, o'zining shaxsiy sifatleri va qobiliyatini namoyon etish natijasida amalga oshadi. Tashqi motivlar esa, qachonki faoliyat jarayoni uzoq muddat amalga ohsa namoyon bo'ladi. Talabalik burchi va majburiyati, tengdoshlari orasida yutuqlarga erishishdagi quvonch hissi tashqi motivning namoyon bo'lish shakllaridir.

Talabalarning kasbiy motivatsiyasi quyidagi yo'nalishlarda shakllanadi:

1. Bilish motivatsiyasi:

- yangi bilimlarni o'zlashtirishga yo'nalganlik, ya'ni dalil, hodisa va qonuniyatlardan xabardor bo'lish;

- bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga erishish;

- mustaqil bilim olish, qo'shimcha bilimlarni o'zlashtirish, pedagog-tarbiyachi sifatida o'zini takomillashtirishning ijtimoiy dasturini tuzish.

2. Ijtimoiy motivatsiya:

- kengaytirilgan ijtimoiy motivlar: burch va mas'uliyat hissi;

- bilim olishning ijtimoiy ahamiyatga egaligini tushunish;

- ijtimoiy yoki pozitiv motivlar: atrofdagilarga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishga intilish, ularni qo'llab-quvvatlash;

- ijtimoiy hamkorlik motivlari: boshqa odamlarga turli ta'sir ko'rsatish usullariga yo'nalganlik.

3. O'quv motivatsiyasi:

- maqsadli faoliyatni tashkil etish;
- o'quv jarayonida erkin va mustaqil harakat qilish;
- tashqi motivatsiyani ichki motivatsiyaga aylantirish;
- motivatsiyaning internal va eksternal darajalarini namoyon etish.

Yuqorida keltirilgan fikr-mulohazalar asosida motivatsiyaning shakllanishida pedagogik omillar bevosita shaxsning individual xususiyatlari, qiziqishlari, shaxsiy istak va xohishlari zahirida shakllanadi deyish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 sentyabrdagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligini tashkil etish to'g'risida"gi Qarori // Qonun hujjatlar ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 30.09.2017 y.

2. Akramov A.A. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida bo'lajak o'qituvchilarda fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishning tashkiliy-metodik asoslarini takomillashtirish: ped. fan. dok. ... avtoref. – Toshkent, 2016.

3. M. Ye. Bershadskiy, V. V. Guzeyev. M.: Markaz «Pedagogicheskiy poisk», 2003. — 256 b.

4. Goneyev, A. D. Korreksion pedagogikaning asoslari: oliy pedagogik o'quv yurtlari talabalari uchun o'quv qo'llanma / A. D. Goneyev, N. I. Lifintseva, N. V. Yalpayeva; V. A. Slastenin muharrirligida. - M.: «Akademiya» nashriyot markazi, 2009.

5. Teshabayeva, Z., & Abdulatipova, M. (2025). Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-hissiy ko'nikmalarni shakllantirish mazmuni. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(4).

6. Teshabayeva, Z. S. (2021). BO'LAJAK TARBIYACHI-PEDAGOGLARDA KASBIY MOTIVATSIYANI SHAKLLANTIRISH KOMPONENTLARI. Iqtisodiyot va sotsium, (9 (88)), 1006-1010.

7. Teshabayeva, Z. S. (2021). PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS IN THE FIELD OF CONTEXTUAL LEARNING TECHNOLOGIES. Academic research in educational sciences, 2(2), 1360-1367.

8. Teshabayeva, Z. (2025). Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida differensial yondashishga asoslangan ta'lim jarayonining xususiyatlari. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(2).

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QITISHNING KLASSTER USULI

Umarova Zuhra

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Tursunova Mohinur

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Bugungi kunda ta'lim tizimida yangicha yondashuvlar, interaktiv metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etmoqda .Ayniqsa boshlang'ich ta'limda bu usullar nafaqat bilim berish , balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash , muammo yechish , mantiqiy tafakkurni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi . Bugungi texnologiyalar rivojlangan davrda O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim tizimiga o'qitishning innovatsion usullarini joriy etish jarayoni ro'y bermoqda . Ulardan biri o'qitishning klaster usulidir.

Klaster usuli nima ? Kaster (inglizcha “cluster “) so'zidan kelib chiqqan bo'lib “to'plam “ , “guruh “ degan ma'noni bildiradi . Bu usul o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga , ularning umumiy fikr doirasini kengaytirishga xizmat qiladigan atamalar va tushunchalarni bir –biri bilan bog'liqligini anglab olishga o'rgatuvchi uslubdir . Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim jarayonidagi eng kata muammosi – fikrlash va tushunish darajasining pastligi hamda bilimlarni tez qabul qila olmasligidadir. Ko'pchilik o'quvchilar mavzuni faqat yodlashga harakat qiladi , lekin asosiy tushunchalarni bog'lay olmaydi .Natijada ular o'rgangan bilimlarini amaliyotda qo'llashda qiyinchiliklarga duch keladi . Bu esa o'qituvchining samaradorligini pasaytiradi . Bu muammolarning oldini olishda biz klaster usulidan foydalansak :

1. Bilimlarni tizimlashtiradi –o'quvchilar asosiy tushunchalarni mustaqil aniqlaydi , ularni guruhlaydi va tarmoqlarga bo'lib tasvirlaydi .

2. Ijodiy fikrlaydi-har bir o'quvchi o'zining shaxsiy fikrini bildiradi ,bu esa ularning erkin fikrlash ko'nikmasini oshiradi.

3. Hamkorlikda ishlaydi-guruhlarda ishlash orqali o'quvchilar bir birining fikrini tinglaydi .

4. .Mavzuni mustahkamlaydi –dars oxirida esa bu usul orqali o'zlashtirgan bilimlarini umumlashtiradi.

Masalan “Tabiiy fan “ darsida o'quvchilarga fasllarni tushuntirmoqchimiz .Bunda usulidan foydalansak . Birinchi bo'lib “To'rt fasl “ so'zini yozib ,undan chiqadigan 4 ta tarmoq orqali bahor , yoz , kuz , qish fasllari belgilanadi . Har bir fasl atrofida uning asosiy belgilari va hodisalari keltiriladi .Misol : bahorda daraxtlar kurtak ochadi , yozda mevalar pishishi , kuzda burglar to'kilishi va qishda qor yog'ishi kabi tushunchalar grafik tarzda joylashtiriladi . Shu tariqa o'quvchilar mavzuni nafaqat eslab qolishi balki mantiqiy bog'lash , mustaqil tahlil qilish imkoniga ega bo'ladi . Bu usul dars jarayonini jonlantirib o'quvchilarning faoliyatini oshiradi . Shuningdek klaster usulini qo'llashda biz interaktiv doskalardan foydalansak darsimizni samarasi yanada oshadi

Klaster usuli- samarali ta'lim metodologiyasi bo'lishi bilan birga , uning muvaffaqiyatli tatbiqi o'qituvchilarning yetarli bilim va pedagogic malakasiga bog'liq. Ayniqsa , boshlang'ich sinflarsa foydalanish uchun o'qituvchi bir qator ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak . O'qituvchilar muntazam malaka oshirish kurslari , seminar va treninglarda faol bo'lishlari lozim .Ayniqsa

- ❖ Metodik ko'nikmalarini oshirish
- ❖ Seminar treninglar tashkil qilish
- ❖ Uslubiy qo'llanmalarni ko'paytirish zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam klaster usuli boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim olish jarayonini yaxshilash va ularni mustaqil fikrlashga o'rgatishda muhim o'rin tutadi hamda zamonaviy ta'lim talablari bilan uzviy bog'liqdir . Ushbu usul darsni interfaol va qiziqarli qiladi va ta'lim sifatini yaxshilashga katta hissa qo'shadi .

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zuxra Umarova “Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlashning zamonaviy metodikasi “ Monografiya , 2024.
2. H . Sanakulov ,M. Jumayev “Umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich talim fanlarini o'qitish texnologiyasi “ . Metodik qo'llanma.
3. O.M.Jabborova, Z.A. Umarova, L.M.Babaxojayeva “ Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi innovatsiya va integratsiyasi” O'quv qo'llanma.

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALAR IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

T. I.Urmonova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

B.R.Esimova, J.B.Abdiyeva, M.A.Turtbayeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi “O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PQ-4312-son Qarori maktabgacha ta'lim sohasidagi normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish; maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish; sifatli maktabgacha ta'limga bolalar qamrovini oshirish, undan teng foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash, mazkur sohada davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini rivojlantirish; maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish kabi vazifalarni o'zida aks ettirgan. Mazkur konsepsiya o'rta va uzoq muddatli istiqbol uchun maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadlari, vazifalari, ustuvorliklari va bosqichlarini belgilab berdi.

Konsepsiyada belgilangan vazifalar ijrosi o'z navbatida maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ta'lim sifatini oshirish orqali bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish masalasining dolzarbligini belgilaydi.

Psixolog olimlar tomonidan ijodkorlikka oid muhim ilmiy qarashlar ilgari surilgan hamda "ijodiy qobiliyat" tushunchasiga aniqlik kiritilgan.

A. N. Leontyevning fikricha "ijodiy qobiliyat-bu inson tomonidan u yoki bu turdagi ijod uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni egallash natijasidir (badiiy, musiqiy, texnik va boshqalar)".

Bolani faoliyatda kuzatmay turib undagi qobiliyat mavjudligi yoki yo'qligi haqida gapirish mumkin emas. Chunki qobiliyat bu bolani faqat tegishli faoliyat jarayonida kuzatish natijasida aniqlanadi, degan hulosaga kelish mumkin.

N.A.Vetlugina bolalarning qiziqishi, qobiliyatlarining quyidagi ko'rsatkich va mezonlarini aniqladi.

Ijodiy qobiliyat kompleksida u quyidagi xususiyatlarni ajratib ko'rsatdi:

1) hayotda go'zallikni idrok etish, hiss etish qobiliyati va vaziyatga emotsional jihatdan javob berish;

2) go'zallikni qoidalarga muvofiq yaratish (qo'shiq aytish va ifodali she'r o'qish, musiqaga mos harakatlarni topib tabiiy va nafis harakat qilish, ijodiy tashabbus ko'rsatish, rolli o'yinlarda obrazni ochib berish uchun va sodir bo'layotgan voqealarga shaxsiy munosabat)

3) atrofdagi go'zallikni baholash, adabiy, tasviriy mazmundagi nozik ifodali vositalarni farqlash, musiqa asarlari va teatr faoliyati;

4) ijodiy muammolarni hal qilishning o'ziga xos usullarini mustaqil ravishda izlash va topish.

Ko'rib chiqilgan ta'riflarni umumlashtirib, xulosa qilishimiz mumkinki, qobiliyat-bu bolani o'rgatish va tarbiyalash paytida paydo bo'lishi mumkin bo'lgan shaxsning individual xususiyatlaridir hamda ular bolaning yashash sharoitlariga bog'liq holda rivojlanadi.

Maktabgacha yosh davrida bolalar o'z qobiliyatlari va imkoniyatlarini yangi rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalariga tayangan holda namoyon eta olishlari mumkin. Shuning uchun tadqiqotimizda maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni ko'zda tutganmiz..

Ijodkorlik asta-sekin paydo bo'ladi, ko'proq oddiy shakllar yordamida rivojlanadi. Har bir yosh bosqichida ular o'ziga xos xususiyatlarga ega ko'rinishlarda namoyon bo'ladi, bolalikning har bir davri o'ziga xos shakllari bilan ajralib turadi. Shuning uchun ijodkorlik-bu har bir insonning hayoti bilan bog'liq bo'lgan jarayon, nafaqat shaxsning individualligi balki bolalik davri bilan bog'liq.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimidagi o'zgarishlar bu sohada tubdan islohotlar qilishni talab etmoqda. O'z o'rnida horijiy tajribalardan andoza olish, o'quv-metodik adabiyotlar, majmualar ishlab chiqish, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyach-pedagoglariga zamonaviy pedagogik tehnologiyalar bo'yicha sohaga oid bilimlar va ko'nikmalarni shakllantirish dolzarb vazifalar sirasiga kiritilmoqda.

Mariya Montessori metodikasi an'anaviy ta'limdan farqli ravishda bilimlarni alohida emas, o'zaro mutanosib holda olib borishni ta'minlab beradi. Bu nazariya va amaliyotni birlashtirishning mantiqiy natijasidir.

Bola o'zida fikrlash, bir muammoga bir-necha yechim variantlarini topish va ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu bilimlar uning kelajakdagi faoliyatida juda qo'l keladi.

Agar biz an'anaviy ta'limning asosiy maqsadi bilimlarni o'rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish deb aytsak, Montessori metodikasi bizni olgan bilimlarni haqiqiy ko'nikmalar bilan birlashtirishga o'rgatadi. Bu tarbiyalanuvchilarga nafaqat ba'zi bir goyalarga ega bo'lish, balki ularni amalda qo'llash va amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Bola rivojlanishining har bir davrida ijodiy qobiliyat ma'lum bosqichda o'ziga xos tarzda ishlaydi. Bundan ko'rinadiki qobiliyat tajribaga bogliq, bolaning tajribasi esa asta-sekin rivojlanib, o'sib boradi.

Demak, M.Montessori maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoniga nafaqat pedagog, shifokor va biolog sifatida ham yondoshadi.

Ijodkorlikni tavsiflashda psixologlar qobiliyat muammosiga ishora qiladilar va ko'pincha ijodiy qobiliyat bu umumiy bilimlarni o'zgartirish jarayoni deb bilishadi. Bundan tashqari, ijodkorlik, xayolot rivojlanishi, farazlarni shakllantirish bilan bog'liq deb ta'kidlashadi.

Psixolog L. S. Vigotskiyning ta'kidlashicha, "Bola ijodining yetakchi komponenti tasavvur qilish qobiliyati va u ijodiy yondashgan holda, uni o'rab turgan atrof-muhitning barcha yo'nalishlari haqida ko'proq ma'lumot olishga harakat qiladi" deb biladi. Demak, bola atrof muhitga moslashib hayotdan olgan tajribalari natijasida oldiga vazifalar qo'yishi, standart qarorlar qabul qilishi mumkin lekin tashqi ta'sir bo'lmas ekan ijodkorlik rivojlanishi uchun hech qanday sabab yo'q.

Ijodkorlik jarayonlari insonda juda erta bolalik davrlaridan boshlab namoyon bo'ladi. Bu davrda bolaning ijodi o'yin faoliyati bilan uzviy bog'liq bo'lib, bolalardagi ijodiy jarayonlarni ularning o'yinida kuzatishimiz mumkin. O'yin faoliyati jarayonida bola tayoq minib, o'zini ot minib yurgandek his qiladi. Kichkina qiz qo'g'irchoq bilan o'ynab, uning onasi ekanligini tasavvur qiladi. O'yin ichida bola qaroqchi, askar yoki dengizchi bo'ladi, bu jarayonlarning hammasi eng xaqiqiy, chinakam ijodkorlikning namunasidir. Bolalar o'yin orqali kattalarga taqlid qiladi. Lekin bolalar o'yinlari - bu shunchaki takrorlash emas, ular kattalarning nima qilayotganini ko'radi va eshitadi, ammo bu harakatlarni o'z taassurotlaridan kelib chiqib ijodiy elementlar bilan boyitadilar.

Ijodkorlik - bu insonning yangi ixtirochilik, odatiy bo'lmagan narsalarni yaratish va kerakli natijaga erishishda ijodiy yondashuv bilan muammoni xal qilish xususiyatidir.

Tasavvur va ijodiy fikrlash bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari deb hisoblash mumkin. Bularning barchasi bevosita maktabgacha yoshdagi bolaning umumiy dunyoqarashiga bog'liq. Bola qanchalik ko'p bilimga ega bo'lsa uning dunyoqarashi shunchalik kengayadi.

L. S. Vygotskiy, N.A.Vetlugina, A.N.Luk kabi olimlarning biz o'rgangan adabiyotlarni tahlillaridan ma'lum bo'ladiki, ijodkorlik har doim individuallikning namoyon bo'lishidir, shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlanishi jarayonida ularning psixologik jihatdan yosh xususiyatlarini hisobga olinishi muhim sanaladi.

Ijodkorlik bugungi kunda ta'limga qo'yiladigan asosiy talab, ma'lum chegaralardan chiqib ketadigan, nostandart qarorlar qabul qila oladigan, yangilik bilan ajralib turadigan maxsulotlarni yaratadigan ijodiy shaxsni rivojlantirishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarining rivojlanishi yo'sinida shu narsaga alohida ahamiyat qaratish muhim, ijodkorlik-bu aqliy xususiyatlarning kombinatsiyasi, badiiy va ijodiy ishlarning muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlaydigan, aynan yaratishga qaratilgan yangi va samarali nostandart g'oyalarni uyg'otuvchi faoliyat turidir.

Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi ijodiy qobiliyat bu bolaning dunyoni bilish hamda istaklari va ehtiyojlarini amalga oshirish jarayonida o'rgangan bilim, ko'nikma va malakalarni mustaqil ravishda qo'llash va o'z individualligini namoyon qilishga imkon beradigan faoliyatdir.

Psixologiyada o'zining ehtiyojlar va motivlar pramidasi bilan mashhur bo'lgan taniqli olim A.Masloy-"Shaxsning ijodiy faoliyati uchun intellektual iqtidor zarur ammo ijodkorlikni rivojlanishida xulq-atvor, motivlar, qadriyatlar, shaxsiy xususiyatlar asosiy rol o'ynaydi" deb ta'kidlaydi. Shuningdek u ijodkorlikni - barchaga xos tug'ma ijodiy qobiliyat biroq atrof muhitning ta'sirida ko'pchilikda yo'qolib ketuvchi faoliyat deb hisoblagan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi o'quv-tarbiyaviy jarayonning tashkil etilishi, ta'lim mazmunini qanday yo'llar bilan o'zlashtirishi va o'quv topshiriqlarini bajarishi hamda natijaga erishish motivlariga bog'liq bo'ladi.

Bolalar ijodiyotining eng mashhur tadqiqotchi psixologi amerikalik Pol Torrens "Ijodkor shaxsga bo'lgan umumiy ehtiyoj doimiy o'sish va rivojlanish zarurati" deb ta'kidlaydi. Shuningdek, ijodkorlikni shaxsning o'z-o'zini takomillashtirish va o'zini anglashning ajralmas qismi sifatida qaraydi. "Ijodkorlik - bu noaniqlik va axborot tanqisligi sharoitida paydo bo'ladigan taranglikni bartaraf etish uchun odamning kuchli ehtiyoji tufayli yuzaga chiqadigan tabiiy jarayondir" deb ta'riflaydi.

Ijodiy rivojlanish muammolarini hisobga olgan holda, maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan pedagogik sharoitlarni quyidagilarga ajratib ko'rsatishimiz mumkin.

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi ta'lim muhitining mavjudligi.
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning individual yosh xususiyatlarini hisobga olish.
3. Ijodiy faoliyatga doir vazifalarni bajarishda bolalarning individual ijro etish usullari yordamida faoliyatga hissa qo'sha olishi.
4. Ijodiy jarayonning samaradorligini ta'minlash uchun jamoada o'zaro hissiy qulay muhitni yaratish.

5. Ijodiy faoliyat turlaridan foydalanish jarayonida, bolaning ijodiy tasavvurini va muammolarga o'ziga xos yechim topish qobiliyatini rivojlantirishga undovchi vaziyatlarni yaratish.

Bolaning maktabgacha yosh davrida o'zlashtirilgan turli xil maxsus ko'nikmalari (badiiy, tasviriy, nutq, musiqa va boshqa) amaliy, ob'ektiv faoliyat asosida shakllanadi va bolaning ijodiy g'oyalarni mustaqil ravishda amalga oshirishi, voqelikni obrazli aks ettirish, his-tuyg'ularini hamda ijodiy tashabbusni rivojlantirish uchun asos bo'ladi.

Shuningdek maktabgacha yosh davrida bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muayyan yosh davrining o'ziga xos rivojlanish darajasi hamda ko'rsatkichlaridan kelib chiqqan holda, rivojlanish sohalari va kompetensiyalar tizimining o'zaro aloqadorligi va chambarchas bog'liqligini ifodalaydigan jarayondir. Shu nuqtai-nazardan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish mazmuni va komponentlarini aniqlashtirish asosida tashkiliy-metodik tizimini takomillashtirish dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – Москва, 2010. – С. 148.

2. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы /Пер. с англ. -М.: Смысл, 2009. – С. 425.

3. Торренс П. Тест творческого мышления - ТТСТ: Методические рекомендации по работе с тестом (для школьных психологов)/ Перевод Н.Б.Шумаковой, КИ.Щеблановой, Н.П.Щербо. - М., 2014. – С.44

4. Urmonova T.I. Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida.// Мугаллим хам узлуксиз билимлендириў Илмий методологик журнал. 2025 йил № 2 \3

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA IJODIY QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI: NAZARIYA VA AMALIYOT

T. I.Urmonova

urmonovatoshxon@gmail.com

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

A.Q.Jo'ldasova, J.M.Kamalbekova, J.S.Jaldibayeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari

Jahondagi globalashuv muammolari jamiyatning ixtirochilik, tashabbuskorlik, ijodkorlik, tadbirkorlik va qat'iylik kabi fazilatlarga talablarini oshirmoqda. Boshqacha qilib aytganda, maktabgacha yosh davridan har bir bolaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jamiyatning rivojlanish buyurtmasini shakllantiradi. Ijodkor shaxsni tarbiyalash barcha davrlarda ham dolzarb bo'lib kelgan.

Sharqning buyuk mutafakkirlarining asosiy g'oyasi hamda tadqiqot yo'nalishlaridan biri bolalarni jismoniy ruhiy va aqliy kamoloti bilan bog'liq masalalar bo'lgan. Jumladan, sharq mutafakkirlaridan Al Horazmiy, Al Beruniy, Abu ali Ibn Sino, Abu nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Amir Temur va boshqqa mutafakkirlarining pedagogik qarashlarida ta'lim berish usullari va bola shaxsini shakllantirish, uning intellektual, ruhiy-jismoniy rivojlanishini baholash bilan bog'liq masalalar borasida asosli fikrlar ilgari surilgan.

Zamonaviy pedagogikada yurtimiz olimlari K.Mirzayev, J.Turdiyeva, N.Ismaylova, T.Xurvaliyeva, D.Abduraximova; MDH va xorijlik olimlaridan V.Kusakova, B.Gerbova, A.Mixaylova, Ye.Tixeeva, F.Blexer, Ye.Nosova kabi olimlar bu masalada bir qator ilg'or g'oyalarni ilgari surganlar.

Ijodkorlik - bu insonning yangi ixtirochilik, odatiy bo'lmagan narsalarni yaratish va kerakli natijaga erishishda ijodiy yondashuv bilan muammoni xal qilish xususiyatidir.

Tasavvur va ijodiy fikrlash bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari deb hisoblash mumkin. Bularning barchasi bevosita maktabgacha yoshdagi bolaning umumiy dunyoqarashiga bog'liq. Bola qanchalik ko'p bilimga ega bo'lsa uning dunyoqarashi shunchalik kengayadi.

Ijodkorlik bugungi kunda ta'limga qo'yiladigan asosiy talab, ma'lum chegaralardan chiqib ketadigan, nostandart qarorlar qabul qila oladigan, yangilik bilan ajralib turadigan maxsulotlarni yaratadigan ijodiy shaxsni rivojlantirishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarining rivojlanishi yo'sinida shu narsaga alohida ahamiyat qaratish muhim, ijodkorlik-bu aqliy xususiyatlarning kombinatsiyasi, badiiy va ijodiy ishlarning muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlaydigan, aynan yaratishga qaratilgan yangi va samarali nostandart g'oyalarni uyg'otuvchi faoliyat turidir.

Maktabgacha ta'lim tizimi o'quv jarayoniga kiritilayotgan innovatsiyalar, ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, taxlil qilish, umumlashtirish hamda yutuqlarni amaliyotga tatbiq etish, zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish orqali ta'lim jarayoni mazmuni va metodlarini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan sanaladi.

Bolalarda ijodiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish tizimini takomillashtirish, uni amalga oshirish metodikalarini loyihalashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, o'zida ta'lim vazifalarini muvaffaqiyatli hal etadigan va pedagogik jarayon rivoji uchun imkoniyatlar yig'indisini hisoblangan qulay tashkiliy-pedagogik shart-sharoitni yaratishni talab qiladi.

Ta'lim jarayonida pedagogik tizim ishlashi va rivojini ta'minlovchi, ta'lim va moddiy-texnik makon muhitining ta'lim jarayoni sub'ektlariga ijobiy ta'sir etuvchi imkoniyatlari yig'indisini aks ettiruvchi tashkiliy pedagogik shart-sharoitlar mavjud. Shuningdek maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimining o'ziga xosligidan kelib chiqib, tadqiqot doirasida quyidagi tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarning ta'minlanishi jarayon samaradorligi oshirishga xizmat qilishi aniqlandi:

1. **Mazmunli sharoit.** Ma'lumki, bolalar ijodiy rivojlanishi ularning axloqiy, intellektual, jismoniy, ijtimoiy-shaxsiy rivojlanish yo'nalishlari va kompetensiyalari tizimi bo'lib, bunda maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari, kompleks diagnostika metodlari hamda baholash tizmining mavjudligi bilan alohida o'rin tutadi.

2. **Texnologik sharoit.** Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va baholash jarayonida:

- o'yinli texnologiyalar (rolli-ishchan o'yinlar, imitatsion o'yinlari);
- pedagogik muammoli vaziyatlarni yechish va tahlil qilish, "Keys-stadi";
- kichik guruhlarda ishlash, mikro-mashg'ulotlar;
- ijodiy tadqiqotchilik metodlarini tatbiq etish;
- relaksatsiya mashg'ulotlariga alohida e'tibor qaratildi.

3. **Refleksiv-korreksion sharoit.** Yaratilgan pedagogik shart-sharoitlarning natijaviy-mahsuli sifatida refleksiv-korreksion (natijalarga tuzatish kiritish, korreksiylash, rivojlantirish, qayta baholash) sharoit muhitining yaratilishiga alohida e'tibor berildi. Bunda refleksiv-korreksion sharoit mazmuni quyidagicha belgilandi:

- faol bilish motivatsiyasini rivojlantirish;
- ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantirish;
- shaxsiy-ijtimoiy, kommunikativ, intellektual kompetensiyalarini rivojlantirish;
- noan'anaviy mashg'ulot ishlanmalarini va qo'shimcha ta'lim sharoitini yaratish.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarining rivojlanish darajalarini baholashda tarbiyalanuvchilarning kognitiv-emotsional, shaxsiy-ijodiy tasavvuri, motivatsion faoliyati va maqsadga erishish istagi ko'rsatkichlari quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

- **tarbiyalanuvchining kognitiv-emotsional ko'rsatkichlari:** tartibsiz fikrlashi, ko'proq g'oyalar oylab topishi, tasvirlarni chizish qobiliyati, vositalardan qulay foydalanishi, temperamentining xususiyatlari (plastiklik, o'zgaruvchanlik).

- **shaxsiy ijodiy qobiliyat ko'rsatkichlari:** ijodiy salohiyatni faollashtirish, ijodiy tasavvurdan foydalanish, mustaqillik, ichki pozitsiyaga egaligi (ijodiy faoliyatga qiziqish).

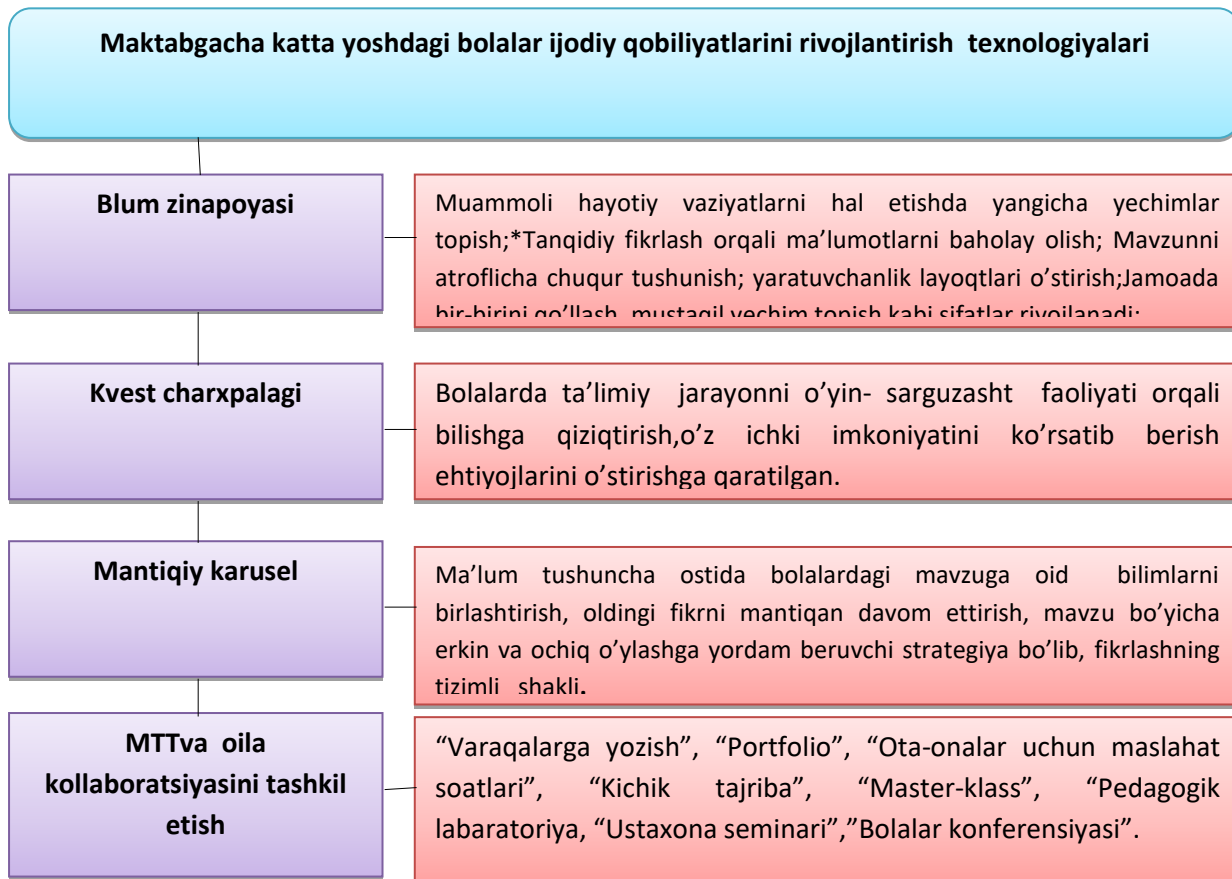
- **motivatsion-qiymat ko'rsatkichlari:** ijodiy faoliyatga ehtiyoj, ijodkorlik qiymatini tan olish, ijodiy mahsulotni yaratish orqali faoliyatda o'zini namoyon etishga intilish;

- **faoliyatning natijaliligi ko'rsatkichlari:** ijodiy faoliyat usullarini o'zlashtirishi, belgilangan muammoni ijodiy hal qilishda texnikani tanlash, g'oyani amalga oshirish uchun turli materiallarni tanlash, maqsadga erishish va o'z faoliyatining aniq natijalarini olish istagi.

Maktabgacha katta yosh bolalari bilan olib boriladigan faoliyatlar mazmuni, shakli va metodlari tarbiyalanuvchilarning nafaqat keyingi ta'lim bosqichiga tayyorgarliklarini shakllantirishga, balki ularning ijodiy-tadqiqotchilik va mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi, diagnostik maqsadlarga yo'naltirilganligi bilan boshqa yosh guruhlaridan ajralib turishi lozim. Shu bois, maktabgacha katta yosh guruhi tarbiyalanuvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim

texnologiyalari va vositalarini to'g'ri tanlanish va tadbiq etish alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotlarimiz doirasida maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi, BLUM- KVEST asosidagi texnologiyalar turkumini aniqlashtirildi. (1- rasm).

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda mazkur texnologiyalarni qo'llagan holda olib borilgan izlanishlar natijasida quyidagi taklif va mulohazalar tavsiya etiladi.

-maktabgacha katta (5-6) yosh bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoniga bolalarda bilim, ko'nikma, malakalarni chuqur o'zlashtirishga yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi omil va harakatlantiruvchi kuch sifatida qarash maqsadga muvofiq.

-bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda ularning individual hususiyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari, mayl va istaklarini inobatga oluvchi shaxsga yo'naltirilgan va rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalaridan foydalanish samarali usul hisoblanadi.

-maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'quv-tarbiyaviy faoliyati kelajakda ijtimoiy buyurtma tarbiyalanuvchilarning individual qiziqishlari, imkoniyatlari, ehtiyojlariga ko'ra belgilanishi lozimligini ko'rsatmoqda.

-bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bir qator tamoyillarga alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi: bolalarni ijodiy faoliyat turlari bilan tanishtirish; faollik; hamkorlik; individual qulaylik; atrof-muhitni badiiy estetik tashkil etish va psixologik qo'llab-quvvatlash kabilar.

-maktabgacha katta yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan ta'limiy faoliyatlar mazmuni, shakl va metodlari tarbiyalanuvchilarda ijodiy-tadqiqotchilik va mustaqil bilish qobiliyatlarini rivojlantirishga doir rivojlantiruvchi motivatsion texnologiyalar va mexanizmlarni zamonaviy tajribalarga tayanib to'g'ri tanlashni taqozo etadi.

Xulosa o'rinda shuni ta'kidlash joizki, ijodkorlik qobiliyatlari bolalarning xar tomonlama rivojlanishida muhim omil bo'lib, kelajakda to'laqonli shaxsiy sifatlar shakllanishining kompleks jarayoni hisoblanadi. Shuning uchun ham, bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan ta'limiy-tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etish dolzarbligi va zarurligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar ro'yhati.

1. Z.T. Nishonova, Z. Qurbonova, S. Abdiyev, SH. To'laganova-t.2008 331 b. "Psixodiagnostika"
2. J.G. Yo'ldoshev, S.A. Usmonov. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. -T.-2008 yil. 106 bet
3. Axmedova Malohat Ergashevna Pedagogika nazariyasi va tarixi (Pedagogika tarixi), T.: «TAFAKK U R- B O S TONI». 2011. 128 bet. (64-bet)
4. T.L. Xurvaliyeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof-olam bilan tanishtirish mazmuni va komponentlari. SJIF -2021 yil. 54-59 bet
5. O.A. Maxmudova, Z.S. Teshabayeva □ "Yosh bolalar uchun ijodiy san'at" Darslik T.: "ZEBO PRINT", 2024.
6. Tadjiyeva M.X., Urmonova T.I. Maktabgacha ta'limda innovatsion ta'lim texnologiyalari va metodlari. O'quv qo'llanma. // 2023 yil 27 iyul 2 sonli bayon 2023/22/16. ISBN 978-9910-8676-4-4 UO'K 373.2;37.02 KBK 74.100.5 T-18 T: "ZEBO1 PRINT", 2025. 198- b
7. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – Москва, 2010. – С. 148.
8. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы /Пер. с англ. -М.: Смысл, 2009. – С. 425.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLAR - SAMARALI PEDAGOGIK VOSITA SIFATIDA

Urmonova T.I.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
B.Mutalova, A.M.Nuritdinova, A.M.SHolpanova
Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar hayotida o'yin faoliyati markaziy o'rin tutadi. Bola shaxsining shakllanishida eng muhim davr hisoblangan 5–6 yoshda o'yin orqali ta'lim

va tarbiya berish juda muhimdir. So'nggi yillarda tadqiqotchilar, pedagoglar, psixolog va shifokorlar o'yinning bolalarning har tomonlama sog'lom rivojlanishlari uchun hayotiy muhim vosita ekanligini tasdiqlamoqdalar. Ayniqsa maktabgacha yosh davridagi bola rivojlanishining yetakchi manbai sifatida optimal rivojlanishi uchun juda muhimdir. Bu davrda didaktik o'yinlar orqali bola nafaqat qiziqarli vaqt o'tkazadi, balki uning eng muhim psixik jarayonlari; tasavvuri, nutqi, xotirasi, tafakkuri rivojlanadi, muloqot madaniyati va ijodiy faolligi o'sadi, sensor taraqqiyoti rivojlantiradi. Ma'lumki, har qanday o'yin ma'lum didaktik maqsadga ega bo'lib, bolani umumiy rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Bola o'yin davomida o'z bilimlaridan foydalanishga, uni turli-tuman sharoitlarda qo'llashga o'rganadi. Didaktik o'yinlar orqali bolalarda ijodiy faollik rivojlanadi, pedagog va shifokor E.A.Arkin "O'yinni ruhiy vitamin" -deb bejiz ta'kidlamagan. XIX asrning oxirida nemis olimi K.Gross o'yinlarni tizimli o'rganishga harakat qilgan bo'lsa nemis psixologi K.Byuller o'yinlarni "qoniqish hosil qiluvchi" faoliyat sifatida tadqiq etadi. L.S.Vigotskiy, A.N.Lepntevlar fikricha, o'yinlarni nazariy jihatdan ijtimoy tabiatiga ko'ra ma'lum faoliyatiga yo'naltirilganligi bilan bog'lab tadqiq etgan bo'lsalar, D.B.Elkonin shaxs xulqini boshqarishini tarkib toptirib, uni takomillashtirib, faoliyat sifatida talqin etadi. Shu bilan birga, o'yinlarni yagona va eng muhim asosiy xususiyatni uning ta'limidagi ahamiyatidir, deb ta'kidlaydi. O'yinlarda bolaning xulqi erkin shakillanadi va ijtimoiylashadi, ijodiy qobiliyatlarini ijtimoiylashadi. O'yinlarning eng muhim jihati uning dramatik san'atga ham mosligidir. Bir tomondan o'yin ishtirokchilarni uni amalga oshirishda muayyan nostandart vazifalar bilan bog'liq haqiqiy vaziyatlarda chetga chiquvchi shartli xususiyat ham kasb etadi. Demak, o'yinlarni ikki tomonlama vazifani bajarishni uning rivojlanuvchi natijaga ega bo'lishiga sabab bo'ladi. O'yin faoliyati elementlarini ta'lim jarayonida juda keng foydalaniladi. Ular ishbob o'yinlar, didaktik o'yinlar, rolli o'yinlar, kompyuter o'yinlarini shular jumlasidandir. Ayniqsa didaktik o'yinlar bolaning borliqni bilish hamda anglash asosida emosional hissiy, intellektual-axloqiy rivojlanishini ijodiy o'stiradi.

O'yin bolalar rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lishi bilan birga:

- Bolaning ijobiy ijtimoiylashuviga ko'maklashadi. Bola o'yinda improvizatsiya qilsa, timsollar, vaziyatlarni o'ylab topsa va shu tariqa atrof-olam haqida yanada ko'proq ma'lumotlarni oladi;
- Ruhiy (psixik) jarayonlarni shakillantiradi: xotira, diqqat, tasavvur nutq va X.K;
- Bolalarga quvonch bag'ishlaydi, zavq-shavq beradi, turli hissiyot va kechinmalarni uyg'otadi, bolalar uchun atrofimizdagi voqelikni anglash va ijodiy aks ettirishning qiziq va qulay shakli hisoblanadi.
- Ijtimoiy xulq-atvorning dastlabki ko'nikmalarini egallashga imkon beradi. Tengdoshlari bilan muloqotda bo'lish, ular bilan turli munosabatlarga kirishish, umumiy o'yin rejalarini amalga oshirish uchun kelishish va birlashish, o'yindagi sheriklarining mafaatlarni hisobga olish;
- O'yin davomida yetishmaydigan elementlarni o'ylab topish, yangi vositalarni yaratish, o'rnini qoplash kabi ijodiy jarayonni shakllantirish;

- Bolalarga jamiyatdagi o'z o'rnini tushunish va o'ziga bo'lgan ishonchsizlikni kamaytirishga yordam beradi. O'yinda bolalar barcha ko'nikmalaridan foydalanuvchi nazotar qilinadigan harakat makonini yaratadilar.

Maktabgacha yoshda bolalarning ijtimoiy hayoti aynan o'yinda to'liq faollashgan bo'ladi. O'yin bolalarga muloqotning turli shakllaridan mustaqil foydalanish imkonini beradi. Didaktik o'yin - mazmuni va maqsadi bolalarga ma'lum bilim va ko'nikmalar berish, ularning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat bo'lgan faoliyatdir. Didaktik o'yinlar bolalarning sezish qobiliyatlarini rivojlantiradi, atrof-muhitni idrok etish jarayonini rivojlantirishga xizmat qiladi. Didaktik o'yinlar nutqning rivojlanishiga yordam beradi: so'z boyligi kengayadi, to'g'ri talaf-fuz shakllanadi, bola o'z fikrini to'g'ri ifodalashni o'rganadi.

Didaktik o'yinning quyidagi tarkibiy qismlari ajratiladi:

- didaktik vazifasi;
- o'yin vazifasi;
- o'yin harakatlari;
- o'yin qoidalari;
- yakun yasash (natija).

Didaktik vazifa o'qitish va tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish maqsadi bilan belgilanadi. Pedagog tomonidan shakllantiriladi va uning o'quv faoliya Tuzilma o'yinni bir vaqtning o'zida o'qitish shakli va o'yin faoliyati sifatida tavsiflaydi. Didaktik o'yinlarda rivojlanishning tegishli sohalaridagi dastur vazifalariga muvofiq so'zlarni harflardan yasay olish ko'nikmasi mustahkamlanadi, sanash qobiliyati rivojlantiriladi va hokazo. O'yin vazifasi bolalar tomonidan amalga oshiriladi. Didaktik o'yinda didaktik vazifa o'yin topshirig'i orqali amalga oshiriladi. U o'yin harakatlarini belgilaydi, bolaning vazifasiga aylanadi. Eng muximi, o'yindagi didaktik vazifa ataylab yashiriladi va bolalarga o'yin rejasi (vazifasi) sifati da taqdim etiladi.

O'yin harakatlari o'yinning asosi hisoblanadi. O'yin karakatlari qanchalik xilma-xil bo'lsa, o'yinning o'zi bolalar uchun shunchalik qiziqarli bo'lib, o'quv va o'yin vazifalari shunchalik muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Turli o'yinlarda o'yin harakatlari o'z yo'nalishi va o'ynayotganlarga nisbatan farqlanadi. Bu, masalan, rolli harakatlar, jumboqlarni hal qilish, fazoviy o'zgarishlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Ular o'yin rejasi bilan bog'liq va undan kelib chiqadi. O'yin harakatlari o'yin rejasini amalga oshirish vositasi bo'lib, ularga didaktik vazifani bajarishga qaratilgan harakatlar ham kiradi.

O'yin qoidalari, ularning mazmuni va yo'nalganligi bola shaxsini shakllantirishning umumiy vazifalari, bilim mazmuni, o'yin vazifalari va o'yin harakatlari bilan belgilanadi. Didaktik o'yinda ma'lum birqoidalar belgilanadi. Qoidalar yordamida pedagog o'yinni bilish faoliyatining jarayonlarini va bolalarning xulq-atvorini boshqaradi. Qoidalar didaktik vazifani hal etishga ham ta'sir qiladi: ular bolalarning harakatlarini sezdirmay cheklaydilar, diqqatlarini o'quv predmetining muayyan vazifasini bajarishga yo'naltiradilar, ijodiy izlanishga undaydi.

Yakunlash (natija) o'yin tugashi bilan o'tkaziladi. Bunda ball to'plash, o'yin topshirig'ini yaxshiroq bajargan bolalarni, g'olib jamoani aniklash va boshqalar ki rishi mumkin.

Didaktik o'yinni o'tkazish jarayonida bilim va tasavvurlar maktabgacha ta'lim yosh dagi bolalar tomonidan yaxshiroq o'zlashtiriladi. Bolalar bilan pedagog o'rtasidagi munosabat tarbiyaviy vaziyat bilan emas, balki o'yin bilan belgilanadi. Bolalar va pedagog bir xil o'yin ishtirokchilaridir. Pedagog bolalarga g'oyalar berishi, yo'naltirishi, izlanishga undashi, ruhlantirishi juda muhim. (Siz o'yinga yana nimalarni qo'shasiz?, O'z farazingizni ayting. Yetishmayotgan predmetni nima bilan almashtirish mumkin?, O'yin qahramoniga mukofot tayyorlang kabi).

Pedagog tomonidan didaktik o'yinlarni tashkil etish uchta asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi: didaktik o'yinni o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish, uni o'tkazish va tahlil qilish.

Didaktik o'yinga tayyorgarlik o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- ta'lim va tarbiya vazifalariga muvofiq o'yinlarni tanlash;
- tanlangan o'yinning dastur talablariga muvofiqligini belgilash va ma'lum yosh guruhidagi bolalarni o'qitish;
- didaktik o'yin o'tkazish uchun eng qulay vaqtni aniqlash;
- bolalar bir-birlariga xalaqit bermay bimalol o'ynashlari mumkin bo'lgan joyni tanlash;
- o'ynayotgan bolalar sonini aniqlash;
- pedagogning o'yinga tayyorgarlik ko'rish: u o'yinning boshidan oxirigacha qanday kechishi, o'yinda o'z o'rnini va o'yinni boshqarish metodlarini yaxshilab o'rganishi kerak;
- bolalarni o'yinga tayyorlash: bilimlarini boyitish.

O'tkazilgan o'yinning tahlili uni tayyorlash va amalga oshirish yo'llarini aniqlashga qaratilgan: qo'yilgan maqsadga erishishda qaysi usullar samarali bo'ldi, nima o'xshamadi va nima uchun. Bundan tashqari, tahlil bolalarning xulq-atvori va xarakteridagi individual xususiyatlarni aniqlash va ular bilan individual ishni to'g'ri tashkil etish imkonini beradi. O'tkazilgan o'rganishlar davomida didaktik o'yinlarni tashkil etish borasida maktabgacha ta'lim tashkilotining pedagogi va ota-onalarga quyidagicha tavsiyalar berish mumkin:

- Bola o'yinda erkin bo'lishi uchun sharoit yaratish;
- O'yin jarayonini kuzatib, kerakli vaqtda yo'naltirish, lekin majburlamaslik;
- O'yinchoqlar, didaktik materiallar va ijodiy faoliyat uchun zarur sharoitlarni ta'minlash;
- Bola g'oyalarini qadrlash va uni rag'batlantirish.

-Bolalarning o'yin faoliyatlari ularning jismoniy va psixik jihatdan garmonik ravishda rivojlanishi uchun birdan-bir vosita ekanligini yodda tutish;

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, o'yin bolalar xayoli tomonidan yaratilgan narsa emas, aksincha, bolalar xayolining o'zi, o'yin davomida yuzaga kelib, rivojlanadigan psixik jarayondir, yaratuvchanlik faoliyatidir. Shuni ham ta'kidlab olish kerakki, o'yin faqat tashqi muhitdagi narsa hodisalarni bilish vositasigina emas, balki qudratli tarbiya vositasi hamdir. Shuni ham ta'kidlash joizki, fan texnika jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda hayratda qoldiradigan narsalar bolalarga go'yo, bir mo'jizadek ko'rinadi. Natijada ular ham o'zlarining didaktik o'yinlari jarayonida o'xshatma qilib (ya'ni, analogik tarzda), turli xil ijodiy xayol yordamida narsalarni o'ylab topadilar, yaratadilar (uchar ot, robot mashina, kuylovchi daraxt, plastik odam kabilar). Bundan tashqari, bolalarning turli xayoliy

narsalarni o‘ylab topishlari yana shuni anglatadiki, ular o‘zlarining turli tuman o‘yin faoliyatlarida faqat atroflaridagi mavjud narsalarni emas, balki ayni chog‘da o‘z ehtiyojlarini ham aks ettiradilar. Bola o‘yin davomida egallagan o‘z bilim, ko‘nikma va malakalaridan foydalanishga, uni muammoli vaziyatlarda mustaqil qo‘llashga o‘rganadi. Didaktik o‘yinlar orqali bolalarda ijodiy faollik o‘stiradi, maktabgacha yoshdagi bolalarning taraqqiyotida aqliy, ijtimoiy, nutqiy va shaxsiy rivojida katta ahamiyat kasb etadi. Didaktik o‘yinlar orqali bola o‘zini anglaydi, tasavvurini boyitadi va jamiyat real hayotga tayyorlanadi. Shu bois, didaktik o‘yinlarni ta’lim-tarbiya jarayonida keng qo‘llash pedagoglar va ota-onalarning muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati.

- 1.Z.T.Nishonova., Z.Qurbonova., S.Abdiyev., SH.To‘laganova. T-2008 331 b. "Psixodiagnostika"
- 2.J.G.Yo‘ldoshev,S.A.Usmonov. Zamonaviy pedagoogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish.-T.-2008 yil.106 bet
3. T.L.Xurvaliyeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof-olam bilan tanishtirish mazmuni va komponentlari.SJIF -2021yil. 54-59 b.
- 4.I.V.Grosheva, U.T.Mikailova, M.A.Ismailova, I.V.Djanpeisova, D.A.Kenjabayeva, N.B.Gulyamova, N.A.Muftayeva. O‘yin orqali ta’lim olish.Toshkent-2020-yil.
- 5.Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – Москва, 2010. – С. 148.
- 6.Y.P.Mirbabayeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning ayrim masalalari //”Maktabgacha ta’lim tizimi xodimlarini rivojlantirish: amaliyot va xorijiy tajriba»”Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 2024 yil 23-24 may. 744 bet
- 7.Urmonova T.I. Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida.// Мугаллим хам узлуксиз билимлендириў Илмий методологық журнал. 2025 йил № 2 \3

OLIIY TA’LIM JARAYONIDA LOYIHA TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

T.L.Xurvaliyeva p.f.d. (DSc), professor
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

N.I.Baxtiyorova, N.I.Tilovova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabalari

Bugungi kunda oliy ta’limga qo‘yilgan talablardan biri shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik tizimni yaratish hisoblanadi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’limda talabalarda izlanuvchanlik qobiliyatini rivojlantirish ularning qiziqishi va imkoniyatlarini inobatga

olish muhim o'rin egallaydi. Oliy ta'limda qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari talabalar tajribasini namoyon etishiga yordam berishi, o'z-o'ziga ta'lim berish ko'nikmasini egallash hamda o'quv jarayonida ular uchun muhim bo'lgan ma'lumotlarni o'zlashtirishga imkoniyat yaratishi lozim. Mazkur talablarni ta'lim jarayonini amaliyotga yo'naltirmasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Bunda samara beradigan texnologiyalardan biri loyiha metodidir. Loyiha texnologiyasi jahon pedagogikasida o'tgan asrda AQSHda paydo bo'lgan. Ushbu texnologiyaga muammoli metod deb ta'rif berilgan bo'lib, falsafa va ta'limda insonparvarlik g'oyasi bilan uyg'unlashtirilgan. Amerikalik faylasuf va pedagog Dj.Dyui tomonidan ishlab chiqilgan. U ta'limni faol ravishda tashkil etish hamda ta'lim oluvchi faoliyatiga moslashtirish, uning shaxsiy qiziqishlarini e'tiborga olishni tavsiya qilgan. Olimning fikricha, muammoni ta'lim oluvchilarga tanish bo'lgan hayotiy jabhalardan tanlash lozim [2]. Ta'lim oluvchi muammo echimni izlaganda o'zlashtirgan bilimlariga tayanadi. Bunda professor-o'qituvchi talabalarga yangi ma'lumotlar manbaasini aytib berishi yoki ularni mustaqil izlanishga yo'naltirishi va muammoni echishga turtki berish zarur. Talabalar mavjud bilimlarini loyihaviy faoliyat orqali mustahkamlaydi. Ular muammo echimini izlash hamda olgan bilimlarini amaliyotga tatbiq etishga intiladilar. Loyiha metodining asosiy g'oyasi ta'lim oluvchilar bilimlarni qaerda va qanday qo'llash lozimligiga hamda bilimni to'la anglashga yo'naltirishdan iborat. Mazkur texnologiya akademik bilim va pragmatik ko'nikmalar o'rtasida uzviylikni ta'minlaydi. Ushbu texnologiya negizida talabalarining bilish ko'nikmalarini rivojlantirish, o'z bilimlarini mustaqil ravishda boshqara olish, axborot maydonida o'zini to'g'ri yo'naltirish va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish yotadi. Loyiha texnologiyasi doimo mustaqil faoliyatga yo'nalgan bo'lib, talabalar individual, juftlikda, kichik guruhlarda ishlaydilar. Bunda kooperativ yondashuv amalga oshiriladi. Loyiha texnologiyasi qandaydir muammoni bir tomondan turli xil metodlar, ta'lim vositalaridan foydalangan holda hal etishga qaratilgan bo'lsa, boshqa tomondan integratsion yondashuv amalga oshiriladi, ya'ni talabalarining bilim, ko'nikma, malakalari turli fan va ijodiy sohada namoyon bo'ladi. Bajarilgan loyiha natijasi, sezilarli darajada namoyon bo'lishi, agarda muammoga nazariy jihatdan qaralgan bo'lsa aniq echim topish, mabodo amaliy bo'lsa, natijalar aniq va amaliyotga tatbiq etilgan bo'lishi lozim. Loyiha bu shunday texnologiya sanaladiki, har bir talaba yoki kichik guruhlar loyihani mashg'ulotning tashkiliy qismidan yakunigacha bajaradilar. Ular mustaqil fikrlaydilar, natijalarni qayta ishlaydilar va amaliyotga tatbiq etish bilan bog'liq barcha jarayonni amalga oshiradilar. Avvalo loyiha texnologiyasi integratsion xarakterga ega bo'lib, fanlararo uzviylikni ham ta'minlaydi. Tashkil etilgan kichik guruhlarda talabalar loyihani yaratishda nafaqat ijtimoiy tajribalarni o'zlashtiradi jamoa bo'lib, o'zaro birgalikda ijodiy izlanadilar, shaxsiy qarashlarini hamkorlik tamoyili va birgalikda ishlash asosida tasavvur qiladilar. Ular egallagan bilimlaridan foydalanadi, mustaqil faoliyatni amalga oshiradi, o'z-o'zini tahlil va nazorat qiladi.

A. V Xutorskiy fikricha, muammoli ta'lim tamoyillari quyidagilardan iborat.

- 1) Amaliy yo'naltirilganligi
- 2) Faollik
- 3) Insonparvarlik

- 4) Tabiiylik
- 5) Moslashuvchanlik
- 7) Aqliy va hissiy uyg'unlik
- 8) Mustaqillik [6].

Loyiha texnologiyasida o'quv jarayonida mustaqillik tamoyiliga amal qilinadi, talaba va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro tenglik asosida hamkorlik yuzaga keladi, o'quv topshiriqlarini bajarishga tizimli yondashiladi. Ushbu texnologiya qo'llanilganda turli vazifalarni echimini topishga erishiladi va quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

- loyiha mavzusini izlash
- modellashtirish
- loyihani tahlil qilish
- loyihani ximoya qilish
- amaliyotga tatbiq etish

Loyiha metodidan ta'lim jarayonida foydalanish, o'zlashtirilgan nazariy bilimlar amaliy jihatdan qo'llaniladi. Talabalarda mustaqil ravishda izlanish, har bir mavzu mohiyatini anglashga yo'naltiradi. Talabalarning loyiha texnologiyasini o'zlashtirishlari asosan mustaqil ishlar orqali amalga oshiriladi. Mazkur yondashuv ularda tadqiqotchilik va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Kasbiy faoliyatga tayyorlaydi. SHuningdek, ta'lim jarayonida kompetentsiyaviy yondashuv amalga oshiriladi, talabalarga pedagogik faoliyat bo'yicha motivatsiya beriladi, shaxsiy tajribalari kengayadi, ijodiy qobiliyatlarni amaliyotga tatbiq etishga undaydi. Mustaqil faoliyatni tashkil etishing pedagogik shartlari mavjud bo'lib, ular: mustaqil mashg'ulotlarni rejalashtirish, o'quv manbalari ustida muntazam ishlash, o'quv mashg'ulotlarining tizimlilik va o'z-o'zini nazorat qilishdan iborat.

O'quv loyihalari talabalarning faoliyatini ko'zda tutgan holda amalga oshiriladi:

✓ **amaliy yo'naltirilgan loyiha** nazariy bilimlarni amaliyotga joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

✓ **tadqiqotchilik loyihasi** pedagogik faoliyatga oid muammoni ilmiy qarash va tadqiqot qoidalariga tayangan holda echimini izlash.

✓ **axborotli loyiha** pedagogikaga oid eng so'nggi ma'lumotlarni OAV hamda internet tarmog'idan izlash, manba yig'ish va qayta ishlash.

✓ **ijodiy loyiha** muammoning echimini mustaqil ravishda izlash. Maktabgacha pedagogikaga oid asarlarni o'rganish, videofil'm tayyorlash, sahnalashtirish, tasviriy san'at orqali ifodalash, dekorativ-amaliy san'at turlaridan foydalanish.

✓ **rolli loyiha** adabiyotlar, tarixiy manbalar va rolli o'yinlar yordamida muammoning echimini ifodalash.

Xulosa. O'quv yili davomida talabalar professor-o'qituvchi bilan birgalikda bajariladigan loyiha va ishlarni ro'yhatini tuzib olishlari kerak. Ushbu ro'yxatda har bir talabaning individual ta'limiy loyihasi shakllantiriladi. Loyiha ishlarini bajargan talabalar baholanadi va rag'batlantiriladi. Loyiha texnologiyasi shaxsni rivojlantirishga qaratilgan qayta aloqani yuzaga keltiradi, bunda nafaqat talabalar o'z-o'zini namoyon etadilar balki,

professor-o'qituvchilarda ham ijodiy izlanish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa oliy oliy ta'limda samaradorlikka erishishga kafolat beradi.

Adabiyotlar

1. Бондарева А. В. Проектная технология и использование литературных произведений в обучении истории // Молодой ученый. 2015.- № 22. С. 49-51
2. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления (Как мы мыслим): Пер. с англ. М.:2000.-348 с.
3. Пахомова Н.Ю. Проектное обучение-что это? // Методист, №1, 2004. С. 40-42.
4. Ishmukhammedov R., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.(ta'lim tizimi xodimlari, metodistlar, o'qituvchilar, tarbiyachi va murabbiylar uchun o'quv qo'llanma). T.: 2013.-277b.
5. Turg'unov S., L.Maqsudova va boshq. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari.T.: "Sano-standart" nashriyoti.2012.-100 b.
6. Хуторской А. В. Дидактическая евристика. Теория и технология креативного обучения. — М.: Изд-во МГУ, 2003.- 416 с.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ И ШКОЛАХ

Зуфаров Темур Умарович - старший преподаватель,
Йулдошова Гулсанам Тухтамурод кизи,
Собиржанов Дилшодбек Шарифжон ўғли
Мусоев Шохжахон Яхёжон ўғли
Хошимов Мухаммадқодир Азмжон ўғли
Шерматов Шухрат Тўлкинович

Студенты факультета дошкольного и начального образования ЧГПУ.

Введение. Дошкольное и школьное образование является базовым звеном всей системы образования, поскольку именно в этот период закладываются основы личности ребёнка, его когнитивные, социальные и физические навыки. В условиях глобализации и цифровой трансформации перед дошкольными учреждениями и школами стоят новые вызовы, требующие переосмысления педагогического процесса.

В Узбекистане значительное внимание уделяется модернизации образования, что отражено в Законе Республики Узбекистан «Об образовании» (2020), Законе «О физической культуре и спорте» (2015), а также в Указах Президента по совершенствованию системы дошкольного и общего среднего образования. Однако сохраняется ряд актуальных проблем, которые требуют научного анализа и практических решений.

Основные проблемы педагогического процесса

1. Несоответствие содержания образовательных программ возрастным и социальным потребностям детей

Учебные программы в школах и детских садах зачастую перегружены теоретическим материалом. В дошкольных организациях иногда наблюдается ранняя академизация, тогда как основной акцент должен делаться на развитии игровой, познавательной и эмоциональной активности ребёнка.

2. Недостаточное внедрение инновационных методик обучения и воспитания

Хотя активно внедряются цифровые технологии и интерактивные методы, многие педагоги по-прежнему используют традиционные формы (лекция, фронтальная работа). Это снижает эффективность усвоения знаний и не учитывает индивидуальные особенности ребёнка.

3. Проблемы кадрового обеспечения

В дошкольных образовательных организациях остро ощущается нехватка квалифицированных педагогов. Молодые специалисты часто не готовы к практическим вызовам и быстро покидают профессию из-за низкой заработной платы и высокой нагрузки. В школах сохраняется дисбаланс между уровнем подготовки учителей и современными требованиями к образовательному процессу.

4. Недостаточная интеграция воспитательной работы

Воспитательная функция во многих образовательных учреждениях формально сведена к проведению отдельных мероприятий. Между тем именно дошкольный и школьный возраст являются ключевыми в формировании ценностей, нравственных ориентиров, здорового образа жизни.

5. Проблемы цифровизации

Хотя цифровые технологии активно внедряются, остаются такие трудности, как:

- цифровое неравенство между городскими и сельскими школами;
- нехватка оборудования и интернета в ряде учреждений;
- недостаточная ИКТ-компетентность педагогов.

6. Низкая мотивация детей к обучению

Многие школьники и даже воспитанники старших дошкольных групп демонстрируют снижение интереса к обучению. Причины: доминирование формальных методов, избыточная нагрузка, отсутствие игровых и практико-ориентированных форм обучения.

Пути решения

1. Обновление содержания образования

- дошкольные программы должны строиться на принципах игровой педагогики, развивающего обучения и интеграции воспитательных элементов;
- школьные программы — на компетентностном подходе, формировании soft skills, креативности и критического мышления.

2. Развитие кадрового потенциала

- регулярное повышение квалификации педагогов;
- внедрение системы наставничества;

- привлечение молодых специалистов через стимулирующие меры (гранты, социальные льготы).

3. Цифровизация учебного процесса

- обеспечение всех школ и ДООУ современными техническими средствами;
- создание национальных цифровых платформ для детей дошкольного и школьного возраста;

- развитие цифровых компетенций у педагогов.

4. Интеграция воспитания и обучения

- включение воспитательных целей в каждый урок и занятие;
- проведение совместных проектов, направленных на социализацию детей;
- активное взаимодействие школы и семьи.

5. Игровые и практико-ориентированные формы обучения

В дошкольных организациях следует расширить использование сюжетно-ролевых игр, подвижных игр, игровых технологий. В школе — внедрять проектную деятельность, кейс-метод, спортивные и творческие активности, которые стимулируют интерес детей.

Заключение

Современные вызовы требуют системного обновления педагогического процесса как в дошкольных образовательных организациях, так и в школах. Ключевыми задачами становятся модернизация содержания образования, подготовка педагогических кадров нового поколения, активное внедрение цифровых технологий и интеграция воспитания и обучения.

Повышение качества образования возможно только при условии комплексного взаимодействия государства, семьи и педагогического сообщества. Именно дошкольный и школьный этапы являются фундаментом формирования гармонично развитой личности, поэтому решение обозначенных проблем имеет стратегическое значение для будущего Узбекистана.

Список литературы:

1. Закон Республики Узбекистан «Об образовании» от 23 сентября 2020 года № ЗРУ–637.

2. Закон Республики Узбекистан «О физической культуре и спорте» от 4 сентября 2015 года № ЗРУ–394.

3. Мирзиёев Ш.М. Критическое изучение состояния дел в системе народного образования, внедрение эффективной системы организации деятельности министерства и ведомств в сфере. – Ташкент: 2017.

4. Ходжаев Б.Х. Современные тенденции развития дошкольного образования в Узбекистане. – Ташкент: Fan va texnologiya, 2020.

5. Ахмедов А.А. Педагогические технологии и инновации в системе школьного образования. – Ташкент: Ilm Ziyoyi, 2019.

6. Ишмухамедов Р.Ж., Абдуллаев А.А. Педагогические технологии: теория и практика. – Ташкент: TDPU, 2018.

7. Султанова Г.А. Методика воспитательной работы в дошкольных образовательных организациях. – Нукус: KarDU, 2021.

8. Ураков Ш.Р. Совершенствование педагогической системы подготовки будущих учителей в высших учебных заведениях на основе компетентностного подхода. – Самарканд: 2018.

РОЛЬ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПОДХОДА В ФОРМИРОВАНИИ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Куранбаева Жасмина Сарварбек кизи,

Иксанова Дарина Андреевна,

Ойбекова Севинч Дильмурадовна

Чирчикский государственный педагогический университет
Студенты 3-го курса направления «Начальное образование»

Джалилова Шоира Чариевна

Научный руководитель: преподаватель

Введение. Современное образование в условиях глобальных преобразований предъявляет новые требования к организации учебного процесса, особенно на уровне начальной школы, где закладываются основы учебной деятельности, формируются первые устойчивые мотивы и отношение ребенка к учению. Именно в этот период происходит интенсивное развитие когнитивной сферы, эмоционально-волевой регуляции и социальных навыков. В связи с этим особое значение приобретает проблема формирования учебной мотивации, которая выступает одним из ключевых факторов успешности обучения и личностного развития младших школьников. Учебная мотивация представляет собой внутренний двигатель учебной деятельности, определяющий активность, настойчивость и интерес ребенка к познанию. Однако опыт педагогической практики показывает, что мотивация не формируется автоматически, а требует создания определённых педагогических условий. Среди них важнейшее место занимает индивидуальный подход, который предполагает учет особенностей каждого ученика, его интересов, потребностей, уровня знаний и способностей.

Индивидуализация обучения позволяет педагогу строить процесс познания таким образом, чтобы каждый ребенок чувствовал свою значимость, имел возможность проявлять инициативу, получать посильные задания и видеть результаты своих усилий. Для младших школьников, которые отличаются высокой эмоциональностью и восприимчивостью к одобрению взрослых, данный подход особенно важен, так как именно через положительное подкрепление формируется устойчивая мотивация к учебной деятельности.

В научной литературе подчеркивается, что индивидуальный подход не сводится только к дифференциации заданий. Он включает в себя организацию диалога учителя

и ученика, поддержку познавательной инициативы, развитие самостоятельности и ответственности. При этом педагог должен учитывать не только уровень подготовки, но и личностные качества ребенка, его склонности и интересы. Такой подход позволяет создавать ситуации успеха, которые становятся мощным стимулом для формирования положительной учебной мотивации.

Таким образом, актуальность исследования роли индивидуального подхода в формировании учебной мотивации младших школьников определяется необходимостью поиска эффективных методов и стратегий, способствующих развитию устойчивого интереса к учебе, формированию ответственности и готовности к дальнейшему обучению. Введение индивидуализированных методов в образовательный процесс на уровне начальной школы является важным условием повышения качества образования и гармоничного развития личности ребёнка.

Основная часть. Формирование учебной мотивации младших школьников в условиях индивидуального подхода требует комплексного педагогического воздействия, которое учитывает как психологические особенности детей, так и организацию образовательного процесса. На данном возрастном этапе дети проявляют высокую эмоциональную восприимчивость, склонность к подражанию, стремление к игровой деятельности, а также сильную зависимость от оценки взрослых. Все это обуславливает необходимость применения особых методов, направленных на поддержку внутреннего интереса к учению.

Индивидуальный подход заключается, прежде всего, в учете уровня знаний и познавательных возможностей каждого ребенка. Учитель, анализируя достижения и затруднения учеников, может варьировать сложность заданий, подбирать дидактический материал, соответствующий личностным особенностям, а также выстраивать диалоговую форму взаимодействия. Такой способ организации учебной деятельности обеспечивает не только усвоение знаний, но и формирование положительного отношения к процессу обучения.

Существенную роль играет создание ситуаций успеха, которые способствуют формированию у младших школьников уверенности в собственных силах. Каждый ребенок должен почувствовать, что его усилия ценятся, что даже небольшие достижения имеют значение. Для этого педагог использует разнообразные формы поощрения, включая устную похвалу, символические награды, возможность демонстрации результата перед классом. Подобные приемы не только укрепляют учебную мотивацию, но и формируют у детей стремление к самореализации.

Не менее важным является развитие познавательной активности через использование игровых и проблемных методов. Индивидуализация обучения позволяет встраивать задания исследовательского характера, творческие проекты и игровые ситуации, которые соответствуют интересам конкретных учеников. Благодаря этому процесс обучения становится более увлекательным, а мотивация приобретает внутренний, устойчивый характер.

Особое значение имеет организация эмоционально-психологического климата в классе. В условиях индивидуального подхода учитель выступает не только

источником знаний, но и партнером, способным поддержать, направить, выслушать. Для младших школьников крайне важно ощущение безопасности и принятия, которое позволяет им проявлять инициативу и не бояться ошибок. Таким образом, педагогическая поддержка, уважение к личности ученика и учет его индивидуальных потребностей становятся фундаментом формирования мотивации.

Современные образовательные технологии также предоставляют широкие возможности для реализации индивидуального подхода. Использование цифровых инструментов, интерактивных заданий, обучающих платформ дает возможность каждому ребенку двигаться в собственном темпе, выбирать наиболее удобный способ усвоения материала. Это усиливает автономность и формирует чувство ответственности за результат, что положительно отражается на учебной мотивации.

Таким образом, основная часть исследования показывает, что индивидуальный подход является ключевым фактором формирования учебной мотивации младших школьников. Он способствует развитию уверенности в себе, познавательной активности, самостоятельности и устойчивого интереса к обучению, что в конечном итоге повышает эффективность всего учебно-воспитательного процесса.

Заключение. Проведенный анализ показал, что индивидуальный подход в обучении младших школьников играет решающую роль в формировании устойчивой учебной мотивации. Учет особенностей личности, интересов и уровня подготовки каждого ребенка позволяет сделать процесс обучения более осознанным, привлекательным и результативным. Именно в начальной школе закладываются основы отношения к учению, формируются первые мотивы и привычки, поэтому от того, насколько грамотно педагог применяет индивидуализированные методы, зависит дальнейшее развитие личности ученика и его успешность в учебной деятельности.

Индивидуальный подход способствует не только повышению качества знаний, но и развитию положительных эмоциональных установок по отношению к обучению. Благодаря созданию ситуаций успеха, гибкому подбору заданий и использованию современных технологий дети начинают ощущать уверенность в собственных силах, что является важным условием формирования внутренней мотивации. Кроме того, индивидуализация образовательного процесса укрепляет доверительные отношения между учителем и учеником, что усиливает чувство защищенности и желание активно участвовать в учебной деятельности.

Таким образом, можно утверждать, что индивидуальный подход представляет собой неотъемлемую составляющую современного образования, особенно на уровне начальной школы. Его использование позволяет сформировать у младших школьников устойчивый интерес к обучению, чувство ответственности и стремление к самосовершенствованию. Перспективным направлением в данном контексте является дальнейшее внедрение личностно-ориентированных технологий и методов, способных гармонично сочетать традиционные педагогические принципы с инновационными формами организации учебной деятельности. Это обеспечит развитие не только познавательной мотивации, но и всестороннее становление

личности ребенка, что соответствует стратегическим целям современного образования.

Использованные источники

1. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 2008.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология. – Москва: Педагогика, 1991.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Смысл, 2005.
4. Подласый И. П. Педагогика начальной школы. – Москва: Академический проект, 2012.
5. Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника. – Москва: Институт практической психологии, 2007.

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ ОРГАНИЗАЦИИ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

**Каххорова Асал Умид кизи,
Хамраева Мукаддас Мирагзамовна,
Сарсенбаева Айгерм Бекалиевна**

Чирчикский государственный педагогический университет
Студенты 4-го курса направления «Начальное образование»
группы 22/3

Джалилова Шоира Чариевна
Научный руководитель: преподаватель
E-mail: sh.djalilova@cspu.uz

Введение. Современное образование ориентировано на формирование личности, способной к самостоятельному мышлению, творчеству и адаптации к быстро меняющимся условиям общества. В начальной школе закладываются фундаментальные основы дальнейшего обучения, формируются базовые навыки и умения, которые определяют успешность всего образовательного процесса. Именно в этот период особенно важно уделять внимание индивидуальному обучению, позволяющему учитывать особенности каждого ребёнка, его уровень развития, интересы и склонности. Индивидуализация обучения в младшем школьном возрасте способствует не только освоению учебного материала, но и развитию познавательной активности, формированию уверенности в собственных силах и положительной учебной мотивации.

В последние годы в педагогике все больше внимания уделяется внедрению современных технологий, которые обеспечивают возможность построения гибкой и результативной системы обучения. К их числу относятся дифференцированные методы, проектная деятельность, модульные программы, игровые технологии и использование информационно-коммуникационных средств. Каждая из этих

технологий позволяет по-новому организовать учебный процесс, сделать его более доступным и привлекательным для учащихся. При этом педагогическая практика показывает, что сочетание традиционных подходов с инновационными методами дает наиболее высокий результат. Учителю отводится ключевая роль: он становится не только источником знаний, но и организатором, наставником и консультантом, помогающим ученику самостоятельно осваивать новые знания и умения.

Особое значение имеет создание условий, при которых каждый ребёнок чувствует свою значимость и получает возможность развивать индивидуальные способности. Современные педагогические технологии позволяют реализовать личностно-ориентированный подход, который рассматривается как одно из важнейших направлений развития системы образования. В этом контексте индивидуальное обучение рассматривается не только как средство повышения качества знаний, но и как механизм формирования творческой, ответственной и инициативной личности. Вопрос об использовании современных технологий в организации индивидуального обучения в начальной школе становится особенно актуальным в связи с необходимостью модернизации образования и подготовки учащихся к жизни в условиях информационного общества.

Основная часть. Индивидуальное обучение в начальной школе представляет собой целенаправленный процесс, в котором образовательные технологии используются для учета особенностей каждого ученика. В отличие от традиционного подхода, где все учащиеся усваивают материал в одном темпе и по единому плану, индивидуализированное обучение строится на принципах гибкости, вариативности и личностно-ориентированного взаимодействия. Одним из ключевых направлений является использование дифференцированного подхода, когда учитель варьирует содержание, формы и методы работы в зависимости от уровня знаний, умений и интересов детей. Например, для сильных учеников предлагаются задания повышенной сложности, а для тех, кто испытывает трудности, подбираются дополнительные упражнения и наглядные материалы.

Значительное место в практике занимает модульная технология, позволяющая структурировать учебный процесс в логически завершённые блоки. Каждый модуль ориентирован на конкретные образовательные результаты и может быть усвоен учеником в индивидуальном темпе. Такой подход обеспечивает свободу выбора, даёт возможность планировать учебное время и формирует ответственность за результаты обучения. Модульная система также облегчает контроль и оценку знаний, так как каждый этап обучения сопровождается промежуточными итогами.

Проектная деятельность является ещё одной эффективной формой организации индивидуального обучения. Работа над проектами позволяет школьникам применять знания на практике, развивать исследовательские умения и творческое мышление. В процессе проектной деятельности учащиеся самостоятельно ищут информацию, проводят наблюдения, обсуждают результаты и представляют свои выводы в различных формах. Такой метод способствует развитию критического мышления,

коммуникативных навыков и формированию ответственности за коллективный результат.

Современные информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) открывают новые перспективы для индивидуализации обучения. Использование интерактивных досок, образовательных платформ, электронных учебников и обучающих приложений позволяет адаптировать учебный материал к потребностям каждого ученика. Цифровые ресурсы делают процесс обучения более наглядным, динамичным и увлекательным, а также предоставляют возможность организовать самостоятельную работу ребёнка. Кроме того, ИКТ облегчают взаимодействие между учителем, учениками и родителями, обеспечивая постоянный доступ к образовательным ресурсам и результатам обучения.

Игровые технологии также играют важную роль в организации индивидуального обучения. Для младших школьников игра является естественной формой деятельности, которая способствует освоению новых знаний и развитию социальных навыков. Игровые методики помогают удерживать внимание детей, стимулируют их активность и создают положительный эмоциональный настрой. В игровой форме легче учитывать индивидуальные особенности учеников, предлагать разные роли и задания, что позволяет каждому ребёнку раскрыть свои сильные стороны.

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение современных технологий в практику начальной школы сопровождается определенными трудностями. Среди них можно выделить недостаток материально-технической базы, ограниченный опыт педагогов в использовании инновационных методов и необходимость повышения их профессиональной компетентности. Однако постепенное преодоление этих препятствий, системная подготовка учителей и поддержка со стороны образовательных учреждений создают условия для успешной реализации индивидуального обучения.

Таким образом, современные педагогические технологии предоставляют широкий спектр возможностей для построения эффективной системы индивидуального обучения в начальной школе. Их использование способствует формированию познавательной мотивации, развитию самостоятельности и творческого потенциала младших школьников, а также позволяет учитывать разнообразие образовательных потребностей детей.

Заключение. Современные педагогические технологии открывают широкие возможности для организации индивидуального обучения в начальной школе, позволяя сделать образовательный процесс гибким, вариативным и ориентированным на личностное развитие ребёнка. В условиях информатизации общества и стремительного обновления знаний особое значение приобретает именно индивидуализация, которая обеспечивает учет особенностей каждого учащегося и способствует формированию ключевых компетенций. Практика показывает, что сочетание дифференцированного подхода, модульного обучения, проектной деятельности, игровых методов и информационно-коммуникационных технологий

создает условия для успешного развития младших школьников, повышает их учебную мотивацию и уверенность в собственных силах.

Важным фактором успешной реализации индивидуального обучения выступает профессиональная готовность педагога к использованию современных технологий. Учитель должен обладать не только знаниями содержания учебных предметов, но и владеть методами организации дифференцированных заданий, уметь управлять проектной и игровой деятельностью, эффективно применять цифровые ресурсы. Повышение квалификации педагогов, их методическая поддержка и обмен передовым опытом являются необходимыми условиями повышения качества образования.

Особое внимание следует уделять созданию благоприятной образовательной среды, где учитываются интересы и способности каждого ученика, поощряется самостоятельность и творческая инициатива. Индивидуальное обучение в начальной школе должно рассматриваться не как изолированный метод, а как комплексный подход, интегрированный в общую систему образования. Только в этом случае возможно добиться гармоничного развития личности ребёнка, его успешной социализации и готовности к дальнейшему обучению. Современные педагогические технологии выступают надёжным инструментом в руках учителя, позволяя реализовать главную задачу начального образования — формирование всесторонне развитой, активной и ответственной личности, способной к саморазвитию и эффективному взаимодействию с окружающим миром.

Использованные источники (литература):

1. Подласый И.П. Педагогика начальной школы: теория и практика. – Москва: Академия, 2020.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 2019.
3. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2021.
4. Эльконин Д.Б., Давыдов В.В. Развивающее обучение в начальной школе. – Москва: Просвещение, 2018.
5. Жумабаева Г. Индивидуализация учебного процесса в условиях применения ИКТ в начальном образовании // Вестник педагогики. – 2022. – №4. – С. 45–52.

ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ КАК УСЛОВИЕ УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

**Собирова Фотима Кахрамон кизи,
Ахмадхонова Азиза Акмалхон кизи,
Расулова Захро Абдурашид кизи,
Юнусова Асель Нургали кизи**

Чирчикский государственный педагогический университет
Студенты 3-го курса направления «Начальное образование»
группы 23/9

Джалилова Шоира Чариевна
Научный руководитель: преподаватель
E-mail: sh.djalilova@cspu.uz

Введение. В современном образовательном пространстве индивидуальный подход к обучению младших школьников становится одним из ключевых направлений педагогической деятельности. Период младшего школьного возраста является важнейшим этапом в развитии личности ребёнка, когда закладываются основы познавательной активности, формируются первые учебные мотивы и привычки, развивается самосознание и стремление к самостоятельности. Именно в эти годы определяется отношение ребёнка к школе, к учению и в целом к процессу получения знаний. Поэтому создание условий для индивидуализации обучения в начальной школе является не только педагогической задачей, но и важным фактором успешного личностного и интеллектуального развития.

Индивидуальный подход в обучении предполагает учет особенностей каждого ученика: уровня его подготовки, темпа усвоения знаний, интересов, склонностей, эмоционального состояния и характера. В условиях начальной школы именно это позволяет максимально раскрыть потенциал ребёнка, поддержать его уверенность в собственных силах, а также сформировать положительное отношение к процессу учёбы. Индивидуализация обучения тесно связана с принципами гуманизации и демократизации образования, где центральное место занимает личность ребёнка.

Современные исследования в области педагогики и психологии подчеркивают, что игнорирование индивидуальных особенностей учащихся ведет к снижению мотивации, возникновению трудностей в обучении и формированию негативного отношения к учёбе. В то же время внимание к уникальности каждого ребёнка позволяет создавать условия для успешного развития всех учеников, независимо от их уровня способностей и социальной подготовки. Введение индивидуального подхода особенно актуально в условиях внедрения инновационных образовательных технологий, которые предполагают использование цифровых ресурсов, интерактивных форм работы и дифференцированных заданий.

Роль учителя в организации индивидуализированного обучения является определяющей. От его готовности применять разнообразные методические приёмы,

гибко выстраивать процесс обучения и учитывать личностные особенности детей зависит эффективность образовательного процесса. При этом важное значение имеет также взаимодействие с родителями, которые должны выступать активными участниками образовательного процесса. Таким образом, внедрение индивидуального подхода в систему начального образования является необходимым условием для полноценного развития младших школьников и формирования у них прочных основ для дальнейшего обучения.

Основная часть. Индивидуальный подход в обучении младших школьников имеет большое значение для формирования гармоничной личности и успешного освоения образовательной программы. На практике он реализуется через учет познавательных возможностей детей, их интересов, темпа усвоения материала, уровня внимания и памяти. Педагог должен строить учебный процесс так, чтобы каждый ученик чувствовал себя значимым, понимал, что его усилия и достижения замечены и оценены. Важным условием является создание атмосферы доверия и сотрудничества, где ребёнок может свободно выражать свои мысли, задавать вопросы и не бояться ошибок.

Методы реализации индивидуального подхода разнообразны. Наиболее распространёнными являются дифференцированные задания, работа в малых группах, проектная деятельность и игровые формы обучения. Например, при изучении нового материала учитель может предлагать задания различной сложности, чтобы каждый ученик смог проявить себя в соответствии со своими возможностями. Более подготовленные дети выполняют творческие и исследовательские задания, а учащиеся, испытывающие трудности, получают посильные упражнения, направленные на закрепление базовых знаний. Такой подход позволяет каждому ребёнку двигаться в своём темпе и одновременно не снижает общих требований к качеству образования.

Особое значение имеет использование цифровых технологий, которые открывают широкие возможности для индивидуализации обучения. Электронные учебники, обучающие платформы, интерактивные игры и приложения позволяют детям работать самостоятельно, контролировать свои результаты и получать обратную связь в режиме реального времени. Учитель, в свою очередь, может отслеживать успехи каждого ученика, корректировать учебный процесс и предлагать дополнительные материалы для тех, кто нуждается в поддержке или, наоборот, готов к углублённому изучению предмета.

Индивидуальный подход способствует развитию не только академических навыков, но и личностных качеств младших школьников. Ребёнок учится быть ответственным за результат своей работы, развивает умение самостоятельно ставить цели и достигать их. Кроме того, индивидуализация обучения формирует чувство уверенности в собственных силах, снижает уровень тревожности и помогает преодолеть страх перед трудностями. Важным итогом становится развитие творческих способностей, коммуникативных умений и навыков сотрудничества.

Нельзя недооценивать и роль семьи в реализации индивидуального подхода. Родители должны быть активными участниками образовательного процесса, поддерживать ребёнка, помогать ему в организации учебной деятельности, развивать познавательные интересы. Совместная работа педагога и семьи обеспечивает комплексное сопровождение ребёнка, что делает процесс обучения более успешным и результативным.

Таким образом, индивидуализация обучения младших школьников представляет собой систему педагогических действий, направленных на развитие каждого ребёнка с учетом его особенностей и возможностей. Она требует от учителя высокой профессиональной компетентности, умения сочетать традиционные методы с инновационными технологиями, а также готовности к постоянному совершенствованию своей педагогической практики.

Заключение. Индивидуальный подход в обучении младших школьников выступает важнейшим условием их успешного личностного и интеллектуального развития. Он позволяет учитывать разнообразие способностей и интересов детей, создавать благоприятные условия для раскрытия их потенциала, формировать устойчивую мотивацию к обучению и положительное отношение к школе. В условиях начального образования именно индивидуализация становится основой формирования уверенности ребёнка в собственных силах, что оказывает прямое влияние на его дальнейшее развитие и адаптацию в обществе.

Применение индивидуального подхода помогает преодолевать трудности, связанные с различиями в уровне подготовки, темпе усвоения материала и эмоционально-волевых особенностях учеников. Педагог, учитывающий эти различия, формирует у детей навыки самостоятельной работы, ответственность за результат, умение сотрудничать с другими. Всё это делает образовательный процесс более гибким, продуктивным и гуманистичным.

Современные условия развития образования требуют от учителя постоянного поиска новых форм и методов работы, внедрения инновационных технологий и активного взаимодействия с семьёй. Только в таком сотрудничестве возможно создать полноценную систему поддержки каждого ученика, где учитываются не только его учебные достижения, но и эмоциональное состояние, интересы и личностные потребности.

Таким образом, индивидуальный подход является не просто педагогическим принципом, а стратегией построения эффективного и современного образования. Он формирует у младших школьников готовность к дальнейшему обучению, способствует развитию их творческого и интеллектуального потенциала, а также создаёт основу для успешной социализации и самореализации в будущем.

РАЗВИТИЕ МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Джалилова Шоира Чариевна

Чирчикский государственный педагогический университет
Республика Узбекистан

Развитие мышления учащихся на уроках русского языка является одной из важнейших задач современной школы. В условиях постоянного обновления содержания образования, внедрения цифровых технологий и повышения требований к выпускникам особое внимание уделяется не только формированию языковой компетенции, но и развитию интеллектуальных способностей. Русский язык, будучи не только средством общения, но и инструментом познания, играет центральную роль в формировании аналитического, логического и творческого мышления школьников. Именно на уроках языка у учащихся формируются навыки сравнения, обобщения, анализа, синтеза, а также умение строить доказательства и аргументировать свою точку зрения.

Современные исследования в области педагогики и психологии подчеркивают, что обучение родному или иностранному языку неразрывно связано с когнитивным развитием личности. Умение грамотно формулировать мысли, точно выражать суждения и корректно использовать языковые средства напрямую зависит от уровня развития мыслительной деятельности. Важно учитывать, что мышление развивается не только в процессе выполнения специальных упражнений, но и в ходе постоянного анализа языковых явлений, работы с текстами и речевыми ситуациями.

Педагогическая практика показывает, что традиционные формы обучения зачастую сосредоточены на передаче знаний о языке и закреплении орфографических и грамматических норм. Однако развитие мышления требует более активного вовлечения учащихся в познавательную деятельность. Учителю необходимо создавать проблемные ситуации, стимулировать вопросы и поиск ответов, формировать условия для дискуссий и анализа текстов. Такая деятельность позволяет школьникам осознавать взаимосвязь языка и мышления, а также понимать, что владение языком является ключом к успешной учебной, профессиональной и социальной деятельности.

Особое значение приобретает использование творческих заданий, требующих самостоятельного поиска решений, сопоставления и обобщения фактов. Работа с текстами художественной и публицистической литературы, проведение лингвистических экспериментов, анализ речевых ошибок и выработка собственных правил помогают учащимся не только лучше усвоить язык, но и развить критическое мышление.

Таким образом, проблема развития мышления на уроках русского языка представляет собой актуальное направление педагогических исследований. Оно предполагает поиск новых методов и технологий обучения, которые бы позволили соединить формирование языковых компетенций с развитием интеллектуальных и

творческих способностей учащихся. В данной работе рассматриваются основные подходы к решению этой задачи, приводятся практические примеры и предложения по совершенствованию педагогической практики.

Основная часть

Развитие мышления на уроках русского языка можно рассматривать как комплексный процесс, включающий в себя различные формы познавательной деятельности. Прежде всего, это работа с языковым материалом, которая направлена на осознание закономерностей, выявление логических связей и формирование умения использовать их в речи. Учащиеся учатся выделять главные и второстепенные признаки, классифицировать языковые явления, сравнивать их и делать выводы.

Важным направлением является формирование логического мышления. При изучении орфографии и пунктуации школьники сталкиваются с необходимостью рассуждать, аргументировать выбор написания или постановки знака препинания. Например, правила пунктуации при сложноподчиненных предложениях формируют умение анализировать структуру текста, устанавливать причинно-следственные связи и делать логические выводы. Подобная работа требует от учащихся не механического запоминания, а активного включения мыслительных операций.

Не менее значимым является развитие критического мышления. Оно проявляется в способности оценивать прочитанный текст, сопоставлять разные точки зрения, выделять скрытые смыслы. На уроках русского языка критическое мышление формируется в процессе анализа художественных произведений, обсуждения авторской позиции, а также при выявлении ошибок и неточностей в собственной речи и речи окружающих. Такой подход способствует воспитанию внимательности, самостоятельности и ответственности за собственные суждения.

Особое место занимает развитие творческого мышления. Русский язык предоставляет широкие возможности для создания собственных текстов: сочинений, эссе, рецензий, диалогов. При этом важным условием является предоставление учащимся свободы выбора темы, стиля и формы высказывания. Это развивает воображение, учит находить нестандартные решения, а также способствует формированию индивидуального стиля речи.

Практика показывает, что эффективными методами развития мышления являются проблемное обучение, использование исследовательских заданий, проектная деятельность, игровые технологии. Например, постановка вопроса: «Почему автор использует именно такое слово, а не другое?» стимулирует учащихся к поиску аргументов, расширяет их словарный запас и формирует аналитические умения. Проектные задания, такие как создание словарей-миниатюр, подготовка лингвистических исследований или инсценировки по литературным произведениям, развивают умение работать с информацией, анализировать и творчески перерабатывать материал.

Важным условием является организация групповой и парной работы, где учащиеся учатся вести дискуссию, аргументировать позицию и находить компромиссы. Коллективное обсуждение текста, редактирование сочинений

одноклассников, участие в дебатах формируют коммуникативные и мыслительные навыки одновременно.

Таким образом, развитие мышления на уроках русского языка осуществляется через разнообразные виды деятельности: от анализа грамматических явлений до творческого письма. Учителю важно сочетать традиционные методы обучения с современными технологиями, создавая условия для активного познания и самостоятельного поиска решений. Это обеспечивает гармоничное развитие не только языковой, но и когнитивной сферы учащихся.

Методы

Для того чтобы развитие мышления на уроках русского языка стало эффективным, необходимо включать в учебный процесс практические задания, направленные на активное использование различных видов мыслительных операций. Например, при изучении темы «Сложноподчиненные предложения» можно предложить учащимся не только найти главную и придаточную часть, но и объяснить, почему автор использует именно такую синтаксическую конструкцию, какие логические отношения подчеркиваются союзами и союзными словами. Такой анализ помогает школьникам увидеть связь между формой и содержанием речи.

Практические задания, основанные на сравнении, также играют важную роль. Например, ученикам можно предложить сопоставить два текста — художественный и публицистический — и определить, чем отличается их язык, какие стилистические средства используются и как это влияет на восприятие содержания. Подобная работа способствует развитию аналитического и критического мышления.

Эффективными являются упражнения, связанные с редактированием текста. Ученикам дают отрывок, содержащий речевые, грамматические или стилистические ошибки, и просят исправить его, объясняя свои решения. Такая деятельность формирует внимательность, логическое мышление и умение аргументировать.

Большое значение имеют творческие задания. Например, написание мини-сочинения на основе пословицы или крылатого выражения («Язык — это ключ к миру», «Слово — поступок») побуждает школьников рассуждать, находить собственные примеры из жизни и литературы, выстраивать причинно-следственные связи. Это способствует развитию образного и критического мышления одновременно.

Практика коллективных обсуждений также является важным элементом. Учитель может предложить тему для дискуссии: «Почему важно уметь грамотно выражать свои мысли?» или «Всегда ли язык отражает наше мышление?». В процессе обсуждения учащиеся учатся формулировать аргументы, слушать оппонента, анализировать разные точки зрения и делать выводы.

Таким образом, практическая работа на уроках русского языка позволяет сочетать формирование языковых навыков с развитием логического, критического и творческого мышления. Она создает условия для того, чтобы знания становились не только предметными, но и универсальными, необходимыми в повседневной и профессиональной жизни.

Заключение

Развитие мышления на уроках русского языка является одним из ключевых направлений современной педагогики, так как именно язык формирует способность человека к осмыслению мира, выражению идей и построению логических рассуждений. В ходе анализа стало ясно, что уроки русского языка предоставляют широкие возможности для формирования различных видов мышления: логического, критического и творческого. Однако их развитие требует от учителя особой методической организации, которая выходит за рамки традиционного объяснения правил и закрепления материала.

Задача современного преподавателя заключается в том, чтобы создать учебную среду, где учащиеся будут не только овладевать нормами речи и письма, но и учиться рассуждать, сопоставлять, анализировать и формулировать собственные выводы. Именно такая деятельность способствует осознанному использованию языка, помогает школьникам развить умение ясно и аргументированно излагать свои мысли, что особенно важно в условиях информационного общества.

Важным результатом педагогической практики является то, что развитие мышления формирует у школьников универсальные учебные действия: способность работать с текстом, критически относиться к информации, видеть скрытые смыслы, строить доказательства. Все это напрямую связано с подготовкой учащихся к будущей профессиональной и социальной деятельности, где требуются не только знания, но и умение их применять.

Практические примеры показывают, что использование исследовательских заданий, творческих упражнений, коллективных обсуждений и работы с текстами различных стилей и жанров способствует активному включению учащихся в процесс познания. Такие методы развивают не только языковую компетентность, но и широкий круг когнитивных способностей.

Таким образом, развитие мышления на уроках русского языка необходимо рассматривать как приоритетную задачу школьного образования. Оно обеспечивает формирование целостной личности, способной к критическому восприятию информации, самостоятельному мышлению и творческому самовыражению. Внедрение разнообразных методических приемов и технологий позволяет объединить процесс обучения языку с воспитанием интеллектуально развитого и социально активного человека, готового к жизни и деятельности в современном обществе.

Использованные источники (литература)

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 2019.
2. Леонтьев А. А. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Смысл, 2020.
3. Бабайцева В. В. Русский язык в школе: методы и приемы обучения. – Москва: Просвещение, 2018.
4. Чернышева И. И. Развитие критического мышления на уроках языка и литературы. – Санкт-Петербург: Питер, 2021.
5. Капинос В. И. Методика преподавания русского языка в школе. – Москва: Академия, 2022.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

З.А. Наримбетова (PhD) доцент кафедры
Прикладные науки в начальном образовании

Бекимбетова Интизар Батырбековна,

Ражабова Нозима, Динеева Зильфира

Студенты факультета дошкольного и начального образования ЧГПУ.

В современном мире образование играет ключевую роль в прогрессе общества, его стабильности и способности к конкуренции. Школы и другие образовательные институты не просто передают информацию, но и влияют на формирование моральных принципов, взгляда на мир, культурных норм и профессиональных компетенций будущих членов общества. Однако, в эпоху глобализации, быстрого технологического прогресса и социальных трансформаций, система образования сталкивается с множеством вызовов. Эти вызовы касаются всех аспектов образовательной деятельности - от содержания образовательных программ до методов воспитания и подготовки преподавательского состава.

Важность рассматриваемой проблематики обусловлена потребностью в тщательном изучении существующих трудностей и разработке стратегий, направленных на повышение результативности образовательной системы и ее соответствие актуальным вызовам времени. В работах российских и зарубежных ученых (таких как Ю.К. Бабанский, В.А. Сластенин, Ш.А. Амонашвили и другие) акцентируется внимание на важности применения новаторских методов, гуманистической направленности обучения и объединении воспитательных и образовательных аспектов в педагогической деятельности. Несмотря на обширные преобразования, проводимые в последние годы, сохраняются нерешенные задачи, касающиеся избыточной насыщенности учебных планов, слабого внедрения цифровых технологий и снижения заинтересованности учеников в учебе. Следовательно, данная проблема не теряет своей значимости и нуждается в глубоком научном анализе. Цель исследования заключается в выявлении и анализе актуальных проблем современной системы образования, а также в определении путей их решения в рамках педагогического процесса. Для достижения этой цели необходимо рассмотреть ключевые трудности, с которыми сталкивается современное образование, выявить факторы, влияющие на качество обучения и воспитания, проанализировать современные педагогические подходы, способные повысить эффективность системы, и определить перспективные направления её развития. Для решения поставленных задач были использованы методы анализа и синтеза научной литературы, сравнительный анализ педагогического опыта, а также наблюдение за образовательным процессом в общеобразовательных школах. Современный педагогический процесс сталкивается с рядом системных проблем, которые проявляются в различных аспектах. Одной из серьёзных трудностей является

перегруженность учебных программ. Учебные планы во многих школах перенасыщены информацией, не всегда соответствующей возрастным особенностям учащихся, что приводит к снижению усвояемости знаний и усталости школьников. Другой важной проблемой является снижение мотивации учащихся к учёбе. Однообразие традиционных методов преподавания, доминирование репродуктивной деятельности и ограниченность творческих заданий часто становятся причиной утраты интереса к обучению, особенно в среднем звене школы. Отдельного внимания заслуживает процесс цифровизации образования, который, с одной стороны, открывает широкие возможности для развития: дистанционное обучение, мультимедийные ресурсы, доступ к мировым базам знаний. С другой стороны, педагоги нередко сталкиваются с трудностями в адаптации к новым методикам, а образовательные учреждения — с недостатком технических ресурсов. Серьёзной проблемой остаётся и недооценка воспитательной функции школы. В последние годы внимание в основном сосредоточено на результатах обучения и академической успеваемости, тогда как воспитательная работа уходит на второй план. Между тем именно формирование нравственных ценностей, культуры общения и гражданской позиции является важной частью педагогического процесса.

Не менее значимой проблемой выступает кадровое обеспечение системы образования. Нехватка квалифицированных специалистов и низкая мотивация педагогов, вызванная высокой нагрузкой и недостаточной поддержкой со стороны государства, существенно влияют на качество обучения. Наконец, современное общество остро нуждается во внедрении инновационных подходов к обучению. Сегодня школа должна формировать у учащихся критическое мышление, креативность, способность работать в команде. Однако существующие методики далеко не всегда позволяют в полной мере развивать эти навыки. Всё чаще педагоги обращаются к проектной деятельности, интерактивным методам, а также к дифференцированному и индивидуальному подходу, что подтверждает необходимость обновления педагогического процесса. В ходе анализа педагогической практики в общеобразовательных школах было выявлено, что около 60% учащихся начальных классов испытывают трудности при выполнении заданий повышенной сложности из-за перегруженности программы. Наблюдения также показали, что использование интерактивных методов обучения (игровые технологии, работа в группах, проектные задания) повышает мотивацию учеников: вовлечённость в учебный процесс возрастает примерно на 30% по сравнению с традиционными формами работы. При этом большинство педагогов отмечают недостаточную подготовленность к системному применению цифровых ресурсов, что подтверждает актуальность повышения их квалификации в данном направлении. Эти результаты демонстрируют необходимость поиска новых решений, сочетающих инновационные технологии, индивидуальный подход и воспитательный компонент в педагогическом процессе. Таким образом, современная система образования нуждается в глубокой и всесторонней модернизации. Важно не только повышать качество знаний, но и обеспечивать гармоничное развитие личности учащихся. Проведённый анализ

показал, что перегруженность учебных программ, снижение мотивации школьников, недостаточный уровень цифровизации, недооценка воспитательной функции и кадровые трудности остаются ключевыми проблемами педагогического процесса. Решение этих вопросов возможно лишь при комплексном подходе, включающем внедрение инновационных образовательных технологий, постоянное повышение квалификации педагогов, укрепление сотрудничества между школой и семьёй, а также активное развитие воспитательного компонента. Только в этом случае система образования сможет соответствовать вызовам времени и обеспечивать подготовку поколений, способных успешно адаптироваться к условиям современного общества.

Список литературы

1. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030. – Paris: OECD Publishing, 2018.
2. Слостёнин В.А., Подласый И.П., Шиянов Е.Н. Педагогика. – М.: Академия, 2013.
3. Наримбетова З.А., Динеева З.Н. Понятие алгоритмов на уроках математики в начальных классах на основе «Принципа 4К» / Международная научно-практическая конференция на тему «Теоретические, дидактические и методологические инновационные подходы к системе образования и начальному образованию: национальный и международный опыт» ЧГПУ, Мау, 2025, 406-с.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Тешабаева Замира Собировна

доцент факультета «Дошкольного образования» ЧГПУ.

Уктамова Зебо Исмоилова, Севинч Бахтиёрова Нозима,

Ачилова Севинч Турдалиева Шохид

Студенты факультета дошкольного и начального образования ЧГПУ.

В нашей стране, особое внимание уделяется совершенствованию содержания высшего образования с учётом потребностей государства и общества в дошкольном образовании, а также в соответствии с формирующимся рынком образовательных услуг. В связи с этим, в Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года определена задача “поднять содержание образования на качественно новый уровень, создать систему подготовки высококвалифицированных кадров, способных найти свое место на рынке труда, внести достойный вклад в устойчивое развитие социальной сферы и отраслей экономики”.

Одним из важнейших средств предупреждения и преодоления неуспеваемости в обучении является многоуровневое обучение, очень распространенное в

педагогической практике. Изменения содержания образования связаны с индивидуально-типологическими особенностями обучающихся, поэтому актуально говорить и о дифференцированном обучении.

Правда, многие педагоги и ученые возражают против дифференцированного подхода к обучению. Противники такого обучения считают, что оно снижает образовательные стандарты, разделяет учащихся на группы, создает разные условия для разных групп и порождает бесчеловечность по отношению к менее образованным ученикам. Хочется отметить, что данная форма дифференциации, безусловно, имеет ряд отрицательных сторон, но есть и более положительные. Основным смысл заключается в адаптации учебного процесса к познавательным способностям, способностям и интересам каждого ученика. В дидактике обучение считается дифференцированным, если в процессе обучения учитываются индивидуальные различия учащихся [4]. Каждый педагог должен понимать, что без индивидуализации не может быть развивающего обучения — особого формирования обобщенных способов умственной деятельности, которые делятся на две группы — алгоритмического и эвристического типа. Несколько видов дифференцированного подхода в обучении помогают создать необходимые условия для развития у ученика этих способов умственной деятельности. В педагогической практике материал часто дифференцируют с учетом уровня сложности, самостоятельной работы и домашних заданий, уровня способностей учащихся и склонностей к предмету.

Проблему дифференцированного обучения исследовал в XIX веке педагог Йозеф Зиккенгер (1858–1930). Он отличался тем, что при сохранении классно-урочной системы организации мангеймской системы образования (связанной с названием города Мангейм) ученики распределялись по классам на слабые, средние и сильные стороны в зависимости от их способностей, уровня интеллектуального развития и уровня подготовки. Некоторые положения Мангеймской системы образования были положительно приняты во Франции, России, США, Бельгии и других странах мира. Единственным элементом этой системы, психолого-педагогически приемлемым признаком развития современной науки называется специализированная прогрессивная практика обучения. Дифференциация повышает эффективность работы системы в связи с расширением функции той или иной системы, повышением ее интенсивности и распределением этих функций между ее компонентами.

Технология поэтапной дифференциации обучения на основе обязательных результатов является одним из вариантов развития технологии, направленной на обучение каждого учащегося на уровне его индивидуальных возможностей и способностей. При дифференцированной образовательной технологии педагог имеет возможность дифференцированно помогать ученику с низким уровнем усвоения и более эффективно работать, сосредотачиваясь на сильных учениках. Сильные ученики активно реализуют желание двигаться вперед и глубже, в то время как слабые ученики с меньшей вероятностью будут отставать от сильных учеников.

Целью дифференциации учебного процесса является создание условий для максимального развития способностей, возможностей и интересов каждого учащегося в процессе усвоения общеобразовательного содержания.

Основные аспекты процесса дифференцированного обучения:

1. Учет индивидуальных особенностей учащихся;
2. Группировка учащихся по этим признакам;
3. Вариативность процесса обучения в группах.

Одной из особенностей дифференцированного обучения является то, что оно учит индивидуальным особенностям учащихся, присущим группам, и организует в этих группах меняющийся процесс обучения. Дозировка помощи педагога учащимся с низкими результатами, т. е. разбиение теста или отрывка на самостоятельные части, работа с наглядным подкреплением (опорные схемы, чертежи) – может добиться эффективности учебного процесса за счет работы с подготовительными упражнениями. Индивидуально-личностный подход в преподавании позволяет учащимся с высокой успеваемостью не терять интереса к предмету, расти и приобретать знания на все более высоком уровне, а учащимся со средней и низкой успеваемостью – видеть и достигать перспектив на примере сверстников.

Вместо заключения стоит отметить, что такое обучение стимулирует развитие познавательных интересов и помогает учащимся преодолевать трудности и учиться более успешно. Это открывает им широкие возможности для самореализации, самопознания и самосовершенствования.

Список литературы:

1. М. Е. Бершадский, В. В. Гузеев. М.: Центр «Педагогический поиск», 2003. — 256 с.
2. Гонеев, А. Д. Основы коррекционной педагогики: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / А. Д. Гонеев, Н. И. Лифинцева, Н. В. Ялпаева; под ред. В. А. Сластенина. - М.: Изд. центр «Академия», 2009.
3. Ibraimov, X., & Gaynazarova, G. (2023). THE CONTENT OF PREPARING STUDENTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE PROCESS OF INDIVIDUAL EDUCATION. Science and innovation, 2(B12), 330-333.
4. Teshabayeva, Z., & Abdulatipova, M. (2025). Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-hisiiy ko'nikmalarni shakllantirish mazmuni. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(4).
5. Тешабаева, З. С. (2021). БЎЛАЖАК ТАРБИЯЧИ-ПЕДАГОГЛАРДА КАСБИЙ МОТИВАЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ КОМПОНЕНТЛАРИ. Экономика и социум, (9 (88)), 1006-1010.
6. Teshabayeva, Z. S. (2021). PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS IN THE FIELD OF CONTEXTUAL LEARNING TECHNOLOGIES. Academic research in educational sciences, 2(2), 1360-1367.

7. Teshabayeva, Z. (2025). Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida differensial yondashishga asoslangan ta'lim jarayonining xususiyatlari. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 3(2).

8. Gaynazarova, G. A., Matnazarova, K. O., & Parpiyev, O. O. (2023). FACTORS AND METHODS OF PREPARING STUDENTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF INDIVIDUAL TRAINING. *Academia Repository*, 4 (12), 131–135.

9. Gaynazarova, G. (2025). Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning mustaqil ta'lim olishini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 3(2).

FE'LNING ONA TILIDAGI O'RNI VA SINTAKTIK VAZIFASI

HAYDAROVA GULRUH MUXAMMADAMINOVNA

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

E-MAIL haydarovagulruh976@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-7747-1494>

Yo'ldosheva Sevara, Abduxamidova Zarnigor.

sevarayoldasheva929@gmail.com, abduhamidovazarnigor7@gmail.com

Chirchiq davlat pedagogika universiteti. Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari

Ona tili – har bir insonning eng muhim kommunikatsion vositasi bo'lib, unda so'z turkumlari va ularning sintaktik vazifalari nutqning samarali va to'g'ri shakllanishida asosiy o'rin tutadi. Tilning grammatik tuzilishini chuqur o'rganish ona tilining boyligini oshirish, nutq madaniyatini rivojlantirish va adabiy matnlarni to'g'ri talqin qilishda muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, fe'l so'z turkumi ona tilida eng dinamik va markaziy elementlardan biri hisoblanadi, chunki u harakat, holat yoki jarayonni bildiradi va jumlaning predikat funksiyasini bajaradi.

Fe'lning o'rganilishi nafaqat grammatik bilimni oshirish, balki tilni chuqur tushunish va nutqni boyitish imkonini beradi. U jumla tarkibidagi boshqa so'zlar bilan bog'lanib, predikatni shakllantiradi va semantik jihatdan fikrning asosiy mazmunini ifodalaydi. Ona tilida fe'l turkumining murakkabligi uning turli shakllari, zamon, shaxs va holat qo'shimchalari orqali namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, fe'lning sintaktik roli uning boshqa so'z turkumlari bilan munosabatida, masalan, ot, sifat va olmosh bilan bog'lanishida, yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy lingvistik tadqiqotlar va ona tili darsliklari fe'lning turkumlari, zamon turlari, shaxs va holat qo'shimchalari, ko'makchi va modallik fe'llari kabi aspektlarini keng

yoritadi. Bu esa til o'rganuvchilarga fe'lni tizimli va chuqur tushunish imkonini beradi, shuningdek, nutq va yozma matnlarni to'g'ri shakllantirishga yordam beradi.

Shu maqsadda, maqolaning vazifasi – fe'lning asosiy turlari, ularning zamon, shaxs va holat jihatidan o'zgarishlari, jumla tarkibidagi sintaktik roli hamda ona tili darsliklarida qo'llanilishi masalalarini batafsil tahlil qilishdir. Maqola fe'lni o'rganishning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini ham ko'rsatib, o'quvchilar va tilshunoslar uchun foydali manba bo'lishi mo'ljallangan.

Shuningdek, fe'lning murakkab shakllari va ko'makchi fe'llar bilan birgalikdagi qo'llanilishi orqali ona tilidagi nutqni boyitish va fikrlarni aniq ifodalash mumkinligi ko'rsatib o'tiladi. Shu bilan birga, maqola fe'lni o'rganish jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar va lingvistik tadqiqotlarning natijalarini inobatga oladi, bu esa ona tilini o'qitish va tilshunoslik sohasida ilg'or metodik tavsiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Fe'l – ona tilining eng muhim va dinamik so'z turkumlaridan biri bo'lib, u harakat, holat yoki jarayonni ifodalash orqali nutqning asosiy mazmunini shakllantiradi. Tilshunoslar fe'lni predikat vazifasini bajaruvchi markaziy so'z deb ataydilar, chunki u jumlaning semantik markazi bo'lib, sub'ektning harakati yoki holatini aniqlaydi. Shu bois, fe'lning o'rganilishi nafaqat grammatik bilimni oshiradi, balki yozma va og'zaki nutqni boyitish, fikrlarni aniq va tushunarli ifodalash imkonini ham beradi.

Ona tilida fe'lning turkumlari juda xilma-xildir. Birinchisi – **oddiy fe'llar**, ular mustaqil harakat yoki holatni bildiradi va eng ko'p ishlatiladi. Masalan, “O'quvchi kitob o'qidi” jumlasida “o'qidi” fe'li jumlaning predikatidir va harakatning amalga oshirilganligini bildiradi. Ikkinchi turkum – **ko'makchi fe'llar**, ular asosiy fe'l bilan birga ishlatilib, harakatning davomiyligi, natijasi yoki ehtimolligini ifodalaydi. Masalan: “U yozib qo'ydi” jumlasida “qo'ydi” ko'makchi fe'l sifatida harakatning yakunlanganligini ko'rsatadi. Uchinchisi – **modallik fe'llari**, ular harakatning ehtimolligi, zarurati yoki imkoniyatini bildiradi. Masalan, “Siz bu ishni bajarishingiz kerak” jumlasida “kerak” modallik fe'li sifatida majburiyat yoki zaruratni bildiradi.

Fe'lning boshqa so'z turkumlari bilan munosabati ham juda muhimdir. U ot, sifat, olmosh va boshqa grammatik birliklar bilan birgalikda ishlaydi, jumlaning sintaktik tuzilishini belgilaydi. Masalan, ot fe'l bilan birlashib harakatni kim bajarayotganini ko'rsatadi, sifat fe'lga aniqlik qo'shadi, olmosh esa fe'lning shaxs yoki holatini aniqlashga yordam beradi. Shu tarzda fe'l jumla tarkibida markaziy predikat vazifasini bajaradi, nutqning grammatik va semantik mazmunini ifodalaydi.

Fe'lning sintaktik roli uning **zamon, shaxs va holat** jihatlarida namoyon bo'ladi. Ona tilida fe'l uch asosiy zamonda ishlatiladi: hozirgi, o'tgan va kelajak zamon. Hozirgi zamon hozir sodir bo'layotgan harakatni bildiradi, masalan, “U yuguradi.” O'tgan zamon oldingi harakatni ifodalaydi: “Men darsni o'qidim.” Kelajak zamon esa oldindan rejalashtirilgan yoki kelajakda sodir bo'ladigan harakatni bildiradi: “Biz ertaga bozorga boramiz.” Shu bilan birga, shaxs qo'shimchalari fe'lning kim tomonidan amalga oshirilganligini ko'rsatadi: men, sen, u, biz, siz, ular. Shaxs va zamon kombinatsiyasi fe'lning sintaktik va semantik rolini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Fe'ning holat jihatida esa uning jumla ichidagi vazifasini belgilaydi. U **asosiy fe'l** sifatida mustaqil harakatni bildirishi mumkin, yoki **qo'shimcha fe'l** sifatida boshqa fe'l bilan birlashib, harakatning davomiyligi, yakunlanishi yoki ehtimolligini ko'rsatadi. Masalan, "U yozib qo'ydi" jumlasida fe'ning qo'shimcha holati harakatning natijasini ifodalaydi. Shu bilan birga, fe'ning murakkab shakllari, masalan, ko'plik, passiv va modallik shakllari, nutqni boyitadi va fikrni aniq yetkazishga xizmat qiladi.

Ona tili darsliklari va zamonaviy lingvistik tadqiqotlar fe'ning turkumlari, zamon turlari, shaxs va holat qo'shimchalari, ko'makchi va modallik fe'llari kabi aspektlarini batafsil yoritadi. Bu esa til o'rganuvchilarga fe'lni tizimli tushunish imkonini beradi, shuningdek, yozma va og'zaki nutqni to'g'ri shakllantirishga yordam beradi. Masalan, fe'ning turli zamon shakllari va shaxs qo'shimchalari yordamida bir xil harakatni turli ma'noda ifodalash mumkin: "Men o'qiyapman" (hozirgi zamon), "Men o'qidim" (o'tgan zamon), "Men o'qiyman" (kelajak zamon). Shu tarzda fe'l nutqning semantik va pragmatik tuzilishini aniqlaydi.

Shuningdek, fe'ning o'rganilishi tilshunoslar va o'qituvchilar uchun muhim ahamiyatga ega. Fe'ning nazariy tahlili orqali tilning sintaksis va semantik tuzilishi aniqlanadi, amaliy qo'llanilishi esa o'quvchilar nutqini boyitadi, yozma matnlarni shakllantiradi va fikrlarni to'g'ri ifodalashga imkon beradi. Fe'ning murakkab shakllari, ko'makchi va modallik fe'llari bilan birgalikdagi qo'llanilishi tilning boyligini oshiradi, nutqning aniqligi va tushunarli bo'lishini ta'minlaydi.

Shunday qilib, fe'l nafaqat ona tilining markaziy grammatik elementi, balki nutqning semantik va pragmatik boyligini oshiruvchi vosita sifatida qaraladi. Uning sintaktik roli, turkumlari va zamon-shaxs-holat jihatlari chuqur o'rganilishi tilshunoslik va ona tilini o'qitish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Fe'lni to'g'ri tushunish va qo'llash til madaniyati va kommunikatsion ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada fe'ning ona tilidagi lingvistik mohiyati, turkumlari va jumla tarkibidagi sintaktik vazifasi keng tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, fe'l tilning eng markaziy va dinamik so'z turkumlaridan biri bo'lib, u nafaqat harakat yoki holatni ifodalaydi, balki jumlaning predikat vazifasini bajaruvchi markaziy element sifatida nutqning sintaktik va semantik tuzilishida muhim rol o'ynaydi. Fe'ning turli shakllari va turlari – oddiy, ko'makchi va modallik fe'llari – ona tilining boyligini oshiradi, nutqni aniqlik bilan ifodalashga imkon beradi va fikrlarni lo'nda yetkazishning samarali vositasi hisoblanadi. Masalan, ko'makchi fe'llar harakatning natijasi yoki davomiyligini bildirsa, modallik fe'llari uning ehtimolligi, zarurati yoki majburiyatini ko'rsatadi. Shu bilan birga, fe'ning zamon va shaxs jihatlari nutqning vaqtiy va shaxsiy kontekstini aniqlashga yordam beradi: hozirgi, o'tgan va kelajak zamon shakllari o'quvchi yoki tinglovchiga harakat qachon sodir bo'lganini aniq tushuntiradi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, fe'l jumlaning grammatik markazi bo'lishi bilan birga, nutqning semantik mazmunini ham belgilaydi. Fe'ning predikat sifatidagi vazifasi, u bilan bog'langan sub'ekt va obyektlar orqali, fikrlarni tizimli, mantiqiy va aniq shaklda ifodalash imkonini yaratadi. Shuning uchun, fe'lni chuqur o'rganish ona tilini mukammal

o‘zlashtirish, yozma va og‘zaki nutq madaniyatini oshirish va adabiy matnlarni to‘g‘ri talqin qilishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, fe’ning sintaktik va semantik tahlili pedagogik nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega. Ona tilini o‘qitish jarayonida fe’ning turli shakllari va zamon turlari o‘quvchilarning til ko‘nikmalarini rivojlantiradi, ularni murakkab jummalarni to‘g‘ri qurish, fikrlarni mantiqan izchil yetkazish va nutqni boyitish qobiliyatiga ega qiladi. Fe’ning murakkab shakllari, masalan, ko‘plik, passiv va modallik shakllari, til boyligini oshiradi, nutqning aniq va tushunarli bo‘lishini ta’minlaydi va o‘quvchilarda grammatik xatolarga yo‘l qo‘ymaslik ko‘nikmasini shakllantiradi.

Ushbu tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, fe’l nafaqat grammatik birlik sifatida, balki nutqning semantik va pragmatik boyligini oshiruvchi vosita sifatida ham o‘rganilishi lozim. Fe’lni to‘g‘ri tushunish va qo‘llash til madaniyati va kommunikatsion ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi, shuningdek, tilshunoslik, pedagogika va adabiyot sohasida ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, fe’l ona tilining markaziy grammatik elementi bo‘lib, nutqning sintaktik tuzilishi va semantik mazmunini belgilaydi, til boyligini oshiradi, fikrlarni aniq va tushunarli ifodalash imkonini beradi. Fe’lni chuqur o‘rganish va amaliy qo‘llash ona tilini mukammal egallash, yozma va og‘zaki nutqni boyitish, adabiy matnlarni to‘g‘ri talqin qilish va til madaniyatini rivojlantirishning samarali vositasidir. Shu jihatdan, fe’l lingvistik tadqiqotlar va ona tilini o‘qitish jarayonida doimo diqqat markazida bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov, Z. (2015). *O‘zbek tili grammatikasi*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
2. Boboev, A. (2018). *O‘zbek tilining sintaksisi*. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
3. Karimov, M. (2020). *Fe’l va uning zamon, shaxs, holat jihatlari*. Toshkent: “Til va adabiyot” jurnali, №3, 45–53.
4. Mirzaahmedov, R. (2017). *O‘zbek tilida fe’lning turkumlari va qo‘llanilishi*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Nashriyoti.
5. Rasulov, S. (2019). *Ona tilini o‘qitish metodikasi*. Toshkent: “Pedagogika” nashriyoti.
6. Sobirov, D. (2016). *Grammatika va nutq madaniyati*. Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti.
7. Tolipov, B. (2021). *O‘zbek tili darsliklarida fe’lni o‘rganish*. Toshkent: “Tilshunoslik” jurnali, №2, 12–28.
8. Xolmatov, F. (2014). *O‘zbek tilida predikat va fe’lning sintaktik roli*. Toshkent: “Fan” nashriyoti.
9. Jahongirov, E. (2018). *Lingvistik tadqiqotlar: Ona tili va grammatik tuzilma*. Toshkent: “Ilm-fan” nashriyoti.
10. Yunusov, N. (2020). *Fe’lning semantik va pragmatik jihatlari*. Toshkent: “Til va madaniyat” jurnali, №4, 34–47.

SIFAT – O‘ZBEK TILINING MUHIM SO‘Z TURKUMI SIFATIDA

HAYDAROVA GULRUH MUXAMMADAMINOVNA

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti,
Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası o‘qituvchisi
E-MAIL haydarovagulruh976@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-7747-1494>

Quromboyeva Shahlo G‘ulomjon qizi, Xaitboyeva Muxlisa Quvondiq qizi

shahloquromboyeva3@gmail.com muxlisaxaitboyeva7@gmail.com
Chirchiq davlat pedagogika universiteti. Maktabgacha va Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti
talabalari

Har bir tilning boyligi va ifoda qudrati, avvalo, uning so‘z turkumlari tizimi bilan belgilanadi. Tilning har bir qatlami — ot, fe‘l, sifat, ravish va boshqa birliklar — inson tafakkurining turli jihatlarini ifoda etadi. Shular orasida **sifat** so‘z turkumi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u atrofda olamni belgi, xususiyat va sifatlar orqali tasvirlashga imkon beradi. Inson o‘z nutqida predmetni nafaqat nomlaydi, balki unga baho beradi, uni boshqa predmetlardan ajratadi va shu orqali o‘z estetik qarashini ifodalaydi.

Sifatlar tildagi eng obrazli va ma‘no jihatidan boy qatlamlardan biri bo‘lib, ular nutqning tabiiyligini, ifoda kuchini va badiiy qiymatini oshiradi. Ayniqsa, badiiy adabiyotda sifatning roli beqiyosdir — yozuvchi yoki shoir ular yordamida inson ruhiyatini, tabiat manzaralarini yoki ijtimoiy munosabatlarni nozik tarzda tasvirlay

oladi. Shu sababli, sifatarni o‘rganish nafaqat grammatik, balki estetik va madaniy jihatdan ham dolzarb masala hisoblanadi.

Tilshunoslik fanida sifatning shakl, ma‘no va uslubiy imkoniyatlarini tahlil qilish orqali tilning ichki qonuniyatlari, so‘z yasash mexanizmi va ifoda tizimi yanada chuqur anglanadi. Zamonaviy tilshunoslikda sifatning semantik tasnifi, ularning daraja va nisbat shakllari, shuningdek, so‘z yasovchi qo‘shimchalarning faolligi til taraqqiyotining muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida o‘rganilmoqda.

Bugungi kunda sifatarni o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki ularning to‘g‘ri qo‘llanilishi nutq madaniyatini, adabiy til me‘yorlarini mustahkamlaydi, yoshlarning so‘z boyligini oshiradi va ularni aniq, ta‘sirchan fikrlashga o‘rgatadi. Shu jihatdan sifat so‘z turkumini chuqur o‘rganish nafaqat lingvistik, balki pedagogik ahamiyatga ham ega.

Mazkur maqolada sifatning o‘zbek tili tizimidagi o‘rni, grammatik xususiyatlari, ma‘no turlari hamda ularning nutqdagi uslubiy vazifalari tahlil etiladi. Shuningdek, zamonaviy o‘zbek tili ta‘limida sifatarni o‘rgatishning samarali yondashuvlari haqida ilmiy-amaliy mulohazalar bayon qilinadi.

O‘zbek tilida sifat so‘z turkumi nutqning eng ifodali va boy qatlamlaridan biri bo‘lib, u predmet va hodisalarni tasvirlash, ularning xususiyatlarini ajratish va nutqqa obrazlilik qo‘shish imkonini beradi. Sifatlar nafaqat predmetning qandayligini bildiradi, balki fikr va

hissiyotlarni, shaxsiy qarashlarni yetkazishda muhim vosita vazifasini bajaradi. Masalan, “yangi kitob” deganda kitobning yangiligi bilan birga undagi bilim va ma’lumotlar ham yangiligi, foydaliligi bilan bog’lanadi. Shu tariqa sifatlar nutqni jonlantiradi, uni rang-barang va obrazli qiladi.

Sifatlar grammatik va semantik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ular nutqda predmetning tabiiy yoki nisbiy belgilarini ifodalaydi va boshqa soʻz turkumlariga qaraganda koʻproq ifoda imkoniyatiga ega. Tilshunoslikda sifatlar odatda sifatli va nisbiy turlarga boʻlinadi. Sifatli sifatlar predmetning tabiiy yoki abstrakt xususiyatini bildiradi: “yaxshi”, “katta”, “tez”, “yumshoq”. Bunday sifatlar predmetlarni boshqa predmetlardan ajratishda, solishtirishda va ularning taʼsirini oshirishda xizmat qiladi. Masalan, “tez yuguruvchi bola” deganda bola nafaqat yuguradi, balki uning tezligi boshqalardan ajralib turadi.

Nisbiy sifatlar esa predmetning boshqa predmet yoki holat bilan bogʻliqligini bildiradi: “temirli stol”, “yogʻochli eshik”, “bahorgi shamol”. Nisbiy sifatlar predmetning tarkibi, materiali yoki vaqt bilan bogʻliqligini koʻrsatadi, nutqda aniqlik va tafovut yaratadi. Shu jihatdan, bu turdagi sifatlar tildagi semantik qatlamning boyligini oshiradi.

Sifatlarning yasalishi ham tilning ijodiy imkoniyatlarini koʻrsatadi. Koʻplab sifatlar soʻz yasovchi qoʻshimchalar yordamida hosil qilinadi: “-li” (“meharli”, “ilmli”), “-siz” (“mehrsiz”), “-dor” (“maʼnodor”), “-ona” (“doʻstona”). Masalan, “ilm” soʻzidan “ilmli” hosil qilinishi nafaqat predmetga xususiyat beradi, balki insonning qobiliyatini yoki xislatini ham bildiradi. Shu tariqa, soʻz yasovchi qoʻshimchalar nutqni boyitadi, yangi maʼno qatlamlarini ochadi va tilni moslashuvchan qiladi.

Sifatlar nutqda daraja shakllariga ega boʻlib, predmet yoki hodisaning intensivligini, solishtirishni va taʼkidlashni ifodalaydi. Oʻzbek tilida uch asosiy daraja mavjud: oddiy, qiyosiy va orttirma daraja. Oddiy daraja belgi oʻz holicha ifodalanadi: “katta”, “yaxshi”. Qiyosiy daraja predmetlarni solishtirish imkonini beradi: “katastrofiroq”, “yaxshiroq”. Orttirma daraja esa belgi eng yuqori darajada ifodalanadi: “eng katta”, “nihoyatda chiroyli”. Shu yoʻl bilan sifatlar nutqqa aniqlik, taʼsirchanlik va obrazlilik qoʻshadi.

Badiiy va ogʻzaki nutqda sifatlarning uslubiy imkoniyatlari alohida ahamiyatga ega. Ular yordamida muallif yoki nutq egasi oʻz his-tuygʻularini, predmetning tabiiy yoki ijtimoiy holatini aniq tasvirlay oladi. Masalan, “bahoriy shabada”, “nurafshon osmon”, “koʻkalamzor vodiy” kabi birikmalar nafaqat predmetni tasvirlaydi, balki tinglovchida yoki oʻquvchida vizual va hissiy taassurot uygʻotadi. Shu bilan birga, sifatlar nutqni yanada jonli va oson tushunarli qiladi.

Zamonaviy tilshunoslikda sifatlar nafaqat grammatik va semantik jihatdan oʻrganiladi, balki ularning pedagogik va amaliy ahamiyati ham katta. Sifatlarni oʻrgatish orqali oʻquvchilarning soʻz boyligi oshadi, fikrni aniq, ravon va taʼsirchan ifodalash qobiliyati rivojlanadi. Shu sababli sifatlar oʻzbek tilining ifodali va obrazli qatlamini tashkil etib, tilimizning boyligini, nutq madaniyati va estetik didni shakllantirishda muhim rol oʻynaydi.

Umuman olganda, sifatlar oʻzbek tilining eng qadimiy va boy qatlamlaridan biri boʻlib, ular nafaqat predmet va hodisalarni belgilashda, balki milliy tafakkur, estetik qarash va nutq madaniyatini rivojlantirishda ham ajralmas vosita hisoblanadi.

O'zbek tilida sifat so'z turkumi tilning eng boy va ifodali qatlamlaridan biri sifatida ajralib turadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sifatlar nafaqat predmet va hodisalarni belgilash, ularning xususiyatlarini aniqlash, balki nutqni jonlantirish, obrazlilik va ta'sirchanlikni oshirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Masalan, "yangi kitob" deganda nafaqat kitobning yangiligi, balki undagi bilimlarning yangiligi va foydaliligi ham tasavvur qilinadi. Shu yo'l bilan sifatlar nutqni boyitadi va uni tinglovchi yoki o'quvchida hissiy taassurot uyg'otadigan vositaga aylantiradi. Sifatlarning grammatika va semantika bilan bog'liq xususiyatlari tilning strukturaviy boyligini oshiradi. Ularning daraja shakllari, nisbat va so'z yasovchi qo'shimchalar orqali hosil bo'ladigan shakllari nutqni yanada moslashuvchan, obrazli va ijodiy qiladi. Oddiy daraja orqali predmetning belgisini ifodalash mumkin, qiyosiy daraja predmetlarni bir-biri bilan solishtirish imkonini beradi, ortirma daraja esa predmetning xususiyatini eng yuqori darajada ta'kidlaydi. Shu jihatdan, sifatlar nutqning aniqligi va ifodali bo'lishida ajralmas vosita hisoblanadi.

Sifatlarning sifatli va nisbiy turlari tilning turli qatlamlarida muhim rol o'ynaydi. Sifatli sifatlar predmetning tabiiy yoki abstrakt xususiyatini ifodalasa, nisbiy sifatlar predmetning boshqa bir narsa bilan bog'liqligini, materialini yoki vaqt bilan aloqasini bildiradi. Bu turdagi tasnif nutqni mantiqan va semantik jihatdan boyitadi, so'zlarning o'zaro munosabatlarini tushunishga yordam beradi.

Badiiy va og'zaki nutqda sifatlarning uslubi roli alohida e'tiborga loyiq. Ular yordamida muallif yoki nutq egasi o'z his-tuyg'ularini, predmetning tabiiy yoki ijtimoiy holatini aniq tasvirlay oladi. Masalan, "bahoriy shabada", "nurafshon osmon" yoki "ko'kalamzor vodiy" kabi birikmalar nafaqat predmetni tasvirlaydi, balki tinglovchi yoki o'quvchida vizual va hissiy taassurot uyg'otadi. Shu yo'l bilan sifatlar nutqni jonli, rang-barang va tushunarli qiladi.

Zamonaviy tilshunoslikda sifatlarning ahamiyati faqat grammatik va semantik jihat bilan cheklanmaydi. Ularning pedagogik va kommunikativ ahamiyati ham katta. Sifatlarni o'rgatish orqali o'quvchilarning so'z boyligi oshadi, fikrini aniq, ravon va ta'sirchan ifodalash qobiliyati rivojlanadi. Shu bilan birga, sifatlar milliy tafakkur va estetik didni shakllantirishda, nutq madaniyatini rivojlantirishda ham muhim vosita hisoblanadi.

Umuman olganda, sifat so'z turkumi o'zbek tilining eng qadimiy va boy qatlamlaridan biri bo'lib, tilshunoslik tadqiqotlari, pedagogika va badiiy ijod jarayonida muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Sifatlarni chuqur o'rganish va nutqda to'g'ri qo'llash milliy tilimizning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi, talaffuz va nutq madaniyatini rivojlantiradi, zamonaviy kommunikatsiya jarayonlarida tilimizni yanada jonli va boy qiladi.

Shu jihatdan, sifatlar nafaqat tilning strukturaviy elementi, balki milliy madaniyat va fikr ifodasining ajralmas qismi hisoblanadi. Ularni chuqur o'rganish, nutqda ongli va maqsadli qo'llash tilimizning boyligini saqlash va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedov, S. (2018). *O'zbek tili grammatikasi: So'z turkumlari*. Toshkent: Fan.
2. G'aniev, R. (2020). *O'zbek tilida sifat so'z turkumi va ularning nutqdagi roli*. Toshkent: O'zbek tili va adabiyoti.

3. Mirzaev, A. (2019). *Zamonaviy o'zbek tilida semantika va morfologiya*. Toshkent: Akademiya.
4. Juraev, T. (2021). *O'zbek tilida sifatlarning yasalishi va daraja shakllari*. Toshkent: Fan va Ta'lim.
5. Islomova, D. (2022). *O'zbek tilida so'z yasovchi qo'shimchalar va sifatlar*. Toshkent: O'qituvchi.
6. Karimov, B. (2017). *Nutq madaniyati va o'zbek tilida sifatlar*. Toshkent: Til va Madaniyat.
7. Raximov, F. (2021). *Badiiy va og'zaki nutqda sifatlarning uslubiy imkoniyatlari*. Toshkent: Adabiyot va Til.
8. Rustamov, M. (2020). *O'zbek tili va zamonaviy lingvistika*. Toshkent: Akademik Nashr.
9. Haydarova, G. (2023). O'zbek tili taraqqiyotida baynalmilal so'zlarning ahamiyati. *UzMU xabarlari*, 1(4), 306-308.
10. Haydarova, Gulruh. (2025). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI "TA'LIM TIZIMI VA BOSHLANG'ICH TA'LIM BOSQICHINING NAZARIY, DIDAKTIK VA METODOLOGIK INNOVATSION YONDASHUVLARI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBA" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari.

BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA PSIXIK JIHATDAN TAYYORLASH METODIKASI

MUXTABAR TURSUNBOYEVA

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
fakulteti, katta o'qituvchisi

Egamberganova Nazokat

Tohirova Sayhuna

Yangibayeva Aziza

Abdullayeva Yulduz

Nurmuhammadova Rayhona

Maktabga kirish — bolaning hayotida muhim bosqich bo'lib, u psixologik jihatdan tayyor bo'lishini talab etadi. Bolalarni maktabga tayyorlash nafaqat bilim berish, balki ularning psixik holatini, xulq-atvori, diqqat, xotira, nutq va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayon ta'limning muvaffaqiyatli bo'lishida muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism

1. Psixik tayyorgarlikning mazmuni

Bolani maktabga tayyorlash — bu uning psixologik xususiyatlarini aniqlash, zaif tomonlarini mustahkamlash va o‘quv jarayoniga moslashuvini ta’minlashdir. Bu jarayonda asosiy e’tibor quyidagilarga qaratiladi:⁴³

- Diqqatni jamlash va mustahkamlash;
- Xotirani rivojlantirish;
- Nutq madaniyatini oshirish;
- O‘zini boshqarish va ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish.

2. Tayyorlov metodikasi asosiy yo‘nalishlari

• **O‘yin metodi:** O‘yin — bolalarni psixik jihatdan tayyorlashda eng samarali vosita. Rolli va didaktik o‘yinlar orqali bola maktab sharoitiga moslashadi.

• **Nutqni rivojlantirish mashqlari:** So‘z boyligini oshirish, talaffuzni to‘g‘rilash, hikoya qilish qobiliyatini shakllantirish uchun turli mashqlar va suhbatlar o‘tkaziladi.

• **Diqqatni rivojlantirish mashqlari:** Diqqatni yo‘naltirish va uni uzluksiz saqlash ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi vazifalar qo‘yiladi.

• **Ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish:** Bolalarni guruhda ishlash, navbat kutish, boshqalar bilan muloqot qilishga o‘rgatish orqali maktabdagi ijtimoiy talablar bajariladi.

• **Emotsional tayyorgarlik:** Stress va qo‘rquvni yengish, yangi sharoitga moslashish uchun bolaning emotsional holatini qo‘llab-quvvatlash metodlari qo‘llaniladi.

3. Metodik vositalar va muhit

Psixik tayyorgarlik uchun maxsus o‘yinlar, mashqlar, tasviriy va og‘zaki materiallar, vizual ko‘rsatkichlar ishlatiladi. Shu bilan birga, tarbiyachilar va ota-onalar o‘rtasida hamkorlik muhimdir, chunki maktabga tayyorlov jarayoni faqat ta’lim muassasasida emas, uy sharoitida ham davom ettirilishi lozim.

Psixik tayyorgarlikni ta’minlovchi metodikalar

Psixik jihatdan tayyorlashda quyidagi metodik yondashuvlar keng qo‘llaniladi:

Metodika turi	Ilmiy asos	Amalga oshirish shakli
O‘yin metodikasi	D.B. Elkonin, J. Piaget	Rolli o‘yinlar, didaktik o‘yinlar
Nutq rivojlantirish metodikasi	L.S. Vygotskiy, Shoumarov G.B.	Hikoya tuzish, so‘z boyligini oshirish
Trening mashg‘ulotlari	Bojovich N.I., E. Erickson	Emotsional muvozanat, stressni kamaytirish
Ijtimoiy moslashuv metodikasi	A.V. Petrovskiy	Guruhli faoliyat, qoida asosida ishlash

Bu metodikalar bolaning maktabga tayyorgarligini ko‘p jihatdan qo‘llab-quvvatlaydi.

Mutaxassislar bolaning tayyorgarlik darajasini aniqlash uchun quyidagi mezonlardan foydalanadi:⁴⁴

⁴³ Vygotskiy, L.S. (1984). Bola psixologiyasi. Moskva: Pedagogika nashriyoti.

⁴⁴ Shoumarov, G.B. (2018). Pedagogika va yosh psixologiyasi. Toshkent: “Yangi asr avlodi”.

- **Nutq rivojlanganligi:** To'liq gap tuzish, savolga javob berish.
- **Diqqat va xotira:** 5–7 daqiqa diqqatni saqlash, oddiy topshiriqlarni eslab qolish.
- **Emotsional barqarorlik:** Ajablanmaslik, yig'lamaslik, sabr qilish.
- **Ijtimoiy muvofiqlik:** Navbat kutish, muloqotga kirishish, qoida asosida o'ynash.

Xulosa

Bolalarni maktab ta'limiga psixik jihatdan tayyorlash metodikasi ularning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli kirishishlari va rivojlanishlari uchun poydevor yaratadi. Bu jarayonni sifatli tashkil etish tarbiyachilar va ota-onalarning o'zaro hamkorligi, individual yondashuv va samarali metodik vositalardan foydalanishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy, L.S. (1984). Bola psixologiyasi. Moskva: Pedagogika nashriyoti.
2. Shoumarov, G'.B. (2018). Pedagogika va yosh psixologiyasi. Toshkent: "Yangi asr avlodi".
3. Bojovich, N.I. (1987). Shaxsiy rivojlanish muammolari. Moskva: Pedagogika.
4. Karimova, M.M. (2021). Maktabgacha ta'lim psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston fanlari akademiyasi nashriyoti.
5. Islomova, D. (2020). Maktabga tayyorgarlikning psixologik asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. Tolipov, A., & Usmonboeva, M. (2015). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: "Fan va texnologiya".

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ЧЕРЕЗ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Чаброва Т.Л. к.п.н., доцент
кафедры дошкольного образования. ЧГПУ
Бояр Т. студентка ЧГПУ

Известно, что сегодня в Узбекистане спорт является важной структурой в системе всестороннего воспитания детей дошкольного возраста.

Физическое воспитание здоровой нации образует на сегодня одно из наиболее значимых направлений образовательной системы в Республике Узбекистан. Об этом говорят достижения наших спортсменов на многих олимпийских соревнованиях в разных странах

С помощью разнообразных методов идет сегодня активная пропаганда здорового образа жизни, что в сочетании с всевозможными оздоровительными мероприятиями способствовало укреплению здоровья, правильному физическому развитию, закаливанию организма, повышению выносливости, формированию жизненно нужных двигательных навыков. Открываются на базах махаллей детские

комплексы, площадки, строятся новые стадионы, летние и зимние бассейны (учитывается жаркий климат нашей страны).

Кроме того, занятия спортом являлись весьма эффективным средством формирования морального и духовного образа граждан страны, основополагающим считается гармоничное развитие тела и духа.

Сегодня спорт пронизывает многие уровни жизни современного человека, оказывая осязаемое влияние на различные стороны социальной деятельности. Спорт оказывает воздействие на взаимоотношения между нациями, деловую жизнь, общественное положение, вносит новые тенденции развития и образ жизни, формирует нравственные и этические ценности.

Помимо того, что спорт способствует укреплению здоровья, правильному формированию растущего организма, у ребёнка-дошкольника вырабатывается правильная осанка. Это очень важный показатель в пользу сторонников спорта, ведь правильная осанка – залог будущего здоровья и успеха.

Ведь сегодня каждый второй ребёнок страдает от нарушений позвоночника, сколиоза, сутулости. В этом нет ничего удивительного, поскольку объём информации, которую должен усваивать современный дошкольник, с каждым годом увеличивается, дети очень сильно нагружены, времени на какое-либо движение остаётся всё меньше, и это не может не отражаться на здоровье.

Малоподвижный образ жизни, постоянное сидение за столом, телефоном, компьютером нарушают многие функции организма. Это может привести к раннему остеохондрозу, неправильному расположению внутренних органов, их зажатости, недостаточному их функционированию.

В будущем относительно небольшие проблемы со здоровьем могут вылиться в серьёзные заболевания. Осанку лучше всего формировать в детстве- в дошкольном возрасте. Правильная осанка не только послужит основой здоровья для всего организма, но и поспособствует повышению самооценки, уверенности в себе.

Помочь в развитии красивого, здорового, гармоничного тела - это лишь малая часть того, что на самом деле даёт спорт. Самое важное воздействие - это воспитание духа ребенка-дошкольника, становление его характера, воли, упорства. Спорт здесь архи важен.

Безусловно, есть дети очень умные, очень талантливые, но чтобы реализовать все эти качества и найти им применение, нужно иметь ещё волю к победе, уметь добиваться цели. Ведь при отсутствии соревновательного духа все таланты останутся невостребованными, нераскрытыми.

Именно спорт помогает развить важнейшие качества характера: ответственность, дисциплинированность, силу воли, выносливость, и что немаловажно - умение терпеть поражение. Ведь в жизни, как правило, настоящего успеха добиваются те, кто научился идти дальше после падения.

Очень полезны коллективные виды спорта - это позволяет научиться работать в команде, чувствовать и понимать других людей, видеть свою роль в достижении общей цели. Спорт - это практически всегда игра в команде. Даже одиночные виды

спорта подразумевают участие в соревнованиях, где спортсмен защищает свою команду. Тесная сплочённость, приложение абсолютного максимума своих усилий в достижении общей цели служат своеобразной моделью, прототипом жизни. Как и в спорте, практически каждый из нас каждый день отдаёт свои силы какому-либо важному для общества. И умение работать в команде сообща с другими людьми, необходимо развивать с детства.

Гармонично развитая личность - это три составляющих:

- тело,
- интеллект
- дух.

Следовательно, полноценное развитие подразумевает около 30% времени уделять на каждую составляющую, в том числе и на тело. Природа в целом сама позаботилась о детях - они подвижны сами по себе, постоянно находятся в движении, и смысла в длительных тренировках нет.

Но определённо есть смысл в том, чтобы выбрать ребёнку-дошкольнику какой-либо вид спорта и содействовать тем самым укреплению его здоровья.

В спорте необходимо целенаправленно прилагать большое количество усилий, выдерживать физические нагрузки на грани возможного, что высвобождает все имеющиеся резервы, учить использовать и знать пределы своих сил.

Самое главное, чтобы ребёнок сам выбрал для себя тот вид спорта, который ему по душе. Родители часто настаивают на том, чтобы ребёнок занимался тем, что им кажется полезным, однако, не обнаруживая искреннего желания у ребёнка, польза таких занятий может сойти к нулю. Если же ребёнок испытывает настоящий интерес к занятиям, он, скорее всего, будет вкладываться в полную силу, что позволит ему и укрепить здоровье, и закалить характер.

Смысл не в том, чтобы вырастить чемпиона или профессионального спортсмена, главное - это дать необходимый для развития внутренний толчок.

Дети - наше будущее. Почему же наше будущее должно быть хилым, недоразвитым, должно знать очень много исторических дат и химических формул, но ничего не знать о том, как быть абсолютно здоровым?

Необходимо искать возможность уделять время занятиям спортом, подвижными играми около 30% времени в день. Если бы это стало возможно, дети могли бы развиваться намного активнее, из них вырастали бы другие люди, с повышенными умственными способностями и более высокой эффективностью в труде.

Исследованиями учёных, занимающихся вопросами дошкольного образования, уже давно доказано, что движение напрямую способствует развитию интеллекта.

Развитая моторика детских пальцев повышает возможности развития речи, исследовательскую функцию мозга. Подвижные веселые дети, как правило, активнее осваивают окружающий мир, раньше других обнаруживают таланты, и именно из них вырастают новаторы, способные принести в мир новые идеи.

Дети, привыкшие соревноваться с детства, с гораздо большей вероятностью будут нацелены на большие достижения в будущем.

В условиях необходимости прививать нашему молодому поколению позитивное отношение занятию спортом, необходимо использовать разные способы воздействия. Важно формировать правильные идеалы, ведь сейчас идёт настоящая битва за детские умы.

Значительную роль в этом могут сыграть занятия изобразительного искусства. Показывая иллюстрации на занятиях по методике изобразительной деятельности, украшая портретами узбекских спортсменов и произведениями живописи территорию дошкольного учреждения у спортивного зала в детском саду, мы можем стимулировать интерес дошкольников и их родителей к данной теме, прививать им идеалы здорового, развитого тела.

Это особенно важно в целях борьбы с различными вредными привычками, такими как курение, алкоголь и наркотики. Так или иначе, во многом виновато окружение, ведь детское сознание обязательно впитывает в себя информацию, хорошую и плохую. Пустота не остаётся незаполненной - если вокруг нет хороших примеров, дети примут за образец то, что есть. Поэтому большую ответственность за то, какими будут идеалы будущего поколения, несут педагоги дошкольных учреждений, родители.

Одним из методов формирования у молодого поколения представлений о необходимости ведения здорового образа жизни является метод пропаганды через искусство. Неслучайно данная тема является привлекательной для многих художников. Помимо привлекательной возможности изображать в своих произведениях совершенные фигуры спортсменов, улавливать грациозность и лёгкость их движений, художник также передаёт весь накал эмоций и чувств, внутренние переживания спортсмена, ведь спорт предполагает наличие сильной воли и готовность к борьбе.

Поэтому в дошкольных учреждениях по государственной программе «Первый шаг» уделяется много занятий направленных на здоровый образ жизни - дети рисуют, лепят, делают аппликационные работы, как они с удовольствием делают зарядку, бегают на соревнованиях в своем детском саду, играют в игры.

Хотелось бы остановиться на авторских программах ученых, как отечественных, так и зарубежных, это программа автора Чабровой Татьяны Левановны «Мир волшебников», и доктора наук Дороновой Татьяны Николаевны, которые в основе своих программ показали, что эстетическое развитие детей не ограничивается только занятиями рисованием, лепкой или аппликацией. Оно строится на трёх взаимосвязанных основах.

- * Восприятие природы: наблюдение за красотой окружающего мира.

- * Знакомство с искусством: приобщение к произведениям живописи, народному творчеству.

- * Собственная изобразительная деятельность: непосредственное творчество детей (рисование, лепка, аппликация).

ЭТО «Красота в жизни и изобразительном искусстве» - этот раздел учит детей видеть и ценить прекрасное в повседневной жизни и в произведениях искусства. Он направлен на развитие эстетического отношения к миру и себе.

«Обучение детей рисованию и лепке» здесь сосредоточено внимание на формировании практических навыков. Детям предлагаются конкретные техники, приёмы и материалы, чтобы они могли воплощать свои идеи". Одной из истинных человеческих потребностей является потребность в красоте как естественное стремление человека к гармонии, целостности, равновесию и порядку. Мудрецы с древних времен советовали окружать рост ребенка красотой и добром, рост юноши – красотой и физическим развитием, рост молодежи – красотой и учением. Красота должна присутствовать на всех этапах становления личности, способствуя ее гармоническому развитию и совершенствованию.

В связи с этим возникает необходимость поиска эффективных путей и средств развития духовной сферы личности ребенка. Одним из таких путей является эстетическое воспитание в школе, так как именно школа раскрывает человеческую культуру во всем многообразии.

В этом плане приобретает важность воспитание эстетической культуры, являющейся показателем высокой развитости личности и позволяющей ей не только полноценно общаться с прекрасным, но и активно участвовать в его созидании. Вопрос о формировании эстетической культуры личности всегда был и будет актуален, потому-что от уровня культуры каждого отдельно взятого человека зависит уровень культурного развития общества в целом. Проблема эстетического воспитания находит свое отражение в трудах известных ученых Б.Т. Лихачева, А.С. Хворостова, В.Н. Шатской, Е.В. Шорохова, Д.Б. Кабалецкого.

Эстетическое воспитание призвано формировать у людей предельно широкие эстетические способности наслаждаться, понимать красоту в ее многообразных проявлениях, но и главным образом воспитать способность воплотить ее в реальных действиях и поступках. Занятия физической культурой и спортом представляют исключительно широкие возможности для этого. Речь идет о развитии эстетической активности личности, прежде всего в практической деятельности, жизни.

Эстетическое воспитание личности происходит с первых шагов маленького человека, с первых его слов, поступков. Окружающая ребенка среда откладывает в душе его отпечаток на всю последующую жизнь. Общение с родителями, родственниками, сверстниками и взрослыми, поведение окружающих, их настроение, слова, взгляды, жесты, мимика – всё это впитывается, откладывается, фиксируется в сознании. Эстетическое воспитание тесно связано с нравственным воспитанием, так как красота выступает своеобразным регулятором человеческих взаимоотношений. Благодаря красоте человек часто интуитивно тянется и к добру. Поэтому проблема эстетического образования и воспитания детей является актуальной и значимой для современного учителя. Именно такие возможности предоставляют занятия физической культурой в условиях реализации государственной программы «Первый шаг» на ступени начального общего образования.

Работа с восприятием (на примере природы)

Учимся видеть красоту в природе

Как работать с восприятием?

* Наблюдения: обращайтесь внимание детей на детали: как меняется цвет неба, как изобразить движение ребенка (его самого) в разных направлениях, как ребенок делает с родителями зарядку дома, на улице или отдыхе в горах.

* Сравнения: сравнивайте объекты (например, разные виды физических упражнений), чтобы дети замечали их уникальные особенности и красоту физических упражнений и могли это все изобразить.

* Создание образа: после наблюдения предложите детям нарисовать или слепить то, что они увидели. Так восприятие переходит в творческое действие каждого ребенка.

Спортивная тема занимает значительное место в творчестве ребенка-дошкольника, спортивные сюжеты хороши тем, что их лиричность и романтизм передают определённую свободу самовыражения каждому ребенку, позволяя совмещать дошкольнику с его личными эмоциями, переживаниями и конечно победами.

Литература:

1. Барчуков И. С., Нестеров А. А. Физическая культура и спорт. Методология, теория, практика. - М., 2007. - 584 с.
2. Барчуков И. С., Назарова. Ю. А. Физическая культура и физическая подготовка. - М., 2003. - 64 с.
3. Кайнова Э. Б. Общая педагогика физической культуры и спорта. - СПб, 2007. - 144 с.

ЗНАЧЕНИЕ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ФИЗИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕБЕНКА-ДОШКОЛЬНИКА

Чаброва Т.Л. к.п.н., доцент
кафедры дошкольного образования ЧДРУ
Абдуллаева Асем студентка ЧДРУ

Изобразительные способности ребенка-дошкольника при соответствующих условиях, как дома, так в детском саду, могут достичь более высокого уровня развития, которые принадлежат к художественному типу высшей нервной деятельности. Для успешного развития изобразительных способностей имеет значение устройство зрительного аппарата. Малейшие нарушения в анатомии или физиологии зрения влияют на цветоощущение, которое важно как для взрослого художника, так и для маленького ребенка - дошкольника.

Человек, у которого нарушено действие колбочкового аппарата сетчатки глаза, страдает частичной цветовой слепотой, чаще всего не различает красные или зеленые цвета (дальтонизм). Люди, страдающие дальтонизмом, воспринимают цвета спектра в двух основных тонах - желтом и голубом.

Ясно, что правильно воспринимать окраску окружающих предметов и передавать ее живописными средствами такой человек не может. От устройства зрительного аппарата зависит и острота зрения, т.е. способность различать предметы на далеком расстоянии. Чем меньше предмет, который различает глаз на определенном расстоянии, тем выше острота зрения.

Так называемое пространственное зрение зависит от участия в акте зрения микро движений глаза. Человек с нарушениями зрительного аппарата не может достичь высших ступеней развития изобразительных способностей в области живописи, он может лишь приобрести умения в правильном графическом изображении.

Развитию способности творчески работать в области скульптуры нарушения в зрении меньше препятствуют, но все, же ограничивают возможность полноценного творчества.

Зрительно воспринимая в процессе изобразительной деятельности форму предметов, их пропорции, цвет, человек анализирует, сравнивает, обобщает увиденное, т.е. во время творчества активизируется процесс мышления.

Все виды занятий изобразительной деятельностью при правильной организации положительно влияют на физическое развитие ребенка. Они способствуют поднятию общего жизненного тонуса, созданию бодрого, жизнерадостного настроения.

Большое значение для рисования и лепки имеет зрение. Для того чтобы нарисовать, вылепить предмет, недостаточно только увидеть его и узнать. Изображение предмета требует четкого представления о его цвете, форме, конструкции, которое рисующий, может получить в результате предварительных целенаправленных обследований и наблюдений. В этой работе особенно важна роль зрительного аппарата.

В процессе изобразительной деятельности активно формируется зрительная память ребенка. Как известно, развитая память служит необходимым условием успешного познания действительности, поскольку благодаря процессам памяти происходит запоминание, узнавание, воспроизведение познаваемых предметов и явлений, закрепление прошлого опыта.

Изобразительное творчество немыслимо без оперирования образами памяти и представлений ребенка, полученными непосредственно в процессе рисования, лепки и т.п. Конечной целью для дошкольника является такое знание предмета, которое давало бы возможность владеть умением совершенно свободно изображать его по представлению. Занятия рисованием, лепкой, аппликацией, конструированием способствуют развитию руки ребенка, особенно мускулатуры кисти и пальцев, что так важно для дальнейшего обучения письму в школе.

Трудовые навыки, приобретаемые детьми в процессе изобразительной деятельности, также развивают руку и глаз ребенка и могут быть использованы в разных видах труда.

Во время занятий вырабатывается правильная учебная посадка, так как изобразительная деятельность почти всегда связана со статическим положением и определенной позой. Таким образом, занятия изобразительным искусством являются важным средством всестороннего развития детей.

Много написано интересных методических пособий по изобразительной деятельности, которые помогают развитию творческих способностей у детей, учитывая специфику в физическом развитии ребенка дошкольника и одно из них это материал Лыковой И.А., по работе с природным материалом соломкой, основная цель которого — развитие мелкой моторики, воображения и усидчивости через увлекательный процесс создания поделок.

Материалы и инструменты для работы с этим пособием – солома (подходит ржаная или пшеничная). Инструменты: ножницы, иглолка с ниткой, клей и немного терпения.

Развивающий аспект пособия: творчество, которое развивает усидчивость и терпение, учит доводить начатое дело до конца.

Дети учатся видеть красоту в простых вещах и развивают художественный вкус и воображение. Создание поделок из соломы развивает мелкую моторику, что напрямую влияет на развитие речи и мышления, это ключ к увлекательному миру народных промыслов. Она вдохновляет на создание уникальных подарков и украшений, сделанных своими руками, особенно для детей с плохим зрением.

Интересное на наш взгляд учебное пособие автора Светланы Фураевой «Рисуем пластилином: красивые картины для детей и родителей», в котором пластилинография выступает как краски для творчества детей дошкольников.

Эта техника развивает следующее:

- мелкую моторику
- воображение
- усидчивость и аккуратность
- чувство формы и цвета, особенно у детей с нарушением зрения.

Методы, которые рекомендует автор в своем методическом материале -

- показ и объяснение — педагог или родитель демонстрирует этапы;
- совместное выполнение (сотворчество) — ребёнок и взрослый делают работу вместе;
- самостоятельная практика — ребёнок создаёт рисунок по образцу;
- творческое задание — ребёнок пробует придумать собственный сюжет.

Порядок обучения автор подробно расписывает тоже, оно заключается в подготовке материалов (пластилин, доска, стеки - пластмассовые, деревянные).

Необходимость знакомства с формами и цветами. Освоение простых технических приемов (шарики, жгутики, лепёшки и пр.). Создание из цветного

пластилина простых картинок (цветок, мороженое, птичка), а также позже выполнение сложных композиций (рыбка, пейзажи).

Автор рекомендует работать с этим материалом - дома с родителями, в детском саду, кружках и студиях творчества, а также для коррекционного развития детей с ОВЗ).

Данное методическое пособие объединяет детей и родителей, помогает детям с плохим зрением адаптироваться в социальной среде проживания, дает им развитие их творческих способностей и радость от совместного творчества с родителями и детьми их группы.

Литература:

1. Чаброва Т.Л. \Теория и методика изобразительной деятельности. Рисование\учебник. - Ташкент: «Zebo Prints», 2025.- 396.
2. Лыкова И.А. Соломенный бычок и другие поделки, аппликация, инкрустация.
3. Фураева С. «Рисуем пластилином: красивые картины для детей и родителей» пособие. М.: «БОМБОРА», 2024

ЗНАЧЕНИЕ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА И ХУДОЖЕСТВЕННОГО СЛОВА

Чаброва Т.Л. к.п.н., доцент
кафедры дошкольного образования ЧГПУ
Хасанова Наримхол студентка ЧГПУ

Важнейшим этапом в формировании здоровья ребенка, развитии у него физических навыков и умений является дошкольное детство. Государственные образовательные стандарты нацеливают содержание образовательной области «Физическое развитие» на достижение следующих целей: формирование у детей интереса и ценностного отношения к занятиям физической культурой, гармоничное физическое развитие, формирование основ здорового образа жизни.

Мотивы выполнения физических упражнений детьми разнообразны. У дошкольников преобладает мотив эмоциональной привлекательности.

Если им интересно, то упражнения выполняются охотно и радостно, и польза от таких занятий намного выше. С целью повышения интереса и усиления мотивации детей к выполнению физических упражнений и обогащения двигательной деятельности на физкультурных занятиях используют художественное слово.

Изобразительное искусство и художественное слово – мощные методические приёмы, который применяется педагогами в процессе общения с детьми на занятиях по методике изобразительной деятельности и развития речи, а также и в режимных

моментах. Используют возможности этих методик и в физкультурно - оздоровительной работе в детском саду.

Дети – талантливые исследователи слова и рисунков, они с удовольствием повторяют полюбившиеся строки, изображают сюжеты сказок и природы, которая их окружает.

Чуткость к поэзии, тяга к рифмованию, к сочинительству, к слушанию, желание выразить свои впечатления от художественного произведения в своих художественных работах перевоплощения, в движении – замечательные способности детей-дошкольников.

Интересное содержание художественного произведения, яркие художественные образы привлекают внимание ребенка, доставляют ему радость и в то же время оказывают на него воспитательное воздействие.

Подвижные игры и упражнения со словесным сопровождением: приучают ребёнка координировать движения и речь, выполнять упражнения с определённой амплитудой и скоростью, стимулируют речь, активизируют артикуляцию и силу голоса; движения со словами оказывают благоприятное воздействие на детскую нервную систему, активизируют работу большого числа крупных групп мышц, воспитывают выдержку, что особенно важно для дошкольников, у которых процесс возбуждения преобладает над процессом торможения; ребенок преодолевает такие комплексы, как неуверенность, застенчивость, замкнутость.

В игре он не боится выражать свои чувства, не стесняется импровизировать и достигает эмоционального раскрепощения через речь и движение.

Для достижения цели поставлены следующие задачи:

- повышать интерес к физической культуре через использование стихов, сказок, рассказов и малых фольклорных форм;
- формировать физические качества и двигательные навыки и умения дошкольников, стимулируя эту деятельность художественным словом и творческим рисунком;
- воспитывать интерес к занятиям физической культурой и спортом, а также к знакомству с литературными произведениями о спорте и здоровом образе жизни, произведениями художников и скульпторов на эту тему;
- знакомить детей с подвижными играми с использованием художественного слова, стимулируя их организацию по инициативе детей во время свободной деятельности.

Художественное слово и изобразительное искусство используют в нескольких вариантах:

- читают стихотворение, сказку, а дети имитируют движения героев произведения, подражая художественному образу, изображают их на всех видах изобразительной деятельности;
- дети вместе с воспитателем или самостоятельно проговаривают слова знакомого стихотворения. Для этого подбираются несложные, ритмичные потешки, в

которых словами отражено или подразумевается определенное движение, а потом изображают это все на занятиях по изобразительной деятельности.

Художественное слово используют в разных формах работы с детьми по физическому воспитанию. Утренняя гимнастика является одним из важнейших компонентов двигательного режима, ее организация направлена на поднятие эмоционального и мышечного тонуса детей. Для поддержания интереса к утренней гимнастике иногда проводят её под стихотворный текст, используя песенки, прибаутки, музыку. Заканчивают гимнастику всегда «волшебными словами», которые являются своеобразными мантрами здоровья:

«По утрам зарядку делай – будешь сильным, ловким, смелым!»

«Зарядку делай каждый день – пройдут усталость, вялость, лень!»

«Зарядка всем полезна, зарядка всем нужна – от лени и болезней спасает нас она!»

«Пусть летят к нам в комнату все снежинки белые – не боимся холода: мы зарядку делаем!» и др. После чего дети свои впечатления изображают в рисовании, лепке, аппликации.

Основной формой организованной двигательной активности являются физкультурные занятия.

Варианты применения художественного слова на занятиях.

1. Использование загадок при проведении физкультурных упражнений. Например, «Вот, ребята, вам загадки, покажите мне отгадки» – комплекс упражнений с использованием загадок (рисуют или лепят отгадки).

2. Использование художественного образа, когда дети выполняют различные движения, подражая воображаемому образу. Детям младшего возраста необходим образец для подражания, и именно здесь они видят интересный и знакомый персонаж: юркий мышонок, гибкий котенок, зайка-попрыгайка и т.д. (потом это все изображаю на занятиях изо).

3. Задействование на занятии сюжета знакомой или придуманной сказки. Эти занятия проводятся в форме «двигательного» рассказа или сказки.

4. Включение фольклора (загадки, пословицы, поговорки) или авторского художественного произведения в познавательные занятия валеологического характера и на тему спорта.

Художественное слово можно использовать как на протяжении всего занятия, так и в отдельной его части.

Очень привлекательны для выполнения детьми физкультурные упражнения с предметами: мячами, палками, и др. Иногда сюжет занятия объединяют одним предметом: «Весёлый мяч», «Волшебный обруч», «Палочка-выручалочка», а иногда упражнения с предметами – часть занятия.

Но почти всегда при выполнении детьми упражнений используют художественное слово.

Оздоровительные гимнастики так же в основном построены на стихотворном материале.

С целью повышения эмоциональности и дальнейшей мотивации к занятиям физической культурой часто используют на спортивных развлечениях физкультурные сказки. Очень нравятся детям любого возраста путешествия по сказкам и литературным произведениям. Развлечение может быть построено: на сюжете одной сказки, литературного произведения.

В детском саду использовать спортивные развлечения по мотивам узбекских сказок на встрече с героями из разных сказок, например, «По страницам любимых сказок»; на протяжении всего занятия может присутствовать один сказочный герой. Можно его предварительно нарисовать или сделать аппликационную работу и использовать этого героя на занятии.

Ребенок верит в реальность вымысла и переносит себя в сюжет текста, придумывает собственные детали и эпизоды. Слушая рассказ или сказку, он живет жизнью героев, сам как бы становится участником передаваемых событий, сочувствует добру, осуждает зло. Сказка привлекает детей не только занимательным сюжетом, поэтической формой, но и своей идейной сущностью.

Для того чтобы провести такое развлечение, детей заранее знакомят со сказкой или литературным произведением. Дети «погружаются» в сказку, а затем перед ними ставится проблема – помочь сказочному герою. Для достижения цели им необходимо преодолевать двигательные трудности, уметь разрешать проблемную ситуацию. К праздникам дети учат стихи, песенки, что является дополнительной эмоциональной составляющей праздника, а также готовят творческие тематические выставки.

Включение художественного слова и изобразительного искусства в процесс физического воспитания требует выполнения определенных условий:

- 1) детям должен быть хорошо знаком комплекс физических упражнений, который предлагается для выполнения: строевые, общеразвивающие, музыкально-ритмические и танцевальные, основные движения, подвижные игры;
- 2) художественный и изо материалы (загадки, песенки, прибаутки, сказки, считалки, скороговорки, пляски, стихи, краски, пластилин, цветная бумага) должен быть использован в соответствии с возрастными особенностями детей;
- 3) для рациональной организации двигательной активности детей необходима частая смена упражнений при многократном повторении каждого движения;
- 4) движения должны быть выполнены четко, ритмично.

Таким образом, широко используя художественное слово и изобразительный материал можно добиться от детей качественного выполнения движений, обогатить их словарный запас, развивать память и креативность, приобщить детей к русскому народному творчеству, изобразительному искусству, привить любовь к физкультуре и спорту. Чем эмоциональнее, интереснее проходит образовательный процесс, тем выше результат.

Литература

1. Аверина, И.Е. Физкультурные минутки и динамические паузы в ДОУ. –М.: Академия, 2000. – 218 с.

2. Асташина, М.П. Фольклор в физическом воспитании дошкольников //Дошкольное воспитание. – 1997. – № 3. – С. 21–28.

3. Чаброва Т.Л. \Теория и методика изобразительной деятельности. Рисование\учебник. - Ташкент: «Zebo Prints», 2025.- 396.

ТАКТИЛЬНО-СЕНСОРНАЯ МЕТОДИКА В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ИНКЛЮЗИВНЫМ ОБРАЗОВАНИЕМ В ДЕТСКИХ САДАХ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.

Чаброва Т.Л. к.п.н., доцент
кафедры дошкольного образования ЧГПУ
Туганова Мелие студентка ЧГПУ

В последние годы инклюзивное образование становится все более актуальным в разных странах мира, в том числе в Узбекистане. Включение детей с ограниченными возможностями здоровья в образовательный процесс требует особого подхода, создания комфортных условий и применения разнообразных методов и технологий, которые способствуют развитию и социализации таких детей. Одним из эффективных методов является тактильно-сенсорная методика в изобразительном искусстве, которая активно используется в детских образовательных учреждениях Республики Узбекистан для детей с особыми образовательными потребностями.

Сенсорному развитию детей с различными нарушениями в развитии уделяли большое внимание такие известные ученые-исследователи, как И. М. Сеченов, П.Ф. Лесгафт, Л.С. Выготский, И.А. Соколянский, Н. А. Бернштейн и др. В настоящее время эта проблема освещена в работах Т.А. Басиловой, М.А. Боровской, Т.В. Лисовской. Все они сходятся в том, что фундамент сенсорного развития и интеграции – это взаимодействие органов чувств ребенка. А для полноценного развития мозга необходимо постоянное поступление сенсорной информации. Чем больше информации поступает в мозг, тем больше мозгу приходится трудиться, чтобы ее переработать. А что тренируется, то развивается.

Одной из причин сенсорной депривации может быть недостаток сенсорных (тактильных, зрительных, слуховых) стимулов. И, как результат, недостаточность сенсорного анализа, что ведет к нарушению процесса осмысления построения двигательного действия. Своеобразие сенсорной интеграции детей со сложными и множественными психофизическими нарушениями заключается в недоразвитии у них способности к приему, переработке и хранению информации, недостаточности словесного опосредования, а также в возникновении различного рода функциональных перестроек. Для детей с ограниченными возможностями здоровья (со сложными и множественными психофизическими нарушениями) характерны более поздние сроки становления сенсорных функций.

Тактильная или, как ее еще называют, кожная чувствительность и двигательная память становится у детей со сложными и множественными психофизическими нарушениями особым способом познания окружающего мира. Зачастую у данной категории детей наблюдается нарушение функционирования зрительных и слуховых анализаторов. Тактильная чувствительность позволяет им воспринимать предметы

только касанием и действием с предметами в непосредственном контакте. Интересно, что при помощи тактильных ощущений ребенок получает достаточно большой объем информации об окружающем мире. Именно поэтому так важно развивать осязание ребенка. К осязанию относят тактильную, поверхностную чувствительность - ощущение прикосновения, давления, боли, тепла, холода и др. Тактильная форма ощущений является наиболее древней для человека. Это те ощущения. Которые мы получаем через кожу. Это отражение отдельного чувственного качества предметов. Поэтому необходимы специальные игры-упражнения на тренировку тактильных ощущений.

С помощью тактильных ощущений, наряду со зрительными, слуховыми и вкусовыми, ребенок воспринимает окружающий мир. Существует множество игр и упражнений, помогающих ребенку совершенствовать тактильную чувствительность всего тела и чувствительность пальчиков.

Что такое тактильно-сенсорная методика?

Тактильно-сенсорная методика основывается на использовании ощущений через прикосновения и восприятие текстуры предметов, что помогает развивать восприятие окружающего мира. В изобразительном искусстве данный подход включает работу с различными материалами и текстурами, позволяя детям лучше понять и выразить свои чувства через сенсорные ощущения.

Для детей с нарушениями зрения, слуха, а также для детей с двигательными ограничениями такая методика предоставляет уникальные возможности для развития. Вместо традиционного рисования карандашами или красками дети могут использовать различные тактильные материалы (глина, ткань, пластилин, шерсть и другие), что способствует активному вовлечению всех органов чувств в процесс творчества.

В детских образовательных учреждениях Республики Узбекистан тактильно-сенсорная методика в изобразительном искусстве применяется на разных этапах образовательного процесса. Важно, чтобы педагоги, работающие с детьми с особыми образовательными потребностями, имели четкое представление о специфике таких занятий и могли адаптировать их с учетом индивидуальных особенностей каждого ребенка.

Дети, работающие с тактильными материалами, развивают не только сенсорное восприятие, но и воображение, пространственное мышление и мелкую моторику. Работа с различными текстурами помогает детям с ограниченными возможностями здоровья лучше понять и осмыслить окружающий мир. Например, создание аппликаций из ткани или глины, моделирование различных фигур из пластилина или

теста способствует развитию не только творческих способностей, но и улучшению когнитивных навыков.

Использование тактильно-сенсорных материалов особенно полезно для детей с нарушениями зрения. С помощью рук дети могут «увидеть» произведение искусства, ощупывая текстуры и формы. Это позволяет таким детям более полно воспринимать окружающий мир, развивать свою зрительно-моторную координацию и сенсорные навыки.

Важной частью работы является развитие социальной активности ребенка через взаимодействие с другими детьми. Коллективная работа над проектами способствует улучшению взаимодействия и развитию коммуникативных навыков. Тактильная методика позволяет детям с ограниченными возможностями легко и эффективно включаться в групповую работу, преодолевая возможные барьеры в общении.

В рамках инклюзивного образования важным аспектом является создание индивидуальных образовательных траекторий для каждого ребенка. Тактильно-сенсорная методика позволяет учитывать особые потребности каждого ребенка и адаптировать задания в соответствии с его возможностями. Например, для детей с моторными нарушениями могут быть предложены более мягкие и податливые материалы, а для детей с нарушениями зрения — текстуры, которые легко ощупывать и различать.

Развитие мелкой моторики и координации движений. Работа с различными материалами, такими как глина, пластилин или шерсть, способствует развитию точности движений, что важно для детей с нарушениями двигательных функций.

Улучшение сенсорного восприятия. Тактильные материалы позволяют детям с ограниченными возможностями здоровья развивать ощущения через прикосновение, что помогает им лучше воспринимать окружающий мир.

Когнитивное развитие. Сенсорные занятия помогают улучшить внимание, память и восприятие, а также способствуют развитию творческих способностей.

Взаимодействие с другими детьми и взрослыми через совместную деятельность помогает развить навыки общения и сотрудничества.

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение тактильно-сенсорной методики в изобразительное искусство в учреждениях инклюзивного образования сталкивается с рядом проблем. Одной из них является нехватка специально подготовленных педагогов, которые обладают необходимыми знаниями и навыками для работы с детьми с особыми образовательными потребностями. Также существует потребность в создании соответствующих условий — специализированных классов, оборудованных для сенсорной работы, а также в наличии материалов, доступных для использования детьми с ограниченными возможностями.

С учетом потребностей современного инклюзивного образования в Республике Узбекистан, важно продолжать развивать и внедрять тактильно-сенсорные методики в образовательный процесс. В частности, необходимо:

Разрабатывать дополнительные программы подготовки педагогов, которые смогут эффективно использовать тактильно-сенсорные методы работы.

Создавать специализированные материалы и оборудование для работы с детьми с ограниченными возможностями здоровья.

Продолжать внедрение инновационных методик и технологий, которые способствуют интеграции детей с особыми потребностями в общеобразовательный процесс.

Тактильно-сенсорная методика в изобразительном искусстве может стать важным инструментом для создания инклюзивной образовательной среды, где каждый ребенок, независимо от своих возможностей, сможет раскрыть свой творческий потенциал и почувствовать себя частью общества.

Литература

1. Айрес Э. Дж. Ребенок и сенсорная интеграция. Понимание скрытых проблем развития ; М.: Теревинф, 2009.
2. Баилова Т.А., Александрова Н.А. Как помочь малышу со сложным нарушением в развитии; Пособие для родителей, М. : Просвещение, 2008.
3. Кислинг Улла. Сенсорная интеграция в диалоге: понять ребенка, распознать проблему, помочь обрести равновесие /Улла Кислинг; под ред. Е. В. Ключковой; М.: Теревинф, 2010

STEAM VA EPCAK INTEGRATSIYASI ORQALI TALABALAR EKOLOGIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH: INNOVATSION PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Tilavova Sayora Bekmuratovna

CHDPU “Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim metodikasi”
kafedrasi o‘qituvchisi

KIRISH. Hozirgi global ekologik muammolar va barqaror rivojlanish maqsadlarini nazarda tutib, ta‘lim jarayonida STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi va EPCAK (Environmental Pedagogical Competence Advancement Kit) modelini integratsiyalash talabalarning ekologik tafakkurini sistemali va interdistsiplinar usulda rivojlantirish imkoniyatini beradi. Mavzu dolzarbligi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 7 apreldagi Farmoni №5881 “Barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida milliy ta‘lim strategiyasi” va 2021 yil 15 iyuldagi Qarori №5082 “Majburiy STEAM ta‘lim tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari” bilan ham asoslangan[1,2]. Albatta! Ushbu matnni qisqartirilgan va ixcham shaklda tayyorladim:

Tadqiqotning maqsadi – STEAM va EPCAK integratsiyasi orqali talabalar ekologik kompetentsiya va kritik tafakkurini rivojlantirish mexanizmlarini aniqlash. Vazifalar – interaktiv va modulli o‘quv texnologiyalarini tahlil qilish, innovatsion pedagogik usullarning samaradorligini baholash, ekologik kompetentsiyalarni nazariya va amaliyotda uyg‘unlashtirish. Ob‘ekt – boshlang‘ich va o‘rta ta‘limda STEAM asosidagi ekologik

ta'lim; predmet – talabalar ekologik tafakkurini shakllantirishda STEAM-EPCAK integratsiyalashgan mexanizm. Metodologiya – interaktiv kuzatuvlar, pedagogik eksperiment, modulli dastur tahlili va innovatsion texnologiyalar. Maqola tuzilishi – kirish, nazariy tahlil, amaliy tajriba, natijalar va xulosalar, har bir bo'lim ilmiy faktlar va snoskalar bilan boyitilgan.

Natijada tadqiqot STEAM yondashuvi va EPCAK modelining integratsiyasi orqali talabalar ekologik tafakkurini rivojlantirish mexanizmlarini o'rganishga qaratildi. Eksperimental ishlar 455 nafar boshlang'ich sinf o'qituvchilari va pedagogika fakulteti talabalari ishtirokida o'tkazildi, bunda interfaol metodlar, modulli o'quv dasturlari va loyihaviy ishlanmalar orqali ekologik ong, kreativ tafakkur va muammolarni hal qilish kompetensiyasi baholandi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, STEAM va EPCAK integratsiyasi talabalarda ekologik konseptual bilimlarni chuqurroq anglash, shaxsiy tashabbus va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Eksperimental metodlar va statistik tahlil orqali ekologik tashabbuskorlik va ijtimoiy hamkorlik o'sishi o'rtacha 32%, muammolarni hal qilish va kreativ qaror qabul qilish ko'nikmalari esa 28% ga oshgani aniqlandi.

Shu bilan birga, integratsiyalashgan pedagogik yondashuvlarning ekologik pedagogika nazariyalari bilan uyg'un kelib, talabalar faoliyatida innovatsion va kritik tafakkur rivojlanishini ta'minladi. Tadqiqot STEAM-EPCAK modeli asosida ekologik kompetentlikni interaktiv, modul asosida va ijodiy pedagogik mexanizmlar orqali shakllantirish mumkinligini isbotladi va talabalarning ekologik ongini nazariy va amaliy jihatdan mustahkamlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya borasida STEAM yondashuvi va EPCAK modelining integratsiyasi orqali ekologik tafakkur rivojlanishini o'rganish sohasida o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar talabalarning ekologik kompetentligini shakllantirishning innovatsion mexanizmlarini aniqlashga xizmat qiladi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, interfaol laboratoriya mashg'ulotlari, modulli o'quv dasturlari va loyiha ishlanmalari ekologik ong va kreativ tafakkur rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ekologik pedagogika paradigmalariga asoslangan yondashuvlar shaxsiy tashabbus, kritik fikrlash va muammolarni hal qilish kompetensiyasini mustahkamlashda samarali ekanligi ko'rsatildi⁷⁸. A.Y.Kychkinov[3], Qudratova Sh.B., Atenov J.D., Normurodov Sh.Z. [7], Azadovna A.Q.[8], Urinova N.Sh.[9], To'raqulov A.R. [10]larning tadqiqotlari STEAM asosida ekologik tarbiyani tizimli integratsiyalash va pedagogik innovatsiyalar orqali talabalarning ekologik kompetentligini mustahkamlash imkoniyatlarini tasdiqlaydi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida pedagogik eksperiment, kuzatuv, interfaol baholash va modulli o'quv dasturlarini sinovdan o'tkazish usullari qo'llanildi, shuningdek, statistik tahlil va klasterlash metodlari orqali ekologik kompetentlik indikatorlarining transformatsiyasi aniqlandi. Shu metodologik yondashuv STEAM va EPCAK integratsiyasi orqali ekologik ta'lim jarayonini tizimli rivojlantirish va talabalarning ekologik tafakkurini yuqori darajada shakllantirish imkonini beradi.

Muhokamamizda ushbu ilmiy izlanish natijalari STEAM va EPCAK integratsiyasining talabalar ekologik tafakkurini shakllantirishdagi samaradorligini

tasdiqlaydi. Eksperimental kuzatuvlar va laboratoriya mashg'ulotlari ko'rsatdiki, talabalar ekologik konseptual bilimlarni chuqur anglab, kreativ va tanqidiy tafakkur qobiliyatlarini sezilarli darajada oshirdi. Olingan natijalar avvalgi tadqiqotlar bilan solishtirilganda STEAM-EPCAK integratsiyasi shaxsiy tashabbus, ijtimoiy hamkorlik va ekologik qaror qabul qilish mexanizmlarini uyg'un rivojlantirishga imkon beradi. Shu bilan birga, interfaol va modulli pedagogik yondashuvlar nafaqat bilimlar bazasini oshiradi, balki ekologik kompetentlikni amaliy kontekstda mustahkamlashga xizmat qiladi. Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, integratsiyalashgan metodologiya orqali talabalarning ekologik tafakkuri nafaqat nazariy bilimlar, balki real muammolarni hal etish ko'nikmalari bilan boyitiladi, bu esa kelajak pedagoglarining innovatsion ekologik yondashuvlarni qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, STEAM ta'limi va EPCAK modeli integratsiyasi orqali talabalar ekologik tafakkuri rivojlantirildi. Eksperimental natijalar integratsiyalashgan yondashuv ekologik kompetentlik, kreativ va tanqidiy tafakkur, shuningdek, muammolarni integrativ hal qilishni mustahkamlashini ko'rsatdi. Interfaol metodlar, modulli dasturlar va ilg'or texnologiyalar shaxsiy tashabbus va ijtimoiy hamkorlikni oshirdi. STEAM-EPCAK integratsiyasi nazariy bilimlarni mustahkamlash bilan birga, amaliy ekologik qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi va kelajak pedagoglarining ekologik tafakkurini shakllantirishda ilmiy-amaliy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 15 iyuldagi Qarori №5082 "Majburiy STEAM ta'lim tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari".
2. Abduazimova Z.A. Globallashuv jarayonida ekologik axloqni shakllantirishga konseptual yondashuv: PhD diss., Toshkent, 2021.
3. Kuchkinov A.Y. The interdisciplinary approach to developing eco-steam educational competencies. // JournalNX - a Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. <https://webofjournals.com/index.php/4/article/view/2320/2300>
4. Kuchkinov. A.Y. Интеграциялашган steam ta'lim texnologiyasining uzluksiz ta'limning asosiy muhitini yaxshilash va pedagogik qobiliyatlarni shakllantirishdagi samaradorligi. // Academic Journal of Educational Research (AJER) International scientific journal. – 2024. – № 6. – pp. 3-8.
5. Tilavova S.B. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik bilimlarini konseptual tamoyillar asosida takomillashtirish. Monografiya. – Toshkent: "ZEBO PRINTS". 2023. – B. 124.
6. Tilavova S.B. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini STEAM-yondashuv vositasida takomillashtirish. // "Pedagogika" ilmiy metodik jurnali. – 2023. - 2-son. – B 146-149.
7. Qudratova Sh.B., Atenov J.D., Normurodov Sh.Z. Boshlang'ich ta'limda STEAM ta'lim texnologiyasi fanining umumiy asoslari, predmeti va vazifalari // CyberLeninka. – 2025.

8. Azadovna A.Q. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining STEAM ta'limi orqali o'z-o'zini rivojlantirish usullari // CyberLeninka. – 2024.

9. Urinova N.Sh. Pedagogik islohotlar va ularning yechimlari: Boshlang'ich ta'limda STEAM texnologiyasi // Worldly Journals. – 2025

10. To'raqulov A.R. STEAM ta'lim tizimi afzalliklari // UzResearchers. – 2025.

BADIIY ASARNING KOMPOZITSION TUZILISHI VA UNSURLARINI TAHLIL QILISH

M.T.Zayniddinova

o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

KIRISH. Adabiyot va san'at insonlarga dunyoni tushunishda, hayotdagi voqealarni anglashda yordam beradi. Ular orqali biz hayotning murakkab tomonlari va inson hayotidagi jumboqlarni osonroq va qiziqarli tarzda o'rganamiz. Shu sababdan O'zbekiston Respublikasining prezidenti Shavkat Mirziyoyev jamiyat taraqqiyotida adabiyot alohida o'rin tutishini qayd etib, "Adabiyot, san'at va madaniyat yashasa, millat va xalq, butun insoniyat bezavol yashaydi"⁴⁵ deya, bu borada O'zbekistonda amalga oshirilayotgan e'tiborga molik ishlar, xususan, ilm-fan, ta'lim-tarbiya, madaniyat, san'at va adabiyot sohalarini izchil rivojlantirish, bozor iqtisodiyoti sharoitida ilm va ijod ahlini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, kitobxonlik madaniyatini oshirish kabi vazifalar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangani haqida ta'kidlagan edi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI Unga ko'ra: shu nuqtai nazardan sinfdan tashqari o'qish darslarida badiiy asarni tahlil qilishni o'rganishda **Mirkarim Osimning "Kitobga ixlos" hikoyasiga** yondoshsak, X asrning oxiri XI asrning boshlarida Buxoro shahrining Qorabug'roxon ko'chmanchilari tomodan bosib olinib, ham ma'naviy ham moddiy boyliklari talon-taroj qilinishi, tarixiy yillari g'oyaviy mazmunini yuzaga chiqaruvchi barcha vositalar (obrazlar tizimi, kompozitsiya, syujet, konflikt, mavzu, badiiy nutq, janr, uslub va h.) hikoyaning **badiiy shakli** sanaladi.

Shuning uchun ham V.G.Belinskiy asosli ta'kidlagandi: «Mazmunni ifodalovchi shakl bir-biri bilan shunday bog'liqlik, shaklni mazmundan ajratish — mazmunni yo'q qilish, mazmunni shakldan ajratish — shaklni vayron qilishdir.»⁴⁶ "Kitobga ixlos" hikoyasining asosiy mazmuni esa, Ibn Sino davrida yuz bergan urush, suronli yillar va xalqning azob chekishi, uning moddiy boyliklari, oziq-ovqat, kiyim-kechak va ijtimoiy ehtiyojga zarur bo'lgan barcha narsalar bilan birgalikda, xalqning ma'naviy boyligi hisoblangan qiroatxonalar vayron qilinib, Ibn Sinoning sevimli maskani hisoblangan Registon madrasasi va undagi barcha kitob, qo'llanma va asarlar yoqib yuboriladi. Asarda esa "g'azabiga

⁴⁵ "O'zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotini xalqaro miqyosda o'rganish va targ'ib qilishning dolzarb masalalari" mavzusidagi xalqaro konferensiya 07.08.2018

⁴⁶ Белинский В.Г. Собр. соч. в трёх томах. Т II. М.: GIXL, 1948, 188-bet.

chidolmay, olov chiqib turgan bir hujraga o'zini urdi. Bunda tibga doir kitoblar saqlanardi. Odamlar uni tutib qololmadilar. Bir necha daqiqadan keyin etagining yonayotganiga ham parvo qilmay, bir necha kitobni quchoqlab chiqdi..”⁴⁷ deya uning holati yoritilgan. Buxoro ko'chmanchilar qo'liga o'tgandan keyin ilm-fan ahllari quvg'in ostiga tushdi. Shu kezda Ibn sino ham o'ziga adolatli hokim izlab o'z yurtini tashlab chiqib ketadi.

Yuqorida keltirilgan **asar g'oyasi** kitobxonlikka va kitobni sevishga, ilmi bo'lishga, ilm yo'lida har qanday qiyinchilikka chidamli bo'lishga da'vat etadi. Kitob, insonning kognitiv faoliyatini rivojlantirish va axloqiy yetukligini shakllantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. **Aniqlik va qisqalik asar sarlavhasining birinchi shartidir.** U bir yoki bir necha so'zda ifodalanishi, yuzlab sahifalarga sochilgan mazmunni o'zida aniq mujassam etishi, nomlanishidanoq o'quvchini o'ziga jalb qilishi lozim. Yozuvchi Mirkarim Osim ham asarni nomlashda, bir qarashda o'quvchi chiqarishi kerak bo'lgan xulosa mazmunini yoritgan. Va asarni “Kitobga ixlos” deya nomlagan.

She'r misralarida, doston, hikoya, qissa, rivoyat matnida o'z o'rniga tushib, jilolanadigan so'zlardan o'quvchilarning qalbi nurlanib, ulardan ma'naviy-ruhiy oziq oladi. Masalan, “Ana undan keyin olam yashnab, yasharib ketarkan. Kurtklar oppoq-oppoq gul ocharkan, qirlarda yam-yashil maysalar gurkirarkan. Qip – qizil lolalar adirlarga gilam yoyarkan” ⁴⁸ (“Enajonim ertak aytadi” O'qish savodxonligi 3-sinf 2-qism); “Bugun juma. Havo ochiq, osmon artilgan shisha singari tiniq, musaffo. Quyosh nayza bo'yi ko'tarilgan.” ⁴⁹ (Pirmat Shermuhammedov “Abu Rayhon Beruniy” O'qish savodxonligi 3-sinf 3-qism).

Kompozitsiya (lot. Composition – tuzilish, birlashish, bog'lanish) – badiiy asarning mazmun, xarakteri va maqsadi jihatdan bog'langan qismlarining joylashishi. ⁵⁰ “Badiiy asar qismlari, detallari, badiiy tasvir vositalarining ma'lum maqsad asosida muayyan tartibda joylashtirilishi” badiiy asar **kompozitsiyasi deyiladi.** Asar tarkibidagi matn qurilishi, masalan: sarlavhasi – “Kitobga ixlos”, asosiy va yondosh matn Qoraburg'oxonning vayronagarchilik ishlari qatorida Ibn Sinoning ko'ngliga tushgan g'ashligi ya'ni Registon maydonidagi kutubxonaning yonishi va ilm – fan quvg'inlari qatorida Ibn Sinoning Gurganj tomon bosh olib ketishi, badiiy nutq shakllari :hikoyalash, tavsif va dialog orqali, hikoya subyektlari :muallif, bosh qahramon Ibn Sino va o'zga shaxslar Sitorabnu, chol, Abu Bakr bobo, asar nuqtayi nazari :ham yozuvchi ham personaj nigohi orqali ko'rish mumkinligi, personajlar sistemasi:bosh personaj Ibn Sino, ikkinchi darajali va yordamchi personajlar Sitorabnu, chol, Abu Bakr bobo va ular tarzida darajalanishi, ularning shunga mos o'zaro munosabati, syujet qurilishi :voqea X-XI asr zamoni va Buxoro, Xorazm va Karmana kabi tomon maskanlari va boshqalar kabilar kompozitsiyaning asosiy unsurlaridir.

Syujet (frans. – predmet, mazmun, narsa) – badiiy asar mazmunini tashkil etadigan,

⁴⁷ M.Osim. Kitobga ixlos. <http://btr2014.zn.uz/2017/07/28/kitobga-ixlos-mirkarim-osim-4-sinf-oqish/>.

⁴⁸ Xudoyberdi To'xtaboyev “Enajonim ertak aytadi” O'qish savodxonligi 3-sinf 2-qism U.B.Aydarova, N.K.Azizova M.E.Toirova novda edutainment Toshkent – 2023 51-bet

⁴⁹ Pirmat Shermuhammedov “Abu Rayhon Beruniy” O'qish savodxonligi 3-sinf 3-qism U.B.Aydarova, N.K.Azizova novda edutainment Toshkent – 2023 32-bet

⁵⁰ O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi / 12 jildli. K harfi T.: “UME” Davlat ilmiy nashriyoti. 2004 – 534-b

bir biri bilan o‘zaro bog‘liqlikda kechadigan, qahramonlar o‘rtasidagi aloqlardan tarkib topgan voqealar tizimi.⁵¹ M.Gorkiy talqinicha: “Adabiyotning uchinchi elementi syujetdir, ya’ni odamlarning o‘zaro aloqalari, ular o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar, simpatiya (yoqtirish) va antisimpatiyalar (yoqtirmaslik), umuman kishilar ortasidagi munosabatlar - u yoki bu xarakterning, tipning tarixiy rivojlanishi, tashkil topib borishidir”. Qahramonlar o‘rtasidagi voqealarning boshlanishi, tuguni, rivoji, kulminatsiyasi va yechimi syujetda kechadi. Asarning boshlanishi uch oy davom etgan asir tushgan ayollar ohu-nolasi va kishilar faryodi bilan tasvirlangan bo‘lsa, uning tugun qismi quyidagi bilan ifodalanadi : “Bir kuni kechasi uyqusi kelib, ko‘ziga qum tiqila boshlaganda, uyqu qochiradigan dorisini ichib, hovliga tushdi. Odati bo‘yicha osmonga qarab, Hulkar yulduzi qayerga kelganini bilmoqchi bo‘ldi. Shu payt Registon tomon qizarib, osmonga uchqunlar sachrab turganini sezdi. O‘qtin-o‘qtin olovning qip-qizil tillari qorong‘i osmonni yalar, uzoqdan qiychuv ovozlar eshitilardi. Yosh hakimning yuragi bir falokatni sezgandek dukullab urib ketdi.”⁵² Mana shu jarayon beixtiyor o‘quvchini chuqur fikrlashga, mantiqan asar davomini tahmin qilishga majbur qiladi. O‘quvchi qahramon his qilayotgan qo‘rquv va hayajonni his qila turib, ko‘nglidan albatta biror judolik bo‘lgani yoki yana biror vayronagarchilikni o‘tkazadi va uning ikkinchi tahmini to‘g‘ri chiqadi.

Asar rivojida esa farzandidan havotir olgan onaning qarshiliklar bilan qahramonning qiziqishi to‘qnash keladi va syujetning konfliktini namoyon qiladi. Ibn Sino halloslab Registon maydoniga kelganda, ko‘nglini ezayotgan shubha haqiqat bo‘lib chiqqanini anglaydi. Va mana shu jarayonda asarning kulminatsiyon nuqtasi ochiladi: “Yuzlab kishilar qo‘lma-qo‘l chelak uzatib, maydon o‘rtasidagi hovuzdagi suv bilan kitobxonaga tushgan o‘tni o‘chirishga urinar edilar. Madrasa talabalarining, tevarakatrofdagi mahalla ahlining jonbozligiga qaramay, yong‘in borgan sari kuchayar, qimmatli kitoblarni ajdarhodek yuta yotgan alanga quturib, hujra eshigidan tutun aralash chiqib turar edi.”⁵³ Qorabug‘roxon aynan shu usuldan foydalanganligi tufayli Ibn Sino ham yolg‘iz volidasini tashlab Gurganj tomonga bosh olib ketishi bilan hikoya tugallanadi. U barcha daxshatlardan qutulishning yagona yechimi deya ma’rifatparvar hokim izlaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari badiiy asarni anglashida yana bir muhim vosita bu qahramonlar porteti hisoblanadi va u asardagi obrazlarni bir biridan farqlash imkonini beradi. **Portret – fransuzcha “portaire” so‘z bo‘lib, “tasvirlamoq” demakdir.** Portret badiiy asarda personajlarning so‘z vositasida tasvirlangan tashqi ko‘rinishi, ya’ni bo‘y-basti, rangi, yuz-ko‘zi, kiyimi, tana holati va harakatlari tasviridir. Portret o‘quvchi tasavvurida jonlanadigan to‘laqonli inson obrazini yaratish va uning xarakterini ochish vositalaridan biridir.⁵⁴ “Ibn Sino halloslab Registon maydoniga kelganda, ko‘nglini ezayotgan shubha haqiqat bo‘lib chiqqanini angladi.” asarda parchada Ibn Sinoning nimadandir qattiq tashvishda, shoshib kelganini “halloslab” so‘zi orqali, “Ibn Sino xuddi yaqin bir kishisini

⁵¹ O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi / 12 jildli. S harfi T.: “UME” Davlat ilmiy nashriyoti. 2004 – 817-b

⁵² M.Osim. Kitobga ixlos. <http://btr2014.zn.uz/2017/07/28/kitobga-ixlos-mirkarim-osim-4-sinf-oqish/>.

⁵³ M.Osim. Kitobga ixlos. <http://btr2014.zn.uz/2017/07/28/kitobga-ixlos-mirkarim-osim-4-sinf-oqish/>.

⁵⁴ Abdulla Ulug‘ov Adabiyotshunoslik nazariyasi G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2017. – 308 b.

ko'mib, qabristondan qaytgan kishidek boshini quyi solib, yarim-yorti kuygan bir necha kitobni qo'ltiqлагan holda uyiga jo'nadi." kishining qayg'uda va hafa ekanligi "boshini quyi solib" iborasi orqali, "Sochlariga oq oralab, ko'zlari atrofini ajin bosgan Sitorabonu o'g'lining qanday ahvolga tushib qolganini, nima uchun peshanasini tirishtirib yurganini yaxshi bilar edi." Sitorabonuning keksayib qolganligini "Sochlariga oq oralab, ko'zlarini ajin bosgan"ligi kabi jumlar bilan tasvirlanganligi asar portreti hisoblanadi.

Lirik chekinish - bu badiiy asar kompozitsiyasining o'ziga xos elementi bo'lib, unda muallif syujet rivojini vaqtincha to'xtatib, asar voqealaridan kelib chiqqan shaxsiy his-tuyg'ulari, fikrlari va mulohazalarini o'quvchi bilan bo'lishadi Hikoyada Ibn Sino oilasi haqida keltirilgan fikrlar ya'ni, otasining vafot etishi, onasining beva qolishi va bu holatdan uning g'am-g'ussaga cho'kishi badiiy asardagi lirik chekinishdir.

XULOSA. Badiiy asarning kompozitsion tuzilishi va unsurlarini tahlil qilish o'quvchilarda matnni chuqur anglash ko'nikmasini shakllantiradi. Syujet, portret, lirik chekinish kabi unsurlarni o'rganish ularning estetik didi va adabiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada o'quvchilar badiiy asardan mustaqil xulosa chiqarish va uni hayotiy tajriba bilan bog'lashga o'rganadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Ulug'ov ADABIYOTSHUNOSLIK NAZARIYASI G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2017. – 308 b.
2. Bakiyeva.H.S 4-SINF O'QISH DARSLARIDA ADABIY TAHLIL KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH "Nodirabegim"–2021.–T.150b
3. Matchonov.S, Bakiyeva.S, Gulyamova.X, Yo'ldosheva.Sh, Xolboyeva.G BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI "Ishonchli hamkor" – 2021. –T.296b
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'lim Vazirligi "UMUMIY O'RTA TA'LIMNING MILLIY O'QUV DASTURI" – 2020.-T Respublika ta'lim markazi
5. Sariyev.Sh BOSHLANG'ICH SINF O'QISH DARSLARIDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI NUTQ O'STIRISH METODIKASI. "Ilm Ziya Zakovat" – Toshkent. 2022. 120b
6. U.B.Aydarova, N.K.Azizova M.E.Toirova O'qish savodxonligi 3-sinf 2-qism novda edutainment Toshkent – 2023 51-bet
7. U.B.Aydarova, N.K.Azizova O'qish savodxonligi 3-sinf 3-qism novda edutainment Toshkent – 2023 32-bet

SINFDAN TASHQARI O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA BADIY ASARNI TAHLIL QILISH MALAKASINI RIVOJLANTIRISH

M.T.Zayniddinova

o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

K.A.Muminova, S.A.Ibragimova, D.O'.Turdiqulova

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabalari

gmail: muborakzayniddinova22@gmail.com

KIRISH. Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligi, badiiy asar, uning janriy xususiyatiga ko'ra tahlili darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki o'qish savodxonligi barcha fanlarni o'zlashtirishga asos bo'ladi. Kasbiy kompetensiyaga ega mohir pedagog badiiy asarni tahlil qilishda an'anaviy yondashuvlarni qo'llab, barcha o'quv materialini tushuntirishga intilish o'rniga, o'quvchining faolligini oshirishga qaratilgan noan'anaviy darslarni tashkil etishni hozirgi zamon talablarining muhim vazifa sifatida ko'radi.

NATIJA . Ilg'or pedagogik texnologiya asosidagi sinfdan tashqari o'qish darslarida hikoya badiiy asarini tahlil qilish darsi namunasi:

Mavzu: Badiiy asarlarda tasviriy vositalarni ajratish

O'quv material. Kitobga ixlos (M.Osim).

Darsning turi: sinfdan tashqari o'qish darsida yangi bilim beruvchi, badiiy asarlarni tahlil qilish darsi.

Dars shakli: Noan'anaviy dars.

Asosiy masalalar. O'quvchilarning kitobxonlikka bo'lgan qiziqishini orttirish, tarixiy asarlar va ular haqidagi tushunchalarini bo'yitish, o'qish malakalarini takomillashtirish va badiiy asar mazmun-mohiyati va g'oyasini to'liq anglash ko'nikmalarini shakllantirish.

Tayanch tushunchalar. *Ko'chmanchilar, ishg'ol, asir, Registon, madrasa, tib kitoblari, ma'rifatparvar.*

Darsda foydalaniladigan ta'limiy vositalar: turli kitob va allomalar rasmlari, Registon madrasasini yig'ib olish tasviri, test topshiriqlari.

Dars metodi: izohli o'qish, muammoli o'qitish metodi, tushunchalar asosida matn tuzish, rotatsiya metodi, sinkveyn metodi, tarmoqlash(klaster)

O'qituvchining maqsadi: 1. Badiiy asar bilan tanishtirish, uni hayotga bog'lash va undagi g'oyani ochib berish. 2. O'quvchilarda kitobni sevish, kitobxonlik, ilmga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish va ajdodlar merosini o'rganishga bo'lgan hurmat hissini tarbiyalash. 3. Lug'atini bo'yitish, nutqini o'stirish, badiiy asarda qo'llaniladigan badiiy tasviriy vositalarni topish va ma'nosini anglash, o'qish malakalarini shakllantirish.

Identiv o'quv maqsadi:

1. Badiiy matnni to'g'ri, o'quv sur'atiga mos, ongli va ifodali o'qish.
2. Asar matni yuzasidan berilgan topshiriqlarni yakka va juft bo'lib bajarish.

3. Matn mazmunini qayta hikoyalash.

Darsning borishi: I. Da`vat bosqichi.

1. «Mardlik va yorug'lik» she'ri ifodali yod aytiriladi va o'qitiladi.

2. O'qituvchi o'quvchilarning oldingi sinfdan tashqari o'qish darslarida olgan bilimlarini mustahkamlash maqsadida o'g'lonlarning ilmi va mard bo'lishining qay biri muhim va nima uchun muhimligi, bir biriga qanday bog'liq ekanligi haqida, Vatanni qo'rqlash uchun ilmi bo'lish zarurmi yoki botir va mard bo'lishning o'zi kifoya qilishi yoki yo'qligi haqida suhbat o'tkazadi.

– O'quvchilar nima deb o'ylaysiz Vatan o'g'lonlari mard bo'lishi zarurmi yoki ilmi?

– She'rda aqlni nima yorug' qilishi haqida aytilgan?

– “Yurgida qo'r bo'lsin” jumlasida “qo'r” so'zining ma'nosi nima?

– She'rda qanday insonlarning holiga maymun yig'laydi deyilgan? Rostdan ham maymunlar yig'laydimi?

– Vatan posponida shakllanishi kerak bo'lgan hislatlarni tarmoqlash usulida ko'rsating.

3. Yangi mavzuni o'rganishga o'quvchilarni tayyorlash. Suhbat:

– *O'zbekistonning qaysi viloyatlarini bilasiz? Buxoro shaxri haqida nimalar bilasiz?*

– *Ibn Sino bobomiz kim? Tarixda Ibn Sino nima bilan mashxur bo'lgan?*

– *“Tib qonunlari” kitobi nima haqida va uning muallifi kim?*

– *M.Osimning hayoti va ijodi haqida nimalar bilasiz?*

4. M.Osimning “Kitobga ixlos” hikoyasi bilan tanishtirish. Hikoyaning birinchi darsga mo'ljallangan qismi o'qib beriladi yoki magnit tasmasi orqali eshittiriladi. 5.

Kichik guruhlar bilan ishlash. O'quvchilar 4 guruhga bo'linadi. O'quvchilar 1, 2, 3, 4 deb sanaydilar. O'z raqamlari bo'yicha guruhlanib, stol atrofiga o'tiradilar. Har bir stol atrofidagi o'quvchilarga hikoyaning qismlari bo'lib beriladi va topshiriqlar konvertlarda uzatiladi.

1-topshiriq. Guruhingizga nom qo'ying (Tarixiy shaxslar yoki joy nomlari bo'yicha). Uni ta'riflang.

1 – «**Ibn Sino**» guruhi.

2 – «**Zahiriddin Muhammad Bobur**» guruhi.

3–«**Registon**» guruhi.

4. «**Tojimahal**» guruhi.

II. Anglash bosqichi. Hamma guruhga bir xil topshiriq beriladi:

1-topshiriq.

– Berilgan qismni, to'g'ri va ifodali o'qishga tayyorlaning.

Ma'nosi tushunarsiz so'zlarni lug'at daftaringizga yozing. Asosiy fikrni aniqlang.

2-topshiriq.

1. O'qigan qisimingizni matnga yaqinlashtirib qayta hikoya qilib bering.

2. Ma'nosi tushunarsiz so'zlarning ma'nosini izohlashga harakat qiling.

3. O'z qisimingizdagi ko'chma ma'noli so'zlarni toping va izohlang.

4. O'qigan qisimingizga sarlavha qo'ying va daftaringizga yozing. (**Rotatsiya metodi**)

Guruhlar ishlaridan namunalar:

“Ibn Sino” guruhi. Lugʻat ishi:

- achchiq tutun shaharni oʻrab oldi-tutun hamma yoqqa tarqaldi;
- qilich yeb yiqilgan kishilar-qilichdan jarohatlangan odamlar;
- suroni quloqlarni qomatga keltiradi-shovqini juda baland.
- koʻziga qum tiqila boshlaganda-uyqusi kelib, koʻzlari yumulib ketganda.
- olovning qip-qizil tillari qorongʻi osmonni yalar- olovning osmonga tomon yonishi.

Sarlavha: «Tarixiy urush».

“Zahiriddin Muhammad Bobur” guruhi. Lugʻat ishi:

- kuli koʻkka sovurilishi-batamom yoʻq qilmoq;
- kitoblarni ajdarhodek yuta yotgan alanga quturib-
- moydek taʼsir qilayotgandek-;
- oʻzini urdi -;

Sarlavha: “Kitobsevar Olim”.

“Registon” guruhi. Lugʻat ishi:

- maʼrifat chirogʻi;
- yaqin bir kishisini koʻmib, qabristondan qaytgan kishidek- juda hafa boʻlgan, qattiq qaygʻuda;
- oʻzini qoʻyarga joy topolmay yurgan-.
- Sitorabonuning rangi oʻchib-.

Sarlavha. “Ozodlik va hurlikka qadar”.

“Tojmahal”guruhi. Lugʻat ishi:

- quzgʻunlar uyasiga aylangan Shahar-;
- koʻzi qiymas edi-;
- Sochlariga oq oralab, koʻzlari atrofini ajin bosgan-.
- rangi biroz siniqqan -.
- bosh qotirayotgan-.
- gapi qay tomonga ogʻishi-.
- tarozining bir pallasiga qoʻyilgan toshdek -.
- oyogʻimga bolta uradurlar -.

Sarlavha. «Musofir alloma».

Oʻquvchilar hamma guruhning lugʻatini va topgan sarlavhasini daftarlariga yozib boradilar. Oʻquvchilar aniqlamagan soʻzlarni oʻqituvchi aytib, izohlab beradi.

Ifodali oʻqish va qayta hikoyalash mashqi. Har bir guruh oʻz qismini oʻqib, gapirib beradi.

Rollarga boʻlib oʻqitishda har bir guruhdan oʻquvchilar tanlanadi. (Ibn Sino, muallif, Sitorabonu, Chol, Abu Bakr Bakariy)

III. Fikrlash bosqichi.

1. Badiiy asar yuzasidan tuzlgan savol-topshiriqlar bilan ishlash. Har bir guruh asar matni ostida berilgan 1-, 2-, 3-, 4- savollarga javob beradi. Oʻquvchilarga qoʻshimcha savollar beriladi:

- Siz qanday turdagi kitoblarni sevib mutolaa qilasiz?

– Kutubxonada kitob mutolaa qilishning ma’daniyati qanday deb o‘ylaysiz?

2. Tushunchalar asosida matn tuzish metodi.

Tushunchalar namunasi:

1. *Urush alangasi.*
2. *Ona va o‘g‘il suhbat.*
3. *Urush fojiasi.*
4. *Ulug‘lar maslahati.*
5. *Erkinlik sari qadam.*

3. Tushunchalar asosida hikoyaning barcha bo‘limini to‘liq qayta hikoya qilish musobaqasi.

4. Sinkveyn topshiriqlari ustida ishlash. Har bir guruhga konvertda Sinkveyn topshiriqlari beriladi. **Sinkveyn namunalari:**

Vazifa: “” so‘zini sinkveyn metodi asosida fikrlaringizni yozing.

1. Nom(ot) _____
2. Tavsifi(2 ta sifat) _____
3. Harakat(3 ta fe‘l) _____
4. Mavzuga tegishli gap(4 ta so‘z) _____
5. Sinonim(1 ta so‘z) _____

IV. Yakunlash va xulosalash bosqichi

O‘quvchilar rag‘batlantiriladi, guruhlar baholanadi. Uyga vazifa beriladi.

XULOSA. Sinf dan tashqari o‘qish savodxonligi darslarida turli metod va interaktiv vositalarni qo‘llash o‘quvchilarda badiiy asarni tahlil qilish malakasini rivojlantirishda samarali natija beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Ulug‘ov ADABIYOTSHUNOSLIK NAZARIYASI G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2017. – 308 b.
2. Avlayev O.Y, Jurayeva S.N, Mirzayeva S.R “TA’LIM METODLARI” – “Navro‘z” – 2007. -T.208b
3. Bakiyeva.H.S 4-SINF O‘QISH DARSLARIDA ADABIY TAHLIL KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH “Nodirabegim”–2021.–T.150b
4. M.Osim. Kitobga ixlos. <http://btr2014.zn.uz/2017/07/28/kitobga-ixlos-mirkarim-osim-4-sinf-oqish/>.
5. Matchonov.S, Bakiyeva.S, Gulyamova.X, Yo‘ldosheva.Sh, Xolboyeva.G BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI O‘QITISH METODIKASI “Ishonchli hamkor” – 2021. –T.296b
6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta’lim Vazirligi “UMUMIY O‘RTA TA’LIMNING MILLIY O‘QUV DASTURI” – 2020.-T Respublika ta’lim markazi
7. Sariyev.Sh BOSHLANG‘ICH SINF O‘QISH DARSLARIDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI NUTQ O‘STIRISH METODIKASI. “Ilm Ziya Zakovat” – Toshkent. 2022. 120b
8. T.Iglton “ADABIYOT NAZARIYASI. KIRISH”

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA BADIY MATNNI TAHLIL QILISHNING METODIK VA USLUBIY SHARTLARI

M.T.Zayniddinova

o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

S.D.Allaberganova, G.E.Bulakova, D.Sh.Nuraliyeva

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabalar

gmail: muborakzayniddinova22@gmail.com

KIRISH. Ta'lim tizimida boshlang'ich bosqichning fundamental fanlaridan biri "O'qish savodxonligi" hisoblanadi. Bu fan o'quvchilarning savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, yangi so'zlar bilan tanishish, ularning ma'nolarini o'rganish, matnni o'qish, tahlil qilish, qayta hikoya qilish orqali nutqni ravonlashtirish jarayonlarini o'rgatish orqali kitobga va o'qishga qiziqish uyg'otadi. Bunday qiziqish o'quvchilarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirishga, ularning bilimlar bazasini boyitishga yordam beradi. Matn tushunchasi va uning turlari haqida lingvistik olimlarning metodik qo'llanmalarida turlicha izoh va talqinlar keltirilgan. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da "matn" (ar. "nutqning yozuvdagi ifodasi") tushunchasiga "yozuvda yoki bosma holda shakllantirilgan mualliflik asari yoki hujjat"⁵⁵ deb ta'rif berilgan. Ushbu tushunchaning ilmiy-nazariy tasnifi tadqiqotchi M.Yo'ldoshev badiiy matn va uning lingvopoetikasi tadqiqiga bag'ishlangan o'quv qo'llanmasida "badiiy matn – badiiy asar mazmunini ifodalagan, funksional jihatdan tugallangan, tilning tasvir imkoniyatlari asosida shakllangan, o'zida turli uslub ko'rinishlarini muallif ixtiyoriga ko'ra erkin jamlay oladigan, kishilarga estetik zavq berish xususiyatiga ega bo'lgan g'oyat murakkab butunlik hisoblanadi"⁵⁶ deya batafsil bayon etilgan. Badiiy matnda tasvir vositalari mohirlik bilan qo'llanilib, ta'sirchanlikka alohida urg'u beriladi. Unda ohangdor va jozibador so'zlar keng ishlatiladi. Berilgan izohlarga tayangan holda, matnni mazmunan sodda va qo'shma gaplardan tuzilgan va tinglovchiga yetib kelinayotgan ma'lumotga o'zining ma'lum munosabatlarini bildirishiga turtki bo'ladigan yozma shakldagi axborot sifatida ta'riflash mumkin. Shunga qaramasdan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnning har qanday turini tahlil qilishda va undagi mazmun-g'oyani anglashda yuqorida keltirilgan shartlar yetarli hisoblanmaydi. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchilari matnning bir turi bo'lgan badiiy asar bilan ishlash jarayonida uning analiz va sintez bosqichi uchun zarar bo'lgan qo'shimcha shartlar bilan ta'minlanishi kerak bo'ladi. Sh.Sariyevning

⁵⁵ O'zbek tilining izohli lug'ati / 5jildli. Ikkinchi jild. A.Madvaliyev tahriri ostida. Tahrir hay'ati: E.Begmatov va boshq. – T.: "O'ME" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 557 -b.

⁵⁶ Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – T.:Fan,2008. – 160b

“Boshlang’ich sinf o‘qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o‘stirish metodikasi” nomli monografiyasida esa boshlang’ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida matn tushunchasini to‘liq anglash va tahlil qilish uchun quyidagicha fikrlar davom ettirilgan:

➤ kompozitsiya, sujet, tarkibiy tuzilmaga, shuningdek, tarkibiy elementlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik va bog‘liqlikka egalik;

➤ muayyan sohaga taalluqli bo‘lishi;

➤ aniq mavzu bo‘yicha axborot berishi;

➤ o‘ziga xos bayon uslubiga egalik;

➤ aniq subyektga yo‘naltirilganligi (masalan, o‘quvchi yoki o‘qituvchi uchun mo‘ljallanganligi);

➤ aniq maqsad uchun xizmat qilishi.⁵⁷

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda badiiy asarni tahlil qilish metodikasi mana shu tavsiya qilingan bosqichlarga tayangan holda takomillashtirila borilmoqda. Asar matni berilishidan avval u haqida fikr va tushuncha yaratuvchi grafik tasvirlar yoki ibora, maqollar, topshiriqlar keltirildi, takroriy o‘qib eshittirish mashqlari kamaytirildi, o‘qilgan matn yuzasidan o‘z fikrini bayon qilish ko‘nikmasi bilan birgalikda badiiy asarni 4K ga asoslangan holda ijodiy davom ettirishni o‘stiradigan mashqlar ko‘paytirildi, asar qismlari ustida emas, balki yaxlit asar ustida ishlanadigan bo‘ldi, asar g‘oyasi va obrazlarini tushuntirishda o‘quvchilarning mustaqilligi ortdi, rolli o‘yinlardan ta’limda texnika vositalaridan va ilg‘or pedagogik texnologiya usullaridan ko‘proq foydalanila boshlandi va h. k.

Boshlang’ich sinflarda badiiy asar tahlilini samarali tashkil etish uchun asosiy metodik shartlar izchil va mantiqiy tarzda bayon qilingan. Uni quyidagicha tahlil qilish mumkin:

1. Asar mazmuni va o‘qish malakalarining uyg‘unligi:

Bu bandda badiiy asar tahlilida mazmunni tushuntirish va o‘qish malakalarini rivojlantirish bir jarayon sifatida qaralishi ta’kidlangan. Bu o‘quvchilarning asarni nafaqat o‘qib, balki uni anglash orqali mustahkam bilim olishini ta’minlaydi. Shu jihat o‘qish darslarining asosiy maqsadlariga mos keladi.

2. G‘oya va tasvir vositalarini o‘rganishning ahamiyati:

Asarning mavzusi, g‘oyasi, obrazlari va boshqa badiiy komponentlarini o‘rganish nafaqat o‘quvchilarning o‘quv ko‘nikmalarini, balki ularning shaxsiy rivojlanishini ham qo‘llab-quvvatlaydi. Bu jarayon bog‘lanishli nutqni rivojlantirish va boyitishga xizmat qiladi, ayniqsa, lug‘at zaxirasi va so‘z boyligini oshirish orqali.

3. Hayotiy tajribaga tayanish zaruriyati:

O‘quvchilarning hayotiy tajribasi va asar mazmuni o‘rtasida bog‘lanish yaratilishi muhim ekanligi ko‘rsatilgan. O‘quvchilarning shaxsiy kuzatishlari yoki real hayotdagi misollari bilan bog‘lash asar mazmunini yanada ongli idrok qilishga yordam beradi.

4. Bilish faoliyatini faollashtirish va dunyoqarashni kengaytirish:

⁵⁷ Sariyev Sh.U. Boshlang’ich sinf o‘qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o‘stirish metodikasi (monografiya). – T.: “Ilm-ziyo-zakovat”, 2020. 120 b

Matnda badiiy asar tahlili jarayonining faqat o'quv jarayoni sifatida emas, balki o'quvchilarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirish va ilmiy dunyoqarashini shakllantirish vositasi sifatida qaralishi ta'kidlangan. Bu esa darslarda interfaol metodlardan foydalanishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan yondashuv hisoblanadi. Shunga ko'ra, uslubiy shartlar va bosqichlarning taqsimoti quyidagicha bo'lishi mumkin:

I. Uslubiy shartlar:

Yoshga mos matnlar: o'quvchilarning o'qish darajasi va qiziqishlariga mos keladigan qiziqarli syujetli, tushunarli til va boy tasvirli matnlarni tanlash. Rasmiy kitoblar, ayniqsa, kichik sinflarda qimmatli bo'lib, matnni talqin qilish bilan birga vizual tahlil qilish imkonini beradi.

Matnlar va janrlarning xilma-xilligi: o'quvchilarning adabiy asar shakli va uslublari haqidagi tushunchalarini kengaytirish uchun turli matnlar, jumladan, she'rlar, hikoyalar, ertaklar, afsonalar va pyesalar bilan tanishtirish.

Boshqa fanlar bilan integratsiya: O'quv tajribasini boyitish va real dunyo kontekstlari bilan aloqa o'rnatish uchun matn tahlilini san'at, musiqa, tarix va ijtimoiy tadqiqotlar kabi boshqa fanlar bilan bog'lash.

Differentsial ko'rsatma: O'quvchilar turli darajalarda o'rganishlarini va har xil kuchli tomonlarga ega ekanligini tan olish. Barcha o'quvchilarning tushunish darajasini tenglashtirish uchun differensiyalangan faoliyat va yordamni taqdim etish.

XULOSA:

Boshlang'ich sinflarda badiiy matnni tahlil qilish o'quvchilarning fikrlash va nutq ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tahlilning bosqichma-bosqich tashkil etilishi o'quvchilarda matn mazmunini chuqur anglashni ta'minlaydi. Metodik yondashuvlar asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.Madvaliyev O'zbek tilining izohli lug'ati / 5jildli. Ikkinchi jild. Tahrir hay'ati: E.Begmatov va boshq. – T.: “O‘ME” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 557 -b.
2. Abdulla Ulug'ov ADABIYOTSHUNOSLIK NAZARIYASI G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2017. – 308 b.
3. Bakiyeva.H.S 4-SINF O'QISH DARSLARIDA ADABIY TAHLIL KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH “Nodirabegim”–2021.–T.150b
4. Matchonov.S, Bakiyeva.S, Gulyamova.X, Yo'ldosheva.Sh, Xolboyeva.G BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI “Ishonchli hamkor” – 2021. –T.296b
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'lim Vazirligi “UMUMIY O'RTA TA'LIMNING MILLIY O'QUV DASTURI” – 2020.-T Respublika ta'lim markazi
6. Sariyev.Sh BOSHLANG'ICH SINF O'QISH DARSLARIDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI NUTQ O'STIRISH METODIKASI. “Ilm Ziya Zakovat” – Toshkent. 2022. 120b
7. Yo'loshev M. BADIY MATN LINGVOPOETIKASI. – T.:Fan,2008. – 160b

EKOPEDAGOGIK KOMPETENTLIKNI MUSTAHKAMLASHDA EKO-STEAM FANLARI VA EKOLOGIK FAOLIYATNI INTEGRATSIYALASH

Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
metodikasi" kafedrası dotsenti.

Kirish. Zamonaviy pedagogik amaliyot va ekologik ta'limning integratsiyalashuvi davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 11-martdagi PF-5702-sonli "Oliy va o'rta maxsus ta'limni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" farmoni va 2021-yil 12-iyundagi PQ-5124-sonli qarorida ta'kidlanganidek, ekologik ong va innovatsion pedagogik texnologiyalarni uyg'unlashtirish orqali talabalarni ijtimoiy mas'uliyat va kreativ tafakkurga yo'naltirish zarur [1,2]. Ushbu tadqiqotning maqsadi – boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining ekopedagogik kompetentligini Eko-STEAM fanlari va ekologik faoliyatni integratsiyalash orqali tizimli rivojlantirish mexanizmlarini aniqlashdir. Tadqiqot vazifalari: 1) interfaol va modulli o'quv metodlarini tahlil qilish; 2) ekologik kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy va amaliy yechimlarini aniqlash; 3) Eko-STEAM integratsiyasining pedagogik samaradorligini baholash. Tadqiqot obyekti – boshlang'ich va o'rta ta'limda ekologik ta'lim jarayoni, predmet esa – Eko-STEAM integratsiyasi orqali talabalar ekopedagogik tafakkurini rivojlantirish mexanizmi. Metodologiya interfaol kuzatuvlar, pedagogik eksperiment va modulli dasturlarni o'z ichiga oladi. Maqola tuzilishi kirish, nazariy tahlil, amaliy tadqiqot, natijalar va xulosalar bo'limlaridan iborat bo'lib, har bir bo'lim ilmiy asoslangan faktlar va sanksiyalangan manbalar bilan boyitilgan.

Natijada Eko-STEAM fanlari va ekologik faoliyatni integratsiyalash orqali boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining ekopedagogik kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini tahlil qilindi. Tadqiqotda 464 nafar talaba ishtirok etdi va ular interfaol laboratoriya mashg'ulotlari, ekologik loyihaviy ishlanmalar va modulli o'quv dasturlari orqali kuzatildi. Eksperimental natijalar shuni ko'rsatdiki, Eko-STEAM integratsiyasi talabalarning ekologik bilimlarini chuqur o'zlashtirish, shaxsiy tashabbus va ekologik mas'uliyatni uyg'un rivojlantirish imkonini beradi.

Talabalarining ekologik xulq-atvori, kreativ qaror qabul qilishi va ijtimoiy hamkorlik ko'nikmalari sezilarli oshdi: ekologik tashabbuskorlik va ijtimoiy hamkorlik o'rtacha 30–35% ga, kreativ va kritik tafakkur ko'nikmalari esa 27–29% ga yaxshilanishi kuzatildi. Ilmiy metodologiya sifatida pedagogik eksperiment, interfaol kuzatuv, modulli dasturlar va statistik tahlil qo'llanildi.

Eksperimental natijalar shuni ko'rsatdiki, Eko-STEAM integratsiyasi ekologik ta'lim jarayonida shaxsiy tashabbus, ijodiy va kritik tafakkur ko'nikmalarini uyg'un rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tadqiqot yangi konseptual yondashuvlar ishlab chiqish va kelajak pedagoglari uchun innovatsion strategiyalar yaratishga imkon beradi. Natijalar xulosasi shuni ko'rsatadiki, Eko-STEAM integratsiyasi orqali talabalar

ekologik tafakkuri va kompetentligi sezilarli darajada oshadi, bu esa shaxsiy tashabbus, ijodiy va kritik fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasida Ekopedagogik kompetentlikni rivojlantirishda Eko-STEAM fanlari va ekologik faoliyatni integratsiyalash bo'yicha ilmiy tadqiqotlar STEAM pedagogik yondashuvi va interfaol-modulli metodologiyalar orqali ekologik tafakkur, kreativ qaror qabul qilish va ijtimoiy hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. A.Y. Kuchkinov [3,4], Tilavova S.B. [5,6] modulli o'quv dasturlari va interfaol laboratoriya mashg'ulotlari orqali talabalar ekologik kompetentligini tizimli shakllantirish mexanizmlarini tadqiq qilgan. Qudratova Sh.B, Atenov J.D, Normurodov Sh.Z. [7] ekologik faoliyat va STEAM fanlarini integratsiyalash orqali ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish konsepsiyasini taklif qilgan. Azadovna A.Q. [8] va Urinova N.Sh.[9] interfaol ta'lim texnologiyalari yordamida shaxsiy tashabbus va ekologik qaror qabul qilish ko'nikmalarini mustahkamlashga oid metodologik tadqiqotlarni olib borgan. To'raqulov A.R. [10] esa modulli ekopedagogik dasturlarni amaliy sinovdan o'tkazish va ekologik tafakkur indikatorlarini baholashga qaratilgan eksperimental yondashuvni ishlab chiqqan. Tadqiqot metodologiyasi pedagogik eksperiment, interfaol kuzatuv va modulli dasturlar tahlili orqali ekologik kompetentlikni rivojlantirishning ilmiy asoslarini yaratadi, shu bilan birga yangi konseptual yondashuvlarni aniqlash imkonini beradi.

Muhokamada natijalari Eko-STEAM fanlari va ekologik faoliyatni integratsiyalash talabalarning ekopedagogik kompetentligini tizimli rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari mavjud ilmiy izlanishlarni boyitib, ekologik kompetentlikni shakllantirishda yangi konseptual yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini berdi. Masalan, ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar faqat STEAM fanlarining individual pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilgan bo'lsa, ushbu ish Eko-STEAM fanlari va ekologik faoliyatni integratsiyalash orqali talabalar ekologik tafakkurini kompleks rivojlantirish mexanizmlarini aniqladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u ekologik ong, kreativ qaror qabul qilish va ijtimoiy mas'uliyatni uyg'un rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik strategiyalarni tasdiqlaydi. Metodologik yondashuvlar va natijalar asosida yangi ilmiy konseptlar ishlab chiqish, ekologik ta'lim jarayonida interfaol va modulli ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish mumkinligi isbotlandi. Shu bilan birga, muhokama qilingan natijalar kelajak pedagoglari uchun amaliy va nazariy tavsiyalarni shakllantirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Eko-STEAM fanlari va ekologik faoliyatni integratsiyalash orqali talabalar ekopedagogik kompetentligini samarali rivojlantirish mumkin. Interfaol metodlar, modulli dasturlar va ekologik loyihalar shaxsiy tashabbus, kreativ va tanqidiy tafakkur hamda ijtimoiy hamkorlik ko'nikmalarini oshirdi. Natijalar ekologik konseptual bilimlarni chuqur o'zlashtirish va muammolarni integrativ yondashuv bilan hal qilish imkoniyatini berdi, shuningdek, kelajak pedagoglarining ekologik tafakkurini tizimli shakllantirishga ilmiy-amaliy asos yaratadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. PF-5702-son, 11 mart 2019 yil. "Oliy va o'rta maxsus ta'limni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". – Tashkent: Prezident matbuot xizmati, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. PQ-5124-son, 12 iyun 2021 yil. "Ta'lim sifatini oshirish va ekologik ongni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". – Tashkent: VM nashriyoti, 2021.
3. Kuchkinov A.Y. The interdisciplinary approach to developing eco-steam educational competencies. // JournalNX - a Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. <https://webofjournals.com/index.php/4/article/view/2320/2300>
4. Kuchkinov. A.Y. Integrasiyalashgan steam ta'lim texnologiyasining uzluksiz ta'limning asosiy muhitini yaxshilash va pedagogik qobiliyatlarni shakllantirishdagi samaradorligi. // Academic Journal of Educational Research (AJER) International scientific journal. – 2024. – № 6. – pp. 3-8.
5. Tilavova S.B. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik bilimlarini konseptual tamoyillar asosida takomillashtirish. Monografiya. – Toshkent: "ZEBO PRINTS". 2023. – B. 124.
6. Tilavova S.B. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetentligini STEAM-yondashuv vositasida takomillashtirish. // "Pedagogika" ilmiy metodik jurnali. – 2023. - 2-son. – B 146-149.
7. Quدراتova Sh.B., Atenov J.D., Normurodov Sh.Z. Boshlang'ich ta'limda STEAM ta'lim texnologiyasi fanining umumiy asoslari, predmeti va vazifalari // CyberLeninka. – 2025.
8. Azadovna A.Q. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining STEAM ta'limi orqali o'z-o'zini rivojlantirish usullari // CyberLeninka. – 2024.
9. Urinova N.Sh. Pedagogik islohotlar va ularning yechimlari: Boshlang'ich ta'limda STEAM texnologiyasi // Worldly Journals. – 2025
10. To'raqulov A.R. STEAM ta'lim tizimi afzalliklari // UzResearchers. – 2025

TIL VA TAFAKKUR MUNOSABATI

Ziyadullayeva Dilafr'o'z Narzullayevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi.

Jangaboyeva Guljahon, Sharipova Sevara, Xo'jamurodova Bahor

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs 24/8-guruh talabalari

Til va tafakkur masalasi qadimdan falsafa va tilshunoslikning markaziy mavzularidan biri bo'lib kelgan. Bu ikki hodisa bir-biridan ajralmas bo'lsa-da, mutlaqo bir xil tushuncha emas. Tafakkur — bu insonning ongli ravishda voqelikni aks ettirish va bilish qobiliyati

bo'lsa, til — bu tafakkurni moddiy shaklga soluvchi, jamiyatda uni ifodalash va tarqatish vositasidir. Til tafakkursiz mavjud bo'lolmaydi, chunki til mazmunini tafakkur belgilaydi. Shu bilan birga, tafakkur ham til orqali namoyon bo'ladi. Masalan, inson o'z fikrini ifodalash uchun so'zlarga murojaat qiladi, so'z esa til birliklari tizimining bir qismi hisoblanadi. Bu fikrni mashhur faylasuf V. fon Gumboldt quyidagicha izohlagan: *“Til – bu millat ruhining ifodasi”*. Demak, milliy tafakkur ham o'ziga xos tarzda milliy til orqali shakllanadi va namoyon bo'ladi. Tafakkurning moddiy qobig'I tildir. Shunday ekan til bilan tafakkurni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Lekin ayrim tilshunoslar, xususan, N.Ya.Marrtil bilan tafakkurni ajratib qo'ydi. U shunday yozadi: «Bo'lajak itabiiy materiyadan xoli bo'lgan, texnikada o'sib borayotgan tafakkurdir». Bunda, albatta, tilning tafakkurdan ajratib qo'yilganligi ko'rinib turibdi. Go'yo kishilar kelajakda o'z qobig'idan xoli bo'lgan tafakkur bilan ish ko'raverish⁵⁸. Albatta, bu fikrlar bundan 70-80 yil muqaddam aytilgan. Bizningcha, N .Ya.Marr texnika taraqqiyotini o'z qarashlariga ko'ra baholagan bo'lishi mumkin. Lekin bugungi axborot texnologiyalari o'ta taraqqiyotgan davrda ham til bilan tafakkur bir-biridan aloqasini aksincha, yanada yaqin munosabatda bo'lmoqda. Til va tafakkur reallikni bilish, boshqa insonlar bilan munosabatda bo'lish, obyektiv reallikka ta'sir ko'rsatish, har birishni oldindan o'ylab, ongli ravishda amalga oshirish kabilarda ko'rinuvchi, umuman, inson faoliyatining ongli, maqsadga muvofiqligini ta'minlovchi insongagina xos bo'lgan tarixiy muhim xislatdir. Lekin amalda, hayotda, tarixiy jarayonda til va tafakkur har doim o'zaro ajralmas bo'lsa-da, ularni turli fanlar alohida o'rganadi. Masalan, tafakkur formalarini mantiq fani o'rgansa, til kategoriyalarini tilshunoslik fanlari tadqiq etadi. Tafakkur umuminsoniy bo'lsa, til, uning qonun-qoidalarini milliy xarakterga ega. Dunyodagi tillar juda ko'p qonun-qoidalariga ko'ra bir-biridan farq qiladilar. Tafakkur shakllari, tamoyillari esa, insonlarning millati, irqi, davridan qat'iynazar, hammadagi bir xildir.⁵⁹Til va tafakkur munosabati haqida turli davrlarda turlicha fikrlar ilgari surilgan. Qadimgi yunon faylasuflari Platon va Aristotel tilde fikr aks etishini ta'kidlaganlar. XVII asr faylasufi R. Dekart esa tafakkurni insonning asosiy belgisi deb atab, tilni uning tashqi ko'rinishi sifatida baholagan. XX asrda L. S. Vygotskiy til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tadqiq etib, *“fikr so'zda tug'iladi”* degan mashhur nazariyasini ilgari surdi. Tilning leksik, Grammatik va frazeologik qatlamlari tafakkurning turli shakllarini ifodalash imkonini beradi. Masalan, o'zbek tilidagi “oq yo'l”, “ko'ngli tog'dek”, “dilini ochmoq” kabi frazeologik birliklar insonning ma'naviy olami va milliy tafakkurini aks ettiradi. Grammatik vositalar esa tafakkurning mantiqiy tartibini ifodalashga xizmat qiladi: shart, sabab, natija, izoh kabi bog'lovchi vositalar fikrning mantiqiy izchilligini ko'rsatadi. Har bir millat o'z tilida dunyoni o'ziga xos tarzda tasvirlaydi. Masalan, o'zbek xalqida tabiat hodisalari, mehnat va turmush tarziga oid so'zlar ko'pligi xalq tafakkurining qishloq xo'jaligi va dehqonchilik bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Ingliz tilida esa dengizchilik va savdo-sotiqqa oid so'zlar ko'pligi ingliz xalqi tafakkurining tarixiy shakllanishini aks ettiradi. Respublikamizda so'nggi yillarda qabul qilingan «Davlat tili haqida», «Ta'lim to'g'risida»gi qonunlar, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» va boshqa

⁵⁸Sodiqov A. vaboshq. Tilshunoslikkakirish. — Toshkent: O'qituvchi, 1981

⁵⁹XayrullayevM., Haqberdiyev M. Mantiq. —Toshkent: O'qituvchi, 1993.

juda ko‘plab hujjatlarda ma’naviy-ma’rifiy tarbiya, til masalalariga alohida e’tibor berilgan. Fikrni o‘z ona tilida mustaqil, ravon, go‘zal va lo‘nda ifoda etish uchun odamda nutqiy madaniyat yetarli darajada shakllanishi kerak, bu siz, zotan, ona tiliga sohiblik degan tushuncha ham ma’noga ega emas. Chunki nutq madaniyati tildan bemalol va maqsadga o‘ta muvofiq tarzda foydalana olishni ta’minlaydigan ko‘nikma, malaka va bilimlarning jami demakdir. Inson tafakkurining mahsuli yoki fikrni so‘z orqali ifodalash qobiliyati, mahorati sanalgan nutqning madaniyligini ta’min etuvchi to‘g‘rilik, aniqlik, mantiqiylik, ifodalilik, rang-baranglik, soflik kabi bir qancha sifatlar mavjud. Ana shu kommunikativ sifatlarning barchasini o‘zida mujassamlashtirgan nutq madaniy hisoblanadi⁶⁰. Til va tafakkur o‘z birliklarining ahamiyati va qurilishi nuqtayi nazaridan farqlanadi. Tafakkurning maqsadi yangi bilimlarni olish va ularni sistemalashtirishdan iborat bo‘lsa, til fikrni shakllantiradi, mustahkamlaydi va uni boshqa obyektga yetkazadi. Boshqacha aytganda, biz bilish va tushunish uchun fikrlaymiz, fikrimizni, istak va hissiyotlarimizni ifodalash uchun esa gapiramiz. Tilning asosini uning Grammatik qurilishi, so‘z yasash va gap tuzish qoidalari tashkil etib, ular fikrni aniq ifodalash ham da tushunarli tarzda yetkazishga xizmat qiladi. Bir so‘z bilan aytganda, fikr tilde so‘zlar vositasida shakllanadi. Ongimizda shakllanadigan har qanday fikrning mohiyati, mazmunini tashkil etuvchi idrok yoki tasavvur faqat so‘zlar vositasidagina voqelanadi. Demak, inson tafakkurining mahsuli til orqali namoyon bo‘ladi. Xulosa qilib aytganda, til va tafakkur bir-birini taqozo etuvchi, uzviy bog‘liq hodisalardir. Til tafakkurni ifoda etadi va uni jamiyatga yetkazadi, tafakkur esa tilning mazmunini belgilaydi. Milliy tafakkur milliy til orqali shakllanadi va til boyligining o‘sishi bevosita tafakkurning taraqqiyotini ta’minlaydi. Shu bois tilshunoslik va falsafada til va tafakkur masalasini chuqur o‘rganish ilm-fan va madaniyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Sodiqov A. vaboshq. Tilshunoslikka kirish. — Toshkent: O‘qituvchi, 1981
2. Xayrullayev M., Haqberdiyev M. Mantiq. — Toshkent: O‘qituvchi, 1993.
3. Mahmudov N. M a’rifat manzillari. - Toshkent: M a’naviyat, 1999
4. Tilshunoslik asoslari, IBROHIM YO‘LDOSHEV O‘LMAS SHARIPOVA.- TOSHKENT «iqtisod—moliya» 2007
5. <https://uz.wikipedia.org>

⁶⁰(Mahmudov N. M a’rifatmanzillari. - Toshkent: M a’naviyat, 1999).

CHET TILLARNI O‘QITISHDA MADANIYATLARARO MULOQOT MUAMMOSI

Mutalova Dilnoza Abdurashidovna

Chirchiq davlat pedagogika universitetini v.b.dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Email: dilnozam232@gmail.com

Orcid ID: 0009-0009-6972-3876

Chet tillarni o'qitish va madaniyatlararo muloqotning yaqin aloqasi va o'zaro bog'liqligi shunchalik aniqki, ular uzoq muddatli tushuntirishlarga muhtoj emas. Har bir chet tili darsi madaniyatlarning chorrahasi bo'lib, madaniyatlararo muloqot amaliyotidir, chunki har bir xorijiy so'z xorijiy davlat va xorijiy madaniyatni aks ettiradi: har bir so'zning orqasida milliy tushuncha bilan bog'liq dunyo g'oyasi mavjud.

Chet tillarni o'qitishning asosiy vazifasi hozirgi vaqtda tilni haqiqiy va to'liq muloqot vositasi sifatida o'rganishdir. Ushbu muammolarni hal qilish faqat nazariy asosda amalga oshirilishi mumkin. Bunday bazani yaratish uchun bizga:

✓ filologiya bo'yicha nazariy ishlar natijalarini xorijiy tillarni o'qitish amaliyotiga biriktirish;

✓ chet tili pedagoglarining katta amaliy tajribasini nazariy jihatdan tushunish va umumlashtirish, kerak bo'ladi.

Mamlakatimizda xorijiy tillarni an'anaviy o'qitish matnlarni o'qishga qisqartirildi. Shu bilan birga, oliy ta'lim darajasida filologlar tayyorlash badiiy adabiyot o'qish asosida olib borildi; filolog bo'lmaganlar bo'lajak kasbiga ko'ra maxsus matnlarni ("minglab so'zlar") o'qiydilar va kundalik muloqotning hashamati, agar o'qituvchilar va talabalar uchun etarli vaqt va ishtiyoq bo'lsa, kundalik mavzular bilan ifodalangan: mehmonxona, restoran, pochta bo'limi va boshqalar.

Aynan shuning uchun biz oliy ta'lim darajasida chet tilini o'qitishni fiziklarga fizik matnlar tilini, geologlarga tilni o'rgatishning sof amaliy va o'ta ixtisoslashgan vazifasi emas, balki turli mamlakatlar mutaxassislari o'rtasidagi muloqot vositasi sifatida tushunamiz-geologik matnlar va boshqalar.

Universitet mutaxassisi fundamental tayyorgarlikka ega bo'lgan keng ma'lumotli shaxsdir. Shunga ko'ra, bunday turdagi mutaxassisning chet tili ham ishlab chiqarish quroli, ham madaniyatning bir qismi, balki ta'limni insonparvarlashtirish vositasidir. Bularning barchasi til bo'yicha fundamental va ko'p qirrali tayyorgarlikni nazarda tutadi.

Talabaning chet tilini bilish darajasi nafaqat uning o'qituvchisi bilan bevosita aloqada bo'lishi bilan belgilanadi. Chet tilini muloqot vositasi sifatida o'rgatish uchun real muloqot muhitini yaratish, chet tillarini o'rgatish bilan hayot o'rtasida aloqa o'rnatish, chet tillaridan hayotiy, tabiiy sharoitlarda faol foydalanish zarur. . Bular chet ellik mutaxassislarni jalb qilgan holda va ularsiz tilda ilmiy munozaralar, xorijiy ilmiy adabiyotlarni umumlashtirish va muhokama qilish, chet tillari bo'yicha individual kurslarni o'qish, talabalarning xalqaro konferentsiyalarda ishtirok etishi, tarjimon sifatida ishlash bo'lishi mumkin. aloqa, ma'lumotni tushunish va etkazish qobiliyati uchun darsdan tashqari muloqot shakllarini

rivojlantirish kerak: to'garaklar, to'garaklar, chet tillari bo'yicha yopiq ma'ruzalar, turli mutaxassisliklar talabalari to'planishi mumkin bo'lgan ilmiy jamiyatlar.

Shunday qilib, yozma matnlar orqali yuqori darajada ixtisoslashgan muloqot tilni, aloqa vositasi sifatidagi bilimlarni hech qachon tugatmaydi. Muloqot ko'nikmalarini maksimal darajada rivojlantirish chet tili o'qituvchilari oldida turgan asosiy, istiqbolli, ammo juda qiyin vazifadir. Uni hal qilish uchun tilni bilishning barcha to'rt turini rivojlantirishga qaratilgan yangi o'qitish usullarini va odamlarga muloqot qilish effektini o'rgatish mumkin bo'lgan tubdan yangi materiallarni o'zlashtirish kerak. Shu bilan birga, albatta, bir ekstremaldan ikkinchisiga shoshilish va barcha eski usullardan voz kechish noto'g'ri bo'ladi: ular diqqat bilan barcha eng yaxshi, foydali, o'tgan o'qitish amaliyotini tanlab olishlari kerak.

Chet tillarini turli xalqlar va madaniyatlar vakillari o'rtasidagi muloqot vositasi sifatida o'qitishning dolzarb muammosini hal qilish haqidagi savolga asosiy javob shundan iboratki, tillar so'zlashuvchi xalqlar dunyosi va madaniyati bilan ajralmas birlikda o'rganilishi kerak.

Odamlarni muloqot qilishga o'rgatish (og'zaki va yozma), ularni o'zboshimchalik bilan yaratishga o'rgatish va faqat chet el nutqini tushunish qiyin ish bo'lib, muloqot shunchaki og'zaki jarayon emasligi bilan murakkablashadi. Uning samaradorligi, tilni bilishdan tashqari, ko'plab omillarga bog'liq (omillar: aloqa sharoitlari va madaniyati, odob-axloq qoidalari, ifodaning og'zaki bo'lmagan shakllarini bilish (mimika, imo-ishoralar), chuqur fon bilimlari va ko'proq.

Yangi sharoitda, chet tillarini o'rgatish muammosining yangicha shakllantirilishi bilan ayon bo'ldiki, turli millat vakillari o'rtasidagi muloqotni, muloqotni o'rgatish jarayonining tubdan o'sishi va bu bo'shliqni to'ldirishning tubdan shart-sharoitlari tillarni kengaytirish va chuqurlashtirishdir. muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda ijtimoiy-madaniy komponentning roli.

E. Sepirning fikriga ko'ra, " har bir madaniy tizim va ijtimoiy xulq-atvorning har bir omili aniq yoki bilvosita muloqotni anglatadi.

Shunday qilib, biz allaqachon ona tilida so'zlashuvchilarning dunyosini (tilni emas, balki dunyoni), ularning madaniyati so'zning keng etnografik ma'nosida, turmush tarzi, milliy xarakteri, mentaliteti va boshqalarni chuqurroq o'rganish zarurligi haqida gapiramiz., chunki nutqda so'zlarning haqiqiy ishlatilishi, haqiqiy nutqni ko'paytirish asosan ushbu tilda so'zlashadigan nutq jamoasining ijtimoiy va madaniy hayotini bilish bilan belgilanadi. "Til bizning turmush tarzimizni tavsiflovchi ijtimoiy meros qilib olingan amaliy ko'nikmalar va g'oyalar to'plamidan tashqarida mavjud emas." Milliy tuzilmalar ijtimoiy-madaniy tuzilmalarga asoslanadi. So'zlarning ma'nolari va grammatika qoidalari tilni aloqa vositasi sifatida faol ishlatish uchun etarli emas. O'rganilayotgan til dunyosini iloji boricha chuqurroq bilish kerak.

Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, so'zlar va grammatika qoidalarining ma'nolari bilan bir qatorda, qachon, qanday qilib, kimga, kimga, qaerda; bu ma'no / kontsepsiya sifatida, bu fikr mavzusi o'rganilayotgan tilning haqiqiy dunyosida yashaydi. Aynan shuning uchun bugungi kunda chet tillar o'quv rejasida chet tillarni o'rganish,

"o'rganilayotgan til dunyosi" uchun juda ko'p mablag' ajratilmoqda. Bu atama mamlakatimizda ko'plab ta'lim muassasalari tomonidan qabul qilingan tushunchadir.

Tillar va madaniyatlarning barcha farqlari ularni taqqoslashda aniqlanadi. Biroq, dunyodagi til rasmlari darajasida bu farqlar ko'rinmaydi va turli tillarning so'zlari aldamchi ekvivalentdir. Bu chet tillarni o'qitish amaliyotida katta qiyinchiliklarga olib keladi. Yana bir bor ta'kidlaymizki, bu muammolarning barchasi faqat kamida ikkita tilni (mos ravishda, madaniyatlarni) – xorijiy va mahalliy qiyosiy o'rganish bilan aniqlanadi. Shunday qilib, ular chet tillarni o'qitish amaliyotida ma'lum bir suv osti toshini taqdim etadilar, bu esa o'quvchilarning ona tilini bilmagan chet tili o'qituvchilarini, Daryo ishlab chiqarish va aloqa sohasidagi yashirin qiyinchiliklarni ko'rishga qodir emas.

Shunday qilib, madaniy ma'nodan individual ma'noga o'tish. Ko'rib turganingizdek, ushbu o'tishning ta'siri madaniy ahamiyatga ega bo'lgan prizma orqali o'z xususiyatlarini, qurilmalarini loyihalashda namoyon bo'ladi. Bu barcha odamlar "shifrlash" va "parolini hal qilish" turli mexanizmi bor va ko'p sabablarga bog'liq, chunki, muloqot, bu to'siq, psixologik deb ataladi, eng qiyin bo'ladi, deb ishoniladi.

Shunday qilib, chet tillarni o'qitishda madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish muammosini ko'rib chiqib, biz til bilan muloqot muammosini ijtimoiy-lingvistik hodisa sifatida ko'rib chiqamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Акрамов М. Р. Психолого-педагогические особенности экологического образования //The Way of Science. – 2014. – С. 78.
- 2.
2. Akramov M. R. et al. Шахс касбий йўналганлиги ривожланишида масъулиятлиликнинг аҳамияти //Молодой ученый. – 2021. – №. 11. – С. 259-261.
3. Акрамов М. Р. Конфликт и его социально-психологические свойства //Молодой ученый. – 2021. – №. 6. – С. 293-295.
4. Акрамов М. Р. Проблемы изучения психологических особенностей развития экологического сознания по ва ясвину //science and world. – 2013. – С. 117. Назаров А. Психологические особенности руководителей, влияющие на принятие управленческих решений //Молодой ученый. – 2019. – №. 44. – С. 298-300.
5. Yusupov O. N. Expression of intercultural differences in translation //International Journal of World Languages. – 2021. – Т. 1. – №. 2.

O`QUVCHILARNING YOZMA BOG`LANISHI NUTQINI O`STIRISHDA BAYONNING TA`LIMYI AHAMIYATI

X.Gulyamova, ChDPU dotsenti
R. Jumanazarova, N. Qo`qonova,
S. O`rinboyeva, F. Fayzullayeva
BOT, 23/5

Mustaqillikning dastlab yillaridan boshlab jamiyatimizning barcha sohalarida, jumladan ilm-fan, ta`lim-tarbiya tizimlarida ham katta islohotlar amalga oshirildi.

Ona tili va o`qish darslarida o`quvchilarni atrof-muhit, borliq, jamiyat haqidagi bilimlarini kengaytirish lug`atini boyitish, ulardan fikr bayonida o`rinli foydalana bilish ko`nikmasini rivojlantirish, bog`lanishli nutqini o`stirish va nutq madaniyatini tarbiyalash ishlarini tashkil etish metod va usullarini takomillashtirib borish davr talabidir.

Nutq o`stirishda zaruriy ish turlaridan biri qayta hikoyalashga va qayta hikoyalangan nutqni yozma matnga aylantirishdir. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, o`qish darslarida asarning muayyan o`rnini tanlab qayta hikoyalatish va shu asosda bayon yozdirish o`quvchilarning nutqqa bo`lgan e`tiborlarini oshiradi.

“Bayon o`qib berilgan namunaviy matn mazmunini ma`lum tayyorgarlikdan so`ng yozma qayta hikoyalashdir. O`qish darslarida matn ustida ishlash, o`qilgan matn yuzasidan savollarga javob berish, reja tuzish va reja asosida og`zaki qayta hikoyalash bolalarni bayon yozishga tayyorlaydi”⁶¹.

Bayonning tanlab, qisqartirib, to`liq qayta hikoyalash turlari o`quvchilardan maxsus tayyorlikni talab etadi. Bayon yozishga quyidagi tartibda tayyorgarlik olib boriladi:

1. Qayta hikoyalash va uning turi haqida o`quvchilar ogohlantiriladi: to`liq, detallari bilan, tilning tasviriy vositalaridan foydalanib matnga yaqin qayta hikoyalash; tanlab (masalan, bir qatnashuvchi shaxsga tegishli o`rinlarinigina) qayta hikoyalash, qisqartib qayta hikoyalash.

2. Suhbat, matn mazmunini tahlil qilish, matn tili ustidagi xilma-xil ishlar, qayta hikoyalashda zarur bo`lgan so`z, nutq oborotlari va gaplarni ajratish, ularni shakllantirish hamda imlosi ustida ishlash.

3. Hikoyani mantiqiy va kompozitsion qismlarga bo`lish, har bir qismga sarlavha topish va uni reja shakliga keltirish.

5. Matnni reja asosida qayta hikoyalash, nutqiy kamchiliklarni tahlil qilish.

6. Matn mazmuniga bog`liq holda o`quvchilarning shaxsiy tajribasida uchraydigan va uchragan analogik holatga e`tibor berish. Quyidagi bayon matni asosida unga tayyorgarlik jarayoning yoritamiz:

⁶¹K.Qosimova. S.Matchonov, X.G`ulomova, SH.Yo`ldosheva, SH.Sariev. Ona tili o`qitish metodikasi.- T.:Noshir.2009.324- bet.

Bobur

Bobur katta podsho, zo`r lashkarboshi, shoir, olim bo`lgan. U Andijon shahrida tug`ilgan. Uning otasi Umarshayx Mirzo Farg`onada hokim bo`lgan. Boburning bitta opasi, ikkita ukasi va beshta singlisi bo`lgan.

Bobur juda zehni o`tkir bola bo`lgan. She`r, musiqa eshitishni yaxshi ko`rgan. U kamonda o`q otish va qilichbozlikdan saboq olgan.

Bobur o`n ikki yoshida Farg`ona viloyatining hukmdori bo`ladi. Unga bu ishda onasi va otaxon begi Alibek katta yordam beradi.

Bobur o`n olti yoshida she`rlar yoza boshlagan. U imrining yarmidan ko`pini Hindistonda o`tkazgan Shuning uchun Vatanini qo`msab she`rlar yozgan.

-Matnda qo`llangan gaplarni gap bo`laklariga ko`ra tahlil qiling.

Bu topshiriq asosida o`quvchilar Boburning Andijon shahrida tug`ilganini, Bobur qaysi xizmatlari uchun elimizning ardog`ida ekanini, ulardan yoshlar nimalarni o`rganishlari kerakligi anglab oladilar.

Grammatik topshiriqlar imloviy savodxonlikni, leksemalarning ma`nosini anglab olishga, lug`atini boyitishga xizmat qilishi lozim Masalan,

- ” yoshida” so`zining tarkibini aniqlang.

- “Alibek” so`zini fonetik tahlil qiling.

- ” katta” so`ziga ma`nodosh zo`z toping.

- Kim? so`rog`iga javob bo`lgan so`zlarning kimlar ekaniga diqqat qarating. Ularni bayon matnida keltiring. O`quvchilar bu topshiriq asosida matnni diqqat bilan o`qiydi, tarixiy shaxslarning nomini, ular qanday inson bo`lganligini o`rganadi. Ular asosida o`zi uchun tarbiyaviy xulosa chiqaradi.

Mazkur grammatik topshiriqli bayon boshlang`ich sinf ona tili dasturida belgilab ko`rsatilgan bilim, ko`nikma va malakalar asosida baholandi. Har bir topshiriq 5 ball bilan baholandi va umumiy ball topshiriqlar soniga bo`lindi.

Baholash mezonlari:

1. Mazmunining to`liq yoritilishi
2. Imloviy savodxonlik darajasi.
3. Tinish belgilarinig to`g`ri ishlatilishi.
4. Xatboshilarga rioya qilinishi
5. Yozuvning husnixat talablariga mosligi.
6. Bayon matniga tuzatishlar kiritilganligi yoki kiritilmaganligi.

Xulosa qilib aytganda bayon yozish o`quvchilarning bog`lanishli nutqini o`stirish bilan birga imloviy savodxonliklarini ham mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. K.Qosimova, S.Matchonov, X.G`ulomova, SH.Yo`ldosheva, Sh.Sariyev. Ona tili o`qitish metodikasi. –T., Noshir. 2009.

2. H.Bakiyeva. Sifat turkumini o`rganish jarayonida o`quvchilarni ijodiy matn yaratishga o`rgatish. Nukus. 2009. noyabr . To`plam.

3. H.Bakiyeva. Intergratsiyalashgan ta'lim asosida o'quvchilar nutqini o'stirish. Pedagogik ta'lim. 2010, 4-soni.

OLIY TA'LIMDA RUS TILI O'QITISH JARAYONIDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING AMALIY TATBIQI

S.X.Mumindjanova

dotsent

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti

saida10011969@gmail.com

Zamonaviy ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy talab – bu talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, ijodiy yondashish va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishdir. Oliy ta'lim jarayonida rus tilini o'qitish ham ana shu umumiy maqsadlarga xizmat qilishi lozim. Chunki rus tili nafaqat muloqot vositasi, balki ilmiy, madaniy va kasbiy rivojlanishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida rus tilini o'qitishda an'anaviy uslublar bilan cheklanib qolmasdan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, xususan, muammoli ta'lim texnologiyalarini qo'llash dolzarb masalaga aylanmoqda.

Muammoli ta'limning mohiyati shundaki, bu yondashuvda talaba tayyor bilimni emas, balki mustaqil izlanish, fikrlash va tahlil qilish jarayonida o'z bilimni shakllantiradi. O'qituvchi esa bu jarayonda yo'naltiruvchi, maslahatchi va hamkor sifatida ishtirok etadi. Bunday yondashuv rus tili darslarida kommunikativ vazifalarni hal etishda, nutq madaniyatini rivojlantirishda hamda o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtirishda alohida samaradorlikka ega. Ayniqsa, til o'rganish jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish talabalarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, til birliklarining ma'no va qo'llanilish jihatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida rus tili fanini o'qitishda interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, loyihaviy ta'lim va muammoli ta'limning integratsiyasi samarador natijalarni bermoqda. Bu esa o'z navbatida, ta'lim jarayonini faqat bilim berish emas, balki talabaning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga yo'naltirilgan faol jarayonga aylantiradi. **Muammoli ta'lim texnologiyalarini** tatbiq etish natijasida talabalar o'z fikrini asoslab bayon etish, dalillash, tahlil qilish, xulosaga kelish kabi kognitiv malakalarni egallaydilar.

Mazkur yo'nalishda olib borilayotgan tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, rus tili o'qitishda muammoli ta'lim elementlarini tizimli joriy etish talabalarda motivatsiyani oshiradi, ularni muloqotga tayyorlaydi va mustaqil o'quv faoliyatiga undaydi. Shu bilan birga, bu texnologiyaning amaliy tatbiqida ayrim metodik, tashkiliy va psixologik qiyinchiliklar ham mavjud. Shuning uchun mazkur maqolada oliy ta'limda rus tili o'qitish jarayonida muammoli ta'lim texnologiyalarini samarali joriy etishning amaliy yo'llari, ularning afzalliklari va dolzarb muammolari tahlil etiladi.

Oliy ta'limda rus tilini o'qitishda muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunda ta'lim sifatini oshirishning eng samarali yo'llaridan biri sifatida qaralmoqda. Mazkur yondashuv nafaqat bilim berish jarayonini jonlantiradi, balki talabalarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammoga yangicha yondashuv topish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Muammoli ta'lim texnologiyasi asosida tashkil etilgan darslarda o'qituvchi bilim manbai emas, balki yo'naltiruvchi va muhokamani boshqaruvchi sifatida faoliyat yuritadi. Talaba esa bilish jarayonining markazida bo'lib, o'quv topshiriqlarini tahlil etish, muammolarni aniqlash va ularni hal qilishda faol ishtirok etadi. Bu esa rus tilini o'rganishda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda muhim o'rin tutadi [1;2].

H.Y.Qodirova "Muammoli ta'lim texnologiyasi o'qitishning eng samarali usuli sifatida" nomli ishida bu metodning talabalarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyatini ochib bergan. Uning tadqiqotida muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan darslar talabalarning motivatsiyasini kuchaytirishi, ularni fikr yuritishga, muammoni mustaqil tahlil etishga undashi aniqlangan [4].

N.E.Berdikulova esa o'z izlanishlarida innovatsion ta'lim muhitida muammoli o'qitish metodlarini takomillashtirishga e'tibor qaratgan. U talabalarning bilimni baholashda muammoli topshiriqlardan foydalanish samaradorligini o'rganib, ushbu texnologiyaning kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishda alohida o'rin tutishini ta'kidlagan [5].

A.M.Azimov tomonidan olib borilgan "Oliy maktabda muammoli ta'lim" nomli tadqiqotda esa bu texnologiyaning yuqori bosqich talabalari bilan olib boriladigan darslardagi afzalliklari yoritilgan. Olim dars jarayonida muammoli topshiriqlar, tahliliy savollar va bahs-munozaralarning qo'llanilishi natijasida talabalar orasida hamkorlik muhiti kuchayganini, rus tilidagi og'zaki nutq faoliyatining faollashganini qayd etadi [6].

Shuningdek, G'.Tursunov, M.Islomova, va N.Raximovanning tadqiqotlarida ham muammoli ta'limning o'ziga xos jihatlari yoritilgan. Ularning izlanishlari ko'rsatadiki, darslarda muammoli yondashuvni qo'llash, ayniqsa, grammatik materiallarni o'zlashtirishda samarali natija beradi. Chunki bunday darslarda talaba tayyor bilimni emas, balki bilimni izlab topish jarayonini boshidan kechiradi, bu esa rus tili faniga bo'lgan qiziqishni orttiradi [7].

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida muammoli ta'lim texnologiyalarining amaliy tatbiqi hali to'liq yo'lga qo'yilmagan bo'lsa-da, so'nggi yillarda o'qituvchilarning ushbu metodni o'z dars jarayoniga tatbiq etish borasidagi tajribalari ortib bormoqda. Rus tili darslarida muammoli vaziyatlardan foydalanish, real kommunikativ muhitni yaratish, talabalarni faol suhbatga jalb etish — ularning barchasi ta'limning interfaol modelini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Natijada, o'rganilgan manbalar shuni ko'rsatadiki, muammoli ta'lim texnologiyasi o'qitishning nazariy va amaliy asoslarini mustahkamlashda, ayniqsa, rus tili o'qitish jarayonida talabalar faoliyatini faollashtirish va ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita sifatida o'zini oqlagan [1;7].

Bosqich nomi	O'qituvchi faoliyati	Talaba faoliyati	Kutilayotgan natija
1. Muammoli vaziyat yaratish	O'qituvchi dars mavzusi bilan bog'liq muammo yoki savol beradi	Muammoni tushunishga, savolga javob topishga urinadi	Fikr yuritish, tahlil qilish jarayoni faollashadi
2. Faraz ilgari surish	O'quvchilarning taxminlarini yo'naltiradi	O'z farazlarini bildiradi, dalillar keltiradi	Mustaqil fikrlash shakllanadi
3. Yechimni topish	Faoliyatni boshqaradi, yo'naltiruvchi savollar beradi	Guruhda ishlaydi, muammoni hal etishga harakat qiladi	Hamkorlikda o'rganish ko'nikmasi rivojlanadi
4. Natijani tahlil qilish	Javoblarni muhokama qiladi, xulosaga olib keladi	O'z yechimini tahlil qiladi, xulosa chiqaradi	Refleksiya, muloqot madaniyati rivojlanadi

1-jadval. Muammoli ta'lim texnologiyasining asosiy bosqichlari va ularning dars jarayonidagi mazmuni

Oliy ta'limda rus tili o'qitish jarayonida muammoli ta'lim texnologiyalarini qo'llash nafaqat ta'lim jarayonini faollashtiradi, balki talabalarning nutqiy, mantiqiy va ijodiy fikrlash salohiyatini ham sezilarli darajada rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muammoli yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda talabalar o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi, o'rganilayotgan til birliklarini tahlil qilish va ularni kommunikativ holatda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Muammoli ta'lim metodikasi o'qituvchining rahbarlik rolini o'zgartirib, uni yo'naltiruvchi va maslahatchi darajasiga olib chiqadi, bu esa talaba markazli ta'lim tamoyillariga to'liq mos keladi. Rus tili fanida bu yondashuv ayniqsa leksik, grammatik va og'zaki nutq mavzularini o'zlashtirishda samarali natija beradi. Jadvalda keltirilgan amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, muammoli o'qitish metodlarini qo'llagan guruhlarda talabalar faol ishtiroki, nutqiy kompetensiya va mustaqil fikrlash darajasi an'anaviy o'qitish shakllariga nisbatan yuqoriroq ko'rsatkichlarga ega bo'lgan.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta'lim tizimida rus tili o'qitish jarayoniga muammoli ta'lim texnologiyalarini bosqichma-bosqich joriy etish o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, ta'lim oluvchilarning motivatsiyasini kuchaytirish va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Kelgusida bu yo'nalishda o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar yaratish, tajriba almashish seminarlari o'tkazish hamda raqamli ta'lim platformalarida muammoli vaziyatlar asosida mashg'ulotlar ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimova D. Oliy ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.

2. To‘xtayeva M. Ta’lim jarayonida muammoli o‘qitish usullaridan foydalanishning ilmiy asoslari. – Samarqand, 2020.
3. Nurmatov S. Muammoli ta’lim texnologiyalarining dars jarayoniga integratsiyasi samaradorligi // Pedagogika va psixologiya jurnali. – 2022.
4. Qodirova H.Y. Muammoli ta’lim texnologiyasi o‘qitishning eng samarali usuli sifatida // Open Science Journal, 2023.
5. Berdiqulova N.E. Innovatsion ta’lim muhitida muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishni takomillashtirish // Bilig, 2023.
6. Azimov A.M. Oliy maktabda muammoli ta’limning nazariy asoslari. – Toshkent: Fan, 2022.
7. Tursunov G‘., Islomova M., Raximova N. Muammoli o‘qitishning lingvodidaktik imkoniyatlari // Til va ta’lim jurnali, 2024. Turg‘unpo‘latov, D. “Ta’limning raqamli transformatsiyasi: ilm va texnologiya asosida o‘qitishning yangi eposi”. “Academic journal of educational research (AJER)” xalqaro ilmiy jurnali, 2025, № 3(1), 90-95-b.
8. Turg‘unpo‘latov, D.R. Lingvistik ekspertiza: mazmun, tahlil va tadqiq. “Filologiya masalalari yosh tadqiqotchilar nigohida” mavzusidagi IX xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari, 2024. Toshkent, 135-138-b.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI TARBIYAVIY ISHLARGA TAYYORLASHNING MOHIYATI

Ismoilova Dilafruz Muhiddinovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti katta o‘qituvchi

Har bir o‘qituvchi tarbiya ishlarining yuritilishiga javobgar shaxs sifatida tashkil etishi va boshqarishi sinf rahbarlari, davlat va nodavlat korxonalari bilan hamkorlikda ish olib borish va nazorat qilish kabi masalalarni hal etish kabi vazifalarni amalga oshiradi.

Asosiy qism. O‘quvchilar bilan ishlash, ularni tarbiyalash faoliyati o‘zining dolzarbligi bilan ajralib turadi. O‘quvchi tarbiyasida mutaxassis ko‘magidan foydalanish shaxs axloqini shakllantirish va uning salbiy xususiyatlarini bartaraf etishda muhim o‘rin tutadi. Bunda o‘qituvchi va psixolog ko‘magidan foydalanishni tashkil etadi. O‘quvchilar tarbiyasini ilmiy asosda, psixologik va boshqa xususiyatlarini inobatga olgan holda amalga oshirish samaradorligiga erishishga ahamiyat beradi.

O‘qituvchi o‘quvchilar savodxonligini oshirishga alohida e’tibor qaratish bilan birga ularning ma’naviy bilim saviyasini oshirish, sog‘lom tafakkur va zamonaviy dunyoqarashni shakllantirish, el-yurt oldidagi burchini to‘g‘ri anglash uning kamol topishiga oid qonunlarni bilish muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, o‘quvchilarda milliy urf-odat va an’analar, milliy qadriyatlarga mehr-muhabbat uyg‘otish, ularni mustaqil fikrlaydigan kishilar qilib tarbiyalashga mas’uliyat bilan yondoshadi. O‘qituvchi o‘z faoliyatini jamiyatimiz manfaatiga mos tarzda amalga oshirish uchun ma’naviy, ruhiy jihatdan tayyor bo‘lish bilan birgalikda o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlarining ijtimoiy-psixologik

xususiyatlarini va milliy-madaniy muhitini o'rganish, tengligini ta'minlash, ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini aniqlash, insonparvarlik yondashuvini amalga oshirish, ta'sir o'tkazish vositalarini ishlab chiqish, ilmiy-amaliy tavsiyalar yaratish, milliy an'analar barqarorligini tashkil etish, baxtli hayot va farovon turmushni ta'minlashga, shaxsiy sifat va fazilatlarini shakllantirish, kelajakda ularni haqiqiy kasb egalari bo'lishlari uchun ularda axloq, burch va mas'uliyatni rivojlantiradi. Sotsiologlar, psixologlar, pedagoglar, huquqshunoslar bilan uchrashuvlarni tashkil etish va ularning inson komoloti, jamiyat taraqqiyoti va barqarorligi, hamda shaxs tarbiyasi haqidagi g'oyalari haqidagi bilimlarini takomillashtiradi.

O'qituvchi o'quvchi baxt-istiqbollari xaqida maslahatlar berishi, ijtimoiy-psixologik, ma'naviy-madaniy, hissiy-emotsional, pedagogik omillar ular komolotida muhim o'rin tutadi.

O'quvchilar tarbiyasiga ta'sir etuvchi ijobiy va salbiy omillar:

№	Ijobiy omillar	Salbiy omillar
1	O'quvchining moddiy ta'minlanganligi	Fe'l-atvorning mos kelmasligi
2	O'zaro hurmat va ishonchning bo'lishi	O'quvchi o'z byudjetini to'g'ri boshqara olmaslik
3	Oila a'zolarining bir-birlarini yaxshi tushunishlari	O'quvchilar tarbiyasiga boshqa birovlarining aralashuvi
4	Mustaqil hayot kechirish	O'quvchilar dunyoqarashining torligi va nomuvofiqligi
5	Uy-joy bilan ta'minlanganlik	Nasihatlariga quloq solmaslik va kelishmovchilik
6	O'quvchilarning onglilik va ma'naviy axloqiy mavqei	O'z manfaatiga mos ishga ishlamasliklari
7	Muomala odobi	Ichish, chekish va boshqa qusurlarning mavjudligi
8	O'quvchining mehnatsevarligi	Odob qoidalariga rioya qilmaslik
9	Jamoat ishlarining to'g'ri taqsimoti	Noxush kayfiyatlar va boshqa arzimas sabablar
10	O'quvchilarning tarbiyasiga munosabatning doimiyligi	Boshqa arzimas sabablar

Yuqoridagi ijobiy omillarni rivojlantirish va salbiylarini bartaraf etish maqsadida o'quvchining ijtimoiy-madaniy muhiti, turmush tarzi, milliy ongi va o'zini-o'zi anglashi, milliy xarakteri, xulq-atvor va o'ziga xosligini chuqur o'rganadi. O'quvchilar o'rtasidagi munosabatlar asosida oilaviy qadriyatlarni rivojlantirish ular faoliyatini muvofiqlashtirish, insonparvarlashtirish uchun muayyan sharoitlarda ruhiy muhitni yuzaga keltiradi. Ularning o'zaro hurmat va ishonch, bir-birini yaxshi tushunishi, muomala odobi, onglilik va ma'naviy-axloqiy mavqeini rivojlantirishda nazariy va amaliy jihatdan tavsiyalar beradi.

O'quvchilarning bilim olishi va tarbiyalanganlik darajasini tashkil etish bilan birga kasbiy va jamoatchilik faoliyatini uyushtiradi. Ularning ibrat olishlari uchun katta yoshdagi insonlarni shaxsiy namuna qilib ko'rsatish bilan birga o'quvchilarning individual

xususiyatlari, odoblari va yaxshi tarbiyalanganlik darajasini o'rganadi. O'quvchilarning jamoat ishlariga bo'lgan munosabatlarini kuchaytirish asosida ularda mehnatsevarlik, qat'iy turish, qiyinchiliklarni yengish qobiliyati, turli vaziyatlarda o'zini ushlab turish, o'qishga qiziqishi, bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanish (adabiyot o'qish, teatr, kino, muzeylarga, ko'rgazmalarga borish, teleko'rsatuvlar ko'rish va radio eshitish, gazeta va jurnallar o'qish) kabi xususiyatlarni shakllantiradi. O'quvchilarning qarashlari, qiziqishlari va odatlarini o'rganish bilan birga ularda jismoniy madaniyat mashqlari va shaxsiy gigiena qoidalariga, salomatlik holatlariga amal qilish, o'qishga bo'lgan munosabatlarini tashkil etish, jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda faoliyat ko'rsatish kabi ishlarni amalga oshiradi.

O'qituvchi tarbiya vositalari va usullaridan foydalangan holda o'quvchilarda ziddiyat turlari va sabablarini o'rganish, profilaktika ishlarini tashkil etishga, o'zaro munosabatlar muvofiqligini ta'minlash, milliy urf-odatlar, an'analar va qadriyatlarning turmush tarzidan chuqur o'rin olish kabilarni tashkil etadi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, o'quvchilar bilan tarbiyaviy soatlarni olib borish o'qituvchi va o'quvchilarni bir-biriga yaqinlashtiradi. Tarbiyaviy jihatdan ta'sir etishning optimal yo'nalishlarini tanlash imkoniyatini beradi. Shu jihatdan ham o'quvchilarni tarbiyalashning maqsad va vazifalari, mazmuni, shakl va metodlari, sinf jamoasining ijtimoiy fikrlari va ularning yig'ilishlarida qabul qilingan qarorlari ularning shaxsini, o'quvchilar jamoasida o'tkaziladigan suhbatlar, jonli muloqotlar, ijtimoiy fikrlar, ularning faolligini rivojlantiradi.

O'quvchilar faoliyati turlicha tashkil etilishi mumkin. Uning asosiy qismi – bu bilimlarni egallash, ma'ruza, suhbat, munozara yoki seminar mashg'ulotlari, kinofilmlarni, teleko'rsatuvlarni ko'rish va muhokama qilish, ishchan o'yinlar bo'lishi, shuningdek, "Ma'rifat", "Turkiston" ro'znomalarida yoki jurnallarda chop etilgan tarbiyaga oid maqolalarni o'qishlari va muhokama qilishlari mumkin. Bunday jarayonlar o'quvchilarda fikrlar almashish, bilimlarni mustaqil egallash imkoniyatini beradi. Bunday tarbiya jarayonlari o'quvchilarning madaniyatini oshirishi bilan birga jamoani mustahkamlash va turli tashkiliy masalalarni hal etishga yordam beradi. O'quv-tarbiya ishlari jarayonida tug'ilgan bir qancha maqsad va vazifalar amalga oshiriladi. O'qituvchi va sinf rahbarlari ta'lim-tarbiya faoliyatiga oid bo'lgan dolzarb savollarni o'rganadilar va ularning samarali hal etish yo'llarini amalga oshiradilar. O'quvchilarda tejamkorlik va ehtiyotkorlik tarbiyasini to'g'ri tashkil etish, ularda har bir narsani ehtiyot qilishga odatlantiradi.

Xulosa. O'quvchilar jamoasidagi o'zaro ishonch, sadoqat, bir-birini qadriga yetishi, qaysarlik va o'zbilarmonlikka berilmasligi, har qanday razillik va pastkashlikdan, insofsizlikdan uzoq bo'lish, odamlarga pok nazar bilan qarash, ulardagi sof tuyg'u, hayo, iffat, diqqat-e'tiborli bo'lish kabilar haqidagi ma'lumotlar bilan tanishish imkoniyatini beradi.

Darhaqiqat, o'quvchilarning bir-biriga doimo e'tiborli bo'lishi, ularda o'zaro hurmat va ishonch, bir-birini tushunish, ko'nglini topish xususiyatlarini, mehr va hurmatni rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 31.12.2019 yildagi 1059-son. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. <https://lex.uz/>
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi 422-sonli "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. [//www.ziyounet.uz](http://www.ziyounet.uz)
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-sonli Qarori.
4. Imomova M. Oilada bolalarni ma'naviy axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlarning pedagogik asoslari. Ped. fan.dokt.diss. – T.:1998.-B.258
5. Ziyovuddin Rahim. Bola odobi bilan aziz. –Toshkent, 2020.
6. Ismoilova D., Mahkamov U. Allomalar merosi – milliy tarbiya asosi //Xalq ta'limi. – Toshkent, 2021.- №1. B. 110-114. (13.00.00. № 17)

SIFAT SO'Z TURKUMI VA UNING TILSHUNOSLIKDAGI AHAMIYAT

HAYDAROVA GULRUH MUXAMMADAMINOVNA

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti
kafedrası o'qtuvchisi

E-MAIL haydarovagulruh976@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-7747-1494>

OMONOVA XURSHIDABONU SHOKIR QIZI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Kirish. Tilshunoslikda so'z turkumlarining o'zaro munosabati va vazifalari til tuzilmasining o'ziga jalb qilinadi. Ana shunday muhim so'z turkumlaridan biri — sifat. Sifat predmetning rang-tus, hajm, shakl, ko'rinish, uning belgisini aniq bildiradi Sifatlar tilda otlarni baholash, hujjat belgilari, o'lchovi, shakli, rangi, mazasi va holatini ifodalash orqali nutqning mazmunini aniqligini bildiradi gapda turli sintaktik vositalarini, ma'no turlariga ko'ra farqlanishi, ot narsa va tuzilish darajasiga ko'ra turlicha shaxsiy ilmiy tadqiqot obyekti sifatida o'rganishga sabab bo'ladi. Ushbu turdagi sifatning ma'no tarkibi turlari, darajalari, otlashuvi va tuzilmalariga ko'ra tasnifi etilib, ular til tizimida o'ziga xos o'rni va ahamiyatiga ega. **Sifat** (tilshunoslikda) — predmet belgisini bildiruvchi so'zlarturkumi. Grammatikada belgi so'zi keng tushunchali bo'lib, u belgini rang-tus, hajm- shakl, ko'rinish, xususiyatga ko'ra bildiradi: qizil, keng, yoqimli va boshqa Shu xususiyatlariga ko'ra, sifatlar ma'nosiga qarab bir necha turga bo'linadi Sifat asosan otga bog'lanadi va

uning belgisini aniqlaydi. Masalan: oq ko‘ylak, kuzgi ekin, aqlli qiz, yumshoq non, o‘rtancha o‘g‘il. Bunda belgi bildiruvchi so‘z sifatlovchi, uni boshqarib kelgan ot esa sifatlanmish deyiladi. Sifat bog‘lanib kelgan ot turli so‘z o‘zgartuvchi qo‘shimchalar bilan qo‘llanish mumkin, lekin sifat o‘zgarmaydi: ko‘k qalam, ko‘k qalamning, ko‘k qalamdan kabi. Sifat gapda asosan **a) sifatlovchi-aniqlovchi vazifasini bajaradi**: Bir ozdan so‘ng yoqimli shamol esa boshladi; **b) kesim bo‘lib keladi**: Osmon tiniq. Sifat ba‘zan fe‘lga bog‘lanib, harakatning belgisini bildirishi mumkin. Bunday holda sifat ravish kabi gapda hol vazifasini bajaradi: U do‘stining yuragida kechayotgan tuyg‘ularni yaxshi tushunardi.

Sifatning ma‘no turlari:

Sifatlar ma‘no jihatdan quyidagi turlarga bo‘linadi:

- **xususiyat bildiruvchi sifatlar**: kamtarin, sho‘x, ziqna, sodda, yo‘rg‘a, mehribon;
- **holat bildiruvchi sifatlar**: keksa, badavlat, iliq, tinch, salqin, ochiq, xursand;
- **shakl ko‘rinish bildiruvchi sifatlar**: gavdali, novcha, qiyshiq, yassi;
- **rang – tus bildiruvchi sifatlar**: oq, qora, qizil, pushti;
- **hajm – o‘lchov bildiruvchi sifatlar**: keng, tor, uzun, yaqin, katta, og‘ir;
- **maza – ta‘m bildiruvchi sifatlar**: nordon, achchiq, bemaza, shirin;
- **hid bildiruvchi sifatlar**: muattar, xushbo‘y, badbo‘y;
- **o‘rin va paytga munosabat bildiruvchi sifatlar**: kechki, tonggi, kuzgi, bahorgi.

Asliy va nisbiy sifat:

Sifatlar ma‘no jihatdan bir-biridan farqlanadi. Ba‘zi bir guruh sifatlar bevosita belgi ifodalash xususiyatiga ega bo‘lsa, boshqalarida belgi tushunchasi ma‘lum bir narsaning boshqa narsaga munosabati asosida anglashiladi. Shunga ko‘ra ularni asliy va nisbiy sifatlarga ajratish mumkin.

Asliy sifat: Narsaning belgisini bevosita ifodalaydigan, belgini darajalab ko‘rsata oladigan sifat asliy sifat deyiladi. Masalan: yaxshi, katta, uzun, qisqa, oq, qora, semiz, kamtar kabi tub so‘zlar asliy sifatlardir.

Nisbiy sifat: Narsa belgisini o‘rin yoki paytga nisbatlash, boshqa narsaga o‘xshatish, chog‘ishtirish kabi ma‘nolar vositasida ifodalaydigan sifat nisbiy sifat deyiladi. nisbiy sifatlar affikslar orqali yasalgan sifatlardan tashkil topadi.

Ular ma‘no jihatdan: a) belgini biror narsaga nisbat berish bilan ifodalaydi: g‘ayratli yigit, chiroyli surat, devoriy gazeta, ko‘rpalik mato; b) belgini o‘rin va paytga nisbatlaydi: toshkentlik kishi, yerdagi olma, kuzgi shamol;

d) belgini narsaning xususiyat, holatga nisbatlaydi: ko‘ngilchanodam, chopqir ot, tirishqoq talaba.

Sifat darajalari:

Belgining oddiy darajaga ko‘ra nisbatlab, farqlanishi sifat darajalari deyiladi. Sifat darajalarining quyidagi turlari bor:

Oddiy daraja

Bir narsa belgisining boshqa narsa belgisiga nisbatlanmay ifodalanishi oddiy daraja deyiladi. Bunday sifatlar daraja bildiruvchi affikslarga ega bo'lmaydi. Masalan: yorug', yaxshi, og'ir, chaqqon, yumshoq, baland, to'g'ri.

Qiyosiy daraja belgining oddiy darajaga nisbatan ortiq yoki kam ekanligini qiyoslab ko'rsatadi. Qiyosiy darajadagi sifat asosan -roq affiksi bilan shakllanadi: kattaroq, kichikroq, ko'kroq, balandroq, mazaliroq, achchiqroq. Qiyosiy daraja, odatda, ikkita narsa, hodisa, voqea yoki holat ishtirokida hosil bo'ladi. Bunda qiyoslanayotgan narsalarning belgisi ... -ga nisbatan (qaraganda) ... - roq yoki ... -dan (ko'ra) ... roq qolipi asosida voqelanadi: Bugungi shamol kechagiga qaraganda kuchliroq. Tut terakdan pastroq. Asal shakardan ko'ra shirinroq.

Orttirma daraja belgining oddiy darajadan ortiq, yuqori ekanligini ifodalaydi. Orttirma daraja quyidagicha usullar vositasida hosil bo'ladi: **1.Fonetik usul:**

a) sifatning bosh qismi va oddiy darajadagi shaklning maxsus takroriorqali: ko'mko'k, dum-dumaloq, yam-yashil, oppa-oston, teppa-teng;

b) sifattarkibidagi unlini cho'ziq talaffuz qilish orqali: baaland, achchiq.

2.Leksik usul: a) sifat oldidan eng, juda, g'oyat, g'oyatda, nihoyatda, behad, biram, tim, naq, cheksiz kabi so'zlarni keltirish orqali: juda go'zal, behad xursand, nihoyatda baland, g'oyat minnatdor, biram yoqimli, o'ta g'irrom, o'lgiday ziqna, naqadar ulug'vor, tim qorong'u;

b) turg'un birikmalarni sifat oldidan keltirish orqali: xaddan ziyod achchiq, haddan tashqari maroqli, bahosi yo'q juvon;

v) takroriy sifatlarni ot oldidan keltirish orqali: baland-baland imoratlar, zo'r-zo'r yigitlar, hashamatli-hashamatli binolar, shirin-shirin orzular.

Bulardan tashqari, shirindan shirin, uzindan uzoq kabi morfologik ko'rsatkichlar ishtirokida ham orttirma daraja hosil qilinishi mumkin.

Ozaytirma daraja ko'proq rang-tus belgilariga xos bo'lib, belgining oddiy darajadan kamligi, pastligini ifodalaydi. Ozaytirma darajadagi sifatlar quyidagicha usullar yordamida hosil qilinadi:

1.Leksik usul. Belgining kuchsizlik darajasi sifat oldidan yarim, nim, och, xiyol, xiyla, sal, aytarli, u qadar kabi maxsus yordamchi so'zlarni keltirish yordamida hosil qilinadi: sal durust, xiyol ochiq, bir oz yaxshi, yarim qorong'u, nim pushti, xila shum, u qadar shirin emas. Bunda ba'zan-roq affiksi ishtirok etishi ham mumkin: sal g'o'rroq, xiyol kichikroq, bir oz torroq kabi.

2.Morfologik usul. Bunda darajaning kuchsizligi oddiy darajadagi sifatga quyidagi affikslarni qo'shish orqali shakllanadi:

a)–**ish** affiksi orqali: qizg'ish, sarg'ish, ko'kish, oqish;

v)–**mitir**\-**imtir** affiksi orqali: qoramtir, ko'kimtir, oqimtir;

g)–**gina**\-**kina**\-**qina** affiksi orqali: kattagina, shiringina, oppoqqina, kichikkina.

d)–**roq** affiksi qiyosiy daraja hosil qilish bilan bir qatorda, belgining kuchsizlik darajasini shakllantirishda ham ishlatiladi.

• **Sifatning otlashishi.** Sifatning otlashuvi substantizatsiya deb yuritiladi.

Sifatlar otlashganda belgini emas, otlar singari narsa yoki shaxs tushunchasini anglatadi. Sifat nutqda sifatlanmish tushirilib, uning vazifasida sifatlovchi ishlatilganda otlashadi: ko‘r (odam) tutganini qo‘ymaydi, kar (odam) eshitganini. Otlashgan sifat otlar singari kelishik, egalik, ko‘plik qo‘shimchalarini qabul qilgan holda quyidagi vazifalar bajaradi:

- a) **ega**: Yaxshi topib gapiradi, yomon qopib gapiradi;
- b) **to‘ldiruvchi**: Mardni maydonda sina;
- v) **qaratqich aniqlovchi**: Yaxshining so‘zi qaymoq, yomonning so‘zi to‘qmoq;
- Sifatlarning tuzilishiga ko‘ra turlari: Sifat tuzilishiga ko‘ra sodda, qo‘shma, juft va takroriy shakllarga ega bo‘ladi.

1.Sodda sifatlar tarkiban bitta o‘zak morfemadan iborat bo‘lgan tub va yasama so‘zlardan tashkil topadi. Shunga ko‘ra ular sodda tub va sodda yasama kabi turlarga bo‘linadi. Mazmunan doimiy belgi anglatuvchi bir o‘zakdan tarkib topgan asliy sifat soddatub sifat deyiladi. Masalan: shirin, baland, oq, uzun, chaqqon, zukko, dono. Bunday sifatlar daraja affikslari bilan qo‘llanganda ham tub sifat sanaladi: kattaroq, qoramtir, shiringina, oqish, balandroq kabi. Sifat yasovchi qo‘shimchalar vositasida turli so‘z turkumlaridan yasalgan sifat sodda yasama sifat deyiladi. Masalan: bilimli, suvsiz, kechki, ishchan, oilaviy, tirishqoq, ag‘darma.

2.Qo‘shma sifat birdan ortiq o‘zak-negizning o‘zaro qo‘shilib, bitta belgi tushunchasini anglatadigan yasama sifatlardir. Qo‘shma sifatlar qismlarining morfologik tarkibiga ko‘ra quyidagi guruhlarni tashkil etadi:

- **ot+ot**: shira kayf, sher yurak, bezbet, bedana qadam, yer osti;
- **ot+sifat**: mushtumzo‘r, mirzaquruq, nonko‘r;
- **sifat+ot**: uzun quloq, qiziqqon, sovuqqon, shum qadam, sofdil, ochko‘z;
- **sifat+sifat**: olachipor, qora to‘riq, qora qizil;
- **ravish+ot**: kamgap, hozirjavob, kamquvvat;
- **ot + -ar, -mas va -mon** qo‘shimchali sifatdash: mehnatsevar, jonkuyar, lattachaynar, nonemas, ishyoqmas, usta buzarmon, ish bilarmon;
- **ravish+sifatdash**: tezpishar, eapishar, tez oqar, cho‘rtkesar;
- **olmosh+sifat** yoki **ravish**: o‘zbilarmon, o‘zboshimcha;
- **son+ yasama sifat**: bir xonali, besh qavatli, bir so‘zli.

3. Juft sifatlar ikkita so‘zning teng bog‘lanishi asosida tuzilgan sifatlardir. Juft sifatlar tarkibi har ikkiala qismi lug‘aviy ma’noli yoki bir qismi lug‘aviy ma’noga ega bo‘lmagan so‘zlardan tuzilishi mumkin.

4. Takroriy sifatlar bir xil shaklga ega bo‘lgan so‘zlarning aynan takroridan tuziladi. Masalan: baland-baland, mayin-mayin, shirin-shirin. Ba’zi takroriy sifatlarning birinchi qismida qo‘shimchalar mavjud bo‘lishi ham mumkin: poyma- kuchaytirish, ta’kidlash uchun ishlatiladi.

Xulosa qilib aytganda, sifatlar til tizimida predmetlarning turli belgi va xossalarini ifodalashda muhim leksik vosita sifatida faol ishtirok etadi. Ular otga bog‘lanib gapda

aniqllovchi, to'ldiruvchi, hol vazifasida o'tlashgan holda ega, gapning oxirida kelsa ot kesim vazifasini, bajaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Абдурахмонов Ф., Шукуров Ш. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. Морфология ва синтаксис. Т.: Ўқитувчи, 1973.320 б.
2. Абдурахмонов Ф., Рустамов А. Қадимги туркий тил. Т.: Ўқитувчи, 1982. 168 б.
3. Haydarova, G. (2023). O 'zbek tili taraqqiyotida baynalmilal so 'zlarning ahamiyati. *UzMU xabarlari*, 1(4), 306-308.
4. Haydarova, Gulruh. (2025). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI "TA'LIM TIZIMI VA BOSHLANG'ICH TA'LIM BOSQICHINING NAZARIY, DIDAKTIK VA METODOLOGIK INNOVATSION YONDASHUVLARI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBA" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari.
- 5.M.Hamroyev, D.muhamedova,D. Shodmonqulova,X G'ulomova, Sh.Yo'dosheva. Ona tili Toshkent "Iqtisod Moliya" 2007.

JAMIYAT MA'NAVIY YUKSALISHIDA YOSH AVLOD TARBIYASINING O'RNI

Haydarova Gulruh Muxammadaminovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,
"Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti"
kafedrasida o'qituvchisi

Mohiniso Oltiboyeva Tolibjonovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Hech kimga sir emaski, har qanday davlatning tarixiy taraqqiyot yo'lidan borishi, yurtning jadal rivojlanishi, muayyan yutuqlarga erishishi, xalqning farovon bo'lishi o'sha davlatda yoshlar ta'lim-tarbiyasi va kelajagiga beriladigan e'tibor darajasiga chambarchas bog'liq. Shu ma'noda, O'zbekistonda yoshlar masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Jumladan, mamlakatimizda ham O'zbekiston Respublikasini siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-ma'naviy rivojlantirishning muhim omili bo'lgan yoshlar tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor darajasiga ko'tarilgan.

Zotan, tarbiya shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon, insonning jamiyatda yashashi uchun

zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora tadbirlar yig'indisidir. Bir so'z bilan aytganda asrlar davomida xalqimiz orzu qilib kelgan, ajdodlarimiz o'z asarlarida umid bilan tasvirlagan "Komil inson" obrazini shakllantirish uchun tarbiya ham asosiy omil, ham vosita hisoblanadi.

Ayni paytda tarbiya yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalash vositasi bo'lib, muayyan shaxs, jamoa, muayyan guruh, jamiyat, millatda jismoniy barkamollik, ruhiy, axloqiy, ma'naviy yetuklik kabi sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy ta'lim-tarbiya jarayonini ifodalovchi tushuncha hisoblanadi. Insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan ma'naviy xususiyatlarni tarbiyalash uning eng asosiy qadriyat sifatidagi mohiyatini tashkil etadigan qadimiy va abadiy qadriyatdir.

Inson va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar ma'naviy tarbiya tufayli ajdodlardan asta-sekin tadrijiy ravishda avlodlarga o'tadi.

Har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Chunki, ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning bilimi ko'payibgina qolmay, balki ma'naviy-axloqiy sifatlarining qaror topishi ham tezlashadi. Shu bois ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilmu ma'rifat, ta'lim-tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti hamda garovi, deb bilganlar.

Tarbiya yoshlarda juda ko'p ezgu fazilatlarni, jumladan vatanparvarlikni tarbiyalashdagi eng muhim omildir. Ma'rifatparvar agdodlarimizdan biri Alixonto'ra Sog'uniy o'z esdaliklarida shunday yozgan edi:

"Dunyoda yashaydigan har bir kishining eng ayamlik, qizg'anib saqlaydigan besh narsasi bordir, birinchisi- joni, keyingilari dini, moli, oilasi va ona Vatanidir"(3).

Shu boisdan mustaqillikning dastlabki yillarida fuqarolarda Vatan tuyg'usini hamda xalq, millat, Vatan manfaatini o'z manfaatlaridan ustun qo'ya olish fazilatini shakllantirish uchun ham yosh avlod ma'naviy tarbiyasiga alohida e'tibor qaratildi.

O'z o'rnida O'zbekistonning birinchi Prezidenti Islom Karimov jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishni amalga oshirishda aholining ijtimoiy-siyosiy hayotdagi ishtirokini kengaytirish haqida bejizga quyidagilarni ta'kidlamagan edi: "Bizning asosiy uzoq muddatli va strategik vazifamiz avvalgicha qoladi - bu demokratik davlat, fuqarolik jamiyati qurish jarayonlari va bozor islohotlarini yanada chuqurlashtirish, odamlar ongida demokratik qadriyatlarni mustahkamlash yo'lidan og'ishmay, izchil va qat'iyat bilan borishdir"(2).

Bu O'zbekistonda demokratik jamiyatni shakllantirish jarayonida erishilgan ijobiy natijalar fuqarolar, xususan, o'sib kelayotgan yosh avlodga berilayotgan ma'naviy tarbiyaning hayotiy, ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligining yorqin ifodasidir.

Bugungi kunda respublikamizda huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati qurish bilan bog'liq ustuvor vazifalar belgilab olindi. Mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab demokratik jamiyat barpo etish, ma'naviy tiklanish va ma'naviy yuksalishga erishish uchun tarbiya masalasiga alohida e'tibor qaratib kelinayotganligining asl sababi ham shunda.

Biz komillikni orzu qilamiz. Komillik sari intilish jarayoni eng avvalo, tarbiyadan boshlanadi. Tarbiyaning ildizi esa oilaga borib taqaladi. Oilasining hurmatini saqlash

uchun o‘zini har xil nomaqbul ishlardan tiyadi. Oiladagi tarbiya yuksak bo‘lsa, jamiyatdagi tarbiya ham jonlanib, yuksalib boraveradi.

Yuqorida qisqacha bayon etilgan fikr va mulohazalar quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini berdi:

Birinchidan, yoshlar ongida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan bo‘shliqni to‘g‘ri olib borilgan tarbiya orqaligina to‘ldirishimiz mumkin, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev ta’kidlayotganlaridek: “Tarbiya mukammal bo‘lishi uchun esa bu masalada bo‘shliq paydo bo‘lishiga mutlaqo yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi”(1).

Ikkinchidan, ta’lim va tarbiya faoliyatiga daxldor bo‘lgan har bir shaxs xalq, millat va Vatan taqdirini hal qiluvchi omil bu o‘z vaqtida, to‘g‘ri olib borilgan tarbiya ekanligini yodidan chiqarmasligi zarur;

Uchinchidan, bugun tom ma’noda milliy yuksalishga erishishni, Yangi O‘zbekistonda Uchinchi Renessansni bunyod etish eng oliyjanob maqsadimizga aylangan ekan, eng avvalo tarbiyaviy faoliyatni xolis, sidqidildan olib borishimiz lozim.

Yangi O‘zbekistonning taraqqiyoti jarayoni jamiyatning barcha jabhalari qatori ma’naviy-ma’rifiy sohasida ham jamiyatning har bir fuqarosi zimmasiga burch va mas’uliyat yuklaydi. Vatanimizdagi har kishi, xar bir ziyoli va har bir Vatan farzandi bu burchni bajarishga kirishishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “*Камолот*” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV қурултойидаги нутқи.//Халқ сўзи, 2017 йил, 30 июнь.

2. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2005 йил.-177-б.

3. Мурод Хўжа. Биз Ватанни қанчалик севамир. – Тошкент: Ўзбегим нашри,1992, №1.- 28-б.

4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 3-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006 йил. -678-б.

5. Sobirova M., Xo‘jayev M. Ma’naviy tarbiyaning tarixiy-nazariy asoslari. Darslik. Toshkent: “BOOKMANY PRINT” nashriyoti, 2024. 304 b.

OILA-EKOLOGIK TARBIYANING POYDEVORI

Norbo'tayeva Iroda Yunusovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

E-mail: iraxon030981@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0009-0008-5090-8398>

Meliqulova Zahro, Abdug'aniyeva Laylo, Bazarbayeva Hosila,

Mamatqulova Zuxra

-Boshlang'ich ta'lim 23/2 guruh talabalari

Globalashuv va ekologik muammolar ortib borayotgan hozirgi davrda bolalarning ekologik tarbiyasiga e'tibor kuchaymoqda. Odatda ekologik ta'lim, tabiiy fan, biologiya yoki geografiya fanlariga bog'liq holda olib boriladi, ammo ekologik qadriyatlarni shakllantirish imkoniyatlari yetarlicha o'rganilmagan. O'quvchilarning ekologik bilimlari, ekologik ongini, ekologik madaniyatini shakllantirish, tarbiyalash umumta'lim maktabdagi barcha fanlar doirasida olib borilishi bugungi kun zaruratidir. Bugungi globalashuv davrida ekologik muammolar insoniyat oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biriga aylangan. Atrof-muhitning ifloslanishi, iqlim o'zgarishi va tabiiy resurslarning kamayishi global miqyosda jiddiy xavf tug'dirmoqda. Shu sababli, jamiyatda ekologik madaniyatni shakllantirish va tabiati asrashga asoslangan yashash tarzini qo'llab-quvvatlash zarur. Ayniqsa, o'quvchilarda ekologik ongni rivojlantirish va ekologik mas'uliyatni tarbiyalash yosh avlod uchun katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'lim bosqichi esa shaxs kamolotining poydevori sifatida ekologik qadriyatlar va ongni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan "Tarbiya", "Tabiiy fan", "O'qish savodxonligi" fanlari bu borada samarali vositalar bo'lishi mumkin, chunki u o'quvchilarga nafaqat axloqiy qadriyatlar, balki ekologik mas'uliyatni ham o'rgatishga imkon yaratadi. Ekologik bilimlarni o'qitish, tabiatni asrash va uni muhofaza qilishga oid tushunchalarni yoshlar ongiga singdirish uchun ushbu fanlarni samarali tarzda ishlatish zarur. Ekologiya va ekologik axloqiy ta'limning nazariy asoslari, jumladan, barqaror rivojlanish va atrof-muhit muhofazasi haqida fikrlar bu mavzudagi asosiy kontseptual nuqtalarni tashkil etadi.

Oila-ekologik tarbiyaning poydevori sifatida juda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu maskanda ya'ni oilada bola dunyoni idrok eta boshlaydi, tabiatni his qiladi, o'z harakatining natijasini anglay oladi. Umumta'lim maktablarining boshlang'ich ta'lim bosqichi ham bolani dunyoni anglay boshlagan davrni o'z ichiga oladi va shuning uchun ham juda ahamiyatli bosqichdir. Ekologik tarbiya darslari faqat bilim berish emas, balki bolani mas'ul, ijobiy, ongli inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Avvalo ekologik tarbiyaning maqsadi nimalardan iborat ekanligi haqida to'xtalib o'tsak. Ekologik tarbiyaning maqsadi — o'quvchilar ongida "Men tabiatning bir bo'lagiman" degan tushunchani mustahkamlab, ularda tabiatni asrashga bo'lgan ichki ehtiyojni uyg'otishdir. Bu maqsad quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

Tabiat va inson uyg'unligi tamoyili — insonning barcha faoliyati tabiat bilan muvofiq bo'lishi lozim;

Uzluksizlik tamoyili — ekologik tarbiya maktabgacha ta'limdan boshlab, butun umr davom etadi;

Amaliy faoliyat tamoyili — ekologik bilimlar amaliy harakatlar orqali mustahkamlanadi;

Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili — har bir o'quvchining qiziqishiga, qobiliyatiga mos yondashuv;

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi — xalq an'analari va zamonaviy ilmiy yondashuvlar birlashtiriladi.

Tabiat – bu bizning uyimiz, do'stimiz va hayot manbaimiz. Bizga hayot bag'ishlagan buyuk ne'mat! Biz har kuni tabiatdan nafas olamiz, suv ichamiz, mevalar yeymiz va daraxtlar soyasida dam olamiz. Shuning uchun tabiatni asrash juda muhimdir. Bu ishni faqat katta odamlar emas, balki bolalar ham oilasi bilan birga bajarishlari kerakligi bolalarga darslar jarayonida uqtirilib borilishi, buning uchun butun oila a'zolari bir yoqadan bosh chiqarib o'z xissalarini qo'shmog'i lozim.

Oilamiz bilan tabiat haqida suhbatlashish, unga g'amxo'rlik qilishning ahamiyatini bilish va birga tabiatda sayr qilish bola qalbida tabiatga muhabbat uyg'otadi. Shu yo'l bilan kichik qadamlar bilan tabiatni asrashga hissa qo'sha olamiz. "Unutmang, tabiatni sevish va asrash – bu har birimizning vazifamiz. Oilamiz bilan birga tabiatga g'amxo'rlik qilaylik, u bizga ko'p mehr beradi!" kabi shiorlar orqali ko'ngillir harakatlari tashkil qilish kerak.

Oila- tabiatni asrashda birinchi maktab. Oila bolaga nafaqat hayotni o'rgatadi, balki tabiatga muhabbat va hurmatni ham birinchi bo'lib o'rgatadi. Bolalar oilada ota-onalarning, bobo-buvilarning atrof-muhit, tabiat haqidagi so'zlarini eshitadi, ularning tabiatga bo'lgan mehrini ko'radi. Shuning uchun oiladagi har bir a'zosining tabiatni asrashdagi harakatlari namuna bo'ladi.

Oilamiz bilan tabiatni asrashning qanday yo'llari bor?

1. Daraxt o'tqazish va bog'chdagi gullarni sug'orish.

Oilaviy daraxt ko'chatlari ekish juda foydali. Daraxtlar havoni toza va salqin qiladi, yerni ko'kartinib turadi. Bolalarga bu ishlarga yordam berish ularning tabiatga bo'lgan muhabbatini oshiradi.

2. Chiqindilarni to'g'ri tashlash va qayta ishlash.

Oilada chiqindilarni alohida yig'ish odatini shakllantirish kerak. Qog'oz, plasti va boshqa materiallarni qayta ishlash uchun alohida qutilarga solish orqali tabiatga zarar yetkazmaslik mumkin. Bolalar chiqindilarni tashlashda ehtiyot bo'lish kerakligini shunday o'rganadilar.

3. Suv va elektr energiyasini tejash.

Oilamiz suvni tejashni o'rgatadi. Masalan, qo'lni yuvganda ortiqcha suv sarflamaslik, jo'mrakni ochiq qoldirmaslik, idish yuvganda ham suvdan oqilona foydalanish. Shuningdek elektr lampochkalarini kerak bo'lmasa o'chirish ham muhim. Bu kichik odatlar tabiatni asrashga kata yorad beradi.

4. Hayvonlarga g'amxo'rlik qilish.

Hayvonlarga g'amxo'rlik qilish, ularni ovqatlantirish va himoya qilish ham tabiatni asrashni bir qismi. Bu bolalarda jonzotlarga muxabbat uyg'otadi.

5.Tabiatda ovqatlanmaslik va chiqindilar qoldirmaslik.

Oilaviy tabiatda sayohat qilganda, uni toza saqlash muhim. Chiqindi tashlamaslik, yoqimsiz odatlardan saqlanish bolalarga tabiatga hurmatni o'rgatadi.

6.Oilada tabiat haqida suhbatlashish va birga vaqt o'tkazish.

Oilada turli kitoblar o'qish, hikoyalar aytish orqali bolalarga tabiatni sevish va uni asrashni o'rgatadi.

7. Oilada oilaviy ichki tartib-intizom qoidalarini ishlab chiqish.

Atrof-muhitga, suvni va elektr energiyasini tejash bo'yicha qoidalar belgilash, tartib-intizom, namuna bo'lish, ko'rsatmalar berish ham o'z samarasini beradi.

Har bir oilada har bir a'zo o'z xissasini qo'shsa, tabiatni asrashga katta natijaga erishish mumkin. Jamiyatdagi har bir a'zo tabiatga birgalikda e'tibor berishsa yer yuzi yanada toza, go'zal va barqaror bo'ladi. Bu nafaqat ekologik ongni shakllantiradi, balki o'quvchilarning ijtimoiy mas'uliyatini ham oshiradi. Tabiatni asrash- bu kelajak avlodga sog'lom va go'zal duyo qoldirishimizdir.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK BILIMLARNI SHAKLLANTIRISH

Norbo'tayeva Iroda Yunusovna

ChDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrasida o'qituvchisi

Kirish. Bugungi globallashuv davrida ekologik muammolar insoniyat oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biriga aylangan. Atrof-muhitning ifloslanishi, iqlim o'zgarishi va tabiiy resurslarning kamayishi global miqyosda jiddiy xavf tug'dirmoqda. Shu sababli, jamiyatda ekologik madaniyatni shakllantirish va tabiatchilikka asoslangan yashash tarzini qo'llab-quvvatlash zarur. Ayniqsa, o'quvchilarda ekologik ongni rivojlantirish va ekologik mas'uliyatni tarbiyalash yosh avlod uchun katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'lim bosqichi esa shaxs kamolotining poydevori sifatida ekologik qadriyatlar va ongni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. "Tarbiya" fani bu borada samarali vosita bo'lishi mumkin, chunki u o'quvchilarga nafaqat axloqiy qadriyatlar, balki ekologik mas'uliyatni ham o'rgatishga imkon yaratadi. Ekologik bilimlarni o'qitish, tabiatni asrash va uni muhofaza qilishga oid tushunchalarni yoshlar ongiga singdirish uchun ushbu fanni samarali tarzda ishlatish zarur. Ekologiya va ekologik axloqiy ta'limning nazariy asoslari, jumladan, barqaror rivojlanish va atrof-muhit muhofazasi haqida fikrlar bu mavzudagi asosiy kontseptual nuqtalarni tashkil etadi. Ayni paytda ekologik bilimlarni boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fani orqali o'rgatish masalasi ilmiy izlanishlar doirasida yetarlicha o'rganilmagan. Avvalgi tadqiqotlar ekologik ta'limning ilmiy va amaliy jihatlarini, asosan, tabiiy fanlar doirasida ko'rib chiqqan. "Tarbiya" fani doirasida esa ekologik tarbiya uslublari va

metodlarini qo'llashga oid tadqiqotlar cheklangan. Ushbu maqola aynan shu bo'shliqni to'ldirishni maqsad qilgan bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ongni shakllantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar, uslublar va vositalarni tahlil qilishni ko'zda tutadi. Tadqiqotda sifatli va miqdoriy tadqiqotlar usullari qo'llaniladi. Interaktiv o'qitish usullari, jumladan, rolli o'yinlar va amaliy mashg'ulotlar orqali ekologik qadriyatlarni mustahkamlashda ijobiy yutuqlarga erishilishi kutilmoqda. Ushbu tadqiqot ekologik bilimlarni boshlang'ich ta'limda muvaffaqiyatli integratsiya qilish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi hamda bu yo'nalishda ta'lim tizimida kengroq o'zgarishlar qilish zaruratini asoslaydi. Bugungi globallashuv davrida ekologik muammolarni hal qilish insoniyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biridir. Ta'lim jarayonida yosh avlodni ekologik ongli, tabiatni asrab-avaylaydigan, uni kelajak uchun muhofaza qiladigan shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonlik darslari o'quvchilarga nafaqat til va nutq ko'nikmalarini, balki ekologik tarbiyani ham singdirish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Ekologik tarbiya bo'yicha o'tkazilgan ilmiy izlanishlar ko'rsatadiki, o'quvchilarda ekologik bilimlarni shakllantirish ularning shaxsiy rivojlanishida, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishida va barqaror kelajakni qurishda muhim omil hisoblanadi. Masalan, UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan "Education for Sustainable Development" konsepsiyasida ekologik bilimlarni har bir ta'lim bosqichiga integratsiya qilish zarurligi alohida ta'kidlanadi. Milliy pedagog olimlarimiz ham savodxonlik darslarida ekologik mazmundagi matnlarni keng qo'llash, ularni tahlil qilish, amaliy topshiriqlar bilan boyitish orqali samarali natijaga erishish mumkinligini qayd etadilar. Olimlar, mustaqil tadqiqotchilar olib borgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, savodxonlik darslarida ekologik mazmundagi materiallardan foydalanish o'quvchilarning bilim darajasini sezilarli oshirdi. O'quvchilarning tabiatga bo'lgan munosabati ijobiy tomonga o'zgardi, ular atrof-muhitni muhofaza qilishga oid oddiy amaliy harakatlarni (axlatni to'g'ri tashlash, daraxt ekish, suvni tejash) muntazam bajarishga odatlandi. Xalqaro tajriba bilan qiyoslash shuni ko'rsatadiki, ko'plab mamlakatlarda savodxonlik darslarida ekologik tarbiya integratsiyalashgan holda olib boriladi va natijalar yuqori samaradorlikni ko'rsatmoqda.

Rejalashtirilayotgan darslarda ekologik holatlarning, masalan, daraxt ekish, chiqindilarni ajratish, suvni tejash kabi faoliyatlarning muhokamasi o'quvchilarning qiziqishini oshirishi va ularni ekologik muammolarga jiddiy yondashishga undashi kutilmoqda. Bu yondashuvlar o'quvchilarda ekologik mas'uliyatni shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Rejada turuvchi rol o'yinlari va dramatizatsiya, xususan, "Tabiat do'sti bo'laylik" yoki "Chiqindilar sarguzashti" kabi sahna ko'rinishlari orqali ekologik mavzular chuqurroq yoritilishi va o'quvchilarning hissiy-ijodiy ishtirokini kuchaytirishi mo'ljallangan. Shuningdek, o'quvchilarning ekologik muammolar bilan bevosita bog'lanishi, ularni qiziqarli shaklda o'rganishiga imkon yaratiladi. Rejalashtirilayotgan amaliy mashg'ulotlar daraxt ekish, gul ekish, maktab hovlisini tozalash orqali o'quvchilarda ekologik mas'uliyatni kuchaytirish va tabiatga nisbatan mehr muhabbatni shakllantirish ko'zda tutilgan. Bundan tashqari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, jumladan video lavhalar, interaktiv topshiriqlar va onlayn o'yinlar yordamida ekologik

bilimlar samarali o'zlashtirilishiga erishiladi. Ushbu vositalar o'quvchilarga ekologik mavzularni o'z vaqtida, qiziqarli va mazmunli tarzda o'rganish imkonini beradi. Natijada, bu metodlar ekologik ta'lim samaradorligini oshirishga va o'quvchilarda ilg'or o'quv strategiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi kutilmoqda. "Tarbiya" fani asosida o'quvchilarning ekologik ongini shakllantirishda qo'llanilgan usullar va ulardan kutiladigan samaradorligi. Qo'llanilishi № rejalashtirilgan metodlar Tavsifi Amalga oshirilishi kutilayotgan faoliyatlar 1 Interaktiv usullar O'yin, suhbat, savol-javob orqali o'rgatish Kutilgan natija Ekologik o'yinlar, "savol-javob" darslari 2 Sahnalashtirish va rolda Rol o'yinlari va dramatizatsiya Ekologik tushunchalarni faol o'zlashtirish chiqish orqali ta'sir o'tkazish 3 Amaliy mashg'ulotlar Bevosita ishtirok orqali "Tabiat do'sti bo'laylik", "Chiqindilar sarguzashti" Ekologik masalalarni hissiy va ijodiy anglash Ekologik mas'uliyat va o'rganish 4 Video, testlar, onlayn Axborot texnologiyalaridan foydalanish Daraxt ekish, gul ekish, maktab hovlisini tozalash tabiatga mehr shakllanishi o'yinlar orqali interaktiv o'qitish Videodarslar, interaktiv topshiriqlar Zamonaviy bilimlarni samarali o'zlashtirish Tajriba natijalari, ekologik ta'limni boshlang'ich sinf o'quvchilariga samarali tarzda yetkazishda zamonaviy pedagogik usullarni qo'llashning ahamiyatini yana bir bor ta'kidladi. Hozirgi kunda ekologik masalalarni faqatgina ekologiya yoki tabiiy fanlar doirasida o'rgatish cheklangan. Ekologik ta'limni boshqa fanlar bilan integratsiya qilish orqali o'quvchilarda ekologik ongni va mas'uliyatni har tomonlama rivojlantirish mumkin. Masalan, tarix, geografiya, san'at va boshqa fanlar orqali ekologik qadriyatlarni o'rgatish yangi yondashuvlarni ta'minlashi mumkin. Kelajakda ekologik ta'limning boshlang'ich ta'lim tizimida to'liq integratsiya qilinishi uchun pedagogik metodlarni optimallashtirish, darslarni o'quvchilarga moslashtirish va texnologiyalardan kengroq foydalanish zarur. O'quvchilarga ekologik bilimlarni qiziqarli va samarali tarzda yetkazish uchun interaktiv texnologiyalarni, virtual laboratoriyalarni va onlayn platformalarni kengroq qo'llash muhim ahamiyatga ega. Bu nafaqat ekologik ta'limni o'rganishni qiziqarli qiladi, balki o'quvchilarning bilimlarini yanada chuqurlashtiradi. Shu bilan birga, ekologik ta'limni keng miqyosda tarqatish va jamiyatda ekologik ongni oshirish uchun ilmiy-amaliy tadqiqotlar va pedagogik tajribalar asosida yangi metodlarni ishlab chiqish talab etiladi. Tadqiqotda ta'kidlanganidek, ekologik ta'limning samarali integratsiyasi va kengayishi uchun metodologik yondashuvlar va pedagogik innovatsiyalarni rivojlantirish zarur. Bu o'quvchilarni ekologik muammolarga qarshi turishga tayyorlashda muhim qadam bo'ladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, "Tarbiya", "O'qish savodxonligi" fanlarini o'qitish jarayonida ekologik bilimlarni shakllantirish o'quvchilarda ekologik ongni rivojlantirishda samarali bo'lishi, ularni mas'uliyatli va ongli fuqarolar sifatida tarbiyalashga katta hissa qo'shishi mumkin. Ekologik mas'uliyatni boshlang'ich ta'limda shakllantirish orqali o'quvchilarni tabiatga hurmat bilan qarashga, uning resurslarini tejashga va atrof-muhitni asrashga undash mumkin. O'quv dasturlariga ekologik tarbiya bo'yicha maxsus bo'limlar kiritish va ekologik mas'uliyatni ta'lim jarayoniga integratsiyalash uchun ilg'or pedagogik metodlarni qo'llashning ahamiyati yaqqol ko'rinadi. Bu usullar o'quvchilarda ekologik bilimlarni faol o'zlashtirish, ular bilan amaliy shug'ullanish va ekologik muammolarni hal etishda ijodiy yondashuvlarni rivojlantirishga

yordam beradi. Shu bilan birga, tadqiqotda ekologik ta'limning samaradorligini oshirish uchun yangi metodologik yondashuvlarni ishlab chiqish, ekologik bilimlarni kengaytirishga qaratilgan maxsus o'quv kurslari va materiallar yaratishga ehtiyoj borligi ta'kidlanadi. O'quvchilarga ekologik muammolarni hal qilishda ko'proq interaktiv va amaliy metodlarni joriy etish, shuningdek, ekologik fanlar va boshqa fanlar orasida integratsiyalashgan darslar tashkil etish zarur. Bu nafaqat ekologik ongini shakllantiradi, balki o'quvchilarning ijtimoiy mas'uliyatini ham oshiradi. Kelajakda ushbu soha bo'yicha chuqurroq nazariy va amaliy tadqiqotlar o'tkazish, ekologik ta'limning boshlang'ich ta'lim tizimida muvaffaqiyatli integratsiyasi uchun pedagogik jarayonlarni takomillashtirish zarur. Bu, shuningdek, ekologik madaniyatni jamiyatda keng tarqatish va bolalar ongida ekologik mas'uliyatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlar ekologik ta'limni kengaytirish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish va ekologik tarbiyani rivojlantirishda yangi imkoniyatlarni ochadi. Ekologik ta'limni samarali tashkil etish bolalarning ekologik ongini yanada mustahkamlashga va kelajakda ularni atrof-muhitni asrashga mas'uliyatli va ongli fuqarolar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, «2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi». Toshkent, 2022 r.
- [2] Z. Alimova, «Axborot texnologiyalarining ekologik tarbiyadagi o'rni», Ilm Va Taraqqiyot, вып. 3, 2021.
- [3] D. Sultonova, Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik tarbiya berish metodikasi. Andijon: O'qituvchi, 2020.
- [4] O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi, «Boshlang'ich sinflar uchun "Tarbiya" fani o'quv dasturi». Toshkent, 2020 r.
- [5] N. G'ulomov va M. Rahimova, Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent: TDPU, 2021. 2017.
- [6] UNESCO, Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris,
- [7] Z. Turg'unova, Ekologik ta'lim va tarbiya asoslari. Buxoro: BDU nashriyoti, 2020.
- [8] G. Nuraliyeva, Ekologik tarbiyaning nazariy asoslari. Toshkent: TDPU, 2019.
- [9] Sh. Qodirov, Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi. Toshkent: Universitet, 2017.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SIFAT O'QITISH METODIKASI

Norbo'tayeva Iroda Yunusovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti

kafedrası o'qituvchisi

E-mail: iraxon030981@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0009-0008-5090-8398>

Madrimova Maryamjon Mars qizi ,

Abdullayeva Shahzoda Dilshod qizi,

Muxitdinova Zohirabegim Muhammadjon qizi

Boshlang'ich ta'lim 23/ 3-guruh talabalari

Hozirgi kunda yosh avlod tarbiyasiga, berilayotgan ta'lim sifatiga katta e'tibor berilmoqda. Kelajak avlodni jismonan baquvvat, sog'lom, ruhan tetik va ma'naviy jihatdan barkamol etib tarbiyalash pedagoglar oldiga muhim vazifalarni qo'yimoqda. Shu bilan bir qatorda o'qituvchining faoliyati va bilim saviyasiga ham alohida e'tibor berilmoqda. Bugungi kundagi zamonaviy sharoitda davlat innovatsion imkoniyatlarini shakllantirishda asosiy vazifa o'qituvchilar zimmasiga yuklatilmoqda. Boshlang'ich sinflarda sifat so'z turkumini o'rganish tizimi o'quv materialini leksik va grammatik tomondan izchillik bilan boyitib, murakkablashtirib borishni ko'zda tutadi. Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim-inson hayotida egallaydigan bilimlar olamining poydevori sifatida qaraladi. Kelajakda o'rganiladigan fanlarga, umuman bolaning o'qish faoliyatiga qiziqishi aynan uning ilk o'qituvchisiga va bu davrda egallagan savodxonligiga bog'liqdir. Ilgari boshlang'ich sinflarda o'quvchi asosan o'qish, yozish, fan doirasidagi dastlabki bilimlarni o'zlashirishi kerak deb qaralgan bo'lsa, bugungi kunda o'quvchini fikrlashga, faollikka, o'z ustida ko'proq ishlab mustaqillikni rivojlantirishga va bilimlarni mantiqiy jihatdan mukammal egallashga undovchi ta'lim jarayonining muhim bosqichi sifatida yondashilmoqda. 1995-yildan boshlab pedagogika institutlari qoshida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari tayyorlaydigan fakultetlar ochila boshlandi. K.D.Ushinskiy boshlang'ich maktab o'quv predmetlari tizimida ona tiliga katta ahamiyat berib, uni markaziy va yetakchi predmet hisoblagan. O'quvchilar savod o'rgatish davridan boshlab, to 4-sinfga qadar belgi bildiruvchi so'zlarning-sifatning leksik va grammatik ma'nolarini boshlang'ich sinf ona tili dasturi hajmida o'rganadilar. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirish eng muhim masalalardan biridir. O'quvchilar savod o'rgatish davrida belgi bildirgan so'zlarning ma'nolarini o'qituvchining "Bu qanday hajmdagi olma?", "Mazasi qanday olma?", "Qanday rangdagi olma?" kabi savollari asosida kuzatish va fikrlash orqali amaliy olib boradilar. "Metod" so'zi yunoncha "tadqiqot, maqsadga erishish yo'li" deganidir. Metod- eng umumiy ma'noda-maqsadga erishish usuli, ma'lum tarzda tartibga solingan faoliyat. Insoniyatning dunyoni o'rganishida dastlab qo'llanilgan metodlar og'zaki (verbal) metodlar bo'lib, u metodlar tizimida yetakchi

o'rin egallaydi. Sifat turkumini, umuman, s o'z turkumlarini o'rganish jarayonida asosiy maqsad o'quvchi lug'at zahirasini boyitish va so'zdan nutq jarayonida amaliy foydalana bilish ko'nikmasini hosil qilish bo'lmog'i kerak. Boshlang'ich sinflarda sifat tushunchasini shakllantirish uchun uning ma'nolarini aniqlash talab etiladi.[2]

Sifat so'z turkumini o'qitishning nazariy asoslari. Sifat so'z turkumi predmetning belgisini ifodalovchi so'zlar sifatida bolalarning dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki ularning yordamida o'quvchilar atrofdagi narsalarni aniqlab, ularning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishga erishadilar. Dars davomida kundalik hayotdan olingan real vaziyatlar va misollar keltirilishi, shu bilan birga semantik mazmun va grammatik tuzilishning chuqur tahlil qilinishi o'quvchilarga sifatning oddiy, orttirma va qiyosiy shakllarini mukammal o'zlashtirish imkoniyatini beradi. Bunday yondashuv orqali o'quvchilar nafaqat grammatik bilimlarni mustahkamlab, balki tilga bo'lgan umumiy qiziqishini oshirish va mantiqiy taqqoslash qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Boshlang'ich sinflarda sifatni o'qitish metodlari O'qitish jarayonida metodlarning to'g'ri tanlanishi o'quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga imkon yaratadi, chunki ularning faol ishtirok etishi orqali bilimlarni amaliy tarzda mustahkamlash ta'minlanadi. Masalan, interfaol metodlar – klaster, aqliy hujum, rolli o'yinlar va musobaqalar – yordamida o'quvchilar mavzuga qiziqish bilan jalb qilinadi va o'z fikrlarini mustaqil ravishda ifoda etishga undaladi. Shu bilan birga, ko'rgazmali metodlar yordamida rangli rasm, diagramma, video materiallar va jadvallar orqali sifat so'zlarining grammatik va semantik jihatlarini aniqroq tushuntiriladi, bu esa mavzuni yanada tez va samarali o'zlashtirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, o'yinli metodlar, masalan “Sifatni top” yoki “Sifatli ta'rif ber” kabi didaktik mashg'ulotlar, darsni interaktiv va qiziqarli qilib, o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rag'batlantiradi. Sifat mavzusini mustahkamlashga oid mashg'ulotlar Sifat mavzusini chuqurroq o'zlashtirish va mustahkamlash maqsadida, o'quvchilarga ko'p qirrali mashg'ulotlar o'tkaziladi, bu esa nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan boyitishga yordam beradi. Masalan, matn bilan ishlash topshiriqlari doirasida o'quvchilarga sifat so'zlari ishtirokidagi turli matnlar berilib, ulardan sifatlarini aniqlash, ularni ajratib ko'rsatish va tahlil qilish talab etiladi, bu esa mavzu bo'yicha ularning fikrlash darajasini oshiradi. Shuningdek, savol-javob usuli orqali o'qituvchi o'quvchilarga sifat so'zlari haqida savollar berib, ularning tahliliy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, natijada o'quvchilar mavzuni mustaqil tarzda qayta ifoda etishni o'rganadilar. Ijodiy yozma mashqlar, masalan, “Mening sevimli faslim” yoki “Gul bog'idagi go'zallik” mavzulari asosida yozilgan insho va hikoyalar, o'quvchilarga sifat so'zlarini amaliy qo'llash imkoniyatini berib, ularning ijodkorligini oshiradi. Bundan tashqari, darslarni boshqa fanlar (san'at, tabiat, matematika) bilan integratsiyalashgan holda o'tkazish, o'quvchilarning bilim doirasini kengaytirish va ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.[4]

Sifatni o'rganish metodikasi uning lingvistik xususiyatlariga asoslanadi. Sifat predmetning belgisi (rangi, hajmi, shakli va ko'rinishi, maza-ta'mi, xarakterxususiyati, hidi, vazni, o'rin va paytgacha munosabati)ni bildiradi. Sifatning leksik ma'nosi uni ot bilan bog'liq holda o'rganishni talab qiladi. Sifatni tushunish uchun 1- sinfdanoq o'quvchilar e'tibori sifatning otga bog'lanishini aniqlashga qaratiladi. O'quvchilar predmetning belgisini

aytadilar, ularda so‘roq yordamida gapda so‘zlarning bog‘lanishini aniqlash ko‘nikmasi o‘stiriladi, ya‘ni ular gapdagi sifat va otdan tuzilgan so‘z birikmasini ajratadilar (atama aytilmaydi). Keyingi sinflarda bu bog‘liqlik aniqlashtiriladi. Shunday qilib, sifatning semantik-grammatik xususiyatlari sifat ustida ishlashni leksik va grammatik (morfologik va sintaktik) ravishda olib borishni talab etadi.

Boshlang‘ich sinflarda Sifat mavzusi quyidagi izchillikda o‘rganiladi:

1) sifat bilan dastlabki tanishtirish (I, II sinf);

2) sifat haqida tushuncha berish (III sinf);

3) shu grammatik mavzu bilan bog‘liq holda ayrim sifatning yozilishini o‘zlashtirish (IV sinf).

Sifat bilan (atamasiz) dastlabki tanishtirish (birinchi bosqich) sifatning leksik ma‘nosi va so‘roqlari ustida kuzatish o‘tkazishdan boshlanadi. Predmetning belgilari xilma-xil bo‘lib, uni rangi, mazasi, shakli, xil-xususiyatlari tomonidan tavsiflaydi. Shunday ekan, sifat tushunchasini shakllantirish uchun uning ma‘nolarini aniqlash talab etiladi. O‘qituvchi predmetni yoki uning rasmini ko‘rsatadi, o‘quvchilar uning belgilarini aytadilar va yozadilar. Masalan, (qanday?) olma - qizil, shirin, yumaloq olma; (qanday?) ip - uzun, ko‘k ip. Albatta, suhbat asosida o‘quvchilar olma, ip so‘zlari nima? so‘rog‘iga javob bo‘lib, predmet nomini bildirishi, qizil, shirin, yumaloq kabi so‘zlar qanday? so‘rog‘iga javob bo‘lib, predmetning belgisi (rangi, mazasi, shakli)ni bildirishini aniqlaydilar.[1]

Maqolada boshlang‘ich sinflarda sifat so‘z turkumini o‘qitishning nazariy va amaliy jihatlari keng yoritilib, interfaol, ko‘rgazmali va o‘yinli metodlarning qo‘llanilishi orqali o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga erishilishi ta‘kidlandi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar va qo‘shimcha didaktik materiallar yordamida darslarni boyitish orqali o‘quvchilarning grammatik bilimlari, so‘z boyligi va mantiqiy tafakkuri sezilarli darajada rivojlanishi aniqlandi. Natijada, maqola nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki amaliy qo‘llanma sifatida ham foydalanish uchun qulay sharoit yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Avliyakov N.X., Namozova N.J. Muammoli o‘qitish texnologiyalari. - T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2008. - 80 b

2. Shabatova Rabig‘a Janasbay qizi. Boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarida so‘z turkumlarini o‘rgatishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi. Journal of Advanced Research and Stability .www.sciencebox.uz/

3. Narimanova Mahliyo, Akramova Zuhra. Boshlang‘ich sinflarda sifat so‘z turkumini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanish

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta‘lim to‘g‘risida"gi qonuni, 2020 yil.

5. Xodjiev A. "Ona tili va adabiyot o‘qitish metodikasi", Toshkent, 2018.

6. Jo‘raev N. "Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitish texnologiyalari", Toshkent, 2019

YOSH AVLODGA ATROF-MUHITNI O'RGATISH YO'LLARI

Norbo'tayeva Iroda Yunusovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

E-mail: iraxon030981@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0009-0008-5090-8398>

Atadjanova Sayyora Sarvar qizi, Abdukarimova Shaxzoda Said qizi

Suvonova Gulshirin –ChDPU talabalari

Insoniyat tarixiga nazar tashlaganda, tabiat har doim uning yashash manbai, hayotiy ehtiyojlarining asosi bo'lib kelgan. Ammo texnologiyalar rivoji, sanoatlashtirish jarayonining jadallashuvi, urbanizatsiya va demografik o'sish natijasida atrof-muhit muammolari keskin tus oldi. Shu bois XXI asrda ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ekologik tarbiya oldingi o'ringa chiqdi.

Ekologik tarbiya – bu shaxsda tabiatga nisbatan ehtiyotkorlik, mas'uliyat, insonparvarlik, tejamkorlik va estetik munosabatni shakllantirishga yo'naltirilgan uzluksiz ta'lim-tarbiya jarayonidir. U nafaqat bilim berish, balki insonning ruhiy-ma'naviy dunyosini shakllantirishga qaratilgan faoliyatdir.

Ekologik tarbiyaning maqsadi — o'quvchilar ongida “men tabiatning bir bo'lagiman” degan tushunchani mustahkamlab, ularda tabiatni asrashga bo'lgan ichki ehtiyojni uyg'otishdir. Bu maqsad quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

Tabiat va inson uyg'unligi tamoyili — insonning barcha faoliyati tabiat bilan muvofiq bo'lishi lozim;

Uzluksizlik tamoyili — ekologik tarbiya maktabgacha ta'limdan boshlab, butun umr davom etadi;

Amaliy faoliyat tamoyili — ekologik bilimlar amaliy harakatlar orqali mustahkamlanadi;

Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili — har bir o'quvchining qiziqishiga, qobiliyatiga mos yondashuv;

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi — xalq an'analari va zamonaviy ilmiy yondashuvlar birlashtiriladi.

Shu bilan birga, ekologik tarbiya jarayonida o'quvchi nafaqat tabiatni biladi, balki o'zini ham tabiat tizimining faol ishtirokchisi sifatida his qiladi.

1.2. Ekologik tarbiya mazmuni va metodik asoslari

Ekologik tarbiya mazmuni o'quvchining yoshi, psixologik xususiyati va ijtimoiy muhitiga mos tarzda shakllanadi. Boshlang'ich sinflar uchun ekologik tarbiya quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

Tabiat hodisalarini kuzatish va tahlil qilish;

O'simlik va hayvonot dunyosini asrash;

Suv, havo va tuproq tozaligini saqlashga oid bilimlar;

Tabiat ne'matlaridan oqilona foydalanish;

Atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash.

Metodik jihatdan ekologik tarbiya jarayoni o'quvchilarni faollashtiruvchi interfaol metodlar orqali tashkil etiladi. Quyidagilar shular jumlasidandir:

Kuzatuv metodi – o'quvchilar o'simliklar o'sishini, fasllarning almashinishini, hayvonlarning hayotiy jarayonlarini bevosita kuzatadilar.

Amaliy faoliyat – maktab hovlisini tozalash, daraxt ekish, chiqindilarni saralash orqali ekologik mas'uliyat hosil qilinadi.

Suhbat va munozara – ekologik muammolarni muhokama qilish orqali tanqidiy fikrlash rivojlanadi.

O'yin va sahna ko'rinishlari – bolalarda tabiatga mehr uyg'otadi.

Multimedia vositalari – ekologik videolar, virtual sayohatlar, onlayn viktorinalar o'quv jarayonini qiziqarli qiladi.

Shuningdek, ekologik tarbiya jarayonida integratsiya muhim rol o'ynaydi. Tarbiya darslari "O'qish", "Tabiiy fan", "Texnologiya" va "Tasviriy san'at" fanlari bilan bog'lanib o'tilsa, o'quvchi ekologiyani turli yo'nalishlarda tushunadi.

Masalan, "Tabiiy fan" fanida bola daraxtlarning ahamiyatini o'rganadi, "Tasviriy san'at"da esa ularni tasvirlaydi, "Texnologiya" darsida esa daraxt ko'chatini qanday ekishni o'rganadi. Bu jarayonning o'zaro uzviyligi ekologik tarbiyani chuqurlashtiradi.

1.3. Ekologik tarbiya va milliy qadriyatlar o'rtasidagi bog'liqlik

O'zbek xalqining qadimiy an'analarida tabiatga mehr, ehtirom, uni asrash g'oyasi chuqur ildiz otgan. "Daraxt ekkan odam savob oladi", "Yerni avayla – noning mo'l bo'ladi", "Suvni toza saqla – hayot toza bo'ladi" kabi maqollar ekologik madaniyatning xalq og'zaki ijodidagi ifodasidir.

Shuning uchun ekologik tarbiya jarayonida o'quvchilarga xalq qadriyatlarini singdirish, tabiat haqidagi xalq og'zaki ijod namunalari orqali milliy o'zlikni anglatish muhimdir. O'quvchilar xalq qo'shiqlari, maqollar, ertaklar orqali tabiatni sevishta o'rganadilar.

Masalan:

"Bulbul va gul" ertagi orqali bolalar go'zallik va noziklikni anglaydilar;

"O'rmon farzandlari" hikoyasi orqali tabiatni himoya qilish zarurligini biladilar;

"Toza suv – hayot manbai" mavzusidagi suhbat orqali suvning qadriyat sifatidagi ahamiyati o'rgatiladi.

Ekologik tarbiya milliy ruh va zamonaviy ekologik ong uyg'unligida olib borilsa, u yanada samarali bo'ladi.

1.4. Ekologik tarbiya tizimini rivojlantirishda xalqaro tajriba

Dunyoning ko'plab mamlakatlarida ekologik ta'lim va tarbiya davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

Masalan:

Finlyandiyada har bir maktabda "Tabiat laboratoriyasi" mavjud bo'lib, o'quvchilar haftada kamida bir kun tabiatda dars o'tadilar;

Yaponiyada ekologik tarbiya "tozalik madaniyati" konsepsiyasiga asoslangan — bolalar maktabni o'zlari tozalashadi, chiqindilarni ajratishadi;

Germaniyada ekologik tarbiya integratsiyalashgan holda o‘qitiladi, ya’ni har bir fan ekologik mazmunga ega;

Janubiy Koreyada esa ekologik ta’lim “barqaror rivojlanish” dasturlari bilan bog‘langan bo‘lib, bolalar ekologik loyihalarda ishtirok etishadi.

O‘zbekiston ham bu borada sezilarli yutuqlarga erishmoqda. So‘nggi yillarda “Yashil makon”, “Toza havo”, “Yashil energiya” kabi loyihalar, maktablarda “Ekologik to‘garaklar” tashkil etilishi ekologik tarbiyaning amaliy ifodasidir.

Shuning uchun ekologik tarbiya jarayonida o‘quvchilarga xalq qadriyatlarini singdirish, tabiat haqidagi xalq og‘zaki ijod namunalari orqali milliy o‘zlikni anglatish muhimdir. O‘quvchilar xalq qo‘shiqdari, maqollar, ertaklar orqali tabiatni sevishga o‘rganadilar.

Masalan:

“Bulbul va gul” ertagi orqali bolalar go‘zallik va noziklikni anglaydilar;

“O‘rmon farzandlari” hikoyasi orqali tabiatni himoya qilish zarurligini biladilar;

“Toza suv – hayot manbai” mavzusidagi suhbat orqali suvning qadriyat sifatidagi ahamiyati o‘rgatiladi.

Ekologik tarbiya milliy ruh va zamonaviy ekologik ong uyg‘unligida olib borilsa, u yanada samarali bo‘ladi.

1.4. Ekologik tarbiya tizimini rivojlantirishda xalqaro tajriba

Dunyoning ko‘plab mamlakatlarida ekologik ta’lim va tarbiya davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

Masalan:

Finlyandiyada har bir maktabda “Tabiat laboratoriyasi” mavjud bo‘lib, o‘quvchilar haftada kamida bir kun tabiatda dars o‘tadilar;

Yaponiyada ekologik tarbiya “tozalik madaniyati” konsepsiyasiga asoslangan — bolalar maktabni o‘zlari tozalashadi, chiqindilarni ajratishadi;

Germaniyada ekologik tarbiya integratsiyalashgan holda o‘qitiladi, ya’ni har bir fan ekologik mazmunga ega;

Janubiy Koreyada esa ekologik ta’lim “barqaror rivojlanish” dasturlari bilan bog‘langan bo‘lib, bolalar ekologik loyihalarda ishtirok etishadi.

O‘zbekiston ham bu borada sezilarli yutuqlarga erishmoqda. So‘nggi yillarda “Yashil makon”, “Toza havo”, “Yashil energiya” kabi loyihalar, maktablarda “Ekologik to‘garaklar” tashkil etilishi ekologik tarbiyaning amaliy ifodasidir.

2.1. Tarbiya darslarida ekologik yo‘nalishning pedagogik ahamiyati

Boshlang‘ich ta’lim – bu inson shaxsining shakllanishida eng mas’ul bosqichdir. Shu davrda bola o‘zining axloqiy, estetik, ma’naviy, aqliy va jismoniy jihatdan rivojlanish poydevorini yaratadi. Ekologik tarbiya esa bu jarayonning ajralmas tarkibiy qismi sifatida, bolani tabiatga mehrli, mas’uliyatli va ongli inson etib tarbiyalaydi.

Tarbiya darslarida ekologik yo‘nalishning asosiy vazifasi — bolalarning tabiat haqidagi bilimlarini kengaytirish bilan birga, ularni “tabiatni asrash – inson burchi” degan tushunchaga olib kelishdir.

Pedagogik nuqtayi nazardan qaraganda, ekologik tarbiya:
o'quvchilarda kuzatuvchanlik va tafakkurni rivojlantiradi;
mas'uliyat va javobgarlik tuyg'usini shakllantiradi;
mehnatsevarlik va tozalik odatlarini hosil qiladi;
vatanparvarlik va insonparvarlik tuyg'ularini mustahkamlaydi.

Ekologik tarbiyani boshlang'ich ta'limga singdirish orqali o'qituvchi bolani tabiatning bir qismi sifatida anglashga, har bir harakatining ekologik oqibatini o'ylashga o'rgatadi. Masalan, suvni isrof qilmaslik, daraxt shoxini sindirmaslik, chiqindini to'g'ri joyga tashlash kabi oddiy harakatlar kelgusida ulkan madaniyatni shakllantiradi.

2.2. Boshlang'ich sinflarda ekologik tarbiya berishning samarali metodlari

Ekologik tarbiya jarayonida darsning shakli va metodlari bolaning yosh xususiyatlariga mos bo'lishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ko'rgazmalilik, harakat, o'yin, his-tuyg'u orqali o'rganish eng samarali hisoblanadi. Quyida asosiy metodlar keltirilgan:

1. Kuzatuv metodi

Tabiatdagi o'zgarishlarni kuzatish, o'simliklarning o'sishini, qushlarning uchishini, yomg'ir, shamol va bulutlarni tahlil qilish orqali o'quvchi real hayotni tushunadi. O'qituvchi bolalarga:

> "Nima uchun barglar kuzda sarg'ayadi?", "Qor qayerdan paydo bo'ladi?" kabi savollar berish orqali ularning tafakkurini rag'batlantiradi.

2. Amaliy faoliyat metodi

Bu metod o'quvchilarning bevosita ishtirokini talab qiladi. Masalan:

sinfda gullarni parvarish qilish;

chiqindilarni ajratish (qog'oz, plastmassa, shisha);

maktab hovlisini tozalash;

daraxt ekish yoki gul ko'chatlarini parvarish qilish.

Bunday mashg'ulotlar ekologik mas'uliyatni his qilishga o'rgatadi.

3. O'yinli metodlar

O'yinlar orqali bola tabiat qonuniyatlarini o'rganadi. Masalan:

"Kim ko'proq tabiatni asraydi?" – ekologik xatti-harakatlarni musobaqa shaklida o'rganish;

"Ekologik zanjir" – o'simlik, hayvon va inson o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish;

"Tabiat doktori" – chiqindilar, suv, havo muammolarini "davolash" sahnasi.

4. Hikoya va suhbat metodi

Hikoyalar orqali bolalarda tabiatga nisbatan mehr uyg'onadi. Masalan, "Bir daraxtning hikoyasi", "Suvning hayoti" kabi hikoyalar orqali tabiatning jonli tizim ekanligi tushuntiriladi.

5. Integratsiyalashgan o'qitish

Tarbiya darslarini "Tabiiy fan", "Tasviriyy san'at", "O'qish" fanlari bilan bog'lab o'tish ekologik g'oyalarni mustahkamlaydi. Masalan:

"O'qish" darsida – tabiat haqidagi she'r va hikoyalarni o'qish;

"Tasviriyy san'at"da – manzara rasmini chizish;

“Tabiiy fan”da – o‘simliklar hayot siklini kuzatish.

6. Axborot texnologiyalari

Zamonaviy ta’limda ekologik mavzularni vizual materiallar orqali yoritish katta samara beradi. Bolalar uchun qisqa videoroliklar, ekologik multfilmlar (“Wall-E”, “O‘rmon bolalari”, “Toza havo sirlari” va boshqalar) ularda ekologik ongni kuchaytiradi.

2.3. O‘qituvchining roli va shaxsiy namunasi

Ekologik tarbiya jarayonida o‘qituvchining roli beqiyosdir. Chunki bola o‘qituvchini nafaqat bilim manbai, balki hayotiy ibrat timsoli sifatida qabul qiladi. Agar o‘qituvchi darsda ekologik qadriyatlarga e’tibor bersa, bolalar ham tabiatan shunga ergashadi.

O‘qituvchi quyidagi fazilatlarni o‘zida mujassam etishi zarur:

1. Ekologik ong – tabiatni qadrlash, ekologik muammolarga befarq bo‘lmaslik.
2. Ekologik mas’uliyat – har bir darsda ekologik g‘oyalarni singdirish.
3. Ijodkorlik – yangi metodlar, o‘yinlar, loyiha ishlari orqali o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otish.

4. Hamkorlik – ota-onalar, mahalla, tashkilotlar bilan ekologik tadbirlar o‘tkazish.

O‘qituvchining shaxsiy namunasi o‘quvchida ekologik odatlarning shakllanishida eng kuchli motivatsion omildir. Masalan, agar o‘qituvchi sinfda suvni isrof qilmasa, daraxtlarga e’tibor bersa, chiqindilarni ajratib tashlasa — bolalar tabiiy ravishda bu odatni o‘zlashtiradi.

O‘qituvchi, shuningdek, o‘quvchilarning ekologik faoliyatini rag‘batlantirib borishi kerak. Masalan, “Eng toza sinf”, “Yashil qo‘l”, “Tabiat do‘sti” kabi kichik tanlovlar orqali bolalarda musobaqa ruhini va mas’uliyat hissini kuchaytirish mumkin.

2.4. Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlik

Boshlang‘ich ta’limda ekologik tarbiya faqat maktab doirasida cheklanib qolmasligi kerak. Chunki bola o‘zi yashaydigan muhitda ko‘rgan odatlarni tez o‘zlashtiradi. Agar oilada ekologik madaniyat mavjud bo‘lsa — bola tabiatga hurmat bilan qaraydi, aks holda darsdagi bilim tez unutiladi.

Ota-onalar ekologik tarbiyaning bevosita hamkoridir. O‘qituvchi ularni quyidagi shakllarda jalb etishi mumkin:

“Ota-onalar ishtirokidagi ekologik aksiyalar” – daraxt ekish, maktab hovlisini tozalash;

“Oilaviy ekologik kunlar” – oila bilan chiqindi saralash, suvni tejash;

“Yashil burchak” – sinfda ota-onalar yordami bilan o‘simliklar burchagi yaratish.

Jamoatchilik bilan hamkorlikda o‘tkazilgan tadbirlar (mahalla, ekologiya bo‘limlari, yoshlar ittifoqi bilan) ekologik tarbiyaning ijtimoiy ahamiyatini oshiradi.

2.5. Ekologik tarbiyaning natijalari va baholash mezonlari

Ekologik tarbiyaning samaradorligi o‘quvchilarda quyidagi ko‘rsatkichlar orqali namoyon bo‘ladi:

Tabiat haqidagi bilimlarning kengayishi;

Ekologik fikrlash va tahlil qilish qobiliyati;

Kundalik hayotda ekologik odatlar (chiqindini ajratish, suvni tejash, tozalikni saqlash);

Mas’uliyatli xulq – tabiatga zarar yetkazmaslik;

Ijodiy faollik – tabiatni himoya qilishga qaratilgan loyihalarda ishtirok.

O'qituvchi bu natijalarni o'yinlar, kuzatishlar, mini-loyihalar, suhbatlar orqali baholashi mumkin.

Boshlang'ich sinflarda tarbiya darslari jarayonida ekologik tarbiya — bu shunchaki tabiatni asrash haqida suhbat emas, balki o'quvchilarning ongida ekologik madaniyatni shakllantiruvchi murakkab pedagogik jarayondir. Bugungi globallashuv va texnologik rivojlanish davrida inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni saqlash, ekologik muammolarning oldini olish, yosh avlodni tabiatga ongli munosabatda bo'lishga o'rgatish davlat miqyosida ham ustuvor masalaga aylangan.

Boshlang'ich ta'lim — ekologik tarbiyaning poydevori sifatida juda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu bosqichda bola dunyoni idrok eta boshlaydi, tabiatni his qiladi, o'z harakatining natijasini anglay oladi. Shuning uchun ekologik tarbiya darslari faqat bilim berish emas, balki bolani mas'ul, ijobiy, ongli inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekologik tarbiyani samarali tashkil etish uchun quyidagi shartlar muhimdir:

Dars jarayonida ekologik yo'nalishni barcha fanlar bilan integratsiyalash;

O'quvchilarning amaliy faoliyatini kengaytirish – daraxt ekish, chiqindilarni ajratish, “Yashil burchak” yaratish;

O'qituvchining shaxsiy namunasi va ijodiy yondashuvi;

Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikda ishlash;

Axborot texnologiyalaridan foydalangan holda ekologik ongni shakllantirish.

Shuningdek, ekologik tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarimiz, xalqimizning tabiatga bo'lgan mehr-e'tibori, qadimiy urf-odatlar, maqol va hikmatlari orqali o'quvchilarda tabiatni asrash — insoniylik burchi degan tushunchani mustahkamlash mumkin.

Boshlang'ich sinflarda ekologik tarbiya o'z samarasini berishi uchun o'qituvchi bolalarga ko'rish, his qilish, amalda bajarish imkonini yaratishi kerak. Bu esa nafaqat ekologik bilimni, balki ekologik tafakkur va madaniyatni shakllantiradi.

Umuman olganda, ekologik tarbiya — bu kelajak avlodga sog'lom, toza va yashil muhitni qoldirishga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy jarayon bo'lib, uni maktabdan, ayniqsa boshlang'ich sinflardan boshlab yo'lga qo'yish — har bir pedagogning, har bir insonning muqaddas burchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, N. (2021). Ekologik madaniyat va ta'lim tizimida uning o'rni. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

2. Alimova, M. (2020). Boshlang'ich ta'limda ekologik tarbiya usullari. – Samarqand: SamDU nashriyoti.

3. Boltaboyeva, D. (2019). Ekologik ta'lim va tarbiya metodikasi. – Toshkent: TDPU.

4. BMT (2022). Barqaror rivojlanish maqsadlari: Ekologiya va ta'lim sohasida strategiyalar. – Nyu-York.

5. Eshonqulova, G. (2023). Ekologik tarbiyada innovatsion texnologiyalarni qo'llash. – “Ta'lim jarayoni” jurnali, №4, 45–52-betlar.

O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA EKOLOGIK TARBIYA

Norbo‘tayeva Iroda Yunusovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti,
Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: iraxon030981@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0009-0008-5090-8398>

Abdullayeva Shahzoda Dilshod qizi, Eshnazarova Farangiz,

Asadullayeva Nilufar

Chirchiq davlat pedagogika univertseti

Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti 23/3 guruhi talabalari

Bugungi kunda ekologik muammolar butun insoniyat oldida eng dolzarb masalalardan biridir. Aholining ekologik madaniyatini shakllantirish esa ta‘lim tizimidan boshlanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligi darslari bolalarda nafaqat kitobxonlik malakasini, balki tabiatga mehr, ekologik ong va mas‘uliyatni ham shakllantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli, o‘qish savodxonligi darslarini ekologik tarbiya bilan uyg‘unlashtirish ta‘lim samaradorligini oshirish bilan birga, kelajak avlodni atrof-muhitni asrab-avaylashga undaydi. maqolada o‘qish savodxonligi darslarida ekologik tarbiya berishning mazmuni, ahamiyati va usullari tahlil qilinadi. Maktab o‘quvchilarida tabiatga mehr, ekologik mas‘uliyat hamda ekologik ongni shakllantirishda badiiy matnlar, hikoyalar, ertaklar va mashqlar samaradorligi yoritiladi. Shuningdek, o‘qituvchilarning pedagogik yondashuvi va innovatsion metodlaridan foydalanish yo‘llari ham ko‘rsatib o‘tiladi.

1. O‘qish savodxonligi va ekologik tarbiya o‘rtasidagi bog‘liqlik

O‘qish savodxonligi – o‘quvchilarda matnni to‘g‘ri o‘qish, tushunish va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonidir. Shu jarayonda ekologik mazmundagi matnlardan foydalanish ularning dunyoqarashini kengaytiradi, tabiatni qadrlashga o‘rgatadi.

2. Badiiy asarlardan foydalanish

Ertaklar, hikoyalar va she‘rlarda tabiat, hayvonot va o‘simlik dunyosining tasvirlanishi bolalarda qiziqish uyg‘otadi. Masalan, “Qo‘ziqorinlar jangi”, “Ona tabiat” kabi hikoyalar ekologik tarbiyaning samarali vositasiga aylanishi mumkin.

3. Mashqlar va interfaol metodlar

Ekologik mazmundagi matnlarni o‘qish bilan birga, turli mashqlar o‘tkazish muhimdir:

“Savol-javob” usuli orqali o‘quvchilar ekologik bilimlarini mustahkamlaydi.

“Rol o‘ynash” metodida tabiat qahramonlarini jonlantirish orqali ekologik muammolar muhokama qilinadi.

“Kichik guruhda ishlash” orqali ekologik masalalar yuzasidan yechimlar ishlab chiqiladi.

4. O‘qituvchi roli

O'qituvchining pedagogik mahorati o'quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi dars jarayonida zamonaviy texnologiyalar, videoroliklar, interfaol o'yinlar va loyihalardan foydalanishi maqsadga muvofiqdir.

5. Zamonaviy yondashuvlar

Bugungi kunda ekologik tarbiyani o'qish savodxonligi darslariga integratsiya qilishning innovatsion yo'llari mavjud:

Axborot texnologiyalaridan foydalanish – elektron kitoblar, ekologik mavzudagi interaktiv dasturlar va mobil ilovalar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

STEAM yondashuvi – ekologik mavzularni fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika bilan bog'lash o'quvchilarning keng qamrovli fikrlashini shakllantiradi.

Loyiha asosida o'qitish – o'quvchilar mustaqil ravishda ekologik muammolarni tadqiq qiladi va ularning yechimlarini topishga harakat qiladi.

O'qish savodxonligi darslarida ekologik tarbiya berish – o'quvchilarning nafaqat o'qish ko'nikmalarini, balki ekologik ong va mas'uliyatini shakllantirishda ham muhim vositadir. Bu jarayonda badiiy asarlar, interfaol metodlar va o'qituvchi mahorati asosiy o'rin tutadi. Shu bois, ta'lim jarayonida ekologik tarbiya va savodxonlikni uyg'unlashtirish, bolalarni kelajakda tabiatni asrashga tayyorlash – bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Shuningdek, ekologik tarbiya orqali o'quvchilar mustaqil fikrlashga, atrof-muhitga mehribon bo'lishga, ekologik muammolarga befarq bo'lmaslikka o'rganadi. Bunday darslar ularni kelajakda faqat bilimli inson emas, balki tabiatni sevuvchi, uni asrashga intiluvchi, ekologik madaniyatli shaxs bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi. Shu sababli, har bir o'qituvchi o'qish savodxonligi darslarini tashkil etishda ekologik yo'nalishdagi materiallardan foydalanishi, ularni zamonaviy pedagogik metodlar bilan uyg'unlashtirishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ekologik ta'lim va tarbiyani takomillashtirish to'g'risida"gi qarorlari.
2. Mavlonova R., To'rayev A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. Xodjayeva D. Boshlang'ich ta'limda ekologik tarbiya. Toshkent: Fan, 2018.
4. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals. Paris, 2017.
5. Сластенин В.А., Подласый И.П. Педагогика. Москва: Академия, 2019.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA EKOPEDAGOGIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH MODELI.

Raximova Nuquljon Yusupovna
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

Yangi O'zbekistonda zamonaviy ta'lim muassasalaridagi integratsiyalashgan ta'lim, o'quvchining bilim faoliyati va mustaqil fikrlash hamda o'quv amaliyotida yo'naltirish ta'lim sifatida yangi natijalarga erishishga yordam beradi. Atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilab berilgan atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi yangi O'zbekistonning ekologik ta'lim-tarbiyasida Yangi O'zbekistonni barpo ekologik tarbiyalashda atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilangan «Aholining ekologik madaniyatini oshirish, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat organlari faoliyatining oshkoralik darajasini oshirish va fuqarolik jamiyatining rolini kuchaytirish. Shu munosabat bilan O'zbekistonda iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij kelishuvini amalga oshirish bo'yicha Milliy harakatlar rejasi, 2019-2030-yillarda «yashil» iqtisodiyotga o'tish bo'yicha strategiyalar, yangi davlat boshqaruvini shakllantirish bo'yicha Milliy harakatlar rejasi ishlab chiqildi va qabul qilindi. Barqaror rivojlanish sohasida ekologik ofatlarning oldini olish kabi ulkan maqsadlarni amalga oshirishda o'quvchilariga ekologik ta'lim berish texnologiyasini taqdim etish 2019-2030-yillarda «yashil» iqtisodiyotga o'tish bo'yicha strategiyalar, yangi davlat boshqaruvini shakllantirish bo'yicha Milliy harakatlar rejasi ishlab chiqildi va qabul qilindi. Barqaror rivojlanish sohasida ekologik ofatlarning oldini olish kabi ulkan maqsadlarni amalga oshirishda o'quvchilarga ekologik ta'lim berish texnologiyasini taqdim etish. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantirish modelining nazariy asoslari ekologik ta'lim va pedagogika fani bilan bog'liq. Ushbu model talabalarni ekologik muammolarni tushunish va hal qilish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlar bilan qurollantirishga qaratilgan. Barqarorlik kelajak avlodlarning o'z ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini buzmasdan, hozirgi kun ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini anglatadi. Ekologik pedagogik kompetentligini boshlang'ich ta'limga integratsiyalash orqali biz atrof-muhitga nisbatan ma'uliyat tuyg'usini rivojlantirmoqdamiz va barqaror amaliyotlarni ilgari surmoqdamiz. Ushbu modelni ma'lum qiladigan yana bir nazariy nuqtai nazar konstruktivizmdir. Konstruktivizm talabalarning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlari orqali dunyo haqidagi o'z tushunchalarini faol ravishda qurishlarini taklif qiladi. Ekologik-pedagogik kompetensiya kontekstida bu talabalarning atrof-muhit muammolarini o'rganish va ma'nosini tushunish imkonini beradigan amaliy, tajribaviy o'quv faoliyati bilan shug'ullanishi kerakligini anglatadi.

Bundan tashqari, model ijtimoiy ta'lim nazariyasi tamoyillariga asoslanadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, odamlar boshqalarni kuzatish va taqlid qilish orqali o'rganadilar. Ekopedagogik kompetensiya kontekstida talabalarda atrof-muhitga mas'uliyatli xulq-atvomi namoyon etuvchi namuna bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Talabalarning atrof-muhitga

munosabati va xulq-atvorini shakllantirishda o'qituvchilar, ota-onalar va keng jamoatchilik hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin. Umuman olganda, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantirish modeli barqarorlik, konstruktivizm va ijtimoiy ta'lim nazariyasiga asoslanadi. Ushbu nazariy asoslarni ta'lim amaliyotiga kiritish orqali biz yosh talabalarni atrof-muhitga oid bilimdon va mas'uliyatli fuqarolar bo'lib etishish imkoniyatini berishimiz mumkin.

Maqsad-boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekologik pedagogik kompetentligini rivojlantirish modelining maqsadi ularni atrof-muhit masalalarini tushunish va ular bilan shug'ullanish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va munosabatlar bilan qurollantirishdan iborat. Ushbu model atrof-muhitga nisbatan mas'uliyat tuyg'usini rivojlantirish va ularning kundalik hayotida barqaror amaliyotlarni targ'ib qilishga qaratilgan. Boshlang'ich ta'limga ekopedagogik tamoyillarni kiritish orqali talabalarda tabiat, biologik xilma-xillik, ekotizimlar va inson faoliyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur anglash rag'batlantiriladi. Ular atrof-muhitning ifloslanishi, iqlim o'zgarishi, o'rmonlarning kesilishitabiatni muhofaza qilish amaliyotlarini tushunishga yordam beradigan darslar, tadbirlar va loyihalar bo'lishi kerak. Tabiatga asoslangan ta'lim, mahalliy bog'lar, qo'riqxonalar yoki botanika bog'lariga sayohatlar tashkil qilish orqali ochiq havoda va tajribaviy o'rganishni rag'batlantirish. Bu amaliy tajribalar talabalarga tabiat olamini kuzatish va o'zaro munosabatda bo'lish imkonini beradi, atrof-muhit bilan chuqurroq bog'lanishni kuchaytiradi. Yashil maktab tashabbuslari, maktabda qayta ishlash dasturlari, energiyani tejash choralari va barqaror bog'dorchilik loyihalari kabi ekologik toza amaliyotlarni o'rnatish. Talabalarni ushbu tashabbuslarga jalb qiling, ularga maktabning atrof-muhitga ta'siri uchun mas'uliyat va egalik hissiyati bering. Talabalarni ekologiyaga yo'naltirilgan loyihalarda hamkorlik qilishlari mumkin bo'lgan ekologik klublarni tashkil etishga undash. Ushbu klublar daraxt ekish, chiqindilarni kamaytirish kompaniyalari yoki xabardorlikni oshirish kabi tadbirlarni tashkil qilishi mumkin.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ta'limga asoslangan ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantirish modeli yosh talabalarda atrof-muhit va barqarorlikni chuqur tushunish va qadrlashni rivojlantirishga qaratilgan. Bunday yondashuv bolalarda mas'uliyat tuyg'usini rivojlantirishga yordam berib, ularni sayyoramizning faol boshqaruvchisi bo'lish imkoniyatini bergani uchun erta yoshdanoq ekologik ongini tarbiyalash muhimligini e'tirof etadi. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekopedagogik kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan turli tadbirlar bilan shug'ullanadilar. Ushbu tadbirlar tabiatda sayr qilish, bog'dorchilik, qayta ishlash loyihalari va atrof-muhit masalalari bo'yicha muhokamalarni o'z ichiga olishi mumkin. Bu tajribalarda faol ishtirok etib, talabalar tirik organizmlarning o'zaro bog'liqligi va inson harakatlarining atrof-muhitga ta'siri haqida bevosita bilimga ega bo'ladilar. Masalan, tabiatga sayr qilish jarayonida talabalar turli o'simlik va hayvonlar turlarini, ularning yashash joylarini, biologik xilma-xillikning ahamiyatini kuzatishi va bilishi mumkin. Shuningdek, ular suv aylanishi, iqlim o'zgarishi va ifloslanish ta'siri kabi tushunchalarni o'rganishlari mumkin. Bog'dorchilik kabi amaliy tajribalar orqali talabalar nafaqat o'simliklarning hayot aylanishlari haqida bilibgina qolmay, balki qimmatli ko'nikmalarni ham rivojlantiradilar. Ta'limga asoslangan

ekopedagogik kompetentligini rivojlantirish modeli boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida bir nechta ijobiy natijalarga olib kelishi mumkin. Ushbu model ekologik ongini, barqarorlikni va atrof-muhitga nisbatan mas'uliyat hissini rivojlantirishga qaratilgan. Ekopedagogik amaliyotlar bilan shug'ullanuvchi talabalar biologik xilma-xillik, iqlim o'zgarishi, tabiatni muhofaza qilish kabi ekologik tushunchalarni chuqur anglaydilar. Ular atrof-muhit muammolari haqida ko'proq xabardor bo'lib, o'z harakatlariga asoslangan qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan bilimlarni rivojlantiradilar. Model talabalarni kundalik hayotlarida barqaror amaliyotlarni qabul qilishga undaydi. Bunga qayta ishlash, chiqindilarni kamaytirish, energiyani tejash va ekologik toza mahsulotlardan foydalanish kiradi. Ushbu amaliyotlarda faol ishtirok etish orqali talabalar atrof-muhitga mas'uliyatli boshqaruvchi bo'lishni o'rganadilar. Ekopedagogika talabalarni atrof-muhit muammolarini tahlil qilish va baholashga undash orqali tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ular atrof-muhit muammolarining sabablari va oqibatlari, shuningdek, potensial yechimlar haqida tanqidiy fikrlashni o'rganadilar. Bu ularning muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantirish modeli bir nechta asosiy xulosalarga ega. Bu, birinchidan, ta'lim jarayoniga ekologik va pedagogik bilim va ko'nikmalarni integratsiyalash muhimligini ta'kidlaydi. Demak, talabalar nafaqat ekologik tushunchalar va masalalarni o'rganishlari, balki bu bilimlarni pedagogik sharoitda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishlari kerak. Misol uchun, talabalar qayta ishlashning ahamiyati haqida bilib olishlari mumkin va keyin o'z maktablarida qayta ishlash dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish topshirilishi mumkin. Ikkinchidan, model amaliy, tajribali o'rganishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Unda talabalarning o'z atrof-muhit bilan bevosita munosabatda bo'lishlari va ekopedagogik bilimlarini qo'llashlari mumkin bo'lgan amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanishlari tavsiya etiladi. Bu tabiiy yashash joylariga sayohatlar, maktab bog'ida eksperimentlar o'tkazish yoki jamiyatning ekologik loyihalarida ishtirok etishni o'z ichiga olishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, talabalarda ekologik mas'uliyat va qadrlashni rivojlantirish, uni asrash uchun shaxsiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga rag'batlantirish zarurligi ko'rsatilgan. Bunga o'simliklar, hayvonlar va ekotizimlarga nisbatan hamdardlikni rag'batlantiradigan tadbirlar orqali erishish mumkin. Nihoyat, modelda o'qituvchilarning ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantiriradi.

Muhit bilan bevosita munosabatda bo'lishlari va ekopedagogik bilimlarini qo'llashlari mumkin bo'lgan amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanishlari tavsiya etiladi. Bu tabiiy yashash joylariga sayohatlar, maktab bog'ida eksperimentlar o'tkazish yoki jamiyatning ekologik loyihalarida ishtirok etishni o'z ichiga olishi mumkin. Talabalarda ekologik mas'uliyat va qadrlashni rivojlantirish, uni asrash uchun shaxsiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga rag'batlantirish zarurligi ko'rsatilgan. Bunga o'simliklar, hayvonlar va ekotizimlarga nisbatan hamdardlikni rag'batlantiradigan tadbirlar orqali erishish mumkin. Nihoyat, modelda o'qituvchilarning ekologik-pedagogik kompetentligini rivojlantiriradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-oktyabrda PF-5863-son 2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi farmoni. -T., 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son farmoni.
3. Yuldashovich K.A. Steam integrated educational technology in enhancing eco-learning effectiveness// European International Journal of multidisciplinary research and management studies. 2022. T. 2.- № 11.-S. 01-05.
4. Kuchkinov A.Y. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatni ezozlash ruhida tarbiyalash: O'qituvchilar uchun metodik qollanma. -T.: Fan va texnologiya, 2012.-T. 88.
5. Sousa, D.A., Pilecki, T. (2013). From STEM to STEAM: Using brain-compatible strategies to integrate the arts. Thousand Oaks: Corwin Press.

NUTQ TOVUSHLARI VA ULARNING TASNIFI. UNLI VA UNDOSH TOVUSHLAR

HAYDAROVA GULRUH MUXAMMADAMINOVNA

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrasida o'qituvchisi

E-MAIL haydarovagulruh976@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-7747-1494>

G'aybullayeva Rayxona Xasan qizi,

Ilhomova Zilola Muhammad qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti.

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari

Nutq – insonning eng muhim muloqot vositalaridan biri bo'lib, u orqali biz o'z fikrimizni, his-tuyg'ularimizni va ichki dunyoqarashimizni boshqalarga yetkazamiz. Nutq nafaqat shaxsiy ifoda vositasi, balki jamiyatda axborot almashish, bilim berish va madaniy merosni saqlash vositasi sifatida ham katta ahamiyatga ega. Inson tilining fonetik qismi, ya'ni nutq tovushlari, nutqning eng asosiy elementi hisoblanadi. Tovushlarning talaffuzi, ularning paydo bo'lish mexanizmi, ritm va intonatsiyasi nutqning tushunarli va samarali bo'lishida bevosita rol o'ynaydi.

Tilshunoslikda nutq tovushlarini o'rganish tilning strukturasi va talaffuz qonuniyatlarini chuqur tushunishga yordam beradi. Har bir tovushning o'z xususiyati, talaffuz usuli va fonetik roli mavjud bo'lib, ular birgalikda tilning ohangdor, ritmik va ma'noli tizimini yaratadi. Masalan, unli tovushlar nutqning ohangini, uzunligini va ritmini belgilasa, undosh tovushlar esa talaffuzning aniqligi va talaffuzdagi to'siqlar orqali ma'noni aniq yetkazishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, nutq tovushlarini tushunish va tasniflash logopediya, til o'qitish va ovozli kommunikatsiya texnologiyalarida ham muhimdir. Talaffuzdagi kichik xatolar tilni

tushunishda chalkashliklar keltirib chiqarishi mumkin, shu sababli undosh va unli tovushlarning xususiyatlarini bilish va ularni amalda qo'llash zarur.

Ushbu maqolada nutq tovushlari ikki asosiy guruh – **unli va undosh** tovushlar orqali tahlil qilinadi. Maqolada unli tovushlarning talaffuzi, balandligi, lablar va til pozitsiyasi, shuningdek undosh tovushlarning ovozli va ovozsiz turlari, talaffuz joyi va usuli yoritiladi. Shu orqali o'quvchi nutq tovushlarini nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy nuqtai nazardan ham chuqur tushunish imkoniga ega bo'ladi.

Nutq tovushlarini o'rganish tilshunoslikda asosiy vazifalardan biri bo'lib, ular orqali tilning fonemik tizimi, talaffuz qoidalari va nutqning ijtimoiy funksiyalari yanada aniqroq tushuniladi. Shu nuqtai nazardan, maqola tilshunoslik, pedagogika va logopediya sohalaridagi tadqiqotchilar va talabalar uchun foydali ilmiy manba sifatida xizmat qiladi.

O'zbek tili – boy fonetik tizimga ega bo'lgan til bo'lib, talaffuz va tovushlarning o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. Nutq tovushlari tilning eng asosiy elementlari hisoblanadi, ular orqali biz so'zlar ma'nosini aniqlaymiz, fikr va his-tuyg'ularimizni ifodalaymiz. Nutq tovushlarini chuqur o'rganish, ularning tasnifi va fonetik xususiyatlarini bilish o'zbek tilini mukammal talaffuz qilish, so'zlashuvni ravon va tushunarli qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Nutq tovushlarini ikki asosiy guruhga ajratish mumkin: **unli (vokallar)** va **undosh (konsonantlar)** tovushlar. Bu tasnif tilshunoslikda va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega. Unli tovushlar talaffuz paytida havo oqimi nutq organlarida erkin o'tadi, shuning uchun ular har doim **ovozli** bo'ladi. Ular nutqning ohangini, ritmini va hissiy ifodasini shakllantiradi.

O'zbek tilida unli tovushlarning talaffuzi bir necha jihatlar bilan tavsiflanadi. Tilning balandligi unli tovushning ohangini belgilaydi: masalan, "i" tovushi yuqori til pozitsiyasida, "a" esa past til pozitsiyasida hosil bo'ladi. Lablarning shakli ham talaffuzga ta'sir qiladi: dumaloq lab bilan chiqariladigan tovushlar ("o", "u") va keng lab bilan hosil bo'ladiganlar ("a", "e") nutqning rang-barangligini, ohangdor va jonli bo'lishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, unli tovushlarning uzunligi yoki qisqarligi talaffuz ritmini belgilaydi va nutqni tabiiy qiladi. Shu sababli unli tovushlar nutqning ritmi, ohangi va hissiy ifodasini yaratishda muhimdir.

Undosh tovushlar esa talaffuz paytida havo oqimi nutq organlarida to'siqqa uchraganda hosil bo'ladi. Ular nutqning aniqligi, tushunarli bo'lishi va so'z ma'nosini yetkazishda katta rol o'ynaydi. O'zbek tilida undosh tovushlar ovozli va ovozsiz turlarga bo'linadi. Ovozli undoshlar talaffuz paytida tovush kordlari titraydi, masalan [b], [d], [g], ovozsiz undoshlar esa tovush kordlarisiz hosil bo'ladi, masalan [p], [t], [k].

Undosh tovushlarni talaffuz joyi bo'yicha ham tasniflash mumkin: lablar orqali hosil bo'lganlar [b], [p], [m], til tishlarga tegib hosil bo'lganlar [t], [d], [n], alveolar [s], [z], [l], palatal [ch], [j] va tomoq orqasida hosil bo'lgan velar [k], [g], [ng]. Talaffuz usuli bo'yicha esa to'siqli, sürtünmali, aralash, burama va bir teginishli tovushlar mavjud. Misol uchun, "bola" va "pola" so'zlaridagi boshlang'ich undoshlar so'z ma'nosini butunlay o'zgartiradi, shuning uchun undosh tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish juda muhimdir.

O'zbek tilidagi nutq tovushlarini o'rganish tilshunoslik, logopediya, til o'qitish va amaliy muloqot uchun muhimdir. Ular talaffuzni to'g'rilash, fonemik tizimni tushunish,

nutqdagi xatolarni aniqlash va tilni jonli, tushunarli shaklda ishlatishga yordam beradi. Shu bilan birga, nutq tovushlarini bilish logopedik mashqlar, til o'rgatish dasturlari, ovozli kommunikatsiya texnologiyalari va audiomateriallarni yaratishda ham foydalidir.

Shunday qilib, nutq tovushlari o'zbek tilining jonli va ifodali qismini tashkil etadi. Unli va undosh tovushlarni to'g'ri tushunish orqali biz so'zlarni aniq talaffuz qilamiz, fikr va his-tuyg'ularimizni aniq yetkazamiz va nutqimizni ritmik, tabiiy va jonli shaklda ifodalaymiz. Shu sababli nutq tovushlarini chuqur o'rganish nafaqat ilmiy qiziqish, balki kundalik hayot va muloqotda ham muhim ahamiyatga ega.

Nutq tovushlari o'zbek tilining fonetik tizimida muhim o'rin egallaydi va tilning ohangini, ritmini, talaffuz aniqligini hamda nutqning ifodali bo'lishini belgilaydi. Ushbu maqolada nutq tovushlari ikki asosiy guruh – **unli va undosh tovushlar** orqali tahlil qilindi. Unli tovushlar talaffuz paytida havo oqimi erkin o'tadi va nutqning ohangini, ritmini, hissiy ifodasini shakllantiradi. Undosh tovushlar esa havo oqimiga to'siq hosil qilgan holda hosil bo'ladi va so'z ma'nosini aniq yetkazishda, talaffuzni tushunarli qilishda beqiyos ahamiyatga ega.

O'zbek tilidagi nutq tovushlarini chuqur o'rganish nafaqat tilshunoslik nazariyasi uchun, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Bu bilim talaffuzni to'g'rilash, so'zlar va gaplarni aniq talaffuz qilish, fonemik tizimni tushunish, nutqdagi xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga imkon beradi. Shu bilan birga, nutq tovushlarini bilish logopedik mashqlar, til o'rgatish metodikalari, audiomateriallar tayyorlash va ovozli kommunikatsiya texnologiyalari uchun ham muhim vosita hisoblanadi.

Shuningdek, nutq tovushlarini bilish orqali til o'rganuvchilar talaffuzni tezroq o'zlashtiradi, so'zlarni to'g'ri talaffuz qiladi va nutqini tabiiy, ritmik va ohangdor qiladi. Masalan, undosh tovushlarning ovozli va ovozsiz turlarini tushunish so'zlar ma'nosini aniq ajratishda yordam beradi, unli tovushlarning balandligi, lablar pozitsiyasi va uzunligi esa nutqning tabiiyligini oshiradi. Shu jihatdan nutq tovushlari nafaqat tilshunoslik, balki kundalik muloqot, pedagogika va kommunikatsiya jarayonida ham muhim rol o'ynaydi.

Umuman olganda, nutq tovushlarini chuqur o'rganish o'zbek tilini mukammal talaffuz qilish, so'zlashuvni ravon va tushunarli qilish, nutqni ritmik va ifodali qilish imkonini beradi. Unli va undosh tovushlarni to'g'ri tushunish orqali biz nafaqat fikr va his-tuyg'ularimizni aniq yetkazamiz, balki tilimizning boy fonetik tizimini mukammal anglaymiz. Shu sababli nutq tovushlarini o'rganish ilmiy qiziqish sifatida ham, kundalik hayot va muloqot uchun amaliy vosita sifatida ham katta ahamiyatga ega. Nutq tovushlarini bilish va to'g'ri talaffuz qilish orqali o'zbek tilini jonli, tabiiy va tushunarli shaklda ishlatish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, S. (2005). *O'zbek tilining fonetikasi*. Toshkent: Fan.
2. Qodirov, N. (2010). *O'zbek tilining fonologik tizimi*. Toshkent: O'qituvchi.
3. Tursunov, A. (2012). *O'zbek tilida unli va undosh tovushlar*. Toshkent: Sharq.
4. Xolov, B. (2008). *Tilshunoslik asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Yusupov, R. (2015). *Fonetik va fonologik tadqiqotlar*. Toshkent: Akademiya.

6. Islomov, M. (2007). *O'zbek tilida nutq va talaffuz*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
7. Axmedov, D. (2011). *O'zbek tili fonetikasi va amaliyoti*. Toshkent: Ma'rifat.
8. Boboyev, S. (2009). *Nutqning fonetik qonuniyatlari*. Toshkent: Fan.

OT SO'Z TURKUMINING NUTQDAGI O'RNI VA ASOSIY VAZIFALARI

Haydarova Gulruh Muxammadaminovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

E-MAIL haydarovagulruh976@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-7747-1494>

To'xtamurodova Gulsanam Alisher qizi,

Valijonova Mubina Abrorbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari

O'zbek tili dunyo tillari orasida agglutinatív xususiyatlari bilan ajralib turadi. Avvalo biz "agglutinatív so'z turkumi" nima ekanligini bilib olishimiz lozim. Agglutinatív so'z turkumi — bu so'zlar grammatik ma'no va shakl hosil qiluvchi qo'shimchalarni **birin-ketin qo'shish** orqali yasaladigan til turiga xos hodisa, ya'ni, so'zning ildiziga qo'shimchalar ketma-ket ulanadi va har bir qo'shimcha **faqat bitta grammatik ma'noni** bildiradi. Ot — mustaqil so'z turkumiga mansub bo'lib, uning asosiy lug'aviy ma'nosi predmet yoki tushunchani nomlashdir. Boshqa so'z turkumlaridan farqli o'laroq, otlar har xil son (birlik, ko'plik), egalik (katta –im, –ing, –i) va kelishik (–ni, –ga, –da kabi) kategoriyalari bilan o'zlashadi. Masalan, kitob (birlik), kitoblar (ko'plik); kitobim (birinchi shaxs egalik), kitobing (ikkinchi shaxs), kitobi (uchinchi shaxs) kabi shakllar otga xos kategoriyalarni ko'rsatadi. Otning boshqa xususiy belgilaridan biri – turli so'zlar (sifat, son, olmosh, fe'l, ravish) bilan bog'lana olishi: katta bino, ikkinchi kurs, ko'p odam kabi sintagmalarda u sifat va son kabi so'zlar bilan birikadi. Otlarning o'ziga xos so'z yasovchi tizimi bor: kichraytiruvchi (qizcha, yozuvchoq), erkalash (opajon, bolajon), hurmat (onajon, ukamlar), qarashlilik (maktabniki) kabi sintetik shakllar ularning lexik ma'noga ortiqcha ifoda tusini qo'shadi. Shunday qilib, ot turkumi o'z tarkibida aniq grammatik paragidmalarga, boy yasaliş mexanizmiga va keng leksik ma'no doirasiga ega bo'lib, bu uni tilimiz morfologiyasining muhim tarmog'iga aylantiradi. Unda so'z turkumlari, ayniqsa ot so'z turkumi, markaziy o'ringa ega. Ot so'z turkumi nutqiy muloqotda predmet, shaxs, voqea-hodisa va tushunchalarni atash orqali tilning nominativ vazifasini bajaradi. Ular orqali inson tafakkuri va dunyoqarashi aks etadi. Har qanday millatning madaniyati, tarixi va ijtimoiy hayotini ot so'z turkumi orqali kuzatish mumkin. Masalan, o'zbek xalqining turmush tarzi bilan bog'liq bo'lgan ko'plab ot so'z turkumlari («do'ppi», «osh», «choy», «arava», «suv ombori») nafaqat til birliklari, balki milliy qadriyatlarni ham ifodalaydi. Demak, ot so'z turkumi lingvistik birlikdan tashqari ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida ham katta ahamiyat

kasb etadi. Ot soʻz turkumining grammatik kategoriyalari ularning nutqdagi vazifasini belgilovchi asosiy vositalardan biridir. Son kategoriyasi birlik va koʻplikni bildirsa, egalik kategoriyasi egalik munosabatlarini ifodalaydi. Kelishik kategoriyasi esa ot soʻz turkumining gapdagi oʻrnini va sintaktik bogʻlanishlarini belgilaydi. Masalan, «Oʻquvchilarim maktabga bordilar» jumlasida «oʻquvchilarim» soʻzi ot soʻz turkumining koʻplik, egalik va kelishik shakllarini oʻzida mujassam etadi. Bu esa ot soʻz turkumining morfologik imkoniyatlarining naqadar boy ekanligini koʻrsatadi.

Ot soʻz turkumi yasalishi ham oʻzbek tilida juda keng imkoniyatlarga ega. Tub ot soʻz turkumi ildiz shaklda mavjud boʻlsa, yasama ot soʻz turkumi qoʻshimchalar yordamida hosil qilinadi. Affiksatsiya — eng keng tarqalgan yasaliş usuli boʻlib, u orqali kasb nomlari («oʻqituvchi», «shifokorlik»), moddiy tushunchalar («temirlik», «toshli»), mavhum tushunchalar («doʻstlik», «mehribonlik») hosil qilinadi. Bundan tashqari, kompozitsiya yoʻli bilan qoʻshma soʻzlar («qizilgul», «temiryoʻl»), juft soʻzlar («ota-ona», «aka-uka»), takroriy soʻzlar («yilma-yil», «kundan-kun») hosil qilinadi. Bu hodisalar tilning ijodiy qudratini, boy ifoda imkoniyatlarini koʻrsatadi.

Nutq uslublarida otlarning ifodaviy imkoniyatlari. Turli nutq uslublarida (ilmiy, rasmiy, publitsistik, badiiy, soʻzlashuv va boshq.) otlardan foydalanishning uslubiy xususiyatlari farqlanadi. Masalan, badiiy uslubda otlar keng ifodali vosita boʻlib, koʻpincha metafora (gul – yaqqol goʻzallik ifodachisi), antonomaziya va boshqa badiiy qiyoslar orqali maʼno kengayadi. Grammatik vositalardan kichraytish, erkalash, hurmat qoʻshimchalari yordamida otlar mazmuniga hissiy ohang qoʻshiladi: fasl oʻrniga fasilcha, ota oʻrniga otajon, daryo oʻrniga kulgacha kabi shakllar tilga nozik ohang beradi. Shuningdek, soʻz yasaliş usullari – takrorlash (ot-ot, kitob-kitab kabi) va qarama-qarshilik orqali ham otlar ifodaviylik keltiradi. Stilistik tadqiqotlarga koʻra, morfologik qoʻshimchalardan yaratilgan shakllar leksik vositalarga nisbatan kamroq boʻlsa-da, turli nutq yoʻnalishlarida rang-barang hissiy taʼsirchanlikni ifodalay oladi.

Ilmiy-uslubda esa otlar asosan termin va tushunchalarni belgilash uchun xizmat qiladi, ular aniq, noaniqsiz shaklda va leksik-jadval uslubida ishtirok etadi. Umuman olganda, otlar bir xil maʼno doirasida bir necha sinonimlar bilan boyim-tiriladi, bu esa uslubiy vaziyatga qarab soʻz tanlash imkonini yaratadi (masalan, daraxt, yuva, ginaya – bular barchasi daraxtning turli sinonimlari sifatida turli kontekstda ishlatilishi mumkin).

Nutq qurilishida ot soʻz turkumi oʻrni asosiydir. Gapning asosiy boʻlaklari-ega va toʻldiruvchi koʻpincha ot soʻz turkumi bilan ifodalanadi. Ot soʻz turkumi aniqlovchi sifatida ham kelib, boshqa soʻz turkumlari bilan semantik bogʻlanish hosil qiladi. Matn darajasida ot soʻz turkumi mavzuni belgilab, asosiy tushunchalarning shakllanishiga yordam beradi. Badiiy adabiyotda obraz yaratishda, ilmiy matnlarda terminlarni ifodalashda, publitsistik matnlarda esa muammolarni keng ommaga yetkazishda ot soʻz turkumi roli beqiyosdir. Ot soʻz turkumi nutqni tizimli, mantiqiy va tushunarli qiladi. Ularning qoʻllanilishi orqali muloqotning samaradorligi oshadi.

Taʼlim metodikasi nuqtayi nazaridan, ot soʻz turkumini oʻqitishda izchillik juda muhimdir. Boshlangʻich sinflarda bolalarga kim? nima? soʻroqlari yordamida predmet tushunchasi beriladi. Keyinchalik ot soʻz turkumining grammatik kategoriyalari oʻrgatiladi.

Yuqori sinflarda esa ot soʻz turkumining yasalishi, ularning stilistik va nutqiy vazifalari tahlil qilinadi. Amaliy mashqlar, lugʻat diktantlari, matndan ot soʻz turkumini ajratib olish, yangi soʻz yasash topshiriqlari oʻquvchilarda mustaqil fikrlash va tilni amaliy qoʻllash koʻnikmalarini shakllantiradi. Interaktiv metodlar elektron resurslar, multimedia vositalari, korpus lingvistikasiga asoslangan topshiriqlar ot soʻz turkumini oʻrganishni yanada samarali qiladi.

Xulosa. Qisqa qilib aytganda, ot soʻz turkumi oʻzbek tilining markaziy yadrosini tashkil etadi. U nominativ, sintaktik va stilistik vazifalarni bajarib, nutqning asosiy mazmunini shakllantiradi. Taʼlim jarayonida ot soʻz turkumini toʻgʻri va tizimli oʻqitish oʻquvchilarning til madaniyatini yuksaltiradi. Zamonaviy lingvistika va hisoblash texnologiyalari esa ot soʻz turkumining ilmiy va amaliy ahamiyatini kengaytirib, ularni yangi davr talablari bilan uygʻunlashtirmoqda. Kelgusida korpus lingvistikasi, avtomatik tarjima va sunʼiy intellekt sohalarida ot soʻz turkumining tahliliga oid tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati :

1. Elov B., Bekmurzayeva M. B. (2025). Ot soʻz turkumiga oid birliklarning leksik-grammatik xususiyati. Toshkent: ToshDOʻTAU.
2. Ortiqova F. D. (2022). Ot soʻz turkumi. International Scientific Research Conference, Belarus.
3. Jalilov J. T. (2022). Ot soʻz turkumini oʻqitish usullari. Central Asian Academic Journal of Scientific Research.
4. Sharipov M., Kuriyozov E., Yuldashev O., Sobirov O. (2023). The rule-based POS tagger for Uzbek language (UzbekTagger). arXiv.
5. Akhundjanova A. va boshq. (2025). Universal Dependencies Treebank for Uzbek. Google Scholar.
6. Sultonsaidova S., Sharipova Oʻ. Oʻzbek tili stilistikasi. Toshkent: Yurist-Med, 2009.
7. Hamroyev M.X., Muhamedova D.D., Shodmonqulova D.B., Gʻulomova X.D. Ona tili va adabiyot (darslik). Toshkent: Oʻzbekiston, 2016.
8. Gʻulomov A. Oʻzbek tilshunosligi. Toshkent: Fan, 2004.
9. Hojiyev A. Oʻzbek tili morfologiyasi, morfemikasi va soʻz yasalishining nazariy masalalari. Toshkent: Fan, 2010.

TALABALARDA O‘ZINI RIVOJLANTIRISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Sh.Sh.Elboyev

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Umumiy pedagogika kafedrası o‘qituvchisi
elboyevshuhurat98@gmail.com

Bugungi davrda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar talabalarning faqatgina bilim olishini emas, balki ularning mustaqil fikrlashi, o‘zini rivojlantirishi, kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishini ham talab etmoqda. Shu boisdan ta’lim klasteri sharoitida talabalarning o‘z-o‘zini rivojlantirish metodlarini o‘rganish dolzarb masalalardan biridir. XXI asrda ta’lim jarayonining asosiy maqsadi – shaxsni mustaqil fikrlaydigan, o‘z bilim va ko‘nikmalarini mustaqil rivojlantira oladigan yetuk mutaxassis qilib tarbiyalashdan iborat. Bu borada ta’lim klasterlari alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ta’lim klasteri tizimi nafaqat o‘quv jarayonini, balki ilmiy izlanish, ishlab chiqarish va amaliy faoliyatni ham birlashtiradi. Talabalar ta’lim klasteri orqali o‘zlari uchun qulay bo‘lgan o‘z-o‘zini rivojlantirish metodlarini qo‘llash imkoniga ega bo‘ladilar. Bugungi kunda ta’lim jarayonida an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda mustaqil ta’lim, interaktiv metodlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar ham keng qo‘llanilmoqda.

Ta’lim klasteri — bu ta’lim muassasalari, ilmiy markazlar, ishlab chiqarish korxonalari va boshqa hamkor tashkilotlarning birlashuvi orqali ta’lim, ilm-fan va amaliyot integratsiyasiga erishishni nazarda tutuvchi tizimdir[1]. Klasterli yondashuvda talabalar nafaqat bilim oladilar, balki o‘zlarini rivojlantirish, kasbiy tajriba orttirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ta’lim klasteri – bu ta’lim, ilm-fan va ishlab chiqarishning o‘zaro uzviy aloqasi natijasida shakllangan yangi boshqaruv modeli. Klaster tizimida universitet, maktab, ilmiy tadqiqot muassasalari, korxonalar va davlat tashkilotlari o‘zaro hamkorlik qiladi. Mazkur tizim orqali talabalarga nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish imkoniyati yaratiladi. Ta’lim klasterida talaba nafaqat bilim oluvchi sifatida, balki faol sub’ekt, ya’ni o‘z ta’limi uchun mas’ul bo‘lgan shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa o‘z-o‘zini rivojlantirish metodlariga talabni oshiradi.

Talabalarning o‘z-o‘zini rivojlantirish metodlari:

1. **O‘z-o‘zini o‘qitish** – talabalarning mustaqil ravishda kitob, maqola, onlayn resurslar yordamida yangi bilimlarni o‘zlashtirishi.
2. **O‘zaro o‘qitish** – talabalar o‘z bilimlarini bir-birlari bilan almashish orqali mustahkamlaydilar.
3. **Onlayn kurslar** – Coursera, Udemý, Khan Academy kabi platformalardan foydalanib, qo‘shimcha bilim olish.
4. **Loyiha asosida o‘qish** – real hayotiy muammolarni hal qilish orqali talabalarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish.
5. **Tadqiqot faoliyati** – ilmiy maqolalar yozish, konferensiyalarda ishtirok etish orqali mustaqil fikrlashni rivojlantirish.

6. Refleksiya usuli – o‘z faoliyatini tahlil qilish, kuchli va zaif tomonlarni aniqlash orqali o‘zini takomillashtirish.

Ta’lim klasterida metodlarning qo‘llanishi talabalarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan uyg‘unlashtiradi. Masalan, ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda tashkil etilgan klasterda talaba nafaqat o‘quv jarayonida, balki ishlab chiqarish tajribasida ham o‘zini rivojlantirish imkoniga ega bo‘ladi. Bu jarayonda yuqorida sanab o‘tilgan metodlardan keng foydalaniladi [2]. Ta’lim klasterlari nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, universitetlar va ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasida tashkil etilgan klasterlarda talabalar real ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etadilar. Bu jarayonda self-learning, loyiha asosida o‘qish, refleksiya kabi metodlar samarali qo‘llaniladi [3]. Shuningdek, klasterli ta’lim talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Chunki ular faqat dars jarayonida emas, balki turli loyihalar, seminarlar, amaliy mashg‘ulotlar va ilmiy tadbirlarda ham faol ishtirok etadilar.

Bugungi kunda ta’lim tizimida raqobatbardoshlik mezonlari yanada kuchaymoqda. Shunday sharoitda talaba nafaqat o‘z sohasida bilimli bo‘lishi, balki mustaqil qaror qabul qilish, ijodkorlik, jamoada ishlash, innovatsion fikrlash kabi qator ko‘nikmalarga ham ega bo‘lishi kerak. Ta’lim klasterida o‘z-o‘zini rivojlantirish metodlari qo‘llanilganda, talaba o‘zining shaxsiy rivojlanish rejasini tuzadi. U bilim olish jarayonini tashqi nazorat emas, balki ichki motivatsiya orqali boshqaradi. Bu esa talabaning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [4]. Bundan tashqari, ta’lim klasterlari orqali xalqaro tajribalarni joriy etish imkoniyati ham mavjud. Masalan, xorijiy universitetlar bilan hamkorlikda o‘quv dasturlari ishlab chiqilishi, qo‘shma ilmiy tadqiqotlar o‘tkazilishi talabalarning bilim doirasini kengaytiradi.

Bugungi globallashtirish davrida ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri – talabalarning o‘zini-o‘zi rivojlantirish jarayonlarini samarali yo‘lga qo‘yishdir. Chunki mustaqil ta’lim olish, yangi bilimlarni o‘zlashtirish va o‘zini takomillashtirishga qodir bo‘lgan talaba har qanday sharoitda o‘zini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ta’lim klasteri bu jarayonda asosiy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki klaster modeli talabalarning faqat o‘qituvchi bergan bilim bilan cheklanib qolmasdan, balki mustaqil izlanishlar, ilmiy tadqiqotlar, amaliy loyihalar orqali bilim olishlariga sharoit yaratadi. Bunday jarayon ularning shaxsiy rivojlanishiga kuchli turtki beradi. Shuningdek, talabalarning o‘z-o‘zini rivojlantirish jarayoni uch muhim komponent asosida samarali amalga oshadi:

***Ichki motivatsiya** – talabaning shaxsiy qiziqishi, o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoji.*

***Ta’lim muhiti** – klasterli tizimdagi sharoit, resurslar va imkoniyatlar.*

***Amaliyot bilan o‘zaro uyg‘unlik** – o‘rganilgan bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash.*

Ta’lim klasteri nafaqat nazariy bilimlarni, balki zamonaviy dunyoda zarur bo‘lgan – muloqot, liderlik, jamoada ishlash, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik kabi ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Chunki klaster doirasida talabalar turli guruh loyihalarida ishtirok etadi, o‘z fikrini asoslashga, muammoga ijodiy yechim topishga intiladi. Bundan tashqari, klaster

sharoitida xalqaro tajribadan foydalanish imkoniyati ham mavjud. Talabalar xorijiy universitetlar bilan hamkorlikdagi dasturlarda qatnashib, o'z bilimlarini yanada kengaytiradilar. Bu esa ularni nafaqat milliy, balki global mehnat bozorida ham raqobatbardosh kadrlar sifatida shakllanishiga yordam beradi. Yana bir muhim jihat shundaki, ta'lim klasterida talabaning shaxsiy rivojlanish yo'nalishi oldindan qat'iy belgilanmaydi, balki u o'z qiziqishlari va iste'dodiga ko'ra tanlov qiladi. Natijada talaba o'z kasbiy faoliyatiga tegishli bo'lgan yo'nalishda chuqurroq bilim va tajriba to'playdi. Umuman olganda, klasterli ta'lim tizimi talabalarda "uzluksiz ta'lim" tamoyilini shakllantiradi. Bu esa ularning hayot davomida bilim olish, o'z ustida ishlash va o'zini doimiy rivojlantirish odatiga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim klasterida talabalarning o'z-o'zini rivojlantirish metodlarini qo'llash zamonaviy ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismidir. Self-learning, peer-to-peer, loyiha asosida o'qish, tadqiqot faoliyati va refleksiya kabi metodlar talabalarni mustaqil fikrlovchi, raqobatbardosh va kasbiy salohiyatli shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi. Umuman olganda, ta'lim klasterida talabalarning o'z-o'zini rivojlantirish metodlarini qo'llash zamonaviy ta'limning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Loyiha asosida o'qish, tadqiqot faoliyati va refleksiya kabi metodlar talabalarni mustaqil fikrlovchi, raqobatbardosh, ijodkor shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Kelajakda ta'lim klasterlarining samaradorligi talabalarning faolligi, o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishi va ijodiy izlanishlariga chambarchas bog'liq bo'ladi. Shu sababli ta'lim tizimida o'z-o'zini rivojlantirish metodlariga kengroq e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jo'rayev A. "Ta'lim klasterlari va ularning samaradorligi". Toshkent: Fan, 2021. 215-b.
2. Karimova N. "Pedagogik innovatsiyalar va ta'limda klasterli yondashuv". Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 180-b.
3. Mahmudov O. "Talabalarda mustaqil ta'limni rivojlantirish metodlari". Samarqand: Zarafshon, 2019. – 145-b.
4. Abdullayeva D. "Oliy ta'limda klasterli boshqaruvning o'rni". Buxoro: Ilm ziyo, 2022. – 200-b.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QITISHNING KLASSTER USULI

Umarova Zuhra Abdurahmonovna

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Tursunova Mohinur

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Bugungi kunda ta'lim tizimida yangicha yondashuvlar ,interaktiv metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etmoqda .Ayniqsa boshlang'ich ta'limda bu usllar nafaqat bilim berish , balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash , muammo yechish , mantiqiy tafakkurni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi . Bugungi texnologiyalar rivojlangan davrda O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim tizimiga o'qitishning innovatsion usullarini joriy etish jarayoni ro'y bermoqda . Ulardan biri o'qitishning klaster usulidir.

Klaster usuli nima ? Kaster (inglizcha “cluster “) so'zidan kelib chiqqan bo'lib “to'plam “ , “guruh “ degan ma'noni bildiradi . Bu usul o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga ,ularning umumiy fikr doirasini kengaytirishga xizmat qiladigan atamalar va tushunchalarni bir –biri bilan bog'liqligini anglab olishga o'rgatuvchi uslubdir . Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim jarayonidagi eng kata muammosi – fikrlash va tushunish darajasining pastligi hamda bilimlarni tez qabul qila olmasligidadir. Ko'pchilik o'quvchilar mavzuni faqat yodlashga harakat qiladi , lekin asosiy tushunchalarni bog'lay olmaydi .Natijada ular o'rgangan bilimlarini amaliyotda qo'llashda qiyinchiliklarga duch keladi . Bu esa o'qituvchining samaradorligini pasaytiradi . Bu muammolarning oldini olishda biz klaster usulidan foydalansak :

1. Bilimlarni tizimlashtiradi –o'quvchilar asosiy tushunchalarni mustaqil aniqlaydi, ularni guruhlaydi va tarmoqlarga bo'lib tasvirlaydi .

2. Ijodiy fikrlaydi-har bir o'quvchi o'zining shaxsiy fikrini bildiradi ,bu esa ularning erkin fikrlash ko'nikmasini oshiradi.

3. Hamkorlikda ishlaydi-guruhlarda ishlash orqali o'quvchilar bir birining fikrini tinglaydi .

4. .Mavzuni mustahkamlaydi –dars oxirida esa bu usul orqali o'zlashtirgan bilimlarini umumlashtiradi.

Masalan “Tabiiy fan “ darsida o'quvchilarga fasllarni tushuntirmoqchimiz .Bunda usulidan foydalansak . Birinchi bo'lib “To'rt fasl “ so'zini yozib ,undan chiqadigan 4 ta tarmoq orqali bahor , yoz , kuz , qish fasllari belgilanadi . Har bir fasl atrofida uning asosiy belgilari va hodisalari keltiriladi .Misol : bahorda daraxtlar kurtak ochadi , yozda mevalar pishishi , kuzda burglar to'kilishi va qishda qor yog'ishi kabi tushunchalar grafik tarzda joylashtiriladi . Shu tariqa o'quvchilar mavzuni nafaqat eslab qolishi balki mantiqiy bog'lash , mustaqil tahlil qilish imkoniga ega bo'ladi . Bu usul dars jarayonini jonlantirib o'quvchilarning faoliyatini oshiradi . Shuningdek klaster usulini qo'llashda biz interaktiv doskalardan foydalansak darsimizni samarasi yanada oshadi

Klaster usuli- samarali ta'lim metodologiyasi bo'lishi bilan birga , uning muvaffaqiyatli tatbiqi o'qituvchilarning yetarli bilim va pedagogic malakasiga bog'liq Ayniqsa , boshlang'ich sinflarsa foydalanish uchun o'qituvchi bir qator ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak . O'qituvchilar muntazam malaka oshirish kurslari , seminar va treninglarda faol bo'lishlari lozim .Ayniqsa

- ❖ Metodik ko'nikmalarini oshirish
- ❖ Seminar treninglar tashkil qilish
- ❖ Uslubiy qo'llanmalarni ko'paytirish zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam klaster usuli boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim olish jarayonini yaxshilash va ularni mustaqil fikrlashga o'rgatishda muhim o'rin tutadi hamda zamonaviy ta'lim talablari bilan uzviy bog'liqdir . Ushbu usul darsni interfaol va qiziqarli qiladi va ta'lim sifatini yaxshilashga kata hissa qo'shadi .

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zuxra Umarova “Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlashning zamonaviy metodikasi “ Monografiya , 2024.
2. H . Sanakulov ,M. Jumayev “Umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich talim fanlarini o'qitish texnologiyasi “ . Metodik qo'llanma.
3. O.M.Jabborova, Z.A. Umarova, L.M.Babaxojayeva “ Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi innovatsiya va integratsiyasi” O'quv qo'llanma

BOSHLANG'ICH SINFDA IBORALAR USTIDA ISHLASH USULLARI

X.G`ulomova

CHDPU dotsenti,

R.Tozaboyeva, U. Yadgorova, M.Xojiyeva,

S.O`rinboyeva, M.To`xliyeva

BOT 23/5 guruh

Boshlang'ich sinfdan ona tili o'qitish metodikasining aktual masalalaridan biri tilning funksional-uslubiy imkoniyatlaridan o'quvchilarning nutqda foydalana olish uquvini – ko'nikmasini maktallantirishdir. Boshlang'ich sinf ona tili ta'limining vazifasi ona tili va uning qurilishini nazariy o'rgatishdan iborat bo'lib qolmasligi, balki o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, tilning aloqa vositasi sifatidagi imkoniyatlaridan o'z maqsadiga muvofiq foydalana olish qobiliyatini oshirish, so'z va iboralarning nutqdagi qo'shimcha ma'no qirralarini, uslubiy bo'yog'ini anglashlariga erishishdir.

So'zlovchi nutqida qo'llagan so'zi orqali o'z fikrini va aytilayotgan hodisaga munosabatini ham ifodalaydi. Munosabat neytral , ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin. Bunda so'zlovchi maqsadiga muvafiq ravishda uslubiy bo'yog'i bo'lmagan so'zlardan, ijobiy yoki salbiy bo'yoqdor so'z va iboralardan foydalanadi. H. Jamolxonov bu holatni «buyum» va «matoh» so'zlari asosida izohlaydi. Ikkinchi so'zda «tirikchilik-ro'zg'orda

qo'llanadigan mol» ma'nosiga qo'shimcha salbiy bo'yoq borligini, ba'zan qo'shimcha ma'no qirrasini bo'lmagan so'zlar ham nutq talabi bilan uslubiy bo'yoqqa ega bo'lishi mumkinligini qayd etadi⁶².

Nutqda til vositalarining ekspressiv-uslubiy belgi asosida tanlanishi, nutqning so'z qo'llash va sintaktik me'yorlarga mos holda tuzilishi ular ustida ishlashni boshlang'ich sinfdan boshlashni taqozo etadi. Uslubiyatni boshlang'ich sinfdan nazariy o'rganish o'quvchilar uchun qiyinlik qiladi. Matnning uslubiy qurilishi, so'z va iboralarning matndagi vazifasi va ma'nosi bilan tanishtirish, matnda qo'llangan so'z va iboralarning uslubiy-funksional vazifasini izohlash orqali o'quvchilarga uslubiy bilimlar amaliy berilishi mumkin.

O'quvchilarda funksional-uslubiy bilim ikki aspektda shakllantiriladi. Birinchisi - matnning lingvistik tahlili orqali, ikkinchisi - turli nutqiy muloqot jarayonida til birliklarining funksional-uslubiy imkoniyatlaridan foydalanish ko'nikmasini shakllantirish orqali. Matnning lingvistik tahlili ona tilini o'rganish imkoniyatini yaratish barobarida tilning nutqdagi funksional vazifasini o'rganishga yo'l ochadi.

Matn mazmunini tushunish uchun avvalo uning semantik-uslubiy qurilishini tahlil qilish lozim. Chunki har qanday fikr muayyan so'z va iboralar vositasida ro'yobga chiqadi. Ayniqsa, hayotiy tajribasi kam bo'lgan kichik yoshdagi o'quvchilarni so'z va iboralar semantikasi hamda ularning uslubiy bo'yog'i bilan tanishtirish ta'limning muvaffaqiyatini ta'minlashda nihoyatda muhimdir. Shu o'rinda «O'zbek tilshunosligida frazeologizmlar va ularning semantik tabiati qaydarajada o'rganilgan?» degan savol tug'iladi. Muxtorxon Rahimov frazeologizmlar haqida shunday yozadi: «...hali ham o'zbek tilidagi frazeologik birliklarning semantik tabiati yetarli darajada o'rganilganicha yo'q»⁶³. Haqiqatan ham, SH.Rahmatullaev tomonidan yaratilgan «O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati»⁶⁴ o'rganilib chiqilganda, boshlang'ich sinf «Ona tili» va «O'qish kitobi» darsliklariga kiritilgan matnlarda uchragan frazeologizmlarning ayrimlari lug'at maqolasidan o'rin olmaganini ma'lum bo'ladi. SH.Rahmatullaevning o'zi ham lug'atlarda «lug'atga umumxalq iboralari, shularning umumtil variantlari kiritildi, individual avtor nutqiga xos hodisalarga deyarli o'rin berilmadi» deb qayd etadi. Bunday iboralar matn tarkibida qo'llanganda, kitobxon uchun izohlash zarurati sezilishi tabiiy. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchisi hayotiy tajribasi kam bo'lgan o'quvchilarga darsliklardagi matnlarda qo'llangan iboralarning semantik xususiyatlarini izohlab berish, ular ustida ishlashga o'quvchilarni o'rgatish zaruratini sezadi. Boshlang'ich sinfdan boshlab o'quvchilarga tilni nazariy o'rgatish va amaliy egallashlarini ta'minlash matn asosida amalga oshirilgan ekan, matnda qo'llangan ma'nosi notanish bo'lgan iboralar semantikasi ustida ishlash zarur bo'ladi. So'z va iboralar ma'nosini, ular ifodalagan mazmun qirralarini bilgan o'quvchi ta'limning keyingi bosqichida o'rganiladigan ona tili sistematik kursni o'zlashtirishga tayyor bo'la boradi.

⁶² X.Жамолхонов. Ҳозирги ўзбек адабий тили. 2-китоб. Тошкент, 2008.-14-15-бетлар.

⁶³ Мухторхон Раҳимов. Маъно ифодалашда фразеологик birlikлардан фойдаланишга ўргатиш. Тил ва адабиёт таълими. 2010. 6-сон, -7-бет.

⁶⁴ Ш.Раҳматуллаев. Ўзбек тилининг изохли фразеологик луғати. –Т: «Фан», 1964. 211 бет; «Ўқитувчи», 1978. 405 бет.

Ma'lumki, iboralarning ma'no tarkibida uslubiy bo'yoq, so'zlovchining salbiy yoki ijobiy munosabati ham mavjud bo'ladi. SHuning uchun iboralar nutqning ta'sirchanligini, tasviriyligini, ifodaliligini oshiradi, ma'noni kuchaytiradi. So'zlovchi iboralardan nutqining ta'sirchanligini oshiruvchi vosita sifatida foydalanadi. Ona tili darslarida iboralar ustida ishlashda o'quvchilarga, avvalo, ularning ifoda plani bilan (leksik tarkibi) va ma'no plani o'rtasidagi munosabatga to'xtalish lozim. O'quvchi ibora tarkibidagi leksik birliklar bilan ularning bog'lanishidan kelib chiqqan ma'noning farqini anglab yetsagina, undagi ekspressivlikni tushunadi. So'ngra so'zning ko'chma ma'nosi bilan iboralardagi ko'chma ma'nolar o'rtasidagi o'xshashlikka diqqat qaratiladi. Bular albatta taqqoslash usulida amalga oshiriladi. SHundan keyin iboralarning ma'nosi izohlash, ma'nosidagi ijobiy va salbiy bo'yoqni, ma'no munosabatiga ko'ra turlarini belgilash mashqlari bajariladi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili va o'qish darslarida matnda uchragan iboralar ustidagina yuqoridagi ishlar amalga oshiriladi. Ma'nosi ustida ishlangan har qanday iboraning o'quvchining so'z minimumidan o'rin olishi talabi qo'yilmaydi. Faqat kundalik hayotda tez-tez qo'llanadigan va o'quvchi hayoti bilan bog'liq iboralargina o'quvchi minimumiga kiritilishi mumkin. Masalan, 4-sinf «Ona tili» darsligida qo'llangan «dilini og'ritmoq, chiroyi ochilmadi, lunji osildi, qarshi olmoq, ter to'kmoq, ko'zini tikkan (umid ko'zini tikkan), oralaridan qil o'tmaydi, tilga olmoq, o'yga tolmoq, yuragi ezilmoq, yodga olmoq, jon fido qilmoq, lol qoldirmoq» iboralarini so'z minimumiga kiritish mumkin deb hisoblaymiz.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ҳ. Жамолхонов. Ҳозирги ўзбек адабий тили. 2-китоб. Тошкент, 2008.-14-15-бетлар.
2. М. Раҳимов. Маъно ифодалашда фразеологик бирликлардан фойдаланишга ўргатиш. Тил ва адабиёт таълими. 2010. 6-сон, -7-бет.
3. Ш. Раҳматуллаев. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. –Т: «Фан», 1964. 211 бет; «Ўқитувчи», 1978. 405 бет.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING TADBIRKORLIK KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

Xudjamuratov Karimjon Allamuratovich,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
“Menejment” kafedresi o‘qituvchisi

KIRISH. Zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy vazifalardan biri – raqobatbardosh, ijodkor va mustaqil qaror qabul qila oladigan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak o'qituvchilarning tadbirkorlik ko'nikmasini shakllantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki zamon talab

qilayotgan pedagog faqat ta'lim beruvchi emas, balki yangilik yarata oluvchi, tashabbuskor va innovasion g'oyalarni amalga oshiradigan shaxs bo'lishi zarur [1].

Tadbirkorlik faqat iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq tushuncha bo'lib qolmasdan, u keng ma'noda faol, ijodkor, mas'uliyatli va maqsadga intiluvchan shaxsning sifatlarini mujassamlashtiradi. Bo'lajak o'qituvchining tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish orqali u pedagogik jarayonda muammolarni yangicha yechim bilan hal etish, ta'limda innovasion yondashuvlarni joriy etish hamda ta'lim muassasasini samarali boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi [2].

Bugungi kunda O'zbekistonda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, "Ta'lim – ilm – innovatsiya" tamoyilini amaliyotga tatbiq etish jarayonida pedagog kadrlarning tadbirkorlik madaniyatini oshirish muhim ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Prezidentimiz tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, pedagog kadrlarning malakasini oshirish va ularda kreativ fikrlash, boshqaruv va tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari bu yo'nalishdagi ishlarni yanada jadallashtirmoqda [3].

Shu bilan birga, bo'lajak o'qituvchilarda tadbirkorlik ko'nikmasini shakllantirish nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi, balki ta'lim muassasalarida samarali faoliyat yuritish, innovasion loyihalarni amalga oshirish va ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi ham aynan shunda — kelajak pedagoglarning kreativ va tadbirkor shaxs sifatida yetishib chiqishini ta'minlashda pedagogik texnologiyalar, interaktiv usullar va amaliy faoliyatni uyg'unlashtirish zaruriyati bilan izohlanadi.

Shunday qilib, bo'lajak o'qituvchilarning tadbirkorlik ko'nikmasini shakllantirish masalasi — zamonaviy ta'limning strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib, pedagogik amaliyotda yangi mazmun va yondashuvlarni talab etadi. Bu jarayon nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ijodkor va mas'uliyatli avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM. Bo'lajak o'qituvchilarning tadbirkorlik ko'nikmasini shakllantirish — bu faqat iqtisodiy bilim yoki biznes faoliyatini o'rganish emas, balki shaxsning ijodkorlik, tashabbuskorlik, mas'uliyat va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish jarayonidir. Pedagogika fani nuqtai nazaridan, tadbirkorlik ko'nikmasi o'qituvchi shaxsida zamonaviy ta'lim talablariga mos ravishda faol va innovasion fikrlay olish qobiliyatini shakllantiradi.

Tadbirkorlik kompetensiyalariga quyidagilar kiradi: muammolarni tahlil qilish va yechim topish, yangi g'oyalar yaratish, jamoada samarali ishlash, tashabbus ko'rsatish, resurslarni to'g'ri taqsimlash hamda o'z faoliyati uchun javobgarlik hissini sezish. Bo'lajak o'qituvchi ushbu sifatlarga ega bo'lsa, u nafaqat ta'lim jarayonini samarali tashkil etadi, balki ta'lim muassasasida innovasion muhit yaratishda faol ishtirokchiga aylanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarda tadbirkorlik ko'nikmasini shakllantirish jarayonida ta'limning kompetensiyaviy yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv talabalarda nazariy bilimlar bilan birga amaliy tajribani, ijodiy fikrlashni va loyiha asosida ishlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, pedagogik amaliyot davrida talabalar maktabda

innovation loyihalar ishlab chiqish, dars jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish, hamkorlik muhitini yaratish orqali o'z tadbirkorlik salohiyatini namoyon etadilar.

Shu bilan birga, tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda interfaol metodlar — "Aqliy hujum", "Loyiha usuli", "Rolli o'yinlar", "Keys-stadi" kabi usullar samarali natija beradi [4]. Ular talabalarda ijodiy yondashuv, tezkor fikrlash va masalaning yechimini topishda mustaqillikni shakllantiradi.

Pedagogning tadbirkorlik faoliyati ta'lim jarayonida innovatsiyalarni qo'llash bilan ham bog'liq. Masalan, o'qituvchi o'quv-metodik materiallar yaratishi, ta'lim platformalaridan samarali foydalanishi yoki mahalliy ehtiyojlarga mos ta'lim loyihalarini ishlab chiqishi mumkin [5]. Bunday faoliyat nafaqat o'qituvchining kasbiy o'sishini ta'minlaydi, balki ta'lim tizimida yangi qiymat yaratishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, bo'lajak o'qituvchilarning tadbirkorlik ko'nikmasini shakllantirish ta'limda innovation yondashuvlarning ajralmas qismi hisoblanadi [6]. Bu jarayon orqali bo'lajak pedagog o'z faoliyatini tashkil etishda ijodkor, tashabbuskor va jamiyat ehtiyojlariga mos mutaxassis sifatida shakllanadi.

XULOSA. Bo'lajak o'qituvchilarning tadbirkorlik ko'nikmasini shakllantirish — zamonaviy ta'lim tizimining strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib, u nafaqat pedagogning shaxsiy rivojlanishi, balki butun ta'lim jarayonining samaradorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadbirkorlik ko'nikmasiga ega bo'lgan o'qituvchi o'z faoliyatida mustaqil qaror qabul qiladi, yangi g'oyalarni amalga oshiradi va ta'lim muhitini innovation yo'nalishda boyitadi [7].

Bu jarayonda ta'limning kompetensiyaviy yondashuvi, interfaol usullardan foydalanish hamda amaliyot bilan nazariyaning uyg'unligi muhim ahamiyatga ega. Bo'lajak o'qituvchilarda ijodkorlik, tashabbuskorlik, mas'uliyat va hamkorlikka asoslangan faol pozitsiyani shakllantirish orqali ularni jamiyat ehtiyojlariga mos, raqobatbardosh mutaxassislar sifatida tayyorlash mumkin.

Shunday qilib, pedagogning tadbirkorlik salohiyati uning kasbiy mahorat darajasini belgilaydi. Tadbirkor o'qituvchi – bu o'z faoliyatida yangilik yarata oladigan, ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan, jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok etuvchi shaxsdir

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish to'g'risida"gi farmoni. — Toshkent, 2020 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent: Adolat, 2021 yil.
3. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston – yangi taraqqiyot davri". — Toshkent: "O'zbekiston", 2021.
4. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2019.
5. Ravshanova D. Pedagoglarda tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy-amaliy asoslari. — Toshkent: TDPU nashri, 2022.

6. Abdullaeva M. Tadbirkorlik asoslari: nazariya va amaliyot. — Toshkent: “Iqtisodmoliya”, 2020.

7. G‘ulomova D., Jo‘raeva M. Bo‘lajak o‘qituvchilarda innovatsion va tadbirkorlik salohiyatini rivojlantirish. — Toshkent: TDPU, 2022.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH DARSLARIDA BADIY ASAR TAHLILI USTIDA ISHLASHDA – PIRLS TESTLARINING QAMROV DOIRASI

M.T.Zayniddinova

o‘qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O.O.Nurmuhammadiyeva, Sh.B.Jumayeva, M.X.Jo‘rayeva

Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-kurs talabalari

gmail: muborakzayniddinova22@gmail.com

KIRISH. Mamlakatimizda o‘qituvchilarni PIRLS - (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro baholash dasturi asosida o‘qitishga metodik tayyorgarligini takomillashtirishning samarali texnologiyalari ta‘lim jarayoniga tatbiq etilmoqda. Zamon talablariga mos pedagogik kadrlarni tayyorlash Xalqaro baholash dasturlari (PIRLS) asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish, xalqaro baholash dasturlari asosida multimediali elektron resurslar yaratish va talim sifatini baholash bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda. Respublikamizda so‘nggi yillarda ta‘lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish hamda professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, xalq ta‘limi sohasiga zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish, ta‘lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishning me‘yoriy asoslari yaratilmoqda.

Endi, ushbu soha XXI asrda talab etiladigan savodxonlikka oid masalalar bilan chambarchas bog‘langan keng miqyosdagi yangidan-yangi ko‘nikmalarni o‘zida aks ettirishi lozim. Shuning uchun, o‘qish savodxonligida muvaffaqiyatga erishish deganda biror sodda matnni o‘qib, tushunish nazarda tutilmasligi lozim. Katta hajmli, jumladan, badiiy matnlarni o‘qib, talqin qila olish qobiliyati o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan holda, o‘qish savodxonligini o‘zlashtirilishi ma‘lumotlarni qayta ishlashning murakkab strategiyalari, jumladan, ko‘p matnli (yoki ma‘lumot) manbalaridan tegishli ma‘lumotlarni olib, tahlil qilish, sintezlash, umumlashtirish va talqin qilishni ham talab etadi. Shu sababdan, biz tadqiqot davomida 3-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligida berilgan yozuvchi Abdulla Saidovning “Karim polvon” hikoyasini PIRLS orqali o‘quvchilar bilim darajasini baholashga tayyorladik.

Mavzu: Karim polvon. Abdulla Saidov. (3-sinf o‘qish savodxonligi)

I.1. Gaplarni asar voqealari tartibida raqamlang.

___ Bakovul baland ovoz bilan: “Chavandozlarning ustozlari Karim polvon g‘olib

bo'ldi" deya e'lon qilganda, shu yerda hozir bo'lganlar uning sha'niga tahsinlar o'qishdi.

___ Odamlarning xursandchaligi va shod-xurramligining chek-chegarasi yo'q.

___ Ekinzor va bog'lar yanada yashnab ko'zni quvontirdi.

___ Karim polvon jilvalarga boy jiyron qashqasini mehr bilan yuvib-tarab, parvarishlaydi.

II. Asar matni tahlili bilan bog'liq topshiriqlar:

2. Nima uchun asarda "G'alabaniy yuki og'ir bo'ladi"-deyilgan?

3. " ... shu yerda hozir bo'lganlar uning sha'niga tahsinlar o'qishdi" gapida qanday ma'no ifodalangan?

A) Shu yerdagi odamlar Karim polvon g'olib bo'lganini hammaga aytishdi.

B) Uloq-ko'karida qatnashuvchilar Karim polvon uchun she'rlar o'qishdi.

C) Uloq-ko'pkarida qatnashgan barcha odamlar Karim polvonga qarsak chalishdi, uni maqtashdi.

D) Shu yerdagi barcha qatnashuvchilar karim polvonni g'olib bo'lganini ko'ra olmay, uni g'iybat qilishdi.

4. Asarda tilga olingan otlar nomini belgilang.

Jiyron qashqa, Oqqoptol, Baroq, To'riq, Chavkar, Qorako'z, Oqquloq, Qamishquloq, Buyruq.

5. Asarda aytib o'tilgan ot uchun mo'ljallagan buyumlar nomini yozing.

6. So'z va so'z birikmalarining ma'nosini yozing.

№	So'z va so'z birikmalari	So'z va so'z birikmalarining ma'nosi
1	Ko'pkari	
2	Ko'pchilikning nigohi	
3	Yulduni ko'zlovchi	
4	Suvoriy	
5	Jilvalar	
6	Dimog'i baland	
7	Zalvari	
8	Tahsin	
9	Burkanib	

7. Milliy qadriyatlarimizda aytilgan yana qanday xalq o'yinlarini bilasiz?

8. Asarga yana qanday sarlavha qo'yish mumkin?

9. Tilingni botir qilma, o'zingni botir qil. Berilgan maqol ma'nosiga mos bo'lgan vaziyatni asardan topib yozing.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. SH.M.Mirziyoyev “MILLIY TARAQQIYOT YO'LIMIZNI QAT'IYAT BILAN DAVOM ETTIRIB YANGI BOSQICHGA KO'TARAMIZ" “O‘zbekiston”, 2017-yil, 592 bet 10b
2. Matchonov.S, Bakiyeva.S, Gulyamova.X, Yo‘ldosheva.Sh, Xolboyeva.G BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI O‘QITISH METODIKASI “Ishonchli hamkor” – 2021. –T.232b
3. Bakiyeva.H.S 4-SINF O‘QISH DARSLARIDA ADABIY TAHLIL KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH “Nodirabegim” – 2021. –T.48b
4. Toirova.M.E O‘QISH SAVODXONLIGI 1-qism darslik 3-sinf. – Toshkent: “Novda Edutainment”, 2023.-37b
5. Masharipova.U.A “FORMATION OF INNOVATIVE CULTURE OF FUTURE TEACHERS PRIMARY SCHOOL”.- 2019.- European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol.-6-13b
6. Masharipova.U.A “ THE FORMATION OF INNOVATIVE CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT”.-2021.- European Journal of Humanities and Educational Advancements.-33-35b

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA BADIY ASARNI TAHLIL QILISH TAMOYILLARI

M.T.Zayniddinova

o‘qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

gmail: muborakzayniddinova22@gmail.com

KIRISH. Metodologiya so‘zi yunon tilidan olingan bo‘lib, metodos – yo‘l, usul va logos-ta’limot demakdir. Metodologiya tadqiqotchining nazariy va amaliy faoliyatini tashkil etish, tiklash tamoyillari va usullari tizimi hamda bunday tizim haqidagi ta’limot. Metodologiya metodlar haqidagi ta’limot yoki yalpi-umumiy bilish metodi, deb ham ta’riflanadi. Metodologiya metodlarga va umuman voqelikka qanday yondashish yo‘lini o‘rgatadi.⁶⁵ Shundan kelib chiqib, adabiyotshunos olim M.Yo‘ldoshev o‘zining “Badiiy matn va uning lingvonoetik tahlili asoslari” asarida badiiy matnni taxlil qilish jarayonini quyidagi tamoyillarga tayanib ish ko‘rilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi degan fikrlarni bildiradi:

1. Shakl va mazmun birligi tamoyili.
2. Makon va zamon birligi tamoyili.

⁶⁵ O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi / 12 jildli. M harfi T.: “UME” Davlat ilmiy nashriyoti. 2004 – 461-b

3. Xususiylikdan umumiylikka o'tish tamoyili.⁶⁶ Bu nazariyasiga asoslangan holda biz boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida badiiy asarni tahlil qilish tamoyillarini ishlab chiqdik.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Unga ko'ra:

1.Shakl va mazmun birligi tamoyili. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni badiiy asarlarni o'qishga o'rgatishda shakl va mazmun birligi haqida tushuncha berish muhimdir. Chunki badiiy matndagi har bir so'z, jumla va voqea asar mazmunini to'g'ri tushunishga xizmat qiladi

Shakl va mazmun nima? Mazmun – bu asarda hikoya qilinayotgan voqealar, qahramonlar, ularning his-tuyg'ulari va fikrlari. Masalan, bir ertakda qahramonning yaxshilik qilish orqali muvaffaqiyatga erishishi – mazmundir.

Shakl – bu mazmunni qanday ifoda qilish usuli. Shakl so'zlar, tasvirlar va gaplar orqali amalga oshiriladi. Masalan: mazmun - Daraxt ko'klamda gullaydi.

Shakl: “Ko'klam kelishi bilan daraxtlar oppoq gullar bilan bezanadi”. Bu yerda mazmun bir xil, ammo ifoda shakli (tasvir va so'z tanlovi) farq qiladi. Shakl va mazmun bir-biriga qanday bog'liq? Shakl va mazmun bir-biriga uzviy bog'liq. Agar mazmun ifodalash shakliga mos kelmasa, asarning mazmuni noto'g'ri tushunilishi yoki umuman tushunilmasligi mumkin. Masalan: Agar salbiy qahramon shirin va yoqimli gapirsa, uning salbiy fe'l-atvori aniq bo'lmay qoladi. Aksincha, ijobiy qahramon so'zlarida samimiylik va mehribonlik aks etsa, uning obrazini o'quvchi oson tushunadi. Matn tahlilida e'tibor berilishi lozim bo'lgan jihatlar: 1. Qahramon ruhiyatini ifodalash: Qahramonning his-tuyg'ulari uning gaplashish uslubida aks etadi. G'azablangan qahramon: “Nega bunday qilding?!” Mehribon qahramon: “Xafa bo'lma, hammasi yaxshi bo'ladi”.

2. Ijobiy va salbiy qahramonlar tasviri: Ijobiy qahramon: yorqin ranglar, iliq so'zlar va quvnoq ifoda bilan tasvirlanadi. Masalan, “uning yuzi quyosh kabi porlab turardi”. Salbiy qahramon: tun ranglar va qattiq so'zlar bilan tasvirlanadi. Masalan, “u sovuq nigoh bilan qarab turardi”. Quyidagi berilgan she'riy ertakdan parchada esa shakl va mazmun birligi mantiqiylikka asoslangan holda yoritilgan.

- O'rgilay, o'g'lim, shuni
Eltib bergin bobongga.
“Bir butun oy, o'n ikki
Yulduz” degin bobongga.
... Siz yuborgan ovqatni
Bobom maqtab yedilar.
“Yarimta oy, oltita
Yulduz”, - degin dedilar.
-Tugunna yechibsana ? –
Deb so'rab qoldi kampir.
-Yechganim yo'q, buvijon, -

⁶⁶ Yo'loshev M. Badiiy matn va uning lingvonoetik tahlili asoslari. – T.:Fan,2007. – 151b

Tohir bermay turdi sir.
Shoshma, shoshma, yulduzim,
Quloq ber, menga qara.
Oltita yulduz o‘zi,
Olti dona chuchvara.
Yarim oy degani-
Yarimta qatlamadir”⁶⁷.

Tahlildagi she’riy ertakda chol va kampirning sirli suhbatini qanday mazmunni anglatishini bilib oldik. Uning shakli esa mantiqiy tarzda juda mohirona yozilgan va o‘quvchini yaxshi tarbiyaviy xulosaga olib keladi.

Amaliy mashqlar

1. *Bir qahramon haqida tasvir berilgan matndan ijobiy va salbiy xususiyatlarni ajratib ko‘rsating.*

2. *Matndagi gaplarni shakliga qarab tahlil qiling: ular mazmunga mos keladimi?*

3. *O‘quvchilar bilan “Asarda ijobiy qahramon so‘zlarini o‘rganish” kabi mashqlar o‘tkazing.*

2. Makon va zamon birligi tamoyili. Matnni o‘rganish jarayonida undagi voqealarning qayerda (makon) va qachon (zamon) sodir bo‘lganini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Bu tushunchalar yordamida matnni tahlil qilish yanada samarali kechadi va o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash shakllanadi. Har qanday matn o‘zining davri va joyi bilan uzviy bog‘liq bo‘ladi. Bu tushunchalar asardagi qahramonlar, ularning harakatlari va muhit tasviri orqali o‘quvchilarga yetkaziladi. Masalan: Vatanga bo‘lgan muhabbatni oshiruvchi, biz tug‘ilib o‘sgan joyimiz, makonimiz Vatanimiz ekanligini tasvirlovchi asarlar sirasiga Xurshid Davronning “Yagonadir Vatanning sening!” asari misol bo‘la oladi. Unda “Donishandlardan biri: “Vatan – bu sening kindik qoning tomgan tuproq”, - desa, ikkinchisi: “Vatan – bu sen suygan odamlar manzili!” – deydi. Boshqasi “Vatan – millat xotirasi”, - deb zavqlanadi”⁶⁸ deya ta’riflar keltirilgan. Ertak, hikoya va boshqa turdagi janrlarda ham– voqealar afsonaviy joylarda sodir bo‘ladi va joyning tasviri hikoyaning mazmunini tushunishga, qahramon tushgan vaziyatni his etishga yordam beradi. Berilgan parchada “Yuragim orqaga tortib ketdi. Jiydazorda ajina borligi esimga tushib, talmovsirab qoldim. ... G‘ira – shira ko‘roydinda sirli sukut cho‘kkan jiydazorga kirdim. Nazarimda, har bir daraxt orqasidan nimadir berkinib turgandek edi”⁶⁹ qahramonning haddan tashqari qo‘riq ketgani, makonni tasvirlashi bilan ifoda etilgan. Makon va zamon birligi til vositalari orqali qanday ifodalanadi? Makon va zamon birligi matnda ishlatilgan leksik-grammatik birliklar yordamida ifodalanadi. Bu birliklar voqealarning davrini va makonini aniqroq tushunishga yordam beradi. Masalan: “Qadimiy shahar” – Voqeaning tarixiy davrda sodir bo‘lganini bildiradi. “Ertalab quyosh chiqqanda”, “Quyosh endigina

⁶⁷ Jo‘ra Rahim “Bir butun oy o‘n ikki yulduz” O‘qish savodxonligi savodxonligi 3-sinf 4-qism U.B.Aydarova, N.K.Azizova novda edutainment Toshkent – 2023 4-bet

⁶⁸ Xurshid Davron “Yagonadir Vatanning sening!” O‘qish savodxonligi 4-sinf 1-qism M.E.Toirova novda edutainment Toshkent – 2023 7-bet

⁶⁹ O‘tkir Hoshimov “Qoziq” O‘qish savodxonligi 4-sinf 3-qism U.B.Aydarova, N.K.Azizova, M.E.Toirova novda edutainment Toshkent – 2023 64-bet

tog' ortidan ko'tarilgan, hali o't-o'lanlar yuzida shudring yaltiraydi. O'tkir yuzini chala yuvganmi, uyqusi o'chmagan, yengil shabadada ham eti junjikadi"⁷⁰ – hodisaning zamonini aniqlashga yordam beradi.

3. Xususiylkdan umumiylikka o'tish tamoyili. Badiiy asarda ishlatilgan so'zlar, gaplar va tasvirlar asarning umumiy ruhiga yoki davr ruhiga qanchalik mos ekanligini aniqlash kerak. Masalan: Qahramonning dunyoqarashi – Uning gaplarida qanday aks etgan? U o'z fikrlarini ochiq va tushunarli ifoda qiladimi? Dialog va monologlarning sifatlari – qahramonlarning o'zaro suhbatlari va ichki kechinmalari badiiylk talablariga javob beradimi? Asardagi bu kabi xususiyatlar, voqealar va qahramonlarning harakatlari matnning butun mazmuni bilan qanday bog'liq ekanini aniqlash kerak. Badiiy asarda ishlatiladigan tilni o'rganishda ikkita asosiy belgi aniqlanadi:

1. Umumiy belgilar – mavzu, janr, uslub va tilga xos xususiyatlar. Bu belgilar asar qaysi janrga mansub ekanini va muallifning uslubi qandayligini tushunishga yordam beradi.

2. Xususiylk belgilar – Muallifning o'ziga xos uslubi va qahramonlarning individual nutqi. Bu belgilar orqali har bir qahramonning o'ziga xosligi va asar mazmunidagi o'rni aniqlanadi. Ushbu belgilar Xudoyberdi To'xtaboyevning bolalar uchun yozilgan asarlarida yaqqol ko'zga tashlanadi. "Jannati odamlar" romanidagi "Enajonim ertak aytadi" parchasi hikoya janrida, muallif xotiralari bilan boshlanib, dialog tarzida davom etgan. Asarning xususiylk belgilari esa, asosan yozuvchi o'zining bolaligida bo'lgan haqiqiy voqealarni xalqchil tilda, ortiqcha bo'yoqlarsiz, jo'n yoritiladi. "Enajonim har gal ertak boshlashidan oldin bir nafasgina ko'zlarini yumgan ko'yi jim bo'lib qolardi. Bu gal ham shunday qildi. Eslab olsa kerak-da. ... - Enajon, katta bo'lsam, men ham o'sha yigitlardaqa bo'lamanmi? – deb so'radim. – Albatta bo'lasan, gap qo'shmay tur-da o'g'lim, adashib ketaman"⁷¹ muallif asardan parchada keltirilgan "yigitlardaqa" so'zini "yigitlardek" deb yozishi mumkin edi, lekin uning xususiylk belgilari aynan shu xalqchil qisqartma so'zlarda namoyon bo'lgan.

XULOSA.

Boshlang'ich ta'limda badiiy asarni tahlil qilish o'quvchilarning tafakkuri va nutqini rivojlantiradi. Shakl va mazmun, makon va zamon birligi tamoyillari tahlil jarayonining asosini tashkil etadi. Bu tamoyillar asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar o'quvchilarda mustaqil fikrlash va asarni chuqur anglash ko'nikmalarini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Ulug'ov ADABIYOTSHUNOSLIK NAZARIYASI G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2017. – 308 b.

2. Bakiyeva.H.S 4-SINF O'QISH DARSLARIDA ADABIY TAHLIL KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH "Nodirabegim"–2021.–T.150b

3. Matchonov.S, Bakiyeva.S, Gulyamova.X, Yo'ldosheva.Sh, Xolboyeva.G

⁷⁰ Muhabbat Hamidova "Arining qasosi" O'qish savodxonligi 4-sinf 3-qism U.B.Aydarova, N.K.Azizova, M.E.Toirova novda edutainment Toshkent – 2023 10-bet

⁷¹ Xudoyberdi To'xtaboyev "Enajonim ertak aytadi" O'qish savodxonligi 3-sinf 2-qism U.B.Aydarova, N.K.Azizova, M.E.Toirova novda edutainment Toshkent – 2023 48-bet

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI "Ishonchli hamkor" – 2021. –T.296b

4. Sariyev.Sh BOSHLANG'ICH SINF O'QISH DARSLARIDA MATN USTIDA ISHLASH ORQALI NUTQ O'STIRISH METODIKASI. "Ilm Ziya Zakovat" – Toshkent. 2022. 120b

5. T.Iglton "ADABIYOT NAZARIYASI. KIRISH"

6. U.B.Aydarova, N.K.Azizova, M.E.Toirova O'qish savodxonligi 3-sinf 2-qism novda edutainment Toshkent – 2023 80-B

7. U.B.Aydarova, N.K.Azizova, M.E.Toirova O'qish savodxonligi 4-sinf 3-qism novda edutainment Toshkent – 2023 80-B

STEAM YONDASHUVI ORQALI BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING EKOLOGIK-VALEOLOGIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Karimova Nafisa Saydullaevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim

nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

E-mail: nafisakarimova1112@gmail.com

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish[1]. STEAM texnologiyalaridan foydalanib valeologik madaniyatni rivojlantirish didaktik yondashuvlar orqali zamonaviy ta'lim tizimida ekologik va valeologik ta'limning ahamiyatini oshirishga yo'naltirilgan. Bugungi kunda ekologik ong va sog'lom turmush tarziga bo'lgan e'tibor ortib bormoqda, ayniqsa yosh avlodni sog'lom turmush tarziga tarbiyalash zarurati katta. STEAM metodologiyasining ta'limda qo'llanilishi o'quvchilarda integratsiyalashgan yondashuvni shakllantiradi va valeologik madaniyatni rivojlantirishga imkon yaratadi.

STEAM texnologiyalari ekologik va valeologik madaniyatni rivojlantirishda innovatsion metodlarni taqdim etadi. Bu metodlar o'quvchilarga fanlar, san'at va dizayn orqali ekologik masalalarni zamonaviy usullarda tushunishga imkon beradi. STEAM texnologiyalari yordamida o'quvchilar atrof-muhitni asrash, energiya resurslarini tejash va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga oid muhim masalalarni o'rganadilar.

Valeologik madaniyatni rivojlantirishda STEAM texnologiyalari o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini yaratish va tabiatga bo'lgan mas'uliyatni shakllantirishga yordam beradi. Bu yondashuvlar ekologik ongni rivojlantiradi, atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatni oshiradi va jamiyatda ekologik madaniyatni kengaytirishga xizmat qiladi. Maqsad, STEAM texnologiyalaridan foydalanib, o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini qadrllovchi va ekologik mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalashdir.

Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, STEAM texnologiyalarining ekologik ong va valeologik madaniyatni rivojlantirishdagi roli katta ahamiyatga ega. STEAM metodlari o'quvchilarda ekologik mas'uliyat, ijodiy fikrlash va muammolarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarda ekologik masalalar bo'yicha ongli qarorlar qabul qilish va amaliy ko'nikmalarni o'z hayotlariga tatbiq etish qiziqishini oshirdi.

STEAM texnologiyalarining valeologik madaniyatni rivojlantirishda ham muhim roli bor. O'quvchilar sog'lom turmush tarzini, jismoniy faollik va stressni boshqarish bo'yicha amaliy bilimlar olishdi. Interaktiv yondashuvlar yordamida o'quvchilar ekologik va valeologik masalalarni nafaqat darslarda, balki laboratoriya mashg'ulotlari va ilmiy tadqiqotlarda ham qo'llashdi. Bu esa ta'lim jarayonida samaradorlikni oshirdi va o'quvchilarning ekologik va valeologik madaniyatini mustahkamladi.

Adabiyotlar va metodologik tahlillar natijasida STEAM texnologiyalaridan foydalanib ekologik ong va valeologik madaniyatni rivojlantirishning didaktik yondashuvlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ekologik va valeologik ta'limning zamonaviy metodlari, shuningdek, STEAM texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi o'rni haqida bir qator ilmiy ishlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar ekologik va valeologik madaniyatni shakllantirishda STEAM yondashuvining muhim o'rni borligini ko'rsatadi.

STEAM yondashuvi ta'lim tizimida yuqori samaradorlikni ta'minlash, o'quvchilarda ijodiy fikrlash, ekologik ong va valeologik madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Adabiyotlar tahlili orqali STEAM metodologiyasining ta'lim jarayonida ta'sirchan va amaliy jihatlari o'rganilgan. Bu yondashuv o'quvchilarda ekologik va valeologik masalalarga yanada chuqurroq yondashishga yordam beradi, ayniqsa sog'lom turmush tarzini shakllantirishda.

Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili STEAM texnologiyalarining ekologik va valeologik ta'limni rivojlantirishdagi integratsiyalashgan yondashuvlarini o'rganish zarurligini ta'kidlaydi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarda nafaqat ilmiy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Tadqiqotlarning metodologik asosi STEAM metodlari orqali ekologik va valeologik masalalarga bo'lgan yondashuvlarni chuqurlashtirishni ta'minlashni maqsad qiladi.

Birinchi navbatda, ekologik ta'lim va ongni rivojlantirish bo'yicha yirik tadqiqotchilar, masalan, O.N.Nabikuzievich ekologik ta'limni zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida ko'rsatadilar[2]. Uning fikricha, ekologik ta'limni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun o'quvchilarga ekologik muammolarni tushuntirishda interaktiv metodlardan foydalanish zarur. Shuningdek, V.Hlukhaniuk, I.Shymkova, S.Tsvilyk, Marushchak, O.Buhalar[3] ekologik ongni rivojlantirishda amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning ahamiyatini ta'kidlaydi, bu esa STEAM texnologiyalari bilan uyg'un keladi. O'quvchilarga ekologik muammolarni yechishda amaliy faoliyatlar va tajriba orqali bilimlarni o'rgatish ekologik mas'uliyatni shakllantirishga yordam beradi.

Valeologik ta'limga oid ilmiy tadqiqotlar ham STEAM metodologiyasining yuksalishi bilan parallelda rivojlanmoqda. E.Perignat, J.Katz-Buonincontro, (2019). valeologik madaniyatni rivojlantirishda STEAM texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyasi orqali o'quvchilarda sog'lom turmush tarziga bo'lgan mas'uliyatni oshirishga

erishish mumkinligini ta'kidlaydi[4]. Bunday yondashuvlar o'quvchilarga sog'lom ovqatlanish, jismoniy faollik va psixologik salomatlikni yaxshilashga qaratilgan ko'nikmalarni taqdim etadi.

Metodologik jihatdan, bu mavzu doirasida sifatli tadqiqot usullari asosiy o'rin tutadi. Tadqiqotlarda aksariyat hollarda o'quv jarayonini tahlil qilish va pedagogik amaliyotlarni kuzatish usullari qo'llaniladi. Bular orasida stekholderlar bilan intervyu olish, guruhli muhokamalar, amaliy seminarlar, laboratoriya ishlaridan foydalanish muhim o'rin tutadi. Shuningdek, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholashda testlar va anketalar yordamida o'tkaziladigan tadqiqotlar keng tarqalgan. STEAM texnologiyalarini qo'llash natijalari o'quvchilarning ekologik ongini va valeologik madaniyatini rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatadi[5].

O'quvchilarning ekologik va valeologik masalalarga bo'lgan munosabatlarini o'zgartirishda, STEAM texnologiyalarining pedagogik jarayonni kuchaytirishdagi ahamiyati aniqlandi. Bunda, texnologiyalarga asoslangan interaktiv va ijodiy faoliyatlar, o'quvchilarda chuqur ilmiy va amaliy bilimlarni shakllantirishga, shuningdek, ekologik mas'uliyatni oshirishga yordam beradi[6].

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili va metodologiya STEAM texnologiyalarining ekologik ong va valeologik madaniyatni rivojlantirishdagi o'rni va metodik imkoniyatlarini ko'rsatdi. Bu metodologiya orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va o'quvchilarda ekologik mas'uliyatli va sog'lom turmush tarzini shakllantirishda yangi imkoniyatlar ochildi.

Tadqiqot ishi muhokama qilish natijalari STEAM texnologiyalarining ekologik va valeologik ta'limda qo'llanishi o'quvchilarning ilmiy va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatdi. Bu metodologiya o'quvchilarda ekologik ong va sog'lom turmush tarziga bo'lgan mas'uliyatni oshirishga yordam beradi, lekin uning amalga oshirilishi ba'zi qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Birinchidan, STEAM texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi o'quvchilarga ekologik va valeologik masalalarni innovatsion usullar bilan hal qilish imkonini yaratadi. Bu metodlar orqali o'quvchilar tabiatni asrash va sog'lom hayot tarzini targ'ib qilishda yangi yechimlar ishlab chiqadilar. Ikkinchidan, amaliy faoliyatlar orqali ekologik mas'uliyatni oshirish va o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, STEAM texnologiyalarining to'liq integratsiyalashuvi o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni ham beradi. Bu yondashuv o'quvchilarni ekologik va valeologik tamoyillarni o'z hayotlarida tatbiq etishga tayyorlaydi. Biroq, bu yondashuvning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun o'qituvchilarning tayyorgarligi, metodik materiallar va texnologik infratuzilmaning rivojlanishi zarur.

Shuningdek, ta'lim jarayonida ekologik ong va valeologik madaniyatni rivojlantirishda resurslarning samarali taqsimlanishi, ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borish va amaliy faoliyatlar tashkil etishda texnologik resurslar bilan ishlash imkoniyatlari yaratish zarur. O'qituvchilar uchun STEAM asosidagi metodlarni o'rganish va ulardan samarali foydalanish bo'yicha maxsus kurslar va seminarlar o'tkazilishi kerak.

Umuman olganda, STEAM texnologiyalarining ekologik va valeologik ta'limda qo'llanishi o'quvchilarda ekologik mas'uliyat va sog'lom turmush tarziga oid bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv barqaror va mas'uliyatli jamiyat yaratishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot ishida shunday xulosaga keldik, STEAM texnologiyalarining ekologik ong va valeologik madaniyatni rivojlantirishdagi ahamiyati yuqori ekanligi tadqiqotlar orqali ko'rsatilgan. Ushbu metodologiya o'quvchilarda ekologik ong va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda samarali bo'lib, ijodiy fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ekologik va valeologik masalalarni o'qitishda amaliy faoliyatlar va interaktiv metodlarning ahamiyati katta. Biroq, STEAM texnologiyalarining muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun o'qituvchilar malakasi, texnologik infratuzilma va resurslar zarur. Umuman olganda, STEAM texnologiyalaridan foydalanish ekologik mas'uliyatni oshirishga va o'quvchilarda mas'uliyatli va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019-yil 30-oktyabr.

2. Nabikuzievich O. N. PEDAGOGICAL NEED FOR DEVELOPMENT OF VALEOLOGICAL CULTURE IN FUTURE PHYSICAL CULTURE TEACHERS //International Journal of Pedagogics. – 2024. – T. 4. – №. 08. – S. 31-36.

3. Hlukhaniuk, V., Shymkova, I., Tsvilyk, S., Marushchak, O., & Buha, O. (2023, July). CONTENT MODELING THE ENVIRONMENTAL TRAINING OF FUTURE LABOR TRAINING TEACHERS IN UNIVERSITIES. In *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference* (Vol. 1, pp. 275-288).

4. Perignat, E., & Katz-Buonincontro, J. (2019). STEAM in practice and research: An integrative literature review. *Thinking skills and creativity*, 31, 31-43.

5. Yuldashovich K. A. STEAM integrated yeducational technology in yenhancing yeco-learning yeffectiveness //Yuropean International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 01-05.

6. Yuldashovich K. A., Kholi Y. A MODEL FOR THE FORMATION OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS'CAREFUL ATTITUDE TO NATURE IN EXTRA-CURRICULUM ACTIVITIES //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 68-74.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK BILIMLARNING UYG‘UNLIGI ORQALI O‘QITUVCHINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Buranova Iroda Buranovna

CHDPU Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası
o‘qituvchisi

Abdullayeva Oydinoy, Yodgorova Nargiza

Bozorboyeva Kamola, Turayeva Fotima

Tugalova Sevinch

2-kur 24/2 guruh talabalari

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimi tubdan yangilanayotgan hozirgi davrda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining roli va kasbiy kompetentligiga bo‘lgan talab keskin oshmoqda. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020-yil), “Maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi” (2019-yil) hamda Prezidentning PQ–4623-son qarori (2019-yil 9-fevral) da pedagogning shaxsiy, kasbiy va psixologik tayyorgarligi ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omil sifatida ko‘rsatilgan.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nafaqat darsni tashkil etuvchi, balki bola shaxsini tarbiyalovchi, ijtimoiy-emosional rivojlanishni boshqaruvchi, muloqotni shakllantiruvchi yetakchi shaxsdir. Shuning uchun pedagogik va psixologik bilimlarning uyg‘unligi — o‘qituvchining kasbiy kompetentligini belgilovchi markaziy ko‘rsatkichdir.

Shulman (1987) ta’kidlaganidek, o‘qituvchi faqat “bilimni biluvchi emas”, balki uni “psixologik jihatdan to‘g‘ri yetkazuvchi” bo‘lishi zarur. O‘zbekiston olimlari (Yo‘ldoshev, 2022; Farhodova, 2025; Mamajonova, 2025) ham shuni qayd etadiki, boshlang‘ich ta’limda psixologik yondashuvsiz hech bir pedagogik metod to‘liq natija bermaydi.

Bu maqolada O‘zbekiston sharoitida pedagogik va psixologik bilimlarning integratsiyasi asosida o‘qituvchi kompetentligining rivojlanish jarayoni ilmiy-tadqiqot asosida tahlil qilinadi.

Metodologiya

Tadqiqot maqsadi

Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari faoliyatida pedagogik va psixologik bilimlarning o‘zaro ta’sirini aniqlash, ularning kasbiy kompetentligini oshirishga bo‘lgan ta’sirini empirik asosda o‘rganish.

Tadqiqot ishtirokchilari

Tadqiqot Toshkent, Namangan va Jizzax viloyatlaridagi 12 ta umumta’lim maktabida o‘tkazildi.

Umumiy ishtirokchilar soni: 84 nafar boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi.

Tajriba guruhi: 42 nafar (pedagogik va psixologik bilim integratsiyasi bo‘yicha maxsus treninglardan o‘tgan).

Nazorat guruhi: 42 nafar (oddiy metodik faoliyatda ishlovchi).

Tadqiqot usullari

So'rovnoma – "O'qituvchining psixologik tayyorgarlik darajasi" (Yo'ldoshev, 2022) asosida 20 ta savol.

Pedagogik faoliyat kuzatuvlari – 3 oy davomida dars jarayonlarini tahlil qilish.

Suhbat va intervyu – 10 nafar o'qituvchi bilan individual suhbat.

Eksperimental mashg'ulotlar – treninglar, refleksiya sessiyalari, "Emosional ziyo" dasturi asosida mashg'ulotlar.

Statistik tahlil – miqdoriy natijalarni SPSS dasturi yordamida o'rta qiymat (Mean), korrelyatsiya (r), t-test tahlillari orqali aniqlash.

Tadqiqot materiali

O'zbekiston Milliy universiteti, Chirchiq Davlat pedagogika universiteti, Qo'qon universiteti hamda TDPUda 2023–2025 yillarda chop etilgan ilmiy maqolalar asosida metodik model ishlab chiqildi (Farhodova, 2025; Mamajonova, 2025; Uzakbaeva, 2024; Haydarqulova, 2025).

Natijalar

1. Dastlabki so'rovnoma natijalari

Tajriba boshlanishida o'qituvchilarning 68 foizi o'zini "pedagogik bilim jihatdan kuchli", ammo "psixologik jihatdan o'rta" deb baholagan. Faqat 12 foiz o'qituvchi o'zini har ikki yo'nalishda kuchli deb bilgan.

Nazorat guruhi bilan taqqoslanganda, tajriba guruhi o'rtacha psixologik tayyorgarlik balli 3,2 dan 4,1 ga oshgan.

Guruh Pedagogik bilim (Mean)Psixologik bilim (Mean)Integratsiya indeksi
Dastlabki4,23,33,5Yakuniy (tajriba guruhi)4,64,34,4Yakuniy (nazorat guruhi)4,33,43,6

2. Dars kuzatuvlari

Dars kuzatuvlari shuni ko'rsatdiki, psixologik yondashuvni faol qo'llagan o'qituvchilarda:

o'qituvchilarning faolligi 28% ga oshgan;

darsdagi ijobiy emotsiyalar 35% ga ko'paygan;

o'qituvchilar tomonidan berilgan savollar soni 1,7 barobar oshgan.

Bu natijalar "Integrativ metodika" modelining amaliy samaradorligini tasdiqlaydi (Farhodova, 2025; Haydarqulova, 2025).

3. Intervyu natijalari

O'qituvchilarning fikricha:

psixologik bilimlar ularning "bolani his qilish" qobiliyatini kuchaytirgan (76%);

integratsiya orqali o'z kasbiy ishonchi oshgan (68%);

darsda stressni kamaytirish, mehr-muhitni yaratish osonlashgan (71%).

Munozara

Natijalar O'zbekiston ta'lim tizimidagi mavjud ilmiy izlanishlar bilan uyg'un. Farhodova (2025) ta'limda psixologik integratsiyaning o'qituvchi moslashuviga ijobiy ta'sirini isbotlagan. Uzakbaeva (2024) esa o'qituvchilarning emosional muhitini hisobga olgan holda o'qituvchining kommunikativ kompetentligini shakllantirish zarurligini ta'kidlagan.

Tahlil natijasida quyidagi ilmiy asoslar aniqlangan:

Integratsiya — kompleks tizimdir, u faqat bilimlar yig'indisi emas, balki shaxsiy yondashuv, empatiya va refleksiya orqali namoyon bo'ladi.

Psixologik kompetensiya pedagogik natijani kuchaytiradi, chunki o'quvchilarning emotsional holati, o'zini qadrlash hissi dars samaradorligining 40% ni tashkil etadi (Haydarqulova, 2025).

Kasbiy refleksiya — o'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qilishi orqali o'rganadi (Mamajonova, 2025).

Xorijiy tadqiqotlarda ham bu fikrlar qo'llab-quvvatlanadi (Kruse, 2023; Pollmeier, 2022). Ular psixologik bilimga ega o'qituvchilarning o'quvchilarda o'zini ifoda etish, ijodkorlik va ijtimoiy moslashuvni yaxshiroq rivojlantirganini aniqlaganlar.

Boshlang'ich ta'limda o'qituvchining pedagogik va psixologik bilimlarini integratsiyalash — zamonaviy kompetent o'qituvchini shakllantirishning asosiy yo'lidir.

Integratsion yondashuv o'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini, ijtimoiy faolligini va intellektual rivojlanishini oshiradi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, pedagogik-psixologik integratsiya o'qituvchining kasbiy ishonchini 20% ga, o'quvchilarning darsga jalb bo'lishini esa 30% ga oshiradi.

Psixologik savodxonlik o'qituvchi shaxsining ijtimoiy-emosional barqarorligini mustahkamlaydi, bu esa ta'lim sifatining uzviy omili hisoblanadi.

Tavsiyalar

-Pedagogika universitetlarida "Pedagogik psixologiya integratsiyasi" moduli joriy etilsa.

-Har bir umumta'lim maktabida o'qituvchilar uchun psixologik refleksiya treninglari o'tkazilsa.

-Dars kuzatuvlarini baholash mezoniga o'qituvchining psixologik yondashuv ko'nikmalari ham kiritilsa

-Ta'lim vazirligi huzurida "Integrativ metodika markazi" tashkil etilib, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun ilmiy-amaliy tajriba almashuv tizimi yo'lga qo'yilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Farhodova, S. (2025). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik va pedagogik xususiyatlari. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*, 3(2).

2. Mamajonova, Sh. K. (2025). Zamonaviy ko'nikmalarni shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari. *Ustozlar Uchun*, 66(2), 28-34.

3. Uzakbaeva, V. (2024). O'quv jarayoniga moslashuvining psixologik xususiyatlari. *Pedagogs International Research Journal*, 50(1).

4. Haydarqulova, M. (2025). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik psixologik xususiyatlari. *Zenodo*.

5. Baratov, B., & Valijonova, D. (2025). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining pedagogik-psixologik xususiyatlari. *Yangi O'zbekiston, Yangi Tadqiqotlar*.

6. Tuliyeva, D. A., & Temirov, A. Y. (2024). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayoni. *Web-Journal*.

7. Shulman, L. (1987). Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform. Harvard Educational Review.
8. Kruse, T. (2023). Psychological Competence in Elementary Education. Educational Psychology Review.
9. Yo'ldoshev, A. (2022). Boshlang'ich ta'limda o'qituvchi kompetentligini rivojlantirish yo'llari. TDPU ilmiy jurnali.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4623-son qarori (2019-yil 9-fevral).

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK BILIMLARNI INTEGRATSIYALASHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Buranova Iroda Buranovna

CHDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası
o'qituvchisi

irodaburonovna@gmail.com

**Nurmaxmatova Komilabonu, Po'latova Shoxsanam,
Xabibullayeva Shalola, Shomurodova Zumrad,**

Mavlonova Dilafruz

2-kurs 24/2 guruh talabalari

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimida inson omili, xususan, boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik va psixologik salohiyati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Boshlang'ich ta'lim davri bolada tafakkur, nutq, hissiyot va ijtimoiy xulq-atvorning shakllanishi uchun poydevor hisoblanadi. Shu sababli o'qituvchi nafaqat didaktik, balki psixologik bilimlarga ham ega bo'lishi zarur.

Integratsiya jarayoni pedagogika va psixologiya fanlari o'rtasida o'zaro uyg'unlikni ta'minlab, o'qituvchiga har bir o'quvchining individual rivojlanish yo'lini to'g'ri yo'naltirish imkonini beradi.

O'zbekiston olimlari tomonidan so'nggi yillarda boshlang'ich ta'lim jarayonida psixologik yondashuvning o'rni haqida bir qator tadqiqotlar olib borilgan.

Masalan, Qutliyeva Y. X. (2024) o'z tadqiqotida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyati komponentlarini — o'quv masalalari, harakatlar, nazorat va baholash tizimini — psixologik tahlil qilgan. Unga ko'ra, har bir komponent bolaning o'z-o'zini nazorat qilish va motivatsiya darajasiga bog'liq (Qutliyeva, 2024).

Farhodova S. (2025) esa boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv, hissiy va ijtimoiy rivojlanish jarayonlarini pedagogik yondashuv bilan bog'lagan. U o'qituvchilarning psixologik tayyorgarligi ta'lim sifati bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlaydi.

Muxtorov A. va boshqalar (2023) maktabga birinchi bor qadam qo'ygan bolalarda psixologik moslashuv jarayoni stress, xavotir va yangi muhitga adaptatsiya qilish bilan

chambarchas bog‘liq ekanini ko‘rsatgan. Shu sababli o‘qituvchi psixologik yordam metodlarini bilishi shart.

Shuningdek, Axmedova Z. J. (2024) maktabga ijtimoiy moslashish jarayonida bolaning xarakteri, ichki pozitsiyasi, qo‘zg‘aluvchanligi va o‘zini tutish madaniyati o‘qituvchi faoliyati bilan bevosita aloqadorligini ta’kidlaydi.

Saidova X. R. (2023) o‘quv motivatsiyasini shakllantirishda irodaviy sifatlarning rolini o‘rgangan. Unga ko‘ra, sabr, e’tibor, mas’uliyat kabi fazilatlar o‘quv faoliyatida muvaffaqiyat kalitidir.

Ushbu tadqiqotlar boshlang‘ich ta’limda pedagogik va psixologik yondashuvlar o‘zaro uyg‘unlashgan holda qo‘llanilganda samarali natijalarga erishish mumkinligini isbotlaydi.

Metodologiya

Tadqiqot nazariy va empirik manbalarga tayangan holda olib borildi. Asosiy manbalar sifatida O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan “Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi” (2021), shuningdek, mahalliy va xorijiy psixologlarning (L.S. Vygotskiy, J. Piaget, A. Leontyev) ta’lim nazariyalari qo‘llanildi.

Metod sifatida quyidagilardan foydalanildi:

Tahlil va sintez usuli – mavjud pedagogik va psixologik adabiyotlarni o‘rganish;

Taqqoslash usuli – integratsiya samaradorligini an’anaviy yondashuv bilan solishtirish;

Model yaratish usuli – o‘qituvchi faoliyatidagi pedagogik va psixologik integratsiya modelini ishlab chiqish.

Ilmiy ma’lumotlar (tadqiqot natijalari o‘rnida)

So‘nggi yillarda o‘tkazilgan psixologik kuzatishlar quyidagilarni ko‘rsatmoqda:

Qutliyeva (2024) ma’lumotlariga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining 68 foizi o‘quv jarayonida mustaqil nazorat qilish qobiliyatini endi shakllantira boshlaydi.

Muxtorov va boshqalar (2023) tadqiqotida psixologik qo‘llab-quvvatlov olgan bolalarning maktabga moslashuv darajasi 1,5 baravar yuqori bo‘lgani aniqlangan.

Farhodova (2025) o‘quvchilarning hissiy barqarorligini ta’minlash o‘qituvchi kommunikativ kompetensiyasiga bevosita bog‘liq ekanini ta’kidlaydi.

Axmedova (2024) bolalarning ijtimoiy faolligini oshirish uchun o‘qituvchi tomonidan qo‘llaniladigan ijobiy rag‘batlantirish usullari 70% hollarda muvaffaqiyatli natija berganini qayd etadi.

Bu natijalar o‘qituvchi psixologik bilimlarini pedagogik yondashuvga integratsiyalash ta’lim sifati va o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini isbotlaydi.

Munozara

Integratsiya jarayoni o‘qituvchidan murakkab, ammo zarur kompetensiyalarni talab etadi. Bu jarayonda:

Pedagogik bilimlar — ta’lim mazmuni, metodika, baholash;

Psixologik bilimlar — shaxsiy yondashuv, emotsional intellekt, motivatsiya;

Kommunikativ ko‘nikmalar — muloqot, empatiya, konfliktlarni boshqarish

o‘zaro uyg‘unlashgan holda amalga oshiriladi.

Integratsiyaning asosiy afzalliklari:

Ta’lim jarayonining individuallashtirilishi;

O'quvchilarning emotsional barqarorligi;

O'qituvchi faoliyatining refleksiv tahliliga imkon yaratilishi.

Bu borada Qodirova (2024) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda ijtimoiy-psixologik moslashuvning 85% holatda o'qituvchining pedagogik yondashuv uslublariga bog'liqligi aniqlangan.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik-psixologik bilimlarni integratsiyalash jarayoni ta'lim sifati, o'quvchining shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim omildir. Bu integratsiya:

ta'lim samaradorligini oshiradi;

o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi;

o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini chuqurlashtiradi.

Shu boisdan, o'qituvchilarning uzluksiz psixologik-pedagogik tayyorgarligini ta'minlash, ularni yangi metodik yondashuvlar bilan qurollantirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qutliyeva Y. X. (2024). Boshlang'ich sinf o'quvchilarda o'quv faoliyatining psixologik xususiyatlari. TADQIQOTLAR.UZ.

2. Farhodova S. (2025). Boshlang'ich sinf o'quvchilarning psixologik va pedagogik xususiyatlari. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan.

3. Muxtorov A., Aliyeva I., Asilova S. (2023). Boshlang'ich sinf o'quvchilarini maktabga moslashuvida psixologik yordam. Qo'qon Universiteti Xabarnomasi.

4. Axmedova Z. J. (2024). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining pedagogik-psixologik moslashuvining xususiyatlari. Pedagoglar.org.

5. Saidova X. R. (2023). O'quv motivatsiyasini shakllantirishning psixologik masalalari. Journal-Web.Uz.

6. Qodirova B. U. (2024). O'quvchilarning maktabga ijtimoiy-psixologik moslashuvi. Tadqiqotlar.uz.

7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2021). Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. Toshkent.

8. Vygotsky, L. S. (1984). Pedagogik psixologiya. Moskva.

9. Piaget, J. (1981). Psixologiya intellekta. Nyu-York.

10. Leontyev, A. N. (1983). Faoliyat, ong va shaxs. Moskva

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MOSLASHUVI VA UNI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK YONDASHUVLARNING O'RNI

Buranova Iroda Buranovna

CHDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası

o'qituvchisi

irodaburonovna@gmail.com

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimida shaxsning ijtimoiy-psixologik jihatdan barkamol rivojlanishini ta'minlash ustuvor vazifalardan biridir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi – bolaning ijtimoiylashuvi, psixologik barqarorligi va o'quv motivatsiyasining shakllanishida hal qiluvchi bosqich sanaladi. Shu bois, o'quvchilarning yangi ijtimoiy muhitga moslashuv jarayonida o'qituvchining pedagogik yondashuvi muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy-psixologik moslashuv – bu bolaning yangi muhitda o'zini tutish, shaxslararo munosabatlarni o'rnatish, jamoa ichida o'z o'rnini topish va psixologik barqarorlikni saqlab qolish jarayonidir. Bu jarayonning samaradorligi, avvalo, o'qituvchi va ota-onaning hamkorligi, o'qituvchining pedagogik mahorati hamda bolaning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish bilan bog'liq.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda "Maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim konsepsiyasi"da o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillarini amalga oshirish dolzarb vazifa sifatida belgilangan.

Adabiyotlar tahlili

Ijtimoiy-psixologik moslashuv masalasi psixologiya va pedagogika fanida ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. G'.B. Shoumarov (2020) ijtimoiy moslashuvni bolaning jamiyatdagi rollar tizimiga kirib borishi deb ta'riflaydi. Sh. Saidaxmedov (2018) esa bu jarayonning markazida o'quvchining muloqot, emotsional va axloqiy tajribasi yotishini ta'kidlaydi.

Xalqaro tadqiqotlarda (Maslow, 1962; Erikson, 1980) ijtimoiy moslashuv insonning ehtiyojlar iyerarxiyasi va psixososial rivojlanish bosqichlari bilan bog'lab izohlanadi. Erikson fikricha, 6–10 yoshli bolalarda "mehnatsevarlik – pastlik hissi" bosqichi shakllanadi, bu davrda o'quv faoliyatida muvaffaqiyat hissini tatib ko'rgan bola ijtimoiy jihatdan faol bo'ladi.

O'zbekiston olimlaridan S. Hasanboyeva (2019), R. Toshpulatova (2021) va N. Tursunova (2022)lar boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiylashuv jarayonini pedagogik muhit, o'qituvchi shaxsiy namunasi va muloqot madaniyati bilan bog'liq holda o'rganishgan. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bolalar uchun qulay psixologik muhit yaratish, emotsional qo'llab-quvvatlash va individual yondashuv ijtimoiy moslashuvni sezilarli darajada osonlashtiradi.

Mazkur maqola umumiy ta'lim tizimida ijtimoiy-psixologik moslashuvni o'rganishning metodologik asoslariga tayangan. Pedagogik yondashuv sifatida:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim (humanistik pedagogika);
- faoliyatga asoslangan yondashuv (Leontyev, Vygotskiy);
- kompetensiyaviy yondashuv (Savrasov, 2016);
- integrativ yondashuv (ilmiy, psixologik va tarbiyaviy jihatlarni uyg'unlashtirish) asos

qilib olingan.

Tahlil jarayonida O'zbekiston va xorijiy olimlarning 2015–2024 yillar oralig'ida chop etilgan ilmiy ishlari, statistika ma'lumotlari, hamda pedagogik kuzatuv natijalari o'rganilgan.

Ilmiy ma'lumotlar va tahlil

Statistik tahlillarga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (2023) ma'lumotlariga binoan, 1-sinfga kelayotgan bolalarning 37 foizi maktab muhitiga moslashish jarayonida psixologik qiyinchiliklarga duch keladi. Ularning 18 foizida muloqotda tortinchoqlik, 14 foizida diqqatni jamlay olmaslik, 5 foizida esa emotsional beqarorlik kuzatiladi.

Pedagogik kuzatuvlarga ko'ra, o'qituvchining individual yondashuvi, rag'batlantirish usullari, sinfdagi ijobiy muloqot muhiti va o'yinli metodlar (dramatizatsiya, rolli o'yinlar, art-terapiya elementlari) bolalarning ijtimoiy-psixologik moslashuvini tezlashtiradi.

R. Toshpulatova (2021) tadqiqotida qayd etilishicha, boshlang'ich sinflarda "hamkorlikda o'qish" texnologiyasini qo'llagan sinflarda ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichi 25% ga oshgan.

Shuningdek, "Ilk qadam" va "Boshlang'ich ta'lim davlat dasturi"da ham o'quvchining ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga alohida bo'lim ajratilgan. Bu esa ta'lim jarayonida faqat bilim emas, balki bola shaxsining psixologik tayyorgarligi ham e'tiborda ekanini ko'rsatadi.

Munozara

O'qituvchi faoliyatida pedagogik yondashuvlarning uyg'unligi bolaning ijtimoiy moslashuvini samarali ta'minlaydi. Humanistik yondashuv orqali bola shaxsiga hurmat, ishonch va qo'llab-quvvatlash muhitini yaratish mumkin. Faoliyatga asoslangan yondashuv esa bolani faol sub'ekt sifatida shakllantirib, o'z o'rtoqlari bilan hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Psixologik nuqtai nazardan, moslashuv jarayonida bolaning emotsional xavfsizligi muhim ahamiyatga ega. Shu bois o'qituvchi bolaning kayfiyati, holati va ehtiyojlarini sezish va ularga mos pedagogik yondashuvni tanlash kompetensiyasiga ega bo'lishi zarur.

Shuningdek, ota-ona bilan muntazam muloqot, oilaviy tarbiya sharoitlarini inobatga olish, psixolog bilan hamkorlikda ishlash ijtimoiy moslashuv jarayonini yanada barqarorlashtiradi.

Xulosa va tavsiyalar

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy-psixologik moslashuvi – bu uzoq davom etuvchi va tizimli jarayon bo'lib, u o'qituvchi, o'quvchi va ota-onaning o'zaro hamkorligiga tayanadi.

Pedagogik yondashuvlar uyg'unligi (shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan, hamkorlik pedagogikasi) o'quvchining ijtimoiy moslashuvini osonlashtiradi.

O'qituvchilarning psixologik savodxonligini oshirish, art-terapiya, kommunikativ treninglar kabi amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish zarur.

Ta'lim dasturlariga ijtimoiy-emotsional rivojlanish komponentini chuqur integratsiya qilish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shoumarov G.B. (2020). Ijtimoiy psixologiya asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti.
2. Saidaxmedov Sh. (2018). Pedagogik mahorat va psixologiya. Toshkent: Fan.
3. Hasanboyeva S. (2019). Boshlang'ich ta'lim psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
4. Toshpulatova R. (2021). Boshlang'ich ta'limda ijtimoiylashuv jarayonlari. Samarqand: SamDU.
5. Tursunova N. (2022). O'quvchilar shaxsida psixologik moslashuvni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Chirchiq: CDPU.
6. Maslow A. (1962). Toward a Psychology of Being. New York: Van Nostrand.
7. Erikson E. (1980). Identity and the Life Cycle. New York: Norton.
8. Leontyev A.N. (1975). Faoliyat, ong va shaxs. Moskva: Pedagogika.
9. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (2023). Boshlang'ich ta'lim davlat standarti. Toshkent.

PEDAGOG KADRLARNING KASBIY KOMPETENTSIYASINI OSHIRISH VA MALAKASIGA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY TALABLAR

Eshimbetova Dinora Karimboy qizi

Soatova Gulshod Ne'matjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim fakulteti

3-bosqich talabalari

eshimbetovadinora8@gmail.com

gulshodasoatova840@gmail.com

Kirish. Zamonaviy dunyoda ta'lim tizimi jamiyatning rivojlanishi va iqtisodiy o'sishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shu bois, pedagog kadrlarning kasbiy kompetentsiyasini doimiy oshirish va ularga qo'yiladigan malaka talablarini yangilash masalasi dolzarb ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda. Globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, sun'iy intellekt va masofaviy o'qitish tizimlarining keng tarqalishi ta'lim sohasidagi mutaxassislarning malakasini yangi darajaga ko'tarishni talab etmoqda. Masalan, UNESCO va Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 21-asrda pedagoglar nafaqat fan bilimi, balki raqamli savodxonlik, emotsional intellekt va

innovatsion yondashuvlarga ega bo'lishlari zarur, chunki bu yosh avlodni global raqobatbardoshlikka tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham bu tendentsiyalar o'z aksini topmoqda. Milliy ta'lim siyosati doirasida pedagoglarning malakasini oshirish bo'yicha qator dasturlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida»gi PF-5789, 27.08.2019 qarorida “Rahbar va pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini muntazam oshirish asosida ularning ilmiy va amaliy tadqiqotlar, texnologik taraqqiyot hamda o'qitilayotgan fanlar bo'yicha innovatsiyalar, shuningdek o'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari sohalaridagi ko'nikmalarini rivojlantirish;”⁷², O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 11.07.2024 yildagi 415-sonli qarorida “Oliy ta'lim tashkilotlari rahbar hamda pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish ta'lim tashkilotlarining tashkiliy hamda o'quv-metodik faoliyatini muvofiqlashtirish; oliy ta'lim tashkilotlari hamda akademik litseylar rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarini hamda oliy ta'lim tashkilotlarining rahbar kadrlari zaxirasiga nomzodlarni maqsadli o'qitishni tashkil etish; ta'lim sifatini zamonaviy talablarga muvofiq ta'minlash uchun oliy ta'lim tashkilotlari hamda akademik litseylar rahbar va pedagog kadrlarining kasbiy bilim, ko'nikma va mahoratini uzluksiz oshirib borish mexanizmlarini joriy etish”⁷³ kabi vazifalar belgilangan.

Asosiy qism: Pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasi ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini belgilab beradigan strategik jarayon hisoblanib, ushbu kompetensiyalar nafaqat fan bo'yicha chuqur bilim, balki ta'limiy-metodik, axborot-kommunikativ, ijtimoiy-axloqiy va innovatsion faoliyat yuritish ko'nikmalarini qamrab oladi. Bugungi kunda o'qituvchining malakasini oshirish jarayoni tizimli, uzluksiz va xalqaro standartlar talablariga mos tarzda tashkil etilishi lozim.

Pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasiga qo'yiladigan zamonaviy talablar:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-son Farmoniga binoan ;

Maktab o'quvchilarining bilimi va ko'nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o'quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, maktab ta'limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarini barpo etish maqsadida, shuningdek, 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini “Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq belgilangan.⁷⁴

Masalan, 21-asr ta'limida o'qituvchilar nafaqat fan bilimini o'rgatishi, balki o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va global muammolarga moslashish ko'nikmalarini shakllantirishi zarur. Raqamli texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt va

⁷² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 27.08.2019 yildagi PF-5789-son

⁷³ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 11.07.2024 yildagi 415-son

⁷⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son

masofaviy o'qitish vositalari pedagoglarning asosiy kompetentsiyasiga aylangan, chunki pandemiya davrida ta'limning onlayn formatga o'tishi bu talablarni yanada kuchaytirdi.

O'zbekiston kontekstida bu talablar milliy qonunchilik va strategiyalarda aks etgan. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishga qo'yiladigan davlat talablari (2006-yilgi 25-sonli hujjat) pedagoglarning doimiy rivojlanishini taqozo etadi. Bu talablarga ko'ra, pedagoglar kasbiy kompetentsiyani oshirish uchun raqamli texnologiyalar, pedagogik deontologiya (kasbiy etika) va kvalimetriya (baholash tizimi) kabi sohalarda malaka oshirishi kerak. Zamonaviy talablar orasida inkluziv ta'lim, ekologik savodxonlik va emotsional intellekt rivoji alohida o'rin tutadi, chunki ular yosh avlodni global raqobatbardoshlikka tayyorlaydi.

Davlat ta'lim siyosatida pedagoglar malakasini oshirish maqsadida, "O'zbekiston – 2030" strategiyasi pedagog kadrlar maqomini oshirish va ularning bilimi va malakasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishni maqsad qilgan. Strategiyaga ko'ra,⁷⁵ maktabgacha ta'lim tashkilotlari va umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi pedagog xodimlarining o'rtacha ish haqini 2 barobar oshirish va 500 ming nafar pedagogning malakasini uzluksiz oshirish rejalashtirilgan. Shuningdek, advokatlar va boshqa kasb egalari kabi pedagoglar uchun malaka oshirishning zamonaviy va xalqaro standartlarga mos tizimini joriy etish ko'zda tutilgan.

Xulosa: Bugungi kunda davlat maktablarida o'qituvchilar uchun kasbiy sertifikatlash tizimi keng joriy etildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 12.02.2024 yildagi 87-son qarorida belgilab qo'yilgan 2023/2024 o'quv yilidan boshlab pedagogik kasblarga birinchi marta ishga qabul qilinadigan oliy ma'lumotli talabgorlar stajyor-o'qituvchi sifatida faoliyat yuritishi va ular ishga qabul qilingan vaqtdan boshlab bir yil muddat davomida kasbiy sertifikatga ega bo'lishi talab etilishi tilga olingan. Shunday ekan, kelajak pedagogi yosh avlodga bilim berishda kuchli bilim bilan qurollanga, hamda xalqaro talablarga javob bera oladigan ko'nikmalarga ega bo'lishi zarurdir. Har qanday pedagogning ifaoliyati taqsiqqa loyiq. Yurt kelajagi va jamiyat rivoji uchun o'z hissasini qo'shayotgan, kelajak avlodlarni akademik bilimlarini oshirishda xizmat qilayotgan o'qituvchilar uchun yaratilayotgan imtiyozlardan to'g'ri foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida» 27.08.2019 yildagi PF-5789-son Farmoni,

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim tashkilotlari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 11.07.2024 yildagi 415-son qarori,

⁷⁵ "O'zbekiston — 2030" strategiyasi

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi 11.05.2022 yildagi PF-134-son Farmoni,

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030" strategiyasi" 11.09.2023 yildagi PF-158-son Farmoni,

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING EKOLOGIK-VALEOLOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA STEAM MODELINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Karimova Nafisa Saydullaevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi
E-mail: nafisakarimova1112@gmail.com
Tel: (97) 012-11-85

Adxamxojayeva Sevinch Rustam qizi,

Boboxonova Sarvinoz Azamat qizi,

Erdoshova Iroda Alisher qizi,

Chirchiq avlat Pedagogika Universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim 25/4 –gurux talabalari

Bugungi kunda ekologik ong va sog'lom turmush tarziga bo'lgan e'tibor ortib bormoqda, ayniqsa yosh avlodni sog'lom turmush tarziga tarbiyalash zarurati katta. STEAM metodologiyasining ta'limda qo'llanilishi o'quvchilarda integratsiyalashgan yondashuvni shakllantiradi va valeologik madaniyatni rivojlantirishga imkon yaratadi.

STEAM texnologiyalaridan foydalanib valeologik madaniyatni rivojlantirish didaktik yondashuvlar orqali zamonaviy ta'lim tizimida ekologik va valeologik ta'limning ahamiyatini oshirishga yo'naltirilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi farmoni [1], muxim hujjat hisoblanadi.

STEAM texnologiyalari ekologik va valeologik madaniyatni rivojlantirishda innovatsion metodlarni taqdim etadi. Bu metodlar o'quvchilarga fanlar, san'at va dizayn orqali ekologik masalalarni zamonaviy usullarda tushunishga imkon beradi. STEAM texnologiyalari yordamida o'quvchilar atrof-muhitni asrash, energiya resurslarini tejash va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga oid muhim masalalarni o'rganadilar.

Valeologik madaniyatni rivojlantirishda STEAM texnologiyalari o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini yaratish va tabiatga bo'lgan mas'uliyatni shakllantirishga yordam beradi. Bu yondashuvlar ekologik ongni rivojlantiradi, atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatni

oshiradi va jamiyatda ekologik madaniyatni kengaytirishga xizmat qiladi. Maqsad, STEAM texnologiyalaridan foydalanib, o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini qadrllovchi va ekologik mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalashdir.

Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, STEAM texnologiyalarining ekologik ong va valeologik madaniyatni rivojlantirishdagi roli katta ahamiyatga ega. STEAM metodlari o'quvchilarda ekologik mas'uliyat, ijodiy fikrlash va muammolarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarda ekologik masalalar bo'yicha ongli qarorlar qabul qilish va amaliy ko'nikmalarni o'z hayotlariga tatbiq etish qiziqishini oshirdi.

STEAM texnologiyalarining valeologik madaniyatni rivojlantirishda ham muhim roli bor. O'quvchilar sog'lom turmush tarzini, jismoniy faollik va stressni boshqarish bo'yicha amaliy bilimlar olishdi. Interaktiv yondashuvlar yordamida o'quvchilar ekologik va valeologik masalalarni nafaqat darslarda, balki laboratoriya mashg'ulotlari va ilmiy tadqiqotlarda ham qo'llashdi. Bu esa ta'lim jarayonida samaradorlikni oshirdi va o'quvchilarning ekologik va valeologik madaniyatini mustahkamladi.

Adabiyotlar va metodologik tahlillar natijasida STEAM texnologiyalaridan foydalanib ekologik ong va valeologik madaniyatni rivojlantirishning didaktik yondashuvlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ekologik va valeologik ta'limning zamonaviy metodlari, shuningdek, STEAM texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi o'rni haqida bir qator ilmiy ishlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar ekologik va valeologik madaniyatni shakllantirishda STEAM yondashuvining muhim o'rni borligini ko'rsatadi.

STEAM yondashuvi ta'lim tizimida yuqori samaradorlikni ta'minlash, o'quvchilarda ijodiy fikrlash, ekologik ong va valeologik madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Adabiyotlar tahlili orqali STEAM metodologiyasining ta'lim jarayonida ta'sirchan va amaliy jihatlari o'rganilgan. Bu yondashuv o'quvchilarda ekologik va valeologik masalalarga yanada chuqurroq yondashishga yordam beradi, ayniqsa sog'lom turmush tarzini shakllantirishda.

Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili STEAM texnologiyalarining ekologik va valeologik ta'limni rivojlantirishdagi integratsiyalashgan yondashuvlarini o'rganish zarurligini ta'kidlaydi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarda nafaqat ilmiy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Tadqiqotlarning metodologik asosi STEAM metodlari orqali ekologik va valeologik masalalarga bo'lgan yondashuvlarni chuqurlashtirishni ta'minlashni maqsad qiladi.

Birinchi navbatda, ekologik ta'lim va ongni rivojlantirish bo'yicha yirik tadqiqotchilar, masalan, O.N.Nabikuzievich ekologik ta'limni zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida ko'rsatadilar [2]. Uning fikricha, ekologik ta'limni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun o'quvchilarga ekologik muammolarni tushuntirishda interaktiv metodlardan foydalanish zarur. Shuningdek, V.Hlukhaniuk, I.Shymkova, S.Tsvilyk, Marushchak, O.Buhalar[3] ekologik ongni rivojlantirishda amaliyotga yo'naltirilgan ta'limning ahamiyatini ta'kidlaydi, bu esa STEAM texnologiyalari bilan uyg'un keladi. O'quvchilarga ekologik muammolarni yechishda amaliy faoliyatlar va tajriba orqali bilimlarni o'rgatish ekologik mas'uliyatni shakllantirishga yordam beradi.

Valeologik ta'limga oid ilmiy tadqiqotlar ham STEAM metodologiyasining yuksalishi bilan parallelda rivojlanmoqda. E.Perignat, J.Katz-Buonincontro, (2019). valeologik madaniyatni rivojlantirishda STEAM texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyasi orqali o'quvchilarda sog'lom turmush tarziga bo'lgan mas'uliyatni oshirishga erishish mumkinligini ta'kidlaydi [4]. Bunday yondashuvlar o'quvchilarga sog'lom ovqatlanish, jismoniy faollik va psixologik salomatlikni yaxshilashga qaratilgan ko'nikmalarni taqdim etadi.

Metodologik jihatdan, bu mavzu doirasida sifatli tadqiqot usullari asosiy o'rin tutadi. Tadqiqotlarda aksariyat hollarda o'quv jarayonini tahlil qilish va pedagogik amaliyotlarni kuzatish usullari qo'llaniladi. Bular orasida stekholderlar bilan intervyu olish, guruhli muhokamalar, amaliy seminarlar, laboratoriya ishlaridan foydalanish muhim o'rin tutadi. Shuningdek, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholashda testlar va anketalar yordamida o'tkaziladigan tadqiqotlar keng tarqalgan. STEAM texnologiyalarini qo'llash natijalari o'quvchilarning ekologik ongini va valeologik madaniyatini rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatadi [5].

Tadqiqotda metodologik yondashuvlar, o'quvchilarning ekologik va valeologik masalalarga bo'lgan munosabatlarini o'zgartirishda, STEAM texnologiyalarining pedagogik jarayonni kuchaytirishdagi ahamiyati aniqlandi. Bunda, texnologiyalarga asoslangan interaktiv va ijodiy faoliyatlar, o'quvchilarda chuqur ilmiy va amaliy bilimlarni shakllantirishga, shuningdek, ekologik mas'uliyatni oshirishga yordam beradi [6].

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili va metodologiya STEAM texnologiyalarining ekologik ong va valeologik madaniyatni rivojlantirishdagi o'rni va metodik imkoniyatlarini ko'rsatdi. Bu metodologiya orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va o'quvchilarda ekologik mas'uliyatli va sog'lom turmush tarzini shakllantirishda yangi imkoniyatlar ochildi.

Tadqiqot ishi muhokama qilish natijalari STEAM texnologiyalarining ekologik va valeologik ta'limda qo'llanishi o'quvchilarning ilmiy va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatdi. Bu metodologiya o'quvchilarda ekologik ong va sog'lom turmush tarziga bo'lgan mas'uliyatni oshirishga yordam beradi, lekin uning amalga oshirilishi ba'zi qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Birinchidan, STEAM texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi o'quvchilarga ekologik va valeologik masalalarni innovatsion usullar bilan hal qilish imkonini yaratadi. Bu metodlar orqali o'quvchilar tabiatni asrash va sog'lom hayot tarzini targ'ib qilishda yangi yechimlar ishlab chiqadilar. Ikkinchidan, amaliy faoliyatlar orqali ekologik mas'uliyatni oshirish va o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, STEAM texnologiyalarining to'liq integratsiyalashuvi o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni ham beradi. Bu yondashuv o'quvchilarni ekologik va valeologik tamoyillarni o'z hayotlarida tatbiq etishga tayyorlaydi. Biroq, bu yondashuvning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun o'qituvchilarning tayyorgarligi, metodik materiallar va texnologik infratuzilmaning rivojlanishi zarur.

Shuningdek, ta'lim jarayonida ekologik ong va valeologik madaniyatni rivojlantirishda resurslarning samarali taqsimlanishi, ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borish va amaliy faoliyatlar tashkil etishda texnologik resurslar bilan ishlash imkoniyatlari yaratish zarur. O'qituvchilar uchun STEAM asosidagi metodlarni o'rganish va ulardan samarali foydalanish bo'yicha maxsus kurslar va seminarlar o'tkazilishi kerak.

Umuman olganda, STEAM texnologiyalarining ekologik va valeologik ta'limda qo'llanishi o'quvchilarda ekologik mas'uliyat va sog'lom turmush tarziga oid bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv barqaror va mas'uliyatli jamiyat yaratishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa: STEAM texnologiyalarining ekologik ong va valeologik madaniyatni rivojlantirishdagi ahamiyati yuqori ekanligi tadqiqotlar orqali ko'rsatilgan. Ushbu metodologiya o'quvchilarda ekologik ong va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda samarali bo'lib, ijodiy fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ekologik va valeologik masalalarni o'qitishda amaliy faoliyatlar va interaktiv metodlarning ahamiyati katta. Biroq, STEAM texnologiyalarining muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun o'qituvchilar malakasi, texnologik infratuzilma va resurslar zarur. Umuman olganda, STEAM texnologiyalaridan foydalanish ekologik mas'uliyatni oshirishga va o'quvchilarda mas'uliyatli va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019-yil 30-oktyabr.

2. Nabikuzievich O. N. Pedagogical need for development of valeological culture in future physical culture teachers //International Journal of Pedagogics. – 2024. – T. 4. – №. 08. – S. 31-36.

3. Hlukhaniuk, V., Shymkova, I., Tsvilyk, S., Marushchak, O., & Buha, O. (2023, July). Content modeling the environmental training of future labor training teachers in universities. In society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference (Vol. 1, pp. 275-288).

4. Perignat, E., & Katz-Buonincontro, J. (2019). STEAM in practice and research: An integrative literature review. *Thinking skills and creativity*, 31, 31-43.

5. Yuldashovich K. A. STEAM integrated yeducational technology in yenhancing yeco-learning yeffectiveness //Yuropean International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 01-05.

6. Yuldashovich K. A., Kholi Y. A. Model for the formation of primary education students'careful attitude to nature in extra-curriculum activities //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 68-74.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MATEMATIKA O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ROLI

Navruzov Ulug'bek Bababekovich

CHDPU o'qituvchisi

G.Xayrullayeva, M.Poyonova, M.Po'latova, I.Madrahimova

boshlang'ich ta'lim yo'nalish talabalari

Raqamli texnologiyalar ta'lim tizimida darslarni samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda hayotimizga kompyuter va axborot texnologiyalari kirib kelmoqda. Kompyuterlar ma'lumotlarni olish va qayta ishlash imkoniyatini beradi. Shuning uchun ham bu vositalar o'quv jarayoniga joriy etilgan. O'quvchilar qiziqarli materiallar orqali darsga qiziqib, o'tilgan materiallarni o'zlashtirib boradi. Ularga darsni o'zlashtirishlari uchun o'qituvchi raqamli texnologiyalardan foydalangan holda rasmlar topshiriqlar va turli o'yinlar ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, matematikani o'rganish uchun mobil ilovalar ham mavjud. Shulardan biri "Matematik topqirlik" o'g'zaki hisob - kitob qobilyatini o'stirish ilovasi. Ilova tez hisoblash uchun mavjud algoritmlarni aks ettiradi. Bugungi kunda ta'lim tizimini jahon ta'lim standartlari darajasiga ko'tarishda ta'lim muassasalarining pedagogik jamoasi o'z faoliyatini tubdan o'zgartirishi lozim. Har bir pedagogning zimmasida fanning o'zlashtirish sifatini oshirish vazifasi turibdi. Bu borada matematika fanini o'qitishda ham turli xildagi metodlardan foydalanilmoqda.

Fanlarning elektron variantlarini yaratish, o'quv jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy etish va zamonaviy dasturiy ta'minot yaratish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich sinf matematikadarslari uchun elektron ishlanmalar yaratish, darslarda axborot texnologiyalaridan foydalanish va shu asosida dars o'tish metodikasi ishlab chiqarilgan. Elektron ishlanmaning asosiy bo'limi matn, grafik, animatsiya va test topshiriqlari ham ishlab chiqilgan.

Matematika fanida didaktik o'yinlar o'rganilgan materialni faqat mustahkamlash uchun foydalaniladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi matematika fanidan tuzilgan dasturga binoan o'quvchilarga quyidagi bilimlarni berishni nazarda tutadi.

- Butun nomdagi sonlarni raqamlash;
- Asosiy miqdorlar va ularning o'lchov birliklari;
- Arifmetik amallar;
- Matnli masalalar;
- Algebraik material;
- Geometrik material;

Matematika darsining o'ziga xos tomonlari, eng avvalo, bu o'quv predmetining xususiyatlaridan biri bo'lib kelib chiqadi.

Raqamli texnologiyalar, asosan, raqamli elektronikada, birinchi navbatda kompyuterlarda, elektrotexnikaning turli sohalarida, masalan, o'yin mashinalarida, robototexnika, avtomatlashtirish, o'lchash asboblari, radio va telekommunikatsiya qurilmalari va boshqa ko'plab raqamli qurilmalarda qo'llaniladi. Raqamli texnologiyalarning

afzalliklari shundan iboratki, komputer tomonidan boshqariladigan raqamli tizimlar dasturiy ta'minot orqali boshqarilishi mumkin, dasturlarga o'zgartirish kiritmasdan yangi xususiyatlarni qo'shish mumkin. Raqamli tizimlarda axborotni saqlash osonroq va bunda tizimlarning shovqinga chidamliligi ma'lumotlarni zararsiz saqlash va olish imkonini beradi. Raqamli tizimlardan murakkab masalalarni ya'ni algoritmlarni hisoblash uchun foydalanish mumkin.

Masalan, maktablarda elektron doskalar tashkil qilingan. Bunday texnologiyalar ta'lim tizimini rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Matematika darsida fazoviy shakllarni o'quvchilarga tushuntirishda bunday qurilmalar ayni muddaodir. "Fazoviy shakllar: konus, silindr, shar" mavzusini olsak, ularni tushuntirishda elektron doska osonlik yaratadi. Bu shakllarni elektron doska orqali turli bo'laklarga bo'lib, yoyilmasini, orqa, oldi kabi hollarda o'rgatish mumkin. Ya'ni bu shakllarni 3D ko'rinishini xohlagan tomonini aylantirib ko'rsatish xususiyatiga ega.

Lekin, raqamli qurilmalarning kamchiliklari ham mavjud. Ba'zi hollarda bunday tizimlar ko'proq quvvatni talab qiladi va sarflaydi, ko'proq issiqlik hosil qiladi. Ayrim hollarda esa bitta raqamli ma'lumotning yo'qolishi yoki buzilishi kattaroq hajmdagi ma'lumotlarni butunlay o'zgarishiga yoki yo'qolishiga sabab bo'ladi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematika fanini zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitish, noan'anaviy dars turlaridan biri hisoblanadi. Elektron dars ishlanmalari o'quvchilariga mavzuni to'liq tushunish imkonini beradi. Harakatli tasvirlar va animatsiyalangan foydalanganda o'quvchilarning fanga qiziqishi ortib, tasavvuri kengayib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shaxlo Nasrullayevna Djumayevna "Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda inavatsion texnologiyalardan foydalanish ". International conference 532 -535b.
2. Divanova M.S , Alimova S.Q., Alimov O.N Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish 46 bet .
3. Turdikulova Maxbuba Xudoyqulovna "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishni zamonaviy tarzda amalga oshirish imkoniyatlari". Hayka xxi beka №8 2018.

MATNLI MASALALARNI TENGLAMA TUZISH USULIDA YECHISH.

Navruzov Ulug'bek Bababekovich

CHDPU o'qituvchisi

Sh.Jabborberganova, A.Eshmuminova, Z.Ilhomova

boshlang'ich ta'lim yo'nalish talabalari

Matematika fanining asosiy vazifalaridan biri – o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, muammoni tushunib, uni matematik ifoda bilan hal eta olishga o'rgatishdir. Ayniqsa, matnli masalalarni tenglama tuzish orqali yechish bu jarayonning eng samarali usullaridan biri

sanaladi. Bu nafaqat algebraik ko'nikmalarni, balki real hayotdagi muammolarni matematik modellashirishni ham rivojlantiradi. Ushbu maqolada matematik masalalarni qanday qilib tenglamalar orqali yechish mumkinligi haqida yozilgan. Bu masalani kengroq ochish va tushunish masalani mohiyatini ham ochib beradi.

Matnli masalalarni o'rganishning didaktik asoslari

Matnli masalalar mantiqiy va analitik fikrlashni talab etadi.

Bu masalalar:

- mavhum tushunchalarni konkretlashtiradi;
- tahlil qilish va umumlashtirish ko'nikmalarini shakllantiradi;
- real hayotga matematik nazar bilan qarash imkonini beradi.

Matnli masalalarning o'quv dasturlarida keng o'rin egallashi ularning o'quv-tarbiyaviy ahamiyatidan dalolat beradi.

1. Tenglama tuzish orqali yechish bosqichlari

1.1. Masala shartini tahlil qilish

Masalaning asosiy ma'lumotlari, noma'lumlari va ular orasidagi bog'liqliklar aniqlanadi.

1.2. O'zgaruvchi kiritish

Yechilishi kerak bo'lgan qiymat "x" yoki boshqa harf bilan belgilanadi. Noma'lumlar soniga qarab bir yoki bir nechta o'zgaruvchi ishlatiladi.

1.3. Tenglama tuzish

Masala shartiga mos matematik tenglama (yoki tenglamalar sistemi) tuziladi.

1.4. Tenglamani yechish

Tenglama algebraik usullar orqali yechiladi: chiziqli, kvadratik, nisbatli yoki boshqa turdagi.

1.5. Natijani tekshirish va talqin qilish

Topilgan qiymatlar masala shartiga qayta qo'yilib tekshiriladi, javobning mazmuniy to'g'riligi baholanadi.

2. O'quvchilar bilan ishlashda metodik yondashuvlar

2.1. Vizual yondashuv;

Diagramma, jadval, grafik va sxemalardan foydalanish orqali o'quvchiga muammoni yaxshiroq tushunish imkonini berish.

2.2. Didaktik o'yinlar va guruhlarda ishlash;

Interaktiv metodlar orqali o'quvchilarning ishtirokini faollashtirish.

2.3. Differensial yondashuv;

Har bir o'quvchining qobiliyatiga mos topshiriqlarni berish, murakkablik darajasini bosqichma-bosqich oshirish.

2.4. Muammoli o'qitish;

Masalada noma'lumlar ko'proq bo'lgan, ammo matematik bog'liqlikni topish qiyin bo'lgan vaziyatlar orqali mustaqil tahlilni rag'batlantirish.

3. Misollar orqali tahlil (kengaytirilgan)

3.1. Chiziqli tenglama orqali yechiladigan masalalar

Misol 1. Bir sonning 3 baravaridan 5 ni ayrsak, 16 chiqadi. Sonni toping.

Yechish:

$$3x - 5 = 16 \rightarrow 3x = 21 \rightarrow x = 7.$$

Javob: 7

Misol 2. Ota 45 yoshda, o'g'il esa 15 yoshda. Necha yildan keyin otaning yoshi o'g'lining yoshidan 2 baravar ko'p bo'ladi?

Yechish:

$$(45 + x) = 2(15 + x)$$

$$45 + x = 30 + 2x$$

$$15 = x$$

Javob: 15 yildan keyin

3.2. Kvadratik tenglama orqali yechiladigan masalalar

Misol 3. Uzunligi 3 m ga kengligidan 2 baravar ortiq bo'lgan to'g'ri to'rtburchakning yuzasi 48 m² ga teng. Kengligini toping.

Yechish:

$$\text{Uzunlik} = 2x + 3, \text{ kenglik} = x$$

$$\text{Yuza: } (2x + 3)x = 48$$

$$\text{Tenglama: } 2x^2 + 3x - 48 = 0$$

$$D = 9 + 4 \times 2 \times 48 = 393$$

$$x \approx 4.5 \text{ (taxminiy yechim, ildizlar hisoblanadi)}$$

Javob: Kenglik ≈ 4.5 m

Misol 4. Bir to'g'ri to'rtburchakning uzunligi kengligidan 4 sm uzun, yuzasi 60 sm². Kenglikni toping.

Yechish:

$$\text{Uzunlik: } x + 4, \text{ kenglik: } x$$

$$x(x + 4) = 60 \rightarrow x^2 + 4x - 60 = 0$$

$$D = 16 + 240 = 256 \rightarrow x = 6$$

Javob: Kenglik 6 sm, uzunlik 10 sm

3.3. Harakat (tezlik, masofa, vaqt) bilan bog'liq masalalar

Misol 5. Ikki shahar orasidagi masofa 180 km. Bir mashina bu masofani 3 soatda, ikkinchisi 4 soatda bosib o'tdi. Ularning tezliklaridagi farq qancha?

Yechish:

$$\text{Tezlik}_1 = 180 \div 3 = 60 \text{ km/soat}$$

$$\text{Tezlik}_2 = 180 \div 4 = 45 \text{ km/soat}$$

$$\text{Farq} = 60 - 45 = 15$$

Javob: 15 km/soat

Misol 6. Bir odam yo'lning 1/3 qismini 6 km/soat, qolgan qismini 4 km/soat tezlikda bosib o'tdi. Agar butun yo'l 9 km bo'lsa, u yo'lni qancha vaqt davomida bosib o'tdi?

Yechish:

$$1/3 \text{ qism: } 3 \text{ km} \rightarrow \text{vaqt} = 3 \div 6 = 0.5 \text{ soat}$$

$$2/3 \text{ qism: } 6 \text{ km} \rightarrow \text{vaqt} = 6 \div 4 = 1.5 \text{ soat}$$

$$\text{Umumiy vaqt} = 0.5 + 1.5 = 2 \text{ soat}$$

Javob: 2 soat

3.4. Ishga oid masalalar

Misol 7. Birinchi ishchi ishni 6 kunda, ikkinchisi 4 kunda bajaradi. Ular birga ishlasa, ishni nechchi kunda bajaradi?

Yechish:

1-kundagi ish: $1/6 + 1/4 = 5/12$

Umumiy ish: 1

Vaqt = $1 \div (5/12) = 12/5 = 2.4$ kun

Javob: 2 kun 4 soat

3.5. Aralashmalar va foizli masalalar

Misol 8. 20% tuz eritmasi bo'lgan 5 litr eritmaga necha litr suv qo'shilsa, eritma 10% ga tushadi?

Yechish:

Tuz: $5 \times 0.2 = 1$ litr

Yangi hajm: $5 + x$

Tuz foizi: $1 \div (5 + x) = 0.1$

$1 = 0.1(5 + x) \rightarrow 1 = 0.5 + 0.1x \rightarrow 0.5 = 0.1x \rightarrow x = 5$

Javob: 5 litr suv qo'shiladi

Xulosa

Matnli masalalarni tenglama tuzish usulida yechish o'quvchilarni matematik fikrlashga, hayotiy muammolarni modellashga o'rgatadi. O'qituvchi uchun esa bu usul o'quvchilarning individual qobiliyatlarini aniqlash, ularni mantiqiy fikrlashga yo'naltirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedova M.X. – Matematika o'qitish metodikasi, Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Karimov A.A. – Umumiy o'rta ta'lim maktablarida algebra darslarini o'qitish metodikasi, Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Mavlonova R.X. – Boshlang'ich ta'limda matematika, Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
4. To'raqulov B. – Matematika fanidan nazariy va amaliy mashg'ulotlar, Samarqand: SamDU, 2018.
5. Norqulov N. – Matematika darslarida muammoli vaziyat yaratish, "Xalq ta'limi" jurnali, 2020-yil, 3-son.
6. Polya G. – How to Solve It, Princeton University Press, 2004.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРОВАННЫХ ЗАДАЧ В ПРЕПОДАВАНИИ МАТЕМАТИКИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ: ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА И ПУТИ ЕЁ РЕШЕНИЯ

Имомбердиев Султанмурад Саитганиевич

ЧГПУ, Преподаватель кафедры «Прикладные науки в начальном образовании»

Султонова Мафтуна Абдусодиқ қизи,

Дадабекова Гулсанам Улуғбек қизи

Студенты факультета дошкольного и начального образования ЧГПУ.

1. Актуальность темы

Современные вызовы, связанные с экологическими проблемами, требуют от образовательной системы новых подходов. Математика, как одна из основных дисциплин, может сыграть ключевую роль в формировании у учащихся экологической грамотности. Экологически ориентированные задачи помогают связать теорию с практикой, развивая критическое мышление и навыки решения проблем.

2. Понятие экологически ориентированных задач

Экологически ориентированные задачи — это задачи, которые связаны с реальными экологическими проблемами и ситуациями. Они могут включать в себя расчет выбросов углекислого газа, анализ данных о загрязнении окружающей среды, оценку ресурсов и их использования и многое другое.

3. Преимущества использования экологически ориентированных задач

Повышение интереса к учебному процессу: Реальные проблемы делают уроки более увлекательными и значимыми для учащихся.

Развитие критического мышления: Учащиеся учатся анализировать информацию, делать выводы и предлагать решения.

Формирование экологической грамотности: Знания о проблемах экологии и путях их решения становятся частью общего образования.

4. Примеры экологически ориентированных задач

Пример 1: Расчет выбросов углекислого газа

Задача: Автомобиль выбрасывает в атмосферу 120 г углекислого газа на каждые 10 км пробега. Если класс совершает поездку на 150 км, сколько углекислого газа будет выброшено в атмосферу?

Решение:

1. Определим количество выбросов на 1 км:

$$120 \text{ г} \times 10 \text{ км} = 12 \text{ г/км}$$

2. Умножим на 150 км:

$$12 \text{ г/км} \times 150 \text{ км} = 1800 \text{ г}$$

Ответ: 1800 г углекислого газа.

Пример 2: Площадь зеленых насаждений

Задача: Школьный сад имеет форму прямоугольника с длиной 20 м и шириной 15 м. Если в саду планируется высадить деревья, которые занимают 10% площади, сколько квадратных метров будет занято деревьями?

Решение:

1.Рассчитаем площадь сада:

$$P=20\text{ м}\times 15\text{ м}=300\text{ м}^2$$

2.Найдем 10% от площади:

$$0.1\times 300\text{ м}^2=30\text{ м}^2$$

Ответ: 30 м² будет занято деревьями.

Пример 3: Оптимизация использования воды

Задача: Школа использует 500 литров воды в день для полива сада. Если полив можно оптимизировать, сократив расход на 20%, сколько литров воды будет использоваться в день после оптимизации?

Решение:

1.Рассчитаем сокращение расхода воды:

$$0.2\times 500\text{ л}=100\text{ л}$$

2.Найдем новое количество воды:

$$500\text{ л}-100\text{ л}=400\text{ л}$$

Ответ: 400 литров воды будет использоваться в день после оптимизации.

Пример 4: Утилизация пластиковых бутылок

Задача: Класс собрал 200 пластиковых бутылок для утилизации. Если каждая бутылка весит 30 г, сколько килограммов пластиковых бутылок было собрано?

Решение:

1.Рассчитаем общий вес бутылок в граммах:

$$200\text{ бут}\times 30\text{ г/бут}=6000\text{ г}$$

2.Переведем в килограммы:

$$6000\text{ г}\times 1000=6\text{ кг}$$

Ответ: 6 кг пластиковых бутылок было собрано.

Пример 5: Энергия солнечных панелей

Задача: Солнечная панель производит 250 Вт энергии. Если панель работает 5 часов в день, сколько киловатт-часов энергии она произведет за день?

Решение:

1.Рассчитаем общее количество ватт-часов:

$$250\text{ Вт}\times 5\text{ ч}=1250\text{ Вт}\cdot\text{ч}$$

2.Переведем в киловатт-часы:

$$1250\text{ Вт}\cdot\text{ч}\div 1000=1.25\text{ кВт}\cdot\text{ч}$$

Ответ: 1.25 кВт·ч энергии будет произведено за день.

5. Проблемы и трудности внедрения

Недостаток подготовки учителей: Не все педагоги обладают необходимыми знаниями для разработки и внедрения экологически ориентированных задач.

Отсутствие учебных материалов: Не всегда есть готовые ресурсы и пособия для работы с такими задачами.

Сопротивление со стороны учащихся: Некоторые ученики могут не воспринимать экологические проблемы как важные.

6. Пути решения

Повышение квалификации учителей: Организация курсов и семинаров по внедрению экологически ориентированных задач.

Создание учебных пособий: Разработка материалов, которые помогут учителям интегрировать экологические задачи в уроки математики.

Стимулирование интереса учащихся: Проведение конкурсов, проектов и мероприятий, связанных с экологией.

Заключение

Использование экологически ориентированных задач в преподавании математики в общеобразовательных школах представляет собой актуальную педагогическую проблему, требующую внимания со стороны образовательных учреждений. Внедрение таких задач не только способствует формированию экологической грамотности, но и делает процесс обучения более интересным и значимым для учащихся.

Список литературы

1. Баранов, В. А. (2015). Экологическая математика: Учебное пособие для вузов. М.: Издательство «Физ-мат лит».

2. Захарова, Н. А. (2018). Экологическое образование: технологии и методики. М.: Просвещение.

3. Демидов, А. В. (2020). Математика и экология: как связать два мира. М.: Издательство «Наука»

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKANI O'QITISH MUAMMOLARI VA ULARNI HAL QILISHNING BA'ZI USULLARI

Imomberdiyev Sultanmurad Saidg'aniyevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim” fakulteti,

“Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar” kafedrası o'qituvchisi

Sultonova Gulqizmo Xolmaxmat qizi,

Sharipova Mohina Muxammadsharif qizi,

Jamoliddinova O'lmasoy Mahmadali qizi,

Mustafoyeva Sayyora Odinayevna

III kurs BOT 23/11 talabalari:

Matematika har bir inson hayotida juda zarur bo'lishi mumkin bo'lgan eng muhim fanlardan biridir. Matematikasiz, barchamiz yashayotgan vaqtni hisobga olgan holda,

printsipial ravishda amalga oshirish mumkin emas. Matematika o'quv predmeti sifatida o'quvchilarning bilim qobiliyatlarini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni o'z ichiga oladi, sintez, taqqoslash, tahlil kabi fikrlash shakllarini shakllantiradi va tuzatadi, konkretlashtirish uchun umumlashtirish qobiliyatini rivojlantiradi, xotira, e'tibor va boshqa aqliy funktsiyalarni tuzatish uchun sharoit yaratadi. Ushbu jarayonda bolalar nutqining rivojlanishi kuzatiladi, u maxsus matematik atamalar va iboralar bilan boyitiladi. Muayyan muammoning echimini tushuntirishda talaba o'z harakatlarini oqilona tushuntirish ko'nikmalariga ega bo'ladi, buni aniq va aniq, qo'shimcha so'zlar yoki iboralarni qo'shmasdan bajaring. Boshlang'ich sinflardagi matematika darslari o'rta maktablardagi darslardan keskin farq qiladi. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qituvchisi, ushbu bosqichdagi boshqa o'qituvchilar singari, asosiy vazifalaridan tashqari psixolog va o'qituvchi ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Chunki bu davrda o'qitish nafaqat turli xil o'quv fanlari bo'yicha bilimlarni taqdim etishni, balki uni psixologik va shaxsiy jihatdan tarbiyalashni ham o'z ichiga oladi. Boshqa fanlar singari, matematika ham quyidagi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi:

a) natural son, nol, natural sonlar qatori, ularning xossalari, oddiy o'nlik kasrlar tushunchasi haqida tushuncha beradi;

b) talabalar ongida asosiy miqdorlar (segmentning uzunligi, qiymati, ob'ektlarning massasi, turli geometrik shakllarning maydoni, jismlarning sig'imi va hajmi, vaqt), o'lchov birliklari, turli xil miqdorlar to'g'risida aniq tasavvurlarni shakllantiradi. miqdorlar va ularning nisbati;

c) ko'p qiymatli sonlar va kasrlar bilan to'rtta asosiy arifmetik amallarni (qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish) bajarish qobiliyati;

d) talabalarda oddiy va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Matematika darslarida yuqorida ko'rsatilgan maqsadlarga erishish uchun o'quv materiallarini o'quvchilarga to'liq etkazishga qaratilgan turli xil usullar qo'llaniladi. O'qitish metodikasi-bu o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi faoliyati usullari bo'lib, uning yordamida o'qituvchi o'qituvchi tomonidan talabaga bilim va ko'nikmalarni topshiradi. Bunday usullar ko'p navlarga ega. O'qituvchi ushbu aniq o'quv bosqichida qaysi birini qo'llash maqsadga muvofiqligini tanlaydi. Ulardan ba'zilari ijodiy, boshqalari an'anaviy deb nomlanadi. Agar ko'plab o'qituvchilar tomonidan yangi o'qitish usullari hali o'zlashtirilmagan bo'lsa, an'anaviy usullar darslarda uzoq vaqtdan beri qo'llanilib kelinmoqda va ularning samaradorligini ko'rsatishga muvaffaq bo'ldi. Ko'pincha boshqa boshlang'ich sinflarda turli xil o'quv fanlari, shu jumladan matematikadan materiallarni tushuntirishda hikoya qilish usuli qo'llaniladi, matematikaga nisbatan u bilimlarni taqdim etish usuli deb ataladi. U bilan bir qatorda suhbat usuli ham qo'llaniladi. Suhbat davomida o'qituvchi o'quvchilarga muammolarni keltirib chiqaradi, ularni hal qilishda ular mavjud bilimlardan foydalanishlari kerak. Matematikani o'qitish metodikasi boshqa fanlar bilan, birinchi navbatda pedagogika, yosh psixologiyasi, etika, ona tili va adabiyoti bilan chambarchas bog'liq.

So'nggi paytlarda modellashtirish usullaridan foydalanish tobora ko'proq sezilmoqda. O'rta umumta'lim maktablarida, shu jumladan boshlang'ich sinflarda matematikani o'qitish

ularning aniqlik, aniqlik, qat'iyatlilik va kuchli Iroda kabi shaxsiy xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Matematika ta'lim maqsadlarida ham yordam berishi mumkin. Ushbu mavzu o'quvchilarga oqilona fikrlashni o'rgatadi. Agar ona tili va adabiyoti darslari bolaning ijodiy qobiliyatlarini ochib berishga yordam bersa, unga improvizatsiya uchun maydon bersa, matematika ma'lum bir vaziyatni qat'iy baholashga, to'g'ri xulosalar chiqarishga va ushbu vaziyatda eng to'g'ri, maqbul qaror qabul qilishga o'rgatadi.

Matematika o'quvchilarda taqqoslash kabi fikrlash shakllarini shakllantiradi tahlil va xulosalarni umumlashtirish qobiliyati. Shuningdek, matematik muammoni hal qilishda talaba xotirani to'g'rilashni kuchaytirish, diqqatni jamlash qobiliyatini oshirish va kuzatishni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. O'rta maktabning boshlang'ich sinflarida bolalar ko'pincha matematikani zerikarli va monoton fan sifatida qabul qilishadi, bu fan bo'yicha darslarni eng monoton deb bilishadi. Aksariyat hollarda dars jarayoniga yangi narsalarni olib kirishga intilmaydigan o'qituvchilarning o'zlari bu holatda aybdor deb atash mumkin, ular o'quvchilarning o'qitish qobiliyatlari qanchalik qiziqarli ekanligiga qiziqishmaydi. Shuni esda tutish kerakki, o'qitish usullari talabalar uchun qiziqarli deb hisoblangan o'qituvchi ular orasida g'alaba qozonadi. Shubhasiz hokimiyat va natijada, bunday o'qituvchining darslarida ular uning maqtovini olish uchun ko'proq harakat qilishadi. Bunday o'qituvchiga ushbu dars uchun taqdim etilgan o'quv materialini o'quvchilarga etkazish osonroq. Nima uchun ba'zi o'qituvchilar bolalarga ishonishga muvaffaq bo'lishadi, boshqalari esa uning barcha shubhasiz pedagogik bilimlari bilan ishlamaydi? Chunki yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ular birinchi navbatda psixolog bo'lishlari kerak, bu har bir bolaga yondashuvni topish qobiliyatini anglatadi. Matematika qobiliyatiga ega bo'lgan bolalar bilan ishlash juda oson-ular o'qituvchining tushuntirishini tezda tushunishadi, matematik harakatlarni osonlikcha bajaradilar va turli darajadagi qiyinchiliklarni hal qiladilar. Ammo, qoida tariqasida, boshlang'ich sinflarda bunday bolalar kam. Tadqiqotlar davomida maktabgacha yoshda qo'shish va ayirish bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch kelgan bola boshlang'ich sinflarda ham ularga ega ekanligi aniqlandi, bu albatta matematik materialni o'zlashtirishga xalaqit beradi. Matematikadagi muammolar vaqt o'tishi bilan murakkablashgani sababli, bunday bolalarning muammolari yanada kuchayadi. O'qituvchi ma'lum bir sinfdagi bunday bolalar sonini aniqlay olishi va ushbu tafsilotni hisobga olgan holda dars rejasini tuzishi yanada muhimdir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bu muammoni turli yo'llar bilan hal qilishadi. Ba'zilar bolalarni matematikaga bo'lgan bilim darajasi va qobiliyatiga qarab guruhlariga ajratishni mashq qiladilar. Bunday hollarda kuchliroq yoki biroz kuchsizroq guruhlar hosil bo'ladi. O'qituvchi ushbu guruhlariga o'z qobiliyatlariga qarab topshiriqlar beradi –kuchli guruh yanada murakkab vazifalarni hal qiladi zaif unchalik qiyin emas. O'qituvchi asta-sekin orqada qolgan guruhning vazifalarini murakkablashtiradi, asta-sekin bunday talabalarni kuchli guruhdagi bolalar darajasiga yaqinlashtiradi. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu usul bir qator afzalliklarga ega, ammo kamchiliklardan xoli emas. Uning afzalligi shundaki, orqada qolgan guruhlardagi bolalar kuchli guruhdagi sinfdoshlariga etib borish, kamchiliklarni bartaraf etish muammosini hal qilish ko'nikmalarini oshirish imkoniyatiga ega. Ammo shuni yodda tutish kerakki, bu usul talabalarning tabaqalanishiga, ularni etakchilar va begonalarga

bo'linishiga olib kelishi mumkin. Boshlang'ich sinflardagi bolalar hali o'zlariga va qobiliyatlariga unchalik ishonmaganliklari sababli, bunday bo'linish uning mag'rurligiga va ayniqsa ta'sirchan bolalarga zarar etkazishi mumkin — hatto psixikaga shikast etkazishi mumkin.

Shuning uchun, ushbu usulni qo'llashga qaror qilgan o'qituvchi sinfning psixologik iqlimiga iloji boricha e'tiborli bo'lishi kerak, kuchli guruhdagi o'quvchilarning kuchsizroq guruhdagi bolalarga nisbatan takabbur munosabatiga yo'l qo'ymaslik kerak. Matematikani o'qitishning yana bir usuli ham ma'lum — dars davomida o'qituvchi matematikadan kuchli talabani kuchsizga ko'chiradi va ularga ikkita vazifani beradi. Bunday hollarda, talabalardan ikkita umumiy vazifani bajaradigan kichik jamoalar yaratiladi. Bolalarni jamoada ishlashga o'rgatishning ushbu usuli, o'qituvchi bilan munosabatlarda ko'pincha qo'rqqoq bo'lgan orqada qolgan bola, tengdoshining yonida o'zini erkin his qiladi va jonli misoldan foydalanib, vazifalar qanday hal qilinishini ko'rish uchun sinfdoshi berilgan vazifa muammosining mohiyatini tushunarli tilda ochib berishi va uni hal qilish yo'llarini tushuntirishi mumkin. Ammo bu usul faqat ikkita talaba o'rtasida do'stona munosabatlar o'rnatilganda natija beradi. Aks holda, bunday ish har ikki tomon uchun qiynoqqa aylanishi mumkin va o'zaro bezovtalikdan boshqa hech narsa keltira olmaydi. Va bu yana o'qituvchi nozik psixolog va bolalar xarakterini biluvchi bo'lishi kerakligini anglatadi. Chunki bunday jamoalarda har doim etakchi va etakchi bo'ladi. Agar etakchi talaba o'rgansa yaxshi qul muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirishi mumkin, u haqiqatan ham arifmetik misollarni echishni o'rganadi. Ammo agar xarakter nuqtai nazaridan etakchi kuchliroq bo'lsa, lekin yomonroq o'rgansa, bu usul yaxshi narsa bermaydi, chunki u juftlikda ustunlik qiladi va u uchun barcha ishlarni o'qishda kuchli, ammo zaif talaba bajaradi. Bunday hollarda, orqada qolgan talaba hech narsani o'rganmaydi, uning jamoadagi barcha faoliyati faqat boshqa talaba tomonidan hal qilingan vazifalarni bekor qilishga olib keladi. Ko'rib turganingizdek, matematikani o'qitish turli xil usul va usullardan foydalangan holda amalga oshirilishi mumkin, shunda o'quv materialini o'quvchilar ongiga etkazish nuqtai nazaridan dars uchun ajratilgan vaqtdan foydalanish eng oqilona bo'ladi. Matematika aniq fan bo'lsa-da, o'qituvchilar tajriba o'tkazishlari, turli xil qo'llanmalar, musiqa, harakat, bolalarga barcha go'zallik va kuchni, shuningdek, ushbu fanning kundalik hayotdagi ahamiyatini ko'rsatadigan barcha narsalarni qo'llashlari mumkin.

Adabiyot:

M. V. Pototskiy Tomonidan Yaratilgan. Maktabda matematika o'qitish Moskva, 1998.4-NASHR.

A. Abduqodirov "fizika-matematika fanlari o'qituvchilarini tayyorlashni kuchaytirish nazariyasi va amaliyoti". Toshkent: Fan, 1991.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TA'LIM OLUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISH

Sultanmurad Saitg'aniyevich Imomberdiyev

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
" fakulteti, " Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar" kafedrası o'qituvchisi,

I kurs-BOT 25/8 guruh talabalari: **Ahmatjonov Shohjahon Jumaboy o'g'li,**
Boboavezov Boboavez Shavkatjon o'g'li

Kasbga yo'naltirishdagi muammolar

1.Mehnat bozoridagi tez o'zgarishlar: Yangi kasblarning paydo bo'lishi va eski kasblarning yo'qolishi ta'lim oluvchilardan talab qilinadigan ko'nikmalar va kasblar haqida doimiy ravishda yangilanishni talab qiladi. Mehnat bozoridagi tez o'zgarishlar ta'lim oluvchilardan yangi kasblar va ko'nikmalar haqida doimiy ravishda yangilanishni talab qiladi. Yangi texnologiyalar va innovatsiyalar natijasida yangi kasblar paydo bo'lishi, eski kasblarning esa yo'qolishi ta'lim jarayonida o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Bu esa ta'lim muassasalaridan o'quv dasturlarini yangilash, zamonaviy ko'nikmalarni o'rgatish va talabalar uchun yangi imkoniyatlarni yaratishni talab qiladi. O'quvchilar, shuningdek, o'zlarining kasbiy yo'nalishlarini tanlashda va mehnat bozorida muvaffaqiyatli bo'lishda yangiliklarga moslashishlari zarur.

2.Ma'lumot yetishmasligi: Ta'lim oluvchilarning hammasi ham kasb imkoniyatlari, zarur ko'nikmalar va ish beruvchilar talablariga oid dolzarb ma'lumotlarga ega emas. Ma'lumot yetishmasligi muammosi ta'lim oluvchilar uchun katta to'siq bo'lib xizmat qiladi. Ko'plab o'quvchilar kasb imkoniyatlari, zarur ko'nikmalar va ish beruvchilar talablariga oid dolzarb ma'lumotlarga ega emaslar. Bu esa ularning kasb tanlash jarayonini qiyinlashtiradi va kelajakdagi muvaffaqiyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'quvchilar o'zlari qiziqayotgan sohalar haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lmasalar, to'g'ri qarorlar qabul qilishda qiynalishlari mumkin. Shuning uchun ta'lim muassasalari va tashkilotlar ta'lim oluvchilarga kerakli ma'lumotlarni taqdim etish va ularni kasbga yo'naltirishda yordam berishlari zarur. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning kelajakdagi karera yo'llarini muvaffaqiyatli tanlashlariga yordam beradi..

3.Amaliy tajriba yetishmasligi: Ko'pchilik o'quvchilar o'z tanlagan sohasida haqiqiy ish tajribasini olish imkoniyatiga ega emas, bu esa kasb tanlashni qiyinlashtiradi. Amaliy tajriba yetishmasligi ta'lim oluvchilar uchun muhim muammo hisoblanadi. Ko'pchilik o'quvchilar o'z tanlagan sohasida haqiqiy ish tajribasini olish imkoniyatiga ega emaslar, bu esa ularning kasb tanlash jarayonini qiyinlashtiradi. Amaliy tajriba, o'z navbatida, nazariy bilimlarni mustahkamlash, professional ko'nikmalarni rivojlantirish va ish joyida qanday muammolar bilan duch kelinishi haqida tushuncha berish uchun zarurdir. Ish tajribasi yetishmasligi o'quvchilarni o'z qobiliyatlarini baholashda va ish beruvchilar kutgan talablarni tushinishda qiynalishiga olib keladi. Shuning uchun ta'lim muassasalari va kompaniyalar o'quvchilarga amaliy tajriba olish imkoniyatlarini yaratish uchun stajirovkalar, amaliyotlar va boshqa dasturlarni tashkil etishlari muhimdir. Bu o'quvchilarga

o'z kasblarini tanlashda ishonchli qarorlar qabul qilishda yordam beradi va kelajakda muvaffaqiyatli professional hayotga tayyorlanishlariga ko'maklashadi.

4.Psixologik to'siqlar: Kasb tanlashdagi qo'rquv va kelajakdagi noaniqlik ta'lim oluvchilarga asosli qarorlar qabul qilishda to'sqinlik qiladi. Psixologik to'siqlar, masalan, kasb tanlashdagi qo'rquv va kelajakdagi noaniqlik, ta'lim oluvchilarga asosli qarorlar qabul qilishda jiddiy to'sqinlik qiladi. O'quvchilar ko'pincha o'z qobiliyatlari va imkoniyatlarini baholashda, shuningdek, kelajakdagi ish imkoniyatlari haqida o'ylashda noaniqlik his qiladilar. Bu qo'rquv, o'z navbatida, ularning kasb tanlash jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'quvchilar, kelajakda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'zlashtira olishlariga ishonchsizlik, ularni noaniq va xavotirli holatga olib keladi. Bu psixologik to'siqlarni yengish uchun ta'lim muassasalari o'quvchilarga psixologik qo'llab-quvvatlash, maslahat berish va kasbiy yo'naltirish xizmatlarini taklif etishlari muhimdir. Shuningdek, o'quvchilarga o'z qobiliyatlari va qiziqishlarini aniqlashda yordam berish, ularga kasb tanlash jarayonida ishonch va motivatsiya berishi mumkin. Bu, o'z navbatida, kelajakdagi muvaffaqiyatli karera yo'lini tanlashda ularga yordam beradi.

Xulosa

Raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim oluvchilarni kasbga yo'naltirish kompleks yondashuvni va ta'lim muassasalari, ish beruvchilar va ta'lim oluvchilar o'rtasida faol hamkorlikni talab qiladi. Bu jarayon ta'lim oluvchilarga mehnat bozoridagi talablarni yaxshiroq tushunish, zarur ko'nikmalarni o'zlashtirish va kasb tanlashda ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Zamonaviy texnologiyalar va metodlarni, masalan, virtual haqiqat (VR) va qo'shimcha haqiqat (AR) kabi innovatsion vositalarni joriy etish, ta'lim jarayonini yanada interaktiv va samarali qilishga yordam beradi. Shuningdek, ish beruvchilar bilan hamkorlik orqali amaliy tajriba va dolzarb ma'lumotlarga kirish imkoniyatlarini yaratish ta'lim oluvchilarga tez o'zgarayotgan mehnat bozoriga muvaffaqiyatli moslashishga yordam beradi.

Natijada, bunday kompleks yondashuv ta'lim oluvchilarning professional rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi va ularni kelajakdagi ish hayotiga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar:

1.Kastel'ls, M.(2010). "The Rise of the Network Society." - Raqamli iqtisodiyot va ijtimoiy tuzilmalarni o'rganish.

2.Panepf, S.(1980). "Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas." - Kompyuterlar va ta'limdagi innovatsiyalar.

3.Thompson, K.(2013). "The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence." - Raqamli iqtisodiyot va texnologiyalarning ta'siri.

4.Kurzweil, R.(2005). "The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology." - Raqamli transformatsiya va insonlar o'rtasidagi aloqalar.

5.Johnson, S.(2005). "Everything Bad Is Good for You: How Today's Popular Culture Is Actually Making Us Smarter." - Zamonaviy madaniyat va ta'lim.

6.Selly, D.(2016). "The Fourth Industrial Revolution." - Raqamli transformatsiya va ish bozoridagi o'zgarishlar.

БАЗОВЫЕ ГЕОМЕТРИЧЕСКИЕ ФОРМЫ ДЛЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Захия Ахмедовна Наримбетова

(PhD) доцент. ЧГПУ

Ойбекова Севинч Дилмурадовна,

Нуриддинхонова Дилдорахон Жалолиддинхон кизи

Студенты факультета дошкольного и

начального образования ЧГПУ.

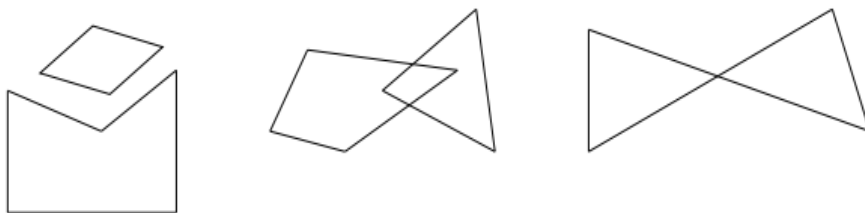
Геометрия — одна из древнейших и наиболее фундаментальных отраслей математики, основанная на практических потребностях человека: землеустройстве, строительстве и навигации. Этот предмет начинается в начальной школе и играет важную роль в развитии пространственного мышления, логики и аналитических навыков у младших школьников. Основные геометрические фигуры, такие как точки, линии, отрезки, треугольники, квадраты, прямоугольники и окружности, являются первыми объектами, с которыми дети знакомятся на уроках математики. Правильное понимание этих понятий и операций обеспечивает прочную основу для последующего умелого обращения с более сложными разделами математики и естествознания. Введение геометрических понятий в начальной школе преследует несколько целей. Во-первых, оно развивает визуально-пространственное мышление, которое помогает детям воспринимать и анализировать окружающий мир. Юные школьники учатся видеть и описывать объекты не только по их назначению или цвету, но также по форме и расположению в пространстве. Во-вторых, изучение геометрии помогает развивать логическое мышление и способность классифицировать объекты по различным характеристикам (таким как количество сторон, углов и симметрия). Наконец, с помощью геометрических фигур развивается мелкая моторика посредством рисования или построения фигур, что также положительно влияет на общее интеллектуальное развитие детей. Стандарты образования начальной школы предписывают изучение таких понятий, как точки, прямые, отрезки, углы и простые многоугольники. Учащиеся знакомятся с характеристиками и свойствами этих фигур, учатся их измерять, сравнивать и классифицировать по различным признакам. Важно, чтобы процесс обучения проходил постепенно и доступно, с использованием наглядных примеров и игровых заданий. Поэтому кубики, мозаики, раскраски и другие учебные материалы делают изучение геометрии увлекательным и понятным. В начальной школе особое внимание уделяется простейшим геометрическим понятиям — точкам и прямым. Точки — самые простые и основные элементы геометрии, введенные как название положения на плоскости. Прямые и отрезки помогают детям понять понятия бесконечности и конечности, научиться строить и измерять прямые. Дети также знакомятся с понятиями углов и их видов (прямой, острый, тупой), учатся определять углы на картинках и в окружающих предметах. Затем мы изучаем плоские фигуры, такие как треугольники, квадраты, прямоугольники, круги. Детям важно понимать не

только названия фигур, но и свойства фигур, такие как количество сторон и углов, равновеликость сторон, наличие оси симметрии. На этом этапе используются задания на узнавание и классификацию фигур, сравнение форм и размеров. Одновременно дети осваивают простейшие измерительные навыки: длину стороны, периметр, площадь (в ограниченной форме). В освоении геометрии важную роль играет работа с реальными предметами и ситуациями. Учитель предлагает детям находить геометрические фигуры в окружающем мире: окна, книги, дорожные знаки. Такие задания помогают им понять, что геометрия — это не абстрактная наука, а способ описания реальности. Также полезны игры и головоломки. Такие занятия помогают применять теоретические знания на практике, развивать внимание и усидчивость. Существует множество способов обучения геометрии в начальной школе: от традиционных объяснений и рисунков на доске до интерактивных досок и образовательных приложений. Благодаря современным технологиям уроки становятся более наглядными и интересными, позволяя детям экспериментировать с фигурами. Их можно масштабировать, вращать и накладывать друг на друга. Однако важно соблюдать баланс между цифровыми и классическими методами, чтобы дети не теряли способность конструировать и рисовать от руки. Поэтому изучение основных геометрических фигур в начальной школе является важным этапом в обучении детей математике. Оно не только способствует развитию математических способностей, но и помогает формировать пространственное воображение, логику и аналитическое мышление. Точка — фундаментальное понятие в геометрии, не имеющее измерений (длины, ширины, высоты) и обозначаемое заглавными латинскими буквами (А, В, С). Она служит основой для построения отрезков и многоугольников. Последовательное и интересное знакомство с геометрией не только помогает маленьким ученикам чувствовать себя уверенно на занятиях по математике, но и помогает им применять полученные знания в повседневной жизни.

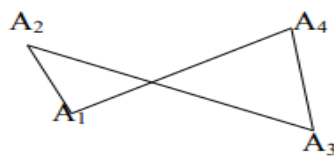
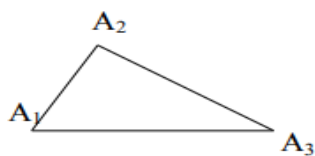
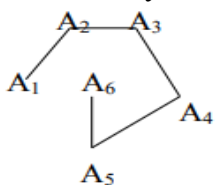
Прямая — бесконечная линия без начала и конца, обозначаемая строчными буквами или двумя точками на ней (например, прямая АВ). Учащиеся также изучают части прямой: отрезок (ограничен двумя точками и имеет длину) и луч (имеет начало, но бесконечен в одном направлении).

Многоугольники — замкнутые фигуры из отрезков. В начальной школе изучают треугольники (фигура с тремя сторонами и углами), четырёхугольники, включая квадрат (равные стороны и углы 90 градусов) и прямоугольник (равные противоположные стороны и углы 90 градусов).

Многоугольники, из которых состоит многоугольная фигура, могут не иметь общих внутренних точек и могут иметь общие внутренние точки.

Обобщением понятия треугольников и четырехугольников является понятие многоугольников. Определяется оно через понятие ломанной. Если ломанная не имеет самопересечения, то она называется простой. Если ее концы совпадают, то она называется замкнутой.

Простая ломаная

простая замкнутая

замкнутая ломаная

Треугольник — фигура с тремя сторонами и тремя углами. Важно понимать, что сумма углов любого треугольника равна 180° .

Четырёхугольник — фигура с четырьмя сторонами. Наиболее распространённые виды:

Квадрат — все стороны равны, все углы прямые.

Прямоугольник — противоположные стороны равны, все углы прямые.

Круг — это часть плоскости, ограниченная окружностью. В круге выделяют такие элементы, как сектор (часть круга, ограниченная двумя радиусами и дугой).

Окружность — замкнутая линия, равноудаленная от центра. Круг — часть плоскости, ограниченная окружностью. Изучение геометрических фигур необходимо для развития пространственного и логического мышления, понимания взаимосвязей объектов, подготовки к изучению математики и естественных наук.

Заключение

Изучение основных геометрических фигур в начальной школе играет важную роль в развитии навыков математического мышления учащихся. Знакомство с такими понятиями, как точки, линии, отрезки, лучи, многоугольники, окружности и периметры, помогает детям понимать относительное расположение фигур и объектов в пространстве. Эти знания составляют основу для освоения более сложных тем геометрии и алгебры, а также способствуют развитию логики, аналитических способностей и пространственного воображения. Поэтому важно уделять достаточное внимание изучению геометрических фигур на ранних этапах обучения.

REFERENCES:

1. Дорофеев Г.В., Миракова Т.Н., Бененсон Е.А. — "Математика. 1–4 классы" (серия учебников)
2. Байкова Т.Б. — "Геометрия в начальной школе. Методическое пособие"
3. Репёва И. В., Землина Ю.В. Математика, 1 класс в 4-х частях.- Ташкент: издательство «Novda Edutainment», 2023.
4. Репёва И.В, Математика, 2 класс в 4-х частях.-Ташкент: издательство «Novda Edutainment», 2023.
5. Репёва И.В., Математика, 3 класс в 4-х частях.-Ташкент: издательство «Novda Edutainment», 2023.

6. Репьёва И.В., Ю. В.Землина. Математика, 4 класс в 4-х частях.- Ташкент: издательство « Novda Edutainment», 2023.

7. Наримбетова З.А., Сытина Н.В. Учитель -нравственный пример для ученика- издательство: «ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME» 2 | ISSUE 1 | 2021

РАЗВИТИЕ ГЕОМЕТРИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ПРАКТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Захия Ахмедовна Наримбетова

Доцент ЧГПУ

Абдумуталлибова Фарангиз Элмуродовна

Иброхимова Дилдора Хотамовна

Студенты факультета дошкольного
и начального образования ЧГПУ

Введение

Геометрия в начальной школе служит важным средством формирования пространственного мышления, логического анализа и навыков решения практических задач. Однако, несмотря на значимость этого раздела математики, младшие школьники часто испытывают трудности в освоении геометрических понятий. Это связано с тем, что многие свойства фигур и пространственные отношения сложно воспринимать без наглядного представления.

Применение моделирования позволяет сделать процесс обучения более наглядным и практическим, что облегчает восприятие геометрических свойств и закономерностей. Создание объемных и плоскостных моделей способствует активному взаимодействию с материалом и формирует у детей более прочные знания. В статье анализируются теоретические аспекты геометрических компетенций, выявляются ключевые проблемы их освоения в начальной школе и приводятся примеры практического использования моделирования.

Представленный подход может быть полезен для учителей, стремящихся сделать изучение геометрии более доступным и увлекательным для младших школьников.

Традиционные методы обучения, основанные на чертежах и запоминании определений, не всегда позволяют детям полноценно понять изучаемый материал. Важно использовать методы, которые помогают сделать геометрию более доступной и понятной. Одним из таких методов является моделирование, предполагающее создание учениками объемных и плоских геометрических моделей.

Целью данной статьи является рассмотрение метода моделирования как способа развития геометрических компетенций у младших школьников, а также демонстрация его эффективности через практические примеры.

Формирование геометрических компетенций у младших школьников

Геометрические компетенции включают в себя знание свойств фигур, умение их анализировать, строить и работать с ними в различных задачах. Развитие этих компетенций требует активного взаимодействия с материалом, поскольку просто запомнить геометрические определения недостаточно – важно научиться применять их на практике.

Одним из основных затруднений при изучении геометрии в начальной школе является необходимость мысленного оперирования пространственными объектами. Многие дети с трудом представляют трехмерные фигуры, их преобразования и взаимосвязи. Это затрудняет усвоение материала и приводит к ошибкам при решении задач.

Использование наглядных и практико-ориентированных методов, таких как моделирование, помогает преодолеть эти трудности, делая изучение геометрии более понятным и увлекательным.

Метод моделирования в обучении геометрии

Метод моделирования позволяет учащимся не просто наблюдать за геометрическими фигурами на бумаге, а активно взаимодействовать с ними, создавая собственные модели и исследуя их свойства. Это способствует лучшему пониманию формы, размеров и взаимного расположения объектов.

Работа с моделями может осуществляться различными способами. Например, учащиеся могут вырезать фигуры из бумаги, строить объемные конструкции из картона или пластилина, использовать конструкторы для изучения пространственных тел. Важную роль играет и графическое моделирование, когда дети выполняют чертежи, проводят измерения и анализируют симметрию фигур.

Кроме того, современные технологии позволяют применять цифровое моделирование – работа с компьютерными программами, такими как GeoGebra, помогает наглядно демонстрировать геометрические преобразования и зависимости.

Применение моделирования на практике

Одним из эффективных способов изучения геометрии является создание учащимися моделей объемных фигур. Например, при изучении свойств куба и пирамиды школьники могут самостоятельно вырезать их развертки из бумаги, собирать фигуры и анализировать их элементы. Этот процесс помогает лучше запомнить количество граней, ребер и вершин, а также понять, как из плоскостных элементов формируется объемное тело.

Еще одним полезным упражнением является работа с симметрией. Дети могут складывать бумажные фигуры, вырезать их по линиям симметрии и наблюдать, как части фигуры совпадают. Это помогает осознать понятие осевой симметрии и развить зрительное восприятие.

Использование моделирования не только улучшает понимание геометрических свойств, но и делает уроки более интересными, мотивируя учащихся к изучению математики.

Заключение

Использование моделирования на уроках математики позволяет учащимся самостоятельно конструировать фигуры, экспериментировать с их свойствами и делать выводы на основе личного опыта. Это способствует не только лучшему пониманию материала, но и развитию интереса к предмету. Когда ребенок может потрогать, повернуть, построить и изменить модель, геометрия перестает быть для него абстрактной наукой, а становится увлекательным процессом познания.

Кроме того, метод моделирования развивает ряд важных навыков, выходящих за рамки изучения геометрии. Работа с объемными фигурами, чертежами и симметрией улучшает координацию движений, усидчивость, внимательность и способность к творческому мышлению. Взаимодействие с моделями помогает формировать у детей пространственное воображение, которое играет ключевую роль в инженерных, архитектурных, художественных и научных профессиях.

Литература:

1. Иванова Н.В. Развитие пространственного мышления у младших школьников // Начальная школа, 2022, №3, с. 15-20.
2. Бантова М.А., Бельтюкова Г.В. Методика преподавания математики в начальных классах.- «Просвещение»,1984.
3. Кирилина Р. 38 типов задач начальной школы и как их решать.-Издательские решения- 2015.
4. Лавриненко Т. А. Как научить детей решать задачи: методические рекомендации для учителей начальных классов. – Саратов: «Лицей», 1999.
5. Наримбетова З.А., Сытина Н.В. Учитель -нравственный пример для ученика-издательство: «Academic research in educational sciences volume» 2 | issue 1 | 2021
6. Наримбетова З.А., Сытина Н.В. Общие вопросы методики обучения решению задач в начальных классах.-Ташкент: издательство Ilmiy-nazariy va metodik jurnal «pedagogika», 6/2023. с.98-101.
7. Пойа Д. «Как решать задачу», Москва, «Просвещение»1959.
8. Таджиева З.Г, Абдуллаева Б.С., Жумаев М.Э.,Сидельникова Р.И., Садькова А.В. Методика преподавания математики.-Ташкент: издательство «Turon-iqbol»,2011.-336 с.
9. Наримбетова З.А. Лабораторные занятия по методике преподавания математики в начальной школе. (Учебное пособие)- Ташкент.” Cambria”-2024.128 стр.

НАЧАЛЬНОЕ ЗНАКОМСТВО С ГЕОМЕТРИЧЕСКИМИ ФОРМАМИ

Захия Ахмедовна Наримбетова

(PhD) доцент, ЧГПУ

Юнусова Асель Нургалиевна, Анварова Хамида Ахмаджон кизи

Студенты факультета дошкольного и начального образования ЧГПУ

Уроки математики в начальной школе, как правило, строятся с преобладанием арифметического материала, в то время как геометрическое содержание включается как составной элемент. Такой подход открывает широкие возможности для установления межпредметных связей и интеграции геометрических знаний с другими разделами курса. Кроме того, он способствует разнообразию учебной деятельности, что особенно важно для младших школьников, и повышает общий уровень эффективности обучения.

Одной из ключевых задач изучения геометрического материала в начальной школе является развитие у учащихся пространственного воображения, а также формирование умений наблюдать, сравнивать, анализировать, обобщать и абстрагировать. Не менее важной задачей выступает овладение практическими навыками построения и измерения геометрических фигур с использованием инструментов — линейки, угольника, циркуля.

Точка — это основная и самая простая геометрическая фигура. В геометрии точка обозначается заглавной латинской буквой или цифрой. Многие латинские буквы по написанию похожи на английские буквы.

Прямая — это самая простая геометрическая фигура, которая не имеет ни начала, ни конца. Слова «не имеет ни начала, ни конца» говорят о том, что прямая бесконечна.

- Через две точки можно провести единственную прямую.
- Две прямые могут пересекаться только в одной точке.
- Через одну точку можно провести бесконечное множество прямых.

Отрезок — это часть прямой линии, которая ограничена двумя точками (концами отрезка). У отрезка есть и начало, и конец. Основное свойство отрезка — это его длина. Длина отрезка — это расстояние между его концами. В математике отрезок обозначается заглавными латинскими буквами.

Угол — это геометрическая фигура, которая состоит из двух лучей и вершины. Вершина угла — это точка, в которой два луча берут начало. Стороны угла — это лучи, которые образуют угол.

Единица измерения углов — градусы. Углы измеряют с помощью специального прибора — транспортира. Для обозначения градусов в тексте используется символ: °. 50 градусов обозначаются так: 50°.

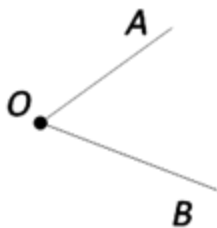
- Прямой угол.
- Многоугольники: треугольник, прямоугольник, квадрат. • Вершины и стороны многоугольника.

Ломаная — это геометрическая фигура, состоящая из точек, которые соединены отрезками. Вершины ломаной — это точки, в которых соединяются отрезки, образующие ломаную. Звенья ломаной — это отрезки ломаной.

В математике ломаная обозначается заглавными латинскими буквами.

Ломаная ABCD. Вершины ломаной — A, B, C, D. Звенья ломаной — AB, BC, CD.

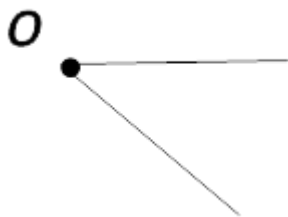
Угол — это геометрическая фигура, которая состоит из двух лучей и вершины. Вершина угла — это точка, в которой два луча берут начало. Стороны угла — это лучи, которые образуют угол.

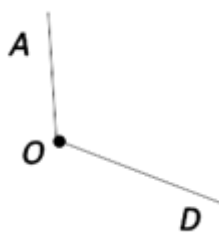
Например: Вершина угла — точка O. Стороны угла — OA и OB. Для обозначения угла в тексте используется символ: $\angle AOB$

Способы обозначения углов

- Одной заглавной латинской буквой, указывающей его вершину.

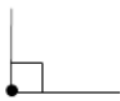

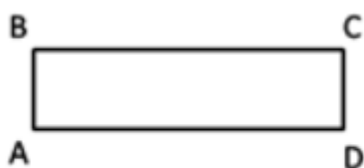
Угол: $\angle O$

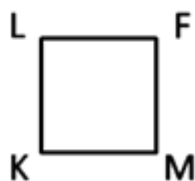
- Тримя заглавными латинскими буквами, которыми обозначены вершина и две точки, расположенные на сторонах угла. Угол: $\angle AOB$. Называть угол можно с любого края, но НЕ с вершины. Угол с рисунка имеет два названия: $\angle AOB$ и $\angle BOA$.

Единица измерения углов — градусы. Углы измеряют с помощью специального прибора — транспортира. Для обозначения градусов в тексте используется символ: $^\circ$. 50 градусов обозначаются так: 50° .

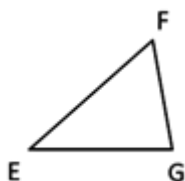
Виды углов		
Вид угла	Размер в градусах	Пример
Прямой	Равен 90°	
Острый	Меньше 90°	
Тупой	Больше 90°	
Развернутый	Равен 180°	

Прямоугольник — это фигура, которая имеет четыре стороны и четыре прямых угла. У прямоугольника противоположные стороны равны. В геометрии прямоугольник обозначают четырьмя заглавными латинскими буквами. Противоположные стороны прямоугольника ABCD: $AB = CD$, $BC = DA$. Углы: $\angle ABC = \angle BCD = \angle CDA = \angle DAB = 90^\circ$ - все углы прямые.

Квадрат — это прямоугольник, у которого все стороны равны. В геометрии квадрат, также как и прямоугольник, обозначают четырьмя большими латинскими буквами. Стороны квадрата KLFM: $KL = LF = FM = MK$. Углы: $\angle KLF = \angle LFM = \angle FMK = \angle MKL = 90^\circ$ - все углы прямые.

Треугольник — это геометрическая фигура, которая имеет три стороны и три угла (вершины треугольника). Треугольник обозначается тремя заглавными латинскими буквами, перед которыми ставится знак: Δ . Треугольник EFG = ΔEFG .

Виды треугольников

Вид треугольника	Углы треугольника	Пример
Прямоугольный	Один угол прямой, два других острых.	
Остроугольный	Все углы острые	
Тупоугольный	Один угол тупой, два других — острые	

Многоугольники — это геометрические фигуры различной формы.

Вершины многоугольника — это точки, соединяющие отрезки, из которых состоит многоугольник.

Стороны многоугольника — это отрезки, из которых состоит многоугольник.

Многоугольник ELNFK.

Вершины многоугольника — E, L, F, N, K.

Стороны многоугольника — EL, LN, NF, FK, KE.

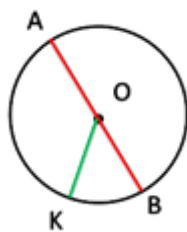
Окружность — это геометрическая фигура, образованная замкнутой кривой линией, все точки которой находятся на одинаковом расстоянии от центра.

Круг — это геометрическая фигура, которая ограничена окружностью.

Окружность — это граница круга.

Радиус круга — это расстояние от центра окружности до любой её точки.

Диаметр круга — это отрезок, который соединяет две точки окружности и проходит через её центр.

Диаметр круга равен двум его радиусам.

Точка O — центр круга.

AB — диаметр круга.

OK — радиус круга.

$AB = 2 OK$.

В начальной школе учащиеся знакомятся с элементарными геометрическими фигурами, такими как точка, прямая, ломаная, отрезок, угол, круг, овал, треугольник,

квадрат, прямоугольник и другие. Изучение этих фигур играет важную роль в развитии пространственного мышления, логики и способности анализировать окружающий мир.

Первоначально дети учатся различать геометрические фигуры на основе их внешнего вида и свойств. Например, они узнают, что квадрат – это фигура с четырьмя равными сторонами и прямыми углами, а прямоугольник отличается от него лишь тем, что его противоположные стороны равны. Также дети осваивают понятия о сторонах, вершинах и углах фигур, что формирует у них базовое представление о геометрии.

Важной частью обучения является работа с геометрическими телами: кубом, шаром, цилиндром, конусом. Дети знакомятся с их формой, учатся сравнивать и определять, какие плоские фигуры входят в состав объемных тел.

Практическое освоение материала происходит через игру, вырезание фигур, моделирование, построение чертежей и графических схем. Это помогает учащимся не только запомнить названия фигур, но и понять их свойства, а также развить мелкую моторику, внимание и пространственное воображение.

Изучение элементарных геометрических фигур в начальных классах является важным этапом математического развития ребенка. Оно формирует у учащихся фундаментальные знания, необходимые для дальнейшего изучения геометрии, развивает логическое и пространственное мышление, а также помогает в практическом освоении окружающего мира. Систематическое применение интерактивных и игровых методик способствует лучшему усвоению материала и делает процесс обучения интересным и увлекательным.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Дорофеев Г.В., Миракова Т.Н., Бененсон Е.А. — "Математика. 1–4 классы" (серия учебников)
2. Байкова Т.Б. — "Геометрия в начальной школе. Методическое пособие"
3. Репёва И.В., Математика, 3 класс в 4-х частях.-Ташкент: издательство «Novda Edutainment», 2023.
4. Репёва И.В., Ю. В.Землина. Математика, 4 класс в 4-х частях.- Ташкент: издательство «Novda Edutainment», 2023.
5. Narimbetova Zakhiya Axmedovna Geometriyani o'qitish tayanchlari / International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology (IJIRSET), Volume 11, Issue 3, March 2022
6. Истомина Н.Б. «Математика. 1–4 классы. Учебное пособие для учителей начальных классов». – М.: Просвещение, 2020.

ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ ГЕОМЕТРИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

З.А. Наримбетова

доцент ЧГПУ

Джураева Ситора Улугбековна,

Алимова Зухра Махдиевна

Студенты факультета дошкольного и
начального образования ЧДПУ

Введение

Геометрия занимает важное место в программе начального образования, поскольку формирует базу для дальнейшего изучения математики и естественных наук. Освоение геометрических понятий развивает у учащихся способность анализировать пространственные объекты, понимать их взаимное расположение и свойства, а также решать задачи, связанные с реальным миром.

Несмотря на значимость данного раздела, многие младшие школьники испытывают сложности в восприятии и усвоении геометрических понятий. Это объясняется абстрактным характером материала и недостаточной эффективностью традиционных методов обучения. Механическое запоминание определений и изучение изображений без активного взаимодействия с геометрическими объектами не позволяет детям полностью осознать их свойства.

В связи с этим возникает необходимость внедрения новых подходов, делающих изучение геометрии более доступным и увлекательным. Одним из таких методов является манипулятивная деятельность, которая предполагает активное участие учащихся в учебном процессе через работу с реальными геометрическими объектами и моделями.

Цель данной статьи — рассмотреть практические методы обучения геометрии, направленные на развитие пространственного мышления младших школьников, а также проанализировать их эффективность на примере различных форм учебной деятельности.

Формирование геометрических представлений начинается с раннего возраста, когда дети знакомятся с окружающими предметами, их формой и размерами. В школьной программе геометрия становится более структурированной, требующей осознанного подхода к изучению фигур, их свойств и взаимосвязей.

Однако процесс освоения геометрии требует не только теоретического изучения, но и практической деятельности, которая помогает закрепить полученные знания. Умение манипулировать геометрическими объектами, рассматривать их с разных сторон, изменять их форму и структуру способствует развитию пространственного мышления.

Традиционные методы, основанные на запоминании определений и решении задач на бумаге, не всегда позволяют учащимся осознать глубинные связи между

геометрическими объектами. Поэтому внедрение манипулятивных методов становится важным аспектом обучения.

Манипулятивные методы предполагают работу учащихся с физическими объектами, которые можно потрогать, передвинуть, изменить или создать самостоятельно. Такой подход позволяет превратить абстрактные геометрические понятия в реальные объекты, с которыми ученики могут взаимодействовать.

Использование этого метода включает в себя различные формы работы, например:

- Создание моделей геометрических фигур из бумаги, пластилина, картона или других материалов.
- Исследование свойств фигур путем их сравнения, наложения друг на друга, разрезания и складывания.
- Работа с конструкторами и блоками для понимания объема и пространственных отношений.
- Выполнение заданий на симметрию, отражение и вращение фигур в пространстве.

Такая деятельность способствует развитию у детей представлений о форме, размере, пропорциях и симметрии, а также формирует у них способность анализировать геометрические объекты в реальном мире.

В процессе обучения геометрии младшие школьники могут выполнять различные практические задания, позволяющие закрепить полученные знания и развить пространственное воображение. Например:

- Создание разверток объемных фигур. Учащиеся вырезают и складывают модели кубов, пирамид, цилиндров, анализируя их грани, вершины и ребра.
- Работа с мозаикой. Складывание изображений из геометрических фигур помогает осознать их форму и взаимное расположение.
- Опыт с симметрией. Дети могут складывать бумажные фигуры, вырезать их по оси симметрии и наблюдать за изменениями формы.
- Конструирование зданий и предметов. Использование конструкторов, деревянных или пластиковых блоков помогает развить пространственное мышление.

Такие занятия делают изучение геометрии более интересным и мотивирующим, помогая детям самостоятельно находить закономерности и делать выводы.

Заключение

Геометрические компетенции младших школьников формируются не только через изучение теоретического материала, но и посредством практической деятельности. Манипулятивные методы являются эффективным инструментом обучения, позволяя учащимся активно взаимодействовать с геометрическими объектами и наглядно исследовать их свойства.

Применение этих методов способствует развитию пространственного мышления, логического анализа и уверенности в собственных знаниях. Более того, такие занятия повышают интерес к математике и формируют у детей способность к творческому решению задач.

Включение манипулятивных методов в учебный процесс делает геометрию не только доступной, но и увлекательной, что особенно важно для младших школьников. Развитие данного направления в образовании может способствовать улучшению качества обучения и подготовке учащихся к более сложным математическим дисциплинам.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Narimbetova Zakhiya Axmedovna. The study of the elements of fractal geometry as a means of integrating knowledge in mathematics and computer science in the educational process of a secondary school students / International Journal Of Scientific & Technology Research Volume 9, Issue 04, April 2020

2.Narimbetova Zakhiya Axmedovna Geometriyani o'qitish tayanchlari / International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology (IJIRSET), Volume 11, Issue 3, March 2022

3.Лавриненко Т. А. Как научить детей решать задачи: методические рекомендации для учителей начальных классов. – Саратов: «Лицей», 1999.

4.Таджиева З.Г, Абдулласва Б.С., Жумаев М.Э.,Сидельникова Р.И., Садькова А.В. Методика преподавания математики.-Ташкент: издательство «TURON-IQBOL»,2011.-336 с.

5. Наримбетова З.А. Лабораторные занятия по методике преподавания математики в начальной школе. (Учебное пособие)- Ташкент." Cambria"-2024.128 стр.

INGLIZ TILINI INTEGRATSIYALASHGAN KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA O'QITISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR (OLIY TA'LIM TIZIMI MISOLIDA)

Ayatov Raximberdi Ibragimovich

"Alfraganus University" NOTT Filologiya fakulteti Tillarni o'qitish markazi katta o'qituvchisi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Kirish. Bugungi globallashuv davrida ingliz tili nafaqat xalqaro muloqot vositasi, balki oliy ta'lim tizimida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning muhim omili sifatida qaralmoqda. Xalqaro hamkorlikning kengayishi, xorijiy ilmiy manbalarga kirish imkoniyatining ortishi hamda mehnat bozorida ingliz tilini bilishga qo'yilayotgan talabning kuchayishi bu jarayonning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitishning samaradorligini ta'minlash zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv keng qo'llanilmoqda. Bu yondashuv ta'lim oluvchilarda nafaqat bilimni, balki o'rganilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasini, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishni nazarda

tutadi. Ingliz tilini kompetensiyaviy asosda o'qitishda tilning lingvistik jihatlarini egallash bilan bir qatorda, talabalar o'z fikrini ravon ifoda eta olish, turli ijtimoiy-madaniy vaziyatlarda samarali muloqot qilish qobiliyatini ham shakllantirishi lozim. Bunda integratsiyalashgan yondashuv muhim o'rin tutadi. Integratsiya orqali ingliz tili boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq holda o'qitilib, talabalarda fanlararo kompetensiyalar rivojlanadi. Masalan, ingliz tili darslarida axborot texnologiyalari, ijtimoiy fanlar yoki iqtisodiy tushunchalardan foydalanish nafaqat tilni o'rganishga, balki umumiy dunyoqarashni kengaytirishga xizmat qiladi.

Ingliz tilini integratsiyalashgan kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitishga turli xil omillar ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik omillar jumlasiga o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, metodik yondashuvi, dars jarayonini innovatsion usullar asosida tashkil etish mahorati kiradi. Psixologik omillar esa talabalar motivatsiyasi, o'quvchilarning psixologik tayyorgarligi, o'z-o'ziga ishonchi va tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishi bilan belgilanadi. Shuningdek, texnologik omillar ham alohida ahamiyatga ega bo'lib, zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari, onlayn platformalar, interaktiv o'quv materiallari va multimedia resurslaridan foydalanish ingliz tilini o'zlashtirish samaradorligini oshiradi.

Shu bilan birga, o'quv dasturlarining zamonaviy talablarga moslashtirilishi, talabalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan dars metodikasining qo'llanilishi, baholash tizimining kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilishi ham muhim omillar sirasiga kiradi. Integratsiyalashgan kompetensiyaviy yondashuv asosida ingliz tilini o'qitish orqali talabalar nafaqat til bilimini, balki kasbiy faoliyatida zarur bo'lgan tahliliy fikrlash, muammoli vaziyatni hal qilish va ijodkorlik kabi sifatlarni ham rivojlantiradi.

Asosiy qism. Ingliz tilini integratsiyalashgan kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitishda samaradorlikka erishish uchun bir qator omillarni alohida tahlil qilish talab etiladi. Avvalo, pedagogik omillarni ko'rib chiqamiz. O'qituvchining metodik tayyorgarligi va zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash mahorati talabalarda kompetensiyani shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi. An'anaviy dars uslublari faqatgina bilim berish bilan cheklanib qolsa, kompetensiyaviy yondashuv innovatsion metodlarni talab qiladi. Masalan, CLIL (Content and Language Integrated Learning) uslubi, ya'ni fan va tilni integratsiya asosida o'qitish orqali talabalar nafaqat ingliz tilini, balki boshqa fanlarga oid terminologiyani ham egallaydilar. Bu jarayon ularning kommunikativ va kasbiy kompetensiyalarini boyitishga yordam beradi.

Psixologik omillar ham muhim rol o'ynaydi. Talabalarining ingliz tiliga bo'lgan motivatsiyasi, o'z-o'ziga ishonchi va tilni o'zlashtirish jarayonidagi emotsional holati dars samaradorligini belgilovchi asosiy jihatlardandir. O'qituvchining vazifasi talabalarni ruhlantirish, ularda mustaqil o'rganish istagini uyg'otish va ijobiy psixologik muhit yaratishdan iborat. Shu bilan birga, talabalar orasida hamkorlik muhitini shakllantirish, guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, o'zaro muloqotni kuchaytirish ham kompetensiyaviy yondashuvning samarali yo'nalishlaridan biridir.

Texnologik omillar ham bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ingliz tilini o'qitishda yangi imkoniyatlarni ochib berdi. Masalan, onlayn dars platformalari, multimedia dasturlari,

interaktiv doskalar, mobil ilovalar va sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalari talabalarning ingliz tilini o'zlashtirish jarayonini sezilarli darajada yengillashtiradi. Shu orqali ular nafaqat o'qituvchi bilan, balki global ta'lim maydonida ham muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Metodik omillar ham e'tibordan chetda qolmasligi zarur. Darslarda kommunikativ metod, loyiha asosida o'qitish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, interaktiv mashg'ulotlar va amaliy topshiriqlardan foydalanish talabalarni faol ishtirok etishga undaydi. Bu usullar ingliz tilini amaliy qo'llash imkonini yaratib, nazariy bilimni amaliyot bilan uyg'unlashtirishga yordam beradi. Shuningdek, baholash tizimini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish – ya'ni talabalarning faqat bilimni emas, balki ularning tahliliy fikrlash qobiliyatini, ijodiy yondashuvini va muloqot ko'nikmalarini ham inobatga olish – integratsiya jarayonini yanada samarali qiladi.

Shuningdek, ijtimoiy-madaniy omillar ham ta'lim jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Talabalarda ingliz tilini o'rganish orqali turli xalqlarning madaniyatini anglash, dunyoqarashni kengaytirish va interkultural kompetensiyani rivojlantirish muhim natijalardan biri hisoblanadi. Bu esa global mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi.

Umumiy qilib aytganda, ingliz tilini integratsiyalashgan kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitishga ta'sir etuvchi omillar murakkab va ko'p qirrali bo'lib, ular pedagogik, psixologik, metodik, texnologik va ijtimoiy jihatlarni qamrab oladi. Ularning har biri bir-birini to'ldirib, talabalarda nafaqat til bilimni, balki kasbiy va hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi. Shu sababli, ingliz tilini oliy ta'lim tizimida samarali o'qitishda ushbu omillarni uyg'un holda qo'llash dolzarb hisoblanadi.

Xulosa. Oliy ta'lim tizimida ingliz tilini integratsiyalashgan kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitish jarayonida turli omillarning uyg'unligi ta'lim samaradorligini belgilab beradi. Pedagogik jihatdan qaralganda, o'qituvchining kasbiy mahorati, metodik yondashuvi va innovatsion uslublardan samarali foydalanishi talabalar kompetensiyasining shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Psixologik omillar esa talabalarning motivatsiyasi, o'z-o'ziga ishonchi, tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishi hamda dars jarayonidagi ijobiy psixologik muhit bilan chambarchas bog'liqdir. Texnologik omillar esa zamonaviy o'quv resurslari, interaktiv vositalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining qo'llanilishi orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Metodik omillar ham alohida ahamiyatga ega bo'lib, kommunikativ metodlar, loyiha asosidagi topshiriqlar va muammoli vaziyatlarni yechishga qaratilgan mashg'ulotlar talabalarning faol ishtirokini kuchaytiradi va nazariy bilimni amaliyot bilan uyg'unlashtirish imkonini yaratadi.

Shuningdek, ijtimoiy-madaniy omillar ham ingliz tilini o'qitishda muhim bo'lib, ular talabalarda interkultural kompetensiyani rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa nafaqat ingliz tilini bilish, balki xalqaro muloqotda samarali ishtirok etish, turli madaniyatlarni anglash va global muhitga moslasha olish ko'nikmalarini shakllantiradi. Integratsiyalashgan kompetensiyaviy yondashuvning asosiy ustunligi shundaki, u talabalarga faqat bilim emas, balki amaliy faoliyatda zarur bo'ladigan ko'nikma va malakalarni beradi. Natijada talabalar

kelajakdagi kasbiy faoliyatida mustaqil qaror qabul qila olish, ijodiy yondasha olish va turli muammolarni hal qilish kompetensiyalariga ega bo'ladilar.

Shu bois, oliy ta'lim tizimida ingliz tilini integratsiyalashgan kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitish jarayonida barcha omillarni uyg'un holda hisobga olish ta'lim samaradorligini ta'minlaydi. Bunday yondashuv talabalarning nafaqat til bilimini, balki keng ko'lamli kasbiy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Shuningdek, zamonaviy global talablarga javob beruvchi, xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Shu tarzda ingliz tilini o'qitish nafaqat tilni o'rganishga, balki talabalarning shaxsiy rivojlanishi va jamiyat taraqqiyotiga ham katta hissa qo'shadi.

Fikrimizcha, kelgusida ingliz tilini o'qitishda integratsiyaviy kompetensiyaviy yondashuvni yanada chuqurroq tatbiq etish, yangi pedagogik texnologiyalarni joriy qilish va xalqaro tajribani o'rganish orqali bu jarayonni yanada takomillashtirish mumkin. Bunda o'qituvchilarning malakasini oshirish, ta'lim resurslarini boyitish va talabalar uchun innovatsion o'quv muhitini yaratish eng muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi. Natijada ingliz tilini o'qitishda integratsiyaviy kompetensiyaviy yondashuv samaradorligi yanada ortib, ta'lim jarayonining sifat ko'rsatkichlari yangi bosqichga ko'tariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Халқаро CLIL методикаси: Content and Language Integrated Learning asoslari. – London: Cambridge University Press, 2018.
2. Хошимова Ш., Абдукаримова Г. Ingliz tilini o'qitishda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. Richards J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. – New York: Cambridge University Press, 2014.
4. Karimov A. Oliy ta'limda kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent: Oliy ta'lim nashriyoti, 2020.
5. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. – New York: Pearson Education, 2015.

KOMMUNIKATIV YONDASHUV ASOSIDA INGLIZ TILINI O'QITISH METODIKASI VA UNING SAMARADORLIGI

Mirbabayeva Sabina Sobirjonovna

Alfraganus University, Filologiya fakulteti, Tillarni o'qitish markazi katta o'qituvchisi

Kirish. Bugungi globalashuv jarayonida ingliz tili xalqaro muloqot vositasi sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim tizimida ingliz tilini o'qitish jarayoniga bo'lgan talabning ortib borishi yangi metod va yondashuvlarni izlab topish zaruratini yuzaga keltirdi. An'anaviy yondashuvlar asosan grammatikani va tarjima metodlarini o'z ichiga olgan bo'lsa, zamonaviy talim metodologiyasi talabalarda bevosita muloqot ko'nikmalarini shakllantirishni ko'zda tutadi. Shu nuqtai nazardan kommunikativ

yondashuv ingliz tilini samarali o'qitishda eng muhim metodlardan biri sifatida shakllanmoqda.

Kommunikativ metodning asosiy g'oyasi shundan iboratki, talabalar tilni faqat nazariy bilim sifatida emas, balki kundalik hayotda, amaliy vaziyatlarda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak. Dars jarayonida kommunikativ vazifalar, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar yaratish orqali talabalar muloqot jarayonida til materialini tabiiy ravishda o'zlashtiradilar. Bu jarayon ularda mustaqil fikrlashni, o'z fikrini aniq va lo'nda ifoda etishni, shuningdek, suhbatdoshni tinglash va tushunishni rivojlantiradi.

Ta'kidlash lozimki, ingliz tili darslarida kommunikativ metodni qo'llash talabalarni faollashtiradi, ularda o'zaro hamkorlikni kuchaytiradi hamda tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishni oshiradi. O'qituvchi bu jarayonda asosiy bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi va fasilitator sifatida faoliyat yuritadi. Shuning uchun ham talabaning mustaqil faolligi, erkin fikrlashi va amaliy muloqotda qatnashishi asosiy o'rinda turadi.

Bundan tashqari, kommunikativ yondashuv o'zida interfaol metodlarni mujassam etadi. Masalan, guruh ishlarida talabalar birgalikda muammoni hal qilishga urinadilar, bu esa jamoaviy muloqot madaniyatini shakllantiradi. Shuningdek, "debate", "dialog mashqlari", "intervyu" kabi topshiriqlar orqali talabalar nafaqat tilni o'rganadilar, balki ijtimoiy faoliyat ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar.

So'nggi yillarda olib borilgan pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, kommunikativ metod asosida ta'lim olgan talabalar tilni qo'llash bo'yicha ancha yuqori natijalarga erishmoqdalar. Ular o'z fikrlarini bimalol ifoda eta oladilar, turli mavzularda suhbatga kirisha oladilar va tilni real muloqot vositasi sifatida ishlatishga tayyor bo'ladilar.

Shunday qilib, ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuvni qo'llash bugungi ta'lim jarayonida zarur metodlardan biri hisoblanadi. Bu yondashuv talabalarni zamonaviy jamiyatda faol muloqot qila oladigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi hamda ularning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi. Shu sababli ushbu maqolada kommunikativ yondashuvning nazariy asoslari, amaliy imkoniyatlari va samaradorligi keng yoritiladi.

Asosiy qism. Kommunikativ yondashuv ingliz tilini o'qitish metodikasida markaziy o'rin egallab, talabalarda tilni real muloqot jarayonida qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu metodning asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, u o'quv jarayonini sun'iy grammatik mashqlardan ko'ra, tabiiy kommunikativ vaziyatlarga asoslaydi. Masalan, dars davomida talabalar ma'lum bir hayotiy vaziyatni modellashtirgan holda rolli o'yinlar orqali so'zlashadilar. Bu jarayon ularning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish bilan birga, til materialini amaliyotda qo'llash imkonini beradi.

Kommunikativ metodning nazariy asoslari tilshunoslik va psixolingvistika yutuqlariga tayanadi. Til o'rganish faqat qoidalarining yodlanishi emas, balki muloqot vositasini egallash jarayoni sifatida qaraladi. Shu sababli kommunikativ yondashuvda darsning maqsadi talabalarni real hayotiy vaziyatlarda samarali muloqotga tayyorlashdan iboratdir. Unda nutqning to'rt asosiy ko'nikmasi — tinglash, o'qish, yozish va gapirish — bir butun jarayonda shakllanadi. Ayniqsa, gapirish va tinglash ko'nikmalariga ko'proq e'tibor qaratiladi.

Amaliy jihatdan qaraganda, bu metodni tatbiq etishda o'qituvchi darsni muloqot markaziga yo'naltiradi. Talabalar o'zaro savol-javoblar qiladilar, bahs-munozaralarda qatnashadilar, birgalikda muammoli vaziyatlarni hal etadilar. Shu tariqa ular o'qituvchi bilan emas, balki bir-birlari bilan ham faol muloqotga kirishadilar. Bu jarayon til o'rganishdagi psixologik to'siqlarni kamaytiradi, talabalarni erkin va ishonchli suhbatdoshga aylantiradi.

Kommunikativ yondashuvda interfaol metodlar keng qo'llaniladi. "Pair work" va "group work" topshiriqlari orqali talabalar hamkorlikda ishlashni o'rganadilar, bu esa ularda ijtimoiy ko'nikmalarni ham shakllantiradi. "Role-play" usuli yordamida talabalar turli vaziyatlarda o'zlarini qanday tutish kerakligini mashq qiladilar. "Project work" esa talabalarda mustaqil ishlashni, ijodiy fikrlashni va mas'uliyatni rivojlantiradi.

Shuningdek, kommunikativ metod talabalar motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Tilni o'rganish jarayonida talabalar o'zlari uchun qiziqarli mavzularni tanlaydilar, ularda faol ishtirok etadilar va til o'rganishni hayotiy zarurat sifatida qabul qila boshlaydilar. Bu esa ularda ichki motivatsiya uyg'otadi va ta'lim jarayonini samaraliroq qiladi.

Empirik tadqiqotlar ham shuni ko'rsatadiki, kommunikativ metod asosida ta'lim olgan talabalar nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy muloqot ko'nikmalariga ham ega bo'ladilar. Ular turli nutqiy vaziyatlarda o'zlarini erkin his qiladilar, yangi mavzularni tez o'zlashtiradilar va tilni ijodkorona qo'llay biladilar. Shuningdek, bunday talabalar xorijiy madaniyatlarni o'rganishga ham qiziqish bildiradilar, bu esa ularning madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantiradi.

Umumiy qilib aytganda, ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuvning qo'llanishi talabalarda mustaqil fikrlash, erkin muloqot qilish va tilni hayotiy vaziyatlarda amalda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu metod o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi an'anaviy "bilim beruvchi – bilim oluvchi" munosabatlarini yangicha "hamkor – suhbatdosh" munosabatlariga aylantiradi. Shu bilan birga, u ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikni ta'minlovchi asosiy metodlardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Xulosa. Ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv bugungi ta'lim jarayonida eng muhim va samarali metodlardan biri sifatida shakllanib bormoqda. Bu metod nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki ularni real muloqotda amaliy qo'llash imkonini yaratadi. Kommunikativ metod asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarda tilga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi, ularning mustaqil fikrlash, o'z fikrini erkin ifodalash va suhbatdosh bilan samarali muloqotga kirishish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Metodning afzalliklaridan yana biri shundaki, u dars jarayonida talabalarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu esa o'qituvchining rolini ham o'zgartiradi: u endi bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, suhbatni tashkil qiluvchi va talabalarni rag'batlantiruvchi sifatida faoliyat yuritadi. Shuning natijasida talabalarda tilni o'rganishga nisbatan mas'uliyat hissi ortadi, ular bilimlarni shunchaki yodlab olish emas, balki muloqot jarayonida samarali qo'llashga intiladilar.

Kommunikativ yondashuv nafaqat til o'rgatish, balki madaniyatlararo kompetensiyani ham shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalar til orqali boshqa xalqlarning madaniyati, qadriyatlari va turmush tarzi bilan tanishadilar. Bu esa ularda tolerantlikni, turfa

madaniyatlarga hurmatni va keng dunyoqarashni rivojlantiradi. Bugungi globallashuv sharoitida bunday ko'nikmalar ijtimoiy va professional hayotda katta ahamiyatga ega.

Shuningdek, kommunikativ metod o'zida interfaol uslublarni mujassam etgani uchun talabalarni jamoaviy ishlash, bahs-munozaralarda qatnashish va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa kelajakda ularning nafaqat til bilimi, balki professional faoliyatida ham muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlaydi.

Umuman olganda, ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuvning qo'llanilishi ta'lim samaradorligini oshirish, talabalarni faol suhbatdosh sifatida shakllantirish va ularni global mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar sifatida tayyorlashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Shu bois ushbu metodni yanada keng joriy etish, uni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish va pedagogik tajribalar asosida takomillashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
2. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education Limited.
3. Littlewood, W. (2007). Communicative Language Teaching: An Introduction. Cambridge University Press.
4. Brown, H. D. (2001). Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. Longman.
5. Larsen-Freeman, D. (2000). Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford University Press.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI BOLALARIDA MA'NAVIY SIFATLARNI TARBIYALASH YO'LLARI

G'ulomova Nafisa Burikulovna

dillimoore89@gmail.com

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti stajyor-o'qituvchisi

**Абдиазизова Жасмина Шерзод кизи, Асадова Нилуфар Обиджон кизи,
Махмудова Фотима Бахриддин кизи, Курбанбаева Зилола Артикбай кизи,**

Салиева Наргиза Муратовна,

ChDPU Maktabgacha ta'lim 24/2 guruh talabalari

Jamiyatning ravnaqi uning o'sib kelayotgan yosh avlodga bo'lgan munosabati va ularga yaratayotgan imkoniyatlarga bog'liq. Har qanday mamlakat sog'lom va barkamol, el - yurtiga sadoqatli, iymon - e'tiqodli farzandlari bilan faxrlanadi, ularga suyanadi. Shunday fazilatlariga ega avlodni tarbiyalab, voyaga yetkazgan xalq kelajakka katta ishonch bilan qaraydi, istiqboli porloq bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev mamlakatimizni 2016 -yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-

yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida eng birinchi dolzarb vazifa bu maktabgacha ta'limni rivojlantirish bo'lmog'i lozim deya ta'kidlab o'tdilar. Ushbu fikrning isboti sifatida mamlakatimizda Maktabgacha ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar yaqqol misol bo'la oladi. Maktabgacha ta'lim vazirligining tashkil etilishi, zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarini qurish, rekonstruksiya qilish, ularning moddiy texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun oliy ma'lumotli mutaxassislarini ustuvor ravishda tayyorlash va joy-joyiga qo'yish kabi muammolarning hal etilayotganligi barchamizni quvontirmoqda. Bu borada mamlakatimizning birinchi Prezidenti I. Karimov aytganlaridek, "Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo'lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta, baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma'naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi. Agar biz bu masalada hushyorlik va sezgirligimizni, qat'iyat va mas'uliyatimizni yo'qotsak, bu o'ta muhim ishni o'z holiga, o'zi bo'larchilikka tashlab qo'yadigan bo'lsak, muqaddas qadriyatlarimizga yo'g'rilgan va ulardan oziqlanadigan ma'naviyatimizdan, tarixiy xotiramizdan ayrilib, oxir-oqibatda o'zimiz intilgan umumbashariy taraqqiyot yo'lidan chetga chiqib qolishimiz mumkin." . Dunyoda sodir bo'layotgan voqealar, inson ma'naviyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishga intilishlar, xalqaro terrorizmning avj olishi, albatta, ma'naviy tarbiyaga salbiy ta'sir ko'rsatmay qolmaydi, biroq xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodni ushbu ta'sirlardan himoya qilish bugungi kunda kechiktirib bo'lmas masaladir. Maktabgacha ta'lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan biri – bu "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" asosida Respublika ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar yoshlarni o'z xohishi, irodasi va intilishiga qarab, ularga chuqur bilimlar berish, o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlardan to'la xoli bo'lgan yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beradigan raqobatbardosh malakali kadrlar tayyorlashni ta'minlashdir.

MTT da bolalardagi ma'naviy sifatlarni shakllantirishga keng imkoniyatlar mavjud. Ularni quyidagi ma'naviy sifatlar qamrovida olib borgan ma'qul: atrofdagilarga hurmat bilan munosabatda bo'lish; jonkuyarlik; kamtarlik; odob bilan gaplashish; mehmondo'st; kattalarga sizlab, ismi – sharifini to'liq aytib murojaat qilish; muloyimlik; xushmuomalalik; shirinso'zlik; odoblilik; ziyraklik; jonkuyarlik; dilkashlik; sabrlilik; mas'uliyatlilik; intizomlilik; tashabbuskorlik; xushxulqlik; mustaqillik; mehnatsevarlik; mehribonlik va shu kabilar.

Bu ma'naviy sifatlar bir qarashda bog'cha yoshidagi bolalarga ko'plik yoki og'irlik qiladiganga o'xshab ko'rinadi. Siz bundan cho'chimang! Bularning hammasi bolaning bog'cha ostonasiga kirib kelishi bilan boshlanadigan faoliyat turidir. Faqatgina bunga murabbiy va tarbiyachilar o'zlari ibrat – namuna ko'rsatib, e'tibor berib boradi. Bu borada ular oldida qator vazifalar bor. Biz ularni namuna (andoza) sifatida quyidagicha ifodalashni lozim topdik:

• tarbiyachilar bolalarga axloq – odobning muhim me'yorlari – salomlashish, yurish – turish, so'zlashish, ovqatlanish, tozalik, ozodalik kabi fazilatlarni izchillik bilan singdirib borishlari shart;

• bolani kundalik tartibga rioya qilishga o'rgatish;

• bolaning bog'chada ham jismonan, ham ma'nau o'sib rivojlanishiga sharoit yaratish va bunga doimo g'amxo'rlik qilish;

• bolada ma'naviy sifatlarni tarkib toptirishga muntazam ravishda e'tiborda bo'lish;

• bolalarda turli xil illatlarning paydo bo'lib qolishidan juda ham ehtiyot bo'lish;

• bola ongiga umummanfaat bilan hisoblashish zarurligini singdirib borish;

• bolaning nutqiga va uning ravonligi hamda mazmundorligiga doimo e'tibor berish;

• bola tarbiyasiga oid didaktik vositalar va materiallarni yetarli qilib to'plab olish hamda ulardan samarali va ijodiy foydalanish;

• bolada burch va mas'uliyat hissini shakllantirish.

Bu qayd etilgan vazifalar qat'iy emas, balki sizda bundan-da mukammalroq vazifalar tizimi bordir. Bizning umumiy maqsadimiz farzandlarimizni ma'naviy yetuk va barkamol qilib tarbiyalashdan iboratdir, chunki ular O'zbekiston kelajagining mustahkam poydevoridir. Shu o'rinda quyidagi fikr maqolamizning ahamiyatini tasdiqlaydi: "Tartib asosida ish qiladigan bola berilgan topshiriqlarni o'z vaqtida puxta bajarishga, jamoat orasida ham o'zini tutishga va imkon qadar e'tibor qozonishga odatlanib boradi. Bundan tashqari, rejim bolani sog'lom, tetik, baquvvat bo'lib o'sishiga hamda aqliy jihatdan to'g'ri rivojlanishiga katta ta'sir etadi. Bola o'zi sevgan mashg'uloti bilan shug'ullanishga vaqt topa oladi. U hamisha ruhan tetik, ma'lum maqsadga intiluvchan, serzavq, o'z ishidan mamnun bo'ladi".

Demak, biz yuqorida keltirib o'tgan bolaning ma'naviy sifatlari va ularning bola ongida tarkib toptirishdagi murabbiylar yoki tarbiyachilar vazifalari tizimi oila yoki MTT uchungina emas, balki jamiyat va uning ma'naviy rivoji uchun ham ma'naviy "ozuqa"dir. Bunga sabab, bolalarimiz turmushda yoki tevarak – atrofimizda uchraydigan turli xil salbiy yoki ijobiy holatlarni farqlay olishlari kerak, aks holda ular ongida turli xil illatlar ildizlari tomir otib ketishi mumkin. Bu jihatlar dastlab oiladan boshlanadi ya'ni oiladagi tartib – intizomlik, tozalik – ozodalik bola MTTga borganda ham sezilib turadi. Shuning uchun ham oila va MTT hamkorligi o'ta muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni.

2. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent, Sharq nashriyot-matbaa konserni, 1997.

3. Pedagogika. Munavvarov A.q.ning umumiy tahriri ostida. - Toshkent, O'qituvchi, 1993.

4. Ziyomammedov B. Ma'rifat asoslari. – Toshkent, Chinor ENK, 1998.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA STEAM YONDASHUVINING AHAMIYATI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Abdullayeva Uljalg'as Tulegen qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ta'lim–mamlakat kelajagining ko'zgusi. Bilimni boyitish amaliy jihatdan kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishga erishishdagi imkoniyatlaridan keng foydalanish ta'lim va tarbiya jarayoning alohida amaliy ahamiyatini aks ettiradi. Bu hozirgi kunda ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi bilvosita aloqadorlikni ta'minlashga nisbatan dolzarb talablarni shakllantiradi. Bu esa ta'lim va ishlab chiqarishning o'rtasidagi bilvosita aloqadorlikni zamonaviy o'qitishning STEAM texnologiyalaridan keng foydalanishning yangi usullarini ishlab chiqishga undaydi. Boshlang'ich ta'lim o'quv mashg'ulotlarida STEAM texnologiyalaridan foydalanish va ta'limni texnologiyalashtirishning siyosiy omillarini yoritishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi PF-5538 farmonida rahbar va pedagog xodimlarni tanlash, tayyorlash, qayta tayyorlash va malakalarini oshirishning ilg'or mexanizmlarini tatbiq etish yo'li bilan xalq ta'limi tizimida kadrlar siyosatini shakllantirishning zamonaviy tamoyillarini joriy egishdagi jarayonlar mazmunini keltirib o'tish maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy ta'limni amaliy ahamiyatini oshirishda STEAM texnologiyasining o'rni katta.

Avvalo, STEAM nima? - degan savolga javob bersak. STEAM ta'lim texnologiyasi maktab o'quvchilarini yangicha o'qitish metodikasi bo'lib, an'anaviy o'qitish metodikasidan farqli metodika hisoblanadi. U o'quvchilarni bir vaqtning o'zida 5 ta–fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), tasviriy san'at (Art), matematika (Math) bo'yicha o'qitishga mo'ljallangan.

STEAM fan bo'yicha emas, balki mavzular bo'yicha integratsiyalashgan o'qitish tizimidir. STEAM ta'limi deganda amaliy mashg'ulotlar yordamida ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qo'llash tushuniladi. Prezident maktablarida “STEAM” ta'lim dasturi asosida o'qish tashkil qilinishi, 9-11-sinflarda o'quvchilar o'zlarining qiziqishiga qarab ayrim fanlarni tanlash orqali individual bilim olish imkoniyatiga ham ega bo'lishi bilan umumta'lim maktablaridan tubdan farq qiladi. Chunki Prezident maktablarining asosiy vazifalaridan biri tabiiy va aniq fanlarni chuqur o'qitish, ularning intellektual salohiyatini ochib berish va rivojlantirishdan iborat.

Bugungi kunda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, xususan, Prezident qaror va farmonlari, ta'limning zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilishini tubdan qo'llab-quvvatlaydi. Ayniqsa, **aniq va tabiiy fanlar bo'yicha mutaxassislar tayyorlash, o'qituvchilarning malakasini oshirish, pedagogik ta'lim sifatini oshirish, ta'limdagi amaliyotga yo'naltirilgan metodikalarni kengaytirish** kabi masalalar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

STEAM yondashuvi aynan shu maqsadlarga to'liq mos keladi, chunki u:

1.O'quvchilarning **analitik va ijodiy fikrlashini** rivojlantiradi;

2. Jamoaviy ishlash, loyihalar tuzish va muammolarni kompleks yondashuvda hal etishni o'rgatadi;

3. Amaliy mashg'ulotlar orqali **real hayotga mos bilimlarni shakllantiradi;**

4. O'quvchilarda **texnologik savodxonlik** va ilmiy tafakkurni erta bosqichdanoq rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, so'nggi qarorlar asosida sirtqi ta'lim shaklining pedagogika yo'nalishlarida to'xtatilishi, aynan **pedagogik mahorat va amaliy mashg'ulotlar salmog'ining oshirilishiga** xizmat qiladi. Bu esa, boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvi asosida ishlay oladigan **ijodkor, yangicha fikrlovchi, zamonaviy metodikani chuqur o'zlashtirgan o'qituvchilarni** tayyorlashga katta imkoniyatlar yaratadi.

Bundan tashqari texnologiyalarning jadal rivojlanishi va ilmiy kashfiyotlar ta'limdan STEAM yondashuvini kengroq joriy etishni va uni boshlang'ich ta'lim o'quv jarayoniga ham kiritishni talab qiladi. Ushbu yondashuv tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan o'quvchilarni tarbiyalashda yordam beradi. Mehnat bozori talablari boshlang'ich ta'limda STEAM rivojlanishining tezlashishiga ham ta'sir qiladi. Ko'pgina kasblar tabiiy fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika sohalarida maxsus bilim va ko'nikmalarni talab qiladi. Ushbu bilim va ko'nikmalar, agar ularga ta'limning dastlabki bosqichida e'tibor berilsa yaxshi shakllanadi. Chunki o'quvchi yoshligida olingan bilim uning miyyasida uzoq muddatga qoladi, hamda keyingi bosqichlarda unga poydevor vazifasini o'taydi. Boshqacha olib qaraydigan bo'lsak, dunyoni o'quvchi yoshligidan kashf qila oladi. Borliq haqida tasavvurlarga ega bo'ladi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, aksariyat mamlakatlarda ta'lim va iqtisodiyotni rivojlantirishning milliy strategik rejalari fan va texnologiyalarning ustuvor rivojlanishini o'z ichiga oladi. Ushbu maqsadlar uchun ilmiy-texnik ma'lumot va bilimlarga keng kirishni, shuningdek jamoada ishlashga va yangi texnologiyalardan foydalanishga tayyorgarlikni ta'minlash kerak.

Boshlang'ich sinflarda STEAM ta'limi ushbu sohada bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash uchun asos bo'lishi mumkin. STEAM yondashuvi nafaqat o'rganish metodi, balki fikrlash usuli hamdir. STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bo'lib, shu bilimdan foydalanishni darhol o'rganadilar. Shuning uchun ular o'sib, haqiqiy dunyoda istalgan hayot muammosiga duch kelganda, bu xoh ifloslanish yoki iqlimning global o'zgarishi bo'lsin, bunday murakkab masalalarni faqat turli fanlardan olgan bilimlarga tayanish va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar. Faqat bitta fandan olgan bilimlariga tayanish yetarli bo'lmay qoladi. STEAM texnologiyalarining zamonaviy afzalligini aks ettiruvchi xususiyatlardan biri STEAM texnologiyasi asosida aniq fanlar va tabiiy fanlarni o'qitish boshlang'ich sinf sinf o'quvchilarining kasbiy va mehnat faoliyatidagi miqdor ko'rsatkichlaridan to'g'ri foydalanish orqali samarali natijalarga erishish tobora yangilanib borayotgan texnologik ishlab chiqarish jarayonlarida yuqori natijalarga erishish va bu orqali iqtisodiy manfaatdorlikka erishishdir.

STEAM yondashuvining boshlang'ich ta'limdagi asosiy vazifalari:

1. Muammoli fikrlash va ilmiy yondashuvni rivojlantirish
2. Fan, texnika, san'at va matematika bilimlarini chuqurlashtirish

3. Jamoaviy hamkorlik va ijodiy ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish
4. Ijodiy va innovatsion fikrlashga yo‘naltirish
5. Kelajak kasblariga tayyorgarlikni ta‘minlash
6. Dizayn va texnologik loyihalash asoslarini o‘rgatish
7. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

Xulosa qilib aytganda, STEAM yondashuvi – bu nafaqat o‘qitish metodikasi, balki fikrlash tarzi hamdir. U bolalarni mustaqil, kreativ va tahliliy fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv ta‘lim orqali jamiyatning barqaror iqtisodiy va ilmiy-texnik rivojlanishini ta‘minlashga, maktab va jamoatchilikni jalb qilgan holda ilmiy savodxonlik va raqobatbardoshlikni targ‘ib etishga yo‘naltirilgandir.

ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta‘limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PFRQ5538-son farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami”, 2018-yil 10-sentabr. 36-son, 722-modda.
2. Абдуллаева, У. Т. (2021). Туысқан халықтар әдебиетін оқыту. Современный образовательный потенциал и достижения, 1(3), 9-11.
3. Абдуллаева, У. Т. (2022). Умумий ўрта таълим мактабларида қардош халқлар адабиётини қиёсий ўқитишнинг илмий - назарий асослари. Globallashuv davrida tilshunoslik, 1(5), 272-274.
4. Kuralov Y.A. Development Of Geometric Creativity Of Secondary Scholl Students By Computer // International Journal of Scientific & Technology Research - (IJSTR) Volume-9 Issue-2, February 2020. –p 4572-4576. (№3)
5. Kuchkinov A.Y. “Boshlang‘ich ta‘limda STEAM” Darslik.-T.2024

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA MTT (MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARI) PEDAGOGGLARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

G‘ulomova Nafisa Burikulovna
dillimoore89@gmail.com

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti stajyor-o‘qituvchisi

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar ta‘lim tizimining ajralmas qismiga aylandi. UNESCO ma‘lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda dunyo bo‘yicha ta‘lim jarayonining 65 % dan ortig‘i raqamli platformalardan foydalanishni o‘z ichiga oladi (UNESCO, 2023). Xususan, maktabgacha ta‘lim sohasida raqamli resurslar va onlayn ta‘lim platformalaridan foydalanish o‘sish sur‘ati 2018–2023-yillar oralig‘ida 42 % ga yetdi (OECD, 2023). O‘zbekiston Respublikasida ham maktabgacha ta‘limni rivojlantirish strategiyasida 2030-yilgacha raqamli texnologiyalar asosida ta‘lim jarayonini modernizatsiya qilish ustuvor

vazifa sifatida belgilangan (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PQ–60-son qarori).Shu bilan birga, maktabgacha ta’lim tashkilotlari (MTT) pedagoglarida tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish ta’lim sifatini oshirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash – bu pedagogning ma’lumotlarni tahlil qilish, muqobil yechimlarni baholash, mustaqil qaror qabul qilish va innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish qobiliyatidir (Facione, 2020). Zamonaviy tadqiqotlar ko‘rsatadiki, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagoglar o‘z darslarida 27 % ga yuqori innovatsion uslublardan foydalanadi va bolalarda mustaqil fikrlash darajasini 30–35 % ga oshiradi (Anderson & Krathwohl, 2022).O‘zbekiston sharoitida olib borilgan so‘rovnoma (2024-yil, 540 nafar MTT pedagogi ishtirokida) natijalariga ko‘ra, respondentlarning 64 % i raqamli texnologiyalardan muntazam foydalansa-da, ularning atigi 28 % ida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlar yetarli darajada shakllangan. Shu sababli, MTT pedagoglari uchun tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus raqamli metodikani ishlab chiqish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, :

1. MTT pedagoglarida tanqidiy fikrlashni shakllantirishni yangi bosqichga olib chiqadi;
2. raqamli texnologiyalar asosida metodik yechimlar taklif qiladi;
3. milliy maktabgacha ta’lim sifatini xalqaro standartlarga moslashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Tanqidiy fikrlash nazariy asoslari.Tanqidiy fikrlash tushunchasi ilk bor Dewey (1910) tomonidan “Reflective Thinking” konsepsiyasida ilmiy muhokamaga kiritilgan bo‘lib, u qaror qabul qilishda tahlil va mantiqiy yondashuvning muhimligini ta’kidlaydi. Keyinchalik Ennis (1985) tanqidiy fikrlashni “axborotni baholash va asoslangan qaror qabul qilish qobiliyati” sifatida ta’riflagan. Paul va Elder (2014) esa tanqidiy fikrlashni tafakkurning intizomli va reflektiv shakli sifatida ko‘rib chiqib, unda muammo qo‘yish, dalillarni baholash va xulosaga kelish jarayonlariga urg‘u beradi. Ushbu yondashuvlar MTT pedagoglari uchun ham dolzarb bo‘lib, ularni bolalarning mustaqil fikrlashiga yo‘naltirilgan metodikani ishlab chiqishda qo‘llash mumkin.

Maktabgacha ta’lim pedagogikasida tanqidiy fikrlash.So‘nggi yillarda maktabgacha ta’lim sohasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga e’tibor kuchaymoqda. Halpern (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda maktabgacha yoshdagi bolalarga tanqidiy fikrlashni o‘rgatish metodlari ishlab chiqilgan bo‘lib, bu jarayonda pedagogning tanqidiy fikrlash kompetensiyasi muhim omil sifatida ta’kidlangan. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko‘ra (Vygotsky, 1978), bolalarda tafakkur rivoji o‘qituvchi bilan interaktiv muloqot orqali shakllanadi, bu esa tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirish uchun mos pedagogik muhitni talab etadi. O‘zbekiston kontekstida (Karimov, 2022) maktabgacha ta’lim pedagoglarining kasbiy tayyorgarligida tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish darajasi yetarli emasligi aniqlangan.

Raqamli texnologiyalar va tanqidiy fikrlash o‘zaro bog‘liqligi. Raqamli texnologiyalar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali vosita sifatida keng o‘rganilmoqda. Anderson va Krathwohl (2022) raqamli platformalardan foydalanish orqali ta’lim jarayonida yuqori darajadagi tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkinligini ta’kidlagan. Masalan, interaktiv onlayn platformalar (Padlet, Google Classroom) hamkorlikda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, argumentatsiya qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi (Fischer et al., 2021). UNESCO (2023) ma’lumotlariga ko‘ra, raqamli vositalarni qo‘llash ta’lim sifati indeksini 17 % ga oshiradi va tanqidiy fikrlash ko‘rsatkichlarini 25 % ga yaxshilaydi.

Milliy va xalqaro tajriba. Xalqaro tajribada raqamli texnologiyalar yordamida pedagoglarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Masalan, Singapur ta’lim tizimida (Tan & Koh, 2021) tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun raqamli ta’lim muhitlari keng qo‘llanilib, natijada pedagoglarning muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalari 34 % ga oshgan. AQShda (Brookfield, 2017) onlayn kurslar orqali pedagoglarning tanqidiy fikrlash darajasi o‘rganilib, raqamli vositalardan foydalangan guruhda sezilarli ijobiy natijalar qayd etilgan. O‘zbekiston sharoitida esa MTT pedagoglari uchun raqamli platformalar orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo‘yicha tizimli metodika hali to‘liq ishlab chiqilmagan (Abdullayeva, 2023). Shu bois ushbu yo‘nalishda ilmiy asoslangan, amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

1-Jadval:

Raqamli texnologiyalar yordamida mtt pedagoglarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning mexanizmlari

Bosqich / Yo‘nalish	Raqamli vosita	Asosiy faoliyat shakli	Tanqidiy fikrlash elementi	Pedagogik mexanizm	Kutilayotgan natija	Natijani o‘lchash ko‘rsatkichi
1. Axborotni qabul qilish va tahlil qilish	Google Classroom, Padlet	Onlayn matn, video va resurslarni tahlil qilish	Axborotni filtrlash, asosiy fikrni ajratish	Interaktiv savol-javob, kontent-tahlil	Muhim axborotni aniqlash ko‘nikmasi rivojlanadi	Mustaqil tahlil topshiriqlari natijasi (%)
2. Muammoni aniqlash va muqobil qarorlarni ishlab chiqish	Padlet, Jamboard, Miro	Muammoli vaziyatlarni muhokama qilish, keys-stadi	Muammoli fikrlash, variantlar taklifi	Guruhlarda keys-tahlil, brainstorming	Turli yechimlarni tahlil qilish va taklif etish	YeChimlar soni va argumentlanganligi
3. Dalillarni baholash va asoslash	Mentimeter, Google Forms	Onlayn so‘rovlar, testlar, bahslar	Dalillarni solishtirish, dalil kuchini aniqlash	Onlayn so‘rov va tezkor baholash, peer review	Argumentatsiya va tanqidiy baholash ko‘nikmasi	Argumentatsiyalang an javoblar foizi
4. Qaror qabul qilish	Kahoot!, Quizizz,	Qaror qabul qilish uchun	Mustaqil qaror qabul	Viktorinalar, keys-	Mustaqil qaror va	To‘g‘ri qarorlar ulushi, refleksiya

va natijani asoslash	Edmodo	interaktiv test va keyslar	qilish, tanqidiy xulosa	analiz, o'zaro tahlil	xulosa chiqarish ko'nikmasi	sifat darajasi
5. Refleksiya va metakognitiv tahlil	Zoom, Teams, Edmodo, Padlet	Onlayn forumlar, muhokamalar, refleksiya topshiriqlari	O'z fikrini asoslash, muammolarga yangicha qarash	Forum, virtual muhokama, shaxsiy refleksiya	Fikrlash natijasini baholash, metakognitiv yondashuv	Refleksiya matnlari, peer-assessment natijasi
6. Hamkorlik va ijodiy muammoli vaziyatlar	Interactive Whiteboards (Jamboard, Miro), Google Docs	Jamoaviy loyiha, muammoli vaziyat yaratish, birgalikda tahlil	Hamkorlikda tanqidiy qarash, ijodkorlik	Kollektiv keys, loyiha asosida bahs-munozara	Jamoaviy tahlil va ijodiy yechimlarni ishlab chiqish	Guruh natijalari va baholash ko'rsatkichlari
7. Davomiy rivojlanish va baholash	Digital Portfolio Tools (Seesaw, ClassDojo)	Individual portfoliolar yaratish, rivojlanish dinamikasini tahlil qilish	Tanqidiy fikrlash rivojlanish monitoringi	Portfolioni yuritish, o'zini o'zi baholash	Fikr yuritishdagi o'sish, mustaqil fikr almashish	Portfolioda rivojlanish dinamikasi va sifat ko'rsatkichi

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki:

— Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun metodik yondashuvlar mavjud bo'lsa-da, MTT pedagoglari uchun maxsus raqamli texnologiyalar asosidagi metodik tizim yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

— Xalqaro tajribada raqamli ta'lim muhitlari tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda yuqori samaradorlik ko'rsatgan bo'lsa-da, milliy sharoitda bu yo'nalish bo'yicha ilmiy-metodik bo'shliq mavjud.

— O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish bilan birga, pedagoglarning tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishni maqsadli tarzda yo'lga qo'yish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo'lib, uning asosiy maqsadi – raqamli texnologiyalar vositasida MTT pedagoglarining tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqishdir. Tadqiqotda quyidagi ilmiy yondashuvlar qo'llanildi:

1. Nazariy tahlil – tanqidiy fikrlashning mohiyati, pedagogik kompetensiyalar, maktabgacha ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha milliy va xalqaro ilmiy manbalar tahlil qilindi.

2. Solishtirma tahlil – O'zbekiston va xorijiy davlatlarda raqamli texnologiyalar asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha amaliy tajribalar taqqoslandi.

3. Kontent-tahlil – pedagogik metodikalar, normativ hujjatlar va ta'lim dasturlarida raqamli texnologiyalar integratsiyasi hamda tanqidiy fikrlash rivojlanishiga doir ilmiy ishlanmalar o'rganildi.

4. Konseptual modellashtirish – MTT pedagoglari uchun raqamli texnologiyalar asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodik modelining nazariy asoslari ishlab chiqildi.

Tadqiqot jarayonida UNESCO, OECD, O'zbekiston Respublikasi normativ hujjatlari hamda nashr etilgan ilmiy maqolalar asosiy manba sifatida xizmat qildi. Statistik ma'lumotlar esa mavjud ilmiy nashrlar va rasmiy ta'lim hisobotlaridan olindi.

Natijalar va muhokama

Nazariy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar maktabgacha ta'lim pedagoglarining tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishda sezilarli imkoniyatlar yaratadi. Xalqaro ilmiy adabiyotlar (Paul & Elder, 2014; Anderson & Krathwohl, 2022) hamda UNESCO (2023) hisobotlari asosida aniqlanishicha:

— raqamli ta'lim muhitlari (Google Classroom, Padlet, Edmodo va b.) pedagoglarning muloqot, refleksiya, tahlil va muammoni hal qilish qobiliyatlarini 20–35 % ga oshirishi mumkin;

— raqamli texnologiyalardan muntazam foydalanayotgan pedagoglar dars jarayonida tanqidiy fikrlashni shakllantiruvchi topshiriqlarni ikki baravar ko'proq qo'llashga moyil bo'ladi (Brookfield, 2017).

Milliy tajriba tahlili shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda MTT pedagoglarining 64 % i raqamli vositalardan muntazam foydalansa-da, ularning 72 % ida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik yondashuv yetarli darajada shakllanmagan (Abdullayeva, 2023). Buning asosiy sabablari quyidagilar bo'ldi:

1. raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish bo'yicha metodik tavsiyalar yetarli emas;
2. tanqidiy fikrlashni baholash mezonlari amaliyotda aniq ishlab chiqilmagan;
3. pedagoglarning aksariyatida raqamli vositalardan foydalanish bo'yicha reflektiv kompetensiyalar sust rivojlangan.

Muhokama

Natijalar shuni ko'rsatadiki, MTT pedagoglarining tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoni raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan maxsus metodik yondashuvni talab qiladi. Bunda quyidagi yo'nalishlar muhim:

— raqamli muhitda muammoli vaziyatlar va keyslar yaratish orqali tahliliy va reflektiv tafakkurni rag'batlantirish;

— o'qituvchilarga raqamli savodxonlikni oshirish va tanqidiy fikrlashni baholash metodlarini o'rgatishga yo'naltirilgan maxsus onlayn treninglar tashkil etish;

— tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim platformalarini MTT uchun moslashtirish.

Natijada ushbu tadqiqot asosida ishlab chiqilgan nazariy-metodik yondashuv O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida pedagoglarning tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga zamin yaratadi va xalqaro tajriba bilan uyg'un holda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

O'tkazilgan nazariy-tahliliy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tanqidiy fikrlash maktabgacha ta'lim pedagogining kasbiy faoliyatida muhim kompetensiya bo'lib, u

bolalarda mustaqil qaror qabul qilish, muammoni tahlil qilish va innovatsion yondashuvlarni shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar, jumladan, interaktiv platformalar, onlayn o'quv vositalari va multimediya resurslari pedagoglarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga katta imkoniyat yaratadi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ushbu vositalardan foydalanish pedagoglarning analitik, reflektiv va muloqot ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, O'zbekiston sharoitida MTT pedagoglari orasida raqamli vositalardan foydalanish darajasi yuqori bo'lsa-da, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik yondashuv yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa raqamli texnologiyalar yordamida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun maxsus metodik model ishlab chiqishni, pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirishni, tanqidiy fikrlashni baholash mezonlarini joriy etishni va bu yo'nalishda tizimli treninglar tashkil etishni taqozo etadi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini, xususan tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-metodik yechimlarni ishlab chiqish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, N. (2023). *Maktabgacha ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishning holati va istiqbollari*. Toshkent: Ilm Ziya nashriyoti.
2. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2022). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. New York: Longman.
3. Brookfield, S. D. (2017). *Becoming a critically reflective teacher* (2nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
4. Dewey, J. (1910). *How we think*. Boston: D.C. Heath & Co.
5. Ennis, R. H. (1985). *A logical basis for measuring critical thinking skills*. Educational Leadership, 43(2), 44–48.
6. Facione, P. A. (2020). *Critical thinking: What it is and why it counts* (6th ed.). Insight Assessment.
7. Fischer, F., Kollar, I., Stegmann, K., & Wecker, C. (2021). *Toward a script theory of guidance in computer-supported collaborative learning*. Educational Psychologist, 56(1), 1–16.
8. Halpern, D. F. (2020). *Critical thinking across the curriculum: A brief edition of thought and knowledge*. New York: Routledge.
9. Karimov, A. (2022). *Maktabgacha ta'lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning dolzarb masalalari*. Toshkent: Fan va Texnologiya nashriyoti.
10. Paul, R., & Elder, L. (2014). *Critical thinking: Tools for taking charge of your professional and personal life* (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson.
11. Tan, C., & Koh, E. (2021). *Digital learning environments and critical thinking in early childhood education*. Journal of Early Childhood Research, 19(4), 521–535.
12. UNESCO. (2023). *Digital transformation of education: Global report*. Paris: UNESCO Publishing.

13. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori (2022). *Maktabgacha ta’limni rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida*. PQ–60, 28-yanvar, Toshkent.
15. OECD. (2023). *Education in the digital age: Early childhood focus*. Paris: OECD Publishing.

OLIV TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING KREATIV VA METODIK TAYYORGARLIGINI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVNING AHAMIYATI

Ismanova Ma'mura Abdumo'minovna

CHDPU "Maktabgacha va boshlangich ta'lim nazariyasi va amaliyoti" kafedrası katta
o'qituvchisi.

Abdullayeva Malika Agzam qizi 2-bosqich talabasi

Abdurahmonova Feruza Abdurasul qizi 2- bosqich talabasi

Karimova Bahora Quvonch qizi. 3- - bosqich talabasi

Har tomonlama etuk raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash oliy ta'lim tizimi oldidagi dolzarb muammo sanaladi.

Bo'lajak mutaxassislarni metodik jihatdan tayyorlashda zamonaviy ta'lim texnologiyalarini ta'lim jarayoniga tatbiq etish muhim hisoblanadi. Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berayotgan bugungi kun pedagog-tarbiyachisi o'quv-tarbiya faoliyatini samarali tashkil etishi talab etiladi. Bu esa bo'lajak tarbiyachilar faoliyatini mazmuni va maqsadini yangicha yondashuv asosida tashkil etishni taqozo qiladi.

Bugungi kunda bolalarni maktabgacha yosh davrida aqlan etuk, axloqan mukammal, jismonan barkamol etib tarbiyalash bo'lajak tarbiyachilarni nazariy va amaliy jihatdan innovatsion faoliyatga tayyorlashga erishish orqali amalga oshiriladi. Zero, faqat har tomonlama etuk barkamol sog'lom shaxsgina o'zining intellektual va ma'naviy imkoniyatlarini to'laqonli namoyon eta oladi.

Tarbiyachining innovatsion faoliyati muntazam ravishda yangiliklar asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishdan iborat bo'lgan uzluksiz takomillashib boradigan jarayondir.

Kreativ va metodik tayyorgarlik tushunchasi

- Kreativ tayyorgarlik – talabani yangicha g'oyalarni ilgari surish, ijodiy fikrlash, muammolarga original yechim topish qobiliyatidir.

- Metodik tayyorgarlik – pedagogik va kasbiy faoliyatda ilmiy-nazariy bilimlar asosida dars jarayonini to'g'ri rejalashtirish, metodlardan samarali foydalanish ko'nikmalarini anglatadi.

Bu ikki omil mutaxassisning kasbiy salohiyatini belgilaydi va uning raqobatbardoshligini oshiradi.

Innovatsion yondashuvning ahamiyati

Oliy ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

1. Talabalarning kreativ salohiyatini ochish – mozaika, keys-stadi, dizayn-tafakkur (design thinking) kabi usullar talabalarni yangicha fikrlashga undaydi.

2. Metodik tayyorgarlikni kuchaytirish – innovatsion pedagogik texnologiyalar talabalarni kelgusidagi kasbiy faoliyatiga metodik jihatdan tayyorlaydi.

3. Ilmiy-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirish – innovatsion yondashuv talabalarni mustaqil tadqiqot ishlariga jalb qiladi.

4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini samarali qo'llash – raqamli ta'lim platformalari talabalarda zamonaviy axborot muhitini anglash va undan foydalanish ko'nikmasini shakllantiradi.

5. Motivatsiya va qiziqishni oshirish – interaktiv metodlar va multimedia vositalari talabalarning o'qishga qiziqishini orttiradi.

Innovatsion yondashuv turlari

- Interaktiv usullar: "Aqlar shturmi", "Munozara", "Rolli o'yinlar".
- Keys-metod: nazariy bilimlarni hayotiy holatlarda qo'llash.
- STEM va STEAM ta'lim: fan va san'at uyg'unligidagi kreativ yondashuv.
- Multimedia va raqamli ta'lim muhiti: onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar.
- Loyiha asosida o'qitish: talabalarning mustaqil izlanishi va ijodiy yechim topishi.

Bo'lajak tarbiyachining metodik tayyorlashda innovatsion faoliyat belgilaridan foydalaniladi:

1. Yangiliklarni turli faoliyatlarga tatbiq etish va pedagogik sharoitga moslashtirish olish.

2. Ta'limiy vaziyatlarda yuz beradigan muammolarni mustaqil hal etish.

3. Tarbiyachilar o'rtasida o'zaro fikr almashish va metodik yordam ko'rsata olish.

4. Turli zamonaviy metod va texnologiyalarni qo'llay olish.

5. Tajriba-sinov ishlarini rejalashtirish va amalga oshirish.

Innovatsion yondashuv bo'lajak tarbiyachining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy faoliyat bo'lib, u kasbiy va metodik tayyorgarlikni shakllantiradi. Shuningdek, talabalarni yangilikka intilish, ijodiy fikrlash va mustaqil mutolaa qilishga yo'naltiradi.

Innovatsion yondashuv talabalarni ishlanmalar yaratish, tajriba-sinovlar olib borish va axborot texnologiyalaridan foydalanish malakalarini mustahkamlaydi. U talabalarda ijodkorlik, kasbiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantiradi.

Innovatsion yondashuvning ikki muhim jihati mavjud:

1. Yangilikni idrok qilish.

2. Ta'lim jarayonini loyihalashga o'rgatish.

Innovatsion yondashuv talabalarining bilish faoliyatini boshqarish va uni samarali tashkil etishga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim tizimini ilmiy salohiyatini oshirish borasida:

• Respublika maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilayotgan tajriba-sinov ishlari bankini yaratish;

- Innovatsion jarayonlarning ilmiy-metodik ta'minotini ta'minlash;
- Innovatsiyalar bo'yicha doimiy ishlab turuvchi seminarlarni tashkil etish;
- Maktabgacha ta'lim tizimini ilmiy jihatdan rivojlanish ko'rsatkichlari, tajriba-sinov va innovatsion ishlar natijalarini yoritish bo'yicha tadbirlar tashkil etish.

Metodik xizmat faoliyatining zamonaviy yo'nalishlari:

- Maktabgacha ta'lim tizimini informatizatsiyalash;
- Uzluksiz malaka oshirish tizimi servis xizmatini tashkil etish, ushbu jarayonning metodik ta'minotini takomillashtirish;
- Maktabgacha ta'lim tizimini axborot-kommunikatsiya ta'minotini yaratish.

Xulosa

Metodik tayyorgarlikni shakllantirishda talabalarni ijodiy motivatsiyaga yo'naltirish va ularning qiziqishi hamda ma'lum yutuqlarga intilishlarini inobatga olish muhimdir. Ta'lim jarayonida talabalar kreativlik fazilatlarini tarkib toptirishda tanqidiy fikrlashga o'rgatish samarali hisoblanadi.

Talabalar mushohada yuritish orqali o'z faoliyatini baholashni o'rganadi. Qat'iyatlilik, mas'uliyatlilik, halollik, rostgo'ylik, o'zini tuta bilish sifatlari rivojlanadi.

Innovatsion yondashuv muayyan majmuaviy vazifalarni yechishga qaratiladi. Bo'lajak tarbiyachilarni kreativ va metodik tayyorgarlikni shakllantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim jarayonida kreativ va metodik tayyorgarlikni shakllantirishda innovatsion yondashuv asosiy omil hisoblanadi. Bu jarayon talabalarning ijodkorligini rivojlantirish, ularni kasbiy va shaxsiy rivojlanishga tayyorlash, ta'lim sifatini xalqaro talablarga moslashtirish imkonini beradi. Demak, innovatsion yondashuv – kelajak mutaxassisining asosiy “quroli” hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Vasyukova N.E, Chexonina O.I. *“Integratsiya sodержaniya obrazovaniya cherez planirovanie pedagogicheskoy deyatel'nosti”* Detskiy sad. 2004 № 6 – S.8-13.
2. Ziyomuhammadov B., Tojiev M. *Pedagogik texnologiya – Zamonaviy o'zbek milliy modeli*. T.: Lider Press, 2009. – 104 b.
3. Qodirova F.R., Jo'rayeva N.T. *Maktabgacha ta'limda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar*. O'UM. TDPU huzuridagi XTXQTMQHM. T.: 2018. – 158 b.

ZAMONAVIY O‘ZBEK TILINING O‘QITISH METODIKASIDAN FOYDALANIB ONA TILINI O‘QITISH.

Raximova Nuquljon Yusupova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti o‘qituvchisi

Razzaqov Bekzod Botir o‘g‘li.

Raximova Nuquljon Yusupova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti talabasi

Zamonaviy o‘zbek tilining o‘qitish metodikasini boshlang‘ich sinflarda qo‘llanishi juda muhimdir.

Bugungi shiddatli davr har bir insonlardan bolalik chog‘idan boshlab qunt bilan o‘qish, ilm va hunar o‘rganishni talab etmoqda. Anashu talab asosida mamlakatimizda o‘ziga xos ta‘lim tizimi yaratildi: “Ta‘lim to‘g‘risida” gi qonun va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” qabul qilindi. “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunda ta‘limga quyidagicha ta‘rif beriladi: “ta‘lim — ta‘lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko‘nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta‘lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko‘nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon” [1. 1].

Ona tili o‘quvchini mustaqil fikirlashga, mulahazalarni og‘zaki va yozma ravishda to‘liq bayon qilishga o‘rgatadi. O‘quvchining savodxonlik darajasini , uning ijtimoiy hayotida tutgan o‘rni ona tilidan hosil qilingan bilim va malakalar asosiga quriladi.

Ma‘lumki, har bir milliy til o‘zida moddiy, adyektiv ettirishdan tashqari ruhiy olamni, qayg‘u - alamlari –yu shodliklarini ham o‘rnida tugal ifodalaydi. Insonda har bir narsaga nisbatan o‘z munasabatini bildirish imkoniyati bor va bu imkoniyat har gal tilning muayyan shakllari orqali yuzaga chiqariladi.

Tilning o‘ziga xos nafosatini o‘quvchilarga yetkazish, his qildirish, sezish va undan oqilona foydalanish maqsadida hozirda ona tili ta‘limda a‘nanaviy usullardan tashqari zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanilmoqda. Keyingi yillarda Breynrayting, Breynstorming, Aqliy hujim, Boomerang, Blits so‘rov, Klaster, Keys-stadi, Germenektiv suhbat, Sinkveyn kabi turli tuman metodlar paydo bo‘ldi. “Metodlar – o‘qituvchiningberishi lozim bo‘lgan ma‘lumotni, tushuntirayotgan mavzuni oson va qulay yetkazish imkonini berovchi usullar yig‘indisi. Usullar ko‘piroq o‘qitovchining o‘quvchilar ishlash jarayoniga bog‘liq bo‘lsa, metod ma‘lumotni aniq,qulay va tez yetkazish jarayoniga qaratiladi. Usullar ko‘proq individuallikka bog‘liq bo‘lsa, metodlar umumiylikka asoslanadi” [3.94]. Sinkveyn – fransuzcha –“cinquans”, inglizcha –

cinquain” soʻzilaridan olingan boʻlib “5 qator” maʼnosini bildiradi .Sinkveyn –

Interfaol.

- Interfaol o'yinlar va mashg'ulotlar :Farzandlar o'yin orqali matinni osonroq o'rganidilar va bu ular uchun qiziqarli ham bo'ladi.

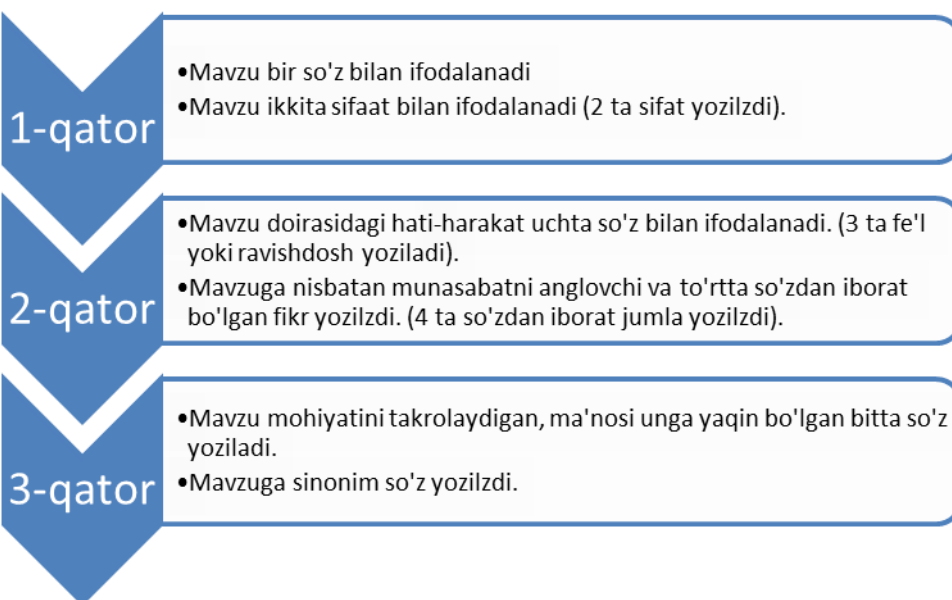
Jamoviy.

- Jamoviy ishlash va muloqat: Bolalarni guruhlariga bo'lib, ularning o'zaro muloqoti va bir-biriga yordam berishlarini ta'minlash yaxshi natijalar beradi.

Yozma.

- Yozma mashg'ulotlar: Unga ertak, hikoya va boshqa turdagi matnlarni yozib berish orqali, yozma savodxonlikni oshirish mumkin.

ma'lumotlarni sintezlash (bir butunga keltirish) yordam beradigan qofiyalanmagan she'r boʻlib , o'nda urganiloyotgan tushuncha (hodisa , voqea, mavzu) to'g'risidagi axborot yig'ilgan holda, o'quvchi so'zi bilan turli variantlarda va turli nuqtai nazar orqali ifodalanadi. Sinkveyn tuzish – murakkab g'oya, sezgi va hissiyotlarni bir nechagina soʻzlar bilan ifodalash uchun muhim boʻlgan malakadir . Sinkveyn tuzish jarayoni mavzuni yaxshiroq anglashga yordaam beradi.

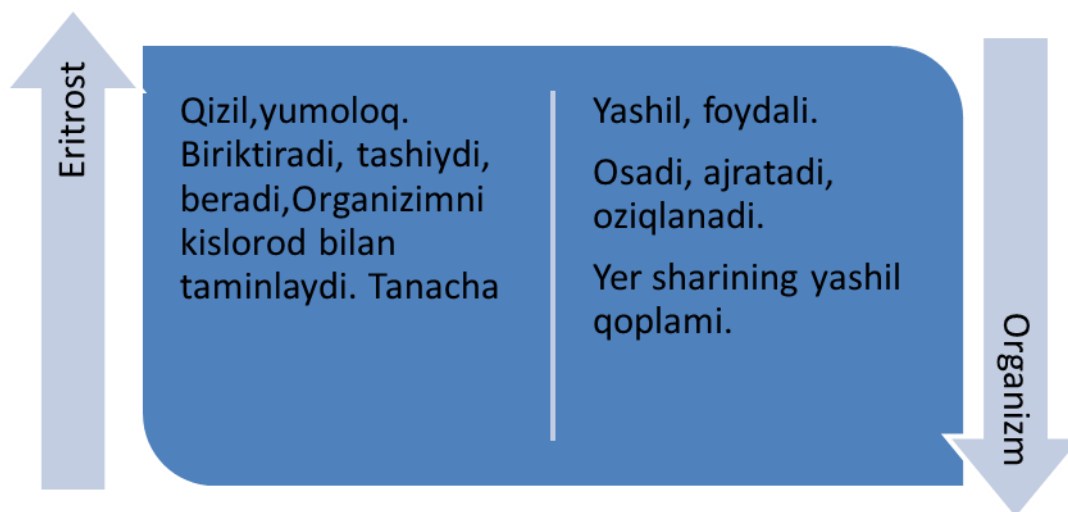

SINKVEYN tuzish qoidalari:

Sinkveyn quydagi hollarda juda foydali boʻladi:

- Murakkab axborotni sintezlash uchun vosita sifatida;
- O'quvchilar tushunchalarining yig'indisini baholash vositasi sifatida;
- Ijodni taqdim etilishning vositasi sifatida.

Sinkveyn metodiga quyidagi misollarni keltirish mumkin:

Shunday usullardan yana biri kakografiyadir.

Kakografiya soʻzi lotincha kakos –yomon xunuk, yoqimsiz va graphos – yozmoq soʻzlaridan olingan boʻlib , muayyan maqsadni koʻzlab xatoliklarga yoʻl qoʻyilgan matinni tuzatirish orqali oʻquvchilarga imloni oʻrgatish usuli sanaladi. Bu usulning pedagogik va didaktik jihatlari hali ochib berilmagan

Kakografiya interfaol usullardan biri sifatida oʻquvchilarni mustaqil fikrlashga, narsalarni bir –birlari bilan solishtirishga, izlanishga, masalaning yechimini topishga, eng muhimi ona tili darslarida olingan bilim va malakalarga asoslanib, muayyan mavzular buyicha zaruriy xulosalar chiqarishiga yordam beradi. Bu metodikalar bolalarning ona tilini chuqurroq va samarali oʻrganishlariga yordam beradi. Quyidagi usullarni ham koʻrib chiqishimiz mumkin.

Oʻquvchilardagi loqaydlik, beparvolikni yoʻqatib. Dadillika ijodkorlikka chorlaydi, mutelik, tobelik, nafaollik kabi salbiy xususiyatlarga barham beradi.

Ayniqsa, fonetika, grafika, orfografiya, leksika va morfologiya bilimlari bilan bogʻliq amaliy darslarni oʻtishda kakografiya usuli yaxshi samara beradi. Masalan, oʻquvchilarga unli va undosh tavushlar buyicha yetarlicha maʼlumotlar berilgach, “Mustahkamlash darslari” yoki “Takrolash darslari”da turli topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda asosiy eʼtibor soʻzlarning aytilishi va yozilishi oʻrtasidagi farqqa qaraladi. “ Soʻz ichida soʻz oʻyini.

Ushbu oʻyin oʻquvchilarning fikrlash faoliyatini oʻstiradi . Soʻz tarkibi va soʻz turkumlari va soʻzning lugʻaviy maʼnosini yuzasidan olgan bilimlarni mustahkamlaydi. Oʻquvchida har bir soʻzga va tovushga alohida diqqat bilan qarash koʻnikmasi shakillanadi. Buning uchun oʻqituvchi xattaxtaga bitta soʻzni yozib qoʻyadi. Oʻquvchilar ana shu soʻz ichidagi tovushlar ishtirokida yangi soʻzlar tashkil qiladi. Agar oʻyin guruhlar oʻrtasida

o'tkazilsa, har bir guruh navbatma-navbat bittadan so'zni xattaxtaga yozib boradi. So 'z topa olmagan guruh yengilgan hisoblanadi.' [5 :98].

4-sinf ona tili darsligida ham shunday deyilgan.

Tushirib qoldirilgan harflarni qo'yib , so'zlarni to'g'ri talaffuz qiling.Qaysi tovush talaffuzida xatoga yo'l qo'yishingiz mumkinligini ayting.

A va **O** unlilari qatnashgan so'zlarni guruhlarga ajratib yozing .Yozganlaringizni lug'atdan tekshiring .

Navkar, navo, shovla, gavda, karam, qassob, tomosha, kampot, qaloq, hovo, Komil, Komol, lavozim, ravshan, qavs, gavjim, karavat. [2:13].

Yuqoridagi metodikalar Ona tilini o'qitishda samarali natijalar berishi mumkin. Bular yordamida bolalar faqat nazariy bilimlar emas, balki amaliy ko'nikmalar ham oladi.

Tajribadan ma'lumki, o'quvchilarning aksariyati ona tili darslarida imlo qoidalarini puxta o'zlashtirmaydilar. So'zlarni qanday aytsa shunday yozishga odatlanib qoladilar. Shuningdek, o'quvchilarning nutqidagi dielektal xatoliklar ularning savodxonligiga soya solidi. Bu esa bora-bora ulardagi savodxonlik darajasining qotib qolishiga, so'zlarning muntazam ravishda xato yozilishiga sabab boladi.

Masalan, o'quvchilarning og'zaki nutqida baho, bahor ,yulduz, teatr, savol, orden, obod, marvarid, shamba , ma'sul, deya tarzida talaffuz qilish va shu asosida xato yozish amaliyotda uchraydi. Bu narsa ularning unli va undosh harflar imlosi bo'yicha ona tili darslarida yetarlicha bilim va malakaga ega bo'lganliklarini ko'rsatadi. Bu kabi xatoliklarning oldini olish maqsadida "O'zbek tilining imlo qoidolari"dagi "Unlilar va undoshlar imlosi" [4.2.] yuzasidan tegishli nazariy mavzular o'tilgach, quydagicha topshiriq beriladi:

So'zlarni o'qing , xato yozilgan o'rinlarni topib, o'zbek tilining imlo qoidalariga mos ravishda ularni to'g'irlang va daftaringizga ko'chirib yozing.

Bugalter, hayol, xalol, momila, xquq,rektr,konferensiya, kampyuter, maylis ha hokazo.

To'g'ri yozilishi: Buxgalter, xayol, hayo, halol, muomila,huquq,ректор, konferensiya,kampyuter,majlis.

Kakografiya yo'nalishidagi bunday topshiriqlarni bajarish nilan quydagi natijalarga erishish mumkin:

- O'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi aloqa mustahkamlanadi;
- O'quvchilar ona tilidan olingan bilim va malakalarini xotirlashga ,esga olishga harakat qiladi.
- Materiallarni bir-biriga solishtiradi, taqoslaydi;
- Xulosalar chiqaradi.orfagrafik bilimlarni mustahkamlaydi.

Bunday topshiriqlar o'quvchilardagi ko'rish , eslash, narsalarni bir-biriga solishtirish va zaruriy xulosalar chiqarish kapi aqliy –ruhiy xususiyatlarga turtki bo'ladi.

XULOSA: Umuman olganda, biz –yoshlar vatanimiz O'zbekistonning qanotlarimiz. Bugun bizning oldimizda ona tilini o'rganish borasida yagona to'g'ri yo'l turibdi. Bizdan millatimizning bebaho boyligi,xalqimiz tafakkurining tengsiz javohiri sanalgan o'zbek tilini mukkamal o'rganishimiz , og'zaki va yozma savodxonligimiz yuksak bo'lishi talab etmoqda. Yuqoridagilarni amalga oshirish uchun bizga yangi metodikalar yordam berishi

mumkin. Zero, davr o'qutuvchidan ham o'quvchidan ham izlanishni, yangiliklarni o'zlashtirishni talab etmoqda.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.Mirziyoyev. Toshkent sh.,2020 -yil 23-sentyabr,O 'RQ -637-son.
2. Ona tili 4-sinf I qism Umumiy o 'rta ta'lim maktablari uchun darslik "novda Edutainment" Toshkent – 2023.
3. Husanboyeva Q,Hazratqulov M., Xolsaidov F. Ona tili va o'qish savodxonligi metodikasi. /Darslik/. -Toshkent: "Innovatsiya-ziyo",2022. 252 bet
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 24.08.1995 yildagi 339-son
5. Ibragimova Fazilat Boshlang 'ich sinflarda ona til o 'qitish metodikasi /Farsaxonova D., Shukurova X., Mamayusupova S., Xolsaidov F. / Darslik. - Toshkent : "Innovatsiya-ziyo", 2021, 196 bet.

BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA PSIXIK JIHATDAN TAYYORLASH METODIKASI

MUXTABAR TURSUNBOYEVA

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
fakulteti,katta o'qituvchisi
mu974400467@gmail.com

**Egamberganova Nazokat, Tohirova Sayhuna, Yangibayeva Aziza,
Abdullayeva Yulduz, Nurmuhammadova Rayhona**

Maktabga kirish — bolaning hayotida muhim bosqich bo'lib, u psixologik jihatdan tayyor bo'lishini talab etadi. Bolalarni maktabga tayyorlash nafaqat bilim berish, balki ularning psixik holatini, xulq-atvori, diqqat, xotira, nutq va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayon ta'limning muvaffaqiyatli bo'lishida muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism

1. Psixik tayyorgarlikning mazmuni

Bolani maktabga tayyorlash — bu uning psixologik xususiyatlarini aniqlash, zaif tomonlarini mustahkamlash va o'quv jarayoniga moslashuvini ta'minlashdir. Bu jarayonda asosiy e'tibor quyidagilarga qaratiladi:⁷⁶

- Diqqatni jamlash va mustahkamlash;
- Xotirani rivojlantirish;

⁷⁶ Vygotskiy, L.S. (1984). Bola psixologiyasi. Moskva: Pedagogika nashriyoti.

- Nutq madaniyatini oshirish;
- O'zini boshqarish va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish.

2. Tayyorlov metodikasi asosiy yo'nalishlari

• **O'yin metodi:** O'yin — bolalarni psixik jihatdan tayyorlashda eng samarali vosita. Rolli va didaktik o'yinlar orqali bola maktab sharoitiga moslashadi.

• **Nutqni rivojlantirish mashqlari:** So'z boyligini oshirish, talaffuzni to'g'rilash, hikoya qilish qobiliyatini shakllantirish uchun turli mashqlar va suhbatlar o'tkaziladi.

• **Diqqatni rivojlantirish mashqlari:** Diqqatni yo'naltirish va uni uzluksiz saqlash ko'nikmalarini rivojlantiruvchi vazifalar qo'yiladi.

• **Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish:** Bolalarni guruhda ishlash, navbat kutish, boshqalar bilan muloqot qilishga o'rgatish orqali maktabdagi ijtimoiy talablar bajariladi.

• **Emotsional tayyorgarlik:** Stress va qo'rquvni yengish, yangi sharoitga moslashish uchun bolaning emotsional holatini qo'llab-quvvatlash metodlari qo'llaniladi.

3. Metodik vositalar va muhit

Psixik tayyorgarlik uchun maxsus o'yinlar, mashqlar, tasviriylar va og'zaki materiallar, vizual ko'rsatkichlar ishlatiladi. Shu bilan birga, tarbiyachilar va ota-onalar o'rtasida hamkorlik muhimdir, chunki maktabga tayyorlov jarayoni faqat ta'lim muassasasida emas, uy sharoitida ham davom ettirilishi lozim.

Psixik tayyorgarlikni ta'minlovchi metodikalar

Psixik jihatdan tayyorlashda quyidagi metodik yondashuvlar keng qo'llaniladi:

Metodika turi	Ilmiy asos	Amalga oshirish shakli
O'yin metodikasi	D.B. Elkonin, J. Piaget	Rolli o'yinlar, didaktik o'yinlar
Nutq rivojlantirish metodikasi	L.S. Vygotskiy, Shoumarov G'.B.	Hikoya tuzish, so'z boyligini oshirish
Trening mashg'ulotlari	Bojovich N.I., E. Erickson	Emotsional muvozanat, stressni kamaytirish
Ijtimoiy moslashuv metodikasi	A.V. Petrovskiy	Guruhli faoliyat, qoida asosida ishlash

Bu metodikalar bolaning maktabga tayyorgarligini ko'p jihatdan qo'llab-quvvatlaydi.

Mutaxassislar bolaning tayyorgarlik darajasini aniqlash uchun quyidagi mezonlardan foydalanadi:⁷⁷

- **Nutq rivojlanganligi:** To'liq gap tuzish, savolga javob berish.
- **Diqqat va xotira:** 5–7 daqiqa diqqatni saqlash, oddiy topshiriqlarni eslab qolish.
- **Emotsional barqarorlik:** Ajablanmaslik, yig'lamaslik, sabr qilish.
- **Ijtimoiy muvofiqlik:** Navbat kutish, muloqotga kirishish, qoida asosida o'ynash.

Xulosa

Bolalarni maktab ta'limiga psixik jihatdan tayyorlash metodikasi ularning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli kirishishlari va rivojlanishlari uchun poydevor yaratadi. Bu

⁷⁷ Shoumarov, G'.B. (2018). Pedagogika va yosh psixologiyasi. Toshkent: "Yangi asr avlodi".

jarayonni sifatli tashkil etish tarbiyachilar va ota-onalarning o‘zaro hamkorligi, individual yondashuv va samarali metodik vositalardan foydalanishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy, L.S. (1984). Bola psixologiyasi. Moskva: Pedagogika nashriyoti.
2. Shoumarov, G'.B. (2018). Pedagogika va yosh psixologiyasi. Toshkent: “Yangi asr avlodi”.
3. Bojovich, N.I. (1987). Shaxsiy rivojlanish muammolari. Moskva: Pedagogika.
4. Karimova, M.M. (2021). Maktabgacha ta’lim psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston fanlari akademiyasi nashriyoti.
5. Islomova, D. (2020). Maktabga tayyorgarlikning psixologik asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. Tolipov, A., & Usmonboeva, M. (2015). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: “Fan va texnologiya”.

ONA TILI DARSLIKLARIDA SO‘Z TURKUMI SINFLAR KESIMIDA O‘RGANILISHI

Raximova Nuquljon Yusupovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim kafedrası o‘qituvchisi

BOT 3-bosqich talabasi **Kuranbayeva Xadicha Djurabayevna**

nuquljonraximova785@gmail.com

Maktab ta’limida so‘z turkumlarini o‘rganishdagi asosiy vazifa o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirish, lug‘atini ot, sifat, son, fe‘l, olmosh, ravishlar bilan boyitish, o‘quvchilarning shu paytgacha foydalanib kelayotgan so‘zlarining ma’nosini aniq tushunishga erishish va ulardan bog‘lanishli nutqda o‘rinli foydalanish malakalarini rivojlantirishdan iborat. Ma’lumki, so‘z turkumlari ustida ishlash o‘quv dasturi talablariga binoan, birinchi sinfdan boshlansa ham, uni o‘rganish jarayoni bir necha bosqichga bo‘linadi. Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limning 1-sinfida so‘z turkumlari qisman nazariy, asosan, amaliy tarzda olib boriladi. So‘z turkumlarini o‘rganishga tayyorlov bosqichi hisoblanadi. O‘quvchilarga sodda qoidalar berilib, keyingi sinflarda so‘z turkumlarini nomlashga zamin yaratiladi va har bir mavzuga ko‘proq soatlar ajratilgan. T.G‘afforova va boshqalar (Toshkent – 2019) muallifligidagi umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun tuzilgan “Ona tili” darsligida esa so‘z turkumlarining tarkibi nisbatan yaxlitlangan holda o‘qitilib, ularga ajratilgan dars soatlari nisbatan ozroqni tashkil etadi. Taqqoslash uchun har ikkala darsliklardagi ot so‘z turkumi doirasida tuzilgan mavzularni ko‘rib chiqamiz. Amaldagi darslik 2 qismdan tashkil topgan bo‘lib, 1-qismda fonetik, orfografik, tinish belgilariga oid dastlabki tushunchalarmaktablarining 1-sinfi uchun tuzilgan “Ona tili” darsligida esa so‘z turkumlarining tarkibi nisbatan yaxlitlangan holda

o‘qitilib, ularga ajratilgan dars soatlari nisbatan ozroqni tashkil etadi. Taqqoslash uchun har ikkala darsliklardagi ot so‘z turkumi doirasida tuzilgan mavzularni ko‘rib chiqamiz. Amaldagi darslik 2 qismdan tashkil topgan bo‘lib, 1-qismda fonetik, orfografik, tinish belgilariga oid dastlabki tushunchalar o‘rgatilsa, darslikning keying qismi butunlay so‘z turkumlaridan tashkil topgan bo‘lib, birgina ot so‘z turkumini o‘rganish 10 soatga mo‘ljallangan. Bolalar “Shaxs va narsa nomlarini bildiradigan so‘zlar”, “Narsa. Nima? Nimalar?”, “Shaxs. Kim? Kimlar?”, “Shaxs va narsa nomini bildiradigan so‘zlarni aniqlash”, “Shaxs-narsa. Kim? Kimlar? Nima? Nimalar”, “Bosh harf. Kishilarning ismi va familiyasining bosh harf bilan yozilishi”, “Bosh harf. Ismni bildiradigan so‘zlarni aniqlash”, “Bosh harf. Joylarga atab qo‘yilgan nomlarning yozilishi”, “Bosh harf. Joy nomlarini bildiradigan so‘zlar”, “Bosh harf. Hayvonlarga atab qo‘yilgan nomlar” kabi mavzular orqali ot so‘z turkumidagi soz‘larning orfografik, morfologik, leksik xususiyatlarini alohida-alohida soatlarda o‘rganadilar. Sobiq 1-sinf darsligi (Toshkent – 2019) i esa 1 qismdan iborat bo‘lib, o‘quvchilar “Shaxs va narsaning nomini bildirgan so‘zlar”, “Kishilar ismi va familiyasining bosh harf bilan yozilishi”, “Joylarga atab qo‘yilgan nomlarning bosh harf bilan yozilishi”, “Hayvonlarga atab qo‘yilgan nomlarning bosh harf bilan yozilishi” kabi 4 soatga mo‘ljallangan mavzular orqali bilimlarni o‘zlashtirar edilar. Shaxs nomlari va ularning imlosi, narsa, joy nomlarining elementar xususiyatlari bir mavzu ostida umumlashtirilgan. Ikkala darslikdagi mavzular yuzasidan berilgan mashq va topshiriqlarni bajarish jarayonida o‘quvchilar Kim (lar)? Nima (lar)? Qayer (lar)? so‘roqlariga javob topa oladilar. Professorlar A.G‘ulomov va H.Ne‘matovlarning ta’kidlashicha, ona tili ta’limidagi murakkablik til hodisalarini maydalashtirib o‘qitishdir. Buning asosiy sababi dastur va darslikda, bir paradigmani tashkil etgan til hodisalarining alohida-alohida berilganligi bo‘lib, o‘quvchi uni qabul qilishda jiddiy qiyinchiliklarga duch keladi. Amaldagi 1-sinf ona tili darsligida shu holat kuzatilgan.

S.Kuranov muallifligidagi 2-sinf “Ona tili” hamda D.Baynazarova tomonidan tuzilgan 3-sinf “Ona tili” (Toshkent – 2023) darsligi ham ot so‘z turkumi bo‘yicha 1-sinf “Ona tili” darsligi kabi deyarli bir xil nom ostida bo‘lgan sarlavhalar tuzilgan bo‘lib, ikkala darslikdagi nazariy tushunchalar ham bir-biridan farq qilmaydi. Taqqoslash uchun misollar:

1-sinf. Mavzu: *Bosh harf. Hayvonlarga atab qo‘yilgan nomlar*

Berilgan qoida: *Hayvonlarga atab qo‘yilgan nomlar bosh harf bilan yoziladi.*

2-sinf. Mavzu: *Hayvonlarga atab qo‘yilgan nomlar imlosi.*

Berilgan qoida: *...Hayvonlarga atab qo‘yilgan nomlar bosh harf bilan yoziladi.*

3-sinf. Mavzu: *Hayvon va parranda nomini bildirgan otlar.*

Berilgan qoida: *Hayvon va parrandalarga qo‘yilgan nomlar bosh harf bilan yoziladi.*

Shuningdek, 3-sinf “Ona tili” darsligida bolalarga shaxs, narsa, joy nomlari ot so‘z turkumi ostida birlashtiriladi, yangi bilim sifatida otlarning ma’no turlari, ularning birlik va ko‘plikda qo‘llanilishi, ot yasovchi qo‘shimchalar, ularning imlosi bilan bog‘liq bilimlar beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saidova M. Darsliklar bilan ishlash metodikasi –Toshkent: 2021. – 90-b.

2. Toirova M. Ona tili 3-sinf, II, III qismlar // umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik – Toshkent: 2023. – 50-67-b.
3. Toirova M. Ona tili 4-sinf, I, II, III qismlar // umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik – Toshkent: 2023. – 65-82-b.
4. To'xliyev B., Shamsiyeva M. , Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi – Toshkent: 2006. – 86-b.
5. Yuldasheva D. Ona tili 1-sinf, II qism // umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik – Toshkent: 2023. – 38-b.

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАГЛЯДНЫХ ПОСОБИЙ НА УРОКАХ РИСОВАНИЯ

Мирзорахимов Ойбек Кахрамонович

Старший преподаватель ЧГПУ

Гаипов.У.А, Тоджиев.Ш.К, Джураев.С.Т

студенты факультета дошкольного и
начального образования Ч Г П У.

Обучение изобразительному искусству в начальной школе играет важную роль в развитии творческих способностей и эстетического восприятия детей. Одним из ключевых элементов успешного урока рисования является использование наглядных пособий, которые помогают сделать учебный процесс более ярким, доступным и интересным. Наглядные материалы способствуют лучшему усвоению новых знаний, формированию художественного вкуса и развитию воображения младших школьников.

Использование наглядных пособий в образовательном процессе позволяет наглядно демонстрировать различные техники, приемы и стили рисования, а также знакомить детей с разнообразием художественных образов. Это особенно важно для младших школьников, для которых визуальное восприятие является основным способом познания мира. Через наглядные пособия ученики могут лучше понять структуру и композицию рисунка, научиться передавать форму, цвет и объем.

Кроме того, наглядные пособия повышают мотивацию к учебе, стимулируют творческую активность и самостоятельность. Они помогают учителю более эффективно организовать урок, разнообразить методы преподавания и адаптировать материал под индивидуальные особенности каждого ребёнка. В современном образовательном процессе к наглядным пособиям относятся не только традиционные плакаты, рисунки и образцы, но и цифровые презентации, мультимедийные материалы, интерактивные доски.

Одним из главных результатов стало развитие у младших школьников навыков восприятия и анализа художественных образов. Дети стали лучше понимать основные элементы композиции, цветовые сочетания и способы передачи объёма на плоскости. Использование визуальных материалов способствовало более глубокому и

осознанному усвоению техник рисования, что положительно сказалось на уровне выполнения творческих заданий. Ученики стали более уверенно использовать различные художественные приёмы, проявлять инициативу и экспериментировать с формами и цветами.

Кроме того, наглядные пособия способствовали повышению интереса и мотивации к занятиям изобразительным искусством. Ученики с большим энтузиазмом включались в работу, проявляли инициативу и желание углублять свои знания. В процессе работы с наглядными материалами у детей формировалось чувство эстетического восприятия, развивалась наблюдательность и внимание к деталям. Важно отметить, что использование современных цифровых и мультимедийных пособий позволило разнообразить уроки и сделать процесс обучения более интерактивным и динамичным. Это способствовало индивидуализации обучения и учёту различных уровней подготовки и интересов детей.

Особое внимание уделялось возрастным и психологическим особенностям младших школьников. Использование наглядных материалов было адаптировано под уровень развития и интересы детей, что обеспечивало их активное участие и положительный эмоциональный настрой на уроках.

Таким образом, анализ литературы и выбранные методологические подходы подтвердили важность и эффективность использования наглядных пособий как средства повышения качества обучения рисованию, развития творческого потенциала и эстетического восприятия у младших школьников.

Наглядные пособия выполняют важную роль в формировании у школьников навыков наблюдения, анализа и самостоятельного творчества. Они служат опорой для развития воображения и способности к художественной интерпретации окружающего мира. При этом важно, чтобы пособия были разнообразными, адаптированными к возрасту и уровню подготовки учащихся, что позволит учитывать индивидуальные особенности каждого ребёнка. Однако при использовании наглядных пособий важно соблюдать баланс между демонстрацией и самостоятельной работой детей. Педагог должен создавать условия для творческого поиска, стимулировать экспериментирование с материалами и техниками, а не просто передавать готовые образцы. Взаимодействие учителя с учащимися в процессе работы с наглядными материалами способствует развитию критического мышления и способности к рефлексии. Также необходимо отметить роль родителей и семьи в поддержке творческих начинаний ребёнка. Совместное обсуждение увиденного на уроках и домашняя практика с использованием наглядных пособий могут значительно усилить эффект образовательного процесса.

Использование наглядных пособий на уроках рисования в начальной школе является важным фактором повышения эффективности учебного процесса и развития творческих способностей учащихся. Наглядные материалы помогают лучше усваивать художественные техники, развивают воображение и эстетическое восприятие, а также стимулируют интерес и мотивацию к занятиям изобразительным

искусством. Современные технологии расширяют возможности визуализации, делая уроки более интерактивными и увлекательными. Таким образом, систематическое применение наглядных пособий способствует формированию у младших школьников устойчивых художественных компетенций и творческого мышления.

Таким образом, применение наглядных пособий на уроках рисования является важным инструментом, способствующим развитию художественных навыков и творческого потенциала младших школьников. Оно помогает сформировать у детей положительное отношение к изобразительному искусству и создать благоприятные условия для раскрытия их индивидуальности. В дальнейшем это станет основой для дальнейшего успешного обучения и личностного развития.

Список использованной литературы:

1. Рамзаева, Н.А. *Методика преподавания изобразительного искусства в начальной школе* / Н.А. Рамзаева. — СПб.: Питер, 2019.
2. Волкова, Е.В. *Развитие творческих способностей младших школьников на уроках рисования* / Е.В. Волкова. — М.: Учитель, 2020.
3. Бабанова, Л.Н. *Использование наглядных пособий в образовательном процессе* / Л.Н. Бабанова. — Екатеринбург: Урал, 2018.
4. Кузнецова, М.И. *Визуализация в обучении изобразительному искусству* / М.И. Кузнецова. — М.: Академия, 2021.
5. Гончарова, Т.С. *Современные технологии на уроках изобразительного искусства* / Т.С. Гончарова // Начальная школа, №4, 2022.
6. Смирнов, В.П. *Методика работы с младшими школьниками на уроках рисования* / В.П. Смирнов. — СПб.: Питер, 2016.
7. Журнал «Изобразительное искусство в школе» — тематические выпуски 2018–2023 гг.

ВОСПИТАНИЕ ПАТРИОТИЗМА В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Мирзорахимов Ойбек Кахрамонович
Старший преподаватель ЧГПУ
Абдумадиева.М.А, Мухамматова. Д. Д,
Кувнокова. Д. Х, Хайруллаева. М. А.
Студенты факультета дошкольного и
начального образования Ч Г П У.

Патриотизм — одно из важнейших духовно-нравственных качеств личности, которое формируется с раннего детства и оказывает значительное влияние на развитие гражданской идентичности. В современных условиях, когда общество переживает динамичные социальные и культурные изменения, особое значение приобретает воспитание патриотизма именно в начальной школе. Начальный этап

образования — это время, когда у ребёнка формируются базовые представления о мире, родной стране, культуре, традициях и национальных ценностях. Школьное обучение в младших классах должно не только давать знания, но и закладывать основы нравственного поведения, формировать уважение к Родине, интерес к её истории, природе и культурному наследию.

Именно в этом возрасте дети особенно восприимчивы к слову учителя, к образам, символам и примерам, что делает возможным целенаправленное и эффективное воспитание патриотических чувств. Патриотическое воспитание в начальном образовании предполагает систематическую и целенаправленную работу, включающую различные формы и методы: тематические классные часы, проектную деятельность, участие в праздничных мероприятиях, экскурсии, встречи с ветеранами, работа с художественной литературой и многое другое. Всё это способствует формированию у школьников чувства гордости за свою страну, уважения к её прошлому и настоящему. Проведённый анализ и практические наблюдения за процессом воспитания патриотизма в начальной школе позволили выделить ряд положительных результатов, подтверждающих эффективность целенаправленной воспитательной работы в данном направлении.

Во-первых, у младших школьников значительно возрастает интерес к истории своей страны, её культуре, традициям и символам. Дети с удовольствием принимают участие в тематических мероприятиях, конкурсах, экскурсиях, посвящённых государственным праздникам и знаменательным событиям. Это способствует формированию чувства гордости за свою Родину, уважения к её героическому прошлому и национальным ценностям.

Во-вторых, наблюдается развитие у детей таких качеств, как доброжелательность, ответственность, уважение к другим людям, стремление помогать и быть полезным обществу. Эти качества формируются в процессе выполнения коллективных творческих заданий, проектной деятельности, участия в школьных и внешкольных патриотических акциях, работе с литературными и историческими источниками.

В-третьих, усиливается эмоциональная вовлеченность учащихся в процесс воспитания. Дети начинают осознавать значимость понятий «Родина», «гражданин», «герой», «семья», «долг». Они учатся выражать собственное мнение, размышлять о нравственных поступках, анализировать поведение героев произведений и событий, происходящих в жизни страны.

Кроме того, важным результатом становится повышение уровня взаимодействия между школой, семьёй и социумом. Родители становятся активными участниками патриотических мероприятий, что укрепляет связь поколений и способствует формированию у ребёнка целостного взгляда на патриотизм как на личностную и общественную ценность.

Согласно теоретическим основам, патриотизм рассматривается не только как любовь к Родине, но и как активная жизненная позиция, проявляющаяся в поступках, гражданской ответственности и уважении к историко-культурному наследию.

Современные педагогические подходы акцентируют внимание на необходимости интеграции патриотического компонента в учебные предметы, внеурочную деятельность и школьную среду в целом.

Патриотическое воспитание в начальной школе представляет собой важную и актуальную задачу современного образования. Однако эффективность патриотического воспитания напрямую зависит от осознанного, целенаправленного и системного подхода со стороны педагогов, школы и семьи.

Не должно быть так, чтобы патриотизм воспитывался только на отдельных мероприятиях. Его формирование должно пронизывать учебные предметы (особенно литературное чтение, окружающий мир, ИЗО), внеклассную работу, повседневное школьное общение и атмосферу в коллективе. Важно, чтобы ребёнок ощущал связь с Родиной не только во время праздничных дат, но и в ежедневных школьных ситуациях. Существенную роль играет и личность учителя. Педагог, сам любящий свою страну и уважающий её культуру, становится живым примером для подражания. Дети младшего школьного возраста склонны к эмоциональному восприятию, и потому искренность и заинтересованность учителя в воспитательном процессе значительно усиливает его влияние. Образовательные программы должны быть дополнены творческими и проектными формами работы, где учащиеся могут проявить себя, поразмышлять о героизме, долге, дружбе и семейных ценностях.

Также стоит отметить важность взаимодействия с родителями. Совместные мероприятия, экскурсии, участие в патриотических акциях помогают укрепить связь между поколениями, формируя у ребёнка чувство причастности к истории своей семьи и страны.

Таким образом, патриотическое воспитание в начальной школе требует комплексного подхода, включающего педагогическое мастерство, активное участие семьи и создание эмоционально значимой образовательной среды. Только в этом случае можно говорить о формировании устойчивых патриотических качеств, которые станут прочной основой для гражданского и нравственного становления личности. Систематическая работа по воспитанию патриотизма в начальном образовании даёт положительные результаты: формируются основы гражданского сознания, развивается уважительное отношение к родной стране, её культуре и людям, закладываются важнейшие нравственные ориентиры, способствующие формированию полноценной, ответственной и активной личности.

Воспитание патриотизма в начальном образовании является важнейшим направлением в формировании гармонично развитой личности. Именно в младшем школьном возрасте закладываются основы гражданского самосознания, любви к Родине, уважения к её истории, культуре и традициям. Эффективность патриотического воспитания зависит от системного подхода, включающего учебную и внеурочную деятельность, личный пример учителя и взаимодействие с семьёй. Целенаправленная работа в этом направлении способствует развитию у детей чувства ответственности, гордости за свою страну и стремления быть полезными обществу.

Список литературы:

1. Подласый, И.П. *Педагогика. Новый курс: Учебник для вузов* / — М.: Владос, 2020.
2. Слостенин, В.А., Чижакова, Г.И. *Основы педагогики* / — М.: Академия, 2017.
3. Байбородова, Л.В. *Воспитательная работа в начальной школе* / — Ярославль: Академия развития, 2019.
4. Колесов, Д.В. *Гражданско-патриотическое воспитание школьников* /— СПб.: Питер, 2016.
5. Иванова, Н.М. *Методы патриотического воспитания младших школьников* /— М.: Учитель, 2021.
6. Приходько, Т.Г. *Формирование патриотических чувств у детей младшего школьного возраста* / Начальная школа, №3, 2020

СЕМЬЯ И ШКОЛА — СВЯЗУЮЩЕЕ ЗВЕНО ДЛЯ РЕБЁНКА

Мирзорахимов Ойбек Кахрамонович

Старший преподаватель ЧГПУ.

Иброхимджонова. С. А, Обиддинова. Х.З,

Тухтасинова. З. А.

студенты факультета

дошкольного и начального образования Ч Г П У.

Семья и школа — это два основных института социализации, оказывающих наибольшее влияние на становление личности ребёнка. Именно в семье ребёнок делает первые шаги в познании мира, формирует основы поведения, эмоционально-психологическую устойчивость, получает первые представления о морали, ценностях и правилах общения. Школа же продолжает начатый семьёй процесс воспитания, дополняя его систематическим обучением, расширением кругозора и развитием коммуникативных навыков.

Связь между семьёй и школой имеет важнейшее значение для гармоничного развития ребёнка. Их согласованное взаимодействие позволяет создать единую воспитательную среду, в которой ребёнок чувствует себя уверенно, получает необходимую поддержку и мотивацию к учёбе и самосовершенствованию. При наличии тесного контакта между педагогами и родителями можно своевременно выявить трудности, с которыми сталкивается ребёнок, и совместными усилиями найти пути их преодоления.

К сожалению, в современных условиях не всегда удаётся выстроить продуктивное взаимодействие между школой и семьёй. Причинами могут быть загруженность родителей, непонимание значимости сотрудничества, недостаток доверия между сторонами. Однако очевидно, что только при активном участии всех

заинтересованных сторон — учителей, родителей и самого ребёнка — можно достичь наилучших результатов в обучении и воспитании.

Анализ практических ситуаций и педагогических наблюдений подтверждает, что дети, чьи родители активно участвуют в школьной жизни, более успешно осваивают учебный материал, проявляют высокую мотивацию к обучению, демонстрируют устойчивое эмоциональное состояние и лучше адаптируются в коллективе.

Одним из ключевых результатов является понимание необходимости формирования единой воспитательной среды. Если взгляды родителей и педагогов совпадают, ребёнок не испытывает внутреннего конфликта между требованиями дома и школы. Это способствует формированию у него ответственности, дисциплины, уважения к старшим и уверенности в собственных силах. Кроме того, такие дети чаще проявляют инициативу, активнее участвуют во внеклассной деятельности и стремятся к самореализации. Также важно отметить, что налаженное взаимодействие между семьёй и школой способствует раннему выявлению и своевременному решению возникающих у ребёнка проблем — будь то учебные трудности, проблемы в общении или эмоциональные переживания. Совместные усилия педагогов и родителей позволяют выработать индивидуальный подход к каждому ребёнку, учитывая его особенности, потребности и интересы.

Тема взаимодействия семьи и школы широко освещена в научно-педагогической литературе. Многие исследователи подчёркивают значимость сотрудничества этих институтов в процессе воспитания и образования ребёнка. В работах Л.С. Выготского, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинского подчеркивается роль семьи как первичной социальной среды, формирующей личность, а также необходимость педагогической поддержки со стороны школы. Современные авторы, такие как И.Ю. Зимняя, Т.А. Маркова, Н.Е. Щуркова, рассматривают формы и методы взаимодействия семьи и образовательного учреждения, акцентируя внимание на партнёрстве, доверии и взаимной ответственности.

Литературный анализ показал, что успешное развитие ребёнка возможно только при условии согласованных действий семьи и школы. Эффективное взаимодействие основывается на регулярном общении, обмене информацией о достижениях и трудностях ребёнка, вовлечении родителей в учебно-воспитательный процесс. Анализ показал, что именно активное включение семьи в образовательный процесс положительно влияет на мотивацию ребёнка, его успеваемость и эмоциональное состояние.

Семья закладывает основу эмоционального и нравственного развития, а школа — продолжает и дополняет этот процесс через систематическое обучение и социализацию.

Проблема заключается в том, что не всегда родители и педагоги осознают необходимость сотрудничества и единства требований к ребёнку. В некоторых случаях наблюдается разрыв между домашним и школьным воспитанием, что может вызывать у ребёнка дезориентацию, стресс и снижение мотивации к обучению. Наиболее эффективные формы взаимодействия — это не только традиционные

родительские собрания, но и индивидуальные встречи, совместные школьные проекты, культурные и спортивные мероприятия с участием родителей. Такой подход помогает создать атмосферу доверия, способствует более глубокому пониманию ребёнка и укреплению связей между школой и семьёй. Важно отметить, что педагог должен не только информировать родителей о проблемах и успехах ребёнка, но и быть готовым к диалогу, уважать мнение семьи, учитывать её особенности. Со стороны родителей также требуется активная позиция и желание сотрудничать. Взаимная поддержка и понимание создают благоприятные условия для всестороннего развития ребёнка, повышения его уверенности и адаптации в социальной среде.

Таким образом, результатом эффективного взаимодействия семьи и школы становится создание благоприятной атмосферы для развития ребёнка. Повышается не только успеваемость, но и уровень воспитанности, формируются жизненные ценности и навыки, необходимые для успешной социализации. Всё это подтверждает, что семья и школа действительно являются взаимодополняющими и взаимоподдерживающими звеньями, играющими решающую роль в жизни ребёнка.

Тема «Семья и школа — связующее звено для ребёнка» подчёркивает важность сотрудничества двух главных социальных институтов в жизни ребёнка. Только в условиях согласованного воспитательного и образовательного воздействия возможно формирование гармонично развитой личности. Эффективное взаимодействие между родителями и педагогами способствует не только успешному обучению, но и социальной адаптации, укреплению нравственных и личностных качеств ребёнка. Таким образом, прочная связь между семьёй и школой является залогом благополучного будущего подрастающего поколения.

Список литературы:

- 1.Макаренко А.С. *Книга для родителей*. — М.: Просвещение, 1987.
- 2.Сухомлинский В.А. *Сердце отдаю детям*. — М.: Народное образование, 1981.
- 3.Зимняя И.А. *Психология обучения: Учебник для вузов*. — М.: Логос, 2001.
- 4.Щуркова Н.Е. *Педагогика: система, личность, воспитание*. — М.: Академия, 2004.
- 5.Маркова Т.А. *Как развить мотивацию к учению у школьников*. — М.: Просвещение, 1990.
- 6.Давыдов В.В. *Развивающее обучение: Теория, практика, проблемы*. — М.: Ин-т развивающего обучения, 1996.
- 7.Кон И.С. *Ребёнок и общество: Социальная психология детства*. — М.: Наука, 1988.
- 8.Кабушкин Н.И. *Семья и школа: взаимодействие в воспитательном процессе*. — Минск: Высшая школа, 2002.

TALABALARDA METAKOGNITIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDA ADAPTIV O‘QITISH TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MEXANIZMLARI

R.X.Nosirova

Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim metodikasi kafedrası dotsenti, (PhD)

XXI asrda ta‘lim tizimi innovatsion texnologiyalar asosida modernizatsiya qilinmoqda. Shu jarayonda o‘quvchılarda, xususan, talabalarda o‘z-o‘zini anglash, fikrlash jarayonini boshqarish va o‘z faoliyatini refleksiv tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirish muhim o‘rin tutadi. Bu jarayonning metodologik asosi sifatida **metakognitiv kompetensiya** tushunchasi markaziy o‘ringa chiqmoqda [2]. Metakognitiv kompetensiya — bu shaxsning o‘z fikrlash jarayonini nazorat qilish, baholash va uni takomillashtirishga qaratilgan bilish faoliyatidir. U o‘qitish jarayonida mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qilish va qaror qabul qilishga tayyorlikni ta‘minlaydi. Shu bois oliy ta‘lim tizimida metakognitiv kompetensiyani rivojlantirish uchun **adaptiv o‘qitish texnologiyalari** samarali mexanizm sifatida qaralmoqda [3].

1. Metakognitiv kompetensiyaning mazmuni va mohiyati

Metakognitiv kompetensiya shaxsning o‘quv jarayonini ongli ravishda boshqarish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Bu kompetensiya uch asosiy tarkibiy qismdan iborat:

Metakognitiv bilim – o‘quvchi o‘z bilish faoliyati va o‘qitish jarayoni haqida ma‘lumotga ega bo‘lishi.

Metakognitiv monitoring – o‘quv jarayonida o‘z bilim holatini kuzatish va baholash.

Metakognitiv regulyatsiya – o‘z o‘quv faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va tahlil qilish qobiliyati [4].

Metakognitiv kompetensiyani rivojlantirishning poydevori talabaning mustaqil fikrlash madaniyatini shakllantirishdan boshlanadi. Bu esa o‘z navbatida o‘quv jarayonini **moslashuvchan (adaptiv)** tarzda tashkil etishni talab etadi.

Adaptiv o‘qitish texnologiyalarining nazariy asoslari

Adaptiv o‘qitish texnologiyasi — bu o‘quv jarayonini har bir talabaning bilim darajasi, o‘rganish sur‘ati, ehtiyoji va psixologik xususiyatlariga moslashtirishga qaratilgan tizimdir. Ushbu yondashuvda o‘qituvchi o‘quv faoliyatining tashkilotchisi va reflektiv yo‘naltiruvchisi sifatida faoliyat yuritadi [1]. Adaptiv o‘qitishning nazariy asoslari J. Piaget, L.S. Vygotskiy, D. Kolb, J. Flavell kabi olimlarning bilish jarayonlari haqidagi tadqiqotlariga tayanadi. Ayniqsa, J. Flavellning “metacognition” konsepsiyasi o‘quvchi o‘z tafakkurini anglay oladigan va uni boshqaradigan faol subyekt sifatida qarash imkonini berdi [6].

Talabalarda metakognitiv kompetensiyani rivojlantirishda adaptiv o‘qitishning o‘rni

Oliy ta‘limda adaptiv o‘qitish talabalarning bilish faoliyatini individuallashtirish imkonini beradi. Bu jarayon quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

Diagnostic bosqich – talabalarning tayyorgarlik darajasi, o‘qish uslubi va motivatsiyasi aniqlanadi.

Moslashtirish bosqichi – o‘quv materiallari va topshiriqlar talabani kognitiv darajasiga moslashtiriladi.

Refleksiv baholash bosqichi – talaba o‘z o‘quv faoliyatini tahlil qiladi, xatolarni aniqlaydi va o‘z faoliyatini takomillashtiradi [6]. Bu bosqichlarda

metakognitiv ko‘nikmalar – rejalashtirish, nazorat, tahlil, baholash va refleksiya faol ishlatiladi. Shu tariqa adaptiv o‘qitish metakognitiv kompetensiyani rivojlantirish uchun tabiiy muhit yaratadi.

Adaptiv o‘qitish texnologiyalarining amaliy mexanizmlari

Talabalarda metakognitiv kompetensiyani rivojlantirishda quyidagi adaptiv texnologiyalar samarali hisoblanadi:

Elektron adaptiv platformalar (Moodle, Smart Learning, Coursera Adaptive) – talabaga mos topshiriqlarni avtomatik taqdim etish imkonini beradi.

Reflektiv kundaliklar – talaba har bir mashg‘ulotdan so‘ng o‘z o‘qish strategiyasini tahlil qiladi.

Adaptiv test tizimlari – o‘quvchi javoblariga ko‘ra savollar murakkabligi moslashadi.

O‘quv portfeli (e-portfolio) – talaba o‘z yutuqlarini kuzatib boradi va o‘z rivojlanish xaritasini shakllantiradi [7].

Bu mexanizmlar orqali o‘quv jarayonida shaxsiylashtirish, motivatsiya va o‘z-o‘zini nazorat qilish imkoniyati oshadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adaptiv o‘qitish texnologiyalari orqali metakognitiv kompetensiyani rivojlantirishning asosiy natijalari quyidagilardan iborat:

Talabalar o‘z bilish faoliyatini mustaqil rejalashtira oladi;

Reflektiv tahlil orqali o‘quv jarayonini optimallashtiradi;

O‘z bilimlarini nazorat qilish va baholash ko‘nikmasi shakllanadi;

Shaxsiy o‘rish va o‘zini anglash darajasi oshadi [8].

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, adaptiv texnologiyalar asosida o‘qitilgan talabalar an’anaviy metodlarda o‘qitilganlarga nisbatan yuqori kognitiv faollikka ega bo‘ladi.

Adaptiv o‘qitish texnologiyalari talabalarda metakognitiv kompetensiyani shakllantirishning eng samarali mexanizmlaridan biridir. U o‘quv jarayonini shaxsga yo‘naltiradi, refleksiya va o‘z-o‘zini baholash imkonini yaratadi. Natijada talabalar nafaqat bilim oladilar, balki o‘z fikrlash jarayonlarini ham boshqarishni o‘rganadilar.

Oliy ta’limda bunday yondashuvni keng joriy etish zamonaviy ta’lim sifatini oshirish, innovatsion fikrlovchi mutaxassislar tayyorlash va kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli ta’lim texnologiyalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4884-son qarori, 2020-yil.

2. Flavell, J.H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.

3. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
4. Schraw, G., & Dennison, R. S. (1994). Assessing metacognitive awareness. *Contemporary Educational Psychology*, 19(4), 460–475.
5. Anderson, T. (2008). *The Theory and Practice of Online Learning*. Athabasca University Press.
6. Jonassen, D.H. (2011). *Learning to Solve Problems: A Handbook for Designing Problem-Solving Learning Environments*. Routledge.
7. Бобожонов, А. (2023). Adaptiv o'qitish texnologiyalarining ta'lim samaradorligiga ta'siri. *Pedagogika va innovatsiyalar jurnali*, №4.
8. Имомова, Н. (2024). Metakognitiv kompetensiyani shakllantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni. *Ta'lim va taraqqiyot*, №2.

MAKTAB RAHBARLARINING BOSHQARUV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA SELF-MENEJMENTNING AHAMIYATI

G.I.Kudiyarova – mustaqil tadqiqotchi

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qoraqalpog'iston bo'limi Qoraqalpoq
gumanitar fanlar ilmiy tadqiqot instituti

Bugungi kunda samarali maktab rahbarligi nafaqat pedagogik bilim, balki yuksak darajada shaxsiy boshqaruv ko'nikmalarini talab qiladi. Self-menejment – rahbarning o'z vaqti, energiyasi, emotsiyasi va maqsadlarini maqsadli boshqarish qobiliyati bo'lib, boshqaruv faoliyatini muntazam yaxshilashga xizmat qiladi.

Self-menejment pedagogik jarayon sifatida rahbarning ijodiy tashabbuslarini rag'batlantirishga xizmat qiladi hamda maktab jamoasidagi hamkorlikda ishlash, faoliyat yuritish muhitini ham kuchaytiradi, shuningdek, istiqbolli qarorlar qabul qilish hamda manzilli harakatlanish orqali aniq natijalarga erishish uchun mas'uliyatni oshiradi. Bunda birinchi navbatda, rahbarlarning kasbiy faoliyatiga oid hamda shaxsiy hayotiga oid ishlarni samarali tashkil etishga mo'ljallangan bo'lib, maktab faoliyatini rivojlantirishda istiqbolli maqsadlarni aniq belgilash imkonini beradi.

Ilmiy-nazariy manbalarga nazar soladigan bo'lsak, self-menejment rahbarlarning o'z vaqtini hamda mavjud resurslarini samarali taqsimlay olishi, qiyinchilik holatlari yuzaga kelgan vaqtda stress holatlaridan chiqish ko'nikmalari, psixologik barqarorlikka erishishi, shuningdek ijobiy motivatsiyani saqlab qolish hamda uni oshirishga yordam beradi. Bu orqali rahbarlarning shaxsiy hamda kasbiy jihatdan intizomli, aniq maqsad va manzilga yo'naltirilgan va o'zining kasbiy faoliyatini tizimli ravishda rivojlantiruvchi shaxslar sifatida shakllanadi. Bu borada A.Abduqodirov ta'lim jarayoni boshqaruvida rahbarlarning shaxsiy jihatlarini rivojlantirishda menejmentning zamonaviy usullari sifatida o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarining ahamiyatini ta'kidlagan [1] bo'lsa, R.Jo'raev ta'lim muassasalari rahbarlari kasbiy faoliyatiga oid kompetensiyalarini shakllantirish va

rivojlanishda o'zini o'zi boshqarish muhim pedagogik shart sifatida namoyon bo'lishini ko'rsatadi [2].

Self-menejment bu – nafaqat shaxsiy samaradorlikni oshirish, balki jamoa va tashkilot darajasida ijobiy o'zgarishlarni boshlash vositasi. Maktab rahbarlari uchun u strategik vazifalarga e'tiborni kuchaytirib, kollektivni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Self-menejment yondashuvi asosidagi shaxsiy va kasbiy rivojlanish maktab rahbarlariga nafaqat shaxsiy samaradorlik, balki butun maktab ijtimoiy-pedagogik muhitini yaxshilash uchun asos yaratadi. Pedagogik jihatdan bu ta'lim mazmuni va uslubiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, yani rahbarning vaqt, energiya va diqqatni to'g'ri boshqarishi o'quv jarayonini rejalashtirish va innovatsion pedagogik yondashuvlarni amalga oshirishga imkoniyat beradi. Kasbiy jihatdan esa sistematik liderlik rahbarlarga strategik vazifalarga ko'proq e'tibor berish, loyihalarni amalga oshirishga erishishni osonlashtiradi.

Maktab rahbarlarining boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirishda Self-menejment muhim ahamiyatga ega. Yani self-menejment orqali rahbarlar o'z vazifalarida samaradorlikni oshirishga erishadi. Maqsadlarni belgilash va ularga erishish strategiyasini ishlab chiqib, faoliyatni samarali tashkil qilish imkoniga ega bo'ladi. Emotsional intellekt va stressni boshqarish qobiliyati shakllanadi, rahbarlarning ish muhitidagi stressni kamaytirishga yordam beradi. Bu esa jamoa bilan muvozanatli munosabatlar o'rnatishga olib keladi.

Self-menejment, rahbarlarga o'z shaxsiy rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratadi. Innovatsiyalar va yangiliklarga ochiqlikni ta'minlaydi, yangi g'oyalar va innovatsiyalarga ochiq bo'lishadi, bu esa maktabning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. SHu sababli, maktablarda self-menejmentni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish umumta'lim maktablari rahbarlarining kasbiy kompetensiyalarini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, umumta'lim maktablari rahbarlarining boshqaruv salohiyatini globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida munosib rivojlantirishda self-menejment yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Self-menejment yondashuvi asosida umumta'lim maktablari rahbarlari kasbiy faoliyatini va shaxsiy jihatlarni tizimli ravishda tashkil etish, o'zining imkoniyatlaridan oqilona foydalanish hamda innovatsion g'oyalarni kasbiy faoliyati doirasida tatbiq etish shuningdek, maktab jamoasini samarali ish faoliyatini tashkil etish yo'lida birlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. SHuning uchun rahbar kadrlarning boshqaruv salohiyatini rivojlantirishda shaxsiy jihatdan samaradorlik darajasini oshirish, kasbiy faoliyatga oid kompetensiyalarni rivojlantirish, raqamli va avtomatik boshqaruvni yo'lga qo'yish, kasbiy faoliyatini tahlil qilish va zaruriy xulosalar chiqarishni yo'lga qo'yish, zamonaviy globallashtirish va raqamli transformatsiyalashgan muhitga mos boshqaruv modellarini tatbiq etish hamda rahbarlarning shaxsiy hayotga oid va kasbiy faoliyatiga oid yutuqlarini har tomonlama rag'batlantirish tizimini takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar

1. Abduqodirov A. Ta'lim jarayonini boshqarishda zamonaviy yondashuvlar. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2015.

2. Jo'raev R. Ta'lim muassasalari rahbarlarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish.
– Toshkent: «O'qituvchi», 2018.

TALABALAR BILAN MULOQOTDA OLIY TA'LIM PEDAGOGINING NUTQ ETIKASI

Ziyadullayeva Dilafrō'z Narzulla qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti maktabgacha va boshlang'ich
ta'lim fakulteti o'qituvchisi

E-mail: ziyadullayevadilafroz@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0009-0005-8236-5226>

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari davrida oliy ta'lim tizimida pedagogik muloqot madaniyati, xususan, pedagogning nutq etikasi alohida e'tibor talab qiladi. Nutq — bu nafaqat bilim uzatish vositasi, balki insoniy munosabatlarni shakllantiruvchi, talabalar ongiga ta'sir ko'rsatuvchi kuchli vositadir. To'liq mukammal shakllangan talab darajasidagi nutq texnikasi o'qituvchining umumiy nutqiy madaniyatining eng muhim uzvi, ta'bir joiz bo'lsa, tamallaridandir.[1;183] Ayniqsa, oliy ta'limda pedagogning nutqi nafaqat mazmunan, balki axloqiy mezonlarga mos bo'lishi, talabani qadrlash, hurmat qilish, e'tiroz bildirganda ham etika doirasidan chiqmaslik bilan belgilanadi. Shu sababli, pedagogik nutq etikasi masalasi zamonaviy ta'limning asosiy ustunlaridan biri hisoblanadi.

Nutq so'zlovchi yoki yozuvchi tomonidan shakllantirilgan matnning tashqi ko'rinishi bo'lib, u faqatgina lisoniy hodisa sanalmasdan, balki ham ruhiyat, ham nafosat hodisasi hisoblanadi.[2;30]

Oliy ta'lim pedagogi nutqining o'ziga xos xususiyatlari Oliy ta'lim muassasalarida pedagogning nutqi ilmiylik, aniqlik, ravonlik, ehtiyotkorlik, hurmat va samimiyat kabi mezonlarga asoslanadi. Pedagog har qanday mavzuni talaba uchun tushunarli, qiziqarli va hayotiy misollar bilan boyitilgan tarzda bayon etishi kerak. Nutqda haddan ziyod rasmiylik yoki do'q-po'pisa uslubidan voz kechib, ochiq va demokratik muloqot uslubi afzal hisoblanadi.

Talabalar bilan muloqotda etik me'yorlar Pedagogik muloqotda etik me'yorlarga rioya qilish ta'lim samaradorligining muhim omillaridan biridir. Bu me'yorlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Talabalar fikrini inobatga olish;

Uning fikrini tinglash va qadrlash;

So'z tanlashda ehtiyotkor bo'lish;

Tanqidni muloyimlik bilan, ijobiy ruhda bayon etish;

O'zaro ishonch va hamkorlik muhitini yaratish.

Pedagogning har bir soʻzi talabada oʻziga ishonch, qiziqish va ijobiy ruh uygʻotmogʻi lozim. Nutq etikasi buzilishining salbiy oqibatlari Pedagogik muloqotda etik meʼyorlarga amal qilinmasligi bir qator salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Jumladan:

Talabaning oʻqishga nisbatan motivatsiyasi pasayadi;

Pedagog obroʻsi va ishonchliligi yoʻqoladi;

Muloqotda tushunmovchilik, qarama-qarshiliklar yuzaga keladi;

Taʼlim muhitida salbiy psixologik fon vujudga keladi. Shu sababli, pedagog doimo oʻz nutqini nazoratda tutishi, har bir iborani masʼuliyat bilan qoʻllashi zarur.

Zamonaviy taʼlim muhitida nutq etikasi boʻyicha tavsiyalar

Har bir talabaning shaxsiyati va qadr-qimmatini inobatga olish;

Muloqotda neytral va ijobiy til birikmalaridan foydalanish;

Koʻproq ragʻbatlantiruvchi, ruhlantiruvchi soʻzlardan foydalanish;

Muloqotda interaktiv va ochiqlik prinsiplariga amal qilish;

Pedagog nutqini doimiy ravishda tahlil qilish va rivojlantirish.

Tahlillar shuni koʻrsatadiki, talaba shaxsining rivojlanishida pedagogning muloyim, ravon va etik meʼyorlarga mos nutqi ijobiy psixologik muhitni yaratishga xizmat qiladi. Bunday nutq shakllanishida pedagogning til madaniyati, emotsional intelligentsiyasi, kommunikativ saviyasi va professionallik darajasi asosiy oʻrin tutadi.

Shu boisdan oliy taʼlim tizimida pedagoglarning nutq etikasi boʻyicha maxsus treninglar, amaliy mashgʻulotlar, til va muloqot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan kurslarni yoʻlga qoʻyish muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalar bilan doʻstona, samimiy, ammo professional va meʼyoriy asosdagi muloqotni shakllantirish, pedagogik jarayonning sifat koʻrsatkichlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Oliy taʼlimda pedagogik faoliyat muvaffaqiyati koʻp jihatdan pedagogning nutq madaniyati va etik meʼyorlarga amal qilishi bilan belgilanadi. Talabalar bilan samimiy, hurmatli va ijobiy ruhdagi muloqot oʻquv jarayonining samaradorligini oshiradi. Shunday ekan, har bir pedagog nutq etikasi tamoyillariga amal qilgan holda, oʻz bilimini nafaqat mazmunan, balki madaniyatli va tarbiyaviy shaklda yetkazishga intilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mahmudov.N.Oʻqituvchi nutq madaniyati.T.:2007.

2.Rasulov R, Husanov N, Moʻydinov.Nutq mahorati.T.:2006.

3.Moʻminov S.Oʻzbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari. Filol. fanlari d-ri. dis. avtoref. Toshkent-2000; 30-31 b

TIL VA TAFAKKUR MUNOSABATI

Ziyadullayeva Dilafro'z Narzullayevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim

nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi.

Jangaboyeva Guljahon, SharipovaSevara, Xo'jamurodovaBahor

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim

yo'nalishi 2-kurs 24/8-guruh talabalari

Til va tafakkur masalasi qadimdan falsafa va tilshunoslikning markaziy mavzularidan biri bo'lib kelgan. Bu ikki hodisa bir-biridan ajralmas bo'lsa-da, mutlaqo bir xil tushuncha emas. Tafakkur — bu insonning ongli ravishda voqelikni aks ettirish va bilish qobiliyati bo'lsa, til — bu tafakkurni moddiy shaklga soluvchi, jamiyatda uni ifodalash va tarqatish vositasidir. Til tafakkursiz mavjud bo'lolmaydi, chunki til mazmunini tafakkur belgilaydi. Shu bilan birga, tafakkur ham til orqali namoyon bo'ladi. Masalan, inson o'z fikrini ifodalash uchun so'zlarga murojaat qiladi, so'z esa til birliklari tizimining bir qismi hisoblanadi. Bu fikrni mashhur faylasuf V. fon Gumboldt quyidagicha izohlagan: *“Til – bu millat ruhining ifodasi”*. Demak, milliy tafakkur ham o'ziga xos tarzda milliy til orqali shakllanadi va namoyon bo'ladi. Tafakkurning moddiy qobig'I tildir. Shunday ekan til bilan tafakkurni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Lekin ayrim tilshunoslar, xususan, N.Ya.Marrtil bilan tafakkumi ajratib qo'ydi. U shunday yozadi: «Bo'lajak Itabiiy materiyadan xoli bo'lgan, texnikada o'sib borayotgan tafakkurdir». Bunda, albatta, tilning tafakkurdan ajratib qo'yilganligi ko'rinib turibdi. Go'yo kishilar kelajakda o'z qobig'idan xoli bo'lgan tafakkur bilan ish ko'raverish⁷⁸. Albatta, bu fikrlar bundan 70-80 yil muqaddam aytilgan. Bizningcha, N .Ya.Marr texnika taraqqiyotini o'z qarashlariga ko'ra baholagan bo'lishi mumkin. Lekin bugungi axborot texnologiyalari o'ta taraqqiyotgan davrda ham til bilan tafakkur bir-biridan aloqasini aksincha, yanada yaqin munosabatda bo'lmoqda. Til va tafakkur reallikni bilish, boshqa insonlar bilan munosabatda bo'lish, obyektiv reallikka ta'sir ko'rsatish, har birishni oldindan o'ylab, ongli ravishda amalga oshirish kabilarda ko'rinuvchi, umuman, inson faoliyatining ongli, maqsadga muvofiqligini ta'minlovchi insongagina xos bo'lgan tarixiy muhim xislatdir. Lekin amalda, hayotda, tarixiy jarayonda til va tafakkur har doim o'zaro ajralmas bo'lsa-da, ularni turli fanlar alohida o'rganadi. Masalan, tafakkur formalarini mantiq fani o'rgansa, til kategoriyalarini tilshunoslik fanlari tadqiq etadi. Talakkur umuminsoniy bo'lsa, til, uning qonun-qoidalari milliy xarakterga ega. Dunyodagi tillar juda ko'p qonun-qoidalariga ko'ra bir-biridan farq qiladilar. Tafakkur shakllari, tamoyillari esa, insonlarning millati, irqi, davridan qat'iynazar, hammada bir xildir.⁷⁹Til va tafakkur munosabati haqida turli davrlarda turlicha fikrlar ilgari surilgan. Qadimgi yunon faylasuflari Platon va Aristotel tilde fikr aks etishini ta'kidlaganlar. XVII asr faylasufi R. Dekart esa tafakkurni insonning asosiy belgisi deb atab, tilni uning tashqi

⁷⁸Sodiqov A. vaboshq. Tilshunoslikkakirish. — Toshkent: O'qituvchi, 1981

⁷⁹XayrullayevM., Haqberdiyev M. Mantiq. —Toshkent: O'qituvchi, 1993.

ko‘rinishi sifatida baholagan. XX asrda L. S. Vygotskiy til va tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqur tadqiq etib, *“fikr so‘zda tug‘iladi”* degan mashhur nazariyasini ilgari surdi. Tilning leksik, Grammatik va frazeologik qatlamlari tafakkurning turli shakllarini ifodalash imkonini beradi. Masalan, o‘zbek tilidagi “oq yo‘l”, “ko‘ngli tog‘dek”, “dilini ochmoq” kabi frazeologik birliklar insonning ma‘naviy olami va milliy tafakkurini aks ettiradi. Grammatik vositalar esa tafakkurning mantiqiy tartibini ifodalashga xizmat qiladi: shart, sabab, natija, izoh kabi bog‘lovchi vositalar fikrning mantiqiy izchilligini ko‘rsatadi. Har bir millat o‘z tilida dunyoni o‘ziga xos tarzda tasvirlaydi. Masalan, o‘zbek xalqida tabiat hodisalari, mehnat va turmush tarziga oid so‘zlar ko‘pligi xalq tafakkurining qishloq xo‘jaligi va dehqonchilik bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. Ingliz tilida esa dengizchilik va savdo-sotiqqa oid so‘zlar ko‘pligi ingliz xalqi tafakkurining tarixiy shakllanishini aks ettiradi. Respublikamizda so‘nggi yillarda qabul qilingan «Davlat tili haqida», «Ta‘lim to‘g‘risida»gi qonunlar, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» va boshqa juda ko‘plab hujjatlarda ma‘naviy-ma‘rifiy tarbiya, til masalalariga alohida e‘tibor berilgan. Fikrni o‘z ona tilida mustaqil, ravon, go‘zal va lo‘nda ifoda etish uchun odamda nutqiy madaniyat yetarli darajada shakllanishi kerak, bu siz, zotan, ona tiliga sohiblik degan tushuncha ham ma‘noga ega emas. Chunki nutq madaniyati tildan bimalol va maqsadga o‘ta muvofiq tarzda foydalana olishni ta‘minlaydigan ko‘nikma, malaka va bilimlarning jami demakdir. Inson tafakkurining mahsuli yoki fikrni so‘z orqali ifodalash qobiliyati, mahorati sanalgan nutqning madaniyligini ta‘min etuvchi to‘g‘rilik, aniqlik, mantiqiylik, ifodalilik, rang-baranglik, soflik kabi bir qancha sifatlar mavjud. Ana shu kommunikativ sifatiarning barchasini o‘zida mujassamlashtirgan nutq madaniy hisoblanadi⁸⁰. Til va tafakkur o‘z birliklarining ahamiyati va qurilishi nuqtayi nazaridan farqlanadi. Tafakkurning maqsadi yangi bilimlarni olish va ularni sistemalashtirishdan iborat bo‘lsa, til fikrni shakllantiradi, mustahkamlaydi va uni boshqa obyektga yetkazadi. Boshqacha aytganda, biz bilish va tushunish uchun fikrlaymiz, fikrimizni, istak va hissiyotlarimizni ifodalash uchun esa gapiramiz. Tilning asosini uning Grammatik qurilishi, so‘z yasash va gap tuzish qoidalari tashkil etib, ular fikrni aniq ifodalash ham da tushunarli tarzda yetkazishga xizmat qiladi. Bir so‘z bilan aytganda, fikr tilde so‘zlar vositasida shakllanadi. Ongimizda shakllanadigan har qanday fikrning mohiyati, mazmunini tashkil etuvchi idrok yoki tasavvur faqat so‘zlar vositasidagina voqelanadi. Demak, inson tafakkurining mahsuli til orqali namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, til va tafakkur bir-birini taqozo etuvchi, uzviy bog‘liq hodisalardir. Til tafakkurni ifoda etadi va uni jamiyatga yetkazadi, tafakkur esa tilning mazmunini belgilaydi. Milliy tafakkur milliy til orqali shakllanadi va til boyligining o‘sishi bevosita tafakkurning taraqqiyotini ta‘minlaydi. Shu bois tilshunoslik va falsafada til va tafakkur masalasini chuqur o‘rganish ilm-fan va madaniyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Sodiqov A. vaboshq. Tilshunoslikka kirish. — Toshkent: O‘qituvchi, 1981

⁸⁰(Mahmudov N. M a‘rifatmanzillari. - Toshkent: M a‘naviyat, 1999).

2. Xayrullayev M., Haqberdiyev M. Mantiq. —Toshkent: O'qituvchi, 1993.
3. Mahmudov N. M a'rifat manzillari. - Toshkent: M a'naviyat, 1999
4. Tilshunoslik asoslari, IBROHIM YO'LDOSHEV O'LMAS SHARIPOVA.- TOSHKENT «iqtisod—moliya» 2007
5. <https://uz.wikipedia.org>

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF “TARBIYA” DARSLARIDA O'QUVCHILARNING INSONPARVARLIK FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH METODI, SHAKL VA VOSITALARI

Avazxonov Shohnazar Gulnazarzoda

“CHDPU” Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
kafedrası o'qituvchisi

Axunova Diyora

“CHDPU” Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
kafedrası o'qituvchisi

O'quvchilar hayotida maktabgacha ta'limdan so'ng maktabning dastlabki davrlari muhim o'rin tutadi. Shuning uchun boshlang'ich ta'lim davri o'quvchi yoshlar uchun ta'lim jarayonidagi eng mas'uliyatli davr hisoblanadi. Bu paytda o'quvchilarning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllana boradi va tafakkur qilish malakasi ham kegayadi.

Bu davrga keib bolaning zehni o'stirishga qaratilgan har bir mashg'ulot bola aqlining ortib borishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham bu davrda, avvalo, o'qituvchi ta'lim jarayonlarini qiziqarli, ta'sirli qilib tashkil etishga, o'quvchilarga motivatsiya hosil qilish va uni rivojlantirishga e'tibor berishi lozim. Chunki bu davrga kelib bolalarning o'yin faoliyatidan aqliy rivojlanish faoliyatiga, ya'ni o'quv faoliyatiga o'tganligi bilan izohlanadi.

O'quvchilarning o'quv faoliyatini rivojlantirishda turli-xil o'yinlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar o'yin orqali o'z bilimlarini takomillashtiradilar va uni chuqur o'zlashtiradilar. Ta'im jarayonida qo'llaniladigan didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir. Didaktik o'yinlar ta'im sifati samaradorligini oshiradi, ta'im jarayonida o'quvchilar faolligini, o'qish motivlarini rivojlantiradi. O'qish motivlari ta'lim-tarbiya jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ham muhim o'rin egallaydi.

Didaktik o'yinlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida ta'limning samarali borishiga o'quvchilarning o'quv va bilish faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarishga ham katta yordam beradi, ya'ni didaktik o'yinlar orqali nazariy bilimlar ham oson egallanadi, o'quvchilarning bilim olishga qiziqishlari ortadi.

Didaktik o'yinlar nafaqat boshlang'ich sinflarda, balki yuqori sinflarda ham o'quvchilarning bilimga bo'lgan ishtiyoqlari rivojiga katta turtki bo'lishi mumkin. Ayniqsa, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarning kengroq bilish imkoniyatlarini oshirishga bunday pedagogik o'yinlar samarali ta'sir ko'satadi.

Hozirgi kunga kelib, pedagogik texnologiyalar asosida ta'limni tashkil etishga juda katta e'tibor berilmoqda.

Pedagogik texnologiya o'quvchilar qobiliyati, imkoniyati va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ta'lim shakllarini amalga oshirish uchun ko'zlangan natijaga erishishda eng qulay yo'l va usullarni tanlash va ishlab chiqish mahorati hisoblanadi. Haqiqatdan ham pedagogik texnologiya ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradi, o'quvchi yoshlarning mustaqil va erkin fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni yanada oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Shuning uchun ham ta'lim-tarbiya ishiga texnologik yondashuv katta ahamiyatga ega.

Ta'lim-tarbiya ishiga texnologik yondashuv:

a) ta'lim jarayoni maqsadini aniq belgilash;
b) o'qish-o'qitish jarayonini uzviy bog'liq bosqichlar, farazalar, amallarga ajratish, bo'lish;

v) ta'lim jarayonida mo'ljallangan natijaga erishish uchun qilinadigan harakatlarni muvofiqlashtirish, ketma-ket va bosqichma-bosqich amalga oshirish;

g) loyihalashtirilgan ishlar, amallarning barchasini bir xil bajarishni nazarda tutadi.

Pedagogik texnologiyada ta'lim jarayonining maqsadini belgilashi muhim bo'lib, u rejalashtirilgan natijalarni amalga oshirishi lozim. Shuning uchun ham o'qituvchilar dars jarayonida maqsadni aniq belgilashga alohida e'tibor qaratishlari kerak. Shunday qilib, belgilangan maqsad asosida o'tkaziladigan didaktik jarayonning aniq loyihasi ishlab chiqilsa, uni amalga oshirish oson kechadi.

Didaktik o'yinlarning samarali o'tishida motivlar ham muhim o'rin tutadi.

Motiv o'quvchilarni biror ish-harakatni bajarishga undovchi da'vat, turtki hisoblanadi. Shunday ekan, o'qituvchilar bolada o'qish motivlarini hosil qilishga intilishlari va uni o'stirishlari lozim. Motivlar o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarni oson egallashlariga xizmat qiladi.

Bugungi kun pedagoglari bundan mohirlik bilan foydalanishlari va o'quvchilarga beriladigan mustaqil ishlar tizimini ishlab chiqishlari foydadan xoli bo'lmaydi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining har bir darsni tashkil etish uchun turli didaktik o'yinlardan foydalanishlari juda yaxshi samara beradi.

Chunki 7-8 yoshli bolalarning hayotida maktab davri ancha murakkab davr bo'lib, o'quvchilarning oldida juda jiddiy sinov turadi. Bola yangi hayot – maktab hayotiga kirib boradi. Endi ular yangi jamoaning a'zosi ekanligini his etishga, tartib-intizomga bo'ysunishga, yangi rejimga ko'nikishga majbur bo'ladi. Bola yosh bo'lishiga qaramay, endi uning maktabda o'qish, uy vazifalarini bajarish, murakkab materiallarni o'rganish kabi zarur yumushlari ortib boradi. Motiv o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. Uni o'quvchilar yoshiga va psixologik xususiyatlariga mos didaktik o'yinlar va mustaqil ishlar vositasida amalga oshirish mumkin.

Ayniqsa, o'qituvchilar boshlang'ich ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darslarni qiziqarli va samarali olib borish natijasida o'quvchilarni darsga jalb qilish oson bo'ladi. Shunday darslarda bolalar diqqati to'liq qaratiladi, xotirasi ham

yaxshi ishlaydi. Motivlar o'quvchi yoshlarning bilimlarini chuqur egallashlariga yordam beradi. Shuning uchun bo'lsa kerak boshlang'ich sinf o'qituvchilari ta'lim jarayonini qiziqarli motivlar asosida tashkil etishga e'tibor qaratishlari kerak.

“Pedagogik texnologiya” tushunchasining vujudga kelishi, talim va tarbiyaning ilk tashkiliy va metodik shakllarining vujudga kelishi bilan bog'liq. Masalan, “Individual” ta'lim o'quv-tarbiya jarayonining eng qadimiy tashkiliy shakli bo'lib, u dastavval qadimgi Yunonistonda paydo bo'lgan edi. O'qituvchi bir o'quvchi bilan ishlab, ta'limni bevosita tashkil etgan, boshqargan, nazorat qilgan. O'qituvchi matnlarni o'qib bergan yoki bolalarga o'qitib, so'zab berisni buyurgan. Qoida va ta'riflarni yodlash, jismoniy mashqlarni bajarish musiqa asboblari u yoki bu kuyni ijro etish yo'llari bilan bolalar hayot, san'at, notiqlik, jismoniy madaniyatga oid bilimlarni o'rganganlar.

Keyinchalik individual ta'lim o'rnini guruhlar asosida o'qitish egallagan. O'rta asrlarga kelib qoidalarni yodlash, bir xil tipdagi mashqlarni bajarish, og'zaki savol-javob, yuqori pog'onalarda esa ma'ruza, munozara ta'limning yetakchi usullariga aylana boshlagan. Bu holat asta-sekin sinf-dars sistemasini keltirib chiqarib, yangi texnologiyalarning kelib chiqishiga zamin hozirlagan.

XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida xorijiy mamalakatlarda ko'plab pedagogik nazariyalar vujudga keldi. Ularning ayrimlari ta'lim-tarbiya tizimini yaxshilashga, o'quvchilar faolligini oshirishga qaratilgan edi.

Shu davrlarda «Yangi maktablar» degan pedagogik oqim paydo bo'lib, uning asoschisi fransuz pedagogi E.Demolen edi. Bunday maktablar Angliya, AQSh, Fransiya, Belgiya, Shvetsariya kabi ko'plab davlatlarda ochildi. Jenevada «Yangi maktablarning xalqaro birlashmasi» tuzildi va unda yangi maktablarga qo'yilgan talablar belgilab berildi. Bu maktablar xususiy bo'lib, unda haq to'lashga qodir kishilarning bolalarigina o'qitilgan. Yangi maktablarda ish yaxshi yo'lga qo'yilgan, to'liq jihozlangan kabinet va laboratoriyalar tashkil etilgan, «erkin va faol» metodlar qo'llanilgan. O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish faoliyati jarayoni ham qo'llanilgan.

Maktablarning amaliy pedagogik laboratoriyasi bo'lib, bolalarning miyasini yodlab olingan bilimlar bilan to'ldirish orqali ta'lim berish o'rniga, ularning fikrlash qobiliyatini umumiy o'stirish yo'li bilan ta'lim berishga harakat qilingan. O'quvchilarga qanday qilib kuzatish, gipotezalar topishni, o'z taxminlarini tekshirib ko'rishni o'rgatganlar. Bunday maktablarda o'qitish faktlarga va tajribaga tayanishga, bolalarning tashabbuskorligi va mustaqilligini tarbiyalashga asoslangan edi.

XIX asr oxirlarida Germaniyada pedagog Vilgelm Avgust Lay (1862-1926) «ish-harakat pedagogikasi»ga asos soldi. Uning g'oyalarida ham o'ziga xos ijobiy tomonlar, yangiliklar bor edi. Lay pedagogik jarayonda ifodalash, tasvirlashga katta ahamiyat berdi, chunki uning fikricha, mana shunday ifodalash yoki tasvirlash jarayonida o'quvchilar o'z faolliklarini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar, harakat qiladilar.

Uning fikricha, tasvirlashning har qanday turlari: rasm solish, loy va plastilindan buyumlar yasash, har xil narsalarning modelini yasash, chizmachilik, dramatizatsiya, ashula, musiqa, raqslar shuningdek, o'simlik hamda hayvonlarni parvarish qilish tajribalarini o'tkazish, og'zaki va yozma ishlar va shu kabilar ta'lim jarayonidagi «ifodalash»

vositalaridir. Lay fikricha, hamma darslar ana shu qoidalar asosiga qurilishi lozim. Ushbu fikrlardan kelib chiqib, bizningcha:

- mavzuning barcha o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirilishiga erishish;
- o‘quvchilarning ravon va to‘g‘ri, ongli va ifodali o‘qishining takomillashuviga erishish;
- mashg‘ulotga o‘quvchilarning faol qatnashuviga erishish;
- ularning o‘qish motivlarini qo‘zg‘ash va qiziqtirish, o‘quvchilarni faollashtirish yo‘llarini belgilash va qo‘yilgan maqsadga to‘liq erishish;
- pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirish va boshlang‘ich ta’limda uni qo‘llash yo‘llarini izlash va takomillashtirish, o‘z ustida ishlash;
- boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish motivlarini o‘stirish ustida ishlash;
- darsni hayotiy tajribalar bilan bog‘lash lozim.

Albatta, buning oqibatida o‘quvchi to‘g‘ri, ongli va ifodali o‘qishga o‘rganadi. Turli mashqlar vositasida tez o‘qish malakalari takomillashadi. Vatan haqidagi tushunchalari kengayadi, Vatanga muhabbat shakllanadi, Vatandan g‘ururlanish, ya’ni milliy g‘umr shakllanishiga asos yaraladi. Matn bilan mustaqil ishlashga o‘rganadi. O‘z fikrini erkin bayon etishga, o‘rganilganlar asosida hikoya, maqol, hikmatli so‘zlar, tez aytishlarni o‘rganadi. Sinfdoshlari fikrini ma’qullash yoki yangi fikrlarni aytishga ham o‘rganadi.

Darsni tashkil etish:

Birinchidan, o‘qituvchi o‘quvchilarga darsga qiziqish uyg‘otishi zarur. Ya’ni, **Motiv hosil qilish**: Buni darsning o‘tgan darsni mustahkamlash qismida va yangi darsni o‘tishga tayyorgarlik qismida, butun dars davomida ham amalga oshiriladi. O‘quvchilarda motiv hosil qilishda turli didaktik o‘yinlar, topshiriqlar, musobaqalar va boshqa ish usullaridan foydalaniladi.

Masalan, matnni o‘qishga tayyorgarlik: yozuvchi haqida ma’lumot beriladi. Matn mazmuni haqida tushuntirilib, o‘quvchilarning matnga qiziqishlari oshiriladi. Ba’zan matn mazmuni haqida gap boshlab, qolganini kitobdan o‘qib, o‘rganamiz, deb, o‘qituvchi bolalarning matnga qiziqishini oshiradi. Tarbiyaviy ta’sirini kuchaytiradi.

Matnni o‘qish va mazmunini so‘zlash. Bunda o‘qituvchi matnni o‘zi o‘qib beradi va mazmunini tushuntiradi yoki bu ishni tashkil etishda o‘quvchilar faoliyatidan ham foydalanishi mumkin.

Lug‘at ustida ishlash. Notanish so‘zlarga izoh berilib, o‘quvchilarning so‘z boyliklari oshiriladi (bunda ko‘proq o‘quvchilar faoliyatini ishga solish lozim), dunyoqarashlarining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatiladi.

Topshiriq bilan o‘qish. O‘qituvchi o‘quvchilarning o‘qish malakalarini rivojlantirish, o‘qiganini tushunib olishga o‘rgatish uchun turli mashq va usullardan foydalanadi. Matn mantiqiy qismlarga bo‘linib, har bir qismining mazmunini so‘zlash topshirig‘i, qismlarga alohida sarlavha topish, reja tuzish kabi topshiriqlar berilishi mumkin. Bu o‘quvchilar dunyoqarashlarining rivojlanishi, mantiqiy fikrlashga o‘rganishiga yordam beradi.

Matn mazmuni ustida ishlash. O‘quvchilar matn mazmunini so‘zlab berishlari yoki turli didaktik o‘yinlar vositasida mazmunni o‘zlashtirishi mumkin.

Masalan, **«Davom ettir» o'yini:** O'qituvchi matn mazmunini hikoya qilishni boshlaydi, bir o'quvchi uni davom ettiradi. Shu taxlitda barcha o'quvchilarni matn hikoyasiga qatnashtirish mumkin.

«Zanjir» o'yini: matndagi bir necha so'zlar vositasida bu o'yinni o'ynash mumkin. O'qituvchi bir so'z aytadi, so'zning tugagan harfidan boshlanadigan so'zni bir o'quvchi aytadi, shu taxlitda hamma o'quvchilarni o'yinga qatnashtirish mumkin.

«Tez javob» o'yini: O'qituvchi yoki boshlovchi o'quvchilar qatori oralab yurib, o'quvchilardan birini turg'izadi va biror darslikda keltirilgan hikoya nomini aytadi. O'quvchi shu hikoyaga kiruvchi qahramonlarni topib aytishi lozim. Javob uchgacha sanaguncha aytilishi kerak. Javob berolmagan o'quvchi o'yindan chiqadi. O'yin toki bir o'quvchi qolguncha davom ettiriladi. Bunday o'yin davomida o'quvchilarda hozirjavoblik, mustaqil fikrlash malakasi rivojlanib, atrof-muhitni sinchkovlik bilan kuzatishga o'rganadi, atrofdagi sodir bo'ladigan voqea va hodisalarga qiziqishi ortadi.

Shu kabi metod va usullardan foydalanish orqali o'qituvchi o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantiradi va ularning dunyoqarashlari rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi, o'quvchilarda topqirlik, chaqqonlik, bilimdonlik kabi sifatlarni rivojlantiradi, xulqiga ta'sir ko'rsatadi.

Agar tekshirish davomida dars maqsadiga erishilgan bo'lsa, demak dars texnologiyasi to'g'ri ishlangan va uni takomillashtirish mumkin. Agar maqsadga erishilganlik darajasi past bo'lsa, demak loyihani korrekktirovka qilish (o'zgartirishlar kiritish) kerak. O'qituvchi qayerda xato qilganini bilib, xatolarini tuzatadi.

Bu dars yangi bilim berish darsining algoritmi bo'lib, uni boshqacha tarzda ham tashkil qilish mumkin.

Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, o'qituvchi tomonidan o'quvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda bahs, munozara, aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, tadqiqot rolli o'yinlar metodlarini qo'llash, rang-barang qiziqtiruvchi misollarning keltirilishi, o'quvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash, rang-barang baholash usullaridan foydalanish, ta'lim vositalaridan o'rinli foydalanish talab etiladi.

O'zbek xalqining ulug' allomalaridan biri Abu Rayhon Beruniy asarlarida yosh avlodga bilim berishning turli yo'llari va vositalari haqida tushunchalar berilgan bo'lib, ularni mustaqil fikrlaydigan, yangilik yarata oladigan qilib tarbiyalash xususida to'xtalib o'tgan. «Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar» asarida Beruniy sxolastik metodlardan voz kechish, dars samaradorligini oshirish yo'llarini izlash bolalarning xotirasini rivojlantirishga, fikrlashga o'rgatishini ta'kidlab o'tgan. «Maqsad gapni cho'zish emas, balki o'quvchini zeriktirmaslik, chunki doimo bir xil narsaga qarayverish malollik va sabrsizlikka olib keladi. O'quvchi fandan-fanga o'tib tursa, turli bog'larda yurganga o'xshaydi. Birini ko'rib ulgurmasdan boshqasi boshlanadi va u kishi har bir narsada o'ziga

yarasha lazzat bor deyilganidek ularni ko‘rishga qiziqadi va ko‘zdan kechirishni istaydi. Bir xil narsa charchatadi, xotiraga malol keltiradi»⁸¹⁵.

Ta’lim berish o‘qituvchidan izlanishni, pedagogik mahoratni talab qiladi. Ilmiy salohiyatga boy bo‘lgan ustozgina mavzuni pedagogik texnologiyalardan, metod va shakllardan foydalangan holda o‘quvchilarga mahorat bilan yetkazib beradi. Mavzuning maqsadiga qarab, ta’lim metodlarini tanlay biladi, kerakli vositalardan o‘z o‘rnida foydalanadi.

O‘quv informatsiyasini so‘z orqali uzatish va axborotni eshitish orqali qabul qilish metodlariga nimalar kiradi va ularga qanday talablar qo‘yiladi?

Tarbiya darslarini o‘qitishda o‘qitishning og‘zaki metodlaridan foydalansa ham maqsadga muvofiq bo‘ladi.

- a) o‘qituvchining hikoyasi;
- b) suhbat;
- v) maktab ma’ruzasiga bo‘linadi.

Hikoya usuli boshlang‘ich sinflarda ko‘p qo‘llaniladi Ta’lim mazmuni o‘quvchiga qisman tanish bo‘lsa, suhbat usuli qo‘llaniladi. Og‘zaki bayon qilish usulida har ikkala faoliyat o‘qituvchining bayon qilishi va o‘quvchilarning shu bayon qilingan bilimlarni diqqat bilan tinglab, ongli va mustahkam o‘zlashtirishlari birligiga amal qiladi.

Hikoya maktab ta’lim tizimida eng ko‘p qo‘llanadigan usul bo‘lib, u hamma sinflarda barcha fanlarni o‘qitishda, maktab ta’limining hamma bosqichlarida qo‘llaniladi. Boshlang‘ich sinflarda bu ancha qisqa va aniq bo‘ladi, sinflarning o‘rta guruhiga kelib hikoya ancha kattaroq hajmda va davomli bo‘ladi.

O‘quv materialini og‘zaki bayon qilish usuli quyidagi bir qator didaktik qoida va talablarga asosan qo‘llaniladi:

Tarbiya darslarida bayon qilinayotgan materiallar g‘oyaviy jihatdan mazmunli, ilmiy hamda nazariyani amaliyot bilan bog‘lashga qaratilgan bo‘lishi kerak. Bayon qilinadigan materiallarning tarbiyaviy ahamiyatini to‘g‘ri ko‘rsatish orqali o‘quvchiga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish mumkin. Tarbiya darslarini tashkil etishning qanday hollarida suhbat usuli qo‘llaniladi? Uni qo‘yishda qanday qoidalarga amal qilish lozim? Suhbat usuli – savol-javob usuli deb ham yuritiladi.

O‘quvchilar darsga yetarli darajada tayyor bo‘lsa o‘qituvchi rahbarligida muammoli savollarga javoblarni o‘zlari axtarib topadigan suhbatlar maqsadga muvofiqdir. Bunday suhbatlar evristik izlanish, axtarib topish xarakterida bo‘ladi.

Dars jarayonida o‘rganilayotgan mavzu yuzasidan kirish, asosiy va yakunlovchi suhbatlar ham qo‘llaniladi.

Suhbatlar, ayniqsa, o‘qitishning tarbiyalovchilik xarakterida dunyoqarash, e’tiqodni tarkib toptirishda qo‘l keladi. Suhbatlar butun sinf hamda o‘quvchilarning ayrim guruhlari bilan ham o‘tkaziladi.

Suhbatlar orqali:

⁸¹ Abu Rayhon Beruniy. Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar. Tanlangan asarlar. 1-jild. Toshkent, 1968. 106-107 betlar.

a) o'quvchilarning o'z hayotlarida uchratgan voqea, hodisalar yuzasidan savollar berish orqali o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishlarini amalga oshiradigan holatlarga e'tibor qilish, o'quvchilarning ilgari o'rgangan tayanch bilimlarini esga tushirishga erishish lozim. Suhbat usuli bilan ish ko'rganda o'qituvchi quyidagilarga amal qilishi lozim:

1) o'qituvchining suhbat uchun tayyorlab kelgan savollari sinf o'quvchilarining hammasiga taalluqli bo'lib, so'roq o'rta tashlanishi kerak.

2) o'quvchilardan biri javob berish uchun chaqiriladi.

3) sinfning barcha o'quvchilari javob berayotgan o'quvchini qunt bilan tinglashi, uning javobini to'ldirishi, tuzatishi, oydinlashtirishga yordam berishini ta'minlashi kerak.

4) o'quvchilarning javobi qay darajada to'g'ri-noto'g'ri bo'lishidan qat'i nazar o'qituvchi tomonidan izohlanishi, yakunlanishi va baholanishi zarur.

Ta'lim jarayonida turli ko'rgazmali qurollardan foydalanishga harakat qilamiz. Xo'sh, ushbu o'quv informatsiyasini ko'rgazmali uzatish va ko'rish orqali qabul qilish metodining ahamiyati qanday? Ko'rgazmalilikning qanday turlari mavjud? degan savollarga javob topishga harakat qilaylik.

Ko'rgazmali usulning muhimligi o'rganilayotgan narsa va hodisalarni hissiy idrok etishga, ularni kuzatib, mushohada qilishga o'quvchini undash, mantiqiy va nazariy elementlarning birligiga ishonch hosil qilishga, nihoyat nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat.

Ta'limda ko'rgazmalilik usuli namoyish etish, illyustratsiya va ekskursiya tariqasida olib boriladi.

Ta'lim jarayonida namoyish etish usulidan foydalanish asosiy materialning xarakteriga – mazmuni, shakli va hajmiga bog'liq. Bu xarakter ikki turlidir:

Aslicha ko'rsatilishi mumkin bo'lgan buyum va narsalar: o'simliklar, ularning tarkibi, hayvonlar, ma'danlar, kolleksiyalar, asbob va mashinalar, modellar va h.k.

Tasviriy ko'rgazmali materiallar:

A) buyum, narsa, hodisa va voqealarning tasvirini ifodalovchi materiallar, rasm, surat, fotosurat, diafilm va h.k.

Tasviriy ko'rgazmali materiallarning turliligi har xil qo'llashni talab etadi. Masalan:

1. Buyum va narsalarni tabiiy holda ko'rsatish ikki usulda namoyish etiladi:

a) o'tilayotgan mavzuga oid badiiy ko'rgazma materiallari o'quvchi bayon qilayotgan bir vaqtda (faqat o'qituvchi ko'rsatadi);

b) tabiiy ko'rgazmali materiallarning soni yetarli bo'lsa, ular har bir o'quvchiga tarqatib beriladi.

2. Tasviriy ko'rgazmali materiallarning har ikkala turini ham ikki xil usulda olib borish mumkin:

a) ko'rgazmali materiallarni o'qituvchi namoyish etadi;

b) ko'rgazmali materiallar o'quvchiga tarqatiladi.

O'qitilayotgan mavzuning xarakterini hamma vaqt ham sinfda ochib bo'lmaydi. Bu holda ekskursiya metodidan foydalanish mumkin. Mavzuni ekskursiya usuli bilan ham ko'rsatish mumkin. Bu usulda o'rganilayotgan narsa-hodisalarni tabiiy sharoitda zavod, fabrika, tabiatda, muzey, ko'rgazmalarda tashkiliy ravishda ko'rsatiladi. Agar

ko'rsatilayotgan joyda o'tilayotgan mavzu mazmunini keng ochib berish imkoni bo'lsa, buni o'qituvchi oldindan borib kuzatib keyin o'quvchilarni olib boradi, ekskursiya usulidan foydalanadi. O'quvchilar ekskursiya davomida ob'ekt ustidan ma'lumotlarni eshitish yoki kuzatish bilan chegaralanmasdan zarur materiallarni yozib oladilar, rasmini chizadilar, o'lchash, hisoblash ishlarini olib boradilar.

O'qituvchi ekskursiya oxirida mulohaza va fikrlarni umumlashtirib, xulosa chiqaradi va mashg'ulotni yakunlaydi.

Mashq davomida ilgari egallangan bilim, ko'nikma, malakalar, qonunlar faoliyatga tatbiq etiladi.

O'quvchilarning o'zlashtirilgan ko'nikma va malakalarni mustahkamlash ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish asosida olib boriladi:

- mashq uchun berilgan topshiriqning maqsadi o'quvchilarga aniq tushuntirilgan bo'lishi;

- mashq ustidan sinf o'quvchilari jamoasi va har qaysi o'quvchilarning shaxsiy intilishi, qiziqishini hisobga olishi;

- topshiriq butun sinf o'quvchilarining aktiv faoliyatini ta'minlaydigan bo'lishi va mashqni belgilangan vaqt ichida bajarishi talab etiladi.

Mashq qilishda o'quvchilarning yozma, ijodiy mashqlari muhimdir.

Mutafakkir Abu Rayhon Beruniy (937-1048) didaktik qarashlarida o'quvchilarni o'qitish hamda tarbiyalash jarayonida, birinchidan, turli mavzularda mulohazalar yuritishni, o'quvchining zerikmasligini, zo'riqmasligini ta'kidlagan.

Ta'lim maqsadini muvaffaqiyatli amalga oshirish yo'lida ta'lim vositalaridan foydalaniladi. Kompyuter, Multimedia, kodaskop, filmoskop, logorifm lineykasi, sirkul, apparat turlari – shular jumlasiga kiradi.

Ta'lim metodlarini to'g'ri tanlash va ulardan o'rinli foydalanish – ta'lim samarasini ta'minlashga yordam beradi.

Pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish o'qituvchi va o'quvchi faoliyati doirasini aniq belgilab beradi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI

1. Abu Rayhon Beruniy. Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar. Tanlangan asarlar. 1-jild. Toshkent, 1968. 106-107 betlar.

2. Ziyomuxammadov B. Pedagogik mahorat asoslari. – T.: "Tib-kitob", 2009. – 184 B.

3. Zokirov I.I. Ta'lim jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni tadbiq etishning nazariy-amaliy asoslari. (kasb-hunar kollejlari misolida). Ped.fan.nom. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. Avtoreferati, – T.:2005. 9-b.

4. Yo'ldoshev J.G., Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. – T.: "Iqtisod-moliya" nashriyoti, 2009. 492 B.

ONA TILI DARSLARIDA MATNNI TAHLIL QILISH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING INTERFAOL USULLARI

Raximova Nuquljon Yunusovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
o'qituvchisi

BOT 3-bosqich talabasi **M.X.Nurmatova**

nuquljonraximova785@gmail.com

Hozirgi o'quv jarayonida matnni tahlil qilish kompetensiyasi o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va o'z fikrini asoslab berish kabi ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu jihatdan interfaol metodlardan foydalanish, o'quvchilarning faolligini oshirib, ularning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Matn tahlil qilish kompetensiyasi quyidagi komponentlardan iborat:

- matnni anglash va uni qismlarga ajratish;
- asosiy va ikkilamchi ma'lumotlarni ajrata olish;
- matndan xulosa chiqarish va uni izohlash, bahs yuritish.

Bu ko'nikmalar o'quvchining shaxs sifatida shakllanishi va kelajakda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga zamin yaratadi. An'anaviy o'qitish metodlari ko'pincha o'qituvchidan o'quvchiga bir tomonlama bilim uzatishni nazarda tutadi. Interfaol metodlar esa o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etib, ularning mustaqil fikrlash, izlanish va bahslashish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Interfaol metodlarning afzalliklari:

- o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatadi;
- matnni chuqur vatanqidiy tahlil qilish imkonini beradi;
- guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- muloqot madaniyatini shakllantiradi;
- o'z fikrini asoslaash va himoya qilish malakasini oshiradi.

Matnni tahlil qilish jarayonida "Klaster", "Venn diagrammasi", "Akvarium", "Debat", "Blits so'rov" kabi interfaol metodlardan foydalanish o'zini oqlagan.

Quyida 5-7-sinf ona tili darsliklarida berilgan matn tahlili jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan yangi samarali interfaol metodlar bilan tanishib, ularning matnlarda qo'llanilish usullarini ko'rib chiqamiz.

"Bosh-tana-xulosa" usuli. Guruhlarga bo'lingan holda o'quvchilar matnni inson tana a'zolari kabi 3 qismga: kirish, asosiy qism hamda xulosa bo'limlariga ajratib oladilar. Har bir bo'lim yoritilayotganda qarshi jamoa tomonidan faollashtiruvchi savollar beriladi. Ushbu usul, asosan, ilmiy matnlarning oson o'zlashtirilishi uchun qo'llaniladi. Matnning mavzusi, ko'tarilgan ilmiy masala hamda ushbu mavzuning bugungi kundagi muammolar bilan bog'liq ekani kabi savollarga javob topishga yordam beradi.

"So'z to'ri" usuli. Bunda o'quvchilarga matnning qismlari taqsimlab beriladi. O'quvchilar esa belgilangan vaqt davomida matndan terminlarni ajratib, izohini yozgan

holda maxsus qutilarga joylashlari kerak. Metodning asosiy maqsadi matndagi ilmiy til, uslub va soʻz maʼnosini toʻgʻri tushunishga oʻrgatish. Ushbu metod orqali oʻquvchilar matndagi ishlatilgan terminlarning maʼnosini, fakt va dalillarni izohlay olishni, matnning hissiy betaraf yoki bahsli ekanini topishni oʻrganadilar. Xususan, 6-sinf darsligidan oʻrin olgan “Himoyachi jigar”, 7-sinf darsligida berilgan “Qutb yulduzi”, “C vitamini”, “Fizika qonunlari nima uchun kerak?” kabi matnlarning tahlili jarayonida yuqoridagi ikki interfaol usulni qoʻllash mumkin.

“3-2-1” usuli. Ushbu metodda oʻquvchilar uch guruhga ajratiladi. Har bir guruhga bir xil hikoya matni beriladi hamda jamoaviy tarzda matndan 3 ta asosiy voqea, 2 ta muhim shaxs, 1 ta eng taʼsirli jumlani topib, yozishlari topshiriladi. Bu orqali matnning asl mazmuni hamda tuzilishini yaxshi anglaydilar, sogʻlom raqobat muhitida tanqidiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. 5-sinf ona tili darsligidan oʻrin olgan “Hayitlik”, “Qanot qoqqan orzular”, “Yangi kitob”, 7-sinf ona tili darsligidagi “Qora koʻz majnun” hikoya matnlari bilan ishlashda ushbu metod samarali hisoblanadi.

“Koʻzgudagi hayot” usuli. Oʻquvchilarning matnga nisbatn shaxsiy munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan ushbu metodda individual tarzda yozma topshiriq beriladi. Asosan, avtobiografik ruhda yozilgan matnlarning tahlili jarayonida oʻquvchilar muallif hayotidan xulosa chiqargan holda oʻz hayotidagi shunga oʻxshash voqeani yozishlari kerak. Yozilgan matnlarga esa oʻqituvchi tomonidan nominatsiyalar berilishi metodning qiziqarli boʻlishini taʼminlaydi. 6-sinf darsligidagi “Abdulla Oripovning xotiralari” hamda “Xurshid Doʻstmuhammadning tarjimayi holi” matnlari ustida ishlash uchun ushbu interfaol usuldan samarali foydalanish mumkin.

Yana bir xususiyati, matn ustida ishlash jarayonida ona tili darsliklarida berilgan grammatik tushunchalarni ham matn tahlili bilan bogʻlab keta olishga yordam beruvchi bir qancha interfaol usullar ham mavjud. Bu metodlar orqali oʻquvchilar ham matndan koʻzlangan maqsadni, yaʼni matnning asosiy gʻoyasini toʻla anglashlari, ham til boʻyicha grammatik savodxonlikka ham hech qanday qiyinchiliklarsiz ega boʻlishlari mumkin:

“Charxpalak” usuli. 7-sinf oʻquvchilari bilan sonning maʼno turlari mavzusini takrorlash maqsadida ushbu metod samarali vosita hisoblanadi. “C vitamini” matni bilan tanishib chiqilgach, matnning mazmuni yuzasidan faollashtiruvchi savollar beriladi. Soʻng oʻqituvchi doskaga 3 ta charxpalak rasmini chizadi hamda matndagi sonlar va ularning qaysi maʼno turiga oid ekanini aniqlab, charxpalakning qismlariga yozishlarini topshiriq qiladi. Qaysi guruh eng koʻp va toʻgʻri maʼlumotlarni yozishga muvaffaq boʻlsa, gʻolib hisoblanadi.

Afzalliklari: oʻquvchilarning jamoaviy ishlash qobiliyatlarini shakllantiradi, matndagi asosiy axborotlarning qabul qilinish jarayonini tezlashtirib, grammatik mavzuning ham mustahkamlanishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, amaliy tajribalar shuni koʻrsatadiki, interfaol metodlardan muntazam foydalanilgan sinflarda oʻquvchilarning matnni tahlil qilish kompetensiyasi yuqori darajada rivojlanadi. Eksperimental natijalarga koʻra, interfaol metodlardan foydalangan guruhda oʻquvchilarning 80% dan ortigʻi matn tahlilida yuqori natijalarga erishgan, nazorat guruhida esa bu koʻrsatkich 50% atrofida boʻlgan. Bu esa metodlarning

nafaqat matn tahlili, balki dars jarayonida ham alohida muhim ahamiyatga ega ekanidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonova K. “Ona tili darslarida badiiy matnni idrok etish”, “Восприятие художественного текста на уроках родного языка” sarlavhasi bilan xalqaro jurnalda chop etilgan The Way of Science – International scientific journal – Volgograd, 2016. № 6. –Б.52-54
2. Saidov R.O‘. Interfaol metodlar – o‘quvchilar kreativligini oshirishning muhim omili mavzusidagi "Science and Education" Scientific Journal November 2020 / Volume 1 Special
3. Yusupova SH .Ilmiy xabarnoma, ADU, №3 2010-yil soni.
4. Yusupova Sh.J. Ona tili ta’limi samaradorligini oshirishda ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish (noan’anaviy usullar va kompyuterdan foydalanish): Ped.fan.nomz...diss. avtoref. – Toshkent, 1998. – 26 b.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ОБРАЗОВАНИИ: ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Fayazova Diloram Tuychiyevna
o‘qituvchi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Современная образовательная парадигма ориентирована не только на передачу знаний, но и на формирование личности, способной применять полученные знания в реальных жизненных и профессиональных ситуациях. Компетентностный подход, ставший основой реформ образования во многих странах, призван развивать у обучающихся критическое мышление, самостоятельность, креативность, коммуникабельность и готовность к самообучению.

Однако практика внедрения данного подхода выявляет ряд трудностей и противоречий, связанных с его методологическим осмыслением, организационным обеспечением и педагогической реализацией. Ниже представлены основные проблемы и пути их решения в систематизированной форме.

№	Проблема	Содержание проблемы	Пути решения
1	Неопределённость понятия “компетенция”	В педагогической литературе нет единого понимания компетенции. Это мешает формированию единой методологической базы.	Разработка национальной концепции компетентностного образования; уточнение понятийного аппарата; создание единых критериев и индикаторов компетентности.
2	Трудности в	Традиционные формы	Введение критериального и

	оценке сформированности и компетенций	контроля (тесты, опросы) не позволяют объективно оценить практическое применение знаний. Возникает риск формального оценивания.	аутентичного оценивания; использование портфолио, кейс-заданий, проектных и исследовательских работ.
3	Недостаточная готовность педагогов к новой модели обучения	Учителя, воспитанные в знаниевой парадигме, испытывают трудности с переходом к роли наставника и модератора учебного процесса.	Системное повышение квалификации; создание педагогических сообществ и программ наставничества; мотивация педагогов к инновационной деятельности.
4	Несоответствие учебных программ и учебников компетентностной модели	Учебные материалы часто ориентированы на передачу знаний, а не на формирование умений применять их в практической деятельности.	Переработка программ и учебников; внедрение практико-ориентированных, межпредметных и исследовательских заданий; интеграция STEAM-подхода.
5	Дисбаланс между знаниями и компетенциями	В отдельных случаях происходит смещение акцента с знаний на навыки, что приводит к снижению теоретического уровня подготовки учащихся.	Сохранение равновесия между знаниевой и деятельностной составляющими; проектирование заданий, требующих применения теории на практике.
6	Отсутствие культурно-контекстной адаптации	Модель компетентностного обучения нередко заимствуется без учёта национальных особенностей, традиций и образовательной среды.	Локализация подхода с учётом культурных ценностей и образовательных традиций страны; участие отечественных учёных в адаптации международного опыта.

Обобщение и выводы

Компетентностный подход в образовании является необходимым условием для подготовки личности, способной эффективно действовать в современных условиях. Однако его успешная реализация требует научно-методической точности, профессиональной готовности педагогов и системной поддержки на уровне образовательной политики.

Основные трудности — методологическая неопределённость, неразработанность механизмов оценивания, неподготовленность кадров и несоответствие содержания образования — могут быть преодолены при комплексном подходе к реформированию системы.

Внедрение компетентностного обучения должно сочетать международный опыт и национальные образовательные традиции, что позволит создать гибкую и устойчивую систему формирования ключевых компетенций у учащихся. Таким образом, компетентностный подход может стать не просто формой модернизации

образования, а стратегическим направлением его развития, ориентированным на формирование творческой, самостоятельной и ответственной личности — гражданина XXI века.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 8 октября 2019 года № УП–5847 Концепция развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года

2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по повышению качества образования и развитию научных исследований в области математики» (Национальная база данных законодательства, 08.05.2020 г., № 07/20/4708/0553; 15.04.2022 г., № 06/22/106/0314; 12.05.2022 г., № 07/22/241/0408)

4. Рахимов З.Т. Педагогик компетентлик таълим жараёни ривожланишининг муҳим омили сифатида. / “Замонавий таълим” илмий-амалий оммабоп журнали. — 2019 й. № 7(80). 4-б.

5. Е. Г. Репина Компетентностный подход: фундаментальные положения и их практическая реализация в вузе / Е. Г. Репина. — Текст: непосредственный // Педагогика высшей школы. — 2017. — № 2 (8). — С. 23-28. — URL: <https://moluch.ru/th/3/archive/55/2125/> (дата обращения: 11.12.2022).

6. Болотов В. А., Сериков В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. — М.: Педагогика, 2005.

7. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании (К освоению компетентностного подхода) / В. Байденко // Высшее образование в России. - 2004. - № 11.- С. 3-13. - (Практика модернизации).

8. Қўйсинов О. А. Компетентли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари дис. ... пед.фан.док 13.00.05 Тошкент 2019

9. История становления компетентностного подхода в зарубежной науке и практике Ольга Александровна Ульянина, кандидат социологических наук, доцент кафедры психологии, педагогики и организации работы с кадрами Академии управления МВД России Научная специальность 19.00.06 — юридическая психология E-mail: lelia34@mail.ru Рецензент: кандидат психологических наук И.Ю. Кобозев

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARIDA SUZISH TEXNIKASINI O‘RGATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Po‘latova Go‘zal Quvvatbayevna

CHDPU “ Boshlang‘ich ta’limda amaliy fanlar “

kafedrası o‘qituvchisi

Asamova Kamola Yuldashevna

Norbo‘tayeva Zarinabonu Komil qizi

Masharipova Malika Yegemurat qizi

Iraliyeva Manzura Bahromovna

“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi talabalari

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar barcha sohalarda, jumladan, ta’lim tizimida ham tub o‘zgarishlarni amalga oshirmoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari o‘quv jarayonini yanada interaktiv, qulay va samarali shaklga keltirishga xizmat qilmoqda. Jismoniy tarbiya sohasi ham bundan mustasno emas. Ayniqsa, suzish texnikasini o‘rgatishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash o‘qituvchilarga jarayonni chuqur tahlil qilish, har bir harakatni aniqlik bilan kuzatish va xatolarni real vaqt rejimida tuzatish imkonini beradi. Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida raqamli vositalardan foydalanish ularning metodik kompetensiyasini oshirishning muhim shartlaridan biridir.

Suzish o‘qitish metodikasi an’anaviy tarzda amaliy mashqlar, suvda bajariladigan ko‘nikmalar, va o‘quvchi harakatlarini kuzatish orqali shakllanib kelgan. Biroq bunday yondashuvda ayrim cheklovlar mavjud: o‘quvchi o‘z xatolarini to‘liq anglay olmasligi, o‘qituvchi esa barcha ishtirokchilarni bir vaqtda kuzatish imkoniyatiga ega bo‘lmasligi natijasida o‘rganish samaradorligi pasayadi. Shu bois, raqamli texnologiyalar bu jarayonda yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Masalan, video tahlil dasturlari yordamida har bir o‘quvchining suzish texnikasi yozib olinadi, keyin esa o‘qituvchi bilan birgalikda xatolar tahlil qilinadi. Natijada o‘quvchi o‘z harakatlarini vizual ko‘rish orqali tezroq to‘g‘rilay oladi.

Virtual trenajyorlar va simulyatsion dasturlar yordamida esa suv muhitini real sharoitlarga yaqinlashtirilgan tarzda modellashtirish mumkin. Bu bo‘lajak o‘qituvchilarga nafaqat suzish harakatlarini o‘rganish, balki darsni tashkil etish jarayonida qanday metodlardan foydalanishni ham o‘rganish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar individual yondashuvni ta’minlaydi: har bir o‘quvchining rivojlanish sur’ati, tayyorgarlik darajasi va psixofiziologik xususiyatlariga mos topshiriqlarni shakllantirish mumkin bo‘ladi.

Hozirgi kunda ta’lim tizimida raqamli kompetensiyani rivojlantirish masalasi dolzarb yo‘nalishlardan biridir. Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchisi faqatgina suzish texnikasini bilish bilan cheklanib qolmasdan, balki raqamli vositalardan foydalana olish, natijalarni tahlil qilish, ta’lim jarayonini vizual va interaktiv shaklda tashkil eta olish ko‘nikmalariga

ham ega bo'lishi zarur. Shu sababli pedagogik oliygohlarda suzish bo'yicha mutaxassislarni tayyorlashda raqamli texnologiyalar asosida o'quv modullarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umumiy qilib aytganda, raqamli texnologiyalar jismoniy tarbiya ta'limida yangi bosqichni boshlab berdi. Ular o'qituvchiga aniq nazorat va individual yondashuv imkonini beradi, o'quvchiga esa o'z xatolarini mustaqil aniqlash va tahlil qilish, natijada o'z harakatlarini takomillashtirish imkonini yaratadi. Shu jihatdan, raqamli texnologiyalarni suzish texnikasini o'rgatish jarayoniga kiritish – ta'lim sifatini oshirish va pedagogik faoliyatni innovatsion yo'nalishda rivojlantirishning muhim omilidir.

Suzish texnikasini o'rgatish jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Zamonaviy o'quv jarayonida o'qituvchi faqat nazariy bilim beruvchi emas, balki talabalarning o'zini anglash, xatolarni tahlil qilish va harakatlarni mukammallashtirish jarayonini boshqaruvchi trener rolini bajaradi. Shu ma'noda, raqamli texnologiyalar o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro muloqotni kuchaytiradi, o'qitish jarayonining vizual va interaktiv shaklini ta'minlaydi.

Suzish mashg'ulotlarida qo'llanilayotgan raqamli vositalar orasida video tahlil dasturlari, mobil ilovalar, virtual trenajyorlar, onlayn platformalar va simulyatorlar alohida o'rin tutadi. Masalan, *Coach's Eye*, *Dartfish*, *MySwimPro* kabi dasturlar suzish texnikasini yuqori aniqlikda tahlil qilish imkonini beradi. Ular yordamida o'qituvchi o'quvchi harakatini video shaklda yozib olib, keyinchalik har bir harakat bosqichini sekinlashtirib ko'rsatishi, suzishdagi xatolarni grafik tarzda tahlil qilishi va individual tavsiyalar berishi mumkin. Bunday yondashuv nafaqat o'qituvchining ishini yengillashtiradi, balki o'quvchining o'zini baholash va o'z ustida ishlash motivatsiyasini oshiradi.

Virtual trenajyorlar esa o'quvchilarga suvdagi harakatlarni xavfsiz sharoitda, real tajriba oldidan o'rganish imkonini beradi. Simulyatsiya texnologiyalari yordamida o'quvchi suzish jarayonining asosiy elementlarini — qo'l harakatlari, nafas olish, tanani ushlab turish va oyoq zarbalari texnikasini — suvga tushmasdan mashq qilishi mumkin. Bu usul, ayniqsa, yangi boshlovchilar uchun qulaydir, chunki ular real suvda paydo bo'ladigan qo'rquv va ishonchsizlik hissidan xalos bo'ladi.

Raqamli texnologiyalar yordamida suzish mashg'ulotlarini masofadan turib ham tashkil etish imkoniyati mavjud. Masalan, onlayn o'quv modullari orqali talabalar video darslarni tomosha qilishi, o'z mashqlarini yozib yuborishi va o'qituvchidan teskari aloqa olishi mumkin. Bu, ayniqsa, pandemiya davrida va mustaqil ta'lim jarayonida o'z samarasini ko'rsatdi. Shuningdek, sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan dasturlar suzishdagi texnik harakatlarni avtomatik tahlil qilib, o'quvchining natijalarini baholaydi.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun bunday raqamli vositalar bilan ishlashni o'rganish kasbiy kompetensiyaning ajralmas qismi hisoblanadi. O'qituvchi raqamli muhitda ishlashni, ma'lumotlarni qayta ishlashni, texnik natijalarni tahlil qilishni bilishi kerak. Shu bilan birga, texnologiyalarni qo'llashda pedagogik maqsad aniqligi va metodik uyg'unlik muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir raqamli vosita o'qitish jarayonining maqsadi va bosqichiga mos tanlanishi kerak.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar orqali suzish mashg'ulotlarining psixologik jihatlarini ham mustahkamlash mumkin. Virtual natijalar, reytinglar, gamifikatsiya elementlari orqali talabalarda raqobat ruhini uyg'otish, o'z ustida ishlashga undovchi muhit yaratish mumkin. Bu esa o'quvchilarning o'z-o'zini nazorat qilish va o'z natijasini yaxshilashga bo'lgan ichki motivatsiyasini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, suzish texnikasini o'rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish nafaqat o'qitish jarayonini innovatsion darajaga olib chiqadi, balki bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy pedagogik faoliyatga tayyorlaydi. Shu asosda ular nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki tahliliy fikrlash, raqamli madaniyat va metodik moslashuvchanlikni ham egallaydilar.

Suzish texnikasini o'rgatishda raqamli texnologiyalarni qo'llash bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun nafaqat o'quv jarayonining sifatini oshirish vositasi, balki ularning kasbiy shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Raqamli vositalar yordamida o'qituvchi suzish texnikasini vizual, interaktiv va tahliliy yondashuv asosida o'rgatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayonda o'quvchilar o'z xatolarini ko'ra oladi, harakatlarini tahlil qiladi va o'z natijalarini mustaqil baholay boshlaydi. Shu orqali o'qitish jarayoni o'zaro hamkorlik, refleksiya va innovatsiyaga asoslangan tizimga aylanadi.

Raqamli texnologiyalar suzish mashg'ulotlarida ko'p jihatdan yordam beradi: ular o'quvchi faoliyatini monitoring qilish, texnik kamchiliklarni aniqlash, harakatlarni modellastirish, shuningdek, o'quvchining individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantirish imkonini yaratadi. Bu esa ta'limning shaxsga yo'naltirilgan modelini amalga oshirish uchun qulay zamin hozirlaydi. Shu bilan birga, virtual trenajyorlar va simulyatsion dasturlar yordamida o'quvchilar suvdagi harakatlarni xavfsiz muhitda o'rganadilar, bu esa o'quv jarayonini yanada samarali va psixologik jihatdan qulay qiladi.

Biroq, texnologiyalarni o'quv jarayoniga kiritishda ularning maqsadga muvofiqligi, didaktik tamoyillarga mosligi va o'qituvchining raqamli kompetensiyasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Har bir raqamli vosita aniq pedagogik maqsadga xizmat qilishi, o'qituvchining nazariy bilimlari bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilishi lozim. Shu sababli, pedagogik oliygohlarda suzish yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun maxsus raqamli metodika kurslarini tashkil etish zarur.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, suzish texnikasini o'rgatishda raqamli texnologiyalarni qo'llash o'qitish jarayonining sifat ko'rsatkichlarini oshiradi, talabalarda mustaqil fikrlash va o'z-o'zini tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi, shuningdek, ularning kasbiy faoliyatiga innovatsion yondashuvni shakllantiradi. Kelajakda bu yo'nalishda maxsus ilmiy-metodik tadqiqotlarni kengaytirish, suzish bo'yicha raqamli o'quv platformalarini yaratish va ularni amaliyotga tatbiq etish pedagogik ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqadi.

Adabiyotlar

1. Raximov, S. (2021). Jismoniy tarbiya jarayonida raqamli texnologiyalarni qo'llashning metodik asoslari. T.: Fan nashriyoti.

2. Hasanov, B. (2020). Suzish mashg'ulotlarining pedagogik nazariyasi va amaliyoti. Samarqand: Pedagogika.
3. Karimova, D. (2022). Sport ta'limida axborot texnologiyalarining o'rni va istiqbollari. Jismoniy madaniyat jurnali, 3(1), 45–50.
4. Tursunov, A. (2023). Virtual trenajyorlardan foydalanishning o'quv jarayoniga ta'siri. Innovatsion ta'lim, 2(4), 61–66.
5. Smith, J. (2019). Digital Transformation in Physical Education: Tools and Teaching Strategies. London: Routledge.

SUZISH MASHG'ULOTLARIDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIK VA MOTIVATSIYA OMILLARINING O'RNI

Po'latova Go'zal Quvvatbayevna
CHDPU “ Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar “
kafedrası o'qituvchisi
Normirzayeva Yulduzxon Murod qizi
Sattorova Nigora Fayzullayevna
Saparboyeva Ro'zaxon Bahodirovna
Raxmonova Zarina Alijon qizi
“Boshlang'ich ta'lim” yo'nalishi talabalari

Sport faoliyatida, ayniqsa suzish kabi murakkab koordinatsion harakatlarni o'z ichiga olgan turlarda psixologik tayyorgarlik sportchining muvaffaqiyatga erishishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Suzish mashg'ulotlari nafaqat jismoniy kuch va chidamlilikni, balki yuqori darajadagi ruhiy barqarorlikni, o'ziga ishonchni va motivatsiyani talab etadi. Suv muhiti inson uchun tabiiy bo'lmagan sharoit bo'lgani sababli, suzuvchining psixologik holati, ichki xotirjamligi va emotsional barqarorligi uning texnik harakatlari, ritmni ushlab turish qobiliyati hamda natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, suzish mashg'ulotlarida psixologik tayyorgarlikni jismoniy mashqlar bilan uyg'un holda olib borish zarur.

Psixologik tayyorgarlik sportchining o'z faoliyatiga ongli yondashuvi, o'z imkoniyatlariga ishonch hosil qilishi va raqobat muhitida o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu jarayon davomida sportchi o'z hissiyotlarini nazorat qilishni, stressni kamaytirishni, irodaviy kuchini mustahkamlashni o'rganadi. Ayniqsa, suzish mashg'ulotlari davomida sportchi suvdagi muvozanatni saqlash, to'g'ri nafas olish, texnik harakatlarni aniq bajarish kabi ko'plab psixofiziologik elementlarni bir vaqtning o'zida boshqarishi kerak bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, ruhiy tayyorgarlik mashg'ulotlar samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Motivatsiya esa sportchining faoliyatida ichki harakatlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. U sportchining o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish yo'lidagi izchilligi, mashg'ulotlarga bo'lgan munosabati va o'zini rivojlantirishga bo'lgan ishtiyoqini

belgilaydi. Suzuvchilar uchun motivatsiya nafaqat musobaqalarda g'alaba qozonish istagi, balki o'zining shaxsiy natijalarini yaxshilash, yangi texnikalarni o'zlashtirish va o'z salohiyatini namoyish etish kabi ichki ehtiyojlar bilan ham bog'liq.

Ruhshunos olimlarning tadqiqotlariga ko'ra, suzuvchilarning muvaffaqiyati ularning psixologik tayyorgarlik darajasi bilan bevosita bog'liq. Agar sportchi o'ziga ishonch bilan suvga tushsa, u o'z harakatlarini aniqroq va ritmik bajaradi, qo'rquv va xavotirni yengib o'tadi. Biroq, agar sportchi psixologik jihatdan tayyor bo'lmasa, u texnik jihatdan mukammal bo'lsa ham, o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon eta olmaydi. Shu bois, suzish mashg'ulotlarini tashkil etishda murabbiylar sportchilarning ruhiy tayyorgarligiga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

Bugungi kunda sport psixologiyasi yo'nalishida olib borilayotgan tadqiqotlar suzuvchilarning motivatsion omillarini chuqur o'rganishga qaratilgan. Individual motivatsiya tizimini shakllantirish, o'quvchilarning ichki ehtiyoj va qadriyatlarini hisobga olish, mashg'ulotlarda ijobiy ruhiy muhit yaratish orqali sportchilarni yuqori natijalarga erishishga undash mumkin. Shu bilan birga, psixologik tayyorgarlik suzuvchini faqat sport faoliyatida emas, balki kundalik hayotda ham o'zini boshqarish, stressni yengish va irodaviy barqarorlikni saqlash qobiliyatiga ega bo'lishiga yordam beradi.

Umumiy qilib aytganda, suzish mashg'ulotlarida psixologik tayyorgarlik va motivatsiya o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ular birgalikda sportchining ruhiy va jismoniy salohiyatini to'liq namoyon etishiga imkon yaratadi. Shu sababli, zamonaviy murabbiylar o'z faoliyatida faqat texnik ko'nikmalarni emas, balki psixologik va motivatsion yondashuvlarni ham tizimli tarzda tatbiq etishlari zarur.

Asosiy qism

Suzish mashg'ulotlarida psixologik tayyorgarlik jarayoni sportchining ruhiy, emotsional va irodaviy sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ularning har biri sport faoliyatining muhim tarkibiy qismidir. Suvda mashq bajarish paytida sportchidan yuqori darajadagi diqqat, sabr, chidamlilik va muvozanat talab etiladi. Shu sababli, suzuvchi o'z harakatlarini nazorat qilish bilan birga, ichki holatini ham boshqarishni o'rganishi lozim. Psixologik tayyorgarlik jarayonida murabbiy o'quvchilar bilan individual ishlash, ularning shaxsiy xususiyatlarini o'rganish va har bir sportchining emotsional holatiga mos metodlarni qo'llash orqali samaradorlikka erishadi.

Sportchining o'ziga ishonchi psixologik tayyorgarlikning markaziy unsurlaridan biridir. O'z kuchiga ishonmagan suzuvchi mashg'ulotlarda qo'rquv, stress yoki beqarorlik tufayli xatolarga yo'l qo'yadi. Bunday holatlarda murabbiylar ruhiy qo'llab-quvvatlash, ijobiy muloqot va o'zaro ishonch muhitini yaratish orqali sportchining o'ziga ishonchini mustahkamlashi kerak. Ayniqsa, yangi boshlovchi suzuvchilar uchun dastlabki bosqichda bu omil hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Murabbiy o'quvchini har bir kichik yutug'ini qadrlashga, muvaffaqiyatsizlikdan saboq olishga va ijobiy fikrlashga o'rgatishi zarur.

Motivatsiya suzish mashg'ulotlarining harakatlantiruvchi kuchidir. U ichki va tashqi omillar bilan belgilanadi. Ichki motivatsiyaga shaxsning o'z imkoniyatlarini sinab ko'rish, mahoratini oshirish, natijani yaxshilash kabi maqsadlar kiradi. Tashqi motivatsiya esa mukofot, tan olinishi, musobaqadagi natijalar yoki jamoaviy rag'batlantirish orqali yuzaga

keladi. Eng samarali natijaga erishish uchun murabbiy ichki motivatsiyani shakllantirishga e'tibor qaratishi kerak, chunki bu barqaror va mustahkam bo'ladi.

Suzuvchilarda motivatsiyani shakllantirishning samarali vositalaridan biri — maqsadlarni bosqichma-bosqich qo'yish va ularni muntazam kuzatib borishdir. Masalan, o'quvchi dastlab 50 metr masofani to'xtamasdan suzishni o'rganadi, keyingi bosqichda esa vaqt natijalarini yaxshilashga harakat qiladi. Har bir kichik yutuq sportchining ichki ishonchini oshiradi va uni yanada yuqori marralar sari ilhomlantiradi. Shu bilan birga, raqobat muhitini to'g'ri tashkil etish, sog'lom raqobatni qo'llab-quvvatlash, sportchilar o'rtasida o'zaro hurmat va do'stona munosabatni saqlash motivatsiyani mustahkamlaydi.

Psixologik tayyorgarlik mashg'ulotlarida autogen mashqlar, vizualizatsiya usullari, ijobiy tasavvurlar va diqqatni jamlash texnikalaridan foydalanish samarali hisoblanadi. Masalan, sportchi mashq oldidan musobaqa holatini tasavvur qilib, o'zini muvaffaqiyatli ishtirokchi sifatida ko'rishi kerak. Bunday vizualizatsiya sportchining ruhiy holatini barqarorlashtiradi, stressni kamaytiradi va ichki tayyorgarlikni kuchaytiradi.

Emotsional muhit ham mashg'ulot samaradorligiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Agar o'quvchilar o'zlarini erkin, quvnoq va qadrlangan his qilsalar, ular mashqlarga faolroq qatnashadi, o'z natijalarini yaxshilashga intiladi. Shu bois murabbiylar dars jarayonida ijobiy muhitni yaratish, sportchilarga iliq munosabatda bo'lish va ularning his-tuyg'ularini tushunishga harakat qilishlari lozim.

Shunday qilib, psixologik tayyorgarlik va motivatsiya suzish mashg'ulotlarining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, ular o'zaro uyg'unlashganda sportchining nafaqat texnik, balki ruhiy salohiyatini ham yuksaltiradi. Bu esa sport natijalarining barqaror oshishiga, musobaqalarda ishonch bilan qatnashishiga va o'z ustida ishlashga intilishiga zamin yaratadi.

Xulosa

Suzish mashg'ulotlarida psixologik tayyorgarlik va motivatsiya omillarining o'rni beqiyosdir. Sportchi texnik jihatdan qay darajada mukammal bo'lmasin, agar u psixologik jihatdan tayyor bo'lmasa, o'z salohiyatini to'liq namoyon eta olmaydi. Shu sababli suzish mashg'ulotlarida jismoniy tayyorgarlik bilan bir qatorda ruhiy barqarorlik, emotsional muvozanat va irodaviy sifatlarni shakllantirish muhim vazifa sanaladi. Psixologik tayyorgarlik sportchining o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, stress va qo'rquvni yengib o'tishga yordam beradi, musobaqa holatlarida diqqatni jamlashni osonlashtiradi.

Motivatsiya esa sportchining ichki harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, uning mashg'ulotlarga bo'lgan munosabatini, qat'iyligini va natijalarga intilishini belgilaydi. Murabbiylarning vazifasi — sportchilarda ichki motivatsiyani shakllantirish, ularda o'zini rivojlantirish istagini uyg'otish va ijobiy ruhiy muhitni yaratishdir. Bunda maqtov, rag'bat, shaxsiy yutuqlarni qadrlash, sog'lom raqobat va jamoaviy birdamlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik tayyorgarlikning amaliy vositalari — autogen mashqlar, nafasni boshqarish, vizualizatsiya, o'zini tahlil qilish va ijobiy fikrlash texnikalari — sportchilarning ruhiy salohiyatini oshirishda samarali natija beradi. Bu usullar suzuvchilarga

musobaqa paytida o'z holatini nazorat qilish, xatolarni kamroq qilish va o'z maqsadlariga erishish uchun irodaviy barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, suzish mashg'ulotlarida psixologik tayyorgarlik va motivatsiya o'zaro bog'liq holda sport natijalarining yaxshilanishiga, sportchining ruhiy tayyorgarligiga va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ularni ta'lim jarayoniga tizimli tatbiq etish murabbiylarning kasbiy mahoratini oshiradi, sportchilarni esa o'z oldiga aniq maqsadlar qo'yish va ularga izchil intilish ruhida tarbiyalaydi. Kelgusida suzish bo'yicha psixologik tayyorgarlik dasturlarini yaratish, motivatsiya mexanizmlarini ilmiy asosda ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish sport pedagogikasining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar

1. To'xtayev, M. (2021). Sportchilarni psixologik tayyorlash nazariyasi va amaliyoti. T.: Fan nashriyoti.
2. Karimova, Z. (2020). Jismoniy mashg'ulotlarda motivatsiya va emotsional muhitning ahamiyati. Sport va sog'lom turmush jurnali, 4(2), 33–38.
3. Raximov, S. (2022). Suzuvchilar psixologik tayyorgarligini shakllantirish metodikasi. Innovatsion pedagogika, 5(1), 71–75.
4. Umarova, N. (2019). Sportda irodaviy sifatlar va ularni rivojlantirish yo'llari. T.: Pedagogika.
5. Weinberg, R., & Gould, D. (2020). Foundations of Sport and Exercise Psychology. Human Kinetics.

INKLUZIV TA'LIM SHAROITIDA MAXSUS EHTIYOJLI BOLALARNI SUZISHGA O'RGATISH METODIKASI

Po'latova Go'zal Quvvatbayevna

CHDPU “ Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar “
kafedrası o'qituvchisi

Xaytboyeva Dilnoza Dilshodbek qizi

Masharipova Onajon Murodbek qizi

Norimonova Ullibibi Ilhombek qizi

Abdusobirova Odina Barxayot qizi

“Boshlang'ich ta'lim” yo'nalishi talabalari

Inkluziv ta'lim tizimi bugungi kunda zamonaviy pedagogikaning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Uning asosiy maqsadi — jismoniy, aqliy yoki sensor nuqsonlarga ega bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlar bilan birgalikda o'qitish, ularning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash va shaxs sifatida rivojlanishiga teng imkoniyat yaratishdir. Shu nuqtai nazardan, jismoniy tarbiya, xususan, suzish mashg'ulotlari maxsus

ehtiyojli bolalarni har tomonlama qo'llab-quvvatlashda, ularning jismoniy faolligi, ruhiy holati va ijtimoiy moslashuvini yaxshilashda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Suzish mashg'ulotlari inson organizmiga eng foydali sport turlaridan biri hisoblanadi. Suvning ko'tarish kuchi tana og'irligini kamaytirib, mushaklarga ortiqcha yuklama tushishining oldini oladi, bo'g'imlarga yumshoq ta'sir ko'rsatadi va qon aylanish tizimini yaxshilaydi. Shu bois suzish nafaqat sog'lom bolalar uchun, balki jismoniy yoki psixologik cheklovlariga ega bo'lgan bolalar uchun ham muhim reabilitatsion vositadir. Maxsus ehtiyojli bolalar orasida harakat koordinatsiyasi past bo'lgan, mushaklari kuchsiz, e'tiborini jamlashda qiyinchilikka duch keladiganlar ko'p uchraydi. Suzish mashg'ulotlari bunday bolalarda harakat ko'nikmalarini tiklash, muvozanatni saqlash va o'z tanasini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Inkluziv ta'limda suzishga o'rgatish jarayoni nafaqat jismoniy rivojlanishga, balki psixologik va ijtimoiy o'sishga ham qaratilgan. Suvda mashq qilish bolalarda o'ziga ishonchni oshiradi, qo'rquvni kamaytiradi, ijobiy emotsional holatni shakllantiradi. Shu bilan birga, suv muhitida harakat qilish bolalarga o'z tengdoshlari bilan hamkorlikda faoliyat yuritish, o'zini jamoadan ajralmagan his qilish imkonini beradi. Bu esa ijtimoiy integratsiyaning eng muhim psixologik poydevorini yaratadi.

Murabbiy va o'qituvchilarning roli bu jarayonda g'oyatda muhimdir. Ular nafaqat metodik ko'nikmalarga, balki empatiya, sabr-toqat, psixologik sezgirlik va moslashuvchan yondashuvga ega bo'lishlari kerak. Har bir maxsus ehtiyojli bolaning imkoniyatlari, individual xususiyatlari, psixomotor rivojlanish darajasi va sog'lig'i holati inobatga olinishi zarur. Shu bois, suzishga o'rgatish jarayonida differensial yondashuv, ya'ni har bir o'quvchi uchun alohida moslashtirilgan topshiriqlar, temp va mashqlar tizimi ishlab chiqilishi lozim.

Inkluziv muhitda suzishga o'rgatishning asosiy maqsadi — bolani sportchi qilish emas, balki uni jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jihatdan rivojlantirishdir. Shu ma'noda suzish mashg'ulotlari terapevtik ahamiyat kasb etadi: ular bolalarga o'z tanasini his qilish, o'z kuchini baholash, muvaffaqiyatdan quvonish va o'zini jamiyatning faol a'zosi sifatida anglash imkonini beradi. Shuningdek, bu jarayon o'quvchilarning psixologik barqarorligini mustahkamlab, ularni kundalik hayotda ham faol, ijobiy fikrlovchi va o'z ustida ishlashga intiluvchi shaxs sifatida shakllantiradi.

Shunday qilib, inkluziv ta'limda suzishga o'rgatish masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va tibbiy jihatdan ham dolzarbdir. U bolalarning sog'lomlashtirish, reabilitatsiya va ijtimoiy moslashuv jarayonini yagona tizimda birlashtirib, ta'limning insonparvarlik tamoyillarini amalda ro'yobga chiqaradi.

Asosiy qism.

Maxsus ehtiyojli bolalarni suzishga o'rgatish inkluziv ta'lim tizimida alohida yondashuvni talab etadi. Har bir bolaning jismoniy imkoniyatlari, psixologik holati, sensor yoki aqliy cheklov darajasi turlicha bo'lgani uchun o'qituvchi ularni bir xil metod asosida emas, balki individual reja asosida o'qitishi kerak. Bunday yondashuv o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlarini inobatga olib, o'rganish jarayonini qulay va xavfsiz muhitda tashkil etish imkonini beradi.

Birinchi navbatda, suzish darslarini boshlashdan oldin har bir bolaning tibbiy holati, psixomotor rivojlanish darajasi va harakat koordinatsiyasi maxsus mutaxassislar tomonidan o'rganilishi zarur. Shundan so'ng murabbiy shaxsiy reabilitatsion dastur asosida mashg'ulotlar tizimini ishlab chiqadi. Dastlabki bosqichlarda suv muhitiga moslashish, suvdan qo'rqqmaslikni shakllantirish, nafas olish mashqlari, suvda muvozanatni saqlash va suzishga tayyorlovchi harakatlar o'rgatiladi. Bunday yondashuv bolada ishonch hissini paydo qiladi va uni ijobiy emotsional holatga keltiradi.

Suzishga o'rgatish jarayonida eng muhim pedagogik tamoyillardan biri — bosqichma-bosqichlikdir. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun murakkab harakatlarni bir zumda o'zlashtirish qiyin bo'lishi mumkin. Shu sababli, murabbiy mashqlarni soddadan murakkabga, qisqa vaqtli mashqlardan uzoq davom etadigan mashqlarga o'tish tarzida tashkil etishi kerak. Har bir bosqichda bolalarning muvaffaqiyati rag'batlantiriladi, kichik yutuqlar ham alohida e'tirof etiladi. Bu ularning motivatsiyasini oshiradi va o'ziga ishonchini mustahkamlaydi.

Suzish mashg'ulotlarida psixologik qo'llab-quvvatlash ham juda muhimdir. Ko'p hollarda maxsus ehtiyojli bolalar o'z imkoniyatlari cheklanganligini his qilganlari uchun o'zini past baholaydi yoki faoliyatdan chetlashishga moyillik bildiradi. Shu bois, o'qituvchi darslarda ijobiy emotsional muhitni yaratishi, bolani doimo rag'batlantirib turishi, u bilan shaxsiy muloqot o'rnatishi kerak. Masalan, o'quvchining har bir muvaffaqiyatli harakatini og'zaki maqtov, quvonchli mimika yoki kichik sovg'a bilan mustahkamlash samarali bo'ladi.

Maxsus ehtiyojli bolalar uchun suzish mashg'ulotlarining yana bir ahamiyatli jihati — ularning sog'lig'iga ijobiy ta'siridir. Suv muhitida mashq bajarish mushaklarni bo'shashtiradi, harakat amplitudasini kengaytiradi, qon aylanishni faollashtiradi va umumiy tonusni oshiradi. Shuningdek, suv massaji asab tizimini tinchlantiradi, uyquni normallashtiradi va stressni kamaytiradi. Shu bois suzish ko'pincha reabilitatsion vosita sifatida qo'llaniladi.

Inkluziv suzish mashg'ulotlarida jamoaviy faoliyatga alohida e'tibor berilishi lozim. Bolalar suvda juftlikda yoki kichik guruhlar bilan mashq qilish orqali ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Ular bir-biriga yordam berish, kutish, ishonch bildirish, o'zaro hurmat qilishni o'rganadi. Shu tarzda suzish nafaqat jismoniy mashg'ulot, balki ijtimoiy adaptatsiya vositasiga aylanadi.

Metodik jihatdan qaraganda, darslarda vizual ko'mak vositalari — rangli belgilar, suzish taxtachalari, maxsus tutqichlar va o'yin elementlaridan foydalanish muhimdir. Masalan, suvdagi rangli to'plar yordamida bolalar nafas olish, harakat yo'nalishini o'rganadi yoki suv yuzida muvozanatni saqlash mashqlarini o'yin tarzida bajaradi. Bunday metodlar darsni jonlantiradi, o'quvchini faol ishtirok etishga undaydi va uning diqqatini jamlashga yordam beradi.

Shuningdek, o'qituvchilar uchun ham maxsus tayyorgarlik zarur. Inkluziv ta'lim sharoitida ishlovchi suzish o'qituvchisi defektologiya, psixologiya va reabilitatsiya asoslarini bilishi, turli toifadagi bolalar bilan ishlash metodikasini chuqur o'zlashtirgan bo'lishi kerak. U nafaqat o'quv jarayonini tashkil etuvchi, balki bolalarning ruhiy holatini

boshqaruvchi va ularni ijtimoiylashtirishni qo'llab-quvvatlovchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi.

Natijada, suzishga o'rgatishning inkluziv modeli ta'limda insonparvarlik tamoyillarini amalga oshiradi. U har bir bolaga o'z imkoniyatlari doirasida muvaffaqiyat qozonish imkonini beradi, o'zini foydali, faol va ijtimoiy jihatdan qadrli shaxs sifatida his qilishga yordam beradi. Shu sababli, bu metodika zamonaviy sport pedagogikasining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida rivojlanmoqda.

Inkluziv ta'lim sharoitida maxsus ehtiyojli bolalarni suzishga o'rgatish metodikasi o'z mohiyatiga ko'ra insonparvarlik, tenglik va imkoniyatlar birligini ifodalaydi. Bu jarayon bolalarda jismoniy harakatlarni o'rganish bilan bir qatorda, ruhiy barqarorlikni shakllantirish, o'z kuchiga ishonch hosil qilish va ijtimoiy hayotga faol integratsiyalashuvga xizmat qiladi. Suzish mashg'ulotlari bolalarga o'z tanasini his etish, muvozanatni saqlash, nafas olishni boshqarish, qo'rquvni yengish va o'z harakatlarini nazorat qilishni o'rgatadi. Bunday o'zgarishlar asta-sekin ularning shaxsiy rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, ijobiy psixologik muhitni yaratadi.

Suzish faoliyati nafaqat reabilitatsion, balki pedagogik va ijtimoiy ahamiyatga ham ega. Inkluziv muhitda o'tkazilgan suzish mashg'ulotlari bolalarni jamoada ishlash, bir-biriga yordam berish, hamkorlik qilish va ijtimoiy mas'uliyatni his etishga o'rgatadi. Bu jarayon ularni jamiyat hayotiga faolroq qo'shilishiga, o'z imkoniyatlariga mos ravishda o'zini namoyon etishiga sharoit yaratadi. Shu bilan birga, suv muhiti orqali bajariladigan mashqlar bolalarning psixomotor rivojlanishini tezlashtiradi, mushaklarni mustahkamlaydi, nafas olish va yurak-qon tomir tizimini yaxshilaydi.

Bu jarayonning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatlariga bog'liq. Murabbiy nafaqat o'quv jarayonini tashkil etuvchi, balki bolalarning emotsional holatini tushunuvchi, ularni ruhlantiruvchi va ishonch bag'ishlovchi shaxs bo'lishi kerak. U pedagogik bilimlar bilan bir qatorda defektologik va psixologik yondashuvni ham bilishi, har bir bolaga individual tarzda yondasha olishi lozim.

Kelgusida suzish bo'yicha inkluziv metodikalarni yanada takomillashtirish, maxsus dasturlar yaratish va ularni sport maktablari hamda oliy ta'lim tizimiga joriy etish zarur. Shu orqali maxsus ehtiyojli bolalar uchun suzish nafaqat sog'lomlashtirish vositasi, balki ijtimoiy integratsiya, o'zini rivojlantirish va hayot sifati yaxshilanishining samarali yo'liga aylanadi.

Adabiyotlar

1. Raximov, S. (2022). Inkluziv ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va sport faoliyatining ahamiyati. T.: Pedagogika.
2. Karimova, D. (2021). Maxsus ehtiyojli bolalarni sportga jalb etishda pedagogik yondashuvlar. Jismoniy madaniyat jurnali, 3(2), 41–45.
3. Usmonov, B. (2020). Reabilitatsion pedagogika asoslari va amaliyoti. Samarqand: Fan nashriyoti.
4. Tursunova, N. (2023). Inkluziv ta'limda suzish mashg'ulotlarining terapevtik ta'siri. Innovatsion ta'lim, 5(1), 52–58.

5. Sherrill, C. (2018). Adapted Physical Activity, Recreation, and Sport: Crossdisciplinary and Lifespan. Human Kinetics.

SUZISH MASHG'ULOTLARIDA BIOMEXANIK TAHLIL ASOSIDA HARAKAT TEXNIKASINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Po'latova Go'zal Quvvatbayevna

CHDPU " Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar "
kafedresi o'qituvchisi

Qurbonova Nafosat Azamat qizi

Xusniddinova Sarvinoz Jamoliddinovna

Nurmuhammadiyeva Oygul Otabek qizi

Jumayeva Shahnoza Baxrom qizi

"Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi talabalari

Suzish sportining samaradorligi ko'p jihatdan harakat texnikasining mukammalligiga bog'liq. Har bir suzish uslubida inson tanasining suvdagi holati, mushaklar faoliyati, nafas olish ritmi va suvning qarshilik kuchiga nisbatan muvofiqlashgan harakatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli zamonaviy suzish mashg'ulotlarida biomexanik tahlil sportchining texnik tayyorgarligini chuqur o'rganish, harakatlarning aniqligini, samaradorligini va energiya tejoychanligini baholashda eng muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Biomexanika inson harakatlarining fizik va fiziologik qonuniyatlarini o'rganib, suzuvchining har bir harakati ortidagi kuch, tezlik, burchak, turtki va qarshilik kabi parametrlarni aniqlaydi.

Suzish texnikasini o'rgatishda an'anaviy yondashuvlar asosan murabbiy kuzatuv va tajribaga asoslangan baholashga tayanadi. Biroq, bu metodlar har doim ham harakatlarning aniq tahlilini berolmaydi. Shu bois biomexanik usullar, xususan, videoanaliz, sensor tahlil, harakat yo'nalishini o'lchash tizimlari suzish mashg'ulotlariga kiritilmoqda. Bu texnologiyalar yordamida sportchi harakati kadrma-kadr o'rganilib, mushaklarning ishtiroki, suvning turtki kuchi, qo'l va oyoq harakatlarining sinxronligi aniqlanadi. Natijada suzuvchining texnik xatolari, ortiqcha harakatlar yoki noto'g'ri pozitsiyalarni ilmiy asosda aniqlash mumkin bo'ladi.

Hozirgi kunda sport ilm-fanida suzish texnikasini takomillashtirish uchun biomexanik tahlil asosida metodik tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb masalaga aylangan. Chunki bu yo'l bilan mashg'ulot jarayonining ilmiylik darajasi oshadi, o'qituvchi va murabbiy uchun suzuvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda aniq strategiyalarni belgilash imkoniyati yaratiladi.

Bundan tashqari, biomexanik yondashuv suzuvchilarda harakat koordinatsiyasi, suvni his qilish qobiliyati va umumiy jismoniy madaniyat darajasini rivojlantirishda ham muhim o'rin tutadi. Harakatni energiya tejamkorlik bilan amalga oshirish, suvda minimal qarshilik bilan maksimal tezlikka erishish uchun mushaklar faoliyati va harakat amplitudasi

o'rtasidagi muvozanatni topish zarur. Shu maqsadda biomexanik tahlil suzuvchining harakatlarini optimallashtirishda, texnikani mukammallashtirishda va sport natijalarini oshirishda asosiy vosita sifatida qaraladi. Shu jihatdan, ushbu maqola suzish mashg'ulotlarida biomexanik tahlilning nazariy va amaliy asoslarini, uning texnik takomillashuvga ta'sirini hamda o'quv jarayoniga integratsiyalash imkoniyatlarini o'rganishga qaratilgan.

Asosiy qism.

Suzish mashg'ulotlarida biomexanik tahlilning asosiy maqsadi — sportchining harakat texnikasini ilmiy asosda o'rganish, harakat samaradorligini oshirish va ortiqcha energiya sarfini kamaytirishdir. Har bir suzish uslubida tananing suvdagi holati, qo'l va oyoq harakatlarining koordinatsiyasi, nafas olish ritmi hamda harakat amplitudasi sport natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois biomexanik tahlil bu jarayonlarning har birini o'lchash, tahlil qilish va optimallashtirish imkonini beradi.

Biomexanik tahlilning asosiy yo'nalishlaridan biri bu harakatlarning kinematik va dinamik parametrlari bilan ishlashdir. Kinematik tahlil orqali sportchining qo'l va oyoq harakatlarining tezligi, burchak o'zgarishlari, tana holati, aylanish nuqtalari o'lchanadi. Dinamik tahlil esa mushak kuchi, suvning turtki kuchi, inertsia va suv qarshiligi kabi fizik jarayonlarni o'rganadi. Ushbu ikki yondashuv uyg'unlashgan holda suzish texnikasining umumiy samaradorligini aniqlash imkonini beradi.

Amaliy mashg'ulotlarda biomexanik usullarni qo'llashning samarali vositalaridan biri bu videoanalizdir. Yuqori aniqlikdagi videokameralar yordamida suzuvchining harakatlari turli burchaklardan yozib olinadi va kadrma-kadr tahlil qilinadi. Bu usul texnik xatolarni aniqlashda, harakatlar sinxronligini baholashda hamda mashg'ulot jarayonini individuallashtirishda katta ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, zamonaviy raqamli dasturlar — Dartfish, Kinovea, MotionPro kabi tizimlar orqali suzuvchilarning harakat trajektoriyalari, tezlik grafigi va mushak faoliyatining fazoviy ko'rinishlari aniqlanadi.

Biomexanik tahlilni o'quv jarayoniga tatbiq etish orqali suzish mashg'ulotlarining samaradorligi sezilarli darajada ortadi. Masalan, harakat amplitudasini oshirish, suvga kirish burchagini optimallashtirish yoki nafas olish fazasini to'g'ri tashkil etish orqali suzuvchining tezligi 5–10 foizgacha yaxshilanishi mumkin. Shuningdek, biomexanik yondashuv yordamida murabbiy har bir sportchi uchun individual mashg'ulot rejimini ishlab chiqishi, ularning anatomik va fiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda yuklama hajmini belgilashi mumkin.

Shu bilan birga, biomexanik tahlil nafaqat texnikani takomillashtirish, balki jarohatlarning oldini olishda ham muhim rol o'ynaydi. Suzuvchilarda elka bo'g'imlari, bel mushaklari va tizza bo'g'imlariga tushadigan zo'riqishlar ko'pincha noto'g'ri harakatlar natijasida yuzaga keladi. Harakatlarning fizik asoslarini o'rganish, mushaklarning yuklanish darajasini aniqlash orqali bu muammolarni bartaraf etish mumkin.

Zamonaviy sport ta'limida biomexanik tahlil texnologiyalari raqamli simulyatsiya, 3D-modellashtirish, suv osti sensori va harakatni kuzatuvchi tizimlar bilan birgalikda ishlatilmoqda. Bu vositalar suzuvchining suvdagi harakatini aniq modellashtiradi, mushaklarning ishtirok darajasini hisoblaydi va suvda optimal holatni aniqlash imkonini

beradi. Natijada o'qituvchi va murabbiy uchun suzuvchilarning individual rivojlanish dinamikasini kuzatish, xatolarni aniqlash va samarali tuzatish imkoniyati yaratiladi.

Shunday qilib, biomexanik tahlil suzish mashg'ulotlarida innovatsion va ilmiy asoslangan yondashuvni ta'minlaydi. U texnik takomillashuvni jadallashtiradi, sportchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mashg'ulot jarayonini optimallashtiradi va natijada yuqori sport yutuqlariga erishishga xizmat qiladi.

Suzish mashg'ulotlarida biomexanik tahlilning qo'llanilishi zamonaviy sport tayyorgarligi tizimida muhim ilmiy-amaliy yo'nalish sifatida e'tirof etiladi. Ushbu yondashuv suzuvchilarning harakat texnikasini chuqur tahlil qilish, ularning individual xususiyatlarini aniqlash va mashg'ulot samaradorligini oshirish imkonini beradi. Harakatning biomexanik tahlili orqali suvda tana muvozanati, mushak kuchi, nafas olish ritmi, suvga kirish burchagi hamda harakat tezligi kabi asosiy ko'rsatkichlar o'lchanadi va optimallashtiriladi. Shu orqali suzuvchining texnik tayyorgarligi, energiya tejamkorligi va umumiy natijalari yaxshilanadi.

Biomexanik yondashuv suzish texnikasini nafaqat tahlil qilish, balki uni bosqichma-bosqich takomillashtirish uchun ilmiy asos yaratadi. Zamonaviy videoanaliz tizimlari, 3D-modellashtirish, harakat sensori va raqamli kuzatuv texnologiyalari yordamida sportchining harakatlari chuqur o'rganilib, texnik xatolar aniq va tezkor tuzatiladi. Bu esa mashg'ulot jarayonining individuallashtirilishini ta'minlaydi va o'qituvchi hamda murabbiy uchun samarali tahliliy vosita sifatida xizmat qiladi.

Bundan tashqari, biomexanik tahlil sportchining jarohatlanish xavfini kamaytirish, mushak va bo'g'imlarga tushadigan yuklamani optimal holatga keltirish imkonini beradi. Bu jihatdan yondashuv suzuvchining salomatligini saqlash bilan bir qatorda, uzoq muddatli sport faoliyati uchun barqaror poydevor yaratadi. Shu sababli biomexanik tahlilni suzish ta'limi tizimiga keng joriy etish, o'qituvchilar va murabbiylar uchun maxsus o'quv kurslari tashkil etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, biomexanik tahlil asosida suzish texnikasini takomillashtirish — bu sport fanining zamonaviy bosqichiga xos integrativ yondashuvdir. U nafaqat harakat texnikasini mukammallashtiradi, balki suzuvchining motivatsiyasi, psixologik barqarorligi va o'z ustida ishlash madaniyatini ham rivojlantiradi. Shu bois, kelgusida suzish mashg'ulotlarida biomexanik tahlilni kompleks tarzda qo'llash, uni raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish va o'qitish jarayoniga tatbiq etish orqali suzuvchilarning yuqori natijalarga erishishga erishish mumkin.

Adabiyotlar

1. Haydarov S., "Sport biomexanikasi asoslari", Toshkent: O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya universiteti nashriyoti, 2020.
2. Blazevich A., *Sports Biomechanics: The Basics: Optimising Human Performance*, Bloomsbury, 2013.
3. McGinnis P. M., *Biomechanics of Sport and Exercise*, Human Kinetics, 2019.
4. Xolmatova N. & Mamatqulov I., "Suzish texnikasida biomexanik yondashuvning o'rni", *Jismoniy tarbiya va sport ta'limi jurnali*, 2022.
5. Maglischo E. W., *Swimming Fastest*, Human Kinetics, 2003.

PEDAGOGIK JARAYONDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Abdullayeva Malika Bozorboyevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Tuychiyeva Zulfizar

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi nafaqat bilim va ko'nikmalarga, balki muloqot madaniyatiga ham bevosita bog'liqdir. Kommunikativ kompetensiya ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Chunki ta'lim faqat axborot uzatish emas, balki insonlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir va tushunish jarayonidir. Shu sababli o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi yuqori bo'lgan taqdirdagina, u o'quvchilar bilan psixologik yaqinlikni ta'minlay oladi, ularning ehtiyojlarini anglaydi hamda o'z pedagogik faoliyatini samarali tashkil etadi.

Kommunikativ kompetensiya tushunchasi ko'p qirrali bo'lib, u shaxsning nutq madaniyati, muloqot strategiyasi, emotsional holati va ijtimoiy moslashuv darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ta'lim psixologiyasida u o'qituvchining o'z fikrini aniq ifodalash, tinglovchini tushunish, kommunikativ to'siqlarni yengish hamda ijobiy muloqot muhitini yaratish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchi shaxsida kommunikativ kompetensiyaning shakllanishi uning pedagogik mahoratining ajralmas qismi hisoblanadi.

Pedagogik jarayonning muvaffaqiyati o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqotning sifati bilan belgilanadi. Har bir pedagog ta'limning kommunikativ modelini shakllantirishda o'zining shaxsiy tajribasidan, didaktik yondashuvlardan va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishi lozim. Bu jarayonda o'qituvchi shunchaki bilim beruvchi emas, balki muloqotni boshqaruvchi, motivatsiyani kuchaytiruvchi va ijodiy hamkorlikni rivojlantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasida, xususan, Finlyandiya, Yaponiya va Janubiy Koreyada o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasiga alohida e'tibor qaratiladi. Chunki bu ko'nikma o'quvchi shaxsini erkin fikrlashga, mustaqil qaror qabul qilishga, muloqot madaniyatiga va jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlaydi. Shu sababli pedagogik ta'lim muassasalarida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish maxsus metodik yondashuvlar, interfaol mashg'ulotlar, treninglar va raqamli kommunikatsiya vositalari orqali amalga oshirilmoqda.

Asosiy qism. Pedagogik jarayonda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning nazariy asoslari bir qator psixologik va pedagogik tamoyillarga tayanadi. Avvalo, bu kompetensiya o'qituvchi shaxsining kasbiy o'sishini belgilovchi sifatdir. U o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini, emotsional barqarorligi, nutq madaniyati va pedagogik refleksiya darajasi bilan chambarchas bog'liq. Kommunikativ kompetensiya o'z ichiga til madaniyati, emotsional intellekt, ijtimoiy sezgirlik, pedagogik takt, empatiya kabi tarkibiy qismlarni

oladi. Shu boisdan, o'qituvchi nafaqat bilim manbai, balki muloqotni tashkil etuvchi shaxs sifatida har bir o'quvchi bilan individual aloqa o'rnatishga intilishi zarur.

Amaliy nuqtai nazardan, kommunikativ kompetensiyani shakllantirish turli interfaol metodlar, treninglar, muammoli vaziyatlar tahlili va jamoaviy ishlar orqali amalga oshiriladi. Masalan, "rol o'yinlari", "bahs-munozara", "fikrlar almashinuvi" kabi mashg'ulotlar o'qituvchi va talabalarda muloqot madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bunday metodlar orqali shaxsning faol tinglash, savol berish, o'z fikrini asoslash, boshqalarning fikrini hurmat qilish ko'nikmalari shakllanadi. Bu esa kelgusida ta'lim jarayonida ijobiy kommunikativ muhitni yaratish imkonini beradi.

Raqamli ta'lim vositalarining joriy etilishi ham kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga yangi imkoniyatlar ochmoqda. Onlayn platformalar, videokonferensiyalar, chat forumlar, virtual laboratoriyalar yordamida o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi muloqot yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Masofaviy ta'lim sharoitida o'qituvchining muloqotdagi faolligi, teskari aloqa berish tezligi va interaktivlik darajasi pedagogik jarayonning samaradorligini belgilab beradi. Shu boisdan, raqamli kompetensiya bilan bir qatorda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish o'qituvchining zamonaviy kasbiy profili uchun zaruriy talablardan biridir.

Bundan tashqari, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda psixologik tayyorgarlik ham muhim o'rin tutadi. O'qituvchi o'zining hissiyotlarini boshqara olishi, stressli vaziyatlarda ham ijobiy muloqotni saqlab qolishi kerak. Talabalar bilan individual psixologik yondashuv, ochiqlik, samimiyat va empatiya tamoyillari asosida muloqot olib borish pedagogik faoliyatda yuqori natijalarga erishish imkonini beradi. Shu tariqa, pedagogik jarayonning har bir bosqichida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish o'qituvchining professional muvaffaqiyatini ta'minlovchi asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Pedagogik jarayonda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish o'qituvchi shaxsining kasbiy yetukligi va ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim omildir. Bu kompetensiya o'qituvchining o'z fanini chuqur bilishi bilan bir qatorda, uni o'quvchilarga to'g'ri, aniq va emotsional tarzda yetkazish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Samarali kommunikatsiya o'qituvchi va talaba o'rtasida ishonch, hurmat, o'zaro tushunish muhitini yaratadi. Shuningdek, bu jarayon o'quvchilarning ijtimoiy faolligini, tanqidiy fikrlashini, ijodkorlik va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ kompetensiyani shakllantirish faqatgina nazariy bilimlarga emas, balki amaliy mashg'ulotlar, treninglar, interfaol usullar va real muloqot tajribasiga tayanishi zarur. Raqamli texnologiyalarni ta'limga integratsiya qilish bu yo'nalishda yangi imkoniyatlarni ochadi — o'qituvchilar onlayn muloqot, raqamli resurslar, audio-video materiallar orqali o'z kommunikativ salohiyatini kengaytira oladilar. Shu bilan birga, bu jarayonda psixologik tayyorgarlik, emotsional madaniyat va ijtimoiy sezgirlikni shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijada, pedagogik jarayonning barcha bosqichlarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish o'qituvchini zamonaviy ta'lim talablariga moslashtiradi. Bunday o'qituvchi o'z auditoriyasida ijodiy, ochiq, faol va samimiy muloqot muhiti yaratadi. Bu esa ta'lim

jarayonining insonparvarlik, hamkorlik va shaxsga yo‘naltirilganlik tamoyillariga tayanishini ta’minlaydi. Shu sababli, pedagogik ta’lim tizimida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishni uzluksiz jarayon sifatida tashkil etish, uni nazariy va amaliy jihatdan chuqur o‘rganish zamonaviy pedagogikaning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy L.S. “Muloqot va tafakkur psixologiyasi”. Moskva: Pedagogika, 1984.
2. Amonov Sh. “Pedagogik muloqot madaniyati asoslari”. Toshkent: Fan, 2016.
3. Bodalev A.A. “Shaxslararo muloqot psixologiyasi”. Moskva: Prosveshchenie, 2002.
4. Mallayev N. “Pedagogik kommunikatsiya va ta’lim texnologiyalari”. Toshkent: Oliy ta’lim, 2020.
5. Leontev A.N. “Faoliyat, ong va shaxs”. Moskva: Nauka, 1977.

ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ STEAM-ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Наримбетова Захия Ахмедовна
(PhD) доцент ЧГПУ
Динеева Зильфира Наилевна
студентка магистратуры ЧГПУ

Современный мир характеризуется стремительным развитием технологий и постоянной потребностью в квалифицированных кадрах, обладающих критическим мышлением, креативностью, навыками решения проблем и командной работы. Традиционные подходы к образованию, зачастую фокусирующиеся на отдельных дисциплинах, уже не в полной мере отвечают этим вызовам. В ответ на эти изменения набирает популярность STEAM-образование (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics – Наука, Технология, Инженерия, Искусство, Математика). Особенно важным становится внедрение STEAM-подходов на уровне начальной школы, где закладываются основы для дальнейшего обучения и развития личности ребенка.

«Сегодня наша молодежь, сами дети требуют: "Вчерашнее образование нам не нужно". Мы планируем наши текущие реформы, ставим перед собой большие цели. О них легко говорить, но сложно делать. Однако, как бы ни было трудно, мы должны постараться осуществить эти реформы для наших детей», — подчеркнул Мирзиёев Ш.М. 82

Основные тенденции развития STEAM-образования в начальной школе

Интегративный и междисциплинарный подход - это отход от предметной изоляции к созданию целостного образовательного пространства, где науки, технологии, инженерия, искусство и математика взаимосвязаны и дополняют друг

1. ⁸² <https://fergana.media/news>

друга. Например, изучение геометрических форм (математика) через создание моделей зданий (инженерия) с использованием 3D-печати (технология) и художественным оформлением (искусство).

Использование этих подходов позволяет учащимся увидеть взаимосвязь между различными областями знаний, формирует системное мышление и понимание того, как знания применяются в реальной жизни.

Акцент уделяется проектной деятельности, где основной формой обучения становятся исследовательские и конструкторские проекты. Дети ставят перед собой проблему, выдвигают гипотезы, планируют и реализуют свои идеи, тестируют результаты и делают выводы.

Проектная деятельность развивает самостоятельность, ответственность, навыки планирования, решения проблем, критического мышления и креативности. В итоге делает обучение осмысленным и увлекательным.

Активное использование современных технологий и применение цифровых инструментов: образовательные платформы, приложения для программирования (Scratch, Code.org), робототехника (LEGO Education, Arduino), 3D-моделирование и печать, виртуальная и дополненная реальность (VR/AR) повышает мотивацию учащихся, делает процесс обучения более интерактивным и наглядным, развивает цифровую грамотность, готовя детей к жизни в технологичном мире.

STEAM-проекты по своей природе требуют от учащихся не только технических знаний, но и умения работать в команде, эффективно коммуницировать, критически мыслить, проявлять креативность и находить нестандартные решения развивая "мягкие навыки" (Soft Skills). Эти навыки являются фундаментом успешности в любой сфере деятельности и в жизни в целом. Начальная школа – идеальный период для их формирования.

Включение искусства (дизайн, эстетика, творчество) в традиционный STEM-подход это не просто декорация, а инструмент для осмысления, визуализации и улучшения технических решений. Все это позволяет развивать креативность, учит видеть красоту в технологиях, способствует более глубокому пониманию процессов через визуальное и эстетическое восприятие.

Для активизации учебного процесса и повышения мотивации школьников целесообразно использовать элементы геймификации: игровые механики, состязательные форматы и квесты. Примерами могут служить соревнования по робототехнике, хакатоны по программированию или тематические образовательные игры. Игра является фундаментальным инструментом познания для детей младшего школьного возраста. Геймификация, в свою очередь, трансформирует учебный процесс, делая его более увлекательным, снижая психологический барьер, связанный с ошибками, и активно стимулируя достижение поставленных образовательных целей.

Учитель перестает быть единственным источником знаний и становится фасилитатором, наставником, модератором, который направляет, поддерживает, стимулирует самостоятельный поиск и развитие учеников. Все это требует от

педагогов использование и применение новых компетенций, постоянного самообразования и готовности к экспериментам.

Тем не менее, успешное внедрение STEAM-подходов требует системного подхода на уровне образовательной политики, школы и конкретного педагога. Важно начинать с малого, экспериментировать, делиться опытом и поддерживать инициативы.

Заключение

STEAM-образование в начальной школе – это не просто модный тренд, а фундаментальный сдвиг в парадигме обучения, направленный на подготовку детей к жизни и работе в динамично меняющемся мире. Тенденции к интеграции, проектной деятельности, использованию технологий и развитию "мягких навыков" формируют новое поколение исследователей, инженеров, дизайнеров и творцов. Успешная реализация этих тенденций позволит выпускникам начальной школы не только успешно продолжить свое образование, но и стать активными, компетентными и востребованными членами общества.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан, от 05.09.2018 г. № УП-5538 "О дополнительных мерах по совершенствованию системы управления народным образованием".
2. Magerko, B., Freeman, J., McKlin, T., & Reilly, M. (2016). EarSketch: STEAM-подход для мало представленных групп в школьном обучении информатике. *ACM Transactions on Computing Education*, 16(4), 1-25.
3. Mikhaylovsky, M. N., et al. (2021). Модель STEM-образования как инновационная технология в системе высшего профессионального образования Российской Федерации. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 17(9).
4. Shukshina, L. V., et al. (2021). STEM и STEAM-образование в России: концептуальные основы. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 17(10).
5. Honey, M., & Pearson, G. (2015). *Hands-on math: Ready-to-use activities for grades 4–8*. Corwin Press.
6. Krajcik, J. S., & Shin, N. (2013). Project-based learning. In J. S. Gee & S. K. Grant (Eds.), *The Routledge international handbook of the learning sciences* (pp. 274-288). Routledge.
7. Toh, S. C., & Looi, C. K. (2019). Computational thinking and STEAM education in primary schools. *International Journal of Technology and Design Education*, 29(3), 491-509.
8. Wagner, T. (2008). *The global achievement gap: Why even excellent school systems fall short and what we can learn from them*. Basic Books.

“O‘ZBEK TILIDA SIFAT SO‘Z TURKUMI VA UNING NUTQDAGI O‘RNI”

Safarova Sevinch G‘anijon qizi,
Ismatillayeva Gulsanam Dilmurod qizi ,
Norboyeva Aziza Nizomiddin qizi.,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Til jamiyatning eng muhim aloqa vositasi bo‘lib, u orqali insonlar o‘z fikrini ifodalaydi, bilim va tajribalarini avloddan avlodga yetkazadi. Ona tilining sofliigi va boyliigi, avvalo, uning leksik va grammatik qatlamlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. So‘z turkumlari esa tildagi barcha birliklarning ma‘no va vazifasini belgilab beruvchi asosiy grammatik tizimdir.

Shu jihatdan sifat so‘z turkumi o‘zbek tilida alohida ahamiyat kasb etadi. Sifatlar predmetning rangini, shaklini, o‘lchamini, xususiyatini va turli belgilarini ifodalash orqali tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Ular nutqni ta’sirchan, obrazli va badiiy qilishda muhim vosita hisoblanadi. Shuningdek, sifatning grammatik va semantik jihatdan guruhlanishi, gap tarkibidagi vazifalari hamda uslubiy imkoniyatlari tilshunoslikda chuqur tadqiq etilmoqda.

Mazkur maqolada sifat so‘z turkumining o‘ziga xos xususiyatlari, uning leksik-semantik guruhlari va nutqiy vazifalari nazariy hamda amaliy jihatdan yoritiladi.

1. Sifat so‘z turkumining umumiy ta’rifi :O‘zbek tili grammatik tizimida so‘z turkumlari ichida sifat alohida o‘rin egallaydi. Chunki u predmetning belgi-xususiyatlarini ifodalash orqali nutqni rang-barang va obrazli qiladi. Tilshunos olim A. G‘ulomovning ta’rifiga ko‘ra, sifat — “otga bog‘lanib, uning belgisini, shaklini, rangini, miqdorini, holatini ko‘rsatadigan mustaqil so‘z turkumi”dir. Demak, sifatlar predmetning kim? yoki nima? ekanligini emas, balki qanday? qaysi? nechanchi? savollariga javob beradi. Masalan: oq uy, katta maktab, uchinchi sinf, mehribon o‘qituvchi. Bu misollarda “uy”, “maktab”, “sinf”, “o‘qituvchi” so‘zlari ot bo‘lsa, “oq”, “katta”, “uchinchi”, “mehribon” so‘zlari ularning belgilarini bildiruvchi sifatdir.

2. Sifatning grammatik xususiyatlari :Sifatning grammatik jihatdan bir necha o‘ziga xos belgilarini ajratish mumkin: Turlanmaslik – sifatlar kelishik, son, shaxs qo‘shimchalarini olmaydi. Ular faqat belgini bildiradi.

Darajalanish – sifatning qiyosiy, ortirma va yuqori darajalari mavjud.

Oddiy daraja: chiroyli qiz.

Qiyosiy daraja: chiroyliroq qiz.

Orttirma daraja: juda chiroyli qiz.

Yuqori daraja: eng chiroyli qiz.

Gapdagi vazifa – sifatlar, asosan, aniqlovchi bo‘lib keladi (oq qog‘oz, baland bino), ba’zida esa kesim bo‘lib ishlatiladi (Bog‘ chiroyli, O‘quvchi aqlli).

3. Sifatning leksik-semantik guruhlari : Tilshunoslikda sifatning ma‘no guruhlari turlicha tasnif qilinadi. Asosiylari quyidagilar:

1. Rang bildiruvchi sifatlar: oq, qora, ko‘k, yashil, sariq, pushti, moviy, binafsha.

Masalan: oq bulut, yashil dala, ko‘k osmonga qaradi.

2. Shakl va o‘lcham bildiruvchi sifatlar: uzun, qisqa, keng, tor, dumaloq, to‘g‘ri, katta, kichik.

Masalan: uzun ko‘cha, kichik xat, dumaloq stol.

3. Ichki xususiyat va sifat bildiruvchi sifatlar: yaxshi, yomon, kuchli, zaif, aqlli, mehribon.

Masalan: mehribon ona, aqlli o‘quvchi, kuchli shamol.

4. Miqdor va daraja bildiruvchi sifatlar: ko‘p, oz, butun, yarim, bir necha.

Masalan: ko‘p odam, ozgina vaqt, butun tun.

5. Nisbiy sifatlar – boshqa so‘z turkumidan qo‘shimchalar orqali yasalgan:

Ot + qo‘shimcha: tog‘li hudud, suvli joy.

Fe‘l + qo‘shimcha: o‘qimishli bola, mehnatsevar inson.

4. Sifatlarning yasalishi : Sifatlar soddaligi va yasalishi jihatidan ham farqlanadi.

1. Soddaligi – qadimiy va mustaqil holda qo‘llanadigan sifatlar: oq, qora, katta, kichik, yaxshi, yomon.

2. Qo‘shimchalar yordamida yasalishi – ot, fe‘l, ravishlardan turli qo‘shimchalar orqali yasaladi:

Bilim + li = bilimli

Mehnat + sevar = mehnatsevar

O‘qish + li = o‘qimishli

Suv + dor = suvdor

Shuningdek, sifatlar birikish yoki qo‘shilish yo‘li bilan ham hosil bo‘ladi: oqsoch, achchiqtomir, ko‘ngilochar.

5. Gap tarkibida sifatlarning vazifasi : Sifatlar gapda asosan aniqlovchi vazifasida qo‘llanadi: Baland tog‘, chiroyli qiz, oq qog‘oz. Bundan tashqari, sifatlar kesim vazifasida ham ishlatilishi mumkin: Bu bino baland. U o‘quvchi aqlli. Ba‘zi hollarda sifatlar ega vazifasida ham kelishi mumkin: Yaxshi yomonni yengadi. Chiroyli seviladi.

6. Sifatlarning uslubiy va badiiy ahamiyati : Sifatlar badiiy nutqda obraz yaratish, ta’sirchanlikni oshirish, fikrni ravon va jozibali ifodalashda muhim vositadir. Shoir va yozuvchilarning asarlarida sifatlar orqali qahramonlarning xarakteri, tabiat manzaralari, voqea-hodisalar ta’sirli tasvirlanadi. Masalan, Alisher Navoiy asarlarida “yashil bog‘”, “gullagan chaman”, “mehribon yor” kabi sifat birikmalari orqali tasviriylik kuchaytirilgan. Adabiy nutqda sifatlarning ko‘chma ma’noda ishlatilishi ham keng uchraydi: oltin qo‘l (mo‘jizakor), qora kun (og‘ir holat), yorug‘ kelajak (umidli istiqbol). Bu holat nutqqa emotsional-estetik ta’sir beradi.

7. Sifatlarning tarixiy tadqiqi : O‘zbek tilshunosligida sifat so‘z turkumi qadimdan o‘rganib kelingan. Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asarida ham turli sifatlar uchraydi va ular tildagi boylik sifatida izohlangan. Keyinchalik Fitrat, Abdurauf Fitrat, Hamid Olimjon, Abdurauf Qodiriy singari adabiyot arboblari ham o‘z asarlarida sifatlarning imkoniyatlaridan keng foydalangan. Tilshunos olimlardan A. G‘ulomov, T.

Qodirov, M. Qo'shjanov va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida sifatlarning leksik-semantik guruhlari, grammatik belgilari va uslubiy imkoniyatlari batafsil yoritilgan.

8. Sifatlarning zamonaviy tilshunoslikdagi ahamiyati: Bugungi kunda tilshunoslikning turli yo'nalishlarida sifatlarning turli nuqtai nazardan tadqiq qilinmoqda: Struktur tilshunoslikda – sifatlarning tuzilishi va yasallish usullari.

Semantik tadqiqotlarda – sifatlarning ma'no guruhlari va ular o'rtasidagi munosabatlar.

Amaliy lingvistikada – sifatlarning nutq madaniyatidagi ahamiyati, matnni obrazli qilishdagi roli.

Korpus lingvistikasida – sifatlarning matnlardagi chastotasi va qo'llanish konteksti.

Bu tadqiqotlar sifatlarni o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb ekanini ko'rsatadi.

Xulosa O'zbek tilining asosiy so'z turkumlaridan biri bo'lgan sifatlarning tildagi ifodaviylikni, badiiylikni va ta'sirchanlikni ta'minlovchi muhim vositalardan sanaladi. Ularning grammatik xususiyatlari, leksik-semantik guruhlari hamda nutqiy vazifalari til boyligini yanada kengaytirib, so'zlovchi fikrini aniq va ravon ifodalashga xizmat qiladi. Sifatlarning gapda aniqlovchi, kesim va boshqa sintaktik vazifalarda qo'llanishi nutqning mazmuniy va estetik jihatdan boyishiga sabab bo'ladi. Tadqiqot davomida ko'rib chiqilgan nazariy qarashlar va amaliy misollar sifat so'z turkumining o'zbek tilshunosligida alohida ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Demak, sifatlarni chuqur o'rganish nafaqat tilshunoslik nazariyasi, balki amaliy nutq madaniyatini shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hamroyeva Sh. O'zbek tilining morfologiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti”, 2018. – 190 b.
2. Sapayev Q. Hozirgi o'zbek tili (Morfologiya). – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2010. – 280
3. Hamroyeva Sh. O'zbek tilining morfologiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti”, 2018. – 190 b.
4. Jo'rayev M. O'zbek tili grammatikasi. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2015. – 250 b.
5. Yo'ldoshev M. Ona tili va adabiyot ta'limida grammatik tushunchalar. – Toshkent: “Ilm Ziya”, 2019. – 210 b.
6. Karimov B. Hozirgi o'zbek adabiy tili (Morfologiya). – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018. – 300 b.

O‘TKIR HOSHIMOV HIKOYALARINING BADIY TALQINI

Dilafro‘z Ziyodullayeva Narzulla qizi.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta‘lim va Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti
Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim
nazariyasi va amaliyoti kafedrası o‘qituvchisi.

Yo‘ldosheva Barchinoy Oybek qizi,

O‘rinboyeva Xumora Akmal qizi,

Muhammadiyeva Mushtariy Baxtiyor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta‘lim va Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2- bosqich (kechki) talabalari

O‘tkir Hoshimov 1941-yilning 5-avgustida Toshkent viloyatining Zangiota tumani Do‘mbirobod mavzesida tavallud topgan. Turmush o‘rtog‘ining ism sharifi O‘lmasxon Hoshimov. Farzandlari haqida aniq ma‘lumot yo‘q. 1958-yilda o‘rta maktabni bitirib, Toshkent Davlat universiteti jurnalistika bo‘limining avval sirtqi, so‘ngra kunduzgi bo‘limida o‘qib, 1964-yilda tamomlagan. 1959—1960-yillarda „Temir yo‘lchi“, 1960-yilda hozirgi „O‘zbekiston ovozi“, 1960-1982 yillarda „Toshkent haqiqati“, „Toshkent oqshomi“, 1982—1983 yillarda G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyotida, 1985—1995-yillarda „Sharq yulduzi“ jurnaliga bosh muharrir va 1995-yildan 2004-yilgacha O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Matbuot va axborot qo‘mitasi raisi sifatida faoliyat ko‘rsatgan. Keyinchalik Teatr jurnalida muharrirlik qilgan. Asosiysi hayot yo‘li sermazmunli, o‘tkazib unimli ishlar bilan shug‘illangan deb bimalol ayta olishimiz mumkin.

Pyesalar:

„To‘ylar muborak“, „Sizdan ugina, bizdan bugina“ „Vijdon dorisi“, „Inson sadoqati“, „Qatag‘on“.

Ocherklar:

„Po‘lat chavandozlar“ (to‘plam. 1962-yil).

Qissalar:

„Cho‘l havosi“ (1964-yil) „Bahor qaytmaydi“ (1970-yil) „Qalbingga quloq sol“ (1973-yil) „Ikki karra ikki-besh“ (1987-yil).

Hikoyalar:

„Urushning so‘nggi qurboni“ „Yanga“ „Muhabbat“ „Dehqonning bir kuni“ „Umr savdosi“ „Quyosh tarozusi“ „Oq bulut, oppoq bulut“.

Romanlar:

„Nur borki, soya bor“ (1976-yil), „Ikki eshik orasi“ (1985-yil), „Tushda kechgan umrlar“ (1993-yil).

Ssenariylar"

„Xazon bo‘lgan bahor“ „Inson sadoqati“ (1975-yil) „Vijdon dorisi“ „To‘ylar muborak“ (1979-yil) „Qatag‘on“.

O‘tkir Hoshimovning 40 yil davomida yozilgan „Daftar hoshiyasidagi bitiklar“ nomli hikmatlar to‘plami 2001-yilda chop etilgan. O‘tkir Hoshimovning „Bahor qaytmaydi“ qissasi asosida 1972-yilda shu nomli film suratga olingan. O‘tkir Hoshimov o‘zbek adabiyotining yorqin namoyandalaridan biri, iste’dodli yozuvchi va dramaturgdir. Uning hayoti va ijodi o‘zbek adabiyotining rivojida muhim o‘rin tutadi. Hoshimov ijodi orqali o‘zbek xalqining ruhiyati, milliy qadriyatlari va zamonaviy hayot muammolari keng yoritilgan. O‘tkir Hoshimovning ijod qilgan janri bu nasr ya‘ni hikoya, roman shaklidir deb hisoblasak bo‘ladi.

Yurtimiz adabiyotiga juda katta ko‘plab yozgan asarlari orqali hissa qo‘shganligi hamda bolalarimizning qalbidan joy oladigan adib sifatida alohida tilga olsak ham bo‘ladi. Shu sababli u ko‘plab mukofotlar bilan masalan: „eshik orasi“ romani uchun 1986-yilda Hamza nomidagi O‘zbekiston SSR Davlat mukofotiga sazovor bo‘lgan. 1997-yilda „Mehnat shuhrati“ ordeni bilan mukofotlangan. Tarjimonchilik sohasiga ham katta hissalatini qo‘shgan adib desak ham mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz. Sababi Ernest Hemingway, Konstantin Simonov, Kuprin va boshqa adiblarning asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilgan.

O‘tkir Hoshimov nafaqat mukofotlangan balki, tanqidlar ostida qolgan deb ham aytishimiz mumkin chunki, 1990-yilda O‘tkir Hoshimov o‘zi bosh muharrir bo‘lgan „Sharq yulduzi“ jurnalida Qur‘onning ilk o‘zbekcha tarjimasini chop ettirgan. Toshkentdagi „Ateizm uyi“ kabi idora vakillari Qur‘on suralarida milliy kamsitish elementlari bor, deya „Sharq yulduzi“ jurnalida Qur‘on tarjimasini chop etilishini to‘xtatishga urinishgan ma‘lumotlar ham bor.

O‘tkir Hoshimovning hikoyalari o‘zbek adabiyotida muhim o‘rin egallaydi. U asarlarida oddiy xalq hayoti, ularning orzu-umidlari, dardlari va baxt izlanishlarini chuqur va sodda tilda tasvirlaydi. Hoshimovning hikoyalari insonning ma‘naviy dunyosiga yo‘naltirilgan bo‘lib, unda axloqiy masalalar, adolat va insoniylik g‘oyalari bosh qahramonlar hayoti orqali namoyon bo‘ladi.

Uning eng mashhur hikoyalaridan biri — „Ko‘zgu“ asari insonning o‘zini anglash, ichki qarama-qarshiliklari va jamiyat bilan munosabatini o‘rganishga bag‘ishlangan. Hikoyalari orqali yozuvchi o‘zbek xalqining an‘anaviy qadriyatlari bilan zamonaviy dunyo haqiqatlarini uyg‘unlashtirishga intilgan. Hoshimov ijodida milliy ruh va xalqning tarixiy o‘tmishi alohida o‘rin tutadi. U o‘zbek xalqining madaniy merosini, urf-odatlarini e‘tibordan chetda qoldirmay, ularni zamonaviy adabiyotda jonlantirishga harakat qilgan. Shu sababli uning asarlari nafaqat adabiy qiymatga, balki ma‘naviy ta’sirga ham boyligi bilan qolgan adabiyotshunoslardan farq qiladi.

O‘tkir Hoshimov 2013-yil, 24-may kuni, 71 yoshida vafot etgan. Toshkentning Do‘mbirobod masjididagi juma namozidan keyin dafn etilgan. O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi, Xalq ta’limi vazirligi, Yoshlar ishlari agentligi va boshqa jamoatchilik vakillarining tashabbusi bilan 2021-yilda O‘tkir Hoshimov tavalludining 80 yilligi nishonlangan.

Xulosa sifatida shuni ham aytib o‘tishimiz darkor ya‘ni bugungi kunda O‘tkir Hoshimovning asarlari o‘zbek adabiyotining klassik namunalaridan biri sifatida o‘rganiladi. Uning hikoyalari maktablarda o‘qitilib, yosh avlod uchun o‘rnak hisoblanadi. Yozuvchining

ijodi xalq ma'naviyatini boyitishda, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarashga undashda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Hoshimovning yozuvchilik merosi — bu inson qalbini, milliy ruhiyatni yorituvchi, adabiyot orqali insonlarni tarbiyalashga qaratilgan betakror ijoddir. U o'zbek adabiyotining boy va serqirra xazinasini yaratishda muhim rol o'ynagan.

2.Hoshimov, O'tkir „Taniqli o'zbek adibi O'tkir Hoshimov vafot etdi“. bbc.com. bbc.com. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.

3. Hoshimov, O'tkir „O'zbekiston xalq yozuvchisi va jamiyat arbobi O'tkir Hoshimovdir (1941 - 2013). U qariyb qirq yildan buyon o'zining ajoyib publitsistik maqolalari, xikoya, qissa va romanlari bilan adabiyotimiz taraqqiyotiga munosib ulush qo'shib keldi.“. arboblal.uz. arboblal.uz. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.

4. Hoshimov, O'tkir „O'tkir Hoshimov“. ziyouz.com. ziyouz.com. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.

5. „Daftar hoshiyasidagi bitiklar“. cyberleninka.ru. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.

6. Bahor qaytmaydi „Bahor qaytmaydi“. kino-teatr.ru. kino-teatr.ru. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.

7.Hoshimov O'tkir O'BEKISTON XALQ YOZUVCHISI O'TKIR HOSHIMOV TAVALLUDINING 80 YILLIGINI KENG NISHONLASH TO'G'RISIDA“. lex.uz. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.

8. Hoshimov, O'tkir „ZBEKISTON XALQ YOZUVCHISI O'TKIR HOSHIMOV TAVALLUDINING 80 YILLIGINI KENG NISHONLASH TO'G'RISIDA“. lex.uz. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.

XALQ O'YINLARI VOSITASIDA BOLANING RUHIY VA AQLIY QOBILIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Shanasirova Zaxro Yuldashovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida dotsenti

Abdullayeva Durdona Dilshod qizi,

Tilavbekova Uljan Abdujabbor qizi,

Kenjaboyeva Nafisa Kayratovna,

Xolmurodova Gulshoda O'ktam qizi

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari

O'zbek xalqining ming yillar davomida yaratgan, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan ijod boyliklarini to'plash, o'rganish, bu boy xazinalar asosida yosh avlodni ma'naviy boy, axloqiy pok, jismoniy barkamol qilib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. O'zbek xalq harakatli o'yinlari o'tmishda ajdodlarimizning kundalik turmush-tarzi

nimadan iborat ekanligini o'z ichiga olibgina qolmay, maktabgacha ta'lim-tarbiyada zamonaviy jismoniy tarbiya madaniyatini shakllantirishda ulkan ahamiyatga egadir.

Yaqin yillar mobaynida mamlakatimizda o'sib ulg'ayib kelayotgan yosh avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ularning ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha va maktab ta'limining samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev rahbarligida 2017- yil 16-avgust kuni bo'lib o'tgan yig'ilishda maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish, mazkur muassasalarga bolalarni to'la qamrab olish bo'yicha muhim vazifalar qo'yildi. Bu boradagi tahlillar natijasida qisqa vaqtda uch yirik hujjat, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 9-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-3261-sonli Qarori. 30-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-5198-sonli Farmoni tasdiqlandi. "Bola dunyoga kelganidan boshlab, unda aynan maktabgacha bo'lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy-estetik va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois ham kelgusi yillarda maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish borasidagi strategik maqsadimiz-ijtimoiy ahvolidan qat'iy nazar, bog'cha yoshidagi har bir bolani ushbu ta'lim yo'nalishi bilan to'liq qamrab olish uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iborat". Ushbu maqsadlarni ro'yobga chiqarish maqsadida 2017-yilda O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-sonli qarori ushbu sohada tub o'zgarishlarning amalga oshishiga asos bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning yetuk shaxs sifatida rivojlanishi, hayotiy bilim va ko'nikmalarining shakllanishida xalq o'yinlar alohida o'rin egallaydi. Insoniyatning har tomonlama rivojlanishining umumiy tizimida bola tarbiyasi muhim o'rin tutadi. "Maktabgacha yoshdan boshlab salomatlik, jismoniy rivojlanish asoslari qo'yiladi, vosita ko'nikmalari shakllanadi, jismoniy fazilatlarini tarbiyalash uchun poydevor yaratiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar ketma-ket rivojlanib, jismoniy tarbiya bilan katta zavq bilan shug'ullanadilar. Ular, ayniqsa, xalq o'yinlariga qiziqishi kattadir " Prezidentining ushbu so'zlari bolalarimizga maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xalq o'yinlarini o'rgatish milliy o'yinlarimizni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qo'llab bolalarimizda milliylikimizni va milliy qadiryatlarimizni bardavom bo'lishiga bolalarimizga yoshligidan o'rgatib borishimiz kerak

"Harakatli o'yin" tushunchasi o'ziga ko'pgina har-xil folklorli o'yin shaklini qamrab olib, shulardan har qaysisi nihoyatda bolalarni har tomonlama rivojlantirishiga jismoniy psixologik va aqliy o'sishiga yordam beradi. Harakatli xalq o'yini folklor o'yinlarning bir turidan iborat bo'lib, asosiy mazmuni ko'proq harakat faoliyatining samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan. Xalq o'yinlari bolaga barcha sohalarda ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin: masalan jismoniy, intellektual hissiy va kommunikativ. Xalq o'yinlari yosh

avlodning salomatligiga foyda keltiradi, yurak qon tomir, nafas olish tizimini yaxshilaydi, mushaklarini va suyaklarini mustahkamlaydi.

Yuqoridagilarni nazarda tutib o'zbek xalq o'yinlarini quyidagi toifalarga ajratish mumkin:

- ✓ Harakat sifatlarini rivojlantiruvchi o'yinlar.
- ✓ Darsning ayrim qismlarida qo'llaniladigan o'yinlar.
- ✓ Turli yoshdagi bolalar faoliyatida qo'llaniladigan o'yinlar.
- ✓ Bolalar jinsiga qarab qo'llaniladigan o'yinlar.
- ✓ Ruhiy hissiyotlarni rivojlantiruvchi o'yinlar.
- ✓ Hayotiy zarur malakalarni egallashda yordam beruvchi va takomillashtiruvchi o'yinlar.
- ✓ Sport faoliyatida qo'llaniladigan o'yinlar.

Xalqimiz madaniyatining tarkibiy qismi hisoblangan o'zbek xalq harakatli o'yinlari jismoniy madaniyat, yosh avlodni tarbiyalash va sog'lom turmush tarzini shakllantirishda alohida o'rin tutadi. Allomalarimizdan biri Mahmud Qoshg'ariy qalamiga mansub o'zbek xalq o'yinlari tarixida birinchi marta milliy o'yin namunalarining bayon etilishi, ularning ta'rifi-tavsifi qomusiy keltirilgan. Inson faoliyatida harakatli o'yinlarning o'rni beqiyosdir. Buni eng qadimgi ajdodlarimiz ham yaxshi bilishgan va kundalik turmushda ular bilan shug'ullanishga amal qiladi.

O'sib kelayotgan yosh avlodimiz buyuk bo'lishi eng avvalo farzandalari salomatligiga bog'liq sog'lom yurt qudratli va boy bo'ladi. O'yin faoliyatida diqqatni, idrokni rivojlantirish, ilgari hosil qilingan tasavvur, tushunchalar, mo'ljal olish singari xususiyatlarni yana ham aniqlashtirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi; harakatli o'yinlar xotirani, ijodiy tasavvurni, tafakkur faoliyatini, fikrlashni yana ham rivojlantirishga yordam beradi. Shunday qilib harakatli o'yinlar bolaning aqliy rivojlanishiga xizmat qiladi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin texnologiyalaridan foydalanish orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Xalq o'yinlarida bolaning har tomonlama rivojlanishi, psixologik, bilish jarayonlari, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O'yin faqat bilish jarayonlarini takomillashtirib qolmay, balki bolaning xulq - atvoriga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'yin faoliyati tufayli bola nafaqat jismoniy balki ruhiy tomondan ham rivojlanadi. O'yin tufayli bola baquvvat, sog'lom, bo'lib rivojlansa, o'yin faoliyatini tabiat qo'ynida tashkil etish esa bolaning estetik rivojlanishi, dunyoqarashini kengayishi, tabiatni his qilish, sezish kabilarni hissiyotlari rivojlantiradi. Maktabgacha tarbiya muassasalari sharoitida bolalarning harakat faoliyatini rivojlantirishning yoshga bog'liq xususiyatlari o'tkazilgan tajribalar orqali aniqlandi va nazariy jihatdan asoslab berildi. Maktabgacha tarbiya muassasalari sharoitida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida harakatli o'yinlarni qo'llash bolalarning harakat imkoniyatlarini, jismoniy tayyorgarligini rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, ularning kichik maktab yoshi davriga o'tish uchun tayyorgarligi sifatini oshiradi.

Maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarning jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanish masalalari ko'pgina olimlar tomonidan o'rganilgan. Olimlarning tadqiqotlarida

tarbiyalanuvchilarning jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarligi, harakat faolligi sustligi aniqlangan. Har bir yosh guruhiga jismoniy va ruhiy rivojlanishining muayyan darajasi mos keladi. Kichik maktab yoshida o'qish bolaning butun hayot tarzini o'zgartiradi va unga yangi talablar qo'yadi. Chunki bog'cha yoshida tarbiyalanuvchilarda, asosan nutqining rivojlanishiga, axloq me'yorlarining shakllanishiga asosiy e'tibor beriladi. Ularni tarbiyalashda maxsus tashkil etiladigan o'yin faoliyati katta o'rin tutadi. Bolaning rivojlanishi uchun didaktik ta'lim beruvchi va jamoa bo'lib birgalikda harakat qilishga o'rgatuvchi o'yinlardan foydalaniladi. Kichik maktab yoshida organizmning umumiy yetilishi fonida tarbiyalanuvchilarning harakat sohasi jadal rivojlanadi. Bu davr sport bilan, jismoniy madaniyat bilan faol shug'ullanish uchun juda qulaydir. Manashu jihatdan bolaning aynan shu xususiyatlarni rivojlantiruvchi milliy xalq o'yinlaridan foydalanish tarbiyada ko'zlangan maqsadga yetish imkonini tezlashtiradi. Bunday o'yinlarda kichikintoylar mo'ljal olishni, izchil harakat qilishni va muayyan vaqt davomida ish bajarishni o'rganadilar. Harakat faoliyati tarzidagi harakatli o'yinlarning muayyan o'ziga xos xususiyati ham mavjuddir: u boladan signallarga tez reaksiya berishni ham, o'yin vaziyatini kutilmaganda o'zgartirib turishni ham taqazo etadi. O'yin chog'ida vujudga keladigan har turli vaziyatlar bolaning harakatlari характери va yo'nalishida zarur o'zgartirishlar qilishni, uning muskul kuchlarini muayyan tomonga qarab lozim darajada o'zgartirish zaruratini vujudga keltiradi. Bunday faol ravishda amalga oshiriladigan harakatli faoliyat tarbiyalanuvchilarning nerv sistemasini pishitadi, ulardagi qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlarini takomillashtirib muvozanatga keltirib boradi, shuningdek ularda kuzatuvchanlik, topqirlik, o'zgarib turgan atrofda shartsharoitlarda mo'ljal ola bilish, og'ir vaziyatdan chiqib ketish yo'lini qidirib topish, tez bir qatorga kelish va uni ijro etish, bunda jasurlik, chaqqonlik, tashabbus ko'rsatish, maqsadga erishish yo'lida harakat qilishning zarur usulini mustaqil ravishda tanlay bilish singari fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi. Xalq o'yinlarining donoligi shundaki, ularda hozirgi davrda yosh avlod jismoniy tarbiyasida dolzarb va samarali bo'lgan vositalar, usullar, shakl va uslublar saqlanib qolgan. Ushbu ishning dolzarbligi shundaki, so'nggi yillarda ilgari umume'tirof etilgan ko'plab madaniy an'analar yo'qoldi, insonga butun umri davomida hamroh bo'lgan ko'plab marosimlar va urf-odatlar o'tib ketdi. Bugungi kunga qadar ko'plab xalq o'yinlari unutilgan, ularning qoidalari yo'qolgan. Shu bois ham xalq o'yinlarini o'ynash juda ham muhim masaladir.

Xulosa qilib aytish mumkinki, milliy xalq o'yinlaridan foydalanishda, ularni qo'llashda shuni hisobga olish kerakki, bu yoshdagi tarbiyalanuvchilar aniqlikni talab etadigan mayda harakatlarga qaraganda keng, kuchli harakatlarga ancha moyil bo'ladilar. Buni tarbiyalanuvchilar yosh davrlarini ishlab chiqqan buyuk pedagog YA.N. Komenskiy ham o'z vaqtida ta'kidlagan edi. Umuman bu yoshda tarbiyalanuvchilar juda ham harakatchanligi bilan ajralib turadi. Harakatchanlik esa maxsus, oqilona tashkil etilishni, harakatga soluvchi yurishturish shakllarining to'g'riligini talab etadi. Milliy o'zbek o'yinlarini yoshlar, ayniqsa, maktab, maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilari sevib, maroq bilan o'ynamoqdalar. Bunday o'yinlar jismoniy tarbiya darslarida yoki maktabgacha

ta'lim tashkilotlaridagina emas, balki hovlilar va bog', parklarda dam olish soatlarida o'ynalsa juda yaxshi bo'lardi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T.: O'zbekiston, 1992.
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'grisida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 8-may 2019-yildagi PQ-4312-son qarori <https://lex.uzdocs/-4327235?ONDATE=10.05.2019>.
3. Shavkat Mirziyoyev, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Yangi O'zbekistonning istedadli yoshlari"; ilmiy ishlar to'plami O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta talim vazirligi, O'zbekiston Respublikasi istedadli yoshlarni qo'llab-quvvatlash Ulug'bek jamg'armaasi. Tuzuvchi va nashr uchun masullar O Salimov, A Toshqulov, M Bektemirov, Q uronboev, N Xalilov- ta'lim nashriyoti,, 2021. 344-b. ISBN 978-9943-368-05-7.
4. Mirziyoyev Sh.M "Harakatlar strategiyasi 2017-2021 y" T.: Ma'naviyat, 2017.
5. "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasining davlat o'quv dasturi.T.: 2018.

KREDIT-MODUL TIZIMI SHAROITIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIMINI TASHKIL ETISHNING AMALIY YO'NALISHLARI VA SAMARADORLIGI.

Xolmatova Salima,

CHDPU "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim"
fakulteti katta o'qituvchisi

Bugungi kunda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida kredit-modul tizimi asosida ta'lim jarayonini tashkil etish keng joriy etilmoqda. Bu tizimda talaba markazga qo'yiladi, ya'ni o'qituvchi bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, maslahatchi rolini bajaradi. Talaba esa o'z o'qish jarayonini mustaqil rejalashtiradi, bilimni mustaqil ravishda izlab topadi va o'zlashtiradi. Shuning uchun ham kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni to'g'ri tashkil etish juda muhim hisoblanadi.

Mustaqil ta'lim – bu talabani o'z ustida ishlashga, bilimni mustaqil egallashga, fikrlashni rivojlantirishga o'rgatadigan jarayondir. Bu jarayon orqali talabada mas'uliyat, mustaqillik, tashabbuskorlik, izlanish va ijodkorlik kabi sifatlar shakllanadi. Mustaqil ta'limda talaba nafaqat darslik va ma'ruzalar bilan, balki elektron manbalar, internet resurslari, ilmiy maqolalar, virtual laboratoriyalar va o'quv platformalari bilan ham ishlaydi.

Amaliy jihatdan qaraganda, kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni tashkil etishning bir necha yo'nalishlari mavjud. Eng avvalo, talabalarga mustaqil ish soatlari uchun aniq topshiriqlar berilishi kerak. Bu topshiriqlar ularning bilimni mustahkamlashga, tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi zarur. Masalan, talabalar uchun referatlar, prezentatsiyalar, amaliy loyihalar, keyslar yoki tadqiqot

topshiriqlari berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar talabalarning o'z fikrini mustaqil shakllantirishiga yordam beradi.

Shuningdek, bugungi kunda elektron ta'lim tizimlaridan foydalanish mustaqil ta'lim samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Masalan, Moodle, Google Classroom yoki Ziyonet tizimlari orqali talabalarga o'quv materiallari, testlar, videodarslar va mustaqil ishlar taqdim etiladi. Bu esa talabaning o'ziga qulay vaqt va joyda o'qishini, mustaqil ravishda bilimni o'zlashtirishini ta'minlaydi. Axborot texnologiyalarining imkoniyatlari talabalarning o'rganish jarayonini yengillashtirib, ularni o'zini o'zi boshqarishga o'rgatadi.

Mustaqil ta'limni samarali tashkil etishda o'qituvchining roli ham katta. O'qituvchi talabaga yo'l-yo'riq ko'rsatadi, kerakli manbalarni tavsiya etadi, o'z vaqtida maslahat beradi. O'qituvchi talabaning bajarilgan ishlarini muntazam tahlil qilib, xatolarini ko'rsatadi, ularni to'g'ri yo'lga yo'naltiradi. Bu jarayon teskari aloqa sifatida mustaqil ta'lim samaradorligini oshiradi. Shuningdek, talabaning faolligini rag'batlantirish, ball tizimi orqali uning mehnatini qadrlash ham muhim omildir.

Kredit-modul tizimi talabaning mas'uliyatini oshiradi. Chunki har bir topshiriq, test yoki amaliy ishning o'z bahosi bor va bu yakuniy natijaga ta'sir qiladi. Talaba o'z o'qish jarayonini rejalashtirib, o'z vaqtini to'g'ri taqsimlashni o'rganadi. Bu esa keyingi kasbiy faoliyatida ham foydali bo'ladi. Shunday qilib, mustaqil ta'lim nafaqat o'qitish usuli, balki shaxsiy o'sish va kasbiy shakllanishning muhim bosqichidir.

Mustaqil ta'lim samaradorligini oshirish uchun quyidagi shartlarga rioya etish zarur: birinchidan, o'quv dasturlari va topshiriqlar talabaning real imkoniyatlariga mos bo'lishi kerak; ikkinchidan, talabalarga zamonaviy axborot resurslariga keng kirish imkoni yaratilishi lozim; uchinchidan, o'qituvchi bilan talabalar o'rtasidagi aloqa doimiy bo'lishi zarur; to'rtinchidan, talabalar orasida musobaqa, tanlov, loyiha ko'rinishidagi tadbirlar orqali motivatsiyani kuchaytirish kerak.

Shuningdek, mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning shaxsiy yondashuvi, ijodiy fikrlashini rag'batlantirish, guruhli ishlash ko'nikmalarini shakllantirish ham muhimdir. Bugungi kunda "Birgalikda o'qiyamiz", "Keys-stadi", "Loyihaviy o'qitish" kabi interaktiv metodlar mustaqil ta'limni tashkil etishda keng qo'llanilmoqda. Bu usullar talabalarning o'z fikrini erkin ifoda etishiga, muammoga turli burchaklardan yondashishiga, jamoada ishlashni o'rganishiga yordam beradi.

Natijada, kredit-modul tizimi sharoitida mustaqil ta'limni to'g'ri tashkil etish ta'lim sifati va samaradorligini oshiradi. Talabalar o'z ustida ishlashni o'rganadilar, o'z bilimlarini mustahkamlaydilar va zamonaviy mehnat bozoriga mos kompetensiyalarni egallaydilar. Mustaqil ta'lim jarayonida talaba o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, ularni rivojlantirish yo'lida ishlaydi. Bu esa nafaqat o'quv natijasini, balki shaxsiy o'sishni ham ta'minlaydi.

Xulosa. Kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni tashkil etish — talabalarning faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga, o'z bilimini amaliyotda qo'llashga o'rgatishning eng muhim vositasidir. Bu tizim o'zini o'zi boshqaruvchi, bilimni doimiy yangilab boruvchi, ijodkor va tashabbuskor mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Shu

bois, har bir oliy ta'lim muassasasi o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, elektron ta'lim vositalaridan keng foydalanish, mustaqil ishlar sifatini tahlil qilish orqali ushbu jarayonning samaradorligini doimiy oshirib borishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Mahkamova M. Pedagogik texnologiyalar asosida mustaqil ta'limni tashkil etish. – T.: TDPU, 2020.
3. Nishonov F., Ro'ziyev S. Raqamli ta'lim muhitida talaba mustaqilligini oshirish yo'llari. – “Oliy ta'lim” jurnali, 2022, №3.
4. G'ulomov S.S. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – T.: TDYU, 2021.
5. Bobomurodov Sh.S. Kredit-modul tizimida baholashning yangi yondashuvlari. – T.: Iqtisodiyot, 2023.
6. Xolmatova S. Methodology of developing professional culture of college students on the basis of competency approach //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2021. – Т. 2. – №.
7. Xolmatova S.K. Kredit-modul tizimi bo'yicha ta'lim olayotgan talabalarning mustaqil ishini tashkil etish.// Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў. 2024. 247-251b. <https://lib.cspu.uz/index.php?newsid=10702>.
8. Xolmatova S.K. Kredit modul tizimida mustaqil ta'lim ishlarini tashkil etishda xorijiy tajribalar // Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў.2025. 484-489b. <https://lib.cspu.uz/index.php?newsid=11947>

BOSHLANG'ICH SINFLARDA HARAKATLI O'YINLAR VA UNI O'QITISH METODIKASI

Raxmatova Nargiza Abdinazarovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrası o'qituvchisi

nargizarakhmatova.uz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3983-7073>

To'ychiboyeva Moxinur Xurshid qizi

Oliboiyon Marvarid duxtari Izzatullo

Abdurafova Mohinur Shermurod qizi

CHDPUning 4-kurs Bot(s)-22/7guruh talabasi

Boshlang'ich ta'lim davri bolalarning jismoniy, aqliy va ma'naviy rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Shu davrda o'quvchilarning jismoniy tarbiyasi, ularning sog'lig'ini mustahkamlash, harakat koordinatsiyasini rivojlantirish va irodaviy sifatlarini shakllantirishda **harakatli o'yinlar** alohida ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida bolalarning faolligini oshirish, dars jarayonini interaktiv usullar asosida tashkil etish talabi ortib bormoqda. Harakatli o'yinlar o'quvchilarning jismoniy tarbiyasini kuchaytirish bilan birga, ularning diqqatini, tezkorligini, jamoaviy fikrlashini ham rivojlantiradi. Shu sababli o'yinlarni to'g'ri tanlash va o'tkazish metodikasi o'qituvchi faoliyatining muhim tarkibiy qismi sanaladi.

Asosiy qism

Harakatli o'yinlarning pedagogik ahamiyati

Harakatli o'yinlar bolalarning harakat faoliyatini takomillashtirish, mushaklarni mustahkamlash, yurak-qon tomir tizimini sog'lomlashtirish, koordinatsiyani rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. Shu bilan birga, ular o'quvchilarda irodaviy sifatlar — qat'iyatlilik, sabr-toqat, jamoada ishlash ko'nikmasini shakllantiradi.

O'yinlar orqali bola nafaqat jismoniy jihatdan, balki ruhiy-emotsional jihatdan ham chiniqadi. Harakatli o'yinlar bolalarning o'zaro muloqotini kuchaytiradi, ijtimoiy moslashuvchanlikni oshiradi va o'quv jarayoniga qiziqishini orttiradi.

Boshlang'ich sinflarda harakatli o'yinlarni o'qitishning maqsadi va vazifalari

Harakatli o'yinlarni tashkil etishning asosiy maqsadi — o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirish, sog'lom turmush tarziga o'rgatish va ijobiy hissiy muhit yaratishdir.

Vazifalari esa quyidagilardan iborat:

- O'quvchilarning asosiy harakat malakalarini (yugurish, sakrash, uloqtirish, muvozanatni saqlash) rivojlantirish;
- Jamoaviylik, o'zaro yordam va do'stlik tuyg'ularini mustahkamlash;
- O'yin intizomi va qoidalarga rioya qilish ko'nikmasini hosil qilish;
- O'quvchilarning tezkor fikrlashini, e'tiborini va koordinatsiyasini rivojlantirish.

O'yinlarni o'qitish metodikasi

O'yinlarni o'qitish metodikasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

6. O'yin tanlash bosqichi: sinf yoshi, jismoniy tayyorgarligi va dars maqsadiga mos o'yin tanlanadi.

7. O'yin qoidalarini tushuntirish: qisqa, aniq va tushunarli tarzda o'quvchilarga o'yin shartlari aytiladi.

8. Ko'rsatma berish: o'qituvchi o'yin harakatlarini amalda ko'rsatadi.

9. O'yin jarayonini boshqarish: o'yin davomida o'quvchilarning faol ishtiroki ta'minlanadi, intizom saqlanadi.

10. Tahlil va yakuniy muhokama: o'yin natijalari, faol o'quvchilar rag'batlantiriladi, xatolar tahlil qilinadi.

Harakatli o'yin turlariga misollar

Boshlang'ich sinflar uchun quyidagi o'yin turlari eng maqbul hisoblanadi:

- “Kim chaqqon?”
- “Qoch bolam, tutaman!”
- “Bayroqchani olib kel”
- “To'pni uzat!”

- “Qiziqarli estafeta”

Bu o‘yinlar bolalarda tezkorlik, chaqqonlik, aniqlik va diqqatni jamlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

O‘yin o‘tkazishda o‘qituvchining roli

O‘qituvchi nafaqat o‘yin tashkilotchisi, balki pedagogik jarayonni boshqaruvchi shaxsdir. U o‘yin jarayonida o‘quvchilarning har birini faol ishtirok etishga undashi, xavfsizlik qoidalariga rioya etilishini nazorat qilishi, rag‘batlantirish orqali ularning ishtiyoqini oshirishi zarur.

Shuningdek, o‘yinlarni o‘tkazishda **mavsumiylik, sinf jihozlari, zamin sharoiti** va **sog‘liq holati** hisobga olinadi.

Xulosa:

Boshlang‘ich sinflarda harakatli o‘yinlar nafaqat jismoniy tarbiya vositasi, balki o‘quv-tarbiyaviy jarayonning samarali shaklidir. To‘g‘ri tanlangan va metodik asosda o‘tkazilgan o‘yinlar o‘quvchilarning sog‘lig‘ini mustahkamlaydi, ularni faol, quvnoq, tashabbuskor va jamoaga mos shaxs sifatida shakllantiradi. O‘qituvchining metodik mahorati va ijodkorligi esa har bir o‘yin orqali o‘quvchilarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatini tarbiyalashda hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2021.
2. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2015.
3. Raxmonqulova D. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida jismoniy tarbiya jarayonini tashkil etish metodikasi”. – Toshkent, 2019.
4. Ismoilov A. “Harakatli o‘yinlar orqali bolalarni jismoniy rivojlantirish”. – Samarqand, 2020.
5. Sh.A. Axmedov. “Boshlang‘ich ta’limda harakatli o‘yinlar tizimi”. – Toshkent, 2022.

YANGI AVLOD DARSliklari bilan ishlashda akt ning ahamiyati.

Mamadaliyev Kamoliddin Rahmatullayevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang‘ich ta‘limda amaliy fanlar” kafedra dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Aminova Ozoda Qadamboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi (boshlang‘ich ta‘lim) mutaxassisligi magistranti

E-mail: aminovaozoda98@gmail.com

Hozirgi kunda yangi avlod darsliklari bilan ishlash innovatsion axborot texnologiyalaridan foydalanish zaruriyligini ko‘rsatmoqda. Bu esa har bir o‘qituvchidan katta tajriba, kompyuter savodxonligiga ega bo‘lish, pedagogik mahorat va o‘ziga xos qobiliyatni talab etadi. O‘quv jarayonini samarali tashkil etishda pedagogik texnologiyalaridan va axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Axborot texnologiyalari (inglizcha: *Information Technology (IT)*) – bu kompyuter tizimlari, dasturiy ta‘minot, dasturlash tillari, ma‘lumotlar, ma‘lumotlarni qayta ishlash va saqlashni o‘z ichiga olgan tegishli sohalar to‘plamidir. Axborot texnologiyalari (AT) axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ning bir qismini tashkil qiladi. Axborot kommunikatsion texnologiyalari- (AKT) - axborotni tayyorlash va uzatish jarayonlari bo‘lgan ta‘limning yangi axborot texnologiyalaridir. EHMdan zamonaviy axborotni uzatish texnologiyasi sifatida foydalanish natijasida AKT pedagogik jarayonning ko‘plab tarmoqlarini tezlashtiradi va bu ta‘lim jarayonini yanada yuqori darajaga ko‘taradi.

O‘quvchilarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ishlash shaxsiy muloqotning tasavvurini rivojlantiradi, ya‘ni o‘z fikrini bildirish olish, samarali pedagogik ta‘sir qila olishni ta‘minlaydi. Bundan tashqari AKT lardan foydalanish o‘quv jarayoniga moslashuvchanlik, o‘quvchilar bilan individual shug‘ullanish, har biriga mos keladigan vazifalar bilan ta‘minlay olish imkoniyatlarini yaratadi. Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra inson ongi 90% ma‘lumotni ko‘rish orqali, 9% ini eshitish va 1% ini esa his qilish orqali eslab qolishi isbotlangan. Ya‘ni axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning refleksiv tafakkurini va ijodiy qobiliyatining rivojlanishiga katta ta‘sir qiladi.

Boshlang‘ich ta‘lim matematika darslarida AKTdan foydalanish o‘qituvchi uchun yangi mavzuni yanada tushunarli, samarali yetkazib berish va o‘quvchilarni baholash jarayonida yordam beradi. Masalan, dars jarayonini elektron doskalar, onlayn viktorinalar, testlar, turli manipulyatorlardan foydalanib tashkil etsak, darsni yanada qiziqarli va interfaol tashkil etgan bo‘lamiz. O‘quvchilar AKT dan foydalanish orqali fandagi qiyin tushunchalarni tasavvur qilishlari mumkin. Masalan ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida ma‘lumotlar matn ko‘rinishida emas, rasmlar, harakatlar va ovozlari orqali ifodalanishi o‘quvchilarni faolligini, qiziquvchanligini va intiluvchanligini oshiradi. Bundan

tashqari tabiiy fan, tasviriy san'at, chet tili darslarida ham axborot texnologiyalari orqali dars o'tish fanni hayot bilan chambarchas bog'liq tarzda olib borishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning afzalligi nafaqat darslarning samaradorligini oshirishga, o'quvchilarning yangi avlod darsliklari o'quv-metodik komplekslar (O'MK) asosini 4K tamoyilini: kritik (tanqidiy) fikrlash, kollaboratsiya (jamoaviy ishlash), kreativlik (ijodkorlik), kommunikatsiya (muloqot ko'nikmalari)ni oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi «O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-6108-son Farmoni.

2. Mamadaliyev K.R. Pedagogika ta'lim yo'nalishlari uchun o'quv adabiyotlarini yangi avlodini ta'lim jarayoniga tadbiq etish metodikasi // O'zMU xabarlar jurnali. ISSN 2181-7839. – Toshkent, 2023. – № 1.9.1. B. 146-148.

3. Mamadaliyev K.R. Elektron o'quv-metodik majmualarni yaratish metodikasi // O'zMU xabarlar jurnali. ISSN 2181-7839. – Toshkent, 2023. – № 1.11. B. 127-129.

4. Mamadaliyev K.R. Pedagogika ta'lim yo'nalishlarini yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratishda o'quv jarayoni loyihalarini tuzish // Mug'allim ham yzlik siz bilimlendirio'. Ilimiy-metodikalıq jurnal. ISSN 2181-7138. – Nökis, 2024. – № 1. B. 300-309.

5. Mamadaliyev K.R. Elektron o'quv qo'llanmalar yaratishning asosiy vositalari va ularni yaratishga qo'yiladigan umumiy talablar // Mug'allim ham yzlik siz bilimlendirio'. Ilimiy-metodikalıq jurnal. ISSN 2181-7138. – Nökis, 2025. – № 1. B. 248-256.

6. www.ziyonet.uz

Ta'lim jarayonida AKT dan foydalangan holda foresight metodlari orqali strategik va kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish

Hasanova Sumanbar Hamroqulovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy

fanlar kafedراسi dotsenti PhD

xasanovasumanbar@gmail.com

Zamonaviy ta'lim jarayoni nafaqat mavjud bilimlarni egallash, balki kelajakni ko'ra bilish, strategik rejalashtirish va noaniqlik sharoitida oqilona qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Aynan shunday kompetensiyalarni rivojlantirishda foresight metodlari samarali vosita sifatida e'tirof etilmoqda. Foresight metodlari orqali o'quvchilar muqobil ssenariylar yaratish, kelajakdagi tendensiyalarni aniqlash, kompleks tahlil qilish va strategik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu metodlar o'quvchini noaniq va tez o'zgaruvchan sharoitlarga tayyorlaydi, ularni innovatsion

fikrlash va mas'uliyatli qaror qabul qilishga undaydi. Shu bois, ta'limda foresight metodlarini joriy etish o'quvchining shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim hisoblanadi.

Ta'limda foresight metodlaridan foydalanish o'quvchilarda quyidagi kompetensiyalarni rivojlantiradi:

- Tizimli tahlil qilish;
- Uzoq muddatli oqibatlarni anglash;
- Strategik rejalashtirish;
- Metakognitiv refleksiya;
- Ijodiy va tanqidiy fikrlash;
- Noaniqlik sharoitida qaror qabul qilish [Gustavsson, 2012].

Mahalliy sharoitga moslashuv. O'zbekiston ta'lim tizimida foresight metodlarini joriy etishda quyidagi xususiyatlar hisobga olinadi:

- Mahalliy muammolar va istiqbollar (mehnat bozori, ekologiya, raqamli transformatsiya);
- Madaniy qadriyatlar (kollektiv qaror qabul qilish, hamkorlik);
- O'quvchi faolligini oshirishga qaratilgan interaktiv yondashuvlar;
- Foresight yondashuvini STEAM va innovatsion loyihalar bilan integratsiya qilish [Tursunov, 2023].

Ta'limda foresight metodlaridan foydalanish bu – o'quvchilarni kelajakdagi murakkab muammolarga tayyorlash, ularni strategik fikrlashga o'rgatish va noaniqlikda to'g'ri yo'l tanlash salohiyatini rivojlantirishdir. Foresight metodlari orqali o'quvchilar kelajakni tasavvur qilishni, uni modellashtirishni va unga erishish yo'llarini ishlab chiqishni o'rganadi. Bu esa o'z navbatida ta'limni zamonaviy, maqsadli va hayotga yaqinlashtiradi.

Zamonaviy dunyo o'zgaruvchanlik, murakkablik va yuqori noaniqlik bilan tavsiflanadi. Ta'lim sohasi esa bu o'zgarishlarga bevosita ta'sirchan bo'lgan ijtimoiy institut sifatida raqamli transformatsiyaning markaziy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, ta'lim tizimida yangi shakllanayotgan kompetensiyalar — foresight fikrlash, strategik qaror qabul qilish, kelajak ssenariylarini modellashtirish kabi faoliyatlar axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) bilan chambarchas bog'liq.

AKT vositalari — sun'iy intellekt, Big Data, interaktiv platformalar, simulyatsiyalar, virtual muhitlar, mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn hamkorlik vositalari foresight kompetentligini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu texnologiyalar orqali o'quvchilar hozirgi real holatni tahlil qilish, istiqboliy tendensiyalarni kuzatish, ssenariylar ishlab chiqish, kompleks axborotlar asosida oqilona qaror qabul qilish kabi jarayonlarga jalb etiladi [Anderson, 2017].

1. Didaktik funksional imkoniyatlar. AKT, birinchi navbatda, foresight kompetentligini shakllantirishda ta'lim mazmunini interaktiv, integratsiyalashgan va individual yondashuvga asoslangan tarzda taqdim etish imkonini beradi. Masalan:

- **Vizual simulyatsiyalar** — murakkab jarayonlar (masalan, global isish oqibatlari, demografik o'zgarishlar, sun'iy intellektning ta'limdagi ta'siri)ni jonli vizualizatsiya qilish orqali o'quvchi tasavvurini kengaytiradi;

- **Interaktiv ssenariy platformalari** — o‘quvchilarga muqobil kelajak holatlarini yaratish va ularni baholash imkonini beradi;

- **Mind-mapping vositalari** — murakkab g‘oyalar, aloqalar va tendensiyalarni strukturaviy ifodalashga yordam beradi;

- **Mobil ilovalar va LMS (Learning Management System)** — topshiriqlarni joylashtirish, muhokama qilish, feedback olish imkoniyatini yaratadi [OECD, 2021].

Foresight metodlaridan biri bo‘lgan **Delphi metodini** misol qilib olsak, uni Google Forms, Microsoft Teams yoki Miro kabi vositalar orqali masofaviy shaklda tashkil qilish mumkin. Bu nafaqat ekspertlar bilan hamkorlikni qulaylashtiradi, balki o‘quvchilarda ijtimoiy muloqot, raqamli savodxonlik, axborot asosida fikrlash kabi metakompetensiyalarni ham rivojlantiradi [Popper, 2008].

2. Texnik jihatdan samaradorlik. AKT foresight kompetentligini shakllantirishda texnik imkoniyatlar yaratibgina qolmay, bu jarayonni samarali, monitoringga qulay va adaptiv qiladi. Jumladan:

- **Big Data va analitik vositalar** — katta miqdordagi statistik va ijtimoiy ma’lumotlar asosida tendensiyalarni bashorat qilishda qo‘llaniladi;

- **AI va mashinali o‘rganish algoritmlari** — ta’lim muhitini foydalanuvchiga moslashtiradi va individual feedback tizimini avtomatlashtiradi;

- **Blockchain texnologiyasi** — ssenariylar va qaror jarayonlari tarixini xavfsiz saqlash va autentifikatsiya qilish imkonini beradi [Kaplan, 2020].

Masalan, foresight o‘yin ssenariysi asosida yaratilgan **"2035-yilda O‘zbekistonda ta’lim tizimi"** nomli simulyatsion loyiha real vaqt monitoring vositalari bilan birga ishlatilganda, o‘quvchilar faoliyatidagi intellektual yondashuvlar aniq baholanishi mumkin. Shuningdek, bu texnologiyalar orqali loyihaning iqtisodiy, ekologik, sotsial omillari ko‘p o‘lchamli tahlil qilinadi [Inayatullah, 2015].

3. Psixologik va motivatsion ta’sir. AKT foresight kompetentligini shakllantirishda nafaqat bilish va texnik imkoniyatlar, balki o‘quvchining ichki motivatsiyasi, emotsional jalb etilishi va reflektiv tafakkurining faollashuvi uchun ham xizmat qiladi.

- **Gamifikatsiyalashgan muhitlar** — o‘quvchilarning foresight faoliyatini o‘yinli tarzda tashkil qilib, ishtiyoqini oshiradi;

- **Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR)** — o‘quvchini kelajakdagi muammoli vaziyatlarga bevosita qo‘yib, empatiya va ijtimoiy fikrlashni shakllantiradi;

- **Online fikr almashinuvi** — ijtimoiy tarmoqlar yoki onlayn-forumlar orqali o‘quvchilar o‘z ssenariylarini boshqalar bilan taqqoslab, ijtimoiy refleksiya qiladilar [Radianti et al., 2020].

Bundan tashqari, masofaviy ta’lim imkoniyatlari foresight kompetentligini istalgan vaqtda, istalgan joyda rivojlantirish imkonini beradi. Bu esa hayot davomida o‘rganish, moslashuvchan fikrlash, o‘z-o‘zini anglash kabi zamonaviy kompetensiyalar bilan bevosita bog‘liqdir.

Xulosa qilib aytganda, foresight metodlarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish o‘quvchilarda zamonaviy global talablarga mos kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, strategik fikrlash, muqobil ssenariylarni yaratish, noaniqlikni boshqarish,

innovatsion qarorlar ishlab chiqish va kelajak ehtimollarini baholash kabi ko'nikmalar yosh avlodni murakkab va tez o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy muhitga tayyorlaydi. Foresight metodlari o'quvchining intellektual, ijtimoiy va kasbiy salohiyatini kuchaytiradi, ularni ongli ravishda istiqbolga yo'naltirilgan, mas'uliyatli shaxs sifatida shakllantiradi. Shuning uchun ham ta'lim tizimida foresight metodlaridan keng va tizimli foydalanish zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Anderson A. Future-Proofing Education: Teaching Strategic Thinking and Foresight. — London: Springer, 2017.
2. Anderson A. Futures Literacy: A Key Competence for the 21st Century. – OECD Education Working Papers, 2017.
3. Anderson C. Foresight education and the development of future-oriented competencies. Futures, 2017.
4. Anderson C. The Adaptive School: A Sourcebook for Developing Collaborative Groups. – California: MiraVia, 2017.
5. Anderson L.W. Developing Thinking Skills in the Classroom. – London: Routledge, 2017.
6. Boud D., Keogh R., Walker D. Reflection: Turning Experience into Learning. – Routledge, 1985.

BOSHLABG'ICH TA'LIMDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH USULLARI

Avazxonov Shohnazar Gulnazarzoda

“CHDPU” Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim

Usmonjonova Surayyo Yorqin qizi

CHDPU “Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim” fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Boshlang'ich ta'limda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash usullari ularning qiziqishlarini rivojlantirish, o'quv materiallarini chuqurlashtirish, mustaqil izlanishni rag'batlantirish va ijtimoiy-emotsional rivojlanishga va yordam berishni o'z ichiga oladi. Bu usullar jumlasiga individual mashg'ulotlar, ijodiy vazifalar, loyiha faoliyati, togaraklar va boshqa o'quvchilar bilan hamkorlikda ishlash kiradi.

1. Individual mashg'ulotlar va differentsial yondashuv Individual ta'lim rejasi: Har bir iqtidorli o'quvchi uchun uning qobiliyatiga mos keladigan alohida ta'lim tuziladi.

Chuqurlashtirilgan topshiriqlar: Oddiy darslikdagi materialdan tashqari, o'quvchining o'zi mustaqil o'rganish uchun qo'shimcha, murakkabroq topshiriqlar beriladi. Masalan: O'qituvchi maslahatchi rolini o'ynab, o'quvchining izlanishlarida yo'l ko'rsatadi va unga yordam beradi.

2. Ijodiy va loyihaviy faoliyatni rivojlantirish. Loyihalar: Oquvchilarga qiziqishlariga ko'ra, ilmiy-tadqiqot, ijodiy va amaliy loyihalarda qatnashish imkoniyati beriladi.

Ijodiy vazifalar: O'quvchilardan rasm chizish, hikoya yozish, she'rlar to'qish kabi ijodiy topshiriqlarni bajarish talab qilinadi.

Musiq va san'at: Iqtidorli o'quvchilar musiqiy, sahna ko'rinishlari va badiiy loyihalarda faol ishtirok etishlari uchun imkoniyat yaratiladi.

3. Ta'limni boyitish va chuqurlashtirish. Qo'shimcha materiallar: Darsliklardagi materiallardan tashqari, iqtidorli o'quvchilarga qo'shimcha adabiyotlar, ma'lumotnomalar va elektro resurslar taqdim etiladi. Intizomlararo bog'lanish: Darsliklardagi mavzularni boshqa fanlar bilan bog'lab, ularning chuqur va kengroq tushunishiga yordam beriladi. Olimpiadalar turli fan olimpiadalariga tayyorlash va ularda ishtirok etishga undash.

4. Hamkorlik va ijtimoiy rivojlanish. Guruhli topshiriqlar: Iqtidorli o'quvchilarni guruhda ishlashga, yordam berishga o'rgatish. Ijtimoiy-emotsional rivojlanish: Stressni yengish, o'zini tutish va hamkasblar bilan samarali muloqot qilish kabi ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlanishiga e'tibor qaratiladi. Maxsus to'garaklar va kusrlar: Matematika, adabiyot, chet tillari, robototexnika kabi yo'nalishlar bo'yicha to'garaklar tashkil etiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri- har bir o'quvchining individual imkoniyatlari, qobiliyati va o'rganish sur'atlarini hisobga olgan holda ta'lim - tarbiya jarayonini tashkil etishdir. Ayniqsa, boshlang'ich sinf bisqichi ta'lim jarayonining poydevir bosqichi hisoblanadi

Bu bosqich o'quvchilarda bilimga bo'lgan qiziqish, mustaqil fikrlash, o'qish va yozishga oid dastlabki ko'nikmalar shakllanadi. Shu sababli, har bir bola bilan individual yondashub asosida ishlash, uning o'ziga xos jihatlarini aniqlash va rivojlantirish pedagogik faoliyatning muhim yo'nalishidir. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilib darajasi, dars materialini o'zlashtirish tezligi, diqqat-e'tibori va tafakkur qobiliyati o'rtasidagi farqlar yaqqol ko'zga tashlanadi. Ba'zi o'quvchilar yangi bilimlarni tez o'zlashtirishadi, ijodkorlikka moyil bo'ladi, mustaqil fikashi va muammolarni hal etish konikmalariga ega bo'ladi. Bu day o'quvchilar iqtidorli o'quvchilar deb ataladi. Boshqalar esa ta'lim jarayonini sekinroq o'zlashtiradi, darsga bolgan qiziqishi sust, o'quv topshiriqlarini bajarayotganda ko'proq yordamga muhtoj bo'ladi-ular bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar qatoriga kiradi. Ushbu ikki toifadagi o'quvchilar bilan ishlashda o'qituvchidan yuqori malaka, sabr-toqat va zamonaviylik pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish talab etiladi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan qaror va farmonlaridan har bir o'quvchining iqtidorini aniqlash, qo'llab quvvatlash hamda ta'limdagi teng imkoniyatlar yaratish masalasi alohida e'tirof etilgan. Shu boisdan, iqtidorli o'quvchilar bilam birga bo'sh o'zlashtiruvchilarni ham ortda qolmaslik, ularni rag'batlantirish va o'quvga jalb etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Mazkur maqolada boshlang'ich sinfda iqtidorli hamda bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan samarali ishlash texnologiyalari, differensial yondashuvlar, motivatsion usullar va pedagogik strategiyalar tahlil qilinadi hamda amaliy tavsiyalar keltiriladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda boshlang'ich sinfda o'quvchilarning o'quv faoliyatidagi individuali farqlarini aniqlash va ularning asosida samarali pedagogik

texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlarini o'rganish maqsad qilingan. Tadqiqot quyidagi metodologik asoslar va ilmiy yondashuvlarga tayangan. Boshlang'ich sinfda iqtidorli hamda bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlashning pedagogik texnologiyalari. Boshlang'ich sinfda iqtidorli va bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni aniqlash, ular bilan ishlashda qo'llaniladigan samarali pedagogik texnologiyalarni tahlil qilish taklif etish.

Iqtidorli va bo'sh o'zlashtiruvchi oquvchilarning asosiy xususiyatlarini aniqlash.

Ular bilan ishlashda mavjud pedagogik yondashuv va metodlarni o'rganish.

Samarali texnologiyalarni aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish

O'quvchining ushbu jarayondagi roli va kompetensiyalarini baholash.

Tadqiqot metodlari:

Nazariy metodlar:

Ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish;

Normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish (Ta'lim to'g'risidagi qonun, davlat dasturlari) ;

Pedagogik va psixologik mazariyalarni tahlil qilish (Gardner, Vygotskiy, Bloom nazariyalari asosida). Empirik metodlar:

Oqituvchilar, o'quvchilar va o'ta-ona ortasida so'rovnomalar o'tkazish;

Dars jarayonini kuzatish;

Diagnostic test va baholash materiallari orqali o'quvchilar qobiliyatini aniqlash;

Amaliy tajriba asosida turli yondashublar natijalarini solishtirish.

Tahliliy metodlar:

Olingan ma'lumotlarni statistik va kontent tahlil qilish;

Yaxshi natija bergan metodik yondashuvlarni sinf darajasida umumlashtirish;

Iqtidorli va bo'sh o'zlashtiruvchilar bilan ishlash strategiyalarining samaradorligini baholash. Tadqiqot metodik asoslari: Tadqiqot pedagogika va psixologiya fanlari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, differensial ta'lim nazariyalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan.

Xulosa. Boshlang'ich ta'lim boshlang'ichida o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish, ularning salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishning asosiy omillaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni korsatadiki, iqtidorli va bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishga yagona, an'anaviy yondashuvlar samarasiz bo'lib, differensial, individual va shaxsga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar asosida ta'limni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtidorli o'quvchilar uchun murakkab, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlar, mustaqil loyihalar, izlanish ishlari zarur bo'lsa, bo'sh o'zlashtiruvchilar uchun bosqichma-bosqich tushuntirish, rag'batlantirish, ko'rgazmamali vositalardan foydalanish, sabrli va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish muhim hisoblanadi. Shuningdek, sinfda ta'lim sifatini oshirish uchun o'qituvchi yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyaga, didaktik savodxonlikka, zamonaviy texnologiyalarni qo'llay olish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Tadqiqotda ilgari surilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ta'lim jarayonini takomillashtirishda, ayniqsa, o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olib ishlashda muhim naziy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Eshmurodova G.X, Berdiyeva M.I. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviyatini oshirishga xizmat qiluvchi omillar; Pedagogika OAK jurnali. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal; Toshkent, 2024 6-son
2. Zokirov I.I. Ta'lim jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni tadbiq etishning nazariy-amaliy asoslari. (kasb-hunar kollejlari misolida). Ped.fan.nom. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. Avtoreferati, – T.:2005. 9-b.
3. Yo'ldoshev J.G., Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. – T.:“Iqtisod-moliya” nashriyoti, 2009. 492 B.

4. Internet saytlari

- 1 www.edu.uz
2. www.Ziyonet.uz
3. www.pedagog.uz
4. www.cspu.uz

BO'LAJAK O'QITUVCHILAR BADIY IDROKINING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARI RIVOJLANTIRISH

Raxmatova Nargiza Abdinazarovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrasida o'qituvchisi

nargizarakhmatova.uz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3983-7073>

Imomova Dilfuza G'ayratovna, Xidirova Mahliyo Atabekovna,

Turg'unova Laylo Shavkat qizi, Erkinova Muslimaxon Begali qizi,

Mirzayeva Amina Abdug'affar qizi, Nurmuxamedova Zilola Ergashboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Boshlang'ich ta'lim fakulteti, 4-kurs, 22/15-guruh talabalari

O'zbekiston ta'lim tizimining hozirgi yangi rivojlanish bosqichida ta'lim muassasalarini zamonaviy bilimli, kasbiy faol yetuk va ahloqiy o'qituvchilar bilan ta'minlash asosiy vazifalardan hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga murojaatnomasida bu masalaga alohida to'xtalib, “zamonaviy o'qituvchilarning yangicha va mustaqil fikrga ega bo'lishi” masalasiga alohida urg'u berildi. Bu o'rinda ikki masala diqqatni tortadi: birinchidan, yangicha fikrlash deganda o'qituvchining hozirgi davr qo'yayotgan muammolarni tushunib, mulohaza yuritishi; ikkinchidan, mustaqil fikrlash deganda esa, o'qituvchining barcha masalalar bo'yicha o'z fikrga ega bo'lishi nazarda tutiladi. Demak, “yangicha va mustaqil fikrlash” bugungi kun o'qituvchisiga qo'yilayotgan asosiy talabdir. Shu jihatdan, bo'lajak o'qituvchilarning badiiy idrok mezonlari ham nisbat yangi yondashuvlarga asosan belgilanishi tabiiydir.

Idrok insonning bilish, tushunish qobiliyati, zehn va fasm-farosat ko'nikmasidir. Badiiy idrok esa olam va borliqni ramzlar, vositalar va obrazlar asosida idrok qilish, tushunish hamda o'z taassurotini o'zgaga uzatish mahsulidir. Bo'lajak o'qituvchilar oliy pedagogik ta'lim jarayonida ana shu badiiy idrok masalasi bilan qurollantiriladi. Bunda "Pedagogika", "Tasviriy san'at", "Musika", "Adabiyot", "Mehnat" kabi fanlarning mashg'ulotlari jarayonida va maxsus tashkil etiladigan kurslar, to'garaklar hamda tadbirlar vositasida bo'lajak o'qituvchilarning idroki shakllantiriladi, rivojlantiriladi va yo'naltiriladi. Aynan oliy pedagogik ta'lim jarayoni shakllantirish, rivojlantirish va yo'naltirish vazifalarini bajarish bilan bo'lajak o'qituvchilarning badiiy idrokini malakaga aylantiradi. Shu sababdan bu boradagi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarni kuchaytirish dolzarbligicha qolmoqda.

Talab darajasidagi badiiy idrok masalasiga ega o'qituvchilar zimmasida kelajakda ikki vazifa bo'lishi idrok etiladi: birinchisi, o'quvchilarning badiiy idrokini darslar va tarbiyaviy tadbirlar jarayonida talab darajasida shakllantirish; ikkinchisi, o'zining badiiy idrok masalasini mahoratga aylantirib borish. Chunki hozirgi zamon pedagogika, psixologiya, estetika va etika fanlari shaxsning bilish, tushunish va harakat qilish omillardan biri sifatida badiiy idrokni ko'rmoqda. Bularning barchasi bo'lajak o'qituvchilarning badiiy idroki mezonlarini belgilab olishni taqozo etadi.

Mezon – bu shaxsning muayyan tushunchasi, bilimi, ko'nikmasi va malakasi darajasini aniqlovchi o'lchovdir. Shu ma'noda bo'lajak o'qituvchilarning badiiy idrok mezonlarini belgilashda ikki omil hisobga olinishi kerak: birinchisi, bugungi kun o'qituvchisi oldiga jamiyat qo'yayotgan talablar; ikkinchisi, pedagogik tadqiqotlarda asoslab berilgan nazariy tavsiyalar. Bu ikki omilga tayangan holda bo'lajak o'qituvchilarning badiiy idrok mezonlari sifatida quyidagilarni belgilash mumkin:

Badiiy idrokning bo'lajak o'qituvchilarda shakllanganligini aniqlash birmuncha murakkab ish hisoblanadi. Ammo, zamonaviy pedagogik metodlar, tajribalar va texnologiyalar bu ishni amalga oshirish imkonini beradi. Misol uchun, maxsus tuzilgan testlar vositasida badiiy idrokning shakllanganlik darajasini aniqlash mumkin. Ayni paytda har bir bo'lajak o'qituvchida badiiy idrokning shakllanganlik darajasi turlicha bo'lishi mumkinligini esdan chiqarmaslik kerak.

Bo'lajak o'qituvchilar badiiy idrokining individual xususiyatlarga ega bo'lishi asosiy mezonlardan biridir. Bunda idrok ko'lami, undagi ijodiylik, haqqoniylik, ishonchlilik, o'ziga xoslik va layoqatni namoyon qila olishlik xususiyatlari hisobga olinadi. Misol uchun, bo'lajak o'qituvchi tasviriy san'at asari mazmuni va badiyatini o'ziga xos tarzda idrok qilishi, ikkinchi o'qituvchi esa badiiy asar voqeadagi va mazmunini haqqoniy tarzda idrok etishi mumkin. Asosiy talab – badiiy idkorning shaxs qobiliyati, imkoniyati va malakasiga mos bo'lishidir.

Zero, bo'lajak o'qituvchilar badiiy idrokining pedagogik talablarga mos bo'lishi navbatdagi muhim mezondir. Albatta, pedagogik talablar negizini ta'lim-tarbiya qonuniyatlari tashkil qiladi. Shu jihatdan bo'lajak o'qituvchilar badiiy idrok malakasi nazariy asoslarga ega, tarbiyaviy koloritga boy va yosh avlodlarga uzatish xususiyatiga ega bo'lishi taqozo etiladi. Nega? Chunki o'qituvchining badiiy idroki aynan tarbiyaviy

xarakterga egaligi bilan o'zga shaxslar badiiy idrokidan nisbatan farq qiladi. Misol uchun, o'qituvchi muayyan tasviriy san'at asari mazmunida ko'proq tarbiyaviy unsurlarni ko'rsatsa, rassom esa shu asarning g'oyaviy-badiiy xususiyatlarini o'z yondashuviga asosan nisbatan ustuvor darajada idrok qiladi. E'tibor berilsa, bu uch mezon bo'lajak o'qituvchining badiiy idroki darajasini kutilgan darajada aniqlash imkonini beradi. Ayni paytda, bunda baholash masalasi ham yuzaga chiqadi. Bu tahlil va ilmiy izlanishlarimiz asosida shunday xulosaga keldikki, bo'lajak o'qituvchilarning badiiy idroki darajasini takomillashgan mezonlar asosida uch shaklda baholash mumkin. Bular: "Quyi", "O'rta" va "Yuqori". Mazkur baholashda quyidagilarga asoslanish maqsadga muvofiqdir:

A) shakllangan badiiy idrokka xos xususiyatlar;

B) ilmiy, ijodiy va haqqoniyligi;

V) ko'nikma va malakaga aylanganligi;

G) badiiy idrok malakasini o'zgalarga uzata olishi. Bunday yondashuv badiiy idrok darajasini xolis baholash imkonini beradi.

Shunday qilib, bo'lajak o'qituvchilar badiiy idroki mezonlarini shakllantirishda hozirgi kun talablari va pedagogik tajribaga uyg'un asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // Xalq so'zi gazetasi 2017 yil 23 dekabr soni.

2. Xasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika fanidan izohli lug'at.

-Toshkent, Fan va texnologiya, 2009.

3. Muhamedov G., To'raqulov X. Zamonaviy tadqiqotlarning ilmiy-nazariy asoslari. - Toshkent, Fan, 2008.

4. Mardonov Sh.Q. Podgotovka i povыsheniye kvalifikatsii pedagogicheskix kadrov. - Tashkent, Fan, 2008. -128 s.

OT SO'Z TURKUMINI O'RGANISHDA QO'LLANILADIGAN KO'RGAZMALAR

Jumaniyazova Feruza

CHDPU, BOT 3-bosqish talabasi

Ilmiy rahbar: **Raximova Nuquljon Yusupovna**

nuquljonraximova785@gmail.com

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ot so'z turkumiga o'rgatish jarayoni savodga o'rgatishdan boshlanadi. Bu davrda "Alifbe" kitobidagi harflarga moslab berilgan rasmlarga to'g'ri savol berib o'rgatishdan boshlanadi: bu nima?, bu kim?, bular nimalar?, bular kimlar? O'quvchilar shaxs, narsa, sabzavot, meva, kiyim-kechaklar nomlarini va ularga so'roq berishga o'rgatiladi. Ushbu jarayonda o'quvchilarni guruhlariga bo'lib, "Mevalar" guruhi, "Sabzavotlar" guruhi, "Kiyimlar" guruhi tarzida tayyorlab qo'yilgan rasmlar ko'rgazma orqali rasmlarni ajratishni o'rgatish ham samarali bo'ladi.

Ot — mustaqil soʻz turkumlaridan biri. U boshqa turkumlardan bir necha belgi — xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ular quyidagilardan iborat: 1) ot yasash xususiyatiga ega: ishchi, suhbatdosh, paxtakor, bogʻbon, oshpaz, Mirzachoʻl; b) son-miqdorni bildirish xususiyatiga ega: bola — bolalar, daftar—daftarlar; v) egalik koʻrsatkichiga ega: otam, otang, otasi — otamiz, otangiz, otalari; g) kelishik shakllari bilan oʻzgaradi; maktab, maktabning, maktabni, maktabga, maktabda, maktabdan; d) gapda barcha gap boʻlaklari vazifasida keladi.

Aniq, predmetlarni yoki predmet sifatida tasavvur qilinadigan tushunchalarni ifodalaydigan otlar maʼnosiga koʻra, atoqli va turdosh otlarga boʻli-nadi. Bir xildagi predmet yoki hodisaning birini ajratib koʻrsatuvchi otlar atoqli otlar sanaladi: Rustam, Olimjon, Jomboy, Mars, Venera, Boychibor kabilar. Bir jinsdagi predmetlarning umumiy nomi turdosh otlardir: gul, daraxt, qalam, daftar kabi.

Ot turkumi 3 xil grammatik kategoriyaga ega: 1) son kategoriyasi; 2) egalik kategoriyasi; 3) kelishik kategoriyasi.

Otning funksional shakllari mavjud boʻlib, ular maʼlum bir qoʻshimcha grammatik maʼno ifodalash, otlarning kategorial shakllariga xos boʻlmagan biror sintaktik vazifasiga moslashish uchun xizmat qiladi. Otga xos funksional shaklning yasashga koʻra 3 tipi mavjud: 1) sintetik shakl; 2) analitik shakl; 3) juft va takror shakl. Otning sintetik funksional shakllari oʻz maʼno va vazifalariga koʻra quyidagi turlarga boʻlinadi: a) kichraytish shakli (baliqcha, yigitcha, kelinchak); b) erkalash shakli (opajon, boʻtaloq, qizaloq); v) hurmat shakli (onajon, opajon, dadamlar, akamlar, oyimlar); g) qarashlilik shakli (akamniki, maktabniki); d) oʻrin belgisi (osmondagi, qirdagi, qishloqdagi); e) chegara shakli (uygacha, toqqacha, boqqacha); j) oʻxshatish shakli (Ozodday — Ozod kabi, sizlarday — sizlar singari). Otning analitik shakli koʻmakchi yordamida hosil boʻladi: qalam bilan (da), otam uchun (-ga) kabi. Otning juft shakli umumlashtirish, jamlik maʼnolarini ifodalaydi: qozon-tovoq, qovun-tarvuz. Otning takroriy shakli koʻplik maʼnosini ifodalaydi: qatra-qatra yosh, ombor-ombor gʻalla.

Otlarning yasalishi natijasida yasama otlar paydo boʻladi. Yasama otlar affiksatsiya, kompozitsiya, abbreviatsiya yoʻllari bilan yasaladi. Affiksatsiya ot yasashdagi eng mahsuldor usul boʻlib, uning yordamida shaxs otlari (boʻyoqchi, ishchi, maktabdosh, zargar, sholikor, saroybon, chorvador, tilshunos, etikdoʻz, oshpaz, aravakash, kaptarboz, kitobxon); narsa-qurol otlari (ochqich, oʻsma, toʻplam, kurak, qirindi, ekin, kekirdak, suyunchi, tuzdon); oʻrin-joy otlari (bodomzor, Oʻzbekiston, qarorgoh, ishxona, oʻtloq, Paxtaobod); mavhum maʼnoli otlar (yaxshilik, paxtachilik, ishonch, yigʻilish, radioeshittirish, odamgarchilik).

Kompozitsiya usuli bilan ot yasashda qoʻshma otlar vujudga keladi: bilaguzuk, achchiqtosh, uchburchak, kungaboqar, olibsotar, ishlab chiqarish.

Abbreviatsiya usuli bilan ot yasalganda, qisqartma otlar hosil qilinadi: BMT, SamDU, OʻzME kabi.

Otlar gapda ega, toʻldiruvchi, qaratqichli aniqllovchi, hol vazifalarida keladi. Ammo oʻrni bilan sifatlovchi, izohlovchi, kesim yoki atov, vokativ ran boʻlib kelishi ham mumkin.

Boshqa soʻz turkumlari konversiyaga uchrab otga oʻtishi mumkin. Masalan: dedi-dedi bunda feʼl takror qoʻllanib feʼldan otga oʻtgan, yoki bordi-keldi ham bunga misol boʻla oladi. Bu feʼl juftlashib otga oʻtgan hisoblanadi. Bunga yana ur-yiqit, keldi-ketdi, oldi-berdi kabi juftlashgan feʼllarni misol qilib aytib boʻladi

„Ot“ mavzusini oʻrganish tizimi maqsadga yoʻnaltirilgan jarayon boʻlib, bunda shu soʻz turkumining umumlashtirilgan maʼnosi va grammatik belgilari aniq izchillikda, bir-biri bilan ilmiy asoslangan bogʻliqlikda oʻrganiladi, shuningdek, otdan nutqda toʻgʻri foydalanish va toʻgʻri yozish malakasini shakllantirish maqsadida bajariladigan mashqlar asta murakkablashtira boriladi. Til hodisasi sifatida otning xususiyatlari, uni oʻrganish vazifalari, oʻquvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, har bir sinf uchun material hajmi, ularni oʻrganish izchilligi belgilangan. Boshlangʻich sinflarda otni oʻrganish vazifalari. 1),ot“ haqidagi grammatik tushunchani shakllantirish;

2) kim? soʻrogʻiga javob boʻlgan (shaxs bildirgan) otlardan nima? soʻrogʻiga javob boʻlgan (narsa, hayvon, jonivor va boshqalarni bildirgan) otlarni farqlash koʻnikmasini hosil qilish;

3) kishilarning familiyasi, ismi, otasining ismi, hayvonlarga qoʻyilgan nomlar va geografik nomlarni bosh harf bilan yozish koʻnikmasini shakllantirish;

4) otlarda son (otning birlik va koʻplikda qoʻllanishi) bilan tanishtirish;

5) otlarni egalik qoʻshimchalari bilan toʻgʻri qoʻllash koʻnikmasini shakllantirish;

6) otlarning kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qoʻshimchalarining yozilishi haqida malaka hosil qilish;

7) oʻquvchilar lugʻatini yangi otlar bilan boyitish va ulardan nutqda aniq, oʻrinli foydalanish malakasini oʻstirish;

8) soʻzlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirishni bilish. Bu vazifalarning har biri alohida emas, balki bir-biri bilan oʻzaro bogʻliq holda hal etiladi. Shu bilan birga, „Ot“ mavzusini oʻrganishning muayyan bosqichida bajarish lozim boʻlgan bir vazifani hal qilishga koʻproq ahamiyat beriladi. Masalan, 1-2- sinflarda soʻz turkumi sifatida otning belgilari (nimani bildirishi, soʻroqlari) oʻrganiladi.

Tushunchani koʻrgazmali oʻrganish. Tushunchani shakllantirishning turli bosqichida koʻrgazmalilikdan foydalanish katta ahamiyatga ega. Tushuncha belgilari bilan tanishtirishning boshlangʻich bosqichida koʻrgazmalilikdan oʻrganiladigan hodisaning belgilarini nutqda aniq koʻrsatish maqsadida foydalaniladi. Til tushunchalarini shakllantirishda foydalaniladigan koʻrgazmali vositalarning oʻziga xos xususiyati oʻrganiladigan obyekt hisoblangan soʻz, soʻz birikmasi, gap, gap boʻlagi va boshqalarga mos boʻladi. Shunday ekan, koʻrgazmali vositalarga jadval, chizma, biror predmet, uning rasmi bilan bir qatorda til materialning oʻzi ham kiradi. Tanlangan matnlar, alohida soʻz va gaplarda oʻrganilayotgan hodisa aniq va loʻnda berilgan, nutqiy vazifasi va grammatik xususiyati ravshan koʻrsatilgan boʻlishi kerak. Bu ichki koʻrgazmalilik oʻquvchilarga tushuncha belgilarini mavhumlashtirish, oʻrganilayotgan hodisani biror tomondan oʻxshashi boʻlgan boshqa hodisalar orasidan topish imkonini beradi.

Oʻquvchilarda kuzatish, muhim narsalarni sezish koʻnikmalarini shakllantirish, atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitish bilan bir vaqtda ularning nutqini oʻstirish vazifasi ham

amalga oshiriladi. —Ot" mavzusini o'rganish tizimi maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, bunda shu so'z turkumining umumlashtirilgan ma'nosi va grammatik belgilari aniq izchillikda, bir-biri bilan ilmiy asoslangan bog'liqlikda o'rganiladi, shuningdek, otdan nutqda to'g'ri foydalanish va to'g'ri yozish malakasini shakllantirish maqsadida bajariladigan mashqlar asta murakkablashtira boriladi. Til hodisasi sifatida otning xususiyatlari, uni o'rganish vazifalari, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, har bir sinf uchun material hajmi, ularni o'rganish izchilligi belgilangan. Boshlang'ich sinflarda otni o'rganish vazifalari quyidagilar:

I „Ot" haqidagi grammatik tushunchani shakllantirish;

II kim? so'rog'iga javob bo'lgan (shaxs bildirgan) otlardan so'rog'iga javob bo'lgan (narsa, hayvon, jonivor va boshqalarni gan) otlarni farqlash ko'nikmasini hosil qilish;

III kishilarning familiyasi, ismi, otasining ismi, hayvonlarga qo'yilgan ornlarni va geografik nomlarni bosh harf bilan yozish ko'nikmasini shakllantirish;

IV otlarda son (otning birlik va ko'plikda qo'llanishi) bilan tanishtirish; v. otlarni egalik qo'shimchalari bilan to'g'ri qo'llash ko'nikmasini shakllantirish; vi. otlarning kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo'shimchalarining yozilishi haqida malaka hosil qilish; vii. o'quvchilar lug'atini yangi otlar bilan boyitish va ulardan nutqda aniq, o'rinli foydalanish malakasini o'stirish; viii. so'zlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirishni bilish.

So'z turkumi sifatida ot muayyan leksik ma'nolari va grammatik belgilari bilan ajralib turadi. Barcha otlarning umumiy leksik ma'nosi shaxs va narsani ifodalash hisoblanadi. Ot jonli mavjudotlar (kishi, (lush, hayvon, asalari), yer va osmonga oid narsalar (quyosh, yulduz, daryo, tog'), o'simliklar (paxta, beda, gul), voqealar (yig'in, majlis), tabiat hodisalari (shamol, bo'ron, yomg'ir, momaqaldiroq), belgi-xususiyat (ahillik, kuchlilik, samimiyat), harakat-holat (uyqu, sevinch, kurash), o'rin va vaqt (yoz, bahor, joy) nomlarini bildiradi

Otlarning grammatik belgilari: otlar birlik va ko'plikda qo'llanadi, egalik qo'shimchalari bilan o'zgaradi, kelishiklar bilan turlanadi, gapda ko'proq ega, to'ldiruvchi, aniqllovchi, shuningdek, hol vazifasida keladi. Ot nutqda sifat, son, olmosh, fe'l bilan birika oladi. Otning ma'nolari va grammatik belgilari xiyla murakkab, shuning uchun ham ot haqidagi bilim o'quvchilarda amaliy vazifalarni bajarish jarayonida asta shakllantira boriladi. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida ot so'z turkumini o'rgatishda quyidagi didaktik o'yinlardan samarali foydalanish mumkin.

Xulosa: Inson eshitganidan ko'ra ko'rgan narsasini ko'proq eslab qoladi. Shu boisdan dars jarayonida ko'proq ko'rgazmali vositalar orqali interfaol metodlardan foydalanish bilim, malaka, ko'nikma hamda kompetensiyaning yaxshiroq va tezroq shakllanishida katta ahamiyatga ega. Qolaversa, bunday metodlar o'quvchilarni hamjihatlilik, o'zaro fikr almashinish, birovning fikrini hurmat qilish, bir-birini eshita olishga va jamoa bo'lib ishlashga o'rgatadi. Tushunchani shakllantirishning turli bosqichida ko'rgazmalilikdan foydalanish katta ahamiyatga ega. Tushuncha belgilari bilan tanishtirishning boshlang'ich bosqichida ko'rgazmalilikdan o'rganiladigan hodisaning belgilarini nutqda aniq ko'rsatish maqsadida foydalaniladi. Til tushunchalarini shakllantirishda foydalaniladigan ko'rgazmali vositalarning o'ziga xos xususiyati

o'rganiladigan obyekt hisoblangan so'z, so'z birikmasi, gap, gap bo'lagi va boshqalarga mos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. K.Qosimova, S.Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi — T.: «NOSHIR», - 2009. 248-251-betlar.
2. T. G'afforov va boshqalar, Ona tili 1-sinf. T. “Sharq” 2017-yil
3. K. Qosimova va boshqalar, Ona tili 2-sinf. T. “Cho'lpon” 2018-yil

BO'LAJAK PEDAGOGLARNING BOLALARDAGI KREATIVLIK VA IJODIY QOBILIYATNI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK NAZARIYANING AHAMIYATI

Quralbayeva Lazzat Jarasbay qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2- bosqich magistranti

quralbayevalazzat@gmail.com

Yangiboyeva Azizabonu Xudoyberdi qizi

Xolyigitova Marifat Shokirjon qizi

Rózimbetova Laziza Doston qizi

Gulimova Umida

Abdushukurova Dilorom Ismoil qizi

XXI asrda ta'lim jarayoniga qo'yilayotgan asosiy talab — ijodiy, erkin fikrlaydigan, muammoni mustaqil hal qila oladigan shaxslarni tarbiyalashdir. Bu vazifa, avvalo, pedagog kadrlarga yuklanadi. Ayniqsa, bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligida bolalardagi kreativlik va ijodiy qobiliyatni aniqlash, rivojlantirish hamda qo'llab-quvvatlash muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonni to'g'ri yo'lga qo'yishda **pedagogik nazariya** asosiy ilmiy tayanch bo'lib xizmat qiladi.⁸³

Kreativlik va ijodiy qobiliyat – bolalar rivojining asosi. Zamonaviy jamiyatning har tomonlama taraqqiyoti innovatsion g'oyalarga, kreativ fikrlovchi va ijodkor shaxslarga ehtiyoj sezmoqda. Bunday salohiyat esa, avvalo, bolalik davrida shakllanadi. Chunki aynan shu davrda bolaning tafakkuri, tasavvuri va estetik qarashlari faol rivojlanadi. Shunday ekan, kreativlik va ijodiy qobiliyatni shakllantirish – bolalar tarbiyasining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim va tarbiya jarayonida bolalarning shaxsiy qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, kreativlik (yaratuvchanlik) va ijodiy qobiliyat bolalar rivojining muhim omillari hisoblanadi. Bu sifatlar bolaning mustaqil fikrlashi, muammolarga noodatiy yondashuvi, o'z g'oya va qarashlarini erkin ifoda eta olishini ta'minlaydi. Shu bois, maktabgacha va maktab

⁸³ Axmedov N. – *Pedagogika asoslari*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.

yoshidagi bolalarda kreativlikni shakllantirish – zamonaviy pedagogikaning asosiy yo‘nalishlaridan biridir. **Kreativlik** – bu insonning yangi, noodatiy, foydali g‘oya va mahsulotlar yaratish qobiliyatidir.⁸⁴ Bolalar hayotining kengligi, fantaziyaga boyligi kreativlik uchun tabiiy asosdir. **Ijodiy qobiliyat** – bu bolaning o‘rgangan bilim va tasavvurlar asosida yangi g‘oyalarni yaratish, ifoda qilish, amaliyotda qo‘llash salohiyatidir. Bolalik davri inson rivojlanishining eng sezgir va faol bosqichi hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning:

- Tasavvuri,
- Erkin fikrlashi,
- Noodatiy yechimlar topish qobiliyati
- Estetik qarashlari

faollashadi. Bu imkoniyatlarni yuzaga chiqarish uchun tarbiyachi va o‘qituvchining ijodiy yondashuvi talab etiladi. Bo‘lajak pedagoglar bu boradagi nazariy bilimlarga ega bo‘lmas ekan, ularning amaliyotda samarali ishlashi mushkul bo‘ladi.

Pedagogik nazariyaning ahamiyati

Pedagogik nazariya – bu ta‘lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tushunishga, uni puxta rejalashtirishga va samarali tashkil etishga yordam beruvchi fanga asoslangan bilimlar tizimidir. U quyidagilarga xizmat qiladi:

Ijodiy metodlar asoslarini o‘rgatadi: o‘yin texnologiyalari, loyiha asosidagi ta‘lim, interfaol usullar. Pedagogik nazariya bo‘lajak o‘qituvchilarga ijodiy metodlar asoslarini o‘rgatish orqali ularni ta‘lim jarayoniga yangicha yondashishga tayyorlaydi. Bu metodlar bolalarning kreativ fikrlashini rivojlantirishda asosiy vosita hisoblanadi. ***O‘yin*** — bu bolalar uchun eng tabiiy va samarali ta‘lim shakli hisoblanadi. O‘yin texnologiyalari orqali: Bolalarning qiziqishi ortadi, noodatiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi, harakat, nutq, mantiqiy fikrlash va tasavvur rivojlanadi. ***Loyiha metodi*** — bu o‘quvchilarning real hayotiy muammolarni hal qilishda mustaqil fikrlashi va jamoada ishlashini rivojlantiradigan yondashuvdir. Ushbu metod orqali: Bolalar amaliy faoliyatga jalb qilinadi. Tadqiqot olib borish, reja tuzish, g‘oya ishlab chiqish kabi ijodiy jarayonlarga sho‘ng‘iydi. Har bir loyiha natijasida yangi mahsulot, g‘oya yoki xizmat paydo bo‘ladi.

Shaxsiy yondashuvni shakllantiradi: har bir bolaning individualligini e‘tiborga olishni o‘rgatadi

Bolalarning ijtimoiy va hissiy ehtiyojlarini tushunishga yordam beradi. Pedagogik nazariya bolalarning **ijtimoiy (do‘stlashish, muloqot, jamoada ishlash)** va **hissiy (xavfsizlik, mehr, e‘tibor, tushunish)** ehtiyojlarini tan olish va ularga to‘g‘ri pedagogik yondashuvni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu bilimlar o‘qituvchiga har bir bolaning ruhiy holati va psixologik ehtiyojlarini e‘tiborga olib, shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim muhitini yaratish imkonini beradi.

Tarbiya va o‘qitish metodlarini tanlashda ilmiy yondashuvni shakllantiradi. **Pedagogik nazariya bo‘lajak o‘qituvchilarda tarbiya va o‘qitish metodlarini tanlashda**

⁸⁴ Zunnunova M. – *Kreativlikni rivojlantirish metodlari*. – Samarqand: Ilm Ziyo, 2021

ilmiy yondashuvni shakllantiradi. Bu esa ularga dars jarayonini tasodifiy yoki an'anaviy usullarga tayangan holda emas, balki o'quvchilarning yosh, psixologik va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, **nazariy asoslangan, maqsadga yo'naltirilgan metodlarni ongli ravishda qo'llash** imkonini beradi.

Pedagogik nazariya bo'lajak tarbiyachilarga **ijodiy metodlarni o'rgatish** orqali ularni nafaqat nazariy bilimlar bilan qurollantiradi, balki **zamonaviy va samarali ta'lim texnologiyalarini qo'llay oladigan**, o'quvchilarda kreativlikni shakllantirishga qodir, yangilikka ochiq va **ijodiy muhit yaratishga layoqatli mutaxassis** sifatida shakllantiradi. Natijada, ta'lim jarayonida bunday yondashuv **bolalarning mustaqil fikrlash, yangicha qarash va noodatiy yechimlar topish salohiyatini rivojlantirishda muhim omil** bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov N. – *Pedagogika asoslari*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.
2. Zunnunova M. – *Kreativlikni rivojlantirish metodlari*. – Samarqand: Ilm Ziyos, 2021.
3. Karimova V.A. – *Pedagogik psixologiya*. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Vygotskiy L.S. – *Bolalar ijodkorligi va uning manbalari*. – Moskva, 1987.
5. Torrance E.P. – *Creativity in the Classroom*. – National Education Association, 2000.
6. UNESCO (2020). – *Fostering Creativity and Critical Thinking in Early Education*.
7. Mahmudova G. – *Zamonaviy ta'lim texnologiyalari*. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2022.
8. Saidov M. – *Innovatsion pedagogika*. – Toshkent: “Ilm ziyo”, 2023.

BOLA SHAXSINING RIVOJLANISHIDA TARBIYA VA TARBIYACHINING RO'LI

Quralbayeva Lazzat Jarasbay qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti

2- bosqich magistranti

quralbayevalazzat@gmail.com

Ollanazarova Muxlisa, Shukrova Laylo, Nabiqulova Dilafruz,

Toshtemirova Sabohat, Toliboyeva Hurliqo

Shaxs va shaxs rivojlanishi: Shaxs — bu insonga xos bo'lgan ma'naviy, axloqiy, psixologik va ijtimoiy jihatlar to'plami.

Rivojlanish—biologik, psixologik, ijtimoiy va ma'naviy o'zgarishlarning bosqichma-bosqich amalga oshishi.

Shaxs rivojlanishi jarayonida irsiyat (genetika), muhit (oilaviy tarbiya, jamiyat) va shaxsning o'z faoliyati hamda tarbiya muhim omillar bo'ladi. Bola shaxsining shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy ijtimoiy omillarga: xalq maorifining barcha bo'g'inlarini o'z ichiga oluvchi hamma o'quv-tarbiya muassalari, maktabdan tashqari, madaniy-ma'rifiy muassasalar, ijtimoiy tashkilotlar, axborotni tarqatish ommaviy vositalari va oila kiradi. Inson ijtimoiy muhitning mahsulidir. Bu muhit o'zgarishi bilan insonda ham o'zgarishlar yuz beradi. Inson shaxsida uning o'zi yashab turgan ijtimoiy muhit, ya'ni uning hayot sharoiti, qaysi sinfga mansubligi va hokazolar aks etadi. Ijtimoiy sharoit tubdan o'zgarsa, kishining ma'naviy qiyofasi ham butunlay o'zgaradi. Insonning ijtimoiylashishi, jamiyatga kirib kelishi oiladan boshlanadi. Bola shaxsining shakllanishida oilaning roli benihoya kattadir. Oila kishida dastlabki ijtimoiy va axloqiy tasavvurlarning, xarakterning shakllanishi uchun shart-sharoit yaratadi, hissiy sohaning rivojlanishiga ta'sir etadi. Bolaning oilada tutgan o'rni shu oilada nechta bola tarbiyalanishiga ham bog'liq. Bolani qurshab turgan kattalar uning hayotini saqlash sog'ligini mustahkamlash, uni noxush ta'sirlardan himoya qilish, teverak-atrofdagilari bilan munosabatda bo'lishi haqida g'amxo'rlik qiladilar.

Tarbiya — maqsadli, ongli va tizimli ta'sirlar orqali shaxsning axloqiy, ijtimoiy va ma'naviy tomonlarini shakllantirish jarayoni.⁸⁵

Tarbiyaning vazifalari: sifatli odob-axloqiy munosabatlar o'rgatish, ijtimoiy norm va me'yorlarni singdirish, shaxsga maqsad va qadriyatlarni anglatish, rahbarlik qobiliyatini shakllantirish va boshqalar. Tarbiya maktabda, oila, jamiyat va turli ijtimoiy institutlar orqali uzviy kechadi. Tarbiya va ta'lim jarayonida katta yoshli odam bolaga tushunarli bo'lgan mazmunni tanlaydi, uning o'zlashtirishiga rahbarlik qiladi, bola shaxsini rivojlantirishda tarbiyaning yetakchilik roli shu bilan belgilanadi. Bunda bolaning ruhiy-fiziologik imkoniyatlari, ularning jo'shqinligi hisobga olinadi. Shu munosabat bilan tarbiya jarayonining o'zi doimiy bo'lib qolmaydi. U o'zgarib boradi: uning mazmuni boyiydi va murakkablashadi, shakllari o'zgaradi, o'sayotgan odam shaxsiga ta'sir ko'rsatish usullari tobora xilma-xil bo'lib boradi. Tarbiyaning o'zgarishi bolaning «eng yaqin rivojlanish zonalari» (L. S. Vigotskiy) bilan bog'liq bo'lib, ular ancha murakkab mazmundagi bilimlar, ko'nikmalar, faoliyat turlari va hokazolarni o'zlashtirishga ruhiy-fiziologik imkoniyatlar paydo bo'lishi bilan ajralib turadi (masalan, emaklashdan keyin yurish; bijir-bijirdan keyin faol nutqni o'zlashtirish; ancha miqdordagi tasavvurlarga ega bo'lgandan keyin tushunchalar darajasidagi bilimlarni o'zlashtirish; buyum asosidagi o'yin, mehnat faoliyatining vujudga kelishi va hokazo).⁸⁶

Bola shaxsining shakllanishida tarbiya bilan bir qatorda tarbiyachining roli va bir qator funksiyalari mavjud:

1. Shaxsiy namuna
2. Yo'l-yo'riq berish va ko'rsatma

⁸⁵ Qodirova F. R., Toshpo'latova Sh. Q., Kayumova N. M., Agzamova M. N. (2019). Maktabgacha pedagogika. Tafakkur, Toshkent

⁸⁶ Hasanboyeva O., Tadjieva M., Toshpulatova Sh. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: Ilm-ziyo, 2012.

3.Shart-sharoit yaratish

1.Shaxsiy namuna. Tarbiyachi o'z xulqi, niyati va harakati orqali bolaga namuna bo'ladi. Uning:

- **axloqiy intizomi**, odob-axloqi, qat'iyati va halolligi,
- **muloqotlari**, hissiy cheklanishi va sabr-toqati,
- **mehnatsevarligi**, mas'uliyatlilik va fidoyiligi

2.Yo'l-yo'riq berish va ko'rsatma: Tarbiyachi:

- bolaga qanday harakat qilish kerakligini tushuntiradi,
- kerak bo'lsa maslahat beradi,
- turli vaziyatlarda qaror qabul qilishga ko'mak beradi.

3.Shart-sharoit yaratish: Tarbiyachi shaxs rivojlanishi uchun qulay:

- ijtimoiy muhit,
- ma'rifiy va madaniy infratuzilma,
- psixologik barqarorlik va xavfsizlik

Shuni ta'kidlash kerakki, bola shaxsining shakllanishida tarbiya va tarbiyachining roli beqiyosdir. Tarbiyachi — nafaqat bilim beradigan mutaxassis, balki shaxsga yo'l ko'rsatuvchi, yo'lchi, murabbiy va hamrohdur. U bolada ijobiy fazilatlarni o'stirib, ijtimoiy muvozanatga, axloqiy prinsip va ma'naviy uyg'unlikka erishishga xizmat qiladi. Kelajak zamon avlodini tarbiyalashda tarbiyachining malaka, insoniy fazilat va ijodkor yondashuvi muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shu sababli, pedagogik va psixologik bilimlarni uzluksiz yangilab borish, shaxsiy namunaga erishish, hamda hamjamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish har bir tarbiyachining ustuvor vazifasi bo'lishi lozim.

Tarbiyachi kompetensiyalari — bu tarbiyachi (pedagog) bola shaxsini rivojlantirishda, ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda va pedagogik vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishda zarur bo'lgan ko'p jihatdan integratsiyalashgan malaka to'plamidir. Ta'lim-tarbiya orqali amalga oshiriladigan turli faoliyatlarni maktabgacha yoshdagi bolalar bir vaqtning o'zida o'zlashtira olmaydilar. Ularni bolalar tarbiyachi rahbarligida, uning yordamida sekin-asta egallab boradilar. Bolalar hayotidagi ilk faoliyatlarning eng oddiylari undagi shaxsiy qobiliyatlar, xususiyatlar, aqliy salohiyati, menligi, tevarak-atrofga ma'lum bir munosabatning shakllanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Bolada dastlabki ijtimoiy moslashuvchanlik, dastlabki harakat va tasavvurlar, taassurotlar shakllana boshlaydi. Tarbiya va ta'lim «eng yaqin rivojlanish zonasi»ga asoslanib, bugungi rivojlanish darajasidan oldinda boradi va bolaning rivojlanishini olg'a harakatlantiradi. Bola shaxsi uning butun hayoti davomida shakllanib boradi, ammo mustaqil mehnat faoliyatiga o'tgan vaqtda uning xarakteridagi asosiy xususiyatlar tarkib topgan bo'ladi. Mehnat jamoasida bir necha yil ishlagandan keyin u ishlab chiqarishda yosh kadrlarga murabbiylik qilishi, oilaviy turmush qurgandan keyin dunyoqarashida ham o'zgarishlar yuz beradi. Endi u to'plagan va idrok etilgan hayotiy tajribani yosh avlodga o'rgata boshlaydi. Ijtimoiy muhit bola shakllanishida hal qiluvchi omil hisoblandi oilaviy sharoit ham aslida kichik ijtimoiy muhit hisoblandi lekin bunda bola to'lig'icha shakllanmaydi. Bola maktabga chiqilib haqiqiy ijtimoiy muhitga kiradi yon atrofdagilar bilan munosabati tubdan o'zgaradi va ijtimoiy muloqotni o'rganadi. Oilasida ota - onasiga

qilgan erkaliklarni yo‘qotib shaxs bo‘lib shakllana boshlaydi. Ijtimoiy muhitda muomala madaniyati ham shakllanadi kimga, qaysi paytda qanday munosabatda bo‘lish jarayonlarini o‘rganadi. Ilk yosh bosqichida shakllanadigan rivojlanish odam uchun vaqtincha emas, doimiy ahamiyatga ega bo‘ladi. Mazmun, metodlar, tashkil etish shakllari aloqadorligi birinchi bosqichdan oxirigacha tarbiyaning o‘ziga xos xususiyati hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirova F. R., Toshpo‘latova Sh. Q., Kayumova N. M., Agzamova M. N. (2019). Maktabgacha pedagogika. Tafakkur, Toshkent
2. Hasanboyeva O., Tadjieva M., Toshpulatova Sh. va boshq. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. T.: Ilm-ziyo, 2012.
3. **Xamidova S., Ishmurodov B.** (2025). Bola shaxsining rivojlanishida tarbiyaning o‘rni. *Ta’limning zamonaviy transformatsiyasi*, 15(2), 253–256.
4. **Yusupova N. T.** (2022). Bola shaxsida tarbiyaning o‘rni. *Pedagog*, 5(5), 100–105.
- 5 **Olimova D., Abdug‘aniyeva M. M.** (2023). Bola shaxsini shakllantirishda tarbiyachining umummadaniy kompetensiyasini rivojlantirish yo‘llari. *World Scientific Research Journal*, 15(2), 253–256.

KONSTRUKTIV MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYASI, BOLALARNING FAZOVIY VA VIZUAL TASAVVURLARIGA TA’SIRI

Quralbayeva Lazzat Jarasbay qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2-

bosqich magistranti

quralbayevalazzat@gmail.com

Maktabgacha ta’limda konstruktiv modellashtirish texnologiyasi — bu bolalarning rivojlanish jarayonlarini, o‘zaro ta’sir va faoliyatlarini ilmiy asosda tasvirlash va tahlil qilishni nazarda tutuvchi pedagogik yondashuvdir. Ushbu metodologiya bolalarning o‘z-o‘zini anglash, muloqot qilish, ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish kabi ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Konstruktiv modellashtirishning asosiy tamoyillari.⁸⁷

1. **Faoliyatga asoslangan o‘qitish:** Bolalar o‘z faoliyatlari orqali bilimlarni quradilar. Faoliyatga asoslangan o‘qitish - bu konstruktiv pedagogikaning asosiy tamoyillaridan biri bo‘lib, bolalarning o‘z faoliyatlari orqali bilimlarni qurishiga asoslanadi. Bu yondashuv bolalarning o‘z-o‘zini anglash, ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish kabi ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

⁸⁷ Abulqosimova, G., & Xalimov, M. (yil). Modellashtirish vositasida talabalarning grafik kompetentligini rivojlantirish. *Educational Research in Universal Sciences*.

Bolalarning faol ishtiroki: Bolalar o'zlari faoliyatda ishtirok etish orqali bilimlarni anglaydilar.

O'zaro ta'sir va hamkorlik: Bolalar o'zaro muloqot va hamkorlik orqali o'rganadilar.

Muammoli vaziyatlar yaratish: Bolalarga muammolarni hal qilish imkoniyatlari taqdim etiladi.

Refleksiya va tahlil: Bolalar o'z faoliyatlarini tahlil qilish orqali o'rganadilar.

2. Hamkorlik va muloqot: O'zaro ta'sir va muloqot orqali o'rganish jarayoni boyitiladi. Konstruktiv ta'limning muhim tamoyillaridan biri bo'lib, bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha ta'limda bu tamoyil bolalarning o'zaro muloqot qilish, fikr almashish va birgalikda faoliyat yuritish orqali bilimlarni anglashini ta'minlaydi.

O'zaro muloqot: Bolalar o'zaro suhbatlar orqali fikrlarini ifodalash, boshqalarni tinglash va tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Hamkorlik: Birgalikda ishlash orqali bolalar jamoaviy ish ko'nikmalarini, mas'uliyatni va muammolarni hal qilish qobiliyatini o'zlashtiradilar.

Empatiya: Boshqalar nuqtai nazarini tushunish va ularga nisbatan hurmat ko'rsatish bolalarning emotsional intellektini oshiradi.

Ijtimoiy ko'nikmalar: Muloqot va hamkorlik orqali bolalar o'zaro munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallaydilar.

3. Muammoli vaziyatlarni yaratish: Bolalarni muammolarni hal qilishga undash orqali tanqidiy fikrlash rivojlantiriladi. Muammoli vaziyatlarni yaratish — bu konstruktiv ta'limda bolalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan samarali metodlardan biridir. Bu yondashuv bolalarni o'z faoliyatlari orqali bilimlarni anglashga undaydi, ularni mustaqil fikrlashga va muammolarni hal qilishga o'rgatadi.

4. Refleksiya: O'z faoliyatini tahlil qilish va baholash orqali o'z-o'zini anglash kuchaytiriladi. Refleksiya — bu konstruktiv ta'limda bolalarning o'z faoliyatlarini tahlil qilish, baholash va o'zgarishlarni anglash orqali o'z-o'zini rivojlantirish jarayonidir. Maktabgacha ta'limda refleksiya bolalarning o'z-o'zini anglash, o'zgarishlarga tayyor bo'lish va o'z faoliyatlarini yaxshilashga yordam beradi.

Pedagogik shart-sharoitlar

Konstruktiv modellashtirishni samarali amalga oshirish uchun quyidagi shart-sharoitlar zarur:

- **Pedagoglarning malakasi:** Tarbiyachilar konstruktiv yondashuvni tushunib, uni amaliyotda qo'llay olishlari kerak.

- **Ta'lim muhiti:** Bolalarni faoliyatga undovchi, xavfsiz va qulay muhit yaratish zarur.

- **Ota-onalar bilan hamkorlik:** Ota-onalar bilan yaqin aloqada bo'lish orqali bolalarning rivojlanishiga qo'shimcha yordam ko'rsatish mumkin.

- **Innovatsion metodlar:** Interfaol metodlar, didaktik o'yinlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash o'qitish samaradorligini oshiradi.

Amaliy misollar

• **Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish:** Konstruktiv usullar yordamida bolalarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda pedagogik shart-sharoitlar muhim rol o'ynaydi.

• **Innovatsion faoliyatni klaster yondashuvi asosida modellashtirish:** Maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish va rivojlantirish borasida bo'lajak tarbiyachilarning innovatsion faoliyatini klaster yondashuv asosida modellashtirish masalalari bayon etilgan.

Fazoviy tasavvurlarni rivojlantirish

Konstruktiv modellashtirish texnologiyasi yordamida bolalar fazoviy tasavvurlarini rivojlantirishlari mumkin. Masalan, Lego to'plamlari yordamida bolalar turli shakllar va strukturalarni qurish orqali fazoviy idrok va mo'ljal olish ko'nikmalarini oshiradilar. Bunday faoliyatlar bolalarning fazoviy tasavvurlarini shakllantirishga yordam beradi.⁸⁸

Vizual tasavvurlarni shakllantirish

Vizual tasavvurlarni shakllantirishda konstruktiv modellashtirish texnologiyasi muhim rol o'ynaydi. Bolalar turli ranglar, shakllar va o'lchamlarni ishlatish orqali vizual tasavvurlarini rivojlantiradilar. Bu jarayon bolalarning ijodiy fikrlashini va tasavvurini kengaytiradi.

Konstruktiv modellashtirish texnologiyasi maktabgacha ta'limda bolalarning fazoviy va vizual tasavvurlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu yondashuv bolalarning ijodiy fikrlashini, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini va o'z-o'zini anglashini oshiradi. Samarali amalga oshirilgan konstruktiv modellashtirish pedagogik jarayonni boyitib, bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Konstruktiv modellashtirish texnologiyasining bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishdagi asosiy kategoriyalari:

Ijodiy va tasavvufiy faoliyat: Konstruktiv modellashtirish bolalarga o'z tasavvurlarini amalga oshirish imkonini beradi, bu esa ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, Mariya Montessori metodikasida bolalarga turli ob'ektlar bilan ishlash imkoniyati beriladi, bu esa ularning hissiy va aqliy rivojlanishiga yordam beradi.

Amaliy ko'nikmalarni shakllantirish: Konstruktiv modellashtirish texnologiyasi bolalarga amaliy ko'nikmalarni o'rgatish orqali ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masalan, bolalar kiyimini konstruksiyalash va modellashtirish fani orqali bolalar kiyimlarini yaratish jarayonida texnik ko'nikmalarni o'zlashtiradilar.

Kognitiv rivojlanish. Konstruktiv modellashtirish texnologiyasi bolalarning fikrlash, mantiqiy tahlil qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. TRIZ texnologiyasi bu borada muhim ahamiyatga ega bo'lib, bolalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Nutq va kommunikativ rivojlanish. Konstruktiv modellashtirish texnologiyasi bolalarga o'z fikrlarini erkin ifodalash imkonini beradi, bu esa ularning nutq va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masalan, bolalar dizayni texnologiyasi orqali bolalar o'z tasavvurlarini chizish va ifodalash orqali nutq ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

⁸⁸ Muxitdinov, A. (yil). Talabalarning konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirishda 3D texnologiyalardan foydalanish metodikasi. *Pedagog* jurnalida.

Badiiy va estetik rivojlanish. Konstruktiv modellashtirish texnologiyasi bolalarning badiiy va estetik qobiliyatlarini rivojlantirishga ham katta e'tibor beradi. Bolalar dizayni texnologiyasi orqali bolalar estetik tafakkurini rivojlantiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abulqosimova, G., & Xalimov, M. (yil). Modellashtirish vositasida talabalarning grafik kompetentligini rivojlantirish. *Educational Research in Universal Sciences*.
2. Muxitdinov, A. (yil). Talabalarning konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirishda 3D texnologiyalardan foydalanish metodikasi. *Pedagog* jurnalida.
3. Sanaqulova, S. R. (2025). Konstruktiv usullar vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish pedagogik shart-sharoitlari. *Innovations in Science and Technologies*.
4. Hojikarimova, G. T., & Usarova, S. (2024). Bolajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kompetensiyasini rivojlantirish usullari (konstruksiyalash va modellashtirish misolida). *Farg'ona davlat universiteti ilmiy xabarlari*.
5. Xazratkulova, G. T. (—). Tasviriy faoliyatga o'rgatish nazariyasi va texnologiyalari. (O'quv qo'llanma)

TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA OILANING ROLI VA UNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI

Haydarova Jasmina Baxromovna
ChDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
3-kurs talabasi

Ta'lim va tarbiya jarayoni jamiyatning eng muhim ijtimoiy jarayonlaridan biridir. Ushbu jarayonda oilaning roli alohida ahamiyatga ega, chunki bola shaxsiyati, uning axloqiy, madaniy va intellektual rivojlanishi aynan oilada shakllanadi. Oilaning tarbiyaviy vazifalari va ta'lim jarayonidagi roli zamonaviy pedagogika nazariyasida keng muhokama qilinadi. Shu bilan birga, oilaning o'ziga xos pedagogik muammolari ham mavjud bo'lib, ularni hal qilish ta'lim-tarbiya sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada oilaning ta'lim-tarbiya jarayonidagi roli va unga bog'liq pedagogik muammolar tahlil qilinadi.

Oila – insonning birinchi ijtimoiy muhitidir. Bola oilada birinchi marta jamiyat qoidalari, axloqiy normalar, madaniyat bilan tanishadi. Shu sababli, ta'lim va tarbiya jarayonida oilaning roli beqiyosdir. Oilada ota-ona tarbiyasi bolada milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, hurmat va mehr-oqibat kabi insoniy xislatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Aynan oila tarbiyasi orqali bola o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida anglay boshlaydi.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonida oilaning ishtiroki nafaqat ijobiy, balki muayyan muammolar bilan ham to'qnash kelmoqda. Iqtisodiy qiyinchiliklar, ota-onalarning

ish bilan haddan tashqari bandligi, axborot texnologiyalarining haddan tashqari ta'siri, ijtimoiy tarmoqlarda bolalarga nomaqbul kontentlarning mavjudligi bu muammolar qatoriga kiradi. Ko'plab hollarda ota-onalar farzand tarbiyasi bilan yetarli darajada shug'ullana olmayapti, bu esa bolalarning xulq-atvori va o'qishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bundan tashqari, oilada sog'lom psixologik muhitning yetishmasligi – ya'ni ota-ona o'rtasidagi ziddiyatlar, oilaviy zo'ravonlik, e'tiborsizlik bolada ruhiy bosimlar, ishonchsizlik, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Bunday holatlarda bola maktabga, o'qituvchilarga va jamiyatga nisbatan befarq, yakkalanib qolgan bo'ladi. Shu sababli, oiladagi muhit ta'lim-tarbiya natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy pedagogikada "oila – maktab – jamiyat" uchligi muhim tushuncha sifatida qaraladi. Bu degani, bola tarbiyasida nafaqat o'qituvchi, balki ota-ona va jamiyat vakillari ham faol ishtirok etishi lozim. Ayniqsa, ota-onalarning pedagogik bilim va ko'nikmalari yetarli bo'lishi farzandning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlaydi. Afsuski, aksariyat ota-onalar hali ham tarbiyada eski stereotiplarga, jazoga asoslangan yondashuvlarga amal qilishmoqda, bu esa bolalarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Oilada shaxsni axloqiy shakllantirish bolaning tug'ilishidan boshlanadi. U ko'pgina omillar ta'sirida tarkib topadi. Bu omillar oilaviy munosabatlar harakteri,

ota-onalarning namunasi, ulardagi umumta'lim darajasi, umummadaniy saviyasi hamda ularning pedagogik madaniyati, va nihoyat, oilaviy hayotning tashkil etilishidan iborat. Bu omillar oilada bolani axloqiy tarbiyalashning mazmunini tashkil etadi va ular bir qator pedagogik xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Bular quyidagilardan iborat:

1. Ayrim oilalarda bolalarning tarbiyasi faqat onalar zimmasida, otalar esa bu ishdan o'zlarini chetga oladilar. Go'yo farzandlarini bog'cha, maktab tarbiyalab berishi shart. Tarixiy tajriba shundan dalolat beradiki, qadimdan o'g'il bolalar tarbiyasi bilan otalar, qiz bola tarbiyasi bilan onalar shug'ullanganlar, ammo ular, asosan, erkaklar nazoratida bo'lgan;

2. Ota-onalar bolalarga birdek munosabatda bo'lishlari, bir xil mehribon va g'amxo'r, talabchan va qattiqqo'l bo'lsalar bolalar hayoti butun va mukammal bo'ladi. Biri talab qilganda, ikkinchisi yonini olsa, tarbiya buziladi. Bolalariga Shuning uchun maktab va ota-onalar o'rtasida muntazam aloqani yo'lga qo'yish, sinf rahbarlari tomonidan ota-onalar bilan pedagogik seminar va suhbatlar tashkil etish zarur. Shuningdek, ota-onalar uchun maxsus tayyorlangan pedagogik qo'llanmalar, maslahat markazlari va oilaviy psixologlar xizmatidan foydalanish ham bu borada katta foyda keltiradi. Yana bir muhim jihat – ota-onalarning o'z farzandlariga shunchaki nazorat qiluvchi emas, balki do'st va maslahatchi sifatida yondashishi tarbiyaviy muvaffaqiyatni kafolatlaydi.

Oiladagi ijobiy muhit, ota-onalarning mas'uliyati, bolaga mehr va e'tiborli munosabat – bularning barchasi ta'lim-tarbiya sifatining oshishiga olib keladi. Shuningdek, farzand tarbiyasi – bu nafaqat maktab yoki bog'cha vazifasi, balki jamiyatning har bir a'zosining muqaddas burchi ekanini anglash zarur.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim va tarbiya jarayonida oilaning roli juda katta va beqiyosdir. Oila bola shaxsining shakllanishida birinchi va eng muhim maktabdir. Biroq,

zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda oilalarda yuzaga kelayotgan pedagogik muammolar ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, oila va ta'lim muassasalari o'rtasida mustahkam hamkorlikni yo'lga qo'yish, ota-onalarni ta'lim-tarbiya jarayonlariga faol jalb qilish, ularni zamonaviy pedagogik bilimlar bilan ta'minlash ta'limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, yosh avlod milliy qadriyatlar asosida yetuk, barkamol shaxs sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OILA PEDAGOGIKASI (Renessans ta'lim universiteti, 2023). Ta'lim va tarbiya muammolari, o'qituvchi va tarbiya jarayoni haqida. https://renessans-edu.uz/files/books/2023-11-03-07-25-24_e7823bb4eea9ad6631827b72aad19576.pdf
2. OTA-ONALARNING PEDAGOGIK MADANIYATINI OSHIRISH (Usanov Sherzod, Sammoi.uz). Ota-onalarning tarbiyachilik madaniyati va oila tarbiya muammolari. <http://arm.sammoi.uz/library/download/812>
3. The impact of family involvement on students' social-emotional development and school engagement (Springer, 2024). Oila ishtirokining ijtimoiy-emotsional rivojlanishga ta'siri. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10212-024-00862-1>

LINGUISTIC EXPERTISE AND ANALYSIS OF PERSUASIVE STRATEGIES IN AGITATIONAL SPEECH

AGITATSION NUTQNING LINGVISTIK EKSPERTIZASI VA TA'SIR STRATEGIYALARINI TAHLIL QILISH

D.R.Turgunpolatov, lecturer
Chirchik State Pedagogical University
d.turgunpolatov@cspu.uz

In the modern era of global communication and digital media, language has become one of the most powerful tools of influence and persuasion. Agitational speech, as a specific form of persuasive discourse, is designed not only to inform but to motivate, mobilize, and emotionally engage audiences toward a certain ideological, political, or social goal. Such speech is characterized by its intentional use of linguistic, rhetorical, and pragmatic devices that appeal to the listener's emotions, beliefs, and collective identity. The study of agitational discourse, therefore, occupies a significant position within applied linguistics, sociolinguistics, and discourse analysis.

Linguistic expertise plays a crucial role in identifying and interpreting the mechanisms through which agitation and persuasion are realized in language. In political campaigns, social movements, and mass media communication, agitational speech often employs strategies such as repetition, emotive vocabulary, metaphorical framing, evaluative language, and implicit manipulation to create a desired cognitive and emotional effect. The linguistic expert's task is to determine how these strategies function within the

communicative context and to assess their potential impact on the target audience. This approach bridges linguistic theory with practical analysis, enabling an objective evaluation of language as an instrument of social influence.

Moreover, the linguistic expertise of agitational speech extends beyond pure linguistic description. It involves a multidimensional analysis that includes the study of semantic nuances, pragmatic intentions, stylistic choices, and discourse coherence. In contemporary contexts, where political and media messages are rapidly disseminated through digital platforms, such expert analysis has become indispensable for uncovering hidden meanings, manipulative tactics, and ethically questionable communicative practices.

Agitational speech, as a specific form of persuasive communication, occupies a central place in the study of political and public discourse. It is not merely a vehicle for delivering information but an instrument for shaping public opinion, influencing behavior, and constructing ideological values[1;3]. Within the framework of linguistic expertise, the study of agitational speech aims to reveal the verbal and non-verbal mechanisms through which a speaker exerts emotional, cognitive, and social influence over an audience. In this sense, linguistic expertise serves as a scientific tool for identifying both explicit and implicit elements of persuasion and manipulation.

Agitational speech is characterized by its expressive-emotional vocabulary, evaluative expressions, syntactic intensity, and repetitive strategies that aim to reinforce ideological messages. Emotional vocabulary plays a decisive role in forming the desired perception of events or personalities. Positive lexical units such as patriotism, devotion, and justice evoke approval and unity, while negatively loaded expressions like betrayal, corruption, and indifference function to discredit or alienate the opposing side[4;5]. The linguistic expert analyzes such lexical items to determine their pragmatic potential and manipulative value, assessing the extent to which language functions as a tool of psychological influence rather than neutral communication.

Another fundamental strategy is repetition—a rhetorical technique that enhances memorability and strengthens the persuasive force of a message. Through rhythmic recurrence of words, phrases, or slogans, the speaker ensures that the central idea becomes deeply ingrained in the listener’s consciousness[2;6]. For example, political discourse in Uzbekistan frequently employs rhythmic slogans such as “New Uzbekistan — a country of new opportunities!” or “Our unity is our strength!” to evoke collective identity and optimism. Linguistic expertise interprets repetition as an intentional discourse design serving both cognitive retention and emotional impact.

Equally important is the use of metaphorical and symbolic language, which allows the speaker to convey abstract political ideas in tangible, emotionally charged images. Metaphors like “building a new future,” “cleansing corruption,” or “lighting the path of progress” activate associative thinking and foster ideological solidarity[3;5]. In this context, the expert analysis identifies figurative structures not merely as stylistic embellishments but as components of a deeper persuasive architecture that connects the rational and emotional dimensions of speech.

From the syntactic perspective, agitational speech often employs imperative constructions, parallelism, and exclamatory sentences that simulate urgency and collective participation. Commands such as “Join us!”, “Stand together!”, or “Support reform!” are designed to mobilize the audience toward specific action[1;7]. The linguistic expert examines these structures to determine the degree of directive force within the speech and how grammatical form contributes to the overall strategy of persuasion.

Persuasive Strategy	Linguistic Means	Communicative Function	Example
Repetition	Recurrent words, slogans, rhythmic patterns	Reinforces the main idea and improves memorability	“New Uzbekistan — new opportunities!”
Appeal to unity	Inclusive pronouns (“we”, “our”)	Creates solidarity and collective identity	“We are one nation!”
Imperative tone	Use of commands and calls to action	Encourages participation and mobilization	“Join us!”, “Support reform!”
Contrast strategy	Antonyms, binary oppositions	Establishes ideological division between groups	“True citizens vs. indifferent ones”
Emotional appeal	Rhetorical questions, exclamations	Stimulates empathy, pride, or patriotism	“Who else will build our future if not us?”

Table 1. Persuasive strategies and linguistic features in agitational speech

Moreover, the pragmatic layer of agitational discourse reveals implicit forms of influence—presuppositions, implicatures, and evaluative assumptions that guide interpretation without being directly stated. For instance, when a speaker declares that “true citizens will never remain silent,” the implication categorizes dissent as unpatriotic. Such linguistic constructions subtly divide the audience into moral categories and reinforce ideological alignment[2;6]. The task of linguistic expertise here is to expose these hidden mechanisms of influence and to assess their compliance with ethical and communicative norms.

In Uzbekistan’s contemporary sociolinguistic landscape, agitational speech continues to evolve under the influence of mass media, digital communication, and state rhetoric. The increasing use of multimedia and internet-based discourse platforms expands both the scope and impact of persuasive strategies. Therefore, linguistic expertise of agitational speech must not only consider traditional rhetorical forms but also analyze multimodal elements—visual metaphors, tone of delivery, and digital framing—which collectively determine the speech’s communicative effectiveness[3;7].

Based on the research results, we propose the following suggestions aimed at improving the scientific and practical approaches to the linguistic expertise of agitational speech:

- **develop a unified methodological framework** for linguistic expertise in persuasive and agitational discourse, ensuring that emotional, pragmatic, and ethical aspects are evaluated together within a single analytical system.

- **create a national corpus of political and agitational speeches** in Uzbek to facilitate objective, data-driven linguistic analysis and identify recurring persuasive strategies across contexts.

- **incorporate discourse analysis and pragmalinguistic modules** into the training of philology and journalism students, enabling future experts to detect manipulative linguistic techniques in public communication.

- **encourage interdisciplinary collaboration** between linguists, psychologists, and communication specialists to analyze how linguistic and psychological mechanisms jointly influence public perception.

The study of agitational speech from the perspective of linguistic expertise reveals that persuasive influence is achieved not only through overt rhetorical devices but also through subtle pragmatic and psychological mechanisms embedded in language. Agitational discourse thus functions as a complex system where lexical choices, syntactic forms, and emotional tone interact to shape audience perception and collective behavior. The findings demonstrate that linguistic expertise plays a crucial role in identifying these mechanisms and in distinguishing between ethical persuasion and manipulative communication.

Furthermore, the research underscores the importance of developing systematic approaches to analyzing persuasive speech within Uzbekistan's sociocultural context. As political, media, and digital discourses continue to evolve, linguistic expertise must expand beyond textual analysis to include multimodal and interdisciplinary perspectives. Such an approach will contribute not only to advancing linguistic science but also to fostering responsible public communication and strengthening the culture of critical language awareness in society.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nurmonov, A. Til va jamiyat: tilshunoslikning ijtimoiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2005.
2. Yo'ldoshev, M. Nutq madaniyati va ta'sir strategiyalari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2012.
3. Karimova, D. Diskurs va ideologiya: tahlil nazariyalari. – Toshkent: Nodirabegim, 2019.
4. Mamatqulova, S. Til va hissiyot: emotsional leksikaning pragmatik xususiyatlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
5. Jo'rayev, Sh. Siyosiy nutqning lingvistik tahlili. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.

6. Tursunova, N. Ommaviy axborot vositalarida manipulyativ diskurs. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021.
7. Hakimov, B. Nutq va ta’sir: kommunikativ strategiyalar nazariyasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
8. Fairclough, N. (1995). Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. London: Longman.
9. van Dijk, T. A. (2006). Discourse and Manipulation. Discourse & Society, 17(3), 359–383.
10. Chilton, P. (2004). Analysing Political Discourse: Theory and Practice. London: Routledge.
11. Lakoff, G. (2004). Don’t Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing.
12. Turg’unpo‘latov, D. “Ta’limning raqamli transformatsiyasi: ilm va texnologiya asosida o‘qitishning yangi eposi”. “Akademic journal of educational research (AJER)” xalqaro ilmiy jurnali, 2025, № 3(1), 90-95-b.
13. Turg’unpo‘latov, D.R. “Lingvistik ekspertiza: mazmun, tahlil va tadqiq”. “Filologiya masalalari yosh tadqiqotchilar nigohida” mavzusidagi IX xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari, 2024. Toshkent, 135-138-b.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA JISMONIY TARBIYA MASHG’ULOTLARINI TASHKIL QILISHNING METODIK AHAMIYATI.

M.A.Yakubova

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta’lim nazariyasi va texnologiyasi
kafedra dotsenti.
manzuranorquziyeva@gmail.com

Respublikamizda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug‘ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o‘z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg‘ularini kamol toptirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi darajasiga ko‘tarilmoqda.

Mamlakatimizda sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning o‘z ijodiy va intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarishi, mamlakatimiz yigit-qizlarini har tomonlama rivojlangan barkamol shaxslar etib, voyaga yetkazish uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlar yaratilgan. Jismoniy tarbiyaning maqsad va vazifalari bo‘lajak yosh avlodni turli nazariy bilimlarni, jismoniy tarbiya tizimining rivojlanish tarixiy qonuniyatlari, metodlari, vositalarini o‘rgatish hamda jismoniy tarbiyaning xususiyatlari haqida atroflicha

va chuqur bilimlar berish bilan birga ularni kelajakdagi ish faoliyatlarida amaliy ahamiyat kasb etuvchi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat.

Bolaning rivojlanishi va o'sishi uzluksiz davom etadigan jarayondir. Bu davrda uning shaxs sifatida shakllanishi ,ilk bor olamni atrofidagi ashyo va buyumlar orqali anglab, undan o'zicha ma'no topishga intilishi ,qiziqish,hissiyotlari, jismoniy rivojlanishini kuzatamiz. Bolaning o'sib, ulg'ayishida maktabgacha bo'lgan davrni shular sirasiga kiritish mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va ularning sog'lom muhit ta'sirida voyaga yetishi bugungi kunning dolzarb talabi hisoblanadi. Shu boisdan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 martdagi 5368-sonli "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida ommaviy sportni rivojlantirish va iste'dodli yoshlarni selektsiyalash sohasida ta'lim muassasalarining ustuvor yo'nalishlari belgilangan bo'lib, unda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshlang'ich gimnastika va harakatli o'yinlar bo'yicha mashg'ulotlar olib borish orqali jismoniy rivojlantirish hamda salomatlikni mustahkamlash uchun tarbiyalanuvchilarda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlariga qiziqishni shakllantirish belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-noyabrdagi PQ-5282-son qarori, maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom va yetuk, jismoniy rivojlantirish, shu bilan birga maktabga tayyorlangan holda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi.

"Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti"ning birinchi ilovasi bo'lgan "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari" ga muvofiq tug'ilgandan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar rivojlanishining beshta asosiy (jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanishi; ijtimoiy-hissiy rivojlanish, nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari, bilish jarayonini rivojlanishi, ijodiy rivojlanish) sohalarini inobatga olgan holda maktabgacha yoshdagi bolalar uchun "Salomatlik pasporti" ishlab chiqilgan bo'lib, u bolani maktabgacha ta'lim tashkilotiga kelgan vaqtdan boshlab to bitirgunga qadar olib boriladi. Shu orqali maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining jismoniy tayyorgarligini yakka tartibda baholash imkoni yaratiladi. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlanish sohalariga jismoniy axloqiy tarbiyalash jarayoni "Til va nutq", "Qurish, yasash, konstruktsiyalash va matematika", "San'at", "Syujetli rolli o'yinlar va dramalashtirish", "Ilm-fan va tabiat" rivojlanish markazlaridagi bolalarning mustaqil, birgalikdagi va jamoaviy faoliyati asosida amalga oshiriladi. Tarbiyalanuvchilar jismoniy tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadigan mashg'ulotlar (o'yinli ta'lim faoliyati), mustaqil faoliyat, o'yinlar, sayr va ekskursiyalar mazkur tashkiliy komponentlarning o'zaro bog'liqligi va birligi pedagogik jarayonning xususiyatga egaligini ifodalaydi. Shu bois, MTTda bolalar faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ayniqsa, jismoniy tarbiya jarayoni yaxlit pedagogik tizimni tashkil etadi. Hozirga davrda mutaxassis professional kompetentlikka ega bo'lishi bu zamon talabidir. Chunki o'qituvchining professional kompetentligi pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan kasbiy va shaxsiy sifatlar yig'indisini tashkil etadi. kasbiy va shaxsiy sifatlar sifatlarga ega tarbiyalanuvchlarni jismoniy jihatdan barkamol etib tarbiyalash ana shu "Jismoniy

rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanishi" sohasining (yirik va mayda motorika) ko'rsatkichlariga ko'ra amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, hayotning har bir davri, rivojlanish xususiyatlari va ehtiyojlariga ko'ra o'ziga xos bosqichlarga ega. Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy barkamolligi mamlakatimiz ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning asosiy negizini tashkil etadigan har tomonlama yetuk, barkamol shaxslarni tarbiyalash va voyaga yetkazish jarayonining asosiy bo'g'ini sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yhati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-son Qarori <https://lex.uz/uz/docs/4327235>.

2. Tadjiyeva M.X., Xusanxodjayeva S.I. Maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi (Kasb-hunar va pedagogika kollejlari uchun o'quv qo'llanma). Toshkent – 2017. 244 b.

3. Малозёмова, И.И. М19 Физическое воспитание дошкольников: теоретические и методические основы [Электронный ресурс] учебное пособие для студентов педагогических вузов / И.И.Малозёмова; Урал. гос. пед. ун-т. – Электрон. дан. – Екатеринбург: [б. и.], 2018. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

4. www.google.uz

5. www.ziynet.uz.

MODERNIZATSIYALASHGAN TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK TA'LIM KLASSTERINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

R.Musurmanov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
"Umumiy pedagogika" kafedrası,
pedagogika fanlari doktori, dotsent.

Ma'lumki, shaxs tarbiyasi uzluksiz jarayon bo'lib, inson dunyoga kelishidan boshlab, to umrining oxirigacha davom etib boradi. Bu jarayon davomida atrof-muhitdagi voqea-hodisalarning shaxsga salbiy yoki ijobiy ta'sir etishi uning insoniy fazilatlari qay darajada shakllanganligini belgilaydi. Bugungi kunda ta'lim sohasi oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri ham aynan, shu maqsadga qaratilgan bo'lib, kelajak avlodni komil shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashdan iboratdir.

Jamiyatda o'sib kelayotgan yoshlar orasida tarbiyasi og'ir va noqobil farzandlar ham uchrab turadi. Ayniqsa, farzand tarbiyasiga yetarli darajada e'tibor bermaydigan otalarning farzandlari, oilaviy mojarolar tufayli nazoratsiz qolayotgan o'smirlarning taqdiri, ularning tarbiyasi va ta'limiga alohida e'tibor hamda yondashuv talab etiladi. Ana shunday toifadagi bolalar tomonidan dars jarayoniga nisbatan salbiy munosabat shakllanib boradi.

Yana shuni e'tirof etish lozimki, dars jarayoniga nisbatan salbiy munosabatlarning shakllanishida u yoki bu fanlardan saboq berayotgan o'qituvchilar ham sababchi bo'lishlari mumkin.

O'qituvchining o'quvchiga nisbatan qo'pol muomalasi, o'quvchi qalbiga yo'l topa bilmaslik, o'rinsiz tanbeh va dashnomlar, o'quvchini mensimaslik, adolatsizlik singari illatlar ham o'quvchida o'sha dars berayotgan o'qituvchining nafaqat o'ziga, balki uning faniga nisbatan ham nafrat uyg'otadi.

Tajribalar ko'rsatadiki, umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarining dars intizomiga salbiy munosabati oqibatida fanlardan DTS talablari darajasida o'zlashtirmaslikdan tashqari qoidabuzarliklar, bezorilik, jinoyatchiliklar sodir etilayotganligi hech kimga sir emas. Ota-onalarning befarqliklari, mas'uliyatsizliklar, maktab bilan aloqani yo'lga qo'ymaslik, bolaning bo'sh vaqtini nazorat qilmaslik, farzandlarining kelajak taqdirlari bilan qiziqmaslik singari holatlar vaziyatni yanada chigallashtirib yubormoqda. Mumtoz adabiyotimizda nizom so'zi ham intizom ma'nosida qo'llanganini kuzatish mumkin. Masalan, "Dunyoga kelgan payg'ambarlarning har birlari din va shariatlarini tartib va nizom ila yuritmislar. Xususan, islom dini mukammal ravishda tartib va nizomga rioya qilishdir". Abdulla Avloniy aytgandek "Intizom deb qiladurgan ibodatlarimizni, ishlarimizni har birini o'z vaqtida tartibi ila qilmakni aytilur. Agar yer yuzida intizom bo'lmasa edi, insonlar bir daqiqa yasholmas edilar"⁸⁹. A.Avloniyning fikricha, intizomsiz odam jamoaga qarshi turadigan madaniyatsiz, ma'naviyatsiz shaxsdir. Tartib intizomga o'rgatish va o'rganish birinchi navbatda o'zi yashayotgan jamiyatga, jamiyat tomonidan o'rnatilgan tartib-qoidalarga hurmat belgisidir⁹⁰.

Agar biz farzandlarimizni har tomonlama yetuk, komil inson qilib tarbiyalamoqchi bo'lsak, ularning xatti-harakatlarini har tomonlama o'rganishimiz shart. Jamiyatimiz uchun noqobil, intizomsiz, qonun-qoidalarni hurmat qilmaydigan mas'uliyatsiz insonlar ortiqchalik qiladi. Shuning uchun ham bolalarimizning ta'lim-tarbiyasida bo'shliqlarga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Buning uchun esa ota-onaning, ta'lim muassasalari o'qituvchi-pedagoglari, psixologlar, jamoatchi tashkilotlar hamda keng jamoatchilikning har biriga tegishli bo'lgan mas'uliyati borki, bu mas'uliyat ularga salmoqli vazifalarni yuklaydi.

Pedagogik innovatsion ta'lim rivojlanishining klaster modeli ta'lim va tarbiya berish, o'quv adabiyotlari yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta'lim va tarbiya uzviyligi bilan bog'liq umumiy yo'nalishlarda faoliyat olib boradi. Bu esa muammoning umumiy metodologik xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Ayni paytda, bu umumiy yo'nalishlar ta'limni boshqarish va tashkillashtirish, ta'lim turlari va yo'nalishlari, uzviylik va integratsiyani ta'minlash, o'qitish metod va vositalari kabi yo'nalishlarda xususiylashadi.

Pedagogik ta'lim klasteri faoliyatining asosiy **maqsadi** quyidagilardan iborat:

- pedagogika sohasida samarali vorisiylikni ta'minlash va eng yaxshi o'quvchilarni pedagog kasbiga targ'ib qilish;

⁸⁹ Davletshin M.G., Shoumarov G'.B. Zamonaviy o'zbek oilasining psixologik xususiyatlari. – Toshkent, 1993. –B. 38.

⁹⁰ Musurmonov R. Oilada farzand tarbiyasi muammolari //“Mug'allim hem uzluksiz bilimlendirio”. Nukus, №1, 2020. –B. 66-69.

- pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini amaliyotga tayangan holda va manfaatdor subyektlar teskari aloqasini operativ ta'minlagan holda olib borish;
- bo'lajak ta'lim mutaxassislarini innovatsion tajribaga ega bo'lgan amaliyotlar bazasida tayyorlash muhitini yaratish;
- yosh mutaxassislarning kasbiy ko'nikmalarni egallash davrini qisqartirish;
- pedagogik ta'limda yangi avlod o'quv, o'quv-uslubiy, ilmiy adabiyotlar, vositalar va didaktik materiallar majmuasini yaratish;
- pedagogik ta'lim ilmiy, ilmiy-pedagogik salohiyatni oshirish;
- pedagogik ta'limni rivojlantirishning dolzarb zamonaviy masalalari atrofida intellektual resurslarni integratsiyalash;
- ta'lim, fan va pedagogik amaliyotning turli shakl, usul hamda vositalarini izlab topish va izchil ta'limga tatbiq etish;
- ta'lim va tarbiya uzviyligini ta'minlovchi ichki hamda tashqi mexanizmlarni takomillashtirish;
- mutaxassis pedagog kadrlar tayyorlashda maktabgacha, o'rta ta'lim va OTM hamda boshqa talabgorlar bilan o'zaro tezkor qayta bog'lanish imkoniyatini yaratish;
- pedagogik ta'lim bo'g'inlari o'rtasidagi aloqadorlik, bog'liqlik va hamkorlik zaruriyatini ilmiy asoslash.

Ushbu maqsadlardan kelib chiqqan holda pedagogik ta'lim innovatsion klasteri quyidagi **vazifalarni** bajaradi:

- hududdagi ta'lim muassasalari uchun zamonaviy kompetensiyaga ega bo'lgan pedagog kadrlar tayyorlash;
- ta'lim sifatini oshirishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish orqali natijadorlikka erishish;
- modernizatsiyalashgan ta'lim sharoitida ilmiy-metodik va amaliy faoliyatning optimal omillarini aniqlash, amaliyotga izchil joriy etish;
- ta'limning asosiy (darslik) va yordamchi (lug'atlar, qomuslar, elektron manbalar va b.) vositalari mazmun-mohiyatining ta'lim bosqichlari kesimidagi uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash;
- hududdagi ta'lim muassasalari o'qituvchilarining kompetentlik tayyorgarligidagi bo'shliqlarni to'ldirish maqsadida qisqa muddatli o'quv seminar va kurslari tashkil qilish;
- umumta'lim maktablarida fanlarni natijador o'qitish bilan bog'liq subyektiv muammolarni bartaraf qilish maqsadida metodbirlashmalar faoliyatini kuchaytirish, ilmiy-amaliy seminarlar tashkil qilish;
- oliy pedagogik ta'lim tizimidagi professor-o'qituvchilarning ilmiy-metodik salohiyatini oshirish maqsadida ilmiy tadqiqot institutlari, ilmiy markazlar va tayanch oliy ta'lim muassasalari bilan ilmiy hamkorlikni kuchaytirish;
- umumta'lim maktablarida faoliyat olib borayotgan va ilmiy tadqiqot olib borish layoqatiga ega o'qituvchilarni ilmiy tadqiqot ishlariga jalb qilish, ularni qo'llab-quvvatlash;
- pedagogika sohasidagi zamonaviy ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirish maqsadida yetakchi xorijiy OTMlarga stajirovkalarni amalga oshirishni nazarda tutadi.

Dars intizomi ijobiy munosabatni shakllantirishda klasterli yondashuvdan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim muassasasi, oila, mahalla, o'quvchilar ota-onalari mehnat faoliyati ko'rsatadigan korxona tashkilot va muassasalar, huquqni himoya qiluvchi organlar hamkorligida tarbiyaviy ishlarni olib borish o'zining aniq samarasini berishiga ishonch hosil qildik⁹¹.

Tadqiqotda tartiblilik – talablarini bajarish va tashabbuskorlik, bo'ysunuvchanlik va mustaqillik, faollik va sustlik; intizomlilikni esa – o'z xulqini malaka va ko'nikmalari bilan o'zaro bog'liq holda boshqara olish, ularni shaxsiy qoidalar hamda talablariga, shuningdek, individual hamda jamoa intizomligi evaziga ong elementi hamda odatiy tajribalar, muvaffaqiyat va yutuqlar usuli sifatida to'planib boradigan jamoa va jamiyat tomonidan qo'yiladigan qoida hamda talablariga bo'ysundira bilishdek shaxsiy xususiyatlarning mujassamliligi sifatida yondashadilar; mazkur xususiyatlarning shakllanish jarayonida zaruriy holat, anglanmagan xohishlar, tashqi tarbiyaviy ta'sirlardan, erkinlik, mustaqillikka yo'naltirilgan xulq-atvordan o'tib borish va ushbu xususiyatlarning birlikdagi jamlanmasi sifatida yondashuvchi mualliflarning nuqtayi nazarlari bo'linadi. Maktabda o'quvchilik davridagi umumiy intizomlilik namoyon bo'ladigan: ongli, tadqiqotchilik, mehnat, axloqiy-etik, ekologik-valeologik, moliyaviy-iqtisodiy, huquqiy, maishiy-servis va boshqa ko'plab tur va shakllar bilan farqlanadi.

Tadqiqot ishining nazariy qismida maktabdagi intizomsizlikning sabablarini aniqlashga yo'naltirilgan turli yondashuvlar, intizomsizlik shakllanishining sharoitlari, vositalari, shakllari va usullari hamda aniqlash mezonlari (A.V.Barabanshikov, F.G.Bondar, V.E.Gurman, L.Yu.Gordin, I.Dolinskaya, B.P.Yesipov, D.Leychenkov, N.S.Lukin, O.N.Maykina, G.Xolodyuk, G.I.Shukina va boshqalar) ko'rib chiqildi. Mazkur yondashuvlar, shuningdek, uzluksiz va pedagogik tajribalar majmuasini tashkil etish bo'yicha turli adabiyotlar, dasturlarning tahlili hozirgi zamon maktab intizomi muammosiga yagona yondashuv yo'q, degan xulosa chiqarish imkonini beradi. Rus olimlari tomonidan ta'lim klasterlarini shakllantirish va rivojlantirishning nazariy asoslarini o'rganish quyidagi yo'nalishlarda olib borilgan: a) kasbiy ta'limga nisbatan klaster yondashuvi (B.Pugacheva, A.V.Leontiyev); b) faoliyat va pedagogik loyihalash nazariyasi (V.V.Davidov, V.P.Bespalko, G.I.Ibragimov, B.S.Lednev, M.I.Maxmutov, A.A.Slastenin); c) uzluksiz ta'lim konsepsiyasi (B.S.Gershunskiy, G.V.Muxametzyanova, A.M.Novikov); d) kasb-hunar maktablarida ta'limning ijtimoiy sheriklik va boshqaruv muammolarini ochib beruvchi tadqiqotlar (P.F.Anisimov, G.V.Muxametzyanova, G.I.Ibragimov, Ye.A.Korchagin, V.P.Panasyuk, A.S.Subetto)⁹². N.N.Davidova, B.M.Igoshev kabi tadqiqotchilar tomonidan klasterning geografik, gorizontol, vertikal, texnologik, fokusli va sifat strategiyalari mavjudligi qayd qilingan⁹³.

⁹¹ Musurmonov R. Dars intizomiga nisbatan salbiy munosabatdagi o'smirlarni tarbiyalash usullari // Uzluksiz ta'lim. – Toshkent: maxsus son, 2020. –B. 63-67.

⁹² Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал "Эйдос". 2006. 5 мая; Musurmonov R. Oilada farzand tarbiyasi muammolari "Mug'allim hem uzluksiz bilimlendirio". Nukus, №1, 2020. –B. 66-69.

⁹³ Musurmonov R. Dars intizomiga salbiy munosabatdagi bolalarga nisbatan konstruktiv ta'sir etishning nazariy va metodologik asoslari // Umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi o'qituvchilari, rahbarlari, oliy

Xulosa qilib aytilish mumkinki, ta'limga nisbatan klaster yondashuv borasidagi tadqiqotlarni o'rganish va tahlil qilish bu boradagi bir qancha qarashlarni jamlashga imkon berdi. Klasterda ishlarning holati haqida ma'lumotlarning juda obyektiv bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Klaster yordamida hukumat, ta'limni nazorat qiluvchi davlat idoralari klaster amal qiladigan mintaqadagi ta'limni rivojlantirish uchun tajriba va amalga oshirilgan tadqiqot natijalarini samarali qo'llashlari mumkin bo'ladi. Ta'limga nisbatan klaster yondashuvi boshqaruv organlariga tizim ichida samarali o'zaro ta'sir o'tkazish uchun muayyan vositalar bilan ta'minlash, muammolarni yaxshiroq tushunish, mintaqada rivojlanishning ilmiy asoslarini rejalashtirish imkonini beradi.

Adabiyotlar

- 1.Davletshin M.G., Shoumarov G.B. Zamonaviy o'zbek oilasining psixologik xususiyatlari. – Toshkent, 1993. –B. 38.
- 2.Musurmonov R. Oilada farzand tarbiyasi muammolari //“Mug'allim hem uzluksiz bilimlendirio'”. Nukus, №1, 2020. –B. 66-69.
- 3.Musurmonov R. Dars intizomiga nisbatan salbiy munosabatdagi o'smirlarni tarbiyalash usullari // Uzluksiz ta'lim. –Toshkent: maxsus son, 2020. –B. 63-67.
- 4.Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал "Эйдос". 2006. 5 мая;
- 5.Musurmonov R. Dars intizomiga salbiy munosabatdagi bolalarga nisbatan konstruktiv ta'sir etishning nazariy va metodologik asoslari // Umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi o'qituvchilari, rahbarlari, oliy ta'lim professor-o'qituvchilari, ilmiy xodimlarga mo'ljallangan monografiya. –Toshkent: Noshirlik yog'dusi. 2015. -203 b.

OLIY TALIM TIZIMINI MODERNIZATSIYALASH JARAYONIDA TALABALARNING BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIISHNING SHART- SHAROITLARI

Rasulov Akbarjon Nomozovich Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Menejment kafedrası dotsenti p.f.f.d.(PhD).

Amirxonov Yodgorbek Obidjonovich Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Menejment yunalishi 2-kurs Mej-24/1 guruh talabasi

Boltaboyeva Nozima Ne'matjon qizi Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Menejment yunalishi 2-kurs Mej-24/1 talabasi

Abdumurodova Fotima Furqat qizi Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Menejment yunalishi 2-kurs2-kurs Mej-24/1 talabasi

Dauletbaeva Janna Muxambetalievna Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Menejment yunalishi 2-kurs2-kurs Mej-24/2 talabasi

Tursunova Muxlisa Dilmurod qizi Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Menejment yunalishi 2-kurs 2-kurs Mej-24/2 talabasi

Oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida talabalarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. XXI asrda ta'lim tizimi raqamli texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va global integratsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'langan holda rivojlanmoqda. Shu sababli, nafaqat o'z kasbiga oid nazariy bilimlarni puxta egallagan mutaxassislar, balki boshqaruv kompetensiyalariga ega bo'lgan yetakchilarni tayyorlash oliy ta'limning asosiy vazifalaridan biriga aylanmoqda.

Bugungi globallashuv va raqobat muhiti oliy ta'lim tizimidan zamonaviy yondashuvlarni qo'llash, ta'lim jarayonini amaliyot bilan uyg'unlashtirish, shuningdek, talabalarning boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirishni talab qilmoqda. Boshqaruv kompetensiyalari esa o'z navbatida talabalarni o'z bilim va ko'nikmalarini samarali qo'llay olish, tezkor qaror qabul qilish, jamoa bilan ishlash, innovatsion g'oyalarni amalga oshirish kabi qobiliyatlar bilan ta'minlaydi.

Mazkur maqolada boshqaruv kompetensiyalarining mazmun-mohiyati, ularning tarkibiy qismlari, rivojlantirish usullari va zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida shakllantirish yo'llari atroflicha yoritiladi. Shuningdek, O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash doirasida olib borilayotgan chora-tadbirlar, xorijiy tajribalar tahlili va amaliy tadqiqotlar natijalariga asoslangan takliflar keltiriladi.

Oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashning ahamiyati

Bugungi globallashuv davrida oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonlari ta'lim sifatini oshirish, kadrlar salohiyatini kuchaytirish va innovatsion texnologiyalarni keng qo'llashni talab qilmoqda. Oliy ta'lim muassasalari nafaqat bilim beruvchi markaz sifatida, balki boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish uchun ham mustahkam platforma hisoblanadi. Shuning uchun ta'lim tizimini modernizatsiyalash nafaqat o'quv dasturlarini yangilash, balki boshqaruv jarayonlarini takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi. Xalqaro ta'lim maydonida raqobatbardosh bo'lish uchun boshqaruv

kompetensiyalariga ega mutaxassislar tayyorlash dolzarb vazifa hisoblanadi. AQSH, Kanada, Germaniya, Yaponiya kabi rivojlangan mamlakatlarda oliy ta'lim tizimi global me'zonlarga moslashtirilib, talabalarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha alohida dasturlar ishlab chiqilgan. Masalan, AQSHda MBA dasturlari talabalarga amaliy boshqaruv tajribasini olish imkonini beradi, Germaniyada esa 'Dual Education System' orqali talabalarga bir vaqtning o'zida o'qish va amaliyotda qatnashish imkoniyati yaratilgan.

O'zbekistonda ham oliy ta'lim tizimida modernizatsiya jarayonlari amalga oshirilmoqda. Ta'lim muassasalarida amaliyot dasturlarini kengaytirish, texnologiyalarga asoslangan o'quv dasturlarini joriy etish, innovatsion texnoparklarni tashkil etish kabi chora-tadbirlar boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Umuman olganda, oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish kelgusida yetakchi mutaxassislarni tayyorlash, innovatsion iqtisodiyotga o'tishni ta'minlash va xalqaro ta'lim maydonida raqobatbardosh bo'lish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Boshqaruv kompetensiyalari: asosiy tushunchalar va nazariy yondashuvlar

Boshqaruv kompetensiyalari – bu shaxsning o'z faoliyatida samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish, rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilish qobiliyatidir. Ular quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

- Tashabbuskorlik
- Tahliliy fikrlash
- Jamoaviy ishlash
- Innovatsion yondashuv
- Qaror qabul qilish qobiliyati

Pedagogik nuqtai nazardan boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqot qobiliyati va tanqidiy yondashuvi shakllantiriladi. Masalan, interaktiv treninglar, onlayn simulyatsiyalar va loyiha ishlari talabalarning boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali usullardan hisoblanadi.

Modernizatsiya jarayonida boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish usullari

Oliy ta'limda boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali usullari quyidagilardan iborat:

• **Loyihaviy ta'lim:** Talabalarga muayyan loyiha ustida ishlash topshiriladi. Bu usul talabalarning rejalashtirish, tahlil qilish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini oshiradi.

• **Treninglar va seminarlar:** O'quv jarayonida tashkil etilgan treninglar talabalarning jamoaviy ishlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

• **Ishbilarmonlik o'yinlari:** Simulyatsiya asosida o'tkaziladigan ishbilarmonlik o'yinlari orqali talabalar boshqaruv qarorlarini qabul qilish bo'yicha ko'nikmalar hosil qiladi.

• **Amaliyotlar va stajirovkalar:** Haqiqiy ish sharoitida amalga oshiriladigan amaliyotlar talabalarga o'z bilimlarini amalda sinab ko'rish imkonini beradi.

• **Tahliliy tadqiqotlar:** Talabalarga ilmiy tadqiqotlar o'tkazish orqali ularning tahliliy fikrlash qobiliyati oshiriladi.

Amaliy tadqiqot natijalari

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida talabalarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy tadqiqotlar amalga oshirildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, loyiha asosidagi ta'lim, biznes o'yinlar va interaktiv treninglar talabalarning boshqaruv qobiliyatlarini ancha yaxshilaydi. Masalan, loyiha ishlari davomida talabalar rejalashtirish, jamoada ishlash va qaror qabul qilish kabi qobiliyatlarini faol qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishdi. Shuningdek, o'tkazilgan so'rovlar talabalarning aksariyati boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishda amaliyotlarning muhim o'rin tutishini ta'kidladilar. Ko'plab talabalar amaliyot davomida haqiqiy ish jarayonlarini kuzatib, o'zlarini rahbar sifatida sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'lishdi. Bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirib, to'g'ri yo'l tutish ko'nikmalarini shakllantirdilar. Natijada, ular real hayotdagi boshqaruv vaziyatlariga yanada yaxshi tayyorlangan bo'lishdi.

Shunday qilib, o'tkazilgan amaliy tadqiqotlar O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish uchun loyiha ishlari, amaliyotlar va interaktiv treninglar samarali usullardan biri ekanligini yana bir bor tasdiqladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki yetakchilik qobiliyatlarini shakllantirish uchun ham katta ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar va tahlillar shuni ko'rsatdiki, talabalarning boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan keng foydalanish, amaliyot va stajirovka dasturlarini kuchaytirish muhim o'rin tutadi. Ushbu yo'nalishda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. **Loyiha asosidagi ta'lim dasturlarini kengaytirish:** Talabalarga real muammolar asosida loyiha ishlari tashkil etish, ularni mustaqil qaror qabul qilishga undash lozim. Masalan, talabalar jamoa bo'lib, biznes loyihalarni ishlab chiqish, o'zaro muhokama qilish va yakuniy qarorlarni qabul qilish orqali boshqaruv kompetensiyalarini shakllantiradilar.

2. **Amaliy mashg'ulotlar va stajirovkalarni tizimli yo'lga qo'yish:** Talabalarni real ish muhitida faoliyat olib borishga jalb qilish, ularni haqiqiy boshqaruv vaziyatlariga tayyorlash kerak. Bunda korxona va tashkilotlar bilan hamkorlik o'rnatilib, amaliyot dasturlarini tizimli ravishda tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

3. **Raqamli texnologiyalar asosida interaktiv treninglar o'tkazish:** Ta'lim jarayonida onlayn platformalar, simulyatsiyalar va o'quv dasturlaridan foydalanish orqali boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin. Masalan, krizis boshqaruvi bo'yicha interaktiv treninglar o'tkazish orqali talabalar murakkab vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilishga o'rganadilar.

4. **Mahalliy va xorijiy mutaxassislar bilan tajriba almashish imkoniyatlarini yaratish:** Chet ellik yetakchi professorlar va tajribali rahbarlar ishtirokida seminarlar, treninglar va mahorat darslarini tashkil etish orqali talabalar boshqaruv sohasidagi eng so'nggi yondashuvlardan xabardor bo'lishlari ta'minlanadi.

5. **Ishbilarmonlik o'yinlarini ta'lim jarayoniga kiritish:** Simulyatsiyalar asosida tashkil etilgan biznes o'yinlar talabalarning jamoaviy ishlash, qaror qabul qilish va

rejalashtirish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu usul orqali talabalar haqiqiy biznes muhitida duch kelishi mumkin bo'lgan vaziyatlarni amalda sinab ko'rishadi.

Yuqorida keltirilgan takliflar orqali oliy ta'lim tizimida boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirish nafaqat talabalarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytiradi, balki ularning yetakchilik qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Natijada, O'zbekiston oliy ta'lim tizimi global raqobat maydonida o'z o'rnini mustahkamlaydi va malakali mutaxassislarni yetishtirishda yetakchilik qiladi.

- Loyiha asosidagi ta'lim dasturlarini kengaytirish;
- Amaliy mashg'ulotlar va stajirovkalarni tizimli yo'lga qo'yish;
- Raqamli texnologiyalar asosida interaktiv treninglar o'tkazish;
- Mahalliy va xorijiy mutaxassislar bilan tajriba almashish imkoniyatlarini yaratish;
- Ishbilarmonlik o'yinlarini ta'lim jarayoniga kiritish orqali qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Shunday qilib, oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashda boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishning shart- sharoitlari nafaqat talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, balki ularning yetakchilik qobiliyatlarini shakllantirish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayon esa O'zbekistonning xalqaro ta'lim maydonida raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov A.A. Oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2023.
2. Xamidov B.B., Eshonqulov Z.Z. Ta'limda boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishning zamonaviy metodlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2024.
3. Ziyodova D.K. Boshqaruv psixologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2022.
4. Johnson M., Clark R. Project-Based Learning in Higher Education. – New York: Springer, 2021.
5. Murodov N. Ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash: boshqaruv kompetensiyalari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2024.

OLIY TA'LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYALASH JARAYONIDA TALABALARNING BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING IMKONIYATLARI.

Narimanova Shodiya Sadulla qizi

“Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim” kafedrsi o'qituvchisi.

Respublikamizda oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga

asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida davlatimiz rahbarining 2019 yil 8 oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontseptsiyasi sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajarib bormoqda.

Modernizatsiya - (lotincha - modeme – eng yangi) – takomillashtirilgan, yaxshilangan, yangi talabalarga javob bera oladigan degan ma'noni bildiradi. Ushbu so'z borgan sari hayotning barcha jabhalarida keng qo'llanilib bormoqda. Mazkur modernizatsiya shaxsni o'qitish va tarbiyalashga oid eng yaxshi an'analarni saqlab qolgan va boyitgan holda majmuaviy xarakter kasb etib, ta'lim tizimining barcha sohalarini to'la qamrab oladi va jamiyatda qaror topgan malakali mutaxassislarni tayyorlash borasidagi ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi.

Ta'lim tizimining modernizatsiyalashda quyidagi ustuvor vazifalar hal qilinadi:

- har bir shaxsning to'laqonli ta'lim olishida boshqalar bilan teng huquqliligi va ta'lim olishning ochiqligini ta'minlash;
- uzluksiz ta'lim tizimida yangi sifat ko'rsatkichlariga erishish;
- yangi ta'lim resurslarini jalb qilish va ulardan samarali foydalanish asosida uzluksiz ta'lim tizimida samarali me'yoriy-huquqiy va tashkiliy- iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish;
- davlat va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi negizida ta'lim tizimi xodimlarining ijtimoiy maqomi va kasbiy kompetentligini rivojlantirish;
- ta'lim tizimining davlat va jamoatchilik boshqaruviga asoslanganlik tamoyiliga muvofiq ta'lim jarayoni ishtirokchilari – talabalar, pedagoglar, ota onalar va ta'lim muassasalarining rolini oshirish.

Oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayoni nafaqat o'quv dasturlarini yangilash va texnologiyalarni tatbiq etish, balki talabalarining boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishga ham qaratilgan. Zamonaviy mehnat bozorida muvaffaqiyat qozonish uchun talabalarga nafaqat nazariy bilimlar, balki liderlik, qaror qabul qilish, strategik fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalari ham zarur. Oliy ta'lim tizimi – mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biri. Zamonaviy jamiyat talabalarining o'zgarishi, texnologik inqiloblar va globalizatsiya jarayonlari oliy ta'lim tizimining doimiy ravishda modernizatsiya qilinishini taqozo etmoqda. Oliy ta'limni modernizatsiyalash nafaqat ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirishga, balki iqtisodiy o'sishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston ham xalqaro tajribani inobatga olgan holda oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha qator islohotlarni amalga oshirmoqda.

1. Raqamlashtirish va onlayn ta'limni rivojlantirish

- Oliy ta'lim muassasalarida elektron ta'lim platformalari joriy etilmoqda. Masalan, moocs.edu.uz platformasi orqali talabalar turli kurslarni o'qishlari mumkin.
- 2023-yildan boshlab ko'plab universitetlarda gibrid ta'lim tizimi joriy qilindi.

2. Xalqaro hamkorlik va xorijiy filiallar ochilishi

- O'zbekiston nufuzli xorijiy universitetlarning filiallarini ochish bo'yicha faoliyat olib bormoqda.

- Talabalar uchun xalqaro grant va stipendiyalar ajratish tizimi kengaytirildi.

3. Ta'lim dasturlarini mehnat bozoriga moslashtirish

- O'zbekistonda ta'lim va sanoat integratsiyasi jarayoni kuchaymoqda. Masalan, IT Park va boshqa texnoparklar talabalarga real amaliy loyihalarda ishtirok etish imkoniyatini bermoqda.

- "El-yurt umidi" jamg'armasi orqali iqtidorli yoshlar yetakchi xorijiy universitetlarda o'qishga yuborilmoqda.

4. Oliy ta'lim muassasalarining ilmiy tadqiqot markazlariga aylanishi

- O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalari ilmiy tadqiqot va innovatsiyalar markazlariga aylantirilmoqda. 2022-yilda ilmiy tadqiqotga ajratilgan mablag' 2 barobarga oshirildi.

- Xorijiy va mahalliy kompaniyalar bilan hamkorlikda ilmiy laboratoriyalar tashkil etilmoqda.

5. Ta'limning moliyaviy erkinligini oshirish

- Oliy ta'lim muassasalariga akademik va moliyaviy mustaqillik berish jarayoni boshlandi.

- 2021-yildan boshlab davlat universitetlari o'z budjetlarini mustaqil shakllantirish huquqiga ega bo'ldi.

Oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida talabalarni faqatgina nazariy bilim bilan ta'minlash emas, balki ularning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy mehnat bozorida talab qilinadigan mutaxassis faqat texnik bilimga ega bo'lib qolmay, balki yetakchilik, strategik fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoani boshqarish qobiliyatlariga ham ega bo'lishi kerak.

Boshqaruv kompetensiyalari – bu shaxsning samarali rahbar va menejer bo'lishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar to'plamidir.

Ular quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- Strategik fikrlash – uzoq muddatli rejalashtirish va maqsadlarni aniq belgilash.
- Liderlik va jamoani boshqarish – jamoani motivatsiya qilish, tashabbus ko'rsatish va resurslarni samarali taqsimlash.
- Tahliliy va tanqidiy fikrlash – murakkab muammolarni hal qilish, ma'lumotlarni tahlil qilish.
- Qaror qabul qilish – tezkor va samarali qarorlar qabul qilish qobiliyati.
- Kommunikatsiya ko'nikmalari – jamoa bilan samarali muloqot qilish, muvofiqlashtirish.
- Loyiha va vaqt boshqaruvi – o'z faoliyatini rejalashtirish va samaradorlikni oshirish.

Dunyodagi nufuzli universitetlar oliy ta'limda boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Zamonaviy oliy ta'lim tizimi talabalarining faqat akademik bilim olishini emas, balki ularda real hayotda va professional faoliyatda qo'llay oladigan kompetensiyalarni shakllantirishni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi lozim. Chunki talabalarining bilim va ko'nikmalari ularning kelajakdagi martabasiga, mehnat bozoridagi talabgirlikiga va kasbiy

rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati quyidagi asosiy omillar bilan izohlanadi.

1. Zamonaviy mehnat bozorining talablariga moslashish
2. Raqobatbardosh kadrlar tayyorlash
3. Innovatsion fikrlash va moslashuvchanlik
4. Shaxsiy va kasbiy rivojlanish

Boshqaruv ko'nikmalariga ega bo'lish nafaqat kasbiy faoliyatda, balki shaxsiy hayotda ham muvaffaqiyatga erishishda muhim rol o'ynaydi. Samarali vaqt boshqaruvi, stressga chidamlilik, jamoa bilan ishlash, muhokama yuritish va murosaga kelish qobiliyatlari har qanday kasb egasi uchun zarurdir.

Xulosa qilib shuni ayutishimiz mumkin, yuqoridagi tavsiyalarga amal qilish orqali Oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida talabalarning boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirishning imkoniyatlariga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni.

2.Xamdamova G.A. va boshqalar. Innovatsion menejment. O'quv qo'llanma. "Iqtisod-moliya", 2018 yil, -242 b

3. Po'latov Sh.P. Ta'lim menejmenti yoxud ta'lim muassasasini ilmiy-metodik boshqarishga innovatsion yondashuv./ T.: "Yosh kuch".2022 y

4.Peregudov L.V., Saidov M.X. Oliy ta'lim menejmenti va iqtisodiyoti. - T.: Moliya, 2007.

PEDAGOGIK FAOLIYATDA TA'LIM KLASTERI VA UNING IMKONIYATLARI XUSUSIDA

Narimanova Shodiya Sadulla qizi

"Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" kafedrsi o'qituvchisi.

KIRISH

O'zbekistondagi ta'lim klaster tizimi bir klasterdagi ta'lim muassasalari o'rtasida hamkorlik va resurslar almashi nuvinu yaxshilash uchun ta'lim muassasalarini geografik joylashuviga qarab birlashtirishni nazarda tutadi. Klasterlar odatda turli darajadagi (boshlang'ich, o'rta va oliy maktab) bir nechta ta'lim muassasalaridan iborat bo'lib, ular faoliyatni muvofiqlashtiruvchi va klaster ichidagi ta'lim muassasalarining rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi klaster menejeri tomonidan nazorat qilinadibugungi kunda mamlakatlarni rivojlantirishning mohiyati va mazmuniga, strategiyasi hamda tamoyillariga, yondashuv va uslublariga birday ta'sirini o'tkazayotgan jarayon sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ta'lim klasterlarining asosiy ustunliklaridan biri bu resurslar va tajribalarni jamlash imkoniyatidir. Hamkorlik orqali muassasalar va boshqa tashkilotlar jamoaviy kuch va imkoniyatlarni safarbar qilib, takomillashtirilgan o'quv dasturlari, ilg'or o'qitish usullari va o'quv materiallarini ishlab chiqishga hissa qo'shadi. Bu esa talabalar uchun ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Ta'lim klasterlari ta'limning turli darajalari o'rtasidagi hamkorlikni ham qo'llab-quvvatlaydi.

Klasterlar turli ta'lim darajalari o'rtasidagi hamkorlikni qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, universitetlar boshlang'ich va o'rta maktablar bilan hamkorlik qilib, talabalar uchun mentorlik dasturlari, maxsus resurslardan foydalanish va amaliy o'rganish imkoniyatlarini taqdim etadi. Bu esa talabalarni kelgusidagi faoliyatlariga mos ravishda tayyorlashga yordam beradi.

Ixtisoslashgan klasterlar ma'lum bir fan yoki yo'nalish atrofida shakllanadi. Masalan, STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yo'nalishidagi klasterlar ushbu sohalarda innovatsiyalar va hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Texnologiyaga asoslangan klasterlar esa so'nggi yillarda texnologik rivojlanishning ta'lim jarayoniga ta'sirini hisobga olib shakllangan. EdTech (ta'lim texnologiyalari) va raqamli ta'limga yo'naltirilgan klasterlar texnologiyadan foydalanib, o'qitish va o'rganish jarayonini yanada samarali qilishga ixtisoslashgan.

Bugungi kunda ta'lim klasterlari doimiy rivojlanib, o'qituvchilar, o'quvchilar va jamiyat ehtiyojlariga moslashmoqda. Ular hamkorlik, innovatsiya va ta'lim sifatini yaxshilash uchun platforma sifatida faoliyat ko'rsatib, natijalarga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Ta'lim klaster tizimi — ta'lim muassasalari va tashkilotlar tarmog'i bo'lib, ular o'zaro hamkorlik qilib, resurslarni almashish va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu tizim mintaqaviy darajada faoliyat yuritib, maktablar, kollejlari, universitetlar, kasb-hunar markazlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari va boshqa manfaatdor tomonlarni birlashtiradi.

Klasterlarning asosiy maqsadi ishtirokchi tashkilotlar o'rtasida hamkorlik, innovatsiyalarni rivojlantirish va bilim almashuvini rag'batlantirishdan iborat. Ushbu maqsad qo'shma tadqiqot loyihalari, o'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlari va muvofiqlashtirilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqish orqali amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR TAHLILI

Smith ta'lim klasterlarini innovatsiyalarni amalga oshirish uchun samarali vosita sifatida ko'rib chiqadi. U klasterlar yordamida ta'lim muassasalari o'rtasida resurslarni birgalikda boshqarish imkoniyatlari yaxshilanib, ta'lim jarayonidagi texnologik yangiliklarning tezroq joriy qilinishini ta'kidlaydi. Shuningdek, Smith klasterlashuvning ta'lim tizimidagi barqarorlik va sifatlilikka olib kelishini qayd etgan.[1]

Johnstone P. ta'lim klasterlarini o'quv muassasalari va sanoat o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiruvchi asosiy mexanizmlardan biri sifatida tavsiflaydi. U klasterlar o'quv dasturlarini amaliyotga yaqinlashtirishga xizmat qilishi, natijada bitiruvchilar ish bozorida yuqori raqobatbardoshlikka ega bo'lishini ta'kidlaydi. Shuningdek, u klasterlashuv ta'lim tizimidagi innovatsion yondashuvlarni tezlashtirishini qayd etgan.[2]

Karimov o'zining "Ta'lim klasterlari va iqtisodiy integratsiya" maqolasida ta'lim klasterlarining O'zbekistonda qishloq xo'jaligi va texnik sohalarda yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashda tutgan o'rnini ko'rsatgan. U klasterlashuv orqali nazariya va amaliyotni integratsiyalashgan holda ta'lim sifatini oshirishga erishish mumkinligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, ta'lim klasterlari mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishida ham katta rol o'ynaydi.[3]

Education Clusters: Building Bridges hisobotida UNESCO klasterlashuvning xalqaro hamkorlikni rivojlantirishdagi ahamiyatini ochib bergan. Hisobotga ko'ra, ta'lim klasterlari resurslardan birgalikda foydalanish, innovatsiyalarni joriy qilish va global ta'lim standartlariga moslashishda muhim rol o'ynaydi. UNESCO ta'lim klasterlarini ijtimoiy hamkorlik platformasi sifatida tavsiflagan.[4] OECD tomonidan chop etilgan.

Innovations in Education Systems hisobotida ta'lim klasterlari o'quv jarayonida resurslarni samarali boshqarish va innovatsiyalarni rivojlantirishda vosita sifatida tasvirlangan. Tadqiqotda klasterlashuv orqali mintaqaviy farqlarni kamaytirish, ta'lim tizimini barqaror rivojlantirish va sifatni oshirish yo'llari yoritilgan.[5]

Porter klasterlar iqtisodiyotdagi raqobatbardoshlikni oshirish vositasi sifatida tasvirlangan. Ta'lim sohasiga tatbiq qilinganida, u klasterlar orqali o'qitish jarayonining innovatsionligi va zamonaviy texnologiyalarning qo'llanilishi kuchaytirilishi mumkinligini ta'kidlaydi. Porterning fikricha, klasterlar o'quv dasturlarini amaliyotga yaqinlashtirishda muhim omil hisoblanadi.[6]

The University and the City kitobida mualliflar universitetlar va ta'lim klasterlarining shaharlar va mintaqalar rivojlanishidagi o'rnini tahlil qilgan. Ularning fikricha, ta'lim klasterlari o'zaro resurs almashinuvi va hamkorlik orqali mintaqaviy innovatsiyalarni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.[7]

Edquist ta'lim klasterlarini innovatsion tizimning muhim qismi sifatida ko'rib chiqadi. U klasterlashuv orqali texnologiyalarni amaliyotga tezroq joriy qilish va tashkilotlar o'rtasida samarali aloqa o'rnatish mumkinligini ta'kidlaydi.[8]

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot ta'lim klasterlarining samaradorligini va ularning ta'lim jarayonida innovatsiyalarni rivojlantirishdagi rolini o'rganish maqsadida amalga oshiriladi. Tadqiqot quyidagi asosiy metodologik yondashuvlar va usullarni o'z ichiga oladi:

1. Tadqiqot Dizayni Tadqiqotning dizayni sifatida aralash metodologiya (mixed methods) tanlangan. Bu usul sifatli va miqdoriy ma'lumotlarni birlashtirish orqali tadqiqot ob'ektini yanada chuqurroq o'rganishga imkon beradi. Sifatli tadqiqotlar orqali klasterlar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari va tajribalari haqida kengroq ma'lumot to'planadi, miqdoriy tadqiqotlar esa klasterlarning samaradorligini baholash uchun statistik ko'rsatkichlarni taqdim etadi.

2. Ma'lumotlarni to'plash usullari

- So'rovnomalar: Ta'lim klasterlarida ishtirok etayotgan o'qituvchilar, talabalar va sanoat vakillari o'rtasida so'rovnomalar o'tkaziladi. So'rovnomalar yordamida klasterlarning samaradorligi, hamkorlik darajasi va innovatsion yondashuvlarga bo'lgan munosabatlari o'rganiladi.

- Intervyular: Tanlangan respondentlar bilan chuqur intervyular o'tkaziladi. Bu jarayonda klasterlar faoliyatining muhim jihatlari, tajribalari va qiyinchiliklari haqida batafsil ma'lumotlar to'planadi.

- Dokumentatsiyani tahlil qilish: Ta'lim klasterlariga oid mavjud hujjatlar, hisobotlar va tadqiqotlar tahlil qilinadi. Bu jarayon klasterlarning tarixiy rivojlanishi va ularning ta'lim tizimidagi roli haqida qo'shimcha kontekst beradi.

3. Tanlov va respondentlar Tadqiqotda ishtirok etadigan respondentlar sifatida turli ta'lim muassasalari va sanoat vakillaridan iborat namunalar tanlanadi. Har bir klasterdan kamida 5-10 nafar ishtirokchi jalb etiladi. Respondentlarning tanlovi tasodifiy ravishda amalga oshiriladi, bu esa natijalarni umumlashtirish imkonini beradi.

4. Ma'lumotlarni tahlil qilish

- Sifatli ma'lumotlarni tahlil qilish: Intervyu va ochiq savollar orqali olingan ma'lumotlar kontent tahlili usuli yordamida tahlil qilinadi. Bu jarayonda respondentlarning fikrlari va tajribalari kategoriyalarga ajratiladi va umumlashtiriladi.

- Miqdoriy ma'lumotlarni tahlil qilish: So'rovnomalardan olingan ma'lumotlar statistik dasturlar (masalan, SPSS yoki R) yordamida tahlil qilinadi. Tahlil jarayonida tasodifiy tanlov, korrelyatsiya va regressiya tahlillari amalga oshiriladi.

5. Etika masalalari Tadqiqot davomida respondentlarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiy saqlanadi. Har bir respondentga tadqiqotning maqsadi va jarayoni haqida to'liq ma'lumot beriladi, shuningdek, ulardan yozma ruxsat olinadi.

Xulosa Ushbu tadqiqot metodologiyasi ta'lim klasterlarining samaradorligini o'rganishda keng qamrovli yondashuvni ta'minlaydi. Sifatli va miqdoriy usullarni birlashtirish orqali klasterlarning innovatsion faoliyatini yanada chuqurroq tushunishga erishiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ta'lim klasterlari bir qator manfaatdor tomonlarni, jumladan maktablar, universitetlar, davlat idoralari, notijorat tashkilotlar va biznes subyektlarini birlashtirib, umumiy masalalarni hal qilish, bilim almashish va innovatsiyalarni rag'batlantirishga yo'naltirilgan. Bu yondashuv ta'lim tizimini rivojlantirishning samarali usullaridan biri hisoblanadi.

AQSH va Yevropada mashhur ta'lim klasterlari:

- Boston, Massachusetts: Garvard universiteti va Massachusetts texnologiya instituti (MIT) kabi dunyoga mashhur ilmiy markazlar joylashgan.

- Silikon vodiysi, Kaliforniya: Innovatsiya va texnologiya sohalarida yetakchi bo'lib, Stenford universiteti bilan yaqindan bog'liq.

- Oxbridge, Buyuk Britaniya: Oksford va Kembrij universitetlari akademik an'analar va jahon darajasidagi ta'lim sifati bilan ajralib turadi.

Silikon vodiysidagi ta'lim klasterlari:

Silikon vodiysida ta'lim muassasalari, texnologiya kompaniyalari, davlat idoralari va jamoat tashkilotlari o'rtasidagi yaqin hamkorlik rivojlangan. Ushbu hamkorlik resurslar, tajribalar va ilg'or yondashuvlarni almashishni o'z ichiga oladi.

Ta'lim muassasalari: Mintaqada Stenford, Kaliforniya universiteti va Berkli kabi oliy o'quv yurtlari faoliyat ko'rsatadi. Ular texnologiya, muhandislik va tadbirkorlikka yo'naltirilgan dasturlar orqali malakali ishchi kuchini tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot va ishlanmalar: Sun'iy intellekt, biotexnologiya va toza energiya kabi sohalarda olib borilayotgan hamkorlik tadqiqotlari innovatsiyalarni rag'batlantiradi va iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi.

Uzluksiz ta'lim: Ta'lim dasturlari, seminarlar va onlayn platformalar orqali mutaxassislarning malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratiladi. Bu esa mintaqada moslashuvchan va malakali ishchi kuchini shakllantiradi.

Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash: Mahalliy va shtat hukumati innovatsiyalar va tadbirkorlikni rivojlantirish uchun soliq imtiyozlari, grantlar va me'yoriy-huquqiy qo'llab-quvvatlash tizimini ta'minlaydi.

Oxbridge ta'lim klaster tizimi quyidagi bosqichlar asosida shakllanadi:

1. Maqsadni aniqlash: Klaster tizimining vazifalari va kutilgan natijalari belgilanadi.
2. Hamkorlikni rivojlantirish: Muntazam uchrashuvlar, seminarlar va konferensiyalar orqali turli muassasalar o'rtasida hamkorlik va bilim almashuv rivojlantiriladi.
3. Resurslarni baham ko'rish: Kutubxonalar, laboratoriyalar va boshqa resurslardan birgalikda foydalanish orqali hamkorlik samaradorligi oshiriladi.
4. Tadqiqot va innovatsiyalar: Yangi ta'lim dasturlari va qo'shma tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash uchun grantlar va tashabbuslar yo'lga qo'yiladi.
5. Monitoring va baholash: Klaster tizimi samaradorligini muntazam kuzatib borish va natijalar asosida rivojlantirish uchun kerakli chora-tadbirlar ko'riladi.

O'zbekiston ta'lim klaster tizimi:

O'zbekistonda ta'lim klaster tizimi geografik joylashuv bo'yicha birlashtirilgan ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishga yo'naltirilgan. Klasterlar, odatda, boshlang'ich, o'rta va oliy ta'lim darajalaridagi bir nechta muassasalardan iborat bo'lib, ularning faoliyati klaster menejeri tomonidan muvofiqlashtiriladi. Ushbu tizim orqali resurslar almashuvi va ta'lim sifati oshiriladi, mintaqaviy darajada rivojlanishga xizmat qiluvchi qo'shma loyihalar amalga oshiriladi.

O'zbekistonda ta'lim klasterini shakllantirish bosqichlari:

Tadqiqot va tahlil: Mavjud ta'lim tizimining holatini, uning yutuqlari va kamchiliklarini batafsil o'rganish. Maqsadli auditoriyaning ta'limga bo'lgan ehtiyojlarini aniqlash.

Manfaatdor tomonlarni jalb qilish: Hukumat vakillari, ta'lim muassasalari, sanoat sohasidagi ekspertlar va boshqa manfaatdor tomonlarni jarayonga qo'shish. Klaster yaratishning ahamiyatini muhokama qilish va ularning qo'llab-quvvatlashini ta'minlash.

Maqsadlarni belgilash: Klasterning asosiy maqsad va vazifalarini aniqlash. Ular sifatli ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish, zamonaviy o'quv dasturlari ishlab chiqish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, va tadqiqotlarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi mumkin.

Tuzilmani shakllantirish: Klasterning rasmiy tuzilmasini yaratish. Bu konsorsium, assotsiatsiya yoki sheriklik shaklida bo'lishi mumkin. Unda a'zolarining roli va javobgarligi aniq belgilanishi kerak.

Resurslarni safarbar qilish: Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun hukumat, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlardan mablag' jalb qilish. Hamkorlik va daromad olish strategiyalarini ishlab chiqish.

O'quv dasturlarini ishlab chiqish: Auditoriyaning ehtiyojlari va bozor talablariga javob beradigan, amaliy ko'nikmalar va innovatsiyalarga e'tibor qaratilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish.

O'qituvchilarning malakasini oshirish: O'qituvchilar uchun zamonaviy pedagogika, fan va texnologiyalar bo'yicha malaka oshirish dasturlarini tashkil etish. Doimiy kasbiy rivojlanishni rag'batlantirish.

Infratuzilmani rivojlantirish: Klasterga kiruvchi muassasalar uchun maktablar, kutubxonalar, laboratoriyalar kabi ta'lim ob'ektlarini yaratish yoki modernizatsiya qilishga sarmoya kiritish.

Sanoat bilan hamkorlik: Mehnat bozori ehtiyojlariga moslashish uchun sanoat vakillari bilan aloqalarni mustahkamlash. Talabalar uchun amaliyot va shogirdlik dasturlarini yo'lga qo'yish.

Monitoring va baholash: Klaster faoliyati samaradorligini o'lchash uchun doimiy monitoring va baholash tizimini joriy etish. Olingan natijalarga asoslanib, tizimni takomillashtirish.

Doimiy rivojlanish: Klasterning faoliyati va strategiyalarini doimiy ravishda ko'rib chiqish va yangilash. Innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va takomillashtirish madaniyatini rivojlantirish.

Ta'lim klasterini shakllantirish murakkab va uzoq muddat talab etadigan jarayondir. Buning muvaffaqiyati kuchli hamkorlik, yetarli moliyaviy yordam va ta'lim tizimini rivojlantirishga bo'lgan qat'iy intilishga bog'liqdir.

Ta'lim innovatsion klasterlari (EdClusters) ilg'or ta'lim vositalari, texnologiyalari va amaliyotlarini rivojlantirish; ushbu innovatsiyalarni o'quv muhitiga tatbiq etish; va mavjud bo'lgan eng yaxshi tushunchalar hosil qilish uchun tashkil etilgan. O'qituvchilar, tadbirkorlar, tadqiqotchilar, moliyachilar va boshqa manfaatdor jamoalarni birlashtirgan holda, EdClusters transformativ o'qitish va o'rganishni qo'llab-quvvatlovchi innovatsiyalar sur'atini tezlashtirish imkoniyatiga ega.

Ta'limdagi klaster tizimining oddiy ta'lim tizimidan farqi va afzalliklari:

Hamkorlik va tarmoqlanish: Klaster tizimi bir geografik hududdagi maktablar, o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida yaqin hamkorlikni tashkil qiladi. Bu tajriba va resurslar almashinuvini kuchaytirib, hamjihatlik muhitini yaratadi. Oddiy ta'lim tizimlari esa odatda mustaqil faoliyat yuritadi.

Resurslardan samarali foydalanish: Klaster tizimi resurslarni (infratuzilma, texnologiya va o'qituvchilar) birlashtirib, ularni yanada samarali taqsimlaydi va xarajatlarni kamaytiradi. Oddiy ta'lim tizimlarida esa resurslarni boshqarish mustaqil ravishda amalga oshiriladi.

Ta'lim dasturlari xilma-xilligi: Klaster tizimlari kengroq ta'lim imkoniyatlarini taqdim etib, alohida maktablarda mavjud bo'lmagan maxsus kurslar va jihozlarni o'z ichiga oladi. Bu xilma-xillik ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Talabalar uchun o'zaro mobillik: Klaster tizimlari o'quvchilarning klaster ichidagi har qanday muassasada o'qish imkoniyatini beradi. Bu ularga yangi ta'lim muhitlari va dasturlarni o'rganish imkonini yaratadi. Oddiy tizimlarda esa bunday mobillik cheklangan yoki murakkab ma'muriy tartiblarni talab qiladi.

Ta'lim sifatini nazorat qilish: Klaster tizimlari sifatni ta'minlash uchun umumiy baholash, monitoring va qo'shma akkreditatsiya kabi standartlarni qo'llaydi. Oddiy tizimlarda sifatni ta'minlash usullari o'zgaruvchan bo'lib, har xil darajada muvofiqlashtiriladi.

Tadqiqot va innovatsiyalar: Klaster tizimlari qo'shma tadqiqotlar va innovatsion loyihalar uchun qulay muhit yaratadi. Resurslarni birlashtirish orqali yangi texnologiyalar va usullarni joriy etishni osonlashtiradi. Oddiy tizimda bunday imkoniyatlar chegaralangan bo'lishi mumkin.

XULOSA

Ta'lim klasterini samarali joriy etish bo'yicha takliflar:

Manfaatdor tomonlarni jalb qilish: Rejalashtirish va amalga oshirishda ta'lim muassasalari, davlat idoralari, sanoat hamkorlari va jamoatchilik vakillarini jalb qilish lozim. Ochiq muloqot va hamkorlik orqali klasterning umumiy maqsadlariga erishish uchun ularning qo'llab-quvvatlashi muhimdir.

Moslashuvchan o'quv dasturi yaratish: Klasterning ehtiyojlariga mos, nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirgan o'quv rejasi ishlab chiqilishi kerak. Bu dastur o'zgaruvchan talablar va zamonaviy tendensiyalarga javob berishi lozim. Resurslar almashuvini optimallashtirish: Klaster ichidagi muassasalar o'rtasida jihozlar, infratuzilma, bilim va materiallar almashinuvi uchun mexanizmlar yaratish kerak. Bu resurslardan unumli foydalanishni ta'minlaydi.

Xulosa shuni ko'rsatadiki, yuqoridagi tavsiyalarga amal qilish orqali pedagogik faoliyatda ta'lim klasteri va uning imkoniyatlariga erishish mumkin bo'ladi nafaqat ta'lim klasterini samarali tashkil etish balki kerakli o'zgartirishlarni amalga oshirish uchun aniq strategiyalarni ishlab chiqish imkoniyatlariga ega bo'ladi. Bu takliflar ta'lim klasterining muvaffaqiyatli joriy etilishiga xizmat qilib, innovatsiyalar, hamkorlik va ta'lim sifatining oshishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Smith, J. (2018). Educational Clusters: Innovation in Practice. New York: Academic Press.
2. Johnstone, P. (2020). The Role of Clusters in Higher Education. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Karimov, F. (2022). Ta'lim klasterlari va iqtisodiy integratsiya. O'zbekiston pedagogik jurnali, 2(3), 45-52.

4. UNESCO. (2021). Education Clusters: Building Bridges. Paris: UNESCO Publications.
5. OECD. (2020). Innovations in Education Systems. Paris: OECD Publishing.
6. Porter, M. E. (1998). Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, 76(6), 77-90.
7. Goddard, J., & Vallance, P. (2013). The University and the City: Regions and Cities. London: Routledge.
8. Edquist, C. (1997). Systems of Innovation: Technologies, Institutions, and Organizations. London: Pinter.

BOZORNI O'RGANISHDA MARKETINGNI SHAKLANTIRISHNING AHAMIYATI VA ZARURIYATI.

Rasulov Akbarjon Nomozovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Menejment kafedrası dotsenti p.f.f.d.(PhD).

Yangi O'zbekistonda 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi yettita ustivor yo'nalishi bo'yicha «Tarkibiy o'zgarishlarni chuqurlashtirish, uning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish: uning tarkibida sanoat, xizmat ko'rsatish ulushini kengaytirish hisobiga milliy iqtisodiyot raqobat bardoshligini oshirish» zarurligi ta'kidlangan. Ishlab-chiqarish va xizmatlar sohasi hozirgi kunda jiddiy o'zgarishlarni boshdan kechirib, bunda biznesni yuritish bo'yicha an'anaviy usullar hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari, turizm, konsalting xizmatlar singari usullar qo'llanilmoqda.

Hozirgi vaqtda firma, korxona kompaniyalar avvalgi davrlarda uchratilmagan juda qattiq raqobat kurashiga to'qnashmoqdalar. Bu kurashda g'olib chiqish uchun, ular iste'molchilarni egallashi va o'zlarining raqobatchilaridan ustun kelishlari zarur. Buning uchun ular o'z faoliyatida tovar va sotish falsafasini emas, balki marketing va iste'molchi falsafasini qo'llashlari kerak. Bugungi kunning zamonaviy bozorlarida muvaffaqiyatlarga erishayotgan firmalar tovarlarni yaratuvchi emas, balki iste'molchilarni yaratuvchi strategiyasini ishlab chiquvchi va foydalanuvchi haqiqiy ustalardir. Demak, zamonaviy firmalar faoliyati bozorga yo'naltirilgan bo'lishi kerak, ya'ni ular bir vaqtning o'zida diqqat bilan o'zining iste'molchilarini va shuningdek, raqobatchilarini kuzatib borishlari kerak.

Bozorda talab bilan taklifni o'zaro ta'siri - bu alohida shaxslar yoki guruhning xohish-ehtiyojlarini uzluksiz qondirish jarayoni bo'lib hisoblanadi. Bu jarayon o'z navbatida, shunday ijtimoiy-iqtisodiy kategoriyalarni o'zaro ta'siriga asoslanadi, ya'ni ularga muhtojlik, ehtiyoj (xohish), talab, xarid qilish (ayirboshlash, bitim) va aniq tovar va xizmatlarni iste'moli (ishlatilishi) kiradi.

Marketingni asosiy kategoriyalari, uning tushunchasi, mohiyatini aniqlashga imkon beradi.

Muhtojlik – kishini biron bir narsani etishmasligini his etishidir.

Ehtiyoj – individ shaxsning madaniy darajasiga asosan maxsus shaklga muhtojlikdir.

Talab – bu xarid quvvatiga ega bo‘lgan ehtiyoj.

Talab – mavjud, potensial hamda xohish talabiga bo‘linadi.

Tovar – bu ehtiyojni yoki muhtojlikni qondira oladigan hamda bozorga e‘tiborni tortish, sotib olish, ishlatish yoki iste‘mol qilish maqsadida taklif etilgan barcha narsalardir.

Ayirboshlash – biron bir shaxsdan o‘ziga kerakli bo‘lgan ob‘ektni olish uchun, uning evaziga boshqa narsani taklif etadi.

Marketingni mohiyati tovarni ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish albatta iste‘molchiga, talab, ishlab chiqarish imkoniyatlarini mo‘ljallashtirishdan iborat.

Hozirgi davrda jahon adabiyotida marketingga berilgan ikki mingdan ortiq ta‘rif bor. Mutaxassislar o‘rtasida marketingning takror ishlab chiqarish jarayonida ishtiroki masalasida yagona fikr yo‘q. Hozir ko‘pgina chet ellik marketologlar zamonaviy marketing tushunchasi ishbilarmonlikka kiradigan faoliyatni o‘z ichiga olmag‘i kerak deb hisoblaydilar. Boshqalari esa bunday izohlarni tanqid qilib, ayirboshlashning hamma turlari ham marketing tusiga ega emasligini va marketing prinsiplarini hamma vaziyatlarga ham tatbiq qilib bo‘lmazligini ta‘kidlaydilar. Marketingga ta‘rif berishda bunday xilma-xillikning sababi bor.

Birinchidan, marketing konsepsiyasi mazmuni bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish usuli rivojlanishi bilan o‘zgarib keldi va uning mohiyatini aks ettirdi,

Ikkinchidan, boshqarish tizimida marketingdan foydalanish maqsadlari, xususiyatlari, miqyosiga qarab, undagi tashkiliy qismlarning ahamiyati va boshqaruv tizimidagi ahamiyati o‘zgarib boradi. Bundan tashqari, mutaxassislar marketingni biznes xizmati va falsafasi tarzida baholaydilar. Xizmat sifatida marketing ishlab chiqarish, savdo, reklama, texnika xizmati ko‘rsatish va boshqa sohadagi tadbirlar majmuidan iborat.

Bugungi kunning zamonaviy bozorlarida muvaffaqiyatlarga erishayotgan firmalar tovarlarni yaratuvchi emas, balki iste‘molchilarni yaratuvchi strategiyasini ishlab chiquvchi va foydalanuvchi haqiqiy ustalardir. Demak, zamonaviy firmalar faoliyati bozorga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak, ya‘ni ular bir vaqtning o‘zida diqqat bilan o‘zining iste‘molchilarini va shuningdek, raqobatchilarini kuzatib borishlari kerak.

Zamonaviy marketing – bu bozor raqobati sharoitida bozorni kompleks tadqiq etish orqali, iste‘molchilarni real talab, ehtiyojlarini maksimal qondirishga qaratilgan xo‘jalik faoliyatini boshqarishni tashkil etish tizimi muhimdir.

Marketing asosida bozorni har taraflama o‘rganish yo‘nalishlarining asosiylaridan quyidagilarni ko‘rsatamiz:

- talabni o‘rganish;
- bozor tarkibini aniqlash;
- tovarni o‘rganish;
- raqobat sharoitlarini tadqiq qilish;
- sotish shakli va uslublarini tahlil etish.

Marketing quyidagilarni o‘rgatadi:

- bozorni o‘rganishni;

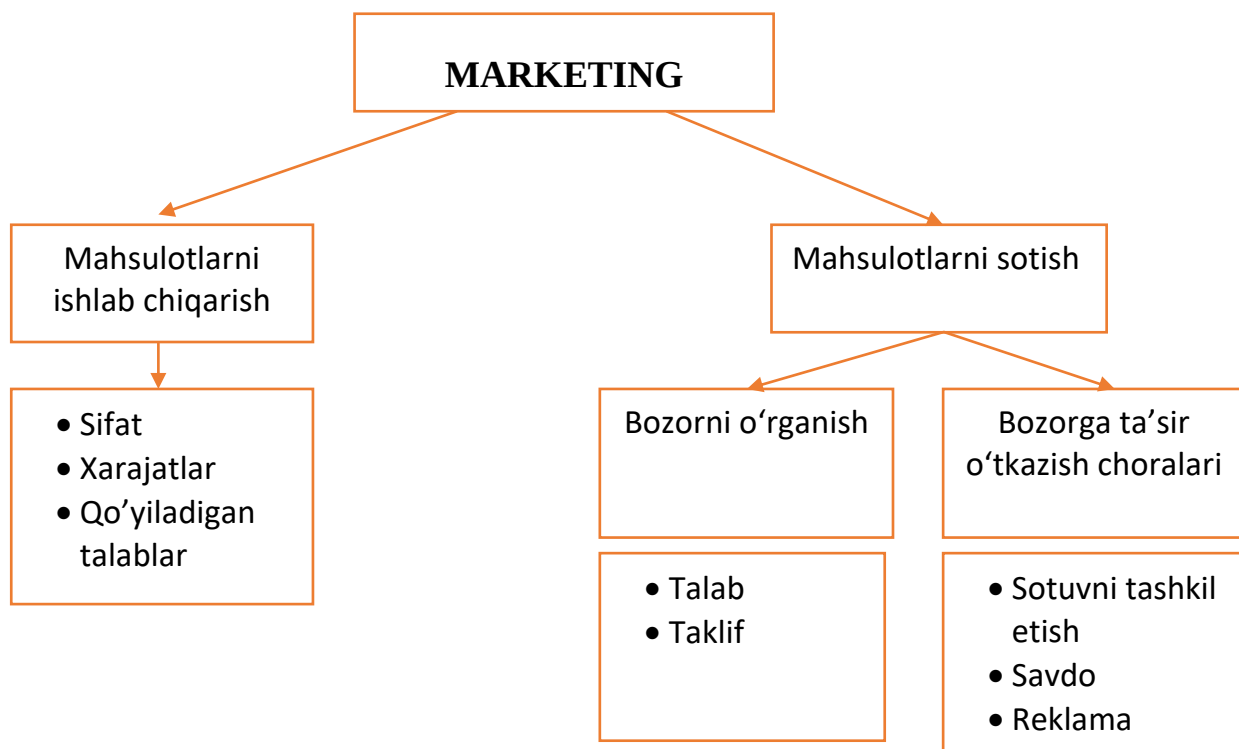
- uni taqsimlashni;
- tovarlarni joylashtirishni;
- marketing siyosatini olib borishni;
- tovar siyosatini;
- narx siyosatini;
- taqsimot siyosatini;
- siljitish (yo'naltirish) siyosatini;
- yuksalish, qo'shimcha xizmatlarni (Plus) - (bunga marka, sotishdan keyingi xizmat, kafolat va texnik yordam, etkazib berish, assortiment, shaxsiy iste'mol va boshqalarni kiritish mumkin).

Marketing - bozorda vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlarni faollashtirish uslublarini, tovarlarni ishlab chiqarish hamda sotish muammolarini yaxlit, tizimli yechish uslublarini, bozorda vujudga keladigan o'zgarishlarga tezda moslashish, iste'molchilarga tabaqali yondashish, raqobatbardosh yangi tovarlarni vujudga keltirish va ularni ishlab chiqarishni tashkil etish, kon'yunkturani o'rganish va bashorat qilish hamda ta'sirchan reklamani rivojlantirish masalalarini o'rganishni maqsad qilib qo'ygan.

Bunga erishish uchun marketingda quyidagi muhim vazifalarni hal etishi lozim:

- xaridorlar ehtiyojini o'rganish va aniqlash;
- narxning faoliyatini xaridorlar ehtiyojiga moslashtirish;
- talab va taklif to'g'risida olingan ma'lumotlar asosida bozorni o'rganish;
- tovarlar reklamasini tashkil etish, xaridorlarni tovarlarni sotib olishga qiziqishini orttirish;
- tovar yaratuvchi yoki uni sotuvchi narx tadqiqotlarini amalga oshirish uchun ma'lumotlar to'plash va tahlil qilish;
- tovarni bozorga chiqarishdagi barcha xizmatlar to'g'risida ma'lumotlar olish;
- to'ldiruvchi tovarlar va o'rnini bosuvchi tovarlar to'g'risida axborot yig'ish;
- tovarlarga bo'lgan talabni istiqbollash, ularni amalga oshirishni nazorat qilishdan iboratdir.

Marketingni vazifalari quyidagilar.

Marketingni bosh vazifasi korxonaning mavjud va potensial imkoniyatlarini baholash va amalga oshirish hamda bozorda talab va taklifni muvofiqlashtirish maqsadida imkoniyatlarni aniqlashdan iborat bo'ladi.

Marketing yoki tadbirkorlik faoliyati aniq natijaga erishish maqsadida amalga oshiradi.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, yuqoridagi tavsiyalarga amal qilish orqali bozorni o'rganishda marketingni yanada shakllantirishga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-sonli Farmoni.

2.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. - 478 b.

3.Ergashxodjaeva Sh.J., Qosimova M.S., Yusupov M.A. Marketing. Darslik. T.:Iqtisodiyot, 2018. - 223 6.

4.Ergashxodjayeva Sh.Dj., Samadov A.N., Sharipov I.B. Marketing.Darslik.T.: Iqtisodiyot, 2013. -246 b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING INNOVATSION KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH JARAYONINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

A.Karimjanov

CHDPU, "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi dotsenti

Ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiya sohalarining mavjud taraqqiyoti zamonaviy jamiyat qiyofasini belgilab bermoqda. Zamonaviy jamiyatning eng muhim xarakterli jihati uning barcha sohalarida globallashuvning ko'zga tashlanayotganligidir. Globallashuv o'z-o'zidan tezkor harakatlanish, zarur axborotlarni zudlik bilan qo'lga kiritish, ularni qayta ishlash va amaliyotga samarali tatbiq qilishni taqozo etadi. Bu tarzda harakatlanish imkoniyatiga o'z sohasining bilimdoni bo'lgan, kasbiy malakalarni yuqori darajada egallay olgan, boy tajriba va mahoratga ega kadrlargina ega bo'ladilar. Shunday ekan, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida davrning mazkur talabini inobatga olish maqsadga muvofiqdir.

Undan ma'lumki, ta'lim sifatini ta'minlash – ta'lim standartlari, ta'lim dasturlari, ta'lim jarayoniga jalb qilingan pedagog-o'qituvchilar salohiyati, ta'lim oluvchilar salohiyati, ta'lim berish jarayoni texnik vositalari, ta'lim texnologiyalari, ta'lim jarayonini boshqarishning sifat darajasi kabi omillar bilan ta'minlanadi.

Rivojlangan davlatlar ta'lim sohasida bo'layotgan bunday ijobiy jihatlarni e'tiborga olgan holda ta'lim sifatini yuksaltirish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ommaviy ravishda keng foydalanish davr talabiga aylanib bormoqda. Barcha jabhalarda kechayotgan bugungi islohotlar ayniqsa boshlang'ich sinf o'qituvchisining o'quv jarayonining qanday tashkil etishi uning belgilangan sifat mezonlariga javob berishida ko'rinadi. Ta'limni modernizatsiyalashdan maqsad ta'limning taraqqiyotini ta'minlash va tizimda XXI asrda yashayotgan jamiyatning ehtiyojlari, iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlari, har bir shaxsning va oilaning ehtiyojlari aks etishi lozim. Bunday taraqqiyot tizimini yaratish uchun zamonaviy o'qituvchi kelajak bunyodkori, yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisi ekanligini chuqur his etishi lozim. Bu undan mustaqillik tafakkuriga va zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lishni taqozo etadi.

Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida quyidagi vazifalarni amalga oshirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi:

- ta'lim sohasidagi islohotlarni, me'yoriy xuquqiy xujjatlarni bilishi;
- ta'lim tizimining barcha bosqichlarida zamonaviy ta'lim sifatini ta'minlashga erishishi;
- ta'lim jarayonining innovatsion bazasini takomillashtirish va tashkiliy iqtisodiy mexanizmlarni yangi resurslarini aniqlash va jalb etish;
- pedagog kadrlarning kasbiy-innovatsion kompetentligini rivojlantirish va rag'batlantirish;

- ta'lim tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining so'nggi yutuqlarini keng joriy etish;

- fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi konsorsiumni rivojlantirish;

- uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarning kreativ ko'nikmalarini, intellektual sifatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish va boshqalar. Boshlang'ich sinf ta'lim jarayonini tashkil etishda boshlang'ich sinf o'qituvchisining kreativ (ing. «create» yaratuvchanlik, ijodkorlik) innovatsion, ekstren kompetentlik qobiliyatiga ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion kompetentlik bu pedagogning zamonaviy innovatsion va kommunikativ texnologiyalar asosida ma'lumot to'plash, yangi o'quv axborotlarini mustaqil izlash, tahlil qilish, tanlash, qayta ishlash va zarur axborotlarni uzatish ko'nikmalarining shakllanganlik darajasi bilan bog'liq. Bunda pedagogning ta'lim sohasidagi innovatsion jarayonlarning mazmunidan boxabar bo'lishi, kasbiy faoliyatga doir innovatsiyalarni o'zlashtirish, amaliyotga joriy etish, zamonaviy pedagogik, innovatsion va kommunikatsion texnologiyalar sohasidagi bilimlilik, umumiy novatorlik faoliyati nazarda tutiladi.

Ekstren kompetentlik. Pedagogik jarayonlar juda murakkab jarayon bo'lib, bunda pedagog uchun kutilmagan vaziyatlar ham uchrab turishi ma'lum. Ekstren kompetentlik pedagogning ta'lim-tarbiya jarayonlardagi kutilmagan ekstren vaziyatlarda masalalarni pozitiv xal etish, tegishli yechimlar qabul qila olish, pedagogik jarayonlarni ijobiy yo'naltira olish bilan belgilanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish, ularda bilimga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirish, o'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish orqali salohiyatli pedagog kadrlarni tayyorlash, qo'yilgan muammoni hal qila olish ta'lim odida turgan muhim vazifalardan hisoblanadi.

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda o'qitishning zamonaviy usullari, shakl va vositalari, o'yin texnologiyalari, muammoli o'qitish va mustaqil ta'lim turlari muhim o'rin tutadi. Shundan kelib chiqib, ta'lim innovatsiyalarini ko'rib chiqamiz. Ular bir necha turga ajratiladi.

Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar bo'lib, innovatsion ta'lim (ingl. “innovation” – yangilik kiritish, ixtiro) – ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'lim. Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida ta'lim tizimida yoki o'quv faoliyatida innovatsiyalarni qo'llashda sarflangan mablag' va kuchdan imkon qadar eng yuqori natijani olish maqsadi ko'zlanadi. Bilamizki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim jarayonini boshqarish va nazorat qilishga imkon beradigan o'zgaruvchan mexanizm mohiyatini ifodalovchi faoliyat hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion kompetentligini rivojlantirishda: amaliy o'yinlar, muammoli o'qitish, interfaol ta'lim, modulli-kredit tizimi, blended learning (aralash o'qitish), case study (keys stadi), masofali o'qitish, mahorat darslari, vebinar va

assessment texnologilarining mazmun mohiyatini teran anglab yetish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Pedagoglarning innavatsion kompetentligini rivojlantirish ko'p jihatdan pedagogik kompetentlik potentsiali va undan oqilona foydalanish, o'quv biluv faoliyati jarayonida pedagoglarning kasbiy faoliyat (o'quv mashg'ulotlari, ma'naviy ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish)ga kreativ yondashishlari haqidagi bilimlarga ega bo'lishiga, aniqlashtirilgan o'quv maqsadlarini shakllantirishda, interfaol ta'lim texnologiyalariga asoslangan o'quv mashg'ulotlarini loyihalash va rejalashtirishga, shaxsga yo'naltirilgan o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarishga, o'quvchilarning birgalikdagi hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etishga bog'liqdir.

Aynan, boshlang'ich sinf o'qituvchisining interfaol ta'lim texnologiyalari (amaliy o'yinlar, muammoli o'qitish, interfaol ta'lim, modulli-kredit tizimi, blended learning (aralash o'qitish), case-study (keys-stadi), masofali o'qitish, mahorat darslari, vebinar va assessment texnologiyalari)ni boshlang'ich ta'lim amaliyotiga samarali tatbiq etish ko'nikmalarini egallashi yangi o'quv materiallarini o'quvchilarga oson va sifatli yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunga ko'ra

-ta'lim kompetensiyalarini tasdiqlangan standartda keltirilgan ta'rif bo'yicha ko'rib chiqamiz:

- bilim — o'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berish;
- ko'nikma — o'rganilgan bilimlarni tanish vaziyatlarda qo'llay olish;
- malaka — o'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda qo'llay olish va yangi bilimlar hosil qilish;
- kompetensiya — mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati.

Tajriba va kuzatishlarimizga tayanib aytishimiz mumkinki, innovatsion kompetentlikning shakllanishida asosiy o'rinni pedagoglarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish egallaydi. Bunga esa ta'lim jarayonida pedagoglarni muammoli topshiriq va vazifalarni ijodiy yondashgan holda hal qilishga o'rgatish orqali erishish mumkin. Ushbu umumiy maqsaddan kelib chiqqan holda, kreativ yondashuv o'qituvchilarni har qanday sharoitda va holatda o'zlarining aqliy salohiyatlarini to'la ishga solish, zarur bo'lgan bilimlarni izlab topish, amaliy faoliyatlariga tatbiq etishga odatlantirib boradi.

Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innavatsion kompetentligini shakllantirish, o'qituvchini faollashtiradigan, o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llar, usul va uslublar, o'qitish shakllari, metod va vositalarni izlaydi, ularni takomillashtiradi. Bu, o'z navbatida, tashabbuskor, bunyodkor va ijodkor yosh kadrlarning shakllanishiga turtki bo'ladi. Asosiysi, boshlang'ich sinfda o'quv biluv faoliyatini tashkil etish uchun qulay innovatsion muhit yaratadi. Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innavatsion kompetentligini shakllantirish pedagoglar o'rtasida ijobiy ma'nodagi raqobatni keltirib chiqaradi. Pedagoglar bir-birlaridan o'rnak olgan holda o'zlarining aqllarini, kuchlarini, vaqtlarini foydali faoliyat bilan shug'ullanishga yo'naltiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Zebuniso-Konigil / 4-tom. Bosh tahrir hay'ati a'zolari: M.Aminov va b. – T.: “O'zbekistan milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2002. – 169-bet.
- 2.Musurmanova O. va boshqalar. Pedagogik atamalar lug'ati. / o'zbek, rus, ingliz tillarida / T.: “TURON - IQBOL”, 2019. 844
- 3.Musurmonova O. Pedagogik texnologiyalar – ta'lim samaradorligi omili; monografiya / T.: “Yoshlar nashriyot uyi”, 2020. 184
- 4.Vvedenskiy V.N. Professionalnaya kompetentnost pedagoga: Posobiye dlya uchitelya. – SPb.: Filial izdatelstva «Prosvesheniye», 2004. –S. 159.
- 5.Karimjanov A. Darslik. Pedagogikai ta'limi ibtidoi. Toshkent. ZEBO PRINT/ 2025 y. 360 b.
- 6.Masharipova U. A. Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss.2018
7. Metodologik aspekt. Pedagogik texnologiya: muammo va istiqbollar (zamonaviy pedagogik texnologiyaning ilmiy-nazariy asoslari). Mualliflar guruhi. / T.:OO'MKHTRM, 300 bet.

STEAM – TA'LIM YONDASHUVI ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI KREATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Xayridinov Behzod Kamoldin o'g'li

CHDPU, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi
behzodxayridinov891@gmail.com

Bugungi kunda ta'lim tizimining modernizatsiyalashuvi, innovatsion texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq etish ehtiyoji pedagogik faoliyatga yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Ayniqsa, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini zamon talablari asosida tayyorlash, ularda kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarga ijodiy yechim topish, innovatsion g'oyalarni ilgari surish qobiliyatlarini shakllantirish — hozirgi davrning eng dolzarb masalalaridan biridir. Shu nuqtayi nazardan, **STEAM – ta'lim yondashuvi** (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) bugungi ta'lim jarayonida samarali metodik yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda.

STEAM-ta'lim yondashuvi o'zining integrativ mohiyati bilan ajralib turadi. U fanlararo bog'liqlikni ta'minlab, o'quvchi yoki talabaning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga yordam beradi. Bunda talaba nafaqat tayyor bilimni egallaydi, balki o'rganilgan bilim asosida yangi g'oyalar yaratadi, muammolarni hal etishning kreativ usullarini izlaydi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun bunday

yondashuv ayniqsa muhim, chunki ular kelajakda yosh avlodda ijodkorlik, mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarni shakllantiruvchi shaxslar bo'lib yetishadi.

Tadqiqot jarayonida STEAM yondashuvining o'qituvchi shaxsida kreativ kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o'rnini tahlil qilinar ekan, ushbu yondashuv quyidagi asosiy natijalarga olib kelishi aniqlangan: birinchidan, talabalarda **integrativ tafakkur** rivojlanadi, ya'ni ular fanlar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni anglay oladi; ikkinchidan, **muammoli vaziyatlarni yechish** ko'nikmasi mustahkamlanadi; uchinchidan, **ijodiy faoliyatga bo'lgan motivatsiya** kuchayadi.

Muhokama jarayonida shuningdek, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish uchun samarali pedagogik sharoitlarni yaratish zarurligi ta'kidlanadi. Bunda o'quv jarayonida loyihaviy o'qitish, muammoli vazifalar, tadqiqot asosidagi topshiriqlar, raqamli texnologiyalar va dizayn-thinking metodlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o'qituvchi shaxsining o'zi ham ijodiy fikrlashga ega bo'lishi, innovatsion faoliyatga tayyor turishi kerak.

STEAM – ta'lim asosida ishlab chiqilgan texnologik modelning samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali sinovdan o'tkazilganda, talabalarning kreativ fikrlash darajasida sezilarli o'sish kuzatildi. Ular o'quv jarayonida mustaqil loyihalar yaratish, fanlararo bog'liqlikni tahlil qilish va amaliy yechimlar ishlab chiqishda faolroq bo'la boshladi. Bu holat shuni ko'rsatadiki, STEAM yondashuvi o'qituvchilarni nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy ijodiy faoliyatga ham tayyorlaydi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, STEAM – ta'lim yondashuvi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda **kreativ kompetensiyalarni shakllantirishning innovatsion mexanizmi** sifatida e'tirof etiladi. U ta'limning an'anaviy shakllarini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirib, talabalarda fikrlash, tahlil qilish, muammoni hal etish va yangilik yaratish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu sababli, pedagogik oliy ta'lim tizimida STEAM – ta'lim yondashuvini keng joriy etish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini, ijodiy salohiyatini va innovatsion tafakkurini yangi bosqichga olib chiqadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov O'.Q. Oliy pedagogik ta'lim tizimida umummehnat va kasbiy ko'nikma hamda malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari / Monografiya. – T.: Fan, 2004.B –73-80.
2. Azizxodjaeva N.N. O'qituvchi mutaxassisligiga tayyorlash texnologiyasi. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2000. – 52 b
3. Mamadaliyev Kamolidin Rakhmatullaevich, & Khayriddinov Behzod is the son of Kamoliddin. (2023). DEVELOPMENT OF MANAGEMENT COMPETENCES IN STUDENTS. Open Access Repository, 9(3), 82–84. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/EWJ52>
4. Ximmataliyev, D. O., & Xayriddinov, B. K. (2023). Masofaviy ta'limda zamonaviy axborot va kommunikatsiya vositalarining ahamiyati. Xalq ta'limi, 1(2), 59-61.
5. Каримжанова, Д. ., & Хайриддинов, Б. (2022). МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ

GIMNASTIKA — INSON TANASINING BARCHA QISMLARINI RIVOJLANTIRUVCHI VOSITA

Abduraximov Davron Dilmurotovich

CHDPU” Boshlang‘ich ta’limda amaliy fanlar “
kafedrası o‘qituvchisi

Abdimannonova Guljaxon G‘ulomjon qizi

Abdullayeva Durdona Begmurotovna

Abdurasulova Ruxshona Rustam qizi

Almatova Shaxnoza Abduraimova

“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi talabalari

Inson hayoti davomida sog‘lom turmush tarziga amal qilish, jismoniy chiniqish, mehnatga va hayotga tayyor bo‘lish muhim ahamiyatga ega. Bunday sog‘lom hayotning asosi jismoniy tarbiya bo‘lib, uning tarkibiy qismlaridan biri gimnastikadir. Gimnastika qadimdan inson tanasining barcha qismlarini harakatga keltirib, uni uyg‘un va muvozanatli rivojlantiruvchi mashqlar majmuasi sifatida tanilgan.

Gimnastikaning umumiy tavsifi va vazifalari

Gimnastika — bu maxsus tuzilgan jismoniy mashqlar tizimi bo‘lib, inson organizmini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan. U harakatlarning uyg‘unligini, mushaklar faoliyatining muvofiqligini, to‘g‘ri nafas olishni va gavda holatini shakllantirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Gimnastikaning asosiy vazifalari inson tanasining barcha mushak guruhlarini harakatga keltirish, to‘g‘ri gavda va yurish-turish odatini shakllantirish, jismoniy sifatlarni rivojlantirish va sog‘lomlashtirish jarayonini kuchaytirishdan iborat.

Gimnastika mashqlarining inson tanasiga ta’siri

Gimnastika mashqlari inson tanasining deyarli barcha qismlarini qamrab oladi: bo‘yin va elka mushaklari, qo‘l va bilak mushaklari, tana (bel va orqa mushaklari), oyoq mushaklari hamda nafas olish organlari. Shu tarzda, gimnastika inson organizmining barcha qismlarini bir vaqtda rivojlantiruvchi, sog‘lomlashtiruvchi universal vositadir.

Gimnastikaning turlari va ularning rivojlantiruvchi xususiyatlari

Gimnastika bir nechta turlarga bo‘linadi: sport gimnastikasi, badiiy gimnastika, gigiyenik gimnastika, ishlab chiqarish gimnastikasi va akrobatika. Har bir tur inson tanasining turli jihatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, sport gimnastikasi kuch va muvozanatni, badiiy gimnastika esa estetik did va egiluvchanlikni rivojlantiradi.

Gimnastika mashg‘ulotlarini tashkil etish metodikasi

Gimnastika mashg‘ulotlari ilmiy asosda, yosh va jismoniy tayyorgarlik darajasiga mos ravishda tashkil etilishi kerak. Mashg‘ulot uch bosqichdan iborat: tayyorlov qismi, asosiy

qism va yakuniy qism. Mashg'ulotlar davomida yuklamani me'yorida oshirish, dam olishni to'g'ri taqsimlash va xavfsizlik qoidalariga amal qilish zarur.

Gimnastikaning tarbiyaviy va sog'lomlashtiruvchi ahamiyati

Gimnastika nafaqat jismoniy, balki axloqiy, estetik va psixologik tarbiya vositasi hamdir. U insonda intizomlilik, sabr-toqat, iroda va o'ziga ishonchni rivojlantiradi. Shuningdek, gimnastika mashg'ulotlari sog'lom yurak, to'g'ri nafas olish, to'g'ri gavda holati va harakat madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Gimnastikaning jismoniy tarbiya tizimidagi o'rni

Jismoniy tarbiya tizimida gimnastika alohida ahamiyatga ega. U maktabgacha ta'lim muassasalari, maktablar va oliy o'quv yurtlarida o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Gimnastika mashqlari bolalarda gavda deformatsiyasining oldini oladi, yoshlar organizmini chiniqtiradi va sog'lom turmush madaniyatini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, gimnastika inson tanasining barcha qismlarini harakatga keltiruvchi, ularni uyg'un va muvozanatli rivojlantiruvchi eng samarali vositalardan biridir. U jismoniy, ruhiy, axloqiy va estetik jihatdan barkamol shaxsni shakllantiradi. Shu bois, jismoniy tarbiya tizimida gimnastikaning o'rni beqiyosdir.

HARAKATLI O'YINLARNI BOLALAR YOSHIGA MOSLAB TANLASH VA ULARNI O'TKAZISH METODIKASI

Raxmatova Nargiza Abdinazarovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Hisomova Zarinaxon Shavkatzoda

Quvnoqova Durdona Xolibekovna

Xolmurodova Muqaddas Doniyorovna

CHDP Uning 4-bosqich Bot (s)-22/7-guruh talabalari

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy maqsadi — har tomonlama barkamol, sog'lom, jismonan chiniqqan va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashdir. Shu jarayonda jismoniy tarbiya, ayniqsa harakatli o'yinlarning ahamiyati juda kattadir. Chunki o'yin bolalar hayotining tabiiy qismi bo'lib, ular uchun nafaqat dam olish, balki o'rganish, rivojlanish va muloqot vositasidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yinlar orqali harakat koordinatsiyasi, diqqat, tezkorlik, jamoada ishlash ko'nikmalari shakllanadi. O'yinlarni tanlashda bola yoshi, sog'lig'i, qiziqishi, jismoniy imkoniyatlari va psixologik tayyorgarligi hisobga olinishi lozim. Har bir o'yin bolaning harakat ehtiyojini qondirib, sog'lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'limda harakatli o'yinlarning ahamiyati ortib borayotganligi sababli, ularni to'g'ri tanlash va o'tkazishning metodikasini chuqur o'rganish muhimdir. Mazkur maqolada o'yinlarni yosh xususiyatlariga ko'ra to'g'ri tanlash prinsiplari, ularni o'tkazish bosqichlari va metodik yondashuvlar tahlil qilinadi, shuningdek, amaliy misollar orqali ularning samaradorligi yoritiladi.

Asosiy qism. Harakatli o'yinlarni yoshga mos tanlash zarurati

Harakatli o'yinlarni tanlashda eng muhim omil — bolalarning yosh xususiyatlaridir. Har bir yosh davrida bolaning jismoniy, fiziologik va psixologik rivojlanish darajasi turlicha bo'ladi. O'yin bolaning o'yin faoliyatiga, harakatga, musobaqaga bo'lgan ehtiyojini qondirish bilan birga, uning sog'lom o'sishiga, tafakkurining kengayishiga ham ta'sir etadi.

1–2-sinf o'quvchilari uchun o'yinlar sodda, qoidalari aniq, harakatlari quvnoq bo'lishi kerak. Bu yoshdagi bolalar hali uzoq muddatli jismoniy yuklamalarga tayyor emas, shuning uchun qisqa, tezkor va hissiy jihatdan yoqimli o'yinlar samarali hisoblanadi. Masalan, “Quyon va bo'ri”, “Qushlar uchadi”, “To'pni kim ushlaydi?” kabi o'yinlar ularga mos tushadi.

3–4-sinf o'quvchilari esa jismonan va ruhiy jihatdan faolroq bo'ladi, ular jamoaviy raqobat va g'alabaga qiziqadi. Shu sababli bu yoshdagi o'yinlar murakkabroq, musobaqaviy va jamoaviy shaklda o'tkaziladigan bo'lishi kerak. Masalan, “Estafeta”, “Topni nishonga ur”, “Kim tezroq joyiga yetadi?”, “Halqa orqali o'tish” kabi o'yinlar bolalarning kuch, chaqqonlik va muvozanatini rivojlantiradi.

O'qituvchi o'yin tanlashda bolalarning sog'lig'i, jinsiy xususiyatlari, individual imkoniyatlari va psixologik holatini ham hisobga olishi zarur. O'yin bolaning harakatini cheklamasligi, balki uning tabiiy ehtiyojini qondirishi kerak. Shunda harakatli o'yin ta'limiy, tarbiyaviy va sog'lomlashtiruvchi maqsadga bir vaqtda xizmat qiladi.

O'yinlarni o'tkazish metodikasi

Harakatli o'yinlarni samarali o'tkazish uchun o'qituvchi quyidagi bosqichlarga amal qiladi:

1. Tayyorlov bosqichi.

O'qituvchi o'yin uchun joy, jihoz va xavfsizlik sharoitlarini tekshiradi. Maydon toza, xavfsiz va bolalar erkin harakatlana oladigan bo'lishi kerak. O'quvchilar safga turg'iziladi, qisqa isinish mashqlari bajariladi.

2. Tushuntirish va namoyish bosqichi.

O'qituvchi o'yin mazmunini sodda va tushunarli tilda tushuntiradi, zarur bo'lsa, harakatni o'zi yoki o'quvchilar yordamida namoyish etadi. Bolalar qoidalarni to'liq tushunganidan so'ng o'yin boshlanadi.

3. O'yin jarayoni.

Bolalar faol harakatda bo'ladilar, o'qituvchi esa nazoratchi va motivator rolini bajaradi. U tartibni saqlaydi, bolalarga yordam beradi va o'yin jarayonini ijobiy ruhda olib boradi.

4. Yakuniy bosqich.

O'yin tugagach, natijalar umumlashtiriladi, faol ishtirokchilar rag'batlantiriladi. Yakunida qisqa dam olish mashqlari o'tkaziladi.

Metodik jihatdan o'yin o'tkazishda o'qituvchi har bir bolani faol ishtirok ettirish, harakat yuklamasini me'yorlash, psixologik muhitni ijobiy saqlash va xavfsizlikni ta'minlashga e'tibor qaratadi.

Amaliy misollar

- “Quyvon va bo'ri”

Maqsad: chaqqonlik, diqqat va tezkorlikni rivojlantirish.

O'tkazilishi: o'qituvchi “bo'ri”ni belgilaydi, qolganlar “quyonlar”. “Bo'ri uxlayapti” deyilganda quyonlar yurishadi, “Bo'ri uyg'ondi!” deganda esa “in”ga qochishadi. Bo'ri ushlagan quyon keyingi safar “bo'ri” bo'ladi.

- “Estafeta yugurish”

Maqsad: jamoaviylik, muvozanat va tezlikni rivojlantirish.

O'tkazilishi: sinf 2–3 guruhga bo'linadi, har bir o'yinchi tayoqchani navbatdagi o'yinchiga topshiradi. Yakunda natijalar umumlashtiriladi.

- “Topni nishonga ur”

Maqsad: aniqlik, koordinatsiya, diqqatni rivojlantirish.

O'tkazilishi: bolalar navbat bilan to'pni nishonga otadilar. Eng ko'p urgan bola g'olib bo'ladi.

- “Halqa orqali o'tish”

Maqsad: moslashuvchanlik, hamkorlik va jamoaviylikni rivojlantirish.

O'tkazilishi: bolalar halqani bir-biriga uzatib, navbat bilan undan o'tadilar.

Har bir o'yin bolaning yoshiga, sog'lig'iga va dars maqsadiga mos tanlansa, u bolalarning ruhiy holatini yaxshilaydi, jismoniy faolligini oshiradi va sog'lom turmush tarziga rag'bat uyg'otadi.

Harakatli o'yinlar bolalar hayotida nafaqat jismoniy mashg'ulot, balki ularning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladigan kuchli pedagogik vositadir. O'yin jarayonida bola o'zini erkin tutadi, ijodkorlik, tashabbuskorlik, muloqotga kirishish, jamoada ishlash kabi fazilatlarni egallaydi. Shu bois harakatli o'yinlar boshlang'ich ta'limda o'quv-tarbiyaviy jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi.

Yoshga mos tanlangan harakatli o'yinlar bolalarning jismoniy imkoniyatlariga mos kelgani sababli, ularning sog'lig'ini mustahkamlash, harakat koordinatsiyasini rivojlantirish, muskullar faoliyatini takomillashtirishda muhim rol o'ynaydi. Bunday o'yinlar orqali bola o'z kuchini baholashni, raqibga hurmat bilan munosabatda bo'lishni, g'alaba va mag'lubiyatni to'g'ri qabul qilishni o'rganadi.

Shuningdek, harakatli o'yinlar o'quvchilarda intizom, iroda, sabr, diqqat va mas'uliyatni rivojlantiradi. O'yin davomida har bir bola faollikka intiladi, harakat jarayonida ijobiy emotsional holat kechiradi, bu esa dars jarayonining samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi “Jismoniy tarbiyava sport to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2021.

2. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch". – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
3. Raxmonqulova D. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida jismoniy tarbiya jarayonini tashkil etish metodikasi". – Toshkent, 2019.
4. Ismoilov A. "Harakatli o'yinlar orqali bolalarni jismoniy rivojlantirish". – Samarqand, 2020.
5. Sh.A. Axmedov. "Boshlang'ich ta'limda harakatli o'yinlar tizimi". – Toshkent, 2022.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA JISMONIY TARBIYA

Usmanova Shaxnoza Taxirovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar kafedrası v.b.dotsenti

Avazxonova Nozimgul Gulxanqizi

Fedratova Gulnoza Bahodirovna

Ibrohimvonova Sitorabonu Alimardon qizi

CHDPUning 4-bosqich Bot (s)-22/7-guruh talabalari

Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya bolalarning sog'lomligi, motorik ko'nikmalari, umumiy jismoniy rivojlanishi, ruhiy salomatligi, ijtimoiy ko'nikmalari shakllanishiga yordam beradi.

Bolalar jismoniy tarbiyaga qiziqishlari bo'lishi uchun o'yin elementlari, musobaqalar, rag'batlantirish, do'stona muhit yaratish muhim.

Umum ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida o'quvchilar barcha narsa qiziqadigan o'rganishga intilgan payti bo'ladi. Shu jumladan ayniqsa "Jismoniy tarbiya" soatida o'quvchilar o'zlarini erkin tutushadi. O'z kuchi va chaqqonliklarini o'rtoqlari orasida namoish etishiga intiladi. O'yinlardan ayniqsa, tayoqcha oq terakmi- ko'k terak, yashinmachoq, chiq-chiq o'yini, mak-mak, chaqmoq toshkim birinchi kabi o'yinlar bilan mashg'ul bo'lishadi. Bu o'yinlar bolalarning ongini harakatchanligini sezgirligini, chaqqonligini o'stiradi.

Maktabga endigina borgan bolalar bir birini yaxshi tanimaydi. Birinchi sinf o'quvchilari bir birini eslab qolish maqsadida ular "Oq terakmi-ko'k terak" o'yinidan boshlashadi. Ular bir-birlari bilan tanishib olgach, "tayoqcha" o'yini o'ynaladi. Bu o'yinda bitta tayoqchani ikki guruhga bo'lingan bolalar 2 ta bola o'z guruhiga tayoqchani yetkazishi kerak. Qaysi guruh tayoqchani birinchi bo'lib o'rtoqlariga yetkazsa o'sha guruh "golib" bo'ladi. Bolalar 2-sinfga chiqqabda "duk - duk" o'yini ya'ni yashinmachoq bolalar yashinishadi, bir bola yashinganlarni topadi, oxirida topilgan bola yana boshqatdan o'yin boshlanib yashingan bolalarni topishga urinadi.

Undan tashqari "quvlamachiq" o'yini bolalar doira bo'llib turishadi. Bir bola yettigacha sanaydi ya'ni: 1,2,3,4,5,6,7 ketdi. Ketdi so'zi doira bo'lib turgan bolalarning qaysi biriga tugri kelsa o'yindan chiqib ketaveradi. Oxirida qolgan o'quvchi o'yindan chiqib ketgan o'quvchilarni quvlab ushlashi kerak. Uchinchi sinf o'quvchilari asta-sekin nutqni o'stirish maqsadida har o'quvchi to'rtta-to'rtta bo'lib guruhlariga bo'linadi. Agar sinfda 28 ta o'quvchi bo'lsa 7 ta guruhga bo'linadi. O'qituvchi manzilni belgilaydi. Manzillarda qog'ozga yozilgan so'zlar bo'ladi. O'qituvchi so'zlardan birontasini aytadi, yetti guruh baravariga yugurib o'qituvchi aytgan so'zni topib kelishi kerak. Qaysi guruh birinchi bo'lib, so'zlarni topib kelsa o'sha guruh g'olib bo'ladi. Bu "so'z o'yini" degan o'yin edi. "Chiq chiq" o'yinida ikki o'quvchi bir-biriga qarama -qarshi turadi. o'rtaga bir o'quvchi tushadi. Shu o'quvchini ikki tomonda turgan o'quvchi to'p bilan urishi kerak bo'ladi. Qaysi o'quvchi birinchi bo'lib to'p bilan ursa o'rtadagi o'quvchini o'sha urgan o'quvchining o'rnining o'rnini egallaydi. "Jismoniy tarbiya" fani o'quvchini chiniqtiradi, sezgirligini, dunyoqarashini, harakatchanligini, chaqqonligini, epchilligini oshirib o'quvchini sog'lom tarbiyalaydi. Shu sababli 90 % o'quvchi bu fanni yaxshi ko'rib, qiziqib bajaradi. 4-sinf o'quvchilari ayniqsa tosh bilan o'ynash o'yiniga qiziqadi. Ular to'planib o'tirib olishib "chaqqoq tosh" o'yinini o'ynashadi. Bu o'yinda 5ta bir xil vazndagi toshni 5 xil amal bilan o'ynab nechanchi amalga kelganda tosh qo'lidan tushib ketsa o'yindan chiqadi. Shu tariqa keyingi o'quvchi o'yinni boshidan boshlaydi, bu ham qaysi amalda qolsa, yana keyingi o'yinchi o'ynab ketadi. Shu tariqa o'yin navbat bilan bir-biriga kelaveradi qaysi amalda qolgan bo'lsa o'sha amaldan davom ettirib ketaveradi.

Undan tashqari "argimchoq" o'yinidir. Bu o'yinda ikki kishi argimchoqni aylantiradi. Qolgan 5-6 ta o'quvchi navbat bilan o'rtaga tushadi 1 dan 10 gacha amallarni bajarib o'rtaga tushadi. Birinchi tushganda 1 tadan 2 chi tushganda 2 tadan sakrab oshirib boraveradi 5-6 ta o'quvchidan qaysi biri sakray olmasa argimchoqni olib aylantiradi. Shu tariqa o'yin davom etaveradi.

Xullosa: "jismoniy tarbiya" fanini sevib bajargan o'quvchi har tomonlama yetuk bo'lib ulg'ayadi.

JISMONIY TARBIYA VA SPORTNING TA'LIM TARBIYADAGI MOHIYATI

Atabekov Fozil O'razali o'g'li

CHDPU" Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar "
kafedrası Dotsenti

Nertazayeva Sayyora Qural qizi

Yarashbayeva Ruxshona Mansurbek qizi

Hamidova Nilufar Abduhokim qizi

"Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" fakulteti talabalari

Jismoniy tarbiya pedagogik jarayon hisoblanib, u keng qamrovli ta'lim-tarbiya, sog'lomlashtirish va mehnatga tayyorlash kabi muhim jarayonlar o'z ichiga oladi.

Jismoniy tarbiya har bir soha yoki jarayonning mazmuni va yo‘nalishiga qarab, aqliy tarbiyani rivojlantirishda xizmat qiladi. Masalan: sportda yoki artistlarning (balet) muz ustida figurali uchishlarida yo‘nalishlarni va necha marta aylanishlarni bilishlari aqliy jihatdan boshqarilishini his etishdir.

Ma’lumki, jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanish odam organizmini har tomonlama jismonan rivojlanishi va mustahkamlanishi, fiziologik funksiyalarning takomillashtirishi va sog‘lomlashtirishga olib keladi.

Biz jismoniy tarbiya va sport sohasida ixtisosli kadrlar tayyorlash davlat ahamiyatiga molik bo‘lgan muhim jarayon hisoblanadi. Bu esa, o‘z navbatida jismoniy tarbiya va sport harakatidagi ehtiyojlarni qondirish, aholining ijtimoiymadaniy sharoitlarini yanada yaxshilash bilan bog‘liq. Bu yo‘lda Prezident va Respublika hukumati tomonidan olib borilayotgan tadbirlar o‘zining yuqori darajadagi samara-larini bermoqda. Shu sababdan aholining barcha qatlamlarida jismoniy tarbiya va sportning u yoki bu turi bilan shug‘ullanuvchilar soni tobora ko‘paymoqda. Bu esa jismoniy tarbiya va sportdagi ijtimoiy-tarbiyaviy xususiyatlarining mohiyatlaridan darak.

Ta’kidlash joizki, sport turlarini rivojlantirish bilan bir qatorda, katta sport mavqeyini ko‘tarishga ham ustuvor ahamiyat qaratilmoqda. Yildan yilga Respublikamizda xalqaro va jahon miqyosidagi nufuzli musobaqalarni o‘tkazish an’anaviy tadbirlar tarkibidan joy olmoqda. O‘zbek sportchilari Osiyo, Jahon va Olimpiya musobaqalarida yuksak natijalarga erishib, yurtimiz shuhratini jahon hamjamiyati oldida tarannum etib kelmoqda. Aytib o‘tadigan bo‘lsak, yaqinda futbol bo‘yicha jahon chempionatiga saralash musobaqasida yigitlarimiz tarixda yani 34 yil deganda jahon chempionati yo‘llanmasini qo‘lga kiritdilar.

Ayish joizki bu ham Prezidentimiz tomonidan chiqarilgan qaror va farmonlar o‘z aksini topmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoev raisligida o‘tkazilgan olimpiya va paralimpiya harakatini yanada rivojlantirish, ommaviy sportni yangi bosqichga olib chiqish hamda aholi jismoniy faolligini oshirish chora-tadbirlari yuzasidan videoselektor yig‘ilishida ta’kidlab o‘tganlaridek, aholi orasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilishda nafaqat sport, balki to‘g‘ri ovqatlanish ham dolzarb ahamiyatga ega ekani qayd etib o‘tdilar.

“O‘z oldiga buyuk maqsadlar qo‘ygan xalq faqat sog‘lom va baquvvat bo‘lgan taqdirdagina ko‘zlagan marralariga erisha oladi. El-yurtning sog‘lom bo‘lishi, ulkan ishlarga qodir bo‘lishida esa, hech shubhasiz, jismoniy tarbiya va sportning ahamiyati beqiyos.

Prezidentimiz ta’kidlanganidek, sport sohasini shunchaki o‘yin va musobaqalar emas, millat genofondi, mamlakatning qudrati va obro‘-e’tiborini butun dunyoga tarannum etadigan eng ta’sirchan vosita, eng ustuvor vazifa deb bilishimiz shart.

Eng asosiysi, bu natijalar yoshlarimizni, ota-onalarni sportga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirdi. Ko‘p yoshlarimizda “Men ham chempion bo‘laman”, degan shijoat paydo bo‘ladi.

Shuni ham takidlash joizki 22-aprel kuni Surxondaryo viloyati Termiz shahrida **“Universiada 2025** sport musobaqalari doirasida sportning DZYUDO turi bo‘yicha Respublika chempionati bo‘lib o‘tdi.

Unda Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalaridan 3 nafar ishtirok etdi. Musobaqa natijalariga ko'ra talabalarimiz 2 ta KUMUSH medalni qo'lga kiritdilar. Aytib o'tadigan bolsak, 73kg vazn toifasida Saparov Javohir Hikmatullo o'g'li, 81 kg vazn toifasida Muxibiddinov Samariddin Olimjon o'g'li ishtirok etdilar.

Shuni ham takidlash joizki **“Universiada 2025** sport musobaqalari doirasida sportning KURASH turida Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi 81 kg vazn toifasida faxrli 1-o'rinni qo'lga kiritishga muvassar boldi.

Bundan tashqari poytaxtimiz mezbonligida o'tgan o'smiralar va yoshlar o'rtasidagi **Tashkent Cadet and Junior Asian Cup** musobaqasida 81 kg vazn toifasi 33 ishtirokchi qatnashgan bolsa, shuni ichida eng kuchlisi bizni talabamiz Samariddin Muxibiddinov Osiyo chempioni qo'lga kiritishga muvassar bo'ldi.

Bundan tashqar **“Talabalar ligasi”** sport musobaqasida Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari voleybol sport turidan Jizzax viloyatida bo'lib o'tadigan Respublika final bosqichida ishtirok etish uchun yo'llanmani qo'lga kiritishtilar.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti rektori G'ofurjon Muxamedov universitet Kengashi yig'ilishi doirasida milliy va xalqaro sport musobaqalari g'oliblari bilan uchrashdi.

Uchrashuvda velosport bo'yicha Tailandda o'tkazilgan Osiyo chempioni Hakimova Shahnoza, kurash bo'yicha "Universiada 2025" sport musobaqasi chempioni Muxibiddinov Samariddin, O'zbekiston futbol federatsiyasi tomonidan tashkil etilgan turnir sovrindorlari, "Talabalar ligasi" sport musobaqasi hududiy bosqichi g'oliblari ishtirok etishdi

Rektorimiz G'ofurjon Muxamedovning so'zlariga ko'ra, Chirchiq davlat pedagogika universitetida sport ta'limi drayver sohaga aylanib borayotganligi, sportchi-talabalar nafaqat sport bilan, balki ilm-fan bilan ham jiddiy shug'ullanayotganligini bildirdi. Buning natijasida universitetda Pahlavon Mahmud nomli davlat stipendiyasiga sazovor talabalarning soni ortib borayotganligini quvonarligi ta'kidlandi.

Sizlar erishgan yutuqlar tinimsiz jismoniy mashqlar bilan birga, bilim, malaka, iroda va pok niyat samarasidir, – dedi Rektor. – Ulug' mutafakkir bobomiz Hakim At Termiziy aytganlaridek, «Inson biron narsani yo'qotsa, qayg'urmasligi kerak. Faqat niyatni yo'qotsa, qayg'urishi kerak. Chunki har qanday xayrli ish pok niyat bilan ijobat bo'ladi».

Universitet rahbariyati bilan uchrashuv biz uchun muhim bo'ldi. Murabbiylar jamoasi va sportchilarga qayta aloqa olish yoqadi. Biz natijalarimizni kuzatib borayotganini his qilamiz va ular faqat bizga emas, balki boshqalarga ham quvonch olib keladi. Qo'llab-quvvatlashni his etib, yanada yaxshi natijalar ko'rsatishga intilamiz, – deydi Osiyo chempioni Hakimova Shahnoza.

Universitet rahbari yaqin kunlarda ochilishi kutilayotgan Jismoniy madaniyat fakulteti kampusi va sport majuasi haqida ham fikr bildirdi.

Shundan xulosa qilishimiz kerakki universitetimizda ham sportga bo'lgan e'tibor tobora yildan yilga ortib borayotganligidan dalolat beradi.

Yoshlar va talabalar o'quv jarayonlarida jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishni odat qilib olishlari zarur. Shuningdek, jismoniy tarbiya va sportning harbiy-

jismoniy tayyorgarlikdagi ahamiyatini o'rganish, ularni yoshlarga singdirish yo'llarini topishlari kerak.

VOLEYBOL O'YINIGA DASTLABKI O'RGATISH VA UNING MOHIYATI

Atabekov Fozil O'razali o'g'li

CHDPU" Boshlang'ich ta'limda amaliy fanlar "

kafedrası Dotsenti

Nertazayeva Sayyora Qural qizi

Yarashbayeva Ruxshona Mansurbek qizi

Hamidova Nilufar Abduhokim qizi

"Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" fakulteti

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va ommaviy sport turlarini rivojlantirish bilan bir qatorda, katta sportni ham rivojlantirishga ahamiyat qaratilmoqda. Xar yili respublikamizda halqaro va jahon miqyosidagi nufuzli musobaqalar o'tkazilib yoshlarni sportga qiziqishi ortib bormoqda. Sportchilarimiz Osiyo, Jahon va Olimpiya musobaqalarida qatnashib yuksak natijalarga erishib, yurtimiz shuhratini tarannum etib kelmoqdalar. Ushbu muammoni haletish yo'llaridan biri har xil turdagi maqsadli jismoniy tarbiya dasturlarini har bir talabaning ehtiyojlarini maksimal qondirishga, ta'lim oluvchilarning jismoniy rivojlanish va tayyorgarlik darajasini imkon qadar to'liq hisobga olishga qayta yo'naltirish hisoblanadi. Afsuski sport o'yinlari, xususan voleybol sport turi keng rivojlangan bo'lsada xalqaro musobaqalarda yuqori natijalarga erishilayotgani yo'q. Voleybol o'quv fani sifatida barcha ta'lim muassasalari o'quv rejasiga kiritilgan, darsdan va ishdan tashqari vaqtlarda faoliyat ko'rsatadigan sport to'garaklari, bolalar va sport maktablarida o'quv-trenirovka jarayonlari o'tkazilib kelinmoqda.

Sport malakalariga dastlabki o'rgatish jarayoni ko'p yillik sport tayyorgarligi tizimining poydevori bo'lib hisoblanadi. Dastlabki o'rgatish o'z tashkiliy, uslubiy, ilmiy va moddiy-texnika nuqtayi nazaridan qanchalik puxta asoslangan bo'lsa, sifatli bo'lsa, shunchalik sport o'rinbosarlarini tayyorlash yo'li qisqaroq va osonroq bo'ladi. Ammo bu, albatta, mutaxassisning bilimiga, kasbiy ko'nikma va malakalariga bevosita bog'liq bo'ladi. Shuning uchun mutaxassislarni tayyorlashga mo'ljallangan o'quv dasturining eng e'tiborli va asosiy bo'limlaridan biri boshlang'ich o'rgatish uslubiyati (texnologiyasi) bo'lib hisoblanadi.

Musobaqa jarayonida samarali natijaga erishishning asosiy omillaridan biri bu voleybolchining texnik tayyorgarligi, texnik mahorati takomillashgan darajada bo'lishidir. Demak, o'rgatish jarayonining dastlabki va asosiy maqsadi bu o'yin texnikasini mukammal o'zlash-tirishdir.

Hozirga qadar oliy o'quv yurti jismoniy tarbiya va sport nazariyasi va amaliyoti muammolariga bag'ishlangan bir qator ilmiy tadqiqotlar bajarilgan bo'lib, ularda oliy o'quv yurtlari sport takomillashuvi guruhlarida sport o'yinlaridan foydalanishning

tabaqalashtirilgan uslubiyati masalalari yoritib berilgan. L.R.Ayrapetyans, M.A.Godik, 1991; Yu.D.Jeleznyak, 1994; M.C.Axmatov, 2004. Bundan tashqari V.A.Kobzev, 1996; N.A.Anashkina, 1998; A.Zelenskiy, 1998; V.P.Guba, 2000 va boshqalarning ilmiy ishlarida talaba yoshlar jismoniy tarbiya jarayonini tashkil qilishda tabaqalashtirilgan yondashuvdan foydalanishning ilmiy-nazariy va amaliy asoslari hamda uslublari bayon qiligan. Harakat va o'yin malakalari – to'pni uzatish, qabul qilish (himoya), to'pni o'yinga kiritish, zarba berish, to'siq qo'yish belgilangan bosqichlarda, ma'lum uslublari va vositalar yordamida o'zlashtiriladi va takomillash-tiriladi. Mazkur jarayon pedagogik, biopsixologik va biomexanik qonuniyatlar asosida amalga oshiriladi.

O'rgatish jarayoni – bu pedagogik jarayon bo'lib, murabbiy-o'qituvchidan katta mahorat, kasbiy tayyorgarlikni talab qiladi. Lekin shunday bo'lsada, harakatni (o'yin malakasini) ijro etish texnikasiga o'rgatish boshqa ahamiyatli sabablarga ham bog'liqdir. Jumladan bolaning faolligi, mashg'ulotlarning soni, sifati, davom etish muddati, yordamchi texnik uskunalar, mashg'ulot o'tkaziladigan joyning shart-sharoitlari, bolaning qiziqishi, harakat boyligi, tajribasi va hokazo. Shuni ham aytish zarurki, harakat texnikasini o'zlashtirish muddati bolaning oilaviy sharoitiga, uning ijtimoiy va iqtisodiy imkoniyatiga hamda ruhiy holatiga ham bog'liqdir.

Yuqorida keltirilgan ma'lumot va o'rgatish jarayonida e'tiborga olinadigan omillar ma'lum uslubiy tartibda asoslangan rejalashtiruv hujjatlaridan joy olishi kerak. Bundan tashqari, bolaning ichki sirli imkoniyatlarini hamda mavjud omillarni aniqlash tanlov dasturi va mashqlari yordamida amalga oshirilishi zarur. Olingan natijalar o'rgatish uslublari, bosqichlarini va texnologiyasini qo'llashda tayanch omil bo'lib xizmat qilishi kerak.

Dastlabki o'rgatish jarayoni bir necha bosqichlarda amalga oshiriladi va bu bosqichlarni har biri o'ziga xos uslub va vositalarni o'z ichiga oladi. Umumiy rivojlantiruvchi mashqlar o'yinchida jismoniy barkamollik va o'yinchi uchun zarur bo'lgan harakat ko'nikmalari va malakalarini sayqallash uchun qo'llaniladi.

Barcha mashqlar o'z yo'nalishiga mos ravishda birlashgan holda mashg'ulotning maxsus tayyorgarligi asosiy qismlarini tashkil etib bularga, umumiy jismoniy, maxsus jismoniy, texnik, taktik va o'yin tayyorgarligi kiradi. Har bir tayyorgarlik turida o'zining etakchi omillari borki, ular yordamida ko'zlagan maqsadga erishiladi. Shu bilan birga barcha turdagi tayyorgarliklar bir-biri bilan uzviy bog'liq. Misol uchun, agar o'quvchi jismoniy yaxshi tayyorlanmagan bo'lsa, u hujumda zarba berish texnik mashqini yaxshi bajara olmaydi. Bunday holda o'quvchini jismoniy tomondan chiniqtirish, zarba berish usulini ko'p marta takrorlashdan ko'ra foydaliroqdir. Dastlabki o'rgatishda bosqichma-bosqich olib borilishi va o'rgatish tamoyiliga asoslanish lozim.

Birinci bosqich – o'rganiladigan harakat texnikasi bilan tanishish. Bunda, aytib berish, ko'rsatish va tushuntirish uslublari qo'llaniladi. Murabbiy ko'rsatish bilan birga ko'rgazmali qurollardan kinofilm, tasviriy film, sxema, maydon maketi va hokazolardan foydalanadi. Namoyishni tushuntirishlar bilan qo'shib olib borish kerak. Murabbiy-o'qituvchining dastlabki urinishlari ularda birlamchi harakat sezgisini shakllantiradi.

Ikkinchi bosqich – texnikani soddalashtirilgan holatda o'rganish. Mazkur o'rganish bosqichida muvaffaqiyat ko'p holatlarda yondoshtiruvchi mashqlarning to'g'ri

tanlanganligiga bog'liqdir. Ular o'zining tuzilishi shakliga ko'ra o'rganilayotgan harakat texnikasiga yaqin va o'quvchilar bajara oladigan bo'lishi kerak. Murakkab tuzilishga ega bo'lgan harakatlar ya'ni hujum zarbasi uni tashkil qiluvchi asosiy zvenolarga qismlarga ajratib beriladi. Bu bosqichda boshqarish uslublaridan foydalaniladi buyurish, ko'rsatma berish, ko'rish va eshitish, ko'rib ilg'ash, texnik vositalar va hokazolar hamda ko'rgazmali harakatlar murabbiy-o'qituvchining bevosita yordami, yordamchi jihozlarni qo'llash, axborot to'pga bo'lgan zarba kuchi, tushish aniqligi, yorug'lik yoki ovozni belgilash kabi uslublar alohida ahamiyatga ega bo'ladi.

Uchinchi bosqich – texnikani murakkablashtirilgan sharoitda o'rgatish. Bunda quyidagilar qo'llaniladi: takroriy usul, harakatni murakkab sharoitlarda bajartirish, o'yin va baholash uslubi, qo'shma uslub, aylanma mashqlari. Takrorlash uslubi bu bosqichda eng asosiydir. Ko'p marotaba takrorlashgina malakani shakllantiradi. Malaka hosil qilish uchun takrorlash turli sharoitlarda mashq bajarishni harakat sharoitini o'zgartirishni, asta-sekin murakkablashishni taqazo etadi. Hattoki charchaganda ham mashqlar bajartiriladi, qo'shma va o'yin uslublari bir vaqtni o'zida texnikani sayqallashtirishga hamda maxsus jismoniy sifatlarni o'stirish masalalarini hal qilishga hamda texnik-taktik tayyorgarlik va o'yin mahoratini takomillashtirishga qaratilgan bo'ladi.

To'rtinchi bosqich – harakatni o'yin jarayonida mustahkamlashni ko'zda tutadi. Bunda bajarilgan harakatlarni talqin qilish uslubi qo'llanadi (rasmlar, jadvallar, o'quv filmlari, tasviriy filmlar), o'yin jarayonida texnik-taktik, maxsus tayyorgarlik topshiriqlari, o'yin va bellashish usullaridan foydalaniladi.

Tayyorgarlik va o'quv o'yinlarida har bir usulni (malakani) o'rganish, uni takomillashtirish va mukammallashtirish ko'zda tutiladi. Malakani mustahkamlashning eng yuqori vositasi bu musobaqalashishdir.

Voleybolda ham boshqa sport turlari kabi o'rgatishning asosiy vositasi jismoniy mashqlar hisoblanadi. Ular juda turli-tumandir. Shuning uchun ular ma'lum bir o'rgatish bosqichidagi qo'yilgan vazifalarni hal etishdagi o'rni bo'yicha turkumlanadi. Bunday turkumlanishga voleybolchilarning musobaqa faoliyati asos qilib olingan. Shunga bog'liq holda mashqlar ikki katta guruhga ajratiladi, bular asosiy yoki musobaqa va yordamchi yoki trenirovka.

Voleybol harakatlariga o'rgatishda vositalarning samarasi ko'p hollarda ularni qo'llash uslublariga bevosita bog'liq bo'ladi. Uslublar qo'yilgan vazifa, shug'ullanuvchilarning tayyorgarlik darajasi, aniq shart-sharoitlarga bog'liq holda tanlanadi va qo'llanadi.

Qo'yilgan vazifaga bog'liq ravishda aynan bir vositani turli uslublarda qo'llab, undan turlicha foydalanish mumkin. Bundan tashqari, har bir tayyorgarlik turida vazifalar va turlarning ketma-ketligi ham ma'lum mantiqiy bog'liqlikka egadir. Bir tayyorgarlik turidagi vazifalar sifat jihatidan o'zgarib, keyingi tayyorgarlik turiga zamin yaratadi. Masalan, tayyorgarlik mashqlari o'rganilayotgan texnik usulning umumiy tuzilishini ifoda etadi. Yaqinlashtiruvchi mashqlar maxsus jismoniy tayyorgarlikdan texnik tayyorgarlikka o'tishda ko'prik vazifasini o'taydi. Ma'lum darajadagi murakkablik asosida qurilgan texnik mashqlar taktik ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Shu asosda keyinchalik yakka tartibdagi taktik harakatlar o'rganiladi.

Voleyboldagi asosiy harakatlanish – bu yurish, yugurish, yonga qadam tashlab yugurish, orqa bilan, qadam tashlab to'xtash, sakrashdan iboratdir. Ko'p hollarda harakatlanishlar qiyin emas deb izohlanib, ularga etarli e'tibor berilmaydi. Bu esa noto'g'ri fikrdir. Chunki o'yinchining turli harakatlarni bajarishi uchun holat va joy tanlashi bajariladigan harakatning samarasiga to'g'ridan to'g'ri ta'sir qiladi. Shuning uchun harakatlanishlarni o'rgatishga katta e'tibor qaratish zarur.

Murabbiyning dastlabki o'rgatish jarayonini to'g'ri tashkil qilishi, mamlakat terma jamoalari uzviyligini ta'minlash va malakali sport zahiralarini etishtirish kabi muhim vazifalarni samarali shakllanishiga asos bo'lib hizmat qiladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi 394-sonli Qonuni (yangi tahriri). 2015 yil 5 sentabr. "Xalq so'zi" gazetasi 174-son.
2. Ayrapetyants L.R. Pulatov A.A. Voleybol nazariyasi va uslubiyati. Darslik. T.: O'zDJTI. 2011, - 280 b.
3. Masharipov F.T., Ro'zmetov N.Q., Ro'zmetov R.T. Voleybol mashg'ulotlarini olib borish va boshqarishning pedagogik asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. Urganch.: 2012, - 72 b.
4. Masharipov F.T., Ro'zmetov A.T., Ro'zmetov R.T. Voleybol va uni o'rgatishning pedagogik asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. Urganch.: 2018, - 80 b.
5. Isroilov Sh.X. Voleybol. Olimpiya zaxiralari talabalari uchun o'quv qo'llanma. T.: Tasvir, 2008. – 144 b.

VARKAUT – SOG'LOM TURMUSH TARZINING AJRALMAS QISMI

Ilyosboyev Sirojiddin Baxtiyor o'g'li

ChDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakultetii 23/2 guruh talabalari

Bugungi kunda jamiyatimizda yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini qaror toptirish va ommaviy sportni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Prezidentimiz tashabbusi bilan mamlakatimizda "Yoshlar yili", "Sog'lom turmush tarzi yili" kabi dasturlar doirasida minglab sport maydonchalari, jumladan varkaut maydonlari barpo etilmoqda. Shu bilan birga, bugungi yoshlar sog'lom turmush va jismoniy faollikni hayot tarziga aylantirayotgani quvonarli holatdir.

Sog'lom turmush tarzi (STT) zamonaviy jamiyatda dolzarb mavzu bo'lib, u jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish, zararli odatlardan voz kechish va ruhiy salomatlikni o'z ichiga oladi. Jismoniy faollikning turli shakllari orasida varkaut alohida o'rin tutadi. Varkaut – bu maxsus jihozlarsiz, faqat o'z tana vaznidan foydalanib bajariladigan mashqlar majmuidir. Uning STTdagi ahamiyati beqiyosdir.

Varkaut tushunchasi va uning kelib chiqishi

Varkaut (workout) soʻzi ingliz tilidan “jismoniy mashqlar bajarish” degan maʼnoni anglatadi. Varkaut – bu insonning oʻz tanasi ogʻirligi orqali bajaradigan jismoniy mashqlar majmuasidir. U asosan koʻcha sharoitida, maxsus trenajyorlarsiz, turnik va brusyalarda amalga oshiriladi.

Varkaut harakati ilk bor 2000-yillar boshlarida AQShda paydo boʻlgan. Yoshlar sport zallariga bora olmagan sharoitda koʻchadagi oddiy turniklarda mashq qilishni boshlaganlar. Keyinchalik bu harakat “street workout” nomi bilan butun dunyo boʻylab ommalashdi.

Varkautning asosiy yoʻnalishlari.

Varkaut bir nechta yoʻnalishlarga boʻlinadi:

1. Bazaviy varkaut — klassik turdagi koʻtarilish, otjimanie, press va shu kabi asosiy mashqlar.
2. Fristayl varkaut — turnikda akrobatik va kreativ harakatlar (tryuklar) bajarish.
3. Statik varkaut — kuch va barqarorlikni sinaydigan uzoq vaqtli xolatlar (masalan, “flag”, “planka”).
4. Komandali varkaut — guruh boʻlib amalga oshiriladigan sinxron yoki musobaqa koʻrinishidagi mashqlar.

Varkautning afzalliklari:

Qulaylik va arzonlik: Varkaut bilan istalgan joyda (koʻchada, uyda, bogʻda) va istalgan vaqtda shugʻullanish mumkin. Buning uchun qimmatbaho abonementlar yoki maxsus anjomlar talab etilmaydi.

Jismoniy rivojlanish: Varkaut mushaklarni mustahkamlaydi, chidamlilikni oshiradi, koordinatsiyani yaxshilaydi va tanani chiniqtiradi.

Sogʻliqni mustahkamlash: Varkaut yurak-qon tomir tizimini yaxshilaydi, qon bosimini normallashtiradi, ortiqcha vazndan xalos boʻlishga yordam beradi va immunitetni mustahkamlaydi.

Ruhiiy holatni yaxshilash: Varkaut stressni kamaytiradi, kayfiyatni koʻtaradi, oʻziga boʻlgan ishonchni oshiradi va ijobiy fikrlashni shakllantiradi.

Ijtimoiylashuv: Varkaut koʻpincha jamoaviy mashgʻulotlar shaklida oʻtkaziladi, bu esa ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi.

Varkautning jismoniy va maʼnaviy ahamiyati

Sogʻlomlashtiruvchi taʼsiri: muntazam varkaut bilan shugʻullanish orqali yurak-qon tomir tizimi faoliyati yaxshilanadi, mushaklar mustahkamlanadi, tana moslashuvchanligi oshadi.

Irodaviy sifatlarni shakllantiradi: har bir mashq sabr-toqat va intizom talab qiladi.

Maʼnaviy jihatdan kuchaytiradi: varkaut insonda oʻz-oʻzini yengish, maqsad sari intilish tuygʻusini uygʻotadi.

Ijtimoiy ahamiyatga ega: bu sport turi yoshlar oʻrtasida sogʻlom raqobat va doʻstlik muhitini yaratadi.

O'zbekistonda varkautning rivojlanishi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda varkaut keng rivojlanmoqda. Respublika bo'ylab park va mahallalarda varkaut maydonchalari qurilib, yoshlar uchun qulay imkoniyatlar yaratilmoqda.

Shuningdek, turli musobaqalar – "Street Workout Uzbekistan Championship", "Workout Battle" kabi tadbirlar o'tkazilib, yoshlar orasida iqtidorli sportchilar yetishib chiqmoqda. Ularning ko'pchiligi xalqaro musobaqalarda ham yurtimiz sharafiga munosib himoya qilmoqda.

O'zbekiston Varkaut federatsiyasi tomonidan muntazam ravishda turli viloyatlarda seminarlar va o'quv dasturlari tashkil etilib, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga katta hissa qo'shilmogda.

Davlat siyosatidagi ahamiyati

Sog'lom avlodni tarbiyalash – mamlakatning kelajagini belgilaydigan asosiy omildir. Shu bois, varkaut kabi ommaviy sport turlarini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Prezident Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganidek:

"Yoshlar sog'lom bo'lsa, millat sog'lom bo'ladi. Millat sog'lom bo'lsa, davlat kuchli bo'ladi."

Shu g'oya asosida barcha hududlarda sport infratuzilmasini yaxshilash, aholini, ayniqsa yoshlarni, jismoniy faollikka jalb etish ishlari izchil davom etmoqda.

Xulosa.

Varkaut – sog'lom turmush tarzining ajralmas qismidir. Uning qulayligi, arzonligi, jismoniy va ruhiy salomatlikka ijobiy ta'siri uni aholining keng qatlamlari uchun jozibali qiladi. Varkaut bilan muntazam shug'ullanish orqali har bir inson o'z sog'lig'ini mustahkamlashi, hayot sifatini yaxshilashi va STT tamoyillariga amal qilishi mumkin. Varkaut — bu nafaqat jismoniy mashqlar tizimi, balki hayot falsafasi, sog'lom fikrlash va kuchli irodaning ifodasidir. U yoshlarni sog'lom, faol, irodaviy va vatanparvar ruhda tarbiyalaydi. Shu sababli, varkautni rivojlantirish va uni ommaviy sport turiga aylantirish — sog'lom avlod, kuchli jamiyat va farovon kelajak sari muhim qadam hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aleks Kruk "Street Workout: Workout is My Life" (Ko'cha varkauti: Varkaut mening hayotim)
2. Амосов Н.М. "Раздумья о здоровье" (Sog'liq haqida o'ylar).
3. Виленский М.Я., Горшков А.Г. "Физическая культура и здоровый образ жизни студента".
4. Pavel Sasulin "The Naked Warrior" (Yalang'och jangchi) (tana vazni bilan mashq qilish).
5. Turnikmen D.V. "Varkaut: boshlovchilar uchun qo'llanma".

13-14 YOSHDAGI DZYUDOKHILARNING TEZKORLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA ILG'OR METODIKALARDAN FOYDALANISH

Ilyosboyev Sirojiddin Baxtiyor o'g'li

ChDPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakultetii 23/2 guruh talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini baholash mezonlarini ishlab chiqishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) modeli asosida o'qitish jarayonida fikrlashning har ikki turi o'quvchining muammoga yondashish, tahlil qilish, yechim topish va natijani baholash ko'nikmalarini rivojlantirishda asosiy o'rin tutadi. Tadqiqotda ijodiy va tanqidiy fikrlashni baholash uchun kompetensiyalarga asoslangan, bosqichma-bosqich yondashuv tizimi ishlab chiqilgan. Shuningdek, o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: STEAM modeli, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, baholash mezonlari, kompetensiyalar, ta'lim texnologiyalari, innovatsion metodlar, o'quv faoliyati.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish — XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Axborot asrida o'quvchilarning o'z fikrini mustaqil bayon eta olish, dalillarga asoslangan qaror qabul qilish, yangi g'oyalarni ilgari surish va ularni amaliyotda qo'llay olish qobiliyati ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning kalit omiliga aylanmoqda. Shu sababli, STEAM modeli asosida o'quv jarayonlarini tashkil etish orqali o'quvchilarda fanni amaliyot bilan bog'lash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va kompleks yechimlar ishlab chiqish ko'nikmalari rivojlanadi.

Mazkur maqola ta'limda ijodiy va tanqidiy fikrlashni baholash mezonlarini aniqlash, ularni o'lchovli indikatorlar asosida tizimlashtirish hamda o'qituvchilar faoliyatida qo'llash mexanizmlarini ishlab chiqishga bag'ishlanadi.

13-14 yoshdagi dzyudochilarning tezkorlik sifatlarini rivojlantirishda ilg'or metodikalardan foydalanish bo'yicha batafsil ma'lumot beraman. Bu yoshdagi bolalar uchun tezkorlik (speed) jismoniy tayyorgarlikning muhim qismi bo'lib, u harakat tezligi, reaksiya vaqti, harakat chastotasi va tezlik-kuch (speed-strength) komponentlarini o'z ichiga oladi. Ilg'or usullar yosh sportchilarning fiziologik xususiyatlarini (masalan, nerv tizimining harakatchanligi, anaerob tizimning rivojlanishi) hisobga olgan holda qo'llaniladi va dzyudo texnikasi bilan integratsiyalashgan bo'lishi kerak. Quyida ilmiy asoslar, metodikalar, maxsus mashqlar, trening rejalar va xavfsizlik masalalarini batafsil ko'rib chiqamiz.

Ilmiy asoslar va sezgir davrlar

13-14 yoshdagi dzyudochilarning tezkorlik sifatleri rivojlanishi sezgir (sensitive) davrga to'g'ri keladi, bu yerda motor funksiyalar (koordinatsiya, tezlik, chidamlilik) tez sur'atlarda rivojlanadi va kattalar darajasiga yaqinlashadi. Bu yoshda bolalarning nerv jarayonlari yuqori harakatchanlikka ega, shuning uchun qisqa muddatli (5-15 soniya), yuqori intensivlikdagi yuklamalar samarali. Masalan, anaerob alaktik tizim (energiya

portlashlari) rivojlanishi uchun CrossFit usullari tavsiya etiladi, chunki ular tezlikni kuch va chidamlilik bilan birgalikda yaxshilaydi. Britaniya va Fransiya dzyudo federatsiyalarining uzoq muddatli rivojlanish rejalarida (LTAD - Long-Term Athlete Development) bu yosh uchun tezlik va epchillikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi, chunki 13-16 yosh o'g'il bolalar va 11-13 yosh qizlar uchun bu davr biologik o'sish bilan birga keladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 10-12 yoshdagi dzyudochilarda CrossFit treninglari tezlik-kuch ko'rsatkichlarini 5-15% oshirishi mumkin, masalan, O Soto Gari va O Goshi tashlash texnikalarida yaxshilanish kuzatilgan. Shuningdek, yosh dzyudochilarda tezlik rivojlanishi umumiy motor rivojlanish (balans, koordinatsiya) bilan bog'liq bo'lib, erta ixtisoslashuvdan qochish kerak – bu stress va jarohatlarga olib kelishi mumkin. Ilmiy maqolalarda ta'kidlanishicha, tezlikni rivojlantirish uchun plyometrik mashqlar (sakrashlar) va qarshilikli trening (rezina tasmalar) samarali, lekin yuklamalar bolaning yoshiga mos bo'lishi kerak.

Ilg'or trening usullari

Tezkorlikni rivojlantirishda quyidagi ilg'or metodikalardan foydalaning. Bu usullar dzyudo-maxsus bo'lib, umumiy fitness bilan integratsiyalashgan:

- Blokli konsentrlangan trening (Block Periodization): Treningni 2-8 haftalik bloklarga bo'ling, har bir blok tezlikka qaratilgan bo'lsin va keyin tiklanish davri (1-2 hafta) qoldiring. Masalan, 13-14 yoshdagilar uchun ertalabki mashg'ulotlarda tezlik-kuch mashqlarini (plyometrika, sprintlar), kechki paytda esa texnik elementlarni (uchikomi yuqori tezlikda) qo'llang. Bu usulda sirkulyar trening (doira bo'yicha 6-8 stantsiya, har biri 30-40 soniya) ishlatiladi: masalan, arqon sakrash, shtanga ko'tarish, maneken tashlash va tez yugurish. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu usul tezlikni 10-20% oshiradi.

- CrossFit integratsiyasi: Zamonaviy tendentsiya sifatida CrossFit usullarini joriy eting. Bu yuqori intensivlikdagi funktsional mashqlar (pull-ups, burpees, squats) bo'lib, tezlikni aerob va anaerob tizimlar bilan birgalikda rivojlantiradi. 10-12 yoshdagilar uchun "Tabata" (20 soniya ish / 10 soniya dam), "AMRAP" (as many rounds as possible) va "WOD" (workout of the day) metodlari ishlatiladi. Eksperimental guruhlarda CrossFit 80 mashg'ulotdan keyin tezlik-kuchni sezilarli yaxshilagan. Dzyudoga moslashtirish: mashqlarni judogi bilan bajaring.

- Dzyudo-maxsus integratsiya: Uchikomi (kirish mashqlari), randori (erkin kurash) va nage-komi (tashlash mashqlari) ni yuqori tezlikda bajaring. Ko'p yo'nalishli harakatlar (linear, lateral, rotational) va qisqa interval treninglari (HIIT - high-intensity interval training) qo'llang. Masalan, 40 soniya uchi-komi / 40-200 soniya dam olish (nisbat 1:1 dan 1:5 gacha). Bu usul yurak urishini 180 zarba/min ga yetkazadi va anaerob quvvatni oshiradi.

- Yengillashtirilgan va qarshilikli sharoitlar: Mashqlarni past qarshilik bilan (rezina tasmalar, Dopa bands) va yuqori tezlikda bajaring. Plyometrik elementlar (bounding, quick feet) va beqaror sirtlarda (unstable surfaces) trening qo'shing – bu qorin mushaklari va balansni yaxshilaydi. Masalan, agility ladder (tezlik narvonlari) va cone drills (konuslar orasida yugurish).

- Reaktsiya va epchillik treningi: Reaktsiya o'yinlari (reaction games) va mini hurdles (kichik to'siqlar) ishlatib, tezlikni rivojlantiring. Bu dzyudodagi tez o'zgarishlar (masalan, hujumdan himoyaga o'tish) uchun muhim.

Maxsus mashqlar va testlar

Quyidagi mashqlar 13-14 yoshdagilar uchun moslashtirilgan va tezlik-kuchni rivojlantiradi. Har bir mashqni 3-5 seriyada bajaring, dam olish 1-3 daqiqa. Natijalarni 30 metr sprint testlari orqali kuzating (masalan, 5-10 takror, vaqtni o'lchang).

Mashq nomi	Tavsif	Takrorlash / Davomiylilik	Foydasi
30 metr sprint	Yuqori startdan yugurish, tezlikni o'lchash uchun.	5-10 takror, 1-2 daqiqa dam.	Umumiy tezlikni oshiradi (5-10% yaxshilanish).
Uchikomi tezlikda	Kirish mashqlari: soyada, statsionar va dinamik (yuqori tezlikda).	30-50 takror, 40-60 soniya ichida.	Texnika va reaksiyani integratsiya qiladi.
Manken tashlash	Mankenni tez tashlash (nage-komi).	10-15 takror, 15-25 soniya ichida.	Tezlik-kuchni rivojlantiradi.
Chelnochniy yugurish (shuttle run)	3x10 metr yugurish, tez o'zgarishlar bilan.	6-10 soniya ichida, 4-6 takror.	Epchillik va lateral harakatlarni yaxshilaydi.
Plyometrik sakrashlar	Bounding (uzoq sakrashlar), quick feet (tez oyoq harakatlari).	3 seriya, 10-20 takror.	Quvvat portlashini oshiradi.
Agility ladder drills	Narvon orasida tez yugurish (high knees, lateral shuffles).	20-30 soniya, 5-8 takror.	Koordinatsiya va tezlik chastotasini rivojlantiradi.
Cone drills	Konuslar orasida figur 8 yoki crossover yugurish.	10-15 takror, 30 soniya dam.	Reaktsiya va yo'nalish o'zgarishini yaxshilaydi.
Reaction games	Sherik bilan reaktsiya o'yinlari (masalan, signalga javoban harakat).	5-10 daqiqa, 3 seriya.	Dzyudo kurashidagi tez qarorlarni rivojlantiradi.

Bu mashqlar tajribada 5-20% yaxshilanish beradi va yurak urishini monitoring qilish kerak (180 zarba/min dan oshmasin).

Trening rejalari va monitoring

- Haftalik rejasi: Haftada 4-6 mashg'ulot (45-90 daqiqa). Masalan: Dushanba – tezlik bloklari (sprint va plyometrika), Seshanba – CrossFit integratsiyasi, Chorshanba – dam olish, Payshanba – uchi-komi va randori, Juma – sirkulyar trening, Shanba – testlar va tiklanish.

- Progressiya: Birinchi 4 hafta – asosiy texnikani o'zlashtirish, keyingi 4 hafta – intensivlikni oshirish (nisbat 1:3 dam olish), oxirgi 4 hafta – maxsus dzyudo elementlari.

- Monitoring: Sprint vaqtlari, sakrash masofasi, yurak urishi va balans testlarini o'lchang. Jarohatlardan saqlanish uchun ovqatlanish (protein va uglevodlar), uyqu va tiklanishga e'tibor bering. Yosh va jinsni hisobga oling: qizlar uchun sezgir davr 11-13 yosh.
- Xavfsizlik: Yuklamalarni 70-80% maksimaldan boshlang, murabbiyning nazorati ostida. Erta musobaqalardan qoching, chunki bu burnoutga olib kelishi mumkin.

Xulosa

Ijodiy va tanqidiy fikrlashni baholashda STEAM modeli asosida ishlab chiqilgan rubrikalar o'quvchilar tafakkurini tahlil qilishda samarali mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Baholash mezonlarini ishlab chiqishda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish, har bir fan doirasida fikrlash elementlarini integratsiyalash zarur. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma ishlab chiqish, unda baholash indikatorlari, rubrikalar, topshiriq namunalari ko'rsatish tavsiya etiladi. Raqamli vositalar asosida baholash tizimini yaratish, o'quvchilarning fikrlash faoliyatini avtomatik tahlil qilish imkonini beradi. Ta'lim muassasalarida o'qituvchilar uchun STEAM asosidagi baholash bo'yicha malaka oshirish kurslari tashkil etilishi lozim.

Adabiyotlar.

1. Paul, R., & Elder, L. (2014). *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life*. Pearson Education.
2. UNESCO. (2021). *STEAM Education for Global Competence and Innovation*. UNESCO Publishing.
3. Bybee, R. W. (2013). *The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities*. NSTA Press.
4. Yakman, G. (2008). *STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education*. Virginia Tech Publishing.
5. OECD. (2019). *Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass*. Paris: OECD Publishing.
6. Partnership for 21st Century Skills. (2015). *Framework for 21st Century Learning*. Washington, D.C.
7. Usmonova, D. (2020). *Ta'limda ijodiy fikrlashni rivojlantirishning metodik asoslari*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
8. Tursunova, S. (2019). *Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda interfaol metodlardan foydalanish*. "Pedagogika va psixologiya" jurnali, №2.
9. Xolmatov, M. (2021). *STEAM ta'lim texnologiyalarining o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rni*. "Ta'lim va innovatsiyalar" ilmiy jurnali, №3.
10. Yuldashev, N. (2020). *O'quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
11. Usmonov, S. (2022). *Ta'limda muammoli yondashuv va loyiha asosidagi o'qitishning psixologik-pedagogik asoslari*. "Oliy ta'lim" jurnali, №1.
12. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). *Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge*. Teachers College Record, 108(6).

13. Ainiyeva, Z. (2023). *STEAM modeli asosida o'quvchilarning ijodiy tafakkurini baholash mezonlari*. "Pedagogik mahorat" jurnali, №4.

14. Nurmetova, D. (2022). *O'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda fanlararo integratsiyaning ahamiyati*. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy to'plami.

TALABALARDA HARAKATLI O'YINLAR ORQALI MILLIY KURASH BO'YICHA AMALIY KO'NIKMLARINI RIVOJLANTIRISH

Soatov Elmurod Maxmarayimovich

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy
pedagogika universiteti

"Jismoniy tarbiya va sport" kafedrası,
kafedra mudiri vazifasini bajaruvchisi
p.f.b.f.d (PhD) dotsent v.b

Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari
nazariyasi va metodikasi yo'nalishi

Ahmadjonov Zuhridin Mirzohid o'gli

Maxamatjonova Mushtariybonu Alisher qizi

Zamonaviy dunyo ta'lim tizimidagi o'zgarishlar, ta'lim jarayoniga tadbqiq etiladigan jismoniy tarbiya darslarining moslashuvchan texnologiyalari, shakl va usullarini yaratish va amaliyotga joriy etish dolzarb maslalardandir. Zamonaviy talabaning ijtimoiylashuv jarayoni, individual sifat va fazilatlarni, zamoanviy ta'limdan universal kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Bu yondashuv yosh avlodni sport bilan bog'liq bo'lgan jismoniy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon beradi.

Bugungi vaqtda ta'lim muassasalarida talabalarda harakatli o'yinlar orqali milliy kurash bo'yicha amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish orqali jismoniy madaniyatni shakllantirish va universal yo'nalishdagi o'quv dasturlarni yaaratish har kungidan ham muhim masala bo'lib bormoqda.

Shuningdek, harkatli o'yinlar milliy kurash bilan shug'ullanuvchi talabalarni chaqqonlik, muayyan maqsad va tezkorlik bilan harakat qilishga, hamda ustozlar tomonidan o'rgatilgan kurash uslublarini qoidalarga mos holda bajarishga, hamda ongli ravishda faoliyatlarni tashkillashtirish, har bir elementlni professional darajada bajarishga o'rgatadi.

Biz tomonimizdan yuqorida keltirib o'tilgan yondashuv eksperimental dastur bo'lib, uning maqsadi – oliy ta'limda tahsil olayotgan talabalarda harakatli o'yinlar orqali milliy kurash bo'yicha amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish orqali axloqiy va irodaviy fazilatlarni tarbiyalash, hamda professional sifatlarni takomillashtirishni ustuvor vazifa etib belgilashdir.

Eksperimental dasturda belgilangan maqsadini amalga oshirish, oliy ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va sport bilan bog'liq quyidagi vazifalarni hal qilishga yordam beradi:

-Harakatli o'yinlar orqali milliy kurash bo'yicha amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan ta'lim dasturini o'zlashtirish, hamda kasbiy natijalarga erishish uchun uslubiy-metodik shart-sharoitlar yaratish;

-Talabalarga harakatli o'yinlar orqali milliy kurash bo'yicha amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishning asosiy texnikasi va taktikasini zaruriy boshlang'ich elementlarini o'rgatish;

-Harakatli o'yinlar orqali milliy kurash bo'yicha amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda talabalarga harakatlarini o'rgatishda qismlarga bo'lingan holda yaxlit harakatini shakllantirish usullari muhim hisoblanadi.

Shuningdek, egallangan dastlabki malakalar doimiy mashq qilish asosida uyg'unlashgan harakat vositasiga aylanib, ichki bog'liqlik elementlarini yuzaga chiqarishga xizmat qilgan holda yashirin qobiliyatlarni namoyon bo'lishiga olib keladi.

Bu jarayon harakatli o'yinlar klasterida milliy kurash bo'yicha amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik texnologiyasi modelining tarkibiy komponentlari (dasturiy ta'minot va uslubiy yordam)da yoritilgan bo'lib, uni amalga oshirish yuzasidan aniq dasturiy ta'minot masalalari batafsil yoritilgan.

Harakatli o'yinlar orqali milliy kurash bo'yicha amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish texnologiyasining tarkibiy komponentlari talabalarning professional shakllanishiga xizmat qiluvchi jismoniy tarbiyaning dasturiy ta'minot va uslubiy yordam yondashuvi bilan ifodalanadi va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Pedagogik tayyorgarlik:

- Harakatli o'yinlar uslubida darslarini tashkil etish jarayonida texnik va taktik mashg'ulotlarda o'tiladigan mavzular bo'yicha kreditlarni aniqlashtirish, nazariy va amaliy mashg'ulotlarni tashkillashtirish, ularning uzviy bog'liqligini ta'minlash masalalari yuzasidan resurs ta'minoti yaratiladi;

- harakatli o'yinlar va milliy kurash qoidalariga oid elementlar yuzasidan talabalarning nazariy bilimlari tekshiriladi, amaliy ko'nikmalari o'rganiladi, hamda musobaqa qoidalari, harakatli o'yin va milliy kurash tarixi yuzasidan ma'lumotlarga ega bo'lish uchun mustaqil dars ishlanmalari tayyorlanib, uyga vazifa sifatida topshiriq qilib beriladi. Shu orqali ularning kasbiy kompetentligi shakllantiriladi.

Xulosa qilib aytganda, harakatli o'yinlar klasterida milliy kurash bo'yicha amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyasini biz tomonimizdan tavsiya etilgan modeli o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi didaktik o'zaro aloqani ta'minlab, professional kasbiy bilim va malakalarni shakllantirishni uslubiy xususiyatlarini o'zida mujassamalashtirganligi bilan ifodalanadi.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA ART TEXNOLOGIYA VOSITASIDA XORIJIY TILNI O'RGATISHNING TASNIFLARI

O'RAZALIYEVA SOJIDA TOJIBOY QIZI

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
nazariyasi va amaliyoti kafedra o'qituvchisi
sojidaorazaliyeva5@gmail.com

Muradullayeva Shodiyona Orzumand qizi

Noralieva Xursanoy Olimovna

Boynazarova Zulfiya Baxtiyor qizi

Bozorboyeva Xolisa Oybek qizi

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 25/2 guruh talabalari

Maktabgacha yoshdagi bolalarga xorijiy tilni o'rgatish bugungi kunda nafaqat lingvistik maqsadga, balki bolaning umumiy rivojlanishiga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir. Bolaning ijodiy tafakkurini, emotsional qiziqishini va ijtimoiy muloqot malakasini shakllantirish jarayonida san'at vositalari samarali natija beradi.

San'at vositalarini ta'lim jarayoniga olib kirish "art texnologiyalar" atamasi bilan ifodalanadi. Art texnologiya — bu pedagogik jarayonda san'atning turli yo'nalishlaridan (musiqa, tasviriy san'at, drama, qo'g'irchoq teatri, raqamli san'at) foydalanib, bolaning estetik va til kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan metodlar majmuasidir (Halliwell, 1992; Wright, 2006).

O'zbekistonda ham davlat ta'lim standartlari (MTT DTS, 2021)da xorijiy tilni erta yoshdan o'rgatishning dolzarbligi ta'kidlanmoqda. Shu bois, art texnologiyalarni tasniflash va ularni metodik asosda qo'llash bugungi ilmiy-tadqiqotlarning muhim vazifasidir.

Methods

Ushbu tadqiqot quyidagi metodlarga tayandi:

Adabiyotlar tahlili – xorijiy tadqiqotchilar (Bruner, Vygotsky, Gardner, Halliwell) va mahalliy pedagoglarning ilmiy ishlari o'rganildi.

Taqqoslash usuli – turli mamlakatlarda (Finlyandiya, Yaponiya, Germaniya, O'zbekiston) qo'llanilayotgan art texnologiyalar taqqoslab tahlil qilindi.

Pedagogik kuzatuv – Toshkent va Chirchiq maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilgan kuzatuv natijalariga tayandi.

Kontent tahlil – o'quv dasturlari va metodik qo'llanmalar mazmuni o'rganilib, art texnologiyalarning amaliy qo'llanilish xususiyatlari aniqlab chiqildi.

Results and Discussion

1. Art texnologiyalar tasnifi

Maktabgacha yoshdagi bolalarga xorijiy tilni o'rgatishda qo'llaniladigan art texnologiyalarni quyidagicha tasniflash mumkin:

Vizual san'at texnologiyalari

Rasm chizish, bo'yash, kollaj, qum terapiyasi, qo'l mehnati.

Masalan: “Apple” soʻzini oʻrgatishda bola olma rasmi chizadi va uni inglizcha nomi bilan bogʻlaydi.

Afzalliklari: vizual xotirani kuchaytiradi, soʻz boyligini kengaytiradi.

Musiq va ritmik texnologiyalar

Qoʻshiqlar, sheʼrlar, chappa-chappa oʻyinlari, musiqiy multfilmlar.

Masalan: inglizcha “Head, shoulders, knees and toes” qoʻshigʻi yordamida tana aʼzolarini oʻrgatish.

Afzalliklari: talaffuzni osonlashtiradi, nutq ritmini shakllantiradi, emotsional muhit yaratadi.

Drama va teatr texnologiyalari

Rolli oʻyinlar, pantomima, qoʻgʻirchoq teatri, kichik spektakllar.

Masalan: “At the Zoo” mavzusida hayvonlar rolini ijro etish orqali yangi soʻzlarni mustahkamlash.

Afzalliklari: muloqot koʻnikmalarini rivojlantiradi, ishonchni oshiradi.

Raqamli art texnologiyalar

Interaktiv oʻyinlar, mobil ilovalar, virtual teatr, animatsiyalar.

Masalan: “Lingokids” yoki “ABCmouse” dasturlaridan foydalanish.

Afzalliklari: motivatsiyani oshiradi, mustaqil oʻrganish imkonini beradi.

2. Xorijiy tajriba asosida tasniflarni qoʻllash

Finlyandiya: “Play-based learning” yondashuvi asosida drama va qoʻshiq texnologiyalari keng qoʻllaniladi.

Yaponiya: qoʻgʻirchoq teatri va qoʻl mehnati sanʼatiga asoslangan til darslari mashhur.

Germaniya: raqamli texnologiyalar bilan birga klassik musiqadan foydalaniladi.

Oʻzbekiston: koʻproq qoʻshiq va rasm asosidagi metodlar ishlatiladi, biroq raqamli art texnologiyalar hali keng joriy etilmagan.

3. Art texnologiyalar samaradorligi

Ilmiy tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki:

Art texnologiyalar orqali oʻrganilgan soʻzlar 30–40% tezroq yodlanadi (Wright, 2006).

Musiq yordamida oʻrganilgan soʻzlar uzoq muddatli xotirada saqlanadi (Gardner, 2004).

Drama va rolli oʻyinlarda ishtirok etgan bolalar ijtimoiy faolligi yuqori boʻladi (Bruner, 2019).

Conclusion

Maktabgacha yoshdagi bolalarga xorijiy tilni art texnologiyalar vositasida oʻrgatish pedagogika fanida muhim yoʻnalishlardan biridir. Art texnologiyalarni tasniflash – yaʼni vizual, musiqiy, teatr va raqamli turlarini ajratish – pedagoglarga oʻquv jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Bu texnologiyalar bolalarning tilni oʻrganishga boʻlgan qiziqishini oshiradi, ijodiy tafakkurini rivojlantiradi va ijtimoiy moslashuvini taʼminlaydi. Kelajakdagi tadqiqotlar art texnologiyalarni raqamli muhit bilan uygʻunlashtirish va milliy anʼanaviy sanʼat vositalarini xorijiy til oʻrgatishda qoʻllashga qaratilishi lozim.

REFERENCES

1. Bruner, J. (2019). Child's Talk: Learning to Use Language. Oxford University Press.
2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
3. Halliwell, S. (1992). Teaching English in the Primary Classroom. Longman.
- Wright, A., Betteridge, D., & Buckby, M. (2006). Games for Language Learning. Cambridge University Press.
4. Jalolova, R. (2021). Maktabgacha ta'limda art texnologiyalarni qo'llashning samarali yo'llari. Toshkent: Fan.
5. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi (2021). Maktabgacha ta'lim davlat standarti. Toshkent.

ART-TEXNOLOGIYA VOSITASIDA BOLALARGA XORIJIY TILNI O'RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

O'razaliyeva Sojida Tojiboy qizi
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
nazariyasi va amaliyoti kafedra o'qituvchisi
sojidaorazaliyeva5@gmail.com
Qurbonboyeva Hilola O'ktam qizi
Qurbonboyeva Gulmira Qudratovna
Akromova Zanjabila Avazjon qizi
Erkinova Dinora Shavkatovna
Maktabgacha ta'lim 25/ 2 guruh talabalari

Zamonaviy ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish kundalik talabga aylanmoqda. Xorijiy tilni o'rgatish, ayniqsa, bolalar uchun an'anaviy usullar bilan cheklanib qolmaslikni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, "art-texnologiya" – ya'ni san'at va texnologiyalarni integratsiyalashgan holda qo'llash, bolalarning til o'rganish jarayonini yanada qiziqarli, samarali va ijodiy qilish imkoniyatini beradi. Ushbu maqolaning maqsadi bolalarga xorijiy tilni o'rgatishda art-texnologiyalardan foydalanishning metodik jihatlarini o'rganish va ushbu metodikani takomillashtirish yo'nalishlarini taklif etishdan iborat.

INTRODUCTION

In the modern educational process, the effective use of new pedagogical technologies has become a daily requirement. Teaching foreign languages, especially to children, necessitates moving beyond traditional methods. From this perspective, "art-technology" - the integrated use of art and technologies, offers the opportunity to make children's language learning process more interesting, effective and creative.

Asosiy qism

1. Art-texnologiyaning psixologik-pedagogik asoslari

Bolalarning mantiqiy va hissiy qobiliyatlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Art-texnologiya, ya'ni raqamli rassomchilik, animatsiya yaratish, multimedia loyihalari, raqamli teatr va boshqa ko'plab shakllar bolalarning vizual, eshitish va hatto kinestetik idrok etish qobiliyatlariga bir vaqtning o'zida ta'sir ko'rsatadi. Bu esa yangi lug'at va grammatik tuzilmalarni xotirada uzoq muddat saqlash imkoniyatini oshiradi. San'at orqali o'qitish bolalarning qobiliyatlarini namoyon etish, shaxsiy tajriba orqali o'rganish va o'ziga ishonchni oshirish kabi afzalliklarga ega [3, 45-bet].

2. Art-texnologiya vositalarining amaliy qo'llanilishi

- Raqamli Rassomchilik va Illyustratsiya: Bolalar yangi o'rgangan so'zlar yoki iboralar asosida raqamli rasmlar chizishlari mumkin (masalan, "My Family" mavzusida oila a'zolarining portretlarini yaratish). Bu jarayonda ular nafaqat lug'atni mustahkamlaydi, balki o'z tasavvurlarini ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi [1, 78-bet].

- Animatsiya va Qisqa Metrajli Filmlar: Stop-motion yoki oddiy animatsiya dasturlari yordamida bolalar o'rgangan hikoya yohud dialoglarni kichik filmga aylantirishlari mumkin. Bu jamoa bo'lib ishlash, nutq va tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [5, 112-bet].

- Interfaol O'yinlar va Platformalar: Ta'limiy onlayn platformalar va mobil ilovalar orqali bolalar san'at asarlarini (masalan, rasm yoki musiqa) yaratish orqali vazifalarni bajaradilar. Misol uchun, rasmni bo'yash uchun berilgan topshiriqni bajarish uchun savollarga to'g'ri javob berish talab qilinadi [2, 34-bet].

- Virtual va Kengaytirilgan Haqiqat (VR/AR): VR-texnologiyalar bolalarni virtual sayohatga olib chiqib, til muhitiga to'liq botish imkoniyatini beradi. AR ilovalari esa darslikdagi rasmlarni "jonlantirib", ular haqida audio va video ma'lumotlar ko'rsatishi mumkin [4, 91-bet].

3. Metodikani takomillashtirish yo'nalishlari

Mavjud metodikani takomillashtirish quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

Ludik (o'yin) va loyiha-ta'lim integratsiyasi: Har bir darsni kichik loyihaga aylantirish, ya'ni dars yakunida bolalar o'z ijodiy mahsulotini (digital poster, qisqa video, ovozli kitob) yaratadigan bo'lishlari kerak.

- Shaxsiylashtirilgan yondashuv: Art-texnologiya har bir bolaning o'ziga xos ijodiy uslubini hisobga olish imkoniyatini beradi. O'qituvchi bolaning qiziqishlariga qarab individual topshiriqlar berishi mumkin [3, 56-bet].

- Multidistsiplinarlik: Xorijiy til darslarini tasviriy san'at, musiqa, informatika kabi fanlar bilan birlashtirish. Masalan, ingliz tilida rasm chizish texnikasini o'rganish yoki chet el kompozitorlari haqida ma'lumot olish va ularning asarlarini tinglash.

- O'qituvchilarning raqamli kompetentligini oshirish: O'qituvchilar yangi dasturlar va platformalar bilan tanishishi, ularni qanday qilib ta'lim jarayoniga tatbiq etish bo'yicha malaka oshirish kurslaridan o'tishlari zarur [5, 125-bet].

Xulosa

Xorijiy tilni o'rgatishda art-texnologiyalardan foydalanish nafaqat bolalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish, balki ularning ijodiy fikrlash, kommunikativlik va tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini shakllantirishga ham hissa qo'shadi.

Ushbu integratsiyalashgan yondashuv an'anaviy metodlarni yangi darajaga ko'tarib, ta'lim jarayonini zamonaviy talablar sari olib boradi. Kelajakda ushbu sohada olib boriladigan tadqiqotlar va amaliy ishlanmalar orqali til o'qitish metodikasi yanada boyib, har bir bola uchun til o'rganish quvonch va ijodga aylangan ta'lim muhitini yaratish imkoniyati kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brown, H. D. Principles of Language Learning and Teaching. – 5th ed. – Pearson Education, 2007. – 410 p.
2. Krashen, S. D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. – Prentice-Hall International, 1982. – 202 p.
3. Egan, K. The Educated Mind: How Cognitive Tools Shape Our Understanding. – University of Chicago Press, 1997. – 299 p.
4. Prensky, M. Digital Game-Based Learning. – McGraw-Hill, 2001. – 442 p.
5. Papert, S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. – Basic Books, 1980. – 230 p.
6. Qodirov, M. T. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2019. – 156 bet.
7. Xolmuradova, S. A. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish jarayonida hisobga olish. – Toshkent: "O'qituvchi", 2020. – 98 bet.
8. Karimova, D. N. Ingliz tilini o'qitishda innovatsion usullar. – Toshkent: "Sharq", 2021. – 134 bet.

SAN'AT VA TEXNOLOGIYA INTEGRATSIYASI: MAKTABGACHA TA'LIMDA CHET TILINI O'QITISHNING YANGI YONDASHUVLARI

O'RAZALIYEVA SOJIDA TOJIBOY QIZI

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
nazariyasi va amaliyoti kafedra o'qituvchisi
sojidaorazaliyeva5@gmail.com

Zamonaviy ta'lim tizimi doimiy ravishda o'zgarib, yangi metodik va texnologik yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarning ijodiy fikrlashini, estetik didini va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda san'at va texnologiya integratsiyasining o'rni beqiyosdir. Chet tilini o'qitish jarayoniga san'at elementlarini kiritish nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki bolalarda tilga bo'lgan

qiziqishni ham kuchaytiradi. Ushbu maqolada san'at va texnologiya integratsiyasi asosida chet tilini o'qitishning nazariy, metodik va amaliy jihatlari uch yo'nalish bo'yicha yoritiladi.

Maqola maqsadi va vazifalari

Maqsad: San'at va texnologiya integratsiyasi asosida chet tilini o'qitish jarayonining ilmiy-nazariy asoslarini yoritish hamda ularning maktabgacha ta'lim tizimida qo'llash yo'llarini ko'rsatish.

Vazifalar:

-San'at va texnologiya integratsiyasining pedagogik asoslarini o'rganish.

-Maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tilini o'rganishga ijobiy motivatsiya shakllantirishning samarali usullarini aniqlash.

-Art texnologiyalarni chet tilini o'qitish jarayoniga tatbiq etishning amaliy shakllarini yoritish.

I. Yo'nalish 1: San'at orqali chet tiliga qiziqishni shakllantirish

1.1 Nazariy asoslar

San'at bolalar ruhiyatiga ijobiy ta'sir etadi, ularning emotsional dunyosini boyitadi. L.S. Vygotskiy, J. Bruner, X. Gardner singari olimlar ijodiy faoliyat bolaning bilish jarayoniga kuchli turtki berishini ta'kidlaydi. Maktabgacha ta'limda san'at asosidagi mashg'ulotlar (rasm, qo'shiq, raqs, teatrlashtirish) orqali bolalarda tilni tabiiy o'rganish muhiti yaratiladi.

1.2 Amaliy misollar

Rassomlik orqali o'qitish: Bolalar chizgan rasmlar asosida chet tilida suhbat tashkil etiladi. Masalan, "This is my family", "I like blue" kabi sodda iboralar.

Qo'shiq va musiqiy mashg'ulotlar: Chet tilidagi bolalar qo'shiqlari so'z boyligini kengaytiradi, talaffuzni yaxshilaydi.

Drama va teatrlashtirish: Bolalar qisqa dialog va sahnalarni ijro etib, tilni jonli muhitda qo'llaydilar.

1.3 Pedagogik tavsiyalar

Har bir darsda ijodiy elementni (rasm, musiqa, harakat) qo'shish.

Til o'rganish jarayonini o'yin orqali tashkil etish.

Bolalarning individual qobiliyatiga mos art faoliyat turlarini tanlash.

II. Yo'nalish 2: Texnologiyalar yordamida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish

2.1 Texnologik vositalarning o'rni

Zamonaviy ta'limda multimedia, interaktiv taxtalar, raqamli ilovalar, audio-video materiallar chet tili o'qitishda muhim rol o'ynaydi. Texnologik vositalar til muhitini yaratadi va bolalarda tinglash, so'zlash hamda tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

2.2 Amaliy yondashuvlar

Multimediali o'yinlar: Chet tili so'zlarini rasm, tovush, harakat bilan bog'lash.

Interaktiv ilovalar: "Lingokids", "ABC Mouse", "Khan Kids" kabi platformalar bolalarda mustaqil o'rganish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Video-darslar: Multfilm, qisqa hikoya yoki qo'shiqlar orqali tinglab tushunish mashqlari.

2.3 O'qituvchilar uchun tavsiyalar

Har bir darsda texnologik vositani maqsadga muvofiq qo'llash.

Interaktiv darslar orqali bolalarning faol ishtirokini ta'minlash.

Ota-onalarga uyda ham multimedia resurslaridan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar berish.

III. Yo'nalish 3: San'at va texnologiya integratsiyasi asosida STEAM yondashuvini joriy etish

3.1 STEAM yondashuvi mohiyati

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) integratsiyalashgan o'qitish tizimi bo'lib, u o'quvchilarda muammoli vaziyatlarni hal etish, ijodiy fikrlash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi. Maktabgacha ta'limda STEAM yondashuvini art texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish bolalarda chet tilini o'rganishga tabiiy motivatsiya yaratadi.

3.2 Amaliy mashg'ulotlar

"Ranglar laboratoriyasi": Bolalar ranglarni aralashtirib, hosil bo'lgan ranglarni chet tilida nomlaydi.

"Mini loyiha – Mening bog'im": Bolalar raqamli vositalarda bog' maketini yasab, u haqida chet tilida gapiradilar.

"Harakat va musiqa": Harakatli o'yinlar, raqs va musiqani til o'rganish bilan uyg'unlashtirish.

3.3 Metodik tavsiyalar

STEAM loyihalarini qisqa, bolalar yoshiga mos shaklda tashkil etish.

San'at elementlarini har bir texnologik mashg'ulot bilan bog'lash.

Chet tili o'qituvchisi va art pedagog hamkorligini yo'lga qo'yish.

Xulosa

San'at va texnologiya integratsiyasi maktabgacha ta'limda chet tilini o'qitish jarayonini boyitadi, o'qitish metodikasiga ijodiy yondashuv olib kiradi va bolalarda nutqiy faollikni oshiradi. Integratsiyalashgan mashg'ulotlar orqali bola tilni nafaqat o'rganadi, balki uni his etadi, san'at orqali ifodalaydi va texnologiya yordamida amaliy qo'llaydi. Shu tariqa art va texnologik yondashuvlar asosida ta'lim jarayoni samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotskiy, L.S. "O'ylash va nutq." Moskva, 1982.
2. Gardner, H. "Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences." New York, 1983.
3. Bruner, J. "The Process of Education." Harvard University Press, 1960.
4. "Takomillashtirilgan Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Toshkent, 2021.
5. Xodjayev, N., To'xtayeva, M. "Maktabgacha ta'lim metodikasi." Toshkent: Fan, 2020.
6. Qodirova, N., Raximova, G. "Chet tilini o'qitishning innovatsion texnologiyalari." Toshkent, 2019.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СКОРОСТНО-СИЛОВЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ТЕННИСИСТОВ 11–13 ЛЕТ

Дулатов Равиль Рустамович

Андижанский государственный педагогический институт
доцент кафедры «Физической культуры».

Кодиров Мухаммадхусанбек Абдизохид ўғли

Андижанский государственный педагогический институт
преподаватель кафедры «Физической культуры».

Кодирова Муштаришбегим Одилжон кизи

Андижанский государственный педагогический институт
магистрант 2-курса.

Введение

Современный теннис требует от игроков высокого уровня физической подготовленности, особенно выраженной в скоростно-силовых качествах. Возрастной диапазон 11–13 лет считается критическим в плане формирования двигательных навыков и способности к развитию силы и скорости. Именно в этот период наиболее эффективно внедрять специализированные упражнения, закладывающие фундамент для спортивного мастерства.

Теоретические основы

Скоростно-силовые способности представляют собой комплекс физических качеств, обеспечивающих выполнение движений с высокой скоростью при преодолении сопротивления. Для теннисистов это выражается в быстрой смене направления, резких стартах, сильных ударах и стремительных передвижениях по корту.

Физиологически, в возрасте 11–13 лет наблюдается активный рост мышечной массы, развитие нервно-мышечной координации и повышение способности к обучению новым двигательным действиям.

Цель исследования

Разработать и апробировать методику развития скоростно-силовых способностей у теннисистов 11–13 лет, способствующую повышению эффективности тренировочного процесса.

Методы и организация исследования

В исследовании принимали участие 20 теннисистов (10 мальчиков и 10 девочек) в возрасте 11–13 лет, занимающихся в спортивной школе. Эксперимент длился 3 месяца. Группа была разделена на контрольную (обычные тренировки) и экспериментальную (включение специальной методики).

Методы:

- педагогическое наблюдение,
- тестирование физической подготовленности,
- анализ динамики показателей до и после эксперимента.

Содержание методики

Тренировочные занятия проводились 3 раза в неделю и включали:

1. Разминка (10–15 мин):

- беговые упражнения,
- ОРУ с акцентом на координацию.

2. Основная часть (30–40 мин):

- прыжки (в длину, вверх, с места, с барьерами),
- спринты (10–30 м),
- упражнения с медицинболом (метание вверх, вперёд, в сторону),
- старты с различных положений,
- работа на лестницах и конусах.

3. Заключительная часть (10 мин):

- растяжка,
- дыхательные упражнения.

Принципы: постепенность нагрузки, индивидуализация, контроль за техникой выполнения, чередование высокой и умеренной интенсивности.

Результаты исследования

После 3 месяцев занятий у спортсменов экспериментальной группы были зафиксированы значительные улучшения:

- время бега на 30 м сократилось в среднем на 0.4 с,
- результат в прыжке в длину с места увеличился на 18%,
- сила броска медицинбола выросла на 21%,
- улучшилось общее самочувствие и мотивация.

Контрольная группа показала незначительные улучшения (до 5%).

План тренировок (на 1 неделю)

День недели	Упражнения	Продолжительность	Зона нагрузки
Понедельник	Разминка (ОРУ + бег), прыжки в длину, ускорения 3×20 м, метание медбола вперёд	60 мин	средняя
Среда	Лестничные упражнения, старты из положения лёжа и сидя, прыжки с барьерами, броски в стену	60 мин	высокая
Пятница	Комбинированная тренировка: 3 круга (бег 20 м + 5 прыжков + метание), растяжка	60 мин	средняя

Таблица 1. Динамика результатов контрольного и экспериментального тестирования

Тест	Группа	До эксперимента	После эксперимента	Прирост (%)
Бег 30 м (с)	Контрольная	6,4	6,2	3,1%
	Экспериментальная	6,5	6,1	6,2%
Прыжок с места (см)	Контрольная	170	174	2,3%
	Экспериментальная	168	198	17,9%
Бросок медбола (м)	Контрольная	3,2	3,4	6,2%
	Экспериментальная	3,1	3,8	22,6%

Дополнительные методические рекомендации

- **Индивидуальный подход:** учитывать биометрию и уровень подготовки.
- **Периодизация:** чередование циклов высокой и низкой интенсивности.
- **Обратная связь:** видеоанализ техники выполнения.
- **Игровой элемент:** соревнования на время и точность при выполнении упражнений.

Выводы

Разработанная методика показала высокую эффективность в развитии скоростно-силовых способностей у теннисистов 11–13 лет. Регулярное выполнение специально подобранных упражнений способствует не только физическому, но и психологическому росту спортсменов, что важно для достижения успехов в теннисе.

Литература

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. — М.: Физкультура и спорт, 2010.
2. Зайцева И.В. Физическая подготовка юных теннисистов. — СПб.: Олимп, 2017.
3. Курдин А.А. Современные технологии спортивной тренировки. — Казань, 2019.
4. Pluim B.M., et al. Health Benefits of Tennis. British Journal of Sports Medicine, 2018.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EMOTSIONAL

Abduxamidova Dilorom Abdumuminovna

E-mail: dillimoore89@gmail.com

+998998352300

ORCID: 0009-0009-5908-3289

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika stajyor o'qituvchisi

Bugungi globallashuv va tezkor o'zgarishlar sharoitida ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy vazifasi barkamol shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Shaxsning intellektual salohiyati bilan bir qatorda, uning emotsional-irodaviy qobiliyatlari, ijtimoiy moslashuvchanligi va muloqot madaniyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional intellektni shakllantirish zamonaviy pedagogika va psixologiyaning dolzarb ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Emotsional intellekt shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqalar hissiyotini tushunish, empatiya ko'rsatish hamda samarali muloqotga kirishish qobiliyatlarini qamrab oladi. Mazkur sifatlar bolada erta yoshdan shakllana boshlaydi va uning keyingi o'quv faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va shaxs sifatida rivojlanishida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Xalqaro tajribalar (OECD, UNESCO, UNICEF, Goleman, Salovey, Mayer) shuni ko'rsatadiki, emotsional intellektni erta rivojlantirish bolaning nafaqat psixologik barqarorligini, balki akademik muvaffaqiyatini ham ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar — jumladan, Prezident Farmoni PF-60 (2022-yil 28-yanvar) va PQ-4884 qarorida maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion metodlarni keng qo'llash, bolalarning emotsional va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

TADQIQOTNING MAQSADI

Ushbu tadqiqotning maqsadi — **maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional intellektni shakllantirishning nazariy asoslarini chuqur ilmiy tahlil qilish** va ushbu jarayonning pedagogik hamda psixologik qonuniyatlarini aniqlashdan iboratdir. Mazkur maqsad doirasida bolalarning emotsional rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni (oilaviy muhit, ijtimoiy tajriba, ta'lim-tarbiya sharoitlari) nazariy jihatdan asoslab berish, shuningdek, emotsional intellektni shakllantirishning konseptual modelini yaratish ko'zda tutiladi. Shuningdek, tadqiqotning maqsadi nafaqat nazariy tahlilni, balki **maktabgacha ta'lim muassasalarida emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni ishlab chiqish, tarbiyachilarning psixologik-pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish hamda xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirishni** ham o'z ichiga oladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotning metodologiyasi maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional intellektni shakllantirish jarayonini nazariy va amaliy jihatdan chuqur tahlil qilishga asoslanadi. Tadqiqotda shaxs rivojlanishi psixologiyasi, emotsional intellekt nazariyalari (D.

Goleman, P. Salovey, J. Mayer), bolalar psixologiyasi va pedagogikasiga oid fundamental konsepsiyalar tayanch nuqtalar sifatida qabul qilindi.

1-jadval.

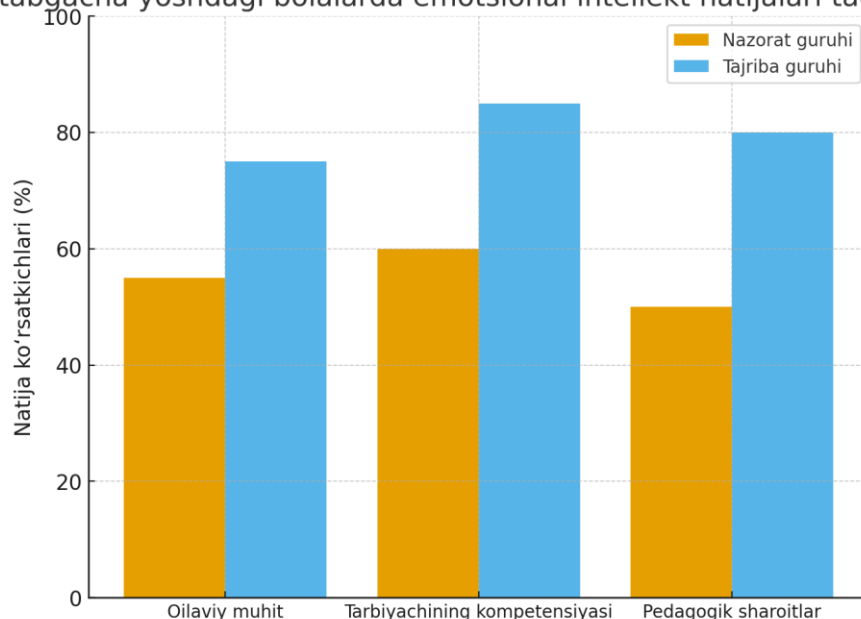
Tadqiqot metodologiyasining asosiy yoʻnalishlari

Yoʻnalish nomi	Mazmuni	Asosiy manbalar va vositalar
Nazariy-metodologik asos	Shaxs rivojlanishining madaniy-tarixiy nazariyasi, faoliyat nazariyasi va emotsional intellekt konsepsiyalari asosida tadqiqotni nazariy jihatdan asoslash	L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, D. Goleman, P. Salovey, J. Mayer; Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60, PQ-4884 qarorlari, “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish Konsepsiyasi”
Tahliliy-metodologik yondashuv	Emotsional intellekt shakllanish jarayonini tizimli, kompetensiyaviy va faoliyatga yoʻnaltirilgan yondashuvlar asosida tahlil qilish	Tizimli yondashuv (shaxs-muhit-faoliyat aloqasi), kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga yoʻnaltirilgan yondashuv
Empirik metodlar	Bolalarning emotsional intellektini aniqlash va rivojlantirish uchun amaliy tekshiruvlar oʻtkazish	Pedagogik kuzatuv, suhbat, psixologik test, diagnostika metodlari, intervyu va soʻrovnomalar
Qiyosiy metod	Xorijiy va milliy tajribalarni tahlil qilib, samarali jihatlarini milliy taʼlimga tatbiq etish	Finlyandiya, AQSh, Singapur tajribalari; Oʻzbekiston maktabgacha taʼlim tizimi
Ilmiy natijalarni umumlashtirish	Olingan maʼlumotlar asosida umumiy xulosalar chiqarish va nazariy tavsiyalar ishlab chiqish	Statistik tahlil, taqqoslash, model yaratish, konseptual tavsiyalar

NATIJAR VA MUHOKAMA

Oʻtkazilgan tadqiqotning natijalari shuni koʻrsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional intellekt shakllanish jarayoni murakkab va koʻp qirrali boʻlib, u oila muhiti, pedagogik sharoit va tarbiyachining psixologik-pedagogik tayyorgarligi kabi omillar bilan chambarchas bogʻliqdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional intellekt natijalari taqqoslanishi

Olingan natijalar asosida quyidagi ilmiy-amaliy xulosalar chiqarildi: Emotsional intellektni shakllantirish jarayonida oila, pedagog va ijtimoiy muhitning o'zaro integratsiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tarbiyachilarning emotsional kompetentligini oshirish bolalarda ijobiy natijalarga erishishning eng muhim omilidir. Emotsional intellektni rivojlantirish uchun milliy ta'lim tizimida maxsus dasturlar ishlab chiqish zarur. Xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish asosida samarali metodik mexanizmlar yaratish mumkin.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional intellektni shakllantirish ko'p qirrali va uzluksiz pedagogik-psixologik jarayon hisoblanadi. Uning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi birinchi navbatda oila muhiti, tarbiyachining emotsional kompetensiyasi hamda ta'lim muassasalarida yaratilgan metodik va psixologik sharoitlar bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot shuni tasdiqladiki, maxsus metodik yondashuvlar (dramatizatsiya, rolli o'yinlar, emotsional mashqlar, guruhviy muhokamalar) qo'llanilganda bolalarda o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish, empatiya ko'rsatish va samarali muloqot ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlanadi. Bu esa nafaqat bolalarning psixologik barqarorligini ta'minlaydi, balki ularning keyingi intellektual va ijtimoiy muvaffaqiyatlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Shuningdek, tadqiqot milliy ta'lim tizimida emotsional intellektni rivojlantirish masalasi to'liq tizimlashtirilmaganligini ochib berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books.
2. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211.

3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Leontyev, A. N. (1978). *Activity, Consciousness, and Personality*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
5. OECD. (2019). *Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass*. Paris: OECD Publishing.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA FANIDAN TA'LIM MAZMUNINI LOYIHALASH.

Bo'riboyev Alisher Yunusovich

katta o'qituvchi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya mazmunini aniqlash jismoniy tarbiya fani doirasida nimani va qanday ketma-ketlikda o'rganish kerak degan savolga javob berish bilan bog'liqdir. Ya'ni, ta'lim mazmunining alohida elementlarini, ularning maqsad va vazifalarini ta'lim standarti konteksti⁹⁴da aniqlash kerak. "Jismoniy tarbiya" fanining mazmunini amalga oshirishning asosiy shakllari haqidagi aniq fikrlar o'quv rejasi kabi me'yoriy hujjatda izchil qayd etilgan. Davlat ta'lim standarti (DTS) va malaka talablari asosida tuzilgan va (27.03.2024 yildagi 157-son "Davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablarini ishlab chiqish hamda joriy etish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori⁹⁵ bilan tasdiqlangan) namunaviy bo'lishi mumkin.

Jismoniy tarbiya bo'yicha taxminiy dastur quyidagilardan iborat: Maqsad va vazifalar, mafkuraviy g'oyalar, bilim sohasi, mustaqil mashqlarni tashkil etish, o'tkazish va samaradorligini baholash, jismoniy tarbiya, sport hamda sog'lomlashtirish va amaliy jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining mazmuni va boshqalar. Biz dasturda ko'rsatilgan ba'zi asosiy maqsadlarni taqdim etamiz.

Boshlang'ich maktabda jismoniy tarbiya o'quvchilar shaxsining jismoniy, hissiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishini, faol, sog'lom turmush tarziga munosabatini shakllantirish va rivojlantirishni ta'minlashi kerak. Asosiy jismoniy fazilatlarni rivojlantirishda ijobiy dinamikaga erishish, asosiy tana tizimlarining funksional imkoniyatlarini oshirish, tizimli jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan ehtiyojni shakllantirishga qaratilgan.

Asosiy umumiy ta'lim darajasida "Jismoniy tarbiya" fanini o'zlashtirish jarayonida shaxsning jismoniy rivojlanishi to'g'risidagi bilimlar tizimi shakllantiriladi, individual xususiyatlar va qobiliyatlarni hisobga olgan holda mustaqil jismoniy tarbiya darslarini

⁹⁴ "Kontekst" so'zi lotincha "*contextus*" so'zidan olingan bo'lib, "bog'lanish", "aloqa", "bir-biriga tutashish" degan ma'noni bildiradi. Kontekst — bu biror narsa (so'z, voqea, hodisa)ning ma'nosini to'liq tushunish uchun zarur bo'lgan sharoit yoki muhitdir.

⁹⁵ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son qarori.

tashkil etishda tajriba to'planadi, jismoniy tarbiya vositalaridan ta'lim faoliyati va bo'sh vaqtni tashkil etishda foydalanish qobiliyati shakllanadi.

Operatsion kompetensiyalar⁹⁶ bilan bir qatorda ta'lim mazmunining mafkuraviy g'oyalari ko'rsatilgan. Masalan, jismoniy madaniyatni madaniy hodisa sifatida ko'rib chiqish, uning rivojlanishining tarixiy bosqichlarini ajratib ko'rsatish, zamonaviy jamiyatda uni tashkil etishning asosiy yo'nalishlari va shakllarini tavsiflash; sog'lom turmush tarzining mazmunli asoslarini tavsiflash, uning salomatlik, uyg'un jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarlik bilan bo'liqligini ochib berish, shaxsiy xususiyatlarni shakllantirish va yomon odatlarning oldini olish va boshqalar. Milliy o'quv dastur⁹⁷ "Jismoniy tarbiya" fanini o'qitishning umumiy ilmiy va ma'naviy-qadriyat yo'nalishini belgilaydi:

Milliy o'quv dasturni amalga oshirish uchun quyidagi usullar tavsiya etiladi: ta'lim sohasidagi hamkorlik, birgalikdagi faoliyat, muhokama, trening, guruh o'yinlari, bahslashish madaniyatini o'zlashtirish, fikrlash, pedagogik muloqot, shuningdek, o'quv jarayonini axborot-metodik ta'minlash.

O'quvchilar tomonidan dasturiy bilim, ko'nikma va malakalarning to'liq o'zlashtirilishi o'quv jarayonining muvaffaqiyati va samaradorligining mezonlaridan biridir. Milliy o'quv dastur o'qituvchining darslarga tayyorgarlik ko'rishdagi faoliyatini (material, amaliy vazifalar, o'qitish usullari va shakllarini tanlash) va talabalarning tarbiyaviy ishlarini (ularning maktabda, uyda, darsdan tashqari mashg'ulotlarda fanni o'rganishdagi faolligini) tashkil qiladi.

Namunaviy dastur asosida ishchi o'quv dasturlari ishlab chiqiladi va maktab pedagogik kengashi tomonidan tasdiqlanadi va ta'lim yo'nalishlari bo'yicha davlat standarti talablaridan kelib chiqib ishlab chiqilishi mumkin. Ish dasturi, birinchi misoldan farqli o'laroq, milliy-mintaqaviy komponentni tavsiflaydi, o'quv jarayonini uslubiy, axborot va texnik jihatdan ta'minlash imkoniyatlarini va talabalarning tayyorgarlik darajasini hisobga oladi.

Ishchi o'quv rejasining umumiy tuzilishi asosan 3 ta elementni o'z ichiga oladi. **Birinchi** - tushuntirish yozuvi bo'lib, unda fanning asosiy maqsadlari, uning ta'lim va rivojlanish imkoniyatlari, fanni qurish asosidagi yetakchi ilmiy g'oyalar aniqlanadi. **Ikkinchi** – ta'limning dolzarb mazmuni: tematik reja, mavzular mazmuni, ularni o'rganish maqsadlari, asosiy tushunchalar, ko'nikma va malakalar, mumkin bo'lgan faoliyat turlari. **Uchinchi** - asosan bilim, ko'nikma va malakalarni baholash bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatmalar.

Mualliflik tarbiyaviy dasturlari davlat standarti talablarini hisobga olgan holda, ular o'quv predmetini qurishning boshqa mantiqiyligini, muayyan nazariyalarni ko'rib chiqishga o'zlarining yondashuvlarini, o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarga nisbatan o'z nuqtayi nazarini o'z ichiga olishi mumkin. Bunday dasturlarda ushbu fan sohasidagi olimlar,

⁹⁶ Operatsion kompetensiyalar — bu shaxsning aniq bir faoliyatda muvaffaqiyatli harakat qilishini ta'minlaydigan amaliy, funksional bilim, ko'nikma va malakalari majmuidir. Bu tushuncha ko'pincha ta'lim, kasbiy tayyorgarlik, psixologiya va menejment sohalarida qo'llaniladi.

⁹⁷ O'zbekiston Respublikasida Milliy o'quv dasturi (MO'D) umumiy o'rta ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro standartlarga moslashtirish maqsadida ishlab chiqilgan. Bu dastur Prezidentning 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-6108-sonli qarori va 2022-yil 11-maydagi PF-134-sonli farmoni.

o'qituvchilar, psixologlar va metodistlarning tashqi sharhlari bo'lishi kerak. Agar mavjud bo'lsa, dasturlar maktabning pedagogik kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

O'qitish jarayonida o'qituvchi har safar boshlang'ich maktab o'quvchilari, o'smirlar va o'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiylashuvi, rivojlanishi va kasbiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan tajribani qanday qilish kerakligi haqidagi savolni hal qiladi, ular uchun ochiq, o'zlashtirilgan va mazmunli, ya'ni ushbu tajribaga ega bo'lish uchun ularni tadbirlarga qo'shing. Bu yerda asosiy muammo ta'lim mazmuni va uni talabalarga "o'tkazish" usullari o'rtasidagi yozishmalarni o'rnatishdadir. Tarkib madaniy tajribaning yetakchi g'oyalari sifatida ham, kelgusi dars uchun material sifatida ham tushuniladi. Har safar o'qituvchi darsga borganda o'ziga; men bugun nima "beraman" va qanday qilib? degan savol bilan yuzlanishi kerak

Jismoniy madaniyat o'qituvchisi faoliyatidagi maqsadlar va yo'nalishlar. Har qanday faoliyatning muvaffaqiyati uchun eng maqbul maqsad muhim ahamiyatga ega. Optimal belgilangan maqsadning belgilariga quyidagilar kiradi: ta'lim jarayonining strategik maqsadlari bilan o'zaro bog'liqlik; erishish imkoniyati va bosqichlardagi mantiqiy ketma-ketlik; diagnostika (uning erishilishining asosiy ko'rsatkichlarining to'g'riligi va o'lchanishi). Jismoniy tarbiya o'qitishning strategik maqsadi shaxsiy jismoniy madaniyatni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Jismoniy tarbiya o'qituvchisining strategik maqsadi - aniq taktik maqsadlarni o'z ichiga oladi. Rejalashtirishning asosiy nuqtasi pedagogik jarayonning bosqichlari va bosqichlarini ketma-ketligini mantiqiy qurishdir.

Insondagi har qanday rivojlanish yoki o'zgarishning boshlang'ich nuqtasi - bu istakning mavjudligi yoki paydo bo'lishi, uning hayotida, o'zida nimanidir o'zgartirish zarurati. Motiv istakni, irodali turtkini yaratadi, kelgusi faoliyatga ma'no beradi, shuning uchun pedagogik jarayonning dastlabki bosqichlarining maqsadlari, qoida tariqasida, ma'lum motivlarni aktuallashtirish⁹⁸ bilan bog'liq. Shunday qilib, jismoniy tarbiyani o'qitishda motivlar, ma'nolar, faoliyatga qiziqish, bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish ustuvor vazifadir.

Ongli motivlarsiz o'z-o'zini rivojlantirish va ijodkorlik uchun joy yo'q. Maqsadlarning keyingi guruhi pedagogik jarayonning o'quvchilari allaqachon "ishda ishtirok etgan" bosqichlarini ishlab chiqadi. Ushbu maqsadlar jismoniy tarbiya, tarbiyaviy, kommunikativ, tashkiliy va boshqa faoliyat turlari bo'yicha ijobiy tajriba to'plashni o'z ichiga oladi, shu jumladan zarur bilimlar, xatti-harakatlar usullari va muqarrar qiyinchiliklarni engib o'tish ko'nikmalari. Bu erda maqsadlar kutilgan shaxsiy fazilatlarining mustaqil namoyon bo'lishiga o'ziga xos ko'tarilishdir.

Pedagogik jarayonning yakuniy bosqichi talabalarining jismoniy tarbiya bo'yicha o'z-o'zini rivojlantirishni rag'batlantirishga, ushbu sohada o'zini o'zi tashkil etish tajribasiga ega bo'lishga bag'ishlangan. Bu maqsadlar, ehtimol, pedagogik jarayon rivojlanishining eng yuqori bosqichlarida taqdim etilishi kerak.

O'qituvchining uslubi, mualliflik yondashuvi va malakasi, qoida tariqasida, u o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishgan metodologiyasi bilan namoyon bo'ladi. Jismoniy

⁹⁸“Aktuallashtirish” so‘zi lotincha “actualis” — haqiqiy, amaldagi, dolzarb so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, quyidagi ma’nolarda ishlatiladi

tarbiyani o'qitishda darsni loyihalash juda muhim, chunki u aniq maqsadlarni va ularga mos keladigan mazmunni aniqlashtirishga, kerakli o'quv materialini darsning vaqt doirasiga moslashtirishga yordam beradi. Buning uchun o'qituvchi ma'lum bir sinfdagi o'quvchilar uchun o'quv materialining mazmunini ularning "rivojlanish holati", oldingi yutuqlari va ularga taklif qilingan mavzu bo'yicha tajribasidan kelib chiqqan holda joylashtirish mantiqini aniqlashi kerak. **Darsni loyihalash algoritmi quyidagilarni o'z ichiga oladi:**

1) darsning asosiy maqsadlarini shakllantirish, ularning o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlari bilan bog'liligi;

2) dars davomida fikr yuritish, o'quvchilar uchun yangi tajriba (*kognitiv, kommunikativ, vosita, hissiy-irodali va boshqalar*) orttirish uchun vaziyatlar yaratish usuli, harakatni, faoliyatni, munosabatlarni o'zgartirishning yangi ma'nolari va usullarini kashf qilish;

3) o'quvchilarning shaxsiy sa'y-harakatlarini, ularning o'qishdagi faolligini qo'llab-quvvatlash usullarini ishlab chiqish, faoliyat turini aniqlash (*individual, guruh, jamoaviy ish, o'yin, musobaqa va boshqalar*);

4) turli darajadagi muvaffaqiyatga ega bo'lgan talabalar bilan hamkorlik mantiqini modellashtirish;

5) talabalarni ularning ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtirish va kelishish, baholash qoidalari bo'yicha o'ziga xos "shartnoma" tuzish.

O'qituvchi o'quvchilar bilan ularning darsdagi faolligi (yoki passivligi) sabablarini o'rganishi va muhokama qilishi kerak. Bolalarning o'zlarini ta'lim jarayonini loyihalash va moslashtirishga jalb qilish, ularning yutuqlarini baholash mezonlarini birgalikda ishlab chiqish, natijalar va baholarni muhokama qilish juda muhimdir.

Darsning mazmuni o'quv maqsadiga mos kelishi kerak. O'qituvchi darsning tuzilishi qanday bo'lishini, o'quvchilarda kerakli obraz va g'oyalarni qanday yaratish, aniq bilimlarni qanday va qanday ketma-ketlikda taqdim etish haqida o'ylashi kerak. O'quv bo'limining tarkibiy qismlari, masalan, sport bo'yicha, jonli, rang-barang va hatto qiziqarli materiallar bilan to'ldirilishi kerak. Materialning xususiyatlari muhim rol o'ynaydi.

O'quv materialini tartibga solishning umumiy tamoyillari quyidagilardir.

-Ma'lumdan noma'lumgacha;

-oddiydan murakkabga;

-osondan qiyinga;

-holatdan qoidaga;

- qoidadan istisnogacha.

Dars uchun o'quv materialini tayyorlash mavzuni aniqlashni o'z ichiga oladi;

-tegishli mazmunni ajratish va tartiblash (darsning tayyorgarlik, asosiy, yakuniy qismlarini to'ldirish);

-taqdim etish usulini tanlash (ishontirish, suhbat, muhokama qilish, ko'rsatma va boshqalar), o'quv qurollari (to'plar, arqonlar, sekundomer va boshqalar) bilan ta'minlash (*shou, taqdimot va boshqalar*);

-hodisaning o'tkazilishi va shartlari (*misollar, asosiy savollar, vaqt taqsimoti, guruhlar tarkibi va boshqalar*) haqida fikr yuritish.

Dars o‘tkazishda jismoniy tarbiya o‘qituvchilari uchun pedagogik adabiyotlar taklif qiladigan amaliy tavsiyalarni umumlashtiramiz:

- darsning umumiy va maxsus maqsadlarini aniqlash;
- yangi materialni tizimli ravishda tuzing, uni eskisi bilan mantiqiy bog‘lang, diqqatni o‘zlashtirish uchun tavsiya etilgan eng muhim, qonunlar, tamoyillar, qoidalar, vosita faoliyatining usullari va usullariga qarating;
- o‘quvchilarning ichki qiziqishini turli yo‘llar bilan uyg‘otish, foydali uyushmalar yaratish, bilim, ko‘nikma, harakatga ega bo‘lishdan mumkin bo‘lgan shaxsiy manfaatlarni asoslash;
- darsni jonlantirish uchun imkoniyatlardan foydalanish: suhbatdan keyin qisqa xabarlar; suhbat (*taqdimot, savollar shaklida*); individual ish; o‘yin; musobaqa; mashqlarning o‘zgaruvchanligi va yangiligi; o‘quv materialining ravshanligi, musiqiy hamrohlik va boshqalar;

O‘quvchilar o‘z ishlariga vijdonan munosabatda bo‘lishlariga va taqdim etilgan materialni tushunishlariga ishonch hosil qiling.

Namunaviy dars rejasi ilovada keltirilgan .

Maktabda jismoniy tarbiyani amalga oshirish shakllari o‘qituvchi va o‘quvchilarning ma’lum bir tartibda amalga oshiriladigan kelishilgan faoliyatining tashqi ifodasi bilan belgilanadi. Ular tasniflanadi:

- O‘quvchilar soniga ko‘ra - ommaviy, guruh va individual;
- O‘qish joyi bo‘yicha - maktab va maktabdan tashqari;
- Davomiyligi bo‘yicha - dars (45 daqiqa), juftlik (90 daqiqa) va boshqa mezonlar bo‘yicha.

Zamonaviy maktabda sinf-dars tizimi qo‘llaniladi⁹⁹, uning xarakterli xususiyatlari:

- Vaqtni, joyni, o‘quv predmetini aniq tartibga solish (barcha o‘quvchilar ma’lum bir fan bo‘yicha bitta fanni o‘qiydilar. vaqt va ma’lum bir joyda);
- Taxminan bir xil yoshdagi doimiy o‘quvchilar guruhi;
- Bolaning o‘sish jarayonini o‘rganishning sinxronligi.

Fan ushbu tizimning afzalliklarini ham (yoshga qarab yondashuv imkoniyati, jamoada ishlash, iqtisodiy samaradorlik va boshqalar) va kamchiliklarini (individual yondashuv qiyin, materialning tezligi va hajmini o‘zgartirish qiyin) o‘rganib chiqdi.

Jismoniy tarbiyaning maktab shakllari (sinf mashg‘ulotlaridan tashqari) mashg‘ulotlar oldidan ertalabki mashqlarni o‘z ichiga oladi;

- Jismoniy tarbiya daqiqalari va darslarda jismoniy tarbiya tanaffuslari;
- O‘yinlar va mashg‘ulotlar tanaffuslar paytida, uzaytirilgan kun guruhlarida;
- Darsdan tashqari shakllarga - sport va sog‘lomlashtirish bo‘yicha bo‘limlar, sport musobaqalari va bayramlari, piyoda sayohatlari va boshqalar.

⁹⁹ Zamonaviy maktabda keng qo‘llanilayotgan **sinf-dars tizimining** asosiy g‘oyalari chex faylasufi, pedagog va didaktik olim **Ya.A. Komenskiy (1592–1670)** tomonidan ishlab chiqilgan. U bu tizimni **“Didaktika Magna” (Buyuk didaktika)** kitobi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 27.03.2024 yildagi 157-son qarori.
2. Axmedov.F.Q, Atamurodov.SH.O'. Boshlang'ich sinflarda jismoniy madaniyat darslari. Uslubiy qo'llanma. Toshkent: Turon zamin ziyo. 2017 y. 140 bet.
3. Masalova O. Теория и методика физической культуры.: o'quv qo'llanma. "Fineks" Rostov-na -Donu 2018 yil.
4. Kryaxtunov M.I. O'quv jarayonida psixologik to'siqlar bilan o'qituvchining ishlash usullari / M.I. Kryaxtunov // Pedagogik ta'lim va fan. - 2011 yil. - 8 -son. — B. 39-45.

ZAMONAVIY TA'LIMDA JADID MA'RIFATPARVARLARINING FORSAYT QARASHLARI

Akram O'tayev Yo'ldoshevich

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti

Tel:90-515-92-02

akramutayev8@gmail.com

Bugungi kunda nafaqat Markaziy Osiyo mintaqasi, balki butun musulmon olami va turkiy dunyo tarixida chuqur iz qoldirgan jadidchilik harakatini har tomonlama o'rganish, ma'rifatparvar ajdodlarimizning ibratli faoliyatini, ularning o'z qimmatini va ahamiyatini hamon yo'qotmasdan kelayotgan boy merosini tadqiq va targ'ib yetish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biridir. Globallashuv davrda eng dolzarb masalalaridan biri kelajakni bashoratlash hisoblanadi. Dunyo ko'z oldimizda misli ko'rilmagan shiddat bilan rivojlanmoqda. Shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ham tezlashib borayotganligi nazarda tutilsa, kelajakni rejalashtirish barqaror rivojlanishning asosini tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28 yanvardagi PF-60- sonli "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi [1], Qaroridagi hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu maqola muayyan darajada xizmat qiladi. "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlanish Konsepsiyasida" Oliy ta'lim o'quv yurtlarida ilmiy – tadqiqot ishlarini natijadorligini oshirish dunyo, mintaq, davlat yoki iqtisodiyot sohalari miqyosidagi yirik muammolar yechimiga oid strategik rejalar, yo'l xaritalari va konsepsiyalar ishlab chiqishda Forsaytga asoslanish samarali va maqbul variant hisoblanadi.

"Forsayt" (Forsigt) tushunchasi inligizcha bo'lib "ta'lim samaradorligini baholash" ma'nosini anglatadi.

Jadid ma'rifatparvarlarining zamonaviy taraqqiyot, ilm-fan, jamiyat islohoti borasidagi ilg'or fikrlari, kelajakda yuz berishi mumkin bo'lgan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarni seza bilishi va ularga tayyorgarlik ko'rishga da'vat etgan g'oyalarida forsayd qarashlari namoyon bo'ladi.

Jadidlarning zamon bilan hamnafas yashab, jamiyatdagi muammolarni ilgari anglab, ularga yechim taklif etganliklarini ko'rsatadi. Ularning fikrlari bugungi kun uchun ham ahamiyatli bo'lib, milliy o'zlik, ta'lim va ma'naviyat sohalaridagi manbalardan biridir.

Jadid ma'rifatparvarlari forsait qarashlarining manbalarida zamonaviylik masalasi birinchi asos hisoblanadi. Unda ta'limni tashkil etishda shu davrning ehtiyojlari va talablari asos sifatida qabul qilinishi kerak. Bunday yondoshuv jadid ma'rifatparvarlari pedagogik asarlarida "yangi zamon" tushunchasi bilan ifodalanadi. Bu borada jadid ma'rifatparvarlari ham o'ziga xos forsait qarashlarga ega bo'lganligini ta'kidlash lozim. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar Qori, Abdurauf Fitrat, Is'hoqxon Ibrat, Said Axroriy, Xoji Muin, Abdulla Avloniy, G'ulom Zafariy kabi jadid ma'rifatparvarlarining maqolalari, o'quv qo'llanmalari, darsliklari va pedagogik risolalarida ularning forsait qarashlari o'z ifodasini topgan.

Jadidlar ilm va ma'rifatni birlamchi qadriyat sifatida ko'rib, "jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish" g'oyasini ilgari surganlar. O'rta Osiyodagi mustamlaka siyosati, milliy qadriyatlarning yo'qolishi, diniy tanglik va siyosiy mustaqillikning yo'qolishi kabi xavf-xatarlarni oldindan his qilib, bu kabi holatlarga qarshi ma'rifat bilan kurashishga hamda zamonaviy fan, texnika, axloq va huquqiy ongni shakllantirish masalalariga e'tibor qaratishdi.

Mahmudxo'ja Behbudiyning "Ikki emas, to'rt til lozim" maqolasida yangi jadid jarayonining mazmuni, maqsad-muddalari, o'qitish jarayoni vositalari va unda til komponentining tutgan o'rni masalalari istiqbolli natija berishi bashorat qilingan. Buning natijasida jadid maktablarining bitiruvchilari "zamonaviy ilm va zamonaviy kasb-hunar bilan qurollanishi" asoslab berilgan [3]. Haqiqatdan ham jadid maktablarining bitiruvchilari XX asrning 30-40- yillarida zamonaviy shaxslar sifatida faoliyat yuritda va Behbudiyning ta'limga oid bunday forsait qarashlari hozirgi zamonaviy ta'lim jarayonida kechayotgan islohotlar hamda jarayonning manbasi bo'lib ko'zga tashlanadi. Shu jihatdan jadid ma'rifatparvarlarining forsait qarashlari aks etgan pedagogik manbalar, ya'ni ularning maqolalari, o'quv qo'llanmalar, monografiyalari va risolalarida ifodalangan fikr-mulohazalarida ifodalangan yangi ta'limning istiqbolli asoslarini belgilash, uning o'qitish uslublarini ko'rsatish va samaradorligini baholash yondoshuvlari bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotgan emas.

Misol uchun ular an'anaviy madrasalardan farqli ravishda, yangi usuldagi maktablarni ochish, yangi fanlarni o'qitish, o'quv dasturlarini isloh qilish orqali jamiyatda ilg'or fikrlar tarqalishini amaliyotga joriy qilishdi. Yangi usul maktablari hisob, geografiya, tarix, tabiiy fanlar, texnika asoslarini o'qitgan. Bu bilimlar kelajakda millatning sanoat, iqtisod, siyosat va madaniyatda yuksalishi uchun zarur asos edi.

Bu hol bugungi kundagi STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvining dastlabki shakli sifatida ko'rish mumkin. Professor B.Qosimovning umumiy ma'lumot berishicha, 1901-1917 yillarda mamlakatimiz shaharlarida 1000 dan ortiq yangi usuldagi maktablar faoliyat yuritgan [4]. Jamiyatda gender tenglik bo'lishi ya'ni ayollarning ta'lim olishi, faoliyatda ishtirok etishi

kerakligini oldindan anglab, bu borada ilg'or g'oyalarni targ'ib etdilar. Bu ham ijtimoiy tenglikni oldin ko'ra olish qobiliyatidan dalolat beradi va

Prezidentimiz tashabbuslari bilan deputatlikka nomzodlarning 40 foizi xotin-qizlar bo'lishining qonuniylashtirib qo'yilishi, Qonun chilik palatasi a'zolarining 38 foizi, senatorlarning 25 foizini ayollar tashkil qilayotgani, umumlashtirganda esa, xotinqizlarning davlat boshqaruvidagi ulushi 2017-yildagi 27 foizdan bugun 34 foizga yetgani, shuningdek, respublikadagi 5 ta tumanni ayollar boshqarayotgani, 5000 dan ortiq olimi ilmiy faoliyat bilan shug'ullanayotganligi, magistraturaga o'qishga qabul qilingan xotin-qizlarning 60 foizini tashkil qilinishi amaliy isbotidir [5].

Jadid ma'rifatparvarlari xalq ongini o'zgartirish va millatni taraqqiyot sari yetaklashda matbuot va teatrni samarali vosita sifatida qaradilar va Mahmudxo'ja Behbudiy tomonidan Samarqandda nashr etilgan **"Oyina"** (1913–1915) jurnali, **"Taraqqiy"** (1906) – Mahmudxo'ja Behbudiy muharrirligida chiqqan ilk o'zbek gazetasi, **"Xurshid"** (1906) – jadidchilik ruhida tarqatilgan gazeta, **"Shuhrat"** (1907) – xalqni uyg'otishga qaratilgan nashr, **"Osiyo"** (1907) – ma'rifiy va ijtimoiy-siyosiy gazeta, **"Turon"** (1917) – milliy uyg'onish g'oyalarini targ'ib qilgan, **"Najot"** (1917) – jadid ziyolilari tashabbusi bilan chiqqan, **"Hurriyat"** (1917) – mustaqillik va milliy erkinlik g'oyalarini ilgari surgan, **"Ulug' Turkiston"** (1917–1918) – Turkiston muxtoriyati davrida chiqib bu ularning millat taraqqiyoti istiqboli, yangi avlodni ilm-ma'rifatli tarbiyalash, zamonaviy fan va texnologiyalarni joriy etish, milliy uyg'onish va milliy davlatchilik g'oyalarini kelajak uchun asos sifatida ko'rish haqidagi qarashlari zamonaviy ta'lim tizimida ham muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Teatr va sahna orqali xalq ongini uyg'otish, millatning ertangi kunini tasavvur qilish va shu yo'lga undash, hayotiy muammolari kulgili ko'rsatish va undan xulosa chiqarish, jaholat, savodsizlik, xurofot tanqid qilish orqali nafaqat hozirgi muammolarni balki ularning oqibatlari va kelajakdagi ta'siri hah ko'rsatib berishga harakat qilishgan. Bugungi kunda ham Respublikamizda 48 dan ortiq teatrlar faoliyat yuritmoqda va bu zamonaviy ta'limda o'quvchilarni milliy ruhda tarbiyalashda, barkamol avlo sifatida voyaga etishlarida ma'naviy ko'mak sifatida o'z vazifasini bajarmoqda.

Zero, jadid ma'rifatparvarlari tomonidan yangi usul maktablari, teatr va kutubxonalar barpo etilishi, gazeta va jurnallarning nashr qilinishi, milliy uyg'onish, milliy taraqqiyot g'oyasini ro'yobga chiqarishdagi harakatlari, ijtimoiy tuzumga bo'lgan munosabatlari, g'oyaviy-siyosiy, ijtimoiy-ma'rifiy va huquqiy-axloqiy qarashlari negizida zamonaviy ta'lim konsepsiyasining asosiy metodologik manbalaridan biri sifatida xizmat qilmoqda.

Faydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28 yanvardagi "2022-2026-yillapga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlanish Konsepsiyasi to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.

3. Mahmudxo‘ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. – Toshkent, 1997.
4. Qosimov B. Jadidchilik.Monografiya.-T.: “Ma’naviyat”, 2002.
5. “Jadid” gazetasi. № 9(61) 2025-yil 28-fevral soni.

MAKTABGACHA TA’LIMNING ZAMONAVIY TA’LIM TIZIMIDAGI O’RNI VA AHAMIYATI

F.O.Haqqiyeva

Buxoro davlat pedagogika instituti
tayanch doktoranti
fotima96.hakkiyeva@gmail.com

Maktabgacha ta’lim tizimi har qanday davlatning ta’lim siyosatida alohida o‘rin tutadi. Chunki inson shaxsining shakllanishi, ijtimoiylashuvi va intellektual rivoji eng avvalo erta yosh davrida amalga oshadi [1; 12-b.]. Shu sababli ham zamonaviy ta’lim tizimida maktabgacha ta’limni rivojlantirish davlat siyosati darajasida e’tibor qaratiladigan ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuniga asosan “Ta’lim sohasidagi eksperimental va innovatsion faoliyat ta’limni modernizatsiya qilish maqsadida amalga oshiriladi hamda yangi ta’lim texnologiyalari va resurslarini ishlab chiqishga ularni sinovdan o‘tkazishga hamda ta’lim jarayoniga joriy etishga qaratilgan” bo‘lib, oliy ta’lim muassasalarida o‘qitishning kredit-modul tizimini joriy qilinishi respublikamiz oliy ta’limini jahon andozalariga mos kelishiga, ta’lim tizimining shaffofligiga va talabalarning mobilligiga olib keladi. Yetuk mutaxassis kadrlarni tayyorlash, demokratik o‘zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslari konsepsiyasini amalga oshirishda ijodiy fikrlovchi, innovatsion texnika va texnologiyalardan samarali foydalana olish ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida “Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi mazmunini pedagogik qonuniyatlarga asoslangan integrativ-metodik bilimlar va umumkasbiy xarakterdagi intellektual topshiriqlar tizimi, interfaol o‘quv trayektoriyasini ta’minlovchi kasbiy faoliyatiga doir kompetensiyalarini xorijiy davlatlarning pedagogik tajribalari asosida optimallashtirish nazariyasiga oid ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda ushbu sohada tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–3305-son qarori hamda 2019-yil 8-maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–5712-son Farmoni ushbu yo‘nalishda keng ko‘lamli islohotlarning huquqiy asosini yaratib berdi [2; 45-b.].

Bugungi kunda maktabgacha ta’limning zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni va ahamiyatini baholashda uchta asosiy omil e’tiborga olinadi:

Bola shaxsining intellektual, ma'naviy va axloqiy rivojlanishida maktabgacha ta'limning ta'siri. Psixologlar ta'kidlashicha, 3–6 yosh oralig'i bolaning idroki, xotirasi va tafakkuri jadal rivojlanadigan davr hisoblanadi [3; 89-b.].

Ta'lim tizimining keyingi bosqichlariga tayyorgarlik. Maktabgacha ta'lim muassasalari bolalarda elementar savodxonlik, hisoblash ko'nikmalari, jamoada ishlash madaniyati va ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantiradi.

Davlat ta'lim siyosatining samaradorligini belgilovchi mezon sifatida maktabgacha ta'lim qamrovi. UNESCO va UNICEF hisobotlariga ko'ra, rivojlangan davlatlarda bolalarning 90 foizdan ortig'i maktabgacha ta'lim bilan qamrab olingan bo'lsa, O'zbekistonda bu ko'rsatkich 2017-yilda 27 foizni tashkil etgan, 2023-yilga kelib esa 70 foizdan oshdi [4; 233-b.].

Maktabgacha ta'lim tizimi orqali davlatning inson kapitaliga bo'lgan investitsiyasi yotadi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “Biz bolalarning barkamol shaxs bo'lib shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish orqali kelajak poydevorini bugundan mustahkamlashimiz zarur” [5; 112-b.]. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tizimi zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas bo'g'ini sifatida nafaqat bola shaxsini, balki butun jamiyatning intellektual va ijtimoiy taraqqiyotini belgilovchi strategik omil hisoblanadi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi ham aynan shu masalani – maktabgacha ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyatini ilmiy tahlil qilish zarurati bilan belgilanadi.

Mazkur tadqiqotda maktabgacha ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyatini aniqlashda qator ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot ob'yekti sifatida O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimi va uning davlat ta'lim siyosatidagi o'rni belgilandi. Predmet esa — mazkur tizimning zamonaviy ta'lim tizimida tutgan o'rni, rivojlanish tendensiyalari hamda ijtimoiy ahamiyatini o'z ichiga oladi [1; 14-b.]. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tahlil va sintez — mavjud ilmiy adabiyotlar, darsliklar, monografiyalar hamda Prezident asarlaridagi ilmiy-nazariy qarashlar tahlil qilindi [2; 77-b.].

Qiyosiy tahlil — O'zbekiston va rivojlangan davlatlar (Finlandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya) maktabgacha ta'lim tizimlari o'rtasida taqqoslash amalga oshirildi [3; 233-b.].

Statistik tahlil — O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim agentligi, UNESCO, OECD va UNICEF ma'lumotlari asosida qamrov ko'rsatkichlari, moliyalashtirish va pedagogik kadrlar ta'minoti tahlil qilindi [4; 51-b.].

Tarixiy yondashuv — mustaqillikdan oldingi va keyingi davrda maktabgacha ta'lim siyosatining o'zgarishlari ilmiy manbalar asosida o'rganildi [5; 112-b.].

Maktabgacha ta'limning shaxs rivojidagi ahamiyati Psixolog va pedagog olimlarning ilmiy izlanishlari shuni ko'rsatadiki, bolaning intellektual salohiyati 6–7 yoshgacha bo'lgan davrda eng faol shakllanadi [1; 56-b.]. Maktabgacha ta'lim nafaqat bolaning jismoniy, balki ma'naviy-axloqiy rivojida ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. N.S. Mahmudovanning “Bolalar psixologiyasi” asarida ta'kidlanishicha, bolaning 70% ga yaqin psixologik xususiyatlari maktabgacha yosh davrida shakllanadi [3; 102-b.]. M.X. Qilichovanning tadqiqotlarida esa,

maktabgacha ta'limga qatnagan bolalar maktabda bilimlarni o'zlashtirishda yuqori natijalarga erishishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan [2; 145-b.].

Davlat siyosati va islohotlar samarasi So'nggi yillarda O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimida sezilarli natijalarga erishildi:

2017-yilda qamrov 27% bo'lgan bo'lsa, 2023-yilga kelib 70% dan oshdi [4; 231-b.]. 2020-yilda 9 mingdan ortiq maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyat yuritgan bo'lsa, 2024-yilda ularning soni 16 mingdan oshdi [5; 44-b.]. Prezident Sh.M. Mirziyoyev o'z asarlarida bu sohani milliy taraqqiyotning asosiy poydevori sifatida belgilab bergan [6; 87-b.]. Bundan tashqari, xususiy maktabgacha ta'lim muassasalari sonining ko'payishi, pedagogik kadrlar tayyorlashning yangi tizimi joriy qilinishi ham tizim samaradorligini oshirdi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar Natijalardan biri shuki, maktabgacha ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Masalan:

STEAM yondashuvi orqali bolalarda texnik tafakkurni rivojlantirish.

Montessori metodikasi asosida mustaqil fikrlashni shakllantirish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida interaktiv ta'lim muhitini yaratish [7; 63-b.]. Maktabgacha ta'lim tizimi zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas bo'lagi sifatida jamiyat taraqqiyotida beqiyos o'rin tutadi. Biroq, mavjud tizimda hali ham ayrim muammolar mavjud:

Pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimi yetarlicha mukammal emas.

Qishloq hududlarda maktabgacha ta'lim muassasalari soni yetarli darajada emas.

O'quv-metodik ta'minot barcha joylarda bir xil darajada yuqori sifatda emas. O'zbekistonda esa so'nggi yillardagi islohotlar ushbu yo'nalishda katta qadam bo'lib, tizimning global standartlarga moslashuvini ta'minlamoqda.

Maktabgacha ta'lim shaxs rivojida hal qiluvchi bosqichdir. Psixologik-pedagogik tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, bolaning intellektual, ma'naviy va jismoniy salohiyati aynan ushbu davrda shakllanadi [3; 102-b.].

O'zbekistonda davlat siyosatida maktabgacha ta'lim ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda. So'nggi yillardagi islohotlar natijasida qamrov ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshdi, muassasalar soni ikki barobardan ko'proq ko'paydi va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari yo'lga qo'yildi [4; 233-b.]. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar joriy etilmoqda. Montessori metodikasi, STEAM yondashuvi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosidagi ta'lim jarayonlari bolalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynamoqda [7; 63-b.]. Maktabgacha ta'lim tizimining samaradorligi davlatning moliyaviy qo'llab-quvvatlashi, milliy qadriyatlar asosidagi tarbiya va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bilan chambarchas bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim tizimi nafaqat bola shaxsini har tomonlama rivojlantirish, balki davlatning intellektual va ijtimoiy salohiyatini belgilovchi muhim omil sifatida ham zamonaviy ta'lim tizimida beqiyos ahamiyat kasb etadi. Shu bois, ushbu tizimni yanada takomillashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish va malakali kadrlar tayyorlash jarayonini jadallashtirish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Adabiyotlar Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: “Ma'naviyat”, 2008. – 176 bet.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2021. – 464 bet.
3. Meliyev X.A., Qilichova M.X. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: “Noshir”, 2022. – 471 bet.
4. Jalolov J.J. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. – 389 bet.
5. Ochilov A., Yo'ldoshev Q. Umumiy pedagogika. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2018. – 520 bet.
6. G'oziev E. Psixologiya asoslari (Maktabgacha yosh davri). – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2017. – 356 bet
7. Zunnunov A., Qodirov A. Maktabgacha ta'lim metodikasi. – Toshkent: “Ilm Ziya”, 2020. – 408 bet.

MAKTAB SPORTI VA JISMONIY TARBIYA DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

S.E.Bobomurodov

dotsent.

Navoiy davlat universiteti “San’at va sport” fakulteti 2-kurs talabasi

Suvonqulova Mehriniso Vohidjon qizi

Bugungi kunda mamlakatimizda sog'lom avlodni tarbiyalash, yoshlarning jismoniy rivojlanishi va barkamol inson bo'lib voyaga yetishida jismoniy tarbiya fani muhim o'rin tutadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari jismoniy tarbiya darslari nafaqat o'quvchilarning salomatligini mustahkamlash, balki ularni sportga jalb qilish, intizom, jamoaviylik va iroda kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishda ham asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini sifatli tashkil etish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi “Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-3031-son qarori, 2022-yil 7-martdagi PF-81-son Farmoni, 2019-yil 27-fevraldagi “O'zbekiston Respublikasida 2019–2023-yillarda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish konsepsiyasi” kabi hujjatlarda maktablarda sport infratuzilmasini yaxshilash, zamonaviy metodlarni joriy etish va darslarni samarali o'tkazish bo'yicha aniq vazifalar belgilab qo'yilgan. Darslarni samaradorligini oshirish omillari. Masalan zamonaviy metodika – interfaol usullar, o'yin texnologiyalarini qo'llash, sport inshootlari va jihozlar – maktablarda mini stadion, sport zallari, trenajyorlar, malakali kadrlar – jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun doimiy malaka oshirish kurslari, raqamli texnologiyalar – mobil ilovalar, videodarslar, interaktiv

mashtirish, xotin-qizlar ishtiroki – qizlarni sport to'garaklariga jalb qilish, "Sport malikalari" loyihasi

-2017-yil 9-yanvardagi PQ-2732-son qaror – "Maktabgacha ta'lim va umumiy o'rta ta'lim tizimida sportni rivojlantirish chora-tadbirlari". 2021-yil 1-iyundagi Vazirlar Mahkamasi qarori – yurish, yugurish, mini-futbol, stritbol, workout kabi sport turlarini ommalashtirish. Prezidentning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Har bir mahalla va maktab sport markaziga aylanishi zarur"ligi ta'kidlangan. -2017-yil 3-iyundagi PQ-3031-son qaror – maktablarda jismoniy tarbiya tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari. 2019-yil 27-fevraldagi qaror "2019–2023-yillarda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish konsepsiyasi". 2022-yil 7-martdagi PF-81 Farmoni – xotin-qizlarni sportga jalb qilish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar. 2021-yil 1-iyundagi Vazirlar Mahkamasi qarori – yurish, yugurish, mini-futbol, badminton, stritbol va workout turlarini keng joriy qilish. 2023-yil 11-aprel – O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-116-son qarori: "Sportchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish va ommaviy sportni rivojlantirish chora-tadbirlari" – unda maktab va kollejlarda sport inshootlarini yangilash vazifasi belgilangan. 2024-yil 15-yanvar – Prezidentning "O'zbekistonda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va jismoniy tarbiya sohasini takomillashtirish konsepsiyasi" tasdiqlandi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarining sifat va samaradorligini oshirish – sog'lom va barkamol avlod tarbiyasining muhim shartidir. Bugungi kunda davlatimiz tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar, qabul qilingan farmon va qarorlar, maktablarda "Sog'lom tana – baxtli hayot" shiori ostida sport haftaliklari tashkil etish, har bir darsni qiziqarli va ijodiy tashkil etish (milliy o'yinlardan foydalanish), o'quvchilarni sport musobaqalariga tayyorlash va ularning qiziqishini oshirish, ota-onalar bilan hamkorlikda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, hududiy sport maktablari bilan integratsiya qilish, sport infratuzilmasining rivojlanishi darslar samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. O'qituvchilarning pedagogik mahorati, yangi metodlardan foydalanish hamda zamonaviy vositalar bilan jihozlash orqali bu jarayon yanada samarali bo'ladi. Maktab o'quvchilarida sog'lom turmush tarzini shakllantirish davlatimiz taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Zero, sog'lom yoshlar — millat kelajagi va kuch-qudratining kafolatidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z nutqlarida: "Yoshlarning jismoniy sog'lom bo'lishi – ularning kelajagi, demakki, davlatimiz istiqboli uchun ham muhimdir", deb alohida ta'kidlab o'tgan. Sport infratuzilmasini rivojlantirish har bir maktabda sport zali, stadion yoki maydonchalarni modernizatsiya qilish. Yoshlar uchun trenajyorlar, gimnastik jihozlar, to'plar va boshqa sport anjomlarini yetkazib berish. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan "Obod maktab" dasturi doirasida sport maydonlarini barpo etish. Pedagog kadrlarning malakasini oshirish, o'qituvchilar uchun maxsus treninglar va seminarlar tashkil etish, o'z fanidan tashqari psixologiya, pedagogika, innovatsion metodikalarni o'rganish, o'qituvchilarning xalqaro tajriba almashinuvida qatnashishi. O'quvchilarning qiziqishini oshirish Maktab ichki sport musobaqalari ("Sog'lom avlod", "Yosh polvonlar", "Mini-futbol turnirlari") o'tkazish, ota-onalar ishtirokida "Sport oilada boshlanadi" loyihalarini joriy qilish, qizlarni sport to'garaklariga jalb etish va gender tenglikni ta'minlash.

Jismoniy tarbiya darslarida motivatsiya muvaffaqiyatini ta'minlovchi asosiy omillardandir. O'quvchilarni rag'batlantirish orqali ularni sport bilan shug'ullanishga undash mumkin. Bunda o'quvchilarga kichik muvaffaqiyatlar uchun mukofotlar berish, yutuqlarni tanolish, hamda ularning rivojlanishini kuzatib borish muhimdir. Sportda muvaffaqiyatga erishish uchun rag'batlantiruvchi muhit yaratish zarur. Zamonaviy ta'limda o'quvchilarni o'z-o'zini motivatsiya qilishga o'rgatish juda muhimdir. Jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilarni o'z maqsadlariga erishishga undash, o'zlarining yutuqlarini tahlil qilish va muvaffaqiyatlaridan ruhlanish ularga o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi. O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda maktab o'quvchilarining 56 foizi sport to'garaklariga jalb etilgan, 2024-yilda esa bu ko'rsatkich 65 foizga yetkazildi. Hozirgi kunda respublika bo'yicha umumiy o'rta ta'lim maktablarida 10 mingdan ortiq sport o'qituvchisi faoliyat yuritadi. 2023-yilda o'quvchilar o'rtasida o'tkazilgan "Umid nihollari" sport musobaqalarida 1 milliondan ortiq yoshlar ishtirok etdi. Finlyandiya tajribasida har bir darsning kamida 15 daqiqasi majburiy jismoniy mashqlar bilan boshlanadi. Bu o'quvchilarda diqqat va kayfiyatni oshiradi. Psixolog olimlarning tadqiqotlariga ko'ra, haftasiga 3 marta muntazam sport bilan shug'ullanuvchi o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichi 15–20% yuqori bo'lishi aniqlangan. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'quvchilarda stressni kamaytiradi, diqqatni oshiradi va ularning o'quv faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Sport bilan shug'ullangan yoshlarning sog'lom turmush tarzini davom ettirish ehtimoli 2 baravar yuqori bo'lishi ilmiy jihatdan isbotlangan. Sport darslarini sog'lom turmush targ'iboti bilan bog'lash. Masalan maktablarda "Sog'lom avlod haftaligi"ni muntazam o'tkazish, darslarni tashqi maydonlarda (ochiq havoda) muntazam o'tkazish, hududiy sport maktablari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarining samaradorligini oshirish – ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, yosh avlodning jismoniy, aqliy va ma'naviy barkamolligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari nafaqat o'quvchilarning sog'ligini mustahkamlash, balki ularni intizomli, mehnatsevar, qat'iyatli va jamoada ishlash ko'nikmalariga ega bo'lishiga xizmat qiladi. Davlatimiz tomonidan qabul qilingan farmon va qarorlar, jumladan, "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi qonun, Prezidentning sport sohasini rivojlantirishga oid farmonlari hamda Vazirlar Mahkamasining qarorlari mazkur yo'nalishda muhim huquqiy asos vazifasini o'taydi. Ularning barchasi maktablarda jismoniy tarbiya darslarini yanada takomillashtirish, sport infratuzilmasini rivojlantirish, malakali o'qituvchilarni tayyorlash va o'quvchilarning sportga qiziqishini oshirishga qaratilgan. Shunga qaramay, amaliyotda ayrim muammolar hamon mavjud: sport zallarining yetarli emasligi, o'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishidagi farqlar, o'qituvchilarning metodik yondashuvlarini yangilash zaruriyati va ot-onalar hamda mahallalarning jarayonda yetarli darajada faol emasligi shular jumlasidandir. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun dars jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, milliy va harakatli o'yinlardan keng foydalanish, maktab sport musobaqalarini muntazam o'tkazish, o'quvchilarni turli sport to'garaklariga jalb qilish, ot-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish lozim.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya darslarini samarali tashkil etish orqali sogʻlom turmush tarzini qaror toptirish, yoshlarning jismoniy va maʼnaviy barkamolligini taʼminlash mumkin. Bu esa mamlakatimiz kelajagi boʻlgan yoshlarning sogʻlom, bilimli, har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida voyaga yetishini taʼminlaydi.

Adabiyotlar

1. A. Joʻrayev, Sh. Qosimov. Jismoniy tarbiya va sport nazariyasi. Toshkent: Oʻqituvchi, 2020.
2. Ilmiy maqolalar toʻplami: Oʻzbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishda davlat siyosati, "Maʼrifat" jurnali, 2021.
3. "Jismoniy tarbiya va sport konsepsiyasi – 2030" hujjati, Toshkent, 2024.
4. Joʻrayev A., Gʻofurov O. Umumtaʼlim maktablarida jismoniy tarbiya mashgʻulotlari metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
5. R. Hasanov. Sport pedagogikasi va tarbiya. Toshkent: Sharq, 2021.
6. X. Karimov. Maktabda jismoniy tarbiya metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

DEZINFORMATSIYA VA UNING TAʼLIM TIZIMIGA TAʼSIRI: PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Eshankulova Moxigul Ummatkulovna

Nizomiy nomidagi TDPU tayanch doktoranti

Zamonaviy axborot makonida dezinformatsiya masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Axborotning notoʻgʻri, manipulyativ yoki maqsadli ravishda buzilgan shakllari jamiyatning turli sohalariga, xususan taʼlim tizimiga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Taʼlim jarayonida oʻquvchilarning notoʻgʻri maʼlumotlar asosida qaror qabul qilishi va bilim olish sifati pasayishi taʼlim sifatiga jiddiy tahdid soladi. Shu sababli, pedagoglar uchun dezinformatsiyaga qarshi kurashishda samarali yondashuvlar va metodikalarni ishlab chiqish zarurati tugʻiladi. Ushbu maqolada dezinformatsiyaning taʼlim tizimiga taʼsiri, shuningdek, pedagogik yondashuvlar orqali bu muammoni yengillashtirish yoʻllari koʻrib chiqiladi.

"Dezinformatsiya" atamasi ilk bor 20-asrning 20-yillarida paydo boʻlgan boʻlsa-da, u aynan 21-asrda, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keskin rivojlanishi fonida keng ommalashdi [1]. Internet, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar, dezinformatsiyaning asosiy tarqalish maydoniga aylandi. Bu esa, yangi axborotlar oqimining nazoratsiz ravishda paydo boʻlishi va ularning ishonchliligini oʻz vaqtida aniqlash muammosini yuzaga keltirmoqda. Dezinformatsiya koʻpincha manipulyativ maqsadlarga xizmat qiladi: foydalanuvchilarni chalgʻitish, ularda notoʻgʻri qarorlar shakllantirish yoki maʼlum bir nuqtai nazarni qabul qildirish uchun ataylab ishlab chiqiladi. Koʻplab dezinformatsion manbalar oʻzlarini ishonchli axborot resursi sifatida koʻrsatadi, bu esa ularning yolgʻon va

buzib ko'rsatilgan ma'lumotlarini yanada xavfli qiladi, ayniqsa yoshlar va o'quvchi-talabalar orasida. Rossiyalik faylasuf va adib V. I. Svintsov dezinformatsiyani "haqiqat sifatida (ob'yektiv) yolg'on bilimni uzatish yoki yolg'on sifatida (ob'yektiv) haqiqatni uzatish" deb ta'riflaydi [2]. G. A. Koptina esa dezinformatsiyani "til resurslarini mohirona qo'llagan holda kishining tafakkuri va xulq-atvoriga yashirin ta'sir ko'rsatish orqali amalga oshiriladigan manipulyativ ta'sir shakli" sifatida talqin qiladi.

Dezinformatsiya — bu haqiqat sifatida taqdim etilgan, aslida esa yolg'on yoki chalg'ituvchi axborot bo'lib, uning maqsadi — odamlarni noto'g'ri xulosalarga olib kelish, ularning bilim, qaror va xatti-harakatlariga ongli ta'sir ko'rsatishdan iboratdir.

Dezinformatsiya — yolg'onning ma'lum bir shakli sifatida inson ongida va jamiyat hayotida doimiy ahamiyatga ega bo'lib kelgan. U qadimdan diniy ta'limotlarda muhokama qilinib, falsafa, axloq, mantiq, psixologiya, pedagogika va huquqshunoslik kabi ko'plab fanlar tomonidan puxta o'rganilgan. Dezinformatsiya insoniyat tarixining barcha bosqichlarida, har qanday madaniyat va jamiyatda uchraydi hamda shaxslararo, guruhlararo, hattoki davlatlararo munosabatlarga ta'sir ko'rsatadi. Bu holat uning ijtimoiy o'zaro ta'sir darajasida chuqur va keng ko'lamli ta'sirga ega ekanligini ko'rsatadi. Yolg'on va noto'g'ri ma'lumotlar ijtimoiy munosabatlar tizimini buzishi, ishonchni kamaytirishi, qarama-qarshiliklar va nizolarni keltirib chiqarishi mumkin. Dezinformatsiya jamiyatda axloqiy qadriyatlarning zaiflashishiga, shaxslararo muloqotning buzilishiga va ta'lim tizimida o'quvchilarning bilim olish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, dezinformatsiyaning tabiati va uning jamiyatdagi o'рни haqida chuqur bilimga ega bo'lish, uni aniqlash va unga qarshi samarali pedagogik va huquqiy yondashuvlarni ishlab chiqish katta ahamiyat kasb etadi.

Demokratiya axborotning erkin oqimiga tayangan bo'lib, bu ommaga ma'noli tanlovlar qilish, yetakchilarni hisobga tortish va fuqarolik hayotida faol ishtirok etish imkonini beradi. Xilma-xil axborot manbalari, mustaqil va ko'p sonli yangiliklar manbalari hamda erkin va ochiq munozaralar mavjud bo'lishi kerak, shunda fuqarolar asosli va xabardor demokratik munozaralarda qatnashishlari mumkin bo'ladi. Noto'g'ri va chalg'ituvchi ma'lumotlarning, ko'pincha ichki va tashqi kuchlar tomonidan ataylab tarqatilishi, jamiyatda adashish va bo'linishlarni kuchaytiradi, ishonchsizlikni kuchaytirib, demokratik jarayonlarga putur yetkazadi. So'nggi tadqiqotlarga ko'ra, noto'g'ri va dezinformatsiyaning tez va global miqyosda tarqalishi demokratik munozaralarni qo'llab-quvvatlovchi erkin va faktlarga asoslangan axborot almashinuvi uchun asosiy xavfni tashkil qiladi.

"Misinformatsiya" — bu xabardorliksiz tarqatilgan, yolg'on yoki noto'g'ri ma'lumot bo'lib, uning maqsadi odamlarni aldash emas. "Malinformatsiya" esa — zarar yetkazish uchun tarqatilgan aniq ma'lumot, masalan, shaxsiy ma'lumotlarni ommaga oshkor qilish. "Dezinformatsiya" esa odatda shaxs, ijtimoiy guruh, tashkilot yoki davlatga zarar yetkazish uchun ataylab yaratilgan, noto'g'ri, yolg'on yoki chalg'ituvchi ma'lumot deb ta'riflanadi [3]

Yolg'on va chalg'ituvchi ma'lumotlar to'liqlari jamiyat birligini zaiflashtirishi, faktlarga ishonchni kamaytirishi va davlat institutlariga ishonchni yemirishi mumkin. Yolg'onning psixologik jihatlarini, dezinformatsiya bilan bog'liq umumiy fenomen sifatida,

an'anaviy ravishda umumiy, huquqiy, pedagogik va ijtimoiy psixologiya sohalarida o'rganiladi. Turli olimlar tomonidan yolg'on turlicha talqin qilingan: Masalan, K. Melitan (1903) uni «uydurma» deb atagan; J. Dyupra (1905) — «ta'sir ko'rsatish harakati»; V. Shtern (1905) — «oniy noto'g'ri guvohlik»; O. Lipmann (1926) — «natijaga qaratilgan irodamli harakat»; A. R. Lurnya (1927) — «maxsus fikrlash turi»; G. Dyuravden (1970) — «ta'sir o'tkazish harakati»; V. V. Znakov (1994) — «muloqotdoshni adashtirishga qaratilgan subyektning niyatini amalga oshirish»; O. Fray (2006) esa «boshqani ogohlantirmasdan, muloqotdoshda noto'g'ri ekaniga ishonadigan qarashni shakllantirishga qaratilgan muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz oniy urinish» deb tushuntiradi [4]. Yolg'onni o'rganishda uning kontseptualizatsiyasi, turlari, ishlatilish sabablari va motivlari, shuningdek, uning subyekt bo'lgan shaxsning tipologik va individual-psixologik xususiyatlari muhokama qilinadi. Ushbu masalalar yig'indisi hozirgi kungacha yolg'onni individual-psixologik, pedagogik yondashuv doirasida tadqiq etishning asosiy predmetini tashkil qiladi.

Yangi O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy hayotida dezinformatsiya ko'pincha manipulyativ texnologiyalar vositasi sifatida qo'llanilib, guruh va yakka shaxs ongiga ta'sir o'tkazishda ishlatilmoqda. Axborot maydonining kengayishi va raqamli platformalarning rivojlanishi natijasida noto'g'ri yoki maqsadli buzilgan ma'lumotlar jamiyatda tez tarqalib, aholining fikr-mulohazalariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Dezinformatsiyaning inson xulq-atvorida namoyon bo'lishini aniqlovchi empirik ko'rsatkichlarni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu ko'rsatkichlar asosida turli ijtimoiy vaziyatlarda va professional faoliyat sohalarida yolg'onni aniqlash va unga qarshi samarali chora-tadbirlar ishlab chiqish mumkin. Bu yondashuv Respublikamizning ta'lim, ommaviy axborot vositalari va jamoat boshqaruvi sohalarida dezinformatsiyaga qarshi kurashish strategiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Jamiyatda ishonch muhitini mustahkamlash, axborot xavfsizligini ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikni saqlashga yordam beradi. Pedagogika sohasida dezinformatsiyaga qarshi samarali yondashuvlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish zarur.

1. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Pedagogik jarayonning markazida o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish turadi. O'quvchilarni har qanday axborotni qabul qilishdan oldin uni baholash, manbasini tekshirish va haqiqatga mosligini aniqlashga o'rgatish muhim. Bu nafaqat akademik muvaffaqiyatni oshiradi, balki dezinformatsiyaga qarshi immunitet hosil qiladi.

2. Axborot savodxonligini oshirish: O'quvchilarga axborot manbalarini to'g'ri tanlash, turli xil axborotlarni solishtirish va analiz qilish ko'nikmalarini berish zarur. Bu yondashuv ta'lim jarayonida axborotni qidirish, tasniflash va baholashni o'z ichiga oladi, shuningdek, internet va ijtimoiy tarmoqlardagi ma'lumotlarning ishonchliligini tekshirishga qaratilgan mashg'ulotlarni o'z ichiga oladi.

3. Etik axborot iste'moli: Pedagoglar o'quvchilarga axborotni qanday etik va mas'uliyatli iste'mol qilishni o'rgatishi kerak. Bu axborotni tarqatishda, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda yolg'on ma'lumot tarqatmaslik, boshqa odamlarning shaxsiy hayotini hurmat qilish kabi qadriyatlarni rivojlantirishni nazarda tutadi.

4. Faol va interaktiv ta'lim usullari: Dezinformatsiyaga qarshi kurashda faqat nazariy bilim yetarli emas. Pedagoglar o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun rolli o'yinlar, diskussiyalar, case-study va loyiha asosida ishlash metodlarini qo'llashlari kerak. Bu usullar o'quvchilarning o'zaro muloqotda bo'lishi, axborotni tanqidiy tahlil qilishi va dezinformatsiyani aniqlash qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

5. Ota-ona va jamoatchilik bilan hamkorlik: Ta'lim muassasalari ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikda dezinformatsiyaga qarshi kurashni kuchaytirishi lozim. Maxsus treninglar, seminarlar va targ'ibot ishlari orqali oilalar ham axborot savodxonligi va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda faol ishtirok etishlari mumkin.

Xulosa: Dezinformatsiya zamonaviy ta'lim tizimiga sezilarli tahdid solmoqda va yosh avlodning to'g'ri, haqiqatga asoslangan bilim olish imkoniyatlarini cheklamoqda. Pedagogik yondashuvlar orqali dezinformatsiyaga qarshi samarali kurash olib borish zarur. Tanqidiy fikrlash va axborot savodxonligini rivojlantirish, etik axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish, faol va interaktiv ta'lim usullarini qo'llash ta'lim jarayonining sifatini oshirish va yoshlarni axborot maydonida ongli va mas'uliyatli harakat qilishga tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

SENSOR INTEGRATSIYA VA BOLANING IJTIMOIIY MOSLASHUVI

Ahmadjanova Gulxayo Ravshan qizi

Alfraganus Universiteti 2-bosqich magistranti

Kirish. Sensor integratsiya — bolaning miyasi turli sezgi tizimlaridan keladigan axborotni qabul qilish, qayta ishlash va birlashtirish jarayonidir. Ushbu jarayon bolaning ijtimoiy moslashuvi, ya'ni tengdoshlari bilan muloqot qilish, o'yinlarda ishtirok etish va ta'lim jarayoniga qo'shilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Maxsus bog'chalarda tarbiyalanayotgan bolalarda sezgi buzilishlari, autizm spektr buzilishi va diqqat yetishmovchiligi bilan bog'liq ijtimoiy muammolar keng uchraydi. Shu sababli, sensor integratsiya mashqlarini ta'lim va tarbiya jarayoniga kiritish dolzarb hisoblanadi. So'nggi yillarda maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash tizimida sensor integratsiya yondashuvi keng qo'llanilmoqda. Bu metod bolaning turli sezgi tizimlaridan (ko'rish, eshitish, teginish, vestibulyar va propriozeptiv) keladigan axborotni qayta ishlashini va uni kundalik hayotdagi harakat hamda ijtimoiy faoliyatga moslashtirishini ta'minlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sezgi axborotlarini qayta ishlashdagi buzilishlar maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy, motorik va ijtimoiy rivojlanishda orqada qolishga olib keladi. Ayniqsa, maxsus bog'chalarda tarbiyalanayotgan bolalarda bu muammo ko'proq uchraydi va ular tengdoshlari bilan muloqotda, o'yin jarayonlarida hamda emotsional barqarorlikda qiyinchiliklarga duchkeladilar.

Asosiy qism. Sensor integratsiya mashqlarining maktabgacha yoshdagi maxsus bog'cha bolalarining ijtimoiy moslashuviga ta'sirini o'rganish. Sensor integratsiya yondashuvi ilk bor A. Ayres (1972) tomonidan ilmiy asoslangan bo'lib, u sezgi

tizimlarining uyg'un faoliyati bolaning umumiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ta'kidlagan. Keyingi tadqiqotlarda (Bundy & Lane, 2002; Schaaf & Mailloux, 2015) sensor mashqlar bolalarda nafaqat harakat koordinatsiyasini, balki ijtimoiy-emotsional rivojlanishni ham sezilarli darajada qo'llab-quvvatlashi isbotlangan. Shu sababli maxsus ta'lim muassasalarida sensor integratsiya mashg'ulotlarini tashkil etish bolalarning jamiyatga moslashuvi uchun muhim omil hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, maxsus bog'chalarda sensor integratsiya elementlarini tizimli qo'llash orqali bolalarning ijtimoiy faolligi, guruh qoidalariga rioya qilish, emotsional barqarorlik va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Tadqiqotning asosiy maqsadi — sensor integratsiya mashqlarining maktabgacha yoshdagi maxsus bog'cha bolalarining ijtimoiy moslashuviga ta'sirini aniqlashdir.

Sensor integratsiya buzilishi bo'lgan bolalarda quyidagi muammolar ko'p uchraydi:

- Guruh o'yinlariga qo'shilmaslik yoki yolg'iz o'ynash;
- Oddiy tovushlardan qo'rqish, teginishga haddan tashqari sezgirlik;
- Tengdoshlari bilan muloqotdan qochish;
- Harakatlarni muvofiqlashtirishda qiyinchilik.

Sensor integratsiya mashqlari yordamida:

- Qum va suv bilan o'yinlar → taktil sezgi rivojlanadi;
- Arg'imchoqda uchish vestibulyar tizim faollashadi;
- To'p o'yinlari hamkorlik va harakat muvofiqligi ortadi;
- Plastilin va bo'yoqlar bilan ishlash → ijodkorlik va qo'shma faoliyat shakllanadi;
- Musiqali o'yinlar → ritm va ijtimoiy ko'nikmalar mustahkamlanadi

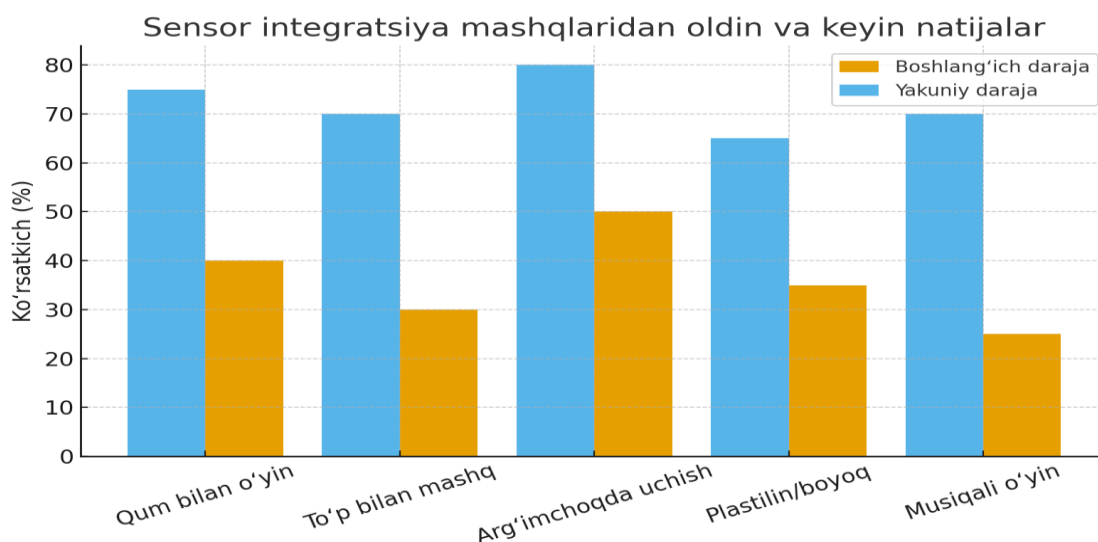
Amaliy kuzatuv. Ishtirokchilar: 5–6 yoshli maxsus bog'cha guruhidan bolalar.

Tadqiqot 1 oy davomida maxsus bog'chadagi 12 nafar maktabgacha yoshdagi bolalarda olib borildi. Mashg'ulotlar haftasiga 3 marta, jami 12 marotaba o'tkazildi.

Faoliyat turi	Kuzatuv mezonlari	Boshlang'ich daraja (%)	Yakuniy daraja (%)	O'zgarish
Qum bilan o'yin – sezgi sezgirligini pasaytirish, qo'rquvni kamaytirish va tengdoshlari bilan muloqotni rivojlantirish.	Guruhga qo'shilish, navbat kutish	32%	61%	+29%
To'p bilan mashq – hamkorlik, navbat kutish, harakatlarni muvofiqlashtirishni rivojlantirish.	Hamkorlik qilish, sherikka to'p uzatish	30%	60%	+30%
Arg'imchoqda uchish – vestibulyar tizimni kuchaytirish,	Navbat kutish, qo'rquvni yengish	35%	62%	+27%

muvozanatni shakllantirish.				
Plastilin va bo'yoqlar bilan ijod – mayda motorika, diqqat va ijodiy ifodani rivojlantirish.	Materialni bo'lishish, birgalikda ishlash	33%	61%	+28%
Musiqali o'yinlar – ritm, diqqat va guruh qoidalariga bo'ysunishni shakllantirish.	Qoidalariga rioya qilish, tengdoshlari bilan hamkorlik	31%	60%	+29%

BOLANING IJTIMOIIY MOSLASHUVI RIVOJLANISH KO'RSATKICHI)

Xulosa. O'tkazilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, sensor integratsiya mashg'ulotlari bolalarning ijtimoiy moslashuvini sezilarli darajada yaxshiladi. Boshlang'ich ko'rsatkichlar 30–35% oralig'ida bo'lgan bo'lsa, yakuniy ko'rsatkichlar 60–62% gacha ko'tarildi. Bu esa o'rtacha 27–30% ijobiy o'sishni tashkil etdi.

Mashg'ulotlar davomida bolalarda:

- tengdoshlari bilan o'yinlarga faolroq qo'shilish,
- emotsional barqarorlikning ortishi,
- diqqat va mayda motorika rivojlanishi,
- hamkorlik va qoidalariga rioya qilish ko'nikmalari shakllandi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, sensor integratsiya metodlarini muntazam qo'llash maxsus bog'cha bolalarining ijtimoiy rivojlanishi va jamoadagi moslashuvini samarali qo'llab-quvvatlaydi.

Amaliy tavsiya: maxsus bog'chalarda haftasiga kamida 2–3 marta sensor integratsiya mashg'ulotlarini o'tkazish samarali natija beradi.

Adabiyotlar

1. Ayres, A. J. (2005). Sensory Integration and the Child. Los Angeles: Western Psychological Services.
2. Bundy, A. C., Lane, S. J., & Murray, E. A. (2002). Sensory Integration: Theory and Practice. F.A. Davis Company.
3. Davletyarova L.B. YUQORI MALAKALI YENGIL ATLETIKACHI SPRINTERLARNI TEXNIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY VOSITA VA USLUBLARI. 2025 <https://doi.org/10.5281/zenodo.11211146>
4. Mamedova, M. (2020). Maxsus pedagogika asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti.
5. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi metodik qo‘llanmalari.

ATHLETES AND STUDENTS WHO DO NOT PLAY SPORTS IN MEN IN THE CONDITIONS OF KARAKALPAKSTAN

Utebergenov Amangeldi Kutlimuratovich,

professor

of the department of physical culture and sports,

NSPI named after Ajiniyaz, doctor of biological sciences,

Jastlekova Madina Amirovna,

Karakalpak State University, 2st year master’s degree

At present, health promotion in the world by increasing the physical and functional capabilities of the body, the development of a health improvement program for extreme natural climatic conditions, as well as the study of their theoretical and scientific foundations, is one of the urgent problems all over the world. In addition, to date, inactivity, improper nutrition, namely nutrition in excess of the norm, lead to the functional development of the body, as well as to the imperfection of its morphometric parameters and a decrease in health. In this regard, the development of measures to improve the indicators of morphofunctional, physical and functional development of the body in extreme conditions is of great practical importance.

The environmental consequences of the crisis in the Aral Sea region, caused by the intensive drying of the Aral Sea, have led to pollution of the atmospheric air, ground and surface waters, including drinking water, soil, as well as crop and livestock products. The consequence of this was a deterioration in the quality and conditions of life, an increase in morbidity, low life expectancy of the population. Already early medical and environmental studies showed that the negative impact of the environmental situation, combined with medical, social, economic problems in the Aral catastrophe zone, was reflected in an increase in the level of maternal and infant morbidity.

In recent years, in the course of research on the influence of the degree of motor activity on the physical development and vegetative indicators of student athletes, special

attention is paid to the development of large-scale measures and the implementation of the achieved positive results into practice. In this regard, certain results have been achieved in the field of adapting the organism of student athletes to adverse environmental factors of the external environment, as well as improving the indicators of their physical development in the Aral Sea region.

Today, student youth is an active social group that largely determines the future of any state.

Identification of the general regularities of physiological mechanisms during active physical activity in the process of adaptation to physical loads should be the basis for the selection of adequate means of targeted impact on the body of students.

In youth sports, there is a significant increase in sports achievements against the background of increased training loads. This circumstance certainly determines the solution of issues of improving physical activity while ensuring a more complete mobilization of the body's functional capabilities, while preventing the violation of ontogenetic processes.

Material and research methods.

The study involved 157 practically healthy male students of Karakalpak State University aged 18-21 years. 2 groups of students were examined. The first group included 75 students studying in the specialty "physical culture and sports", the second - 82 students of humanitarian faculties (Table 1).

Table 1
Distribution of the examined persons by age groups

Age, Years	Student athletes	Students not involved in sports
18	17	20
19	20	20
20	18	20
21	20	22
Total	75	82
n=157		

Height was measured in a standing position using a medical stadiometer with an accuracy of 0.5 cm. Body weight was measured with a special medical balance scale with an accuracy of 50 g. In a standing position, the chest circumference was measured with a plastic tape with an accuracy of 1 mm.

Results and its discussion.

The results of the study of the somatic development of 20-year-old boys did not reveal significant differences in body length among athletes and students who do not go in for sports. The conducted comparative analysis showed that students of 19 and 21 years old who are not involved in sports have a growth retardation compared to students involved in sports (2.3 cm and 0.6 cm). Starting from the age of 18, there is a decrease in body growth indicators among students who do not go in for sports. In each age group of students, an increase in the level of growth in students involved in sports relative to students not

involved in sports. The standard deviation was 1.6%. We also note that at the age of 19, there is a sharp increase in student-athletes to 164.2 cm, while, in students of the humanities, there is a lag in growth compared to student-athletes (2.3 cm).

The analysis showed that at the age of 18 there were practically no differences in body weight indicators of an athlete and non-athletic students (0.7 kg), body weight of student-athletes aged 19- 20 and 21 years, some infection from non-athletic students (1.7- 2.4 and 1.9 kg). The analysis showed that of all ages, the indicators of deviation of student-athletes from the indicators of students who do not go in for sports regularly increased by 0.7-0.9%. It was noted that in a 21-year-old athlete, the body weight indicators of students were slightly higher compared to other age groups (6.2 kg) ($p < 0.001$). In comparative terms, weight gain in student-athletes aged 18 to 19 years was 2.2 kg, and at the age of 20-21-1.1 kg. Based on the information provided, it can be concluded that non-athletic students are slightly behind in body weight gain compared to student athletes.

A comparative analysis of the indicators of chest volume (WGC) showed that all the examined students have an age-related increase in chest volume. At the same time, I would like to note that in all age groups, students who do not go in for sports had OGK indicators slightly lower than those of their peers - athletes ($p < 0.05$). Considering the differences in the parameters of OGK among the examined student-athletes, it was found that at the age of 19 and 21 they have a small difference, which was 3 cm and 1.4, respectively.

Comparative assessment of the chest circumference index between students not involved in sports and students involved in sports showed that the greatest difference was observed in 18-year-old boys (7.6 cm, $r < 0.001$).

Conclusions

1. It has been established that in the age dynamics of student athletes, the body growth indicators in comparison with the body growth indicators of students and above, and that students who do not regularly go in for sports, significantly (who do not go in for sports at the age of 19 and 21) lag behind in body growth rates.

2. It was found that due to regular sports and physical activity, the chest circumference of student-athletes is 5.27% wider compared to students who do not go in for sports.

References:

1. Abdirov Ch.A., Kurbanov A.B., Konstantinova L.G. Mediko-ekologicheskaya situatsiya v Respublike Karakalpakstan i prognoz zabolevaemosti naseleniya: – Nukus: Karakalpakstan, 1996. – 19 s.
2. Dembo A.G., Zemsovskiy E.V. Sportivnaya kardiologiya. - L.: Meditsina.- 1989.- 466 s.
3. Eshanov T.B., Ajibekov M.A. Fiziologicheskoe znachenie i mexanizmi stressovoy reaksii organizma pri adaptatsii: // Vestnik KKO AN RUz. 2000.- № 4. -3-6 s.
4. Chernorusskiy M.V. Uchenie o konstitutsii v klinike vnutrennix bolezney // Trudi 7-go sezda rossiyskix terapevtov. L. - 1938. 65 s.

5. Konstantinova L.G., Kurbanov A.B., Atanazarov K.M., Absattarov N. Kachestvo pitevoy vodi, sostoyanie zdorovya naseleniya i prognoz zabolevaemosti naseleniya Respubliki Karakalpakstan: // Ekologicheskie faktori i zdorove materi i rebenka v regione Aralskogo krizisa: Materiali mejdunar. seminara. – Tashkent: FAN, 2001. - 87-95 s.

6. Matchanov A.T., Jamilov D. Mexanizm adaptatsii serdechno-sosudistoy sistemi organizma i mishechnoy deyatel'nosti u molodix sportsmenov v ekologicheskix usloviyax Priaralya. // Materiali respublikanskoy nauchno-prakticheskoy konf. «Problemi ratsionalnogo ispolzovaniya prirodnix resursov Yujnogo Priaralya».- Nukus.- 2007.- S. 3-4.

7. Rzaev Rakhat Muratbayevich. Growth indicators of teenagers in various

8. regions of the Republic of Karakalpakstan. International Journal of Research and Development (IJRD) Volume: 8 | Issue: 3 | March 2023. 57-58-p.

O‘ZBEKISTONDA SPORT SOHASINING RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI VA ZAMONAVIY YO‘NALISHLARI

A.Q.Utepbergenov

b.f.n., professor

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika institute,
+998913813390, utepbergenovaman68@gmail.com

F.B.Tawmuratov, S.J.Kenesbaev

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti talabalari

Mazkur tezisda O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishda kuzatilayotgan zamonaviy tendensiyalar yoritilgan. Jumladan, davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida sportga e’tibor kuchaygani, qonunchilik asoslari mustahkamlangani, ommaviy sport tadbirlari soni oshib borayotgani tahlil qilinadi. Shuningdek, sport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, professional sportchilarni qo‘llab-quvvatlash, ta’lim va sport integratsiyasini chuqurlashtirish kabi yo‘nalishlardagi yutuqlar ko‘rsatib o‘tiladi. Tezisda innovatsion texnologiyalar, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va yoshlar orasida sport madaniyatini oshirish bo‘yicha taklif va mulohazalar bayon etilgan.

Bugungi globallashuv va innovatsiyalar davrida jismoniy tarbiya va sport sohasining rivoji davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda bu borada qabul qilingan qaror va farmonlar, ayniqsa, yoshlarda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy faollikni targ‘ib qilish, sport infratuzilmasini kengaytirish hamda xalqaro sport maydonlarida natijalarni oshirishga xizmat qilmoqda. Bu tendensiyalar nafaqat professional sportni, balki ommaviy jismoniy faollikni rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi.

Qonunchilik va strategik asoslar: So‘nggi yillarda qabul qilingan muhim hujjatlar jismoniy tarbiya va sport sohasini yangi bosqichga olib chiqdi: 2023 yil 14 fevraldagi PQ–60-sonli qaror — “Jismoniy tarbiya va sportni 2030 yilgacha rivojlantirish strategiyasi”; “Sog‘lom turmush tarzini keng joriy etish bo‘yicha davlat dasturlari”; O‘zbekiston

Respublikasi Prezidentining sport maktablari, oliy sport muassasalari faoliyatini tubdan isloh qilishga oid topshiriqlari.

Ushbu hujjatlar zamonaviy sportni rivojlantirishning normativ-huquqiy poydevorini yaratdi.

Ommaviy sport va sogʻlom turmush tarzi tendensiyasi: Aholi, xususan, yoshlar oʻrtasida ommaviy yugurishlar, velomarafonlar, sport haftaliklari, fleshmoblar koʻpayapti. “Harakatda baraka”, “Yoshlar sport festivalari”, “Sogʻlom avlod” kabi loyihalar orqali ommaviy sport targʻib qilinmoqda. Bepul sport seksiyalari, mahalla sport maydonchalari barpo etilmoqda.

Sport infratuzilmasini modernizatsiya qilish: Yangi sport majmualari, olimpiya zaxiralari markazlari, fitnes klublar va ixtisoslashgan stadionlar qurilmoqda. Maktab, kolledj va universitetlarda jismoniy tarbiya infratuzilmasi zamonaviy uskunalar bilan taʼminlanmoqda. Elektron sport (e-sport) va raqamli fitnes texnologiyalarini joriy etish ham istiqbolli yoʻnalishlardan.

Professional sport va xalqaro natijalar: Olimpiya va Paralimpiya oʻyinlarida Oʻzbekiston sportchilari muvaffaqiyatli ishtirok etmoqda. Jahon chempionatlari, Osiyo oʻyinlari kabi nufuzli musobaqalarda qatnashuvchilar soni ortib bormoqda. Sportchilarni moddiy va maʼnaviy qoʻllab-quvvatlash, xalqaro tajriba almashuvlar kengaymoqda.

Taʼlim tizimi va sportning integratsiyasi. Jismoniy tarbiya va sport fanlari barcha taʼlim bosqichlarida majburiy ravishda joriy etilgan. Innovatsion usullar: AKT, mobil ilovalar, intellektual sport trekerlari, AR/VR texnologiyalari orqali taʼlim jarayoni boyitilyapti. Pedagoglarni qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimi kuchaytirilmoqda.

Davlatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasida kuzatilayotgan zamonaviy tendensiyalar tizimli, chuqur oʻylangan va milliy manfaatlariga xizmat qiluvchi strategik yondashuv natijasidir. Ushbu rivojlanish yoʻnalishlari orqasida sogʻlom, jismonan chiniquqan, har tomonlama barkamol yosh avlodni voyaga yetkazish maqsadi mujassam. Sport sohasi nafaqat jismoniy, balki ijtimoiy, iqtisodiy va axloqiy jihatdan ham jamiyat taraqqiyotiga hissa qoʻshadi.

Integratsiyaning mohiyati

Talim va sport integratsiyasi — bu jismoniy tarbiya vositalarini taʼlimning barcha bosqichlariga uzluksiz va tizimli kiritish orqali sogʻlom, faol va har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish jarayonidir.

Bu integratsiya quyidagi yoʻllar bilan amalga oshirilmoqda: Jismoniy tarbiya darslarini sifatli va innovatsion tashkil etish.

Fanlararo bogʻliqlik: biologiya, anatomiya, psixologiya, gigiyena, texnologiya va informatika fanlari bilan uzviy bogʻliq oʻqitish. Amaliy sport toʻgaraklari orqali sogʻlom turmush tarzini targʻib qilish.

Pedagog kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash: Zamonaviy sport oʻqituvchisi nafaqat jismoniy mashqlarni oʻrgatadi, balki talabaning sogʻligʻini, psixologiyasini va motivatsiyasini tushuna oladigan multidisipliner mutaxassis boʻlishi kerak.

Davlatimizda har yili pedagogik institutlar va sport akademiyalarida zamonaviy yoʻnalishda kadrlar tayyorlanmoqda.

Xalqaro tajriba: Finlyandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlar bolalarda ertalabki jismoniy mashqlarni majburiy tartibda joriy etgan.

Ularda sport darslari fanlar bilan uyg'unlashtiriladi, masalan, matematika darsida harakatli sonlar o'yini.

Integratsiyaning natijalari: O'quvchilarning sog'lig'i mustahkamlanadi. Diqqat, intizom, ijtimoiy faollik oshadi. Sport orqali vatanparvarlik, jamoaviylik, raqobatbardoshlik singari ijtimoiy fazilatlar shakllanadi. Sport orqali ta'lim jarayoni interfaol, quvnoq va samarali kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-60-sonli qarori, 14.02.2023.
2. "O'zbekiston sportini rivojlantirish strategiyasi – 2030", Jismoniy tarbiya va sport vazirligi nashri.
3. Axmedov A., "Yoshlar va sog'lom turmush tarzi: bugun va ertaga", *Yangi O'zbekiston*, 2023.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SHAXMAT MASHG'ULOTLARINI SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH UCHUN DARS ISHLANMASI

Xoliqov Umidjon Qo'chqarovich

Guliston davlat pedagogika instituti

"Pedagogika va psixologiya" kafedrası, v.b. dotsent

Har bir millat o'z kelajak avlodida komillikni ko'rishni orzu qiladi. O'zbek xalqi o'z madaniyati va ma'naviyatida komil insonlar tarbiyasiga alohida e'tibor bergan va bunday komillik darg'alarini etishtirish har bir zamonda muhim sanalgan. Inson kamolotida esa jismoniy va ma'naviy go'zallik muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois bugungi kunda yurtimizda zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga ola biladigan, intiluvchan va serg'ayrat yoshlarni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-avgustdagi «O'zbekiston Respublikasida shaxmatni shakllantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-3906-son va 2021-yil 14-yanvardagi "Shaxmatni yanada shakllantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4954-son [1,B.3] Qarorlarida «... umumiy o'rta ta'lim maktablarida shaxmatga o'qitishni bosqichma-bosqich qamrab olish, yuqori malakali murabbiy kadrlarni tayyorlash, shaxmat klublari va umumiy o'rta ta'lim maktablari shaxmat sinflarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash», "... tegishli 1000 ta umumiy o'rta ta'lim maktabida 2, 3 va 4-sinf o'quvchilarini "Jismoniy tarbiya" fani doirasida 18 soatlik reja asosida shaxmatga o'qitish yo'lga qo'yiladi hamda ularga "metodik yordam" ko'rsatilishi nazarda tutilgan.

Umum ta'lim muassasalarida shaxmat kursini o'qitishdan maqsadi – o'quvchilarning shaxsiy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratish xamda ularda umumiy madaniyat, mantiqiy, mustaqil, sog'lom fikrlay olish qobiliyatini shakllantirishdan iborat.

Shaxmat – umumiy va intellektual qobiliyatlarni rivojlantiruvchi ta'limning bir turi hisoblanib, psixologik jarayonlarini rivojlantiruvchi, insonni aqliy, ijodiy va tarbiyaviy komolotga erishishiga yo'naltirilgan pedagogik jarayondir. Shaxmat o'quvchilarni yanada ma'nan etu qilik qilib tarbiyalashda qo'shimcha tarbiya vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shaxmat o'quv kursi o'qitilishi matematika, psixologiya, pedagogika va jismoniy tarbiya bilan bog'liq bo'lib, ushbu fanlarni o'zlashtirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. [2,B.4]

Darsning mavzusi: Farzin

Darsning maqsadi: O'quvchilarga shaxmatdagi farzin, o'quvchilarning aqliy faolligini mustahkamlash, shaxsiy sifatlarni shakllantirish.

Ta'limiy: Shaxmat sport turi haqida bilim, malaka va ko'nikmalar hosil qilish.

Tarbiyaviy: Mashg'ulot jarayonida o'zini hamda sherigini hurmat qilish, shaxmat doskasi va sipohlardan to'g'ri foydalanish, gigiyena qoidalariga amal qilish.

Rivojlantiruvchi: O'quvchilarda mantiqiy va shaxsiy sifatlarni shakllantirish.

Dars turi: Nazariy va amaliy mashg'ulotlardan iborat noan'anaviy dars.

Darsda qo'llaniladigan metodlar: "Aql charxi", "Tarmoq", "Ko'rsatmali", "Amaliy mashqlarni bajarish", "Musobaqa", "Aqliy hujum" metodlari orqali o'quvchilarga amaliy va nazariy bilim berish.

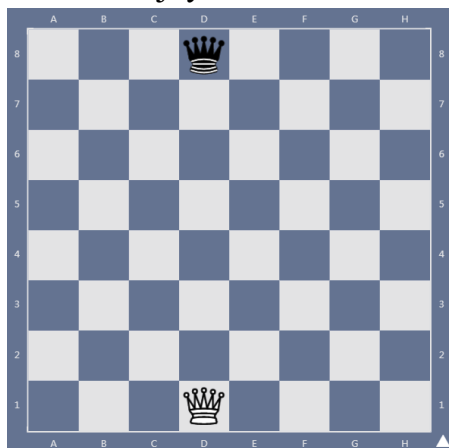
Darsning jihozi: Shaxmat doskasi, sipohlar, AKT vositalari,

Dars o'tish joyi: Sinf xonasi.

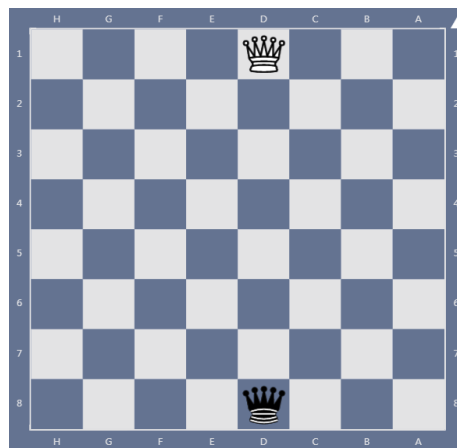
Mavzuning nazariy va metodik asoslari

Farzin-shaxmat sipohlari ichida eng kuchlisi. Farzin yurishini o'rganish uchun shox, ruh, fil va piyodalarga o'xshab yuradi va urib oladi. Shox, ruh, fil, va piyodaning yurishini eslab qolish oson. Ya'ni, farzin-vertikal, gorizontal, diagonal bo'ylab bo'sh xonalardan bemalol yuradi va shu chiziqda sipohlarni urib olishi mumkin. [3,B.43]

Tomonlarda bittadan farzin sipohi bo'lib, 1-diagrammada oq va qora tomon farzinlari uchun dastlabki joylashish xonasi ko'rsatilgan.

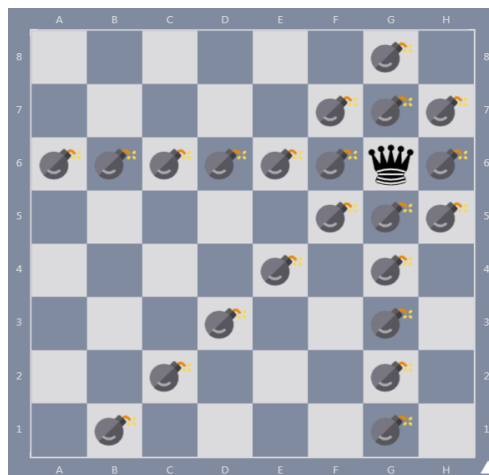
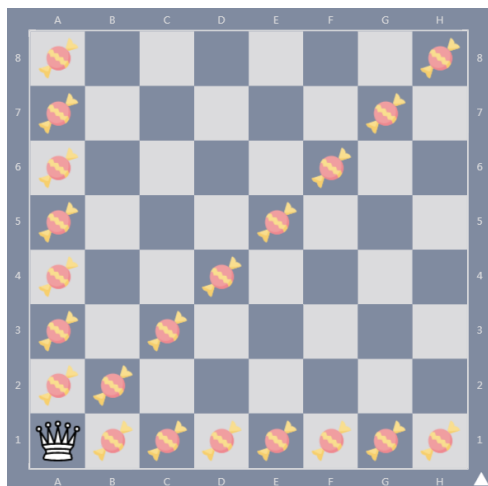
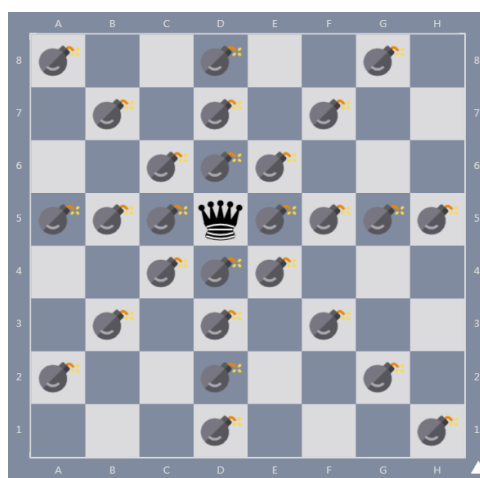
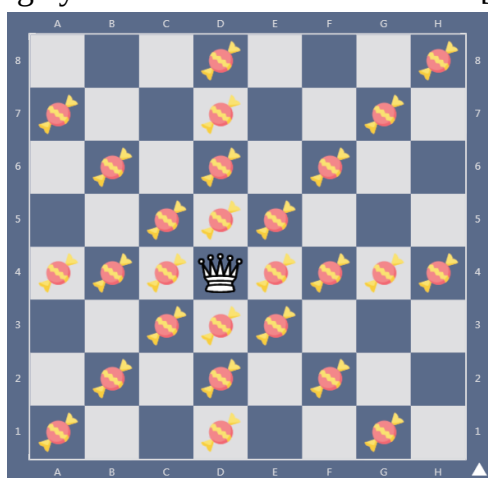
1-diagramma

Farzinni partiyani boshlashdan avval o'zining rangidagi xonaga joylashtirish lozim (ya'ni oq farzin **d1** xona-oq xonada, qora farzin **d8** xona-qora xonaga)-bu, farzinning boshlang'ich holatini eslab qolishning eng oson usuli hisoblanadi. Oq farzin o'yin boshida hamisha oq rangdagi **d1** xonasida joylashadi, qora farzin esa qora rangdagi **d8** xonasida turadi. [4-3,B.43]

Shox shaxmat o'yindagi eng muhim ahamiyatga ega bo'lgan sipoh bo'lishiga qaramay, uning harakatlanishi biz ko'rganimizdek juda sustdir. Farzin esa shaxmat o'yinidagi eng kuchli va eng harakatchan sipoh hisoblanadi. U xuddi shox kabi har tarafga harakatlanishi mumkin, ammo undan ko'proq masofaga yuradi. Farzinni serharakat sipoh deb atashimizning asosiy sababi, u ham shox, ham piyoda, ham ruh, ham fil kabi harakat qila oladi.

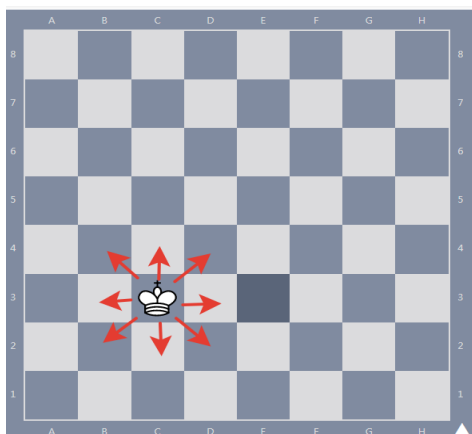
Ushbu 2-diagrammada ko'ratilgan farzin sipohi yulduzchalar bilan belgilangan xonalarga yuradi va urib olishi mumkin. [4,B.120]

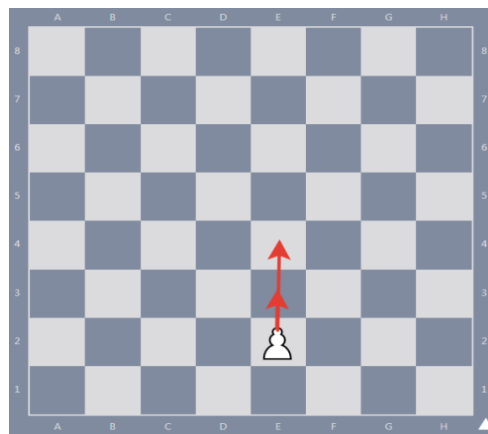
2-diagramma

2 Mavzuning amaliy va metodik asoslari

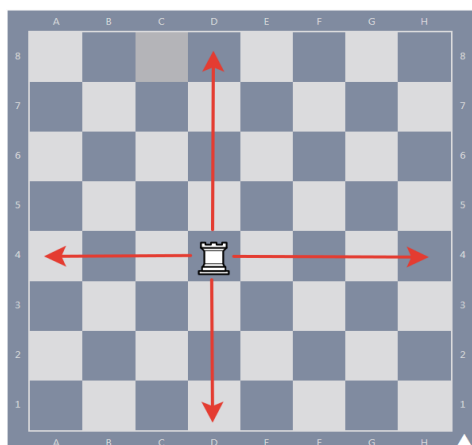
O'qituvchi tomonidan bo'sh namoyish taxtasida quyidagilarni taqqoslash uchun (**1-diagramma**) shox c4 xonasiga qo'yilib 8 xonaga yurib olishi, (**2-diagramma**) piyoda boshlang'ich xonasiga qo'yilib 2 xonaga yura olishi, (**3-diagramma**) ruh markaziy e4 xonasiga qo'yilib, 14 xonaga yura olishi, (**4-diagramma**) fil e4 xonasida 13 xonaga va farzinni esa 27 ta xonaga yura olishi tushuntiriladi. (**5-diagramma**).

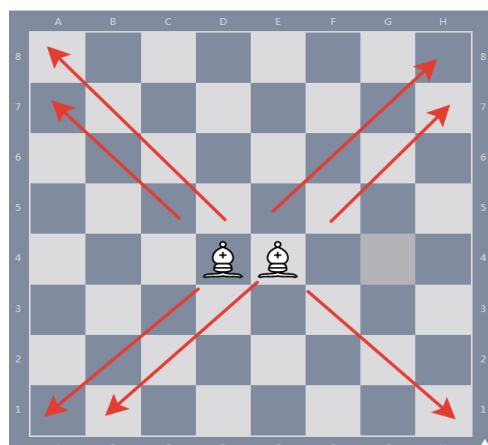
1-diagramma

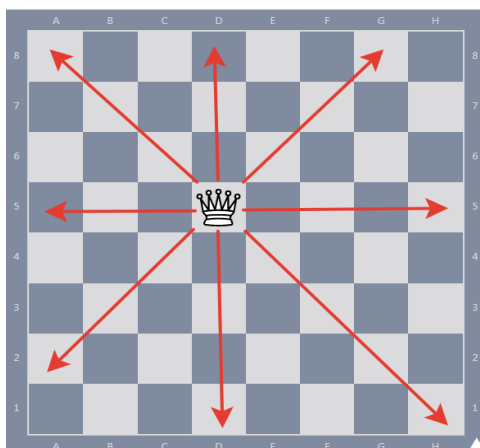
2-diagramma

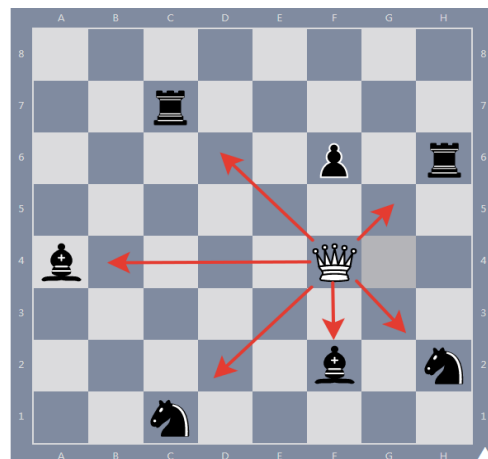
3-diagramma

4-diagramma

5-diagramma

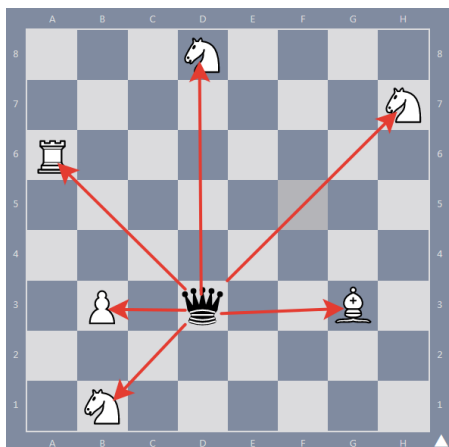

6-diagramma

Farzin o'zining va raqib sipohlarining ustidan sakrab yura olmaydi. Agar farzin yurishi mumkin bo'lgan gorizontal, vertikal va diagonal yo'nalishlardagi o'zining sipohlari bo'lsa, ulargacha bo'lgan istalgan bo'sh xonaga yurish mumkin. 4-diagramma misol tariqasida namoyish taxtasiga teriladi va o'quvchilarga farzinning yurish yo'nalishlari ko'rsatiladi. Farzin sipohlar ustidan sakrab yurishi mumkin emasligi aytib o'tiladi. Xulosa qilsak farzin vertikal, gorizontal va diagonal bo'ylab yura oladi (**6-diagramma**). [5,B.68]

Farzinning urib olishi. Farzin oq xonada bo'lsa, oq diagonal bo'ylab, qora xonada esa qora diagonal bo'ylab va vertikal va diagonalda joylashgan istalgan sipohni urib olishi mumkin. Farzin urib olgan sipoh o'rnini egallaydi.

7-diagrammadagi holatda oq farzin bilan qora sipohlarlar ketma-ketlikda urib olish qoidasi ko'rsatiladi.

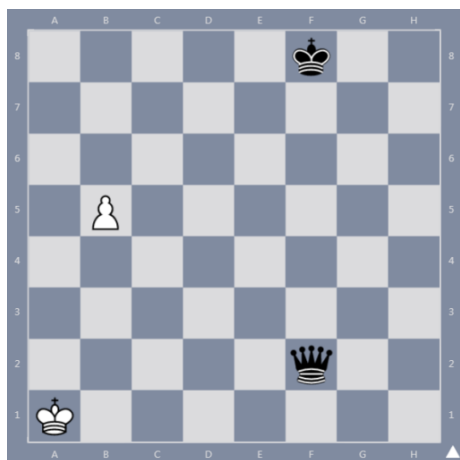
7-diagramma

Aytgancha! Farzin joylashgan har qanday raqib sipohi yoki piyodasini yutib olishi mumkin, albatta, shoxdan tashqari. Raqib shoxi urib olinmaydi! [6,B.28]

3 Mustaqil ishlash va o'z imkoniyatlarini sinab ko'rish

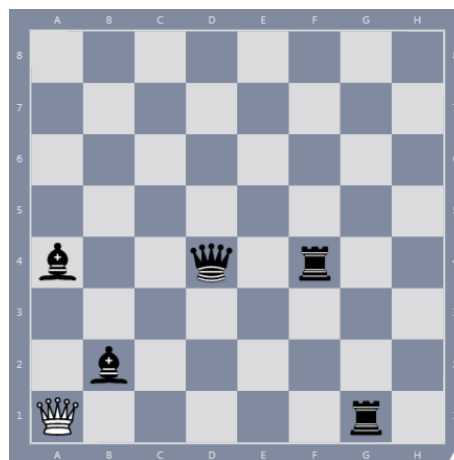
Masalalar

3.1. Farzin qanday qilib ikki yurishda piyodani urishi mumkin?

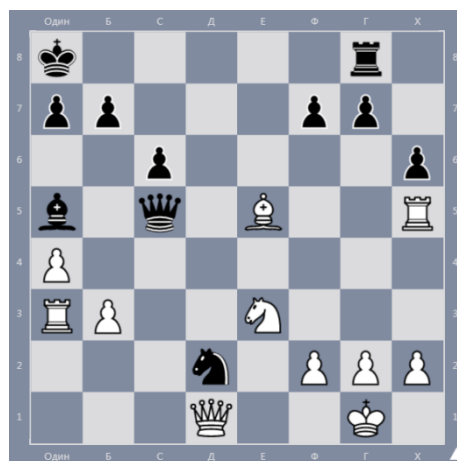
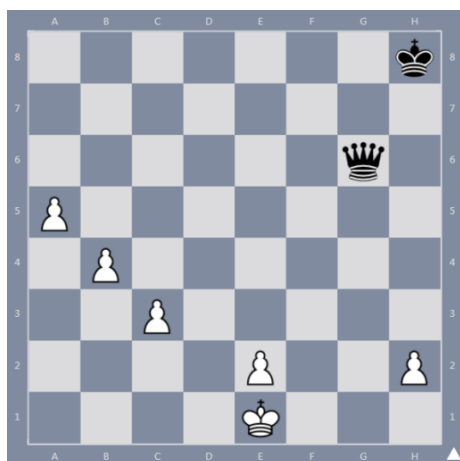

3.3. Farzin qanday qilib ikki yurishda piyodani urishi mumkin?

3.2. Qora fil farzinga hujum qilmoqda. Farzin qaysi xonaga borishi mumkin?

3.4. Qora farzin qaysi sipohga hujum qilyapti?

4 Savol va topshiriqlar:

1. Farzin otga o‘xshab yuradimi?
2. Farzin vertikal, gorizonta va diagonal bo‘ylab yura oladimi?
3. Farzin boshqa sipohlar ustidan sakrash imkoniyatiga egami?
4. Farzin burchakdagi xonalarda nechta xonaga yura olishini ayting?
5. Farzinning kuch nisbati nechta piyodaga teng?

Asosiy adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 14 yanvardagi "Shaxmatni yanada shakllantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida" PQ-4954-son qarori.
2. Xoliqov U.Q "Shaxmat dunyosiga ilk qadam" O‘quv qo‘llanma. Toshkent, "Bookmany print", 2022–yil.37-43 b
3. Maxmudov A.X , U.Xoliqov, V.Abuazizova "Shaxmat amaliyoti" T.: metodik qo‘llanma. Nashriyot. "Nodirabegim"-2021 yil, 28-30 b.
4. Norboyev N.N "Shaxmat nazariyasi va metodikasi", O‘quv qo‘llanma. Toshkent, "Yosh kuch", 2021–yil. 120-125 b
5. B.S.Xolmirzayev, A.Asralxodjayev, S.U.Nazarov, A.Razzoqov "**Shaxmat**" O‘quv qo‘llanma. Toshkent : "Umid Design", 2021.-152 b
6. Qosimjonov R. "Shaxmat sehrli olam", Toshkent, "Info COM.UZ", 2008-yil, – 15-23 b

MUNDARIJA

Muxamedov Gafurdjan Israilovich. Jismoniy tarbiya tizimini rivojlantirishning dolzarb muammolari va istiqboldagi yechimlari (soʻz boshi oʻrnida)	3
Maxmudov Shaxrillo Sharipovich. Barkamol avlod tarbiyasida jismoniy tarbiya va sportning oʻrni va ahamiyati	5
Axmadaliyeva Gulnoz Ikramovna. Olimpiya va paralimpiya sport turlarida sportchilarni saralash va yoʻnaltirishning ilmiy-metodik asoslari	8
Toʻxtamirzayev Mirzahakim Yoʻlbarsmirzayevich. Sportchi mashhurligini oshirishda kontent taqvimining oʻrni va ahamiyati	12
Shukurullo Mardonov. Didaktik tizimlar va oʻqitish modellari	15
Zokirov Ulugʻbek Murodjon oʻgʻli. Maktabgacha taʼlim tashkilotlari tarbiyalanuvchilari jismoniy tayyorgarligini nazorat qilishning samaradorlik koʻrsatkichlari	19
Ермекбаев Мұхтар Әбенұлы, Бауыржан Шаттық Жасұзаққызы. Дидактикалық ойындар арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру	22
Axmadjanov Doniyor Baxtiyor oʻgʻli. Boʻlajak tarix oʻqituvchisining maʼnaviy-axloqiy qiyofasi	26
Gayupova Saodat Xamidovna. Ilgʻor va innovatsion tajribalarning taʼlim jarayonidagi oʻrni: psixologik-pedagogik yondashuv asosida tahlil	32
T.L.Xurvaliyeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarda psixoemotsional zoʻriqishni profilaktika qilish yoʻllari	36
Бауыржан Шаттық Жасұзаққызы, Жияшева Жанар Шораевна. Виртуалды білім беру кеңістігінде мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығын дамыту жолдары	39
Yarmatov Raximboy Baxramovich. Pedagogik jarayonda rahbar shaxsining pedagogik-psixologik kompetensiyasini shakllantirish usullari	45
Ibadullayev Qaxramon Madaminovich. Zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni boshlangʻich taʼlimda oʻqitiladigan fanlarda samarali foydalanish: muammo va echimlar	48
Maxmudov Bahrom Abdusalomovich. Jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlash mexanizmini takomillashtirishda muammolar va yechimlar.	53
Зарипов Лочин Рустамович. Олий таълим муассасаларида сунъий интеллектнинг таълим жараёнига таъсирини	55
G.O.Ernazarova. Zamonaviy oliy pedagogik taʼlimda raqamli texnologiyalarni joriy etish usullari	61
Achilov Telman Sadullayevich. Jismoniy tarbiya darslarida oʻquvchilarni axloqiy tarbiyalashning pedagogik asoslari	64
Mirzayev Abdulhamit Marifovich. Taʼlim muassasalarida belbogʻli kurash mashgʻulotlarini rejalashtirish samaradorligi va istiqbollari	66

Narimbaeva Lola Kuzibaevna. Oliy ta'lim tashkiloti talabalarining rahbarlik ko'nikmasini rivojlantirishga bo'lgan zamonaviy yondashuvlar	68
Mamadaliyev Kamoliddin Rahmatullayevich. Malakasini oshirish jarayoni pedagogik tizim samaradorligi	71
Muxiddinova Dilfuza Sherdor qizi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ertakterapiya texnologiyasidan foydalanish	75
Рахмонов Мухаммадамин Хикматуллоевич. Решения и проблемы снижения интереса к физической активности среди молодежи	78
Кубанычбеков Алымбек Акынбекович. Проблема нехватки кадров по физической подготовке: вызовы и решения	82
Ibraximov Sanjar Urumbayevich. Bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash mexanizmlari	85
Azizov Nosir Xolmatovich. Bel olish kurash tarixiy ildizlari va uning yo'nalishlari yoyilish geografiyasi	88
1-SHO'BA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARINI SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH MUAMMOLARI HAMDA ISTIQBOLDAGI YECHIMLARI	
Jabborova Onaxon Mannapovna. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini uyg'unlashitirish metodikasi	94
Abduraximov Davron Dilmurotovich, Riskulova Shaxnoza Bohodir qizi, Ro'zaliyeva Malika Zokirovna, Tulabberganova Ozoda Tursumatovna, Tursunova Zulfiya Furqat Qizi. Maktabgacha ta'limdagi jismoniy tarbiya mashg'ulotida gimnastika vositalari orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirish	97
T.L.Xurvaliyeva, A.L.Qo'chqorova, O.X.Murodullayeva, S.Y.Davletova, S.B.Toxirova. Maktabgacha ta'lim jarayonida ota-onalar bilan hamkorlikda loyiha texnologiyasidan foydalanish	98
Mutalova Dilnoza Abdurashidovna, Turdialiyeva Safargul To'lqin qizi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish	101
Qurbonova Bonu Rustam qizi, G'ovsiddinova Madina Salohiddin qizi, Ergasheva Shodiyona Bahrom qizi, Safarboyeva Jasmina Zafar qizi, Yusupova Sevinch Mambatsoliy qizi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlari sifatini oshirish yo'llari	105
Muxtabar Tursunboyeva, Azamova Nafisa, Norboyeva Sevinch, Eshimmetova Sarvinoz, Quronboyeva Gulnoza, Allabergenova Muhlisa. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyati turlari	108
Kodirova Muyassar Eshmamat qizi, Xojimatova Nilufar, Abdukarimova Ganjina, Choriyeva Shahina. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida harakatli o'yinlar va tarbiyalanuvchilarda axloqiy va irodaviy sifatlar (tayyorlov guruhi misolida)	110

Kodirova Muyassar Eshmamat qizi, Turg'unova O'g'iloy Alisherovna, Ergasheva Shoxista Yunusovna, Jo'rayeva Marjona Ilhomovna. Maktabgacha ta'limda harakatli o'yinlarni tashkil etishning ahamiyati.	112
Xoliqov Umidjon Qo'chqarovich. Maktabgacha ta'limda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini shaxmat o'yini zamonaviy tendensiyalar asosida uzluksizligini ta'minlash	113
Зуфаров Темур Умарович Турсинбаева Мафтуна Ашурали кизи Алимова Фатима Махдиевна Жаксилыков Абзалбек Муратбай ули. Проблемы и пути решения повышения качества и эффективности уроков физической культуры в дошкольных образовательных организациях	118
Mutalova Dilnoza Abdurashidovna, Sodiqova Dilodod Iqboljon qizi, Xursanova Fotima Orifjonovna, Qochqorboyevna Lobar Qudratjonovna, Xudoyberganova Zilola Jzod qizi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda xotirani rivojlantirish usullari.	121
Mutalova Dilnoza Abdurashidovna, Abdumo'minova Sevinch Xabibullo qizi, Urazbayeva Muslima Sherali qizi, Xidoyatova Iroda Ixtiyor qizi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish	126
Mutalova Dilnoza Abdurashidovna, Xolmurodova Muxlisa Farhod qizi, Abdurasulova Gulshexra Dilshod qizi, Adilbayeva Gulsaya Yerkin qizi, Xayriddinova Parvinabonu Baxtiyor qizi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodiy faoliyatga o'rgatish.	130
G.T.Shariyeva. Maktabgacha ta'limda sog'lom turmush tarzini shakllantirishda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining o'rni	134
Kodirova Muyassar Eshmamat qizi, Xojimatova Nilufar, Abdukarimova Ganjina, Choriyeva Shahina. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida harakatli o'yinlar va tarbiyalanuvchilarda axloqiy va irodaviy sifatlar	136
Isomova Soliha Shuhrat qizi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshqaruv jarayonini takomillashtirishning pedagogik asoslari	138
Jo'raboyev Akmal Baxromovich, Akbarova Zaynura Tashtemir qizi, Jo'raboyeva Dilnoza Xusanovna, Zaripova Ra'no Ulug'bek qizi, Qanatbayev Ruslan Aset o'g'li. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida psixologik moslashuvchanlik mexanizmlarini takomillashtirish yo'llari	140
Muxtabar Tursunboyeva, Azamova Nafisa, Norboyeva Sevinch, Eshimmetova Sarvinoz, Quronboyeva Gulnoza, Allabergenova Muhlisa. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyati turlari	142
Shariyeva Gavxar Turavoyevna, Ikromova Sarvinoz, Tojiboyeva Umida, Rustambekova Anissa. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ertalabki gimnastikaning ahamiyati va samarasi	144
G'ulomova Nafisa Burikulovna, Alibekova Maxliyo Sunnatilla qizi, Baxtiyorovna Ro'za Oybek qizi, Jiyanova Gulzira Normuminovna, Olimova Zamira Mingyasharovna, Qodirova Moxira Shokir qiz. Maktabgacha ta'lim	147

tashkilotlari boshqaruv jarayonini takomillashtirish yo'llari	
Shanasirova Zaxro Yuldashovna. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik ta'limning pedagogik texnologiyasi	150
Jo'raboyev Akmal Baxromovich, Qaxxorbekova Asal Umid qizi, Raxmonova Asal Eduard qizi, Sarsenbayeva Aygerm Bekaliyevna, Seitkarimova Gulbanu Abdumurad qizi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ta'limiy o'yinlar	154
G'ulomxo'jayeva Mushtariy Elmurod qizi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda etnomadaniyatni shakllantirishning pedagogik strategiyalari	157
Jo'raboyev Akmal Baxromovich, Erdonov Xakimbek Xolmuxammad o'g'li, Sultonov Og'abek Vahobjon o'g'li, Mamatqulova Muqaddas Ikrom qizi, Mansurov Diyarbek Shermat o'g'li, Saparov Baybol Ixtiyar o'g'li. Maktabgacha ta'limda harakatli o'yinlarni tashkil etish yo'llari	160
Jo'raboyev Akmal Baxromovich, Shoxaydarova Shoxzoda Fatxullayevna, Usmanova Aydana Ravshanbekovna, Xamrayeva Muqaddas Mirozamovna, Miryakubova Sabrina Olimjon qizi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida markazlarni tashkil etish	163
Jurayeva Sug'diyona Shamsiddin qizi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining boshqaruv jarayonini takomillashtirish	165
Azamatova Dildora Shuxrat qizi, Ganiyeva Nasiba Shuxrat qizi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini sifat va samaradorligini oshirish muammolari hamda istiqboldagi yechimlari	168
Shanasirova Zaxro Yuldashovna, Axmedova Odina Jumanazar qizi, Narzullayeva Malika Ubaydullo qizi, Jumamurodova Xurshida Safarboy qizi, Tojiboyeva Ma'rifat Komiljon qizi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog tarbiyachilarining kompetensiyalarini rivojlantirish	171
Shanasirova Zaxro Yuldashovna, Rajabova Iroda Olimjon qizi, Xamdamova Gulchiroy Dilmurod qizi, Xoshimova Durdona Sherzodovna. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalashda ta'lim va tarbiyaning uyg'unligini ta'minlash	175
Shanasirova Zaxro Yuldashovna, Akromova Oydin Mirzohid qizi, Xasanova Ruhshona Farxodovna, Romanova Maftuna Mahmud qizi, Sobirova Gulsevar Davronbek qizi. Maktabgacha ta'limda jismoniy tarbiya darslarini qiziqarli va mazmunli tashkil qilish va o'tkazishda interfaol usullardan foydalanishning afzalligi	179
A.X.Turobov. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya jarayonini takomillashtirishning ilmiy-pedagogik asoslari	181
N.E.Roziqov. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya samaradorligini oshirishning zamonaviy yondashuvlari	183
Teshabayeva Zamira Sobirovna, Raximova Dildora Mansurbek qizi, Choriyeva Lobar Fayzullo qizi, Eshmamatova Yulduz Toshnazarovna. Maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila hamkorligida zamonaviy yondoshuvlar	185

2-SHO'BA UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH	
Mardonov Shukullo Qo'ldoshevich. Jismoniy tarbiya tizimini takomillashtirishda ota-onalar universitetining ahamiyati	189
Abdullayev Abdukayum Abdulxaevich, Abdullayeva Farangiz Murodjon qizi, Adilova Dilnoza Zoxidjon qizi, Atamurodova Zebuniso Turaboy qizi, Bozorova Shoxista Sobirjonovna. Tabaqalashtirish asosida jismoniy tarbiya darslarini tashkil etish yo'llari.	192
Abdullayev Abdukayum Abdulxaevich, Dosova Saida Abdushoxit qizi, Ernazarova Fotima Imamboy qizi, Ilhomova Dilshoda Baxit qizi, Mardayeva Laylo Ikromjon qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarga jismoniy tarbiya darslari.	194
Abduraximov Davron Dilmurotovich. Turli yoshdagi bolalarda tayanib sakrashlarida harakat ko'nikmasini shakllantirish xususiyatlari	197
Jabborova Onaxon Mannapovna, Yusupova Asal Oybek qizi. Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya va tabiiy fanlar integratsiyasi	199
Jabborova Onaxon Mannapovna, Qaxxorjonova Qurbonoy Farrux qizi. Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonini tashkil etishda innovatsion ko'rgazmalardan foydalanish	202
Jabborova Onaxon Mannapovna, To'rayeva Gulhayo Temirqul qizi. Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya jarayonini tashkil qilishning sifat ko'rsatkichlari mezonlari	205
Jumayev Abdilxakim Turdiyevich, Karimboyev Shaxboz O'ktamjon o'g'li, Magripxonov Sobirjon Zokir o'g'li. Gimnastika darslarida shikastlanish sabablari va uni oldini olish.	207
Зуфаров Темур Умарович Жолдасов Рамазан Бахтиёрович, Толибаев Салават Уснатдин ули, Казакбаева Айсулув Пулатбай кизи. Повышение качества и эффективности уроков физической культуры в общеобразовательных школах	211
S.X.Xabibullayev, Nigmatillayeva R.S., Sharofova Y, Jamolova Z. Umumta'lim maktablarida sport o'yinlari gandbol darslarini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	214
S.X.Xabibullayev. Umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darsining pedagogik vazifalariga ko'ra klassifikatsiyasi (tasnifi)	216
G'anixo'jayev Axadjon Sholdar o'g'li, Erkinova Diyora Jamshid qizi, Abdullayeva Nigina Dilshod qizi, Maripobayeva Zebo Sharip qizi, Xudaynazarova Jamila Komilovna, Yoqubova Mahsuma G'olib qizi. Boshlang'ich ta'limda harakatli o'yinlarning o'rni	219
Mavlanova Guzal Karimboy qizi. 15-16 yoshli yengil atletikachilarda tezkorlik sifatini takomillashtirish	221
A.T.Quvondiqov, Z.K.Xursanboyeva. Jismoniy tarbiya darslari orqali	225

o'quvchilarda ma'naviy fazilatlarni shakllantirish	
R.I.Latipov. Kichik maktab o'quvchilarining jismoniy tayyorgarligi va jismoniy sifatlarini rivojlantirish masalasi	228
R.I.Latipov. Jismoniy tarbiya darslarini samaradorligini oshirishning asosiy tamoyillari	230
Raxmonova Gulrux Ulashevna. Jismoniy tarbiya darslarida yoshlarni axloqiy tarbiyalash muammosining psixologik – pedagogik asoslari	232
Umarova Zuxra Abduraxmanovna. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlarni boshqarishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati	234
Xoliqov Umidjon Qo'chqarovich. Boshlang'ich ta'limda shaxmat mashg'ulotlarini sifat va samaradorligini oshirish uchun dars ishlanmasi.	237
G.T. Shariyeva, Alliyeva Gulsanam, Masharifova Rayhona, Ergasheva Ruxshona. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etishda xavfsizlik qoidalari	242
G.T. Shariyeva, Sunnatova Maxfuza, Ergasheva Zo'rabi, Salimboyeva Shoista. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari	245
Rahimov Sanjar Muxamadiyevich. Boshlang'ich ta'lim jarayonida sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etishda raqamli platformalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining innovatsion imkoniyatlari.	247
Jo'raboyev Akmal Baxromovich, Aldiyarov Doniyor Abubakir o'g'li, Nurmatova Shaxnoza Baxtiyarovna, Maxmanazarov Sardor Mansur, Xurramova Rushana Uktamovna, Sharipova Shaxzoda Rejamat qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy harakatli o'yinlar	250
Eshmanova Nodira Nazarkulovna, Tojimurodova Umida Bahrom qizi. Boshlang'ich sinflarda estetik tarbiyani shakllantirishning pedagogik asoslari.	252
Sayliyeva Mashkura Muxtorkuli qizi. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini takomillashtirishda pedagogik texnologiyalarning o'rni.	256
Avazxonov Shohnazar Gulnazarzoda, Marjona Mamayakubova Asliddin qizi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining roli va kasbiy kompetensiyasi.	258
Avazxonov Shohnazar Gulnazarzoda, Uralova Nozima Norboy qizi. Boshlang'ich sinf ona tili darsida innovatsion texnologiyalarni qo'llash	260
Usmonchayeva Shaxnoza Maxambetjanovna. Boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning dolzarbligi	265
Shanasirova Zaxro Yuldashovna, Xabibullayeva Marjona Umirbek qizi, Sobirova Barchinoy Olimjon qizi, Egambergenova Laylo Norxon qizi. Bolalarning jismoniy rivojlanishini nazorat qilish usullari: pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlar	267
O.X.Achilov. Jismoniy madaniyatning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni	268
Raxmatova Nargiza Abdinazarovna. 3 -7 yoshdagi bolalarda jismoniy harakatini rivojlantiruvchi mashqlar ketma - ketligi	271
Raxmatova Nargiza Abdinazarovna, Eshchanova M. SH, Nuraliyeva D, SH,	273

Raximova Sh.A, Xojimuratova E.B. Jismoniy tarbiya va sportning bolalar rivojidadagi ahamiyati.	
D.M.Eshpulatova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning jismoniy tarbiya darslarida harakatli o'yin vositalari orqali sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlar	274
D.M.Eshpulatova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya darslarida harakatli o'yinlari orqali samaradorligini oshirish	276
Z.Jamonov. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darslariga o'quvchilarning sportga bo'lgan qiziqishlarini oshirish	278
3-SHO'BA BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASH MEXANIZIMILARI	
Karayev Voxid Shirinbekovich, Ibroximova Dilnoza Kadambayevna, Jonuzoqov Umidjon G'ulom o'g'li, Baxramova Shaxnoza Arifovna. Sport o'yinlarida raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish imkoniyatlari.	282
Ixtiyor Ashirboyev. Sport o'yinlarida hakamlik tizimini takomillashtirishning dolzarb masalalari.	284
Haydarov Sobir Nosirovich. Yosh avlodda sog'lom turmush tarzini shakllantirishda jismoniy tarbiyaning o'rni	286
Sh.N. Mamatov. Pedagogik jarayonda ta'lim-tarbiya tizimining dolzarb muammolari va yechimlari	290
Yo.X.Mustafayev. Jismoniy tarbiyaning shaxs rivojlanishidagi o'rni va ahamiyati	292
A.A.Jo'rayev. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy yondashuvlar	293
A.Q.Cho'liyev. Pedagogik jarayonda ta'lim-tarbiya tizimining dolzarb muammolari	295
N.K.Utkirov. Pedagogik jarayonida ta'lim-tarbiyaning o'rni va ahamiyati	298
Ахмедов Айбек Азатович. Повышение эффективности и значимости футбола в детско-юношеских спортивных школах	300
С.А. Ахмедова. Актуальные проблемы системы обучения и воспитания в педагогическом процессе	303
Ixtiyor Ashirboyev. Talabalarda sport o'yinlari orqali liderlik va jamoaviylik ko'nikmalarini shakllantirish.	306
Boltayev Shamshodjon Elmurod o'g'li, Abdurasulov Muhammadaminxo'ja. Stol tennischi talabalarni sport musobaqalarga tayyorlashning nazariy asoslari.	308
Boltayev Shamshodjon Elmurod o'g'li, Jonuzoqov Umid. Voleybolchilarni umumiy jismoniy tayyorlash usullari.	312
Jumayev Abdilxakim Turdiyevich, Musayev Arapboy Raxmatullayevich, Xamroyev Xudoyor Ixtiyor. Yengil atletika sport turining o'rni va ahamiyati.	315
Jumayev Abduixakim Turdiyevich, Odilova Ominabonu Muzaffar qizi, Yuldoshboyeva Zulfiya Ravshan qizi. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim	318

tizimida xotin-qizlar sportining tutgan o'rni va ahamiyati.	
Abduraximov Davron Dilmurotovich, Abduqulova Laziza Bunyod qizi, Allanazarova Xulkar Abduvaxabovna, Artikbayeva Maysara Turanovna, Berdiqulova Gulchexra Ummatkulovna. Ritmik gimnastika vositalari orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirish.	320
Abduraximov Davron Dilmurotovich, Djumayeva Feruza Tagayevna, Eshburiyeva Zulayxo Normuminovna, Eshmuratova Xurshidabonu Farxod qizi, Karimova Sanobar Isroilovna. Ritmik gimnastika ta'lim jarayonida.	323
Abduraximov Davron Dilmurotovich, O'rinboyeva Asaloy Baxodir qizi, O'tanboyeva Zamira Karshibayevna, Otabekova Xolida Komilovna, Raxmonberdiyeva Iroda Ixtiyor qizi. O'quv guruhlarida gimnastikachilariga tayanib sakrash texnikasini o'rgatish uslubiyoti.	324
Abduraximov Davron Dilmurotovich, Mamayeva Shaxnoza Mirsoatovna, Miraxmedova Mastura Mirmuxamedovna, Naraliyeva Zuleyxa Ergashevna, Nazarova Guljaxon Suyunovna. Tayanib sakrash texnikasining asosiy yetakchi kinematik bo'g'inlarini takomillashtirish.	326
Toshpulatov Sirojjon Komiljon o'g'li. Sport o'yinlari orqali millatlararo do'stlik va totuvlikni mustahkamlash.	327
Jumayev Abdilxakim Turdiyevich, Sidiqova Muxlisa Sarkarbek qizi. Klaster yondashuvida voleybolchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish.	330
Xudoyberganov Javlonbek Soatboy o'g'li, Xudoyberganov Javohir Soatboy o'g'li. Kurashning ko'p yillik tayyorgarlik rejasi tamoyillari.	333
Zufarov Temur Umarovich, Abenova Nilyufar Burkitbay qizi, Abdulamidov Suxrob Oybek o'g'li, Anvarov Jahongir Umid o'g'li, Orifjonov Diyorbek Sapirali o'g'li, Valijonov Begzodjon Zohidjon o'g'li. Mexanizmy podgotovki budushchix spetsialistov po fizicheskoy kulture.	337
Usmanova Sh.T, Shodiyeva M.R., Shukurova E.A., Halilova N.G'., Pirimova A.S., Qodirova H.G. Sportda harakat va hayot uyg'unligi.	339
Usmanova Sh.T, Abdurakazova M.M., Halimnazarova O.J., Ibrohimova M.S., Kasimova N.E., Safarova N.A. Badiiy gimnastika bolalar uchun sog'lom rivojlanish kaliti.	341
Usmanova Sh.T. Badiiy gimnastika bo'yicha ilmiy tadqiqot yo'nalishlari.	345
Karayev Voxid Shirinbekovich. Sog'lom turmush tarzini tashkil etishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati.	348
G'anixo'jayev Axadjon Sholdar o'g'li, Abduvohidova Fotima Baxtiyor qizi, Boymurzayeva Buzahro Shavkatjon qizi, Maxamadiyeva Charos Farmon qizi, Norchayeva Dilbar Ural qizi, Rajapova Shirin Jamshiqizi. Jismoniy sifatlarning jismoniy rivojlanishdagi o'rni.	350
G'anixo'jayev Axadjon Sholdar o'g'li, Xujayarova Zilola Xalmuminovna, Avezova Nargiza Abduxafizovna, Suleymanova Ismiye Ismetovna, Azarova Ksenya, Alimova Muhabbat. Jismoniy tarbiya darslarini tashkil etishda milliy	352

an'analaridan foydalanish.	
G'anixo'jayev Axadjon Sholdar o'g'li, Sabdarova Shaxnoza Axmadjonovna, Djafarova Aziza Baxadirovna, Abdunazarova Adiba Axror qizi, Mirzayeva Madina Ikrom qizi. Yengil atletika mashg'ulotlarida jismoniy sifatlarni tarbiyalash.	354
Soatov Elmurod Maxmarayimovich, Rixsiboyeva Yulduzxon Abduxoliq qizi, Belgiboyeva Nilufar Qodirali qizi. O'zbek kurashining rivojlanish tarixi.	356
Soatov Elmurod Maxmarayimovich, Jumanazarova Go'zal Murodjonovna, Rahmonova Zarnigor Baxtiyorovna. Bo'lajak pedagoglarda vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish samaradorligining integratsion imkoniyatlari.	360
Soatov Elmurod Maxmarayimovich. O'zbek xalqining qadimiy qadriyatlarida kurash	365
Abduraximov Sardor Dilmurot o'g'li, Ilhomova Zulfiraxon Nuriddin qizi, Maxamadjonov Oybek Abdukarim o'g'li, Tursinbayeva Maftuna Ashurali qizi. 13–14 yoshli o'smirlarda deviant xulq-atvorni harakatli o'yinlar yordamida tashxislash.	368
Abduraximov Sardor Dilmurot o'g'li, Yusupova Ozoda Bahrom qizi, Karimov Bilol Komiljon o'g'li, Abdusamatova Farziyo Akmaljon qizi. Sport gimnastikasida yosh gimnastikachilarning jismoniy sifati va texnik mahoratini rivojlantirish.	371
M.A. Davlatova, J.J. Jumaniyozov. Paravelosportchilarning funksional holatini zamonaviy texnologiyalar orqali baholash metodikasi.	375
Ibroximova Dilnoza Kadambayevna. Gandbol sport turida jismoniy tayyorgarlikning o'yin natijasiga ta'siri.	379
B.A. Maxmudov. Bo'lajak jismoniy tarbiya fani o'qituvchilarini tayyorlash tizimini takomillashtirish.	383
Po'latova Go'zal Quvvatboy qizi. Suzish mashg'ulotlarini samarali tashkil etish va o'tkazishning pedagogik shart-sharoitlari.	386
Shahriddinova Laylo Nurxonovna. Turli yoshdagi ayollarni sog'lomlashtirish maqsadida fitnes-aerobika vositalaridan foydalanish.	389
Sultonov Shukurullo Umitpulatovich. Turli xil yoshdagi guruhlariga mansub kishilarning jismoniy holatiga jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining ta'siri.	391
G'aybullayeva Madina Shuhrat qizi. Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish mexanizmi.	394
O'rmonov Sh. Ta'lim muassasalarida boks mashg'ulot jarayonini takomillashtirish mexanizmlari.	396
Jo'raboyev Akmal Baxromovich, Alimova Umida Normaxmatovna, Berdiyev Adilbek Abduraxmon o'g'li, Ilesbayev Bekzod Nurjan o'g'li, Norxo'jayev Nurbekxo'ja Abrolxo'ja o'g'li. Jismoniy madaniyat sohasida talabalar ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etish.	400
Abdullayev Abdukayum Abdulxaevich, Musayeva Iroda Ismatullo qizi,	402

Normominova Muxlisa Abdirayim qizi, Qochqarova Mushtariy Shuxratjon qizi, Qurbonova Marjona Akram qizi. Milliy an'analar vositasida jismoniy barkamolligini tarbiyalash yo'llari.	
Abdullayev Abdukayum Abdulxaevich, Sapoqulova Shaxlo Zayniddin qizi, Xamitova Parvona Abdurasul qizi, Raximboyeva Muxayyo Kamil qizi, Po'latova Nilufar Jamshid qizi. Jismoniy madaniyat mutaxassislarini tayyorlashda mustaqil ta'lim ishlarining mazmuni va mohiyati.	405
Jo'raboyev Akmal Baxromovich, Po'latov Durbekjon Nurbek o'g'li, Turganaliyev Yerbol Nurtay o'g'li, Urazbayev Daulet Shalkarovich, Urmanova Guljon Tulebayevna, Xusanova Shaxriza Dilkash qizi. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining uzluksiz pedagogik amaliyotini tashkil etish yo'llari.	409
G.T. Shariyeva, To'xtamisheva Sanobar, Xushvaxtova Gulbadanbegim. Harakatli o'yinlarning bolalar jismoniy rivojlanishiga ta'siri.	411
Sultonova A.M., Isakova Farida, Mamirbayeva Aygul. Vozmojnosti matematiki v sporte.	414
Tashpulatova Dilorom Mukimovna, Toshpo'latova Sevinch Ulug'bek qizi, Zaydullayeva Malika Xayrullo qizi. O'quv fanlarini klaster asosida o'qitishda jismoniy tarbiya jarayonini integratsiyalash.	417
Jo'rayev Alisher Tursinboyevich. Gandbol sport turini kasbiy ta'lim muassasalarida rivojlantirish masalasi.	419
S.M. Rahimov, K.T. Nurmaxmatova, K.S. Bozorboyeva, Yu.B. Sa'dullayeva, F.S. Turayeva, O.H. Abdullayeva. Jismoniy tarbiya darslarida interaktiv metodlar va mobil ilovalardan foydalanish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining sog'lom turmush tarzini shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari.	423
S.M. Rahimov, Sh.M. Abduxakimova, S.A. Orifjonova, Sh.S. Qobilova, K.U. Xudoyberganova, D.J. Ne'matjonova. Axborot texnologiyalari asosida sport mashqlarini monitoring qilish va boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishini baholashda yangi pedagogik strategiyalar.	426
S.M. Rahimov, S.Yu. Nurboyeva, G.Sh. Qutlimurodova, Sh.O. Shomuratova, Sh.D. Odiljonova, R.F. Fayzullayeva. Boshlang'ich ta'limda sport fanlarini o'qitishda virtual trenajyorlar, simulyatsion dasturlar va multimedia vositalarining o'quv jarayoniga integratsiyasi.	429
S.M. Rahimov, Sh.X. Qalandarova, G.I. Hayitova, Yu.Q. Samandarova, D.A. Muhammadova, N.O. Ahmadova. Sport va ta'limning uzviy bog'liqligini mustahkamlashda raqamli ta'lim resurslari, elektron kutubxonalar va interaktiv test tizimlaridan foydalanish imkoniyatlari.	432
Z.Sh. Yuldashov. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida sog'lom turmush tarzini targ'ib etish ko'nikmalarini shakllantirish.	435
A.A. Muhammadiyeva. Badiiy gimnastika vositalari yordamida talaba qizlarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish	438

Abduraximov Davron Dilmurotovich. Yosh gimnastikachilarning sakrovchanlik qobiliyatlarini shakllantirish	440
4-SHO‘BA PEDAGAGIK JARAYONIDA TA‘LIM TARBIYA TIZIMINI DOLZARB MUAMMOLARI	
S. Matchonov. Badiiy asar tahlili vositasida o‘quvchilarning savodxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish usullari.	443
Гаухар Жанпейсова. Педагогическая концепция эстетики мышления в современном дошкольном образовании.	446
M. Musurmonova. Darsga salbiy munosabatdagi bolalarning o‘ziga xos xarakter va xususiyatlari.	452
A.T.Rustemov.G.K.Ibadullayeva, A.M.Maxkamova, M.B.Seytbekova, Z.O.Maxmudova. Maktabgacha ta‘lim talabalarida mediata‘limni shakllantirishda bolalar adabiyotining o‘rni	455
M. Musurmonova, A. A. Yusupova, S. D. Matyoqubova, H. F. Tursunboyeva, D. S. Baxriyeva. Boshlang‘ich ta‘limda matematika o‘qitishni takomillashtirish davr talabi.	457
A.T. Rustemov. Bolalar adabiyoti orqali maktabgacha ta‘lim talabalarida mediakompetentlikni rivojlantirish texnologiyalari.	460
M. Musurmonova, M. Shavkatova, X. Salayeva, Z. Sattorova, S. Davlatova. Boshlang‘ich sinflarda fazoviy figuralar tushunchasi.	461
Artikova Nargiz Shuxratovna, Shomirzayeva Dinora Abdumutalovna, Aralova Feruza Akmal qizi. Ta‘lim jarayonida kreativ tafakkurni rivojlantirishning muammolari va istiqbollari.	465
Artikova Nargiz Shuxratovna, Zokirova Sevinch Abduvohid qizi. O‘zbekiston ta‘lim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilishda dolzarb muammolar va istiqbollar.	467
Yusupova Asal Oybek qizi. Boshlang‘ich ta‘limda innovatsion va integratsion darslar ahamiyati.	470
Qurbonova Bonu Rustam qizi. Pedagogik jarayonda ta‘lim-tarbiya tizimining dolzarbligi	472
Mamedova Regina Maratovna, Djabbarova Feruza Odilovna. Raqamli transformatsiya sharoitida ta‘lim-tarbiya tizimining yangi muammolari.	474
Haydarova Jasmina Baxromovna. Ta‘lim-tarbiya jarayonida oilaning roli va uning pedagogik muammolari.	476
Karimjonova Qunduzoy. Majburiy fanlarni o‘qitish jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning boshqaruv ko‘nikmasini rivojlantirish tizimi.	478
Qurbonova Bonu Rustam qizi. Boshlang‘ich sinflarni o‘qitishda klaster metodining ahamiyati.	481
Eshimbetova Dinora Karimboy qizi, Soatova Gulshod Ne‘matjon qizi. Pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasini oshirish va malakasiga qo‘yiladigan zamonaviy talablar.	483

Fayazova Diloram Tuychiyevna, Ro‘ziyeva Nigora Shuxrat qizi, Bozorboyeva Kamolaxon Saxobiddin qizi, Nurmaxmatova Komilabonu Tuymurodovna. Boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashning dolzarbligi.	486
Fayazova Diloram Tuychiyevna, Fayziyeva E‘zoza, Temirova Munira. Matematika darslari orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tafakkur va tarbiyaviy fazilatlarni rivojlantirish.	489
Fayazova Diloram Tuychiyevna, Yangiboyeva Ruxsora, Egamova Shahnoza. Boshlang‘ich sinf matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanish.	491
N. Y. Raximova. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ekopedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish modeli.	494
Abduraximov Davron Dilmurotovich, Dehqonov Shahzod Komiljanovich, Xaytmetova Ozoda Karamali qizi, Xudayarova Muborak Eraliyevna. Inson salomatligidagi muammolar.	498
Abduqodirova Dilobarbonu Erkinjon qizi. Neyrografik yondashuvning psixologik xususiyatlari.	501
Rustamov Eldar Rixsitilla o‘g‘li. Sport o‘yinlarida talabalar motivatsiyasini kuchaytirishning psixologik va pedagogik omillari.	503
Jumanazarova Saida Rustambek qizi. «Oq qushlar, oppoq qushlar» asarining tarbiyaviy g‘oyalari va ularning pedagogik jarayonlarga aloqadorligi.	506
Kodirova Muyassar Eshmamat qizi. Tarbiyalanuvchilarda axloqiy va irodaviy sifatlarni shakllantirish (tayyorlov guruhi misolida).	510
Teshabayeva Zamira Sobirovna, Qulmirzayeva Iroda, Shaboydullayeva Difuza, Jonqobilova Nigina, Qo‘shboqova Sevara, Turg‘unboyeva Ruxshona. Tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy motivatsiyasini shakllantirish omillari.	512
Zuhra Umarova, Tursunova Mohinur. Boshlang‘ich ta‘limda o‘qitishning klaster usuli.	515
T. I. Urmonova, U. B. R. Esimova, J. B. Abdiyeva, M. A. Turtbayeva. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari.	516
T. I. Urmonova, A. Q. Jo‘ldasova, J. M. Kamalbekova, J. S. Jaldibayeva. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish samaradorligi: nazariya va amaliyot.	520
Urmonova T. I., F. B. Mutalova, A. M. Nuritdinova, A. M. Sholpanova. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faolligini rivojlantirishda didaktik o‘yinlar - samarali pedagogik vosita sifatida.	524
T. L. Xurvaliyeva, N. I. Baxtiyorova, N. I. Tilovova. Oliy ta‘lim jarayonida loyiha texnologiyasidan foydalanish.	528
Зуфаров Темур Умарович, Йулдошова Гулсанам Тухтамурод кизи, Собиржанов Дилшодбек Шарифжон ўғли, Мусоев Шохжахон Яхёжон ўғли, Ҳошимов Муҳаммадқодир Азмжон ўғли, Шерматов Шухрат Тўлқинович. Актуальные проблемы системы образования в педагогическом	531

процессе в дошкольных образовательных организациях и школах.	
Джалилова Шоира Чариевна, Куранбаева Жасмина Сарварбек кизи, Иксанова Дарина Андреевна, Ойбекова Севинч Дильмурадовна. Роль индивидуального подхода в формировании учебной мотивации младших школьников.	534
Джалилова Шоира Чариевна, Каххорова Асал Умид кизи, Хамраева Мукаддас Мирагзамовна, Сарсенбаева Айгерм Бекалиевна. Современные педагогические технологии для организации индивидуального обучения в начальной школе.	537
Джалилова Шоира Чариевна, Собирова Фотима Кахрамон кизи, Ахмадхонова Азиза Акмалхон кизи, Расулова Захро Абдурашид кизи, Юнусова Асель Нургали кизи. Индивидуальный подход в обучении как условие успешного развития младших школьников.	541
Джалилова Шоира Чариевна. Развитие мышления на уроках русского языка.	544
З. А. Наримбетова, Бекимбетова Интизар Батырбековна, Ражабова Нозима, Динеева Зильфира. Актуальные проблемы системы образования в педагогическом процессе.	548
Тешабаева Замира Собировна, Уктамова Зебо, Исмоилова Севинч, Бахтиёрова Нозима, Ачилова Севинч, Турдалиева Шохида. Дифференцированное обучение как фактор повышения эффективности образовательного процесса.	550
Haydarova Gulruh Muxammadaminovna, Yo'ldosheva Sevara, Abduxamidova Zarnigor. Fe'lining ona tilidagi o'rni va sintaktik vazifasi.	553
Haydarova Gulruh Muxammadaminovna, Quromboyeva Shahlo G'ulomjon qizi, Xaitboyeva Muxlisa Quvondiq qizi. Sifat – o'zbek tilining muhim so'z turkumi sifatida.	557
Muxtabar Tursunboyeva, Egamberganova Nazokat, Tohirova Sayhuna, Yangibayeva Aziza, Abdullayeva Yulduz, Nurmuhammadova Rayhona. Bolalarni maktab ta'limiga psixik jihatdan tayyorlash metodikasi.	560
Чаброва Т. Л., Бояр Т. Формирование здорового образа жизни у детей дошкольного возраста через изобразительную деятельность.	562
Чаброва Т. Л., Абдуллаева Асем. Значение изобразительной деятельности в физическом развитии ребенка-дошкольника.	567
Чаброва Т. Л., Хасанова Наримхол. Значение в повышении качества физического воспитания дошкольников посредством изобразительного искусства и художественного слова.	570
Чаброва Т. Л., Туганова Мелие. Тактильно-сенсорная методика в изобразительном искусстве для детей с инклюзивным образованием в детских садах Республики Узбекистан.	574
Tilavova Sayora Bekmurotovna. STEAM va EPCAK integratsiyasi orqali	577

talabalar ekologik tafakkurini rivojlantirish: innovatsion pedagogik yondashuvlar.	
M. T. Zayniddinova. Badiiy asarning kompozitsion tuzilishi va unsurlarini tahlil qilish.	580
M. T. Zayniddinova, K. A. Muminova, S. A. Ibragimova, D. O‘. Turdiqulova. Sinfdan tashqari o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarda badiiy asarni tahlil qilish malakasini rivojlantirish.	584
M.T.Zayniddinova, S.D.Allaberganova, G.E.Bulakova, D.Sh.Nuraliyeva. Boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida badiiy matnni tahlil qilishning metodik va uslubiy shartlari	588
Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich. Ekopedagogik kompetentlikni mustahkamlashda eko-STEAM fanlari va ekologik faoliyatni integratsiyalash.	591
Ziyadullayeva Dilafruz Narzullayevna, Jangaboyeva Guljahon, Sharipova Sevara, Xo‘jamurodova Bahor. Til va tafakkur munosabati.	593
Mutalova Dilnoza Abdurashidovna. Chet tillarni o‘qitishda madaniyatlararo muloqot muammosi.	596
X. Gulyamova, R. Jumanazarova, N. Qo‘qonova, S. O‘rinboyeva, F. Fayzullayeva. O‘quvchilarning yozma bog‘lanishli nutqini o‘stirishda bayonning ta’limiy ahamiyati.	599
S.X.Mumindjanova. Oliy ta’limda rus tili o‘qitish jarayonida muammoli ta’lim texnologiyalarining amaliy tatbiqi	601
Ismoilova Dilafruz Muhiddinova. Bo‘lajak o‘qituvchilarni tarbiyaviy ishlarga tayyorlashning mohiyati.	604
Haydarova Gulruh Muxammadaminovna, Omonova Farangis, Raxmonberganova Ozoda. Fonetika va uning o‘zbek tilshunosligidagi ahamiyati.	607
Haydarova Gulruh Muxammadaminovna, Mohiniso Oltiboyeva Tolibjonovna. Jamiyat ma’naviy yuksalishida yosh avlod tarbiyasining o‘rni	611
Norbo‘tayeva Iroda Yunusovna, Meliqulova Zahro, Abdug‘aniyeva Laylo, Bazarbayeva Hosila, Mamatqulova Zuxra. Oila-ekologik tarbiyaning poydevori	614
Norbo‘tayeva Iroda Yunusovna. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik bilimlarni shakllantirish	616
Norbo‘tayeva Iroda Yunusovna, Madrimova Maryamjon Mars qizi, Abdullayeva Shahzoda Dilshod qizi. Boshlang‘ich sinflarda sifat o‘qitish metodikasi	620
Norbo‘tayeva Iroda Yunusovna, Atadjanova Sayyora Sarvar qizi, Abdulkarimova Shaxzoda Said qizi, Suvonova Gulshirin. Yosh avlodda atrof-muhitga o‘rgatish yo‘llari	623
Norbo‘tayeva Iroda Yunusovna, Abdullayeva Shahzoda Dilshod qizi, Eshnazarova Farangiz, Asadullayeva Nilufar. O‘qish savodxonligi darslarida ekologik tarbiya	629
Raximova Nuquljon Yusupova. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekopedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish modeli.	631

Haydarova Gulruh Muxammadaminovna, G'aybullayeva Rayxona Xasan qizi, Ilhomova Zilola Muhammad qizi. Nutq tovushlari va ularning tasnifi: unli va undosh tovushlar.	634
Haydarova Gulruh Muxammadaminovna, To'xtamurodova Gulsanam Alisher qizi, Valijonova Mubina Abrorbek qizi. Ot so'z turkumining nutqdagi o'rni va asosiy vazifalari.	637
Sh. Sh. Elboyev. Talabalarda o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishning samarali usullari.	640
Umarova Zuhra Abdurahmonovna, Tursunova Mohinur. Boshlang'ich ta'limda o'qitishning klaster usuli.	643
X. G'ulomova, R. Tozaboyeva, U. Yadgorova, M. Xojiyeva, S. O'rinboyeva, M. To'xliyeva. Boshlang'ich sinfda iboralar ustida ishlash usullari.	644
Xudjamuratov Karimjon Allamuratovich. Bo'lajak o'qituvchilarning tadbirkorlik ko'nikmasini shakllantirish.	646
M. T. Zayniddinova, O. O. Nurmuhammadiyeva, Sh. B. Jumayeva, M. X. Jo'rayeva. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida badiiy asar tahlili ustida ishlashda PIRLS testlarining qamrov doirasi.	649
M. T. Zayniddinova. Boshlang'ich ta'limda badiiy asarni tahlil qilish tamoyillari.	651
Karimova Nafisa Saydullaevna. STEAM yondashuvi orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik-valeologik kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari.	655
Buranova Iroda Buranovna, Abdullayeva Oydinoy, Yodgorova Nargiza, Bozorboyeva Kamola, Turayeva Fotima, Tugalova Sevinch. Boshlang'ich ta'limda pedagogik-psixologik bilimlarning uyg'unligi orqali o'qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirish.	659
Buranova Iroda Buranovna, Nurmaxmatova Komilabonu, Po'latova Shoxsanam, Xabibullayeva Shalola, Shomurodova Zumrad, Mavlonova Dilafruz. Boshlang'ich ta'limda pedagogik va psixologik bilimlarni integratsiyalashning nazariy va amaliy asoslari.	662
Buranova Iroda Buranovna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy-psixologik moslashuvi va uni shakllantirishda pedagogik yondashuvlarning o'rni.	665
Eshimbetova Dinora Karimboy qizi, Soatova Gulshod Ne'matjon qizi. Pedagog kadrlarning kasbiy kompetentsiyasini oshirish va malakasiga qo'yiladigan zamonaviy talablar	667
Karimova Nafisa Saydullaevna, Adxamxojayeva Sevinch Rustam qizi, Boboxonova Sarvinoz Azamat qizi, Erdoshova Iroda Alisher qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik-valeologik madaniyatini rivojlantirishda steam modelining didaktik imkoniyatlari	670
Navruzov Ulug'bek Bababekovich, G.Xayrullayeva, M.Poyonova, M.Po'latova, I.Madrahimova. Boshlang'ich ta'limda matematika o'qitishda raqamli texnologiyalarning roli	674

Navruzov Ulug‘bek Bababekovich, Sh. Jabborberganova, A. Eshmuminova, Z. Ilhomova. Matnli masalalarni tenglama tuzish usulida yechish.	675
Имомбердиев Султанмурад Саитганиевич, Султонова Мафтуна Абдусодиқ кизи, Дадабекова Гулсанам Улуғбек кизи. Использование технологий экологически ориентированных задач в преподавании математики в общеобразовательных школах: педагогическая проблема и пути её решения	679
Imomberdiyev Sultanmurad Saidg‘aniyevich, Sultonova Gulqizmo Xolmaxmat qizi, Sharipova Mohina Muxammadsharif qizi, Jamoliddinova O‘lmasoy Mahmadali qizi, Mustafoyeva Sayyora Odinayevna. Boshlang‘ich sinflarda matematikani o‘qitish muammolari va ularni hal qilishning ba’zi usullari.	681
Sultanmurad Saitg‘aniyevich Imomberdiyev, Ahmatjonov Shohjahon Jumaboy o‘g‘li, Boboavezov Boboavez Shavkatjon o‘g‘li. Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim oluvchilarni kasbga yo‘naltirish.	685
Захия Ахмедовна Наримбетова, Нуриддинхонова Дилдорахон Жалолиддинхон кизи. Базовые геометрические формы для младших школьников.	687
Захия Ахмедовна Наримбетова, Абдумуталлибова Фарангиз Элмуродовна, Иброхимова Дилдора Хотамовна. Развитие геометрических представлений у младших школьников через практическое моделирование.	690
Захия Ахмедовна Наримбетова, Юнусова Асель Нургалиевна, Анварова Хамида Ахмаджон кизи. Начальное знакомство с геометрическими формами.	693
З. А. Наримбетова, Джураева Ситора Улугбековна, Алимова Зухра Махдиевна. Практико-ориентированный подход к развитию геометрических компетенций у младших школьников.	698
Ayatov Raximberdi Ibragimovich. Ingliz tilini integratsiyalashgan kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitishga ta’sir etuvchi omillar (oliy ta’lim tizimi misolida).	700
Mirbabayeva Sabina Sobirjonovna. Kommunikativ yondashuv asosida ingliz tilini o‘qitish metodikasi va uning samaradorligi.	703
G‘ulomova Nafisa Burikulovna. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari bolalarida ma’naviy sifatlarni tarbiyalash yo‘llari.	706
Abdullayeva Uljalg‘as Tulegen qizi. Boshlang‘ich ta’limda STEAM yondashuvining ahamiyati va rivojlanish istiqbollari.	709
G‘ulomova Nafisa Burikulovna. Raqamli texnologiyalar yordamida MTT (maktabgacha ta’lim tashkilotlari) pedagoglarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.	711
Ismanova Ma’mura Abdumo‘minovna, Abdullayeva Malika Agzam qizi, Abdurahmonova Feruza Abdurasul qizi, Karimova Bahora Quvonch qizi. Oliy ta’lim jarayonida talabalarning kreativ va metodik tayyorgarligini shakllantirishda innovatsion yondashuvning ahamiyati.	717
Raximova Nuquljon Yusupova, Razzaqov Bekzod Botir o‘g‘li. Zamonaviy	720

o'zbek tilining o'qitish metodikasidan foydalanib ona tilini o'qitish.	
Muxtabar Tursunboyeva, Egamberganova Nazokat, Tohirova Sayhuna, Yangibayeva Aziza, Abdullayeva Yulduz, Nurmuhammadova Rayhona. Bolalarni maktab ta'limiga psixik jihatdan tayyorlash metodikasi.	724
Raximova Nuquljon Yusupovna, Kuranbayeva Xadicha Djurabayevna. Ona tili darsliklarida so'z turkumi sinflar kesimida o'rganilishi.	726
Mirzorahimov Oybek Kaxramonovich, Gaipov U. A., Todjiyev Sh. K., Djuraev S.T. Использование наглядных пособий на уроках рисования.	728
Mirzorahimov Oybek Kaxramonovich, Abdumadieva M. A., Mukhammatova D. D., Kuvnakova D. Kh., Khayrullaeva M. A.. Воспитание патриотизма в начальном образовании.	730
Mirzorahimov Oybek Kaxramonovich, Ibrokhimdjonova S. A., Obiddinova X. Z., Tukhtasinova Z. A.. Семья и школа — связывающее звено для ребёнка.	733
R. X. Nosirova. Talabalarda metakognitiv kompetensiyani rivojlantirishda adaptiv o'qitish texnologiyalaridan foydalanish mexanizmlari.	736
G. I. Kudiyarova. Maktab rahbarlarining boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirishda self-menejmentning ahamiyati	738
Ziyadullayeva Dilafro'z Narzulla qizi. Talabalar bilan muloqotda oliy ta'lim pedagogining nutq etikasi.	740
Ziyadullayeva Dilafro'z Narzullayevna, Jangaboyeva Guljahon, Sharipova Sevara, Xo'jamurodova Bahor. Til va tafakkur munosabati.	742
Avazxonov Shohnazar Gulnazarzoda, Axunova Diyora. Pedagogik texnologiyalar asosida boshlang'ich sinf "Tarbiya" darslarida o'quvchilarning insonparvarlik fazilatlarini shakllantirish metodi, shakl va vositalari.	744
Raximova Nuquljon Yunusovna, M. X. Nurmatova. Ona tili darslarida matnni tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirishning interfaol usullari.	752
Fayazova Diloram Tuychiyevna. Компетентностный подход в образовании: проблемы реализации и пути их решения.	754
Po'latova Go'zal Quvvatbayevna, Asamova Kamola Yuldashevna, Norbo'tayeva Zarinabonu Komil qizi, Masharipova Malika Yegemurat qizi, Iraliyeva Manzura Bahromovna. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida suzish texnikasini o'rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari.	757
Po'latova Go'zal Quvvatbayevna, Normirzayeva Yulduzxon Murod qizi, Sattorova Nigora Fayzullayevna, Saparboyeva Ro'zaxon Bahodirovna, Raxmonova Zarina Alijon qizi. Suzish mashg'ulotlarida psixologik tayyorgarlik va motivatsiya omillarining o'rni.	760
Po'latova Go'zal Quvvatbayevna, Xaytboyeva Dilnoza Dilshodbek qizi, Masharipova Onajon Murodbek qizi, Norimonova Ullibibi Ilhombek qizi, Abdusobirova Odina Barxayot qizi. Inklyuziv ta'lim sharoitida maxsus ehtiyojli bolalarni suzishga o'rgatish metodikasi.	763

Po'latova Go'zal Quvvatbayevna, Qurbonova Nafosat Azamat qizi, Xusnitdinova Sarvinoz Jamoliddinovna, Nurmuhammadiyeva Oygul Otabek qizi, Jumayeva Shahnoza Baxrom qizi. Suzish mashg'ulotlarida biomekanik tahlil asosida harakat texnikasini takomillashtirish yo'llari.	767
Abdullayeva Malika Bozorboyevna, Tuychiyeva Zulfizar. Pedagogik jarayonda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari.	770
Наримбетова Захия Ахмедовна, Динеева Зильфира Наилевна Взгляд в будущее: тенденции развития STEAM-образования в начальной школе.	772
Safarova Sevinch G'anijon qizi, Ismatillayeva Gulsanam Dilmurod qizi, Norboyeva Aziza Nizomiddin qizi. O'zbek tilida sifat so'z turkumi va uning nutqdagi o'rni	775
Dilafro'z Ziyodullayeva Narzulla qizi, Yo'ldosheva Barchinoy Oybek qizi, O'rinboyeva Xumora Akmal qizi, Muhammadiyeva Mushtariy Baxtiyor qizi. O'tkir hoshimov hikoyalarining badiiy talqini	778
Shanasirova Zaxro Yuldashovna, Abdullayeva Durdona Dilshod qizi, Tilavbekova Uljan Abdujabbor qizi, Kenjaboyeva Nafisa Kayratovna, Xolmurodova Gulshoda O'ktam qizi. Xalq o'yinlari vositasida bolaning ruhiy va aqliy qobiliyatlarini takomillashtirish	780
Xolmatova Salima. Kredit-modul tizimi sharoitida talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etishning amaliy yo'nalishlari va samaradorligi	784
Raxmatova Nargiza Abdinazarovna. To'ychiboyeva Moxinur Xurshid qizi. Oliboion Marvarid duxtari Izzatullo. Abduraufova Mohinur Shermurod qizi. Boshlang'ich sinflarda harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi	786
Mamadaliyev Kamoliddin Rahmatullayevich, Aminova Ozoda Qadamboy qizi. Yangi avlod darsliklari bilan ishlashda AKT ning ahamiyati.	789
Hasanova Sumanbar Hamroqulovna. Ta'lim jarayonida AKT dan foydalangan holda foresight metodlari orqali strategik va kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish	790
Avazxonov Shohnazar Gulnazarzoda, Usmonjonova Surayyo Yorqin qizi. Boshlabg'ich ta'limda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash usullari	793
Raxmatova Nargiza Abdinazarovna, Imomova Difuza G'ayratovna, Xidirova Mahliyo Atabekovna, Turg'unova Laylo Shavkat qizi, Erkinova Muslimaxon Begali qizi, Mirzayeva Amina Abdug'affar qizi, Nurmuxamedova Zilola Ergashboy qizi. Bo'lajak o'qituvchilar badiiy idrokining individual xususiyatlari rivojlantirish	796
Raximova Nuquljon Yusupovna. Ot so'z turkumini o'rganishda qo'llaniladigan ko'rgazmalar	798
Quralbayeva Lazzat Jarasbay qizi, Yangiboyeva Azizabonu Xudoyberdi qizi, Xolyigitova Marifat Shokirjon qizi, Rózimbetova Laziza Doston qizi, Gulimova Umida, Abdushukurova Dilorom Ismoil qizi. Bo'lajak	802

pedagoglarning bolalardagi kreativlik va ijodiy qobiliyatni shakllantirishda pedagogik nazariyaning ahamiyati	
Quralbayeva Lazzat Jarasbay qizi, Ollanazarova Muxlisa, Shukrova Laylo, Nabiqulova Dilafruz, Toshtemirova Sabohat, Toliboyeva Hurliqo. Bola shaxsining rivojlanishida tarbiya va tarbiyachining ro'li	804
Quralbayeva Lazzat Jarasbay qizi. Konstruktiv modellashtirish texnologiyasi, bolalarning fazoviy va vizual tasavvurlariga ta'siri	807
Haydarova Jasmina Baxromovna. Ta'lim-tarbiya jarayonida oilaning roli va uning pedagogik muammolari	810
D.R.Turgunpolatov. Linguistic expertise and analysis of persuasive strategies in agitational speech	812
M.A.Yakubova. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil qilishning metodik ahamiyati.	816
R.Musurmanov. Modernizatsiyalashgan ta'lim sharoitida pedagogik ta'lim klasterining o'ziga xos jihatlari	818
Rasulov Akbarjon Nomozovich Amirxonov Yodgorbek Obidjonovich Boltaboyeva Nozima Ne'matjon qizi Abdumurodova Fotima Furqat qizi Dauletbaeva Janna Muxambetalievna Tursunova Muxlisa Dilmurod qizi. Oliy talim tizimini modernizatsiyalash jarayonida talabalarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishning shart- sharoitlari	823
Narimanova Shodiya Sadulla qizi. Oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida talabalarning boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirishning imkoniyatlari.	826
Narimanova Shodiya Sadulla qizi. Pedagogik faoliyatda ta'lim klasteri va uning imkoniyatlari xususida.	829
Rasulov Akbarjon Nomozovich. Bozorni o'rganishda marketingni shakllantirishning ahamiyati va zaruriyati.	836
A.Karimjanov. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion kompetentligini rivojlantirish jarayonining pedagogik imkoniyatlari	840
Xayridinov Behzod Kamoldin o'g'li. Steam – ta'lim yondashuvi asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyasi	843
Abduraximov Davron Dilmurotovich, Abdimannonova Guljaxon G'ulomjon qizi, Abdullayeva Durdona Begmurotovna, Abdurasulova Ruxshona Rustam qizi , Almatova Shaxnoza Abduraimova. Gimnastika — inson tanasining barcha qismlarini rivojlantiruvchi vosita	845
Raxmatova Nargiza Abdinazarovna, Hisomova Zarinaxon Shavkatzoda, Quvnoqova Durdona Xolibekovna, Xolmurodova Muqaddas Doniyorovna. Harakatli o'yinlarni bolalar yoshiga moslab tanlash va ularni o'tkazish metodikasi	846
Usmanova Shaxnoza Taxirovna, Avazxonova Nozimgul Gulxanqizi, Fedrmatova Gulnoza Bahodirovna, Ibrohimqonova Sitorabonu	849

Alimardonqizi. Boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya	
Atabekov Fozil O'razali o'g'li , Nertazayeva Sayyora Qural qizi, Yarashbayeva Ruxshona Mansurbek qizi, Hamidova Nilufar Abduhokim qizi. Jismoniy tarbiya va sportning ta'lim tarbiyadagi mohiyati	850
Atabekov Fozil O'razali o'g'li, Nertazayeva Sayyora Qural qizi, Yarashbayeva Ruxshona Mansurbek qizi, Hamidova Nilufar Abduhokim qizi. Voleybol o'yiniga dastlabki o'rgatish va uning mohiyati	853
Ilyosboyev Sirojiddin Baxtiyor o'g'li. Varkaut – sog'lom turmush tarzining ajralmas qismi	856
Ilyosboyev Sirojiddin Baxtiyor o'g'li. 13-14 yoshdagi dzyudochilarning tezkorlik sifatlarini rivojlantirishda ilg'or metodikalardan foydalanish	859
Soatov Elmurod Maxmarayimovich, Ahmadjonov Zuhridin Mirzohid o'gli, Maxamatjonova Mushtariybonu Alisher qizi. Talabalarda harakatli o'yinlar orqali milliy kurash bo'yicha amaliy ko,,nikmalarini rivojlantirish	863
O'razaliyeva Sojida Tojiboy qizi Muradullayeva Shodiyona Orzumand qizi Noraliyeva Xursanoy Olimovna Boynazarova Zulfiya Baxtiyor qizi Bozorboyeva Xolisa Oybek qizi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga art texnologiya vositasida xorijiy tilni o'rgatishning tasniflari	865
O'razaliyeva Sojida Tojiboy qizi, Qurbonboyeva Hilola O'ktam qizi, Qurbonboyeva Gulmira Qudratovna, Akromova Zanjabila Avazjon qizi, Erkinova Dinora Shavkatovna. Art-texnologiya vositasida bolalarga xorijiy tilni o'rgatish metodikasini takomillashtirish	867
O'razaliyeva Sojida Tojiboy qizi. San'at va texnologiya integratsiyasi: maktabgacha ta'limda chet tilini o'qitishning yangi yondashuvlari	869
Дулатов Равиль Рустамович Кодиров Мухаммадхусанбек Абдизохид ўғли Кодирова Муштаришбегим Одилжон кизи. Методика развития скоростно-силовых способностей теннисистов 11–13 лет	872
Abduxamidova Dilorom Abdumuminovna. Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional intellektni shakllantirishning nazariy asoslari	875
Bo'riboyev Alisher Yunusovich. Umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya fanidan ta'lim mazmunini loyihalash.	878
Akram O'tayev Yo'ldoshevich. Zamonaviy ta'limda jadid ma'rifatparvarlarining forsayt qarashlari	883
F.O.Haqqiyeva. Maktabgacha ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati	886
S.E.Bobomurodov M. V.Suvonqulova. Maktab sporti va jismoniy tarbiya darslari samaradorligini oshirish imkoniyatlari	889
Eshankulova Moxigul Ummatkulovna. Dezinformatsiya va uning ta'lim tizimiga ta'siri: pedagogik yondashuvlar	892
Ahmadjanova Gulxayo Ravshan qizi. Sensor integratsiya va bolaning ijtimoiy moslashuvi	895

Utepbergenov Amangeldi Kutlimuratovich, Jastlekova Madina Amirovna. Athletes and students who do not play sports in men in the conditions of karakalpakstan	898
A.Q.Utepbergenov. O‘zbekistonda sport sohasining rivojlantirish bosqichlari va zamonaviy yo‘nalishlari	901
Xoliqov Umidjon Qo‘chqarovich. Boshlang‘ich ta’limda shaxmat mashg‘ulotlarini sifat va samaradorligini oshirish uchun dars ishlanmasi.	903

QAYDLAR UCHUN

QAYDLAR UCHUN

“Jismoniy tarbiya tizimini rivojlantirishning dolzarb muammolari va istiqboldagi yechimlari”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: S. Meliquziyeva
Musahhih: M. Yunusova
Sahifalovchi: A. Isxoqov

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020 y.
Bosishga ruxsat etildi 15.10.2025 y.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog‘ozi. “Times New Roman”
garniturası. Hisob-nashr tabog‘i. 58,25.
Adadi 100 dona. Buyurtma № 139.

«ZEBO PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent sh., Yashnobod tumani, 22-harbiy shaharcha.
+998 (94) 673-66-56, +998 (97) 017-01-01